کەلیلە وە دمنە

شنجداك خەلق نەشریباتی

图书在版编目(CIP)数据

卡里莱与笛姆乃/倪麦吐拉整理. —乌鲁木齐:新疆人民出版社，2006.3（2007.3 重印）
ISBN 978—7—228—09903—0

Ⅰ.卡… Ⅱ. 倪… Ⅲ. 人生哲学—通俗读物—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ. B821—49

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2006）第 018927 号

责任编辑:孜来哈·艾则孜
编　　辑:伊明·吐尔逊
责任校对:米丽古丽·吾布里哈斯木
封面设计:艾克拜尔·沙力

卡里莱与笛姆乃 （维吾尔文）

倪麦吐拉·艾拜都拉　整理

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号　邮编:830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230 毫米　32 开本　27.5 印张　2 插页
2006 年 4 月第 2 版　2007 年 4 月第 2 次印刷
印数：3,001—6,000

ISBN 978—7—228—09903—0　定价:50.00 元

نەشرىياتتىن

بۇ كىتابنى قەدىمكى زاماندىكى ھىندى بەرەھمەنلىرىنىڭ رەھبىرى ، پەيلاسوپ بىدپاي ھىندىستان پادىشاھى دابىشلىمغا ئاتاپ يازغان . رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە ، ماكىدونلۇق ئىسكەندەر ھىندىستانىنى ئىشغال قىلىپ ، ئۆز يېقىنلىرىدىن بىرىنى ھۆكۈمدار قىلىپ تەينىلەيدۇ . ئىسكەندەر قوشۇنى ھىندىستاندىن يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن ، ھىندۇ خەلقى ياتلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى چىقىپ ، ئىسكەندەر قويغان پادىشاھنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ، ئورنىغا بالدۇرقى ھىندى پادىشاھىنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان دابىشلىمنى پادىشاھ قىلىپ تىكلەيدۇ .

دابىشلىم تەختكە ئولتۇرۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي ، ئەل ئامانلىق تېپىپ ، پادىشاھلىق مۇستەھكەملىنىدۇ . دابىشلىم قوشنا ئەللەرگە يۇرۇش قىلىپ غالىب كېلىۋەرگەندىن كېيىن ، بارا - بارا كۆرەڭلەپ ، ئەتراپىدىكىلەرگە تەھلىكە سېلىشقا باشلايدۇ . دابىشلىم زېمىنىنىڭ كەڭلىكى ، مەملىكىتىنىڭ بايلىقى ۋە ئاھالىسىنىڭ كۆپلۈكىنى ھىمات قىلىپ ، زوراۋان بولۇۋالىدۇ ؛ ئۆز خەلقى ئۈستىدە زۇلۇم قامچىسىنى ئوينىتىپ ، ئالۋان - ياساقنى كۆپەيتىپ ، ئىستىبدادلىقىنى ھەددىدىن ئاشۇرىدۇ . ئۆزى راھەت - پاراغەت ئىچىدە ، ئەيش - ئىشرەت بىلەن كەيپ - ساپا سۈرۈشتە مەسلىسىز دەرىجىگە يېتىدۇ . پادىشاھنىڭ بۇ قىلمىشلىرى توغرىسىدا ھېچقاندىق كىشى ئېغىز ئاچالمايدۇ .

پادىشاھلىقتا بەرەھمەنلەرنىڭ پېشۋاسى ، پازىل ھەكىم (پەيلاسوپ) بىدپاي پادىشاھ دابىشلىمنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ، ناھايىتى ئىچى پۇشىدۇ . بۇ ھەقتە ، ھەممە شاگىرتلىرىنى يىغىپ ئۇلارغا ۋەز - نەسىھەت قىلىدۇ . ئاخىر بىر كۈنى ، بىدپاي پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ ، دابىشلىمغا كۆرۈنۈش قىلىپ ، ئۇنىڭغا ھېكمەت-

لىك سۆزلەر بىلەن نەسىھەت قىلسىمۇ كار قىلمايدۇ . ئەكسىچە دابىشلىم ئۇنى زىندانغا تاشلايدۇ . كېيىنكى كۈنلەردە دابىشلىمنىڭ سەلتەنىتى خارابلىققا يۈز تۇتۇپ ، ھالى ئېغىرلىشىشقا باشلايدۇ . شۇ چاغدا ، بىدپاي دابىشلىمنىڭ ئېسىگە كېلىپ ، ئۇنى زىندانىدىن چىقىرىپ ، كۆپ يالۋۇرۇپ ئۆزىگە باش ۋەزىر قىلىدۇ . بىدپاي ھەشەمەتكە ، ئەيش ـ ئىشرەتكە بېرىلمەي دابىشلىمنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ، سىياسەتنامىلەرنى تۈزۈپ چىقىدۇ . پادىشاھ دا-بىشلىم بىدپايىنىڭ ئەمرىمەرۇپ ، ۋەز ـ نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قى-لىپ ، ئادالەت يولىنى تۇتۇپ ، پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلىدۇ . شۇ-نىڭ بىلەن ئەل ئاسايىشلىق تاپىدۇ .

بىدپاي خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان مەسەل ـ تەمسالالار ، چۆچەك ـ رىۋايەتلەرنى ھايۋاناتنىڭ سۆھبىتى ئارقىلىق بېرىپ ، ئادەمزاتقا جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى كۆرسەتمەكچى بولىدۇ ھەم ھەر كۈنى تالىپلىرىغا سۆزلەپ بېرىدۇ . تالىپلىرىدىن ئىككى كىشى بۈنى رەتلەپ چىقىدۇ . ئېيتىشلارغا قارىغاندا ، بۇ قەدىمكى ھىندى ئەدەبىي تىلى — سانسكرىت تىلىدا «بەش نامە» دەپ ئاتال-غان مەسەل ـ چۆچەكلەر توپلىمى بولۇپ ، تەخمىنەن مىلادىيە 4-ـ ئەسىردە كىتاب شەكلىگە كىرگەنكەن . لېكىن بۇ كىتابتىكى بىر مۈنچە مەسەل چۆچەكلەر مىلادىيىدىن ئالتە ئەسىر ئىلگىرى پۈتۈل-گەن «ئىزوف مەسەللىرى» (قەدىمكى گرېك مەسەللىرى) دىمۇ بارلىقى مەلۇم . ئالىملارنىڭ پىكرىچە ، بۇ مەسەللەر يۈنانىدا ئەمەس ، ھىندىستاندا بارلىققا كەلگەنكەن . دېمەك ، «بەش نامە»دىكى ئەڭ قەدىمكى چۆچەكلەر مىلادىيىدىن ئالتە ئەسىر ئىلگىرى خەلق ئارا-سىدا تارقىلىپ يۈرگەن .

ئىران پادىشاھلىرىدىن خىسراۋ نوشىرۋاننىڭ بۈيرۇقى بويى-چە ، تېۋىپ بەرزۇيە ھىندىستاندىن ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بۇ كىتابنى قولغا چۈشۈرۈپ ، پەھلىۋى تىلى (قەدىمكى پارس تىلى) غا تەرجىمە قىلىدۇ . تەخمىنەن 570 ـ يىلى پەھلىۋى تىلىدىن سۈرىيە تىلىغا تەرجىمە قىلىنىدۇ . يەنە 180 يىلدىن كېيىن ، يەنى 750 ـ يىلى ، ئەبۇ جەفەر مەنسۇر (ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەلى

ئىبنى ئابدۇللا ئىبنى ئاببباس)نىڭ بۇيرۇقى بويىچە ، ئوبۇلھەسەن ئابدۇللا ئىبنى ئەلى مۇقەففا پەھلىۋى تىلىدىن ئەرەب تىلىغا تەرجىمە قىلىدۇ ، تەرجىمە قىلىش جەريانىدا بىر مۇنچە مەزمۇنلارنى قوشىدۇ . مۇقەففانىڭ تەرجىمىسىنى نوقۇل تەرجىمە دېگىلى بولمايدۇ . مەھمۇد غەزنەۋى ئەۋلادىدىن ئەبۇل مۇزەففەر (ئەبۇل مەنسۇر) بەھرام شاھ سۇلتان مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە ، مۇقەففانىڭ ئەرەبچە نۇسخىسىدىن نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەمىد ئەبۇلمەئانى پارسچىگە قايتا تەرجىمە قىلىدۇ . سۇلتان ھۇسەيىننىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان ئەمىر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمىر سۇھەيلى)نىڭ ئىلتىماسى بويىچە ، مەۋلانا ھۇسەيىن (ۋائىز كاشىفى) قايتىدىن چۇشىنىشلىك قىلىپ ئىشلەپ چىقىدۇ ۋە «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ نام قويىدۇ .

ھىجرىيە 1130 ـ يىلى (مىلادىيە 1717 ـ يىلى) قەشقەر ھېكىم بېگى ئىمام مۇھەممەدنىڭ تەۋسىيىسى بويىچە ، موللا مۇھەممەد تۆمۇر بۇ كىتابنى پارس تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ ، بۇ كىتابقا «ئاسارى ئىمامىيە» دەپ قوشۇمچە ماۋزۇ قويدۇ . موللا مۇھەممەد تۆمۇرمۇ ناھايىتى پاساھەتلىك تىل بىلەن ئىجادىي تەرجىمە قىلىپ ، كىتابقا يېڭى لىباس كىيگۈزىدۇ .

ئومۇمەن ئېيتقاندا ، بۇ كىتابتىكى مەسەل ۋە چۆچەكلەر قۇدرەتلىك ۋە فېئودالىلىق جەمئىيەتلىرىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن . ئەسلىدە بۇنى ئىجاد قىلغۇچى ئاساسىي جەھەتتىن قۇلدارلىق ۋە فېئودالىلىق جەمئىيەتلىرىدىكى ئېزىلگەن خەلق ئاممىسى .

مەزمۇن جەھەتتىن ، بۇ مەسەل ـ چۆچەكلەرنىڭ باش قەھرىمانلىرى كۆپىنچە ئۇچار قانات ۋە ھايۋاناتتىن ئىبارەت . لېكىن ئۇلارنىڭ پېكىر ـ تۇيغۇلىرى ئىنسانىنىڭ پېكىر ـ تۇيغۇلىرى ، تىلىمۇ ئىنسانىنىڭ تىلى ، بۇ ئۇچار قانات ۋە ھايۋانات ئەمەلىيەتتە ئىنسانلارنىڭ تىمسالىلىرىدۇر .

قەدىمكى گرېك «ئىزوف مەسەللىرى»دىكىگە ئوخشاش ، بۇ كىتابتىكى ھەر بىر مەسەلنىڭ ئېتىكىلىق تەپسىرى ۋە ئەخلاقي تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بار . لېكىن بۇ مەسەللەرنى تۇرلۇك كىشى

لەر ، تۇرلۇك مەزھەپلەر ھەر خىل مەقسەتلەر ئۈچۈن پايدىلانغان . نەتىجىدە بىرمۇنچە مەسىللەر ھەر خىل ئىپادىلەر بىلەن ئۆزگىرىپ كەتكەن .

مەسىل - چۆچەكلەر ئاددىي ، ئىخچام بولۇپ ، كىشىلىك تەجرىبىلەرنىڭ يەكۈنلىرى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋھىرىدۇر . لېكىن زامان ۋە شارائىتنىڭ چەكلىمىسى بىلەن ، بۇ مەسىللەردە پاسسىپ ، ھەتتا سەلبىي نەرسىلەرمۇ يوق ئەمەس . بۇلاردىن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىدىغىنى تەقدىرپەرەسلىك ، پۇلغا ھېرىسلىك ، ئاياللارنى ھەم ئەمگەكنى كەمسىتىش ۋە ھۆكۈمرانلارنى مەدھىيىلەشكە ئوخشاش شاكاللاردۇر . شۇڭا ، بۇ مەسىلىلەردىن تەنقىدي پايدىلىنىش كېرەك .

بۇ كىتابنى يولداش نېمەتۇللا ئەبەيدۇللا بۇنىڭدىن يۈز يىل ئىلگىرى يارىتىپ ، مۇللا نىيازئاخۇن كۆچۈرگەن قولىيازما ئاساسىدا نەشرگە تەييارلىدى .

2006 - يىل مارت

مۇندەرىجە

موللا مۇھەممەد تۆمۇر يازغان سۆز بېشى 1
مۇقەددىمە 1
ئادىل پادىشاھ بىلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى ... 1
دابىشلىم پادىشاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ھېكايىسى ... 21
ئىككى كەپتەرنىڭ ھېكايىسى 38
سا بىلەن قارچىغا بالىسىنىڭ ھېكايىسى 51
ھېرىسمەن مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى 56
شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسى 61
يولۋاس بالىسىنىڭ ھېكايىسى..... 68
بىرىنچى باب راستچىل بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىكى توغرىسىدا 79
سودىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھېكايىسى..... 80
ئاكا - ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى 83
ھەرىكەتنى تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى 89
بىغەم چاشقاننىڭ ھېكايىسى 93
دورامچى مايمۇننىڭ ھېكايىسى 101
ئىككى دوستنىڭ ھېكايىسى 105
ئالدانغان تۆلكىنىڭ ھېكايىسى 121
زاھىتنىڭ ھېكايىسى..... 129
قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇنىڭ ھېكايىسى 137
شاھى ئادىلنىڭ ھېكايىسى 142
قاغا بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى..... 144

تۇلكه ، توشقان ۋه بۆرىنىڭ ھېكايىسى..... 150
شىر بىلەن توشقاننىڭ ھېكايىسى..... 155
ئۇچ بېلىقنىڭ ھېكايىسى..... 162
تاشپاقا بىلەن چاياننىڭ ھېكايىسى 167
قارچىغا بىلەن توخۇنىڭ ھېكايىسى 183
دېھقان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھېكايىسى..... 187
ئوۋچى ، تۇلكه ۋه يولۋاسنىڭ ھېكايىسى 194
تۆگه ، قاغا ، بۆرە ۋه چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى 196
بىر جۈپ تەيتۈرى بىلەن دەريا ۋەكىلىنىڭ ھېكايىسى... 204
تاشپاقا بىلەن ئۆردەكلەرنىڭ ھېكايىسى 205
مايمۇنلار بىلەن قۇشنىڭ ھېكايىسى..... 217
ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ ھېكايىسى 219
پاقا ، يىلان ۋه مولۇننىڭ ھېكايىسى 222
باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ ھېكايىسى 230
سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستنىڭ ھېكايىسى 235
ئىككىنچى باب يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋىتىنىڭ شۇمىلۇقى توغرىسىدا 241
ھېرىسمەن تۇلكىنىڭ ھېكايىسى 244
پادىشاھ بىلەن چۈلۈۋۇردارنىڭ ھېكايىسى 257
تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھېكايىسى 264
قارىغۇ يولۇچىنىڭ ھېكايىسى 269
شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى 273
ئالدىراڭغۇ خوتۇننىڭ ھېكايىسى 283
ئۇچ ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى 289
نادان تېۋىپنىڭ ھېكايىسى 301
ساھىبخان بىلەن باخشىنىڭ ھېكايىسى..... 314
ئۇچىنچى باب دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر-

بىرىگە ياردەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا... 325
قاغا ، چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھېكايىسى 326
كەكلىك بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى 338
تۆگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھېكايىسى 345
زاھىت بىلەن مېھماننىڭ ھېكايىسى..... 356
سېخىي ئەر بىلەن بېخىل خوتۇننىڭ ھېكايىسى 358
ئوۋچى بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى..... 359
ئاچ كۆز مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى 375
تۆتىنچى باب دۇشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش
ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىدىن ھوشيار تۇ-
رۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا 389
ھۇۋقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ ھېكايىسى 390
كەشمىر پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى 401
قۇشلار بىلەن قاغىنىڭ ھېكايىسى 410
توشقان بىلەن پىللارنىڭ ھېكايىسى 412
كەكلىك ، چىل ۋە مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى 420
زاھىت بىلەن ئالدامچىلارنىڭ ھېكايىسى 430
سودىگەر بىلەن خوتۇننىڭ ھېكايىسى 437
شەيتان ، ئوغرى ۋە زاھىتنىڭ ھېكايىسى 439
ئەخمەق ياغاچچىنىڭ ھېكايىسى..... 442
ئېيىقلار بىلەن مايمۇنلارنىڭ ھېكايىسى 448
ئۆز ئەسلىگە قايتقان چاشقاننىڭ ھېكايىسى 461
يىلان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى 470
قۇشقاچ بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى 474
بەشىنچى باب غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قى-
لىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن
ھەسرەت نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى توغ-
رىسىدا 482
تاشپاقا بىلەن مايمۇننىڭ ھېكايىسى 483

كەشمىر پادىشاھى ، مايمۇن ۋە ئوغرىنىڭ ھېكايىسى... 490
شىر ، تۈلكە ۋە ئېشەكلەرنىڭ ھېكايىسى 513
ئالتىنچى باب ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىقى
يامانلىقنىڭ زىيىنى توغرىسىدا 525
ئالدىراڭغۇ زاھىتنىڭ ھېكايىسى 527
خىيالپەرەس تەقۋادارنىڭ ھېكايىسى 534
پادىشاھ بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى 541
يەتتىنچى باب تەدبىر ۋە ھىيلە - مىكىر بىلەن
دۇشمەنلەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا 546
چاشقان بىلەن مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى 548
دېھقان ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى 557
چاشقان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى 574
سەككىزىنچى باب ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالداماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىكى توغرىسىدا..... 581
ئىبنى مۇدەييەن بىلەن قەيزىنىڭ ھېكايىسى 583
دانا دىل بىلەن قاراقچىلارنىڭ ھېكايىسى..... 588
كەمپىر بىلەن قىزنىڭ ھېكايىسى 593
پادىشاھ بىلەن سازەندىنىڭ ھېكايىسى 596
تېۋىپ بىلەن ئاغرىق كىشىنىڭ ھېكايىسى 599
تۈركىستانلىق پادىشاھنىڭ ھېكايىسى 600
زاھىت بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى 607
بىر ئەرەب بىلەن ناۋاينىڭ ھېكايىسى 610
توققۇزىنچى باب ئەپۇ قىلىش پادىشاھلارنىڭ ياخشى
پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا... 614
شىر بىلەن چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى 619
ھالۋاپۇرۇش بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى 626
باغداد پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى 638

زاهىت بىلەن ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى 649
پادىشاھ بىلەن ياساۋۇلنىڭ ھېكايىسى 661
ئونىنچى باب ھەركىمنىڭ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدا 670
زالىم شىر بىلەن قارا قۇلاقنىڭ ھېكايىسى..... 672
زالىم ئوتۇنچىنىڭ ھېكايىسى 682
مايمۇن بىلەن توڭگۇزنىڭ ھېكايىسى 687
ئون بىرىنچى باب ھەر كىشى ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا زىيان تارتىدىغانلىقى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىقى توغرىسىدا 692
زاهىت بىلەن مۇساپىرنىڭ ھېكايىسى 695
مۇساپىر مېھماننىڭ ھېكايىسى 696
ئەخمەق ئۇقانىڭ ھېكايىسى 700
چار ساقال ئادەمنىڭ ھېكايىسى 702
ئوۋچى بىلەن تالىپلارنىڭ ھېكايىسى 706
دورامچى قاغىنىڭ ھېكايىسى 713
ئون ئىككىنچى باب ياۋاش بولۇش ، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا 717
ھىندىستان شاھى ، مەلىكە ۋە ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى... 721
سۇلايمان بىلەن بۇتمارنىڭ ھېكايىسى..... 732
يەمەن پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى 757
ئالدىراڭغۇ كەپتەرنىڭ ھېكايىسى 766
ئون ئۈچىنچى باب ئىككى يۇزلىمچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا..... 777
ھەلەپ پادىشاھى ، زەرگەر ۋە سەييادنىڭ ھېكايىسى ... 780

پارس شاهزادىسىنىڭ ھېكايىسى 786
ئون تۆتىنچى باب زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا 815
رۇم شاھزادىسىنىڭ ھېكايىسى 817
ئەندەلىسلىك دېھقانىنىڭ ھېكايىسى 824
مويسىپىتنىڭ ھېكايىسى 845

موللا مۇھەممەد تۆمۇر يازغان
سۆز بېشى

... ھېكمەت سۆزلىرىنىڭ ئۆزئارا باغلىنىش قائىدىسى بويىچە تۈزۈلگەن كىتابلاردىن ۋە نەسىھەت سىياقىنى ئىپادىلەش ئۇسۇلىدا پۈتۈلگەن رىسالىلەردىن بىرى «كەلىلە ۋە دىمنە» دېگەن كىتابتۇر . بۇ كىتابنى ھىندى ئالىملىرى ئۆزىگە خاس ئۇسۇل بىلەن رەتلەپ ، ھېكمەت بىلەن يۇغۇرۇپ ، ئۇنىڭغا نەسىھەت ، ھېكمەت ۋە چاقچاقلارنى قوشۇپ يېزىپ چىققان . دانالارنىڭ ئۇنىڭ ھەقىقىتىدىن لەززەت تېپىش نىيىتىدە مۇتالىئە قىلىشى ۋە نادانلارنىڭ ئۇنىڭ ئەپسانىسىدىن بەھرە ئېلىش مەقسىتىدە ئوقۇشى ئۈچۈن ، يەنى كىشىلەرگە تەلىم بېرىشنى ۋە ئۇلارنىڭ تەبىئىتى ، مەيلىنى نەزەردە تۇتۇپ ، سۆز سۈرىتىنى ئەپسانە تەرىقىسىدە سىزىپ چىققان ھەمدە ۋەھشىي ھايۋانلار ، چارپايلار ۋە قۇشلار تىلىدا تۈرلۈك ھېكايە - رىۋايەتلەرنى بايان قىلىپ ، ئۇلارنىڭ زېمىنىغا رەڭگا رەڭ ، پايدىلىق ھېكمەت ۋە نەسىھەت دۇرلىرىنى چاچقان .

قىسقىسى ، بۇ كىتاب سىر - ئەسرار دەرەخلىرى ، كىشىلەرنىڭ نەپسى - ئىشتىھالىرىنى قوزغايدىغان گۈل - چېچەكلەرنىڭ تۈسلىرى بىلەن بېزەلگەن ، گۈلزارلىرىنىڭ ئەتراپىنى ھېچقانداق كۆز كۆرۈپ باقمىغان ، ھېچقانداق قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان گۈزەل گۈللەرنىڭ بۇيلىرى بىلەن خۇش پۇراقلا كىرگەن ھېكمەت بېغىدۇر .

ھەر بىر نۇكتىسى مىسالى بىر باغ ،
روشەنلىكى ھەم تۇندىكى چىراغ .

زىننەتتە گەپ ـ سۆزلىرى گۈلىستان ،
مەنسى ئۇنىڭدا ئابى ھايۋان① .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، بۇ ھەقىقەت مەنىلىرىنىڭ بۇلىقى پەيدا بول-
غاندىن تارتىپ تاكى مۇشۇ زامانغىچە ھەر خىل تىلدا ئىپادىلىنىپ ،
ئىرادەت مەجلىسىنىڭ مەنە تەلەپكارلىرىغا ۋە سائادەت چىگىچلىرى-
نى يەشكۈچى دانالارغا پايدا ـ مەنپەئەت يەتكۈزۈپ كەلگەن . تۆۋەن-
دىكى بەيىتلارنىڭ مەزمۇنى شۇ كىتابنىڭ تۈپتۈز قامىتىگە مۇنا-
سىپ كېلىدىغان لىباستۇر :

سۈرىتى بوپتۇ ئۇلۇغلۇق كىيىمنىڭ زىننىتى ،
دۆلەت ـ ئىقبال ئۈزۈكىگە كۆز بولۇپتۇ مەنسى .
رەڭمۇ رەڭ شېئىرلىرى ھۆسنىدە دىلنى تارتقۇچى ،
چىن نەقشىدەك باشتىن ـ ئاياغ ئۈز ئىكەن تىل تىزمىسى .
سۆزلىرىدىن خۇددى چاقماقتەك چىقۇر ئەقىل نۇرى ،
بىلىم ئەھلى كۆڭلىدىن چىققان ئىلىم خەزىنىسى .

بۇ كىتابنى ھەكىم روشەن راي دەپ ئاتالغان بىدپاي بەرھەمەن
ھىندىستان مەملىكەتلىرىنىڭ بەزىسىگە پادىشاھ بولغان دابىشلىم
ھىندى نامىغا ھىندى تىلىدا تەسنىپ قىلغانىدى . سۆزىمىزنى
باشلاشتىن بۇرۇن ، بۇ كىتابنىڭ تۈرلۈك سىياقلاردا يېزىلغانلىقى-
نى بايان قىلىمىز .

ھەكىم بىدپاي سۆز بىناسىنىڭ ئۇلىنى شۇنداق ۋەز ـ نەسى-
ھەتنىڭ ئۇستىگە قويغانىدىكى ، ئۇ نەسىھەت پادىشاھلارنىڭ پۇقرا-
لارغا تۇتقان سىياستىدە ئەدل بىساتىنى يېيىش ، سىپاھلار ۋە
تاۋابىئاتلارغا تەربىيەت قىلىش ، مەملىكەت دۈشمەنلىرىنى تازىلاش
جەھەتلىرىدە كارغا كېلەتتى . دابىشلىم بۇ كىتابنى مەقسەتلىرىنىڭ
قىبلىسى ۋە تەلەپلىرىنىڭ مەدىتى قىلىپ ، مۇشكۈللەرنى ھەل

① ئابى ھايۋان— ئابى ھايات .

قىلىش ئىشكىلىرىنى مۇشۇ كىتابنىڭ مۇتالىئە ئاچقۇچى بىلەن ئاچاتتى . ئۇنىڭ زامانىدا ، بۇ قىممەت باھا جاۋاھىر خۇددى ئېسىل گۆھەر سەدەپ خىلۋەتخانىسىدا يوشۇرۇنغاندەك ھەممە كىشىنىڭ كۆزىدىن پىنھان ئىدى ۋە خۇددى بەدەخشان ياقۇتى مىڭلارچە جىگەر قېنىنى سەرپ قىلمىغانلارغا كان ئىچىدىن يۇز كۆرسەتمىگەندەك ، ئاشكارا بولمايتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن قالغان ھەرقانداق ئەۋلاد ئۇنىڭ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغاندىمۇ كىتابنى ئاشۇ تەرىقىدە مەخپىي ساقلىدى . لېكىن بۇ كىتابنى شۇنچە پىنھان تۇتقان بىلەنمۇ ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىنىڭ شۆھرەت شامىلى جاھان ئەتراپىنى خۇددى گۈلىستان ئۆچۆرىسىدەك خۇش پۇراققا توشقۇزدى ۋە ياخشى سۈ-پەتلىرىنىڭ داڭقى مەنە ئىپارىدىن بۇي ئالغۇچىلارنىڭ دىمىغىنى خۇشبۇي قىلدى .

ھۇنەر ئىپاردۇر ئەگەر ئۇنى پىنھان تۇتساڭمۇ ،
كېلۇر ھامان دىماغقا ھىدى بىلەن خەۋىرى .
ئاي بىلەن كۇن يۇزىنى توسۇپ بولماس ھېچقاچان ،
كۆز قارىچۇقى ئىچىدە پاش بولۇر نۇر ئەسىرى .

نوشىرۋان زامانىغا كەلگەندە : «ھىندىستان پادىشاھىنىڭ خە-زىنىسىدە بىر كىتاب بار ئىكەن . ئۇ ، ۋەھشىيلەر ، ئۇچار قاناتلار ۋە زۇۋانسىز ھايۋانلارنىڭ تىلى بىلەن بايان قىلىنىدىكەن ، ھەر بىر ئالەمپاناھ پادىشاھلار ۋە جاھان ھۆكۇمدارلىرىنىڭ ئۆز سەلتە-نىتىنى مۇستەھكەملىشى ، سىياسەت ۋە تەدبىر قوللىنىشىدا لازىم بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا يېزىلىپتۇ . دانىشمەنلەر ئۇ كىتابنى ھەر بىر ۋەز - نەسىھەتنىڭ سەرمايىسى ۋە ھەر بىر مەنپەئىتنىڭ ۋاستىسى بىلىدىكەن» دېگەن خەۋەر پاش بولۇپ قالدى . نوشىرۋان ئەدل ئېكىنزارىنىڭ كۆچەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئېھ-سانىي يامغۇرى بىلەن كۆكەرتكەن ، ئىنساپ چىمەنىنىڭ گۈلزارىنى شەپقەت شەبنىمىدە سۇغارغان پادىشاھ ئىدى .

ئادالەت نۇرى بىرلە ئۆز ئېلىنى ئەيلىگەن روشەن ،
زۇلۇمنى ئەل بېشىدىن ئەبەدىي كەلمەسكە كەتكۈزگەن .

ئۇ شۇ كىتابنى مۇتالىئە قىلىشقا مايىل بولدى ۋە كۆپ رىغبەت-
لەندى . پارس تېۋىپلىرىنىڭ ئۇلۇغى ، ئەخلاق - پەزىلەتتە كامالىغا
يەتكەن بەرزۇيە تېۋىپ نوشىرۋاننىڭ رۇخسىتى بىلەن ھىندىستانغا
باردى ۋە بىرنەچچە ۋاقىت ئۇ يەردە تۇرۇپ ئۇ كىتابنىڭ نۇسخىسە-
نى ياخشى ھېيىلىلەر بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچە-
دە ئۇنى ھىندى تىلىدىن پەھلىۋى تىلىغا ئۆرۈدى . چۈنكى ئۇ
زامانداا ئىران پادىشاھلىرى ئاشۇ تىل بىلەن سۆزلىشەتتى . ئۇ
كىتابنىڭ پەھلىۋى نۇسخىسىنى نوشىرۋاننىڭ قېشىغا كەلتۈردى .
بەرزۇيە بۇ خىزمىتى تۈپەيلىدىن نوشىرۋاننىڭ ھۇزۇرىدا يۇقىرى
مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجە تاپتى . ئەدلى ئېھسان ئىشلىرىدا ، پادە-
شاھلىق ۋە پۇقرالارنى باشقۇرۇش قائىدىلىرىدە ، نوشىرۋان سەلتە-
نەت بىناسىنى ئۇ كىتابنىڭ مۇتالىئەسى ئاساسىغا قويدى . ئۇنىڭدىن
كېيىنكى ئەجەم پادىشاھلىرىمۇ ئۇ نۇسخىنى مەخپىي تۇتماقنى ئۆزە-
گە ئادەت قىلىشتى . ئابباسىي خەلىپىلىرىدىن ئەبۇ جەفەر مەنسۇر
(بۇ كىشى مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئابدۇللا ئىبنى ئابباس
رەزىيەللاھۇئەنھۇنىڭ ئوغلى ئىدى) زامانىغا كەلگەندە ، ئۇ بۇ كە-
تابنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ، بىر كۆرمەككە مەيلى - رىغبىتى ئاش-
تى . ئۇ نۇرغۇن ھېيىلىلەر بىلەن پەھلىۋى نۇسخىسىنى قولغا
چۈشۈرۈپ ، ئەسىر پازىللىرىنىڭ كامىلى بولغان ئىمام ئوبۇلھەسەن
ئابدۇللا ئىبنى مۇقەففاغا بۇيرۇپ ، كىتابنىڭ ھەممىسىنى پەھلىۋى
تىلىدىن ئەرەب تىلىغا ئۆرۈتتى . ئەبۇجەفەر ئۇنى دائىم مۇتالىئە
قىلىپ ، خەلىپىلىك ئەھكامىنىڭ ئەدلى ۋە شەپقەت بىناسىنى شۇ
كىتابنىڭ نەسىھەت ھەم ۋەسىيەتلىرى ئۇستىگە قويدى . ئۇنىڭدىن
كېيىن ، ئوبۇلھەسەن نەسىر ئىبنى ئەھمەد سامانىنىڭ بۇيرۇقى
بويىچە ، زامان پازىللىرىدىن بىرى ئۇ نۇسخىنى ئەرەب تىلىدىن
پارسچىگە ئۆرۈدى . كېيىن ئوبۇلھەسەن نەسىرنىڭ ئەمرى بىلەن ،

شائىر رۇداكى ئۇنى نەزمە رىشتىسىگە تارتتى . ئۇنىڭدىن كېيىن ، سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى ئەۋلادىدىن ئەبۇل مۇزەپپەر (ئەبۇل مەنسۇر) بەھرام شاھ سۇلتان مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە پاساھەتلىكلەرنىڭ پاساھەتلىكرەكى ۋە بەدىئىي تىلدا يېتۈكلەرنىڭ سەركىسى بولغان ئەبۇلمەئانى نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەمىد ئوبۇلھەسەن ئابدۇللا ئىبنى مۇقەففا نۇسخىسىدىن پارسچىگە قايتا تەرجىمە قىلدى . ئۇنى ئۇ زاماندا «كىتابى كەلىلە ـ دىمنە» دەپ ئاتايتتى . ئۇ شېئىرىن سۆزلۈك بۇزرۇكۋار ئەزىزنىڭ تەرجىمەسى لاتاپەتتە جاندەك شېئىرىن ، گۈزەللىكتە مارجاندەك رەڭدار ۋە كۆڭۈلگە ياقىدىغان لەۋزى لەۋلىرى شېكەرلەرنىڭ نازۇ كەرەشمىلىرىدەك ھالاۋەت بېغىشلىغۇچى ، جاننى يايرىتىدىغان مەنىلىرى خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلفىدەك كۆڭۈلنى بەند قىلغۇچى ئىدى .

سۆزلىرى گويا ئىدى زۇلفى نىگار ،
جانۇ دىل تاپقاي ئىدى ئۇندا قارار .
مەنىسى تۇتقان ئورۇن گەپ ـ سۆزىدە ،
ئابى ھايات قاراڭغۇلۇق ئىچىدە .

ئۇنىڭ خەتلىرىنىڭ قارىلىقىنى كۆز سەھىپىسىنىڭ ئېقىغا تارتسا بولىدىغان جاۋاھىر سۈرمىسى ، ئۇنىڭ ۋاراقلىرىنىڭ ئاقلىقىنى كۆزقارىسى بىلەن كۆتۈرسە مۇڭاپىق كېلىدىغان شادمانلىق سۆھبىتىنىڭ نەمۇنىسى دېسە بولاتتى .

راۋا بولغاي نەققاش قەلىمى چەكسە ئەگەر ،
نۇسخىسىنىڭ قارىسىنى ھۆر كۆزىنىڭ ئېقىغا .

قىسقىسى ، يېزىق ـ ئىنشا بارگاھىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى ئۇ كىتابنىڭ ئىبارىلىرى ۋە پاساھەتىنىڭ خوپلۇقىنى ، ھەر بىر سۆزنىڭ ئۆز ئورنىدا ئىشلىتىلىشى جەھەتتىكى مەرغۇپلۇقىنى

بىر ئېغىزدىن تەرىپلىشەتتى . بارچە كىشىنىڭ تەبىئىتىگە مەقبۇل بولغان سۆز ياخشى سۆزدۇر .

ئەمما ، ئاجايىپ لۇغەتلەرنى كەلتۈرگەنلىكى ، ئۆزگىچە لەۋزە بىلەن سۆز ياسىغانلىقى ، پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئوخشىتىش ۋە تەمسىللەر بىلەن مۇبالىغە قىلىۋەتكەنلىكى ، چۈشىنىكسىز ئىبارە-لەر ۋە سۆزلەر بىلەن گەپنىڭ ئۇزىراپ كەتكەنلىكى سەۋەبىدىن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ كۆڭلى لەززەت ئالالمايتتى ۋە ئوقۇغۇچىنىڭ تە-بىئىتىمۇ قىسسىنىڭ مۇقەددىمىسىنى خاتىمىسىگە ئۇلاشتۇرۇپ ، سۆزنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالمايتتى . شۇ سەۋەبتىن ئوقۇغۇچى ۋە ئاڭلىغۇچىلارغا مالاللىق دۈچ كېلەتتى . خۇسۇسەن ، ئۇ لاتاپەتنى نىشان قىلغان زاماننىڭ كىتابخۇمارلىرى-نىڭ تەبىئىتى شۇ قەدەر لاتاپەتلىك ۋە نازۇك ئىدىكى ، ئۇلار كىتابنىڭ مەنىسىنى لەۋزە ۋە ئىبارەتلەرنىڭ تېگىنى ئويلاپ ئول-تۇرمايلا چۈشىنىشنى خالايتتى . ۋەھالەنكى ، بۇ كىتابتا بەزى چۈ-شىنىكسىز سۆزلەر ۋە غەيرىي مەشھۇر ئىبارىلەرنىڭ مەنىسىنى ئاڭلاش ئۇچۇن ، لۇغەت ۋە تەپسىر كىتابلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلەتتى . شۇڭا شۇ قەدەر نازاكەتلىك ۋە پاساھەتلىك كىتاب خار ۋە بىئەتىۋار بولۇپ ، ئەلنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قېلىپ ، خالايىق ئۇنىڭ پايدىلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ قېلىشقا باشلىدى . شۇ سەۋەبتىن شۇ زاماننىڭ سۇلتانى ۋە ئۇ دەۋرانىنىڭ خاقانى مەملىكەت ئەھلىگە ۋە پۇقرالارغا ئەمنىلىك ۋە ئامانلىق بىساتىنى ئاچقۇچى ، مىسكىنلەر ۋە ھاجەتمەنلەرگە ئەدل - ئېھسان جاۋاھىرىنى چاچقۇ-چى ، پادىشاھلىق ئاسمىنىنىڭ نۇرلۇق ئاپتىپى ۋە شاراپەت بۇرچە-نىڭ سائادەت نىشان يۇلتۇزى ، سەلتەنەتكە ئابرۇي ۋە مەملىكەتكە زىبۇ زىننەت بولغان ، شەرىئەت ۋە مىللەتنىڭ مادارى ھەزرىتى سۇلتان ھۇسەيىننىڭ پەلەك نىشان ئوردىسىنىڭ يېقىن زاتلىرىدىن بىرى ، ساپ كۆڭۈللۈك ، جىسمىدا دانىشمەنلىك ۋە كامالەتنى جەم قىلغان ، قۇياشتەك پارلاق ئەقىل - پاراسىتى ئەۋزەللىك مۇقەددە-مىسىدىن نۇر چېچىپ چىققان ، پادىشاھقا ھەر قانچە يېقىن بولغىنى

بىلەنمۇ «هايات ئالدامچىلىق مېلىدىن ئىبارەتتۇر» دېگەن نەسىھەت-نى يادىدىن چىقارماي غۇرۇر غۇبارىنى ھىممەت ئېتىكىگە قوندۇر-مىغان :

دۇنيانىڭ پايانى بەش كۈنلۈك خىيال ،
نادانلار دېگەيلەر ئۇنى مۇلكۇ مال .

مال - مۇلكى شۇنچە كۆپ بولسىمۇ ، شۇ مال - مۇلۇكنىڭ مۇھەببىتىنى كۆڭلىگە قىلچە يېقىن كەلتۈرمىگەن ، بەلكى :

دۆلىتىڭ قەدىگە پاكلىقنىڭ لىباسى يارىشار ،
ياخشىلىق خالى بىلەن قۇدرەت يۈزى زىننەت تاپار .

دېگەن سائادەت كەلتۈرگۈچى سۆزنىڭ مەزمۇنىنى ئەھۋال نەزىرىدە تۇتۇپ ، زەئىپلەر ۋە مەھرۇملارنى مەقسەت ۋە تەلەپلىرىگە يەتكۈ-زۈشنى ئاخىرەتنىڭ زاپىسى دەپ بىلىدىغان :

چەرخنىڭ مېھرۇ ۋاپاسى نەچچە كۈن ئەپسۇن ئىرۇر ،
بىل غەنىيمەت دوستلارغا ياخشىلىقنىڭ پۇرسىتىن .

دېگەن تەزكىرىنى يادىدا تۇتۇپ ، ھېچقاچان ئۆزىنى غاپىللىقتا تۇتۇ-مايدىغان ئەمىر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمىر سۇھەيلى) «سۇھەيلى يەمەنى»[1] دېگەن يۇلتۇزدىنمۇ يورۇق ۋە مېھرۇ ۋاپا چاچىدىغان ئاپتاپتىنمۇ پارلاق بۇ زات—

سەن سۇھەيلى كۆرۈنۈپ كۆزگە ، قايان چاچساڭ نۇرۇڭ ،
ھەر كىشىگە يورۇقۇڭ دۆلەت نىشانى بولغۇسى .

بۇ كىتابنىڭ پۈتۈن خالايىققا ئومۇملىشىشىنى كۆزلەپ ، بەدىئىي

① سۇھەيلى يەمەنى— بىر يۇلتۇزنىڭ نامى ، يەمەندە ئوچۇقراق كۆرۈنىدۇ .

تىل چوققىسىنىڭ تاجى ۋە پاساھەت مەجمۇئەسىنىڭ چىراغى

پەزلىنىڭ مۇلكىگە شاھ مەنانىڭ ئاسمانىغا ماھ ،
جامىئۇل تەپسىرى قۇرئان ئاتى مەۋلانا ھۇسەين .

مەشھۇر لەقەبى «ۋائىز ۋلكاشىفى»غا : «مەزكۇر كىتابقا روشەن ئىبارىلەر ۋە ئېنىق ئىستىئارىلەر بىلەن يېڭى لىباس كىيدۇرگەي ، چۈشىنىكسىز ۋە غەيرىي مەشھۇر لەۋزىلەر ئىچىدە مەستۇرە بولۇپ تۇرغان مەنە مەھبۇبلىرىنى يوشۇرۇنلۇق پەردىسىدىن چىقىرىپ ، ئايانلىق مەرتىۋىسىدە جىلۋە قىلدۇرغاي ، ھەر بىر كۆرگۈچىنىڭ كۆزى ئۇ نازىنىنلار جامالىدىن بەھرە ئالغاي ۋە ھەر بىر دانانىڭ كۆڭلى ئۇ پەردە ئىچىدىكىلەرنىڭ ۋىسالىدىن ئارام تاپقاي» دەپ ئىلتىماس قىلدى .

دېدى : مۇنداق ماڭا بەر نۇكتەدانى[1] ،
كى ئەي سۆز باغىنىڭ سەن باغبانى .
جاھان باغىدا گەر تاپساڭلا پۇرسەت ،
تىكىپ قوي مەئىنلەردىن سەن كۆچەت .

ئۇنىڭ مېۋەسىدىن كىمكى يېگەي ،
ئۇنى يېگەن كىشىگە بۇنى دېگەي :
بۇ باغنىڭ ئىچىدە خوش - خوش مېۋەدۇر باق ،
لاتاپەتتە بىرىدىن بىرى خوپراق .

دىن ئالىمى ۋە ھەققانىيەتتىن دەرس بەرگۈچى ئۇ زات مەزكۇر بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى ئورۇندىماقچى بولدى ، شۇنىڭ بىلەن سۆھبىلى نۇرى ھېكمەت ئاسمىنىدىن يۇز كۆرسەتتى . ئۇ بۇ ياخشى ئىشقا زور ئىلھام بىلەن كىرىشىپ ،

① نۇكتەدان — مەنىسى چوققۇر ۋە چىرايلىق سۆزلەر .

غايىب ئالەمنىڭ تىل قەلىمىدىن قەلەم تىلىغا جارى بولغان بارلىق سۆزلەرنى ياخشىلاپ يازدى ۋە ئۇ تەرجىمىسىگە «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ ئىسىم قويدى . چۈنكى ، ھېكمەت ۋە ئەقىل سۇھەيلى يۇلتۇزىنىڭ ئەسىرىدىن بولىدۇ ، ئىلىم ئۇنىڭ نۇرىدىن تەربىيەت تاپىدۇ .

تارىخنىڭ بىر مىڭ بىر يۈز ئوتتۇزىنچى يىلى زامان ئەمىرلىرىنىڭ يولباشچىسى ، دەۋران ھاكىملىرىنىڭ پېشۋاسى ، شەرىئەتنىڭ دوستى ۋە پەزىلەتنىڭ رەھبىرى ، ھېكمەت مەنبەلىرىنىڭ تەپكارى ، دانىشمەن لەقەملىك ، ماختاشقا لايىق خىسلەتلىك ، كامالەتكە يەتكەن زات مۇھەممەد ئىمامبەگ كەمىنە موللا مۇھەممەد تۆمۇرگە ئىلتىپات قىلىپ «ئەنۋارى سۇھەيلى»نى پارس لۇغىتىدىن تۈركىي تىلىغا تەرجىمە قىلىشقا بۇيرۇدى . چۈنكى ئۇ : «قەشقەر زېمىنىدىكى خەلقنىڭ تىلى تۈركىي تىل بولغاچقا ، خەلق بۇ كىتابنىڭ مەنىسىدىن بەھرە ئالسۇن ۋە بارلىق ئامۇخاسقا بۇ كىتابنىڭ مەنپەئىتى تەگسۇن» دەپ ھىممەت قىلغانىدى .

مەنپەئەتنى خاس تۇتماق پەسكەشلەرنىڭ رەسمىدۇر ،
ئالىي ھىممەت مەرد كىشى پۈتكۈل خەلقنى كۆزلىگەي .

گەرچە بىلىمىم ئاز ، ئۆزۈم قابىلىيەتسىز ، تېنىم ئاجىز بولسىمۇ ، ئۇ ئەمىر بۇيرۇغانلىقى ئۈچۈن ، بۇ ئۇلۇغ ئىشنى باشلاشنى ئۆزۈمگە لازىم تاپتىم ۋە ئۆز جۇغۇمدىن چوڭ بولغان ئىشنى باشلىغانلىقىم ئۈچۈن زامان مۆتىۋەرلىرى ۋە دەۋران زېرەكلىرىنىڭ تەنە ئوقىغا ئۆزۈمنى نىشان قىلدىم . «ھەر كىشى سۆز تەسنىپ قىلسا مالامەت ئوقىغا نىشان بولىدۇ» دېگەن سۆزدىن قورقۇپ ، بۇ ئىشتىن ھەرقانچە كۆڭۈل سوۋۇنقان بولسامۇ ، «بىر كىمنىڭ بۇيرۇغان ئىشىغا ئۆزرە كۆرسىتىش ناچار ئىشتۇر» دېگەن سۆزنىڭ جۇرئىتى بىلەن «ھەر كىشىنىڭ ئىنسابى بولسا كىشىگە تەنە ۋە مالامەت قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ» دېگەن سۆزنى ئۇنۇتۇغا قارشى قالقان قىلىپ تۇتتۇم .

بۇ ئىشمدىن ماڭا باردۇر خىجالەت ،
ئۇستىلەپ قىلما يەنە سەن مالامەت .
راۋا بولماس سەن كەبى ئازادىگە ،
تەنە قىلماق مەن كەبى بىچارىگە .
بىلىملىكلەر كۆزىدۇر ئەيىبتىن پاك ،
بىلىمسىزلەر ئەگەر ئەيىب ئەتسە نى باك[1] .
كىشى كۆزى قىلۇر بولسا ئىنساپنى ھۇنەر ،
ئەگەر شىشە بولسىمۇ كۆرەر بىلىپ گۆھەر .

رەھمەتلىك جەنىتى مۇسەنىپ (ھۇسەيىن ژائىز ۋلكاشىفى) ئۆزى تەرجىمە قىلغان پارسچە كىتابقا ئەمىرى سۇھەيلى سەۋەبچى بولغاندا «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ ئىسىم قويغانلىقىنى دوراپ ، بۇ تۇركىي مەجمۇئەنىڭ تەرجىمە قىلىنىشىغا مۇھەممەد ئىمامبەگ سەۋەبچى بولغانلىقى ئۈچۈن مەنمۇ «ئاساری ئىمامىيە» دەپ ئىسىم قويدۇم .

ئۇ كىشىگە ئوخشىمىقىم بولسىمۇ گەرچە قىيىن ،
قۇدرىتىمنىڭ يېتىشچە ئوخشىتىپ باقتىم ، لېكىن .
ھەددى يوقتۇر زەررىنىڭ تەڭلەشكىلى قۇياش بىلەن ،
بىپايان ئاسمان يۇزىدە چەرخ ئۇرۇپ يۈرگەن بىلەن .

بۇ كىتابنىڭ ئەسلىي ئىسمى «كىتابى كەلىلە ـ دىمنە» ئىدى . بۇ كىتابتا بايان قىلىنغان ھېكمەت ئىلمى ئىنسانغا ھاياتنىڭ قائىدە ـ يوسۇنى ۋە قىلىدىغان ئىشلارنىڭ چارە ـ تەدبىرلىرىنى بىلدۇرىدۇ . بۇ ھېكمەت ئىككى قىسىم بولىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، ھەربىر كىشىگە ئالاھىدە زۆرۈر بولغان ھېكمەت بولۇپ ، ئۇ پاكلىق ئەخلاقى دەپ ئاتىلىدۇ . بۇنىڭدا كىشىنىڭ خۇي ـ پەيلىدىكى پاكلىقنى بايان قىلىدۇ . ئىككىنچىسى ، جامائەت بىلەن مۇئامە-

---

① باك — قورقۇنچ ، خەۋپ .

له قىلىش ئىشلىرىدا لازىم بولىدىغان ھېكمەت بولۇپ ، بۇمۇ ئىكـ
كى خىل بولىدۇ . بۇنىڭ بىرى ، مەھەللىدارچىلىق ، قوشنىدارچـ
لىقتا ياكى ئۆيدە ئۇچرايدىغان ھەرخىل مۇئامىلىلەردە لازىم بولـ
ىدۇ . شۇڭا بۇ مەنزىل تەدبىرى دەپ ئاتىلىدۇ . يەنە بىرى بولسا ،
شەھەر ـ ۋىلايەتلەردە ۋە ئىقلىم ـ مەملىكەتلەردە لازىم بولىدىغان
ھېكمەت بولۇپ ، سىياسەت دەپ ئاتىلىدۇ . بۇ كىتاب يۇقىرىدا بايان
قىلىنغان ئۈچ خىل ھېكمەت ئىلمىنىڭ كېيىنكى ئىككىسىنىڭ
بەزى پايدىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . لېكىن ، پاكلىق ئەخلاقىغا
تەئەللۇق سۆزلەر بۇ كىتابتا كۆرسىتىلمىگەن . گەرچە بۇنىڭغا
ئالاقىدار مىساللارنى كىرگۈزۈشنىڭ يولى كەلگەن بولسىمۇ ، رەھـ
مىتى مۇسەننىپ بىدپاي ھەكىمنىڭ سۆزىدىن باشقا ئارتۇقچە مـ
ىساللارنى كەلتۈرۈشنى خالىمىغان . ھەكىم يازغان باشتىكى ئىككى
باب ئەسلىي سۆزگە ئالاقىسىز ھەمدە پايدىسىز بولغاچقا ، ئۇنى
چىقىرىۋېتىپ قالغان ئون تۆت بابنى روشەن ، چۈشىنىشلىك سۆزـ
لەر ۋە ئاسان تەلەپپۇز بىلەن تەرجىمە قىلغان ، ھېكايىلىرىنى
ئەسلىي كىتاب بويىچە راي ۋە بەرھەمەنىڭ سوئال ـ جاۋابى تەرتىـ
سىدە يېزىپ چىققان . ھەر بىر بابتىن ئىلگىرى ئەسلىي ھېكايىدىن
ئايرىلىپ تۇرىدىغان سۆز بېشى ئورنىدىكى بايانلارنى قوشۇپ قويۇشـ
نى لازىم تاپقان ھەمدە سۆزنىگە زىننەت بولسۇن ئۈچۈن ، شۇ جايغا
لايىق كېلىدىغان ئايەتلەرنى كىرگۈزۈپ ، سۆز جەۋھەرلىرىنى شېـ
ئىر گۆھەرلىرى بىلەن زىننەتلىگەن .

يازار ھەركىمكى ئۇ بولسا ئەقىللىق ،
ئەسەر نەزمىسىگە شېئىرنى يېقىملىق .
ئوقۇپ تاپقاي كىشى كۆڭلى ھالاۋەت ،
بولۇپ تەن تاپقىنىدەك ئىستىراھەت .

يەنە ، تېخىمۇ چىرايلىق كۆرۈنۈشى ئۈچۈن ، بىر دەستە گۈلنى
بىر چىغىرتماقتا باغلىغاندەك ، خاتىرىگە كەلگەن ئاجايىپ ھېكايـ

لەر ۋە چوڭقۇر مەنىلىك ماقال - تەمسىللەرنى دەل چۈشىدىغان جايغا قىستۇرغان . ئۇ ئون تۆت بابنىڭ مۇندەرىجىسى تۆۋەندىكىچە :

بىرىنچى باب — راستچىل بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

ئىككىنچى باب — يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋىتىنىڭ شۇنىڭغا توغرىسىدا ؛

ئۈچىنچى باب — دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر - بىرىگە ياردەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا ؛

تۆتىنچى باب — دۈشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىدىن ھوشيار تۇرۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

بەشىنچى باب — غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قىلىپ تەلەپىنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت - نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى توغرىسىدا ؛

ئالتىنچى باب — ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىقى يامانلىقنىڭ زىيىنى توغرىسىدا ؛

يەتتىنچى باب — تەدبىر ۋە ھىيلە - مىكىر بىلەن دۈشمەنلەرنىڭ سۈيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

سەككىنچى باب ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالداڭماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

توققۇزىنچى باب ئەپۇ قىلىش پادىشاھلارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا ؛

ئونىنچى باب ھەركىمنىڭ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدا ؛

ئون بىرىنچى باب ھەر كىشى ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا ، زىيان تارتىدىغانلىقى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىقى توغرىسىدا ؛

ئون ئىككىنچى باب ياۋاش بولۇش ، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا ؛

ئون ئۈچىنچى باب ئىككى يۈزلىمىچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

ئون تۆتىنچى باب زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا ؛

يۇقىرىقى بابلارنى بايان قىلىشتىن ئاۋۋال بۇ ھېكايىلەرنىڭ مۇقەددىمە قىسمى بايان قىلىنىدۇ .

مۇقەددىمە

مەنىلەر بازىرىنىڭ جەۋھەرپۇرۇشى ۋە سۆز سەرراپخانىسىنىڭ ھېكمەتشۇناسى ، غارايىپ ھېكايىلەرنىڭ چىرايىنى ئاچقۇچى ۋە ئاجايىپ رىۋايەتلەرنىڭ رەسسامى خەۋەرلەر مۇقەددىمىسىنىڭ يۇزىنى بۇ تەرىقىدە ئېچىپ ، ئەسەر سۆز بېشىنىڭ جامالىغا شۇنداق زىبۇ زىننەتلەرنى بېرىدۇ .

ئادىل پادىشاھ بىلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى

قەدىمكى زاماندا چىن مەملىكىتىنىڭ بىر پادىشاھى بار ئىدى ، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە كۆچلۈكلۈكى پۈتۈن ئالەمگە مەشھۇر ئىدى . ئۇنىڭ شانۇ شەۋكىتى مەشرىقتىن مەغرىبكىچە تارالغان بولۇپ ، بارلىق داڭلىق پادىشاھلار ئىتائەت ھالقىسىنى جان قۇلىقىغا سېلىپ ، ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇنۇشاتتى .

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك ، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە ،
شانۇ شەۋكەتتە ئىسكەندەرۇ دارا كۆچتە ـ قۇدرەتتە .
تۇتاتتى ئوت بىلەن سۇنى بىرگە گويياكى تۇغقاندەك ،
ئۇنىڭ ئەدلى بىلەن خەلقى ياشاپ ئەيشۇ پاراغەتتە .

ئۇنىڭ پاراۋان دۆلەت بىساتلىرىدا ، ھەمىشە ئالەمگە تونۇلغان مەشھۇر ئەمىرلەر ۋە دانا تەدبىرلىك ۋەزىرلەر خىزمەتكارلىق كەمىرىنى بېلىگە مەھكەم باغلاپ ئولتۇرۇشاتتى . بويى ئاسمانغا تاقاشقان

تەختىنىڭ ئەتراپىدا پازىل بۇزرۇكۇار زاتلار ۋە نەسەبەتچى ھۆكۈما-
لار دائىم ھەۋەس كۈرسىسى ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، ھېكمەتلەرنى
بايان قىلىشاتتى . ئۇ ، خەزىنىسى ھەددى - ھېسابسىز جاۋاھىر ۋە
ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن تولغان ، مۇكەممەل قوراللانغان لەشكەر-
لىرى باتۇرلۇقتا يېتىشكەن ، غەيرەت - شىجائىتى سېخىيلىقىغا
قېرىنداش ، سەلتەنىتى سىياسەتكە ھەمنەپەس بولغان بىر پادىشاھ
ئىدى .

نەشتەر ئۇرۇپ دۈشمەنلەرنىڭ جانلىرىغا ،
سايە سېلىپ بەچارىلەر باشلىرىغا .
قانخورلارغا قەھرى قىلسا كارامىتى ،
ئاجىزلارغا چارە بولغان مەرھەمىتى .

بۇ پادىشاھنىڭ ئىسمى ھۈمايۇن پال ئىدى . ئۇنىڭ ئادالەت
بىلەن يۈرت سورىشى نەتىجىسىدە ، پۈقرالىرى بەخت - سائادەت
ۋە خۇشال - خۇراملىق ئىچىدە كۈن كەچۈرۈشەتتى . ئاجىزلار ۋە
كەمبەغەللەرمۇ غەم - قايغۇسىز ئۆتەتتى . دەرۋەقە ، پادىشاھنىڭ
ئەدلى پۈقرالارنىڭ تەبىئىتىگە كۈچ كۆرسەتمىسە ، پىتنىخورلار
زۇلۇمنىڭ ياردىمى بىلەن ئامۇخاسنىڭ روزغار ئۆيىدىن تۇتۇن
چىقىرىدۇ . ئەگەر پادىشاھنىڭ ئىنساپ شامى دەردمەنلەرنىڭ قاراڭ-
غۇ كۆلبىسىگە نۇر چۈشۈرمىسە ، زالىملارنىڭ زۇلمىتى مەملىكەت
ئىچىنى يامانلارنىڭ كۆڭلىدەك قارا ۋە قاراڭغۇ قىلىدۇ .

ئەدلۇ ئىنساپ بىلەن يۈرت سورىسا خاقان ،
خاراب بولغان يۈرتمۇ بولۇر پاراۋان .
ئەگەر شاھ ئەدلىدىن قىلسا پۈشايمان ،
زۇلمىدىن مەملىكەت بولغۇسى ۋەيران .

بۇ پادىشاھنىڭ خەلقپەرۋەر بىر ۋەزىرى بار بولۇپ ، ئۇ ئىنتا-

يىن دانا تەدبىرلىرى بىلەن قاراڭغۇ كېچىنى يورۇتقان شامغا ئوخشايتتى . ئۇ باش قاتۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزۈش بىلەن مىڭ خىل چىگىچىلەرنى يېشىۋېتەتتى . ئۇنىڭ ھېكمىتى پىتنە دەرياسىغا چۆشۈپ قالغان ئىزتىراپ كېمىسىنى ھالاكەت گىردابىغا ئۇردۇرماي ، ئامان ـ ئېسەن قۇتۇلدۇرۇپ چىقالايتتى ۋە ئۇنىڭ سىياسىتىنىڭ ھەيۋىتى زۇلۇم تىكىنىنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلايتتى .

ئەگەر تەدبىرىنى ئىشلەتسە بىرەەم ،
بېرەتتى يۈز تۈمەن لەشكەرگە بەرھەم .
قەلەم بىرلە تۇتۇپ پۇقرالىرىنى ،
ئېچىپ بىر خەت بىلەن بىر يېڭى ئالەم .

ئۇنىڭ تەدبىرلىرى مۇڭلۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ، مەملىكەت ئىشلىرى ھەمىشە روناق تېپىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئىسمى خوجەستەراي ئىدى ، پادىشاھ ھۇمايۇن پال ھەرقانداق ئىشنى ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمايتتى ، ئۇنىڭدىن تەدبىر سورىماي تۇرۇپ ھېچقانداق مۇھىم ئىشلارغا تۇتۇش قىلمايتتى ، ئۇنىڭدىن ئىجازەتسىز جەڭ كەمىرىنى باغلىمايتتى ھەمدە ئۇنىڭدىن ئىشارەتسىز ئەيش ـ ئىشرەت بەزمىسىدە ئولتۇرمايتتى . ھەر بىر داڭلىق پادىشاھ مەملىكەتىنىڭ بىرەر چوڭ ئىشلىرىنى ، كامىل دانىشمەن كىشىلەرنىڭ كېڭىشى بىلەن قىلىشى لازىم . ھەر قانداق يۈرت ئىشىنى بېجىرىشتە ، ئاقىل ۋەزىرلەرنىڭ مەسلىھىتى ۋە تەدبىرلىرىنى ئاڭلىشى ، ئەگەر پۇقرالىرىدا بىرەر كەمچىلىك سادىر بولسا ، ئۇنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ ، بۇ ئامانەتلىك ئالەمنىڭ سەرمايىسى بولغان ئادەملەرنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشى لازىم .

ئىش كېڭەش بىلەن تاپقۇسى نىجات ،
ئۇسىز يېشىلمەس ھېچبىر مۇشكۇلات .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھۈمايۇن پال شىكارغا چىقتى . خوجەستە-
رايمۇ خۇددى بەخت ـ دۆلەتتەك ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئۇزەڭگىسىنىڭ
يېنىدا ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ماڭغانىدى . دالا شىكارگاھىغا پادە-
شاھنىڭ مۇبارەك قەدەمىنىڭ يەتكەنلىكىنى كۆرگەن ئاسمان «ۋا-
ھەسرىتا ! پەلەكتىكى ئاينى ئۇزۇپ ئۆزۈمنىڭ تۆھپەم سۈپىتىدە
پادىشاھقا تۇتالىسامچۇ كاشكى» دەپ يەرنىڭ ئارزۇسىنى يەيتتى .
شىكار ئۈچۈن ئېلىپ چىققان قۇشلار ۋە باشقا جانۋارلار ھەممىسى
بەندىتىن قۇتۇلۇپ ئوۋ قىلىش ئۈچۈن ھەربىرىكە كەلگەندە ، دالىدە-
كى قارا كۆزلۈك كېيىكلەر قولغا چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن
تۆت تەرەپكە تەڭ قاراپ پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىنى كۆزگە
ئايلاندۇرغانىدى . ئوۋ ئىتلىرى شىرەڭ چاڭگال سېلىپ ، توشقان
تۇتۇش ئۈچۈن مىڭ تۈرلۈك ھۈنەرلىرىنى كۆرسىتەتتى . لاچىنلار
كىشىلەر قولىدىن خۇددى ئوق ئېتىلغاندەك ئاسمانغا چىقىپ ھەر
تەرەپكە ھەمىلە قىلاتتى . قارچىغا تىرناق نەشتىرى بىلەن قىرغاۋۇل-
لارنىڭ كۆز تومۇرىدىن قان ئالاتتى . ئەجەل بۈركۈتى كېيىكلەرنىڭ
بېشىغا خۇددى ئەزرائىلدەك تىكىلىپ ، بىچارە كېيىك ۋە تۈلكىلەر-
نىڭ جانلىرىنى ئۈۋلايتتى . ئىشقىلىپ ، ھەربىر شىكار جانۋارى
ئۆز ھالىغا مۇناسىپ كەلگۈدەك دەرىجىدە ئوۋ قىلىشاتتى .

ئۈچۈپ قۇشلار ئېگىز ، كۆرسەتتى ھۈنەر ،
قىلىپ تىرناقنى قان تۆككۈچى خەنجەر .
ئېچىپ قارچىغا چاڭگال ئۈچتى ئەپلىك ،
نە تۈتى قالدى ئورنىدا نە كەكلىك .
ئۈزاتقاچ ھەر تەرەپتىن تۈنقىلى قول ،
كېيىكلەر قاچقىلى تاپالمىدى يول .
توشقانلار جېنىغا ئىتلار ياقتى ئوت ،
بۆرىلەرمۇ قاچتى بولۇپ كۆزى توت .
يەر سەھنىسى لەشكەلەر بىرلە تولدى ،
باياۋان جانۋارلىرىغا تەس بولدى .

دالا يۇزى ھەرخىل ئوۋ ھايۋانلىرىدىن ، ئاسمان سەھىنىسى قۇشلاردىن خالىي بولغاندا ، پادىشاھ ئوۋنى توختىتىپ ، قوشۇنغا قايتىشقا ئىجازەت بەردى ۋە ئۆزى ۋەزىر بىلەن بىللە ئوردىغا قايتماقچى بولدى . لېكىن شۇ ۋاقىتتا ھاۋا شۇنداق ئىسسىپ كەتكەنىدىكى ، ئاسمان سەھىنىسىدە تۆمۈرچىنىڭ ئوچىقىدەك ئىسسىق لاۋۇلدايتتى . ساۋۇتلار ئىسسىق تەسىرىدە مومدەك يۇمشاپ كەتكەنىدى .

تونۇرغا ئوخشاش قىزىدى ئالەم ،
يالقۇنتاغ كەبى كۆيدى تاغلار ھەم .
ئوتقا ئايلانغان ئىدى ھەر بىر كان ،
كۆيمەكتە ئىدى پىروزە ئاسمان .
بوستان تەرەپكە قاچتى پەررەندە ،
كىردى تۆشۈككە ھەممە چەررەندە .

ھۇمايۇن پال خوجەستەرايغا شۇنداق دېدى :

— بۇنداق ئىسسىق ھاۋادا يۇرۇۋېرىش ھېكمەتتىن ئەمەس . چېدىرنىڭ سايىسىدە ئولتۇرساقمۇ بەربىر سالقىنديالمايمىز . چۈنكى يەر يۈزى ئىسسىق توپان بىلەن تولدى ، ھاۋامۇ ھارارەتكە تەسلىم بولدى . قانداق قىلىپ بولسىمۇ بىر چارە قىلغىن ، بىردەم سايىدە ئولتۇرۇپ راھەتلىنەيلى ـ دە ، ئاپتاپ ئۆزىنىڭ مەغرىب ئۆيىگە كىرگەندە ، بىزمۇ ئۆز مەنزىلىمىزگە يانايلى .

خوجەستەراي دۇئاغا تىل ئاچتى :

— بەندىلەرگە سىزنىڭ سەلتەنىتىڭىز ئىلتىپات سايىسىنى ساپتۇ . ئۇلارغا بۇ ئاپتاپ ئىسسىقلىقىدىن قىلچە زەرەر يەتمەيدۇ .

لۇتفىڭىزنىڭ سايىسى بولسا پاناھ بىزگە بۇددەم ،
يېمىگەيمىز بۇ ھارارەت ئىسسىقىدىن قىلچە غەم .

چۈنكى سىز خۇدانىڭ سايىسى . پۈتۈن خەلق سىزنىڭ بۇ ئالىي سۈپىتىڭىزنىڭ شاراپىتىدىن راھەتلىنىپ ياشاۋاتىدۇ . لېكىن بۇنداق ئىسسىق ھارارەتلىك ھاۋادا كىشىلەر ھەر تۈرلۈك كېسەلگە گىرىپتار بولىدۇ . شۇڭا بۇنداق ھاۋادىن پەرھىز قىلماق ۋاجىپ-تۇر . سىزنىڭ سالامەت بولۇشىڭىز پۈتۈن ئەلنىڭ سالامەتلىكى-دۇر . مەن بۇ يېقىن ئەتراپتا خۇددى مەرد يىگىتلەر ھىممىتىدەك ، ئالىي ۋە دانىشمەنلەرنىڭ مەرتىۋىسىدەك ئېگىز بىر تاغنى كۆرگەن-دىم . شۇ يەرگە بېرىپ سايىدە ئولتۇرۇپ ، بىر پەس ئارام ئېلىۋالساق بولارمىكىن ؟

ئۇلار بىر ئاز يول يۈرۈپ ، تاغقا يېتىپ بېرىپ قارىسا ، بۇ تاغ باشتىن - ئاياغ يېشىل لىباس يېپىنغان ، ساپ كۆكرىكىدىن مىڭلاپ بۇلاق قايناپ چىققان ، خۇشبۇي گۈل ۋە رەيھانلار پەلەك يۇلتۇزىدەك كۆپ بولۇپ ، پۈتۈن ئەتراپقا يېيىلغان ، بۇلاقلاردىن ئېقىپ چىققان سۇلار خۇددى جەننەت ئېرىقلىرىدەك ھەر تەرەپكە ئېقىشىۋاتقان بىر جاي ئىكەن . ئۇلار سۇ بويىدا بىر پەس ئارام ئېلىپ ئولتۇرماقچى بولدى .

سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ ئۆتكەن ئۆمۈرگە سال نەزەر ،
بىزگە بۇ ئۆتكۈنچە دۇنيادىن ئىشارەت كۆرسىتەر .

ھۇمايۇن پال خوجەستەراينىڭ مەسلىھىتى بىلەن ، ئارغىماق-تىن چۈشۈپ ، ئۇنىڭ ھەمراھلىقىدا بىرەەم مېڭىپ ، ئۇ جايىنى سائادەتمەنلەر ئۇچۇن قەدەم جايىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى . پادىشاھ ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر تاغنى كۆردى . بۇ تاغ ھىممەت بېشىنى پەلەكتىن ئۆتكۈزۈپ ، ئالەمنى قىزدۇرغان قۇياشقا يېشىل غىلاپلىق قىلىچىنى تەڭلەپ تۇراتتى . خۇددى چىدام پۈتىنى مۇمكىنچىلىك ئېتىكى ئىچىگە مەھكەم تىققان قېرى كىشىلەردەك تەمكىن تۇرۇپ ، قارلىق بېشى بىلەن ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپ تۇرغان بۇ تاغ يىغ-لاڭغۇ كۆزلىرىدىن ياش سەللىرىنى ھەر تەرەپكە راۋان ئاققۇزۇپ

تۇراتتى . پادىشاھ تاغ ئۇستىگە چىقىپ ، ئېتىكىنى بېلىگە قىستۇ-
رۇپ خۇددى بۇلۇتتەك ھەر تەرەپنى سەيلە قىلدى . ئۇنىڭ بىر
تۇزلەڭلىككە كۆزى چۈشتى . بۇ تۇزلەڭلىك ئارزۇ مەيدانىدەك
كەڭرى ۋە ئۇمىد دالىسىدەك بىپايان ئىدى . ئوت - چۆپلىرى ۋە
گۈللىرىنىڭ يېشىللىقى بىلەن خۇددى پەلەك گۈلشىنىگە ، ئابى
ھاۋاسى بىلەن خۇددى جەننەت باغلىرىغا ئوخشايتتى . خۇددى گۈ-
زەللەرنىڭ زۇلفى ئۇلارنىڭ يۈزىنى چۆرىدەپ تۇرغاندەك ، بۇ تاغدا-
مۇ گۈلنىڭ ئەتراپىنى بىنەپشە ئوراپ تۇرغان ، خۇددى جانان يۈزى-
گە خال يارىشاقاندەك ، سۇمبۇل گۈلگە يانداشىپ ، گۈل چېھرىسىگە
زىننەت بەرگەن ، مەجنۇنتال ئەتلەس كىيىپ ، سەرۋى بىلەن پىستە
دەرىخى ھەرىرگە ئورالغان ، تاڭ شامالىنىڭ تىلى گۈلزار پۇرىقى-
نىڭ سىر - ئەسرارىنى جاھانىنىڭ تۆت تەرىپىگە يېيىۋەتكەنىدى .
بۇلبۇل گۈللەرنىڭ رەڭگى ۋە پۇرىقىنىڭ ھېكايىسىنى پۈتۈن ئالەم-
گە قاپىيىلىك ئىبارىلەر بىلەن سۆزلەيتتى .

دىلغا باب ، يېقىملىق ئابى ھاۋاسى ،
مەنزىلى مۇبارەك ، كەڭرى سەيناسى .
ئېرىقلار بويىدا گۈللەر ئۇنۇشكەن ،
كى يامغۇر سۈيىدە يۈزلەر يۇيۇشقان .
دەرەخلەر ئۇچىنى پەلەككە تارتقان ،
گۈزەللىكتە بىرىدىن بىرى ئارتقان .
بەسى قۇشلار قىلىپ شاخ ئۆزرە ئاۋاز ،
بولۇپ سازىدا بىر - بىرىگە دەمساز .
گۈزەللىك باغچىسى ھەر سەرۋى زىبا ،
يۈز تۇمەن گۈزەللىك بەرگىدە پەيدا .

بۇ دەرەخزارلىق ئوتتۇرىسىدا بىر كۆل بار بولۇپ ، سۈيى
خۇددى ئابىھايات بۇلىقىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە جەننەت سۇلىرى-
دەك ساپ ھەم سۈزۈك ئىدى .

سمابتەك بېلىقلار ئويناشىپ يۈرگەن ،
يېڭى ئاي ئاسماندا سەيرى قىلغاندەك .

ۋەزىرنىڭ بۇيرۇقى بويىچە مۇلازىملار پادىشاھ ئۇچۇن ئارام ئالغۇدەك جاي تەييارلىدى . ھۇمايۇن پال پاراغەت تەختىدە ئولتۇ-رۇپ ئارام ئالدى . مۇلازىملار ئېرىق بويىدىكى دەرەخلەر تۈۋىدە ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئېلىشتى . ئۇ دوزاختا ئوخشاش دەشتتىن قۇتۇ-لۇپ ، بۇ جەننەتكە كەبى ئارامگاھ مەنزىلىگە ئۇلاشقانلار پەيتنى غەنىيمەت بىلىپ ، كۆڭۈل تىلى بىلەن بۇ بېيىتنى ئوقۇشاتتى :

شۇكرى لىللا ، كەتتى بىزدىن مېھنەتۇ رەنجى ئەلەم ،
مەنزىل ئەتمەككە نېسىپ بولدى گۈلىستان باغ ئېرەم .

ھۇمايۇن پال ۋە خوجەستەراي ئات ۋە پىلدىن چۈشۈپ پىيادە بولۇپ ، پەرزىندەك ھەر تەرەپكە يۈرىدىغان ئالەمنىڭ پاسىد① خىيال-لىرىدىن يېنىپ ، دۇنيا ـ تەئەللۇقاتىنىڭ ماتلىرىدىن② رۇخ-سەت③ ئۇرۇپ ، خۇددى شاھ ۋە پەرزىندەك بىر بىسات تەختىسىدە ئولتۇرۇپ ، ئاللاتائالانىڭ بۇ تاغ ئورمىنىدىكى ئاجايىپ سەنئەتلىرى-نى ۋە غارايىپ ھۇنەرلىرىنى قۇدرىتىنىڭ يېتىشچە تاماشا قىلىپ : «ھەيھات ! تەقدىر ئىلاھىنىڭ نەققاشى تاغنىڭ تېشىدىن پۈتكەن لەۋھەگە قۇدرەت قەلىمى بىلەن ھەر تۈرلۈك زىبا نەقىشلەرنى سىزىپتۇ . ئاللاھ قۇدرىتىنىڭ باھارى لۇتفى مەۋسۇمى بىلەن تاش باغرىدىن رەڭگارەڭ گىياھلارنى چىقىرىپتۇ» دەپ ، كۆڑگەن ئال-لاھنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپ قۇدرەت كامالىتىنىڭ شۇكرانىسىنى ئوقۇيتتى . ئۇلار گاھى گۈل ۋاراقلىرىدىن بۇ بېيىتنى ئوقۇپ تەكرارلايتتى :

---

① پاسىد ـ يۇزۇق ، ئەسكى ، يامان .
② مات ـ يېڭىلىش ؛ ③ رۇخ ـ شاھمات ئۇرۇقى ، پىل .

بۇلبۇل گۈل هۆسنىگە ئوقۇر مەدھىيە ،
زەۋق بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇپ تىكەنگە .

گاھىدا گۈلىستان بەتلىرىدىن بۇ نەقىشنى تاماشا قىلاتتى :

گاھى مىنەر ئات قىلىپ گۈل بەرگىنى ئۇچقۇر سابا ،
گاھى سابا پۇتىنى باغلاپ قويار سۇ زەنجىرى .

شۇ ئەسنادا ھۇمايۇن پالىنىڭ بىر دەرەخكە نەزىرى چۈشتى . بۇ دەرەخ غايەت قېرىلىقىدىن يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈپ ، خۇددى غازاڭ تۆككۈچى بورانغا ئۇچرىغان شاختەك شۇمشەيگەن ، قېرىپ كەتكەنلىكىدىن ماڭالمايدىغان بوۋايلاردەك مۇكچەيگەن ، ھادىسىلەر ئوتۇنچىسىنىڭ پالتىسى ئۇنى كېسىشكە تەييارلانغان ۋە روزغار ياغاچچىسىنىڭ ھەرىسى ئۇنىڭ ئەزالىرىنى پارە - پارە قىلىش ئۈچۈن چىشلىرىنى بىلىگەن بىر دەرەخ ئىدى .

ياش چاغدا دەرەخ خۇددى گۈزەل قىزدەك تۇرار باغدا ،
رەھىم قىلماي كېسەر باغۋەن دەرەخنى قېرىغان چاغدا .

ئۇ دەرەخنىڭ ئىچى دەرۋىشلەرنىڭ كۆكسىدەك كاۋاك بولغاچ-لىقتىن ، بىر توپ ھەسەل ھەرىسى ھەسەل يىغىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىچىنى ماكان قىلىۋالغانىدى . پادىشاھ ھەرىلەرنىڭ غوۋغاسىنى كۆرۈپ ۋەزىرىدىن :

— بۇنداق تېز ئۇچىدىغان جانىۋارلارنىڭ بۇ دەرەخنىڭ ئەترا-پىغا يىغىلىۋىلىشىنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ بۇ بېلى باغلاقلىقلىرى كەم-لىگى پەرمانى بىلەن بۇنداق يۇقىرى - تۆۋەن ئۇچۇشۇپ تەرەددۇت قىلىشىپ يۇرىدۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ئەي بەختلىك پادىشاھ ! بۇلار پايدىسى كۆپ ، لېكىن زىيە-نى ئاز بولغان بىر گۈرۇھ . يارىتىلىشتىنلا لاتاپەت ۋە پاكلىقلىرد-

مدن ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن تائەت - ئىبادەت كەمىرىنى بېلىگە مەھكەم باغلىغان ھالدا تەرەددۇت قىلىشىپ يۈرىدۇ . بۇلار- نىڭ بىر پادىشاھى بار . ئىسمىنى يەئسۇپ دەپ ئاتىشىدۇ . ئۇنىڭ تەن قۇرۇلۇشى بۇلاردىن چوڭراق . ئۇنىڭ ھەيۋىتى ۋە غەزىپىدىن قورقۇپ ھەممىسى ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇنۇشىدۇ . ئۇ مومدىن ياسالغان تۆت بۇرجەكلىك تەخت ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ . ئۇنىڭ ۋەزى- رى ، ئىشىك ئاغىسى ، ياساۋۇللىرى ، پاسىبانلىرى ، نائىبلىرى ۋە خىزمەتكارلىرى بار . ئۇلارنىڭ پەم - پاراسەت ۋە زېرەكلىكى شۇ دەرىجىدىكى ، ئۇلار ھەر بىرى ئۆزى ئۈچۈن مومدىن ئالتە بۇرجەك- لىك ئۆي ياسىشۇالغان . ئۇ ئۆيلەرنىڭ ئەتراپلىرى ، ئېگىز - پاكارلىقى بىر - بىرى بىلەن باباراۋەر ، ھەر قانداق كامىل ئۇستە- لارمۇ تاناپ ، چۆپگەز ۋە شەيتان ئىشلەتمەي ئۇلاردەك چىرايلىق ئىمارەتلەرنى بىنا قىلالمىغان بولاتتى . ئۇلارنىڭ رەسىم - قائىدىسى شۇكى ، ئۆيلىرى ياسلىپ پۈتكەن چاغدا ، ھەممىسى پادىشاھنىڭ ئالدىغا يىغىلىدۇ . پادىشاھ : «ھەي تاۋابئاتلىرىم ! ئەمدى تاغ ۋە ئورمانلىقنىڭ ئەتراپىغا تارقىلىپ ئوتلاڭلار . شۇنداق پاكىز بولۇڭلاركى ، لاتاپەتلىك ئاغزىڭلارنى كاساپەتكە يېقىن كەل- تۈرمەڭلار ، پاك جىسمىڭلارنى نىجاسەت بىلەن بۇلغىماڭلار» دەپ قاتتىق تاپىلاپ ، ئۇلاردىن ۋەدە ئالىدۇ . ئۇلار شۇ ۋەدىسى بىلەن بىرىپ خۇشبۇي گۈل ۋە پاكىز چېچەكلەرگە قونۇپ ، ئىشتە- ھاسىغا لايىق ئوزۇق يەپ قايتىدۇ - دە ، خۇدايىتائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن يېگەن ئوزۇقلىرى قورسقىنىڭ ئىچىدە قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە شۇنداق پاكىز ۋە مەززىلىك بىر شەربەتكە ئايلىنىدۇ . ئۇلار ھېلىقى ئۆزلىرى ياسىغان ئۆيگە كىرىپ ، شەربەتنى ئاغزىدىن قۇسۇپ جۇغلايدۇ . ھېكمىتى ئىلاھىي دوزىخانىسىدا ياسالغان بۇ نەرسە خالايىقلارنىڭ تۇرلۇك ئىللەتلىرىگە داۋا بولىدىغان ھەسەل دېگەن شىپالىق دورىنىڭ دەل ئۆزىدۇر . ھەرقاچان ئۇلار ئوتلاقتىن يېنىپ پادىشاھ دەرگاھىغا قايتىپ كەلسە ، ياساۋۇللار ئۇلارنى پۈ- راپ باقىدۇ . ئەگەر ۋەدىسىدە تۇرۇپ ، پاك نەرسىلەرگە ئولتۇ-

رۇپ ، خۇشبۇي چېچەكلەردىن يېگەن بولسا ، ئۇنى ئالتە بۇرجەك-
لىك ئۆيگە كىرىشكە رۇخسەت قىلىدۇ .

ۋەدىگە ۋاپا قىلماق ئۈچۈن ماڭا بەرگىن قول ،
قىلمىغىن خىلاپ ئەسلا ، ئۆز ۋەدەڭدە مەھكەم بول .

ئەگەر ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي ناپاك ۋە بەتبۇي نەرسىلەرنى يېگەن بولسا ، ياساۋۇللار يول بەرمەي ، ئەكسىچە ئۇلارنى ئىككى پارە قىلىپ تاشلايدۇ . ئەگەر ياساۋۇللار بىپەرۋالىق قىلىپ ، مۇبادا ئۇ بەتبۇي پۇراق ئۆيگە كىرگەن بولسا ، پادىشاھ ۋە ۋەزىر خەۋەر تاپىدۇ - دە ، ئالدى بىلەن ئۆز خىزمىتىنى ياخشى قىلمىغان ياساۋۇلنى ، ئاندىن كېيىن ۋەدىسىنى بۇزغان بىئەدەپ ھەربىنى ئۆلتۈرۈپ ، باشقىلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق بىپەرۋالىق قىلماسلىقلىرى ئۈچۈن ئىبرەت قىلىدۇ . ئەگەر بىرەر يات ھەرە ئۇنىڭ ئۆيگە كىرمەكچى بولسا ، ياساۋۇللار ئۆي ئىشىكىدىن كە-
رىشنى مەنئى قىلىدۇ . ئەگەر يانغىلى ئۇنىمىسا ، ئۆلتۈرىدۇ . خەۋەرلەردە پادىشاھ جەمشىت ياساۋۇل ، پاسىبان ، مەھرەم ، نائىب-
لارنى تەينىلەشنى ۋە تەختتە ئولتۇرۇش قاتارلىق پادىشاھلىق ئىش-
لىرىنى ھەسەل ھەرىسىدىن ئۆگەنگەن ۋە بارا - بارا كامالەتكە يەتكەن دېيىلىدۇ ،— دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى خوجەستەراي .

ھۈمايۇن پال خوجەستەرايدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، ھەرىلەر-
نىڭ ئىمارەتلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى ، ۋە تەرتىپ - قائىدىلىرىنى كۆر-
مەكچى بولۇپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ھەرە-
لەرنىڭ بارگاھلىرىنى ، ئۇلارنىڭ بېرىش - كېلىشلىرىنى ۋە پادە-
شاھنىڭ مۇلايىملىق بىلەن خىزمەت قىلىشلىرىنى بىر پەس تاماشا قىلدى . ھەرىلەر بولسا ئاللاتائالانىڭ پەرمانىغا بويسۇنۇپ ، خۇددى سۇلايمان پادىشاھقا ئوخشاش ھاۋا ئېتىغا مىنىپ ، پاكىز گۈللەرنىڭ شىرنىسى بىلەن ئوزۇقلىنىپ ، پاكىز ئۆيلەرنى ياسىشۇالغان بو-
لۇپ ، ھېچقايسىسى بىر بىرىنىڭ پايدا - زىيىنى بىلەن كارى يوق

ئىدى ھەمدە بىر - بىرىگە ئازار بېرىشمەيتتى .

ھەممىسى كەمبەغەل لېكىن دۆلەتمەن ،
ئۇلۇغدۇر ، كۆچلۈكتۇر كىچىكلىك بىلەن .

— ھەي خوجەستەراي ، — دېدى پادىشاھ ، — بۇلارنىڭ نەشـ-
تەرلىرى تۇرۇپ بىر - بىرىگە ئازار بېرىشمەيدىكەن ، بەلكى نەشـ-
تەرلىرىدىن شېرىن شەربەت چىقىرىدىكەن . گەرچە كۆرۈنۈشىدە
ھەيۋەت بولسىمۇ ناھايىتى مۇلايىملىق قىلىشىدىكەن . ئادەم پەر-
زەنتلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇلارنىڭ ئەكسىچە بىر - بىرىگە زىيان
يەتكۈزىدىغان ، بىر - بىرىنى يوقىتىشقا ھەرىكەت قىلىدىغان ئىشلار
بار . بۇ ھال ئەجەبلىنەرلىك ئەمەسمۇ ؟

كۆرۈڭ ، بۇ ئاجايىپ جاھاننىڭ ئىشى ،
خاتىرجەم ئەمەستۇر كىشىدىن كىشى .

— ئەي ، ئالەمپاناھ شاھ ! — دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى ۋە-
زىر ، — كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى ، بۇ جانىۋارلارنىڭ ھەممىسى بىر
خىل تەبىئەتلىك ۋە بىر خىل مىجەزلىك قىلىپ يارىتىلغان . ئادەم
پەرزەنتلىرى بولسا بىر - بىرىگە زىت ۋە خىلاپ كېلىدىغان مىجەز-
دە يارىتىلغان . شۇ سەۋەبتىن ئىنسانىنىڭ روھى ۋە جىسمىغا لاتاپەت
بىلەن كاساپەت ، نۇر بىلەن زۇلمەت ئارىلاشقان بولىدۇ . ئالەمدە
بار بولغان ئېسىللىق ۋە پەسلىككە ئوخشاش خۇسۇسىيەتلەرمۇ ئىنـ-
سان قەلبىنىڭ قاچىسىدىن مەلۇم ئورۇن ئالغان بولىدۇ . شۇنىڭ
ئۈچۈن ھەر كىمدە بىر ئالاھىدە مىجەز پەيدا بولغان . ئىنسانغا
پەرىشتىلەر ئەقلىدىن بەھرە بەرگەن ، شەيتان نەپسىدىن ھەسسە
قوشقان . شۇڭا ھەر كىم ئەقىل بىلەن بىر ئىش قىلسا ، يۇقىرى
مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجىلەرگە كۆتۈرۈلىدۇ . ئەگەر نەپسىنىڭ
پەرمانىغا بويسۇنسا ، ھايۋاندىن بەتتەر پەس ئورۇنغا چۈشۈپ ، بـۇ

دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خار - زارلىقتا قالىدۇ . كىشىلەرنىڭ كۆپ-چىلىكى نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، يامان خۇلق ۋە يارىماس ئىشلارغا قىدەم قويىدۇ - دە ، ھېرىس ۋە ھەسەت ، زۇلۇم ۋە رىيا ، غەيۋەت ۋە تۆھمەتكە ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشىدۇ .

ئۆزىدىن بىخەۋەر بىرنەچچە نادان ،
يامانلار ئەيىبىنى ھۇنەر قىلىشقان .
ئاخىرى بۇرنىغا كىرگەندە تۇتۇن ،
ياندۇرغان چىراغى ئۆچكۈسى پۇتۇن .

—بۇ سۆزلەرنى ياخشى ئېيتتىڭ . پەرقلەرنى چۈشەندۇرۇپ بەردىڭ ،— دېدى پادىشاھ ،— مېنىڭ پىكرىمچە ، ھەر بىر ئادەم باشقىلارغا ئارىلاشماي بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرسا ، باشقىلار بىلەن سۆھبەتلەشمىسە ، ئۆزىنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ ، باشقىلار بىلەن ئارىلىشىشتىن كېلىپ چىقىدىغان يۇقىرىقىدەك ھەر خىل يامان سۇپەتلەردىن خالاس بولالىشى مۇمكىن . ئىمكان بار ، بىر بۇلۇڭدا خاتىرجەم ئۆتكەن ياخشى . مەن «كىشىنىڭ ھۇزۇرى يالغۇزلۇقتا ، پاراغىتى خىلۋەتتە» دەپ ئاڭلىغانىدىم . بۇگۈن ماڭا كۆپ كىشىلەرنىڭ سۆھبىتىنىڭ زەھەرلىك يىلاننىڭ زەھىرىدىنمۇ بەكرەك زىيانلىق ئىكەنلىكى بىلىنىۋاتىدۇ . ھەكىم ۋە دانىشمەنلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ يا بىر غار ئىچىدە ، يا بىر قۇدۇق ئاستىدا تۇرمۇش كەچۈرگەنلىكىنىڭ سەۋەبى شۇ ئىكەن - دە !

قۇدۇق ئاستىغا كىرەر ئاقىل كىشى ،
ياخشى بولۇر ئۇ يەردە كۆڭۈل ئىشى .
ياخشىراق قۇدۇقنىڭ قاراڭغۇلۇقى ،
تاپسا ئەلدىن بىر نەپەس ئاسايىشى .

بەزى كامىل دەرۋىشلەر ئۆزىدىن ئۆزى قاچىدۇ . ئۆزىگە ئۆزى

مالال كېلىۋاتسا ، باشقىلارنىڭ ئىشى بىلەن نېمە پەرۋايى بار .

خىلۋەت ئىستەرمەن ، پەلەك گەر چىقىرىپ قاتتىق بوران
يەر يۈزىن سورۇسا ماڭا قونمىغاي بىر زەررە چاڭ .

— ھەزرىتى پادىشاھىئالەمنىڭ بايان قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسى بەرھەق ، — دېدى خوجەستەراي ، — ھەقىقەتەنمۇ كىشىلەرنىڭ سۆھبىتى كۆڭۈلنى پاراكەندە قىلىدىغان ۋە تەشۋىش پەيدا قىلىدىغان بىر سەۋەب . خىلۋەت بولسا زاھىر بىلەن باتىننىڭ بىرلىشىشگە پايدىلىق .

بىلەمسەن قانچىلاپ ئۆتۈپ ئاي - يىللار ،
كېلەلمەس زاھىتلار بۇ ئوتتۇرىغا .
گۈلنى كۆر ، يىغلۇر غۇنچە چېغىدا .
ياپرىقى تۆكۈلەر ئەگەر ئېچىلسا .

ئەمما ، بەزى ئۇلۇغلار ۋە دانىشمەنلەر ئۇچۇن «تەبىئىتىگە مۇۋاپىق كەلگۈدەك غەرەزسىز بىر ھەقىقىي دوست تېپىلسا ، تەنھا-لىقتىن سۆھبەت ئەلا » دېگەن گەپمۇ بار . ئەگەر شەپقەتلىك رەپىق بولمىسا ، يالغۇزلۇق ياخشىراق . بۇ خۇددى جۇۋا يازدا ئەمەس ، قىشتا كېرەك بولغىنىدەك بىر ئىش . ئەقىللىق ۋە زېرەك كىشى ئەقىل ئۆگىنىدۇ ، چوڭلارنىڭ بەزمىسىگە لايىق بولۇپ يېتىشىدۇ . ساۋاب تېپىپ ئاخىرەتنىڭ سائادىتىگە ئۇلىشىدۇ .

قايتۇرما تەلەپ ئىلكىنى سۆھبەت ئېتىكىدىن ،
خىلۋەتتە ئەگەر كۆپ ئولتۇرساڭ جىننى بولۇرسەن .

«دۇنيادىن ۋە ئادەملەردىن قېچىش ياخشى ئادەت ئەمەس» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزدىن مەلۇم بولىدۇكى ، سۆھبەتنىڭ پايدىسى

خىلۇەتنىڭ مەنپەئىتىدىن كۆپرەك . ئاللاتائالا ئۆز قۇدرىتى بىلەن ئىنسانلارنى بىر- بىرىگە موھتاج ۋە بىر - بىرىگە لازىم قىلىپ يارالتقان تۇرسا ، كىشىلەرگە خىلۇەت ، تەنھالىق قانداق راۋا بولـ سۇن ؟ ئادەمزاتنىڭ تەبىئىتى تەبىئەت مەدەنلىرىدىن بەرپا بولغانلـ قى ئۇچۇن بىر - بىرىگە قوشۇلماققا مايىل كېلىدۇ ۋە بىر - بىرىدىن يارەم تىلەشكە ئېھتىياجى چۇشىدۇ . مەسىلەن ، بىر كـ شى تاتام پىشۇرماقچى بولسا ، يا بىر كىيىم كىيمەكچى بولسا ، ئاۋۋال قازان ياساش ۋە كەتمەن سوقۇشقا توغرا كېلىدۇ . بۇنىڭ ئۇچۇن لاي ئېتىپ بىر قاچا ياساپ ، ئۇنىڭدا سۇ ئېلىپ ، كەكە سوقۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن ئوتۇن كېسىپ ، ھەر ئىشنى ئۆز تەرتىپى بىلەن قىلىش لازىم بولىدۇ . قازان ۋە كەكە سوقۇشقا بولقا ، سەندەل ، كۇرەك ۋە كۆمۇر كېتىدۇ . ئاددىيسى كۇرەك ياساش ئۇچۇنمۇ تېرە ئەيلەش كېرەك . تاغقا بېرىپ كۆمۇر ئەكېلىشكە تاغار توقۇش كېرەك . تاغار توقۇش ئۇچۇن يۇڭ تېپىپ ، ئۇنى ئېشىش كېرەك ، يۇڭ تېپىش ئۇچۇن قوي ياكى تۆگە بېقىش كېرەك . قىسقىسى ، ئەنە شۇنداق نۇرغۇن قەدەم - باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتۇشكە توغرا كېلىدۇ . ئاشۇنداقلا بولسا ، ھەر قانداق ئادەم بىر كىمنىڭ ياردىمىسىز پۇتۇن ئۆمرىدە بىرەر قېتىم ئاش پىشۇرۇپ يا يېيەلەيدۇ ، يا يېيەلمەيدۇ . ھەتتا بەزى ئىشلارنى قىلالمايدۇ . شۇڭا زۆرۇرىيەت يۇزىسىدىن بىر كىم قازان ياسايدۇ ، بىرى كەكە سوقىدۇ ، بىرى كۆمۇر كۆيدۇرىدۇ . ئالاھازەل قىياس ، ھەركىم بىر ئىشقا مەشغۇل بولۇپ ، ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقىنى باشقىلار- غا بېرىپ ، بىر ئىقلىمنىڭ ئادەملىرى بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ ھايات كەچۇرگەچكە ، ھەر قانداق ئىش ئاسانلىق بىلەن ھەل بولـ مىدۇ . ئادەملەر بىر - بىرىگە موھتاج بولىدۇ . يالغۇزلۇق بىلەن ھېچ ئىشنى پۇتكۇزگىلى بولمايدۇ . مانا بۇلار ئادەملەرنىڭ بىر - بىرىگە ئېھتىياجى چۇشىدىغانلىقىنى ، بىرلەشمىسە ، ھېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدۇ . شۇڭا تەنھا ئولتۇرۇش مۇمكىن بولمايدۇ ۋە تەنھا ئولتۇرۇشنىڭ ئىمكانـ

يىتىمۇ يوق . خۇددى جامائەت — رەھمەت دېگەنگە ئوخشاش .

تۇت جەمئىيەت ئېتىكىنى ، ئىشلىگىن ،
يالغۇزلۇقتا ھېچ ئىش ئەسلا پۇتمىگەي .

— ھېكمەتلەرنىڭ خۇلاسىسى ۋە ئەقىللەرنىڭ مېغىزىنى بايان قىلدىڭ . لېكىن بىر پىكىر كۆڭلۈمگە كېلىۋاتىدۇكى ، ئادەملەر بىر - بىرىگە موھتاج بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇشلىرىدىن ئىختىلاپ پەيدا بولىدۇ . چۈنكى بەزىسى بەزىسىدىن كۆچلۈك بولغاچقا ، باشقىلارنى يېڭىشنى خالايدۇ . بەزىلىرىنىڭ كۆچى ۋە پۇلى بولغاچقا ، ئۇلار باشقىلارنى ئۆز خىزمىتىگە سېلىشنى ، باشقىلارنىڭ ھەممە مال - مۇلۈكلىرىنى ئۆز قولىغا كىرگۈزۈۋېلىشنى خالايدۇ . مانا شۇنداق ئىشلار جېدەلگە سەۋەب بولۇپ ، ئاخىر ئۇرۇش پەيدا بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟ — دېدى پادىشاھ .

ئۇرۇش ئانداق سالۇر ئوتلار جاھانغا ،
ئۇ ئوتتىن كۆيگۈسى بۇ بارچە ئالەم .

— ئەي ، ئالەمپاناھ شاھىم ! — دېدى ۋەزىر ئۇنىڭغا ، — بۇ ئۇرۇشنى توختىتىش ئۇچۇن شۇنداق بىر تەدبىر بېكىتىلگەن ، يەنى ھەر بىر ئادەم ئۆز ھەققىگە قانائەت قىلىپ ، باشقىلارنىڭ مال - مۇلكىدىن تەمە قىلماسلىقى ، كىشىلەرگە زۇلۇم سالماسلىقى ۋە تەئەددى قىلماسلىقى لازىم . مانا بۇ تەدبىر سىياسەت دەپ ئاتىلىدۇ . سىياسەتنىڭ كۇچ - قۇۋۋىتى بولسا ئادىللىقتۇر . ئادىللىق — ئۇلۇغ مەرتىۋىگە يېتىشنىڭ ۋاستىسى . سىياسەتنى بېجىرىشتە ئوتتۇراھال دەرىجىدە يول تۇتۇش كېرەك . شۇڭا بۇ توغرىدا مۇنداق دېيىلگەن ئىبارە بار :

ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىنى ھەر قاچان قىل ئىختىيار ،
يەر ۋە ئاسمان ئوتتۇرىسىدا بولدى قۇياش ئاشكارا .

— سەن ئېيتقان بۇ ئوتتۇراھال دەرىجىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى پادىشاھ .

— بۇنى كامالەتكە يەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سۆزلىرىدىن بىلگىلى بولىدۇ ، — دېدى ۋەزىر ، — ئۇلارنى دىن ئۆلىمالىرى رەسۇل (ئەلچى) دەپ ئاتايدۇ . ھۆكۈمالار بولسا نامۇسۇل ئەكبەر دەپ ئاتايدۇ . پەيغەمبەرلەر قانداق ئىش ياخشى ئىش بولسا شۇنى قىلىشنى بۇيرۇغان ، ھەر قانداق يامان ئىشنى قىلىشنى مەنئى قىلغان . ئۇلارنىڭ سۆزلىرى ھايات ئۈچۈن مەسلىھەت ۋە ئادەملەر ئۈچۈن مەنپەئەت بېرىدۇ . قاچانكى ئاللاتائالانىڭ ئەمرى بىلەن شەرىئەت تىكلىگەن ئۇ پەيغەمبەر ئاخىرەت ئۆيىگە سەپەر قىلسا ، دىن ۋە شەرىئەتنىڭ بۇزۇلماي ئۆز تەرتىپى بىلەن تۇرۇشى ئۈچۈن چىڭ تۇتۇلىدىغان بىر سىياسەت كېرەك . نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ توغرا ئىشلارنى بىلمەي نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ، ھالاكەتكە ئۇچرىماسلىقى ئۈچۈن ئادىل ۋە قاتتىق قول پادىشاھ كېرەك . ئەمر ۋە نەھى (بۇيرۇش ۋە توسۇش) قائىدىلىرى شەرىئەت دېيىلىدۇ . پادىشاھ شەرىئەتنىڭ بۇ قائىدىلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ سىياسەت كۆرسىتىدۇ . نەتىجىدە دىنىنىڭ بېشى تاجى بىلەن ئېگىز بولىدۇ ۋە دۆلەت لىباسى دىن ئالتۇنلىرى بىلەن زىننەتلىنىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىش مۇمكىنكى ، دىن بىلەن پادىشاھلىق قوشكېزەكتۇر .

ئەقىل ئالىمىدە شاھۇ پەيغەمبەر ،
بىر ئۇزۇك كۆزىدىكى ئىككى گۆھەر .

بۇ مەنىدىن قارىغاندا يەنە ئېيتىش مۇمكىنكى :

شاھلىق بولۇر دىن شەرىئەت بىلەن ئېزىز ،
شەرىئەتمۇ شاھلىق بىلەن بېشى ئېگىز .

— ئۇنداق بولسا ، پەيغەمبەرلەر ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن

پادىشاھلارغا لازىم بولىدىغان بۇ سىياسەت قائىدىسىنى پادىشاھ بىلمىسە ، ئادالەت يولىنى ، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش يوللىرىنى قانداق بىلەلەيدۇ ؟ — دەپ سورىدى ھۇمايۇن پال .

— ئەگەر پادىشاھ ئۇنداق قائىدىلەرنى بىلمىسە ، پادىشاھلىقى ئەبەدىي بولماي ، قىسقا ۋاقىتتا زاۋال تېپىپ ، شاھلىقتىن گادايلىق كوچىسىغا كىرگۈسىدۇر ، — دەپ بايان قىلدى خوجەستەراي .

ئەدلى بىرلە ئىشلار تېپىپ ئىنتىزام ،
پادىشاھلىق ئەبەدىي قىلغاي داۋام .

ئادىللىقتىن باشقا ، يەنە دۆلەت باشقۇرۇش قائىدىسىنى بىلىش كېرەك . قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ ھەر قايسىسىغا ئۆزىگە لايىق مۇئامىلە قىلىپ ، تۆھپىسىگە قاراپ بەزىسىنىڭ مەنسىپىنى ئۆستۈرۈپ ، بەزىسىنى چۈشۈرۈپ ، ئۇلاردىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك . پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى ئۆزىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، پادىشاھقا كۆيۈنۈش كەمىرىنى بەللىرىگە مەھكەم باغلاپ ، پادىشاھنىڭ ياخشى نام چىقىرىشى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى كېرەك . ھازىرقى مۇلازىملارنىڭ كۆپچىلىكى ئۆز مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ھىيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ ، ئۆزلىرىنى ياخشى كۆرسىتىش ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىشىدۇ ۋە خۇشامەت سۆزلىرىنى ئېيتىشىدۇ .

مەنسەپ ئۈچۈن لاپ ئۇرار ئۇلار ، بەس ،
دۇنيا ئۈچۈن چوت سوقۇر ئۇلار ، بەس .

ئۇلارنىڭ ئەقلىنىڭ كۈچى تەمەگە يېتىدۇ ، ئۇلار پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىدا ۋەزىپىسى كۆپرەكلەرگە ھەسەت قىلىدۇ ، بىر كىم بىلەن ئاداۋىتى بولۇپ ، ئەگەر شۇ كىشى ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمىسا ، كۆڭلىگە سىلىپ قويۇپ ، يوق گەپلەرنى پادىشاھقا چې-

قىشتۇرۇپ پادىشاھنىڭ غەزىپىنى قوزغايدۇ . ئەگەر پادىشاھ ئېھتىياتقىلماي يامان غەرەزلىك سۆزلەرنى ئاڭلىسىمۇ ئىشنىڭ تەپسىلاتىنى سۈرۈشتە قىلمىسا ، ھەقىقەتنى ئېنىقلىمىسا ، ئىشلارغا زىيان ۋە دەخلى يېتىپ مەملىكەت بۇزۇلۇشى مۇمكىن .

غەرەزلىكلەر ھەر سۆز دېسە سالما قۇلاق ،
كۆڭلىدەدۇر ئاداۋەتتىن سىيسىق پۇراق .
بىر نەپەستە قىلغۇسى ئالەمنى ۋەيران ،
قىلار بارچە كىشىنىڭ كۆڭلىن پەرىشان .

ئەمما ، پادىشاھ دانالىق بىلەن چوڭ ـ كىچىك ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزۈل ـ كېسىل تەكشۈرۈپ ، راستلىقنىڭ روشەنلىكى ، يالغانچىلىقنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن غالىب كەلسە ، بۇ دۇنيادا پادىشاھلىقنىڭ ئاساسىي زىيىنىدىن خالىي بولىدۇ ھەم دوزاختىن قۇتۇلۇپ يۇقىرى دەرىجىلەرگە يېتەلەيدۇ .

كىمكى بۇ دۇنيادا ئەدلى قىلسا گەر ،
ئاخىرەتنىڭ ئۆيىنى ئاۋات ئېتەر .
يۇرت سوراشنىڭ شەرتى ئېرۇر ئادالەت ،
ئازارى يوق ئەلدە بولۇر پاراغەت .

ئەگەر ھەر بىر ئەقىللىق پادىشاھ دۆلەت ئىشلىرىنى ھېكمەت يولىغا سېلىپ ، ھۆكۈمالارنىڭ پەند ـ نەسىھەتلىرىنى قۇلاقتا تۇتۇپ ئىش قىلسا ، مەملىكەت ئاۋات ، پۇقرالىرى شادىمان بولىدۇ . راي ئەزەم دابىشلىم ھىندى پادىشاھلىقىنى يۈرگۈزۈشتە بىدپاي ھەكىمىنىڭ سۆزلىرىنى ئاساس قىلغانىدى ۋە پادىشاھلارغا لازىم بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭدىن ئۆگىنىپ ، ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئەمەل قىلغانىدى . نەتىجىدە ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە ئادىل پادىشاھلىق قىلىپ ، شادلىق بىلەن ئۆمۈر كەچۈرۈپ ، بۇ پانىي دۇنيادىن ماماتـ

لىق ساريىغا سەپەر قىلغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ياخشى نامى هايات سەھىپىلىرىدە ھېلىغىچە ساقلانماقتا .

ئويلىسام دۇنيادا ئىنسانلار ئارا ،
ياخشىلاردىن قالغۇسىدۇر ياخشى نام .

ھۇمايۇن پال دابىشلىم شاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ خۇددى سەھەردە تاڭ شامىلىنىڭ يەلپۇشى بىلەن ئېچىلغان غۇنچىدەك تەبەسسۇم قىلىپ ، خۇشاللىقىنى ئىزھار قىلدى ۋە كۇ-لۇپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى :

— ھەي خوجەستەراي ، بۇ ئىككىيلەننىڭ قىسسىسىنى ئاڭلاش سەۋداسى كۆڭلۈمگە چۈشكىنىگە ئۇزۇن ۋاقىتلار بولدى . ئۇلارنى خىيالەن بولسىمۇ كۆرۈش ئارزۇسى قەلبىمدە ئورۇن ئالغانىدى . ھەرقانچە كۆپ ئويلىغان بولساممۇ ، ئۇلارنىڭ ئەسلىي ھالىتىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەلمىدىم .

ھېچكىمەرسە ئۇ پەرى پەيكەر سوراغىن بەرمىدى ،
يا ماڭا يوقتۇر خەۋەر يا ئۇ نىشان كۆرسەتمىدى .

ئۇلارنىڭ ئىسمى كىمنىڭ ئاغزىدىن چىقسا ، ئۇنىڭغا يېپىشىۋالسام ، ئۇلارنىڭ ھېكايىلىرىنى سورىسام ، دېگەن ئارزۇدا يۈرەتتىم .

قۇلاق سالدىم تاۋۇشقا ، خۇش خەۋەر يېتىشكەيمۇ ؟
يولغا تىكتىم كۆزۈمنى ھۆسن نۇرى چۈشكەيمۇ ؟

شۇكرىلەرنى بەجا كەلتۈرىمەنكى ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن ۋەزىرىمنىڭ خەۋەردار ئىكەنلىكىنى بىلدىم .

ئارزۇ ـ ئارمانىغا يەتتى قارا كۆڭلۈم ئاقىۋەت ،
ئىزدىگەن بولسام نېمەرسە ، شۇنى تاپتىم ئاقىۋەت .

ھەر نېمە قىلساڭمۇ راي ۋە بەرەھمەننىڭ ھېكايىلىرىنى ماڭا تېزرەك سۆزلەپ بېرىپ ، مېنى ئۇ سۆزلەردىن بەھرىمەن قىلغىن . ماڭا سۆزلەپ بېرىپ ئۆز ھەققىڭنى ئادا قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا پايدا كېلەر ، ئۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ نەسىھەت ۋە ئىبرەت ئالغانلىقىمىزدىن ماڭا مەنپەئەت يېتەر دېگەن ئۈمىدتىمەن . بەس ! ھەر قانداق بىر سۆزنى ئېيتىش بىلەن ئاللاتائالانىڭ نېمەتلىرىگە شۈكرىلەر بەجا قىلىنسا ۋە ئاڭلاش بىلەن ئامۇخاسقا پايدا ـ مەنپەئەت يەتسە ، بۇ سۆز ناھايىتى مۇبارەك سۆز بولغان بولىدۇ .

ئەقىللىق كىشىنىڭ سۆزلىرى گويا ،
ھېكمەتلەر ئۆيىنىڭ ئاچقۇچى بولغاي .
ئېچىپ ئۇ خەزىنىنى ئالتۇن ـ كۈمۈش چاچ ،
ئۇنىڭ كىم جەۋھىرى نەسىھەت بولغاي .
شۇنداق قىل نەسىھەت ، ئاڭلىسا شاھلار ،
پۇقراغا كەڭچىلىك ، ياخشىلىق قىلغاي .

دابىشلىم پادىشاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ھېكايىسى

ۋەزىر ساپ كۆڭلىدىن بايان تىلىنى چىقىرىپ ، پاساھەتلىك سۆزلەر بىلەن شۇنداق دېدى :
— ئەي مۇبارەك شاھلارنىڭ شاھى ، كۆكتە مۇشتىرى[1] ياخشىلىق نۇرىنى دىداريڭ نۇرىدىن ئالغۇسى . سۆز شېكەرىستانىنىڭ تۇتىلىرى ۋە سۇخەن بوستانىنىڭ بۇلبۇللىرىدىن ئاڭلىشىمچە ،

① مۇشتىرى — يۇپىتىر يۇلتۇزى .

هندی مەملىكتىنىڭ چوڭ بىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ ، پۇتۇن جاھاندىكى خەلقىپەرۋەر شاھلار ئۇنىڭ ئادالەت نەقىشىدىن ھۆسنى جامال تاپقان ، پادىشاھلىق تەختى ئۇنىڭ پەرمان زىننىتى بىلەن جابدۇلغان ، جەبىر - زۇلۇم كىرلىرىنى جاھان ئەينىكىدىن يۇيۇۋەتكەن ، ئادالەت چىھرىسىنى ئېھسان ئەينىكىدە ھەممىگە كۆرسەتكەن بىر بەختلىك پادىشاھ ئىكەن .

ئادالەت نۇرى بىرلە مەملىكەتنى قىلدى نۇرانە ،
ئادالەتتە بولۇر روشەن جاھاننەمايى ئايىنە .

بۇ پادىشاھنىڭ ئىسمى راي دابىشلىم ئىكەن . بۇنىڭ ھىندى تىلىدىكى مەنىسى «چوڭ پادىشاھ» ئىكەن . بۇ پادىشاھ ئۆزىنىڭ چوڭلۇقىدىن ھىممەت كەمەنىنى پەلەكنىڭ كۈنگۇرىسىگە تاشلايدىكەن . ھەرقانداق چوڭ كىشىلەرگىمۇ سىلىق مۇئامىلە قىلىدىكەن . ئۇنىڭ لەشكىرىدە ئون مىڭ پىل ۋە نۇرغۇن سەرخىل لەشكەرلىرى بار ئىكەن ، خەزىنىسى ھەددى - ھىسابسىز بولۇپ ، پۇتۇن جاھاندىكى شاھلارنىڭ خەزىنىسىدىنمۇ كۆپ ئىكەن . ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرتلار ئاۋات ، خەلقى باي ئىكەن . ئۇ ئۆزى شۇنچە چوڭ بولسىمۇ ، ئاجىز - بىچارىلەرنىڭ ھالىغا يېتىدىكەن ۋە ئۇلار داد ئېيتىپ كەلسە ، دەۋاسىنى ئۆزى تەھقىقلەيدىكەن .

پۇقرالاردىن ئالما رىئايەت قولىن ،
رىئايەتكە تاپشۇر پۇقرالىق يولىن .

ئۇ پۇتۇن مەملىكەتنى سىياسەت بىلەن چىڭ تۇتۇپ باشقۇرىدىكەن . ئۆزى بولسا ئەيش - ئىشرەت بىلەن بەزمىلەر قىلىپ ، ھاياتنىڭ ئەبەدىي بولمىغان نازۇنېمەتلىرىدىن كۆڭلى خالىغىنىچە پايدىلىنىدىكەن . ھېكمەتشۇناسلار ۋە پازىل ھەكىملەر ھەمىشە ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ ، قىزىق لەتىپىلەرنى ۋە ياخشى ئىشلار-

نىڭ تەرىپىنى سۆزلەپ ، ئۇنىڭ بەزمىسىنى قىزىتىپ بېرىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ ئىززەت تەختىدە ئولتۇرۇپ ، شاھانە بەزمىدىن بىرنى قۇرۇپتۇ .

تۆزۈپ بەزم رەسمىنى ئۇ پادىشاھ ،
ئاچار ئىدى ئىشرەت ئىشكىنى گاھ .

بەزمىدە ئالدى بىلەن سازەندىلەرنىڭ ناخشا ۋە نەغمە ـ ناۋالىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھېكايىلىرىنى ئاڭلىماقچى بولۇپ ئۇلارنىڭ ھېكمەت داستانىغا قۇلاق سالىتۇ . ئۇ ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھېكمەتلەرنى بايان قىلىپ ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا لايىق كېلىدىغان پەند ـ نەسىھەت گۆھەرلىرىنى تاقاشنى خالىغانىكەن ، نەتىجىدە ھەكىملەرنىڭ ھەر بىرى بىردىن ياخشى سۆزىنى ۋە ياخشى خىسلەتنى تەرىپ قىلىشىپتۇ . خەير ـ ساخاۋەت توغرىسىدا سۆز بولغاندا ، ھەممەيلەن بىردەكلا مۇنداق دېيىشىپتۇ : ساۋابلىق ئىشلارنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ساخاۋەت ۋە خەير ـ ئېھسان ياخشى . «مۇئەللىمى ئەۋۋەل» دېگەن كىتابتا نەقىل كەلتۇرۇلۇشىچە ، ئاللاتائالانىڭ سۆيەتلىرىدىن ئەۋزەلرەكى «مەرھەمەت قىلغۇچى» ۋە «ئېھسان قىلغۇچى» دېگەن سۆيەتلەردۇر . چۈنكى ، ئاللاتائالا بارلىق مەخلۇقاتقا تەڭ مەرھەمەت قىلغان ، ھەزرىتى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «خەير ـ ساخاۋەت شۇنداق دەرەخكى ، ئۇ جەننەتتە ئۇنگەن ۋە كەۋسەر لېۋىدە ئۆسۈپ كامالەتكەن يەتكەن» دەپ بېشارەت بەرگەن .

سېخىيلىق تەۋپىق يولىنىڭ ئاچقۇچى ،
قىيامەتتە ساڭا چۈشكەي سايىسى .
سېخىيلىق يولىنى تۇتقايسەن ھامان ،
راۋان خەزىنىدىن ئىزدىسەڭ نىشان .
بەرمەي تۇرۇپ تاپمىقىڭ بولماس راۋان ،
بۇ ھەقىقەتكە ئەقىل قىلماس گۇمان .

راي بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىنىڭ سېخىيلىق دەرياسى جۇش ئۇرۇپتۇ ـ دە ، دەرھال بۇيرۇق بېرىپ خەزىنە ئىشكىلىرىنى ئاچقۇزۇپ ، ئامۇخاسقا مەرھەمەت قىلىپ مۇساپىر ـ مۇجاپىرلارغا نەرسە ـ كېرەكلەرنى بېرىپ ، ئۇلارنى خۇرسەن قىپتۇ ؛ ئومۇمغا ئاتىغان بۇيۇملاردىن چوڭ ـ كىچىك ھەممەيلەن بەھرىمەن بولۇشۇپتۇ .

ئېھسان يامغۇرى ياغدۇرۇپ بۇلۇت ،
ھاجەت قاراسىن يۇيدى زاماندىن .

ھەممەيلەن نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياشتەك پارقىراق ئالتۇنلارغا ئىگە بولۇپ ، ئۆمرىنى خۇشال ـ خۇرام ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ . ئاستا ـ ئاستا كەچ كىرىپ كۇن ئۆزىنىڭ زەررىن قاناتلىرىنى يىغىپ ، مەغرىب سارىيىغا كىرىپ ئورۇن ئالغاندا ، كېچە قاغىلىرى قارا پەردىلىرىنى پۈتۈن ئالەمگە يېيىپتۇ .

كۇن مەغرىب پەردىسىگە بولدى نىھان ،
كېچە قاراڭغۇسىدا قالدى جاھان .
قۇياش ئۆزىن يوشۇردى خىلۋەتكە ،
پەلەك چۇشتى يۇلتۇز بىلەن سۆھبەتكە .

پادىشاھ بېشىنى راھەت ياستۇقىغا قويغاندا ، ئۇيقۇ لەشكەرلىرى مېڭە قەلئەسىگە قاراپ چېپىپتۇ . پادىشاھ بىر چۇش كۆرۇپتۇ . چۇشىدە ، ياخشى نىيىتى چىرايىدىن بىلىنىپ تۇرغان ، كارامەت ئىگىسى ئىكەنلىكى پىشانىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر نۇرانە قېرى كىشى كېلىپ رايىغا سالام بەرگۇدەكمىش ۋە : «بۇگۇن سەن خۇدا يولىدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى سەدىقە قىلدىڭ . ئەمدى تاڭ ئاتقاندا ، مۇبارەك پۈتۈكنى دۆلەت ئۇزەڭگىسىگە قويۇپ ، ئوردىنىڭ شەرق تەرىپىگە قاراپ يۈرگىن . ئۇ يەردە ساڭا بىر قىممەت باھالىق

خەزىنە ساقلاپ قويۇلغان ؛ ئۇ خەزىنىنى تاپقىنىڭ ئۇچۇن ماختىنىش پۇتىنى پەرقىدان[1] بېشىغا قويىساڭمۇ ۋە ئىپتىخار بېشىنى ئاسماندىن ئېگىز تۇتساڭمۇ ئەرزىيدۇ » دېگۈدەكمىش . راي بۇ بېشىرەتتىن خەۋەر تېپىپ ، ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ ۋە تاھارەت ئېلىپ ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ . كېچە خەزىنىدارى ئۆز قۇدرىتى بىلەن پەلەك خەزىنىسىنى ئېچىپ ، پۇتۇن ئالەمگە زەر چاچقاندا ، پادىشاھ ئات كەلتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ . يول باشلىغۇچىلار شامالدەك تېز يۈگۈرۈك بىر ئاتقا تىللا يۈگەن سېلىپ ، گۆھەرلەر بىلەن جابدۇلغان ئېگەرنى توقۇپ كەلتۇرۇپتۇ . پادىشاھ ياخشى سائەتتە ئاتقا مىنىپ مەشرىق تەرەپكە قاراپ يولغا ئاتلىنىپتۇ .

دۆلەت ئىقبال ماڭدى ئاتنىڭ تىزگىنىنى چىڭ تۇتۇپ ،
شان زەپەر ماڭدى ئۇنىڭغا قوشكېزەك ھەمراھ بولۇپ .

گۈزەل مەنزىرىلىك سەھراغا ئاتلىنىپ چىققان پادىشاھ ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىپ ، مەقسەت قىلغان ئىشتىن خەۋەر ئېلىپ كېتىۋاتقاندا ، خۇددى سېخىيلارنىڭ ھىممىتىدەك بېشى ئېگىز ، ئادىل پادىشاھلارنىڭ دۆلىتىدەك ئەبەدىي بولغان بىر تاغقا نەزىرى چۈشۈپتۇ . ئۇ تاغنىڭ ئېتىكىدە بىر قاراڭغۇ غار بار ئىكەن . غارنىڭ ئاغزىدا بولسا خالايىقنىڭ ئاۋارىگەرچىلىكىدىن قېچىپ خىلۋەتتە ماكان تۇتقان ، قەلبى روشەن بىر كىشى ئولتۇرغانىكەن .

تاپمىسىمۇ ھېچ بىرەر ئىشتىن خەۋەر ،
ھېچ نېمەرسە قىلمىغان ئاڭا زەرەر .

پادىشاھنىڭ ئۇ كىشىگە نەزىرى چۈشۈشى بىلەنلا ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشنى كۆڭلى تارتىپتۇ . پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە كەلگەننى

---

① پەرقىدان — يۇلتۇز ئىسمى . رىۋايەتتە ئېيتىلىشىچە ، بۇ يۇلتۇز ئون مىڭ يىلدا بىر قېتىم كۆرۈنىدىكەن .

پەملەپ قالغان ئۇ مەرد دەرۋىشمۇ پادىشاھنى قېشىغا چىللاپتۇ ۋە ئۇنى ماختاپ شۇنداق دەپتۇ :

بەردى تەڭرىم ساڭا ئالەمنىڭ شاھىنشاھلىقىنى ،
ئەل - خەلقنى ئاسرىماقلىق مەنزىلىنى كۆزلىگىن .

— ئەي ، پادىشاھ ! ئالتۇنلار بىلەن جابدۇلغان قەسىردە تۇرۇپ ئادەتلەنگەنلىكلىرى ئۈچۈن ، بۇ دەردمەنلەرنىڭ غەملىك كۆلبىسى مۇبارەك نەزەرلىرىگە ياخشى كۆرۈنمىسىمۇ ۋە گۆھەرلەر بىلەن جابدۇلغان تەختتە ئولتۇرۇپ ئادەتلەنگەنلىكلىرى ئۈچۈن بۇ جاپا-كەشلەرنىڭ تار سۇپىسى سىلىنىڭ ئولتۇرۇشلىرىغا ئەرزىمەسىمۇ ، رەسىم - قائىدىلەردە «پادىشاھلار مەرھەمەتلىك نەزەرلىرىنى پې-قىرلەردىن ئايمايۋ ، بىر چەتتە قالغانلارنىمۇ ئەركىلىتىپ قوي-سۇن . بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ئىخلاسىنى ئاشۇرىدۇ» دېگەن گەپ بار .

پەقىرلەرگە نەزەر سالماق ئۇلۇغلۇقنى زىياد ئەتكەي ،
ھەشەمەتلىك سۇلايمانمۇ چۈمۈلىگە نەزەر سالغان .

دابىشلىم دەرۋىشنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئاتتىن چۈشۈپ ، ئۇ مۇبارەك نەپەس دەرۋىشنىڭ نەپسىدىن ھىممەت تىلەپتۇ .

دەرۋىشنىڭ ھىممىتى ھەمراھ بولسا گەر ،
ئۆزگىلەر قالغۇسى سىردىن بىخەۋەر .
كىمدۇ كىم مەندىن بولسا خەۋەردار ،
ساھىبى نەزەردىن كۆپ ھىممەت تاپار .

ئاندىن كېيىن پادىشاھ ئولتۇرۇپتۇ . دەرۋىش ئۆزرە سوراپ بولۇپ مۇنداق دەپتۇ :

كەلمىگەي ھەرگىز گادايىنىڭ ئىلكىدىن ،
سەن كەبى سۇلتاننى مېھمان ئەيلىمەك .

ئەمما مەززەنىڭ ئورنىدا بىر سوۋغىتىم بار ، شۇنى پادىشاھقا تارتۇق قىلماقچىمەن . ئۇ بولسىمۇ ماڭا ئاتامدىن مىراس قالغان بىر خەزىنەنامە . ئۇنىڭ مەزمۇنى : «بۇ غارنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ناھايىتى كۆپ خەزىنە بار ، ئۇنىڭغا ئالتۇن ـ كۈمۈش ۋە جاۋاھىرلار كۆمۈلگەن» دېگەندىن ئىبارەت . مەن قانائەت خەزىنىسىنى تاپقانلىقىم بىلەن خۇرسەنمەن . شۇڭا بۇ خەزىنىنى تاپقان بولسامۇ ، ئۇنى ئىلىشقا ھەپسىلە قىلمىدىم . تىرىكچىلىك ئۈچۈن تەۋەككۇل بازىرىدا قانائەت خەزىنىسىدىن ياخشىراق ۋە راۋاجلىقراق ھېچ نەرسە يوق . شۇڭا مەن بۇ قانائەتتىن ۋاز كەچمەيمەن :

كۆرمىگەي ھېچ مەنپەئەت ھەر كىم قانائەت قىلمىسا ،
تاپمىغاي دۇنيا ۋە دۆلەت كىم قانائەت قىلمىسا .

ئەگەر پادىشاھ جانابلىرى ئىلتىپات نۇرىنى چاچسا ، مۇلازىملارنى بۇيرۇغاي ، ئۇلار ئۇ يەرنى كولاپ ، چىققان بايلىقنى خەزىنىگە ئاپارغاي ، ئۆزىگە لايىق ۋە لازىملىق ئورۇنغا سەرپ قىلغايلا .

دابىشلىم بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كېچىسى كۆرگەن چۈشىنى ئۇ دەرۋىشكە بايان قىپتۇ . دەرۋىش ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ ئەرزىمەس نەرسىلەرنىڭ پادىشاھنىڭ ئالىي ھىممىتى ئالدىدا ھېچقانچە قەدىر ـ قىممىتى يوق بولسىمۇ ، ئۆزلىرىگە تۇتتۇم . بۇ غايىبتىن ھاۋالە بولغان خەزىنە بولغاچقا قوبۇل قىلىپ ئالماقلىرى لازىم . غايىبتىن كەلگەن نەرسىنى ئەيىب كۆرمىگەيلا .

راي مۇلازىملارنى خەزىنىنى كولاشقا بۇيرۇپتۇ . بىر توپ ئادەم كېلىپ بىر دەم كولاپ ، كۆمۈلگەن خەزىنىنى تېپىپ ، ئۇ نەرسىلەرنى پادىشاھنىڭ نەزىرىدىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن كەلتۈرۈشۈپتۇ . پادىشاھ قارىسا ، ناھايىتى نۇرغۇن شاھانە ئالتۇن ، گۆھەر ئۈزۈكلەر ـ

دىن تاشقىرى ، سىرتى ئالتۇن ۋە گۆھەرلەر بىلەن بېزەلگەن ، ياقۇت ۋە تىللا توشقۇزۇلغان ساندۇقلار بار ئىكەن . پادىشاھ ساندۇقنى ئاچقۇزۇپ كۆرۈپتۇ . ساندۇقلار ئارىسىدا يەنە رۇم قۇلۇپى بىلەن قۇلۇپلانغان بىر ساندۇقمۇ بار ئىكەن . ئۇ پولات قۇلۇپ شۇ دەرىجىدە مۇستەھكەم ئىكەنكى ، ھېچبىر ئاچقۇچ تېخى ئۇنىڭ گىرەلىرىنى ئاچالمىغان ۋە قىيىن مۇشكۈلاتلارنى ھەل قىلغۇچى تېخى بۇنىڭ بەندلىرىنى ئاجرىتالمىغانىكەن . قانچە ئاختۇرۇپمۇ ئاچقۇچىتىن خەۋەر ، ئېچىلىشتىن ئەسەر تاپالماپتۇ . راي ئۇ ساندۇقنى ئېچىشقا بەكمۇ قىزىقىپ قالغانىكەن ، شۇڭا ئۇ : «بۇ ساندۇقتا نېمە باركىن ؟ ھەر قاچان ئەڭ قىممەت باھا گۆھەرلەر مۇشۇ ساندۇققا قاچىلانغان بولۇشى مۇمكىن . ئۇنداق بولمىسا ، بۇنداق ئېھتىيات قىلىشنىڭ سەۋەبى نېمە ؟» دەپ مۇلاھىزە قىپتۇ - دە ، ساندۇقنى ئېچىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ . بىلىكى كۈچلۈك تۆمۈرچىلەر ئۆز ھۈنەرلىرىنى كۆرسىتىپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى بۇزۇپ ئېچىپتۇ . قارىسا ، ساندۇقنىڭ ئىچىدىن خۇددى ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردەك جاۋاھىرلاردىن كۆز قويۇلغان بىر تىللا ساندۇقچە چىقىپتۇ . ئۇ ساندۇقچىنىڭ ئىچىدىن يەنە ناھايىتى چىرايلىق بىر قۇتا چىقىپتۇ . شاھ ئۇ قۇتىنىڭ ئاغزىنى مۇبارەك قولى بىلەن ئېچىپتۇ . قۇتىنىڭ ئىچىدە ناھايىتى نېپىز بىر پارچە ئاق قەغەزگە سۇريانى[1] يېزىقى بىلەن خەت يېزىلغانىكەن .

— بۇ نېمە دېگەن خەتتۇر ؟ — دەپ تەئەججۇپلىنىپتۇ دابىشلىم شاھ .

ئۆيچۆرىدە تۇرغانلاردىن بىرى : «بۇ خەزىنە ئىگىسىنىڭ ئىسمى بولۇشى مۇمكىن» دەپتۇ . بىرى ئۇنداق ، بىرى بۇنداق دەپ ، دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدە گەپ كۆپىيىپتۇ ، لېكىن ھېچقايسىسى بىر قارارغا كېلىشەلمەپتۇ .

— بۇ خەتنى ئوقۇمىغۇچە بۇ شۇبھە كۆتۈرۈلمەيدۇ ، — دابىشلىم شاھ شۇنداق دەپ ، خەتنى ئوقۇيالايدىغان ئادەملەرنى ئىز-

---

① سۇريانى يېزىقى — كونا سۇرىيە يېزىقى .

دەشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ . تۇرغانلاردىن ھېچكىم بۇ خەتنى ئوقۇيالـ مىغاچقا ، ئۇلار تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىشىپ ، سۇريانى يېزىقىنى ئوقۇيالايدىغان كىشىنى ئىزدەپ يۇرۇپ ئاخىر بىر ھەكمنى تېپىپ كەلتۇرۇشۇپتۇ .

بۇ ھەكىم سۇريانى يېزىقىنى ھەم ئوقۇيالايدىكەن ، ھەم يازالايـ دىكەن . ئۇنىڭدىن باشقا ، ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىلىملەرگىمۇ ماھاـ رىتى بار ئىكەن . ھەكىم پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ ، تەزىم بىلەن ھۆرمەت بىلدۇرۇپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇپتۇ .

— ھەكىم جانابلىرىنى ئاۋارە قىلىشىمنىڭ سەۋەبى شۇكى ، بۇ مەكتۇپنىڭ سۆزلىرىنى بايان قىلىپ ھەقىقىي ھالنى ئۆز ئەينى بىلەن چۈشەندۇرۇپ بەرسىڭىز ،— دەپتۇ دابىشلىم شاھ .

ھەكىم ئۇ خەتنى قولىغا ئېلىپ ، سۆزلىرىنى ھەرپمۇ ھەرپ نەزىرىدىن ئۆتكۈزۈپ ، كۆپ ئويلاپ ۋە تەپەككۇر قىلىپ : «بۇ خەت كۆپ پايدا ۋە مەنپەئەت بېرىدىغان ھەقىقەتنىڭ خەزىنەنامىسى ئىـ كەن» دەپ ، مەزمۇنىنى ئوقۇپ بېرىپتۇ : «مەنكى ھۈشەڭ پادىشاـ ھىدۇرمەنكى ، بۇ خەزىنىنى دابىشلىم پادىشاھ ئۈچۈن ئامانەت قويـ غاندۇرمەن . ئاللاتائالانىڭ ئىلھامى بىلەن بۇ خەزىنە ئۇنىڭغا نېسىپ بولغاي . يەنە بۇ ۋەسىيەتنامىنى دۇررى گۆھەرلەرنىڭ ئارىسىغا قويۇپ قويدۇم . خەزىنىنى قولغا ئالغان چاغدا بۇ ۋەسىيەتلەرنى مۇتالىئە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزگەيكى ، زەر ۋە گۆھەرلەرگە ھېرىس بولماق ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس ، چۈنكى بايلىق دېگەن ئامانەت نەرسىدۇر . ھەر كۈنى بىراۋنىڭ قولىغا ئۆتەر ۋە ھېچكىمگە ۋاپا قىلماس .

قىلما ئارزۇ ئۇشبۇ دۇنيا سۆھبىتىنى زادىلا ،
ھېچ كىشىگە ھېچقاچان ئۇ ئەيلىمەس ئەسلا ۋاپا .
ئالدىنىپ بۇ كور ياڭاق دەۋرانغا بولما كۆڭلى توق ،
شاكىلى ئىچىدە ئۇنىڭ زەررە ۋاپانىڭ مېغىزى يوق .

پادىشاھلارنىڭ ئۆز ئىشلىرىغا دەستۇر قىلىشى ئۇچۇن بۇنىڭ-
دىن ياخشىراق ۋەسىيەتنامە يوقتۇر . بەس ، ھوشيار پادىشاھلار بۇ
ۋەسىيەتلەرگە قاراپ ئىش قىلغاي . ئەگەر ھەر پادىشاھ بۇ بايان
قىلىنغان ئون تۆت قائىدىنى نەزىرىگە ئىلمايدىغان بولسا ، ئۇنىڭ
دۆلىتىنىڭ پات ئارىدا زاۋال تېپىشى ۋە سەلتەنىتىنىڭ ئاساسىنىڭ
مۇستەھكەم بولماسلىقى مۇقەررەردۇر .

بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئەگەر پادىشاھ ئۆز مۇلازىملىرىدىن
بىرەرىنى ئۆزىگە يېقىن تۇتۇپ ، بېشىنى ئۇستۇن قىلغان بولسا ،
باشقىلارنىڭ ئۇنىڭ توغرىسىدا قىلغان سۆزلىرىنى قوبۇل قىلمى-
غاي . چۇنكى ھەر كىم پادىشاھقا يېقىن بولسا ، باشقىلار ئۇنىڭغا
ھەسەت قىلىشىدۇ . پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچىنىڭ مۇس-
تەھكەم ئىكەنلىكىنى كۆرسە ، ھىيلە بىلەن ئۇلارنىڭ دۆلىتىنى
ۋەيران قىلىش ئۈچۇن ، كۆيۇنگەن قىياپەتتە تۇرۇپ غەرەزلىك
سۆزلەرنى ئېيتىشىدۇ . ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى پا-
دىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان دوستلۇقىنى ئۆزگەرتىپ ، ئۆز مەقسىد-
نى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت .

ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، راستچىل بولغاي ، گەپ توشۇ-
غۇچىلارنى مەجلىسكە يېقىن يولاتمىغاي . چۇنكى ئۇلار پىتىنخور ،
جېدەل - ماجىرا چىقارغۇچىدۇر . ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى ياماندۇر .
شۇڭا بۇ سۇپەتلىك كىشىنى كۆرسە ، ئۇلار پىتنە چىقىرىپ ئالەمنى
دۇنقا تولدۇرۇشتىن بۇرۇنراق شەمشەر سۇيى بىلەن پىتنە ئوتىنى
ئۆچۇرگەي .

ئەل - خالايىقنى ئەگەر كۆيدۇرسە ئوت ،
يوق ئۆچۇرمەكتىن بۆلەك چارە ئاڭا .

ئۇچىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، دۆلەت ئەركانلىرى ۋە ئەمىرلىرد-
گە مۇڭاپىق ، ياخشى مۇئامىلە قىلىپ ، بىردىل ، بىر نىيەتلىك
سادىق دوستلارنىڭ ئىتتىپاقى ۋە ياردىمى بىلەن ئىش پۈتتۈرگەي ،

چۈنكى ئىتتىپاق بولسا ، پۈتۈن جاھاننى ئالغىلى بولۇر .
تۆتىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، دۇشمەنلەرنىڭ يۇمشاق ۋە شېرىن سۆزلىرىگە مەغرۇر بولمىغاي . دۇشمەن ھەرقانچە خۇرسەن قىلسىمۇ ۋە كۆڭۈل ئىزدىسىمۇ ، ئېھتىياتىنى يوزىسىدىن ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەي .

قاچقىن ، دۇشمەن مېھرىنى قىلسا يېقىن ،
خودىدى ئوتتىن قاچقاندەك قورۇق ئوتۇن .

بەشىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ھەرقاچان مۇراد - مەقسەت گۆھىرى قولغا كىرسە ، ئۇنى ياخشى ئاسرىغاي ، ئۇنى غەپلەت بىلەن زايە قىلىۋەتمىگەي . بولمىسا ، ئىككىنچى مەرتەم قولغا كەلتۈرگىلى بولماس . ھەرقانچە پۇشايمان قىلسىمۇ پايدا بەرمەس ۋە ئېتىلغان ئوق قايتماس .
ئالتىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ھېچقانداق ئىشقا يەڭگىللىك ۋە ئالدىراڭغۇلۇق قىلمىغاي ، بەلكى ئويلىنىپ ، ئالدىرىماي ئىش قىلغاي . چۈنكى ، ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ھېچ پايدىسى يوق ، زەررى كۆپتۇر .
يەتتىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ھەرقانداق ئىشتا تەدبىر تىزگىنىنى قولدىن بەرمىگەي . ئەگەر دۇشمەنلىرى ئىتتىپاق تۇزۇپ قەست قىلسا ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى بىلەن دوستلىشىپ شۇنىڭ سەۋەبىدىن باشقىلاردىن قۇتۇلماق مۇمكىن بولسا ، ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇشقا قەدەم قويغاي ، چۈنكى ئۇرۇش پىرىپىتىگەرلىكتۇر .

رەقىبنىڭ مىكرۇ دامىدىن خالاس بول ئىشلىتىپ ھىيلە ،
تۆمۇرنىڭ بەنتىنى ئاچقاي تۆمۇر ئەسۋاب بىلەن ھەر كىم .

سەككىزىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئاداۋەتخورلاردىن ھەزەر ئەيلىگەي ، ئۇلارنىڭ تىلىنىڭ يۇمشاقلىقىغا ئالدانمىغاي ، چۈنكى ئۇ-

لار قەلب سەھنىسىگە ئاداۋەت دەرىخىنى تىككەندۇر ، ئۇنىڭ مېۋە-سى زەھەر ۋە ئازاردىن بۆلەك ھېچ نەرسە بولماس .

گەر ئاداۋەت ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدە ئالسا ئورۇن ،
پەيتى كەلسە تىل بىلەن قەست قىلغۇسىدۇر يوشۇرۇن .
گەرچە كۆرمەككە ساڭا ئۇ سۆزلىسىمۇ ياخشى سۆز ،
كۆڭلىدە لېكىن ھەمىشە تىككۈسى جانىڭغا كۆز .

توققۇزىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئەپۇ قىلىش پەزىلىتىنى ئادەت قىلغاي ، مۇلازىملارنىڭ ئاز - تولا گۇناھى ئۈچۈن غەزەپ قىلمە-غاي . چۈنكى ، چوڭلار ھەمىشە كىچىكلەرنىڭ ئەھۋال سەھىپىلىرە-دىكى خاتانىڭ خېتىنى ئەپۇنىڭ سۈيى بىلەن يۇيار ۋە شەپقەت قولى بىلەن مەرھەمەت ئېتىكىدە ئۇلارنىڭ بىئەدەپلىكلىرىنى ياپار .

بولدى ئادەم دەۋرىدىن شۇ كەمگىچە بىر رەسىم بۇ ،
گەر كىچىكلەردىن گۇناھ يۈز بەرسە چوڭلاردىن ئەپۇ .

ئونىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئۆزىگە يامانلىق كەلمىسۇن دېسە ، ھېچ كىشىگە يامانلىق كۆزلىمىگەي ، بەلكى ياخشىلىق يامغۇرىنى پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە ياغدۇرغاي . چۈنكى ، ياخشىلىق بېغىدا مۇراد دەرىخى مېۋە بېرەر ۋە ھەر كىم ياخشىلىق قىلسا ئۆزىگە قىلۇر .

سەن كۆرۈرسەن ياخشىلىق ، گەر ياخشىلىق قىلساڭ ھۈنەر ،
گەر يامانلىق ئەيلىسەڭ كۆرگۈڭ يامانلىقتىن بەتتەر .
بىخەۋەرسەن ياخشى ئىش بىرلە يامان ئىشتىن بۇگۈن ،
تاڭلا تاپقايسەن جىمى ياخشى يامانلىقتىن خەۋەر .

ئون بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ھەر ئىش ئۆز ھالىغا مۇنا-سىپ بولمىسا ، ئۇنى قىلمىغاي ، ھەر كىشى نامۇناسىپ ئىشقا قەدەم

قويۇپ ئۆز ئىشىنى تاشلىسا ، ئۇ قولغا كەلمەس ، بەلكى قولدىن كېتەر .

ئۆگىنەي دەپ قاغا ماڭماقلىقتا كەكلىك ئىشىنى ،
ھەم بىلەلمەي ئۇنى ، ئۇنتۇدى ئۆز مېڭىشىنى .

ئون ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ياۋاش ۋە ئېغىر - بېسىق بولغاي ، چۈنكى ياۋاشلىنىڭ كۆڭلى يۇمشاق بولۇر . كۆڭلى يۇمشاق كىشىلەر خۇداغا يېقىن بولۇر .

ياۋاش تىغى قىلىچتىنمۇ تېزرەكتۇر ،
لەشكەردىنمۇ بەلكى يەڭگۈچىراقتۇر .

ئون ئۈچىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، ئىشەنچلىك ۋە ياراملىق مۇلازىملارنى يېنىغا تارتىپ ، خىيانەتكار كىشىلەردىن يىراق بولغاي . چۈنكى ، مۇلازىملار ئىشەنچ سۈپىتىگە مۇيەسسەر بولغان بولسا ، پادىشاھنىڭ سىر - ئەسرارى ياخشى ساقلانغاي ۋە خالايىق ئۇلاردىن زەرەر كۆرمەس . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ئۇلارنىڭ كۆڭلى خىيانەتنىڭ قاراڭغۇلۇقى بىلەن قارا بولغان بولسا ، سۆزلىرى پادىشاھ قېشىدا ئېتىبار تاپسا ، كۆپلىگەن بىگۇناھ كىشىلەر ئۇلارنىڭ سەۋەبىدىن ئۆلۈمگە دۇچار بولۇر ۋە بۇ ئىشتىن يامان نەتىجە ھاسىل بولۇر .

مۇلازىملار بولسا سادىق ۋە پىداكار ،
ۋىلايەتنىڭ بارچە ئىشى روناق تاپار .
ئەگەر ئۇلار قەدەم قويسا خىيانەتكە ،
پادىشاھلار ئۇچرىغۇسى ھالاكەتكە .

ئون تۆتىنچى ۋەسىيەت شۇكى ، دەۋرانىنىڭ يۆتكەلمەكلىكىدىن

ۋە زامانىنىڭ مېھنىتىدىن مالالىق غۇبارىنى ھەممىتىنىڭ ئېتىكىگە يۇققۇزمىغاي . چۈنكى ، زېرەك كىشىلەر ھەمىشە بالا بەندىگە باغلاق-لىقتۇر . غاپىل ئادەملەر داۋاملىق نازۇ نېمەت ۋە راھەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزەر .

شىر زەنجىرده باغلاقلىقتۇر ، تۈلكه يۇرگەي بوش بىكار ،
ئەيش ـ ئىشرەت بىرله سەھرا قوينىدا ئەيلەپ شىكار .
زېرەك ئادەم ئۆز ئۆيىده غەم بىلەن مەشغۇل لېكىن ،
يۇرەر غاپىل سەيرى ئەيلەپ نەگه بارسا ئىختىيار .

شۇنى بىلمەك كېرەككى ، ھەقتائالانىڭ لۇتفى يار بەرمىسە ، مۇراد ئوقى ساۋادەت نىشانىغا تەگمەس . تەقدىر ـ ئىرادە قولداشمىسا ، ھېچقانداق پەزىلەت ۋە ھۇنەر پايدا بەرمەس .

ئەگەر مەدەت بەرمىسە قازايۇ قەدەر ،
بەخت بەرمەس ھېچ كىشىگە ئىلمۇ ھۇنەر .

بۇ زىكىر قىلىنغان ئون تۆت ۋەسىيەتنىڭ ھەر بىرىگە مۇقەررەر قىلىنغان مۆتىۋەر ھېكايىلەر باردۇر . ئەگەر راي ئول ھېكايەلەرنى تەپسىلىي رەۋىشته روشەن بىلەي دېسە ، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەدەمگاھى بولغان سەراندىپ تېغى تامان بارغايكىم ، بۇ گىرەلەر ئۇندا يېشىلگۈسىدۇر ۋە تەلەپ گۈلى ئول ئالىي باغدا يۇز كۆرسەتكۈسىدۇر . ئول مەقسەتنىڭ ھاسىل بولمىقىدا ، مەدەت قىلغۇچى ئاللاتائالادۇر . »

ھەكىم خەتنى ئۆز ئەينى بويىچه ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن ، دابىشلىم ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ئۇنى ھۆرمەتلەپتۇ ۋە ئۇ خەتنى تەزىم بىلەن سۆيۈپ تۇرۇپ سەلتەنەت بىلىكىگە باغلۇپلىپ شۇنداق دەپتۇ :

ـــ ماڭا چۈشۈمده بېشارەت بېرىلگەن بۇ خەزىنىلەر قولۇمغا

كەلدى . خۇداغا شۈكۈر ، ئەڭ قىممەت باھا جاۋاھىرلاردىنمۇ قىمەتلىك بولغان ، ھېكمەت ۋە نەسىھەت بىلەن تولغان بۇ سىر خەزىنىسىمۇ قولغا كەلدى . دۇنيا تەئەللۇقاتى مەندە ھەددى - ھېسابسىز كۆپ . ئۇنىڭدىن ئارتۇقما ھاجىتىممۇ يوق . شۇڭا بۇ تاپقىنىمنى تاپمىغان ئورنىدا كۆرمەن . ئەمدى بۇ ھەقىقەت خەزىنىسى بولغان نەسىھەتنامە شۈكرانىسى ئۈچۈن بۇ قولۇمغا كەلگەن بارلىق خەزىنىنى ئېھتىياجلىقلارغا سەدىقە قىلىۋېتىمەن ، ئۇنىڭ ساۋابى ھۈشەڭ پادىشاھىنىڭ روھىغا تەگسۇن . مەنمۇ ئۇنىڭ ساۋابىنىڭ ئەجرىگە شېرىك بولغايمەن . چۈنكى ، ياخشى ئىشقا دالالەت قىلغۇچى شۇ ياخشى ئىش قىلغۇچى بىلەن تەڭ ساۋابقا ئېرىشىدۇ .

ياخشى ئىش قىل ياكى ياخشى ئىش قىلىشقا قىل خىتاب ،
ياخشى ئىش قىلغان كىشىدەك سەنمۇ تاپقايسەن ساۋاب .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھنىڭ بۈيرۇقى بىلەن مۇلازىملار ئۇ خەزىنىنى خۇدا يولىدا پېقىر ۋە مىسكىنلەرگە ئۈلەشتۇرۇپ بېرىپتۇ .

خاس بولۇپتۇ كەرەم① ئۇچۈن دەرەم ②
كەلدى دەرەم قاپىيىسىگە كەرەم .

بۇ ئىشلارنى تۇغەتكەندىن كېيىن ، دابىشلىم شاھ ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ ، سەلتەنەت تەختىنى شاھلىق جامالى بىلەن زىننەتلەپتۇ ۋە شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقۇچە سەرانديپ تېغىغا بېرىشنىڭ خىيالى بىلەن كىرپىك قاقماي چىقىپتۇ . «سەرانديپ تېغىغا بارسام ، ئارزۇ قىلغان تىلىكىمنىڭ ۋەسلىگە يەتسەم ۋە مەقسىتىم ھاسىل بولسا ، يەنى بارلىق ۋەسىيەتلەرنىڭ تەپسىلاتىدىن ۋاقىپ

① كەرەم - سېخىيلىق . ② دەرەم - پۇل .

بولسام ، ئۇ نەسىھەتلەرنى مەملىكەت ئۆيىگە تۇڭرۇك ، پادىشاھلىقىم ئۈچۈن قىبلىنامە قىلسام ئىدى» دەپ ئويلاپتۇ دابىشلىم پادىشاھ .

ئەتىسى نۇرانە ئاپتاپ خۇددى زامانىنىڭ چوڭ ياقۇتىدەك ، سەرانىدىپ تېغىنىڭ بىر چېتىدىن يۇز كۆرسىتىپتۇ . ئالماس رەڭلىك ئاسمان لەئلى نۇرلىرىنى پۈتۈن ئالەمگە چېچىپتۇ .

قۇياش جاھان ئۈستىگە بولدى زەرەپشان ،
بولغاچ يۇلتۇز گۆھىرىنىڭ نۇرى پىنھان .

دابىشلىم چارە ـ تەدبىرلىك ۋە مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ئەمىر ، ۋەزىرلىرىدىن ئون كىشىنى قېشىغا چاقىرتىپ ، ئۇلارغا شاھانە ئىلتىپات كۆرسىتىپ ، شاھانە لىباسلار بىلەن تارتۇقلىغاندىن كېيىن ئۆز ھالىنى ۋە كېچىدە ئويلىغانلىرىنى بايان قىپتۇ .

— سەرانىدىپ تېغىغا سەپەر قىلىشنىڭ ھەۋىسى كۆڭلۈمنى بىقارار ، ئارزۇ خاتىرەمنى بىئىختىيار قىلدى . سىلەر بۇ ئىشتا قانداق ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرىسىلەر ؟ مېنىڭ بېرىشىمنى قانداق ئويلايسىلەر ؟ مەن ئۆزۈندىن بېرى ھەرقانداق مۇشكۈل چىگىلەرنى سىلەرنىڭ تەدبىر قولۇڭلار بىلەن يەشكەنىدىم . سىلەرنىڭ رايىڭلارغا بېرىپ قىلغان ئىشلىرىمدىن ياخشى نەتىجىلەر چىقانىدى . بۇگۈن قانداق مەسلىھەت بېرىشنى خالىساڭلار سۆزلەڭلار . مەنمۇ باشقا تەرەپلىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ باقاي . شۇنداق قىلىپ ھەممەيلەن بىرلىكتە بىر تەدبىر ئۈستىدە قارار چىقىرايلى !

— پادىشاھىم ! — دېيىشىپتۇ ئۇلار ، — بۇ سۆزگە دەرھال جاۋاب بېرىش ياخشى ئەمەس . پادىشاھ توغرىسىدا چوڭقۇر ئويلانماي سۆزلەش خىجالەتتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدۇ . ئويلىماي قىلغان سۆز قاتىلانمىغان بۆزگە ئوخشايدۇ . شۇڭا بۇ خۇسۇستا كۆپرەك ئويلاپ بىر نېمە دېگىنىمىز تۇزۇك . بۇگۈن كېچىچە ياخشى ئويلاپ باقايلى . ئويلىغانلىرىمىزنى ئىمتىھان بوتىسىدا[1] ئېرىتىپ سىناپ باقايلى .

① بوتا— زەرگەرنىڭ ئالتۇن ئېرىتىدىغان قاچىسى .

لى . تەسەۋۋرلىرىمىزدىن قايسىسى مۇۋاپىق كۆرۈنسە ، ئەتە ھۇ-
زۇرلىرىغا سۆنايلى .

دابىشلىم ئۇلارنىڭ سۆزىنى ماقۇل كۆرۈپتۇ . ئەتىسى بامدات ۋاقتىدا ئەمىر - ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى پادىشاھنىڭ قېشىغا يىغىلىشىپ ، ھەر قايسىسى ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇپ ، ئەقىل قۇلىقىنى پادىشاھ تەرەپكە سېلىشىپتۇ . سۆزلەشكە رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن ، باش ۋەزىر ئەدەپ تىزى بىلەن يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ، دۇئا ۋە سانا ۋەزىپىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ سۆز باشلاپتۇ :

ئەي ، جاھانگىر پادىشاھىم ، ھەق ئەزەلنىڭ ھۆكمىدىن ، سىزگە بولغاندۇر مۇقەررەر بۇ جاھاننىڭ شاھلىقى .

قۇللىرىنىڭ خاتىرىسىگە شۇ نەرسە كەلدىكى ، بۇ سەپەردە ئازراق پايدا بار ، ئەمما ناھايىتى كۆپ مۇشەققەت تارتىپ راھەت - پاراغەتتىن پۈتۈنلەي قول يۇيماق لازىم بولىدۇ . پادىشاھىمنىڭ ئاپتاپتەك روشەن ئەقلىدىن مەخپىي ئەمەسكى ، سەپەر دوزاختىن نەمۇنەدۇر . ئۆز ۋەتىنىدىن ئايرىلىش بالالارنىڭ ئەڭ چوڭىدۇر . ئادەمنىڭ كۆز قارىچۇقى ھېچ ۋاقىت ئۆز ئۆيىدىن تاشقىرىغا چىقمىغانلىقى ئۈچۈن ، باش ئۇستىدە ئورۇن ئالغان . ئادەمنىڭ كۆز ياشلىرى ئۆز ئورنىدا تۇرماي ئېقىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئاياغ ئاستىغا چۈشۈپ پايمال بولىدۇ .

سەپەر يولىدا باردۇر كۆپ مۇشەققەت ،
ۋەتەن ئىچرە لېكىن ئەيشۇ پاراغەت .

ھوشيار كىشى راھەتنى قويۇپ مۇشەققەتنى كۆزلىمەسلىكى ۋە نېسى نەرسىنى دەپ نەخنى قولدىن بەرمەسلىكى كېرەك . خۇددى ھېلىقى كەپتەردەك ، ئۆز يۇرتىنىڭ ئىززىتىدىن سەپەرنىڭ غۇربىتىنى ئەلا بىلمەسلىك كېرەك . ئۇ نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتكە دۇچ

كەلگەنكەن .
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— ئاڭلىشىمچە ، ئىككى كەپتەر بىر - بىرىگە ھەمسۆھبەت ۋە سىرداش ئىكەن ، — دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ باش ۋەزىر .

ئىككى كەپتەرنىڭ ھېكايىسى

ئىككى كەپتەر بىر - بىرىگە ھەمسۆھبەت ۋە سىرداش بولۇپ بىر ئۇۋدا ھايات كەچۈرىدىكەن . ئۇلارنىڭ يا ئەغيار[1] غۇبارىدىن كۆڭۈللىرى كىرلەشمىگەن ، يا زامان مېھنىتىدىن كۆڭۈللىرى رەنجىمىگەن بولۇپ ، ئازغىنا سۇ ۋە دانغا قانائەت قىلىپ ، خۇددى دەرۋىشلەردەك تەۋەككۈلنى ئىبادەت قىلىپ ئۆتۈشىدىكەن . ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى بازەندە ، بىرىنىڭ ئىسمى ناۋازەندە ئىكەن . ئۇلار ئىككىلىسى تا سۇبھىدىن شامغىچە بىرلىكتە نەغمە - ناۋا قىلىشىپ ، ئەتىگەندىن - كەچكىچە ئۇنلىشىپ - سايرىشىپ كۈن ئۆتكۈزىدىكەن .

بىللەلىكتە ماكان تۇتقان جامالنى ئەيلەپ ياد ،
يار ئىشقىدا بۇ جاھاننىڭ غېمىدىن بولۇپ ئازاد .

كېيىن ئىككى يۇزلىمە ھاياتنىڭ بۇ ئىككى غەمگۇزار دوستىنىڭ يېقىنلىقىغا رەشكى كەلگەنمۇ ياكى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئازادە يۇرگىنىگە زامانىنىڭ كۆزى تەگكەنمۇ ، ئىشقىلىپ ، بىر كۈنى بازەندە سەپەرگە چىقىشنى ئارزۇ قىلىپ قاپتۇ .

پەلەك خالىي ئەمەس بۇ كەسپى كاردىن ،
جۇدا ئەيلەر ھەمىشە يارنى ياردىن .

---

① ئەغيار — ناتونۇش ، دۇشمەن .

شۇنىڭ بىلەن بازەندە دوستىغا شۇنداق دەپتۇ :

بىز ھەمىشە بۇ يەردە تۇرىۋېرىمىزمۇ ؟ ھەمىشە بىر ئۇۋدىلا ھايات كەچۈرىمىزمۇ ؟ مەن ئىككى - ئۈچ كۈن باشقا جايلارنى سەيلە قىلىپ ئاجايىپ نەرسىلەرنى كۆرۈپ ، ئىبرەت ئېلىپ ، تەجرىبىلەر-نى قولغا كەلتۈرۈشنى ئارزۇ قىلىۋاتىمەن . بۇزرۇكلەر «سەپەر دېمەك زەپەر دېمەك» دەپ ئېيتىشقان . ئەگەر شەمشەر غىلاپتىن چىقمايدىغان بولسا ، مەردلەر مەرىكسىسىدە يۈزى قىزارمايدۇ . ئەگەر قەلەم سەيرى يولىدا بېشى بىلەن يۈرمەيدىغان بولسا ، گۈزەل ئىبا-رىلەرنىڭ نەقىشلىرى مەۋجۇدىيەت بەتلىرىگە يېزىلمىغان بولاتتى . ئاسمان ھەمىشە سەپەردە يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ھەممىدىن ئېگىز تۇرىدۇ . يەر ماڭماي ھەمىشە بىر ئورنىدا تۇرغانلىقى ئۈچۈن خالا-يىقلار پۇتى بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا دەسسەيدۇ ئەمەسمۇ ؟

قارىغىن ئىبرەت ئېلىپ ، ئاسمان بىلەن يەر ھالىغا ،
بولدى ئۇ يۈرمەك بىلەن ئېگىز ، بۇ تۇرماق بىرلە پەس .
گەر كىشى قىلسا سەپەر تاپقۇسىدۇر تۇرلۇك بىلىم ،
ھەم قىلۇر ئىززەت تېپىپ مالۇ ھۇنەرنى زىرۇدەست .
يۈرسە ئىدى ھەر تامان ، بىر يەردە تۇرماستىن دەرەخ ،
تاپماس ئىدى ھەرىدىن ئازار ۋە پالتىدىن شىكەست .

— ھەي جېنىم دوستۇم ! — دەپتۇ ناۋازەندە ، — سەن تېخى سەپەر مۇشەققىتىنى تارتىپ باقمىغان ، غۇربەتچىلىكنىڭ جاپاسى بەختىڭنى خار قىلمىغان . تېخى سېنىڭ جان قۇلىقىڭغا «غېرىب بولماق — رەنج - مۇشەققەتكە قالماقتۇر» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز كىرمىگەن ۋە «يار ۋە دىيارىدىن ئايرىلماق — ئۆزىنى ئوققا سالماق-تۇر» دېگەن سوغۇق شامال كۆڭلۈڭ گۈلشىنىنى پەرىشان قىلمە-غان . بىلسەڭ ئىدى كاشكى ، سەپەر دېگەن پىراقتىن باشقا مېۋە بەرمەيدىغان دەرەخ ، غۇربەتچىلىك دېگەن كۆز يېشىدىن باشقا يامـ-غۇر ياغدۇرمايدىغان بۇلۇتتۇر .

نامازشام ئارا غەربىب بىچارە ،
يول ئۆزرە دىلى غەم بىلەن پارە .

— گەرچە غۇربەتچىلىك جانغا جاپا بولسىمۇ ، — دەپتۇ بازەندە ئۇنىڭغا جاۋابەن ، — شەھەرلەرنى كۆرۈش ۋە ئاجايىپلارنى زىيارەت قىلىش كۆڭۈلنى ئاچىدۇغۇ ؟ كىشىنىڭ سەپەرنى كۆڭلى تارتقان ۋاقتىدا ، ئۇنىڭ مۇشەققەتلىرى قىلچە بىلىنمەيدۇ . پۈتۈن ئەس - يادى يوللاردىكى ئاجايىپ - غارايىپلار بىلەن بولسا ، يولنىڭ كۇلـ پىتى كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ .

غۇربەتتە جاپا تىكىنى بولسا نى غەم ،
مەقسەت گۈلى شۇ تىكەندىن ئۇنەر ھەردەم .

— ھەي ئوبدان دوستۇم ، — دەپتۇ ناۋازەندە ، — پۈتۈن جاھانـ نىڭ سەيلىسى ۋە باغى ئىبرەتنىڭ تاماشاسىمۇ سىرداش دوستلار بىلەن قىزىيدۇ . كىشى دوستلار دىدارىنىڭ سائادىتىدىن مەھرۇم بولغان ۋاقتىدا ، ئۇنىڭ دەردى ئاشۇ سەيلە - تاماشا بىلەن قانچىلىك دەرمان تاپالىسۇن ؟ ئاشۇ تاماشا ئۇنىڭ رەنجىگە قانچىلىك شىپا بېرەلىسۇن ؟ يارۇ بۇرادەرلەر پىراقىنىڭ دەردى ۋە قەدىناسلار ھىجـ رانىنىڭ رەنجى ھەممە دەردلەرنىڭ ئىغىـرراقى ھـەمدە ھەممـە رەنج - ئەلەمنىڭ قاتتىقراقى ئىكەنلىكىنى مەن ياخشى بىلىمەن .

جەھەننەمدىن نىشاندۇر دوستلار ۋەسلىدىن ئايرىلماق ،
غەلەت ئىيتتىم جەھەننەم بىر نىشاندۇر ئۇ جۇدالىقتىن .

ھېلىمۇ خۇداغا شۈكۈر ، بىزدە نېمىلا بولسىمۇ بىر ماكان بار . ئوزۇق - تۇلۇك تېپىلىپ تۇرىدۇ . ھەۋەس ياقىسىنى ھاۋا قولىغا تۇتقۇزماي ، پاراغەت پۈتىنى راھەت ئىتىكىگە يۆگەپ ياتساڭچۇ !

كۆتۈرمه خەلق ئاراسىدىن بېشىڭنى ، ياخشى دىققەت قىل ، بەسى ، تەپرىقە تاشىن ئىلگىرى ئالدى ئەنە دەۋران .

— ھەي تىرىكچىلىكىمنىڭ ئۇلپىتى دوستۇم ، — دەپتۇ بازەندە ، — ئەمدى ھىجران - پىراق دېگەن گەپلەرنى تولا دەۋرمىگىنە ، ئالەمدە دوست دېگەن تولا ، ھەر كىم بىر دوستىدىن ئايرىلسا غەم قىلماي ، يەنە بىرى بىلەن دوست بولغۇلۇق . ئەگەر بۇ يەردە سېنىڭ ۋەسلىڭدىن مەھرۇم قالسام ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە باشقا يەردە يەنە بىر دوست تېپىۋالىمەن .

تۇرمىغىن بىر يەردە دائىم ، تۇتمىغىن بىر يەردە يار ،
كەڭرىدۇر ئالەم يۈزى ھەم ھەر تەرەپتە خەلق بار .

دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟ بۇنىڭدىن كېيىن سەپەر مۇشەققەتى دەپتىرىنى ئوقۇماسلىقىڭنى تىلەيمەن . چۈنكى ، ھەرقانداق تەبىئىتى خام كىشى ئۈمىد پۈتى بىلەن مۇراد مەيدانىدا يۈگۈرەيدىغان بولسا ، سەپەر جاپاسىنىڭ ئوتى ئۇ كىشىنى تاۋلايدۇ . شۇڭا ، تاۋلىنای دېگەن كىشى كۆپ سەپەر قىلسا بولىدۇ .

— ھەي ئەزىز دوستۇم ! ھازىر ، كونا دوستىنىڭ سۆھبىتىدىن ئۈزۈلۈش ھەۋىسى بېشىڭغا چۈشۈپتۇ . يېڭى دوست تېپىش پىكرى كۆڭلۈڭگە كىرىۋاپتۇ . ھەكىمنىڭ :

بىرنى تاشلاپ يەنە بىرنى تۇتمىغىن ،
يېڭىنى دەپ كونىنى ئۈنتۇمىغىن .

دېگەن سۆزىگە تاجاۋۇز قىلىدىغان بولدۇڭ ، مېنىڭ سۆزلىرىم ساڭا قىلچىلىكمۇ تەسىر قىلمايۋاتىدۇ . ئەمما بىلگىنكى :

مەقسىتىنىڭ تەتۈرىسى بولغۇسىدۇر ئۇ كىشى ،
ئاڭلىمىسا ئۇ مۇڭاپىق دوستلىرىنىڭ سۆزىنى .

دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ ناۋازەندە .

شۇنىڭ بىلەن گەپ ئۇزۇلۇپ ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ۋىدالـ- شىپتۇ . بازەندە دوستىنىڭ سۆھبىتىدىن كۆڭۈل ئۇزۇپ ، ھاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ . ئۇ قەپەستىن ئازاد بولغان قۇشتەك پۈتۈن رىغبىتى بىلەن كۆكنىڭ قەرىدە پەرۋاز قىلىپ ، ئېگىز تاغلار ۋە جەننەتتىن گۈزەل باغلارنى تاماشا قىلىپ ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ئالدىغا بىر تاغ ئۇچراپتۇ . بۇ تاغ ئېگىزلىكىنى پەلەك بىلەن تەڭلەشتۇرۇپ لاپ ئۇرىدىكەن ، چوڭلۇقتا پۈتۈن يەرنى ئۆزىنىڭ ئالدىدىكى بىر پارچە تۇپراق سانايدىكەن . بۇ تاغنىڭ ئېتىكىدە بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، سىياقى ئاسمان گۈلزارىدىنمۇ گۈزەل ، شامىلى خوتەن ئىپارىدىنمۇ خۇش پۇراقراق بولغان ، كۆڭۈلنى ئاچقۇچى بىر ئورمانلىق ئىكەن .

ئېچىلغان ئۇنىڭ مىڭ خىل گۈللىرى ،
سۈلار ئۇيقۇدا كوكاتلار ئويغاق .
گۈللىرى ئۇنىڭ گۈزەل رەڭمۇ رەڭ ،
خۇش پۇراقلارغا تولغان ھەممە ياق .

بۇ ياخشى مەنزىل بازەندىنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قېلىپ ، ئۇ يەرگە چۈشۈپ ئۆتمەكچى بوپتۇ - دە ، شۇ جايغا چۈشۈپ بىر پەس ئارام ئاپتۇ . تېخى سەپەر ھاردۇقى چىقىپ يول ئازابى كۆتۈرۈلمەس- تىلا ، بىردىنلا بوران سۈپۈرگىسى بۇلۇت سايىۋىنىنى ھاۋا سەھنـ- سىگە يېيىپتۇ ۋە يامغۇر غوۋغاسى ، چاقماق شولىسى قىيامەت ئالامىتىدىن نىشان بېرىپ ، جاھاننى قارايتىپتۇ . بىر تەرەپتىن ئوتى لاللەر كۆكسىگە داغ سالسا ، يەنە بىر تەرەپتىن چاقماق مۆلدۈر ئوقلىرى نەرگىسلەرنىڭ كۆزىگە قادىلىپتۇ .

چاقماق تىغى بىلەن تاغ كۆكسى بولدى پارە - پارە ،
گۈلدۈرماما غوۋغاسىدا تىترەيتتى يەر ھەر بارە .

بۇ هالدا بازەندە يېغىن ئوقلىرىدىن پاناھ بولالمىغۇدەك بىرەر جاي تاپالماپتۇ . ھاۋانىڭ سوغۇقلۇقىدىن ئۆزىنى دالدىغا ئالغۇدەك ماغدۇرى قالماپتۇ . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ شاخلارنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇنۇپ ، يوپۇرماقلارنىڭ دالدىسىغا بىر پەس مۆكۈپ تۇرۇپ بېقىپ-تۇ . لېكىن يامغۇر ۋە مۆلدۈر بارغانسېرى كۈچەيىپ ، چاقماق ۋە گۈلدۈرمامىنىڭ شىددىتى بارغانسېرى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ .

قاراڭغۇ كېچە ھەم ئىتتىك يېغىن ، گۈلدۈرلىگەن غۇۋغا ،
پاراغەت ئۈيقۇدا يار ، ئەيلىمەس ھالىمغا ھېچ پەرۋا .

شۇنداق قىلىپ ، بازەندە مىڭ بىر غەم - غۇسسە بىلەن ئاران تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ ۋە تۈيۇقسىز كەلگەن بۇ بالاغا سەۋر قىپتۇ . شۇ چاغدا ئاندىن ئۆزىنىڭ ماكانىنى ، ياخشى دوستىنى ياد ئېتىپ ، يۇز ھەسرەت ۋە دەرد بىلەن كۆڭلى پارە - پارە بولۇپ ، يۇرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن ئاھ تارتىپتۇ . شۇ چاغدا سۇزۇك سۇبھى مەش-رىق تامان كۆتۈرۈلۈپ ، قاراڭغۇلۇق خېتى ھايات سەھىپىسىدىن يۇيۇلۇپتۇ . ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نۇرى بىلەن زېمىن ۋە زامان روشەن بوپتۇ .

ئۆز نۇرىدىن ھەر تەرەپكە تارتتى زەر خەنجەر قۇياش ،
يەر - زېمىنىنىڭ چارىكىنى[1] قىلدى روشەن زەر قۇياش .

بازەندە يەنە كۆككە پەرۋاز قىپتۇ . ئۇ ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ بىر تۈرۈپ ئۆيىگە قايتىپ كېتىشكە تەرەددۇت قىپتۇ ، يەنە بىر تۈرۈپ ئىككى - ئۈچ كۈن پەرۋاز قىلىپ تاماشا قىلسام ، خۇشاللىققا ئۇلىشىپ قېلىشىم ئېھتىمال ، دەپ ئويلاپتۇ . شۇ ئەسنادا ، بىر لاچىن بازەندەگە قەست قىپتۇ . بۇ لاچىن شۇنداق لاچىن ئىكەنكى ،

[1] ئەسلىي ئەسەردە رۇبئى مەسكۈن دېيىلگەن . بۇ يەر شارىنىڭ تۆتتىن بىرى دېگەن بولىدۇ . شۇڭا چارەك دەپ ئېلىنىدى . (ت)

قانىتى كۈچلۈك ، چاڭگىلى ئۆتكۈر بولۇپ ، ئەگەر بىرەر شىكار جانۋارنى كۆرسە ، ئۇنىڭ بېشىغا خۇددى ئاپتاپنىڭ نۇرى يەرگە چۈشكەندىنمۇ ئىتتىك ئېتىلىپ كېلىدىغان ، ئېگىز ئۇچۇشتا بىر-سا كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئارىلىقتا ئاسمان - پەلەككە ئۆرلەپ بولىدىغان لاچىن ئىكەن .

خۇددى ئوخشايتتى بورانغا كۆكتە تېز ئۇچماق بىلەن ،
ئېتىلاتتى ئوۋ بېشىغا بەسلىشىپ چاقماق بىلەن .

بىچارە كەپتەرنىڭ لاچىنغا كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ ، قورقىنىدىن ھېچبىر ئىزاسىدا ماغدۇر قالماپتۇ .

كەپتەرگە لاچىن يەتكۈزسە چاڭگال ،
قورقۇنچ بىلەن ھەم بولۇر بىماجال .

بازەندە ئۆزىنىڭ بالا بەندىگە باغلاقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپتۇ ۋە ۋاپادار دوستىنىڭ نەسىھىتىنى يادىغا كەلتۈرۈپ ، ئۆزىنىڭ ئويلىمايلا قىلغان خام خىيالىنىڭ باتىل ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ . ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ ئۆز - ئۆزىگە ۋەدە بېرىپ : «ئەگەر بۇ ھالاكەتتىن سالامەت قۇتۇلسام ۋە بۇ بالادىن ئاسانلىق بىلەن خالاس تاپسام ، سەپەر قىلىش دەيدىغان خىيالنى ھەرگىز خاتىرەمگە كەلتۈرمەيمەن ، ئاشۇ ياخشى دوستۇمنىڭ سۆھبىتىنى مەھكەم تۇتۇپ ، ھۇزۇرىدىن باش كۆتۈرمەيمەن .

بەخت قولداش بولسا يەتسەم يار ۋەسلىگە شۇئان ،
تا تىرىك بولسام قولۇمدىن بەرمىگەيمەن ھېچقاچان .

دەپتۇ . ئۇنىڭ بۇ ياخشى نىيىتىنىڭ بەرىكىتىدىن ئۇنىڭغا نىجات يولى ئېچىلىپتۇ . ئۇنىڭ تىلىكى ئىجابەت بولۇپ ، بۇ بالادىن شۇدە-

داق خالاس بوپتۇكى ، لاچىننىڭ پەنجىسى دەل ئۇنى بوغىدىغان ۋاقىتتا ، باشقا تەرەپتىن ، شىكار قىلغاندا پەلەك ئۇۋۇسىدىن يەرگە چە ھەمىلە قىلىدىغان ، ئىشتىھاسى ئېچىلىپ قالسا ، ئاسمان ئورماڭلىقىدىكى ھەمىلىنىمۇ يەۋېتىدىغان ئەجدىھا سۇپەتلىك بىر بۇركۇت ئۇزۇق ئىزدەپ چىققان بولۇپ ، ئۇ كەپتەر بىلەن لاچىننىڭ ھالىنى كۆرۈپ قاپتۇ .

ھەمەل قورقۇنچ بىلەن چەرخ ئوتلىقىدا ئوتلىيالمايتتى ،
ئاڭا ھامىي بولۇپ ھۇكەر كۆزەت قىلغاندىمۇ گەرچە .

بۇركۇت ئۆزىچە : «بۇ كەپتەرغۇ ماڭا تۇشلۇق نەرسىمۇ ئەمەس ، ناھايىتى بىر لوقما بولىدىغان ئوزۇق ، ئەمما يامان نەپسكە ئازراق بولسىمۇ تەسەللى بەرگىلى بولىدۇ . مۇشۇ نەرسىنى ناشتىلىق قىلىشقا قانائەت قىلىدىغان بولدۇم - دە ! » دەپ ئويلاپ ، كەپتەرنى لاچىننىڭ ئالدىدىن تارتىۋالماقچى بولۇپ ھەمىلە قىپتۇ . جۇغى كىچىك بولسىمۇ غەيرىتى چوڭ بولغان لاچىن بۇركۇتكە قارشى ئېتىلىپتۇ ، ئىككىسى بىر - بىرى بىلەن جەڭگى - جېدەلگە چۈشۈپتۇ . بازەندە پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، ئۆزىنى دەرھال يەردە ياتقان بىر تاشنىڭ دالدىسىغا ئاپتۇ .

ئىككى قۇش بىر بىرىگە چاڭگال ئاچتى ،
تېپىپ پۇرسەت بۇ كەپتەر بەدەر قاچتى .

تاشنىڭ قۇشقاچمۇ سىغمايدىغان بىر تۆشۈكى بار ئىكەن . بىچارە كەپتەر مىڭ مۇشەققەت بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەچ كىرگۈچە ئۇنىڭ ئىچىدە يېتىپتۇ . كېچىنىمۇ شۇ تۆشۈك ئىچىدە ئازاب ئىسكەنجىسىدە ئۆتكۈزۈپتۇ . سەھەردە سۇبھىنىڭ ئاق قانات-لىق كەپتىرى ئاسمان ئوردىسىدا قاناتلىرىنى ئېچىشقا باشلاپتۇ . كېچىنىڭ قارا قاغىسى خۇددى ئەنقادەك ئۆزىنى پىنھانغا

يوشۇرۇپتۇ .

قۇياش تاۋۇسى سەھەر چېغىدا ،
يۇرۇش باشلىدى ئاسمان بېغىدا .

بازەندە گەرچە ئاچلىقتىن ئۇچقۇدەك ماجالى بولمىسىمۇ ، كۆ-چىنىپ قانات قېقىپتۇ ۋە ئوك - سولغا قاراپ ، ئالدى - ئارقىسى-دىن ھەزەر قىلىپ كېتىۋېتىپ يەر ئۈستىدە تۇرغان بىر كەپتەرنى كۆرۈپتۇ . ئۇنىڭ ئالدىدا دان تۇرغانىكەن ، «بۇ كەپتەر تۇزاققا چۈشۈپ قاپتۇ - دە» دەپ ئويلاپتۇ بازەندە . ئەمما ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئاچلىق لەشكىرى غالىب كەلگەنلىكتىن ھەم يەردە ئۆز جىنسىنى كۆرگەنلىكتىن ئارتۇقچە ئېھتىيات قىلماي ، ئىختىيار-سىز ھالدا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ - دە ، يەردە تۇرغان دانغا شۇنداق بويۇن سۇنۇشىغىلا تۇزاققا ئىلىنىپتۇ .

دان گويا شەيتانكى نەپسىم لەززىتى گويا كى دام ،
دان تەقەززاسى سالۇر كۆڭلۈم قۇشىنى دام ئارا .

بازەندە ئۆزىنىڭ تۇزاققا چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ ناله - پەريا د بىلەن ئۇ كەپتەرگە شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي بۇرادەر ! ئىككىمىز بىر جىنس ئەمەسمۇ ؟ مەن سېنى ئۆز جىنسىمكەن دەپ بۇ بالاغا گىرىپتار بولدۇمغۇ ؟ نېمە ئۈچۈن مېنى بۇ ھالدىن خەۋەردار قىلىپ قويمايسەن ؟ دەپ قويغان بول-ساڭ ، ھەزەر قىلغان بولار ئىدىم ، بۇ تۇزاققا چۈشمىگەن بولار ئىدىم .

— قوي بۇ سۆزۈڭنى ،— دەپتۇ ئۇ كەپتەر ،— قەدەرگە ھەزەر قىلىشنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن ؟ قازاغا رىزادىن باشقا ئىلاج يوق .

ئېتىلسا گەر قازانىڭ ياسىدىن ئوق ،
رىزادىن ئۆزگە ئۇنىڭغا سۈپەر① يوق .

① سۈپەر — قالقان .

— مېنى بۇ بالادىن قۇتقۇزۇشقا بىرەر ئىلاجىڭ بارمۇ؟ ئەگەر قۇتقۇزالىساڭ، تا قىيامەتكىچە گەدىنىمگە مىننەت قويالىغان بولاتتىڭ، — دەپتۇ بازەندە.

— ۋاي چىرايلىق! — دەپتۇ ئۇ كەپتەر، — ئەگەر قۇتۇلالىغۇدەك ھېيلە تاپالىسام، ئاۋۋال ئۆزۈمنى قۇتقۇزمامتىم. ئۆزۈم نەجادلىق تاپالماي يۈرگەن بىر بېچارە تۇرسام، سېنى قانداق قۇتقۇزاي؟ سېنىڭ بۇ گېپىڭ خۇددى تۆگىنىڭ بوتلىقىنىڭ گېپىگە ئوخشاپ قالدى. بىر بوتلاق ئانىسى بىلەن بىللە ئۇزۇن يول مېڭىپ ھېرىپ كېتىپ ئانىسىغا يىغلاپ تۇرۇپ: «ھەي باغرى تاش ئانا، بىردەم توختىساڭچۇ؟ مەن سەل دېمىمنى ئېلىۋالاي، سەل ھاردۇقۇم چىققاندىن كېيىن يەنە ماڭايلى» دەپتىكەن. ئانىسى: «ھەي قارىغۇ، كۆرمەيۋاتامسەن، بۇ بالانىڭ ئارغامچىسى خەقنىڭ قولىدا تۇرسا، ئەگەر مەندە كىچىككىنە ئىختىيار بولسا، ئۆزۈمنى يۈك يۈدۈشتىن، سېنى يول يۈرۈشتىن خالاس قىلمامتىم» دېگەنىكەن.

بوتلاق ئانىسىغا ئېيتتى شۇدەم:
«ھېرىپ كەتتىم، ئانجان، توختا بىردەم.»
دېدى: «بولسا ئىختىيار ئۆز قولۇمدا،
يۈرەر ئىدىم بوشىنىپ ئۆز يولۇمدا.»

بازەندە ئۇمىدىنى ئۈزمەي پۈتۈن كۈچى بىلەن تېپىرلاپ، قانتى بىلەن قېقىپ، پۇتى بىلەن تېپىپ، زورۇقۇپ بېقىپتۇ. بۇ تۇزاقنىڭ يىپلىرى بوش ئېشىلگەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە كونىراپ چىرىپ قالغانىكەن. بازەندەنىڭ ئۇمىد رىشتىسى مەھكەم بولغاچقا، تۇزاقنىڭ يىپى ئۈزۈلۈپتۇ — دە، بازەندەنىڭ بوينى تۇزاقنىڭ يىپىدىن خالاس بوپتۇ. بازەندە خۇشاللىق بىلەن ئۇچۇپ ئۆز ماكانىغا قاراپ يول ئاپتۇ. شۇنداق چوڭ بالادىن قۇتۇلغىنىغا شادلانغان

بازەندە ئاچلىق ئازابىنىمۇ ئۇنتۇپ ، توختىماي ئۇچۇپ بىر كەنتكە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر ئېتىزلىقنىڭ بويىدىكى تامنىڭ ئۈستىگە قونۇپتۇ . ئۇ يەردە بىر دېھقانىنىڭ بالىسى زىرائەتلەرنى بېقىپ ئولتۇرغانىكەن ، كەپتەرنى كۆرۈپلا ، تۇتۇپ كاۋاپ قىلىپ يېيىش ئارزۇسى بىلەن دىمىغىدىن دۇت چىققان دېھقان بالىسى كامالەككە ئاستاغىنا بىر تاشنى سېلىپ كەپتەرنى نىشانغا ئاپتۇ . بازەندە بۇنىڭ-دىن خەۋەرسىز ئەتراپتىكى زىرائەتلەرگە قاراپ كۆڭلى ئېچىلىپ ئولتۇرغانىكەن ، شىددەت بىلەن ئېتىلغان تاش ھالى زەئىپ بازەندە-نىڭ قانىتىغا تېگىپتۇ ـ دە ، موللاق ئاتقان پېتى تام تۈۋىدىكى قۇدۇقنىڭ ئىچىگە يىقىلىپ چۈشۈپتۇ . بۇ شۇنداق بىر قۇدۇق ئىكەنكى ، كەڭ ۋە چوڭلۇقىدىن پەلەك چاقى ئۇنىڭ چاقپېلىكى بولغان ، ناھايىتى چوڭقۇرلۇقىدىن كۈندۈزنىڭ ئېقى بىلەن كېچە-نىڭ قارىسىدىن ئارىلاشتۇرۇپ ئېشىلگەن ئارغامچىمۇ ئۇنىڭغا بوي بەرمەيدىغان بىر قۇدۇق ئىكەن .

چوڭقۇرلۇقتا قۇدۇق ئانداق ئىدىكى ،
تۈۋى يەتتىنچى يەر قەرىگە بارغان .
ئۇنىڭ كەڭلىكى شۇنداق چوڭ ئىدىكى ،
پەلەك ئەتراپىدا ئايلانسا ھارغان .

دېھقان بالىسى بېرىپ قارىسا ، كەپتەر قۇدۇقنىڭ ئاستىدا تۇرغۇدەك . تەدبىر ئارغامچىسى ئۇنىڭ قەرىگە يېتىشكە ئاجىزلىق قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگەن دېھقان بالىسى نائۈمىد بولۇپ قايتىپ كېتىپتۇ . بازەندە نىمجان ھالەتتە ئازاب ـ ئوقۇبەت زىندانىدا كۆڭ-لى پارە ، بەدىنى يارا بولۇپ ، بىر كېچە ـ كۈندۈز يېتىپتۇ ۋە ھال تىلى بىلەن ئاجىزلىق سۈپىتىنى ھەمدە زەئىپ ، بىچارىلىك سۈرىتىنى ناۋازەندىنىڭ خىيالىغا ئەرز قىلىپ مۇنۇ شېئىرنى ئو-قۇپتۇ :

ئەمدى بىلدىم ئۆز دىيارىم ياخشى بىر مەنزىل ئىكەن ،
كۆزگە روشەنلىك ئۇنىڭ تۇپراقىدىن ھاسىل ئىكەن .
«بىردىن ئايرىلسام يەنە بىردوست تاپالايمەن» دېسە ،
نى قىلاي كۆڭلۈم خىيالى بارچىسى باتىل ئىكەن .

ئەتىسى بىر ئاز قۇۋۋەت تېپىپ ، بار كۈچى بىلەن مىدىرلاپ بىر ئامال قىلىپ ئۆزىنى قۇدۇقنىڭ لېۋىگە ئاپتۇ . ئۇ يەردىن ناله ـ زار قىلغان پېتى ئۇچۇپ ئاش ۋاقتى بىلەن ئۆز ئۇۋىسىغا يېتىپ كەپتۇ . ناۋازەندە ئۇنىڭ پەريات ـ پىغانلىرىنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپتۇ ـ دە :

دوست دىدارىغا مەن ئاچتىم كۆزۈم ،
شۇكۇر ئېيتىپ پۈتىغا سۈرتەي يۈزۈم .

دەپ ئۇنى قۇچاقلاپتۇ . ناۋازەندە ئۇنىڭ ناھايىتى ئورۇقلاپ ، ئاجىز ـ لىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ :
— نېمە بولدۇڭ دوستۇم ؟ نەلەردە يۈردۈڭ ؟ — دەپ سوراپ ـ تۇ .
— بېشىمدىن شۇنداق دەرد ـ ئەلەملەر كەچتىكى :

سورىما دوستۇم ئىچىپ ھىجران زەھىرىنى ،
كەچۈردۈمەن بېشىمدىن ئىشق دەردىنى ،
كەچ كىرىپ بولغاندا خالىي بۇ ماكان ،
ساڭا ئەيلەي ئەرزۇ ھالىمنى بايان .

— سۆزۈمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى ، «سەپەردە كۆپ تەجرىبىلەر ھاسىل بولىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدىم ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بازەن ـ دە ، — ماڭا شۇنداق ساۋاق بولدىكى ، ھاياتلا بولسام سەپەرگە چىق ـ مايمەن . زۆرۈرىيەت بولمىسا ، ئۇۋامدىن سىرتقا چىقمايمەن ، ئۆز

ئىختىيارىم بىلەن دوستلارنىڭ دىدار دۆلىتىنى پىراق غۇربىتىنىڭ مېھنىتىگە تېگىشمەيمەن .

ئۇچرىمىسۇن ھېچ كىشىگە ئايرىلىشنىڭ مېھنىتى ،
نېسىپ بولسۇن ماڭا ھەر دەم يارنى كۆرمەك دۆلىتى .

باش ۋەزىر ھېكايىسىنى تۈگىتىپ مۇنداق دەپتۇ :
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ھەزرىتى ئالەمپاناھ شاھىمىز تەخت ئىززىتىنى سەپەر غۇربىتىگە ئالماشتۇرۇپ ئۆز دىيارىدىن كەتمىگەي ، نەتىجىسى ناله - زار ۋە ياش تۆكۈشتىن ئىبارەت بولغاي ، يار ۋە دىيار پىراقىنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوبۇل قىلمىغاي .

يارنى ھەم يۇرتۇمنى ئەسلەپ ھەر نەپەس سۇرسەم خىيال ،
كۆز يېشىم ئەڭنىمنى قىلغاي ھۆل بولۇپ كۆڭلۈم مالال .

— ھەي نەسىھەتچى ۋەزىر ! — دەپتۇ دابىشلىم ، — گەرچە سەپەر مۇشەققىتى كۆپ بولسىمۇ ، مەنپەئىتىمۇ ئاز ئەمەس . ئەگەر كىشى غۇربەتچىلىكتە جاپاغا قالسا ، ئەدەپلىك ۋە پاكىز بولۇپ قالسىدۇ . غۇربەتچىلىكتە كىشىگە پۈتۈن بىر ئۆمۈر پايدا يەتكۈزىدىغان تەجرىبىلەر ھاسىل بولىدۇ . سەپەردە كىشىنىڭ چوڭراق راۋاج تېپىشى شۈبھىسىز . مەيلى سىرتقى كۆرۈنۈشىدىن بولسۇن ، مەيلى ماھىيەتلىك مەنىسى تەرىپىدىن بولسۇن ، شاھماتتا ، پىيادە ئالتە مەنزىل سەپەر قىلغاندىلا پەرزىن مۇقامىغا يېتىشەلەيدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ يېڭى چىققان ئاي ئون تۆت كېچە سەپەر قىلىش ئارقىلىق ھىلاللىق مەرتىۋىسىدىن تولۇن ئايلىق دەرىجىسىگە يېتىشىدۇ ئەمەسمۇ ؟ پادىشاھ سەپەر قىلمىسا ، شەھەر ئالالمايدۇ ئەمەسمۇ ؟ ئەگەر كىشى ئۆز ئۆيىدىن بېشىنى چىقارمىسا ، ئۆز يۇرتىدىن تاشقىرى قەدەم قويمىسا ، ئاجايىپ شەھەرلەرنىڭ مەنزىرىلىرىنى

كۆرۈشتىن مەھرۇم بولىدۇ ۋە ئىبادەت قىلغۇچىلار سۆھبىتىنىڭ مەنىلىرىدىن بىبەھرە قالىدۇ . قارچىغا ئۇۋ ئۈستىدە بىر يەردە توختىماي ئۇچۇپ يۈرگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇنىڭ قوندىغان جايى پادىشاھلارنىڭ قولى بولىدۇ . ھۈۋقۇش ئۆز ۋەيرانىسىدىن ۋاز كەچ-مىگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئەسكى تاملىقتا ئورۇن تۇتقان :

سەن ئەگەر لاچىن بولۇپ ھەر يەردە جەۋلان قىلمىساڭ ،
ئولتۇرارسەن كونا ۋەيرانلىق ئارا ھۈۋقۇش بولۇپ .

كاتتا ماشايىخلاردىن بىرى ئۆز مۇرىتلىرىنى تۆۋەندىكى رۇبا-ئىي بىلەن سەپەرگە دالالەت قىلغانىكەن :

ھەر كىمكى سەپەر قىلسا يارام بولۇر ،
ئەل ئىشىغا مۈكەممەل ئادەم بولۇر .
ئالەمدە سۈدىن پاك ھېچنەرسە بولماس ،
ئاقماي تۇرسا ئۇ مەينەت ـ ھارام بولۇر .

ئەگەر سانىڭ ئۇۋۇسىدا چوڭ بولغان قارچىغا ئۇلارنىڭ ئارد-سىدا تۇرىۋەرگەن بولسا ، سەپەر قىلىش ھەۋىسىدە پەرۋاز قىلمىغان بولسا ، پادىشاھنىڭ تەربىيىتىگە ئېرىشىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولالمىغان بولاتتى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر .

— ئاڭلىشىمچە ، ئىككى قارچىغا بار ئىكەن ، — دەپ سۆز-لەشكە باشلاپتۇ دابىشلىم پادىشاھ .

سا بىلەن قارچىغا بالىسىنىڭ ھېكايىسى

— بىر زامانلاردا ئىككى قارچىغا بار بولۇپ ، بۇلار بىر ـ

بىرىگە يېقىنلىقتا ، مېھىربانلىقتا ۋە جۈپلۈكتە ئۆز زامانىسىنىڭ يەككە - يېگانىسى ئىكەن . ئۇلارنىڭ ئۇۋىسى بىر تاغنىڭ چوققىسىدا بولۇپ ، ئاسمان بۈركۈتى ھەرقانچە قىلسىمۇ ئۇلارنىڭ ماكانىغا يېتىپ بارالمايدىكەن .

تاغ ئەمەس ئۇ ، ئۇستىدە تۇرغان ،
ئاسمان ئۇستىدە يەنە بىر ئاسمان .

ئۇلار ئۆز ئۇۋىسىدا خاتىرجەم ۋە خۇشال - خۇراملىق بىلەن بىر - بىرىنىڭ دىدارىدىن كۆڭلى شاد بولۇپ ياشايدىكەن .

تاپتىڭ ئەي بۇلبۇل چىمەن سەھنىدە گۈل بىرلە ۋىسال ،
بىل غەنىيمەت بۇ ھاياتنى خەندان ئەيلەپ بول خۇشال .

بىر نەچچە ۋاقىتتىن كېيىن ھەقتائالا ئۇلارغا پەرزەنت ئاتا قىپتۇ . ئۇلار پەرزەنتلىرىگە چەكسىز ئامراق بولغانلىقتىن بالىلىرىغا ئۆزۈق تېپىش ئۈچۈن ئىككىسى بىرلىكتە تەرەپ - تەرەپتىن بالىلىرىغا غىزا تېپىپ كېلىدىكەن ، ئەكەلگەن غىزاسى بىر نەچچە كۈنلا يېتىدىكەن . بىر كۈنى ئۇلار بالىسىنى يالغۇز قويۇپ ، شىكار قىلىش ئۈچۈن كېتىپتۇ . لېكىن ئۇۋلىغۇدەك بىر نەرسە ئۈچرىمايى كېچىكىپ قاپتۇ . قارچىغا بالىسىنىڭ قورسىقى ئېچىپ ھەر تەرەپكە تەلمۈرۈپ يۈرۈپ ، ئۇۋىسىدىن يېقىلىپ تاغنىڭ تۈۋىگە چۈشۈپ كېتىپ بارسا ، بالىلىرىغا ئوزۇق ئىزدەپ چىقىپ تاغنىڭ قاپتىلىدا ئولتۇرغان بىر سا تاسادىپىي ئۇنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە «ئۇ تۆۋەنگە دومىلاپ كەتكەن ياكى بولمىسا باشقا بىر سانىڭ چاڭگىلىدىن چىقىپ كەتكەن چاشقان ئوخشايدۇ ، ئەمدى يېگۈدەك بىر نەرسە تېپىپ تىمەن» دەپ ئويلاپ ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئېتىپ ئۇنى چاڭگاللىغىنىچە ، ئۆز ئۇۋىسىغا ئەكېلىپ سىنچىلاپ قاراپتۇ . تۇمشۇقى ۋە ئايىغىنىڭ نىشانىسىدىن ئۇنىڭ ئۆز جىنسىدىن ئىكەنلىكىنى بىلىپ كۆڭلىگە مېھىر پەيدا بوپتۇ . «مۇشۇ ئىشتىن ئاللاتائالانىڭ قۇد-

رىتىـنى بـىلگىلى بولىدۇ ،— دەپ ئويلاپتۇ سا ،— مېنى ئۇتىڭ هايات قېلىشىغا سەۋەبچى قىلدى ، ئەگەر مەن دەل شۇ پەيتته هازىر بولمىغان بولسام ، بۇ جانۋار تاغ بېشىدىن يەرگە چۈشسه ، تـاشلار ئـۇنىڭ ئەزالىرىنى پاره ـ پاره قىلغان ، ئۇستىخانلىرى توپا بولۇپ شامالغا سورۇلغان بولاتتى . خۇدانىڭ تەقدىرى مېنى ئۇنىڭ هايات قېلىشىغا ۋاسىته قىپتۇ . دېمەك ، مەنمۇ ئۇنى بالا قىلىۋېلىپ ، پەرزەنتلىرىم قاتارىدا بىلله تەربىيەت قىلىشىم كېرەك» . بـۇ خىيـال بىلەن سـا ئۇنىڭغا مېهىر ـ شەپقەت قىلىپ ، ئۇنى ئۆز تەربىيىسىگه ئاپتۇ ۋه ئۆز بالىلىرىغا قانداق قارىغان بولسا ، ئۇنىمۇ چوڭ بولغۇچه شۇنداق پەرۋىش قىپتۇ . شۇ يوسۇندا قارچىغا بالىسى چوڭ بوپتۇ . «هەر مەخلۇق ئۆز خۇيىنى قىلىدۇ» دېگەندەك ، قارچىغا بالىسىمۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن ، ئۆز ئادىتى بويىچه چىرقىراشقا ۋه هەرىكەتلىنىشكه باشلاپتۇ . قارچىغا بالىسى ئۆزىنى «سانىڭ بالىسىمەن» دەپ هېسابلايدىكەنىۇ ، لېكىن ئۆزىنىڭ كۆرۈـ نۈشى ، سالاپىتى ۋه هىممىتىنىڭ سانىڭ باشقا بالىلىرىغا ئوخشىمايـ دىغانلىقىنى سېزىپ ئەجەبلىنىدىكەن ، ئۇزۇن ۋاقىتتىچه هەيران بولغان قارچىغا بالىسى ئاخىر : «مەن بۇلاردىن بولغان بولسام ، نېمه ئۈچۈن كۆرۈنۈشۈم ۋه مىجەز ـ خۇلقۇم بۇلارغا ئوخشىمايدۇ ؟ بۇلاردىن بولمىغان بولسام ، نېمه ئۈچۈن بۇلار بىلەن بىر ئۇۋدا ياشايمەن ؟» دەپ ئويلاپتۇ .

بۇ ئاراغا بولۇپ قالدىم قايدىن داخىل ،
بولماس كۆڭلۈم بۇ ماكانغا زادى قايىل .
ياخشى ئىدى بۇ شۇبهىدىن بىر قۇتۇلۇپ ،
بولسام ئاخىر پادىشاهلىق تەختكه ۋاسىل .

بىر كۈنى سا قارچىغىدىن سوراپتۇ :
— يۈرىكىمنىڭ پارىسى ، بالام ، ناهايىتى مالال كۆرۈنسەنغۇ ؟ بۇنداق مالال بولۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمه ؟ كۆڭلۈڭده بىرەر ئارزۇيۇڭ بولسا ، ماڭا دېگىن . مەن ئۇنى پەيدا قىلىشنىڭ پېيىدا

بولاي ، قانداق مۇراد - مەقسىتىڭ بولسا ئىزھار قىلغىن ، كۆچۈمىنىڭ يېتىشچە ئامالىنى قىلاي .

— مەنمۇ ئۆزۈمدە مالاللىقنىڭ ئەسىرىنى كۆرۈۋاتىمەن ، — دەپتۇ قارچىغا بالىسى ، — لېكىن سەۋەبىنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن ، بىلسەممۇ ئېيتالمايمەن .

بۇ ئەجەب گۈلنى كۆرۈڭ ، مەندە ئېچىلدى بۇ زامان ،
نە قىلارمەن رەڭگىنى ئىزھار ۋە بۇيىنى نىھان .

مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، ماڭا رۇخسەت بەرگەيسەن ، ئىككى - ئۈچ كۈن ھەرىكىتىم بەرىكىتىدىن غەمنىڭ غۇبارى كۆڭلۈم سەھىپىسىدىن ئېرىسە ئەجەب ئەمەس . كۆڭلۈم ئالەمنىڭ ئاجايىپ - غارايىپلىرىغا مەشغۇل بولسا ، ئەلەتمىنىڭ ئەينىكىدە خۇشاللىقنىڭ سۈرىتى كۆرۈنۈشى ئېھتىمال .

سا ئۇنىڭ «كېتىمەن» دېگىنىنى ئاڭلاپ ، مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ - دە ، پەرياد بىلەن شۇنداق دەپتۇ :

ئەي ، بالام ! سەن پىراقتىن تولا سۆزلەپ بۇنچە كۆيدۈرمە مېنى ،
ھەرنە قىلساڭ مەيلى ، لېكىن ھېچقاچان قىلما ئۇنى .

سەن شۇنداق ئەندىشىلىك خىياللارنىمۇ ئويلىدىڭمۇ ، بالام ، سەپەر دېگەن سۆزنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما . سەپەر دېگەن بىر ئادەمخور دەريا ياكى بىر قانخور ئەجدىھا !

بۇ جاھاننىڭ سەقەرىدۇر ھەر بىر سەپەر ،
چۈنكى سەپەر سۈرىتىدە كەلدى سەقەر .①

خالايىقلار تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن ياكى بىرەر ئۇزۇق - تۇلۇك تېپىش ئۈچۈن ، ياكى بولمىسا ئۆز يۇرتىدا ياشاش قىيىن

① سەقەر — دوزاخنىڭ بىر قەۋرىتى .

بولغانلىقى ئۈچۈن سەپەرنى ئىختىيار قىلىدۇ. ساڭا بۇ ئىككى ئىشنىڭ ھېچقايسىسى سەۋەب بولالمايدۇ. خۇداغا شۈكۈر، كۈن كەچۈرگۈدەك ئوزۇق - ئوقەت كەم ئەمەس، راھەت - پاراغەت بىلەن ياشىغۇدەك ماكانمىز بار. مەنمۇ بالىلىرىمدىن سېنى ئارتۇق بىلمەن، بالىلىرىمنىمۇ سېنى چوڭ دەپ ھۆرمەتلىشىدۇ ھەم بويسۇنۇشىدۇ. بۈنچە راھەتتىن كېچىپ سەپەر مۈشەققىتىنى ئىختىيار قىلىشىڭ ئەقىلدىن يىراق ئەمەسمۇ؟ «ياخشى كۈندىن ژاز كېچىش ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس» دېگەن گەپ بارغۇ؟

— ماڭا شەپقەت ژە مېھرىبانلىق يۈزىسىدىن بۈنداق چىرايلىق گەپ قىلمۇاتقانلىقىڭنى چۈشىنىمەن، — دەپتۇ قارچىغا بالىسى، — ئەمما ھەر قانچە ئويلاپ باقسامۇ، بۇ ماكان ژە بۈنداق تاتام مېنىڭ ھالىمغا لايىق ئەمەس ئىكەن. مېنىڭ كۆڭلۈمدە شۈنداق ئوي - پىكىرلەر تۇغۇلدىكى، ئۇنى ئىزھار قىلىشقا سۆز تاپالمايمەن.

سا «ھەر قانداق شەيئى ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ» دېگەن سۆزنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ - دە، قارچىغا بالىسىنىڭمۇ قارچىغلىق مىجەزىنىڭ قوزغالغانلىقىنى چۈشىنىپ، ئۇنى توسۇشتىن توختاپ شۈنداق دەپتۇ:

— ھەي بالام! مېنىڭ ئېيتمۇاتقان سۆزلىرىمنىڭ ھەممىسى قانائەت قىلىش توغرىسىدىكى گەپلەر ئىدى. سەن بولساڭ پەقەتلا ھېرىس توغرىسىدىكى گەپنى قىلمۇاتسەن. ھېرىس مەھرۇملۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قانائەت قىلمىغان ئادەم راھەت كۆرەلمەيدۇ. سەن قانائەت نېمىتىگە شۈكۈر قىلمايۋاتسەن ھەم پاراغەت دۆلىتىنىڭ قەدرىنى بىلمەيۋاتسەن، ھېرىسمەن مۇشۇككە كەلگەندەك بالا - قازا ساڭىمۇ كەلمىگىيدى دەپ قورقمەن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قارچىغا بالىسى.

— قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بار ئىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ سا.

ھېرىسمەن مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى

قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بار بولۇپ ، ھالى ناھايىتى خاراب ئىكەن . ئۇنىڭ جاھىللارنىڭ كۆڭلىدىنمۇ تار ۋە بېخىللارنىڭ گۆ- رىدىنمۇ قاراڭغۇ بىرلا كۆلبىسى بار ئىكەن . ئۇنىڭ يەنە بىر مۇشۇ- كى بار بولۇپ ، ھەرگىز نان يۇزىنى خىيال ئەينىكىدە كۆرۈپ باقمىغان ۋە ئۆمرىدە ئاش دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ باقمىغان مۇشۇك ئىكەن . ئۇ مۇشۇك پەقەت تۆشۈكتىن چاشقان پۇرىقىنى پۇراش ۋە تۇپراق تەختىدە چاشقان ئىزىنى كۆرۈش بىلەنلا قانائەتلىنىدىكەن . ئەگەر بەخت ـ سائادىتى يار بولۇپ بىرەر چاشقان ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا ، خۇددى بىر گاداي زەر خەزىنىسى تاپقاندەك خۇشال بولۇپ ، كۆڭلى يايراپ ، رۇخسارى خۇددى چىراغدەك نۇرلىنىپ ، شادلىق شارابى ئىچكەندەك بولۇپ ، چەككەن غەملىرىنىڭ تەشنالە- قى قانىدىكەن ھەمدە تاكى بىر ھەپتىگىچە شۇ غىزا بىلەن كۈن ئۆتكۈزىدىكەن .

نەچچە كۈندىن ئۆمۈر ئۆتكۈزگەنىدىم ئاچ بىماجال ،
ئەمدى يارەب بۇ پاراغەت چۈشمىدۇر ياكى خىيال .

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ، ئۇ كەمپىرنىڭ ئۆيىدىكى قەھەتچىلىكتە ياشايدىغان بۇ مۇشۇك ناھايىتى ئورۇق ۋە ئاجىز بولغاچقا ، يىراق- تىن بىر كىم قارىسا ، بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدا كۆرۈنىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ مۇشۇك ئاچلىقتىن ناھايىتى بىتاقەت بولۇپ ، مىڭ مۇشەققەت بىلەن ئۆگزىگە چىقىپتۇ . قارىسا ، قوشنىسىنىڭ ئۆگزە- سىدە بىر مۇشۇك مېڭىپ كېلىۋاتقانىكەن . ئۇ مۇشۇك ناھايىتى يوغان بولۇپ ، سېمىزلىكىدىن شىرغا ئوخشاش قەدىمىنى ساناپ دەسسەپ ماڭىدىكەن . كەمپىرنىڭ مۇشۇكى ئۆز جىنىسىدىكىلەردىن

ئۇنداق پاكىز ۋە كۆچلۈك مۇشۇكنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ ، پەريات چېكىپ :

— قەيەردىن كېلىۋاتسەن ، بۇرادەر ؟ بۇنداق لاتاپەت بىلەن مېڭىشىڭغا قارىغاندا ، چىن پادىشاھىنىڭ زىياپەتخانىسىدىن كېلىۋاتامسەن نېمە ؟ بۇنداق پاكىز ، چىرايلىق يۇرۇشۇڭ ۋە بۇنداق شانۇ شەۋكىتىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— مەن پادىشاھنىڭ نېنىنى يەيدىغىنى ، ھەر كۈنى ئۈنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكىدە ھازىر بولىمەن ـ دە ، نازۇ نېمەت زىياپەتلىرىنىڭ داستىخىنىنى يايغان چاغدا ، جۈرئەت بىلەن بېرىپ سېمىز گۆش ۋە پارچە نانلاردىن ئېلىپ قاچىمەن . شۇنىڭ بىلەن يەنە بىر كۈن كەچكىچە راھەت بىلەن كۈن كەچۈرىمەن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قوشنىسىنىڭ مۇشۇكى .

— سېمىز گۆش دېگەن قانداق نەرسە ؟ پارچە نان قانداق بولىدۇ ؟ مەن ئۆمرۈمدە كەمپىرنىڭ يۇندىسى بىلەن چاشقان گۆشىدىن باشقا نەرسىنى كۆرگىنىم يوق ، — دەپتۇ كەمپىرنىڭ مۇشۇكى .

— شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆمۈچۈكتەك ئورۇقلاپ كېتىپتىكەنسەن ـ دە ! — دەپ كۈلۈپتۇ قوشنىسىنىڭ مۇشۇكى ، — مۇشۇ تەلەتىڭ بىلەن تالاغا چىقىدىغان بولساڭ ، ھەممە مۇشۇكلەر سەندىن نومۇس قىلىشىدۇ .

مۇشۇكلۈكتىن نىشانە ، ئۈستىۋاشۇ قۇيرۇقۇڭ قاپتۇ ،
ئۇنىڭدىن باشقا ئەزايىڭ مىسالى ئۆمۈچۈك بوپتۇ .

سەن پادىشاھنىڭ بارگاھىنى كۆرسەڭ ۋە شۇنداق لەززەتلىك ھەم ئېسىل غىزالارنى پۇراپ باقساڭ ، خۇددى كونا ئۆلۈك تىرىلگەندەك بولۇپ ، قوۋۇرغىلىرىڭغا گۆش قونۇپ ، يېڭىدىن ھاياتقا ئېرىشەلىشىڭ مۇمكىن .

ئەگەر مەھبۇب بويى يەتسە نىگارى قەبرىگە ناگاھ ،
ئەجەب بولماس تىرىلسە ھەر بۇزۇلغان ئۇستىخان قايتا .

كەمپىرنىڭ مۇشۇكى يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ :
— ھەي بۇرادەر ! مېنىڭ سەندە قوشنىدارچىلىق ھەققىم بار ، ئۇنىڭدىن تاشقىرى ، ئىككىمىز بىر جىنستىن ، شۇڭا مۇرۇۋۋەت قىلىپ ، بۇ قېتىم بارغىنىڭدا مېنىمۇ ئالغاچ بارساڭ ، سېنىڭ شاراپىتىڭ بىلەن ئاشۇ چوڭ سورۇنغا بېرىپ سۆھبىتىڭ بەرىكىتىدىن كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالسا نېمە بولىدۇ ؟

ئەرەنلەر ئېتىكىدىن ئالمىغىن قول ،
ئۇلارنىڭ سۆھبىتىدە دائىما بول .

قوشنىسىنىڭ مۇشۇكى ئۇنىڭ بۇ ناله - زارىنى ئاڭلاپ ، مېھىر ئوتىدىن كۆڭلى ئېرىپتۇ ، شۇڭا : «بۇ قېتىم بارغىنىمدا چوقۇم سېنى ئېلىپ بارىمەن » دەپ ۋەدە قىپتۇ . كەمپىرنىڭ مۇشۇكى ئۇنىڭ ۋەدىسىدىن كۆڭلى ئېچىلىپ ، ئۆگزىدىن چۈشۈپ ، قوشنا مۇشۇكنىڭ دېگەنلىرىنى كەمپىرگە بايان قىلغانىكەن ، كەمپىر نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ :
— ھەي مېھرىبان دوستۇم ، دۇنيا ئەھلىنىڭ سۆزىگە ئالداڭمىغىن ، قانائەت ئۆيىدىن ۋاز كەچمىگىن ، ھېرىس قاچىسى گۆر توپىسىدىن باشقا نەرسە بىلەن تولمايدۇ . تەمە ۋە تىلەك كۆزىنى پاناھ يېڭىسى ۋە ئەجەل يېپىدىن باشقا نەرسە بىلەن تىككىلى بولمايدۇ .

ھەر بىر ئەرنى قانائەت قىلغۇسى باي .
ھېرىس قىلسا ئەگەر باي ، ھالىغا ۋاي .
كىشىدە بولمىسا ئىمان ۋە تائەت ،
خۇدا بەرگەنگە قىلماس ھېچ قانائەت .

ئەما مىسكىن مۇشۇكنىڭ بېشىغا پادىشاھنىڭ نازۇ نېمەتلىرىنىڭ سەۋداسى چۈشكەچكە ، نەسىھەت دورىسى ئۇنىڭغا پايدا بەرمەپتۇ .

ئەيلىمەس ئىشق ئەھلىگە پەندۇنەسىھەت قىلچە كار ،
خۇددى ئالغاندەك قەپەسكە يەل ۋە غەلۋىر ئىچرە سۇ .

شۇنداق قىلىپ بىر كۈنى كەمپىرنىڭ مۇشۇكى قوشنا مۇشۇكنىڭ ياردىمى بىلەن يېقىلىپ - قوپۇپ يۈرۈپ ، ئۆزىنى پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا ئاران يەتكۈزۈپتۇ . لېكىن بۇ بىچارە ئۇ يەرگە بارغۇچە «ھېزىسمەن بولساڭ مەھرۇم قالمىسەن»نىڭ ئەجدىھاسى ئۇنى يۇتۇش ئۈچۈن ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغانىكەن ۋە زەئىپ تەلىيى مەھرۇملۇق سۈيىنى ئۇنىڭ خام تەمەسىنىڭ ئوتىغا چېچىپ بولغانىكەن . بۇنىڭ سەۋەبى ، نەچچە كۈن ئىلگىرى بىر توپ مۇشۇكلەر مېھمانخانا ئەتراپىغا يىغىلىۋېلىپ ، گۆش ۋە نان قەستىدە بىر - بىرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ غەلۋە چىقارغانىكەن . ئۇلارنىڭ ۋارقىراشلىرىدىن مېھمان ۋە ساھىبخانلار ھەممىسى مالال ۋە بىئارام بولغانىكەن . شۇ سەۋەبتىن پادىشاھ مەرگەنلەرگە ئوق ۋە يانى تەييارلاپ بىر بۆلۈكىدا مۆكۈپ ئولتۇرۇپ ، قايسى مۇشۇك بىھايالىق قالقىنىنى يۇزىگە تۇتۇپ جۇرئەت مەيدانىغا كىرىپ لوقمىغا قول ئۇزاتسا ، ئۇنىڭغا ئوق ئېتىشنى بۇيرۇغانىكەن . كەمپىرنىڭ مۇشۇكى بۇ ئىشتىن بىخەۋەر تائام پۇرىقىنى پۇراپتۇيۇ ، گۆش بىلەن نان ئالماقنىڭ قەستىدە داستىخانغا خۇددى لاچىندەك ئۆزىنى ئېتىپتۇ . تېخى ئىشتىھا تارازىسىنىڭ تەخسىلىرىگە لوقما تارتىلماي تۇرۇپ ، يۇرەكنى يارغۇچى ئوق ئۇنىڭ كۆكسىگە كېلىپ تېگىپتۇ .

يېقىلدىيۇ بەدەندىن ئاقتى قانى ،
كېلىپ ھەلقۇمغا شۇدەم چىقتى جانى .
نېمىشقا قاچتى ئۇ كەمپىر ئۆيىدىن ،
مانا ئايرىلدى ئاخىر ئۆز جېنىدىن .

— بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەنمۇ مېنىڭ ئۇۋامنى غەنىيمەت بىلىشىڭ كېرەك . ھەرقانداق ئوزۇق ساڭا مۇشەققەتسىز كېلىۋاتىدۇ . ئۇنىڭ قەدرىنى بىلىپ ، ئاز بولسىمۇ قانائەت قىلىپ ، بۇنىڭدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلماسلىقىڭ كېرەك . ئۇنىڭغىمۇ ئېرىشەلمەي ، بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالمىغىن يەنە !

قارچىغا سادىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ شۇنداق دەپتۇ :

— ماڭا قىلغان نەسىھەتلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست گەپلەر ، لېكىن ئازغىنا نەرسىگە گول بولۇپ ئولتۇرۇش قېرى خوتۇنلارنىڭ ئىشى ، پەقەت يېمەك - ئىچمەككىلا قانائەت قىلىش ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ ئادىتى ، ئەگەر كىشى ئۇلۇغلۇق تەختىدە ئولتۇراي دېسە ، چوڭ ئىشلارغا ئۆزىنى تەييار قىلىشى كېرەك . ئەگەر يولباشچىلىق تاجىنى بېشىغا كىيمەكنى خالىسا ، ھەممەت كەمىرىنى بېلىگە باغلىشى كېرەك . يۇقىرى ھەممەت پەس خۇلق ۋە خەسىس ئىشلارغا رازىلىق بەرمەيدۇ ، ئالىي تەبىئەت پەسلىك ماكانىنى تۇتماقنى خالىمايدۇ .

گەر كىشى ھەممەت بىلەن قويماس قەدەم ،
يۇقىرى چىقماق ئاڭا بولماس بەھەم .
بول ئېگىز تا كۆرگۈدەك ئاينىڭ يۈزىن ،
ئىستىمە قۇدۇق تېگىدىن غەم سۇيىن .

— سېنىڭ كاللاڭغا كىرىۋالغان قۇرۇق خىيال ۋە قۇرۇق ئارزۇ بىلەن ھېچ نەرسە ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ . بۇ ھەۋىسىڭنىڭ قازىنى تەمەننا بىلەنلا قاينىمايدۇ ، لازىمەتلىكلىرى تەييار بولمىسا ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ . چۈنكى ، مۇقەددىمىسى بولمىغان ئىشتىن ھېچقانداق نەتىجە بولمايدۇ ، — دەپتۇ سا .

يېتەلمەسسەن ئۇلۇغلۇقنىڭ ماقامىغا ،
تەييارلىماي ئۇلۇغلۇقنىڭ ئەسۋابىنى .

— قۇۋۇەتلىك چاڭگىلىم ئۇلۇغ دۆلەت پەيدا قىلىشىمغا ياخشى مەدەتكار بولالايدۇ ، — دەپتۇ قارچىغا ، — ھەيۋەتلىك تۇمشۇقۇم يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشىمگە ياخشى ۋاستە بولالايدۇ . شەمشەر-ۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ ئۇمۇ ھىممەت بىلەن كىنىڭ زوربىدىن شاھلىق ئارزۇسىنى قىلدى ، ئاخىر نازۇ نېمەت لىباسلىرى ۋە سەلتەنەت بېزەكلىرى بىلەن زىننەتلەندى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ سا .

— بۇرۇنقى زامانىدا بىر كاسىپ بار ئىكەن ،— دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ قارچىغا .

شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسى

بۇرۇنقى زامانىدا ناھايىتى نامرات بىر كاسىپ بار ئىكەن . ئۇ بالا - چاقىلىرىنى باقمەن دەپ بەكمۇ قىينالغانلىقىدىن دەۋر ۋاراقلىرىدىن شادلىق خەتتىنى ھەرگىز ئوقۇيالمايدىكەن . ھۇنەر-نىڭ تاپاۋىتىدىن بالا - چاقىلىرىنىڭ خەجگە تۇشلۇقتىن ئارتۇق پايدا ئالالمايدىكەن . كۈنلەرنىڭ بىرىدە خۇدايىتائالا ئۇنىڭغا دۆلەت-مەن بولىدىغانلىقى پېشانىسىدىن بىلىنىپ تۇرغان ، ھەشەمەت ئالا-مىتى چېھرىسىدىن جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر ئوغۇل ئاتا قىپتۇ .

ئۇ ئىدى خۇش چىراي مۇبارەك تەلەت ،
سائادەت بېغىدىكى زىبا كۆچەت .

ئۇنىڭ قەدىمىنىڭ بەرىكىتىدىن ئاتىسىنىڭ ھالى روناق تې-پىپ ، كەسپى - كارى راۋاجلىنىپ ، تاپاۋىتى خىراجىتىدىن ئې-شىپ قالغۇدەك ھالغا يېتىپتۇ . ئاتىسى «ئۇنىڭ ئايىغى ياراشتى» دەپ بىلىپ ، ئۇنىڭغا قولىدىن كېلىشىچە تەربىيەت قىلىشقا كىرە-شىپتۇ . لېكىن ئوغۇل تىلى چىققاندىن باشلاپ سۆز قىلىسىلا ئوق

ۋە يادىن سۆزلەيدىكەن ، قالقان ھەم شەمشەر ئويناپدىكەن . ئۇنى قانچە قېتىم مەدرىسكە ئاپىرىپ بەرگەن بولسىمۇ ، مەدرىسىدىن قېچىپ ئۇرۇش ـ تالاش بولىدىغان مەيدانغا بارىدىكەن . ئەگەر خەت تەلىم بەرسە ، «ا» نى نەيزە ، «ر»نى قىلىچ ، «م» نى گۈرزىگە ئوخشىتىدىكەن . ھەرقاچان قىلىچۇازلىق مەشىقىدىن جاھانگىرلىك ھەرپىنى ئوقۇيدىكەن ، دائىم «سەپەر» دېگەن خەت يېزىلسا ، «مەملىكەتنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن قىلىنىدىغان يۈرۈش» دەپ مۇتالىئە قىلىدىكەن .

قىلاتتى «خ» نى كۆرسە سۈپەر گۈمان ،
«ئېلىپ» نى بىلىپ ئوق «يا»نى كامان .

ئۇ شۇنداق قىلىپ گۆدەكلىكتىن ئۆسۈپ بالاغەتكە يېتىپتۇ . بىر كۈنى ئاتىسى ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئوغلۇم ، مېنىڭ ھەممە ھېممىتىم سەن ئۈچۈن ، ياشلىق دەۋرى گۆدەكلىك ۋاقتىغا ئوخشىمايدۇ . سېنىڭ ئەھۋالىڭ بەتلىرىدىن شوخلۇق ۋە ھەۋەسىڭ ئەسىرىنى روشەن كۆرۈۋاتىمەن . شۇڭا ، ئەندىشىلىك نەپسى سېنى شەھۋەت يولىغا باشلاشتىن بۇرۇن ، ساڭا خوتۇن ئېلىپ بەرسەم دەيمەن . ھالىمىزغا تۇشلۇق توي جابدۇقىمۇ تەييارلاپ قويدۇم . ئەمدى بىزگە مۇناسىپ كەلگۈدەك بىر قىز تېپىلسا ، نىكاھىڭغا ئېلىپ بېرىمەن . بۇنىڭغا قانداق قارايسەن ؟

— ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا ،— دەپتۇ ئوغۇل ،— ئۆزۈم خالايدىغان خوتۇننىڭ جابدۇقى ۋە ھەققى مېھرىنى ئۆزۈم تەييار قىلىپ بولدۇم . بۇ توغرىدا سىلەرگە ھېچ ئېغىرلىق سالمايمەن ، ماڭا سىلەرنىڭ ھېچقانداق مەدەت ۋە ياردىمىڭلار كېرەك ئەمەس .

— ھەي ئوغلۇم ،— دەپتۇ ئاتىسى ،— مەن سېنىڭ ھالىڭنى ياخشى بىلىمەن . سېنىڭ تەييار پۇل ـ مېلىڭ يوق ئىدىغۇ ؟ توي جابدۇقى راسلىدىم دەيسەن ، ئۇنى نەدىن تاپتىڭ ؟ كېلىنلىككە

كىمنى كۆزلىدىڭ؟
ئوغلى بۇنى ئاڭلاپ ئۆيگە كىرىپ گۈزەللەرنىڭ كۆز تىكىشىدىن يۇز ھەسسە قانخورراق ۋە ياقۇت لەۋلىكلەرنىڭ چىشلىرىدىن مىڭ دەرىجە يالتىراق بىر شەمشەرنى ئېلىپ چىقىپ شۇنداق دەپتۇ:
— مەن ھاكىمىيەت كېلىنىنى قولۇمغا كەلتۈرۈپ، سەلتەنەت قىزىنى نىكاھىمغا ئالىمەن. ئۇنىڭ تويلۇقى ۋە ھەققى مېھرى ئۈچۈن مانا شۇ ئۆتكۈر شەمشەردىن ياخشىراق نەرسە يوق.

بەختۇ دۆلەتنى ئەسلا خوشلىماس كىشى يوقتۇر،
ھاكىمىيەت كېلىنىنىڭ مېھرى تىغ بىلەن ئوقتۇر.

چۈنكى ئۇ باھادىرنىڭ ھىممىتى پادىشاھلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتە ئىكەن. نەتىجىدە پات پۈرسەتتە تىغ زەربى بىلەن پۈتۈن يۈرتنى تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ ۋە ھىممىتى ئۈستۈن بولغانلىقىدىن سەلتەنەت دەرىجىسىگە يېتىشىپتۇ.

ئالالمىغاي كىشى ھېچ ۋاقىت پادىشاھلىق قىزىنى،
قىلمىسا مېھرى ھەققى ئاڭا شەمشەر گۆھىرىنى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ئاللاتائالا ئۆزى ئىنايىتى بىلەن دۆلەتكە ئېرىشكۈدەك كۈچ - قۇۋۋەتنى ماڭا بېرىپ-تۇ؛ تەۋپىق يار بولۇپ سائادەتمەنلىك ئىشىكى مېنىڭ يۈزۈمگە ئېچىلىپتۇ. ئۇمىدۋارمەنكى، پات پۈرسەتتە تىلىگەن ئارزۇيۇمغا يېتىپ، مۇراد قولىنى مەقسەت بوينىنىڭ ۋىسالىغا يەتكۈزىمەن. ئەمدى، مەن باشقىلارنىڭ ئەپسانە سۆزلىرى ۋە ئەپسۇنلىرى بىلەن بۇ ئىشىمنى تاشلىمايمەن ھەمدە ئۆزۈمنى بۇ خىيالدىن باشقا پىكىر-گە باشلىمايمەن. باشقىلار ھەرقانچە مالامەت قىلسىمۇ بۇ خىيال كاللامدىن كەتمەيدۇ.
سا ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ ئالىي ھىممەت قۇشنىڭ

هىيله رىشتىسى بىلەن تۇزاققا ئىلىنمايدىغانلىقىنى ، مىكىر بىلەن ئالدام خالتىغا چۈشمەيدىغانلىقىنى چۈشىنىپ ، نائىلاج ئۇنىڭ سە- پەرگە چىقىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ ، لېكىن ئۇنىڭ كۆكسىگە پىراق ئەلىمى ئورناپتۇ .

قارچىغا سانىڭ بالىلىرى بىلەن خوشلىشىپ ، ئۇۋۇسىدىن چىققان پېتى ساياھەتنى باشلاپ ، بىرەر ساۋەتتىن كېيىن بىر تاغ بېشىغا قونۇپتۇ . شۇ ئەسنادا ، ئۇ ھەر تەرەپكە كۆز سېلىپ تاماشا قىلىپ يۈرگىلاپ يۈرگەن بىر كەكلىكنى كۆرۈپ قاپتۇ ، كەكلىك- نىڭ سايراشلىرىنىڭ ساداسىدىن تاغ ئىچى ياڭراپ كەتكەنىكەن . قارچىغا كەكلىكنى ئوۋلاشقا كۆڭلى تارتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، بىر ھەمله بىلەن ئۇنىڭ كۆكسىنى يېرىپ ھەپسىلىسىنى پىر قىپتۇ - ده ، گۆشىنى يېيىشكە باشلاپتۇ . گۆشنىڭ لەززىتى ھايات شەربىتى بىلەن باراۋەر ، مەززىسى جەننەت نازۇ نېمەتلىرىدەك شۇنداق تاتلىق ئىكەنلىكى ، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۇنداق ئېسىل گۆشنى يەپ باقمىغانە- كەن .

قارچىغا ئۆز - ئۆزىگە شۇنداق دەپتۇ : «سەپەرنىڭ پايدىسى شۇ بولدىكى ، مانا بىردەمدىلا تېتىقسىز غىزالاردىن قۇتۇلۇپ ، شۇنداق ئېسىل تائاملار بىلەن لەززەت تاپتىم ، تار ، قاراڭغۇ ئۇۋۇ- دىن قۇتۇلۇپ ، ھەممىتى يوق تۇغقانلاردىن ئۇزۇلۇپ ، مۇشۇنداق ئېگىز يەرگە يېتىشتىم . بۇ تېخى مېنىڭ ئېرىشىدىغان دۆلەت - سائادىتىمنىڭ دەسلەپكى قەدىمى . بۇنىڭدىن قارىغاندا ، بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ ئوبدان ئىشلار غايىب باياۋانىدىن شاھادەت تەختىگە چىقىدىغان ئوخشايدۇ . تەقدىر ئۆز پەردىسى ئىچىدىن يەنە قانداق نازۇ نېمەتلەرنى چىقىرارىكىن» دەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، قارچىغا بىر نەچچە كۈن شۇ ئەتراپتا خۇشال- لىق بىلەن ئۇچۇپ يۈرۈپ ، كەكلىك ۋە چىل ئوۋلاپتۇ . بىر كۈنى ئۇ تاغ ئېتىكىدە ئوۋ قۇشلىرىنى ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ شىكار قىلىپ يۈرگەن بىر توپ ئاتلىق ئادەملەرنى كۆرۈپتۇ .

شىكار ئۇچۇن چېلىنغاندەك بولدى ناغرا ،
ئۇچۇپ قۇشلار قىلدى جەۋلان شىكار ئارا .
قەھرى بىلەن قارچىغىمۇ ئۇچۇپ ئېگىز ،
ئوۋ بېشىدا تىرناقىنى ئەيلىدى تېز .
قىلدى لاچىن شىكار ئارا تالان ـ تاراج ،
چۆلدە كەكلىك ياكى قىرغول قالمىدى ھېچ .

بۇ كىشىلەر شۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى بىلەن بىللە ئوۋغا چىققان مۇلازىملار ۋە چېرىكلەر بولۇپ ، ئوۋ ئوۋلاپ يۇرۇپ شۇ تاغ قېشىغا كېلىپ قالغانىكەن : شۇ ئەسنادا ، پادىشاھ ئۆز قولىدىكى قارچىغىنى بىر قۇشنى ئوۋلاشقا قويۇپ بېرىپتۇ . ھېلىقى ئالىي ھىممەتلىك قارچىغىمۇ ئۇ قۇشنى ئوۋلىغىلى كەلگەچكە ، پادىشاھنىڭ قارچىغىسى ئۇنى ئوۋلاپ بولغۇچە ئۇ ئاۋۇال قۇشنى ئوۋلىۋاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئۇنىڭ چاققانلىقىغا ئىچى كۆيۈپ ، شۇ زامان ئۇنى تۇتۇشقا پەرمان بېرىپتۇ . ئۇستا ئوۋچىلار ئەپچىل ھېيىلىلەر بىلەن تۇزاق قۇرۇپ ، دام ھالقىسىنى ئۇنىڭ كېكىردىكىگە ئىلىندۇرۇپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ ئۆزىنىڭ ھىممىتىگە يارىشا ، پادىشاھقا خىزمەت قىلىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بوپتۇ ۋە ئۆز بەختىنىڭ مەدىتى بىلەن پادىشاھنىڭ قولىنى تەخت قىپتۇ . ئەگەر ئۇ سانىڭ ئۇۋىسىدا تۇرۇپ قالغان بولسا ياكى سەپەر قىلىپ دەشت ـ باياۋان ۋە ئەتراپ ـ جاھاننى سەيلە قىلمىغان بولسا ، ئۇنىڭ بۇ دەرىجىگە يېتىپ ، بۇنداق مەرتىۋىلەرگە ئېرىشەلىشى ناتايىن ئىدى .

سەپەردە كىشىگە يۇقىرى مەرتىۋە ۋە ناھايىتى كۆپ مەنپەئەت ھاسىل بولىدىغانلىقىنى ۋە سەپەر ئارقىلىق كىشى تەھتىسارا باياۋانىدىن ئەرشىئەلا گۈلىستانىغا يېتەلەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بۇ مىسالنى كەلتۈردۇم .

سەپەر ياخشى بىر مۇبارەك ئىش ئىرۇركى ،
تاپقۇسىدۇر ئۇنىڭدىن ئەل كۆپ مەنپەئەت .

سەپەر قىلساڭ يېتەرسەن ئۆز مۇرادىڭغا ،
تېپىپ يەرسەن سەپەردىن كۆپ نازۇ نېمەت .

دابىشلىمىنىڭ سۆزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ، يەنە بىر ۋەزىر ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلىپ ، ھۆرمەت رەسىمىنى بەجا كەلتۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ :

— خۇدانىڭ سايىسى بولغان ھەزرىتى شاھىنشاھى ئالەمنىڭ سەپەرنىڭ پايدىسى توغرىسىدا سۆزلىگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ راست ۋە توغرا ئىكەنلىكىگە ھېچقانداق شەك - شۇبھىمۇ يوق . ئەمما ، پېقىر قۇللىرىنىڭ ئېسىگە شۇ نەرسە كېلىۋاتىدۇكى ، پادىشاھ بىر مەملىكەتنىڭ چوڭى بولغانلىقتىن ، پۈتۈن ئالەم ئەھلىنىڭ راھىتى پادىشاھلارنىڭ سالامەت بولۇشىغا باغلىقتۇر . پادىشاھنىڭ سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىپ ، ئىشرەت ئۆيىدىن مېھنەت بايۇاۋىنىغا سىلجىشى ھېكمەتتىن يىراقتەك قىلىدۇ .

— مۇشەققەتكە چىداش ئەرنىڭ ۋە شىرنىڭ ئىشى . پادىشاھلارنىڭ ئەيش - ئىشرىتىنىڭ ئېتىكىگە مۇشەققەت تىكىنى چاپلاشمىسا ، پۇقرالارغا پاراغەت گۈلىستانىدا مېھنەت گۈلى ئېچىلمايدىغانلىقى شۇبھىسىزدۇر . پادىشاھلارنىڭ ھىممىتىنىڭ پۇتى بالا - قازا بايۇاۋانىغا قەدەم قويمىسا ، تىنچسىز دەرۋىشلەر بېشىنى راھەت ياستۇقىغا قويالمايدۇ .

ئېگەر سەن تىلىسەڭ ئۆز راھىتىڭنى ،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھېچكىم .

ئاللاتائالانىڭ بەندىلىرى ئىككى خىل بولىدۇ : بۇنىڭ بىرى ، پادىشاھلار بولۇپ ، ئۇلارغا پەرمان يۈرگۈزۈش ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇش ئىززىتىنى بەرگەن . يەنە بىرى ، پۇقرالار بولۇپ ، ئۇلارغا خاتىرجەملىك ۋە راھەتتە ياشاش شەرپىنى بەرگەن . بۇ ئىككى تائىپىنىڭ ئەھۋالى بىر كىشىدە جەم بولالمايدۇ ، يا راھەتنى ئىختىر-

يار قىلىپ ، ئىززەت يۈزىنى تاپماق كېرەك ، يا مۇشەققەت تارتىپ دۆلەت مەرتىۋىسىنى تاپماق كېرەك .

كىشى كىم راھەتنى تاشلاپ مۇشەققەت ئىختىيار ئەيلەر ،
قىلۇر دەۋران ئۇنى ئەھلى زامانە ئۇستىگە سەرۋەر .
چىمەندە پادىشاھ بولماقنى گۈل ياخشى بىلۇر ، يەرنى ،
ئاشۇ نازۇكلۇقى بىرلە تىكەندىن ئەيلەرمىش بىستەر① .

ھۆكۈمالار : «مۇشەققەت تارتماق ئۈلۈغلۇق تاپماقنىڭ ۋاسىتىسىدۇر» دەپ ئېيتىشقان . تىرىشىش تەلەپكار كىشىنى بەخت مەنزىلىگە يەتكۈزىدۇ ، جەددى جەھەت باياۋاننى كەزمەك مەقسەت جامالىنى كۆرۈشكە سەۋەب بولىدۇ . مۇشەققەت تۈلپارىغا مىنمەي تۇرۇپ مەنپەئەت ھوسۇلىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ .

پادىشاھلىق كەمىرىنى باغلىيالماس ھېچقاچان ،
راھىتىنىڭ يوقىنىدا ئۇخلىغان ھەر بىر كىشى .

ئەگەر ھەر بىر كىشى ھىممەت مەيدانىدا تىرىشچانلىق بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرسە ۋە جاپاغا چىداپ ، راھەت - پاراغەتتىن ئۆزىنى تارتسا ، باشقىلارغا قارىغاندا تېزرەك مەقسىتىگە يېتىدۇ ھەمدە مۇرادىنىڭ كۆزىگە مەقسىتى ئۆز يۈزىنى كۆرسىتىدۇ . مەسىلەن ، يولۋاس شادلىق ماكانىغا پادىشاھ بولماق ئارزۇسىنى قىلغانىدى ، ھەرىكىتىنىڭ بەرىكىتىدىن ئويلىغىنىغا ئېرىشىپ ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ، مەقسىتىنىڭ چېھرىسىدىن تەخىر نىقابى چۈشتى ، ئۇمىد قولى مۇرادىنىڭ ئېتىكىگە يېتىشتى ، — دەپ ئۆز مەقسىتىنى شەرھلەپتۇ دابىشلىم شاھ .

بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىر دەرھال سوراپتۇ :

— ھېلىقى يولۋاسنىڭ ۋەقەسى قانداق ئىش ئىكەن ؟

① بىستەر — ئۇزۇن كۆرپە .

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايە-
سىنى باشلاپتۇ دابىشلىم شاھ .

يولۋاس بالىسىنىڭ ھېكايىسى

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، بۇ ، ئاجايىپ خۇش ھاۋالىق ، تاغلىرى ناھايىتى گۈزەل ، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىغان سۈزۈك بۇلاق سۈلىرى ھەر تەرەپتىن ئېقىپ تۇرىدىغان ، جان بېغىشلىغۇچى شامالىرى ھەر تەرەپتىن ئۇرۇلۇپ تۇرىدىغان بىر ماكان ئىكەن .

دەرەخلەر بارچىسى زىبا ۋە مەرغۇپ ،
تىزىلغان شاخلىرىدا مېۋىلەر خوپ .
سەرۇى بىلەن تۇبى بولۇپ سەرەپراز ،
گۈزەللەردەك قىلاتتى ئىشۋەيۇ ناز .
ئېرىقلاردا ئاقاتتى سۈزۈك سۇلار ،
ئايان بولغان گۈلشىنىدە گۈزەل گۈللەر .

ناھايىتى گۈزەل ۋە پاكىز بۇ جاينى شادلىق تېغى دەپ ئاتىشىدىكەن . ئۇ تاغنىڭ چوڭى بىر يولۋاس بولۇپ ، ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ يۈرەكلىك شىرلارمۇ ئۇ تەرەپكە قەدەم قويالمايدىكەن ، ئۇنىڭ سالاپىتىدىن ئۈركۈپ ياۋايى ھايۋانلار ۋە چەرەندىلىرمۇ ئۇ تاغدا ياشاش خىيالىنى كۆڭلىگە كەلتۈرەلمەيدىكەن .

ئۇزارتسا چاڭگىلىنى ھەر تەرەپكە ،
چۈشەر ئىدى پەلەك شىرغا لەرزە .
ئەگەر ھەر يولدا ئۇ ئولتۇرسا بىرەدەم ،
بارالمايتتى ئۇيانغا خەلقىئالەم .

ئۇ يولۋاس شۇ تاغدىكى بارلىق جانۋارلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىكەن . ئۇنىڭ بىر بالىسى بار بولۇپ ، پۈتۈن ئالەمنىڭ روھىنلىكىنى بالىسىنىڭ جامالىدىن ، كۆزىنىڭ يورۇقلۇقىنى بالىسىنىڭ دىدارىغا قارىغانلىقتىن دەپ ئويلايدىكەن . ئۇ : «بالام كامالغا يېتىپ ، ئاغزى ۋە چاڭگىلىنى پەرەندىلەرنىڭ قېنىغا بويىيالىسا ، بۇ تاغنىڭ سەردارلىقىنى ئۇنىڭ قولىغا بېرىپ ، قالغان ئۆمرۈمنى قانائەت ئۆيىدە پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزسەم» دېگەنلەرنى ئۈمىد قىلىدىكەن . تېخى ئۇنىڭ خىياللىرىدىن مۇراد مېۋىسىنىڭ چېچىكى ئېچىلماي تۇرۇپ ، ھايات بېغىنىڭ مېۋىلىرىنى ئەجەل بۇلاڭچىسى خازان قىپتۇ . يەنى بۇ يولۋاس ئەجەل شىرىنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار بوپتۇ . بۇرۇندىن تارتىپ بۇ تاغنى ئارزۇلايدىغان ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى ئۇ تاغنى ئىگىلەشكە قەست قىلىشىتۇ . يولۋاس بالىسى ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ ، تاغنى تاشلاپ چىقىپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ياۋايى ھايۋانلار ئارىسىدا چوڭ ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭ قانخور قېرى شىر بار ئىكەن . ئۇ ھەممىسىدىن غالىب كېلىپ ، شادلىق تېغىنى ئۆز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ . يولۋاس بالىسى بولسا بىرنەچچە كۈن تاغلار ۋە باياۋانلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ ، باشقا بىر تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە تاغدىكىلەرگە كۆڭلىدىكى خاپىچىلىقلارنى بايان قىلىپ ، ئۇلاردىن بۇ ئىش خۇسۇسىدا مەدەت تىلەپتۇ . لېكىن ئۇلار ئۇ تاغدا چوڭ قېرى شىرنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ ، يولۋاس بالىسىغا مەدەت بېرىشنى ماقۇل كۆرۈشمەپتۇ .

— ھەي بىچارە ،— دېيىشىپتۇ ئۇلار ،— سېنىڭ ماكانىڭنى بىر شىر تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپ بوپتۇ . ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ئۇ تاغ ئۇستىدىن قۇشمۇ ئۇچالمايدۇ . ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ئۇ تاغ قېشىغا پىلمۇ بارالمايدۇ . بىزدە ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلغۇدەك قۇۋۋىتىمىز يوق . سەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ جەڭ قىلالمايسەن . بىز كۆڭلىمىزدە مۇنداق مەسلىھەتنى ماقۇل كۆردۇق : سەن ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتىپ بېرىپ ، ئىخلاس بىلەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىل-

غىن . ئەگەر بىر كىمنىڭ جەڭ قىلىشقا كۆچى يەتمىسە ، خىزمەت قىلغىنى ياخشى . دېمەك سەن ئۇنىڭ بىلەن مادارا قىلغىن . ئۆزرە قويغىن .

يولۋاس بالىسى شىرنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلسا ياخشى بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ ، بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كۆرۈپتۇ ـ دە ، ئۆز دىيارىغا قايتىپ كېلىپ ، يېقىنلىرىدىن بىرىنى ۋاستە قىلىپ شىرنىڭ خىزمىتىگە كىرىپتۇ . ئۇ شۇنىڭدىن تارتىپ خىزمەتكارلىق ئېتىكىنى ساداقەت بىلىگە شۇنداق مەھكەم قىستۇرۈپتۇكى ، شىرنىڭ ھۇزۇرىدىن بىر سائەتمۇ يىراق كەتمەيدىكەن ھەمدە ئۇنىڭ خىزمىتىدىن بىر پەسمۇ غاپىل قالمايدىكەن . ئۇ ئىش ئۆگىنىشكە بەكمۇ تىرىشىدىكەن . نەتىجىدە شىر بارغانسېرى ئۇنىڭغا زىيادە ئىلتىپات قىلىدىغان بوپتۇ . بۇنى كۆرگەن باشقا دۆلەت ئەركانلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىشقا باشلاپتۇ .

ئەگەر كىشى تىرىشچان بولسا قانچە ،
بولغۇسىدۇر دۆلىتى ئېگىز شۇنچە .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، شىرغا يىراق بىر تاغقا زۆرۈر بىر ئىش ئۈچۈن بېرىپ كېلىشكە توغرا كەپتۇ . شۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەن ، يەر ۋە ئاسمان تونۇرەڭ تاۋلىنىپ تۇرغان ، تاغ ۋە دالا شېشىگەرنىڭ كورىسىدەك قىزىغان ، ھارارەتنىڭ كۈچىدىن جانىۋارلارنىڭ ئۈستىخىنى ئىچىدىكى يىلىكىمۇ قاينىپ كەتكەن ، دەريا ئىچىدىكى سەرتانلارمۇ[1] خۇددى قازاندىكى بېلىقتەك قورۇلۇپ كەتكەنىكەن .

بولسا بۇلۇتلار ئارا سۇ بىر تېمىم ،
بۇلار ئىدى ، بىر تېمىم ئوتلۇق يېقىن .
ئۇچسا پەرۋانە ئەگەر ، ئوتلۇق چېقىن ،

① سەرتان — راك ، قىسقۇچپاقا .

كۆيدۇرەر ئىدى قاناتۇ قۇيرۇقىن .
ئىنتايىن بەك قىزغاچ ئۇ ئاپتاپ ،
بولار ئىدى تەپتىدىن ئالەم كاۋاپ .

شىر ئۆزىچە ئويلاپ قاپتۇ : «بۇنداق قىزغان ھاۋادا ، دەريا تېگىدىكى گۆھەرلەرمۇ سەدەپنىڭ ئىچىگە كىرىپ سايىداۋاتقاندۇ ، ھەتتا سەمەندەرمۇ ئىسسىقنىڭ قورقۇنچىدىن سىرتقا چىقالماي ئۆتۈنىڭ ئىچىدە ياتقاندۇ ؟ مۇشۇنداق بىر چاغدا بۇ ئىشنىڭ چىقىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان . مۇلازىملىرىمدىن قايسىسى بېرىپ ئىشىمنى ئورۇنداپ كېلەلەر ؟ » شۇ ئەسنادا يولۋاس بالىسى مۇلازىملارنىڭ سېپىگە كىرىپ ، شىرنىڭ خىيال سۈرۈپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭ تەپەككۇرىنىڭ ماھىيىتىنى ئۇقۇپ ، ئاشۇ مۇھىم ئىشنى ئورۇنداپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپ ئىجازەت ئالغاندىن كېيىن ، بارلىق مۇلازىملار بىلەن يولغا چىقىپ ، چۈش ۋاقتى بىلەن ئۇ تاغقا يېتىپ بېرىپتۇ . ئۇ يەردىكى ئىشنى پۈتكۈزۈپ ، ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىنلا قايتماقچى بولغانىكەن ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كەلگەن مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى بىرلىشىپ ئۇنىڭغا ئەرز قىلىشىپتۇ :

— بۇنداق قاتتىق ئىسسىقتا ھېلىمۇ شۇنچە كۆپ يول باستۇق . خۇداغا شۈكۈر ، ئىشىمىز پۈتتى . سىزنىڭ پادىشاھقا ھەممىدىن بەك يېقىن ئىكەنلىكىڭىز بىزگە مەلۇم . بىرەر سائەت سايىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرسىڭىز نېمە بولىدۇ ؟

بولۇپ ئىش غېمىدىن خالىي ، پاراغەت ئەيلىگەن بىر پەس ،
جاھاننىڭ ئىشلىرى ھەرگىز بەل تىكلەشكە پەيت بەرمەس .

— مېنى پادىشاھقا يېقىن قىلغىنى مېنىڭ پادىشاھنىڭ قېشىدا كۆتۈرگەن تىرىشچانلىق بايرىقىمدۇر ، — دەپتۇ يولۋاس بالىسى كۈلۈپ ، — شۇڭا سۈسلۇق ۋە بوشاڭلىق بىلەن بۇ بايراقنىڭ بېشى-

نى تۆۋەن قىلىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس . ئەگەر كىشىنىڭ سەل - پەل ئەقىل - هوشى بولىدىغان بولسا ، مۇشەققەت بىلەن پۈتتۈرگەن ئىمارىتىنى بىپەرۋالىق بىلەن بەربات ، ئاسانلىق بىلەن ۋەيران قىلمايدۇ . بىلمەك كېرەككى ، رەنج - مۇشەققەتكە چىدام بەرمەي تۇرۇپ ، زەر - گۆھەر خەزىنىسىگە يەتمەك مۇمكىن ئەمەس ، تىكەن جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ ، گۈلزار تاماشاسى قىلماق ئاسانغا چۈشمەس .

مەقسىتىگە يەتكۈسىدۇر ئۇ كىشى ،
گەر بالالار ئوقىغا بولسا سۈپەر .
كەلمەس ئاسانلىق بىلەن قولغا مۇراد ،
رەنجى چەكمەي ، قان يۇتۇپ كۆيمەي جىگەر .

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سەپەردىن يېنىپ ، شىرنىڭ دەرگاهىغا كېلىپ ، يولۋاس بالىسىنىڭ ناهايىتى تىرىشچانلىقىنى ، ئىشقا ئالدىراپ راهەت - پاراغەتتىن كەچكەنلىكىنى مۇلازىملار شىرغا بىر - بىرلەپ يەتكۈزۈپتۇ . شىر ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇپ :

— يولباشچىلىق ۋە پادىشاهلىق دېگەن مانا مۇشۇنداق ئۆز خاتىرجەملىكىنى ئۇنتۇپ ، پۇقرالىرىنى خاتىرجەم قىلالايدىغان كىشىگە يارىشىدۇ ، — دەپتۇ - دە ، يولۋاس بالىسىنى قېشىغا چاقىرىپ ، ئىززەت - ئىكرام ئەيلەپ ، شادلىق تېغىنىڭ سەردارلىقىنى بېرىپتۇ ھەمدە ئامانەتنى قولىغا تاپشۇرۇپ ، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاه قىلىپ كۆتۈرۈپتۇ .

شاه ئەگەر تەخت ئۈستىدە راهەت سۈرەر ،
مەملىكەتنىڭ ئەهلىدىن تىنچلىق كېتەر .
بولسا شاه تۆۋرۈك مۇشەققەت ئوردىسىغا ،
يەتكۈسى تىنچلىق - ئارام پۇقراسىغا .

— بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، — دەپ سۆزىنى داۋام قىپتۇ پادىشاھ ، — ھېچقانداق كىشى سەۋەب قىلمىسا ، مۇراد ئاپتىپى ئۇمىد شەرقىدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ . ھەرىكەت قىلماي تۇرۇپ كىشى ئۇمىد مۇقەددىمىسىدىن ھوسۇل نەتىجىسىگە ئېرىشەلمەيدۇ .

قولغا كەلمەس مالۇ دۇنيا ، رەنجى مېھنەت چەكمەگۈنچە ،
ھاسىل بولماس مۇراد ـ مەقسەت سەئى ـ سەۋەب قىلماغۇنچە .

مېنىڭ سەپەر قىلىشتىكى مەقسىتىم ئىلىم تەلەپ قىلىش بولغاچقا ، رەنج ـ مۇشەققەت قورقۇنچى بىلەن رايىمنى ياندۇرمايمەن ، ئالىي ھىممىتىم مىنگەن ئاتنىڭ تىزگىنىنى بۇنداق سەۋەبلەر تۆپەيلىدىن ھەرگىز كەينىگە بۇرىمايمەن .

بېشىم كەتكەي بۇ سەۋادىن ، بۇ سەۋدا كەتمىگەي باشتىن ،
جاپانى كىم تولا چەكسە جاۋاھىر ئالغاي ئۇ تاشتىن .

بۇ ئىشقا مەھكەم ئىرادە باغلىغانلىقىم ئۈچۈن ، سەپەردىن كېلىدىغان زىيان ـ زەخمەت ۋە جاپا ـ مۇشەققەتكىمۇ چىدىماقلىقىم لازىمدۇر .

شاھ يۈرۈش باشلاپ ئەگەر قويسا ئۈزەڭگىگە ئاياغ ،
ھېچ ئەجەب يوق كەتسە شۇئان چەرخ قولىدىن تىزگىنى .

ۋەزىرلەر ئۆزلىرىنىڭ قىلغان نەسىھەتلىرىنىڭ پادىشاھقا ماقۇل كەلمىگەنلىكىنى چۈشىنىپ ، ئۇنىڭ رايىغا بېرىپ ، ھەممىسى سەپەر جابدۇقىنى قىلىشقا مەشغۇل بولۇشۇپتۇ ۋە سەپەرنىڭ قۇتلۇق بولۇشىنى تىلىشىپ قىلىشقان غۇلغۇلىسىنىڭ ئاۋازىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ ، بۇ بېيىتنى تەكرارلىشىپتۇ :

چىقتىڭىز شاھىم سەپەرگە ، خۇدا لۇتفى يار بولسۇن ،
ئەۋلىيالار قىلسۇن نەزەر ، لەشكەرلەر مادار بولسۇن .

شۇنداق قىلىپ ، دابىشلىم مەملىكەت ھوقۇقى ۋە سىياسەت يۈرگۈزۈشنى دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن ئىشەنچلىك بىر كىشىگە تاپشۇرۇپ ، پۇقرالارغا رىئايە قىلىش ۋە يۇرتنى ياخشى باشقۇرۇش توغرىسىدا سەلتەنەت لىباسىغا ياراشقۇدەك بىر مۇنچە نەسىھەتلەرنى ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇپتۇ .

ئىسكەندەرنىڭ ئەينىكىدۇر مەملىكەت ،
كۆرگىلى يۈزۈڭنى سەن ئۇنىڭغا باق .
كۆرسىتەر چېھرىڭنى ئۇ بەكمۇ گۈزەل ،
قىلساڭ زۇلۇم كىرىنى ئۇندىن يىراق .
سەن خەلقنى پەملىگىن مىسلى سەھەر ،
سۇبھى دەم ئۇرغان نەپەستىن قىل ھەزەر .
ئىشىپ كېتەر مىڭ چەۋەندىز ئوقىدىن ،
ئاھىدىن ئوق ئاتسا بىر مەزلۇم ئەگەر .

ئۇ مەملىكەت ئىشىدىن كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ ، بارلىق خاس خىزمەتكارلىرىنى ئىلىپ سەرايدىپ تېغىغا بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ . ئۇ خۇددى ئايدەك بىر مەنزىلدىن ئىككىنچى مەنزىلگە ئاتلىنىپتۇ ، خۇددى ئاپتاپتەك شەھەردىن شەھەرگە سىلجىۋېرىپتۇ . ئۇ يولدا ئۇچرىغان ھادىسىلەر ۋە كارۋانلارغا نەزەر سىلىپ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن تەجرىبە ـ ساۋاقلارغا ئىگە بوپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئۇ چۆل ۋە كۆللەردىن ئۆتۈپ ، ئىسسىق ۋە سوغۇقنىڭ جاپالىرىنى تارتىپ مېڭىۋېرىپ ئاخىر سەرايدىپ شەھىرىگە يېتىپ كەلگەندە ، پادىشاھنىڭ دىمىغىغا ئۇ دىيارنىڭ خۇش پۇراقلىرى ئۇرۇلۇپتۇ .

خۇش بۇيۇڭنى ھەر كىشى بادى ـ سابادىن ھىدلىدى ،
ئاشنا بۇيىنى يارۇ ئاشنادىن ھىدلىدى .

پادىشاھ سەرانىدىپ شەھىرىدە ئىككى - ئۈچ كۈن تۇرۇپ ھاردۇقىنى چىقىرىپتۇ . ئېغىر ۋە ئارتۇقچە يۈكلىرىنى شۇ يەردە قويۇپ ، ئىككى - ئۈچ يېقىن مەھرەملىرىنى ئېلىپ تاغ تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ . تاغ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا ، تاغ ئېتىكى ئاپتاپ بېشىغا سايە سالغان ، تاغ چوققىسىنىڭ شولىسى مىرىخ يۇلتۇزىغا روشەنلىك يەتكۈزۈپ بەرگەن غايەت ئېگىز بىر تاغ ئىكەن .

پەلەك بىرلە ئۈچى تەڭلىك تالاشقان ،
ئۇنىڭدىن كارۋىنىنىڭ بېشى ئاشقان .
گۈزەل ئىدى ئۇ تاغ خۇددى ئەتلەستەك ،
پارقىرايتتى ھەر بىر تېشى يۇلتۇزدەك .
ئايلانغۇچى پەلەك چاقى ئالدىدا ،
كۆرۈنەتتى يېڭى ئۇنگەن كۆك مايسا .

ئەتراپتىكى ئورمانلىقلىرى تۇرلۇك - تۈمەن رەيھانلار بىلەن بېزەلگەن ، بوستانلىرى باغى ئېرەمدەك دىلنىڭ زوقىنى تارتىدىغان گۈزەل ئىكەن .

باغلىغان گۈل باغلىرى بېلىگە زۇمرەتتىن كەمەر ،
گۈلئۈزارى ئەڭنىدە يېشىل زەبەرجەتتىن لىباس .
بوستانى بويىدىن پىردەۋسىدىن كەلگەي نىشان ،
سەرۋىسىن كۆرگەن كىشى قىلاتتى جەننەتنى قىياس .

دابىشلىم ئۇ يەردە ھەر تەرەپكە مېڭىپ ، تەۋەررۈك جايلارنى تاۋاپ قىلىپ يۈرۈپ ، شۇ ئەسنادا قاراڭغۇلۇقى كۆز قارىچۇقىدەك قاپقاراڭغۇ غارغا نەزىرى چۈشۈپتۇ . پادىشاھ شۇ مەنزىلدە ئىستىقامەت قىلىدىغان شەيخلەردىن سوراپ بىلىشچە ، ئۇ غار قەلبى روشەن بىر ھەكىمنىڭ تۇرار جايى بولۇپ ، ئۇ ھەكىمنى بىدپاي

هەكسم دەپ ئاتايدىكەن . هىندى تىلىدا بىدپاي[1] هەكسم دېگەن سۆز «مېھرىبان تېۋىپ» دېگەننى بىلدۈرىدىكەن ، ئۇ هەكسم دانىشمەن لىكنىڭ چوققىسىغا يەتكەن ، نۇتۇق نەپەسلىرىنى پەيزى غەلىبىسى بىلەن زىننەتلىگەن ، خالايىق سۆھبىتىدىن ئۆزىنى چەتكە ئالغان ، ئازغىنا غىزاغا قانائەت قىلغان ، دۇنيا ئالاقىسىدىن قول ئۈزۈپ ، ئىبادەتتىن باشقىنى كۆرمىگەن ، ناپاك پەيلىنىڭ خەشەكلىرىنى رىيازەت ئوتى بىلەن ئۆرتىگەن ، كېچە - كۈندۈز بىدار بولۇغانلىقىدىن هېچ ۋاقىت ئۇيقۇ چېھرىسىگە كۆز قىرىنى سالمىغان ، ناهايىتى پەرهىزكار بولغانلىقىدىن جەننەت ئارزۇسىدىن باشقا سۆز نى قۇلىقىغا ئالمىغان بىر هەكسم ئىكەن .

پەيغەمبەر نۇرىدىن ئاينە ئىدى ،
ۋۇجۇدى ئىلىمگە خەزىنە ئىدى .
قىسسە ئىدى سۆزى هەق رىزاسىغا ،
باش ئەگگەن ئىدى تەڭرى قازاسىغا .

دابىشلىم ئۇنىڭ بىلەن مۇلاقات بولۇش ئارزۇسىدا ، غار ئاغزىدا بىر پەس ساقلاپ تۇرۇپتۇ ۋە كۆڭۈل تىلى بىلەن ئۇ كامالەت ئىگىسىنىڭ قەلبىدىن كىرىشكە ئىجازەت تىلەپتۇ . ئۇ هەكسم كۆڭلىگە غايىبتىن كەلگەن ئىلهام بىلەن شاهنىڭ مۇراد - مەقسىتىنى بىلىپتۇ - دە : «كىرىڭ» دەپ رۇخسەت قىپتۇ .

كىردى شۇ دەم غار ئىچىگە شاهى ئادىل ،
زىبۇ زىننەت غارغا گويا بولدى هاسىل .
پىر ئالدىدا تۇردى چەبدەس قولىن باغلاپ ،
خىزمەت ئۈچۈن بولۇپ تەييار ئۆزىن چاغلاپ .

---

① بىدپاي — بەزىلەر بۇنى پىل پاي دەپ ئاتايدىكەن . بۇ ئىككى سۆزنىڭ مەنىسى ئوخشاش بولسىمۇ ، هىندى لۇغىتىدە پىل پاي دېگەن سۆز مۇتەۋەررەكتۇر — ت .

پادىشاھ غارغا كىرىپ قارىسا ، يالغۇزلۇق قەدىمىنى خىلۇەت ئالىمىگە قويغان ، نازۇك نەپىسلەر مەيدانىدا ھەقىقەت تۇغىنى كۆتۈرگەن بىر بەرھەمەن① ئولتۇرغانكەن . ئۇنىڭ ئادەملىك سۈرىتىدىن پەرىشتىلىك ئالامىتى جىلۋىلىنىپ تۇرىدىكەن ، ئۇنىڭ جىسمىنىڭ نەزاپىتى روھىنىڭ لاتاپىتىدىن نىشان بېرىپ تۇرىدىكەن . راي پاراسەت بىلەن ئويلاپ ، ئۆز مەقسىتىنى ھاسىل قىلالايدىغان ، ئۆزىنى مۇرادىغا يەتكۈزەلەيدىغان كىشىنىڭ ئاشۇ ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرۈپتۇ - دە ، ناھايىتى ئەدەپ بىلەن ئۇنىڭغا ھۆرمەت تەزىمىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . بەرھەمەن جاۋاب سالام بىلەن ئىززەت - ئىكرام بىلدۈرگەندىن كېيىن ، ئۇنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭدىن ھەزەر راھىتىنى تاشلىغانلىقى ۋە سەپەر جاپاسىغا ئۆزىنى باشلىغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى سوراپتۇ . دابىشلىم ئۆزىنىڭ چوش كۆرگەنلىكى ، تاپقان خەزىنىسىنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالى ۋە خەزىنىدىن چىققان ۋەسىيەتنامىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن سەرانديپ تېغىغا كەلگەنلىكىنىڭ قىسسىسىنى باشتىن - ئاياغ ئىزھار قىپتۇ . بەرھەمەن ئۇنى ئاڭلاپ تەبەسسۇم قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئىلىم ۋە ھېكمەت تەلەپ قىلىپ ، ھەممە مۇشەققەتلەرگە چىداپ ، پۇقرالارنىڭ بەختى ۋە مەملىكەت ئەھلىنىڭ راھىتى ئۈچۈن سەپەر قىلىپ بۇ يەرگە كەلگەن پادىشاھنىڭ ھىممىتىگە ئاپىرىن !

بەللى ! بۇنداق بولسا جاھاندارلىق ،
پۇقرالارغا شەپقەت بىلەن يارلىق .
دەرەخكە ئەگەر قىلساڭ پەرۋىش ،
ياخشىلىقتىن مول بەرگۈسى يېمىش .

شۇنىڭ بىلەن بەرھەمەن سىر - ئەسرار گۆھەرلىرى ساقلانغان قۇتىچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، رايغا ھېكمەت جاۋاھىرلىرىنى چې-

① بەرھەمەن — براھمان دىنىدىكى كىشى .

چىپتۇ . ئۇنى ئاڭلىماق بىلەن راينىڭ قۇلاق سەدىپى دۇر - گۆ-
ھەرگە تولۇپتۇ ، ئۇلار بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ يوسۇندا سۆھبەتلە-
شىپتۇ . سۆزلەر ئارىسىدا ھۇشەڭ شاھىنىڭ ۋەسىيەتنامىسى توغ-
رۇلۇق سۆز چىقىپ قاپتۇ - دە ، دابىشلىم ئۇ ۋەسىيەتلەرنى
ھەكىمگە بىر - بىرلەپ بايان قىپتۇ . بەرەھمەن بولسا ئۇ توغرىدا-
كى سۆزلەرنى رايغا ئېيتىپ بېرىپتۇ . راي ئۇنى كۆڭلىنىڭ لەۋھە-
سىگە يېزىپ قالدۇرۇپتۇ .

«كەلىلە ۋە دىمنە» كىتابى راي ۋە بەرەھمەنىنىڭ سوئال ۋە
جاۋابلىرىغا دائىر مىساللاردۇر . بىز ئۇنى ئىلگىرى ئېيتقىنىمىز-
دەك ئون تۆت باب بويىچە بايان قىلىمىز .

بىرىنچى باب

راستچىل بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىكى توغرىسىدا

بىدپاي ھەكىمگە راي ئەزەم دابىشلىم شاھ شۇنداق دەپتۇ :
— بىرىنچى ۋەسىيەت : «ئەگەر بىر كىشى پادىشاھقا يېقىن بولۇش شەرىپىگە ئېرىشسە ، ئۇنىڭ تەڭتۇشلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىپ ، ئۇنىڭ ئابرۇيىنى تۆكۈپ ، ھۆرمىتىنى تۆۋەنلەشتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىشىدۇ ھەمدە ھىيلە ـ مىكىرلىك سۆزلەرنى قىلىپ ، پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان يېقىنلىقىنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىدۇ . شۇڭا پادىشاھ بۇنداق غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ياخشى ئېھتىيات قىلغاي ؛ ئەگەر ئۇ سۆزلەرنىڭ غەرەز ۋە ھىيلە ـ مىكىردىن خالىي ئەمەسلىكىنى سەزسە ، ئۇنداق سۆزلەرنى قوبۇل قىلمىغاي » دېگەن مەزمۇندا ئىدى .

يېقىن يولاتما قېشىڭغا كەلسە بەتئەندىش ئەگەر ،
چۈنكى ئۇ كەلتۈرگۈسىدۇر ھەم ھەسەل ھەم زەھەر .
كۆرۈنۈشتە ھەسەل تۇتار ، كۆرسىتىپ ئۆزىنى يار ،
ئارقىدىن لېكىن ساڭا ئۇ نەشتىرى ئازار ئۇرار .

ئەمدى مەن پادىشاھلارغا يېقىن بولغان كىشىلەرنىڭ ئەنە شۇنداق يامان غەرەزلىك سۆزلەر تۈپەيلىدىن مەرتىۋىسىگە دەخلى يېتىپ ، دوستلۇقنىڭ دۈشمەنلىككە ئايلىنىپ كەتكەنلىكىگە ئائىت داستانلارنىڭ تەپسىلاتلىرىنى بايان قىلىشىڭنى ئىلتىماس قىلىـ

مەن .

— مانا مۇشۇ ۋەسىيەت سەلتەنەتنىڭ ئۇزۇلمەي داۋام قىلىشىغا كۈچ - مادار بولىدىغان ۋەسىيەتنامە ، — دەپتۇ بەرەھمەن ، — ئەگەر پادىشاھ غەرەزلىك كىشىلەرنى ۋە چېقىمچىلارنى پىتنە - پاسات تېرىش ۋە زەرەر يەتكۈزۈشتىن توسمىسا ، دۆلەتنىڭ مەدەتكارى بولغان كۆپلىگەن يېقىن كىشىلەر خار - زار بولىدۇ ۋە كاللىسىدىن ئايرىلىدۇ . نەتىجىدە بۇنىڭ سەۋەبىدىن پادىشاھلىققا ناھايىتى كۆپ زىيان يېتىدۇ . ئەگەر ئۇ پىتنىخورلار ئىككى دوستىنىڭ ئارىسىغا خاپىلىق پەيدا قىلغۇدەك ماجال تاپالىسا ، خۇددى شىر بىلەن ئۆكۈزنىڭ ئارىسىدا بولغان ۋەقەدەك ، ئۇ دوستلارنىڭ ئىشى دۇشمەنلىشىشكە ۋە قارشىلىشىشقا يۈزلىنىدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— راۋىلارنىڭ بايان قىلىشىچە ، بىر سودىگەر بىر ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

سودىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھېكايىسى

بىر سودىگەر بار ئىكەن ، ئۇ كۆل ۋە چۆللەرنى كۆرگەن ، مەشرىق ۋە مەغرىپ ئىقلىملىرىدا يۈرگەن ، زامانىنىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرگەن ، دەۋرانىنىڭ ئاچچىق - تاتلىقلىقىدىن بەھرە ئالغان بىر كىشى ئىكەن .

ئىدى ئۇ ئەقىللىق ھەم ئىش بىلەرمەن ،
تەجرىبە كۆرگەن ھەم كاتتا دانىشمەن .

ۋاقتى كېلىپ ، ئۆلۈم لەشكىرىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان قېرىلىق زەئىپلىكى ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئات ساپتۇ ، ئەجەل سىپاھلىرىنىڭ جېڭىدە ئاقارغان چاچ - ساقاللىرى ۋۇجۇد قورغىنى

نىنىڭ ئەتراپىنى ئىگىلەپتۇ .

يەتسە ئەگەر قېرىلىقنىڭ نۆۋىتى ،
كەتكۈسىدۇر شادلىقىڭنىڭ راھىتى .
ئاق ساقىلىڭ بەرگەي ئەجەلدىن خەۋەر ،
ئەگرى قەددىڭ ئۆلۈمگە سالام بېرەر .

سودىگەر ئەمدى ئەجەلنىڭ ئۇنىڭغا پىچىقىنى بىلەۋاتقانلىقىنى ۋە بەدەن ئۆيىدە ئامانەت قويغان جان رەختىنى تىلەۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ ، پەرزەنتلىرىنى يىغىپتۇ . ئۇنىڭ ھەممە بالىلىرى ئەقىل ـ ھوشى جايىدا ، زېرەك بالىلار ئىكەن . ئەمما ، تېخى ئىش كۆرمىگەنلىكى ئۈچۈن يىگىتلىكنىڭ غۇرۇرى بىلەن چېكىدىن ئېشىپ كېتىپ ، ئاتىسىنىڭ مالىلىرىنى ئىسراپ قىلىشقا باشلىغانىكەن ۋە ئىش ـ ئۇقەتكە تىرىشمايدىغان ، بىپەرۋالىشىپ كەسپىي تىجارەتلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قويغانىكەن . شۇڭا ، ئاتىسى ئۇلارغا شەپقەت ـ مەرھىمەت يۇزىسىدىن پەند ـ نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ ھەمدە ياخشىلىق كۈتۈپ ، يامان ئىشلاردىن توسۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— بالىلىرىم ، بۇ ۋەجنى تېپىشتا سىلەر جاپا تارتمىغانلىقىڭلار ئۈچۈن قەدىرىنى بىلمىگەن بولساڭلار ، بۇمۇ بىر ئۆزرىلىك ئىش ، ئەمما بىلىشىڭلار كېرەككى ، ۋەج بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدۇر . ھەر قانداق مەقسەتنى ۋەج ۋاستىسى بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ . ئالەم ئەھلى ئۈچ نەرسىنى تەلەپ قىلىشىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، مەئىشەتنىڭ كەڭرى بولۇشى ۋە لازىمەتلىكلىرىنىڭ ئاسان تېپىلىشى . بۇ پەقەت يىمەك ـ ئىچمەك ۋە نەپسىنىڭ لەززىتىنى ئىزدىمەككىلا بېرىلگەن گۇرۇھنىڭ تەلىپى . ئىككىنچىسى ، ئۇلۇغ مەرتىۋە تېپىش ۋە دەۋران سۈرۈش تەلىپى . بۇ ، پادىشاھلار ، ئەمىرلەر ۋە مەنسەپدارلارنىڭ مەقسىتى . ۋەج بولماي تۇرۇپ ھەرگىزمۇ بۇ ئىككى مەرتىۋىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ . ئۈچىنچىسى بولسا ، ئاخىرەت ساۋابىنى ھاسىل قىلىش ۋە خۇدا رەھ-

مىتىگە يېتىشنى تەلەپ قىلىشتۇر . بۇ نىجات ۋە دەرىجات تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ مەقسىتى بولۇپ ، بۇنىڭغىمۇ ۋەج بىلەن يەتكىلى بولىدۇ . «ياخشى كىشىدە ھالال ۋەج بولسا تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ» دېگەن گەپ بار . مەسنەۋى شېرىپتە ئېيتىلىشچە :

«مالنى ئەگەر دىن ئۈچۈن قىلساڭ قوبۇل ،
ياخشى مال شۇ» دەپ خەۋەر بەردى رەسۇل .

بۇنىڭدىن مەلۇمكى ، ۋەج دېگەن ناھايىتى كۆپ جاپا - مۇشەققەتتە قولغا كېلىدىغان نەرسە . بىرەر كەسىپ ياكى تەلەپ قىلماي تۇرۇپ ۋەج تېپىش مۇمكىن ئەمەس . بەزىبىر كىشىلەر مۇشەققەت چەكمەي تۇرۇپ ۋەج تاپقان بولسا ، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قەدرىنى بىلمەي قولدىن بېرىپ قويىدۇ . دېمەك ، بىكار يۈرمەي كەسىپكە تۇتۇش قىلىڭلار . سودىگەرچىلىك قىلىشقا لازىمەتلىك دەسمايىنى مەن بەرگەندىكىن ، ئەمدى ئۆز ئىشىڭلارغا مەشغۇل بولۇشۇڭلار كېرەك .

— ئەي ئاتا ! — دەپتۇ چوڭ ئوغلى ، — سەن بىزنى كەسىپ قىلىشقا دەۋەت قىلىۋاتىسەن . بۇ تەۋەككۈلنىڭ ئىشىدىن ئەمەس . مەن شۇنى بىلىمەنكى ، تەقدىردىن ماڭا رىزق ئۈچۈن ھەر قانداق نەرسە بۇيرۇلغان بولسا ، مەن ئۇنى تەلەپ قىلىپ تىرىشمىسامۇ ئۆزى كېلىدۇ .

رىزقىڭ بولسا كەلگۈسىدۇر شۇ زامان ،
بولمىسا رىزق كەلمىگەي ئۇ بىگۇمان .
بولمىسا ھەر نېمە ھەقتىن نېسىۋە ،
ئاڭا رەنجىش چەكمىگەيسەن بىھۇدە .

ئۇنىڭدىن باشقا ، مەن بۇزرۇكلەرنىڭ : «ماڭا نېسىپ بولمىغان ھەر قانداق نەرسىدىن ھەر قانچە قاچقان بولسامۇ ، ئۇ مېنىڭ قولۇمغا كېلىپ قالدى . ماڭا نېسىپ بولمايدىغان ھەر قانداق نەر-

سىنى ھەر قانچە چىڭ تۇتقان بولسامۇ قولۇمدىن كەتتى» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغان . شۇڭا بىز مەيلى كەسىپ قىلايلى ، مەيلى قىلمايلى ، تەقدىرى ئەزەل بىزگە نېسىپ قىلغان رىزقتىن ھېچ ۋاقىت قۇرۇق قالمايمىز . پادىشاھنىڭ ئىككى ئوغلىنىڭ ھېكايىسى بۇنىڭغا ئىسپات بولالايدۇ . ئۇلارنىڭ بىرى ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى مۇشەققەتسىز ھالدا قولغا كەلتۈرگەنىكەن . ئىككىنچىسى خەزىنىنى تاپمەن دەپ پادىشاھلىقىنىمۇ قولدىن بېرىپ نادامەتتە كەتكەنىكەن .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئاتىسى .

— ھەلەپ دىيارىدا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئوغلى .

ئاكا ـ ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ دىيارىدا بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ ، ھەددى ـ ھېسابسىز دۇنيالىرى بار ، زامان ھادىسىلىرىنى كۆرگەن ، روزغارنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقلىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن ئالىيجاناب پادىشاھ ئىكەن . ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن . ئۇلار يىگىتلىك غۇرۇرىنىڭ دېگىزىغا چۆمۈلۈپ ، دۆلەتنىڭ كەيپى بىلەن مەست بولۇپ ، ھەمىشە ئويۇن ـ تاماشا ۋە ئەيش ـ ئىشرەتلەر بىلەن راھەت ـ پاراغەتتە ئۆتىدىكەن ھەمدە قالۇن تىلىدىن بۇ سازنى ئاڭلايدىكەن :

ئەيش ـ ئىشرەت قىل ھەمىشە ، بىل يۇمۇپ كۆز ئاچقۇچە ،
نەۋ باھار پەسلى ئۆتۈپ ، كەلگۈسىدۇر پەسلى خەزان .

پادىشاھ ھوشيار ۋە تەجرىبىلىك كىشى ئىكەن . خەزىنىسىدە پۇل ـ مالىلىرى ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ بولغاچقا ، بالىلىرىنىڭ خۇي ـ پەيلىنى كۆرۈپ بىر ئاز ئەندىشە قىلىپ : «بۇ بالىلار مەندىن كېيىن قالسا بۇ ۋەجلەرنى ئۆز يولىدا سەرپ قىلماي ،

بەربات قىلىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپتۇ . بۇ شەھەرنىڭ بىر چېتىدە ، بۇ دۇنيانىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئاخىرەتنىڭ ئىشىنى تۇتقان ، بىر خۇداغا ئاشىق بولۇپ ، خۇدانىڭ ئىشق ئوتىدا كۆيگەن بىر زاھىت بار ئىكەن . پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىنتايىن چوقۇنىدىكەن . شۇڭا ئۇ بارلىق ۋەجىنى يىغىپ ھېچ كىشىگە خەۋەر قىلماي ، زاھىتنىڭ ئېتىكاپخانىسىغا ئاپىرىپ كۆمۈپ قويۇپ ، زاھىتقا : «ئەگەر ئىككى يۈزلىمە پەلەك پەرزەنتلىرىم قولىدىن بىۋاپا دۆلەت ۋە مەڭگۈلۈك بولمىغان ھەشەمەتنى تارتىۋالسا ، ئىنسانىنىڭ كۆزىگە مەڭگۈ ئۇزۇلمەي ئېقىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان ئىقبال بۇلىقىنىڭ كۆزى ۋاپاسىزلىق تۈپرىقى بىلەن تىنىپ قالسا ، ئۇ چاغدا ئوغۇللىرىم موھتاج ۋە سەرمايىسىز بولۇپ قالىدۇ . ئەنە شۇ چاغدا ئۇلارنى بۇ خەزىنىدىن خەۋەردا قىلىڭ . ئۇلار بىر قۇر مۇشەققەت تارتىپ جاپا چېكىپ باققاندىن كېيىن ، ۋەجىنىڭ قەدرىنى بىلىپ سەۋەبسىز ئىسراپ قىلماسلىقى مۇمكىن . شۇ چاغدا ئۇلار ئىسراپ قىلماي ئۆز يولى بىلەن ئىشلەتسە ئەجەب ئەمەس» دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ . زاھىت پادىشاھنىڭ ۋەسىيىتىنى قوبۇل قىپتۇ . پادىشاھ قايتىپ بېرىپ ئۆزى ئولتۇرغان قەسرىنىڭ ئاستىغا ناھايىتى پۇختا قىلىپ يالغاندىن بىر خەزىنە ياستىپ پەرزەنتلىرىگە : «سىلەر ئۇچۇن ساقلىغان خەزىنەم مۇشۇ جايدا» دەپ قويۇپتۇ . ئانچە كۆپ ئۆتمەي ، پادىشاھ ۋە ۋەزىرى ئىككىلىسى تەڭرىنىڭ يارلىقىنى قوبۇل قىلىپ ، ئۇلۇم شارابىنى ئىچىپتۇ .

تۇغۇلغان ھەر كىشى ئىچكەي ئەجەل شارابىنى ئاخىر ،
ئۆلۈم ئىلكىگە چۈشكەي بارچە يەر ئۈستىدىكى جاندار .

زاھىتنىڭ ئېتىكاپخانىسىدا كۆمۈكلۈك خەزىنىنى ھېچكىم بىلمىگەچكە مەخپىي قاپتۇ . ئۇ ئىككى قېرىنداش ئاتىسىدىن قالغان پادىشاھلىق ۋە ۋەجنى تالىشىپ ، جەڭگى - جېدەلگە چۈشۈپتۇ . چوڭ ئوغۇل كۈچ - قۇۋۋەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بولغاچقا ، پۈتۈن

مەملىكەتنى ئۆز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ . كىچىك ئوغۇل بولسا سەلتەنەت مەنسىپىدىن بىنەسىپ ، مىراس مال ـ دۇنيادىن بىبەھرە قىلىپ كۆڭلىدە : «ئەمدى نېمەت ۋە ھەشەمەت ئاپتىپى زاۋال غەربىگە قاراپ يۈزلىنىپتۇ . جاپاكەش پەلەك بىۋاپالىق ۋە باغرى تاشلىق ئادەتىنى ئاشكارا قىلغىلى تۇردى . ئەمدى دۇنيا تەلەپ قىلىشقا ئۇرۇنۇشتىن نېمە پايدا ؟ بىر سىنىغانىنى يەنە سىناشتىن نېمە نەتىجە چىقسۇن ؟

باقمىغىن بۇ كونا مېھمانخانىغا ،
بىۋاپادۇر ئەرزىمەس بىر دانىغا .
بۇ ئىشكى ئوچۇق ئۆيىنى تاشلىغىن ،
ئەبەدىي ئۆيگە ئۆزۈڭنى باشلىغىن .

دۆلەتنىڭ ئەبەدىيلىكى ئىختىيارىمدىن ئاجراپ كەتكەندىكىن ، ئەمدى قانائەت قىلىپ ، زاۋالى يوق پادىشاھلىق بولغان دەرۋىشلىك مەرتىۋىسىنى قولغا كەلتۈرۈشۈم كېرەك .

دەرۋىشلەر ئالدىدا باردۇر قانائەت خەزىنىسى ،
سۇلتان ئىرۇر گەرچە گاداي بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىسمى . »

دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، شۇ نىيەت بىلەن شەھەردىن چىقىپتۇ . ئۇ كېتىۋېتىپ : «پالانى زاھىت ئاتامنىڭ دوستى ئىدى ، ئەمدى ئۇنىڭ ئېتىكاپخانىسىغا كىرىپ ، دۇنيا ئىشلىرىدىن ئالاقىنى ئۈزۈپ ، ئۇ-نىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ ئىبادەت يولىنى تۇتقىنىم ياخشى ئەمەسمۇ ؟ » دەپ ، زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا بېرىپتۇ . ئۇ كىرىپ قارىسا ، زاھىتنىڭ روھىنىڭ تۇتى قۇشى بەدەن قەپەسىدىن چى-قىپ ، جەننەت بېغى تەرەپكە ئۇچۇپ كەتكەن ۋە ئۇنىڭ مۇبارەك جەسىتى كونا دوستى بولغان گۆر تۇپرىقىنى قۇچاقلاپ بولغانىكەن . ئۇ ئىبادەتخانىنىڭ خالىي قالغانلىقىنى كۆرۈپ كۆپ غەم قىپتۇ ۋە

باشقا بارار يېرى بولمىغاچقا ، شۇ يەردە تۇرۇپ قالماقچى بوپتۇ . ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىدە بىر قۇدۇق ، سىرتتا كارىز بار ئىكەن . كارىزدىن قۇدۇققىچە ئېرىق كولانغان بولۇپ ، كارىز سۇيى ئېرىق بىلەن ئېقىپ كېلىپ قۇدۇققا قۇيۇلىدىكەن . ئىبادەتخانا ئەھلى ئەنە شۇ قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ ئىچىدىكەن ۋە تاھارەت ئالىدىكەن . شاھ-زادە قۇدۇققا سوغا ساپتۇ ، لېكىن قانچە قىلسىمۇ سۇ چىقماپتۇ ، شۇڭا قۇدۇق ئاستىغا ياخشى دىققەت قىلىپ قاراپ سۇ يوق ئىكەنلى-كىنى كۆرۈپتۇ - دە : «يەنە نېمە ھادىسە بولغاندۇر ؟ ئەجەب قۇدۇق-تا سۇ يوققۇ ؟ ئەگەر كارىزغا ياكى قۇدۇققا بىرەر كاشىلا يېتىپ سۇ قۇرۇپ كەتكەن بولسا زە ، بۇ ئىبادەتخانىدا تۇرماق مۇشكۈل بولىدۇ » دەپ ئويلاپ ، سەۋەبىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن قۇدۇققا چۈشۈپ-تۇ ھەمدە قۇدۇق بىلەن ئېرىقنىڭ ئەتراپلىرىنى ئەستايىدىل تەكشۈ-رۈپ كۆرۈپ يوغان بىر كامارنىڭ ئېچىلىپ قالغانلىقىنى ، ئۇ يەردىن بىر بولاق يۇكنىڭ ئېرىق ئىچىگە چۈشۈپ ، سۇ يولىنى توسۇۋالغانلىقىنى كۆرۈپتۇ . «بۇ نېمە يۇكتۇ ئەمدى ؟ بۇ كامار قاناق پەيدا بولغاندۇ ؟ » دەپ ئويلىغان شاھزادە ئۇ جايىنى ئازراق كولاپ ، ناھايىتى ئېغىر خەزىنىنىڭ كۆمۈلگەنلىكىنى كۆرۈپتۇ ھەمدە خۇشاللىقىدىن خۇداغا شۈكۈر قىلىپ سەجدە قىپتۇ : «گەر-چە بۇ ناھايىتى كۆپ دۇنيا ۋە ھەددى - ھېسابسىز جاۋاھىرلار بولسىمۇ ، تەۋەككۈل ۋە قانائەت مۇقامىدىن ۋاز كېچىشىم توغرا ئەمەس . ئەمدى بۇنى ئۆز ئېھتىياجىمغا بېقىپ سەرپ قىلىشىم كېرەك » دەپ ئويلاپتۇ . غايىبتىن ھاسىل بولغان بۇ كارامەتنى قارىڭ . چوڭ ئاكىسى سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرغان بولسىمۇ ، پۇقرالارنىڭ ۋە لەشكەرلەرنىڭ ئىشى بىلەن كارى يوق ئىكەن . قولىغا قانداق مال - دۇنيا كىرسە ، ئۇنى ئىسراپ قىلىپ تۈگىتى-دىكەن . ئاداۋەت ساقلىغانلىقى تۈپەيلىدىن ئىنىسىنىڭ ھالىدىنمۇ خەۋەر ئالمايدىكەن ، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن گەپلىشىشكىمۇ نومۇس قىلىدىكەن .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە چوڭ دۇشمەن قوشۇنى ھەددى - ھېسابسىز

لەشكەرلەر بىلەن باستۇرۇپ كېلىپ ، ئۇنىڭ دىيارىنى تارتىۋالماقچى بوپتۇ . ئەنە شۇ چاغدا شاھزادە خەزىنىسىنىڭ قۇرۇق ، ئەسكەرلىرىنىڭ روھىنىڭ چۈشكۈن ، ھالىنىڭ خاراب ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتىسى نىشان بەرگەن ھېلىقى خەزىنىگە بېرىپ ، لەشكەر ۋە ئەمەلدارلىرىغا ئۇ مال - دۇنيانى سەرپ قىلىپ ، ئۇلارنى جەڭگە ئاتلاندۇرماقچى بوپتۇ . چۈنكى لەشكەرلەر بولمىسا ، يۇرت ئالغىلى ، مال - دۇنيا بولمىسا ، لەشكەر يىغقىلى بولمايدۇ - دە !

مەملىكەتلەر قولغا كەلگەي بولمىسا ئېگەر سەندە لەشكەر ،
لەشكەر ساڭا بەرگۈسى جان ، ئېگەر چاپساڭ ئالدىغا زار .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇ ئاتىسى كۆرسەتكەن خەزىنىنى قانچە ئاختۇرغان بولسىمۇ ئۇنىڭدىن ھېچنېمە چىقماپتۇ . ھەر قانچە ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ مەھرۇملۇقتىن باشقا مەنپەئەت بەرمەپتۇ .

كىشى يوق نەرسىنى «تاپمەن» دېگەي ،
ئىستىگەي ، تاپالماي نادامەت يېگەي .

شاھزادە ئاخىر خەزىنىنى تاپالماي پۇتۇنلەي ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۇرلۇك مادار ۋە چارىلەر بىلەن لەشكەر تارتىپ ، دۇشمەنىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپتۇ . ئىككى تەرەپ بىر - بىرىگە قارشى سەپ تۈزۈپ تۇرغاندىن كېيىن ، ئاداۋەت بۇلۇتى جەڭ ھاۋاسىغا ئاغدۇرۇلۇپ ، ئاداۋەت ئوقىنىڭ يامغۇرى خالايىق ئۈستىگە بىھېساب يېغىشقا باشلاپتۇ .

يېغىپ لەشكەر بېشىغا ئوق مۆلدۈرى ،
ئېقىپ قان يەر يۈزىنى لالە تۈتتى .

دۇشمەن لەشكىرىدىن تۈيۇقسىز بىر ئوق ئۇچۇپ كېلىپ ، شاھزادىنىڭ يۈرىكىگە سانجىلىپتۇ - دە ، شاھزادە يىقىلىپتۇ . بۇ تەرەپتىنمۇ بىر ئوق چىقىپ دۇشمەن پادىشاھىغا تېگىپ ئۇنىمۇ يىقىتىپتۇ . پادىشاھلارنىڭ ئۆلۈشى بىلەن ئىككى تەرەپ پادىشاھسىز قاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ سەردارلىرى مەسلىھەتلىشىپ : «ئۇرۇشۇەرسەك بۇ پىتنە ئوتى ئالەمنى قاپلاپ ، ئىككى مەملىكەت خەلقىنى كۆيدۈرۈپ ، تۈتۈنى پەلەكتىن ئېشىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ » دېيىشىپ ، ئۇرۇشنى توختىتىپ ، پادىشاھ ئەۋلادىدىن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇدەك كىشى چىقسا ، ئىككى تەرەپ بىرلىكتە ئۇنى پادىشاھ قىلماقچى بولۇشۇپتۇ . ئاخىر ھەممەيلەن بىرلىكتە : «كىچىك شاھزادە ئۆزىنى تەۋەككۇلگە تاشلىغان كىشى بولغاچقا ، ئۇنىڭ بېشى شاھلىق تاجىغا سازاۋەر بولسا ، ئۇنىڭ سائادەت ئۈزۈكىگە جاھاندارلىقتىن كۆز قويۇلسا مۇناسىپ كېلىدۇ » دېگەن قارارغا كېلىشىپتۇ . شۇ مەسلىھەت بويىچە مەملىكەت چوڭلىرى كىچىك شاھزادە ماكان تۇتقان ئىبادەتخانا ئالدىغا بېرىشىپتۇ ۋە ئىزىزەت - ئىكرام بىلەن ئۇنى يالغۇزلۇق ماكانىدىن ئاپىرىپ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ . تەۋەككۇل قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ھەم ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ ، ھەم پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرۇپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، رىزىق - نېسىۋە تېپىشنىڭ ھەربىرىمىزگە باغلىق ئەمەسلىكى ، تەۋەككۇلگە يۆلىنىشنىڭ كەسىپكارغا ئىشىنىشتىن ياخشىراق ئىكەنلىكى ھەققىتىنۇر .

ئۆزىنى تەڭرىگە قويۇش كۆپ ياخشىدۇر ،
بارچە كەسپىڭدىن تەۋەككۇل خوپ ساڭا .
قىل تەۋەككۇل بىھۇدە ھەربىكەتنى قوي ،
سەندىن ئارتۇق رىزقى ئامراقتۇر ساڭا .
توختىساڭ رىزقىڭ كېلىپ تۇرغاي چوقۇم ،
خۇددى ئاشقىتەك ئۆزىنى ئۇرغاي ساڭا .

شۇنىڭ بىلەن ئوغلى ھېكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان ئاتىسى شۇنداق دەپتۇ :

— دېگەنلىرىڭىز راست ، ئوغلۇم ، ئەمما بۇ ئالەمنى ۋاستە دۇنياسى ۋە سەۋەب ئالىمى دەيدۇ . يەنى بۇ دۇنيادا ۋاستە ۋە سەۋەب بىلەن ئىش پۈتكۈزگىلى بولىدۇ . خۇدا دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى شۇنداق تەرتىپتە ياراتقانكى ، مۇتلەق كۈچ تەلەپنى سەۋەبسىز ھاسىل قىلمايدۇ . شۇڭا كەسپىنىڭ مەنپەئىتى تەۋەككۇلنىڭ پايدىسىدىن ئارتۇق بولىدۇ . چۈنكى تەۋەككۇل قىلغاندا ، ئەنە شۇ تەۋەككۇل قىلغۇچىدىن باشقا كىشى پايدا كۆرەلمەيدۇ . كەسىپ ۋە سەۋەب قىلغاندا بولسا ، بۇنىڭ ھەم ئۆزىگە ، ھەم باشقىلارغا پايدىسى تېگىدۇ . باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ناھايىتى ياخشى ئىش . دۇنيادىكى ئادەملەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگەن كىشىدۇر . ئەگەر بىر كىشىنىڭ باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگۈدەك قۇدرىتى بار تۇرۇقلۇق كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزمىسە ، بەلكى ئۆزى باشقىلاردىن مەنپەئەتلەنسە ، ئۇنداق كىشىگە ئەيىب ئەمەسمۇ ؟ سەن ھېلىقى قارچىغا بىلەن قۇزغۇننىڭ ئىشلىرىنى كۆرۈپ ، سەۋەب ۋە ئىش ـ ھەرىكەت قىلىشتىن توختاپ قالغانلىقى ئۈچۈن خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى .

— بىر جايدا بىر دەرۋىش بار ئىكەن ، — دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ ئاتىسى .

ھەرىكەتنى تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى

بىر جايدا بىر دەرۋىش بار ئىكەن . ئۇ ھەمىشە تەكرارنىڭ قۇدرىتىنى ، رەھمىتىنىڭ نام ـ نىشانلىرىنى ئويلاپ پىكىر يۈرگۈزىدىكەن . ئۇ بىر كۈنى تېز ئۇچىدىغان بىر قارچىغىنى تاسادىپىي

كۆرۈپ قاپتۇ . قارىسا ، قارچىغا بىر پارچە گۆشنى چاڭگاللىغىنىچە دەرەخ ئۈستىگە قونۇپتۇ ، دەرۋىش ئۇنىڭغا بىر ھازاغنچە قاراپ تۇرسا ، ھېلىقى قارچىغا دەرەخ ئۈستىدىكى ئۇۋا ئىچىدە قانات ـ قۇيرۇقى يوق بىر قۇزغۇنىنىڭ ئاغزىغا چاڭگىلىدىكى گۆشنى يۇتالماي ـ غۇدەك قىلىپ پارچىلاپ سېلىۋاتقۇدەك . قۇزغۇن ئۇ گۆشنى ھەدەپ يۇتۇۋاتقۇدەك .

«سۇبھاناللا ،— دەپتۇ دەرۋىش ،— ئاللاتائالانىڭ ماۋۇ ئىنايىتى ۋە مەرھەمىتىنى قارىمامدىغان ! قاناتسىز ۋە قۇيرۇقسىز ، ئۇچۇشقا قۇۋۋىتى ۋە جەۋلان قىلغىلى شەۋكىتى يوق ، ئۇۋىسىدا ياتقان بىر قۇزغۇنىنىمۇ رىزقسىز قويماپتۇ مانا !

ھەق يارالتتى يەر ـ يۈزىنى ئامغا ئەيلەپ داستىخان ،
بار ئۇنىڭدا دوست ـ دۈشمەنگە ھەم يېتەرلىك رىزقى نان .
يايدى كەڭرى داستىخانىنى ئەلگە ئەيلەپ مەرھەمەت ،
تىلسىم ئىچرە كۈھىقاپتا تاپتى سۈمۈرغ تەربىيەت .

دېمەك ، مېنىڭ رىزق ئىزدەپ بىر يەردە تۇرالماسلىقىم ۋە بېشىمنى ھېرىس باياۋاندا قويۇپ ، تۇرلۇك ھىيلە بىلەن بىر ناندىن ئارتۇق رىزقنى قولغا كەلتۈرەلمەسلىكىم ئۆزۈمنىڭ ئېتىقادىمنىڭ سۇسلۇقىدىن ئىكەن ـ دە !

تەڭرى بەرگەن رىزقتىن ئەيلەپ گۇمان ،
تولا يۈردۈم لوقما ئىزدەپ ھەر قايان .
ھەر نىكىم تەڭرىتائالا يەتكۈزۈر ،
ئاز ۋە كۆپ ھەر قانچە بولسا بەس ئىرۇر .

رىزقىمىزنى خۇدا ئۆزى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ . بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى پاراغەت بېشىنى خىلۋەت تىزىغا قويۇپ ، كەسىپ بەتلىرىدىكى جۈرئەت ھەرپىنى قانائەت تىغى بىلەن ئويۇپ تاشلىغىنىم ياخشى

ئىكەن . » شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ دۇنيا ئىشلىرىنىڭ سەئى ـ سەۋەبلىرىدىن قولىنى يۇيۇپ ، بىر بۇلۇڭنى ئۆزىگە ماكان قىپتۇ ۋە ھەقتائالانىڭ ئىنايەتلىرىگە كۆڭۈل باغلاپتۇ . سەۋەبنى تاشلاپ سەۋەبنىڭ ئىگىسىگە كۆڭۈل باغلاپ ، ئۇچ ـ تۆت كېچە ـ كۈندۈز ھېچ يەرگە چىقماي ، ئاشۇ خىلۋەتتە ئولتۇرۇپتۇ . ئەمما ، ھېچ يەردىن ئۇنىڭغا رىزق يېتىپ كەلمەپتۇ . نەتىجىدە ئۇ ئاچلىقتىن زەئىپلىشىپ ، نىمجان بولۇشقا باشلاپتۇ . ئۇنىڭ بەدىنى زەئىپلىشىپ شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى ، تائەت ـ ئىبادەتمۇ قىلالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ . ئاخىر خۇدا ئۇ دەرۋىشنىڭ قېشىغا پەيغەمبەر ئەۋەتىپتۇ . پەيغەمبەر ئۇنىڭغا غايەت غەزەپ بىلەن شۇنداق دەپتۇ : «ھەقتائالا ساڭا : ‹ھەي بەندەم ! بۇ ئالەمنىڭ ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى سەۋەب ۋە ۋاستە ئۈستىگە قويغاندۇرمەن . ئىشلارنى سەۋەبسىز پۈتتۈرۈشكە قۇدرىتىم يەتسىمۇ ، ھېكمىتىم شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى ، ئىشلارنىڭ تولىراقى سەۋەب ۋە ھەرىكەت بىلەن كېسىلىپ تاپسا ، خالايىقلار ئارىسىدا پايدا يەتكۈزمەك ۋە پايدا كۆرمەك قائىدىسى باقىي تۇرغاي › دەپ ئېيتىدۇ . بەس ، ئەگەر سەن ئۆزگىلەرنىڭ پايدىسىغا سەۋەب بولالىساڭ ، ئاندىن ئۇلارنىڭ سەۋەبىدىن سەنمۇ پايدا ئالغايسەن . »

قارچىغىدەك سەنمۇ ئوۋ قىل رىزقى تاپ ،
قۇش تەرەپكە ئاچمىغىن كور قاغىدەك .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ھەممە كىشىلەر سەۋەب پەردىسىنى ئېچىپ تاشلاشقا مۇيەسسەر بولالمايدۇ . كىشىگە يارىغۇدەك تەۋەككۇل شۇكى ، سەۋەبنى قولدىن بەرمەي ، تەۋەككۇل مۇقامىدا چىڭ دەسسەپ تۇرۇش لازىم . شۇنداق بولغاندىلا «كاسىپ كىشى خۇدانىڭ دوستىدۇر» دېگەن سۆزنىڭ پەيزىدىن بەھرىمەن بولغىلى بولىدۇ . بۇزرۇكلەردىن بىرى : «كەسىپ قىلغىن ، كا-

① كاھىل — سۈس ، بوشاڭ .

هىل[1] بولمىغايسەن ، رىزقىڭنى خۇدادىن بىلگىن ، كاپىر بولمىغايسەن » دېگەنىكەن .

سەن تەۋەككۇل بىرلە سۇسلۇق قىلمىغىن ،
«كەسىپ ئىگىسى تەڭرىنىڭ دوستى» دېگەن .
قىل تەۋەككۇل ھەم شوغۇللان كەسىپ بىلەن ،
ئىش قىلىپ ئاندىن خۇدايىمغا يۆلەن .

بۇنى ئاڭلىغان ئوغلى شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ گەپچە ، پۈتۈنلەي تەۋەككۇل قىلىشقا بولمايدىكەن ، بىر كەسىپ قىلمای چارە يوق ئىكەن . ئۇنداقتا بىز كەسىپكە مەشغۇل بولساق ، خۇدايىتائالا كەسىپ ۋاستىسى بىلەن بىزگە سېخىيلىق خەزىنىسىدىن مال - دۇنيا بەرسە ، ئۇنى قانداق تۇتماق كېرەك ؟

— مال - دۇنيا جۇغلىماق ئاسان . لېكىن ئۇنى ئاسراپ ساقلاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدا ئېلىش قىيىن ئىش ، — دەپتۇ ئاتىسى ، — ئەگەر كىشىنىڭ قولىغا دۇنيا كىرسە ، ئىككى ئىشنى قىلىش لازىم . بىرىنچىسى ، ئۇنى يوقىتىپ قويۇشتىن ۋە بۇلاڭ - تالاڭدىن خاتىرجەم بولغۇدەك دەرىجىدە ساقلاش كېرەك . ئوغرى - قاراقچى ۋە ئالدامچىلارنىڭ قولى ئۇنىڭغا يېتەلمەسلىكى كېرەك . چۈنكى زەردىنىڭ دوستى كۆپ ، زەردارنىڭ دۈشمىنى كۆپ .

پۇلسىزلارنى يولدا ئۇرماس قاراقچى ،
ھەشەمەتلىك زەردارلارنى ئۇرغۇسى .

يەنە بىرى شۇكى ، پايدىسىنى خەجلەپ ، ئەسلى سەرمايىنى يوقاتماسلىق كېرەك . چۈنكى پايدىسىغا قانائەت قىلمای ، سەرمايىدىن خەجلىسە ، تېز ئاردا ھەممە دۇنياسى شامالغا سورۇلىدۇ .

كەلمىسە دەريا سۇيى ھەردەم ئېقىپ ،
سۇ تۇگەپ دەريا قۇرۇق قالغاي ،بېقىپ .
تاغدىن تۇپراق ئېلىشنى قىلساڭ داۋام ،
ئورنىغا گەر قويمىساڭ بولغاي تامام .

ئەگەر ھەر كىمنىڭ تاپاۋىتى بولمىسا ، لېكىن بارىنى خەجلەۋەرسە ياكى تاپاۋىتى بولسىمۇ خىراجىتى تاپاۋىتىدىن ئارتۇق بولسا ، ئاقىۋەت ئۇ موھتاجلىققا چۈشۈپ قالىدۇ . شۇنداقلا يەنە ھېلىقى غەم بىلەن ئۆزىنى ھالاك قىلغان تەلەيكار چاشقانەڭ ھالاكەتكە ئۇچرىشىمۇ مۇمكىن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى .

— بىر دېھقان بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئاتىسى .

بىغەم چاشقاننىڭ ھېكايىسى

بىر دېھقان ئېھتىياتى يۇزىسىدىن بىر قىسىم بۇغدايىنى يوشۇرۇپ قويۇپ ، ئۇنىڭغا پەقەت قول تەگكۈزمەي ، ئەڭ زۆرۈر ئېھتىياجى چۈشكەندە ئىشلەتمەكچى بولغانىكەن . ناھايىتى ھېرىسمەنلىكىدىن ئاسمان زىرائەتگاھىدىكى ھۆكەرنىڭ بېشىغا چاڭگال سالىدىغان ۋە ئاي خامىنىدىن دان ئوغرىلايدىغان بىر چاشقان نەق ھېلىقى بۇغداي يوشۇرۇلغان ئورۇننىڭ بىر بۇرجىكىدە ئۇۋا تۇتقانىكەن . ئۇ چاشقان ھەر تەرەپكە تۆشۈك كولاپ ئۆزى خالىغان جايغا بېرىپ يۈرۈپ ، بىر كۈنى ھېلىقى ئورۇننىڭ ئاستىدىن ئۈستىگە قارىتىپ بىر تۆشۈك ئاچقانىكەن ، ئوردىكى بۇغدايلار خۇددى ئاسماندىن يۇلتۇزلار چۈشكەندەك ئۇنىڭ بېشىغا چېچىلىپتۇ . چاشقان : «رىزق ئاسماندا» دېگەن سۆز راست ئىكەن - دە ! » دەپ ئويلاپ ، شۇنچە

كۆپ نازۇ نېمەتلەرنى تاپقىنىغا شۈكۈر قىلىپ ، شۇنداقلا قىممەت-لىك گۆھەرلەرنىڭ قولغا كەلگىنىگە خۇشال بولۇپ كېتىپ ، ئۆزى-نى قارۇن ۋە فرئەۋن بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ ، لاپ ئۇرۇپ پو ئېتىشقا باشلاپتۇ . شۇ مەھەللىنىڭ چاشقانلىرى ئۇنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ نەرسىلەرنى تاپقىنىدىن خەۋەردار بولۇشۇپ ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بەل باغلىشىپ ، ئۇنى يۇقىرى ئورۇنغا چىقىرىشىپتۇ . ئۇنىڭ دوست ۋە دۇشمەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ، خۇشخۇيلۇق كۆرسىتىشىپ ، خۇشامەت قىلىشىپ ، ئۇنى ماختاپ كۆڭلىگە ياقىدىغان گەپلەرنى قىلغىلى تۇرۇپتۇ . ئۇ چاشقانمۇ خۇد-دى ساراڭغا ئوخشاش ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ ، لاپ ئۇرغىلى باشلاپتۇ ۋە تۆشۈكتىن چۈشۈۋاتقان بۇغدايلارنى تۇگىمەيدۇ دەپ ئويلاپ ، چاشقانلارغا ئايماي ئۇلەشتۈرۈپ بېرىۋېرىپتۇ . لېكىن ئەھۋالنى مۇلاھىزە قىلىپ ، كەلگۈسىنى ئويلاشقا ئۇنىڭ ئەقلى يەتمەپتۇ ھەمدە بۇگۈننىلا كۆرۈپ ، ئەتە توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈز-مەپتۇ . ئۇ خۇددى : «ساقىيا مەي بەر بۇگۈنكىم كىم كېۋرۈپتۇ ئەتىنىسى» دېگەندەك ، ئەيش ـ ئىشرەت بىلەن كۈن كەچۈرۈۋاتقان مەزگىلدە ، سىرتتا قەھەتچىلىك بولۇپ ، كىشىلەر تەڭلىكتە قە-لىپ ، ئاچلىق ئوتى كىشىلەر كۆكسىدە يېنىپتۇ . ھەممە يەر ئاچ-لىقتىن «نان» دەپ جان بېرىشۋاتقان كىشىلەر بىلەن تولغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق ئىكەن . كىشىلەر ئۆي ، مال ـ مۈلۈكلىرىنى ئاشلىققا تېگىشىمەن دېسىمۇ ھېچكىم ئالمايدىكەن .

نان كۆرمەكچى بولۇپ كىشى قىلسا ھەۋەس ،
ئۇستۈن قاراپ ئاي ۋە كۈننى كۆرەتتى بەس .
تەڭلىك ئىچرە قالغانىدى بارچە كىشى ،
ئاچلىقتىن جان بەرمەك ئىدى خەلق ئىشى .

ئۆز دۆلىتىگە مەغرۇر بولغان چاشقان نازۇ نېمەتلەرنى تۆكۈپ

تاشلاپ ، قەھەتچىلىكتىن قىلچە بىخەۋەر ئىززەت بىساتىدا ئولتۇرۇ-ۋېرىپتۇ . قەھەتچىلىك جېنىغا يەتكەن دېھقان ئاخىر ئورنىنى ئېچىپ-تۇ . بۇغداينىڭ كەملەپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن دېھقان ئاھ ئۇ-رۇپ ، پىغان چېكىپ ، پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ ، يەنە قالغىنىغا شۈكۈر قىلىپ ، ئاشلىقنىڭ ھەممىسىنى سۈپۈرۈپ ئېلىپ كېتىپ-تۇ . دېھقان بۇغدايىنى ئېلىۋاتقان پەيتته ، ئۆزىنى پۈتۈن ئورنىڭ خوجايىنى ۋە ئاشلىقنىڭ ئىگىسى دەپ لاپ ئۇرىدىغان ھېلىقى چاشقان ئۇيقۇدا ئىكەن . باشقا چاشقانلارمۇ ئۆزلىرىگە قاتتىق تەمەننا قويغانلىقىدىن ، دېھقاننىڭ ئورىدىن بۇغداي ئېلىۋاتقان شەپىسىنى ئاڭلىماپتۇ . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ھوشيار چاشقان بار ئىكەن . ئۇ شەپىنى ئاڭلاپ گۇمانلىنىپ ، ئۇۋىسىدىن ئورنىنىڭ قىرغىقىغا چىقىپتۇ ۋە تۆشۈكتىن قاراپ دېھقاننى كۆرۈپ ، ھودۇققان پېتى يۈگۈرۈپ كىرىپ يارەنلىرىنى خەۋەردار قىلىپ قويۇپلا ئۆزىنى بىر چەتكە ئاپتۇ . باشقا چاشقانلارمۇ بىردىن بۇلۇڭغا مۆكۈنۈشۈپتۇ ، ئۇلارنىڭ نازۇ نېمەتلىرىنىڭ ئىگىسى بولغان چاشقان ئۇخلىغان يېرىدە يالغۇز قېلىۋېرىپتۇ .

دوستلىرىڭ دوست بولغۇسىدۇر ئېشىڭغا ،
يەتسە مېھنەت بىرى كەلمەس قېشىڭغا .
بولسا كىم مېھنەتتە دوست ، ئۇ جانغا دوست ،
دوست ئەمەس دۆلەتتە دوست ، ئۇ نانغا دوست .
ئاشنالىق بولسا ئۇنىڭ بېشى ئاش ،
تاشلا ئىلكىڭدىن ئۇنى قىلما تالاش .

بۇ ۋەقەدىن بىر كۈن ئۆتكەندە ، ئۇيقۇدىكى چاشقان راھەت ياستۇقىدىن باش كۆتۈرۈپ ، ئوڭ ۋە سولغا قاراپتۇ . لېكىن مۇلا-زىملىرىنىڭ ھېچقايسىسى كۆرۈنمەپتۇ . ئالدى ۋە كەينىگە قاراپتۇ ، ئۇلاردىن نىشان تاپالماپتۇ ـ دە ، پىغان چېكىپتۇ :

ئاشنالار ماڭا دائىم قىلىشاتتى جان پىدا ،
نە بالا بولدى ئۇلارغا ، بوپتۇغۇ مەندىن جۇدا .

ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن تالاغا چىقىپتۇ . قارد-
سا ، خالايىقلار ئىچىدە قەھەتچىلىك بولغانىكەن . بۇنى كۆرگەن
چاشقان : «بۇ ئاچارچىلىق پەيتىدە ، بۇغداينى ئىسراپ قىلماي ياخ-
شى ساقلىشىم لازىم ئىكەن» دەپ ئويلاپ دەرھال ئۇۋۇسىغا يېنىپ
كىرىپ تۆشۈككە قارىسا ، بۇغدايىنىڭ ئەسىرى كۆرۈنمەپتۇ . ئورا
ئىچىدىن بىر كۈنلۈك ئوزۇق بولغۇدەك بىر نەرسە تاپالماي ، تاقىتى
تاق بولۇپ ، ئىزتىراپ قولى بىلەن جان ياقىسىنى تۇتۇپ ، سەۋدايى
بېشىنى يەرگە شۇندىق ئۇرۇپتۇكى ، مېڭىسى چاچراپ چىقىپتۇ .
بەتخەجلىكىنىڭ كاساپىتى ۋە تەلەپكارلىقىنىڭ شۇملۇقىدىن ھالاكەتكە
ئۇچراپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ھەر قانداق كىشى كىرىمگە
بېقىپ چىقىم قىلىشى ، دەسمايىسىنى ياخشى ساقلاپ ئۈنۈمگە پايدا-
سىدىن مەنپەئەتلىنىشى كېرەك .

ئەگەر كىرىم بولمىسا قىل چىقمىنى كەم ،
چىقىم كىرىمىگە نەزەر ئەيلە ھەردەم .

ئاتىسى بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن ، ئۈنۈڭ
ئالدىغا كىچىك ئوغلى كېلىپ ، ئالدى بىلەن ئاتىسىغا دۇئا قىپتۇ ،
ئاندىن ئۆز سۆزىنى زىننەتلەپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ، ئاتا ! ئەگەر كىشى مال ـ دۇنياسىنى ئۆز قائىدىسى
بىلەن مۇھاپىزەت قىلسا ، ئۈنۈكىدىن ناھايىتى كۆپ پايدا قولغا
كەلسە ، ئەنە شۇ پايدىسىنى قانداق تەرىقىدە خەج قىلسا ياخشى
بولىدۇ ؟

— ھەممە ئىشتا ئوتتۇراھال يول تۇتۇش ياخشى ، بولۇپمۇ
مەئىشەت بابىدا شۇنداق قىلىش تېخىمۇ زۆرۈر . شۇڭا مال ـ دۇنيا

تېپىپ ، ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ پايدا تاپقان كىشى مۇنۇ ئىككى قائىدىگە رىئايە قىلىشى كېرەك : ئۇنىڭ بىرى شۇكى ، ئىسراپ قىلىش ۋە بىھۇدە خەج قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىش كېرەك . شۇندىلا پۇشايمان يەپ قېلىشتىن ۋە خالايىقنىڭ تەنە قىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ . مال ـ دۇنياسىنىڭ ھېساباتىنى بىلمەي ئىسراپ قىلىش شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىدىندۇر . ئىسراپخورلار شەيتانىنىڭ تۇغقانلىرىدۇر .

گەرچە بولمايدۇ بېخىل ئىككى جاھاندا يۇزى ئاق ،
شۇندىمۇ بېخىل ئىشى ئىسراپ قىلىشتىن ياخشىراق .

ئىككىنچىسى شۇكى ، بېخىل دېگەن بەتنامدىن ئۆزىنى يىراق ساقلىشى لازىم . بېخىل كىشى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يامان ئاتلىق بولىدۇ . پۇلدار كىشى بېخىل بولۇپ قالسا ، ھەممە ۋاقىت خالايىقنىڭ تەنە ئوقىغا نىشان بولۇپ قالىدۇ ھەمدە ئۆزىگە دۇشمەن كۆپەيتىۋالىدۇ . بېخىلنىڭ دۇنياسى ئاقىۋەتتە بۇلاڭ ـ تالاڭغا كېتىدۇ . بۇنىڭ مىسالى شۇكى ، بىر چوڭ كۆل بولسا ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئېرىقلاردىن ھەمىشە سۇ كىرىپ تۇرسا ، لېكىن ئايىغى چىقمىسا ، يىغىلغان سۇ كۆلگە پاتماي قىرغاقتىن تېشىپ ھەر تەرەپكە ئېقىپ كېتىپ ، ئاخىر كۆلمۇ بىر يولى ۋەيران بولۇپ ، ئەتراپتىكى خەلقلەرنىمۇ پاراكەندە قىلماي قويمايدۇ . بېخىلنىڭ قولىدىكى مال ـ دۇنيا يا بىرەر ھادىسە بىلەن ، يا مىراسخورنىڭ قولىغا چۈشمەك بىلەن غەيرىينىڭ قولىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ .

كەتكۈسىدۇر بېخىلنىڭ مېلى ،
بولۇپ تاراج ئىلكىدە بەرباد .
ياكى چۈشۈپ ۋارىس قولىغا ،
لەنەت تىلىدا قىلغاي ئۇنى ياد .

سودىگەرنىڭ ئوغۇللىرى ئاتىسىنىڭ نەسىھىتىنى ياخشى ئاڭلاپ ، سۆزىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ كەسىپ قىلىشقا تۇتۇنۇپتۇ . چوڭ ئوغۇل سودىگەرچىلىككە قەدەم قويۇپ ، ئۇزاق سەپەرگە چىقىپتۇ . ئۇنىڭ يۈك ئارتىدىغان ئىككى ئۆكۈزى بار ئىكەن ، ئۇ ئۆكۈزلەر بىر ئاندىن تۇغۇلغان بولۇپ ، شۇنداق كۈچلۈك ئىكەنكى ، پەلەكنىڭ كۈل رەڭ ئېتى ئۇنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىگە ھەرگىزمۇ باراۋەر كېلەلمەيدىكەن ، چەرخ شىرى ئۇلارنىڭ ھەيۋەت ۋە سالاپەتلىرىنىڭ ئالدىدا خۇددى ئوغرى مۈشۈكتەك بولۇپ قېلىپ ، تىرناقلىرىنى پەنجىسىنىڭ ئىچىدىن چىقىرالمايدىكەن .

ھەيۋىتىدىن مىسلى پىل ، ھەملىسىدىن مىسلى شىر ،
ھەم كۆرۈنمەككە مۇلايىم ھەم مېڭىشتا بىنەزىر .①

ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى شەنزەبە ، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى مەنزەبە ئىكەن . ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خوجايىن ئۆزى خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىكەن . ئەمما ، سەپەر مۇددىتى ئۇزاققا سوزۇلۇپ كېتىپ ، ناھايىتى كۆپ يوللارنى باسقاچقا ، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىغا بىر ئاز نۇقسان يېتىپ ، سەل ئاجىزلىشىشقا باشلاپتۇ . دەل شۇ چاغدا ، يول ئۈستىدە چوڭ پانقاقلىققا ئۇچراپ ، شەنزەبە لايغا پېتىپ قاپتۇ . خوجايىن كىشىلەرگە بۇيرۇق بېرىپ ، ئۇنى تۇرلۇك ھىيلە ۋە چارىلەر بىلەن تارتىپ چىقىرىشىپتۇ . ئەمما ، ئۇنىڭ ماڭغۇدەك ماجالىنىڭ قالمىغانلىقىنى كۆرگەن خوجايىن ئۇنى بېقىش ئۈچۈن بىر كىشىنى يوللاپ تەينىلەپ : «ئوبدان بېقىپ ، قۇۋۋىتىكە كىرگەندە كارۋان ئارقىسىدىن ماڭا يەتكۈزۈپ بەرگىن» دەپ تاپىلاپ قويۇپ كېتىپتۇ . كىراكەش ئۆكۈزنى ئېلىپ قېلىپ ، ئىككى كۈن بېقىپتۇ ، كېيىن يالغۇزلۇقتىن زېرىكىپ ، ئۆكۈزنى تاشلاپ ، كارۋان ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپتۇ ۋە خوجايىنغا «ئۆكۈز ئۆلۈپ

① بىنەزىر — تەڭدىشى يوق .

قالدى» دەپ يالغان ئېيتىپتۇ . ئۇ خەۋەر يېتىپ بارغان جايدا ، مەنزەبە ناھايىتى بەك ھېرىپ زەئىپلىشىپ كەتكەچكە ھەمدە شەنزە- بەنىڭ پىراق ئىشتىياقى يۈرىكىنى كۆيدۈرگەچكە ، ئاخىرەتكە سەپەر قىپتۇ . ئەمما ، شەنزەبە ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە قۇۋۋەتكە كەپتۇ ۋە ئوتلاق ئىزدەپ ھەر تەرەپكە مېڭىپ يۈرۈپ ، بىر ئورمانلىققا بېرىپ قاپتۇ . بۇ ئورمان ھەر تۈرلۈك خۇش پۇراق گۈللەر بىلەن تولغان ، رەڭگا رەڭ گۈللەرنىڭ گۈزەللىكىدىن ئۇنىڭ گۈلزارى جەننەتنىڭ رەشكىنى كەلتۈرىدىغان دەرىجىدە چىرايلىق ئىكەن . ئاسمان ھەر قاچان ئۇنىڭغا ھەيرانلىق كۆزىنى ئېچىپ نەزەر سالىدىكەن .

گۈل - چېچەكلەر ھەم ئېقىن سۈلار بىلەن ئالەمدە تاق ، باشقىچە بىر ياخشى جەننەتتىكى يامان كۆزدىن يىراق .

شەنزەبەگە ئۇ جاي يېقىپ قاپتۇ - دە ، شۇ جايدا تۇرۇپ بىر نەچچە كۈن ھېچنېمىدىن غەمسىز ھالدا ئورمانلىقتا ئوتلاپ ، تازا سەمرىپ كۇچ - قۇۋۋەتكە تولۇپتۇ . كۆڭۈللۈك ئەيش - ئىشرەت ۋە سەيلى - تاماشانىڭ لەززىتى بىلەن كۆڭلى ئېچىلغان شەنزەبە چەكسىز خۇشاللىقىدىن بىر مۆرىگۈسى كەپتۇ - دە ، ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز بىلەن سوزۇپ بىر مۆرەپتۇ . بۇ ئورمانلىق ئىچىدە ناھايىتى ھەيۋەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بىر شىر بار بولۇپ ، ئورمانلىق- تىكى بارلىق ۋەھشىي ھايۋانلار ئۇنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلاپ ، ئىتائەت بەلۋېغىنى بېلىگە ئورىغانلىقى ئۈچۈن ، بارلىق ياۋايى جا- نىدارلار ئۇنىڭ پەرمان خېتىگە بويسۇنۇپ بېشىنى ئېگىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇ شىر ياشلىق غۇرۇرى ۋە ھاكىمىيەت ئىپتىخارى بىلەن پەخىرلىنىپ ، مۇلازىملىرىنىڭ سانسىزلىقى سەۋەبىدىن «جاھاندا مەندىن چوڭراق جانىۋار يوق» دەپ ئويلايدىكەن . ئۇزىنىڭ چەبدەس- لىكى ، چاققانلىنىڭ كۈچلۈك بولغانلىقىدىن پىلىنمۇ كۆزگە ئىل- مايدىكەن .لېكىن ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۆكۈزنى ھەرگىز كۆرۈپ باقمە- غانىكەن ، ھەتتا ئاۋازىنىمۇ ئاڭلاپ باقمىغانىكەن . شۇڭا ، شەنزەبە-

نىڭ مۆرىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ بەكمۇ قورقۇپتۇ . ئەمما : «مېنىڭ قورققانلىقىمنى قول ئاستىمدىكىلەر بىلىپ قالمىغىيدى» دەپ ئەندىسىرەپ ، ھېچ ياققا قارىماي ئورنىدا مەھكەم ئولتۇرۇۋېتۇ . شىر پادىشاھنىڭ قېشىدا ئىككى چىلبۆرە بار بولۇپ ، بىرىنىڭ ئىسمى كەلىلە ، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى دىمنە ئىكەن . ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى زېرەكلىك ۋە ھوشيارلىقتا مەشھۇر ئىكەن . ئەمما ، دىمنە شۆھرەت قازىنىشقا ۋە يۇقىرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشكە ھېرىس ئىكەن . دىمنە ئەقىل ـ پاراسەتلىك بولغاچقا ، شىردا قورقۇنچ پەيدا بولغانلىقىنى ، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ غەمگە پاتقانلىقىنى پەملەپ قاپتۇ .

— پادىشاھ ناھايىتى ئەندىشە قىلىۋاتقانىدەك كۆرۈنىدۇ ، — دەپتۇ دىمنە كەلىلەگە ، — شۇڭا ئىش ـ ھەرىكەتلىرىدە خۇشاللىق ئالامىتى كۆرۈنمەيۋاتىدۇ . سەن بۇنىڭغا نېمە دەيسەن ؟

يۈزىدە باردۇر مالامەتتىن ئەسەر ،
دىل غېمىگە ئۇ دالالەت كۆرسىتەر .

— سېنىڭ ئۇ ئىش بىلەن نېمە كارىڭ ؟ بۇنداق سۆزنى قىلىشقا نېمە ھەققىڭ بار ؟ سەن نەدە ، پادىشاھلىق ئىشلىرى نەدە ؟ پادىشاھلىق ئىشلىرى توغرىسىدا سۆزلەشكە نېمە ھەددىڭ سېنىڭ ؟ — دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ كەلىلە ، — بىز مۇشۇ پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا ئوزۇق تېپىپ يەپ ، مۇشۇ پادىشاھنىڭ دۆلىتىنىڭ سايىسىدە كۈن كۆرۈۋاتىمىز . سەن شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ ، پادىشاھلارنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرىنى ، ئەھۋاللىرىنى تەھقىقلىشىڭنى تاشلا ، چۈنكى بىز تېخى پادىشاھنىڭ مەخسۇس كىشىلىرىدىن بولالىغىنىمىز يوق ، بىز تېخى پادىشاھ گېپىمىزنى ئاڭلىغۇدەك دەرىجىدىكى كىشىلەر ئەمەسمىز . شۇنداق بولغاندىكىن ، پادىشاھنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ ئۆتكىنىمىز تۈزۈك . ھەر قانداق كىشى ئۆزىگە مۇيەسسەر بولمايدىغان ئىشقا قەدەم قويسا ، خۇددى مايمۇنغا يەتكەندەك بالا ـ قازا يېتىپ قېلىشى مۇمكىن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .
— بىر مايمۇن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

دورامچى مايمۇننىڭ ھېكايىسى

بىر مايمۇن بىر ياغاچچىنى كۆرۈپ قاپتۇ . قارىسا ، ياغاچچى بىر ياغاچنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرۇۋېلىپ ياغاچ ھەرىدەۋاتقانىكەن . ياغاچچىنىڭ ئىككى شىناسى بار بولۇپ ، بىرىنى ياغاچنىڭ يېرىقىغا قېقىپ قويۇپ ، ياغاچنى ھەرىدەيدىكەن . شىنا قېقىلغاچقا ، ياغاچ-نىڭ يېرىقى كېڭىيىدىكەن ـ دە ، ئاسان ھەرىدىگىلى بولىدىكەن . بىر ئاز ھەرىدىگەندىن كېيىن يېرىقنىڭ كېڭەيگەن يېرىدىن يىراق-لاپ ھەرىدەش قىيىنلاشقاندا ، ياغاچچى يەنە بىر شىنانى ھەرىگە يېقىنراق يەرگە قاقىدىكەن ـ دە ، ئاۋۋالقى شىنا بوشاپ چىقىدە-كەن . ياغاچچى ئەنە شۇ تەرتىپتە خېلى ئۇزۇن ھەرىدەپتۇ . مايمۇن ئۇنى كۆرۈپ ئولتۇرسا ، ياغاچچى تۈيۈقسىز ھاجەت ئۇچۇن ئورنى-دىن تۇرۇپ بىر چەتكە كېتىپتۇ . مايمۇن ئۇ يەرنىڭ خالىي قالغان-لىقىنى كۆرۈپ دەرھال بېرىپتۇ ـ دە ، ياغاچنىڭ ھەرىدىلىپ بول-غان تەرىپىگە مىنىپتۇ . بۇ چاغدا مايمۇننىڭ جان يېرى ياغاچنىڭ ئارىسىغا ساڭگىلاپ چۈشۈپتۇ . مايمۇن ئىككىنچى شىنانى قاقماي تۇرۇپ ياغاچنىڭ يېرىقىدىكى بىرىنچى شىنانى شۇنداق بىر تارتىپ چىقارغانىكەن ، ياغاچنىڭ يېرىقى يېپىلىپ قېلىپ جان يېرى يېرىق ئارىسىدا قىسىلىپ قاپتۇ . بىچارە مايمۇن ئاغرىقتا چىدىماي جان ئاچچىقىدا ۋارقىراپ ناله بىلەن :

«ياخشى ئىكەن ھەر كىشى قىلسا ئۆزىنىڭ ئىشىنى ،
قويىدىكەن غەيرىنىڭ ئىشى بالاغا كىشىنى .

مېنىڭ ئىشىم ياغاچ ھەرىدەش ئەمەس ، بەلكى مېۋە تېرىش

ئىدى . مەن قولۇمغا پالتا ـ كەكە ئالىمەن دېمەي ، تاغلاردا يۈگۈ-رۈپ ئويىنىسام بولاتتى . كىشى ئۆزىنىڭ لايىقىدا ئىش قىلمىسا مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالىدىكەن» دەپتۇ . شۇ ھالدا تۇرغىنىدا ، ياغاچچى كېلىپ قېلىپ ئۇنىڭ جازاسىنى بېرىپتۇ . دېمەك ئۇ ئورۇنسىز ئىشقا ئۆزىنى ئۇرغانلىقىنىڭ كاساپىتىدىن ھالاكەتكە ئۇچراپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن «ياغاچچىلىق مايمۇنىنىڭ ئىشى ئەمەس» دېگەن گەپ بار . بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەن ھەر كىشى ئۆز ئىشىنى قىلىپ ، ئۆز ئىقتىدارىدىن تاشقىرى ئىشنى قىلماسلىقى لازىملىقىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك . چۈنكى ، ھەر ئىش-نى قىلىدىغان مەخسۇس كىشىلەر بولىدۇ . ئۇ ئىش ساڭا مۇناسىپ ئىش ئەمەس . شۇڭا ئۇنى تاشلا . خۇدا ساڭا ئازغىنا ئوزۇق ياكى لوقما بەرسە ، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ غەنىيمەت بىلگىن .

بۇ گەپنى ئاڭلىغان دېمنە شۇنداق دەپتۇ :

— بىر كىم پادىشاھلارغا يېقىن بولۇشقا ھەرىكەت قىلسا ، ئۇ پەقەت ئوزۇق ۋە نەپسى ئۈچۈنلا ئۇنداق قىلمايدۇ . چۈنكى ھەر قانداق يەردە ھەر نېمە بىلەنمۇ قورساق تويغۇزغىلى بولىدۇ . پادە-شاھلارغا يېقىن بولماقنى كۆزلىگەن ئادەم يۇقىرى مەنسەپ تېپىش-نى كۆزلەيدۇ . چۈنكى مەنسەپكە ئېرىشكەندىلا دوستلارغا ياخشىلىق قىلىپ مەدەت بېرىپ ، ئۇلارنى خۇش قىلغىلى بولىدۇ ، دۇشمەنلەر-نى قەھر ئوتى بىلەن كۆيدۈرگىلى بولىدۇ . ھەر قانداق كىشىنىڭ ھىممىتى پەقەت ئۆز نەپسى ئۈچۈنلا بولسا ، ئۇ تۆت پۇتلۇق ھايۋان قاتارىدا سانىلىدۇ . بۇلار خۇددى ئاچ ئىت بىر پارچە سۆڭەك بىلەن ، ئوغرى مۇشۇك بىر بۇردا نان بىلەن خۇشال بولغىنىدەك بىر ئىش . مەن شىرنىڭ توشقان ئوۋلىغىلى تۇرغاندا قۇلان ئۈچراپ قالسا ، توشقاننى تاشلاپ قۇلانغا يۈگۈرگەنلىكىنى كۆردۈم .

ئالىي ھىممەت بولكى ، ھەق ئالدىدا ھەم خەلق ئالدىدا ، ئېتىبار ـ ھۆرمەت تاپارسەن ، ھىممىتىڭگە يارىشا .

ئەگەر بىر كىم يۇقىرى دەرىجىلەرگە ئېرىشكەن بولسا ، ئەگەر ئۇنىڭ ئۆمرى گۈلگە ئوخشاش قىسقا بولسىمۇ ئەل ئۇنىڭ ياخشى سۈپىتىنى يادلايدۇ . ئۇنىڭ نامى ئۇزاققىچە ئۆچمەيدۇ . ئەگەر بىر كىمنىڭ ھىممىتى پەس بولسا ، ئۇ خۇددى قارىغاينىڭ بەرگىدەك ئۇزۇن ياشىسىمۇ ئۇنىڭ كىشىلەر ئالدىدا ئېتىبارى بولمايدۇ ، قاتارغا ئۆتەلمەيدۇ .

ئەل ئىچىدە ياخشى نام ئالغان كىشى ھەرگىز ئۆلمەس ،
شۇ بولغۇسى ئۆلۈك ، ئەل ئۇنى ياخشى دېمەس .

— مەنسەپ ۋە يۇقىرى مەرتىۋە ئىزدەش شۇنداق كىشىلەرگە يارىشىدۇكى ، — دەپتۇ كەلىلە ، — ئۇلارنىڭ يا نام ـ نەسەبلىرى يۇقىرى بولسا ، يا بۇزرۇكلەرنىڭ ئەۋلادى بولسا ، يا ئۇلاردا قابىلىيەت ۋە ئىستېدات بولسا ، ئاندىن ئۇلار مەرتىۋە تەلەپ قىلسا بولىدۇ . بىز ئۇ تەبىقىدىن ئەمەسمىز . شۇڭا ئۇنداق يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە يارىمايمىز .

خۇددى بىر دەريا بولۇشنى ئويلىسامۇ ھەر نەپەس ،
لېكىن مەندەك قەترە دەريا بولمىقى مۇمكىن ئەمەس .

— بۇ ئۇلۇغلۇقنىڭ دەسمايىسى ئەقىل ۋە ئەدەپتۇر ، — دەپتۇ دېمنە ئۇنىڭغا ، — ھەر قانچە ئېسىل ۋە يۇقىرى نەسەبلىك بولغانلارمۇ ئەقلى كەم ، غەيرەتسىز بولسا ، چوقۇم يۇقىرى دەرىجىدىن تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ .

ئېگىز ئاسماننى تەسەررۇپ قىلغىلى تاشلا كەمەن ،
ئەقىل ـ ئىدراك مەدىتى ، چوڭقۇر پىكىر غەيرەت بىلەن .
مەنىلەر دىدارىنى كۆرگىلى بولماس ھېچقاچان ،
گەر كۆڭۈلگە كۆز ئېچىلمىسا ئۇلۇغ ھىممەت بىلەن .

بۇزرۇكلەر : «يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقىش ناھايىتى مۇشەققەت بىلەن قولغا كېلىدۇ ، لېكىن ئىززەت ـ ھۆرمەتتىن خارلىق مەرتىۋىسىگە چۈشۈش ناھايىتى ئاسان . بۇ خۇددى ئېغىر تاشنى ناھايىتى كۆپ جاپا بىلەن ئۆشنىگە ئالغىلى بولسىمۇ ، كىچىككىنە ئىشارەت بىلەنلا يەرگە تاشلىۋەتكىلى بولغاندەك بىر ئىش» دېيىشكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن جاپا ـ مۇشەققەتكە چىدىيالايدىغان يۇقىرى ھىممەتلىك كىشىلەرلا ئۇلۇغلۇق مۇقامىغا يېتەلەيدۇ .

ئاغىنازۇكلار چىدالماس ئىشق يولىنىڭ دەردىگە ،
بۇ جاپا ئىچرە قەدەم قويغاي بالاكەش شىرى مەرد .

ھەر كىشى «خاتىرجەملىك راھەت» دەپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرىسا ، ئاخىر ئىززەت ـ ئابرۇيى تۆكۈلۈپ ، خارلىق كوچىسىدا قالىدۇ . ھەر كىم «مەشھۇر بولۇپ ئاتاق چىقىرىش ئامىتىدۇر» دېگەن سۆزدىن قورقمىسا ، ئازغىنا ۋاقىتتا مۇراد گۈلى ئېچىلىپ ، ئىشرەت تەختىدە ئورۇن تۇتالايدۇ .

رەنجۇ مېھنەت چەكمىسەڭ بولماس سېنىڭ ئورنۇڭ ئېگىز ،
لەئلى باغرى بولمىسا قان قەدرى قىممەت تاپمىغاي .

سەن مۇنداق ئىككى ھەمراھنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن ، ئۇلارنىڭ بىرى جاپا ـ مۇشەققەت تارتىپ ئۆزىنى پادىشاھلىق دەرىجىسىگە يەتكۈزگەن ، يەنە بىرى سۇسلۇق ۋە بوشاڭلىق قىلىپ موھتاجلىق ۋە پەرىشانلىق ھالىتىدە قېلىۋەرگەن .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— ئىككى دوست بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دىمنە .

ئىككى دوستنىڭ ھېكايىسى

ئىككى دوست بار ئىكەن . ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى سالىم ، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى غانىم ئىكەن . ئۇ ئىككىيلەن ھەمراھ بولۇپ سەپەرگە چىقىپ ، نۇرغۇن يوللار ۋە مەنزىللەردىن ئۆتۈپ بىر تاغ باغرىغا يېتىپ كەپتۇ . بۇ تاغ شۇنداق تاغ ئىكەنكى ، تاغنىڭ چوققىسىرى ئېگىزلىكتە ئاسماننىڭ كۆك ئارغىمىقىغا يۈگەن سالىدىكەن ، تاغ ئەگمىلىرىنىڭ كەڭلىكى بولسا پەلەكنىڭ ئون ئىككى بۇرجەكلىك ساريىنىڭ سىرتقى يۈزىگە ئۇزەڭگە بولىدىكەن . تاغ ئاستىدا سۇزۇكلۇكى گۈل يۈزلۈك گۈزەللەرنىڭ رۇخسارىدەك ساپ ، تاتلىقى شېرىن سۆزلۈك جانانلارنىڭ شېكەر لېۋىدەك لەززەتلىك بولغان بىر بۇلاق بار ئىكەن . بۇلاق يېنىدا ، سۇيى قاشلىرىدىن تېشىپ تۇرىدىغان بىر چوڭ كۆل بار بولۇپ ، كۆل بويىدىكى يوغان دەرەخلەرنىڭ ئۇچلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ ، پۈتۈن كۆل ئەترابىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇرىدىكەن .

ئېچىلىپ ھەر تەرەپتە گۈل ۋە رەيھان ،
باش تارتىپ دەرەخلەر پەلەكتىن ئاشقان .
سەرۋى ئاياغىغا سۇمبۇل قويۇپ باش ،
بىنەپشە سەۋسەن ئالدىدا سۇنۇپ باش .

ئىككىيلەن چۆلدىن كۆلگە يېتىپ كەپتۇ ، ئۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى كۆڭلىگە يېقىپ قالغاچقا بىردەم ئولتۇرۇپ ئارام ئېلىشىپتۇ ھەمدە ھاردۇقى چىققاندىن كېيىن كۆل ۋە بۇلاقنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ ، ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىشقا باشلاپتۇ . ئۇلار ئايلىنىپ يۈرۈپ ، كۆلنىڭ سۇ كىرىدىغان تەرىپىدىكى بىر ئاق تاشنى كۆرۈپ قاپتۇ ، تاشقا قۇدرەت قەلىمى بىلەن تۆۋەندىكىچە مەزمۇندا يېشىل

خەت يېزىلغانىكەن :

«ھەي بۇ مەنزىلگە كەلگەن مۇساپىر ! بىلگىنكى ، بىز مېھمانغا ياخشى زىياپەت تەييارلاپ قويىدۇق . لېكىن ئۇ زىياپەتكە مۇنداق شەرت بىلەن يېتىشەلەيسەن : بېشىڭدىن كېچىپ بۇ بۇلاق سۈيىگە كىرگىن ، چۆكۈپ كېتىش خەۋپى ۋە غەرق بولۇپ كېتىش خەتىرى- دىن قورقماي ئۇزۇپ ، ئۆزۈڭنى نېرىقى قىرغاققا ئالغىن ، ئۇ يەردە تاغ تۈۋىگە قويۇپ قويۇلغان بىر تاش شىر بار . ئۇنى ئۆشنەڭگە ئېلىپ كۆتۈرگىن - دە ، ھەرگىز توختىماي ، ئارام ئالماي ، يۈ- گۈرگەن پېتى تاغ بېشىغا چىققىن ، ئەگەر جان ئالغۇچى ياۋايى ھايۋانلار كېلىپ جېنىڭغا قەست قىلسىمۇ ، تىكەنلەر ھەر تەرەپتىن ئەتلىرىڭنى ئىلسىمۇ توختىمىغىن . تاغ چوققىسىغا چىقالىساڭ ، مەقسىتىڭ ھاسىل بولغاي . »

تاكى يۈرمەي كىشى مەنزىلگە يەتمەس زادىلا ،
مەقسىتىن ھاسىل قىلالماس ئەيلىمەي جاننى پىدا .
گەر قوبۇللۇق شولىسى ئالەم يۈزىنى قاپلىسا ،
چۈشمىگەي قابىل كىشىدىن باشقىسىغا شۇ جۈلا .

ئۇلار خەتنى ئوقۇپ مەزمۇنىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن ، غانىم سالىمغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— كەل بۇرادەر ، تىرىشچانلىق قەدىمى بىلەن بۇ خەتەر مەيدا- نىغا كىرىپ ، بۇ تىلسىمنىڭ ھەقىقىتىنى ئېچىش ئۈچۈن ئىمكا- نىڭ بارىچە ھەرىكەت قىلايلى .

يامۇراد بىرلە پەلەك باشىغا قويغايمىز ئاياغ ،
ياكى بەرگەيمىز بۇ ئىش يولىدا ھىممەت بىرلە باش .

— ھەي ئەزىز بۇرادەر ، — دەپتۇ سالىم ، — يازغۇچىسى نامە- لۇم ۋە ھەقىقىتى ئېنىق بولمىغان خەتنى كۆرۈپلا چوڭ خەتەرگە

ئۆزىنى ئۇرۇش ، خىيالىي مەنپەئەت ۋە ۋەھىمىلىك پايدىنى كۆز-
لەپ ، ئۆزىنى بۇنداق چوڭ ھالاكەتكە سېلىش جاھىللىقنىڭ ئالامە-
تى . ھەر قانداق ھوشيار كىشى گۇمانسىز زەھەر يېمىگەندەك ،
گۇمانلىق تەرياقمۇ[1] يېمەيدۇ ھەمدە نېسى راھەت ئۇچۇن نەق جاپاغا
ئۆزىنى تۇتۇپ بەرمەيدۇ .

باراۋەر كەلمىگەي دانا ئالدىدا ،
بىر دەملىك غەم بىلەن ئەبەدىي راھەت .

— ھەي شەپقەتلىك دوستۇم ، — دەپتۇ غانىم ئۇنىڭغا ، —
جاپادىن قېچىش موھتاجلىق ۋە خارلىقنىڭ مۇقەددىمىسى . جاپا -
مۇشەققەت بولسا دۆلەت ۋە ئىززەتنىڭ نىشانىسى .

ئىزدىسە ھەر كىشى ئەگەر راھەتنى ،
كۆڭلىنى بەخت بىلەن قىلالمىغاي شاد .
خۇمارلىق ئاغرىقتىن قورقسا كىمكى ،
ئىچەلمەس ھېچقاچان شارابى مۇراد .

يۇقىرى ھىممەتلىك ئەر ئاسانلىقچە بېشىنى ئەگمەيدۇ ۋە ئاز-
غىنا ئۇزۇقتا قانائەت قىلىپ ئولتۇرىۋەرمەيدۇ ، تاكى ئۇلۇغ مەرتە-
ۋىنى قولغا كەلتۈرمىگۈچە ئارام ئالمايدۇ . قىيىنچىلىق تىكىنىنىڭ
جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ شادلىق گۈلىنى ئۈزگىلى بولمايدۇ .
مۇراد خەزىنىسىنىڭ ئىشىكىنى رەنجۇ مۇشەققەت ئاچقۇچىنى تۇتماي
تۇرۇپ ئاچقىلى بولمايدۇ . مېنى ھىممىتىم ئۆزى يېتىلەپ تاغ
بېشىغا ئېلىپ چىقىدۇ . بالا گىردابى ۋە جاپا دولقۇنلىرىنىڭ ئەندە-
شىسىنى ھىممىتىم ئۆزى كۆڭلۈمدىن سۈرۈپ چىقىرىدۇ .

تەلەپ يولىدا بىزگە رەنجۇ مېھنەت يەتسە ھېچ گەپ ئەمەس ،
كۆڭلىدە كەئبە شەۋقى بولسا گۈلزاردۇر بايا ۋانلار .

① تەرياق — زەھەر قايتۇرغۇچى دورا .

— ئۇ دىگەنلىرىڭىز راست ، — دەپتۇ سالىم ، — ئەگەر دۆلەت باھارىنىڭ ھىدى كېلىپ تۇرغان بولسا ، ئۇنىڭ ئۈستىدە مېھنەت خازانىنىڭ جاپاسىنى تارتسا بولىدۇ . ئەمما ، پايانى مەلۇم بولمىغان يولدا يۈگۈرۈش ۋە قىرغىقى كۆرۈنمەيدىغان دەريانى ئۆزۈش ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس . ئەگەر بىر كىم بىر ئىشنى باشلىماقچى بولسا ، ئۇنىڭ بىر تەرىپىنى كۆرۈپلا قالماي ، ئۇنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە قارىشى كېرەك ، ھەممە شۇنداق بولغاندىلا ، بىھۇدە مۇشەققەت يۈكىنى كۆتۈرمەيدۇ ھەم ئەزىز ئۆمرىنى زايە قىلمايدۇ :

يەرگە دەسسەپ تۇرالمىساڭ ئەگەر مەھكەم ،
قويمىغايسەن ئاشۇ يولغا ئەسلا قەدەم .
كىرەر بولساڭ ھەر ئىھتىمال ھازىرى بول ،
كۆزلىگەيسەن چىقماق ئۈچۈن بىر توغرا يول .

ئۇ خەتنى خەقنى ئەخمەق قىلىش ئۈچۈن يېزىپ قويغان بولۇ-شىمۇ مۇمكىن ياكى ئويۇن - چاقچاق قىلىپ يېزىپ قويسىمۇ قويغاندۇر . ياكى بولمىسا ، بۇ بۇلاق ئادەم چۆكتۈرىدىغان بۇلاق بولۇپ ، چۈشۈپ كەتكەن ئادەم چىقالمايدىغان بولۇشىمۇ ئىھتىمال ، ياكى بۇلاقتىن چىقالىغان ھالەتتىمۇ ھېلىقى تاش شىرنى يەردىن كۆتۈرۈپ ئالغىلى بولماسلىقىمۇ ئىھتىمال . ئەگەر ئۇنداق بولمىغان ھالەتتە ، ئۇنى كۆتۈرۈپ بىر يۈگۈرۈپلا تاغ بېشىغا چىققىلى بولا-مدۇ ، بۇمۇ بىر گەپ . ئەگەر چىققىلى بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭدىن قانداق نەتىجە چىقىشىنى كىم بىلىسۇن ! مەن بۇ ئىشتا ساڭا ھەمراھ بولالمايمەن ، شۇنداقلا سېنىڭ بۇ ئىشقا قەدەم قويۇشۇڭغىمۇ رازى-لىق بەرمەيمەن .

— ئۇنداق دېمىگىن دوستۇم ، — دەپتۇ غانىم ، — مەن بۇ باشلىغان ئىشىمنى باشقىلارنىڭ رايىغا بېقىپ توختىتىپ قويسام بولمايدۇ . مەن بىر ئىشقا ۋەدە قىلغانىكەنمەن ، شەيتان ۋەسۋەسىسى

بىلەن ئۇ ئىشىمنى توختىتىپ قويمايمەن . ماڭا قوشۇلۇشقا ماجالىڭ ۋە بىللە يۈرۈشكە تاقىتىڭ يوقلۇقىنى سېزىۋاتىمەن . ئۇنداقتا ، سەن بىر چەتتە تاماشا كۆرگەچ ھالىمغا نەزەر سېلىپ ، دۇئا ـ تەلەپ بىلەن مەدەت بېرىپ تۇرغىن .

سەندە مەي ئىچمەككە قۇۋۋەت بولمىسا ،
كەل تاماشا ئەيلە مەستلەر ھالىنى .

سالىم ئۇنىڭ ئۆز ئىرادىسىدە مەھكەم تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ :
— بۇرادەر ، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن بۇ ئىشتىن ۋاز كەچمەيدىكەن ، مېنىڭ بۇ ھالەتنى كۆرۈشكە تاقىتىم يوق ، كۆڭلۈم خالىمىغان ئىشنى تاماشا قىلىشنىمۇ خالىمايمەن ، شۇڭا بۇ ھالاكەتلىك ئىشتىن ئۆزۈمنى تارتقىنىم ياخشى ،— دەپتۇ ـ دە ، ئېتىغا مىنىپ دوستى بىلەن خوشلىشىپ يولىغا راۋان بوپتۇ .
غانىم جاندىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ ، بۇلاق بېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

دەريانىڭ چۈشكەيمەن بۇگۈن ھالىمغا قىلماي نەزەر ،
ياكى ئۇندا غەرق بولارمەن ياكى سۈزگەيمەن گۆھەر .

شۇنداق قىلىپ غانىم ئەزىمەتلىك پېشىنى ھىممەت بىلىگە مەھكەم قىستۇرۇپ ، بۇلاققا چۈشۈپتۇ .

بۇلاق ئەمەس تىلىسىم ئۇندا بىنا ئىدى ،
كۆرۈنۈشى بۇلاق ئۆزى دەريا ئىدى .

غانىم بۇ بۇلاق كۆرۈنۈشلۈك دەريانىڭ تىلىسىم گىردابى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ . لېكىن كۆڭلىنى توق تۇتۇپ ، غۇلاچلاپ سۇ ئۈزۈپتۇ ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي نىجات ساھىلىغا يېتىپ بېرىپ ،

قىرغاققا چىقىپ بىرده‌م دېمىنى ئېلىۋېلىپ ، تاشتىن ياسالغان شىرنى تەمكىنلىك قۇۋۋىتى بىلەن دەس كۆتۈرۈپ ئۆشنىسىگە ئاپتۇ - دە ، ھەرقانچە قىينالسىمۇ يۇگۈرگىنىچە تاغ بېشىغا چىقىپ ئارام ئاپتۇ . ئۇ تاغنىڭ نېرىقى تەرىپىگە قارىسا ، خۇش ھاۋالىق ، كۆكۈلگە ياقىدىغان بىر كاتتا شەھەر كۆزگە كۆرۈنۈپتۇ .

ئەجەب گۈزەل شەھەردۇركى بېھىش رۇخسار ،
ھەر نېمەرسە ئىستەر بولساڭ ھەممىسى بار .

غانىم ئۇ شەھەرگە نەزەر سېلىپ قاراپ تۇرغىنىدا ، تۇيۇقسىز ھېلىقى تاش شىردىن ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز چىقىپتۇ - دە ، تاغ ۋە سەھرالار تىترەپ كېتىپتۇ . بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان شەھەر خەلقى تەرەپ - تەرەپتىن توپلىنىپ تاغقا چىقىپتۇ . غانىم خەلقنىڭ بۇنداق كۆپ چىققانلىقىدىن ھەيران بولۇپ ، ئۇلارغا تەئەججۇپ بىلەن قاراپ تۇرغانىكەن ، خەلقنىڭ چوڭلىرى ۋە بايلار ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىپ ھەمدە ماختاپ دۇئا قىلغىلى باشلاپتۇ . ئاندىن كېيىن ئۇنى ئالماس جابدۇقلار بىلەن بېزەلگەن بىر ئارغىماقا مىندۈرۈپ ، شەھەرگە ئېلىپ كىرىپتۇ ؛ ئۇنى باشتىن - ئاياغ گۈلاپ ۋە كاپۇر بىلەن يۇيۇپ ، شاھانە لىباسلارنى كىيدۈرۈپ ، ناھايىتى كاتتا ئىززەت - ئىكرام بىلەن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپ ، مەملىكەتنى باشقۇرۇش ئىختىيارىنى ئۇنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ . بۇ ئىشلاردىن ئەجەبلەنگەن غانىم ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىكەن ، ئۇلار : «ئەي پادىشاھىئالەم ، سىز كۆرگەن ھېلىقى بۇلاقنى ھۆكۈمالار تىلسىم بىلەن ياسىغان ، بۇ تاش شىرنى ناھايىتى چوڭقۇر ئويلىنىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ياساپ چىققان . قاچانكى بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھىغا ئەجەل يېتىپ ھايات‌تىنىڭ ئاپتىپى مەغرىبكە پاتسا ، ھەقتائالا ئۇلگەن پادىشاھنىڭ ئورنىغا خالىغان بىر سائادەتمەن كىشىنىڭ ھەشەمەتلىك قامىتىنى بۇ تاغ ئۈستىدە جىلۋىلەندۈرۈپ ئۇنى

بىر باھانە ـ سەۋەب بىلەن بۇلاق بويىغا يەتكۈزىدۇ . ئۇ كىشى بۇلاقتىن ئۆتۈپ ، شىرنى ئېلىپ تاغ بېشىغا چىققاندا ، شىردىن بىر ئاۋاز پەيدا بولىدۇ . شەھەر خەلقى ئۇ ساداەتمەن كىشىنىڭ سەلتە-نەتنىڭ ۋارىسى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپىدۇ ـ دە ، ئۇنى پادىشاھ-لىققا كۆتۈرۈپ ، ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ سايىسىدە راھەت ـ پاراغەت بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ ، ئەگەر بۇنىڭمۇ ئۆمرى ئاخىرىغا يەتسە ، يەنە بىرىمۇ مۇشۇنداق ئىشقا ئۇچرايدۇ ـ دە ، پادىشاھلىق تاجى ئۇنىڭغا كىيگۈزۈلىدۇ . دېمەك ، بىرى كەتسە يەنە بىرى كېلىدۇ . خېلى كۆپ زامانلاردىن بېرى پادىشاھلىق تىكلەش ئىشى مۇشۇ قائىدە بويىچە ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ . پادىشاھلىق نۆۋىتى ئەمدى سىزگە كەلدى . ھەممەيلەن پەرمانىڭىزغا بويسۇنىدۇ . نېمىنى خالا-سىڭىز شۇنىڭغا پەرمان بەرگەيسىز » دەپ چۈشەنچە بېرىپتۇ . شۇ چاغدا غانىم ئۆزىنىڭ تارتقان جاپالىرىنىڭ دۆلەت تەقەززاسىدىن بولغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ .

ھەر كىشىنىڭ بېشىغا كەلسە دۆلەت ،
كېچەر ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نەچچە ھېكمەت .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، نازۇ نېمەت شەر-بىتىنى ئىچىش جاپا نەشتىرىنىڭ ئازارىسىز قولغا كەلمەيدۇ ؛ ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىگە يۇقىرى دەرىجىگە كۆتۈرۈلۈش سەۋداسى چۈش-كەن بولسا ، ئۇ ھەر قانداق بىر پەس كىشىگە ئاياغ ئاستى بولماي-دۇ ، تۆۋەن مەرتىۋە ۋە خارلىق ئورۇنغا قانائەت قىلمايدۇ . مەن شىرغا يېقىن بولالمىسام ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالالمىسام ، بە-شىمنى پاراغەت ياستۇقىغا قويۇپ ياتمايمەن . پۇتۇمنى ئىستىراھەت كۆرپىسىگە سۇنمايمەن .

— ئۇنداق بولسا ، بۇ ئىشنىڭ ئاچقۇچىنى قانداق قولغا كەل-تۈردۇڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— ھازىرقى پەيتتە شىرە غەم ـ ئەندىشە پەيدا بوپ-

تۇ ،— دەپتۇ دېمنە ،— مەن ئۆزۈمنىڭ كۆڭۈلنى ئاۋۇندۇرغۇچى نەسىھەتلىرىم بىلەن ئۇنىڭغا ئەرز قىلسام ، ئۇنىڭ قېشىدا مەھرەم-لىك ۋە يېقىنچىلىقنى قولغا كەلتۈرەلەيمەن .

— ئۇنداقتا ، سەن قانداقسىگە يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقالايسەن ؟ يا سەن بۇرۇن پادىشاھلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ باقمىساڭ ، يا ئۇلارغا مۇلازىملىق قىلىشنىڭ رەسىم - قائىدىلىرى ۋە ئەدەپلىرىنى بىلمىسەڭ ، يۇقىرى دەرىجىگە چىققان ھالەتتىمۇ ، ئۇنى تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ ئىلاجىنى قىلالماي ، ئاز پۇرسەتتە قولغا كەلتۈرگەنلەر-نىڭدىن ئايرىلىپ قالارسەنمىكەن ؟— دەپتۇ كەلىلە .

— ئەگەر كىشى دانا ۋە قاۋۇل بولسا ، چوڭ ئىشلارغا قەدەم قويغىنىدىن ئۇنىڭغا زىيان يەتمەيدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دېمىنە ،— ھەر كىمنىڭ ئۆز ھۇنىرىگە ئىشەنچى بولسا ، ھەر قانداق مۇھىم ئىشنى باشلىسىمۇ ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ . ئىككىنچىدىن ، ئەگەر كىشىنىڭ بېشىغا دۆلەت كەلسە ، دۆلەت ئۆزى يول كۆرسىتىپ ئىشلىرى روناق تېپىۋېرىدۇ . راۋانلارنىڭ خەۋىر بېرىشچە ، بازار كىشىلىرىدىن بىرىنىڭ دۆلىتىنىڭ ئاپىتىپى ئېغىز ئۆرلەپ ، ئۇ پادىشاھلىق مەرتىۋىسىنى تېپىپتۇ - دە ، ئۇنىڭ خەۋىرى پۈتۈن ئالەمگە يېيىلىپ كېتىپتۇ . ئۇنى ئاڭلىغان كونا پادىشاھلاردىن بىرى ئۇنىڭغا خەت ئەۋەتىپ : «سېنىڭ ئەسلىي ھۇنىرىڭ ياغاچچىلىق ئىكەن ، سەن ئۆز ھۇنىرىڭنى بىلمىسەن . سەن مەملىكەت باشقۇرۇش تەدبىرلىرى ۋە پادىشاھلىق قىلىش يوللىرىنى قاچان بىلىۋالغان ؟ كىمدىن ئۆگەنگەن ؟ » دەپ سورىغانىكەن ، ئۇ : «ماڭا دۆلەت نېسىپ قىلغان زات يۇرت سوراشنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىنىمۇ ئۆگەتتى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

تەڭرى ئەقىل دەپتىرىمگە يازسا ھېكمەت ،
چىقار مەندىن كېرەكلىك ئىش ، نەچچە سەنئەت .
كىمنىڭ ئەگەر سائادەتتىن يانسا شامى ،
جەم بولغۇسى دانىشمەنلىكنىڭ ئەنجامى .

— پادىشاھلار پەزىلەتلىك كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگىلا ھۆرمەت قىلىۋەرمەيدۇ ، بەلكى ئۇرۇق - ئەۋلادىدىن تارتىپ پادىشاھقا خىزمەت قىلىپ ، ئۆز پەزىلىتى ۋە ھۈنىرى بىلەن خىزمەتكارلىق ھەققىنى ئادا قىلغان كىشىلەرگىلا ئىلتىپات كۆرسىتىدۇ . سېنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادلىرىڭدىن ھېچكىم بۇرۇن پادىشاھنىڭ مۇلازىملىقىنى قىلىپ باقمىغان ياكى ئۇلارغا ھېچبىر خىزمەت تەگمىگەن تۇرسا ، سەن پادىشاھنىڭ مەرھەمەت نەزىرىگە يېتىشەلمەي ، مەھرۇم قېلىشىڭ ئېھتىمال ، شۇ سەۋەبتىن دۈشمەننىڭ دامىغا چۈشۈپ كېتەرسەنمىكىن ،— دەپتۇ كەلىلە .

— ھەرقانداق كىشى پادىشاھنىڭ مۇلازىملىقىنى قىلىپ يۈرگىنى مەرتىۋە تاپماق بولسا ، ئۇ مەرتىۋىنى قەدەممۇ قەدەم ئۆرلەش بىلەن تاپىدۇ . بىر يولى يۇقىرى دەرىجىگە چىقىدىغان ئىش ئەمەس بولسۇن ؟ !— دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ دېمىنە ،— خىزمەت يولىغا تىرىشچانلىق بىلەن قىلغان كىشىلەر ئۆز تىرىشچانلىقى سەۋەبىدىن پادىشاھنىڭ تەربىيىتىگە ئېرىشىپ ، ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئۇلاشتۇرىدۇ . مەنمۇ شۇنداق قىلىپ شۇ تەلەپتە يۈگۈرىمەن . ئەمدى مەن نۇرغۇن جاپا چېكىشكە ئۆزۈمنى تەييارلىدىم . بىر مۇنچە مۇشەققەتلەرنى تارتىشنى لازىم كۆردۈم . مەن پادىشاھلارنىڭ دەرگاھىدا مۇلازىم بولغان كىشىلەرنىڭ بەش تۈرلۈك ئىشنى قىلىشى كېرەك. لىكىنى بىلىمەن . بىرىنچىسى ، ئاچچىق ۋە غەزەپ ئوتىنى ياۋاشلىق سۈيى بىلەن ئۆچۈرۈش كېرەك . ئىككىنچىسى ، ھاۋايى - ھەۋەس ۋە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن ھەزەر قىلىش كېرەك . ئۈچىنچىسى ، كىشىنى ئالدايدىغان ھېرىس ۋە پىتنە پەيدا قىلىدىغان تەمەنىسى ، كىشىگە توغرا يول كۆرسەتكۈچى ئەقىلدىن غالىب ئورۇنغا قويماسلىق كېرەك . تۆتىنچىسى ، ھەر قانداق ئىشنى راستچىللىق ۋە دىيانەت بىلەن قىلىش كېرەك . بەشىنچىسى ، ھەر قانداق بىر ھادىسە يۈز بەرسە ، ئۇنى مۇلايىملىق ۋە مادارا بىلەن ھەل قىلىش كېرەك . ھەر كىشى بۇ سۈپەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىسە ، ئەلۋەتتە ياخشىلىق بىلەن مۇرادىغا يېتىدۇ .

— ماقۇل ، سېنى پادىشاھقا يېقىن بولدىمۇ دەيلى ، قانداق سەۋەب بىلەن ئۇنىڭ نەزىرىگە مەنزۇر بولالايسەن ؟ قايسى ھۈنىرىڭ بىلەن قەدىر - قىممەت ۋە مەرتىۋە تېپىپ خۇشال - خۇراملىق تاپالايسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— ئەگەر ماڭا ئۇنىڭغا يېقىن بولۇش شەرىپى مۇيەسسەر بولسا ، مۇنۇ بەش ئىشنى قىلمەن ، — دەپتۇ دېمنە ، — بىرىنچى ، پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن خىزمەت قىلىمەن . ئىككىنچى ، ئۇنىڭ تەبىئىتىگە ياقىدىغان ئىشلارنى قىلىمەن . ئۈچىنچى ، ئۇنىڭ خۇيى - پەيلىنى كىشىلەرگە ياخشى تەرىپلەپ بېرىمەن . تۆتىنچى ، ئەگەر ئۇ ياخشى ئىش ۋە ياخشى تەدبىرلەرنى يولغا قويسا ، يۈزتۇرانە تۇرۇپ ئۇنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ ماختايمەن ۋە ياخشىلىقلىرىنى بايان قىلىمەن . بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىش ۋە تەدبىرلىرىنىڭ ياخشى ۋە توغرىلىقى ئۆزىگە روشەن بولۇپ خۇشاللىقى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ . بەشىنچى ، ئەگەر بىر ئىشنى باشلىماقچى بولسا ، ئۇ ئىشنىڭ ئاخىرىدىن زىيانلىق ياكى يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدىغان بولسا ، ئۇ ئىشنىڭ زىيىنىنى شېرىن سۆزلەر ۋە ياخشى تەمسىللەر بىلەن ئۇنىڭغا بايان قىلىمەن . نەتىجىدە ئۇ ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھ بولىدۇ . ئەگەر پادىشاھ مېنىڭ بۇ ھۈنەرلىرىمنى كۆرسە ، مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتىنى مەخسۇس ماڭىلا بېغىشلايدۇ ھەمدە ھەمىشە سۆھبىتىمگە مايىل ، نەسىھەتلىرىمگە ئامراق بولۇپ قالىدۇ . چۈنكى ھەر قانداق ھۈنەر ئاشكارىلانماي قالمايدۇ ۋە ھېچ قانداق ھۈنەرۋەن تەرىپىەتتىن بەھرىسىز قالمايدۇ .

ھۈنەر گويا ئىپاردۇر قالمىغاي ئۇ ھېچقاچان پىنھان ،
جىمى ئىنسان ئۇنىڭ خۇشبۇيىدىن تاپقاي خەۋەر شۇئان .
جاھاندا ھاسىل ئەيلە بىر پەزىلەتلىك ھۈنەر تاكى ،
پەزىلىتىڭ تامامى يەر يۈزىگە بولغۇسى ئەپشان .

— گېپىڭدىن قارىغاندا ، بۇ مەقسەتكە ھەقىقىي تىرىشچانلىق

بىلەن قەدەم قويۇپسەن ،— دەپتۇ كەلىلە ،— بوپتۇ ، ئۆزۈڭ بەلەرسەن . لېكىن ھەزەر قىلغىنكى ، پادىشاھلارغا مۇلازىم بولۇش خەتەرلىك ئىش . ھۆكۈمالار «ئۇچ ئىشقا قەدەم قويۇش نادانلىق» دەپ ئېيتىشقان . ئۇنىڭ بىرى ، پادىشاھلار خىزمىتىگە يېقىنلاشماق ؛ ئىككىنچىسى ، گۇمان بىلەن زەھەر ئىچمەك ؛ ئۈچىنچىسى ، خوتۇن كىشىگە سىر ئېيتماق . ئالىملار پادىشاھلارنى ئېگىز تاغقا ئوخشىتىدۇ . گەرچە تاغدا قىممەتلىك جاۋاھىر كانلىرى بار بولسىمۇ ، يەنە شۇ تاغدا ئېيىق ، بۆرە ، يولۋاس ۋە يىلان - چايانلەك زەھەرلىك نەرسىلەرمۇ بار ، تاغقا چىقماقمۇ ، تاغدا ئورۇن تۇتماقمۇ قىيىن ، يەنە «پادىشاھلارنىڭ سۆھبىتى دەريادىكى سەپەرگە ئوخشايدۇ» دېگەن گەپمۇ بار . چۈنكى سودىگەر دەريادا سەپەر قىلسا ، يا ناھايىتى كۆپ پايدىنى قولغا كەلتۈرىدۇ ، يا سۇغا غەرق بولۇپ ھالاكەتكە ئۇچرايدۇ .

دەريا سەپىرىدە كۆپ بولسىمۇ نەپ ،
لېكىن ساق - سالامەت چىقماق قىيىن گەپ .

—توغرا ،— دەپتۇ دېمىنە ،— ئېيتقانلىرىڭىنىڭ ھەممىسىنىڭ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىمەن . پادىشاھلار ھەقىقەتەن كۆيدۈرىدىغان ئوتقا ئوخشايدۇ . ھەر كىمنىڭ ئىسسىنغۇسى كېلىدۇ ، لېكىن خەتىرى كۆپ .

يىراق بول شاھلارنىڭ سۆھبىتىدىن ،
قاچۇرغاندەك ئوتۇننى خۇددى ئوتتىن .

ئەمما ھەر قانداق ئادەم خەتەرلىك ئىشقا ئۆزىنى ئۇرالمىسا ، يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقالمايدۇ .

ئول كىشى تاپقاي ئۇلۇغلۇقكى ، خەتەردىن قاچمىسا ،
سودىگەرلەر ئالغۇسى پايدا سەپەردىن قاچمىسا .

هممەت كەمىرىنى مەھكەم باغلىيالمىغان كىشى مۇنداق ئۇچ ئىشقا قەدەم قويماسلىقى كېرەك . بىرىنچىسى ، پادىشاھلارنىڭ خىزمىتى ؛ ئىككىنچىسى ، دەريا سەپىرى ؛ ئۇچىنچىسى ، دۇشمەن ئۇستىدىن غەلىبە قىلىش . مېنىڭ هممىتىم پەس ئەمەس . شۇڭا تۇرۇقلۇق نېمە ئۈچۈن پادىشاهقا خىزمەت قىلىشتىن قورقىمەن ؟

هەر كىشىنىڭ هممىتى گەر بولسا يۈلەك ،
هاسىل بولغاي قەلبىدىكى ئارزۇ - تىلەك .
ئەگەرچەندە ئىستەر بولساڭ شاراپەتنى ،
هېچقاچان قولدىن بەرمە شۇ هممەتنى .
هەر مۇرادىڭ تەرەپكە گەر قول سالارسەن ،
هممىتىڭ گەر كۈچلۈك بولسا ئالالارسەن .

— سېنىڭ بۇ ئىشقا ئۇرۇنۇشۇڭغا ماقۇل بولمىساممۇ ، سېنىڭ رايىڭ شۇنى خالاپتۇ . بوپتۇ ، مۇبارەك بولسۇن . بۇ تېخى ئىشىنىڭ بېشى . بارغىن ، سالامەت بولغايسەن ،— دەپتۇ كەلىلە .

شۇنىڭ بىلەن دېمنە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپ ، شىرغا سالام بەجا كەلتۇرۇپتۇ .

— بۇ كىشى كىم ؟— دەپ سوراپتۇ شىر پادىشاه يېنىدىكىلەرىدىن .

— بۇ پالاننىڭ ئوغلى ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاستانىلىرىدە مۇلازىم ئىدى ،— دېيىشىپتۇ باشقىلار .

— هە راست ، ئۇنى بىلىمەن ،— دەپتۇ شىر ۋە ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ سوراپتۇ ،— نەچچە ۋاقىتتىن بېرى قەيەردە ئىدىڭ ؟

— ئاتامنىڭ دەستۇرى بىلەن ئۆزۈمنى پەلەك پاناه دەرگاهلىرىغا مۇلازىم قىلغانىدىم . ئاستانىلىرىنى هاجەت قىلمىسى ۋە مۇراد كەئبىسى بىلىپ ، مۇنتەزىر بولۇپ تۇرماقتىمەن . ئەگەر بىرەر مۇهىم ئىش چىقىپ قالسا ، بەخت قۇشىغا ئوخشاش يارلىقلىرى

سادىر بولسا ، ئەقلىمىنىڭ مەدىتى بىلەن ئۇ ئىشنى بەجا كەلتۈرگەي-مەن . چۈنكى بەزى مۇھىم ئىشلارنى ئورۇنداشتا دۆلەت ئەركانلىرىغا ، سەلتەنەت ئەئيانلىرىغا ، ۋەزىر - ئەمىرلەرگە ئېھتىياج چۈشىمۇ ، پادىشاھلار دەرگاھىدا بىزگە ئوخشاش ئەرزىمەس قۇلۇمىرىنىڭ مەدىتى بىلەن پۈتىدىغان بەزى مۇھىم ئىشلارمۇ بولۇشى مۇمكىن . توز يۈرگەن باغدا چىۋىنمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ . يىڭنە ئىلەيدىغان ئىشنى نەيزە قىلالمايدۇ . ئاجىز قەلەمتىراچ قىلالايدىغان ئىشنى چوڭ قىلىچ قىلالمايدۇ . ھېچقانداق قەدىر - قىممىتى يوق بىر خىزمەتكارمۇ زەرەرنى يوق قىلىش ياكى مەنپەئەت يەتكۈزۈشتە كارغا كېلىپ قالىدۇ . بىر پارچە شىرشىق خار بولۇپ يولدا ياتقان بولسا ، شۇنىڭمۇ بىر كۈنى كارغا ياراپ قېلىشى ئېھتىمال ، ئەگەر ھېچنېمىگە يارىمىسىمۇ بىر چىش كولىغۇچ ياساپ ، چىش كولىغىلى ياكى قۇلاق كولىغۇچ ياساپ قۇلاقنىڭ كىرىنى ئالغىلى كارغا كەلسىمۇ ئەجەب ئەمەس .

بولمىسامۇ مەيلى مەن بىرەدىستە گۈل ،
مەن بولالارمەن ئوچاقىڭغا ئوتۇن .

شىر دېمىنەنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ سۆزىدىكى قابىلىيەت ۋە پاساھەتلەر ئۇنىڭغا خۇشيېقىپ قاپتۇ ۋە تەئەججۈپلىنىپ ، ئەترا-پىدا تۇرغانلارغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھۈنەرۋەن كىشى گەرچە ئۆزىنى يوشۇرۇپ يۈرسىمۇ ، ئۇنىڭ ئەقلى ۋە دانىشمەنلىكى ئۇنىڭ پەزىلىتىنى ئىختىيارسىز ھالدا ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ . بۇ خۇددى ئوتنىڭ شولىسىغا ئوخشاش ، ئوتنى ياندۇرغۇچى ئۇنى پەس ياندۇراي دېسىمۇ ، ئوت ئۆزى تېخىمۇ ئېگىز كۆيگەندەك بىر ئىش .

بولسا ھەر كىم كۆڭلى ئىچرە ئىشقى بار ،
بولغۇسىدۇر چېھرىسىدىن ئاشكار .

دېمنه بۇ سۆزدىن خۇشال بوپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەپسۇنىنىڭ شىرغا تەسىر قىلغانلىقىنى ، ھېيلىسىنىڭ شىرنىڭ كۆڭلىنى ئېرىتكەنلىكىنى چۈشىنىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ :

— ھەممە مۇلازىملار ۋە تاۋابىئاتلار ئۇچۇن ۋاجىپتۇركى ، ئەگەر پادىشاھ بىر مۇھىم ئىشقا دۇچ كەلسە ، ئۆز ئەقلى ۋە پەمى بىلەن ئۇنىڭ تېگىگە يېتىپ ، كۆڭلىگە كەلگەن ھەر قانداق سىرنى نەسىھەت تەرىقىسىدە ئۇنىڭغا بايان قىلماق كېرەك . بۇنىڭ بىلەن پادىشاھ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تونۇيدۇ . چارە - تەدبىر ۋە ئىخلاس ، قابىلىيەتلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ ، ھەم ئۇلارنىڭ خىزمەتىدىن مەنپەئەتمۇ تاپىدۇ ، ھەم ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئەھۋالىغا بېقىپ ئىلتىپاتمۇ قىلىدۇ . چۇنكى ئۇرۇق يەرگە كۆمۈكلۈك ۋاقىتدا ئۇنىڭغا ھېچكىم نەزەر سالمايدۇ . قاچانكى تۇپراق نىقابىدىن يۈز كۆرسەتسە ، ئاندىن ئۇنىڭ مېۋىلىك ئۆسۈملۈك ئىكەنلىكى ، ئۇنىڭ كىشىلەرگە نەپ يەتكۈزۈشىدە شەك يوق ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ - دە ، پەرۋىش قىلىشقا باشلايدۇ ۋە ھوسۇلىدىن بەھرىمەن بولىدۇ . ئەگەر ئۇنداق بولمىسا ، نەزەر سالمايدۇ . ئەزەلدىن تارتىپ ، پادىشاھلار پەزىلەت ئەھلىدىن ھەر كىمگە ھەممە بابتا تەربىيەت نەزىرىنى سالسا ، ئۇنىڭ خىزمىتىدىن پايدا ئالىدۇ .

سەن بولۇپسەن بىر قۇياش ، مەن تۇپراقتۇ تىكەنمەن ،
قىلساڭ ئەگەر تەربىيەت ، لالەيۇ گۇل بېرەرمەن .

— ئەقىللىق كىشىلەرگە قايسى يوسۇندا تەربىيەت قىلماق كېرەك ۋە ئۇلاردىن قايسى تەرىقىدە پايدىلانماق كېرەك ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر پادىشاھ .

— توغرىسى شۇكى ، — دەپ سۆز باشلاپتۇ دېمنە ، — پادىشاھلار كىشىلەرگە تەربىيەت قىلغاندا ، ئۇنىڭ نامۇ نەسەبىگە ئەمەس ، بەلكى قابىلىيىتىگە قاراش كېرەك . ئۇلارنىڭ ئاتا -

بوۋلىرىنىڭ قىلغان خىزمىتىنى كۆزدە تۇتۇپلا ئىلتىپات قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى ھەر كىشى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن ئەمەس ، بەلكى ئۆزىنىڭ ھۈنەر قابىلىيىتى بىلەن تونۇلىدۇ .

سۆزلىسەڭ ھۈنەر بىلەن پەزىلىتىڭدىن سۆزلىگىن ،
ئۆتۈپ كەتكەن كىشىلەرگە ئۆزنى تەڭلەشتۈرمىگىن .
سەن ئۆلۈك بىلەن بىرلە تىرىلمە ، بۇ ئىشنىڭ بولغاي ئۈيات ،
سەن تىرىك بولساڭ ، ئۆلۈككە بەر ھۈنەر بىرلە ھايات .
ئەي يىگىت ئۆلگەن ئاتاڭ ھۈنەرلىرىدىن ئۇرما لاپ ،
ئىت ئەمەسسەن يۇرمە قۇرۇق ئۇستىخاننى غاجىلاپ .

مەسىلەن ، چاشقاننى ئالايلى ، ئۇ خالايىقلار بىلەن بىللە ياشىسىمۇ ، ئۇنىڭدىن زىيان يېتىدىغانلىقى ئۈچۈن ھەممە ئادەم ئۇنى يوقىتىشقا ھەرىكەت قىلىدۇ . قارچىغا خەلقتىن يىراق ياشايدىغان ۋەھشىي جانىۋار بولسىمۇ ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەت كېلىدىغان بولغاچقا ، كىشىلەر ئۇنى ناھايىتى ئىززەت بىلەن قولغا كەلتۈرىدۇ . پادىشاھلار ئۆز يېقىنلىرى ۋە دوستلىرىغا ئەمەس ، بەلكى ئەقىل ۋە دانىشمەن كىشىلەرگە نەزەر سېلىشى كېرەك . ھەر قانداق كىشى ھۈنەر ـ قابىلىيەتسىز ۋە ئىش بىلمەيدىغان بولسا ، ئۇنى پازىل ئەرەنلەر ۋە كامال كىشىلەردىن ئارتۇق كۆرمەسلىكى كېرەك . ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ مەنسەپلىرىنى بىئەقىل كىشىلەرگە بەرمەك خۇددى سەللىنى پۇتىغا ئورىغاندەك ، ئۆتۈكنى بېشىغا كىيگەندەك بىر ئىش . ھەر قانداق مەملىكەتتە پازىل ۋە دانىشمەن كىشىلەر زايە بولۇپ كەتسە ۋە جاھىللار ئىختىيار تىزگىنىنى قولىغا ئالسا ، ئۇ مەملىكەتكە چوڭ نۇقسان يېتىدۇ . ئۇنىڭ شۇملۇقى شاھلار ۋە پۇقرالارنىڭ ھەممىسگە باراۋەر تېگىدۇ .

ئەي ، ھۈمايۇن شۇ ماكانغا سايە سالما زادىلا ،
بولدى ئۇندا قاغا ـ قۇزغۇن تۇتى قۇشتىن ئەتىۋا .

دېمنه سۆزىنى تۇگەتكەندىن كېيىن شىر ئۇنىڭغا غايەت ئىلتىپات كۆرسىتىپ ، ئۇنى «خاس مەھرەم» مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈپتۇ ۋە ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەتلىشىپ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ھەر قانداق مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلايدىغان بوپتۇ . دېمنەمۇ ئەقىل - ئىدراك ۋە پەم - پاراسىتى بىلەن سەلتەنەت ھەرىمىگە مەھرەم بولۇپ ، مەملىكەت ئىشلىرىنى تېخىمۇ ياخشى تۈزەشكە كىرىشىپتۇ .

بىر كۈنى دېمنە مۇڭاپىق بىر پەيت تېپىپ ، شىر بىلەن يالغۇز قالغاندا ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— خېلى ئۇزۇندىن بېرى سىلى پەقەت بىر يەردىلا تۇرۇڭاتىدىلا . ھەرىكەت لەززىتى ۋە شىكار شادلىقىنى تاشلاپلا قويدىلىغۇ ؟ شۇ ئىشىنىڭ سەۋەبىنى بىر ئاڭلاپ بېقىشنى خالايمەن ھەم ئۇ توغرىدا قۇدرىتىمىنىڭ بارىچە بىر خىزمەت كۆرسەتكۈم بار .

شىر قورقۇنچى ھەم غەم - ئەندىشىسىنى دېمنەدىن يوشۇرماقچى بوپتۇ . لېكىن شۇ ئەسنادا شەنزەبە يەنە قاتتىق مۆرەپتۇ . ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان شىر بەك بىسەرەمجان ۋە بىئارام بولۇپ ، تىترەشتىن ئۆزىنى قىلچە توختىتالماپتۇ . شۇڭا ئائىلاج بولۇپ سىرىنى دېمنەگە ئېيتىشقا مەجبۇر بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— سەن ھازىر ئاڭلىغان ئاشۇ ئاۋازدىن مەن مانا مۇشۇنداق ئىزتىراپقا چۈشۈپ قالدىم . بۇنىڭ كىمنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن . لېكىن ھەيۋىتى ۋە قۇۋۋىتىمۇ ئاۋازىغا يارىشا كۈچلۈك بولسا كېرەك ، دەپ گۇمان قىلىمەن . ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا ، بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشىمىز خاتا .

— پادىشاھىم ، بۇ ئاۋازدىن باشقا ، كۆڭۈللىرىدە يەنە ئەندىشە بارمۇ ؟

— يوق .

— ئۇنداق بولسا ، — دەپتۇ دېمنە ، — بۇنچىلىك غەم - ئەندىشە ئۈچۈن ئاتىدىن قالغان يەرنى تاشلاش ۋە ئۇلپەت ئالغان ماكاندىن قېچىش مۇڭاپىق ئەمەس . ئاۋازنىڭ نېمە ئېتىبارى بار ؟ نەرە

تارتقانغىمۇ كىشى ئورنىدىن تەۋرەمدىكەن ؟ پادىشاھ دېگەن ھەرقان-داق قاتتىق بورانمۇ مىدىرلىتالمايدىغان تاغدەك مەزمۇت دەسسەپ تۇرۇشى كېرەك . ئۇلۇغلار : «ھەر قانداق يۇقىرى ئاۋازغا ۋە ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشكە ئىلتىپات قىلغۇلۇق ئەمەس» دېيىشكەن . ھەر قانداق سۈرەت مەنىدىن دالالەت بېرەلمەيدۇ ، ھەر كىمنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ . قومۇش ھەر قانچە يوغان بولسىمۇ كىچىككىنە ياغاچ بىلەن سۇن-دۇ . قودای ھەر قانچە چوڭ بولسىمۇ قارچىغىنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار بولىدۇ . ھەر قانداق كىشى سىرتقى كۆرۈنۈشىنىڭ ھەيۋەت-لىكىنىلا نەزەردە تۇتسا ، ھېلىقى تۈلكىگە ئۇچرىغاندەك ھادىسە يۈز بېرىشى مۇمكىن .

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— بىر تۈلكە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

ئالدانغان تۈلكىنىڭ ھېكايىسى

بىر تۈلكە ئۇزۇق ئىزدەپ ، ھەر تەرەپكە قاتراپ يۈرۈپ ، بىر دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ . قارىسا ، بىر توخۇ دان ئىزدەپ ئۈيەر - بۈيەرنى تاتىلاپ چوقۇپ يۈرگەنىكەن . تۈلكە ئۇنى تۇتماقچى بولۇپ ماراپ تۇرغانىكەن ، تۇيۇقسىزدىنلا بوران چىقىپ كېتىپتۇ . ئۇ دەرەخنىڭ شېخىغا يوغان بىر دۇمباق ئېسىپ قويۇلغانىكەن ، بورا-دا شاخ ئېگىلىپ ، شاخلار دۇمباققا تېگىپ قاتتىق داراڭلاپتۇ . ئۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان تۈلكە ئۇستۈنگە قاراپ دۇمباقنى كۆرۈپ ئۆز - ئۆزىگە : «ۋاھ ، نېمىدېگەن ياخشى ، ئەجەب يوغان ۋە سېمىز بىر جانىۋار ئىكەنغۇ بۇ ، بۇنىڭ تېرىسى ۋە گۆشى ئاۋازىنىڭ چوڭلۇقىغا يارىشا جىق بولسا كېرەك» دەپتۇ - دە ، توخۇنى ئوۋلاشتىن ۋاز كېچىپ ، دۇمباقنى ئالماق ئۈچۈن ھەرىكەت قىپتۇ . شۇ ئەسنادا توخۇ بۇنى تۇيۇپ قېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ . تۈلكە مىڭ مۇشەققەت

بىلەن دەرەخكە چىقىپ دۇمباقنى يىرتىپ قارىسا ، بىر پارچە تېرە ۋە ياغاچتىن ياسالغان ھېچنېمە يوق ئىكەن . بۇنىڭ بىلەن ھەسرەت - نادامەتتىن ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئوت كېتىپ ، كۆزىدىن پۇشايمان ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ تۇرۇپ : «ۋاھ دەرىغ ، كۆرۈنۈشى يوغان تۇرغىنى بىلەن بۇنىڭ ئىچى قۇرۇق ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ بۇنى دەپ ھالال لوقما قولۇمدىن كەتتى ، ئىسسىت ، بۇ بىمەنە سۇرەتتىن زەررىچىلىكمۇ پايدا كەلمىدى» دەپتۇ .

كۆرۈنمەككە مەپتۇن قىلار ، لېكىن ئۇنىڭ ،
ئىچى كاۋاك بولماس ئۇندىن ھېچ نە ھاسىل .
ئەگەر سەندە ئەقىل بولسا مەنىگە باق ،
سۇرىتىگە مەغرۇر بولۇپ بولما جاھىل .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ھەيۋەتلىك ئاۋاز ۋە قىياپەتتىن ئەندىشە قىلىپ ، شىكارىنىڭ زوقىدىن ۋە ھەرىكەت لەززىتىدىن مەھرۇم بولۇپ ، ئۆزلىرىنى غەمگە مۇپتىلا قىلماسلىقلىرى كېرەك . ئەگەر تازا زەن سېلىپ قارايدىغان بولسا ، ئۇ قورقۇنچلۇق ئاۋاز ۋە قىياپەتنىڭ ھېچقانداق كارغا يارىمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ . ئەگەر بۇيرۇسلا ، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ ھالىنىڭ بايانىنى ۋە ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلاي .

دېمىنەنىڭ سۆزى شىرغا ماقۇل كەپتۇ . دېمىنە شىرنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ . دېمىنە شىرنىڭ كۆزىدىن غايىب بولۇشى بىلەنلا ، شىر تەپەككۇر قىلىپ دېمىنەنى بۇيرۇغانلىقىدىن پۇشايمان قىپتۇ - دە ، ئۆز - ئۆزىگە شۇنداق دەپتۇ : «ۋاھ دەرىغ ، چوڭ خاتا ئىش قىلدىم . ئويلىماستىن بىر ئىش قىلىپ قويدۇمغۇ ! ئەمدى بۇ ئىش نېمە نەتىجە بېرەركىن ؟ بۇزرۇكلەر : «پادىشاھلار ئون خىل كىشىگە سىر ئېيتماسلىقى كېرەك ، ھەر قانداق مۇھىم ئىشلارنى ئۇلارغا ئۇقتۇرماسلىقى كېرەك . چۈنكى ئۇلار ئۇنى مەخپىي تۇتمايدۇ ياكى مۇبالىغە قىلىر-

دۇ . نەتىجىدە ئۇنىڭ سىرى يېيىلىپ كېتىدۇ ، دېيىشكەنىدى . ئۇ ئون خىل كىشىلەرنىڭ بىرىنچىسى ، پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا گۇناھ ئۆتكۈزمەي ۋە خىيانەت سادىر قىلماي تۇرۇپ ، جەبىر - جاپاغا ۋە تىل - ئازانەتكە ئۇچراپ ، ئۇلارنىڭ تارتقان رەنجۇ بالاسىنىڭ مۇددىتى ئۇزۇن بولغانلار . ئىككىنچىسى ، پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلمەن دەپ يۇرۇپ ، مال - دۇنيا ۋە ئىززەت - ھۆرمىتىدىن ئايرىلىپ مەئىشىتىدە قىسىلىپ قالغانلار . ئۈچىنچىسى ، پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا مەنسەپىدىن ئايرىلىپ قېلىپ ، ئۇنى قايتا قولغا كەلتۇرۇشتىن ئۈمىد ئۈزگەنلەر . تۆتىنچىسى ، پىتنە - پاساتچىلار بولۇپ ، ھەمىشە جېدەل چىقىرىپ ، ئاداۋەت ساقلاپ يۈرىدىغان ، خاتىرجەملىك ، كۆڭۈل تىنچلىقىنى خالىمايدىغانلار . بەشىنچىسى ، گۇناھ ئۆتكۈزۈپ قويغان ۋاقىتتا باشقىلارنى ئەپۇ قىلغان بولسىمۇ ، پادىشاھنىڭ شەپقىتىگە ئېرىشەلمەي ، ئۇزۇن مۇددەت ئازاب - ئۇقۇبەت تارتىپ قالغانلار . ئالتىنچىسى ، ئۆز جىنسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى جاپا تارتقان بولسىمۇ ئۇلاردىن بەكرەك ئازاب ۋە ئەلەم چەككەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاداۋەت ساقلاش ئادىتى بار بولغانلار . يەتتىنچىسى ، ياخشى خىزمەت قىلغان بولسىمۇ مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتتىن مەھرۇم قالغان ھەمدە شۇ ۋاقىتتىنىڭ ئۆزىدە باشقىلارنىڭ ئانچە چوڭ خىزمەت قىلمايلا يۇقىرى مەرتىۋىگە چىققانلىقىنى كۆرگەنلەر . سەككىزىنچىسى ، پادىشاھنىڭ مەدىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئورۇن - مەرتىۋىلىرىنى دۈشمەنلىرى تارتىۋېلىپ ، ئۆزى تۆۋەن ئورۇندا ئېتىبارسىز بولۇپ قالغانلار . توققۇزىنچىسى ، پادىشاھتىن ئۈمىد قىلغان نەرسىگە ئېرىشەلمىگەنلەر . ئوننىنچىسى ، بىر پادىشاھنىڭ قېشىدا مەرتىۋە ۋە ئېتىبار تاپالمىغانلىقتىن بۇ پادىشاھقا دۈشمەن بولغان يەنە بىر پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ مەرتىۋە تېپىشىنى ئويلىغانلار . پادىشاھلار مانا مۇشۇ ئون خىل كىشىلەرگە سىرىنى ئاشكارا قىلماسلىقى كېرەك ئىدى . ھەر قانداق كىشىنىڭ دىيانىتى ۋە ئۇنىڭ ئەسلىنى تولۇق بىلمەي تۇرۇپ ، ئۆز سىرىغا مەھرەم قىلماسلىق لازىم ئىدى .

ئاچما سىرلار ئاغزىنى ھەركىشىگە يەر يۈزىدە ،
سەيرىلەر قىلدىم ، لېكىن سىرىمغا مەھرەم تاپمىدىم .

مانا مۇشۇ ئۆلچەملەر بىلەن دېمىنەنى سىناپ باقماي تۇرۇپ ، ئالدىراپلا دۇشمەن قېشىغا ئەۋەتكەنلىكىم ئەقىلدىن يىراق ئىش بولۇپ قالدى . بۇ دېمىنەغۇ خېلى زېرەكتەك تۇرىدۇ . لېكىن ئۇ خېلى ئۇزاق ۋاقىت مېنىڭ دەرگاھىمدا مەرتىۋىدىن مەھرۇم بولۇپ خاپا يۈرگەنىكەن . ئەگەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە مېنىڭ ئازار تېكىنىم سانجىلغان بولسا ، بۇ مەھەلدە خۇدايىم ساقلىسۇن ، ماڭا خىيانەت قىلىشمۇ ، پىتنە تارقىتىشمۇ مۇمكىن . ئەگەر دۇشمەن كۈچ - قۇدرەت ۋە شان - شەۋكەتتە مەندىن غالىبراق بولسا ، بەلكىم ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشمۇ ، ئۇ ۋاقىپ بولۇۋالغان سىرلىرىمنى بېرىپ دۇشمەنگە ئېيتىشمۇ مۇمكىن . ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ، ئۇنىڭغا چارە قىلماق ناھايىتى قىيىن بولىدۇ - دە ! مەن نېمە ئۈچۈنمۇ ‹ھەجىيىپ تۇرغان كىشىدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ › دېگەن گەپنى ئۇنتۇپ قالغاندىمەن . نېمە ئۈچۈنمۇ ھەكىملەرنىڭ :

بەتنەپس نەپىس بولما ، بولغىن بەتگۇمان ،
پىتنە - مىكرىدىن بولغايسەن ئامان .

دېگەن بېيىتنىڭ ھۆكمىنى تۇتماي ئىش قىلغاندىمەن ! ئەگەر بۇ ئىشىمدىن بىرەر بالايىئاپەت كېلىپ قالمىغان بولسا ، ماڭا مىڭ مەرتىۋە ھەق بولغان بولىدۇ . »

شىر شۇ خىيال بىلەن تېپىرلاپ ، ئىنتىزارلىق كۆزىنى يولغا تىكىپ بىردەم ئولتۇرۇپ ، بىردەم قوپۇپ نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرغاندا ، تۇيۇقسىزدىنلا دېمىنە پەيدا بولۇپ قاپتۇ . شىر ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن كۆڭلى بىرئاز ئارام تېپىپ ئورنىدا ئولتۇرۇپ- تۇ . دېمىنە كېلىپ يەرنى سۆيۈپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن :

تا قىيامەت بولغۇچە تۇرسۇن بۇ شانۇ شەۋكىتىڭ ،
بەندىلەرگە نۇر تاراتسۇن ئاپتاپى دۆلىتىڭ .

— ئەي ، پادىشاھىم ! مۇبارەك قۇلاقلىرىغا ئاڭلانغان ئۇ ئاۋاز-نىڭ ئىگىسى بىر ئۆكۈز ئىكەن . ئۇ مۇشۇ تاغ ئەتراپىدا ئوتلاۋاتىپ-تۇ . ياتماق - قوپماق ، يېمەك - ئىچمەكتىن باشقا نەرسە بىلەن كارى يوق ، ھىممىتى گېلى بىلەن قورسىقىدىن ئۆتەلمەيدىغان بىر نەرسە ئىكەن ، — دەپتۇ .

— كۇچ - قۇۋۋىتى قانچىلىك ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۇنىڭدىن كۇچ - قۇۋۋەتكە دالالەت قىلغۇدەك ھېچ نەرسە كۆرمىدىم . ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن كۆڭلۈمگە قىلچە قورقۇنچ پەيدا بولمىدى . ئۇنىڭدا قەدىر - قىممەت ۋە ھۆرمەت قىلىشقا بولغۇدەك بىرەر ئالامەتمۇ يوقتەك تۇرىدۇ .

— ئۇنى زەئىپ دېگىلى بولماسمىكىن . سېنىڭ بىر قېتىم ئۇچراشقىنىڭ بىلەنلا ئۇنىڭغا ئالدىنىپ قالساق بولمايدۇ . چۈنكى قاتتىق بوران ئاجىز گىياھلارنى ئۇچۇرۇپ كېتەلمىسىمۇ ، چوڭ دەرەخلەرنى قومۇرۇپ تاشلىيالايدۇ . چوڭ باھادىرلار ۋە پالۋانلار ئۆزىگە تەڭ كېلەلىگۈدەك كۈچلۈك كىشىلەرنى تاپمىسا ، ئۆزىنىڭ قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتلىرىنى ئاشكارا قىلمايدۇ - دە ، — دەپتۇ شىر .

قارا قۇشقاچ ئوۋلىغىلى قارچىغا تەلپۈنمىگەي ،
ئاچمىغاي چۈشۈن شىكار قىلماق ئۈچۈن لاچىن قانات .

— ئۇنى بۇنچىلىك چوڭ بىلىپ كەتمىسىلە ، — دەپتۇ دېمىنە ، — ئۇنىڭغا تەڭ كېلىشنى ئۇنچىۋالا قىيىن كۆرمىسىلمۇ بولىدۇ . ئەگەر سىلى خالايدىغان بولسىلا ، مەن ئۇنى دەرگاھلىرىغا كەلتۈرەلەيمەن ، ئۇ ئەلۋەتتە سىلىگە بويسۇنۇپ ئىتائەت قىلىدۇ ۋە بەندىچىلىكنى بەجا كەلتۈرىدۇ .

شىر بۇ سۆزدىن خۇش بولۇپ كېتىپ دېمىنەگە ئۇنى كەلتۇ-

رۇشكە ئىجازەت بېرىپتۇ . دېمىنە شۇ زامان شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ھەم كۆڭلىنى توق تۇتۇپ ، ھېچ تەرەددۇت قىلمايلا سۆز باشلاپتۇ :

— نەدىن كەلدىڭ ؟ بۇ يەردە نېمىشقا تۇرۇۋاتىسەن ؟ بۇ جايغا كېلىشىڭ ۋە بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

شەنزەبە ئەھۋالنى ئۆز ئەينى بىلەن بايان قىپتۇ . دېمىنە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ تاغدىكى بارلىق ۋەھشىي ھايۋانلارنىڭ پادىشاھى بولغان شىر ساڭا شۇنداق پەرمان بەردىكى ، مەن سېنى دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىمەن . ئەگەر دەرھال بارساڭ ، ھازىرغىچە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بارمىغان گۇناھىڭدىن كەچمەكچى بولدى . ئەگەر سەللا بويۇن تولغىساڭ ، مەن يېنىپ بېرىپ ۋەقەنى ئېيتىمەن .

شىر ۋە ۋەھشىي ھايۋانلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان شەنزەبە قورقۇپ كېتىپ :

— ئەگەر سەن كۆڭلۈمنى خاتىرجەم قىلساڭ ۋە شىرنىڭ جازاسىدىن مېنى ساقلاپ قالالىساڭ ، مەن باراي ھەم سېنىڭ ھەمراھلىقىنىڭ يۇزىدىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش شەرپىنى تاپاي ، — دەپتۇ .

دېمىنە ئۇنىڭ كۆڭلى تىنغۇدەك ئەھدە ـ پەيمانلارنى قىلىپ قەسەم ئىچىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن بىللە شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ . دېمىنە سەل ئالدىدىراق كىرىپ شىرغا ئۆكۈزنىڭ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ . بىر پەستىن كېيىن ئۆكۈزمۇ يېتىپ كېلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپتۇ . شىر شۇ ھامانلا سوراپتۇ :

— بۇ تەۋەلىككە قاچان كەلدىڭ ؟ بۇ يەرگە كېلىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

ئۆكۈز ئۆز قىسسىسىنى باشتىن ـ ئاخىر تولۇق بايان قىپتۇ .

— سەن بۇ يەردە تۇرۇپ قالغىن ، — دەپ بۇيرۇپتۇ شىر ئۇنىڭغا ، — بۇ يەردە تۇرساڭ ، مېنىڭ شەپقەت ئىكرامىم ۋە مەرھەـ

مەت ئىنئامىمدىن ناھايىتى كۆپ نېسىۋە تاپسەن . بىز ئۆز يۇرتىمىزدىكى مۇساپىر - مۇجاپىرلارنىڭ يۈزلىرىگە مېھرىبانلىق ئىشىكىنى ئېچىپ كېلىۋاتىمىز . ئۆز مەرھەمىتىمىزنى ئاستانىمىزدىكى مۇلازىملىرىمىزنىڭ ئىنايەت داستىخىنىغا چېچىپ كېلىۋاتىمىز .

ئەگەر مىڭ يىل ئىزدىسەڭ بۇ مەملىكەتنى ،
تاپالماسسەن بىزدىن خاپا بىر كىشىنى .
بىزگە بولدى ھەممە ئىشتا شۇنداق مۇراد ،
پۇقرالارنىڭ ئىش - كۈشلىرى تاپقاي كۈشات .

ئۆكۈز شىرغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن ئۆزىنى مۇلازىملىققا قوبۇل قىلغانلىقىغا خۇشال بولۇپ ، خىزمەت كەمىرىنى رىغبەت بىلىگە باغلاپتۇ . شىرمۇ ئۇنىڭغا «يېقىن كىشى»لىك ئورۇن بېرىپ ، بارا - بارا ئۇنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى ئاشۇرۇپتۇ . كۆڭلىدە بولسا ئۇنىڭ ئەھۋالىنى مۇلاھىزە قىلىپ ، ئەقىل - ئىدرىكى ، قابىلىيەت ۋە تەجرىبىسىنى ياخشى باھالاپ كۆرۈپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ پەم - پاراسەتلىك ، ياخشى خۇلقلۇق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ، ئۇنىڭ خۇي - پەيلىنى بەكرەك ياقتۇرۇپ قېلىپ ، ئۇنىڭ دانىشمەنلىكىگە بولغان ئىشەنچى تېخىمۇ ئېشىپتۇ .

ئۇنى كۆرۈپ ، خۇش پەملىك ھەم سۆزشۇناس ،
كۆزى ئۆتكۈر دانالىقىن قىلدى قىياس .
ئۇ ئىدى بىر كۆپنى كۆرگەن ئىش بىلەرمەن ،
تەجرىبىلىك ئىشقا پۇختا ھەم دانىشمەن .

شىر كۆپ ئويلاپ تەپەككۇر يۈرگۈزگەندىن كېيىن ، ئۇنى ئۆزىگە سىرداش قىپتۇ . ئۆكۈز دائىم شىرنىڭ قېشىدا تۇرۇپ ، ئۇنىڭ قەدىر - قىممىتى ئېشىپتۇ . ھۆكۈم سۈرۈش ۋە پەرمان يۈرگۈزۈشتە شانۇ شەۋكىتى ئېشىۋېرىپتۇ . ئۇنىڭ مەرتىۋىسى بار-

لىق دۆلەت ئەركانلىرى ۋە ھۆكۈمەت ئەئيانلىرىدىن يۇقىرى دەرە-
جىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ .

دېمىنە شىرىنكۈ ئۆكۈزگە ناھايىتى كاتتا ھۆرمەت كۆرسەتكەن-
لىكىنى ، ئۇنىڭغا زىيادە ئىنئام ۋە ئىكرام قىلىۋاتقانلىقىنى ، لې-
كىن ئۆزىگە ھېچقانداق چوڭ ئىشلاردا مەسلىھەت سالمايۋاتقان ۋە
سۆزىنى ئاڭلىمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ھەسەت قولى بىلەن نەپرەت
سۈرمىسىنى كۆڭلىنىڭ كۆزىگە تارتىپتۇ ھەمدە غەزەپ ئوتى غەيـ-
رەت شولىسىنى دىمىغىغا ئۇرۇپ ئۇنىڭ پىغانىنى ئاشۇرۇپتۇ .

ھەسەت ئوتىنى ياندۇرسا ھۇسۇدى ،
بۇرۇنراق كۆيگۈسى ئاندا ئۆز ۋۇجۇدى .

شۇنىڭ ئۈچۈن دېمىنەنىڭ ۋۇجۇددا سەۋر ، كۆڭلىدە ئارام
قالماپتۇ . ئاخىر شىكايەت قىلىش ئۈچۈن كەلىلەنىڭ قېشىغا بېرىپـ
تۇ .

— ھەي بۇرادەر ، مېنىڭ ئەقلىمنىڭ ئاجىزلىقىنى ، تەدبىرىمـ
نىڭ سۇسلۇقىنى كۆرگىنىڭە ، — دەپتۇ دېمىنە كەلىلەگە ، —
بارلىق ھىممىتىمنى پەقەت شىرىنكۈ راھەت - پاراغىتىگىلا بېغىشـ
لىدىم . ئۆكۈزنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە كەلتۈرۈپ بەردىم . مانا ئەمدى
ئۇ شىرغا يېقىن بولۇپ ، مەرتىۋە تېپىپ ، ھەممە مۇلازىملاردىن
ئۈستۈن ئورۇندا تۇرىدىغان بولۇپ قالدى . مەن بولسام ئورۇن -
مەرتىۋەمدىن چۈشۈپ نەزەردىن قالدىم .

— بۇ ئىشنى سەن ئۆزۈڭ قىلدىڭ ، ئۆزۈڭ تاپقان بالاغا داۋا
يوق ئەمدى . بۇ پالىتىنى ئۆز پۇتۇڭغا ئۆزۈڭ ئۇردۇڭ . بۇ پىتنە
چاڭلىرىنى ئۆز يولۇڭدا ئۆزۈڭ توزۇتتۇڭ . ئەمدى سەن ھېلىقى
زاھىت كۆرگەن ۋەقەلەردەك ھادىسىگە دۇچ كەپسەن ، —
دەپتۇ كەلىلە .

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە .

— بايان قىلىنىشچە ، بىر زاھىت بار ئىكەن ، — دەپ ھېكا-
يىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

زاهىتنىڭ ھېكايىسى

بايانداً كەلتۈرۈلۈشچە ، بىر پادىشاھ بىر زاھىتقا قىممەت باھالىق تون ئىنئام قىپتۇ . بۇنىڭدىن بىر ئوغرى خەۋەر تېپىپ قېلىپ ، تونىنى ئوغرىلاش قەستىدە زاھىتقا قول بېرىپ مۇرىت بوپتۇ . ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ ، تەرىقەت ئەدەپلىرىنى ئۆگەنگەن بولۇپ كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ سۆھبىتىدە چۆرگىلەپتۇ . مانا شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ، ئۇ زاھىتقا مەھرەم بولۇۋاپتۇ ـ دە ، بىر كېچىسى پۈرسەت تېپىپ ، ھېلىقى تونىنى ئېلىپ قېچىپتۇ . زاھىت ئەتىسى قارىسا تونمۇ كۆرۈنمەپتۇ ، يېڭى مۇرىتىمۇ ھازىر بولماپتۇ . تونىنى ئۇنىڭ ئېلىپ قاچقانلىقىنى بىلگەن زاھىت ئۇنى ئىزدەپ شەھەر تەرەپكە مېڭىپتۇ . يولدا كېتىۋاتسا ، ئىككى كىيىك ئۇچراپ قاپتۇ . قارىسا ، ئۇ ئىككى كىيىك ئۇسۇشۇپ ، باشلىرىدىن قان ئېقىۋاتقانىكەن . زاھىت ئۇ يەردە بىر پەس قاراپ تۇرۇپتۇ . بىردەم دىن كېيىن بىر تۈلكە پەيدا بولۇپ ئارىغا كىرىپ ، كىيىكلەرنىڭ ئاققان قانلىرىنى يالاشقا باشلاپتۇ . شۇ ئەسنادا ئۇ ئىككى كىيىكنىڭ يەنە غەزىپى قوزغىلىپ ، بىر ـ بىرىگە ئېتىلىپتۇ . ئىككى باش ئىككى ياندىن بىر يولى تېگىپ ، تۈلكە ئوتتۇرىدا قىسىلىپ قېلىپ ، ئەجەل ئىسكەنجىسىگە گىرىپتار بولۇپ ئۆلۈپتۇ . زاھىت بۇ ھادىسىدىن تەجرىبە ئېلىپ يولىغا راۋان بولۇپ ، كەچ كىرگەندە شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ . قارىسا ، شەھەر دەرۋازىسى تاقىلىپ قالغانىكەن ، زاھىت كىرگىلى جاي تاپالماي چۆرگىلەپ يۈرۈپتۇ . گۈزەردە بىر خوتۇن ئۆگزە ئۈستىدە تۇرۇپ ھەر تەرەپكە قاراۋاتقانىكەن ، ئۇ زاھىتنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ بۇ يەرلىك ئەمەسلىكىنى پەملەپ ، ئۇنى ئۆيگە تەكلىپ قىپتۇ . زاھىت ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ ئۆيگە كىرىپتۇ ۋە بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ

تائەت ـ ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ . ئۇ خوتۇن داڭقى چىققان بۇزۇق ئىكەن ھەمدە ئۇنىڭ مەخسۇس ئەنە شۇنداق بۇزۇق ئىشلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن باققان بىر چۆرىسى بار ئىكەن . ئۇ چۆرە شۇنداق چىرايلىق ئىكەنكى ، ئۇنىڭ نازۇ كەرەشمىسى ھۆرلەرگىمۇ جىلۋە-گەرلىك ئۆگىتىدىكەن ، خۇمار كۆزلىرى غەمزە[1]ئوقى بىلەن ھەر قانداق ئادەمنىڭ كۆكسىنى تېشىدىكەن .

خىرامان قەددى سەرۋى ، يۇزلىرى خۇددى ماھى تابان ،
ئەقىلنىڭ بوينىغا زۇلفى بىلەن بەندى كەمەن سالغان .

ئۆزى قاملاشقان ، بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت تارتقان ، شېرىن سۆزلۈك ، شېكەر لەۋلىك بىر يىگىت ئۇ چۆرە بىلەن ئاشنا بولۇۋالغانىكەن . ئۇلار ھەمىشە خۇددى زۆھرە يۇلتۇزى بىلەن مۇشتىرى يۇلتۇزىدەك بىر ئورۇندا يېتىشىدىكەن . بۇ يىگىت : «باشقا كىشىلەر كېلىپ ئۇنىڭ ۋىسال جامىدىن شەربەت ئىچىۋالمىغىيدى ، تەشنا بولغانلار ئۇنىڭ تەلەپ شارابىدىن تېتىپ كۆرۈپ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇۋالمىغىيدى » دەپ رەشك قىلىپ ، بىر كۈننىمۇ ئۆتكۈزمەي ھەر كۈنى كېلىدىكەن .

شۇ قەدەر رەشكىم يامانكى ، كەلسە قولۇمدىن ئەگەر ،
قويماس ئىدىم خىيالىڭنى غەيرىي دىلغا كىرگىلى .

بۇ ئىككىسى ھەر كۈنى بىللە بولۇۋالغاچقا ، ھېلىقى يامان خوتۇن ئۆزىنىڭ تاپاۋىتىگە دەخلى يەتكەنلىكى ئۈچۈن بىتاقەت بولۇپ ، ھايا پەردىسىنى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرىۋېتىپ ، ھاياتىدىن قول يۇيۇپ ، زاھىت ئۇنىڭ ئۆيىدە قونغان ئاشۇ كېچىسى ھېلىقى يىگىت-

---

① غەمزە — ناز ـ كەرەشمە .

نى ئۆلتۇرۇۋېتىشكە قەست قىپتۇ . شۇڭا ، ئۇ خوتۇن بىر باھانە بىلەن ئۇ ئاشىق - مەشۇققا شاراب تۇتۇپ ، ئۇلارنى مەست قىلىپ قويۇپتۇ - دە ، پۈتۈن ئۆي ئەھلى ئۇخلىغان ۋاقىتتا ، ئەڭ ئۆتكۈر زەھەرنى قۇتىچىغا سېلىپ ، زەھەرلىنىپ ئۆلسۇن دەپ ئۇ يىگىت- نىڭ بۇرنىغا يېقىن ئاپىرىپتۇ . يىگىت تېخى دىمىغىغا تارتىپ ئۈلگۈرمەيلا بىرلا چۈشكۈرۈپتىكەن ، زەھەرنىڭ بۇسى ھېلىقى يامان خوتۇننىڭ ئاغزى - بۇرنىغا كىرىپ كېتىپ ، شۇ ھامان جان بېرىپتۇ .

زاھىت بۇ ھالنى كۆرۈپ ، قىيامەت كۈنىدەك ئۇزۇن بىلىن- گەن بۇ كېچىنى ناھايىتى تەسلىكتە ئۆتكۈزۈپتۇ . سۈبھى زاھىتى نۇرانە جايىنامازدىنى ئاسمان مېھرابىغا يايغان چاغدا ، زاھىت پىتنە - پاسات تائىپىسىنىڭ زۇلمىتىدىن قۇتۇلۇپ ، باشقا مەنزىلگە كۆچۈپتۇ . يولدا زاھىتنىڭ مۇرىتلىرىدىن بولغان بىر موزدۇز ئۇچراپ قېلىپ ، زاھىتنى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ بېرىپتۇ ۋە زاھىتقا ياخشى خىزمەت قىلىشنى ئۆيىدىكىلىرىگە تاپىلاپ قويۇپ ، ئۆزى بىر دوستىنىڭكىگە زىياپەتكە كېتىپتۇ . ئۇ موزدۇزنىڭ خوتۇنىنىڭ خۇش تەبىئەتلىك ، ئۆزى كېلىشكەن بىر ئاشنىسى بار ئىكەن .

ئۆزى نازۇ ئىشۋىلىك ، كۆزلىرى شوخ غەمزىلىك .
يۈز چىرايى جىلۋىلىك ، ئۇ ئىدى جانغا بالا .

ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا موزدۇزغا قوشنا بولغان ساتىراشنىڭ خوتۇنى دەللاللىق قىلىدىكەن . ئۇ ، ئەپسۇنگەرلىك قىلىپ ، ئوت بىلەن سۇنى بىر - بىرىگە قوشالايدىغان ۋە تىل ياغلىمىچىلىق بىلەن تاشنى مومدەك ئېرىتىۋېتەلەيدىغان بىر خوتۇن ئىكەن .

ئىدى شۇنداق يېتىشكەن پىرىپتىگەر ،
سۇمۇرغ بىلەن پاشنى جۇپ قىلاتتى .

ئېسىل بىللۇر تەسۋىنى ئۇرۇپ تۇرۇپ ،
كەمەر ئورنىغا زۇننار ئالدۇراتتى .

موزدۇزنىڭ خوتۇنى ئېرى بىر ياققا كېتىپ ئۆي خالىي قالغاندا ، دەللالغا : «بۇگۈن ئۆي خالىي قالدى ، ئاشنامغا خەۋەر قىلىپ قوي» دەپتۇ . ئاشنىسى خەۋەر تېپىپ شۇ ئاخشىمىلا كېلىپ ، ئىشكىنىڭ ئېچىلىشىغا ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈپ تۇرسا ، موزدۇز خۇددى كۆرۈنمەس بالا - قازادەكلا تۇيۇقسىز يېتىپ كېلىپ قاپتۇ - دە ، ئىشكىنىڭ قېشىدا تۇرغان كىشىنى كۆرۈپ قاپتۇ . موزدۇز ئىلگىرىمۇ ئۇ ئادەمدىن بىر ئاز گۇمان قىلاتتىكەن . شۇ پەيتتە ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ گۇمانىنى مۇقەررەشتۇرۇپتۇ - دە ، غەزەپ بىلەن ئۆيگە كىرىپ خوتۇنىنى راسا ئۇرۇپ ، هويلىسىدىكى بىر تۈۋرۈككە مەھكەم باغلاپ قويۇپ ، ئۆز ئورنىغا كىرىپ يېتىپ قاپتۇ . بۇنى كۆرگەن زاهىت : «بۇ ئادەم هېچقانداق سەۋەبسىزلا بۇ بىگۇناه خوتۇننى كۆپ ئۇرۇۋەتتى ، ئەمدى مەن ئۇنى تىلىۋالاي» دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا ساتىراشنىڭ خوتۇنى كېلىپ ، موزدۇزنىڭ خوتۇنىغا : «يىگىت كېلىپ ساقلاپ قالدى ، ئۇنى تولا ئىنتىزار قىلما ، تېزرەك چىقىپ كۆڭلىنى خۇش قىل ، پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگىن» دەپتۇ . موزدۇزنىڭ خوتۇنى ئۇنى ئاستا چاقىرىپ : «ئوبدان ئاچا ، ناله - زارىمنى ئاڭلا ، ماۋۇ زالىم ، رەهىمسىز ئېرىمنى كۆرگىنە ، تالادىن كىرىپلا خۇددى ساراڭغا ئوخشاش ئۇرۇپ تۈۋرۈككە مەھكەم باغلاپ قويدى . ئەگەر ماڭا مېهرىبانلىق قىلساڭ ، تېزرەك مېنى يېشىپ قويغىن . سېنى مېنىڭ ئورنۇمدا تۈۋرۈككە باغلاپ قويۇپ ، تېزرەك يارىمنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۆزرە ئېيتىپ ، ئۇنى يولغا سېلىۋېتىپ ، ئاندىن سېنى يېشەي ، بىر مەرهەمەت قىلىپ مېنىنەتدار قىلساڭچۇ ، ئاچا» دەپ يالۋۇرۇپتۇ . ساتىراشنىڭ خوتۇنى ئىچى ئاغرىپ ، ئۇنى يېشىپ ئۆزىنى باغلاشقا رازى بوپتۇ ۋە ئۇنى يېشىپ ئۆزى باغلىنىپتۇ .

زاهىت بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەھۋالىنىڭ ھەقىقىتىنى پەملەپتۇ . شۇ ئەسنـادا موزدۇز ئـويغىنـىپ ، خوتۇنىنى چاقىرىپ-تۇ . ساتىراشنىڭ خوتۇنى «ئاۋازىمدىن تونۇپ قالمىسۇن» دەپ جاۋاب بەرمەپتۇ . موزدۇز ھەر قانچە چاقىرغان بولسىمۇ ئۇ خوتۇن-دىن ئۇنچىقمىغاندىن كېيىن موزدۇزنىڭ غەزىپى قوزغىلىپ ، قو-لىغا پىچاق ئېلىپ كېلىپ ئۇ خوتـۇنىنـىڭ بـۇرنىـنى كـېسىۋې-تىپتۇ ـ دە : «مانا بۇنى ئاشناڭغا سوۋغا قىلىپ بەر» دەپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ .

خوتۇن قورققىنىدىن ئۇن چىقىرالماپتۇ . زاھىت ئۆز ـ ئۆزى-گە : «ئاجايىپ ئىش ، ئەيش ـ ئىشرەتنى باشقىلار قىلىپ ، خاپىلى-قىنى باشقىلار تارتقىنىنى كۆرمەمدىغان» دەپتۇ . موزدۇزنىڭ خو-تۇنى قايتىپ كېلىپ ، دەللىنىڭ بۇرنى كېسىلگەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى ھەجالەتچىلىكتە قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆزرە ئېيتىپ ، ئۇنى يېشىپ ئۆزىنى باغلاپتۇ . ساتىراشنىڭ خوتۇنى بۇرنىنى قولىدا كۆتۈرۈپ ئۆيىگە كەپتۇ . ئۇ ھەيرانلىقتىن بىر تۇرۇپ كۇلىدىكەن ، بىر تۇرۇپ يىغلايدىكەن . زاھىت بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ۋە بولۇنغان گەپلەرنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ . موزدۇزنىڭ خوتۇنى بىرەر سائەت باغلاقلىق تۇرغاندىن كېيىن قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ مۇناجات قىلىشقا باشلاپتۇ : «خۇدايا خۇۋەندە ، پاك پەرۋەردىگارا ! ئۆزۈڭ بىلىسەن . ئېرىم ماڭا زۇلۇم قىلىپ ، قىلمىغان گۇناھنى گەدىنىمگە ئارتىپ ، مېنى باغلىدى ۋە جامالىمنىڭ زىننىتى بولغان بۇرنۇمنى كەستى . خۇدايا پاكلىقىمنىڭ ھەققى ھۆرمىتىدىن بۇر-نۇمنى ئۆزۈڭ ساقايتقىن ! » ئۇنىڭ ئېرى موزدۇز ئويغاق يېتىپ ، ئۇ مۇناجاتنى ئاڭلاپتۇ .

— ھەي بىھايا ، ھارامزادە بۇزۇق ! — دەپ ۋارقىراپتۇ ئۇ ئۆيدە تۇرۇپ ، — نېمە دەۋاتىسەن ؟ پاسقىلارنىڭ دۇئاسىنىڭ نېمە قەدىر ـ قىممىتى بار ؟ بۇزۇقلارنىڭ مۇناجاتىنىڭ نېمە ئېتىبارى بار ؟

كىشىنىڭ دۇئاسى بولار مۇستىجاب ،
تىلى بىلەن دىلى ئوخشاش بولسا ساپ .

ئۇ خوتۇن بىردىنلا ۋارقىراپ :

— ھەي دىل ئازار ، زالىم ! ،— تۇر ئورنۇڭدىن ، خۇدايىتائالا لانىڭ قۇدرىتىنى تاماشا قىل ، مەن پاك بولغاچقا خۇدايىتائالا بۇر- نۇمنى ساقايتتى ۋە خالايىق ئوتتۇرىسىدا شەرمەندە قىلمىدى ،— دەپتۇ ئېرىگە .

ھېلىقى نادان موزدۇز ئورنىدىن تۇرۇپ ، چىراغ يېقىپ ، خوتۇنىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ بۇرنىنىڭ ساق ئىكەنلىكى- نى ، ھېچبىر يەردە زەخىم ، يارا ياكى كېسىك ئەسىرىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، گۇناھىغا ئىقرار بولۇپ خوتۇنىدىن ئۆزرە سوراپتۇ .

— مەن بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق ساختىپەز پىتىنخورلارنىڭ سۆزىگە كىرمەيمەن ،— دەپتۇ ئۇ خوتۇنىنىڭ قولىنى يېشىپ تۇ- رۇپ ناھايىتى مۇلايىملىق بىلەن توۋا قىلغان ھالدا ،— ئەمدى قالغان ئۆمرۇمنى سېنىڭ بۇيرۇقۇڭغا پەرمانبەردارلىق بىلەن ئۆتۈ- كۈزىمەن . ساڭا ئوخشاش دۇئاسى ئىجابەت بولىدىغان ئىپپەت پەر- دىسى ئىچىدىكى مەستۇرە ئايالنى قەدىرلەيمەن .

ساتىراشنىڭ خوتۇنى بۇرنىنى كۆتۈرۈپ ئۆيىگە كەپتۇ ۋە ئەم- دى قانداق ھىيلە بىلەن بۇ ئىشنى ئېرىگە كۆرسىتىشنى بىلمەي ھەيران بولۇپ ، قولۇم - قوشنا ۋە دوست - دۇشمەنلەرنىڭ نېمە- دەپ سۆز - چۆچەك قىلىشىدىن ئەنسىرەپ تۇرسا ، ساتىراش ئوي- غىنىپ ۋارقىراپتۇ :

— ھەي خوتۇن ، ئەسۋابلىرىمنى ئەكەل ، پالانى غوجامنىڭ ئۆيىگە بارىمەن .

خوتۇن كېچىكىپرەك جاۋاب بېرىپ ، ئەسۋابنى ئەكېلىشتىمۇ

سەل تەخىر قىلىپ ، ئاخىر بىر ئۇستىرىنى ئېچىپ ، ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپتۇ . ساتىراشنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، خوتۇنىنى تىللىغان پېتى قاراڭغۇدا ئۇستىرىنى خوتۇنىغا قارىتىپ ئېتىپتۇ ، خوتۇن دەرھال ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ : «ۋاي بۇرنۇم ، ۋاي بۇرنۇم» دەپ پەرياد قىلىشقا باشلاپتۇ . ساتىراش ھەيران بولۇپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قاپتۇ . ئۇ خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇغقان ۋە قولۇم - قوشنىلىرى يېغىلىپ ، ئۇنىڭ ھالىنى كۆرۈپ ساتىراشنى مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ . ئۇ بىچارە ھەيران بولۇپ ، يا ئىقرار قىلىشنى ، يا ئىنكار قىلىشنى بىلمەي قاپتۇ . شۇ ئارىدا تاڭ ئېتىپ قاراڭغۇ-لۇق زۇلمىتى كۆتۈرۈلۈپ ، ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نامايان بوپتۇ .

تارتتى لەشكەر پەلەككە شاھى شەرق ،
شاھى مەغرىب قان ئىچرە بولدى غەرق .

خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئولىشىپ ، ساتىراشنى قازا-نىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ . زاھىتمۇ موزدۇزنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ قازى مەھكىمىسىگە بېرىپتۇ . ئۇ قازى بىلەن قەدىردان دوست ئىكەن . خوتۇننىڭ تۇغقانلىرى دەۋا قىلىشىپتۇ . قازى ساتىراشتىن سوراپتۇ :

— ھەي ئۇستا ، نېمىشقا بۇ خوتۇننىڭ بۇرنىنى كەستىڭ ؟

ساتىراش جاۋاب بېرىشكە ئاجىز كەپتۇ . قازى قىساسنى ئې-لىپ بېرىش ئۈچۈن ساتىراشنىڭمۇ بۇرنىنى كېسىشكە بۇيرۇپتۇ .

— بۇ ئىشتا كۆپرەك پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك ، قازى ئاخۇ-نۇم !— دەپتۇ زاھىت ئورنىدىن تۇرۇپ ،— ئەگەر تونىنى ئوغرى ئالمىغان بولسا ، تۇلكىنى كېيىكلەرنىڭ ئۈسۈپ ئۆلتۈرگەنلىكى ، بۇزۇق خوتۇننىڭ زەھەردىن ھالاك بولغانلىقى ، موزدۇزنىڭ بولسا ساتىراشنىڭ خوتۇننىڭ بۇرنىنى كەسكەنلىكى قاتارلىق بالا -

قازالارنى كۆرمىگەن بولاتتىم .

قازى زاھىتقا بۇرۇلۇپ بولغان ۋەقەنى سوراپتۇ . زاھىت كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى بىرمۇ بىر بايان قىلىپ ئاخىرىدا شۇنداق دەپتۇ :

— مەندە مۇرىت ئېلىش ئارزۇسى بولمىغان بولسا ، ئوغرىنىڭ ھېيلە - مىكرىگە ئالدىنىپ ، تونىنى ئوغرىلاتمىغان بولاتتىم . ئەگەر تۇلكە نەپسى يامان ، قانخور بولمىغان بولسا ، كېيىكلەرنىڭ ئارىسىدا قېلىپ ئۆلمىگەن بولاتتى . ئەگەر بۇزۇق خوتۇن باشقىلارغا يامانلىق ئىزدىمىگەن بولسا ، زەھەرلىنىپ جان بەرمىگەن بولاتتى . ئەگەر ساتىراشنىڭ خوتۇنى ئۇ ناشايان ئىشقا مەدەت بەرمىگەن بولسا ، بۇرنى كېسىلىپ رەسۋا بولمىغان بولاتتى . ھەر كىم يامانلىق قىلسا ، ياخشىلىقتىن ئۈمىد كۈتمەسلىكى كېرەك . ھەر كىمگە ناشىكەر لازىم بولسا ، ھەنزەل[1] ۋە چاچراتقۇ تېرىماسلىقى كېرەك .

بۇ جاھان توغرىسىدا ، دەپتۇ ئاقىللار شۇنى ،
تېرىمىغىن يامانلىق ، ئۇرارسەن ئاخىر ئۇنى .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، بۇ جاپا يولىنى ئۆزۈڭ ئىختىيار قىلغانلىقىڭنى ، بۇ مۇشەققەتنى ئۆزۈڭ چەككەنلىكىڭنى چۈشىنىشىڭ كېرەك . ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ قىلغان تۇرۇقلۇق ئەمدى يەنە كىمدىن نالە قىلىسەن ؟

— راست ئېيتىسەن ، — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا ، — بۇ ئىشنى ئۆزۈم قىلدىم ، لېكىن ئەمدى مېنىڭ بۇ ئىشتىن قۇتۇلۇش تەدبىرىم توغرىسىدا نېمە دەيسەن ؟

— بۇ توغرىدا باشتىمۇ مەن ساڭا قوشۇلمىغان ، ھېلىمۇ ساڭا ئارىلاشمايمەن ۋە دەخلى يەتكۈزمەيمەن ، ئۆزۈڭ ئويلاپ پىكىر

---

① ھەنزەل - ئاچچىق تاۋۇز . مىللىي ۋە جۇغىيى تېبابەتتىدە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل دورا . خەنزۇچە گۈالۇ دەپىلىدۇ .

قىل ، ھەر كىم ئۆز مەسلىھىتىنى ئۆزى ياخشى بىلىدۇ ،— دەپتۇ كەلىلە .

— ئۇنداق بولسا مەن ھىيلە ئىشلىتىپ ھەربىكەت قىلىمەن ، تا ئۆكۈزنى ھازىرقى مەرتىۋىسىدىن چۈشۈرۈپ ، مۇشۇ يۇرت تەۋەسىدىن قوغلاپ چىقارمىغۇچە ھەرگىز غاپىللىق ۋە بوشاڭلىق قىلمايمەن . مەن ئارتۇق مەرتىۋىمۇ ئىزدىمەيمەن . بۇزرۇكلەر : «ئاقىللار بەش ئىشقا ئالدىرىسا بولىدۇ» دەپ ئېيتىشقان . بۇنىڭ بىرىنچىسى ، مەنسەپ ۋە مەرتىۋىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ؛ ئىككىنچىسى ، زەرەردىن قېچىشقا ؛ ئۈچىنچىسى ، ئۆز مەنپەئىتىنى قوغداشتا ؛ تۆتىنچىسى ، ئۆزىنى بالا ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ؛ بەشىنچىسى ، نەپ ئالماق ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئالماقتا ئالدىرىسا بولىدۇ . مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىمەن . تاكى ئۆز مەنسىپىمگە ئېرىشىپ ، ئىززەت ـ ئابرۇي ۋە ھوقۇقۇم قولۇمغا كەلمىگۈچە توختىمايمەن . مەن قۇرغۇيدىن ئىنتىقام ئالغان قۇشقاچتىنمۇ زەئىپ ئەمەسمەن ،— دەپتۇ دېمنە .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— ئىككى قۇشقاچ بىر دەرەختە ئۇۋا تۇتقانىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇينىڭ ھېكايىسى

ئىككى قۇشقاچ تاغدىكى بىر دەرەختە چاڭگا قۇرۇپ ، ئازغىنا دان ۋە سۇغا قانائەت قىلىپ ھايات كەچۈرىدىكەن . شۇ يەرگە يېقىن يەنە بىر دەرەخ ئۈستىدە بىر قۇرغۇي بار ئىكەن . ئۇ قۇرغۇي ئۆۋ قىلىدىغان ۋاقتىدا ، چاقماقتەك چاچراپ ، خۇددى چېقىندىقتەك قۇشلار جەننىتىگە خامىنغا ئوت سالىدىكەن .

قانچىلاپ قۇشلارغا چاڭگال ئاچاتتى ،
بىر ھەملىدە مىڭ قۇشقاچنى ئالاتتى .

قاچانكى قۇشقاچلار بالا چىقارسا ، ئۇچۇرما بولغان ۋاقتىدا ، قۇرغۇي بىر ياندىن پەيدا بولۇپ كېلىپ ، قۇشقاچ بالىلىرىنى ئوۋلاپ ، ئۆز بالىلىرىغا بېرىدىكەن . قۇشقاچلار بولسا : «ۋەتىنىنى سۆيمەك ئىمان جۇملىسىدىندۇر» دەپ ، ئۇ يەردىن كۆچۈپ كەتمەيدىكەن ، لېكىن ئۇ يەردە تۇرۇشقىمۇ ئامالسىز قالغانكەن . بىر نۆۋەت قۇشقاچلار بالا چىقىرىپتۇ ، بالىلىرى بولسا چوڭىيىپ قانات چىقىرىپ ھەربىرىدە قىلىشقا باشلاپتۇ . ئاتا - ئانىلىرى بالىلىرىنى كۆرۈپ ، سۆيۈنۈپ ، خۇشال - خۇراملىق بىلەن پەرۋاز قىپتۇ . ئەمما ، تۇيۇقسىز قۇرغۇينىڭ ئەندىشىسى خىيالىغا چۈشۈپ ، شۇ زامانلا خۇشاللىقلىرى قايغۇغا ئالمىشىپ ، ئىزتىراپ بىلەن ناله - زار قىلغىلى تۇرۇپتۇ . پەرزەنتلىرىنىڭ ئىچىدە ۋۇجۇدىدىن باتۇرلۇق ئالامىتى چىقىپ تۇرغان بىرى بار ئىكەن ، ئۇ ئاتا - ئانىسىدىن سوراپتۇ :

— خۇرسەنلىكىڭلارنىڭ كېتىپ ناله - زار قىلىشىڭلارنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

ئۇلار :

سورىما بىزدىن ، قەلبىمىز كۆيمەكتە يالقۇنلاپ شۇئان ،
يېشىمىزدىن سورا ئۇنى ، ئۇ قەلبىمىزگە تەرجىمان .

دەپ ، قۇرغۇينىڭ زۇلمىنى ۋە پەرزەنتلىرىنى كۈتۈپ تۇرغان ئاقىۋەتنى سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— تەقدىرنىڭ قازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ . ئەمما ، دەردىگە داۋا ، رەنجىگە شىپا تېپىش ئۈچۈن سەۋەب قىلىشنى خۇدا مۇقەررەر قىلىپ ياراتقان . بۇ چىگىچنى يېشىش ئۈچۈن بىر

قەدەم كۆتۈرسەڭلار ، بـۇ بالا دەپـئـى بولۇشـى مۇمكـن ،— دەپتۇ قۇشقاچ بالـسى .

بۇ گـەپ قۇشقاچلارغا ياراپ قاپتۇ ـ دە ، ئۇلاردىن بـرى بالـسـنى بېقىپ ئولتۇرۇپتۇ . يەنە بـرى قۇرغۇيدىن مۇداپـئـە كۆـ رۈش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلىپ كۆپ ئويلىغاندىن كېيىن ئاخىر : «ھەر قانداق بىر جانـۋار ئالدىمغا ئۇچرىسا ، ئۇنىڭغا دەردىمنى ئېيتىپ ئىلاجىنى سوراي» دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ كېتىپ بارسا ، ئوت كانىدىن چىقىپ ، سەھرادا كېتىپ بارغان بىر سەمەندەرنى كۆرۈپ قاپتۇ . قۇشقاچ ئۇنىڭ شەكلى ۋە كۆرۈنۈشىدىن ئەجەبلـە ـ نىپ : «مۇشۇ جانـۋارغا ئۆز ھالىمنى بىر بايان قىلىپ باقاي» دەپ ئويلاپ ، تەزىم ۋە ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن سەمەندەرنىڭ قېشىغا كېلىپ سالام قىلىپ ئەدەپ بىلەن تۇرۇپتۇ . سەمەندەر غەلىتە تىل بىلەن ئۆزىنىڭ مۇساپىرلارغا يېقىنچىلىق قىلىدىغان ۋە غېرىبلارنىڭ قاياشى بولىدىغان قائىدە ـ يوسۇنىنى بەجا كەلتۈـ رۈپ :

— چىرايىڭدا مالامەت ئەسىرى كۆرۈنىدىغۇ ؟ ئەگەر يول ئازا ـ بىدىن بۇنچە رەنج چەككەن بولساڭ ، بۇ مەنزىلدە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ ئارام ئالغىن ، ئەگەر باشقا ئىش تۇپەيلىدىن خاپا بولۇپ قالغان بولساڭ ، ئېيتقىن ، ئۇنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قولۇمدىن كېلىشچە ھەرىكەت قىلاي ،— دەپتۇ .

قۇشقاچ تاشقا سۆزلىسە تاشمۇ پارە ـ پارە بولۇپ كەتكۈدەك ھالدا زار ـ زار يىغلاپ تۇرۇپ ئۆز ھالىنى بايان قىپتۇ :

ھەركىمگە ھالىمنى بايان ئەيلەرمەن ،
كۆكسىگە يۈزلەرچە ئەلەم باغلارمەن .

ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان سەمەندەرنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ ـ دە ، قۇشقاچقا :

— غەم يېمىگىن ، مەن بېشىڭدىن بۇ بالانى كەتكۈزۈۋېتىمەن . بۇگۈن كېچە قاراپتۇر ، بىر ئۇچقىنىمچە ئۇنىڭ ئۆيىنى ۋە ئۆزىنى كۆيدۈرۈپ كۈللىرىنى سورۇۋېتىمەن . سەن ئاۋۇال ماڭا ئۆيۈڭنى كۆرسىتىپ قوي ، ۋاقتى كەلگەندە مەن بارىمەن ،— دەپتۇ . قۇشقاچ ئۆزىنىڭ ئۆيىنى سەمەندەر ياخشى تونۇغۇدەك قىلىپ ئېنىق كۆرسىتىپ قويۇپ ، سۆيۈنۈپ ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ . ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ . كېچىسى ھېلىقى سەمەندەر بىر نەچچە سەمەندەرنى يېغىپ ، ھەر بىرى بىر پارچىدىن چوغ ۋە گۈگۈت ئېلىپ قۇشقاچنىڭ ئۆيىگە كېلىشىپتۇ . قۇشقاچ ئۆزى يول باشلاپ ئۇلارنى قۇرغۇينىڭ ئۇۋۇسىغا باشلاپ بېرىپتۇ . قۇرغۇي بالىلىرى بىلەن قۇرغۇي بالا ـ قازادىن بىخەۋەر ئۇخلاۋاتقانىكەن ، سەمەندەرلەر چوغنى ئۇنىڭ ئۇۋۇسىغا توشقۇزۇۋېتىپتۇ . شامال چىقىپ ئوت يالقۇنلاپ كۆيۈپتۇ . قۇرغۇيلار خەۋەر تاپقان ۋاقىتتا ئۇ ئوتنى ئۆچۈرۈپ بولمايدىغان ھالەتكە يەتكەنىكەن . شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆيۈپ كۈل بوپتۇ .

زالىم ئۆز زۇلمىدىن ئوت ياقسا ئەگەر ،
ئۆزىن ھەم ئۆزگىنى تەڭلا كۆيدۈرەر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ھەركىم دۈشمەننى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلسا ، گەرچە ئۆزى كىچىك ، دۈشمىنى چوڭ بولسىمۇ غەلىبە قازىنىش ئېھتىمالى بار .

بۇنىڭ ئاڭلىغان كەلىلە شۇنداق دەپتۇ :

— ھازىر ئۆكۈز شىر بىلەن ناھايىتى ئىناق ۋە يېقىن ئۆتۈۋاتىدۇ . ئۆكۈزنىڭ مېھرى شىرنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى . شۇڭا ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى شىرنىڭ كۆڭلىدىن كۆتۈرمەك ۋە ئۇنىڭ مەجەزىنى ئۆزگەرتمەك غايەت مۇشكۈل ئىش ، پادىشاھلار ھەر قاچاندا بىرەر كىشىنى تەربىيەت قىلسا ، ئۇنى سەۋەبسىز خارلىمايدۇ .

ئەگەر ھەر كىمنىڭ ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرسە ، ئۇنى بىكاردىن بىكارغىلا نەزەردىن تاشلىمايدۇ . سۇ ھەر قانچە ئۇلۇغ بولسىمۇ سۇ ئۇستىدىكى كىچىككىنە چۆپنى يۇتۇپ كەتمەيدۇ . مانا شۇنىڭ ھېكىمىتىگە قارىسىڭ بولىدۇ . ھەر قانداق كىشى ئۆزى تەربىيە قىلىپ ئاسرىغان نەرسىنى ئۆزى نابۇت قىلمايدۇ - دە !

— پادىشاھ قانداق سەۋەب بىلەن ئۇنى تەربىيەت قىلىدىكەن ؟ نېمە ئەۋزەللىكى ئۈچۈن ئۇنى باشقا ۋەزىرلەردىن ئۈستۈن ئورۇنغا چىقىرىدىكەن ؟— دەپتۇ دېمنە ،— بۇ توغرىدا دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ھەممىسى پادىشاھتىن رەنجىيدۇ ، ئەلۋەتتە . ھۆكۈمالار : «پادىشاھلىققا مۇنۇ ئالتە نەرسىنىڭ بىرىدىن ئاپەت يەتكەي» دەپ ئېيتىشقان . ئۇنىڭ بىرى ، دۆلەت ئىشلىرىغا كۆيۈنىدىغان كىشىلەرنى ئۆزىدىن مەھرۇم قىلسا ۋە تەجرىبىلىك كىشىلەرنى نەزەردىن چۈشۈرسە ؛ ئىككىنچىسى ، مەملىكەتتە پىتنە - پاسات ، ھاجەتسىز ئۇرۇشلار ۋە كۈتۈلمىگەن ھادىسىلەر پەيدا بولۇپ ، بىر بىرىگە قارىمۇ قارشى گۇرۇھلارنىڭ خەنجەرلىرى غىلاپتىن چىقسا ؛ ئۈچىنچىسى ، پادىشاھلار ھاۋايى - ھەۋەس ، راھەت - پاراغەتكە بېرىلىپ كەتسە ، شىكارغا ھېرىسمەن بولسا ؛ تۆتىنچىسى ، پۇتۇن جاھانغا كەلگەن ، تەبىئەتنىڭ نورمال تەرتىپىگە خىلاپ بولغان يەر تەۋرەش ، سۇ ئاپىتى ، ئوت ئاپىتى قاتارلىق ھادىسىلەر يۈز بەرسە ؛ بەشىنچىسى ، پادىشاھلار بەتخۇي ، غەزەپلىك بولسا ، سىياسەتتە مۇبالىغە قىلسا ؛ ئالتىنچىسى ، جاھىللىق قىلسا ، يەنى سۇلھى قىلىدىغان جايدا ئۇرۇش قىلسا ، ئۇرۇش قىلىدىغان پەيتتە سۇلھى قىلسا .

بىمەھەل سۇلھى ، ئۇرۇش بولماس بىكار ،
گۇل جايىدا گۇل ، تىكەن جايىدا خار (!)

— ئىنتىقام كەمىرىنى باغلىغانلىقىڭ ۋە شەنزەبەنىڭ پېيىغا

چۈشكەنلىكىڭنى بىلدىم ،— دەپتۇ كەلىلە ،— لېكىن مەن كىشىگە ئازار بېرىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى ، يامانلىقنىڭ چوقۇم مۇكاپاتى يېتىدىغانلىقىنىمۇ بىلىمەن . ھەر كىم ئىبرەت كۆزىنى ئاچسا ، يامانلىقنىڭ مۇكاپاتىنى ئويلىسا ، خۇددى ئادىل پادىشاھ كۆرگىنىدەك ، ياخشىلىق ۋە مەرھەمەتنى تىلەپ ، قولى ۋە تىلىنى ئازار ۋە ئىزادىن تارتىشىدا شەك يوق .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— ئاڭلىشىمچە ، ئىلگىرىكى زامانىدا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

شاھى ئادىلنىڭ ھېكايىسى

ئىلگىرىكى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، ئۇ غەزەپ قولىنى ئېچىپ ، زۇلۇم پۇتىنى ياخشىلىق ۋە ئادىللىقنىڭ سىرتىدا قويغان بىر پادىشاھ ئىكەن . پۇقرالىرى ئۇنىڭ جەبىر - زۇلمىدىن ھەمىشە دۇئاغا قول كۆتۈرگەن ۋە لەنەتكە تىل ئاچقانىكەن . ئۇ پادىشاھ بىر كۈنى ئۇۋغا چىقىپتۇ ۋە ئوۋدىن قايتىپ كېلىپلا : «ھەي زۇلۇم كۆرگەن كىشىلەر ! مېنىڭ دىلىم تاكى بۇگۈنگىچە ساۋاب جامالىنى كۆرمىگەنىدى . جاپا - مۇشەققەتكە قالغانلارغا رەھىم قىلمىغاندىدىم . بۇگۈندىن تارتىپ خەلقىمەرۋەرلىككە بەل باغلاپ ، ئادالەت قىلىشقا نىيەت قىلدىم . ئۇمىدىم شۈكى ، بۇنىڭدىن كېيىن پۇقرالارنىڭ ئىشىكىنى ھېچقانداق زالىم قاقالمىغاي» دەپ جاكارلاپتۇ . بۇ خۇش خەۋەردىن پۇقرالارنىڭ دىلى شادلىققا يۈزلىنىپ ، پېقىرلار بۇ بېشارەتتىن گۈل تېرىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئازغىنا پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ بەرىكىتىدىن شۇنچىلىك كەڭرىچىلىك بوپتىكى ، بۇرە شىرنىڭ ئەمچىكىدىن سۈت ئەمگۈدەك ، كەكلىك قارچىغا بىلەن بىر ئۆيدە ياشىغۇدەك دەرىجىدە ئادالەت ئورناپتۇ . شۇ سەۋەبىدىن

تىن ئۇ پادىشاھ «شاھى ئادىل» دېگەن نامغا ئېرىشىپتۇ .

ئەدلۇ ئىنساپ شۇ قەدەر مەھكەم بولۇپ قىلدى داۋام ،
ئۇ زاماندا بولدى گويا ئوتقا گۈڭگۈرت پاسىبان .

سەلتەنەت يېقىنلىرىدىن بىرى بىر پۇرسەت تېپىپ ، پادىشاھ-تىن ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى ۋە ئۇنىڭ خۇيى - پەيلىنىڭ تۈزۈلۈپ ، خەلقە زۇلۇم سېلىشتىن ئادالەت تەرەپكە ئۆتۈشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ .

— مەن شىكارغا چىققان كۈنى ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ ، ھەر تامانغا نەزەر سېلىپ يۈرۈپ تۈيۇقسىز بىر ئىتنىڭ بىر تۈلكىنى قوغلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — قاراپ تۇرسام ، ئىت يۈگۈرۈپ بېرىپ تۈلكىنىڭ پۇتىنى چىشلەپ چاينىۋەتتى . تۈلكە بىچارە ئاقساقلىغىنىچە بىر تۆشۈككە كىرىپ كەتتى . ئىت قايتىپ كەلدى . شۇ ئەسنادا ، بىر كىشى بىر تاشنى ئىتقا ئېتىۋىدى ، تاش ئىتنىڭ پۇتىغا تېگىپ پۇتى سۇندى . ئۇ كىشى تېخى ئۇچ - تۆت قەدەم ماڭدا - ماڭمايلا ، ئۇ ئادەمنى ئات تېپىۋېتىپ ئۇنىڭمۇ پۇتى سۇندى . ئۇ ئاتمۇ ھېچقانچە ماڭماي تۇ-رۇپ پۇتى بىر تۆشۈككە سېپىلىپ كېتىپ ، پۇتى سۇندى . شۇندا مەن ھوشۇمنى تېپىپ ئۆز - ئۆزۈمگە : «كۆردۈڭمۇ ؟ نېمە ئىشلار يۈز بەردى ؟ ئەقىللىق كىشى بۇ كۆرگەن ھادىسىلەردىن ئىبرەت ئېلىشى كېرەك» دېدىم .

ياخشىلىق قىلغىن قىلما يامانلىق ،
ئىشىڭغا لايىق جازا كۆرەرسەن .
گەر ياخشىلىققا مايىللىق قىلساڭ ،
ئابرۇي دۆلەت راسا كۆرەرسەن ،
ئەگەر يامانلىق ئەيلىسەڭ رىغبەت ،
بىرنەچچە يامان بالا كۆرەرسەن .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، ئاقىۋىتىنده جازا تارتىپ ئويلاپ ، باشقىلارغا يامانلىقنى سېغىنسا ، يامانلىقىڭنىڭ شۇملۇقى تېگىپ قالمىسۇن يەنە ! ھەر كىم باشقىلارغا ئورا كولىسا ، ئالدى بىلەن ئۆزى يىقىلىدۇ . بۇزرۇكلەردىن بىرسى : «ياماندىلىق قىلما ، يامانلىق كۆرەرسەن ، ئازگال كولىما ، ئۆزۈڭ يىقىلۇرسەن» دەپ ئېيتقان .

— مەن بۇ ۋەقەدە زالىم ئەمەس ، مەزلۇممەن ، — دەپتۇ دېھقان ، — ئەگەر زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئىنتىقام ئالسا ، ئۇنىڭغا جازا كەلمەيدۇ . ئەگەر ئازار يېتكۈزگۈچىگە ئازار بېرسە ، زەرەر تارتمايدۇ .

— پەرىزىمچە ، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن ئۆز قىلمىشىڭدىن ۋاز كەچمەيدىغاندەك تۇرىسەن . ئەمما ئۇ سەندىن كۈچلۈك ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ دوستلىرى سېنىڭ دوستلىرىڭدىن كۆپ تۇرسا ، سەن ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلالايسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— بۇ ئىشنىڭ بىناسىنى قۇرۇشقا كۆپ كۈچ ۋە كۆپ مەدەتكار كەتمەيدۇ ، — دەپتۇ دېمنە ، — ھىيلە ۋە تەدبىر بىلەن چارە قىلماق كېرەك ، چۈنكى ھىيلە كۈچ - قۇۋۋەتتىن كۈچلۈكرەكتۇر . سەن بىر يىلاننى ھىيلە بىلەن ئۆلتۈرگەن قاغىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىماپتىكەنسەن - دە ؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— بىر قاغا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

قاغا بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى

بىر قاغا تاغنىڭ كامىرىغا ئۇۋا ياساپ ، تاشنىڭ تۆشۈكىنى ماكان قىلىپ ياشىغانىكەن ، ئۇنىڭ ئۇۋىسىنىڭ يېنىدا بىر زەھەرلىك يىلاننىڭ ئۇۋىسى بار بولۇپ ، قاچانكى قاغا بالا چىقارسا ، ئۇنىڭ بالىلىرىنى شۇ يىلان يەپ كېتىدىكەن . قاغا يۇرەك پارىسى بولغان بالىلىرىنىڭ پىراقىدا داغ بولىدىكەن . يىلاننىڭ زۇلمى

بارغانسېرى ھەددىدىن ئېشىپتۇ . قاغا تاقەتسىزلىنىپ ، ئۆزىگە دوست بولغان بىر چىلبۆرىگە :

ئاشۇ يىلاندىن قۇتۇلسام بولاتتى ، — دەپ شىكايەت قىپتۇ .

— قانداق قۇتۇلماقچىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ چىلبۆرە .

— يىلان ئۇخلاۋاتقان چېغىدا تۇمشۇقۇم بىلەن كۆزىنى چوقۇپ قارىغۇ قىلىۋەتسەم دەيمەن . ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇ بولغاندىن كېيىن كۆز نۇرلىرىم ، يۈرەك پارىلىرىم ئۇنىڭ ۋەھىمىسىدىن خاتىرجەم بولىدۇ ، — دەپتۇ قاغا .

— سېنىڭ بۇ تەدبىرىڭ خاتا ، — دەپتۇ چىلبۆرە ئۇنىڭغا ، — ئاقىل كىشى ئۆزىگە بىخەتەر ئۇسۇل بىلەن دۈشمىنىگە قەست قىلىشى كېرەك . سەن بۇ خىيالىڭدىن ۋاز كەچكىن . سەن قىسقۇچپاقىنى ھالاك قىلىشقا ھەرىكەت قىلىپ ئۆزىنىڭ ئەزىز ھاياتىنى بەربات قىلغان بىلىنمەيدىغان ئىش قىلمىغىن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ قاغا .

چىلبۆرە ئۇنىڭغا بىلىنمەيدىغان بىلەن قىسقۇچپاقىنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ :

— بىر بىلىنمەيدىغان سۇ بويىنى ماكان قىلىپ ، ئۆزىنىڭ ھاجىتىگە لايىق بىلىق تۇتۇپ يەپ ، خۇشاللىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن . ئۇ بارغانسېرى قېرىپ كۈچىدىن قېلىپ بىلىق ئالالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ غەم دامىغا گىرىپتار بولۇپ :

«ۋاي ئىستىكى ئۆمرىمىزنىڭ كارۋىنى كەتتى ئۆتۈپ ،
باشىمىزغا غەم غۇبارىدىن تولا چاڭ توزۇتۈپ .

ئەپسۇسكى ، ئەزىز ئۆمرۈم بەربات بولدى . ياش ۋاقتىمدا قېرىلىق ئۈچۈن مال ـ دۇنيا ساقلاپ قويماپتىمەن . ھازىر كۈچ ـ قۇۋۋىتىم قالمىدى . ماغدۇر بولمىسا ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايدىكەن . ئەمدى ھېيلە ـ مىكىر ئىشلىتىپ كۈن كەچۈرمىسەم بولمىدى » دەپ غەم يەپ ، ئاھ ئۇرۇپ ناله قىلىپ سۇ لېۋىدە

ئولتۇرغانىكەن ، نېرىدىن بىر قىسقۇچپاقا كۆرۈنۈپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ خۇشال - خۇراملىق بىلەن : «غەمكىن كۆرۈنىسەن- غۇ ، غەمكىنلىكىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟» دەپ سوراپتۇ . «نېمە ئۇ- چۇن غەمكىن بولماي !— دەپتۇ بېلىقئالغۇچ ،— مېنىڭ مەئىشە- تىمنىڭ شارابى ۋە تىرىكلىكىمنىڭ سەرمايىسى مانا مۇشۇ بېلىقلار ئىدى . ھەر كۈنى ئىككى بېلىق تۇتاتتىم ، ماڭا ئۇنىڭدىن كۈن كۆرگۈدەك قۇۋۋەت ھاسىل بولاتتى . ئۇنىڭلىق بىلەن بېلىقلار كېمىيىپ كەتمەيتتى . مەن ئاشۇ ئازغىنا ئوزۇقتا قانائەت قىلىپ كۈن كەچۈرەتتىم ، ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىنىمۇ تەلەپ قىلمايى- تتىم . بۈگۈن بۇ يەردىن ئىككى ئوۋچى ئۆتتى . ئۇلاردىن بىرى : بۇ يەردە بېلىق كۆپ ئىكەن ، تۇتايلى دېگەنىدى ، يەنە بىرى : پالانى يەردىكى سۇدا بېلىق بەك كۆپ ، ئاۋۋال ئۇنى تۇتۇپ ئاندىن كېيىن بۇ يەرگە كېلەيلى ، دېدى . ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ماڭا جاندىن قول ئۇزۇپ ئۆلۈمگە بەل باغلىماق لازىم بولىدۇ . »

بۇنى ئاڭلىغان قىسقۇچپاقا دەرھال بېلىقلارنىڭ قېشىغا بېرىپ بۇ شۇم خەۋەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . بېلىقلار ۋاك - چۇك قىلىپ ، غۇۋغا چىقىرىشىپ بېلىقئالغۇچنىڭ قېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ : «ئۇۋچىلارنىڭ بىزنى تۇتماقچى بولغانلىقىنى بىزگە سەن خەۋەر قىلىپ قويۇپسەن . سەندىن مەسلىھەت سوراپ كەلدۇق . چۇنكى ، مەسلىھەت سورالغان كىشى ئامانەتدار بولىدۇ . ئەقىللىق كىشىلەر : ‹ئەگەردە دۇشمەن كىشى بولسىمۇ ، بىر ئىشنى مەسلىھەت سالسا ، توغرا مەسلىھەت بېرىشى كېرەك ، خۇسۇسەن بىر ئىشتا ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ نەپ تېگىدىغان بولسا» دەپ ئېيتىشقان . سېنىڭ تىرىك- چىلىكىڭنىڭ بىز بىلەن باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ئۆزۈڭمۇ ئېيتىپسەن . ئەمدى بىزنىڭ بۇ ئىشىمىز توغرىسىدا نېمە دەيسەن ؟ »

«مەن ئۇ سۆزنى ئوۋچىلاردىن ئاڭلىغان ،— دەپتۇ بېلىقئال- غۇچ ،— ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇشنىڭ ئىلاجى يوق . ماڭا مۇناسىۋەتسىز

هىيله ماقۇل كۆرۈنۈۋاتىدۇ . مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا سۇ توختايدىغان بىر جاي بار . سۇيى خۇددى جاھاننەما ئەينىكىدەك ناھايىتى سۈزۈك ، ئۇنىڭ تېگىدىكى قۇم دانچىلىرىنىمۇ سانغىلى بولىدۇ . ئۇ جاي غەۋۋاسلار ئۇنىڭ ئاستىغا يېتەلمىگۈدەك ۋە شۇڭغۇغۇچىلار ئۇنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئۆلچىيەلمىگۈدەك دەرىجىدە چوڭقۇر . ھېچ-قانداق ئوۋچىنىڭ كۆزى تېخى ئۇ سۇغا چۈشمىگەن . ئۇ كۆلنىڭ بېلىقى سۇ دولقۇنىدىن ئۆزگە زەنجىرنى ۋە ياكى تورنى كۆرۈپ باقمىغان .

شۇنداق كۆلكى ئۇ گويا كى دەريا ،
لېكىن باش - ئۇچى بولمىغان بەرپا .

ئەگەر شۇ جايغا كۆچمىگىنىلەر ، خاتىرجەملىك ۋە راھەت - پاراغەت بىلەن ئۆمۈر كەچۈرەتتىڭىزلەر » .

«بۇ ياخشى تەدبىر ئىكەن ،— دەپتۇ بېلىقلار ،— ئەمما ۋاقىت زىچ . ئۇزاق ئۆتمەي ئوۋچىلار كېلىپ قالىدۇ . قانداق قىلىمىز ؟ » بېلىقلار ناھايىتى ئىززەت - ئىكرام ۋە مىننەتدارلىق بىلەن قارار قىلىشىپتۇ . يەنى بېلىقئالغۇچ ھەر كۈنى بىر نەچچە بېلىقنى كۆتۈرۈپ ئاشۇ كۆلگە ئاپىرىپ قويىدىغان بوپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بېلىقئالغۇچ ھەر كۈنى بىر نەچچە بېلىقنى ئېلىپ بېرىپ بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يەپ قايتىپ كېلىدىكەن . بېلىقئالغۇچىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن بېلىقلار «مېنى كۆتۈرگىن» دەپ تالىشىدىكەن . ئەقىل ئىبرەت كۆزى بىلەن ئۇلارنىڭ غەپلىتىگە نەزەر سالىدىكەن . زامانە مىڭ كۆز بىلەن ئۇلارنىڭ ھالىغا يىغلايدىكەن . ھەر قانداق كىشى دۈشمەن سۈزىگە ئالدىنىپ ئەسلىدىن يامان بولغانلارغا ئىشەنسە ، ئۇنىڭ جازاسى مانا شۇنداق بولىدۇ . شۇنداق قىلىپ ئاردىدىن بىر نەچچە كۈنلەر ئۆتۈپتۇ . قىسقۇچپاقىمۇ ھېلىقى كۆلگە كۆچۈش ئارزۇسىنى بايان قىپتۇ . بېلىقئالغۇچ ئويلاپ : «ماڭا بۇنىڭدىن ئارتۇقراق دۈشمەن يوق ، ئۇنىمۇ ئۇنىڭ

يارەنلىرى بارغان جايغا ئېلىپ بارغىنىم ياخشى» دەپتۇ ـ دە ، قىسقۇچپاقنى يۇدۇپ ھېلىقى دۆڭگە ئېلىپ كەپتۇ . قىسقۇچپاقا بېلىقلارنىڭ سۆڭىكىنى كۆرۈپ : «ئەقىللىق كىشى دۇشمەننىڭ سۇيىقەستىدىن ۋاقىپ بولسا ، ھەربىرىدە قىلىشى كېرەك ، ئەگەر ھەربىرىدە قىلمىسا ، ئۆز خۇنىغا شېرىك بولىدۇ . ئەگەر ئۇ سۇيىقەستىنى ساقلىنىش ئۇچۇن ھەربىرىدە قىلسا ، دۇشمىنى ئۇستىدىن زەپەر قۇچىدۇ ، مەردانىلىكىنىڭ شۆھرىتى ئالەمگە تارقىلىدۇ ۋە بىغەيرەتلىكىنىڭ تەنىسىنى ئاڭلىمايدۇ» دەپ پىكىر يۇرگۇزۇپتۇ .

دۇشمەن ساڭا قىلسا قەست ، سەنمۇ ھەربىرىدە قىلغايسەن ،
بولساڭ ئەگەر پاراسەت مەردانىلىكتە مەشھۇر .
مۇراد كىرسە قولۇڭغا تاپارسەن شاد ـ خۇراملىق ،
بولمىسا نە بولغايسەن ئەرلەر ئالدىدا مەغرۇر .

شۇنىڭ بىلەن قىسقۇچپاقا بېلىقئالغۇچنىڭ دۇمبىسىدىن كاندىنىغا ئۆمىلەپ بېرىپ كانىينى مەھكەم سقىپتۇ . بېلىقئالغۇچ قېرى ۋە زەئىپ بولغاچقا ، نەپەس ئالالماي بىرئازدىن كېيىنلا يەرگە يىقىلىپ بىھوش بولۇپ تۇپراق بىلەن يەكسان بوپتۇ . قىسقۇچپاقا ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېلىپ قالغان بېلىقلارنىڭ سالامەتلىكىنىڭ سۆيۇنچىسىنى ئاپتۇ ھەمدە قىسىنى باشتىن ـ ئاياغ سۆزلەپ بېرىپتۇ . بېلىقلارنىڭ ھەممىسى سۆيۇنۇپ بېلىقئالـ غۇچتىن قۇتۇلغىنىغا شۇكۇر قىلىپ يېڭى تۇرمۇشنى باشلاپتۇ .

دۇشمەندىن قۇتۇلۇپ بىر نەپەس ئالماق ،
بىلگىنكى يۇز يىللىق ھاياتتىن ياخشى .
دۇشمەندىن بىر نەپەس قۇتۇلماق گويا ،
جاھاننى ئىلكىگە ئالغاندىن ياخشى .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۇردۇمكى ، كۆپ كىشىلەر

ئۆزىنىڭ ھېيلە ـ مىكرى بىلەن ئۆزى ھالاك بولىدۇ . مەن ساڭا دۇشمىنىڭنى ھالاك قىلىدىغان ، لېكىن ئۆزۈڭ ھايات قالىدىغان بىر ئىشنى ئۆگىتەي .

— دوستلارنىڭ بۇيرۇقىدىن ۋە ئەقىللىقلارنىڭ مەسلىھىتىدىن چىققىلى بولمايدۇ ، — دەپتۇ قاغا .

ماڭا مەيخانىگە بارماقتا ئىرشات ئەيلىمەك ساقىي ،
سېنىڭ تەبىئىڭ خىلاپىن ئەيلىمەك بولماس بۇرادەرلىك .

— ياخشىسى شۇكى ، ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇچقىن ، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ چىلبۆرە ، — تاملارغا ۋە ئۆيلەرگە نەزەر سال ، قەيەردە رومالغا ئوخشاشراق بىرەر نەرسە كۆرسەڭ ، ئۇنى ئالغىن ـ دە ، ھاۋاغا كۆتۈرۈل . لېكىن ئادەملەرنىڭ كۆزىدىن غايىب بولما . شۇنداق قىلساڭ ، كىشىلەر سېنى كۆرۈپ ئارقاڭدىن چوقۇم ئەگىشىدۇ . سەن ئەنە شۇنداق ئۇچۇپ يىلانغا يېقىن كېلىپ ، رومالنى ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشلىغىن . ئادەملەرنىڭ كۆزى ئۇنىڭغا چۈشسە ، ئاۋۇال يىلاننى ئۆلتۈرۈپ ، ئاندىن رومالنى ئالىدۇ . سېنىڭ كۆڭلۈڭ خەتەرسىز ھالدا ئۇ ئىشتىن پاراغەت تاپىدۇ .

قاغا چىلبۆرىنىڭ سۆزى بىلەن ئاۋات بىر مەھەللىگە ئۇچۇپ بېرىپتۇ . قارىسا ، بىر خوتۇن رومىلىنى تامنىڭ لېۋىگە قويۇپ ، ئۆزى تەرەت قىلغىلى تۇرغانكەن . قاغا ئۇ رومالنى ئېلىپ قېچىپ ، چىلبۆرىنىڭ دېگىنىدەك رومالنى ئاپىرىپ يىلاننىڭ ئۈستىگە تاشلاپتۇ . رومالنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن قاغىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كەلگەن كىشىلەر يىلاننى ئۆلتۈرۈپ رومالنى ئاپتۇ . شۇنداق قىلىپ دۇشمىنى يوقىلىپ ، قاغىنىڭ كۆز يېشى توختاپتۇ .

— بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، — دەپتۇ دېمىنە ، — بۇ ئىشنى كۈچ بىلەن ئەمەس ، بەلكى ھېيلە بىلەن پۈتتۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىشىڭنى خالايمەن .

— ئۆكۈزدە كۈچ ـ قۇۋۋەت ، ئەقىل ـ پاراسەت ۋە چارە ـ

تەدبىر بار ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئۇنداق كىشىنى ھىيلە - مىكىر بىلەن بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدۇ . ئەگەر سەن ھىيلە - مىكىر بىلەن بىر يوچۇق ئاچساڭ ، ئۇ ئۇنى تەپەككۇر بىلەن ئېتىۋېتىشىمۇ مۇمكىن . سەن ئۇنى كەچلىك قىلىپ بولغۇچە ئۇ سېنى ئەتىگەنلىك قىلىۋېتەرمىكىن . سەن ھېلىقى تۇلكىنى تۇتۇپ بېرىمەن دەپ ئۆزى تۇتۇلۇپ قالغان توشقاننىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر ئاچ بۆرە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

تۇلكە ، توشقان ۋە بۆرىنىڭ ھېكايىسى

بىر ئاچ بۆرە دالىدا ئوزۇق ئىزدەپ ، ھەر تەرەپنى كېزىپ يۈرۈپ بىر تۇپ چىغ تۇۋىدە ئۇخلاۋاتقان توشقانىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە ، ئۇنى غەنىيمەت بىلىپ ، ئاستا قەدەم تاشلاپ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپتۇ . بۆرىنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلىغان توشقان ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغانكەن ، بۆرە ئۇنى قاچقىلى قويماي ئالدىنى توسۇپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ :

كەل قېشىمغا ، تاقىتىم يوق بولغىلى سەندىن يىراق ،
كەتمىگىن ، كەتسەڭ جېنىمغا يەتكۈسىدۇر ئىشتىياق .

توشقان ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تىترەپ ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قاپتۇ ۋە بىردەمدىن كېيىن زارلىنىپ يالۋۇرغىلى تۇرۇپ-تۇ :

— ئەي دەررەندىلەرنىڭ بېگى ،— دەپتۇ توشقان يۇزىنى يەرگە سۈرتۈپ تۇرۇپ ،— سىزدە ھازىر ئاچلىق ئوتى شولە ئۇرۇپتۇ . نەپسىڭىز غىزا تەلىپىدە ئىزتىراپقا چۈشۈپتۇ . مەن ھەم ئاجىز ، ھەم ئورۇق . شۇڭا مەن سىزگە بىر لوقمىدىن ئارتۇق غىزا بولالـ

مايمەن . مېنى يېمەك بىلەن سىزنىڭ ئىشتىھايىڭىزغا قانچىلىك نەپ يېتەر ؟ مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا ناھايىتى سېمىزلىكىدىن يول ماڭالمايدىغان ، ئىنتايىن يوغانلىقىدىن ھەركەت قىلالمايدىغان بىر تۈلكە بار . ئۇنىڭ گۆشىنىڭ تاتلىقلىقى ۋە لەززەتلىكلىكى خۇددى ئابىھايانقا ، قېنىنىڭ تاتلىقلىقى ناۋات شەربىتىگە ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلايمەن . ئەگەر سىز ئۇ تەرەپكە قەدەم تەشرىپ قىلسىڭىز ، مەن ئۇنى بىر ھېيلە بىلەن قېشىڭىزغا ئەكېلىمەن . ناشتىلىق قىلار-سىز ، ئەگەر ئۇنى يەپ بىر خۇرسەن بولسىڭىز ، ئۆمۈرۈڭايەت قۇلۇڭىز بولسامۇ رازىمەن .

بۆرە ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىپ ، ئۇنىڭ ئەپسۇنىغا ئالدىنىپ ، تۈلكىنى تېپىش ئۈچۈن مېڭىپتۇ . ئۇ دالىدا راستىنلا بىر تۈلكە بار ئىكەن . ئۇ ئالدامچىلىقتا شەيتانغا دەرس ئۆگىتىدىغان ، ھېيلىگەرلىكتە ئىبلىسقا ساۋاق بېرىدىغان بىر تۈلكە ئىكەن .

ھېيلىگەر بىر تۈلكە ئۇندا بار ئىدى ،
جانىۋارلار ئىچرە كۆپ ئەييار ئىدى .

دەشت بىلەن قىشلاقتا كۆپ ھېيلە قىلىپ ،
بۆرە كىرپىكىنى ئالاتتى تېرىپ .

ھەممە جان شۇم تۈلكىدىن يېگەن ئازار ،
ئوۋچى ئىتمۇ ئۇنىڭدىن بولغان بىزار .

يۈرەتتى كىشىگە كەم - كەم كۆرۈنۈپ ،
ئىزىنى قۇيرۇقى بىلەن سۈپۈرۈپ .

ئۇ تۈلكە بىلەن توشقاننىڭ ئوتتۇرىسىدا كونا ئاداۋەت بار ئىكەن . شۇڭا توشقان بۇگۈن كەلگەن بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ،

ئىنتىقام ئېلىشىنىڭ پېيىگە چۈشۈپ بۆرىنى باشلاپ بېرىپتۇ ـ دە ، بۆرىنى تۈلكىنىڭ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىدا قويۇپ قويۇپ ، ئۆزى ئىچ-كىرى كىرىپ سالام قىپتۇ . تۈلكە ئۇنىڭغا جاۋاب سالام بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :

خوش كېلىپسەن ، كەل قېشىمغا كەل بېرى ،
كۆزلىرىم تەشنا ئىدى كۆپتىن بېرى .

—كۆپتىن بېرى ساڭا مۇلاقات بولۇش شەرپىنى تېپىش ئارزۇسىدا ئىدىم . خۇداغا شۈكۈر ، جامالىڭ نۇرىدىن كۆزۈمگە روشەنلىك تاپتىم ، — دەپتۇ توشقان ، — ئەمما كارامەت ئېلىدە بېشى ئۇستۇن پادىشاھ ۋە ئۇلۇغلۇق مەملىكىتىدە مۇرىت تەربىيە-لىگۈچى بولغان بىر ئەزىز سېنىڭ مېھماندوست ۋە ئىلتىپاتلىق ئىكەنلىكىڭنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىنىڭ كۆزىنى جاھان ئارا جامالىڭ بىلەن مۇنەۋۋەر قىلىش ، جېنىنىڭ دىمىغىنى ئىپارەڭ نەپسىڭ بىلەن خۇشبۇي قىلىش ئۈچۈن تەۋەررۈك مازارىدىن ئىشىكىڭ ئالدىغا كەلدى ھەمدە مەن پەقىر ـ ھەقىر بەندىنى ساڭا ئەلچى قىلىپ كىرگۈزدى . ئەگەر سەن بىلەن مۇلاقات بولۇشقا رۇخسەت قىلساڭ ، كىرسۇن . ئەگەر ۋاقىت تەقەززا قىلمىسا ، قايتىپ كې-تىپ كېيىنكى قېتىمدا كەلسۇن .

بالاغا ئوخشاش يانسۇنمىكىن ئۇ ،
دۇئاغا ئوخشاش كەلسۇنمىكىن ئۇ .

تۈلكە بۇ سۆزلەر بېتىدىن ھېيلە خېتىنى ئوقۇپتۇ ۋە بۇ سۇخەنلەر ئەينىكىدىن مىكىر سۇرىتىنى كۆرۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ «ئىككى خىل مەخلۇققا ئۇلارنىڭ ئۆز ئۇسۇلى بويىچە مۇئامىلە قىلاي ۋە ئۆزىگە ئۆز شەربەتلىرىدىن ئىچۈرەي . چۈنكى ، چالما ئاتقان كىشىگە تاش ئاتماق كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، چىرايىغا

كۆلكه يۈگۈرتۈپ ، خۇشامەت قىلغان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— مەن ئۆزۈمنى ئەزىزلەر خىزمىتىگە ئاتاپ قويغان ، مېھمان-خانامنىڭ ئىشىكىنى ئەزىزلەرنىڭ يۈزىگە ئېچىپ قويغان . مەن ئەنە شۇ سەۋەب بىلەن ئۇلارنىڭ كاماللىتلىرى ۋە كەيپىياتلىرى جامالى-دىن بەھرە ئالالمەنمىكىن دېگەن ئۇمىدتىمەن . خۇسۇسەن ، سەن تەرىپلەپ نىشان بەرگەن بۇنداق كاماللىت ئىگىسى بولغان ئەزىز مېھمانىنى قۇربىمنىڭ يېتىشچە ياخشى كۈتۈۋالمەن ، ئەلۋەتتە . ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشتا قانداقسىگە غەپلەتتە قالالايمەن ؟ مەن «ھەر قاچان ئۆيگە مېھمان كەلسە ، ئۆز رىزقى بىلەن كېلىدۇ» دېگەن سۆزنى بىلمەمەن ئەمەسمۇ ؟ بۇزرۇكلىرىمۇ شۇنداق دەپتىكەنغۇ :

ھەر كىشى ئالەم ئارا يېگەي ئۆزىنىڭ رىزقىنى ،
گەر سېنىڭ ئۆيۈڭدە نان يەر ، يا ئۆزىنىڭ خانىدىن .①
بەس ، سېنىڭ بوينۇڭغا مىننەت قويما بولغاي مېھمىنىڭ ،
چۈنكى ئۇ يەر داستىخانىڭدا ئۆزىنىڭ نانىدىن .

— سەن بىرەيمەن تەخىر قىلىپ تۇرغىن ، كۆلبەمنى سۈپۈرۈپ ، خەس ـ خەشەكلەرنى بىر چەتكە چىقىرىۋېتىپ تازىلاي ، مېھمانغا لايىق كەلگۈدەك بىساتلارنى سالاي .

توشقان ئۆزىنىڭ ئەپسۇنىنى تۇلكىگە تەسىر قىلدى بولغاي دېگەن ئويغا كەپتۇ ـ دە ، دەرھال ئۇنى بۆرىگە ئۇچراشتۇرۇش تەقەززاسىدا :

— بۇ مېھمان تەكەللۇپسىز دەرۋىش كىشى ، ئۆينى ياساپ ـ جابدۇش ۋە بىسات سېلىش ئىشلىرى بىلەن ئانچە خۇشى يوق . كۆڭلۈڭ تارتقان بولسا ، تەكلىپ قىلساڭلا كۈپايە ، باشقا ئىشىڭ ھاجىتى يوق !— دەپ تاشقىرىغا چىقىپ ، بولغان گەپلەر ۋە تۇلكىنىڭ ئالدىنغانلىق خۇش خەۋىرىنى بۆرىگە يەتكۈزۈپتۇ ھەمدە تۇلكىـ

① خان— بۇ يەردە داستىخان كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

ىنىڭ گۆشىنىڭ سېمىز ، تاتلىق ۋە پاكىز ئىكەنلىكىنى ، ھەر بىر ئەزاسىدا قۇۋۋەت بارلىقىنى تەرىپ قىلىشقا باشلاپتۇ . بۇنى ئاڭلاپ بۆرىنىڭ ئىشتىھاسى قوزغىلىپ ، ئاغزىدىن شۆلگەيلىرى ئاققىلى تۇرۇپتۇ . توشقان بولسا : «مۇشۇ خىزمىتىم بىلەن بۆرىدىن قۇتۇ-لىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلاپتۇ . لېكىن تۈلكە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۆز ئۆۋىسىنىڭ ئىچىگە ئېھتىيات يۈزىسىدىن چوڭقۇر ئورا كولاپ ، ئۈرۈندۇقى ئۇستىنى خەس - خەشەكلەر بىلەن يېپىپ قويۇپ ، زۆرۈر بولغاندا قېچىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن تۆشۈك كولاپ قويغانىكەن . ئۇ توشقانىنى ئۆزىتىپ قويۇپلا ئورا ئۈستىدىكى خەس - خەشەكلەرنى سەل - پەل تۈزىتىپ بولۇپ ۋارقىراپتۇ :

— ھەي ، ئەزىز مېھمان ، قەدەم تەشرىپ قىلىڭ !

ئۇلار كىرىشى بىلەنلا تۈلكە ھېلىقى تۆشۈكتىن قېچىپتۇ . توشقان زوق بىلەن ، بۆرە ھېرىس بىلەن ھېلىقى قاراڭغۇ ئۇۋۇغا شۇنداق كىرىشىگىلا ئىككىلىسى ئورىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ . «بۇ ھىيلىنى توشقان قىلغان ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلغان بۆرە دەرغەزەپ بولۇپ ، توشقانىنى ئىككى پارچە قىلىپ تاشلاپ ، بۇ ئالەمنى ئۇنىڭ نومۇسىدىن قۇتقۇزۇپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەن دانىشمەنلەر-گە ھىيلە - مىكىر ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك .

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دەپتۇ دېمنە ، — لېكىن شەنزەبە مەغرۇر بولغانلىقىدىن مېنىڭ دۇشمەنلىكىمدىن غاپىل قالىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھىيلە بىلەن يېقىتقىلى بولىدۇ . چۈنكى ، مەككارلىق ئوقىنى دوستلۇق ياسى بىلەن ئاتسا دەل تېگىدۇ . سەن باشقا بىر توشقانىنىڭ ھىيلە - مىكرىنىڭ شىرغا قانداق تەسىر قىلغانلىقىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟ شىرنىڭ گەرچە ئەقىل - ھوشى ئارتۇق بولسىمۇ ، ئۇنىڭ مىكرىدىن غاپىل قالغاچقا ، ھالاكەتكە ئۇچرىغان-كەن .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— باغداد ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايە-
سىنى باشلاپتۇ دېمنە .

شىر بىلەن توشقاننىڭ ھېكايىسى

باغداد ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، ئۇنىڭ شامىلى جەننەت شامىلىدەك خۇش پۇراق ، كۆرۈنۈشى پەلەك كۆزىنى رو-شەن قىلغۇدەك دەرىجىدە گۈزەل ئىكەن . ئۇنىڭ گۈلزارىنىڭ ھەر شېخىدىن يۈز يورۇق يۈلتۈز ھەيران ۋە ھەر گۈلىنىڭ ھۆسنىگە توققۇز پەلەك سەرسان بولىدىكەن .

بىنەپشە بىلەن بېزەلگەچ ئەتراپ ،
ھاۋاسىدىن تۇراتتى ئەتىر پۇراپ .

ئۇ ئورمانلىقتا ياۋايى ھايۋانلار كۆپ ئىكەن . ھاۋاسىنىڭ خوپلۇقىدىن ، سۇلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن ، نازۇ نېمەتلىرىنىڭ تولى-لىقىدىن مەخلۇقلارنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ بايىاشات ئۆتىدىكەن . يېقىن ئەتراپتا ناھايىتى ئاچچىقى يامان بىر شىر بار ئىكەن . ئۇ ھەر كۈنى ئۇ بىچارىلەرنىڭ شادلىقلىرىنى ئاچچىققا ئايلاندۇرىدىكەن . بىر كۈ-نى ھەممىسى بىرلىشىپ شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ . ئۇنىڭغا قۇللۇق بىلدۈرۈشۈپ شۇنداق دېيىشىپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ! بىز ھەممىمىز سېنىڭ پۇقرالىرىڭغۇ ، سەن بولساڭ ھەر كۈنى زەخمەت چېكىپ ئاۋارە بولۇپ ، بىرىمىزنى تۇتۇپ يا يېيەلەيسەن ، يا يوق . ئەمما ، بىز ھەمىشە سەندىن قور-قۇپ ، ئۆزىمىزنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالىمىز . سەنمۇ بىزنى تۇتىمەن دەپ جاپا تارتىپ قالىدىكەنسەن . بۇگۈن بىز بىرلىكتە ساڭىمۇ پاراغەت بېرىدىغان ، بىزگىمۇ راھەت كۆرۈشكە سەۋەب بولىدىغان بىر مەسلىھەتنى قىلىشتۇق . يەنى سەن بىزنىڭ تىنچ

هايات كەچۇرۇشمىزگە توسقۇنلۇق قىلمىسالىق ، بىز ھەر كۈنى چاشكا ۋاقتىدا بىردىن جانۋارنى سېنىلىق ھۇزۇرۇڭغا يەتكۈزۈپ بەرمەكچىمىز . بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىشتا ھەرگىزمۇ نۇقسان كۆر-سەتمەيمىز .

شىرمۇ ئۇلارنىڭ سۆزىگە رازى بوپتۇ . ياۋايى ھايۋانلار ھەر كۈنى بىر قېتىم قۇرئە سالىدىكەن . كىمنىڭ ئېتى چىقسا ، شۇنى شىرغا تۇتۇپ بېرىدىكەن . شۇ تەرتىقىدە بىر مۇددەت ئۆتۈپتۇ . بىر كۈنى توشقانىنىڭ ئىسمىغا قۇرئە چىقىپتۇ .

— ئەگەر مېنى ئەۋەتىشتە بىپەرۋالىق قىلمىسىڭىزلەر ، سە-لەرنى بۇ بالادىن قۇتقۇزمەن ، — دەپتۇ توشقان .

— ئەگەر شۇنداقلا بولسا نېمە دېسەڭ شۇنى قىلايلى ، — دېيىشىپتۇ باشقىلىرى .

شۇنىڭ بىلەن توشقان بىر سائەت ساقلاپ تۇرۇپتۇ . نەتىجىدە چاشكا ۋاقتى ئۆتۈپ ، شىرنىڭ قورسىقى ئېچىپ ، ئۇ ھايۋانلارنىڭ ۋاقتىدا كەلمىگەنلىكىدىن غەزەپلىنىپ ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىشقا باشلاپتۇ . شۇ چاغدا توشقان ئاستاغىنا شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ . قارىسا ، ئۇنىڭ قەھر - غەزىپىنىڭ ئالامىتى ئۇنىڭ ھەركەتلىرىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغانىكەن .

ئاچلىق ئەگەر قېرىنغا سالسا بىر ئوت ،
ھېچ كىشى بىلمەس ئۇ كۈندۈر مۇسىبەت .

توشقان شىرنىڭ غەزەپلىنىپ ، ئىنتىقام قۇيرۇقىنى يەرگە ئۇرۇپ ، ۋەدىسىنى بۇزماق ئۈچۈن باھانە ئىزدەپ تۇرغانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئاستاغىنا سالام قىپتۇ .

— قەيەردىن كەلدىڭ ؟ باشقا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ئەھۋالى قا-داق ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئاۋۋالقى يارلىقلىرىغا بىنائەن يەنە بىر توشقان بىلەن مېنى قوشۇپ ئەۋەتكەنىدى ، — دەپتۇ توشقان ، — ئىككىمىز بىللە خىز-

مەتلىرىگە كېلىۋاتساق ، تۇيۇقسىز بىر شىر ئۇچراپ قالدى . بىز : «بىز ھەزرىتى پادىشاھنىڭ غىزاسى» دەپ قانچە ئېيتساقمۇ ، ئۇ قىلچە پەرۋا قىلماي : «بۇ مېنىڭ شىكار قىلىدىغان يېرىم ، بۇ يەردە ئۇچرىغان ھەر قانداق جانۋار ماڭا تەئەللۇق» دەپ بىرمۇنچە لاپ ئۇردى . مەن بىتاقەت بولۇپ ، ئەھۋالنى مۇبارەك كۆڭۈللىرىگە ئەرز قىلىش ئۈچۈن قېچىپ كەلدىم .

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئاچ شىرنىڭ جاھىللىق ھىممىتى تۇتۇپ غەزەپلىنىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي توشقان ، سەن ئۇنى ماڭا كۆرسىتىپ بېرەلەمسەن ؟ مەن ئىنتىقام ئالماقچىمەن .

ماڭا خاستۇر زەربە بەرمەك ، تەنە قىلماق ئادىتى ،
ئۆگىنەر يولۇاس مېنىڭدىن ئەدەپ - ئەخلاق ھەرپىنى .
قايسى شىر بۇنداق يۈرەكلىك قىلغۇسى غەيرەت قىلىپ ،
بۇ مېنىڭ رىزقىمغا سوزغان قولىنى جۇرئەت قىلىپ .

— نېمىشقا كۆرسىتىپ بېرەلمەيدىكەنمەن ؟ — دەپتۇ توشقان ، — ئۇ سىلىنىڭ ئۇستىلىرىدىن شۇنداق بىئەدەپ سۆزلەرنى سۆزلىدىكى ، ئەگەر مەن كۇچلۇك بولىدىغان بولسام ، ئۇنىڭ كاللىسىنى جانۋارلارنىڭ سۇ ئىچىشى ئۈچۈن جام قىلىپ بەرگەن بولاتتىم .

مەن ئىرۇرمەن سەن ئىگەمدىن ئۇمىدۋار ،
كۆرسەم دەيمەن چاڭگىلىڭدا ئۇنى خار .

توشقان شىرنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ يول باشلاپتۇ . ئالدانغان ساددا شىر ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىۋېرىپتۇ .توشقان ئۇنى باشلاپ بىر چوڭ قۇدۇقنىڭ لېۋىگە ئېلىپ كەپتۇ . ئۇ قۇدۇقنىڭ سۈيى خۇددى چىن فارفۇرلىرىدەك سۈزۈك بولۇپ ، ھەر كىم

ئۇنىڭغا نەزەر سالسا ، ئۆز ئەكسىنى كۆرىدىكەن .

سالماس ئىدى ھېچكىم ئۇ يەرگە نەزەر ،
ئۆز ئەكسىنى كۆرەتتى سالسا ئەگەر .

— ئۇ ئەدەپسىز مۇشۇ يەردە ، — دەپتۇ توشقان ، — مەن ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقمەن . ئەگەر پادىشاھىمىز مېنى قۇچقىغا ئالسا ، كۆرسىتىپ قويايتتىم .

شىر ئۇنى قۇچقىغا ئېلىپ قۇدۇققا قاراپتۇ ۋە ئۆز سۈرىتىنى كۆرۈپ : «راستتىنلا ، باشقا بىر شىر مەن يېمەكچى بولغان توشقاننى قۇچقىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ ـ دە ! » دەپ ئويلاپ ، توشقاننى تاشلاپ ئۆزىنى قۇدۇققا ئېتىپتىكەن ، بىر ـ ئىككى چۆمۈلۈپ دېمى كېسىلىپ ھالاك بوپتۇ . توشقان ساق ـ سالامەت قايتىپ بېرىپ ، باشقا ياۋايى ھايۋانلارغا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . ئۇلار شۇكۇر قىلىپ ، سالامەتلىك بېغىدا خاتىرجەملىك بىلەن ئوتلاپ ، خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن ھايات كەچۈرۈشۈپتۇ ۋە ئۇلار مۇنۇ بېيىتنى تەكرار قىلىشىپتۇ :

تەشنالىقىڭ بىر قانسا ، يامان ئاپەت ئۆلگەندە ،
ساڭا ئۇ مىڭ ياخشىدۇر يۈز يىل ئۆمۈر كۆرگەندىن .

بۇ مىسالدىن مەلۇمكى ، دۇشمەن ھەر قانچە زور بولسىمۇ ، غەپلەتتە قالغان ۋاقتىدا ئۇنىڭغا قول سالسا بولىدۇ .

— ئەگەر ئۆكۈزنى ئۆلتۈرەلىسەڭ ، ئۇنىڭدىن شىر رەنجىمەيدىغان بولسىغۇ مەيلىدى ، لېكىن ئۇنداق بولمايدۇ ـ دە ! شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرگىزمۇ بۇ ئىشنى قىلمىغىن . ئەقىللىق كىشى ئۆزىنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن خوجىسىنى رەنجىتمەيدۇ ، — دەپتۇ كەلىلە .

سۆز بۇ يەرگە يەتكەندە دېمنە ئورنىدىن تۇرۇپ ، بىر بۇلۇڭغا كېتىپتۇ ۋە بىر كۈنى پۈرسەت تېپىپ ئۆزىنى شىرنىڭ خىلۋەتخانى-

سىغا يەتكۈزۈپ ، غەمكىن ۋە خاپا بولغاندەك قىلىپ ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇرۇپتۇ .

— نەچچە كۈندىن بېرى سېنى كۆرمىدىم ، تىنچ تۇر-دۇڭمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— خۇدايىم تىنچ - ئامان قىلار ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دېمىنە . بۇنى ئاڭلىغان شىر ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ :

— نېمە ھادىسە بولدى ؟ بايان قىل ! — دەپتۇ .

— بولغان ئىشنى خالىي جايدا ئېيتىمەن .

— ھازىر بۇ يەر خالىي ، — دەپتۇ شىر ، — تېزرەك بايان قىلغىن ، چۈنكى مۇھىم ئىشلاردا تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ . ئەگەر بۇنداق چوڭ ئىش ئەتىگە قالسا ، ئاپەت يۈز بېرىدۇ .

— قۇلاققا ياقمايدىغان ھەر قانداق سۆزنى سۆزلەشتە كۆپ ئويلىنىش ۋە ئەندىشە قىلىش كېرەك . ئەگەر ئاڭلىغۇچى بىئەقىل بولسا ياكى ئۇنىڭ پاراسىتىگە ئىشەنچ بولمىسا ، سۆزلىگۈچىنىڭ ھالىنى مۇلاھىزە قىلالىغۇدەك بىر سامى كېرەك بولىدۇ . ئاڭلىغۇچى سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزىنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى دەڭسەپ ، گەپ - سۆزىدە مېھرىبانلىق ئەكس ئەتسە ، ئۇنى قوبۇل قىلىشى كېرەك ، خۇسۇسەن ، ئۇنىڭغىمۇ مەنپەئەت تېگىدىغان سۆزلەردە تېخىمۇ شۇنداق ، — دەپتۇ دېمىنە .

— سەن مېنى ياخشى بىلىسەن ، — دەپتۇ شىر ، — مەن پادىشاھلار ئارىسىدا ئەقىل - پاراسەت بىلەن تونۇلغانمەن ، مەن ھەر-بىر سۆزنى ياخشى ئويلىنىمەن ، سەن تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرماي نېمە دېيىشنى خالىساڭ ، بىرىنىمۇ قالدۇرماي تولۇقى بىلەن سۆز-لىگىن .

— پادىشاھىمىزنىڭ دانىشمەنلىكىگە ئىشەنچىم بولغاچقا ، مەن سۆزلەشكە جۈرئەت قىلىۋاتىمەن ، — دەپتۇ دېمىنە ، — مەن ھەقى-قىي شەپقەت يۈزىسىدىن سۆزلىمەكچى بولۇۋاتىمەن . مېنىڭ سۆزۈم غەرەزلىك سۆز ئەمەس . ئىشىنىمەنكى ، پادىشاھ جانابلىرىنىڭ قەل-بى خۇددى ئەبجەش نەرسىلەر بىلەن ساپ نەرسىلەرنى ئايرىيدىغان

بوتىغا ئوخشاش ، مېنىڭ سۆزۈمنىڭ خالىس ئىكەنلىكىنى بىلمۇالا-
لايدۇ .
— سېنىڭ راستچىللىقىڭ ئوچۇق - ئاشكارىغۇ ؟ بۇنىڭغا قىل-
چە شەك - شۇبھەم يوق ،— دەپتۇ شىر .
— ھەممە ياۋايى ھايۋانلارنىڭ تىرىكچىلىكى سىلىنىڭ ئەمرى-
گە باغلانغان ،— دەپتۇ دېمنە ،— شۇڭا پۇقرالارنىڭ ھەممىسى
ھالاللىق ۋە پاكىزلىق بىلەن پادىشاھنىڭ ھەققى ۋە ھوقۇقىنى ئادا
قىلماق ئۈچۈن ، راست سۆزنى يوشۇرماسلىقى كېرەك . ھۆكۈما-
لار : «ھەركىم راست سۆزنى ۋە ھەقىقەتنى پادىشاھتىن يوشۇرسا ،
كېسەللىكىنى تېۋىپتىن يوشۇرسا ، ھاجىتىنى دوستلىرىدىن يو-
شۇرسا ، ئۆز - ئۆزىگە خىيانەت قىلغان بولىدۇ» دەپتىكەن .
— سېنىڭ مەن تەرەپتە تۇرىدىغانلىقىڭنى ، مېنى قوللايدىغا-
لىقىڭنى ھەمدە دىيانەتلىك ئىكەنلىكىڭنى چۈشىنىمەن . ئېيتىۋەر-
گىن ، نېمە ھادىسە بولدى ؟ ئاۋۋال بىلىپ ، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ
تەدبىرىنى قىلايلى ،— دەپتۇ شىر .
دېمنە ئەنە شۇ يوسۇندا شىرنى ئۆز ئەپسانە ۋە ئەپسۇنلىرى
بىلەن ئالداپ ، ئاندىن كېيىن يەنە تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي ، جاھانپاناھ پادىشاھىم ! سىلىگە ئەقىل يولباشچى
بولۇپ ، دۈشمەنلىرى ئاياغ - ئاستى بولسۇن . ئاگاھ بولسىلا ،
شەنزەبە سىلىنىڭ قەستلىرىدە لەشكەرلەر ۋە ئەمرلەر بىلەن خالىي
خىلۋەت جايدا سۆزلىشىپ : «مەن شىرنى سىناپ كۆرۈپ باقتىم .
ئۇنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە ئەقىل - ئىدرىكىنىڭ ئەندىزىسىنى
بىلدىم . ئۇنىڭ ھەربىر يېرىدە ناھايىتى كۆپ زەئىپلىك ، تولىدىن
تولا سۈسلۇق بارلىقىنى كۆردۈم» دەپتۇ .

مەن ئۇنى دەيتتىم تېخى بارچە سۈپەتتە بەركامال ،
ئاللا - ئاللا ئەمدى بىلدىم ، ئۇ ئىكەن باتىل خىيال .

مەن شۇنىڭغا ھەيرانمەنكى ، سىلى ئۇ كۈپرانى نېمەت ، ئىككى

يۇزلىمچى ، تۇزكور ، نابىكارنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى زىيادە ئاشۇرۇۋەتتىلە . ھۆكۈمرانلىق ۋە پەرمان راۋانلىقتا بارچىمىزدىن يۇقىرى تۇتتىلا . ئەنە شۇ نېمەت نەتىجىسىدە ئۇنىڭدىن مانا شۇنداق ئەھۋال كېلىپ چىقتى . شۇنداق ياخشى ئىززەت باراۋىرىدە مۇنداق يامان نىيىتى ئاشكارىلاندى . كىشى قولىنى ئىسياندىن تارتمىسا ۋە خالايىق سەرەنجامىنىڭ تىزگىنىنىڭ ئىختىيارىنى ئىلكىگە ئالغان بولسا ، پىتنە قۇشى ئۇنىڭ مېڭىسىنىڭ چاڭگىسىغا تۇخۇم چىقىرىدۇ ۋە ئىسيان ھەۋىسى ئۇنىڭ كۆكرىكىدە ئورۇن تۇتىدۇ .

كىشى سۆزى شاھ ئالدىدا بولسا قوبۇل ،
ئىزدىگۈسى كۆككە چىقماق ئۇچۇن يول .
ئەجەب ئەمەس شاھلىق ئۇچۇن دەۋا قىلسا ،
كىبرى بىلەن بەلكى كۈمۈش كۈلا قىلسا .

— ھە ! نېمە دەۋاتىسەن ؟ بۇ سۆزلەرنى سەن نەدىن ئاڭلىدىڭ ؟ ئەگەر ئىشىڭ ھەقىقىتى راستتىنلا سەن ئېيتقاندەك بولسا ، بۇنىڭ تەدبىرى قانداق بولىدۇ ؟ — دەپتۇ شىر .

— ئۇنىڭ دەرىجە ۋە مەرتىۋىسى ماڭا مەلۇملۇق ، — دەپتۇ دېمنە ، — پادىشاھلار ئۆز مۇلازىم ۋە خىزمەتكارلىرىنىڭ ئىچىدە قايسىسىنى ھۆرمەت دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن بولسا ، ئەمما ئۇ بويۇنتاۋلىق قىلغان بولسا ، ئۇنى تېزرەك ئۆز دەرگاھىدىن يوق ئېتىشى كېرەك . ئەگەر ئىش قولدىن كېتىپ ، جانابىي ئالىيلىرىنىڭ ئۆزىگە خەۋپ يېتىپ قالسا ، ئۇنىڭ چارىسىنى ئوچۇق پىكىر ۋە روشەن ئەقىل بىلەن ئۆزلىرى قىلمىسىلا ، بىزنىڭ كالتە پەمىمىز نېمىگە يەتسۇن ؟ ئەمما مېنىڭ پەرىزىمچە ، ئۆكۈزنىڭ بۇ ئىشىنى تېزرەك تۇگەتمەك كېرەك . ئەگەر سەللا كېچىكسە ، ئىش شۇ يەرگە يېتىدۇكى ، تەدبىر قەدىمى ئۇ يەرگە بېرىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ .

دۇشمەن ئىدى بىر چۇمۇلە ئەمدى بولدى بىر يىلان ،
شۇم رەقىبىنىڭ ئىلاجىنى ئەيلىگەيسەن شۇ ھامان .

تۇر تاقابىل ، بۇندىن ئارتۇق بەرمىگەيسەن ئاڭا يول ، بولغۇسىدۇر ئەجدىھا ، بىر - ئىككى كۈن بەرسەڭ ئامان .

ئادەملەر ئىككى گۇرۇھ بولىدۇ : بۇنىڭ بىرى ، ھوشيارلار ؛ يەنە بىرى ، ئاجىز - ناتىۋانلار . ھوشيارلار ھەمىشە پىكىر يۈرگۈزۈپ ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلىپ تۇرىدۇ . ئاجىزلار بولسا ۋەقە پەيدا بولغاندا ساراسىمگە چۈشۈپ ھالى پەرىشان ۋە سەرگەردان بولىدۇ . بۇلار غەپلەتتە تۇرۇپبرىدىغان جاھىللاردۇر . ھوشيار ۋە ئېھتىياتچانلارمۇ ئىككى خىل بولىدۇ . بىر خىلى ، بىر ھادىسىنى شۇ ھادىسە يۈز بەرمەستىلا بىلىدۇ ھەمدە دەسلىپىدىلا خاتىمىسىنى كۆرەلەيدۇ . شۇڭا باشتىلا چارە - تەدبىر كۆرۈپ قويىدۇ . بۇنداق كىشىلەر بالا گىردابىغا چۈشۈشتىن ئىلگىرىلا ئۆزىنى قۇتۇلۇش ساھىلىغا يەتكۈزۈپ بولىدۇ . ئىككىنچىسى خىلى ، بالا - قازاغا ئۇچراپ قالسا ، كۆڭلىنى بىر يەردە توختىتىپ ئۇنىڭغا چارە قىلماققا مەشغۇل بولىدۇ ، ھەيرانلىقتا قالمايدۇ . ھەر قانداق چاغىدىمۇ بۇ كىشىگە مەسلىھەت يولى ۋە تەدبىر ئۇسۇلى باغلىنىپ قالمايدۇ . ئەقلى كارغا ياراپ خالاسلىق ۋە سالامەتلىككە چىقالايدۇ . ئاۋۋالقىسى مۇكەممەل ئاقىل ، كېيىنكىسى يېرىم ئاقىل ھېسابلىنىدۇ . بىر يەردە تۇرۇپ قالغان ئۇچ كىشىنىڭ يەنى ، مۇكەممەل ئاقىل ، يېرىم ئاقىل ۋە جاھىل كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى خۇددى بىر كۆلدە بىللە ياشاپ قالغان ئۇچ بېلىقنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشايدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— يولدىن چەت بىر جايدا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

ئۇچ بېلىقنىڭ ھېكايىسى

يولدىن چەت بىر جايدا بىر كۆل بار ئىكەن ، يىراقلىقىدىن

هېچقانداق يولۇچىنىڭ قەدىمى ئۇ يەرگە يەتمىگەنىكەن . ئورنى مەخپىي بولغانلىقىدىن هېچقانداق تەشنا بولغۇچى ئۆزىنى ياكى ئۇلىغىنى ئۇ يەردە سۇغىرالمايدىكەن . سۇيى بولسا خۇددى سوپىلار-نىڭ ئېتىقادىدەك ساپ ئىكەن . كۆرۈنۈشى ئابىهايات بۇلىقىنى تىلە-گۈچىلەرگە كۈپايە قىلىدىكەن . بۇ كۆلدە ئۈچ بېلىق بار بولۇپ ، يەرنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان بېلىقنىڭ ئەقلى ئۇلارنىڭ چوڭلۇق ۋە سېمىزلىكلىرىگە هەيران ئىكەن . ئاسماندىكى هۇت[1] ئۇلاردىن رەشك قىلىپ كۈنلۈك ئوتىدا كۆيىدىكەن . هەمەل[2] ئاپتاپ تابىدا پىشقاندەك پۈچۈلىنىدىكەن . ئۇ ئۈچ بېلىقنىڭ بىرى مۇكەممەل ئاقىل ، بىرى يېرىم ئاقىل ، بىرى جاهىل ئىكەن . بىر يىلى باهار ۋاقتىدا جاهان خۇددى فىردەۋس بېغىدەك گۈلزارلار بىلەن جابدۇ-لىغان ، يەر يۈزى رەيهانلار بىلەن خۇددى زۇمرەت ئاسمانىدەك بېزە-لىگەن ، ساباسۇپۇرگىسى رەڭگارەڭ بىساتلار بىلەن زىمىننى زىننەت-لىگەن ، قۇدرەت باغۇنىسى هەر كۈنى خىلمۇخىل گۈللەرنى ئېچىلدۇرۇپ بەرگەنىكەن .

سابادىن چىمەن سەهنى خۇشبۇي بولۇپ ،
سۇمەن هەم دىلرەبادەك خۇشرۇي بولۇپ .
سەهەر سالقىنى گۈل ئاغزىنى ئېچىپ ،
بۇلبۇلغا يۇز مىڭ خىل لاتاپەت چېچىپ .

ئۇ كۆلگە ئىككى - ئۈچ بېلىقچىنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ ۋە قازايى ئىلاهىنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئۇ يەردە بېلىق بارلىقىدىن ۋاقىپ بولۇپ قاپتۇ - دە ، ئەتىسى تور ئەكېلىپ بېلىقلارنى تۇتماق-چى بولۇپ ، ۋەدىلىشىپ ئۆيلىرىگە قايتىشىپتۇ . بېلىقلار بۇ ئىش-تىن خەۋەر تېپىپ ، سۇ ئىچىدە هەسرەت ۋە غەم ئوتى بىلەن كۆيۈپتۇ . ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ . هېلىقى مۇكەممەل ئاقىل ۋە يېرىم ئاقىل بېلىق جاپاكار زامانىنىڭ كۆلپەتلىرى ۋە ئىككى يۇزلە-

① هۇت ۋە هەمەل— پەرىشتە - مەۋسۇملارنى بىلدۇرىدىغان يۇلتۇزلار نامىلىرى .
② هۇت ۋە هەمەل— پەرىشتە - مەۋسۇملارنى بىلدۇرىدىغان يۇلتۇزلار نامىلىرى .

مه پەلەكنىڭ مۇشەققەتلىرىنى كۆپ كۆرۈپ ، نۇرغۇن تەجرىبە ھاسىل قىلغاچقا ، ئۇۋچىلارنىڭ تورلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ .

مەردۇ دانا بىر ئىشقا قويسا قەدەم ،
سالار ئىش بىناسىنىڭ ئۆلىن مەھكەم .
گەر بولمىسا كىشىنىڭ ئەقلى دۇرۇس ،
بولغۇسىدۇر بىنانىڭ ئاساسى سۇس .

مۇكەممەل ئاقىل بېلىق كۆلنىڭ بىر ئېرىققا تۇتاش ئىكەنلىكىنى ، ئېرىق ئارقىلىق كەلگەن سۇنىڭ دەريا‌غا كىرىپ يېنىشىما بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇ ئېرىق ئارقىلىق چىقىپ دەريا‌غا كىرىپ كېتىپتۇ . ئىككى بۇرادىرى ئۇنىڭدىن خەۋەرسىز قېلىۋېرىپتۇ . تاڭ ئاتقاندا ، ئۇۋچىلار كېلىشىپ ھېلىقى ئېرىقنى چىڭ باغلاپتۇ . يېرىم ئاقىل بېلىقنىڭ بىرئاز ئەقىل - ھوشى بولسىمۇ تەجرىبە كۆرمىگەن بولغاچقا ، بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ناھايىتى پۇشايىمان يەپ ئۆز - ئۆزىگە : «ۋا دەرىغ ، غەپلەتتە قاپتىمەن ، غاپىللارنىڭ ئىشى مانا شۇنداق بولىدىكەن - دە ! مەنمۇ ئۇ بېلىقتەك بالا كېلىشتىن بۇرۇن ئۆز غېمىمنى يېگەن بولسام ، ئاپەت يېتىشتىن ئىلگىرى قۇتۇلۇپ كەتكەن بولماسمىدىم .

ھادىسە تەدبىرىنى ئىشتىن بۇرۇن قىلماق كېرەك ،
ئىش ئۆتۈپ كەتكەندە ھەسرەت پايدا بەرمەس زادىلا .

گەرچە قېچىش پۇرستى ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ ، تېخى ھېيلە - مىكىر ئۇچۇن ۋاقىت بار . «بالا كەلگەندە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ ، دېگەن گەپ بار بولسىمۇ ، ئاقىل كىشى ئۆز ئىدىرىكىنىڭ مەنپەئىتىدىن ھېچ ۋاقىت نا ئۇمىد بولماسلىقى ، دۇشمەننىڭ ياماڭلىقىدىن مۇداپىئە كۆرۈشتە ھەرگىز تەخىر قىلىپ قاراپ تۇرماسلىقى كېرەك» دېگەن ئويغا كەپتۇ - دە ، ئۆزىنى ئۆلگەندەك قىلىپ

كۆرستىپ قورسىقىنى ئاسمانغا قىلىپ ، ئېرىقنىڭ باغلانغان يېرى-گە يېقىن بېرىپ تۇرۇپتۇ . بىر ئوۋچى ئۇنى كۆرۈپ «ئۆلگەن بېلىق ئوخشايدۇ» دەپ قولىغا ئېلىپ قىرغاققا تاشلۇۋېتىپتىكەن ، بېلىق ئىككى سەكرەپلا ئۆزىنى ئېرىققا تاشلاپ ، جېنىنى سالامەت قۇتقۇزۇپ دەريا‌غا بېرىۋاپتۇ .

ئۆزۈڭنى ئۆلتۈرۈپ تاپقىن نىجاتلىق ،
ئۆلمەي تۇرۇپ تاپمىغايسەن كۇشاتلىق .

ئەمما غەپلەتكە ماھىر بولغان ، ئاجىزلىق ئۆز خۇي - پەيلىدە ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئۇچىنچى بېلىق بولسا ، ھەيران ۋە سەر-سانلىق بىلەن ئوڭ ۋە سول تەرەپكە قېچىپ مۆكۈپتۇ . تېپىرلاپ يۇقىرى چىقىپ ، تۆۋەن چۆكۈپ يۈرۈپ ، ئاخىر ھېچ ئىش پايدا بەرمەي ئۇۋچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن ئۆزلىرىگە مۇقەررەر ۋە ماقۇل بولسۇنكى ، شەنزەبەنىڭ ئىشىنى تېزرەك تۈتۈپ ، پۈرسەت ئۆتۈپ كېتىشتىن بۇرۇن ئۇ خاكسارنىڭ باغرىغا ئۆتكۈر تىغ بىلەن ئۇر-ماق كېرەك ۋە ئۆمۈر خامىنىنى پاناھ شامىلىغا سورۇماق كېرەك .

— دەيدىغانلىرىڭنى ئاڭلىدىم ،— دەپتۇ شىر ،— ئەمما شەن-زەبەنىڭ خىيانەتنى كۆزلەپ ، نېمەت شۇكرانىسىنى ئاداۋەت كۆپرا-نىيىتىگە ئالماشتۇرۇشىنى خىيالىمغا كەلتۈرەلمەيمەن . چۈنكى مەن ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ياخشىلىقلارنى قىلغانىدىمغۇ ؟

— ئۇغۇ شۇنداق ،— دەپتۇ دېمىنە ،— سىلىنىڭ ئاشۇ ياخشە-لىقلىرى بۇنى مۇشۇ مۇقامغا يەتكۈزدى . لېكىن ئۇ بۇ تەربىيەتكە مۇناسىپ كىشى ئەمەس ئىدى . باشتىلا ئۇنى خارۇ زار ۋە ئېتىبار-سىز ھالىتىدىلا قويىۋېرىشلىرى كېرەك ئىدى .

داغلاپ ساقايتىدىغان يەرگە كىشى ،
مەلھەم ئېتىپ ياغلىسا كۆرگەي زىيان .

بەقىلىق پەسلەر ئۆزلىرى تەمە قىلىدىغان مەرتىۋىگە ئېرىشكۈچە ئارىلىقتا ، دوست ۋە بىر نىيەتتە بولىدۇ . ئەمما مەقسىتى ھاسىل بولغاندىن كېيىنلا ، دوستلۇقىنى تاشلاپ ، ئۆز ھالىدىن يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە ئېرىشىشنىڭ تەمەنناسىنى قىلىدۇ . بۇزرۇكلەر : «تېگى پەس ئەخمەق كىشىلەر تەمە ياكى قورقۇنچ بىلەن خىزمەت قىلىدۇ . ئەگەر ئۇمىدى ھاسىل بولۇپ موھتاجلىقتىن قۇتۇلسا ، كۆپرانى نېمەتلىك ۋە پىتىنخورلۇق ئوتىنى ياندۇرىدۇ . ئەگەر قورقۇنچىدىن قۇتۇلسا ، تەرەپتارلىق چەشمىسىنىڭ سۇيىنى لېيىتىدۇ» دېيىشكەن .

— ئۇنداق بولسا نادان ۋە پەس تەبىئەتلىك مۇلازىملار بىلەن قانداق يوسۇندا مۇئامىلە قىلماق كېرەك ، قانداق قىلغاندا ئۇلارنى كۆپرانى نېمەتلىك ئەسىرى كۆرۈنمەيدىغان قىلغىلى بولىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۇلارنىڭ بىر يولىلا نائۇمىد بولۇپ دۇشمەن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ، ئۇلارنى شەپقەت ۋە ئىلتىپاتتىن مۇتلەق مەھرۇم قىلىشۇەتمەسلىك كېرەك ، — دەپتۇ دېمنە ، — لېكىن ، نەپسى سەمرىپ يامان نىيەتكە كەلمەسلىكى ئۈچۈن ، ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسىنى ئاشۇرۇپ دۆلەتمەن قىلىشۇەتمەسلىك لازىم . شۇڭا ئۇلارنى قورقۇنچ بىلەن تەمەنىڭ ئوتتۇرىسىدا ساقلاش كېرەك . ئۇلارنىڭ ئىشلىرى ۋەدە ، ئۇمىد ۋە خەۋپ ئارىسىدا تۇرۇشى كېرەك . چۈنكى ، بايلىق ۋە خاتىرجەملىك ئۇلارنىڭ نەپسىلىرىنى سەمرىتىپ ، بويۇنتاۋلىق ۋە ئىسيان قىلىشىغا ، پەرماندىن باش تارتىشىغا سەۋەب بولىدۇ . نا ئۇمىدلىك ۋە ئېتىبارسىز قاراپ قويۇش خىزمەتكارلارنىڭ ئېتىقادىنى ياندۇرىدۇ . نەتىجىدە بۇ ئىش پادىشاھلارنىڭ شەكىست تېپىشىنىڭ سەۋەبى بولۇپ قالىدۇ .

نا ئۇمىد كىشى بولغاي بىئېتىقاد بېپەرۋا ،
تۇتما مېنى ھېچقاچان مەرھەمەتتىن نا ئۇمىد .

— ھەي دېمنە ! — دەپتۇ شىر ئۇنىڭغا ، — مېنىڭ كۆڭلۈمگە شۇ كېلىۋاتىدۇكى ، شەنزەبەنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئەينىكى خىيانەت غۇ- باردىن ساپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ سەھىپىسى بۇ يامان خىيالىنىڭ رەقىبىدىن پاكىتەك تۇرىدۇ . مەن ھەمىشە ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە مە- ھەمەت كۆرسەتتىم ، مەندىن ئۇنىڭغا داۋاملىق مەنپەئەت يەتكەن تۇرۇقلۇق ، ئۇنىڭ مۇكاپاتى تەرىقىسىدە ئۇ ماڭا قانداقسىگە ياماڭ- لىق ۋە زەرەر يەتكۈزۈش قەستىدە بولسۇن ؟

تاشلىسام مەن دوستلۇق ۋادىسىغا مەزمۇت قەدەم ،
ئۇ نېچۈك دۈشمەنلىكىم مەيدانىغا تىكلەر ئەلەم .

— ئەي پادىشاھىم ! — دەپتۇ دېمنە ، — كۆڭلى قارا كىشىدىن ھەرگىز ياخشىلىق كەلمەيدۇ . ئەسلىدىن يامان بولغان نەرسە ھېچ ۋەج بىلەن ياخشى سۈپەتلىك بولمايدۇ . ھەرقانداق كۆزدىن ئۆزد- ىڭ ئېچىدىكى نەرسە تەپچەپ چىقىدۇ ئەمەسمۇ ؟ سىلى تېخى چايان بىلەن تاشپاقىنىڭ ۋەقەسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايلا ؟

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— بىر تاشپاقا بىلەن چايان بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

تاشپاقا بىلەن چايانىڭ ھېكايىسى

بىر تاشپاقا بىلەن بىر چايان ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق مۇناسىۋد- ىتى ، ئاشنالىق ئۇلپىتى ناھايىتى مەھكەم ئورنىغانىكەن .

ئەتىدىن ئاخشامغىچە بىر ـ بىرلىرىگە ھەمنەپەس ،
كېچىدىن تاڭ ئاتقۇچە سۆھبەتلىشىپ ئۆتەتتى بەس .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن ئىككىلىسى

سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ قاپتۇ ۋە ئىككىسى بىللە كېتىۋېتىپ بىر ئۆستەڭگە دۈچ كەپتۇ . ئۆستەڭنىڭ سۈيى ناھايىتى ئۇلۇغ بولغاچقا ، چايان ئۇنىڭدىن ئۆتمەكنى مۇشكۇل كۆرۈپ ، كۆپ غەم قىلىپ ئەندىشگە پېتىپ قاپتۇ .

— نېمانچە غەم - غۇسسىگە پېتىپ قالدىڭ ؟ كۆڭلىۋىڭدىن شاد - خۇراملىقىڭنىڭ كېتىپ قېلىشىدىكى سەۋەب نېمە ؟— دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .

— ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ چايان ،— بۇ سۇدىن ئۆتۈشنىڭ ئەندىشىسى مېنى ھەيرانلىق گىردابىغا سالدى . ئەقلىم ئۇنىڭغا ئىلاج قىلىشقا ئاجىز كەلدى . مېنىڭ يا بۇ سۇدىن ئۆتۈشكە قۇۋۋىتىم يوق ، يا سەندىن ئايرىلىشقا تاقىتىم يوق .

سەن كېتەرسەن مەن قالۇرمەن بىسەۋەب ،
سەندىن ئايرىلسام بۇ بولمامدۇ ئەجەب .

— قىلچە غەم يېمىگىن ، ئۇچامنى كېمە قىلىپ سېنى چىقىرىپ ، ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەي ، سېنى نىجات ساھىلىغا چىقىرىپ قويىمەن . سەندەك ياخشى دوستىنى مۇشكۈللۈك بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ ، ئاسانلىق بىلەن قولدىن بېرىپ قويسام ئەيىب ئەمەسمۇ ؟— دەپتۇ تاشپاقا .

شۇنىڭ بىلەن تاشپاقا چايانىنى يۈدۈپ كۆكسىنى سۈغا پاتۇرۇپ راۋان بوپتۇ . تاشپاقا سۇ ئۈزۈپ كېتىۋاتسا ، چايان ئۇنىڭغا نەشتەر ئۇرۇشقا باشلاپتۇ . قاتتىق دۈمبىسىگە چايانىنىڭ نەشتىرىنىڭ تەگكەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان تاشپاقا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :

— ھەي خۇيى يامان ، مەن ئاڭلاۋاتقان نېمە شەپە ئۇ ؟ سەن نېمە قىلىۋاتىسەن ؟

— نەشتىرىمنىڭ نەيزىسىنى ۋۇجۇدۇڭنىڭ قالقىنىغا سانجىپ سىناپ كۆرۈۋاتىمەن ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چايان .

— ھەي ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ،— دەپتۇ ئۇنىڭ سۆزىنى

ئاڭلاپ ئاچچىقى كەلگەن تاشپاقا ،— سەن ئۇچۇن ئۆز جېنىمنى خەتەر گىردابىغا سېلىپ ، سېنىڭ خەۋپلىك ۋۇجۇدۇڭنى ئۇچامنىڭ كېمىسىگە ئېلىپ سۇدىن ئۆتكۈزۈۋاتسام ، سەن تېخى مىننەتدار بولۇپ دوستلۇق ھەققىنى ئاقلاشتا يوق ، ماڭا نەشتەر سانجىشىڭدىن كېيىن سەۋەب نېمە ؟ مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ساڭا مەلۇمغۇ ؟ سېنىڭ نەشتىرىڭدىن ماڭا ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ ، تاشتەك تېرەمگە نەشتىر ئۇرۇڭ تەسىر قىلمايدىغۇ ؟

ئاغرىتۇر ئۆز جانۇ ئىلكىن ، ھەر قوپال قىلسا ئۇرۇش ،
ئۇرسا ئۇ نادانلىقىدىن قەھرى بىرلە تاشقا مۇشت .

— مەن بۇ ئىشتا بىئىختىيارمەن ،— دەپتۇ چايان ،— مېنىڭ تەبىئىتىم ھەر قانداق نەرسىگە — مەيلى دوستىنىڭ ئۇچىسى بولسۇن ، مەيلى دۇشمەننىڭ كۆكرىكى بولسۇن ، ھېچ تەپ تارتماستىن لا ئىختىيارسىز ئۇلارغا نەشتەر ئۇرۇشنى تەقەززا قىلىدۇ .

ھەر كىشىدە بار بولسا يامان ئادەت ،
ئۆزى قىلماي ئىختىيار بولۇر سادىر .
نەشتىرىنى ئۇرغۇسى چايان تاشقا ،
گەرچە تەسىر قىلماققا ئەمەس قادىر .

شۇ ئەسنادا تاشپاقا ئۆز ـ ئۆزىگە : «دانىشمەنلەرنىڭ ‹ئەسكى كىشىنى پەرۋىش قىلىش ئۆز ئابرۇيىنى تۆككەنلىك ۋە ئىشىنىڭ يېپ ئۇچىنى يىتتۇرگەنلىك بولىدۇ › دېگەن سۆزلىرى راست ئىكەن» دەپلا سۇغا شۇڭغۇپتۇ .

زەرۇ زىۋەرنى تۆكۈپ تۇپراققا ، ھەسرەت چەكمىگىن ،
كەلتۇرەر ھەسرەت يامانغا ئەيلىسەڭ گەر ياخشىلىق .

بۇزرۇكلەر : «ھەر كىشى ئەسلىدە نەسەبسىز بولسا ئۇمىد

مەيداندىن نېسىۋىسىزدۇر . چۈنكى ياخشىلىق قىلغانلارغا يامانلىق قىلماي دۇنيادىن ئۆتۈش ناپاك ئادەملەر ئۈچۈن ھارامدۇر » دەپ ئېيتىشقان .

ھېچ ۋاقىتتا خوپ ئەمەس ئەسلى پەسكە تەربىيەت ،
نە ئۈچۈن ساقلار كىشى ئۆز قوينىدا چاققاق يىلان .
پەرۋىش قىلغانغا تاتلىق بولمىغاي ئاچچىق دەرەخ ،
ھەر كىشى ئەگسە تىكەننى گۈل ئۈزۈلمەس ھېچقاچان .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت شۇكى ، ھەزرەتلىرىنىڭ روشەن ئەقلىگىمۇ ماقۇل كەلسە كېرەك . شەنزەبەنىڭ تېگىنىڭ پەس ، ۋۇجۇدىنىڭ ناپاكلىقىدىن ئەندىشە قىلماقلىرى ۋە شەپقەتلىك خىزمەتكارلىرىنىڭ نەسەبەتلىرىنى ھوش قۇلاقلىرى بىلەن ئاڭلىماقلىرى كېرەك . چۈنكى ، ھەر كىم نەسەبەتچىلەرنىڭ سۆزىنى — گەرچە ئۇلار سۆزىنى قوپال ۋە بىئەدەپلەرچە ئېيتقان بولسىمۇ — ئاڭلىمىسا ، راھىتىنىڭ ئاخىرى نادامەت ۋە مالامەتتىن خالى بولالمايدۇ . بۇ خۇددى تېۋىپنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلماي ، نەپسى خالىغىنىچە شەربەت ئىچىپ ، غىزا يېگەن كېسەلنىڭ بارغانسېرى تېنى زەئىپلىشىپ ، ئاغرىقى ھالاكەتكە تارتقىنىغا ئوخشاش ئىش بولىدۇ .

قوپال سۆزلىسە دانا ئەيىب ئەمەستۇر ،
سەۋر ئاچچىقتۇر لېكىن مېۋىسى تاتلىق .

پادىشاھلارنىڭ ئاجىزى — ئىشىنىڭ ئاخىرىدىن غاپىل قالغۇچى ۋە مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى سەل چاغلىغۇچىلاردۇر . ئۇلار ھەمىشە بىرەر ھادىسىگە ئۇچراشتىن بۇرۇن ھوشيار ، ئېھتىياتچان بولمايدۇ . پۇرسەت ئۆتۈپ كەتكەندە ، دۇشمەن ئۇنىڭدىن غالىب كەلسە ، ئىشنى مۇلازىملىرىدىن كۆرۈپ ، تارتقان زىيانلىرىنى ئۇلارغا ئارتىدۇ .

سىرىڭنىڭ تىزگىننىنى ئۆز ئىلكىڭگە ئالغايسەن ،
ھەرگىز ئۇنى كىشىنىڭ قولىغا بەرمىگەيسەن .
شۇ يوسۇندا ھەرقاچان سادىر قىلساڭ خاتالىق ،
نېمە ئۈچۈن غەيرىينىڭ گەدىنىگە يۈكلەيسەن ؟

— شۇنداق قاتتىق گەپ قىلدىڭكى ، ئەدەپ دائىرىسىدىن خېلىلا چىقىپ كەتتىڭ ، — دەپتۇ شىر ، — لېكىن نەسىھەتچىلەر-نىڭ سۆزى قاتتىق بولسىمۇ ئۇنى رەت قىلغىلى بولمايدۇ . ئەمما سەن ئېيتقاندەك ، شەنزەبە ماڭا دۇشمەن بولغان ھالەتتىمۇ ، ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى ؟ ئۇ مېنىڭ ئوزۇقۇمغۇ تايىنلىق . چۈنكى ، ئۇنىڭ تىرىكچىلىكى ئوت - چۆپ ۋە سامان بىلەن ، مېنىڭ ھايات كەچۈرۈشۈم بولسا گۆش ۋە قان بىلەن تۇرسا ، گىياھ يەيدىغان نەرسىگە گۆش يەيدىغان نەرسە ئەلۋەتتە غالىب كېلەلەيدۇ - دە ؟ ئەگەر ئۇنىڭ كۆڭلىگە ماڭا قارشى چىقىش پىكرى ۋە مەن بىلەن ئۇرۇشۇش نىيىتى ئورنىغان بولسىمۇ ، مەن ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمايمەن .

دۇشمىنىڭگە نە يۈرەكتۇر ماڭا قارشى چىققىلى ،
ھەددى ئەمەس پاشىنىڭ پىلغا رەپتار بولغىلى .

ئەگەر مېنىڭ تەڭرىنىڭ ئىنايەت مەشرىقىدىن كۆتۈرۈلگەن دۆلەت ئاپتىپىمغا شەنزەبە خۇددى ئايغا ئوخشاش ئۆزىنى تەڭلەشتۇ-رۇش دەۋاسىنى قىلىدىغان بولسا ، ئۇ ئەلۋەتتە كەمتۈك ۋە پۇچۇق بولۇپ قالىدۇ . ئەگەر ئاسمان سايىۋىنىنىڭ نۇسخىسى بولغان ھۇ-مايۇنغا ئوخشاش چېدىرىمغا خۇددى ئاپتەپتەك تىغ تارتسا ، ئاقىۋەت زاۋال تاپىدۇ .

جەڭ ئەمەس ھېچ قۇۋۋەتتى يوقىنىڭ ئىشى ،
يولنى كۆپ يۈرەلمىگەي ئاقساق كىشى .

بېشى ئېگىز بولسا ئۇنىڭ مەن بىلەن ،
مەن سالارمەن يەنە بويىنىغا كەمەن .

— «ئۇ مېنىڭ ئوزۇقۇم ، مەن ئۇنىڭدىن غالىب كېلەلەيمەن» دەپ ئالدىنىپ قالمىسىلا ،— دەپتۇ دېمىنە ،— چۈنكى ئۆزى يالغۇز جەڭ قىلىشقا كۈچى يەتمىسە ، يار - دوستلىرىنىڭ مەدەتكارلىقى بىلەن ئىشنى پۈتكۈزىدۇ ياكى ھىيلە - مىكىر بىلەن ئەلۋەتتە شىكەست يەتكۈزەلەيدۇ . مەن شۇنىڭدىن قورقىمەنكى ، بارلىق ياۋا- يى ھايۋانلار سىلىنى ئاغدۇرۇشقا ھېرىس بولۇپ قېلىشىپتۇ . مۇبادا ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشۋالسا ، ھەممىسى سىلىگە قەست قىلىشتا بىر نىيەت ، بىر مەقسەتتە بولىدۇ - دە ، سىلى يالغۇز قالىلا ، بىر كىشى ھەرقانچە كۈچلۈك بولسىمۇ كۆپ دۈشمەنگە تەڭ كېلەلمەي- دۇ .

پاشىلار توپلىشىپ گەر ھۇجۇم ئەتسە ،
پىلنى ھەم ناتۇۋان قىلغۇسى بىشەك .
شىر تېرىسىنىمۇ پارە قىلغۇسى ،
چۈمۈلە يىغىلىپ كەلسە گەر كۆپرەك .

— سۆزلىرىڭىڭ راست ، نەسىھەتلىرىڭىڭ خالىس ئىكەنلە- كىنى بىلدىم ،— دەپتۇ شىر ،— ئەمما مەن ئۇنى كۆڭلۈمدە كۆپ ئۇلۇغلىغان ۋە مەجلىسلەردە ياخشى سۈپەتىنى قىلغانىدىم . ئۇنىڭ دېيانىتى ۋە ئىخلاسىنى ئاغزىمدىن چۈشۈرمىگەنىدىم ، ئەمدى ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلسام ، خالايىق مېنى «گېپىنىڭ تۈتامى يوق» دېمەمدۇ ؟ ئەلنىڭ ئالدىدا گېپىم بىئېتىبار ۋە ئىز باسمايدىغان بولۇپ قالمامدۇ ؟

قىلىڭىز ھەر كىشىنىڭ باشىن ئېگىز ،
گەر ئىلاجى بولسىلا پەس ئەيلىمەڭ .

— راست پەكەر ۋە دۇرۇس تەدبىرنىڭ پايدىسى شۇ-
كى ، — دەپتۇ دېمنە ، — ئەگەر بىر دوستتىن دۇشمەنلىك ئەسىرى
كۆرۈلسە ۋە ئۆز خىزمەتكارىدىن ئۇلۇغلۇق ئالامىتى بىخلانسا ،
دەرھال ئېھتىياتنىڭ پېيىگە چۈشۈپ ، ئۇنىڭدىن ئۇلپەت ۋە ئاشنا-
لىق ئېتىكىنى تارتماق لازىمدۇر . ئۇ چۈشلۈك قىلىشقا پۇرسەت
تېپىشتىن بۇرۇن ، ئۇنى ناشتىلىق قىلغايلا ، ئېغىزدىكى چىش
قەدىمدىن تارتىپ كىشىگە ئۇلپەت ۋە ھەمدەم بولغاچقا ، ئۇنىڭدىن
ناھايىتى كۆپ پايدا يېتىدۇ . ئەمما ۋاقتى كېلىپ دەرد بەرسە ، ئۇنى
تارتىپ تاشلىماي رەنجىگە شىپا تاپقىلى بولمايدۇ . تىرىكلىك تاتام
بىلەن بولىدۇ ، لېكىن تاتام مەيدىدە ھەزىم بولماي دەرد يەتكۈزسە ،
ئۇنى قەي قىلىۋەتمەي تۇرۇپ ، ئۇنىڭ زەربىدىن خالاس تاپقىلى
بولمايدۇ .

دېمنەنىڭ ئۇندىشى ھەم ۋەسۋەسە قىلىشى شىرغا تەسىر قې-
تۇ .

— شەنزەبەنىڭ سۆھبىتىنى تەرك قىلدىم . ئەمدى ئۇنىڭ بە-
لەن بىللە ئولتۇرۇش دېگەن يوق گەپ ، ئەمدى ئۇنىڭغا بىر كىشى
ئەۋەتەي ۋە ۋەقەنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلىپ قويۇپ ، ئۇنىڭغا
رۇخسەت بېرەي ، نەگە بارسا بارسۇن ، — دەپتۇ شىر .

بۇنى ئاڭلاپ دېمنە بەك قورقۇپ كېتىپ : «بۇ سۆز شەنزەبە-
نىڭ قۇلىقىغا يەتكەندىن كېيىن ئۇ دەرھال ئۆزىنىڭ پاكلىقى ،
ئىخلاسى ۋە ئېتىقادىنى شىرغا مەلۇم قىلىدۇ . ئۇ چاغدا مېنىڭ
ھىيلە - مىكرىم ئاشكارىلىنىپ قالسا ياخشى بولمايدۇ » دەپ ئويلاپ-
تۇ - دە ، شىرغا :

— بۇنداق قىلىش ئاگاھلىق ۋە ھوشيارلىقتىن ئەمەس ، پادە-
شاھىم . ئەگەر سۆز ئېيتىلمىغان بولسا ، ئۇنى ھەرقاچان ئېيتقىلى
بولىدۇ . ئەمما ئىزھار قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭ زەربىدىن ساق-
لىنىش چارىسىنى قىلغىلى بولمايدۇ .

ھەر چاغ دېگىلى بولۇر دېمىگەننى ،
ياندۇرغىلى بولماس لېكىن دېگەننى .

— ئېغىزدىن چىققان سۆز ئورنىدىن چاچرىغان كۆزدۇر . سۆزنى ياندۇرۇۋالغىلى بولمىغىنىدەك ، كۆزنىمۇ ئورنىغا سالغىلى بولمايدۇ . «زۇۋانغا كەلدى ، زىيانغا كەلدى» دېگەن مەسەل بار . بۇزرۇكلەرمۇ : «تىل كۆڭۈلنىڭ ئايغاقچىسىدۇر . كۆڭۈل بەدەن مەملىكىتىنىڭ پادىشاھىدۇر . سۆز بولسا ئۇنىڭ خەزىنىسىدىكى جاۋاھىردۇر . ئەگەر سۆز گويالىق قۇتىسىغا خامۇشلۇق قۇلۇپى سېلىنىپ ، سۇكۇت مۆھۈرى بېسىلغان هالدا ساقلانغان بولسا ، هەمىشە تىرىكلىك چىمەنلىرىدە سالامەتلىك رەيهانى ئېچىلىدۇ ۋە هايات دەرىخى خاتىرجەملىك ۋە راهەت مېۋىسىنى بېرىدۇ . ئەمما ، بالاغەت غۇنچىسى تەبەسسۇم قىلىپ پاساهەت بۇلبۇلى نەغمە ـ ساز قىلىشقا باشلىغان ۋاقىتتا ، سۆز گۈلزارى هىدىنىڭ كۆڭۈل شادلىقىغا ۋە مېڭىنىڭ قۇۋۋەتلىنىشىگە سەۋەب بولۇشىدىن ۋە ياكى زۇكام ماددىسى هەم باش ئاغرىق ۋاستىسىنىڭ ئىللىتىگە باغلاقلىق بولۇشىدىن ئەمىن بولغىلى بولمايدۇ . چۈنكى ، بىر ئورۇنلۇق سۆز نۇرغۇن گىرەلەرنى ئېچىۋېتىدۇ ، ئورۇنسىز سۆز ئېيتقۇچى ئېغىر زەنجىرگە باغلىنىدۇ . ئاڭلىغۇچىنىڭ بەدىنىگە جان كىرگۈزىدىغان سۆزمۇ بار ، ئېيتقۇچىنىڭ بېشىنى شامالغا ئۇچۇرىدىغان سۆزمۇ بار» دېيىشكەنىكەن .

ئېچىپ ئەقلىڭ كۆزىنى ئەگەر سۆزگە قارىساڭ ،
نەق پۇل كەبى بېرەر ئۇ هەم پەيدايۇ هەم زىيان .
دەپتۇ بىر كىم بۇ سۆزنى : «چىقسا گەر سۆز ئېغىزدىن ،
يەتكۈزگۈسى كىشىگە ئۆلۈم ياكى بېرەر جان» .
لېكىن بۇگۈن ئۇنىڭدىن ئاداۋەتلىك بۇ سۆزنى ،
ئەگەر پىنهان تۇتمىساق ئۆلتۈرگۈسى ناگاهان .

— ئەي ، پادىشاهىم ، شەنزەبە بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپسا : «سىرىم ئاشكارا بوپتۇ ، ئەمدى جىم تۇرغانىنىڭ پايدىسى يوق» دەپ جەڭگە كىرىشى ياكى بىر پىتنە قوزغىشى مۇمكىن . هوشيار كىشى

لەر ئاشكارا گۇناھقا پىنھان ئازاب - ئوقۇبەت قىلمايدۇ ۋە يوشۇ-
رۇن تەدبىر كۆرىدىغان ئىشتا ئاشكارا ئوقۇبەت قىلىشنى راۋا كۆر-
مەيدۇ . ياخشىسى شۇكى ، ئۇ مەخپىي گۇناھ قىلغانىكەن ، ئۇنىڭغا
پىنھان سىياسەت بىلەن چارە قىلغايلا .
— مەخپىي ھالدا يېقىن كىشىلەرنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇش
ۋە ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئېنىقلىمايلا ئۇلارنىڭ ھوقۇقىنى زايە قە-
لىش ئۆز پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپقانلىق ۋە مۇرۇۋۋەت ھەم دىيانەت
يولىنى تاشلىۋەتكەنلىك بولىدۇ ،— دەپتۇ شىر .

پىسەنت كەلمەس ئەقىلگە ، توغرا كۆرمەس شەرىئەت ،
ھازىر بولماي گۇۋاھچى ، قىلسا ئەگەر شاھ پەرمان .
ھۆكۈم قىلسا گاھ شاھ ھۆكمى بولغاي قازادەك ،
گاھى ئۇندىن جان ئېلىپ گاھى بۇڭا بېرەر جان .

— پەرمان يۈرگۈزگۈچىلەر ئۇچۇن ئۆزىنىڭ پاراسىتىدىن ئار-
تۇق لايىق گۇۋاھچى بولمايدۇ ،— دەپتۇ دېمنە ،— چۇنكى ئۇ ئىكە-
كى يۈزلىمە مەككار ھۇزۇرلىرىغا كىرگەندە ، ئۇنىڭغا نەپرەت نەزە-
رى بىلەن قارىسىلا يامان ئەقىدىسى سەت تەلەتتىدىن بىلىنىپ قالە-
دۇ ، بۇزۇلغان نىيىتى كۆرۈمسىز سۇرىتىدىن ئىپادىلىنىپ قالە-
دۇ . ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ قارىلىقىنىڭ بەلگىسى شۇكى ، يانلىرىغا
كەلگەندە ئۆزىنى باشقىچىرەك تۇتىدۇ ، ئوڭ - سولغا ۋە ئالدى -
كەينىگە ئېھتىيات قىلىدۇ . جەڭ جابدۇقلىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ .
— ياخشى دېدىڭ ،— دەپتۇ شىر ،— ئەگەر بۇ ئالامەتلەردىن
بىرەرسى كۆرۈلسە ، ئەلۋەتتە ئىش ھەقىقىتى ئايدىڭلىشىپ شۇبھە
غۇبارى كۆتۇرۇلىدۇ ۋە گۇمان داغدۇغىسى يېقىنلىق مەرتىۋىسىنىڭ
ئورنىنى ئىگىلەيدۇ .
دېمنە ئۆزىنىڭ پىتنە يەلپۇگۈچى بىلەن شىرنىڭ بالا ئوتىنىڭ
لاۋۇلداۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆكۈزنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭدىمۇ
پىتنە - پاسات يالقۇننى ياندۇرماقچى بوپتۇ .

ئىككى بەدەن ئارا جەڭ خۇددى ئوتتۇر ،
توشۇلغان سۆز ئۇ ئوتقا ئوتۇن بولۇر .

لېكىن دېمىنە يەنە : «شەنزەبەنىڭ قېشىغا بارساموۇ شىرىنىڭ مەسلىھىتى بىلەن باراي ، مەندىن گۇمانلىنىپ قالمىسۇن يەنە» دەپ ئويلاپ شىرغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ،— ئەگەر ماڭا ئىجازەت بەرسىلە ، شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن ۋاقىپ بولغان سىرلارنىڭ ھەممىسىنى كېلىپ ھەزرەتلىرىگە بايان قىلسام ياخشى بولاتتى .

شىر ئۇنىڭغا ئىجازەت بېرىپتۇ . دېمىنە دەرھال پەرىشان ۋە غەمكىن قىياپەتتە ، شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭغا سالام - تەزىم شەرتلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . شەنزەبە جاۋاب سالام بېرىپ ، ئۇنىڭ ھالىغا تۇشلۇق تەزىم قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— بىزنى ياد ئەتمىگەنىدىڭ ، ئەمدى ياد ئېتىپسەن - دە ، دېمىنە ،— دەپتۇ شەنزەبە ،— كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرى دوستلارنىڭ كۆزلىرىنى جامالىڭنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىلمىدىڭ ، ۋەيران بولغان كۆلبىلىرىمىزنى سۆھبىتىڭ گۈللىرى بىلەن گۈلشەن قىلمىدىڭ .

ئۆمرۈڭ ئىچرە قىلمىدىڭ ياد ، ئاشۇ دوستىنى بىر نەپەس ،
ئۇ سېنىڭ يادىڭنى قىلماي ئالمىدى ھېچبىر نەپەس .

— گەرچە كۆرۈنۈشتە ساڭا مۇلاقات بولۇش شەرىپىدىن مەھرۇم بولغان بولساموۇ ، كۆڭلۈم ھەمىشە جامالىڭنىڭ قېشىغا بېرىلىق ۋە مۇھەببىتىڭنىڭ ئۇرۇقى دائىم جېنىمنىڭ سەھنىسىگە تېرىلىق ئىدى .

مېھرىڭىزگە دېرىزە ئاچتى بۇ جان ،
ئىشقىڭىزنى ئۆزىدە قىلىپ پىنھان .

— كۆپتىن بېرى يالغۇزلۇق بايا ۋىنى ۋە خىلۋەت بۇلۇڭىدا دۆلەت ۋە سائادىتىڭىنى تىلەپ ، ئۇنا ۋە سانا ۋەزىپىسىگە مەشغۇل ئىدىم ، — دەپ دېمىنە .

— ئەل ئارىسىدىن چىقىپ خىلۋەتتە ئورۇن تۇتمىقىڭغا نېمە سەۋەب بولدى ؟ — دەپ سوراپتۇ شەنزەبە .

— چۈنكى كىشى ئۆزىگە ئاگاھ بولمىسا ۋە ئۆزگىنىڭ ئەسىرى بولسا ، بىر دەممۇ قورقۇنچ ۋە خەتەردىن خالىي بولالمايدۇ ، — دەپتۇ دېمىنە ، — ھەمىشە قىسىلىپ ، قورۇلۇپ يۈرسە ، غەم - ئەندىشىسىز بىر ئېغىز گەپ قىلالمىسا ، نېمىدەپ بىر بۇلۇڭنى ئىختىيار قىلمىسۇن ؟ نېمىدەپ خىلۋەت ئىشىكىنى دوست - دۇشمەنگە تاقىۋالمىسۇن ؟

بۇ زامانىنىڭ پىتنىسىگە كۆزۈڭ ئاچ ،
كۆرگىن ئۇنى بىر تەرەپكە سەنمۇ قاچ .
قاچماق ئۈچۈن قويالمىساڭ گەر ئاياغ ،
بىر بۇلۇڭنى ماكان تۇتۇپ يېشىڭ چاچ .

— سۆزۈڭنى ئوچۇقراق ئېيتقىنا ، دېمىنە ، — دەپتۇ شەنزەبە ، — غەرىزىڭنى ئاڭلاپ ، ئەقلىمنىڭ پىكرى ئۇنىڭ پايدىسىغا ئۇلانسۇن .

— بۇ جاھاندا دۇنيا مېلى ھەرىكەتسىز بولمايدۇ . نەپسىنىڭ خاھىشى مېھنەتسىز بولمايدۇ . خوتۇنلار بىلەن بىللە بولماق بالاسىز بولمايدۇ . يامانلارغا قوشۇلماق نادامەتسىز بولمايدۇ . بېخىلدىن تەمە قىلماق خارلىقسىز بولمايدۇ . پادىشاھقا مۇلازىم بولماق ئاپەتسىز بولمايدۇ . ھەر كىشى دۇنيا مەيخانىسىدىن بىر يۇتۇم مەينى قولغا كەلتۈرگەن بولسا ، ئۇ ئەلۋەتتە مەست ۋە ناپاك بولىدۇ ؛ ئىسيان بېشىنى تەكەببۇر ياقىسىدىن چىقىرىدۇ . ھەر كىم نەپسى يولىغا قەدەم قويغان بولسا ، ئۇ چوقۇم ھالاكەت ئورىسىغا تىقىلىدۇ . ھەر قانداق ئەر كىشى خوتۇنلار بىلەن تولا ئۇلپەتچىلىك

قىلسا ۋە مۇھەببەت تۇتسا ، بالاغا مۇپتىلا بولىدۇ . ھەر قانداق كىشى يامان ۋە پىتنىخورلار بىلەن ئولتۇرسا ، ئاقىۋەتتە پۇشايمانغا قالىدۇ . ھەر بىر نامرات كىشى پەس ۋە بېخىللاردىن مەنپەئەت كۈتسە ، خار ۋە بىئېتىبار بولىدۇ . ھەر بىر بىچارە سۇلتانلار خىزمىتىنى قىلىدىغان بولسا ، خاتىرجەم ۋە سالامەت بولالمايدۇ .

ئىرۇر شاھ سۆھبىتى مىسالى دەريا ،
سۇيىنىڭ ھەددى يوق ، يوق ئۇندا قىرغاق .
بولسا كىشى ئۇنىڭغا قانچە يېقىن ،
ئۇنىڭ قورقۇنچىسى بولغاي يامانراق .

— سۆزۈڭ شۇنىڭغا دالالەت قىلىدۇكى ، — دەپتۇ شەھنزەبە ، — يا شىردىن ساقلا كۈلپەت يەتتى ، يا كۆڭلۈڭنىڭ ئارامى كەتتى بولغاي .

— بۇ سۆزنى مەن ئۆزۈم ئۈچۈن ئېيتمىدىم ، بەلكى غەم - ئەندىشە قىلىپ شۇنداق دەۋاتىمەن ، — دەپتۇ دېمنە ، — ئۆزۈڭ بىلىسەن ، بۇرۇندىن تارتىپ ئىككىمىز دوستلىشىپ بىر نىيەت ، بىر مەقسەتتە ئۆتكەنىدۇق . قانداق ۋەدە قىلىشقان بولساق ، ھەمىسىگە ۋاپا قىلىشتۇق . لېكىن ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن بولغان بارلىق ھادىسىنى ساقلا ئېيتىشقا مېنىڭ چارەم يوق .

شەنزەبە بۇ گەپنى ئاڭلاپ قورققىنىدىن پۈتۈن ئەزاسىغا تىتىرەك ئولىشىپ دېمنەگە :

— ئەي شەپقەتلىك دوستۇم ، مېنى پاتراق بۇ ھالىنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەردار قىلغىن ، ئەسلىي غەرىزىڭ نېمە ؟ تېزرەك دېگىنە ، — دەپتۇ .

— ئىشەنچلىك بىر كىشىدىن ئاڭلىشىمچە ، — دەپتۇ دېمنە ، — شىر : «شەنزەبە راسا سەمرىپتۇ ، مېنىڭ دەرگاھىمدا ئۇنىڭغا ھېچ ئېھتىياجىم يوق . شۇڭا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ، گۆشى بىلەن ۋەھشىي ھايۋانلارنى بىر مېھمان قىلاي دەيمەن ، ناھايىتى شۇ ھەم-

مەيلەنگە بىر كۈنلۈك شىلانغا[1] ياراي» دەپتۇمىش . مەن بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سېنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كەلدىم ، مانا مۇشۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈش بىلەنمۇ ۋەدەمگە ۋاپا قىلغانلىقىمنى ئىسپات قىلالايمەن . مېنىڭ مانا شۇ تەرىقىدە دوستلۇق ھەققىنى ئادا قىلىشىم مۇرۇۋۋەت شەرىئىتىدە ماڭا ۋاجىپتۇر .

مېھرىبانلىق بىرلە ئېيتتىم ئاڭلىغانىنى مەن تامام ،
خاھ سۆزۈمگە سال قۇلاق ، خاھى ئىشەنمە ئىختىيار .

ئەمدى ياخشىسى شۇكى ، ئەندىشە قىلىپ ، تەدبىر بىلەن چارە تېپىشىنىڭ پېيىگە چۈشكىن .

دېمىنە سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن شەنزەبە بىردەم ئويلىنىپ بېقىپ ، شىرنىڭ ياخشى ۋەدىلىرىنى يادىغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي دېمىنە ، شىرنىڭ ماڭا يامانلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس جۇمۇ ! چۈنكى مەن ئۇنىڭغا ھېچقانداق خىيانەت قىلىپ باقمىدىم . مېنىڭ مەزمۇت قەدىمىم ھېچقاچان ئۇنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىشتىن تازمىدى . گەرچە سېنىڭ سۆزۈڭنى «ماڭا خەيرخاھلىق قىلىپ راست گەپنى يەتكۈزگەندۇر» دەپ پەرەز قىلغاندىمۇ ، مېنىڭ دۇشمەنلىرىم مەن يوق يەردە بەزى يالغان سۆزلەرنى شىرغا يەتكۈزگەن بولۇشى ۋە ئالدامچىلىق قىلىپ ئۇنىڭ ماڭا بولغان غەزىپىنى قوزغىغان بولۇشى مۇمكىن . ئۇنىڭ خىزمىتىدە بىر توپ يارامسىزلار بار ئەمەسمۇ ؟ ئۇلار بەتنىيەت ، ھارامزادە ۋە خىيانەتكارلاردۇر . شىر ئۇلارنى ئاۋۋال سىناپ كۆرۈپتىكەن ھەمدە ئۇلارنىڭ تۈرلۈك خىيانەتلىرىنى تولۇق سېزىپتىكەن . شۇلارغا قىياس قىلىپ ، مېنىڭ ھەققىمدە ئېيتىلغان يامان سۆزگىمۇ ئىشىنىپ قالغان بولۇشى ئېھتىمال . كۆپىنچە ، يامانلار سۆھبىتىنىڭ شۇملۇ-

---

① شىلان ـ كونا چەمئىيەتتە مۆتىۋەرلەرنىڭ ئائىلىسىگە ناھايىتى كۆپ ئادەملەر يىغىلغاندا خەتمە ئوقۇپ ئېتىدىغان ئۇمۇچ .

قىدىن ياخشىلارنىڭ ھەققىدىمۇ بەتگۈمانلىق پەيدا بولىدۇ . يالغاننى تولا ئاڭلاۋەرسىمۇ راستلىقنىڭ يۈزى يېپىلىدۇ . ئۆزدەكنىڭ قىسسىسى مانا مۇشۇ مەنىگە ئىشارەت ۋە دەلىل بولالايدۇ .

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .

شەنزەبە سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— بىرئۆردەك سۇدىكى ئاينىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ : «بېلىق ئوخشايدۇ» دەپ چاغلاپ ، ئۇنى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ نەچچە نۆۋەت سۇغا چۆكۈپمۇ ھېچنېمىنى تاپالماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۆزىچە : «مېنىڭ بۇ پەرىزىم خۇددى چۆلدە ئۇسسىغانلار نېرىدا كۆرۈنگەن نەرسىنى سۇمىكىن دەپ خىيال قىلغانلىقى ۋە گادايلارنىڭ خارابىلىكنى كۆرسە خەزىنە بارمىكىن دەپ ئويلىغانلىقى بىلەن ئوخشاش بىر ئىش ئىكەن» دەپ ئويلاپ ، شۇ ئائۇمىد بولغىنىچە بېلىق تۇتۇپ يېيىشنى مۇتلەق تەرك ئېتىپتۇ . كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھەر قېتىم بېلىقنى كۆرسە «ئۇ ئاينىڭ شولىسى» دەپ ئۇنىڭغا پەقەت ئىلتىپات قىلماپتۇ ھەمدە «بىر قېتىم سىنىغاننى يەنە سىنىسا نادامەت كەلتۈرىدۇ» دەپ ، ھەمىشە ئاچ ۋە ھالى خاراب كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ .

ئۆردەك تەجرىبىسىنىڭ مەھسۇلى ئەنە شۇ . ئەگەر شىرغا مېنىڭ ئۇستۇمدىن گەپ توشۇغان بولسا ، ئۇ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ قېلىپ «ھەر قانداق كىشى بىر كىمدىن يامان سۆز ئاڭلىسا ، كۆڭلى كىر بولىدۇ» دېگەندەك ، ئۇنىڭ كۆڭلىدىمۇ كىر پەيدا بولغان بولسا ، ئۇنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ ناپاكلاردىن ئالغان تەجرىبىدۇر . ۋەھالەنكى ، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كېچە بىلەن كۈندۈز ، ئاسمان بىلەن يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىدەك پەرق بار .

قىلمىغىن پاكلارنى ئۆزۈڭگە نەزىر[1] ،
گەرچە ئوخشاش يېزىلسىمۇ سىر ۋە شىر .[2]
ئىككى ھەرە ھالىغا باق بىر مەھەل ،

---

① نەزىر — تەك ، ئوخشاش .

② سىر — سىركە ، شىر — سۈت . بۇ يەردە سىر ۋە شىر دېگەن ئىككى خەت ئوخشاش يېزىلسىمۇ مەزمۇنى ئوخشىمايدۇ . سەن ئۆزۈڭنى پاكلارغا تەڭلەشتۈرمە دېمەكچى .

بىرى نەشتەر بېرىدۇ ، بىرى ھەسەل .
باق يەنە ئىككى كېيىك كىنىدىكى بار ،
بىرىدىن قان چىقىدۇ ، بىرىدىن ئىپار .

— پادىشاھلارنىڭ بىر كىشىنى سەۋەبسىزلا يۇقىرى مەرتىۋىگە چىقىرىدىغان ، يەنە بىر كىشىنى بولسا ھېچ گۇناھ قىلمىسىمۇ ، ئۆلتۈرۈپ مېلىنى تالان - تاراج قىلىدىغان ئادىتى بار ئەمەس-مۇ؟ سېنى يامان كۆرۈپ قېلىشىغا شۇ ئادىتى سەۋەب بولغان ئوخشايدۇ ،— دەپتۇ دېمىنە .

ئاڭلىماي سۆزۈمنى ھەم كۆرمەي مېنى ئۇ قىلدى لۇتف ،
كۆردى - بىلدى ، مەدھى قىلدىم ، قىلمىدى ھېچ مەرھەمەت .
پادىشاھنىڭ ئادىتى شۇنداق ئىكەن ، ئاغرىنمىغىن ،
تەڭرى بەرسۇن پادىشاھقا ئەدلى ، تەۋپىق - مەرھەمەت .

— مەن ھېچقانداق گۇناھ ئۆتكۈزمىگەن ، ماڭا ئاچچىقلىنىشىغا ھېچبىر باھانە - سەۋەب كۆرۈلمىگەن تۇرۇقلۇق ، ئاچچىقلانغىنىدىن قارىغاندا ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلماق تەستەك تۇرىدۇ ،— دەپتۇ شەنزەبە ،— چۈنكى بىرەر كىشىلىك تۆپەيلىدىن ئاچچىقى كەلگەن بولسا ، ئۆزرە قويسام ئاچچىقى يانغان بولاتتى . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ئۇنىڭ ھېچقانداق باھانە - سەۋەبسىزلا ئاچچىقى كېلىپ قالغان بولسا ياكى چېقىمچىلارنىڭ سۆزى بىلەن ئاچچىقى كەلگەن بولسا ، ئۇنىڭغا چارە قىلماق مۇشكۇل . چۈنكى ، يالغان گەپ ۋە بوھتاننىڭ ئەندىزىسى يوق ، ھېيلە - مىكىر دېگەننىڭ ھەددى - ھېسابى ۋە چېكى يوق . شىرغا خىزمەت قىلىشتا مەندىن قانداق گۇناھ ئۆتكىنىنى بىلمىسەممۇ ، بەزى چاغلاردا ئۇنىڭ ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن ئۇنىڭ تەدبىرىنىڭ ئەكسىچە سۆزلەرنى ئېيتقانىدىم . شۇنىزە كۆڭلىدە «بىئەدەپلىك قىلدى» دەپ ئويلاپ قالغان ئوخشايدۇ . ۋەھالەنكى ، مېنىڭ ئۇ سۆزلىرىم باشتىن - ئاياغ ئۇنىڭ ئۆزى

ئۇچۇن پايدىلىق ئىدى . مەن ھەمىشە ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇق ھۆرمىتى- نى كۆزلەپ ، تەزىم ۋە ئىززەت - ئىكرامىنى بەجا كەلتۇرگەن تۇرسام ، مېنىڭ نەسىھىتىم غەزەپكە ، خىزمىتىم ئاداۋەتكە سەۋەب بولۇپ قالغىنى ئەجەبلىنەرلىكمۇ ؟ ياكى بولمىسا ، ئۇلۇغلارنىڭ يېقىن ، مېھرىبان كىشىلەرنىڭ نەسىھىتىنى يامان كۆرۈپ ، ئۇنى نەزەردىن چۈشۈرۈپ ، ئىككى يۈزلىمە مەككارلارنىڭ خۇشامەتلىرى- نى ياخشى كۆرۈپ ، ئۇلارنى ئۆزىگە مەھرەم قىلىۋالغان ئادەتتى شىرىدەمۇ پەيدا بولۇپ قالغاندىمۇ يا ؟ بۇ توغرىدا ھۆكۈمالار : «دەريا- نىڭ قەرىدە لەھەڭ بىلەن بىللە بولماق ۋە قۇيرۇقى كېسىلگەن يىلاننىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق پادىشاھلارغا يېقىن ۋە مۇلازىم بولۇشتىن ياخشىراقتۇر » دېيىشكەنىكەن . مەنمۇ پادىشاھلارغا خىز- مەت قىلىشنىڭ خەتىرىنىڭ كۆپلۈكىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا مەشغۇل بولماقنىڭ زەررىنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى بىلگەنىدىم . بەزى ھۆكۈمالار پادىشاھلارنى ئوتقا ئوخشىتىدىكەن . چۈنكى ئۇلار گەرچە مەرھەمەت نۇرى بىلەن ئۇمىدۋارلارنىڭ قاراڭغۇ كۆڭلىلىرىنى رو- شەن قىلسىمۇ ، سىياسەت شولىسى بىلەنمۇ خىزمەتكارلارنىڭ ھەققى - ھوقۇقلىرىنى كۆيدۈرىدۇ . ئاقىللارغا ئوتقا يېقىن بولسا زەرەر يېتىدىغانلىقى چۈشىنىشلىك . ئەمما ، كىشىلەر ئوتنى يە- راقتىن تاماشا قىلىپ ئىسسىنىدۇ . شۇڭا كۆيۈپ كېتىشنى بىلمەي- دۇ - دە ، پادىشاھلارغا يېقىن بولماقنى ئەنە شۇ لەززەت ۋە مەنپە- ئەتكە ئوخشىتىدۇ . ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس . ئەگەر ئۇلار پادە- شاھلارنىڭ سىياستى ۋە ھەيۋەتلىرىدىن ۋاقىپ بولغان بولسىدى ، مىڭ يىللىق مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتنىڭ بىر سائەتلىك سىياسەت ۋە ئوقۇبەتكە باراۋەر كەلمەيدىغانلىقىنى چۈشەنگەن بولاتتى . بۇ سۆز خۇددى قارچىغا بىلەن توخۇنىڭ مۇنازىرىسىدەك بىر ئىش بولدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دېمىنە .

— بىر ۋاقىتلاردا ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە .

قارچىغا بىلەن توخۇنىڭ ھېكايىسى

بىر ۋاقىتلاردا ، بىر قارچىغا بىلەن بىر توخۇ مۇنازىرىلىشىپ قالغانىكەن . قارچىغا دەپتۇ :

— ھەي توخۇ ، سەن بىر ئۆزاپا ئىكەنسەن . بىلگىنكى ، ئەخلاق سەھىپىسى ۋاپا بىلەن يېزىلغاندۇر . «ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ئىماندىندۇر» دېگەن سۆزنىڭ مەزمۇنى بويىچە قارىغاندىمۇ ، ۋاپا ئىمانىنىڭ كامالەتكە يەتكەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر . مەردلىكنىڭ مۇ-رۇۋۋىتى ھەر كىشىنىڭ ئۆز ئەھۋالى سەھىپىسىگە بىۋاپالىق رە-قەملىرىنى يازماسلىقىنى تەقەززا قىلىدۇ .

ئىت ئىرۇر مېھرۇ ۋاپا بابىدا شۇنداق بىباھا ،
ياخشىدۇر ئىت ئۇ كىشىدىن ، بولمىسا ئىتچە ۋاپا .

— ھەي قارچىغا ، مەندىن قانداق بىۋاپالىقنى كۆردۈڭ ؟ قاچان ۋەدەمگە ۋاپا قىلماپتىمەن ؟ — دەپ سوراپتۇ توخۇ .

— سېنىڭ بىۋاپالىقىڭ شۇكى ، — دەپتۇ قارچىغا ، — ئادەمزاتلار ھەمىشە ساڭا شەپقەت كۆرسىتىدۇ ۋە ياخشىلىق قىلى-شىدۇ . ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەي ، دان ۋە سۈلىرىنى ئالدىڭغا قويىدۇ . كۈندۈزى يۇرۇشۇڭدىن ، كېچىسى قونۇشۇڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدۇ . شۇنداق تۇرۇقلۇق سېنى تۇتـ-ماقچى بولسا ، قېچىپ تۇتۇق بەرمەي تامدىن تامغا ئۇچىسەن ئەمەس-مۇ !

سەمرىمەك بىرلە بولۇپ نەپسىڭ يامان ،
قىلىسەن ئىگەڭگە تۇزكورلۇق ھامان .

مەن باياۋاندا يۈرىدىغان ۋەھشىي بولساممۇ ، ئادەملەر بىلەن ئىككى - ئۈچ كۈن ھەمسۆھبەت بولسام ۋە ئۇلارنىڭ قولىدىن ئۈزۈق يېسەم ، ئۇنىڭ ھەققىنى ساقلاپ ، تۇتقان نەرسىلىرىمنى ئۇلارغا بېرىمەن . ئەگەر يىراقراق كېتىپ قالغان بولسام ، چاقىرىشى بىلەنلا قايتىپ ئۇچۇپ كېلىپ قولىغا قونىمەن .

قۇش ئۆگەنگەن بولسا قولغا ، ئۇ ئەگەر كەتسە يىراق ،
ئىگىسى «گاھ» دەپ چاقىرسا كەلگۈسى شادلىق بىلەن .

بۇنى ئاڭلىغان توخۇ ئۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ :
— راست ئېيتىسەن ، مېنىڭ قېچىشىم بىلەن سېنىڭ كېلىشىڭ شۇ سەۋەبتىنكى ، مەن ئادەمزاتلارنىڭ ناھايىتى كۆپ توخۇلارىنى زىخقا تارتىپ كاۋاپ قىلغانلىقىنى كۆردۈم . سەن بىرەر قارچىغىنى ئوتتا پىشۇرۇپ يېگەننى كۆردۈڭمۇ ؟ ئەگەر سەنمۇ ئۇنى كۆرگەن بولساڭ ، ھەرگىز ئادەملەرگە يېقىن يولىماس ئىدىڭ . مەنمۇ ئۆگزىدىن ئۆگزىگە قاچتىم ، ئۇنى كۆرىدىغان بولساڭ ، سەن تاغدىن تاغقا قېچىپ ، يەر يۈزىدە ئۇزۇق تېپىپ يېيىشتىن پۈتۈنلەي ئۈمىد ئۈزۈپ ، ئاسمان سەھنىسىدە ئۇچۇپلا يۈرگەن بولاتتىڭ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەنمۇ بىلىسەن ، پادىشاھلارنىڭ سۆھبىتىنى ئارزۇ قىلىدىغان ئۇ بىر توپ كىشىلەر پادىشاھنىڭ سىياسىتىنى كۆرمىگەن . ئۇلار پادىشاھنىڭ كىشىنى قارار تاپقۇزمايدىغان زەھىرىنىڭ بارلىقىنى ، لېكىن ئارام ئالدۇرىدىغان بەھرىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ .

يېقىن بولغان كىشىلەرگە كۆپتۈر ئاپەت ،
سىياسەتتىن يەتكۈسىدۇر كۆپ مالامەت .

— شىر ئۆزىنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە شانۇ شەۋكەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈنلا سېنىڭ توغرائىدا بۇ خىيالنى قىلمىغاندۇ ؟ چۈنكى سېنىڭ

هۇنەر ، قابىلىيەتلىك ۋە پەزىلەتلىك ناھايىتى كۆپ تۇرسا ، پادىشاھ-لار ھېچقاندىق ۋاقىتتا پەزىلەتمەنلەرگە بىسھاجەت بولمايدۇ - ده ، — دەپتۇ دېمنە .

— ماڭا بۇ زىيان ئۆز قابىلىيەتىمدىن كەلدى بولغاي ، — دەپتۇ شەنزەبە ، — چۈنكى ، يۇگۇرۈك ۋە چىرايلىق يورغىلايدىغان ئاتنى باغلاپ باقمدۇ . بۇلبۇل چىرايلىق سايرىغانلىقى ئۈچۈن قەپەسكە سولايدۇ . مېۋىلىك دەرەخ مېۋە بەرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ بېشىغا دەسسەپ شاخلىرىنى سۇندۇرىدۇ ، توز ئۆز ھۆسن - جامالى بىلەن جىلۋە ئەيلىگەنلىكى ئۈچۈن قانات - قۇيرۇقىنى قىرقىيدۇ .

ھۇنىرىم بولدى بېشىم ئۆزرە بالا ، چۈنكى قىلۇر ،
تېرىسى تۈلكىگە ھەم قۇيرۇقى تاۋۇسقا[1] زەرەر .
بولمىسا گەر ھۇنىرىم ئەيىب ، مەن بېشىمغا ئاخىر ،
كۆز قويۇپ گۆھەر بىلەن كىيگەن بولاتتىم تاجى زەر .

جاھاندا ھۇنەر - قابىلىيەتسىز كىشىلەر قابىلىيەتلىك كىشى-لەردىن كۆپ ، شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىپ قابىلىيەت-لىك كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن گەپ تاپقىلى تۇرىدۇ - دە ، بارچە ماڭغان - تۇرغىنىنىڭ ھەممىسىنى گۇناھ ھېسابلاپ ، ئامانەتنى ئاھانەت ، دىيانەتنى خىيانەت ، ئادالەتنى ئاداۋەت سۈرىتىدە كۆرسە-تىپ ، ئۇلارنىڭ دۆلەت ۋە سائادەتكە ئېرىشىشىگە سەۋەب بولغان ئىشلارنى بەتبەختلىك ، شۇملۇق ۋە ئىپلاسلىق دەپ ئاتايدۇ .

كور بولۇر ئۇ ناتۇاننىڭ كۆزىنىڭ نۇرى كېتىپ ،
كۆرمىسە تاكى خالايىق ھۇنىرىنى ھەممە ئەيىب .

بۇزرۇكلەرمۇ بۇ توغرىدا مۇنداق دېگەن :

---

① تاۋۇس — توز .

ھۇنەرژەن ھۇنەر تاپسا ناگاھان ،
دېگۈسىدۇر بىھۇنەرنى يامان .
ھۇنەرسىز ئۇنىڭغا قول ئۇرغۇسىدۇر ،
ئىشىغا كۆپ شىكەست يەتكۈزگۈسىدۇر .

كىشىنى تولا ئەيىبلەيدىغانلار قىلىدىغانلارنىڭ ئائىنساپلىقى توغرىسىدىمۇ مۇنداق دەپتىكەن :

ئىنساپ بىلەن كۆرەر بولسا كىشى ئەگەر ،
كۆرسە ئەگەر ساپالىنىمۇ سانار گۆھەر .
بولسا كىشى ئەيىب تاپقاق ھەمدە سۆزمەن ،
تۇرسا ھەرىر ئۇنى كۆرۈپ دېگەي چەكمەن .
كۆرمىگۈسى ھېچ ئەيىبنى ياخشى كىشى ،
خەقتىن نۇقسان تاپماسلىقتۇر ئىمان ئىشى .

— ئەگەر تەقدىرنىڭ ھۆكمى بىلەن پىتىنخورلار بۇ قەستنى قىلغان بولسا ، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى قانداقراق بولار ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە .

— ئەگەر خۇدانىڭ تەقدىرى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كەلمىسە ، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ ، — دەپتۇ شەنزەبە ، — ئەگەر تەقدىرنىڭ قازاسى ئۇلارنىڭ ھىيلە ـ مىكرىگە مۇۋاپىق چۈشسە ، ھېچقانداق ھىيلە بىلەنمۇ ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ . تەقدىرى ئەزەلگە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ ـ دە !

— ئەقىل ـ ھوشى بار كىشى ھەمىشە ئويلاپ ئىش قىلىشى كېرەك . چۈنكى ھەر كىشى ئىشنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ قىلسا ، ئەلۋەتتە ئۆز مەقسىتىگە ئېرىشەلەيدۇ ، — دەپتۇ دېمىنە .

— ئەقىل دېگەنمۇ ، قازا ئۇنىڭ زىتىغا ھۆكۈم قىلمىغان ۋاقىتتىلا كارغا كېلىدۇ ، ھىيلە دېگەنمۇ تەقدىر ئۇنىڭ خىلاپىغا جارى بولمىغان بولسا پايدا بېرىدۇ . ئەگەر ھەر ئىش قازايى قەدەردىن

كەلگەن بولسا ، چارە ئۇنى قانداق قۇتقۇزالىسۇن ؟ ھىيلە ئۇنىڭغا قانداق پايدا بەرسۇن ؟ ھەر قانداق كىشى ھىيلە ۋە تەدبىر ئارقىلىق قازانماق بەندىدىن ۋە تەقدىرنىڭ دائىرىسىدىن قۇتۇلۇپ چىقالمايدۇ .

ھەر ئوتنى ، قازانى قولى ياندۇرغۇسى ،
ئۇڭا پىكىر ـ تەدبىر ئۆزىن ئۇرغۇسى .

ئەگەر ئاللاتائالا ھۆكۈم قىلمىغان بولسا ، غەپلەت مىلى[1] كۆزى ئۆتكۈرلەرنىڭ كۆرەر كۆزىگە تارتىلىپ ، ھەممىسىنى خىرە قىلىدۇ ـ دە ، ئۇ ھۆكۈمدىن خالاس تاپماقنىڭ يولى ئۇلار ئۇچۇن باغلىنىدۇ .

ئەگەر يەتسە قازايۇ قەدەر ،
بارچە ئاقىللار بولۇر كور ۋە گەر[2] .

—سەن بۇلبۇلنىڭ قىسىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن تېخى .

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر دېھقاننىڭ بىر بېغى بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە .

دېھقان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھېكايىسى

بىر دېھقاننىڭ مەنزىرىسى ناھايىتى گۇزەل بوستانلىق ۋە باغى ئېرەمگە ئوخشايدىغان ، ھاۋاسى باھار شامىلى بىلەن تەڭشەلگەن ،

---

① مىل— كۆزنى قارىغۇ قىلىش ئۇچۇن كۆزگە سۇركەيدىغان پولات زىخچا . بۇ قەدىمكى زاماندىكى جازا قوراللىرىدىن بىرى بولغانىكەن .

② گەر— قارىغۇ ۋە كاس .

گۈللىرىنىڭ پۈرىقى جان دىمىغىغا خۇش پۈراق بېرىدىغان بىر بېغى بار ئىكەن .

چىمەنلىرى گۈزەل گۈللەرگە تولغان ،
گۈللىرى ھاياتبەخش ھۆزۈر تاراتقان .
ئەتىرپەرۋەر شامىلى راھەتبەخش ،
بۈلبۈلنىڭ ناۋاسى ئىشرەتبەخش .

ئۇ دېھقان باغنىڭ بىر تەرىپىگە گۈل تېرىپ گۈلزارلىق بەرپا قىلغانىكەن . ئۇنىڭ گۈللىرى خۇددى يىگىتلەرنىڭ بويىغا يەتكەن چېغىدەك جىلۋىلىك ، شادىمان سەرۋىدەك چىرايلىق ۋە بېشى ئېگىز ئىكەن . ھەر سەھەردە كىشىلەر قەلبىنى ئوغرىلاپ قاچىدىغان دىلـ بەرلەر يۈزىدەك نازۇك خۇيلۇق ، سۈمەن پەرىلەرنىڭ رۇخسارىدەك سۈمەن بوي خۇش رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ دېھقانىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىكەن . دېھقان بولسا ئۇ رەنا گۈللەرگە ئىشقۇازلىق قىلىپ شۇنداق دەيدىكەن :

گۈل لېۋى ئاستىدا بىلمەسمەن ، نېمە دەركىن يەنە ،
بىناۋا بۈلبۈلنى ئەپغانۇ ناۋاغا كەلتۈرۈر .

دېھقان بىر كۈنى يەنە ئاۋۇالقى ئادىتى بويىچە گۈلنى تاماشا قىلغىلى كەپتۇ . قارىسا ، بىر بۈلبۈل سايراپ ناله قىلىپ ، يۈزىنى گۈلنىڭ ياپراقلىرىغا سۈرتۈپ ، تۇمشۇقى بىلەن گۈلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالتۇن رەڭ چاڭدىنىنى چوقۇپ چۈشۈرۈۋاتقانىكەن .

بۈلبۈل گۈلگە قاراپ ئۆزىن مەست ئېتەر ،
ئىختىيار تىزگىنى قولدىن كېتەر .

دېھقان گۈل بەرگىلىرىنىڭ چېچىلغىنىغا نەزەر سېلىپ ، بىتاـ

قەت بولۇپ ، ئىزتىراپ قولى بىلەن سەۋر ياقىسىنى يىرتىپ چاك قىپتۇ ، بىقارارلىق تىكىنى ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېتىكىنى پارە ـ پارە قىلىۋېتىپتۇ . ئەتىسى قارىسا ، يەنە شۇ ھال تەكرارلىنىپتۇ .

گۈل پىراق شولىسى ياقتى چىراغ ،
داغنىڭ ئۈستىگە قويدى يېڭى داغ .

ئۇچىنچى كۈنى قارىسا ، يەنە بۈلبۈل گۈللەرنى توز ۋۇتۇپ تىكىنىنىلا قويغانىكەن . ئۇ ھالىنى كۆرۈپ ، دېھقانىنىڭ كۆكسىگە جاپا تىكىنى سانجىلىپتۇ ـ دە ، ھېيلە تۈزىقىنى بۈلبۈلنىڭ يولىغا قۇرۇپ ، مىكىر دانلىرىنى چېچىپ قويۇپ ، بۈلبۈلنى ئالداپ تۇتۇپ قەپەسكە سولاپتۇ . بىچارە بۈلبۈل تۇتىدەك تىلغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ئەزىز ، مېنى نېمە سەۋەبتىن قەپەسكە گىرىپتار قىلىدىڭ ؟ نېمە سەۋەبتىن ماڭا غەزەپ ۋە ئازاب ـ ئوقۇبەت قىلىسەن ؟ ئەگەر مېنىڭ سايرىغانلىقىم ۋە ناۋا قىلغانلىقىم ئۇچۇن شۇنداق قىلغان بولساڭ ، بۇ ئىشىڭ مۇناسىپ ئەمەس . چۇنكى مېنىڭ ئۇۋام سېنىڭ بوستانىڭ ئىچىدە ئىدىغۇ ؟ ھەر سەھەر گۈلىستانىڭنى ئەتراپىنى يېقىملىق نەغمە ـ سازلىرىم بىلەن بەزمىخانا قىلىپ بېرەتتىمغۇ ؟ ئەگەر ئۇنىڭدىن باشقا نەرسىنى ئويلىغان بولساڭ ، مېنى خەۋەردار قىلغىن .

خەستە جاننى مۇنچىلا ئاغرىتمىساڭچۇ ئەي رەقىب ،
نە بولاتتى ئاشۇ دام ئۈستىگە ياپساڭ ئەي نىقاب .

— مېنىڭ بېغىمدا نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىڭنى بىلمەمسەن تېخى ؟ ! — دەپتۇ دېھقان ، — مېنى نازىنىن ياىرىمدىن ئايرىۋېتىپ شۇنچە ئازار بەردىڭغۇ ؟ ئاشۇ قىلغان ئەسكىلىكىڭنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە سەنمۇ يار ۋە دىيارىڭدىن ئايرىلدىڭ ۋە تاماشا كۆرۈشتىن

مەھرۇم بولۇپ قەپەسكە سولاندىك . مەنمۇ ھىجران دەردىگە مۇپتىلا بولۇپ ، غەم كۆلبىسىدە ناله قىلغانىدىمغۇ ؟

ناله قىل بۇلبۇل ، ماڭا قىلماقچى بولساڭ يارىلىق ،
ئىككىمىز ئاشىق ئىرۇرمىز ئىشىمىزدۇر زارلىق .

— بۇ گۈناھىمدىن ئۆتكىن ، — دەپتۇ بۇلبۇل ، — ئويلاپ باقـ
قىنا ، مەن گۈلنى بۇزغان شۇنچىلىك بىر گـۈناھىم ئـۈچۈن
بۇ ئازاب ـ ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولدۇم . سەن تېخى كۆڭۈلنى
ۋەيران قىلمۇاتىسەن . سېنىڭ ھالىڭ نېچۈك بولار ؟

چەرخنىڭ ئەۋزايىدىن ئالغىن قىياس ،
ئۇ يامان ھەم ياخشىلارغا ھەقسۈناس .
ياخشىلىق قىلغانغا ياخشىلىق بېرەر ،
ھەم يامانلىققا يامانلىق يەتكۈزەر .

بۇ سۆز دېھقاننىڭ كۆڭلىگە تەسىر قىلىپ ، بۇلبۇلنى قەپەسـ
تىن چىقىرىپ قويۇپ بېرىپتۇ . بۇلبۇل شۇكۇرگە تىل ئېچىپ
شۇنداق دەپتۇ :

— سەن ماڭا بۇ ياخشىلىقنى قىلدىڭ . «ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاـ
تى ياخشىلىقتۇر» دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمى بىلەن ، ماڭا قىلغان
ياخشىلىقىڭنىڭ ئەجرى سۈپىتىدە ساڭا ياخشى مۇكاپات بېرىشىم
كېرەك . ھەي دېھقان ، بىلگىنكى ، بۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگە ئېچىگە
لىق ئالتۇن قاچىلانغان بىر ئاپتۇۋا كۆمۈلگەن . سەن ئۇنى ئېلىپ ،
ئېھتىياجىڭغا سەرپ قىلغىن .

دېھقان ئۇ يەرنى كولىسا ، راست دېگەندەك لىق ئالتۇن توشقۇـ
زۇلغان ئاپتۇۋا چىقىپتۇ .

— ھەي بۇلبۇل ، يەر ئاستىدىكى ئاپتۇۋىنىغۇ كۆرۈپسەن ،
لېكىن يەردىكى تۇزاقنى كۆرمىگەنلىكىڭ ئەجەبلىنەرلىكقۇ ! —

دەپتۇ ھەيران بولغان دېھقان .

— «قەدەر يەتسە ھەزەر بۇزۇلىدۇ» دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغاز-مۇسەن ؟ قازا بىلەن ئۇرۇشۇش مۇمكىن ئەمەس - تە !— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بۇلبۇل ،— ئەگەر قازا ئىلاھى كەلسە ، كۆزى ئۆتۈ-كۈرلەرنىڭ كۆزىدە نە روشەنلىك قالسۇن ؟ نە ئەقىل ۋە تەدبىر پايدا بەرسۇن ؟

قازانىڭ ئىلكىگە سۇنمىغىن پەنجە ،
كۈچۈڭ يەتمەس ئارتۇقچە تارتماق رەنجە .
پايدا بەرمەس قەدەردىن ھەزەر قىلماق ،
لازىم بولغاي قازاغا رىزا بولماق .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، مەن قازايى قەدەر-نىڭ ئۇلپىتى ئەمەسمەن . شۇڭا ، تەسلىم بېشىنى ھۆكمى ئىلاھى-نىڭ خېتىگە ئەگمەي چارەم يوق .

باش ئېگىپ تۇرغان يېرىم ئاستانەيى دەرگاھىدۇر ،
ھەرنە كەلسە بۇ بېشىمغا تەڭرىنىڭ دىلخاھىدۇر .

— ھەي شەنزەبە ،— دەپتۇ دېمنە ،— مېنىڭ كۆڭلۈمگە شەك چۈشكەن يېرى شۇكى ، شىر ساڭا ھەرقانداق يامانلىق قىلىشنى خىيال قىلغان بولسا ، ئۇ چېقىمچىلارنىڭ سۆزلىرى تۈپەيلىدىن ياكى سېنىڭ ئۇنىڭغا بەك يېقىن بولۇپ كەتكەنلىكىڭ ۋە ياكى سېنىڭ ھۈنىرىڭنىڭ بەك كۆپ بولۇپ كەتكەنلىكىدىن قىلمىغان بولۇشى مۇمكىن . بەلكى مەن «ئۇ بىۋاپالىق ۋە زالىملىقىدىن ساڭا ئاشۇ قەستنى قىلىۋاتىدۇ» دەپ گۇمان قىلمەن . چۈنكى ئۇ زا-لىم ، زىيادە جەبىر قىلغۇچى ، مىجەزى ئەسكى ھەمدە ناھايىتى مەككار ، گەرچە ئۇنىڭ سۆھبىتى دەسلىپىدە ھاياتقا ھالاۋەت بەرسە-مۇ ، ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ ئاخىرى ئۆلۈم ئاچچىقىنى يەتكۈزىدۇ . شۇنداق تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىنكى ، ئۇ ، سىرتى رەڭگارەڭ نە-

قىشلەر بىلەن بېزەلگەن ، لېكىن ئىچى ھېچقانداق تەرياق پايدا قىلمايدىغان ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان بىر يىلاندۇر .

باشتىن - ئاخىر ئىشلىرى ئالدامچىلىق ھىيلە - مىكىر ، ئۇندا يوقتۇر ياخشىلىق ھەم مۇرۋۋۋەت بىرلە سەبىر .

—ياخشىلىق شارابىنىڭ تەمىنى تېتىغانىدىم ،— دەپتۇ شەنزە-بە ،— زۇلۇم نەشتىرىنىڭ ۋاقتى كەپتۇ . غەم ۋە مېھنەت چېغى كېلىپ ، خۇشاللىق ۋە راھەت سائىتى كېتىپتۇ .

ئەي كۆڭۈل شېرىن - شېكەر ۋەسلىنى تاپتىڭ نەچچە كۈن ، ئەمدى بىچارە بولۇپ ئىچمەكچىسەن زەھرى پىراق .

ئەمدى مەلۇم بولدىكى ، ئەجەل ياقامنى تۇتۇپ مېنى بۇ تەرەپكە ئېلىپ كەلگەنىكەن . مەن ئەسلىدە شىرىنلىڭ خىزمىتىگە لايىق ئەمەس ئىدىم ! مەن ئۇنىڭغا ئوزۇق بولىدىغان ھەرقانداق نەرسىنىڭ قېشىغا مىڭ كەمەن بىلەن تارتسىمۇ بارماسلىقىم ھەمدە ئۇ تەرەپتە يۈزمىڭ ھىيلىلەر بىلەن تۇزاق قۇرسىمۇ ئىلىنماسلىقىم كېرەك ئىكەن .

مەن نېمىشقا شۇ نىگار ۋەسلىنى قىلدىمكىن ھەۋەس ، تا يىراقتىن قەددىنى كۆرسەم بولاتتى ماڭا بەس .

ئەمما ، ئەي دېمنە ، تەقدىر ئىلاھى ۋە سېنىڭ سۆزلىرىڭ مېنى مۇشۇ ھالەتكە يەتكۈزدى . ھالا بۇگۈنلۈكتە تەدبىر قولى بۇنىڭ ئىلاجىنى قىلماققا قىسقا بولۇپ قالدى . ئۆزۈمنىڭ غاپىللىقىمدىن مۇھىم ئىشلىرىم كۆڭلۈمنىڭ خاھىشىدەك بولمىغىنىدىن ۋە خام تەمەلىكىمدىن شۇنداق بىر ئوتنى ئۆزۈمگە تۇتاشتۇرۇپتىمەنكى ، غەم ئوتى ۋۇجۇدۇمنى ئۆرتىمەكتە ، مالاللىق تۇتۇنى دىمىغىمنى

پەرىشان قىلماقتا . بۇ ئىشنى مەن ئۆزۈمگە ئۆزۈم قىلدىم . ئۆزى قىلغان ئىشقا چارە يوق . بۇزرۇكلەر : «ھەر كىم ئازغىنا مال ـ دۇنياغا قانائەت قىلسا ، كۆپنى ئىزدىسە ، ئۇ كىشى خۇددى ئالماس تېغىغا بېرىپ بىر كىچىك ئالماس پارچىسىنى ئالغۇچە ، تېخىمۇ چوڭراق بىر پارچىغا كۆزى چۈشكەن ، ئۇنى ئالغۇچە ئۇنىڭدىنمۇ چوڭراقىنىغا ئېسىلغان ، قىسقىسىئۇنى قويۇپ بۇنى تۇتۇپ مەقسىتى قولىغا كەلسىمۇ ئۇنىڭغا يېتىپ بولغۇچە ، ئالماسنىڭ پارچىلىرى پۇتىنى پۈتۈنلەي جاراھەت قىلىۋەتكەنلىكى ئۈچۈن ئەسلىي مەنزىلـ گە قايتىپ كېتەلمەي ، شۇ يەردە قېپقېلىپ ، ئىت ۋە قۇشلارغا يەم بولغان كىشىگە ئوخشايدۇ» دەپ ئېيتىشقانىكەن .

گەر زىيادە ئىزدىسەڭ جەزمەن كۆرەرسەن كۆپ زىيان ،
پايدا كۆرگەيمەن دېسەڭ ئازغا قانائەت ئەيلىگىن .

—بۇ سۆزنى ناھايىتى توغرا دېدىڭ ، — دەپتۇ دېمنە ، — كىشىگە ھەرقانداق بالا يەتسە ھېرىس ۋە تەمە سەۋەبىدىن يېتىدۇ .

بولغۇسىدۇر جانغا ئاپەت ، شۇ تەمەنى تاشلا سەن ،
قىلغۇسىدۇر ئۇ كىشىنى خارۇ زار باشى تۆۋەن .
باغلىنىپ قالسا ئەگەر بوينۇڭغا ھېرىس زەنجىرى ،
شۇ زامان كەسكىن ئۇنى تىغى قانائەت بىرلە سەن .

ئەگەر قانائەت تىغى ئارقىلىق ھېرىس زەنجىرىنى ئۈزمىسەڭ ، ئاقىۋەتتە نادامەت تىغى بىلەن بېشىڭ كېسىلىدۇ ـ دە ، ئاخىر خارلىق تۈپرىقىدا قالىسەن . ھەر كىشىدە باشتا ئەگەر تەمە سەۋدا ـ سى بولسا ، ئاخىر خارلىق ۋە بىئېتىبارلىق دەرىجىسىگە چۈشىدۇ . كۆپ كىشىلەر ھېرىس بىلەن دۆلەت ئۈمىدىدە پالاكەتكە قالغان ۋە مەنپەئەتنى تىلەپ خارلىقنى تاپقان . ئۇۋچىمۇ تۈلكىنى تۇتماق تەمە ـ سىنى قىلغانىكەن ، لېكىن يولۋاسنىڭ ئالقىنى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن

تۇتۇن چىقارغانكەن .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ شەنزەبە .
— بىر كۈنى بىر ئوۋچى ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

ئوۋچى ، تۈلكە ۋە يولۋاسنىڭ ھېكايىسى

بىر كۈنى بىر ئوۋچى سەھرادا يۈرۈپ ، ھەر تەرەپكە ئوينىقىشىپ جىلۋە قىلىپ كېلىۋاتقان بىر تۈلكىنى كۆرۈپ قاپتۇ . ئوۋچىغا تۈلكىنىڭ تېرىسى ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ ـ دە ، ئۇنى ھېيلە بىلەن تۇتۇپ ، تېرىسىنى تازا قىممەت باھادا سېتىش تەمەسىنى قىلىپ ، تۈلكىنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ . قاراپ تۇرسا ، تۈلكە بىر تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ . ئوۋچى تۆشۈكىنىڭ ئاغزىغا بېرىپ ، بىر ئورا كولاپ ، ئۈستىنى خەس ـ خەشەكلەر بىلەن يېپىپ ، ئۈستىگە بىر پارچە تاپ قويۇپ ، ئۆزى دالدىغا كىرىپ مارىلاپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ . بىر چاغدا تۈلكە تۆشۈكتىن چىقىپتۇ ۋە ھېلىقى گۆشنىڭ ھىدىنى ئېلىپ ئورا بېشىغا كېلىپ : «گەرچە بۇ گۆش دىمىغىمنى خۇش پۇراق قىلغان بولسىمۇ ، بۇ گۆشتىن يەنە بالا ھىدى كېلىۋاتىدۇ . ئاقىللار خەتەرگە ئۇچراش ئېھتىمالى بولغان ئىشنى قىلماسلىقى كېرەك . بۇ يەردە بىرەر جانۋار ئۆلۈپ قالغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ، لېكىن ئاستىدا تۇزاق قۇرۇپ قويۇلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال ، ھەر ھالدا ھەزەر قىلغىنىم ئەلا » دەپ ئويلاپتۇ .

ئىككى ئىشنىڭ ياخشى ـ يامانلىقى ،
ئىلغىيالماي تاكى ئەقلىڭ بولسا لال .
باشلمايلا تاشلىغىن ئۇ ئىشنى ،
ئۇندا بار بولسا خەتەرگە ئېھتىمال .

هەر ئىشكىكىم بولسا بىخەۋپۇخەتەر ،
بار ئۇنىڭ مەشغۇلىدا بول بىمالال .

تۇلكە شۇ خىيال بىلەن ئۇ تاپىنىڭ مېھرىدىن كېچىپتۇ - دە ، سالامەتلىك يولىنى تۇتۇپتۇ . بۇ ئەسنادا بىر ئاچ يولۋاس تاغ ئۈستىدىن چۈشۈپتۇ . يولۋاس ئۇ تاپىنىڭ ھىدىنى ئېلىپ ئورنىدىن بېشىغا كېلىپ تاپىنى شۇنداق ئالاي دېيىشىگە ، ئورىغا يېقىلىپ چۈشۈپتۇ . ئۇچى ئۇنىڭ ئورىغا چۈشكەن شەپسىنى ئاڭلاپ : «تۇلكە ئوخشايدۇ» دەپ ئىتتىك كەلگەنچە ئورىغا سەكرەپ چۈشۈپتۇ . يولۋاس تاپتىن قىزغىنىپ ئۇچىنىڭ قارىنىنى پارە - پارە قىلىۋېتىپتۇ . ئۇچى ھېرىسىنىڭ شۇملۇقىدىن ئۆزىنى ئەجەل دامىغا ساپتۇ . تۇلكە بولسا قانائەتنىڭ بەرىكىتىدىن ۋۇجۇدىنى نىجات قىرغىقىغا ئاپتۇ .

— بۇ مىسالنى كەلتۈرمەكنىڭ پايدىسى شۇكى ، تەمە قىلماق ۋە بارغا قانائەت قىلماسلىقنىڭ ئاپىتى ئازادنى مەھبۇس ، مەھبۇسىنى ھالاك قىلىدۇ ،— دەپ ھېكايىسىنى تۇگىتىپتۇ دېمىنە .

— ۋا دەرىخ !— دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ شەنزەبە ،— مەن شىرنىڭ خىزمىتىنى ئۆزۈمنىڭ نادانلىقىمدىن ئىختىيار قىلغانىكەنمەن ، ئۇنىڭ خىزمەت قەدرىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئۇقمىغانىكەنمەن . «قەدىرنى بىلمەس كىشى بىلەن سۆھبەت تۇزمەك ، خىزمەت قىممىتىنى بىلمەس كىشى قېشىدا خىزمەت قىلماق خۇددى ھوسۇل ئېلىشنى تەمە قىلىپ شور يەرگە ئۇرۇق چاچقانغا ياكى تۇغما گاسىنىڭ قۇلىقىغا سۆزلىگەنگە ، قارىغۇنى كىشىنىڭ ھۆسن - جامالىنى تەرىپلەشكە ياكى سۇنىڭ يۇزىگە خەت يازغانغا ، ھاممام ئىشكىگە ئېسىپ قويۇلغان سۇرەتنى تۇغدۇراي دەپ جۇپلەشمەكچى بولغانغا ۋە ياكى ئىتتىك كۆتۈرۈلگەن قۇيۇندىن يامغۇر تامچىلىرىنى كۆزلىگەنگەن ئوخشاش بىر ئىشتۇر» دېگەن گەپ بار .

شاھتىن ۋاپا تىلىمەك مۇشۇنداق بىر ئىشتۇركى ،
مېۋە بېرەلمىگەندەك سەرۋى ئالدىغا بارساڭ .

سۆگەت بەرمەس ھېچقاچان شېرىن - شېكەر مېۋىنى ، گەرچە جەننەت سۈيىدە مىڭ يىل ئۇنى سۈغارسا ئۇ .

— بۇ سۆزلىرنى قويۇپ ، ئۆز ئىشىڭنى تەدبىرنى قىلغىنا ، — دەپتۇ دېمنە ئۇنىڭغا .

— نېمە چارە قىلاي ؟ قانداق ھېيلە بىلەن ئالدىنى ئالاي ؟ — دەپتۇ شەنزەبە ، — مەن شېرنىڭ خۇي - پەيلىنى بىلدىم . مېنىڭ پاراسىتىم شۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىدۇكى ، شېر مېنىڭ توغرامدا ياخشىلىقتىن ئۆزگە ئىش قىلماس ، ئەمما ئۇنىڭ يېقىنلىرى مېنى ئۆلتۈرۈشكە ھەركەت قىلىدۇ . ئەگەر ئۇنداق بولىدىغان بولسا ، تىرىكلىكىم تارازىسىنىڭ تېشى يوقىلىش تەرىپىگە بەكرەك بېسىپ كېتىدۇ . چۈنكى بىرنەچچە زالىم مەككار جەم بولۇشۇپ ، بىر - بىرىگە قول بەرسە ۋە بىرلىكتە بىراۋغا قەست قىلسا ، ھەرقانداق ھالدا ئۇنى يېقىتالايدۇ . بۆرە ، قاغا ۋە چىلبۆرە ئىتتىپاقلىشىپ تۆگىگە قەست قىلىپ ، ئۇنىڭدىن غالىب كېلىپ ، مۇراد - مەقسىتىگە يەتكەن ئەمەسمۇ ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر قارا كۆز قاغا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە .

تۆگە ، قاغا ، بۆرە ۋە چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى

بىر قارا كۆز قاغا ، بىر ئالغۇر بۆرە ۋە بىر ھېيلىگەر چىلبۆرە بىر شېرنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىكەن . ئۇلار تۇرغان تاغ بىر چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن . يولدىن ئۆتكەن سودىگەرلەرنىڭ بىر تۆگىسى ھېرىپ چۆلدە قېپقالغانىكەن . تۆگە بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ، ماغدۇرىغا كېلىپ ئوتلاق ئىزدەپ ھەر تەرەپلەرگە مېڭىپ ، ھېلىقى تاغ تەرەپكە بېرىپ قاپتۇ - دە ، شېرغا يېقىن كېلىپ

قالغانلىقتىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلماسلىققا چارە تاپالماپتۇ . شىرمۇ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ، ئەھۋالىنى سوراپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ تۇرماقچى ياكى كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى سوراپتىكەن ، تۆگە :

ئىلگىرى ھەر بىر ئىشىمدا ئىختىيارىم بار ئىدى ،
سىزنى كۆردۈم كەتتى قولدىن ئىختىيارىم تىزگىنى .

— سىلى ھەرقانداق پەرمان قىلسىلا بەندىلەرنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن قىلىدىلا ، مەن قانداق قىلسام ياخشى بولىدىغانلىقىنى مەندىن ياخشىراق بىلىدىلا ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

— ئەگەر خالىساڭ ، مېنىڭ سۆھبىتىمدە ئەمىن بولغىن ، — دەپتۇ شىر .

تۆگە خۇشال بولۇپ ئۇ تاغدا قاپتۇ . بىرنەچچە ۋاقىتتىن كېيىن ، ئۇ ناھايىتى سەمرىپ كېتىپتۇ .

بىر كۈنى شىر شىكارغا بېرىپ بىر مەست پىلغا ئۇچراپ قېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن قاتتىق ئۇرۇشۇپ قاپتۇ . شىر خېلى قاتتىق زەخىملەنگەچكە ، تاغقا قايتىپ كېلىپ ناله قىلغىنىچە بىر بۇلۇڭدا يېتىپتۇ . بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىن ئاشقان تاپنى يەپ كۈن كەچۈرىدىغان ھېلىقى بۆرە ، چىلبۆرە ۋە قاغىلار ئاچ قېلىشىپتۇ . شىر ئەزەلدىنلا سېخىي ۋە مەرھەمەتلىك بولغاچقا ، خىزمەتكارلىرىغا رەھىم - شەپقەت قىلىدىكەن . شۇڭا ئۇلارنىڭ ئاچ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئىچى ئاغرىپ :

— سىلەرنىڭ رەنجىگىلارنى كۆرۈش ماڭا ئۆز رەنجىمدىنمۇ قاتتىقراق . ئەگەر بۇ يېقىن ئەتراپتا ئوۋ قىلغۇدەك بىرەر نەرسە كۆرسەڭلار ، ماڭا خەۋەر قىلىڭلار . مەن مۇشۇ ھالدا بولسامۇ بېرىپ ئوۋ قىلىپ سىلەرنى تەڭلىكتىن قۇتۇلدۇراي ، — دەپتۇ .

ئۇلار شىرنىڭ قېشىدىن چىقىپ بىر بۇلۇڭغا بېرىپ مەسلىھەت قىلىشىپ : «تۆگە بۇ تاغدا تۇرسا بىزگە نېمە پايدا ؟ پادىشاھقا

نېمە پايدا؟ بىزنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەتچىلىكىمىز بولمىغاندىكىن شىرنى كۇشكۇرتۇپ ئۇنى ئۆلتۇرگۈزسەك ، ئىككى - ئۈچ كۇنلۇك تىرىكچىلىكىمىز شۇنىڭ بىلەن ئۆتىدۇ . بىزگىمۇ نەپ تېگىدۇ تېخى» دېيىشىپتۇ .

— بۇ گەپنى قىلماڭلار ،— دەپتۇ چىلبۆرە ،— شىر ئۇنىڭغا ئامانلىق بېرىپ خىزمىتىگە كەلتۇردى . ھەركىم پادىشاھنى ئالداپ ۋەدىسىدىن يېنىۋېلىشقا كۇشكۇرتسە ، ئۇ خيانەتچى بولىدۇ . خيانەتكار ھەرقاچان مەردۇت[1] بولىدۇ . ئۇنىڭدىن خەلق بىزار بولىدۇ .

ۋەدىسىگە قىلسا ھەركىم خيانەت ،
ئۇندىن نېرى كېتەر دىنۇ دىيانەت .

—بۇ توغرىدا ھىيلە ئىشلەتمەك كېرەك ،— دەپتۇ قاغا ،— شىرنى مۇشۇ ۋەدىسىدىن ياندۇرساقلا بولىدۇ . سىلەر توختاپ تۇرۇڭلار ، مەن بىر بېرىپ كېلەي .

شۇ گەپ بىلەن قاغا شىرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . ئۇنى كۆرگەن شىر :

— بىرەرسىڭلار ئوۋلىغۇدەك بىر نەرسە تاپتىڭلارمۇ ؟— دەپ سوراپتۇ .

— ئەي پادىشاھ ! ئاچلىقتىن ھېچقايسىمىزنىڭ كۆزى كارغا كەلمىدى . ھەربىرىمىز قۇۋۋىتىمىز قالماپتۇ . ئەمما بىر مەسلىھىتىمىز بار . ئەگەر ئۆزلىرى ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلسىلا ، ھەممە نازۇنېمەت ھاسىل بولغۇسىدۇر ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قاغا .

— ئېيتقىن ، قېنى مەن ئاڭلاپ باقاي ،— دەپتۇ شىر .

— بۇ تۆگە بىزنىڭ ئارىمىزدا يات نەرسە ئىكەن ،— دەپتۇ قاغا ،— ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن بىزگە ھېچقانداق نەپ يۇقمايدۇ . ئۇ بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشكەن شىكار ، تۇزىقىمىزغا ئىلىنغان ئوۋ .

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شىر غەزەپلىنىپتۇ :

---

① مەردۇت— دەرگاھتىن قوغلانغان كىشى مەنىسىدە .

— بۇ زامانىنىڭ دوستلىرىنىڭ باشلىرىغا تۆپراق ياغسۇن ئىلا-
ھىم ، ئۇلارنىڭ ئىككى يۈزلىمىلىكتىن باشقا ئادىتى يوق ئىكەن .
بۇلار مۇرۇڭۇەت ، مەردلىك يولىنى تاشلاپتۇ جۇمۇ !

بۇ زامانە ئەھلىنىڭ ۋاپا ئەمەس ئىشلىرى ،
ۋاپا قىلاي دەيدۇيۇ جاپادۇر قىلمىشلىرى .

ۋەدىسىنى سۇندۇرماق قايسى مەزھەپتە جايىز بولىدىكەن ؟
ئامانلىق بەرگەنگە قەست قىلماق قايسى مىللەتتە راۋا بولىدىكەن ؟

ئۆزۈڭ ئۆستۇرگەن شاخنى سۇندۇرما ،
ئۆزۈڭ سۇنغاندەك بولغۇسىدۇر ئۇ .

— بۇ سۆزلەرنىغۇ بىلىمەن ، — دەپتۇ قاغا ، — ئەمما ھۆكۈما-
لار : «بىر كىشىنى بىر ئۆي ئەھلىگە پىدا قىلسا بولىدۇ . بىر ئۆي
ئەھلىنى بىر قەبىلىگە ، بىر قەبىلىنى بىر شەھەرگە ، بىر شەھەرنى
بولسا پادىشاھقا پىدا قىلسا بولىدۇ . چۈنكى ، ئاز بىر قىسىم
كىشىلەر قۇربانلىق قىلىنسا ، پۈتۈن بىر ئىقلىمغا پايدا يەتكۈزىدۇ »
دەپ ئېيتىشقان ؛ ئىككىنچى ، ۋەدە قىلغۇچى ئالدامچىلىق قىلمىغان
ھالەتتە تۇرۇپ ، پۈتۈن بىر جامائەنى ئاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش
ئۈچۈن باھانە ئىزدىسە بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟
شىر بېشىنى تۆۋەن ساپتۇ . قاغا قايتىپ بېرىپ يارەنلىرىگە
مۇنداق دەپتۇ :
— مەقسەتنى شىرغا ئېيتقاندىم ، ئۇ باشتا بويۇنتاۋلىق قىلـ
دى ، كېيىن رام بولدى . ئەمدى تەدبىر شۈكى ، ھەممەيلەن بىر-
لىكتە تۆگىنىڭ قېشىغا بېرىپ ، شىرغا ئاچلىق رەنجى يەتكەنلىكىنى
ئېيتايلى ۋە : «بىز ھەممىمىز پادىشاھنىڭ دۆلىتىنىڭ پاناھىدا كۈن
كەچۈرىمىز ، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە پادىشاھ بۇ ھادىسىگە ئۇچراپتۇ .
مۇرۇڭۇەت شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى ، جېنىمىزنى ئۇنىڭغا پىدا
قىلايلى . بولمىسا ، كۈپرانى نېمەتلىك قىلغان دېگەن بەتنامغا قالـ

مىز . ئۇ ھالدا بىزدە مەردلىك ۋە مۇرۇۋۋەت دېگەن سۆپەت قالمىغان بولىدۇ . شۇڭا ھەممىز بىللە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە ئىنئامىنىڭ شۇكرىنىسىنى ئېيتىپ ، بىزنىڭ قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىكەن ، شۇڭا ئۆزىمىزنى ساڭا پىدا قىلدۇق دەپ جېنىمىزنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا شىرغا تۇتايلى ، دەيلى . بارغاندىن كېيىن شىر قايسىمىزنى يېمەكچى بولسا ، بىز ئۆزىمىزنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن بىردىن گەپ قىلايلى . مۇشۇ تەرىقىدە ئىش قىلساق ، ئۇلۇم تۆگىگە قارار تاپىدۇ .

ئۇلار مۇشۇ مەسلىھەت بىلەن تۆگىنىڭ ئالدىغا كېلىشىپ ھېيلىنى ئۇنىڭغا ئۆگىتىشىپتۇ . تۆگە بولسا ساددىلىقىدىن ئۇلارنىڭ ئەپسۇنلىرىغا ئالدىنىپ ، ئۇلار بىلەن بىللە شىرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ . ماختاش سۆزلىرىنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن قاغا تىل ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :

شاھ ! جاھانغا بولغىن ھۆكۈمران ،
ئىشرەت بەزمىدە بولغىن شادىمان .

— بىزنىڭ راھىتىمىز جانابلىرىنىڭ سۆھبىتىگە باغلىق . ھازىر بىر زۆرۈرىيەت توغرا كېلىپ قالدى . مېنىڭ گۆشۈمدىن ئىشتىھالىرى قانائەت قىلىدىغان بولسىلا ، مېنى ئۆلتۈرۈپ ناشتىلىق قىلغايلا .

— سېنى يېمەكتىن نېمە پايدا ؟ گۆشۈڭ قانچىلىك بىر ئىشتىھانى پەس قىلالىسۇن ؟ سەن قانچىلىك بىر نېمە ئىدىڭ ؟ — دېيىشىپتۇ باشقىلىرى . قاغا بۇ سۆزنى ئاڭلاپ بېشىنى تۆۋەن ساپتۇ . شۇندا چىلبۆرە سۆز باشلاپتۇ :

شاھىم ، ئەجەل ئەلچىسى كەلسە ھەردەم ،
جەڭسىز ئالۇر تەن ئىچىدىن جان خېتىنى .

— كۆپ مۇددەتتىن بېرى دۆلەتلىرىنىڭ سايىسىدە ئاپتاپنىڭ تابىدىن ئەمىن بولۇپ ھايات كەچۈردۇق . بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ئۇلۇغ زاتلىرى ئاچلىق خەۋپىگە مۇپتىلا بولدىلا . ئىقبال يۇلتۇزى مېنىڭ ئەھۋالىم بېتىدىن چاقناپ ، پادىشاھىمىزنىڭ مېنى ئوزۇق قىلىپ ، چۈشلۈكىنىڭ ئەندىشىسىدىن خالىي بولۇشىنى خالايتتىم .

— دېگەنلىرىڭ ھەققىڭنى ئادا قىلىش ۋە تەرەپتارلىق يۇزىسىدىن ئېيتىلىۋاتقان بولسىمۇ ، سېنىڭ گۆشۈڭ بەتبۇي ھەم زىيادىلىق ، مۇبادا پادىشاھنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئېغىرلىشىپ كەتسە ، قانداق قىلىمىز ؟— دېيىشىپتۇ باشقىلىرى .

بۇنى ئاڭلىغان چىلبۆرە خامۇش بوپتۇ . بۆرە ئالدىغا كېلىپ سۆزگە تىل ئېچىپتۇ :

پادىشاھىم ھەمىشە خۇدا ساڭا يار بولسۇن ،
دۈشمەنلىرىڭ جەڭ ئارا ئالدىڭدا شىكار بولسۇن .
مەنمۇ شۇدەم ئۆزۈمنى بېغىشلىدىم ، ئاچلىقتا ،
يېسەڭ ئەگەر بىر پەسلىك خۇمارىڭغا كار بولسۇن .

— مەنمۇ ئەزايى بەدەنلىرىمگە چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن بېرىشلىرىنى ئارزۇ قىلىمەن .

— بۇ سۆزۈڭدىن ئىخلاسىڭ چىقىپ تۇرىدۇ . ئەمما سېنىڭ گۆشۈڭ بوغۇز ئاغرىقى پەيدا قىلىدۇ . زەھەر جەھەتتىن ئالغاندا ، زەھەردىن قېلىشمايدۇ ،— دېيىشىپتۇ باشقىلىرى .

بۆرە ئارقىسىغا قايتىپتۇ . ئاخىرىدا ھېلىقى ئۇزۇن بويۇن «ئېگىز كىشى ئەخمەق بولىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمى بىلەن سۆزگە كىرىپتۇ ۋە بوينىنى ئۇزىتىپ دۇئا ۋە ماختاشتىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

ئۇلۇغ شاھىم ، ئېچىپتۇ پەلەك شۇدەم ،
بوسۇغاڭدا زەپەر - نۇسرەت ئىشىكىنى .

— مەن بولسام ھەزرەتلىرىنىڭ دۆلىتىدە تەربىيە تاپقانمەن . ئەگەر دەرگاھلىرىنىڭ قازىنى ۋە داستىخىنىغا لايىق بولىدىغان بولسام ، جېنىمنى ھەرگىز ئايىمىغان بولاتتىم .

ئايىماسمەن بىر جېنىمنى بېشىڭدىن ،
جانغا ئىش كەلسە كېچەرمەن بېشىمدىن .

باشقىلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىۋالغان بولغاچقا :
— بۇ سۆزۈڭدىن ئىخلاسىڭنىڭ ساپلىقى ۋە ئەقىدەڭنىڭ راسلىقى چىقىپ تۇرىدۇ . دېمىسىمۇ سېنىڭ گۆشۈڭ مەززىلىك ھەم پادىشاھنىڭ مىجەزىگە مۇۋاپىق كېلىدۇ . ھەممىتىڭگە رەھمەت . ئۆزۈڭنى ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭدىن ئايىمىدىڭ . بۇ ئىش بىلەن ياخشى ئېتىڭنى ھايات سەھىپىلىرىدە يادىكار قىلىدىغان بولدۇڭ .

بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل بەرگۈچىلەر بىھىساب ،
جان ساخاۋەت قىلغۇچىنى تاپقىلى بولماس لېكىن .

دېيىشىپ ، ھەممىسى بىرلىكتە تۆگىگە قەست قىپتۇ . ئۇ بىچارە ھېچ دېمىدى چىقىرالماپتۇ . ئۇلار ئۇنىڭ ھەممە ئەزالىرىنى پارە - پارە قىلىپ ، ھېچنېمىسىنى قويماي يەپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، غەرەزلىك كىشىلەر ئىتتىپاقلىشىپ ھەربىر ئەت قىلىشسا ، بىرەر زەرەر يەتكۈزمەي قالمايدۇ .

— ئەمدى قانداق چارە قىلماقنى ئويلاۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە .

— ئەندىشە قىلىۋېرىشنىڭ پايدىسى يوق ، — دەپتۇ شەنزەبە ، — ئەمما ئۇرۇشماقتىن باشقا چارە يوقتەك تۇرىدۇ . ھەر كىم مال - مۈلكىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ياكى نەپسىنىڭ

هممىتى ئۇچۇن ئۆزىنى هالاكەتكە يەتكۈزسە ، شېھىتلارغا قوشۇلـ
ىدۇ . شېھىتلارنىڭ ئەجرى ۋە مەرتىۋىسى لەۋھەگە يېزىلىدۇ . ئەگەر
ئەجىلىم شىرنىڭ قولىدا بولىدىغان بولسا ، نومۇسۇمنى ساقلاپ ،
هممەت ۋە غەيرەت بىلەن ئۆلۈشنى خالايمەن .

بېشىمنى بېرەي ئات كۆتۈرمەك ئۇچۇن ،
نام كېرەك ماڭا شۇدەم ئۆلمەك ئۇچۇن .

— ئەقىللىق كىشىلەر ئۇرۇش ۋاقتىدا سۈسلۇق ۋە بوشاڭلىق
قىلماسلىقى كېرەك ، — دەپ نەسىھەت قىپتۇ دېمنە ، — ئۇرۇش
قىلغان چاغدا هەرگىزمۇ دۈشمەنگە ئەل بولماسلىقى كېرەك . چوڭ
ئىشلارغا ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئارىلىشىش زېرەكلىكنىڭ ئالامىتى
ئەمەس ، بەلكى دوستلارنى ياخشىلىق ۋە مادارا ئارقىلىق ئىتتىپاق-
لاشتۇرۇپ ، دۈشمەنلەرنىڭ هەربكەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش كې-
رەك . «دۈشمەندىن مۇداپىئە كۆرۈشتە مۇلايىملىق ئۇسۇلىنى قول-
لىنىش ئەڭ مۇۋاپىقتۇر» دېگەن گەپ بار . يەنە بىر تەرەپتىن
دۈشمەننى خار كۆرۈپ ئۇنى ئاجىز دەپ قارىماسلىق كېرەك . چۈن-
كى ، دۈشمەن كۈچتىن قالغان هالەتتىمۇ هىيلە ـ مىكىر ئوتتىنى
يېقىشىڭ كېرەك . سەن شىرنىڭ زورلۇقىنى بىلىسەن ، شۇڭا ئۇ-
نىڭ دۈشمەنلىكىنى هېسابقا ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئۇرۇش ۋە
هىيلە ـ مىكىرلىرىدىن غەپلەتتە قالما ، هەر كىم ئۆز دۈشمىنىنى
خار كۆرسە ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇش هەم هىيلە ـ مىكىرلىرىدىن ئەندىشە
قىلمىسا ، خۇددى تەيتۇرنىى خار كۆرگەنلىكى سەۋەبىدىن دەريا
ۋەكىلى پۇشايمان قىلغىنىدەك هادىسىگە ئۇچرايدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شەنزەبە .

— هىندى دەرياسىنىڭ لېۋىدە ، — دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ
دېمنە .

بىر جۇپ تەيتۇرى بىلەن دەريا ۋەكىلىنىڭ ھېكايىسى

ھىندى دەرياسىنىڭ قىرغىقىدا تەيتۇرى دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل قۇشلار ياشايدىكەن . بىر جۇپ تەيتۇرى دەريانىڭ لېۋىدىلا ماكان تۇتقانىكەن . بىر كۈنى :

— تۇخۇم قويۇشقا مۇۋاپىق كەلگۈدەك باشقا بىر جاي تاپساق بولاتتى ،— دەپتۇ چىشىسى ئەركىكىگە .

— بۇ جاي تازا كۆڭۈلدىكىدەك جايغۇ ؟ بۇ يەردىن كۆچۈشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟ مۇشۇ يەرگىلا تۇخۇم قويىۋەرسەكمۇ بولىدىغۇ ،— دەپتۇ ئەركىكى .

— شۇنى ئويلاش كېرەككى ،— دەپتۇ چىشىسى ،— ئەگەر دەريا تاشقىنلاپ دولقۇن ئۇرسا ، باللىرىمىزنى ئېقىتىپ كېتىدۇ ، تارتقان ئەجرىمىز زايە كېتىدۇ .

— دەريا ۋەكىلى ئۇنداق ئىشنى قىلماس ۋە بىزنى تاشلىۋەتمەس دەپ ئويلايمەن ،— دەپتۇ ئەركىكى ،— ئەگەر ئۇ راستتىنلا شۇنداق قىلىپ باللىرىمىزنى غەرق قىلىۋەتسە ، بىز ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالىمىز .

گەر مۇرادىم ئەكسىگە ، چەرخ يۇرسە بۇزغايمەن ئۇنى ،
مەن ئەمەس چەرختىن زۇلۇم تارتىپ يەنە جىم تۇرغۇچى .

— ھەددىمىزدىن ئاشمىساق بولامدىكىن ،— دەپتۇ چىشىسى ،— ھەددىدىن زىيادە ئۇرۇش ئەقىلغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ . سەن قايسى كۈچ - قۇۋۋىتىڭ بىلەن دەريا ۋەكىلىنى قورقۇتالايسەن ؟ قايسى شان - شەۋكىتىڭ بىلەن ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش قىلالايسەن ؟ بۇنداق خىيالنى تاشلا ! مېنىڭ نەسىھىتىمدىن بويۇن

تولغماي ، تۇخۇم بېسىش ئۈچۈن لايىقراق بىرەر جاي تاپساڭچۇ ! ھەر كىم نەسىھەت ئاڭلىمىسا ياكى نەسىھەتكە ئەمەل قىلمىسا ، ئۇنىڭغا خۇددى تاشپاقىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئەركەك تەيتۇرى . چىشىسى سۆزلەپ بېرىپتۇ .

تاشپاقا بىلەن ئۆردەكلەرنىڭ ھېكايىسى

بىر جايدا بىر كۆل بار بولۇپ ، ئۇنىڭ سۇيىنىڭ سۈزۈكلۈكىدىن يۇزى خۇددى ئەينەكتەك كۆرۈنىدىكەن ، تاتلىقلىقى خۇددى ئابىھايات تەك ئىكەن . ئۇ يەردە ئىككى ئۆردەك ۋە بىر تاشپاقا بىللە ياشايدىكەن . ئۇلار دائىم بىر ـ بىرىگە ھەمسۆھبەت بولىدىكەن . بارا ـ بارا ئۇلارنىڭ ھەقەمسايىلىكلىرى ھەمخانلىككە تەرەققىي قىلىپ ، خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن ھايات كەچۈرۈپتۇ .

ياخشىدۇر شۇنداق ئۆمۈر يار ـ ئاشنا بىرلە ئۆتەر ،
ياخشىدۇر شۇدەمكى يار مېھرىبان بىرلە ئۆتەر .

تاسادىپىي ئىككى يۇزلىمە ھايات ھادىسە تىرىنقى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەھۋال يۇزىنى تاتىلاپتۇ ۋە ئەينەككە ئوخشاش تەقدىر ئۇلارغا ئايرىلىش سۈرىتىنى كۆرسىتىپتۇ .

دىلغا راھەتنۇر گۈزەللەرنىڭ ۋىسال شەربىتى ،
ئارقىدىن لېكىن ئۇنىڭ ھىجران خۇمارى يەتكۈسى .
يېسە گەر بۇ داستىخاندىن ھەر كىشى بىر لوقما نان ،
ناگاھان بىرتاش تېگىپ ئۇنىڭ چىشىنى سۇندۇرغۇسى .

يەنە ئۇلارنىڭ ھايات كەچۈرۈشىگە سەۋەب بولىدىغان ئۇ سۇ بارا ـ بارا ئازىيىپ ، ئۇلارغا قىيىن بوپتۇ . ئۇ ئىككى ئۆردەك ئەھۋالنى پەملەپ ماكانىدىن كۆچۈل ئۈزۈپتۇ :

سەپەر ياخشى شۇ كىشىگە ، گەر ئۆيىدە ،
غەم ـ ئەندىشە بىلەن بولسا كۆڭلى سۇنۇق .
بولسىمۇ گەر سەپەر رەنجى شۇنچە يامان ،
ۋەتىنىنىڭ جاپاسىدۇر ئۇندىن ئۇلۇغ .

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۆڭلى كۆزىدىن ياش ئاققۇزۇپ ، غەمكىن هالدا تاشپاقىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالاشماقچى بولغانلىقىنى ئېيتىپ :

— زامانىنىڭ يامان كۆزى تېگىپ ، بىزگە بۇ جۇدالىقنى سالىدى ، — دەپتۇ .

تاشپاقا بۇنى ئاڭلاپ ناله قىپتۇ ۋە دەرد بىلەن پەرياد چېكىپ شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ نېمە دېگەن گەپ ؟ سىلەرسىز ماڭا تىرىكچىلىك بولامدۇ ؟ ياردەمسىز ۋە هەمدەمسىز مەن قانداق هايات كەچۈرىمەن ؟

سەنسىز ماڭا تىرىكلىك بولۇر هارام ،
گەر ئۇنىڭغا هايات دەپ قويسىمۇ نام .

مېنىڭ پىراقىغا قىلچە تاقىتىم يوق تۇرسا ، تىرىكچىلىكىم نېمە بولۇپ كېتەر ؟

كۆزۈمدىن تېخى ئۇ سەرۋى راۋان بولماي تۇرۇپ غايىب ،
كۆڭۈل هىجرانىنىڭ تەسۋىرىدىن تال بەرگىدەك تىترەر .

— پىراق تىكىنى بىزنىڭ جىگەرلىرىمىزنى تەشمەكچى بولۇۋا-تىدۇ ، — دەپتۇ ئۆردەكلەر ۋارقىرىشىپ ، — ئەمما سۇسىزلىقنىڭ مېهنىتى ۋۇجۇدىمىزنى يوقلۇق شامىلىغا سورۇۋېتىشكىمۇ ئاز قالدى . شۇڭا ئىلاجسىزلىقتىن بۇ يەردىن كەتمەكچى بولۇۋاتىمىز .

باش ئېلىپ ئاشىق كېتەلمەس دىلبىرى كوچىسىدىن ،
ھېچ كىشى جەننەتنى تەرك ئەتمەكنى قىلماس ئىختىيار .

— ھەي دوستلىرىم ، سىلەر بىلمەمسىلەر ؟ — دەپتۇ تاشپاقا ، — سۇنىڭ كېمىسىپ كەتكەنلىكىنىڭ ماڭا تېخىمۇ كۆپرەك زىيىنى تېگىدىغۇ ؟ مەن سۇسىز ھايات كەچۈرەلمەيمەنغۇ ؟ ھازىرقى پەيتته بىزنىڭ دوستلۇق ۋە سۆھبەتداشلىقىمىزنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى ، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىڭلار ، پىراق مېھنەتخانىسىدا تەنھا تاشلىۋېتىپ كەتمەڭلار .

جان ئىدىڭ سەن يولغا چىقماقچى بولۇپ ،
جېنى يوق يالغۇز بەدەننى تاشلىدىڭ .

— ھەي مېھرىبان دوستۇم ! — دېيىشىپتۇ ئۆردەكلەر ، — سېنىڭ ھىجرانىڭنىڭ دەردى بىز ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلىشنىڭ مېھنىتىدىنمۇ ئارتۇق ، بىز ھەر يەرگە بېرىپ ئىشرەت بىلەن ئۆتەسەكمۇ سەن بولمىساڭ ، بىزنىڭ كۆزىمىز خىرە ، ئىشرىتىمىز قاراڭغۇ بولىدۇ . بىزدە ساڭا مۇلاقات بولۇشتىن باشقا ئارزۇمۇ يوق . ئەمما ، يەر يۈزىدە مېڭىپ يۈرۈشىمىز بەكمۇ مۇشەققەتلىك ، قانداق قىلىمىز ؟

— بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى سىلەر مەندىن ياخشىراق بىلىسىلەر ، — دەپتۇ تاشپاقا ، — چۈنكى ھىجران غېمىي سەۋەبىدىن ئەقىل - ھوشۇم ئۈچۈپ كەتتى ، نېمە ئىلاج قىلماقنى بىلمەيمەن .

قىلمىسا ھەرئىشتىن بۇرۇن مەسلىھەت ،
شىكەستە كۆڭۈلدىن يېتىشمەس مەدەت .

— ھەي ئەزىز ، — دېيىشىپتۇ ئۆردەكلەر ، — سېنى يەڭگىلىك قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمىز . بىزنىڭ دېگىنىمىزگە ئەمەل قىلماي قالارسەنمىكىن ؟

— سىلەر مېنىڭ پايدام ئۈچۈن گەپ قىلىۋاتساڭلار ، مەن ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلىشنى ئويلىسام ياكى قىلغان ۋەدەمگە ۋاپا قىلمىسام ، ئۇ قانداق بولغىنى ؟

ۋەدىلەر قىلدىمكى ۋەدەمنىڭ خىلاپىن قىلمايىن ،
قايسى شەرت قىلسام شۇ شەرتىمنى ھەرگىز بۇزمايىن .

— ئۇنداق بولسا ، — دېيىشىپتۇ ئۆردەكلەر ، — شەرتىمىز شۇكى ، سېنى كۆتۈرۈپ ئۇچىمىز . سەن ھەرگىز سۆزلىمەيسەن ، ھەر كىمنىڭ بىزگە نەزىرى چۈشۈپ ، ھەر قانداق سۆز قىلسىمۇ ۋە تەنە سۆزلىسىمۇ جاۋاب قايتۇرمايسەن .

— ئېيتقىنىڭلار بويىچە ئىش قىلىمەن . ھېچكىمنىڭ سۆزىگە جاۋاب قايتۇرمايمەن ، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ تاشپاقا .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار بىر چۈنۇق تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ . تاشپاقا چۈنۇقنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن مەھكەم چىشلەپتۇ ، ئۆردەكلەر چۈنۇقنىڭ ئىككى تەرىپىنى چىشلەپ ئۈچۈپتۇ . ئەنە شۇ تەرىقىدە ئۇچۇپ بىر يېزىغا يېتىپ بارغاندا ، يېزىدىكى كىشىلەر ئۇ ھالىنى كۆرۈپ ھەيرانۇ ھەس بولۇپ ھەر تەرەپتىن ۋارقىرىشىپتۇ :

— قاراڭلار ، قاراڭلار ، بۇ ئۆردەكلەرنى ، تاشپاقىنى قانداقمۇ كۆتۈرۈپ ئۇچالىغاندۇ ؟ بۇنداق ھالىنى ھېچكىم ئۆمرىدە كۆرمىگەن بولغىيدى ؟

ئۇلارنىڭ غەلۋە ۋە غوۋغالىرى تېخىمۇ كۈچىيىپتۇ . تاشپاقا بىرەر سائەت تاقەت قىلىپ ئۇن چىقارماپتۇ ، ئاخىر تاقىتى ـ تاق بولۇپ چىدىيالمايۋ : «بۇرۇن كۆرمىگەن بولساڭ ، ئەمدى كۆرۈپ كۆزۈڭ كور بولسۇن» دەيمەن دەپ ئاغزىنى شۇنداق ئېچىشىغا ، تۆۋەنگە موللاقلاپ چۈشۈپتۇ . بۇنى كۆرگەن ئۆردەكلەر :

— دوستلار نەسىھەت قىلسا ، بەختلىك كىشىلەر ئاڭلاپ ئەمەل قىلىشاتتى ، گەرچە بىز ياخشىلىق يۈزىسىدىن ساڭا نەسىھەت قىلغان بولساقمۇ ، سەندە ئاڭلاش ۋە ئەمەل قىلىش بەختى يوق ئىكەن . نەسىھىتىمىز پايدا بەرمىدى ، — دەپ ۋارقىرىشىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ھەر كىم دوستلارنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلمىسا ، ئۆزىنى ئۆزى رەسۋا قىلىپ ، ئىززەت پەردىسىنى يىرتىدۇ .

ھەر كىشىكىم نەسىھەتكە سالماس قۇلاق ،
قولىنى چىشلەر نادامەت بىرلە ھەر چاغ .

— بۇ مەسەلنى ئاڭلىدىم ۋە مەزمۇنىنى چۈشەندىم . ئەمما ، قورقمىغىن ، بۇ جايدىن ھەرگىز كەتمىگىن ، چۈنكى قورقۇنچاق كىشى مۇرادىغا يېتەلمەيدۇ ، — دەپتۇ ئەركەك تەيتۇرى .

شۇنىڭ بىلەن چىشىسى تۇخۇم بېسىپ باللىرىنى تۇخۇمدىن چىقىرىپتۇ . دەل شۇ پەيتتە دەريا دولقۇنى ئۆرلەپ ، ئۇنىڭ باللىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ . چىشى تەيتۇرى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ، ئىزتىراپقا چۈشۈپ ، ئەركىكىگە :

— ھەي خاكسار ! مەن تەقدىر بىلەن ئويناشقىلى بولمايدىغان لىقىنى ئوبدان بىلەتتىم . كۆردۈڭمۇ مانا ، باللىرىمىزنى نابۇت قىلدىڭ ، يۇرىكىمىزگە مەلھەم بولغۇدەك بىر تەدبىر تاپقىن ئەمدى ، — دەپ كايىپتۇ .

— مەن ئۆز گېپىمدە تۇرىمەن ، نېمىنى دېگەن بولسام شۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىمەن . مەن بېرىپ دەريا ۋەكىلىدىن ئىنتىقام ئالىمەن ، — ئەركەك تەيتۇرى شۇنداق دېگىنىچە باشقا قۇشلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ھەربىر گۇرۇھنىڭ سەركەردىلىرىگە ئەرز قىلىپ ، ئۆزىگە ياردەم بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ .

مالالىق رەنجى مېھنەت ئەدەتسىزدۇر بىنىھايەتتۇر ،
قىلىپ ياردەم قولۇمنى تۇت ، بۇ دەم ۋاقتى ئىنايەتتۇر .

— ئەي ئەزىزلەر ! — دەپتۇ ئۇ ، — ئەگەر بۇ ۋەقەدە سىلەر ماڭا ياردەم بېرىپ ، ئىتتىپاق بىلەن دەريا ۋەكىلىدىن ئۆچۈمنى

ئېلىپ بەرمىسەڭلار ، ئۇنىڭ جۇرئىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ ـ دە ، مەندىن باشقا قۇشلارنىڭمۇ بالىلىرىنى نابۇت قىلىدۇ . ئەگەر بۇ ئىش قائىدە ـ يوسۇنغا ئايلىنىپ قالسا ، ئۇ چاغدا بۇ ماكاندىن كۆڭۈل ئۈزۈپ كېتىش كېرەك ياكى نەچچە خىل خارلىق بىلەن ھايات كەچۈرۈپ ، يوقلىش ۋە جاپا بايا‌ۋىنىغا قەدەم قويۇش لازىم بولىدۇ .

ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن قۇشلارنىڭ كۆڭلى ئازابلىنىپ ، سۇمۇرغ‌نىڭ بارگاھىغا بېرىپ دادلاپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەگەر قۇشلارنىڭ غېمىنى يېسەڭ ، سەن بىزنىڭ پادىشاھىمىزسەن . ئەگەر مەزلۇملارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالالمىساڭ ، پادىشاھلىقتىن قول يۇيغىن !

يېگىن زىرەدەستلەر[1] غېمىنى زىنھار ،
ساڭىمۇ زەبەردەستلەر[2] بولسا دەركار .

سۇمۇرغ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ ، ھەشەمەت بىلەن مۇلازىملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ، سەلتەنەت ئوردىسىدىن چىقىپتۇ . قۇشلار بىر ـ بىرىنىڭ قوللىشى ۋە ھەممىسىنىڭ جەم بولۇشىدىن دىلى قۇۋۋەتلىنىپ ، دەريا بويىغا كېلىشىپتۇ . سەپلىرىنى ساناش مۇمكىن بولمىغان بىھىساب لەشكەرلەرنى باشلىغان سۇمۇرغ دەريانى يۇز كەلتۈرۈپتۇ .

ھەممىسىنىڭ قېنى قايناپ قەھرى تېشىپ ،
تۇرغان ئىدى ئۇرۇش ئۈچۈن شۇنچە قەيسەر .
قاناتلىرى بەدىنىگە ساۋۇت بولۇپ ،
تۇمشۇقلىرى بولغاندى نەيزە ـ شەمشەر .

---

① زىرەدەست — قولى قىسقا .
② زەبەردەست — قولى ئۇزۇن .

ئۇلار شۇ قىياپەت بىلەن دەريانىڭ يېتىپ كېلىشىپتۇ ، سابا بۇ خەۋەرنى دەريا ۋەكىلىگە يەتكۈزۈپتۇ . دەريا ۋەكىلى ئۆزىدە كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ھەپسىلە يوقلۇقىنى ھېس قىلىپ ، نائىلاج ئۆزرە ئېيتىپ ، تەيتۇرنىڭ بالىلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۇرۇشتىكى سەۋەب شۇكى ، ھېچقانداق دۇش-مەننى خار كۆرمەسلىك كېرەك . چۈنكى «يىگىنىڭ قولىدىن كەلگەن ئىش نەيزىدىن كەلمەيدۇ . ئوت گەرچە كىچىك بولسىمۇ پۈتۈن بىر ئالەمنى كۆيدۈرۈشى مۇمكىن» دەپ ئېيتقانكەن ھۆكۈ-مالار .

دوستۇڭ ئەگەر مىڭ بولسىمۇ ئازدۇر ،
دۇشمىنىڭ ئەگەر بىر بولسا كۆپتۇر .

— ماڭا بەتنام ئارتىلىپ قالماسلىقى ، كىشىلەرنىڭ مېنى «كۈپرانى نېمەتلىك قىلدى» دەپ قالماسلىقى ئۈچۈن ، مەن ئالدى بىلەن ھەمىلە قىلمايمەن . ئەمما شىر ماڭا قەست قىلسا ، ئۆزۈمنى ئاسرىمىقىم لازىم دەپ ھېسابلايمەن ، — دەپتۇ شەنزەبە .

— ئەگەر شىرغا يېقىن بارساڭ ، ئۇنىڭ قەددىنى كېرىپ ، قۇيرۇقىنى يەرگە ئۇرغانلىقىنى كۆرسەڭ ، «ماڭا قەست قىپتۇ» دەپ بىلگىن ، — دەپتۇ دېمنە .

— ئەگەر بۇ ئىشلاردىن بىرەرسى كۆرۈلسە ، گۇمان ھەقىقەتكە ئايلانغان بولىدۇ ، — دەپتۇ شەنزەبە .

شۇنىڭ بىلەن دېمنە خۇشال بولۇپ كۆڭلى ئېچىلىپ ئۆز كۆلىسىگە قايتىپ كېتىپتۇ .

بىئەقىل ئۇ ئۆزگىلەرنىڭ رەنجى بىلەن شاد ئىرۇر ،
ئىستىمە ئۇندىن ژاپا ، ئۇ بارچىدىن ئازاد ئىرۇر .

— ئىش نەگە بېرىپ يەتتى ؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە .

— خۇداغا شۇكۇر ، پاراغەت ھاسىل بولدى . شۇنداق قىيىن

ئىش ئاسانلا پۈتۈپ قالدى ،— دەپتۇ دېمنە .
دېمنە ئۇ سۆزنى دەۋاتقاندا ، روزغار مۇكاپات تىلى بىلەن ئەقىللىقلارنىڭ قۇلىقىغا بۇ مەزمۇننى نەغمە قىلىپ بېرىۋاتقان-كەن :

ياری زۇلفىنى قولىغا ئالدى ساقىي ياخشىلاپ ،
چەرخ ئەگەر قويسا قولىنى تاپقۇسى ئۇندا قارار .

شۇنداق قىلىپ ، ئىككىسى بىللە شىرنىڭ ئالدىغا كېلىشىپ-تۇ . شۇ ئەسنادا شەنزەبەمۇ يېتىپ كەپتۇ . شىرنىڭ ئۇنىڭغا كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا دېمنەنىڭ كۈشكۈرتۈشى ۋە ئەپسۇنى تەسىر قى-لىپ ، غەزىپى قوزغىلىپ ، قۇيرۇقلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ ، غەزەپ-تىن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېتىپتۇ . شەنزەبە : «شىر ماڭا قەست قىلىدىغان بولدى» دەپ ئويلاپ ، ئۆز - ئۆزىگە : «پادە-شاھلارنىڭ خىزمىتى خەۋپ ۋە ھەممە جەھەتتىن يىلانغا ھەمخانا ، شىرغا ھەمسايە بولغاندەك بىر ئىش ئىكەن . گەرچە يىلان ئۇخلى-غان ، شىر پىنھان بولغان بولسىمۇ ، ئاقىۋەت يىلان بېشىنى كۆتۈ-رۇپ ، شىر ئاغزىنى ئاچىدىكەن» دەپتۇ كۆڭلىدە .

قورقۇپ تۇرۇپ قىلما سۇلتان خىزمىتىن ،
تاش ۋە ساپال سۆھبىتىدەك بولمىسۇن .

شۇ خىيال بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇشۇشقا تەييارلاپتۇ . ئاڭغىچە ھەر ئىككىسى تەرەپتىن دېمنە كۆرسەتكەن ئالامەتلەر كۆرۈ-لۈپتۇ - دە ، ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ . غوۋغا ۋە نەرە ئاۋازى زېمىندىن پەلەككە يېتىپتۇ .

ئۇلار نەرىسىدىن ئاشۇ دەشت ئىچىدە ،
قۇشلار بىلەن ۋەھشىيلەر بولدى پەرىشان .
بىرى تاش تۆشۈكىگە ئېلىپ ئۆزىنى ،
بىرى خەسنىڭ ئارىسىغا بولدى پىنھان .

كەلىلە بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ دېمنەگە شۇنداق دەپتۇ :

يۇز ھىيلەيۇ رەڭۇازلىقنى پەيدا قىلدىڭ ،
ئىشنى تېرىپ ئۇ ئارادىن ئۆزۈڭ قاچتىڭ .
يۇز يىل ئىچرە ئۆچۈرەلمەس ئۇنى يامغۇر ،
بۇ جاھانغا ئاداۋەتتىن توزان چاچتىڭ .

— ھەي نادان ، قانداق يامان ئاقىۋەت كەلتۈرۈپ چىقارغانلىرىڭنى كۆردۈڭمۇ ؟ ئاقىۋىتىڭنىڭ شۇملۇقىنى تونۇدۇڭمۇ ئەمدى ؟
— يامان ئاقىۋەت دېگىنىڭ قايسى ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .
— سەن قىلغان بۇ ئىشتا يەتتە زەرەر بار ، — دەپتۇ كەلىلە ، — بىرىنچىسى ، ھېچقانداق زۆرۈرىيەت بولماي تۇرۇپ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭنى مۇشەققەتكە سالدىڭ . ئىككىنچىسى ، خوجاڭنى بىۋاپالىق قىلىشقا كۈشكۈرتتۈڭ ، ئۈنىڭ بەتنامىغا قېلىشىنى راۋا كۆردۈڭ . ئۈچىنچىسى ، سەۋەبسىز ھالدا ئۆكۈزنىڭ قېنىنى تۆكۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلدىڭ . تۆتىنچىسى ، بىر بىگۇھنىڭ خۇنىنى گەدىنىڭگە ئارتىۋالدىڭ . بەشىنچىسى ، پۇتۇن بىر جامائەتنى پادىشاھقا بەتگۈمان قىلدىڭ ، ئۇلارنىڭ بەزىسى قورقىنىدىن ۋەتىنىنى تاشلاپ ، ئاۋارە بولۇپ مۇساپىر بولۇپ كېتىشى ئېھتىمال . ئالتىنچىسى ، لەشكەر باشلىقىنى ، يەنى شەنزەبەنى ناھەق قىلدىڭ ، بۇ سەۋەبتىن ئىشلاردا نىزام بۇزۇلىدۇ . يەتتىنچىسى ، ئۆزۈڭنىڭ ئاجىز ۋە زەئىپلىكىڭنى ئاشكارىلاپ قويدۇڭ . دەسلىپىدە بۇ ئىشنى مۇلايىملىق بىلەن بىر تەرەپ قىلمەن دېگەندىڭ ، ئۇنداق قىلالمىدىڭ . ئېسىلىپ قالغان پىتنىنى ئۇلغايتقان ، سۇلھى بىلەن قىلغىلى بولمىدىغان ئىشنى ئۇرۇش بىلەن قىلغان كىشى كىشىلەر ئارىسىدىكى ئەڭ نادان كىشىدۇر .

دېمنە يەنە بوي بەرمەي مۇنداق دەپتۇ :

ئەگەر ئىشىڭ ئەقىل بىلەن پۈتمىسە ،
تەلۇبلىك بىرلە دۇرۇس قىلماق كېرەك .

دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

— سەن بۇ ئىشنى قانداق ئەقىل - پاراسەت ۋە تەدبىرنى قوللىنىپ بىر تەرەپ قىلدىڭ؟ ئىش ئاخىر ئۇرۇش بىلەن بولدىغۇ؟ ئاخىر يەنە جەڭگە ھاجەت چۈشتىغۇ؟ — دەپتۇ كەلىلە، — «ياخشى ئويلانغان پىكىر پالۋانلىقتىن ياخشى» دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

نەچچە يۈزمىڭ باتۇر لەشكەر قىلالمىغان ئىشلارنى،
ھەل قىلىدۇ ئەقىللىقلار چىن مۇكەممەل سۆز بىلەن.

سېنىڭ كۆڭلى قارا، مەغرۇر، دۇنيانى دوست تۇتىدىغان، ھېرىسمەن ئىكەنلىكىڭ ماڭا بۇرۇندىنلا مەلۇم ئىدى. شۇڭا مەن سېنىڭ ئاگاھ بولۇپ مەستلىكتىن ئويغىنىپ، جاھالەتتىن قايتىشىڭ ئۈچۈن ئۇ سۆزلەرنى ساڭا ئېيتىپ قويۇشنى ئويلاپ يۈرەتتىم. لېكىن سەن ھەددىڭدىن ئېشىپ، خارلىق ۋە گۇمرانلىق دەشتىدە سەرگەردان بولدۇڭ. ئەمدى سېنىڭ نادانلىقىڭ، بىمەنىلىكىڭ ۋە كۆڭلۈڭنىڭ قارىلىقلىرىدىن سۆزلەشنىڭ ۋاقتى كەلدى. ئەيىبلىك سۆزلىرىڭ، قەبىھ ئىشلىرىڭدىن دەريادىن بىر تامچە ياكى تاغدىن بىر زەررىچىلىك بولسىمۇ كۆرسىتىپ باقايچۇ قېنى؟

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ دېمنە، — ياشلىقىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە مەندىن بىرەر يارىماس ھەرىكەت ياكى بىرەر ئەسكى ئادەت سادىر بولمىغاندى. ئەگەر مەندىن بىرەر ئەيىب كۆرگەن بولساڭ، سۆزلىگىن قېنى؟

— سېنىڭ ئەيىبلىرىڭ ئېيتىپ كەلسە تولا گەپ، — دەپتۇ كەلىلە، — ئەڭ ئاۋۋالى شۇكى، سەن تېخى «ئەيىبسىزمەن» دەۋاتىسەن. سېنىڭ قىلىقلىرىڭدىن گېپىڭ چىرايلىق ئىكەن تېخى. ئالەم ئەھلى ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكىتى ۋە خۇيى - پەيلىگە قاراپ تۆت خىلغا بۆلۈنىدۇ: بىرىنچىسى، دېگىنىنى قىلىدىغانلار؛ بۇ، تىرىكىدە

چىلىك يولىنى بىلمىدىغانلارنىڭ قائىدىسىدۇر . ئىككىنچىسى ، دې-
مەيلا قىلمىدىغانلار ؛ بۇ ، مەردلەرنىڭ ئادىتىدۇر . ئۈچىنچىسى ،
دېگىننى قىلمايدىغانلار ؛ بۇ ، مۇناپىقلارنىڭ ئۇسۇلىدۇر . تۆتىن-
چىسى ، ھېچنېمە قىلمايدىغانلار ؛ بۇ ، بېخىل ۋە ھىممىتى پەسلەر-
نىڭ خىسلىتىدۇر . سەن بولساڭ دېگىننى قىلمايدىغانلارنىڭ تائە-
پىسىدىنسەن . مەن ھەمىشە سېنىڭ ئىشىڭدىن گېپىڭنىڭ كۆپلۈ-
كىنى كۆردۈم . شىر سېنىڭ سۆزۈڭگە ئىشىنىپ ، بۇ خەتەرلىك
ئىشنى باشلىدى . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر شىرغا بىرەر ئاپەت
يېتىپ قالسا ياكى بۇ دىياردا بىرەر پىتنە قوزغىلىپ ، پۇقرالار
خانۇەيران بولۇپ ھەممەيلەننىڭ مالىدىرى تالان - تاراجغا
كېتىدىغان بولسا ، ھەممەيلەننىڭ ئۇۋالى سېنىڭ گەدىنىڭدە بولە-
دۇ . كىمكى بەتخىيال ۋە بەتقىلىق بولسا ، ئۇ ياخشىلىق يۈزىنى
كۆرەلمەيدۇ . زىيان دەرىخىنى تىككەن كىشى مەنپەئەت مېۋىسىنى
قانداقمۇ يېيەلىسۇن ؟

— مەن ھەمىشە پادىشاھقا نەسىھەت قىلغۇچى ۋەزىر بولدۇم .
ئۇنىڭ ئەھۋالى گۈلشىنىدە پەند - نەسىھەت دەرىخىدىن ئۆزگە
كۆچەت تىكمىدىم ،— دەپتۇ دېمنە .

— ئەگەر سېنىڭ ئۇ كۆچىتىڭنىڭ مېۋىسى مۇشۇ بولىدىغان
بولسا ، يىلتىزى كېسىلىپ قۇرۇپ كەتكىنى ياخشىراق . نەسىھە-
تىڭنىڭ نەتىجىسى شۇ بولىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ ئېيتىلمىغىنى ۋە
ئاڭلانمىغىنى ئەلا ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئېيتقانلىرىڭ ئەمەلدە كۆ-
رۈلمەيۋاتسا سۆزۈڭنىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن ؟ ! ۋەھالەنكى ، ئە-
مەل قىلىنمىغان ئىلىم ھەسەلسىز مومغا ئوخشايدۇ . ئەمەلگە ئاش-
مىغان سۆز خۇددى شاخ - يوپۇرماقسىز دەرەخكە ئوخشاش ، ئوتۇن
قىلىپ كۆيدۈرۈشتىن باشقىغا يارىمايدۇ . ئەمەلنىڭ نىشانىسى بول-
مىغان ئىلىم جېنى يوق جەسەتتۇر . ئۇلۇغلار ئۆز دەپتەرلىرىگە
«ئالتە نەرسىدىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ» دەپ ، يەنى ئەمەلسىز
سۆزدىن ، جەبرىلىك مالدىن ، تەجرىبىسىز دوستلۇقتىن ، رىئايە
قىلىنمىغان ئىلىمدىن ، مەقسەتسىز سەدىقىدىن ۋە ساقسىز تىرىك-

لىكتىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ ، دەپ يېزىپ قويغانىكەن . گەرچە پادىشاھ دانىشمەن ۋە كەم ئازار بولسىمۇ ۋەزىرى بەتنىيەت ۋە ناپاك بولسا ، مەزلۇملارنىڭ دادلىرى سۇلتانغا يەتمەيدۇ . بۇ خۇددى سۇغا تەشنا بولغان كىشى سۇيى سۇزۇك بىر بۇلاقنىڭ سۇرىتىنى كۆرسەـ مۇ قول ئۇزىتىپ سۇيىنى ئىچەلمىگەندەك بىر ئىش .

— بۇ ئىشنى قىلىشىمدا پادىشاھقا ياخشى خىزمەت قىلىشتىن باشقا غەرىزىم يوق ،— دەپتۇ دېمنە .

— خىزمەتكارلار ، چاكارلار ۋە ئىش بىلدىغان مۇلازىملار پادىشاھ ئۇچۇن زىننەتتۇر ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئەمما سەن ، ئۆزـ گىلەرنىڭ بۇ دەرگاھتىن يوقىلىشىنى ، پەقەت ئۆزۇڭنىڭلا ئىشەنچـ لىك ۋە يېقىن كىشى بولۇشۇڭنى ، ۋەزىرلىكنىڭ پەقەت ساڭىلا تەئەللۇق بولۇشىنى خالايسەن . بۇ پەقەت نادانلىق ۋە ئەقىلسىزلىقـ تۇر . چۇنكى سەلتەنەت دېگەن ھۆسن ـ جامالغا ئوخشايدۇ . شۇڭا ئاشىق قانچە كۆپ بولسا ، گۈزەللەرنىڭ جىلۋىسى ئاشىدۇ ، جامالى تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ . سۇلتانمۇ خىزمەتكار ، مۇلازىمـ لىرى ھەر قانچە كۆپ بولسىمۇ ، يەنە تېخىمۇ كۆپ بولۇشىنى ئۇمىد قىلىدۇ . شۇڭا ھۆكۈمالار : «ئەخمەقنىڭ ئالامىتى بەش تۈرلۈك بولىدۇ : يەنى ، ئۆز پايدىسىنى دەپ باشقىلارغا زىيان سالسا ، رىياـ زەت چەكمەي تۈرۈپ ئاخىرەت ساۋابىنى تەمە قىلسا ، بەتخۇيلۇق بىلەن خوتۇنلارغا ئاشىق بولسا ، راھەت بىلەن ئىلىم بىلمەكنى ئىزدىسە ، ئۆزى بىۋاپا تۈرۈپ بىر كىمدىن دوستلۇق ئۇمىد قىلسا ، بۇ ئىشلار ئەخمەقلىقتىندۇر» دەپ ئېيتىشقان . مەن ساڭا شەپقەت يۇزىسىدىن بۇ سۆزنى ئېيتىۋاتىمەن . ماڭا يەنە ئاپتاپتەك روشەنكى ، سېنىڭ بەتبەختلىكىڭنىڭ كېچىسى مېنىڭ نەسىھەتلىرىم شولىسى بىلەن يورۇمايدۇ . سېنىڭ جىسمىڭدىكى جاھىللىق زۇلمىتى ۋە ھەسەت قاراڭغۇلۇقى نەسىھەت نۇرى بىلەن نۇرلانمايدۇ .

زەمزەمۇ كەۋسەر سۇيى بىرلە ئاقارتىپ بولمىغاي ،
كىشى بەختىنىڭ گىلىمى توقۇلغان بولسا قارا .

هازىر سەن بىلەن مەن شۇنىڭغا ئوخشاپ قالدۇقكى ، بىر قۇش يەنە بىر قۇشقا : «بىھۇدە رەنج تارتىپ ، سۆزۈڭنى ئاڭلىمىغان جامائەگە سۆزلىمىگىن» دېگەنىكەن . ئۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىماي ئاقىۋەت جاجىسىنى يېگەنىكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر توپ مايمۇنلار ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

مايمۇنلار بىلەن قۇشنىڭ ھېكايىسى

بىر توپ مايمۇنلار بىر تاغدا ماكان تۇتقان بولۇپ ، مېۋە ۋە گىياھ بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن . خۇددى پاسىقلارنىڭ كۆڭلىدەك قارا ، پىتىنخورلارنىڭ كۆكسىدەك قاراڭغۇ بولغان بىر كېچىسى سوغۇق لەشكىرى ئۇلارغا قاراپ چېپىپتۇ . سوغۇق شامالنىڭ ھەيۋىتىدىن ئۇلارنىڭ بەدىنىدىكى قان ئۈيۈپ قالغىلى تاسلا قاپتۇ .

پەلەك شىرى قورقۇپ سوغۇقتىن ،
قىلغانتى بارلىق پوستىنى جۇۋا .

ئۇ بىچارىلەر سوغۇقتىن ئامالسىز قېلىپ ، پاناھ ئىزدەپ تەرەپ ـ تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ، تۈيۇقسىز بىر تەرەپتە پارقىراپ تۇرغان بىر قومۇشنى كۆرۈپ «ئوت ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ ، نۇرغۇن ئوتۇن يىغىپ ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا دۆۋىلەپ پۈدەشكە باشلاپتۇ . ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىدىكى بىر دەرەخ ئۇستىدە ئولتۇرغان بىر قۇش «ئوت ئەمەس» دەپ قانچە ۋارقىراپ پەريات قىلسىمۇ ، ئۇنىڭغا ھەرگىز ئىلتىپات قىلماپتۇ . لېكىن ئۇ قۇش مايمۇنلارنى بۇ پايدىسىز ئىشنى قىلىشقا يول قويماپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر قۇش كېلىپ ئۇ قۇشقا : «كۆپ جاپا تارتما ، ئۇلار سېنىڭ سۆزۈڭنى ئاڭلىمايدۇ .

كىم تۇغۇلسا ئانىسىدىن قىسمىتى شۇملۇق بىلەن ،
كۆپ تىرىشچانلىق بىلەن ھەرگىز بەختلىك بولمىغاي .

بۇنداق نادانلارنىڭ تەربىيىتى ئۈچۈن ھەربىر قىلىش قىلىچ-
نى تاشقا چاپماق ۋە ھالاك قىلغۇچى زەھەردىن تەرياق خاسىيىتىنى
ئىستىمەك بولىدۇ » ، دەپتۇ .

كىمكى ئەزەلدىن بولسا نائۈمىد ،
قىلما ئۇنىڭدىن ياخشىلىق ئۈمىد .
تىرىشماق بىلەن بولمىغاي ھېچ ۋاق ،
قارا قاغىنىڭ قاناتلىرى ئاق .

قۇش مايمۇنلارنىڭ ئۆز سۆزىنى ئاڭلىمايۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ،
دەرەختىن چۈشۈپ ، نەسىھىتىنى ئاڭلىتىش ۋە ئۇلارنى ھېلىقى
بىھۇدە رەنجىدىن ئاگاھ قىلىپ قويۇش ئۈچۈن مايمۇنلارنىڭ قېشىغا
بېرىپتۇ . ئەمما مايمۇنلار ئۇنىڭ كەلگىنىنى يامان كۆرۈپ ، شۇ
زامان كاللىسىنى ئۈزۈپتۇ . سەن بىلەن مېنىڭ ئىشىم ئەنە شۇنداق
بولۇپ قالدى . مەن ئۆمرۈمنى زايە قىلىپ پايدىسىز سۆزلەيمەن .
بۇنىڭ ساڭا ھېچقانداق مەنپەئىتى يوق ، ماڭمۇ زەررى يوق .

ئۇ سېنىڭ سۆزۈڭنى گەر قىلماس قوبۇل ،
قىلمىغىن بىھۇدە كۆڭلۈڭنى مالال .
گەر دېسەڭ : «مېنگىن سائادەت ئېتىغا ،
مەنزىلىڭگە تاكى تاپقايسەن ۋىسال» .
ئاڭلىماي كەتسە ئۆزىنىڭ يولىغا ،
قوي ، پىيادە كەتكىنى ئەۋزەل ئۇ ھال .

— ھەي بۇرادەر ، — دەپتۇ دېمىنە ، — مەيلى ئاڭلىسۇن ، مەيلى
ئاڭلىمىسۇن ، چوڭلار كىچىكلەرگە نەسىھەت قىلىدۇ . دانىشمەنلەر

ۋەز ـ نەسىھەتلىرىنى سۆزلەۋېرىدۇ .

ھېچ كىشىدىن ئايماي نەسىھىتىڭنى سۆزلىگىن ،
ئاڭلىغۇچى تەرىپىدىن كەمچىلىك تاپساڭ ئەگەر .
تاغقا يامغۇر تامچىسىنى ياغدۇرار دائىم بۇلۇت ،
يەتمىسىمۇ گەرچە تاشنىڭ يۈزىگە ھېچبىر زەرەر .

— مەن ساڭا نەسىھەت ئىشىكىنى تاقىۋالمايمەن ، — دەپتۇ كەلىلە ، — ئەمما شۇنىڭدىن قورقمەنكى ، سەن ئۆز ئىشىڭنىڭ ئىمارىتىنى ھېيلە ئاساسىغا قۇرۇپسەن . پەقەت ئۆز گېپىڭنىلا گەپ قىلىپ ، ئۆز رايىڭنىلا ئويلايسەن . بىر كۈنى شۇنداق پۇشايمان يەيسەنكى ، ئۇ چاغدا پۇشايمىنىڭ قىلچە پايدا بەرمەيدۇ . يۈرىكىڭنى قانچە تاتىلىساڭمۇ پايدىسى بولمايدۇ . ھەر قانداق ئىشنىڭ بىناسى مەككارلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان بولسا ، خۇددى ئاقىل شېرىككە تەگكەندەك ئاقىۋەتنىڭ شۇملۇقى تېگىدۇ . ئۇنىڭ ئۆز ھېيلىسىنىڭ تۈزىقى ئۆز ھەلقۇمىغا چۈشۈپ ، غاپىل شېرىك ئاق كۆڭۈل ، سادىدىلىقىنىڭ بەرىكىتىدىن ئۆز مۇرادىغا يەتكەن ئەمەسمۇ ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— ئىككى شېرىك بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ ھېكايىسى

ئىككى شېرىك بار بولۇپ ، ئۇنىڭ بىرى ئاقىل ، بىرى غاپىل ئىكەن . ئاقىل شۇنداق زېرەك ئىكەنكى ، مىڭ خىل ھېيلە ـ نەيرەڭ نەقىشلىرىنى سۇغا يازالايدىكەن . كىشىلەر ئۇنى «تېز ھوش» دەپ ئاتىشىدىكەن . غاپىل بولسا شۇنداق ياۋاش ۋە نادان ئىكەنكى ، پايدا ـ زىيانىنى بىلمەيدىكەن . كىشىلەر ئۇنى «خۇرام دىل» دەپ ئاتىشىدىكەن . بۇ ئىككىسىگە سودىگەرچىلىك قىلىش

ھەۋىسى چۈشۈپ ، ئىككىسى بىرلىكتە سەپەر قىپتۇ . ئۇلار مەنزىل-لەردىن ئۆتۈپ ، يوللارنى بېسىپ كېتىۋېتىپ ، يول ئۈستىدە تۇيۇق-سىزدىن بىر ھەمىيان تىللا تېپىۋاپتۇ ۋە بۇنى چوڭ غەنىيمەت دەپ بىلىپ توختاپتۇ .

— ھەي بۇرادەر ، — دەپتۇ ئاقىل ، — ھەر قانچە پۇل تاپمەن دەپ ھەربىر قىلساقمۇ مۇشۇنچىلىك بىر نەرسە تېپىشىمىز مۇمكىن ئىدى . ئەمدى مۇشۇ بىر ھەمىيان تىللاغا قانائەت قىلىپ ، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغىنىمىز ياخشى .

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كەينىگە يېنىپ ئۆز شەھىرىگە يېقىن كېلىپ ، بىر مەنزىلگە چۈشۈپتۇ .

— كەل بۇرادەر ، — دەپتۇ غاپىل ، — بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋالايلى ـ دە ، داغدۇغىدىن قۇتۇلۇپ ، ھەر قايسىمىز ئۆز ھەسسىمزنى ئېلىپ ، خالىغان نەرسىمزگە خەجلەيلى .

— بۇنى ھازىر بۆلۈشۈۋالساق ياخشى بولمايدۇ . ھازىرچە خىراجىتىمىزگە تۇشلۇقىنى ئېلىپ ، قالغىنىنى ئېھتىيات بىلەن كۆمۈپ قويايلى . يەنە بىر نەچچە كۈندىن كېيىن كېلىپ زۆرۈر بولغىنىنى ئېلىپ قالغىنىنى يەنە ئاۋۇالقىدەك ساقلايلى . مۇشۇنداق قىلساق ، ئاپەتتىن يىراق بولۇپ ساق ساقلىيالايمىز ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئاقىل .

غاپىل بۇ سۆزگە ئالدىنىپ ، ئۇنىڭ گېپىنى قوبۇل قىپتۇ . ئاندىن دېيىشكىنى بويىچە ئازراقىنى ئېلىپ قالغىنىنى دەرەخ ئاستىغا كۆمۈپ قويۇپ ، شەھەرگە قايتىپ كېلىپ ھەر قايسىسى ئۆز جايلىرىدا ئارام تېپىپتۇ .

ئەتىسى كۈن ھېلىگەر دەۋران ،
قىلارکىن قانداق ھېلىنى ئايان .

ئەتىسى ئاقىل دەرەخ ئاستىغا بېرىپ ، كۆمۈلگەن ئالتۇننى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ . غاپىل بولسا ئۇنىڭدىن بىخەۋەر ، قولىدا بارىنى خەجلەپ تۈگىتىپ ھېچنېمە قالمىغان چاغدا ئاقىلىنىڭ قېشى-

غا كېلىپ :

— يۇر بۇرادەر ، ھېلىقى كۆمۈپ قويغان ئالتۇننى ئەكېلەيلى ، مەن كۆپ موھتاج بولدۇم ،— دەپتۇ .

ئاقىل ئۇنى بىلمەسلىككە سېلىپ «ماقۇل» دەپ ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ . لېكىن ئۇلار ھەر قانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ ھېچنېمىنى تاپالماپتۇ . ئاقىل شۇئان :

— بۇ ئالتۇننى سەن ئاپسەن . بۇ ئىشتىن سەندىن باشقا ھېچ-كىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى ،— دەپ غاپىلنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ-تۇ .

ئۇ بىچارە قانچە قەسەم ئىچكەن بولسىمۇ ئاقىل ئۇنىماستىن ، ئۇنى سۆرەپ قازىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ئۇستىدىن دەۋا قىپتۇ . ۋەقەنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنگەن قازى غاپىلدىن سورىغانىكەن ، ئۇ ئىنكار قىپتۇ . قازى ئاقىلدىن دەۋاسىغا گۇۋاھچى سوراپتۇ .

— ئالتۇننى ھېلىقى دەرەخ ئاستىغا كۆمگەن چاغدا گۇۋاھچى يوق ئىدى . دەرەختىن سورىساق خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن دەرەخ سۆزگە كېلىپ گۇۋاھلىق بەرسە ، بۇ نائىنساپ ئوغرى رەسۋا بولىدۇ دەپ ئويلايمەن ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئاقىل .

قازى بۇ سۆزدىن ئەجەبلىنىپ كۆپ ئويلانغاندىن كېيىن ئەتىسى ئۇ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ دەرەختىن گۇۋاھلىق سورىماقچى ، ئەگەر گۇۋاھلىقى مۇددىئاغا مۇۋاپىق بولسا ، ئاندىن ھۆكۈم قىلماقچى بولۇپ قارار قىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئاقىل ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ، بولغان ئىشلارنى ئاتىسىغا سۆزلەپ بېرىپ ھەقىقەتنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا ! سىزگە ئىشىنىپ «دەرەخ گۇۋاھلىق بەرسۇن» دېدىم ، بۇ ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى سىزنىڭ شەپقىتىڭىزگە باغلىق . ئەگەر قوبۇل قىلسىڭىز ، قالغان پۇتۇن ئۆمرىمىز-نى ئاشۇ ئالتۇن بىلەن راھەت ـ پاراغەتتە ئۆتكۈزەلەيمىز .

— قانداق قىل دېمەكچىسەن ؟— دەپ سوراپتۇ ئاتىسى .

— ئۇ دەرەخنىڭ ئوتتۇرىسى كاۋاك ، — دەپتۇ ئاقىل ، —

ئۇنىڭ ئىچىگە ئىككى كىشى يوشۇرۇنسىمۇ ھېچكىم كۆرمەيدۇ . بۇگۈن كېچىسى بېرىپ دەرەخ ئىچىگە جايلىشىۋېلىپ تاكى ئەتىسى قازى بارغۇچە يېتىۋېرىسىز . قازى بېرىپ گۇۋاھلىق سورىسا ، گۇۋاھلىق بېرىسىز .

— بۇنداق ھېيلە - مىكىرىدىن ۋاز كەچكىن ، ئوغلۇم ، — دەپتۇ ئاتىسى ، — چۈنكى خەلقنى ئالدىغىنىڭ بىلەن خۇدانى ئالدىيالمايسەن . ھېيلىنىڭ تولىسى ھېيلە ئىشلەتكۈچىنىڭ ئۆزىگە زەرەر قىلىدۇ ۋە جازاسى يېتىدۇ . ئاخىر ھېيلە پەردىسى يىرتىلىپ رەسۋا بولىدۇ . سېنىڭ ھېيلەڭ پاقىنىڭ ھېيلىسىگە ئوخشاپ قالمىغىدى دەپ قورقىمەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى .

— بىر پاقا بىر يىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقانكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئاتىسى .

پاقا ، يىلان ۋە مولۇننىڭ ھېكايىسى

بىر پاقا بىر يىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقانكەن . پاقا قاچانلا بالا چىقارسا ، ئۇ زالىم يىلان ئۇنىڭ بالىلىرىنى يەۋېلىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە پەرزەنتلىرىنىڭ پىراق دېغىنى سالىدىكەن . بۇ پاقا بىر قىسقۇچپاقا بىلەن دوست ئىكەن . بىر كۈنى ئۇ قىسقۇچپاقىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ئوبدان دوستۇم ! ماڭا لايىق بىر تەدبىر ئويلاپ بەرسەڭ بوپتىكەن ! بىر چوڭ دۇشمىنىم بار . يا ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە تۇرۇشقا سەۋر قىلالمايمەن ، يا ئۇ يەردىن كېتىشكە تاقەت قىلالمايمەن . چۈنكى مەن تۇرغان ئۇ يەر شۇنداق ياخشى جاي ئىدىكى ، دەرەخزارلىقلىرى پەلەك سەھىنىسىدەك گۈزەل ، راھەتبەخش ، مەيىن شامالىلىرى خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلفىدەك ئەتىر چاچىدىغان گۈزەل ماكان ئىدى .

گۈل دەپتىرى ئېچىپ يۈز ۋاريقىنى ،
قەدەھ ئالغان ئىلكىگە لالە ھەرۋاخ .
ئۇندا چىقىپ دائىما خۇشبۇي شامال ،
ئەيلىگەن ئەتراپنى شۇنداق خۇش پۇراق .

ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى ئۆز ئىختىيارى بىلەن بۇنداق ياخشى ماكاننى قولدىن بەرمەيدۇ .

ۋەتىنىم شۇنداق گۈزەل كۆڭلۈمنى ئاچقان جاي ئىدى ، بۇ قەدەر ئاۋات ماكاننى تاشلىماس ئاقىل كىشى .

— بۇنچە غەم يېمىگىن ، — دەپتۇ قىسقۇچپاقا ، — كۆچلۈك دۈشمەننى ھىيلە كەمەنگە ئىلسا ۋە غالىب دۈشمەننى مىكىر تۈزەپ قىغا چۈشۈرسە بولىۋېرىدۇ .

تۈنقىلى بولار قۇشنى دام ئېچىپ ،
ھىيلە دانىلىرىن ئۇ يەرگە چېچىپ .

— سەن بۇ توغرىدا ھىيلە كىتابىدىن نېمە مەسىلىنى ھەل قىلدىڭ ؟ بۇ دۈشمەننىڭ شۇملۇقىنى توسۇش ئۈچۈن نېمە چارە ئويلىدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ پاقا .

— پالانى يەردە ئۇرۇشقاق ۋە ئاچچىقى يامان بىر مو- لۇن بار ، — دەپتۇ قىسقۇچپاقا ، — سەن بىر نەچچە تال ئۇششاق بېلىقنى تۇتۇپ ئەكېلىپ ، مولۇننىڭ ئۇۋۇسىنىڭ ئالدىدىن تارتىپ تاكى يىلاننىڭ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىغىچە ئۇ يەر - بۇ يەرگە بىر تالدىن تاشلاپ ماڭغىن . مولۇن چىقىپ بېلىقنى يېيىش بىلەن يىلاننىڭ تۆشۈكى ئالدىغا بېرىپ ئۇنىمۇ يەيدۇ . بۇ ھىيلە بىلەن ئۇنىڭ شۇملۇقىدىن قۇتۇلىسەن .

بۇ تەدبىر ئوڭۇشلۇق كېلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن پاقا شۇ

ئۇسۇل بىلەن يىلانىنى يوقىتىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئاربىدىن ئىكەكى - ئۇچ كۈن ئۆتۈپتۇ . مولۇننىڭ يەنە بېلىق يېگۈسى كېلىپ ئۇۋىسىدىن چىقىپ ، ئاۋۋالقى ئىزى بىلەن مېڭىپ ، يىلاننىڭ ئۇۋىسىغا بېرىپتۇ ، لېكىن ھېچ نەرسە تاپالماي ئىزدەپ يۈرۈپ پاقىنى تېپىۋېلىپ ، ئۇنى بالىلىرى بىلەن قوشۇپ يەۋېتىپتۇ .

بۆرىدىن قۇتقۇزۇپ مېنى ئەي دەرىخ ،
يېدىڭ بۆرە يەڭلىغ مېنى ئەي دەرىخ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ھىيلىنىڭ ئاخىرى شۇملۇقتۇر ، مىكىرنىڭ ئاخىرى خاكىسارلىقتۇر .

مىكىر يولىغا قويساڭ گەر قەدەم ،
بالا دامىغا چۈشۈرسەن ئاخىر .

— سۆزنى قىسقا قىلىڭ ، ئاتا ، بۇنداق ئەندىشىنى قويۇڭ . بىز قىلماقچى بولغان بۇ ئىش مۇشەققىتى ئاز ، لېكىن مەنپەئىتى كۆپ ئىش ، — دەپتۇ ئوغلى .

ئاخىر مال - دۇنيا ھېرىسى ۋە پەرزەنت مېھرى تۈپەيلىدىن بۇ بىچارە ئاتا دىيانەت مەنزىلىدىن خىيانەت ۋادىسىغا ئۆتۈپتۇ . مۇرۇڭگەت يولىنى تاشلاپ ، شەرىئەتتە ۋە ئۆرپ - ئادەتتە يامان ھېسابلىنىدىغان بۇ ئىشنى قىلماقنى راۋا كۆرۈپتۇ . شۇنداق قىلىپ ئۇ كېچىسى بېرىپ دەرەخ كاۋىكىدا يېتىپتۇ .

ئەتىسى نۇرانە ئاپتاپ پەلەك قازىخانىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ ، قارا يۈز كېچە ئالەم ئەھلىگە كۈندۈزدەك روشەن بوپتۇ . قازى بىر توپ كىشىلەر بىلەن دەرەخ تۈۋىگە ھازىر بولۇپ ، دەرەخ ئەتراپىدا سەپ تۈزۈپ تۇرۇشۇپتۇ . قازى دەرەخكە قاراپ دەۋانىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى بايان قىلغانىكەن ، شۇ زامات دەرەخ ئىچىدىن : «ئالتۇننى خۇرام دىل ئېلىپ كەتتى . ئۇ شېرىكى تېز ھوشقا زۇلۇم

قىلدى» دېگەن ئاۋاز چىقىپتۇ .

قازى بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ دەرەخ ئىچىگە بىر كىمنىڭ يوشۇرۇ-نۇۋالغانلىقىنى ، بىرەر ياخشى چارە قوللانمىسا ، ئۇنى ئاشكارا قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى پەملەپتۇ .

سىر نەقشىسى كىشىدىن بولسا پىنھان .
چارە - تەدبىر ئەينىكىدە بولغاي ئايان .

شۇنىڭ بىلەن قازى دەرەخنىڭ چۆرىسىگە ئوتۇن دۆۋىلىتىپ ، ئوت يېقىشقا بۇيرۇپتۇ . ئوت دەرەخكە تۇتاشقاندىن كېيىن ، بىچارە بوۋاي بۇ ئوتنىڭ بىر پەستە ئۆز ۋۇجۇدىنى كۈل قىلىپ كۆككە سورۇۋېتىدىغانلىقىنى بىلىپ ، دەرھال ئامانلىق تىلەپ پەريات قىپتۇ . قازى كۈلۈپ كېتىپ ، بوۋاينى تارتىپ چىقارغۇزۇپ ، ئۇنىڭدىن ھەقىقىي ئەھۋالنى سوراپتۇ . مالنىڭ ھېرىس ئوتىدا كۆيگەن بوۋاي ئائىلاج ۋەقەنىڭ ھەقىقىتىنى راستچىللىق بىلەن ئېيتىپ بېرىپتۇ . قازى ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ ، خۇرام دىلىنىڭ دىيانەتلىك ۋە راستچىل ئىكەنلىكىنى ، تېز ھوشنىڭ خىيانەتچى ۋە نابۇكار ئىكەنلىكىنى پۈتۈن خالايىققا ئايان قىپتۇ . بىر پەس ئۆتمەي ھېلىقى بوۋاي پانىي جاھاندىن ئاخىرەت سارىيىغا ھايات مۇلكىنى كۆتۈرۈپ سەپەر قىپتۇ ۋە بۇ دۇنيا ئوتنىڭ ھارارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ئاخىرەت ئوتى يالقۇنىنىڭ ۋەسلىگە ئۆزىنى يەتكۈزۈپتۇ . تېز ھوش رەسۋا ۋە شەرمىسارلىق بىلەن ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى يۇدۇپ شەھەرگە يۈزلىنىپتۇ . خۇرام دىل راستچىللىقى بىلەن دىيانىتىنىڭ بەركىتىدىن ھەمىشە ئالتۇنغا ئېرىشىپ ، شاد - خۇراملىق بىلەن راھەت - پاراغەتتە تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، ھىيلە - مىكىرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇق ۋە خاكسارلىقتىن باشقا پايدا بەرمەيدىغانلىقى ، بۇنداق ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ يامان ، خاتىمىسىنىڭ زىيان بولىدىغانلىقى پۈتۈن خالايىققا مەلۇم بولسۇن . بۇزرۇكلەر :

راست بولۇش لازىم كىشىدە ئېتىقاد ،
ئەگەرى كىشى تاپمىدى ھەرگىز مۇراد .
ھەر كىشى قويسا خيانەتكە قەدەم ،
ئاخىر ئۆزىنى خار - رەسۋا قىلۇر .
ئىككى باشلىق بىر يىلاندۇر ھىيلە - مىكىر ،
ھەر بىرى ھەرخىل زەھەر پەيدا قىلۇر .
ئۇ بىرى قىلغۇسىدۇر دۇشمەنگە قەھر ،
بۇ بىرى ئىگىسىگە سالغاي زەھەر .

دەپتىكەن .

— سەن چارە - تەدبىرگە ھىيلە - مىكىر دەپ ئىسىم قۇيدۇڭ . مەن بۇ مۇھىم ئىشنى تەدبىر بىلەن دۇرۇس قىلدىم ،— دەپتۇ دېمنە .

— ئەقلىڭنىڭ ناقىسلىقى ۋە تەدبىرىڭنىڭ زەئىپلىكىدە شۇنچىلىك ئىكەنسەنكى ، ئۇنى بايان قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ ؛ قەلبىڭنىڭ ئىپلاسلىقى ۋە مەنسەپ - مەرتىۋىگە ھېرىسلىقتا شۇ دەرجىدە ئىكەنسەنكى ، ئۇنى ئادا قىلىشقا ھەر قانداق بايان ئاجىزلىق قىلىدۇ . سېنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىڭنىڭ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا پايدىسى شۇ بولدىكى ، ئۇنى مانا شۇنداق مۇشەققەتكە سالدىڭ . كۆرۈپ قالارسەن ، سېنىڭ بۇ ئىككى يۈزلۈك ، ئىككى تىللىق قىلمىشلىرىڭ ئۆزۈڭگە قانداق يانار ؟ !— دەپتۇ كەلىلە .

— ئىككى يۈزلۈك بولغانىنىڭ نېمە زىيىنى بار ئىكەن ؟ قىزىل گۈل ئىككى يۈزلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن بوستانىنىڭ زىننىتى بولدىغۇ ؟— دەپتۇ دېمنە ئۇنىڭغا جاۋابەن ،— ئىككى تىللىق بولغانىنىڭ نېمە زەررى بار ئىكەن ؟ ۋەزىرىنىڭ قەلبىمىنىڭ تىلى ئىككىگە ئايرىلغاچقا ، پادىشاھنىڭ مال - مۈلكىگە ۋە مەملىكەتكە پاسىبانلىق قىلىدىغۇ ؟ قىلىچ بىر بىسلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشى قان ئىچىش ۋە قان تۆكۈشتۇر . ئەمما ، تارغاق بولسا كۆپ تىللىق ۋە ئىككى بىسلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭ ئىشى نازىنىنلارنىڭ

بېشى ئۇستىدە ئورۇن تۇتۇشتۇر .

قىلىچ كەبى ئۇ كىشى يۇنقۇسىدۇر بۇگۈن قان ،
يالغۇز يۇزلۈك بىر تىللىق بولسا خۇيى ھەر زامان .
مەھبۇبىلەر بېشىدا ئويناپ يۇرەر دائىما ،
بولسا كىشى تارغاقتەك ئىككى يۇزلۈك ، يۇز زۇۋان .

— ھەي دېمنە ، — دەپتۇ كەلىلە ، — بۇنداق بىھۇدە سۆزلەرنى قويغىن . سەن جامالىنى كۆرۈش بىلەن كۆز روشەن بولىدىغان گۈل ئەمەس ، بەلكى بىر دىل ئازار تىكەنسەن . سەندىن خالايىققا زەرەردىن بۆلەك نەرسە تەگمەيدۇ . سەن پادىشاھلىق ئىشلىرىنىڭ سىرلىرىدىن خەۋەر بېرىدىغان ئىككى تىللىق قەلەم ئەمەسسەن ، بەلكى ئىككى تىللىق يىلاندۇرسەن . سېنىڭ تىلىڭدىن زەھەردىن باشقا نەرسە چىقمايدۇ ، يىلانمۇ سەندىن ياخشىراق . چۈنكى ئۇنىڭ بىر تىلىدىن زەھەر چىقسا ، يەنە بىر تىلىدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ . لېكىن سېنىڭ ئىككىلا تىلىڭدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ . بەزىدە دۇشمەنلىرىگە ئازراق زەھەر كۆرسەتسىمۇ كېرەك يوق . بۇ خۇددى بۇزرۇكلەرنىڭ :

بار تىلىمنىڭ ئۇچىدا تەرياق بىلەن ئۆتكۇر زەھەر ،
بىرنى قويدۇم دۇشمىنىمگە ، بىرىنى دوست ـ يار ئۈچۈن .

دېگىنىگە ئوخشايدۇ .

— ماڭا مالامەت قىلىشنى قويغىنا ، شىر بىلەن شەنزەبە ئوتتۇرىسىدا ئاشىنالىق پەيدا بولۇپ ، مۇھەببەت سىياقى تۇزۇلگەن بولسىمۇ كاشكى ، — دەپتۇ دېمنە .

— بۇ سۆزۈڭ ناتايىن ، — دەپتۇ كەلىلە ، — سەن بىلمەيسەن ، ئۇچ نەرسە ئۇچ ئىشتىن ئىلگىرى بەرقارار تۇرالايدىغان بولسىمۇ ، بۇ ئۇچ ئىش پەيدا بولغاندىن كېيىن ئاۋۋالقى ئىسكەتتە تۇرۇشى

مۇمكىن ئەمەس . بۇنىڭ بىرىنچىسى ، بۇلاق ۋە كارىز سۇيى دەريا سۇيىگە قوشۇلماستا ، ناھايىتى شېرىن ۋە تەملىك بولىدۇ . دەريانىڭ شۇنداق قوشۇلغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ ئاۋۇالقى شېرىنلىكىدىن ئۇ- مىد كۇتكىلى بولمايدۇ . ئىككىنچىسى ، ئۇرۇق - تۇغقان ، يار - بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنلىق ۋە دوستلۇق پىتىنخورلارنىڭ يامان ئەندىشىلىك سۆزلىرى ئارىسىغا كىرمەستە ناھايىتى ياخشى بولىدۇ . ئەگەر ئۇ كۆڭلى قارا بۇزۇقلارنىڭ سوغۇق نەپەسلىرى ئاربدىكى ئۇلپەتچىلىكنى يوقاتسا ، مۇۋەپپەقىيەت قازىنىغا ئىسسىق ئۆتۈشى بەكمۇ مۇشكۈلدۇر . ئۇچىنچىسى ، سۆھبەت ۋە مۇھەببەت بۇلىقىنىڭ سۇيى تاكى گەپ توشۇغۇچى پىتىنخورلارغا ئارىدا يول بەرمىگەنگە قەدەر ساپ ھالدا تۇرىدۇ . قاچانكى ئۇ خاكسار پۇرسەت تېپىپ ، پىتىنە - پاسات توپىسى بىلەن لېيىتىۋەتسە ، قايتىدىن غۇبار كۆتۈرۈلۈپ ، دوستلۇقنىڭ پەيدا بولۇشىغا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن ، ئەگەر ئۆكۈز شىرنىڭ پەنجىسىدىن خالاسلىق تاپالىغان بولسا ، خۇشامەتلىك سۆز ۋە ياخشى ۋەدىلەرگە ئىشەنمىگەن ھەم غەرەزسىز دوست بولغان ھالەتتىمۇ بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىدىكى داغلار يۇيۇلۇپ كەتمىگەن بولاتتى . چۇنكى ئۇزۇلگەن نەرسىنى ئۇلىغان ھالەتتىمۇ ئوتتۇرىسىدا تۇگۇن پەيدا بولىدۇ - دە !

— ئەگەر شىرغا مۇلازىمەت قىلىشنى تەرك قىلىپ ، ساڭا مۇلازىمەت قىلىپ ، ئېتىكىڭنى تۇتۇپ يالغۇزلۇق بېشىنى خىلۋەت ياقىسىغا يوشۇرسام قانداق ؟— دەپ سوراپتۇ دېمىنە .

— خۇدا ساقلىسۇنكى ، مەن سەن بىلەن سۆھبەتتە بول- مايمەن ،— دەپتۇ كەلىلە ،— بۇرۇنمۇ سەن بىلەن بىللە يۇرۇش- تىن قورقاتتىم . چۇنكى ئۇلىمالار : «جاھىل ۋە پاسىقلارنىڭ سۆھ- بىتىدىن پەرھىز قىلماق كېرەك . پاسىقلار بىلەن ئۇلپەت بولماق يىلانىنى تەربىيەت قىلغانغا ئوخشايدۇ . چۇنكى يىلاننى باقسا ، ئۇنىڭ زەھىرى ۋە زەربىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ . ئەمما ، ياخشىلار بىلەن دانىشمەنلەرنىڭ سۆھبىتى ۋە مۇلازىمىتى خۇددى ئەتتارلارنىڭ ساد-

دۇقىغا ئوخشايدۇ . گەرچە ئۇنىڭ ئىچىدە ھېچنېمە بولمىسىمۇ ، كىشىنىڭ دىمىغىغا ئۇنىڭ پۇرىقى پۇراپ دىماغنى خۇشبۇي قىلىدۇ » دەپ ئېيتىشقان .

بولما ئەتتارلار دۇكىنىدىن يىراق ،
سەن تاپالارسەن ئۇنىڭدىن خۇش پۇراق .
سالما تۆمۈرچى دۇكىنىغا نەزەر ،
يەتكۈزۈر ئوت بىرلە ئىستىن كۆپ زەرەر .

سەندىن قانداقمۇ ۋاپا ئۈمىد قىلغىلى بولىدۇ ؟ ھەممە ئىززەت - ئىكرامنى ساڭا ئاتا قىلغان ئۆز پادىشاھىڭغا شۇنداق يامان ئىشنى راۋا كۆردۈڭ . ئۇنىڭ ساڭا قىلغان ئىنئام ۋە ئىززەت - ئىكرامىنىڭ ھەققىنى نابۇت قىلىۋەتتىڭ .

نە خەلقتىن ، نە ھەقتىن سەندە شەرمۇ ھايا بار ،
خالايىقتىن كۆزۈڭدە ئۇيات ئەمەس بەر قارار .

مەن سەندەك كىشىدىن مىڭ پەرسەڭ يىراقلىققا قاچسام ، ئەقلىمنىڭ رەھناماسى بۇ ئىشىمنى ياخشى تەدبىر دېگۈسىدۇر .

كەلسە ئەگەر مەجلىسىڭگە بىر پىتىنخور ، شۇم سۇپەت ، تېز ئۆزۈڭنى بىر چەتكە ئال ، ھەرگىز تۇتمىغىن سۆھبەت .
سۆھبىتىدىن ھېچقاچاندا بولمىغاي كۆڭلۈڭ خۇشال ،
قېشىدا تۇرما ، ئۇنىڭدىن يۈز چاقىرىم نېرى كەت .

ياخشىلار بىلەن سۆھبەت قىلىشنىڭ مەنپەئىتى كۆپ ، يامانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇشنىڭ زەررى كۆپ . يامانلار سۆھبىتىنىڭ زىيىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا مەلۇم بولىدۇ . شۇڭا ئاقىل ۋە كامىل كىشى دانالار ، ياخشىلار ۋە راستچىللار بىلەن دوستلۇق

ئورنىتىشى ، يالغانچى ۋە دىيانەتسىزلەردىن ئۆزىنى تارتىشى كېرەك .

بولالماس كىشى خىلۋەتنى ياراغلاپ ،
ئۆي ئىچرە ئولتۇرۇپ ئىشكنى باغلاپ .
مۇڭاپىق ئاشنانى ئەيلە ھاسىل ،
يارىماس سۆھبىتىگە شۇم قارادىل .
دېدى ماڭا بۇ سۆزنى ئالىمدىن بىرى ،
كى رەھمەت ئەيلىسۇن روھىغا تەڭرى :
«ھەر كىشى يامانلار بىرلە بولسا يار ،
بولۇر ئاخىر بالا ئىچرە گىرىپتار» .

ھەر كىشى ناجىنىسنى يار تۇتۇپ ، ناچار دوستقا ئىشەنسە ، ئۇنىڭغا بىر باغۋەنگە يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر باغۋەن بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ ھېكايىسى

بىر باغۋەن بار ئىكەن . ئۇ تىرىكلىك ئوقىتى ئۈچۈن تۇرلۇك زىرائەتلەرنى تېرىشنى ئۆزىگە ۋاجىپ دەپ بىلىپ ، ئەزىز ئۆمرىنى باغ - بوستانلارنى بىنا قىلىش ئۈچۈن سەرپ قىلغانىكەن . ئۇنىڭ چىمەنلىرى جەننەتۇل پىردەۋسىدىن نىشان بېرىدىغان ، گىياھلىرى گۈزەللىكتە ھەسرەت تۇپرىقىنى باغى ئېرەمنىڭ كۆزىگە چاچقان ، گۈللىرى ۋە ئېرىقلىرى چىرايلىقلىقتا ۋە سۈپەتلىكلىكتە جەننەت بوستانىنىڭ كۆكسىگە ھەيرانلىق دېغىنى سالغان ، رەڭگارەڭ دەرەخلىرىدىن توزلار جىلۋىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان ، ھايات گۈللىرى-

دىن كەيكاۋۇس تاجىنىڭ ئازادىلىكى ۋە نازۇك بەدەنلەر كىيگەن خىلمۇ خىل كىيىملەردەك نۇرلار جىلۋىلىنىپ تۇرغان ، شامىلى ئەنبەر پۇرۇشلارنىڭ ئۆيلىرىدەك خۇشبۇي ، ھاۋاسى خۇش پۇراق بولغان بىر بېغى بار ئىكەن . باغدىكى مېۋىلىك كۆچەتلەرنىڭ شاخ-لىرى مېۋىلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن خۇددى قېرىلارنىڭ دۇمبىسىدەك ئېگىلىپ ، ھالاۋەت بېغىشلىغۇچى مېۋىلىرى خۇددى جەننەت ھالۋىد-لىرىدەك تاتلىق پىشقان بولۇپ ، يازلىق يېمىشلىرى غايەت نازاكەت-لىك ، كۆركەم مېۋىلىرى ناھايىتى لاتاپەتلىك ئىكەن . ئالمىلىرد-نىڭ رەڭگى سۇزۇكلۇكتە دىلبەرلەرنىڭ مەڭزلىرىدەك كۆڭۈلنى ئوۋلىغان ، راھەتبەخش بۇيلىرى بىلەن ئالەم ئەھلىنى ئۆزىگە قاراتـ-قانىكەن .

ئالمىنى «يار مەڭزىگە ئوخشايتتى» دەپ ئېيتقان شۇ چاغ ،
چېھرىسى بولدى قىزىل ۋە نۇرى بىرلە تولدى باغ .
ئالما شاخ ئۇستىدە مەشئەلدەك يورۇق شولا بېرەر ،
خۇددى كۈندۈز كۈندە شۇ شاخ ئۇستىدە كۆيدى چىراغ .

ئامۇت ھەر بىر شاختا خۇددى ئابىھايات كوزىسىدەك ياكى ناۋات شەربىتى توشقان پىيالىدەك ئېسىلىپ تۇرۇپ ، پۇلسىزلارغا ئۆز پۇرىقىنى سېخىيلىق بىلەن ئايماي بېرىدىكەن .

ئۇنى ئامۇت دېمەڭلار خۇددى شەربەتنىڭ ئۆزى ،
ئېسىلىپتۇ شاخ ئۇستىگە ئەينى ناۋات كوزىسى .

يۇڭ چەكمەن كىيىۋالغان بېھى خۇددى كېچىدە بىدار ئولتۇر-غان سوپىلاردەك سېرىق يۇزى بىلەن قۇدرەت خانىقاسىنىڭ ھوجرد-سىدىن يۇز كۆرسىتىدىكەن . ئالۇچىنىڭ چېھرىسى ئاشىقلارنىڭ دەردلىك كۆڭۈللىرىدىن نىشان بېرىدىكەن .

بېھى سېرىق مېھرىدىن مەن تېخى مېھرىمدىن سېرىق ،
سارغىيىپتۇ ئۇ مېھرىدىن مەن مۇھىمنىڭ مېھرىدىن .

ئانار كۆچىتىنىڭ ئالتۇن رەڭلىك غۇنچىسى كۆك يوپۇرماقلار ئىچىدىن كۆكتىكى ئاپتاپتەك پارلاپ ، غايەت خۇشبۇيلۇقلىرى بەلەن چىمەن سەھنىسىدە چاقنايدىكەن .

هاياتلىق سۇلىرى ئىچىگە تولغان ،
ئانارى دىلبەرلەر لېۋىدەك خەندان .
سىناش ئۈچۈن ئۇنى بۇ چەرخى دەۋۈار ،
ياقۇتلارنى ئىچىگە تىزدى قاتار .
لېۋىنى لەۋگە تېخى قىلماي دۇرۇس ،
لاتاپەت سۇيى ئېقىپ ئاغزىدىن چۈس .
تەرىپلىسەم شاپتۇلنىڭ گەر سۇپىتىن ،
ئەلگە سۆزۈم بىلىنگەي سۇلۇق ، شېرىن .

بىر تەرەپتە ، قۇدرەت قولى قەنت ۋە كۆكنار[1] بىلەن ئۇنىڭ هۆرمەت تاۋىقىنى تولدۇرۇپ ، جامالىنى زىننەتلىگەن ئەنجۇر ، يەنە بىر تەرەپتە هېكمەت قەلىمى ئۇنىڭ سۇپىتىنى هايات سەھىپىسىگە يازغان ئۈزۈم شاخلىرى ئارىسىدىن ساپاقلىرى باش چىقارغان ۋە ئالىقانلىرى ئاپتاپ ئوقىنىڭ شىددىتىدىن قاپارغان هالدا تۇرغان بولسا ، چىمەن ئەتراپىدا ئۇندۇرگەن قوغۇنلىرىنىڭ هەر بىرى پەلەك ئارىسىدا خۇددى كۆك سەھنىسىدە تولۇن ئاي كۆرۈنگەندەك جىلۋە قىلىپ ياتىدىكەن .

كۆرۈنسە گەر قوغۇن پېلەك ئارىسىدىن ،
بوي ئالغان ئۇ شەكسىز جەننەت مېۋىسىدىن .
ئىپارىدىنمۇ هىدى ئۇنىڭ ئىدى خۇشبۇي ،
سىرتى ئۇنىڭ بولسىمۇ كۆك ، يوق ئىدى موي .

① بۇ يەردە ئەنجۇرنىڭ ئۇرۇقى كۆكنارنىڭ ئۇرۇقىغا ئوخشىتىلغان .

باغۋەن بېغىدىكى ھەر بىر دەرەخكە شۇنداق كۆڭۈل بەرگەن ئىكەنكى ، ئاتا - ئانا ، بالا - چاقىسىدىن غېمى يوق ھالدا ، ئۇ باغدا تەنھالىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ يالغۇز قېلىپ ، كۆڭلى مالال بولۇپ ، تەنھالىقتىن تەڭلىكتە قاپتۇ . «گۈل ۋە مېۋە بولغان بىلەن يار بولمىسا ئۇنىڭ نېمە پايدىسى ؟» دەپ ئويلىغان باغۋەن ھەمدەمسىزلىك ئەلىمى بىلەن كۆڭلىگە دەرد تولۇپ ، دەشت تەرەپكە چىقىپتۇ ۋە سەيناسى ئۈمىد مەيدانىدەك كەڭ-رى بىر تاغ باغرىدا ھەر تەرەپكە قاراپ تۇرسا ، كۆرۈنۈشى قوپال ، سۈرىتى قەبىھ ، چىرايى ناخۇش بىر پاسكىنا ئېيىق تاسادىپىي ئۇنىڭغا ئۇچراپ قاپتۇ . ئۇمۇ تەنھالىق رەنجى بىلەن ھالى پەرىشان بولۇپ ، تاغ بېشىدىن چۈشكەنىكەن ۋە ئىككىسى يالغۇزلۇق دەردىنى تارتىپ ، ئۆزلىرىگە ھەمراھ ئىزدەپ چىققاچقا ، بىر - بىرىنى كۆرمەك بىلەنلا مۇھەببەت زەنجىرلىرى ھەرىكەتكە كېلىپ ، ئۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى ئېيىقنىڭ ئاشنالىقىغا مايىل بوپتۇ .

بارچە يەر ئەھلى بىلەن ئەھلى ساما ،
جىنسىنى تارتار ، گويا چۆپ - كەھربا .
دوزاخ ئەھلى دوزىخىنى تارتقۇسى ،
نۇر ئەھلى جىنسىنى تەلەپ قىلغۇسى .
سۈزۈك مەيگە ساپ كىشى رىغبەت قىلار ،
دۇغىغا قەلبى قارا ساھىب بولار .
ئەسكىلەرگە خوپ كۆرۈنۈر ئەسكى ئىش ،
ئاقىللارغا خۇش كېلۈر ھەم ياخشى ئىش .

بۇ بىئەقىل ئېيىقمۇ ئۇ سەھرالىق باغۋەننىڭ ئۆزىگە خۇشامەت قىلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ ، جان - دىلى بىلەن ئۇنىڭ سۆھبىتىنىڭ رىغبىتىگە گىرىپتار بوپتۇ ۋە ئازغىنا ئىشارەتلەر بىلەن بىر - بىرىنى چۈشىنىپ ، بۇ بېھىشتەك گۈزەل باغقا كىرىپتۇ . ئېيىق باغدىكى رەڭگا رەڭ مېۋىلەرنى كۆرۈپ چەكسىز خۇشال بولۇپ ،

باغۋەنگە بولغان مۇھەببىتى ئېشىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن دوستلۇق دەرىخىنىڭ يىلتىزى ئىككىسىنىڭ كۆڭلىگە مەھكەم ئورناپتۇ .

تېپىشىپ بىر نەچچە كۈن دىلبەندىلىق ،
بىر - بىرىنىڭ ۋەسلىدىن خۇرسەندىلىق .

باغۋەن ھەرقاچان ئىستىراھەت سايىسىدە پاراغەت بېشىنى راھەت ياستۇقىغا قويۇپ ياتسا ، ئېيىق غەمخورلۇق ۋە تەرەپتارلىق يۈزىسىدىن باغۋەننىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ يۈزىدىن چۈشىدىلارنى قورۇيدىكەن . باغۋەننىڭ يۈزىگە چۈشكەندە قونۇشىغىمۇ تاقەتى يوق ئىكەن . بىر كۈنى باغۋەن ئاۋۇالقى ئادىتى بويىچە ئۇخلاۋاتقانىكەن ، ناھايىتى كۆپ چۈشلار ئۇنىڭ يۈزىگە ئولىشۋاپتۇ . ئېيىق چۈشلارنى ھەرقانچە ھەيدىسىمۇ شۇ زامان يەنە كېلىپ قونىدىكەن ۋە بىر تەرەپتىن ھەيدىسە يەنە بىر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدىكەن . ئاخىر ئېيىقنىڭ غەزىپى تېشىپ ، يېنىدا تۇرغان يىگىرمە پاتمان ئېغىرلىقتىكى بىر تاشنى كۆتۈرۈپ كېلىپ چۈشىنى ئۆلتۈرۈش مەقسىتىدە بىچارە دېھقانىنىڭ يۈزىگە ئېتىپتۇ . چۈشلارغا ھېچقانداق زىيان يەتمەي ئۇچۇپ كېتىشىپتۇ . باغۋەننىڭ بېشى بولسا يەر بىلەن يەكسان بوپتۇ . مۇشۇ سەۋەبتىن بۇزرۇكلەر : «ھەر ھالدا نادان دوستتىن دانا دۇشمەن ياخشىراق» دەپ ئېيتىشقانىكەن .

گەرچە دانا دۇشمىنىڭ ساڭا بالايى جان ئىرۇر ،
ياخشىراق ئۇ دوستتىنكىم ئەبلەخۇ نادان ئىرۇر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەن بىلەن دوست بولدۇم دېگەنلىك بېشىمنى جاپا تېشىغا ئۇرغانلىق ، كۆكسۇمنى بالا ئوقىغا نىشان قىلغانلىقتىن دېرەك بېرىدۇ ، خالاس . چۈنكى ، نادانلار ۋە ئەبلەخلەرنىڭ سۆھبىتى خۇددى ئىچى قۇرۇق ، تېشى قارا

قازانغا ئوخشايدۇ .

— مەن دوستۇمنىڭ پايدا - زىيىنىنى ئايرىيالمىغۇدەك دەرد-جىدىكى نادان ئەمەسمەن ،— دەپتۇ دېمنە .

— توغرا ، مەنمۇ بىلىمەن ، سەن ئۇنداق دەرىجىدىكى ھاماقەت ئەمەس ،— دەپتۇ كەلىلە ،— ئەمما غەرەز غۇبارى كۆزۈڭنى قاراڭغۇلاشتۇرسا ، دوستلۇقنىڭ شاكىلىنى تاشلىۋەتمەسلىكىڭ مۇمكىن ، لېكىن ئۇنىڭغا ئۆزرە كۆرسىتىش ئۈچۈن مېڭ خىل دەلىللەرنى تەييارلىشىڭ چوقۇم . شىر بىلەن شەنزەبە ئوتتۇرىسىدا شۇنچە ئەسكىلىك قىلىپ تۇرۇپ ، دىلى پاكلىق ۋە تۇزۇكلۇك دەۋاسىنى قىلىۋاتىسەنغۇ تېخى !

گەر دەرسەن ئۆزۈڭنى «مەن پاكى دامان»
جەندەڭدە نەقىلۇر شاراب داغلىرى .

سېنىڭ ئىشلىرىڭ خۇددى سودىگەر بىلەن ئۇنىڭ دوستىنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ . سودىگەر «چاشقان يۇز پاتمان تۆمۈرنى يەپ كەتسە ئەجەبلەنمەيسەنۇ ، قارچىغا بىر بالىنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ قاچسا ھەيران بولامسەن ؟ » دېگەنىكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— بىر سودىگەر ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە .

سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستىنىڭ ھېكايىسى

بىر سودىگەر ئازراق سەرمايىسى بىلەن سەپەرگە چىقماقچى بوپتۇ . ئۇنىڭ ئۆيىدە يۇز پاتمان كېلىدىغان تۆمۈرى بار ئىكەن ، ئۇنى بىر دوستىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ ئامانەتكە قويۇپ قويۇپ ، ھاجىتىم چۈشكەن ۋاقىتتا يەنە ئەكېلىۋېلىپ دەسمايە قىلارمەن دەپ ، سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ . بىر نەچچە زامان ئۆتكەندىن

كېيىن قايتىپ كېلىپ ، ھېلىقى تۆمۈرگە ئېھتىياجى چۈشۈپ ، دوستىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . لېكىن ئۇ دوستى دىيانەتنى تاشلاپ ، تۆمۈرنى سېتىپ خەجلەپ كەتكەنكەن . شۇڭا ئۇ سودىگەرگە :

— ۋاي خوجايىن ، مەن تۆمۈرنى مانا مۇشۇ ئۆيگە قويۇپ قويغانىدىم . ئۇ يەردە چاشقان ئۇۋىسى بارلىقىنى بىلمىگەنكەنمەن . كېيىن خەۋەردار بولۇپ قارىسام ، ئۇنىڭ ھەممىسىنى چاشقان يەپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ ، — دەپتۇ .

— راست ئېيتىسەن ، — دەپتۇ سودىگەر ، — چاشقان دېگەن تۆمۈر يېيىشكە بەك ئامراق ، ئۇنداق يۇمشاق لوقمىغا چىشى ناھايىتى ياخشى ئۆتىدۇ .

ئۇ خىيانەتكار بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ ئۆز - ئۆزىگە : «سودىگەر بۇگۈن يالغان سۆزلىرىمگە ئالدىنىپ تۆمۈردىن مۇتلەق كۆڭۈل ئۈزدى . ئەمدى ياخشىسى شۇكى ، ئۇنى مېھماندارچىلىققا تەكلىپ قىلىپ ، زىياپەت تەييارلىسام ، ئۇنىڭ كۆڭلى مەندىن تېخىمۇ خاتىرجەم بولىدۇ» دەپ ، سودىگەرنى مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىپتۇ :

ناگاھان مېھمانلىقىڭ بولسا گەر بىزگە بەھەم ،
لۇتفى بىرلە قويساڭ ئىكەن كۆزۈم ئۈستىگە قەدەم .

— بۇگۈن مېنىڭ زۆرۈر ئىشىم بار ، ئەتە كېلەي ، — سودىگەر شۇنداق دەپ ، ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ، ساھىبخانىنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئويناۋاتقان ئوغلىنى ئېلىپ ئۆز ئۆيىگە ئەكېتىپ ئۇنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ . ئەتىسى سودىگەر دوستىنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ . ساھىبخان سودىگەرنى كۆرۈپ پەرىشان ھالدا ئۆزرە سوراپ تىل ئېچىپتۇ :

— مەزۇر تۇتۇڭ[1] ، ئەزىز مېھمان ، تۇنۇگۈندىن بېرى ئوغلۇم

---

① مەزۇر تۇتۇش — كەچۈرۈم سوراش .

غايىب بولدى .ئىككى نۆۋەت شەھەر ۋە سەھرالاردا ئورلاتتۇق[1] ، لېكىن ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خەۋەر تاپالمىدۇق .

ناله بىرله خوددى ياقۇپتەك قىلارمەن مىڭ پىغان ،
كىم خەۋەر بەرگەي يوقالغان يۈسۈپۈمدىن ناگاھان .

— مەن تۇنۇگۇن سېنىڭ ئۆيۈڭدىن چىقىپ كېتىپ بېرىپ بىر قارچىغىنىڭ ئوغلۇڭنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆردۈم ، — دەپتۇ سودىگەر .

— ھەي بىئەقىل ، — دەپ ۋارقىرىۋېتىپتۇ ساھىبخان ، — نېمىشقا بۇنداق بولمىغۇر سۆزنى قىلىسەن؟ بۇنداق قاملاشمىغان يالغان گەپنى نەدىن تاپتىڭ؟ قارچىغىنىڭ ئېغىرلىقى يېرىم پاتمان چىقمايدۇيۇ ، ئون پاتمان كېلىدىغان ئوغلۇمنى كۆتۈرۈپ ھاۋادا قانداقمۇ ئۇچالىسۇن؟

— ئەجەبلەنمىگىن ، — دەپتۇ سودىگەر كۈلۈپ ، — يۈز پاتمان تۆمۈرنى چاشقان يەپ كەتسە ئەجەبلەنمەيسەنۇ ، ئون پاتمان ئېغىرلىقتىكى ئوغلۇڭنى قارچىغا كۆتۈرۈپ ئۇچسا ، ھەيران بولامسەن؟

ساھىبخان بۇنى ئاڭلاپ دەرھال ئۆزىگە كېلىپ ، ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەردار بوپتۇ ۋە :

— غەم يېمىگىن ، خوجايىن ، تۆمۈرنى چاشقان يېمىدى ، — دەپتۇ .

— ئۇنداق بولسا سېنىڭ ئوغلۇڭنىمۇ قارچىغا ئېلىپ قاچمىدى ، تۆمۈرنى بەر ، ئوغلۇڭنى ئال ، — دەپتۇ سودىگەر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەن ئۆزۈڭگە ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا ئەنە شۇنداق خىيانەت قىلغان يەردە باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلمايسەن؟ پادىشاھقا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلىڭكى ، ماڭا سېنىڭ زۇلمىتىڭدىن پەرھىز قىلماقنىڭ لازىملىقى روشەن بولدى ۋە كۆڭلۈڭنىڭ قارىلىقى ۋە مەككارلىقىڭدىن

---

① ئورلاتماق — جاكا سالدۇرماق .

ھەزەر قىلماق ۋاجىپ بولدى .

بەخت ـ دۆلەت كەلتۈرگۈسى سەندىن نېرىغا كەتمەك ،
سائادەتكە سەرماىيدۇر سېنىڭدىن يۈز ئۆرۈمەك .

كەلىلە بىلەن دىمنەنىڭ تالاش ـ تارتىشلىرى شۇ يەرگە يەتكەندە ، شىر ئۆكۈزنى ئۆلتۈرۈپ ، ئۇنى يەر بىلەن يەكسان قىلىپ بولغانىكەن . ئەمما شىر جازا پەنجىسى بىلەن شەنزەبەنى ئۆلتۈرۈپ غەزىپى تەسكىن تاپقان بولسىمۇ ، ئۆتكەننى ئويلاپ : «ۋاي ئىستا، شەنزەبە شۇنداق ئەقىللىق ۋە قابىلىيەتلىك تۈرۈپ ئەجەب ھالاكەتكە ئۇچراپ كەتتىيا ، زادى بۇ ئىشتا توغرا قىلدىممۇ ياكى خاتا قىلدىممۇ ؟ ئۇنىڭ ماڭا ئىپتقانلىرى ئامانەتمىدى ياكى خىيانەتمىدى ؟ ئەجەب بىر خىيانەتكارلىق بىلەن ئۆزۈمنى مۇسىبەتدار قىلدىما ! ۋاپادار يارىمنى ئەجەب ئۆز قولۇم بىلەن ئۆلتۈردۈم !

كىشى يار بىرلە قىلۇرمۇ بۇ قەدەر قاتتىق جېدەل ،
قىلمىغاي جاھىلمۇ ئۆز يارىغا بۇنداق شۇم ئەمەل .»

دەپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ، ئۆزىنى ئۆزى مالامەت قىلىپ ئولتۇرغانىكەن . شىر ئۆزىنىڭ ئالدىراڭغۇلۇقىغا نەپرەت ئوقۇپ ، شەنزەبەنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ تىلىدىن بۇ مەزمۇننى ئاڭلاپتۇ :

بى سەۋەب يارىڭنى ئۆلتۈرمەك نېچۈك ،
مەن ۋاپادارىڭنى ئۆلتۈرمەك نېچۈك .
گەرچە مەن بولغاندىمۇ دۈشمەن ساڭا ،
بۇنچىلا خارزار ئۆلتۈرمەك نېچۈك .

بۇنى ئاڭلىغان شىرنىڭ كۆڭۈل رەنجى تېخىمۇ ئارتىپ ، قاتتىق ناله ـ پەرياد كۆتۈرۈپتۇ .

دېمنه دەسلەپتىلا شىردىكى پۇشايمانلىق ۋە نادامەت ئالامىتىنى ئۇنىڭ پېشانىسىدىن روشەن پەملەپتۇ . ئاڭغىچە كەلىلە بىلەن بولـغان گەپنى ئۇزۇپلا شىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— جاھانپاناھ شاھىم ! ئەندىشە قىلمىشلىرىنىڭ ۋە ئويغا پېتىشلىرىنىڭ سەۋەبى نېمىكىن؟ پادىشاھىمىز نۇسرەت تېپىپ ، دۇشمەن تۇپراق بىلەن يەكسان بولغان تۇرسا ، بۇنىڭدىنمۇ مۇبارەك كۈن بولامدۇ؟

— شەنزەبەنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاقىنى ، دانىشمەنلىك ۋە ئىش بىلەرمەنلىكلىرىنى ھەر قاچان يادىمغا كەلتۇرسەم ، يۈرىكىم ئېزىلىپ كېتىدۇ ،— دەپتۇ شىر ،— ئەمما شۇنداق چاغلاردا ھەيرانلىقىم ئاشىدۇ ، ئۇ ھەقىقەتەن پۇقرالارغا پۇشتىپاناھ ، لەشكەرلەرگە يار ـ يۆلەك بولغانىدى .

بۇ جاھان ئىشلىرىغا قىلغانتى كۆپ ياخشى قارار ،
كەتتى ئۇ ، بولغانىدى بۇ خانىمىزگە ئۇستۇار .

— ئۇ كۈپرانى نېمەت مەككارغا رەھىم قىلىشنىڭ ئورنى يوق ،— دەپتۇ دېمنه ،— بەلكى ئۇنىڭ يوقالغىنىغا شۈكۈر ئېيتىش كېرەك . ئاللاتائالانىڭ سېخىيلىقى بىلەن ، پادىشاھىمىزغا بۇ زەپەر ۋە نۇسرەت يار بولدى . بۇ شۇنداق مۇبارەك بىر غەلىبىكى ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئىپتىخارلانماق لازىم .

بۇگۈن ياخشى بەختىم بېرۇر بېشارەت .
مۇرادىمنىڭ گۈلى كۈلۈر شۇ سائەت .

— ئەي ئالەمپاناھ شاھ ! ئۆزى خاتىرجەم بولالمايدىغان كىشىگە رەھىم قىلىش خاتادۇر . دۇشمىنىنى گۈر زىندانىغا سالماق ئاقىللارنىڭ ئىشىدۇر . بارماق گەرچە قولغا زىننەت بولسىمۇ ، ئەگەر يىلان چېقىپ زەخمىلەندۇرۇپ قويغان بولسا ، بەدەننىڭ سالا-

مەتلىكى ئۇچۇن ئۇنى كېسىش كېرەك ھەمدە ئۇ كېسىشنى راھەت دەپ بىلىش كېرەك .

دۇشمىنىڭ ئۆلگەنگە ھەرگىز ئەرزىمەس داد ئەيلىمەك ،
ياخشىدۇر ئۇنداق ئۆلۈمگە خاتىرىڭ شاد ئەيلىمەك .

شىر بۇ سۆزلەردىن بىرئاز ئارام تېپىپتۇ . ئەمما روزغار ئاخىر ئۆكۈزنىڭ ئىنتىقامىنى ئاپتۇ ـ دە ، ئاقىۋەت دېمنە رەسۋا بولۇپ يامان قىلىقلىرى بەرگەن مېۋىنى ئۆزى يەپتۇ . يەنى ئۆكۈزنىڭ قىساسى ئۇچۇن شىر ئۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ . ھىيلە ـ مىكىر ۋە ئالدامچىلىقنىڭ ئاقىۋىتى ھەمىشە مانا مۇشۇنداق بولىدۇ . ھىيلە ۋە يامان نىيەتلىكنىڭ خاتىمىسى شۇملۇق ۋە زىياندۇر .

مىكىرنىڭ شۇملۇقى تېگەر مەككارغا ،
پايدا بەرمەس ھىيلىسى ئەييارغا .
ھىيلىگەردىن ياخشىلىق ئۇمىد قىلما ،
بولماس ئاچچىق تاۋۇزدىن ئۇزۇم پەيدا .
ئارپا تېرىپ دەشت باياۋانلار ئارا ،
«بۇغداي ئۇراي» دېمە پىشقان چېغىدا .
دانىشمەندىن ئاڭلىغانتىم بىر نىدا :
«ھەرنە قىلساڭ ئاڭا تاپقايسەن جازا» .
كۆرگۈسى ئىككى جاھاندا ياخشىلىق ،
كىمكى بولسا خۇيى يۇمشاق خۇش قىلىق .

ئىككىنچى باب

يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇقى توغرىسىدا

راي شۇنداق دەپتۇ :

— هىيله ئىشلىتىش ئارقىلىق راستچىللىقنىڭ جامالىنى بەتنىيەتلىك خالى بىلەن ياپقان يالغانچى ۋە چېقىمچىلارنىڭ قىسسىسىنى ئاڭلىدىم . ئۇ ئۆزىگە ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجىسىنى مۇرۇۋۋەت كوچىسىدىن چىقىرىپ ، بىۋاپالىق ۋە بەتنامىلىق يولىغا باشلاپتۇ . نەتىجىدە ئۇنىڭ هىيلىلىرى شىرغا تەسىر قىلىپ شىر ئۆز شەۋكىتىنى سۇندۇرۇش ۋە دۆلەت ئۆيىنى خاراب قىلىشقا هەرىكەت قىپتۇ . ئەگەر دانىشمەن هەكىم مۇۋاپىق كۆرسە ، دېمىنەڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى ، شىر ئۇ ۋەقەدىن كېيىن دېمىنەگە بەتگۇمان بولۇپ قايسى ئۇسۇل بىلەن چارە قىلغانلىقىنى هەمدە ئۇنىڭ هىيلە ـ مىكىرلىرىدىن قانداق ۋاقىپ بولغانلىقىنى ، دېمىنەنىڭ قانداق ئۆزۈرلەرنى كۆرسەتكەنلىكىنى ، ئۆزىنى قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلغانلىقىنى ۋە ئىشىنىڭ قانداق بىر تەرەپ قىلىنغانلىقىنى بايان قىلسا بولاتتى .

هەكىم شۇنداق دەپتۇ :

پادىشاهىم ، مەملىكەت هەم ئەلگە بولغايسەن پانا ،
شەپقىتىڭ خۇددى چىراغدەك پارلىسۇن ئالەم ئارا .

— تەپەككۇر قائىدىسى ۋە ئېهتىيات شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى ،

پادىشاھلار بىرەر سۆزنى ئاڭلىسا ، ئورنىدىن قىمىرلىماسلىقى ، تاكى شۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىگە تەئەللۇق ئېنىق دەلىل بولمىسا ، ھۆكۈم چىقارماسلىقى كېرەك . ئۇنىڭدىن قالسا ، ئەگەر غەرەزلىك- لەرنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ ، بىرەر ناماقۇل ئىش ۋۇجۇدقا كېلىپ قالغان بولسا ، ئۇنىڭ چارىسىنى شۇنداق قىلىش كېرەككى ، باشقىلارنىڭ ئىبرەت ئېلىشى ئۈچۈن ، بەتنىيەتكە ئاشۇ ئازاب - ئوقۇبەتنىڭ قورقۇنچىدىن ئىككىنچىلەپ ئۇنداق ئىشقا قەدەم قويال- مىغۇدەك دەرىجىدە نەسىھەت قىلىش ئارقىلىق ھەممەيلەننى ئۇ ئىشتىن مەنئى قىلىش كېرەك .

پۈتەر بولسا ئەگەر خار يىقىتقىن شۇ دەرەخنى ،
پىشقان بولسا مېۋىسى ئېگىۋەرگىن ئۇ شاخنى .

بۇ سۆزنىڭ مىسالى شىر ۋە دېمىنەنىڭ ھېكايىسىدۇر . يەنى شىر دېمىنەنىڭ مەككارلىقى ۋە خىيانىتىدىن ، شۇنداقلا ھىيلە - مىكىر ، پىتنە - پاساتلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ شۇنداق سىياسەت قىپتۇكى ، بۇ ئۆزگىلەرگە ئىبرەت بوپتۇ . بۇ ھادىسە مۇنداق بوپ- تۇ .

شىر ئۆكۈزنى بىر تەرەپ قىلىۋەتكەندىن كېيىن ، ئالدىراڭغۇ- لۇق قىلغانلىقىدىن پۇشايمان يەپ ، مالامەت بىلەن قولىنى چىشلەپ- تۇ ھەم غەم بىلەن ئېغىر ئاھ تارتىپ ، خىيال سۈرۈپتۇ : «بۇ ئىشتا نېمىدەپ كۆپرەك ئويلىنىپ باقماي ، تەدبىر بىلەن ئىش قىلماي ، ئالدىراپ كەتكەندىمەن ؟ »

تىزگىننى بەردىم ھاۋا ئىلكىگە ،
ئەقىل بىلەن پەمنى خاتا ئىلكىگە .
كېيىن بىلدىم ، لېكىن ئاندىن نە پايدا ،
ئۆز يارىمنى بەردىم پاناھ ئىلكىگە .

شۇنىڭدىن بېرى شىرنىڭ كۆڭلى مالالىلىق بىلەن ئۆتۈپتۇ . شىرنىڭ خاپىلىقى تۈپەيلىدىن لەشكەر ۋە پۇقرالارنىڭ ، ھەممىسىنىڭ كۆڭلى يېرىم بوپتۇ .

ئوتلۇق ئاھتىن بارچە دىل لالىدەك باغرى قارا ،
كىمگە ئەي سالسام نەزەر مۇشۇ دەردكە مۇپتىلا .

شىر تولا ۋاقىتلاردا شەنزەبەنىڭ قىلغان خىزمەتلىرىنى يادىغا ئالغانسېرى ، ئۇنىڭ پەرىشانلىقى تېخىمۇ زىيادە بوپتۇ . ئۇنداق چاغلاردا ، شىر ئۆز مۇلازىملىرىنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاش بىلەن كۆڭلى بىرئاز تەسەللى تېپىپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن شىر مۇلازىملىرىنىڭ بىرەرسىنى قېشىغا چاقىرىۋېلىپ ، خالىي جايدا ئۇلار دىن گەپ ـ سۆز ۋە ھېكايىلەرنى سوراپتۇ . بىر كۈنى كەچتە ئۇ بىر يولۋاسقا سۆز تاشلاپ ، كۆڭۈل كۆيۈكلىرى ۋە پەرىشانلىقلىرىنى بايان قىپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ يولۋاس ، — ئۆتكەن ئىشلارغا چارە قىلىشقا تەدبىر قولىمۇ قىسقا كېلىپ قالىدۇ . ئۇنى تولا ئويلاۋېرىشمۇ ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس .

ئاتقان ئوقنىڭ قايتىشى مۇمكىن ئەمەس ،
ئۆز ئورنىغا بۇ ئىشمۇ قايتىپ كەلمەس .

ھەرقانداق كىشى بۇنداق قولغا كەلمەيدىغان ئىشقا قەدەم قويسا ، ئۇنىڭ تەمەسىدە يۈرۈپ ، قولىدىكى ئاق نەرسىنىمۇ قولىدىن كەتكۈزۈپ قويۇشىمۇ مۇمكىن . بۇ خۇددى قولغا كەلمەيدىغان سېمىز توخۇنى ئالىمەن دەپ ، ئاغزىدىكى غەنىيمەت تېرىنى ساغا ئالدۇرۇپ قويغان تۈلكىنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشاش ئىش بولىدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— بىر ئاچ تۈلكە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ يولۋاس .

ھېرىسمەن تۇلكىنىڭ ھېكايىسى

بىر ئاچ تۇلكە ئوزۇق ئىزدەپ ئۇۋۇسىدىن چىقىپ ھېرىس ھەم ئاچلىق قەدىمى بىلەن ھەر تەرەپكە سوكۇلداپ كېتىپ بارسا ، توساتتىن بىر نەرسىنىڭ پۇرىقى ئۇنىڭ بۇرنىغا پۇراپتۇ . تۇلكە شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىپ ببرىپ قارىسا ، ياۋايى ھايۋانلاردىن بىرى گۆشىنى يەپ بولۇپ تاشلىۋەتكەن بىر پارچە تېرە تۇرغانىكەن . ئاچ تۇلكىنىڭ ئۇنى كۆرۈشى بىلەنلا كۆزى روشەن بولۇپ ، پۈتۈن بەدىنگە قۇۋۋەت كىرىپتۇ .

دىلبىرىم بۇيى دىماغىمغا يۇگۇردى ناگاھان ،
ئۆلگەنىدىم كىردى بۇ ۋەيران تەن ئىچرە يېڭى جان .

تۇلكە ئۇ تېرىنى تەسەررۇپ چاڭگىلىغا ئېلىپ ، ئۇۋۇسىغا يۇزلىنىپتۇ .

قولغا ئەگەر كىرسە يار ،
خىلۋەت ياخشى بارچىدىن .

ئۇ تېرىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ بىر كەنتنىڭ چېتىدە دانلاپ يۇرگەن سېمىز توخۇلارغا كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ . زېرەك ئىسىملىك بىر ئوغۇل بالا توخۇلاردىن خەۋەر ئېلىپ يۇرگەنىكەن . تۇلكىنىڭ توخۇ يېيىش ئىشتىھاسى قوزغىلىپتۇ ـ دە ، توخۇلارنىڭ بېشىنى چايناش خىيالىدا تېرە چايناش زوقىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر چىلبۆرە ئۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ تۇلكىدىن سوراپتۇ :

— ساڭا نېمە ھادىسە يۈز بەردى ، بۇرادەر ؟ بەكمۇ تېپىرلاپ قاپسەنغۇ ؟

— ماڭا ئۆزۈمنىڭ خاھىشىمغا مۇۋاپىق نېمەت ئۇچرىدى ،—

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تۇلكە ،— ئۇنىڭ ھەر بىر ئەزاسىدا نەپسىم ئارزۇ قىلىدىغان نەرسىلەر تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ .

بېشىدىن تا ئاياغ روھى مۇجەسسەم ،
بۇنىڭدەك ياخشى روھ ئالەمدىدۇر كەم .

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاچلىق بالاسى ۋە ئاچارچىلىق ئازابىغا گىرىپتار بولغانىدىم . بۈگۈن رىزق خەزىنىچىسى ماڭا بىر پارچە تېرە بەردى . ئەمدى مانا بۇ توخۇلارنى كۆرۈپ ، ئىشتىھايىم جازىسى ئۇلاردىن بىرنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ئارزۇ دىمىغىمنى ئۇنىڭ گۆشى بىلەن تاتلىق قىلىشىمنى تەقەززا قىلىۋاتىدۇ .

ئەيشىم ئاچچىقتۇر كۆڭلۈم خوشلايدۇ شېكەر ،
قىلسا شەربەت مەرھەت شېرىن لېۋىدىن دىلبەر .

— ھەيھات ، ھەيھات ! — دەپتۇ چىلبۆرە ، — نەچچە كۈنلەر بولدى ، مەنمۇ ئاشۇ توخۇلارنىڭ قەستىدە يۈرۈۋاتىمەن . ئەمما ، ئاۋۇ ئوغۇلنى كۆردۈڭمۇ ؟ ئۇ توخۇلارنى شۇنداق مۇھاپىزەت قىلىۋاتىدۇكى ، خىيال ئوۋچىسى ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ھېچقايسىسىنىڭ سۈرىتىنى تەسەۋۋۇر دامىغا چۈشۈرەلمەيدۇ ۋە تەپەككۇر تەقەززاسى ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قولى تىترەپ ، توخۇنى تۇتۇش نەقشىنى خىيال لەۋھەسىگە يازالمايدۇ . مەن مۇشۇ ئارزۇدا قۇرۇقتىن - قۇرۇق ھايات كەچۈرۈۋاتىمەن . سېنىڭ ئاغزىڭدا نەق بىر پارچە تېرە بولۇغاندىن كېيىن ، شۇنى غەنىيمەت بىلىپ بىھۇدە تەمەدىن ۋاز كەچ- سەڭچۇ ؟

قولۇڭدا بارنىڭ قانائىتى قىل بەس ،
ئۇندىن ئارتۇقنى يەنە قىلما ھەۋەس .

— هەي بۇرادەر ، — دەپتۇ تۇلكە ، — مۇراد ئاسمىنغا چىقىش مۇمكىن بولغان ھالدا ، تۆۋەن ۋە پەس جايدا تۇرۇش ھەممەتسىز- لىكتىن بولىدۇ . راھەت چىمەنزارلىقىدا ئىشرەت گۈلىنى تاماشا قىلىشقا قۇدرىتى يار بەرگەن تۇرۇقلۇق ، مېھنەت تىكەنلىكىگە قەدەم قويۇش جۇرئەتسىزلىكتىن بولىدۇ .

كۆڭۈللۈك ئىشرەتكە چىقماق بولسا ئەگەر ئېھتىمال ،
خارلىق تۇپراقىدا تۇرماق بولغۇسىدۇر چوڭ ئۇۋال .

مېنىڭ ئالىي ھىممىتىم ئاشۇ يېڭى ۋە سېمىز گۆشتىن ئۈمىد ئۈزۈپ ، مۇشۇ سېسىق ۋە بىمەززە تېرىگە قانائەت قىلىشقا يول قويمايدۇ .

— خام تەمە ھېرىسكە ھىممەت دەپ ئىسىم قويۇۋاپسەن ، تەمە- گە غەيرەت دەپ لەقەم قويۇپسەن . تەمە ھايا پەردىسىدىن چىقىرىدۇ . ھەسەت دىندىن چىقىرىدۇ .

ھەسەت دىندىن چىقىرار ، غەزەپ ئەقىلنى قاچۇرار ،
يالغانچىلىق ياخشىنى ، تەمە ھايانى ئۇچۇرار .

سەن راھەتنىڭ قانائەتتە ، غەيرەتنىڭ دەرۋىشلىكتە ئىكەنلىكى- دىن بىخەۋەر ئىكەنسەن . ئەزەلدە كىشىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن رىزققا قانائەت قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق . ئارتۇقنى تىلەش تەرىپىگە ئۆرۈلمىگىن .

رىزق بولغاندۇر مۇقەررەر ھەم مۇئەييەن سائىتى ،
كەلمىگەي ئۇندىن بۇرۇن ياكى كېيىن ھەم مۇددىتى .

ساڭا تەقسىم قىلىنغان رىزقىڭ ئارتۇقنى تەلەپ قىلىشىڭ نەتىجىسىدە ، تاپقان تېرەڭنىمۇ قولدىن بېرىپ قويۇپ ، بىر يولىلا

مەھرۇم ژە شىكەستە دىل بولۇپ قېلىشىڭدىن ئەنسىرەيمەن . سېـ
نىڭ ئەھۋالىڭ خۇددى قۇيرۇقسىز ئېشەكنىڭ قۇيرۇق ئىزدەپ ،
قۇلىقىنىمۇ نابۇت قىلغىنىغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالدى ،— دەپتۇ
چىلبۆرە .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ تۈلكە .

چىلبۆرە سۆزلەپ بېرىپتۇ :

بار ئىدى بىر چوڭ ئېشەك قورسىقى توق ،
بارچە ئەزاسى دۇرۇس ، قۇيرۇقى يوق .
بىر كۈن چېكىپ ئۇ تولا نالەيۇ ئاھ ،
قۇيرۇق ئىزدەپ تالاغا چىقتى ناگاھ .
كەتكەچ ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئىختىيارى ،
بىر زىرائەت ئىچىگە بېرىپ كىردى .
ئۇندا دېھقان بار ئىدى ، ئۇنى كۆردى ،
بېرىپ ئىككى قۇلاققا راسا ئۇردى .
قۇيرۇق تاپاي دەپ چىققانىدى ئېشەك ،
ئىككى قۇلاقنىمۇ يوق ئەتتى بىشەك .
ھەددىن ئېشىپ ھەر كىشى قەدەم قويسا ،
تاپار بېرىپ ئاخىرى شۇنداق جازا .

لېكىن تۈلكە ناھايىتى ھېرىس بولغانلىقتىن چىلبۆرىنىڭ
نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماپتۇ .

چۈشتى باشىمغا مېنىڭ زارىمغا يەتمەكتىن خىيال ،
مېنى ئۇندىن مەنئى قىلماقلىق ئىرۇر پىكرى مەھال .

—سەن تاماشا قىلىپ تۇرغىنا . مەن ئۇ توخۇلارنى ھىيلە
بىلەن تۇتۇپ ، تەسىررۇپىۇم دامىغا قاندىق چۈشۈرىدىكەنمەن
قېنى ،— تۈلكە شۇنداق دەپ تېرىنى تاشلاپ ، توخۇلار تەرەپكە

يۇزلىنىپتۇ . چىلبۆره ئۆزىنىڭ شۇنچه نەسىھەتلىرىنىڭ ئۇ بىغه-
رەزگه تەسىر قىلمىغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆز يولىغا كېتىۋېرىپتۇ .
شۇ ئەسنادا ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان سا يەردە تۇرغان تېرىنى
كۆرۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنى ئۆلـۈپ قـالغان جـانۋار ئـوخشايدۇ دەپ
ئويلاپ ، كۆڭلى سۆيۈنۈپ ، ئۇنى ئېلىپلا ھاۋاغا ئۆرلەپتۇ . تۇلكه
توخۇ قېشىغا تېخى يەتمەي تۇرۇپلا ، زېرەك كەمەنگاھىدىن يۇگۈرۈپ
چىقىپ تاياقنى چەنلەپ ئانقانىكەن ، تۇلكىنىڭ پۇتى سۇنۇپتۇ .
بىچاره تۇلكه جان ئاچچىقى بىلەن يىقىلىپ - قوپۇپ قېچىپ ، توخۇ
يېيىشنى تاشلاپ ، تېرىنى تاشلاپ قويغان يەرگه بارسا ، تېرىدىن
ھېچ ئەسەر كۆرۈنمەپتۇ . پەرىشانلىقى زىيادە بولغان تۇلكه ناله -
زار تىلى بىلەن دۇئا قىلماقچى بولۇپ ، ئاسمانغا قاراپتۇ . قارىسا ،
سا تېرىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ :

ئالغانىدىڭ ، كەلگەنىدى ، ئوڭ ،
خاتا كەتتىڭ ، ئەمدى ئۇتتۇردۇڭ .

دەۋاتقۇدەك . تۇلكه توخۇنى قولغا كەلتۇرىمەن دەپ پۇتىنىڭ سۇنۇ-
غانلىقى ھەم تاپقان تېرىسىدىنمۇ قۇرۇق قالغانلىقىدىن ئەلىمى
ئېشىپ ، بېشىنى يەرگه ئۇرىۋېرىپتىكەن ، ئاخىر مېڭىسى چاچراپ
ئۆلۈپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۇرۇشۇمدىكى غەرەز شۇكى ، پادىشاھىم ، دۆ-
لەت قەسىرىنىڭ بىر يېنىنى ئۆز قوللىرى بىلەن يىقىتتىلا ، لېكىن
قالغانلىرىنى ياساشقا مەشغۇل بولمىدىلا . دەرگاھلىرىنىڭ يېقىنلە-
رى بولغان ئەمىرلەر ۋە سىپاھ بەگلەرنىڭ ئەھۋالىغا پەرۋا قىلماي-
ۋاتىدىلا ، بۇ ئىش بىلەن ئۆلگەن شەنزەبە تىرىلمىگەنىنىڭ ئۇستىگه ،
ھازىر بار خىزمەتكارلار ۋە مۇلازىملارمۇ دەرگاھلىرىدىن يوقىلىدۇ .

شىر ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ سۆزۈڭ ھەقىقەتەنمۇ دۆلەتخاھلىق يۇزىسىدىن قىلىنغان
نەسىھەت بولدى . ئەمما شەنزەبە توغرىسىدا مەندىن خاتالىق ئۆتتى .

شۇ ئىشقا خاپا بولۇپ ، ئۆزۈمنى قويۇشقا جاي تاپالمايۋاتىمەن .

— بۇ بۇزۇلغان ئىشنى تۈزەش ئىزتىراپقا چۈشۈش بىلەن ئەمەس ، بەلكى توغرا تەدبىر ۋە ئوبدان كېڭىشىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ ، — دەپتۇ يولۋاس ، — بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىشتا سىلى بۇنداق بىخۇدلۇقنى تەرك ئېتىپ ، ئىش بىناسىنى تەدبىر ئاساسىغا قويۇپ ، شەنزەبەنىڭ ئىشنى سۈرۈشتۈرگەيلا ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تەھقىقلەپ چىققايلا . ئەگەر ئۇ توغرىسىدا يەتكۈزۈلگەن سۆزلەر راست بولسا ، ئۇ ئۆزىنىڭ مەككارلىقىنىڭ جازاسى ۋە كۈپرانىيىتىنىڭ مۇكاپاتىنى ئالغان بولىدۇ . ئەگەر ئۇ سادىر قىلمىغان خاتالىقلارنى سۈرەتكە كەلتۈرۈپ ئۇنىڭغا بوھتان چاپلىغان بولسا ، چېقىمچى ۋە يامان غەرەزلىكلەرنى تېپىپ ، ئىنتىقام ئوقىغا نىشانە قىلماقلىرى كېرەك . چۈنكى ، ھەرقانداق بىر باھانە بىلەن بولسىمۇ يامانىنى يوقىتىش ياخشى ئىش .

— سەن مەملىكىتىمىزنىڭ ۋەزىرىسەن ، — دەپتۇ شىر ، — مەن ھازىرقى پەيتتە سېنىڭ تەدبىرىڭگە ئىشىنىپ تۇرۇۋاتىمەن . قانداق قىلساڭ شۇنداق قىلىپ ، ئەقىلىڭ تەقەززا قىلمۇاتقان بۇ ئىشنى ئوڭلىغىن ۋە مېنى بۇ ئىزتىراپ گىردابىدىن چىقارغىن .

يولۋاس ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ، بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى پادىشاھقا روشەن قىلىپ ، ياخشى تەھقىقلەپ ، خەۋىرىنى بېرىشكە ۋەدە بېرىپتۇ .

بىلىڭ شاھىم چىقىراي ، قىلىپ پىنھانىنى ئايان ،
خۇددى خېمىر ئىچىدىن قىل سۇغارغاندەك ئاسان .

شىر بۇ ۋەدىدىن بىرئاز تەسەللى تېپىپتۇ . يولۋاس بولسا شىردىن ئىجازەت ئېلىپ ئۆز ماكانىغا قايتىپتۇ . ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ تۈيۇقسىزلا كەلىلە ۋە دىمنەنىڭ ئۆيىگە كۆزى چۈشۈپتۇ ۋە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئۇنلۇك ئاۋازدا پاراڭلاشقان گەپلەرنى ئاڭلاپ قالغاچقا ، توختاپ ، پەخەسلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ ، ئۇلارنىڭ

ئۆزئارا بەس - مۇنازىرە قىلىشۇاتقانلىقىنى ئۇقۇپتۇ . يولۋاس ئىلگىرىدىنلا دېمىنەدىن گۇمان قىلىپ يۈرگەنىكەن . ھازىر بولسا كەلىلەنىڭ غەزەپ بىلەن خىتاب قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ گۇمانى تېخىمۇ ئېشىپتۇ - دە ، يېقىنراق بېرىپ ، تامنىڭ كەينىدىن ئۇلار-نىڭ ماجىراسىغا ھوش قۇلىقىنى ئاچقانىكەن ، مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاپتۇ :

«ھەي دېمنە ،— دەپتۇ كەلىلە ،— بەكمۇ چوڭ ئىش قىلدىڭ مانا ! ئاخىر ئۆزۈڭگە ئېغىر يۈكنى يۈكلىدىڭ . پادىشاھنىڭ ۋەدە-سىنى سۇندۇرۇپ ، ئۇنى خىيانەتكار ، بىۋاپا دەپ ئات كۆتۈرتتۇڭ . لەشكەرلەر ئارىسىدا پىتنە ۋە توپىلاڭ ئوتىنى تۇتاشتۇردۇڭ . ئەمدى بۇ ئىشىڭنىڭ جازاسى ساڭا ناھايىتى تېز تېگىدۇ . ئەمدى سېنى قانداقراق جازاغا ئۇچرارىكىن ئەنسىرەيمەن .

كىمىكى تارتسا كىشىگە زۇلۇم تىغى ،
چەرخ ئۇنىڭ بىرلە ئۆزىن ئۆلتۈرگۈسى .

تاغ ئەھلى سېنىڭ بۇ يامان ئەملىڭدىن ۋاقىپ بولىدىغان بولسا ، ھېچقانداق ۋەج بىلەنمۇ سېنى ئەپۇ قىلمايدىغانلىقىنى ، بەلكى ھەممىسى بىرلىكتە ساڭا ئازاب - ئوقۇبەت قىلىشقا ھەم سېنى ئۆلتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىمەن ، بۇنىڭدىن كېيىن سەن بىلەن ھەمخانە بولۇشۇم خوپ ئەمەس .

قاچ يامانىنكىم يامانىڭ سۆھبىتى ،
قىلغۇسى بولساڭمۇ پاك ئىپلاس سېنى .
كۇن يۈزى گەر بەرسىمۇ ئالەمگە نۇر ،
نۇرى چىقماس ، بىر بۇلۇت توسسا ئۇنى .

مېنىڭ سەندىن يىراق بولۇشۇم زۆرۇر بولۇپ قالدى . سەنمۇ بۇنىڭدىن كېيىن مەن بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشتىن ئۇمىدىڭنى

ئۇزگىن . ئەمدى مەندىن ساڭا ھەرگىز دوستلۇق ۋە ھەمسۆھبەتلىك كەلمەيدۇ . »

«ئەي ئەزىز دوستۇم ، — دەپتۇ دېمنە ، —

ئەگەر سەندىن كۆتۈرسەم مېھرىنى ياكى كۆڭۈل ئۇزسەم ، سېلىپ مېھرىمنى مەن كىمگە كۆڭۈلنى كىمگە باغلايمەن .

پىراق توغرىسىدا ئويلىما ۋە مېنى سۆھبىتىڭدىن مەھرۇم قىلما . شەنزەبەنىڭ ئىشىدا ماڭا مالامەت قىلما . ئۆتكەن ۋەقەنى يادىغا كەلتۈرسە ، كىشىگە مالال قىلغانلىق بولىدۇ . بۇ بولمىغۇر خىيالنى كاللاڭدىن چىقىرىۋېتىپ ، شادلىق ۋە پاراغەتكە يۈزلەن- سەڭچۇ ! دۇشمەن يوقلۇق يولىنى تۇتتى ، ئارزۇ ھاۋاسى شۇبھە غۇبارىدىن ساپ بولدى . مۇراد ساقىيسى راھەت شارابىنى شادلىق قەدەھىگە قۇيدى ، مەقسەت ئىشىكى بەخت يۈزىگە ئېچىلدى ، ئۇمىد غۇنچىسى خۇشلۇق چىمەنىدە ئېچىلدى .

ساقىيا ئەندىشە قىلما دوست ۋە دۇشمەن ئىشىدىن ، بىر قەدەھ تۇت شۇ زامانكىم ، كەتتى دۇشمەن كەلدى دوست . »

«ھەي ئەخمەق ، — دەپتۇ كەلىلە ، — شۇنداق ئىشلار ۋۇجۇدقا كەلدىكى ، مۇرۇۋۋەت يولىدىن ئازدىڭ ۋە مەككارلىق تېشى بىلەن ئىشەنچ تېمىنىڭ تۇۋىنى كولىدىڭ . شۇنداق تۇرۇپ ، پاراغەتتىن كۆز تۇتۇپ سالامەتلىكتىن ئۇمىدۋار بولۇۋاتامسەن تېخى ؟ ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئىشنى ئويلاپ ، خام تەمەدە يۈرۈپسەن ! »

«مەنمۇ خىيانەتنىڭ شۇملۇقىنى ۋە چېقىمچىلىق قىلىشنىڭ يامانلىقىنى بىلەتتىم ، — دەپتۇ دېمنە ، — مەندە مەنسەپ ۋە ئو- رۇن ، مال ۋە دۇنيا مۇھەببىتى ناھايىتى غالىب كەلگەچكە ، بۇنداق يامان ئەمەلگە قەدەم قويغانىدىم . شۇڭلاشقا مانا مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالدىم . ئەمدى بۇ ئىشنى قانداق قىلسام ياخشى بولىدىغان-

لىقىنى بىلمەيمەن ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىشقا بىرەر تەدبىر كۆزلە-
يەلمەيمەن . بۇ ئىشمىنىڭ چارىسى تەدبىردىن تاشقىرى بولۇپ
قالدى - دە !»

يولۋاس بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، ئەھۋالىنىڭ ھەقىقىتىنى بىر
ئاز چۈشەنگەندەك بوپتۇ ۋە دەرھال شىرنىڭ ئانىسىنىڭ قېشىغا
بېرىپ :

— ئەي مەلىكەم ، زۆرۈرىيەت بولمىسا كىشىگە پاش قىلماس-
لىقتا ۋەدە بەرسىلە ، سىلىگە بىر سىرنى ئېيتىپ بېرە-
مەن ، — دەپتۇ . شىرنىڭ ئانىسى ماقۇل بولۇپ ۋەدە بېرىپتۇ .
يولۋاس كەلىلە بىلەن دىمنە ئارىسىدا بولۇنغان سۆزلەرنىڭ ھەممە-
سىنى تولۇق بايان قىپتۇ . شىرنىڭ ئانىسى بۇ ھادىسىنىڭ تەپسىلا-
تىنى ئاڭلاپ ئەجەبلىنىپتۇ ۋە ئەتىسى شىرنى كۆرگىلى بېرىپتۇ .
قارىسا ، شىر ناھايىتى غەمكىن ئولتۇرغانىكەن .

— بۇنداق ئويغا پېتىپ ، ھەيرانلىقتا چۈشۈپ قېلىشىڭنىڭ
سەۋەبى نېمە ؟ — دەپ سوراپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

تولۇن ئېيىنىڭ بولدى نېمىشقا ھىلال ،
راۋان سەرۋنىڭ بولدى نېمىشقا نىھال .
بولدى غۇسسەنىڭ قايسى ئىشىنىڭ بەھرىدىن ،
نالىشىڭ ھەم قايسى كىشى قەھرىدىن .

— ماالالىقىمىنىڭ سەۋەبى ، شەنزەبەنى ئۆلتۈرگىنىمدىن ۋە
ئۇنىڭ ياخشى ، ساپ ئەخلاقىنىڭ يادىمغا يەتكىنىدىن باشقا نەرسە
ئەمەس ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ شىر ، — ئۇنى ئويلىماسلىققا ھەر-
قانچە ئۇرۇنۇپ باقسامۇ ، ئۇنىڭ سۆزلىرى خاتىرەمدىن ، كۆڭلۈم-
دىن نېرى كەتمەيۋاتىدۇ .

تەڭرى ھەققى بولمىدىڭ بىردەم خىيالىمدىن نېرى ،
ئىلگىرى بولساڭمۇ نېرى ، ئەمدى بولماسسەن نىتەي .

«ئۇنتۇغىن مېنى» دېگەن سۆزۈڭنى ئېيتما دىلىرەبا ،
قانچە قىلسام خىزمىتىڭنى ئۇنتۇيالماسمەن نىتەي .

ھەر قاچان مەملىكەت ئىشلىرىنى ئويلايدىغان ۋاقتىمدا بىر مېھرىبان ئەسىھەتچى ، شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە ۋاپادار يارغا ئېھتىياجىم چۈشسە ، شەنزەبە خىيالىمغا كېلىدۇ ۋە ماڭا : «خىزمەت ئەركاندا ھەم مېھرۇ ۋاپا ئايۇاندا ھەرقانچە ئىزدىسەڭمۇ ، مېنىڭدەك دوستىنى ھەرگىز تاپالمايسەن» دېگەندەك قىلىدۇ .

— يېقىنلىق يۇزىنى شەك زۇلمىتىگە غالىب قىلىشتا ھېچقاندىق گۇۋاھ پاك كۆڭۈلدەك بولالمايدۇ ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى ، — سۆزۈڭدىن شۇ مەلۇم بولۇۋاتىدۇكى ، كۆڭلۈڭ شەنزەبەنىڭ بىگۇناھلىقىغا گۇۋاھ ئىكەن . ھەرقاچان ئۇنى روشەن دەلىل - ئىسپاتسىز ئۆلتۈرۈپ قويغانلىقىڭ ئۈچۈن ھەسرەت ۋە پۇشايمىنىڭ زىيادە بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ . ئەگەر ئۇنىڭدىن ساڭا يەتكۈزۈلگەن سۆزلەرنى تەپەككۇر قىلىپ ، غەزىپىڭنىڭ ئاساۋۇ ئېتىنى سەۋر يۇگىنى بىلەن تارتقان بولساڭ ۋە ئەقلىڭ روشەنلىكى بىلەن گۇمان قاراڭغۇلۇقىنى يورۇتقان بولساڭ ، مانا مۇشۇ پەيتتە ئۆزۈڭنى نادامەت دامىغا چۈشۈرمىگەن ، شادلىق دەپتىرىنى يوقلىش تەكچىسىگە يىغىشتۇرۇپ قويمىغان بولاتتىڭ .

سەۋر قىل ، ئالەم ئىشىنى ئاستا قىل ،
ئىش قىزىقلىق بىرلە پۈتمەس بۇنى بىل .
شام يورۇغاچ بەكمۇ قىزىقلىق بىلەن ،
ئۆزى كۆيەر ، كۆيگۈسى پەرۋانە ھەم .

— ھەي ئانا ، — دەپتۇ شىر ، — قانداق قىلاي ؟ بۇ ئىشتا نەپسىم ئەقلىم ئۇستىدىن غەلىبە قىلدى ، غەزەپ ئوتى ياۋاشلىق ئۆيىنى كۆيدۈردى . شۇڭا ماڭا غەپلەتتە قېلىشتىن باشقا چارە تېپىلمىدى . ئەمدى ھەممىدىن يامىنى شۇكى ، پۇقرالىرىم مېنى

مالامەت ئوقىغا نىشان قىپتۇ . بىۋاپالىق ۋە زالىملىق قۇرئەسىدە مېنىڭ ئىسمىمنى چىقىرىپتۇ . مەن شەنزەبەنىڭ خىيانەتچى ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ ، ئۇنىڭ گۇناھىنى مۇقىملاشتۇرۇپ ، مۇشۇ ۋاستە ئارقىلىق خالايىقنىڭ تەنە ۋە مالامىتىدىن قۇتۇلاي دەپ قانچە ھەرىكەت قىلسامۇ ، ھېچ ۋەج بىلەن مۇيەسسەر بولالمايۋاتىمەن . ھەرقانچە كۆپ تەپەككۇر قىلسام ، گۇمانىم ئۇنىڭ ياخشىلىقىغا تولاراق گۇۋاھلىق بېرىدۇ - دە ، نادامىتىم ئاشىدۇ . بىچارە شەنزە- بە ياخشى تەدبىرلىك ، يىراقنى كۆرەر ئىدى . بۇنداق ياخشى سۇپەت- لىرى بىلەن ئۇنى ھەسەت قىلىدۇ دېسە قاملاشمايتتى ھەم بۇنداق كىشىنىڭ كاللىسىدا يامان خىيالنىڭ بولۇشى ناتايىن ئىدى . ئۇنىڭ ماڭا قارشى چىقىپ مەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشنى خىيالىغا كەلتۇ- رۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى . مەنمۇ ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە ئىززەت - ھۆرمەت كۆرسىتىشتە ئۇنىڭ ئاداۋەت ۋە خۇسۇمىتىگە سەۋەب بولغۇدەك ھېچقانداق نۇقسانلىق سادىر قىلمىغانىدىم . ئەمدى كۆڭ- لۈم شۇنى خالاۋاتىدۇ : بۇ ئىشتا ئوبدانراق ئېھتىيات قىلىپ ، ئىش ھەقىقىتىنى ئېنىقلاپ باقسام ، بۇ ئۇسۇل چوڭ پايدا بەرمىگەن ھالەتتىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن خاتىرەم تەسەللى تېپىپ قالسا ئەجەب ئەمەس . ئۇنىڭدىن باشقا چېقىمچى ، ئالدامچىلارنىڭ ئەدىپىنى بەر- سەم ، ئاندىن ئۆزرەم خالايىق ئالدىدا قوبۇل بولىدۇ . ئەگەر سەن بۇ تۇغرىدا بىرەر گەپ - سۆز ئاڭلىغان بولساڭ ، يا بىرەر خەۋەر ئىشتىكەن بولساڭ ، ئۇنىڭدىن مېنىمۇ ئاگاھ ئەيلىشىڭ لازىم .

شۇنىڭدىن كېيىن شىرنىڭ ئانىسى شۇنداق دەپتۇ :

بىر ياراملىق سىر گۆھەر يوشۇردى دىل ،
لېكىن ئۇنى مىخ بىلەن بەند ئەيلىدى تىل .

— بىر سۆزنىڭ ئاڭلىغانىدىم . لېكىن ئۇنى ئىزھار قىلىشىم جايىز ئەمەس ، بىر ئىشتىنمۇ خەۋەر تاپقانىدىم ، لېكىن ئۇنى پاش

قىلىشىم ئەمدى پايدا بەرمەس . بەزى يېقىن كىشىلىرىڭ ئۇنى پىنھان تۇتۇشۇمنى تەلەپ قىلغانىدى ، چۈنكى مەردلەرنىڭ كۆڭلى سىرلارنىڭ كۆزىدۇر .

سورىدىم مىڭبىر كىشىدىن : «قايسىدۇر نىجات يولى ؟»
جام ئېلىپ ئىلكىگە ئېيتتى : «سىرنى پىنھان ساقلىماق» .

سەنمۇ بىلىسەن ، كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويماق ۋە سىر ئېيتماق كانتا ئەيىب ۋە چوڭ نۇقساندۇر . ئەگەر ئۆلىمالار بۇنداق ئىغۋاگەرلىكتىن پەرھىز قىلىشنى تەكىتلىمىگەن بولسىدى ، ھەممىسىنى ساڭا ئېيتقان بولاتتىم ۋە ئەندىشە ئەخلەتلىرىنى جىگەر پارەم بولغان سەن پەرزەنتىمنىڭ كۆڭۈل سەھىنىسىدىن پاك - پاكىز سۈپۈرۈۋەتكەن بولاتتىم .

— ئۆلىما ۋە ھۆكۈمالارنىڭ بۇ توغرىدىكى گەپلىرىغۇ ناھايىتى كۆپ ،— دەپتۇ شىر ،— گەرچە ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سىرنى ئاشكارا قىلىشتىن پەرھىز قىلىشقا بۇيرۇغان بولسىمۇ ، بۇنىڭدا ئاساسەن سىر ئېيتقۇچىنىڭ سالامەتلىكىنى ۋە ئامانلىقىنى كۆزدە تۇتقان . ئەمما يەنە بەزىلىرى ئەگەر خەلقىئالەمگە مەنپەئەتلىك بولىدىغان بولسا ، سىرنى ئىزھار قىلىشقىمۇ رۇخسەت بەرگەن . ئەگەر بىر كىشى بىر مۇسۇلماننى ناھەق ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلغان بولسا ۋە بۇ سىرنى بىر كىمگە بايان قىلىپ ئۇنىڭدىن بۇ سىرنى پىنھان تۇتۇشقا كۇچلۇك ۋەدە ئالغان بولسىمۇ ، ئاڭلىغۇچى ئۇ مۇسۇلماننىڭ ئېھتىيات قىلىپ ئۆز جېنىنى ئامان ساقلىشى ئۈچۈن ئۇ سىرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغان بولسا ، ھەرقانداق چاغدا ئۇ كىشى شەرىئەتتە گۇناھكار بولمايدۇ ۋە خۇدايىتائالانىڭ ئالدىدا ئوقۇبەت كۆرمەيدۇ . بۇنداق چاغلاردا سىرنى مەخپىي تۇتۇش يامانلارغا شېرىكلىك قىلغانلىق بولىدۇ . بۇ خەۋەرنى ساڭا يەتكۈزگۈچى سىرنى ساڭا ئېيتىش بىلەن ئۆزى ياقىغا چىقىپ ، بۇ سىرنى پاش قىلغانلىق تۆھمىتىنى ساڭا يۈكلەپ قويۇشىمۇ ئېھتىمال ياكى مەندىن تارتىـ

ئىپ بۇ سىرنى پاش قىلىشتا سېنى ۋاستە قىلغان بولۇشمۇ مۇمكىن . ئىشقىلىپ ، مېنى ئۇنىڭدىن ياخشىراق خەۋەردار قىلغىن . بۇ توغرىدا قانچە نەسىھەت ۋە شەپقىتىڭ بولسا ، ماڭا كۆرسەتكەيسەن .

سىرىڭنى بايان ئەيلە مەن سىرىڭغا مەھرەممەن ،
نازىڭنى نېرى تاشلا ، مەن ئەمرىڭدە بەردەممەن .

— بۇ قىلغان بېشارەتلىرىڭ ناھايىتى ياخشى بولدى ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى ، — ئەمما سىرنى ئىزھار قىلىشنىڭ ئىككى ئەيىبى بار : بىرى ، كىشىگە ئۆز سىرىنى ئېيتقۇچىغا دۇشمەنلىك قىلغانلىق بولىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، خەلق ئارىسىدا ئاغزى بوش دېگەن بەتنامغا قالىدۇ . بىر كىم سىرنى پاش قىلىپ قويسا ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئىشىنىپ سىر ئېيتمايدىغان بولىدۇ ھەم نەزەردىن چۈشۈپ قالىدۇ . دۇشمەنلەرنىڭمۇ تەنىسىگە كىرىپتار بولىدۇ .

نىھان تۇتماققا سىرىمنى ، ئەگەرچەندە جىگەر كۆيدى ،
ۋە لېكىن دۇشمىنىم قورقۇنچىدىن ئاغزىمغا موم تىقتىم .

مەن ھۆكۈمالارنىڭ : «كىشىنى ئۆز سىرىنىڭ شىرى ئۆلتۈرىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغانمەن . يەنى ئەگەر كىشى ئۆزىنىڭ سىر گۆھەرلىرىنى يوقلۇق قۇتچىسىغا يوشۇرمىسا ، ھەر قاچان ئۇ سىر ئۇنىڭ بېشىنى قەستلەشكە ئەلەم كۆتۈرىدۇ . ھەر كىشى سىرىنى قولدىن چىقىرىپ قويسا ، خۇددى بېشىنى تەندىن جۇدا قىلغانغا باراۋەر بولىدۇ . كىشى بېشىنى ساقلايمەن دەيدىكەن ، سىرىنى ساقلىشى كېرەك . سەن تېخى چۈلۈۋۈردارنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن ، ئۇمۇ پادىشاھنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇپ ، ئاقىۋەت ئۆز بېشىدىنمۇ ئايرىلغانكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— ئۆتكەن زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

پادىشاھ بىلەن چۈلۈۋۇردارنىڭ ھېكايىسى

ئۆتكەن زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، ئۇنىڭ تەختى ئادالەت زەرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن ، شەپقىتىنىڭ شامى مەملىكەت ئەترا-پىغا روشەنلىك بەرگەنىكەن .

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك ، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە ،
كۈچ - قۇدرەتتە دارا ھەم ئىسكەندەر شانۇ شەۋكەتتە .

بىر كۈنى ئۇ شىكارغا چىقىپتۇ . ئۇ كۈنى ھەممەيلەن ئوقيا ئالغان بولۇپ ، ھەر كىم ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولغانىكەن .

— مەن سەن بىلەن ئات چاپتۇرۇشمەن ، چۈنكى ئۇزۇن ۋا-قىتلاردىن بېرى ، ئىككىمىزنىڭ ئېتىنىڭ قايىسىسىنىڭ يۈگۈرۈك ئىكەنلىكىنى بىر بىلىپ بېقىش ئارزۇسى كۆڭلۈمدە بار ئىدى ،— دەپتۇ پادىشاھ ئۆز چۈلۈۋۇردارىغا . شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن ئاتقا مىنىشىپتۇ .

ئۇلار خېلى ئۇزاق چېپىشىپ ، شىكارغا چىققانلارنىڭ نەزىر-دىن يىراقلاشقاندىن كېيىن ، پادىشاھ ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ توختىتىپتۇ . چۈلۈۋۇردارمۇ توختاپتۇ .

— مېنىڭ توپتىن ئايرىلىپ بۇ يەرگە كېلىشىمدىكى غەرەز شۇكى ،— دەپتۇ پادىشاھ چۈلۈۋۇردارغا ،— مۇشۇ كۈنلەردە كۆڭ-لۈمگە بىر ئەندىشە پەيدا بولۇپ قالدى . خاس مۇلازىملىرىمدىن ھېچقايسىسىغا ئىشەنمىگەنلىكىم ئۈچۈن ، مۇشۇ باھانە بىلەن جاينى خىلۋەت قىلىپ ، بۇ سىرىمنى ساڭا ئېيتماقچى بولغانىدىم ، لېكىن باشقا كىشى ھەرگىز بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولماسلىقى كېرەك .

چۈلۇۋردار خىزمەت شەرتىنى بەجا كەلتۈرۈپ ، تەزىم بىلەن شۇنداق دەپتۇ :

شاھىم ، دەۋران ساڭا پۇرخەندە بولسۇن ،
ئاي كۈن بىلەن پەلەك ھەم بەندە بولسۇن .

— گەرچە پېقىر قۇللىرى ئۆزۈمدە بۇ ئىشقا ھېچقانداق سالاھىيەت بارلىقىنى كۆرمىگەن بولساممۇ ، ئىنايەتلىرىنىڭ ئاپتىپى ماڭا دۆلەت نۇرىنى چۈشۈرسە ، باھار ئەسرارلىرىنىڭ ھەقىقىتىگە مەھرەم بولالايدىغان ساباممۇ بۇ چىمەندىن بۇيى ئالالمىغاي ۋە ھەتتا كۆڭلۈممۇ سىر ماللىرىغا خەزىنە بولغان ۋۇجۇدۇمدىن بۇ سىرنى بىلىشنىڭ پېيىگە قەدەم قويالمىغاي .

خۇددى پىنھان بولغاندەك تەن ئىچىدە جان ،
تۇتارمەن بۇ سىرنى جانىم ئىچرە پىنھان .

ئۇنىڭ سۆزىدىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى خۇش بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— مەن ئۆز ئىنىمدىن ئەندىشە قىلىپ قالدىم . مۇشۇ كۈنلەردە مەن ئۇنىڭ خۇيى - پەيلىدىن ماڭا قەست قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئېنىق سېزىپ قالدىم . ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈشكە بەل باغلاپتۇ . مەنمۇ ئۇنىڭدىن ماڭا زەرەر يېتىشتىن بۇرۇنراق ئۇنىڭ ۋۇجۇد تېشىنى يولۇمدىن كۆتۈرۈۋېتىش ۋە پەلەك چىمەنلىكىگە ئۇنىڭ ئازار تېكىنىدىن خالاسلىق بېرىشكە ئىرادە باغلىدىم . سەن ھەمىشە مېنىڭ ئامانلىقىمغا ئېھتىيات قىلىشىڭ لازىم .

چۈلۇۋردار پادىشاھنى قوغداشقا ۋە ئۇ سۆزنى يوشۇرۇشقا ۋەدىلەرنى بېرىپ قەسەم ئىچىپتۇ . لېكىن تېخى ئۆز مەنزىلىگە يېتىپ بارماي تۇرۇپ بۇڭاپالىق قىلىپ مەككارلىق ۋە خىيانەت كوچىسىغا قەدەم قويۇپتۇ . ئۇ بىر كۈنى پۇرسەت تېپىپ ، پادىشاھ-

نىڭ ئىنسىنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى بايان قىپتۇ . ئۇنى ئاڭلىغان شاھزادە ناھايىتى كۆپ مىننەتدار بولۇپ ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن نەسى ئىلتىپاتلارنى ۋەدە قىلىپ ئۆزىنى ئوبدان مۇھاپىزەت قىپتۇ . ئەنە شۇ يوسۇندا ئازغىنا ۋاقىت ئۆتۈپ ، زامانىنىڭ ئادىتى بويىچە پادىشاھنىڭ دۆلەت باھارى خازانغا ئالمىشىپتۇ ـ دە ، تەخت خالىي قاپتۇ . خالايىقلار شاھزادىنى ئۇنىڭ ئورنىغا تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ .

مەملىكەت باغىدا دۆلەت غۇنچىسى خەندان ئۇرۇپ ،
سەلتەنەت بوستانىغا تىكلەندى بىر يېڭى كۆچەت .

ئۇ تەختكە چىققان كۈنىلا چۈلۈۋۇردارنى ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىپتۇ . بىچارە چۈلۈۋۇردار ناھايىتى زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ :
— مېنىڭ ئۆزلىرىگە ئىخلاس ۋە تەرەپتارلىق قىلىشتىن باشقا گۇناھىم يوق ئىدى ، پادىشاھىم !
— كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇشتىنمۇ چوڭ گۇناھ بولامدۇ ؟— دەپتۇ يېڭى پادىشاھ ،— ئاكام پۈتۈن دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن يالغۇز سېنى ئۆز سىرىغا مەھرەم قىلغانىدى . لېكىن سەن ئۇنى قوغدىمىدىڭ ، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ساڭا ئىشەنگىلى بولامدىكەن ؟ بۈۋاپا دوست بىلەن بىللە بولغاندىن كۆرە ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكەن مىڭ ھەسسە ياخشى .

گەر زۇۋانىڭ بولسا ساڭا سىر ساقلىغۇچ ،
كارى يوقتۇر بېشىڭ بىلەن قىلىچنىڭ ھېچ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، سىرنى پاش قىلىش ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ .
— ئەي مېھرىبان ئانا ،— دەپتۇ شىر ،— ھەركىم ئۆز سىرىنى پاش قىلغان بولسا ، ئۇنىڭ غەرىزى شۇ سىرىنى ئىزھار قىلىۋې-

لىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس - تە ! چۈنكى ئۆز سىرىغا ئۆزى مەھرەم بولالماي ، ئۆز سىرىنى ئۆزى ساقلىيالماي باشقا بىر كىمگە دېگەن بولسا ، ئۇ يەنە باشقا بىرىگە دېسە ، ئەلۋەتتە ئۇنى مەزۇر تۇتۇش كېرەك . بىر كىم كۆتۈرەلمىگەن يۈكنى باشقىلارمۇ كۆتۈرەلمەيدىغان بولسا ، ئۇنداق ئەجەبلىنىدىغان يېرى يوققۇ ؟

ئۆز سىرىڭغا بولمىدىڭ ئۆزۈڭ مەھرەم ،
ئاسرىمىسا ئۆزگىلەر ئەجەبلەنمە .

گەرچە سىرنى پاش قىلىش ئەيىب بولسىمۇ ، ئۇنى ئېيتىش بىلەن ھەقىقەت ئاشكارىلىنىپ ، ئەيىبنى يوشۇرىدىغان سىرلارمۇ بولىدۇ . مەن سېنىڭ ھەقىقەتنى سۆزلەپ كۆڭلۈمدىكى غەمنى كۆتۈرىۋېتىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن . ئەگەر ئېنىق ئېيتىشقا ئوڭايسىزلانساڭ ، كىنايە بىلەن دېسەڭمۇ بولىدۇ ، سۆز - ئىبارىلەر بىلەن ئىپادە قىلمىساڭ ، ئىشارەت بىلەن سۆزلىسەڭمۇ بولىدۇ .

— مۇشۇ پىتىنىنى قوزغىغان پىتىنخور نابۇكارنىڭ جازاسىنى بېرىشىڭ شەرتى بىلەن ئېيتىسام ئېيتىپ بېرەي ،— دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى ،— شەرتىم شۇكى ، ئالىملار ۋە دانىشمەنلەر ئەپۇ قىلىشىنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا بەزى مۇبالىغە سۆزلەرنى ئېيتقان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ، ئۇنىڭ كۆزىگە ئەپۇ جامالىنى كۆرسەتمەيسەن . ئالەمگە پىتنە - پاسات پەيدا قىلىدىغان گۇناھلار يۈز بەرگەن بولسا ، ئۇنى ئەپۇ قىلىشتىن جازالاش ئەلادۇر . پادىشاھقا زەرەر يەتكۈزىدىغان گۇناھلارنى سادىر قىلغان بولسا تېخىمۇ شۇنداق . پادىشاھنىڭ دىيانىتى ۋە مۇروۋۋەتىنى مەككارلىق ۋە خىيانەت بىلەن بۇلغىۋېتىدىغان بۇنداق بەتنىيەتلەردىن ئىنتىقام ئېلىنمىسا ، باشقا پىتنىخورلارمۇ پىتنە - پاسات پەيدا قىلىدىغان ئىشلاردىن يانمايدۇ ، بەلكى ھېلىقى بەتقىلىقنىڭ يامان ئىشلىرى بۇلارغا ئۆز ئەمەللىرى ئۈچۈن دەستۇر بولۇپ قالىدۇ . بۇ توغرىدا ئەپۇغا يول بېرىش ياخشى ئەمەس . «قىساس ئېلىنغاندا ، ھايات ئۇلى مۇستەھ-

كەم بولىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمى بويىچە ئۇنداق چېقىمچىلارنى ئۆلتۈرمەك كېرەك. گېپىمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، قىساس ئېلىنغاندىلا، كىشى كىشىنى ناھەق ئۆلتۈرەلمەيدۇ ھەم زەردىن سېلىشقا پېتىنالمايدۇ.

قىلسا دەۋەت كىشى ئازارىغا ھەر كىمكى سېنى،
مەملىكەتنىڭ دۇشمىنىدۇر، ئۆلتۈر ئاۋۋال ئۆزىنى.

بۇ مۇقەددىمىلەردىن كېيىن دېمەكچى بولغان غەرىزىم شۇكى، سېنىڭ ھاياتىڭغا بۇنچىۋالا غەم - غۇسسىلەرنى سالغان مەككار دېمىنەدۇر.

— سەن ئەمدى قايتىپ كەتكىن، بۇ توغرىدا مەن ياخشىراق پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئويلىنىپ باقاي،— دەپتۇ شىر.

شىرنىڭ ئانىسى ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ. شىر ناھايىتى كۆپ پىكىر يۈرگۈزگەندىن كېيىن، بارلىق لەشكەر ۋە تاۋابىئاتلارنىڭ ھازىر بولۇشىغا ئەمر قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق دۆلەت ئەركانلىرى — ئەمىرلەر، ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا يىغىلىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، شىر ئانىسىغا، دېمىنەگە كىشى ئەۋەتىپ ئۇلارنى چاقىرتىپ كەپتۇ. شىر بىر ھازاغچە دېمىنەگە قاراپمۇ قويماستىن، ئۆزى بىلەن ئۆزى ئۇزۇن پىكىر يۈرگۈزۈپ كېتىپتۇ. دېمىنە ئۆزىگە بالا ئىشىكى ئېچىلىپ، خالاسلىق يولى باغلانغانلىقىنى سېزىپ، يېنىدا تۇرغان يېقىنلىرىنىڭ بىرىگە ئاستاغىنا دەپتۇ:

— بۇ جامائەتنىڭ بۇنچىۋالا يىغىلىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟ قانداق ھادىسە يۈز بېرىپتۇ؟ پادىشاھ ئەجەب چوڭقۇر خىيالغا چۆكۈپ كېتىپتىغۇ؟

— پادىشاھنى سېنىڭ ھاياتىڭ توغرىسىدىكى خىيال ئاشۇنداق تەپەككۇرغا سېلىپ قويدى. سېنىڭ خىيانىتىڭ ۋە پىتنە - پاساتىڭ ھەم ئۇنىڭ مېھرىبان دوستى توغرىسىدا ئېيتقان يالغان

سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئاشكارىلاندى . ھىيلە ـ مىكىرلەر يۈزە-
دىن پەردە كۆتۈرۈلدى . ئەمدى كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان
ئارىلىقتا سېنىڭ تىرىك قېلىشىڭنىڭ مۇمكىنچىلىكى يوق . مەن-
دەك يامانلىق ئوچقىنى ھايـاتلىق ھـۆجرىسىدا سـاقلاشنىڭ
ئـورنى قالمىدى ،— دەپ ۋارقىراپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇنىڭ سۆزىنى
ئاڭلاپ قالغان شىرنىڭ ئانىسى .

— بۇرۇن ئۆتكەن بۇزرۇكلەر ھەر بىر ئىشقا بىردىن ھۆكۈم
قىلىشقان ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ئاسايىشى ئۈچۈن روشەن يوللارنى
ئېچىپ قويغان . ئۇلارنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرىدىن بىرى : «ھەر
كىشى جان ـ دىلى بىلەن پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلسا ، ئۇ
پادىشاھقا يېقىنلىق دەرىجىسىنى تاپار . ئەگەر كىمكى پادىشاھقا
يېقىنلىق دەرىجىسىگە يەتسە ، ئۇنىڭغا پادىشاھنىڭ دوستلىرى ھەم
دۇشمەنلىرى تەڭلا دۇشمەن بولىدۇ . دوستلار ھەسەتتىن ، دۇشمەن-
لەر ئۇنىڭ پادىشاھنىڭ ئىشلىرىغا ياخشى نەسىھەت ۋە مەسلىھەت
بېرەلەيدىغانلىقىدىن دۇشمەنلىك قىلىشىدۇ » دېگەندىن ئىبارەت .
كىمكى پادىشاھقا قانچە يېقىن بولسا ، ئۇنىڭ خەتىرى شۇنچە كۆپ
بولىدۇ . شۇ سەۋەبتىن ھەقىقەت ئەھلى ئۆزىنىڭ خاتىرجەملىكى
ۋە راھىتىنى دەپ ، پانىي دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ ، خۇداغا ئىبادەت
قىلىشنى مەخلۇققا خىزمەت قىلىشتىن ئارتۇق بىلگەن . چۈنكى
ئاللاتائالانىڭ دەرگاھىدا سەۋەنلىك يۈز بەرمەيدۇ ؛ جەبىر ـ زۇلۇم
سادىر بولمايدۇ ؛ ياخشىلىققا يامانلىق ، تائەتكە ئوقۇبەت ۋە جازا
بېرىش يوسۇنى يوق . ئۇ بارلىق پادىشاھلارنىڭ پادىشاھىدۇركى ،
ئۇنىڭ ھۆكمى ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىقمايدۇ .

تەڭرى ئەدلى بىر يوسۇندا تۇرغۇسىدۇر تائەبەت ،
ئۆزگە يەردە گاھ رىزا بار ، گاھى بار مەجبۇرىيەت .
يوق ئىرادە ئۇندا زۇلۇم ، گەر بار ئىرادە بۇنداق زۇلۇم ،
يوق ئىرادە ئۇندا غەلەت ، گەر بار ئىرادە بۇنداق غەلەت .

خالايىقىنىڭ تولا ئىشلىرىغا خۇدانىڭ سۈيىتىگە خىلاپ ھالدا كۆپىنچە ئىختىلاپ ۋە بۆلگۈنچىلىك ئارىلاشقان بولىدۇ . ئۇلار گا- ھىدا ئازاب - ئوقۇبەت زۆرۈر بولغان گۇناھكارلارغا رەھىم - شەپقەت قىلىدۇ ، گاھىدا تەربىيەت قىلىش ۋاجىپ بولغان ۋاپادار- لارغا قەھر - غەزەپ يەتكۈزىدۇ . چۈنكى ، نۇقسان ھاۋاسى ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىدا غالىبلىق ئورۇننى ئىگىلىگەن بولىدۇ . شۇڭا خاتالىق شەيتىنى ئۇلارنىڭ خۇي - پەيلىگە خوجايىن . سۆزلىرىدە غەرەز روشەن ، ئەمەللىرىدە رىيا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىگەن بولىدۇ . ياخ- شى بىلەن يامان ئۇلارنىڭ ئالدىدا تەڭ ، پايدا بىلەن زەرەر ئۇلارنىڭ نەزەرىدە باراۋەر كۆرۈنىدۇ . ئەگەر بىر كىم پۈتۈن يەر يۈزىنىڭ خەزىنىسى بىلەن پادىشاھنىڭ خەزىنىسىنى تولدۇرۇۋەتسە ، پادىشاھ ئۇنىڭدىن قىلچە مىننەتدار بولمايدۇ . يەنە بىر كىشى كىچىك پادە- شاھقا دەشنام قىلسا ، پادىشاھ ئۇنىڭ بېشىنى ئىززەت ئاسمىنىغا چىقىرىدۇ .

بۇنچە نازنى كۆر يەنە بىر مۇنچە ئىستىغناغا باق ،
نەغمە - ساز بولسۇن ئىشىك ، يا ئۇن سىلىپ زار يىغلىماق .

ئەسلىدىغۇ مەن مۇلازىمەتچىلىككە يېقىن يولىماسلىقىم ، خىل- ۋەت بۇلۇڭدىن چىقىپ ، كۆيۈپ تۇرغان ئوتقا ئوخشايدىغان پادىشاھ خىزمىتىنى قوبۇل قىلماسلىقىم كېرەك ئىدى . ھەر كىشى پاراغەت- لىك قەدىرنى بىلمىسە ۋە خۇداغا تائەت قىلىشنى مەخلۇققا خىزمەت قىلىشقا ئالماشتۇرسا ،ئۇنىڭغا ھېلىقى زاھىتقا يەتكەندەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن ئىكەن - دە !— دەپتۇ دېمىنە .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ شىرىنىڭ ئانىسى .

— مەسىلدە كەلتۇرۇلۇشچە ، بىر زاھىت ،— دەپ ھېكايىسە- نى باشلاپتۇ دېمىنە .

تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھېكايىسى

بىر زاھىت بار بولۇپ ، ئۇ دۇنيا تەئەللۇقاتىدىن يۈز ئۆرۈپ خىلۋەت بۇلۇڭنى ۋاجىپ بىلگەن ، يېمەك - ئىچمەك ، كىيىم - كېچەكتە تەكەللۇپنى تاشلاپ ، بوز ۋە چەكمەنگە قانائەت قىلغان كىشى ئىكەن .

قاچتى غەمدىن بەردى ئۆزىن پاراغەتكە ،
ئېتىكىنى قىلدى بەند تاغ ئېتىكىگە .
نېمەت بەرمەي تېنىگە قىلدى جاپا ،
قىلىپ ئازغا قانائەت يېدى گىياھ .

ئۇنىڭ تەقۋادارلىقىنىڭ داڭقى ئازغىنا ۋاقىتتا شۇ دىيارنىڭ شەھەر ۋە سەھرالىرىغا تارقىلىپتۇ . خالايىق ئۇنى تەۋەررۈك دەپ بىلىپ ، يىراق - يېقىندىن ئۇنىڭ خىزمىتىگە كېلىشكە باشلاپتۇ .

ئۇ دىيارنىڭ خۇدا رىزالىقىنى ئۆز پادىشاھلىقىدىن ئەلا بىلىدىغان ۋە ھەمىشە ئەنبىيا ھەم ئەۋلىيالارنىڭ ئەخلاقلىرىنى جارى قىلغان بىر ئادىل پادىشاھى بار ئىكەن .

پاك نەزەرلىك ياخشى خۇيلۇق شۇ كەبى گۈزەل ئەخلاق ،
ياخشىدۇر پۇقراغا ، سۇلتانغا ئۇنىڭدىن ياخشىراق .

پادىشاھمۇ ئۇ زاھىتنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا بېرىپ ، مۇبارەك نەپسىدىن مەدەت ئىزدەپ ، ئۇنىڭدىن پادىشاھلارغا لايىق نەسىھەت قىلىشنى تىلەپتۇ .

— ئەي پادىشاھ ، — دەپتۇ زاھىت ، — خۇدانىڭ بەندىلەر ئۈچۈن ياساپ قويغان ئىككى ساربىي بار : ئۇنىڭ بىرى پانىيدۇر ،

ئۇنى دۇنيا دەپ ئاتايدۇ . يەنە بىرى باقي بولۇپ ، ئۇنى ئاخىرەت دەپ ئاتايدۇ . ئالىي ھىممەتكىنىڭ تەقەززاسى بىلەن ساڭا سازاۋەر بولىدىغىنى شۇكى ، پانىي مەنزىلگە باش لىڭشىتماي ، باقي مەنزىلىكىتىنىڭ پادىشاھلىقىغا نەزەر سالغايسەن .

ئاخىرەتنى ئىزدىگىن ، ئۇندا خۇشاللىق بىپايان ،
ئاخىرەت چوڭلۇقىدىن بىر زەررىدۇر بۇنداق جاھان .
كۆپ تىرىشقايسەن بۇ دۇنيا ئۈچىدە سەن ھەمىشە ،
ئاخىرەتتىن تېپىشقا ئاخىرىدا بىر نېسىۋە .

— قانداق تەدبىر بىلەن باقي مەملىكەتىنىڭ پادىشاھلىقىنى ئۆزىگە قارىتقىلى بولىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— ئۇنى مەزلۇملارنىڭ دادىغا رەھىم قىلىش ، مەھرۇملارنىڭ ھەم موھتاجلارنىڭ پەريادىغا يېتىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ ، — دەپتۇ زاھىت ، — ھەر پادىشاھ ئەگەر ئاخىرەتتە راھەت كۆرۈشنى خالىسا ، پۇقرالارنىڭ راھەت كۆرۈشى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشى كېرەك .

ياتار گۆردە راھەت بىلەن شۇنداق كىشى ،
خالايىقنىڭ ئاسايىشى بولسا ئىشى .
شاھلار كۆرەر بەختۇ ئىقبال ، ياخشى دۆلەت ،
ئاجىزلارغا تاڭمىسا گەر مەجبۇرىيەت .
بىر قولىدا تۇتسا مەزمۇت شاھلىق ئىشىن ،
بىر قولىدا بولماق كېرەك ئەدلى ۋە دىن .

زاھىت ئۆز نەسىھىتىنى تامام قىپتۇ . پادىشاھقا زاھىتنىڭ سۆزلىرى بەك ياراپ كەتكەنلىكتىن ، ئۇ ئىرادە قولىنى زاھىتنىڭ ھىممەت ئىبتىكىگە ئۇرۇپتۇ ۋە دائىم ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ ، ئۇنىڭدىن تەلىم ئېلىپ تۇرۇپتۇ . بىر كۈنى پادىشاھ زاھىتنىڭ

قېشىدا تۇرغان چاغدا ، بىر توپ دادخورلار كېلىپ ، پەريات ۋە پىغان چېكىشىپتۇ . زاھىت ئۇلارنىڭ دادىغا يېتىش ئۈچۈن ، پادىشاھقا مەملىكەت ۋە مىللەتنىڭ ھالىغا ۋە دەرمان تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا لايىق سۆزلەردىن تەلىم بېرىپتۇ . پادىشاھ زاھىتنىڭ بۇ ئىشىدىن بەكمۇ خۇرسەن بولۇپ شۇنداق ئىلتىماس قىپتۇ :

— ئەي روشەن كۆڭۈللۈك پىرىم ، ماڭا شەپقەت يۇزىسىدىن بەزى چاغلاردا دادخورلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋاستە بولۇپ ، ياخشى تەلىم ۋە سۆزلىرىنى مەندىن ئايىمىغايلا .

زاھىت مەھرۇملار ۋە دەردمەنلەرنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ تېزلىك بىلەن مۇڭاپىق ھەل قىلىنىشىنى كۆزلەپ ھەمدە پادىشاھنى ياخشى ئىش قىلىشقا تەرغىب قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭمۇ ساۋاب تېپىپ قېلىشىدىن ئۈمىدۋار بولۇپ ، پادىشاھنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىپتۇ . شۇنىڭدىن تارتىپ زاھىت ھەر بىر مۇھىم ئىش توغرىسىدا ۋاقىت تەقەززاسىغا مۇناسىپ كەلگۈدەك نەسىھەتلەرنى سۆزلەپ تۇرىدىغان بوپتۇ . پادىشاھمۇ ئۇ نەسىھەتلەرنى زور قىزىقىش بىلەن قوبۇل قىلىدىغان بوپتۇ . ئىش شۇ يەرگە يېتىپتۇكى ، پادىشاھ مەملىكەتنىڭ نۇرغۇن مۇھىم ئىشلىرىنى زاھىتنىڭ ھۆكمى بويىچە بىر تەرەپ قىلىدىغان بوپتۇ . بۇنىڭ بىلەن زاھىتنىڭمۇ كۈندىن - كۈنگە مال دۇنياسى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ ھەمدە بارا - بارا مەنسەپ ۋە ئۇلۇغلۇق سەۋداسى كۆڭلىگە كىرىۋىلىپ ، تائەت - ئىبادەتلىرىنىڭ بىناسىغا يوچۇقلار پەيدا بولۇشقا باشلاپتۇ . ئۇلۇغلۇق ۋە مەنسەپ تەمەننا سى زاھىتنىڭ بېشىنى پارا-غەت ياستۇقىدىن ئېلىپ ، كىبىر تاجى تەرەپكە يۇزلەندۇرۇپتۇ .

بۇ جاھاندا كىمنى دۇنيا چىقارمىدى يولدىن ،
غەپلەت مەيىن كىم ئىچمىدى بۇ جاھاننىڭ قولىدىن .

بۇ دۇنيا بىر مەككار قىزدۇركى ، نۇرغۇن مەرد يىگىتلەرنى ئۆزىنىڭ مۇھەببەت كەمەنگە ئىلغان . بۇ دۇنيا بىر ھىيلىگەر

كەمپىركى ، كۆپلىگەن پالۋانلارنى خۇددى پىجەنگە ئوخشاش بالا قۇدۇقىغا سالغان .

زۇلۇم زالىنىڭ① ئىلكىدە رۇستەم② ،
پىجەن③ قۇدۇقتا چەكتى دەرد - ئەلەم .
مىسىردا جاپا نىلى دولقۇنلاپ ،
قانلىق كىيىمدە يۇسۇپ زار يىغلاپ .
تۇتتى مۇسلى④ پىراق يولىنى ،
مۇئەددى⑤ ئالدى نىياق كويىنى ،
قەسىر ئەتتى ئەل بېشىنى تىزىپ ،
قىلدى دەريا خەلق قېنىدىن ئاققۇزۇپ .

شۇنداق قىلىپ زاھىت ھەق تائىتىنىڭ مۇشەققىتىنى تاشلاپ ، نەپسى - بالانىڭ لەززىتىنىڭ راھىتىنى سۇرۇشكە باشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بوينىغا «دۇنيانى دوست تۇتماق جىمى بالالارنىڭ بېشىدۇر» دېگەن سۆزنىڭ لەنىتى چۈشۈپتۇ . پادىشاھ ئۇنىڭ كۆز-سەتمىلىرى ۋە تەدبىرلىرىنى مەملىكەت ئىشلىرىنىڭ مەسلىھىتىگە مۇۋاپىق كۆرۈپ ، بىر يولىلا ئىختىيار تىزگىنىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇنقۇزۇپ قويۇپتۇ . بۇرۇن ئازغىنا نان تېپىشتىن بۆلەك غېمى بولمىغان زاھىتنىڭ بېشىغا ئەمدىلىكتە بىر پۈتۈن جاھاننىڭ غېمى چۈشۈپتۇ .

يوقالدى چىمەنده سەن كۆرگەن گۈلزار ،
بولدى كۆز ، ئەمدى قالمىدى باھار .

بىر كۈنى ئۇنىڭ قېشىغا پات - پات كېلىپ سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغان بىر دەرۋىش كېپتۇ ۋە ئۇنىڭ بۇنداق

---

①②③④⑤ بۇلار پىردەۋسى يازغان «شاھنامە» دېگەن چوڭ ھەجىملىك ئەسەرنىڭ قەھرىمانلىرى .

شان ـ شەۋكىتى ۋە ھەشەمەتىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ .

ئابىھايات قارا بولدى ، ئۇندا خىسلەت قالمىدى ،
گۈل شېخىدىن تامدى قان ، ئاۋۋالقى گۈلزار قايىدىدۇر ؟

كەچ كىرىپ خەلق غوۋغاسى سەل ـ پەل بېسىلغاندا ، ئۇ دەرۋىش زاھىتقا شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي شەيخ ، ماڭا كۆرۈنۈۋاتقان بۇ قانداق ھال ؟ مەن كۆرۈۋاتقان بۇ قانداق سۈرەت ؟

ئۇمىد قىلغان سائىتىدە كەپ تۇراتتى ئوقىتىلىڭ ،
قايدا قالدى ئاشۇ پۇرسەت ئاشۇ ئەھۋال قايىدىدۇر ؟

زاھىت قانچە سەۋەب كۆرسەتكەن بولسىمۇ ، دەرۋىش ئۇنىڭغا ئىشەنمەي :
— بۇ سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى نەپسىڭنىڭ باھانىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس ، — دەپتۇ دەرۋىش ، — گېپىڭنىڭ مەزمۇنىدىن شۇ مەلۇم بولىدۇكى ، مۇبارەك خاتىرەڭ دۇنيا ماتايىغا مايىل بولۇپ قاپتۇ . شەرەپلىك كۆڭلۈڭ مەنسەپ ۋە مال تېپىش پىكرىگە باغلىنىپ قاپتۇ ، — دەپتۇ .

سەن كەبى ئالىي ھۇماغا ئۇستىخان ھېرىس ئەجەب ،
ساپتۇ ھىممەت سايىسىنى مۇردا ئۇستىگە ئىسىت .

— مېھرىبان دوستۇم ! — دەپتۇ زاھىت ، — خالايىقنىڭ بېرىش ـ كېلىشلىرى ۋە غوۋغا سېلىشلىرىدىن مېنىڭ ھالىمغا ھېچ نۇقسان يەتمىدى . مەن كۆڭلۈمدە ئاشۇ سەن بىلگەن ئىشقىلا مەشغۇل بولۇۋاتىمەن .
— سەن تېخى بىخەۋەر ئوخشايسەن ، — دەپتۇ دەرۋىش ، —

نەپسى ـ بالا سېنىڭ كۆزۈڭنى توسۇۋاپتۇ . سەن هوشۇڭنى تاپقان ۋاقىتتا پۈشايمان پايدا بەرمەيدۇ .

مۇنداق ئىشنى ئەيلىدىڭ ، كەلسە ساڭا ئىش ئاخىرى ،
يۈز پۈشايمان كەلتۈرەرسەن پايدا بەرمەس ئاخىرى .

سېنىڭ هازىرقى ئىشىڭ خۇددى قامچا بىلەن يىلاننى ئايرىيال-
ماي ، هالاكەتكە ئۇچرىغان قارىغۇنىڭ ئەهۋالىغا ئوخشاپ قاپتۇ .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ زاهىت .
— بىر قارىغۇ ، — دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ دەرۋىش .

قارىغۇ يولۇچىنىڭ هېكايىسى

بىر قارىغۇ بىلەن بىر كىشى بىرلىكتە سەپەرگە چىقىپتۇ ۋە قاش قارايغاندا بىر مەنزىلگە كېلىپ چۈشۈپ ، كېچىسى شۇ يەردە قونۇپتۇ . ئۇلار ئەتىسى ئەتىگىنى تېخى سۇبهى يورۇمىغان ۋاقىتتا يولغا چىقماقچى بولۇپ ئاتلىنىپتۇ . لېكىن قارىغۇ قامچىسىنى ئىزدەپ تاپالماپتۇ . شۇ جايدا سوغۇقتىن توڭلاپ قالغىلى تاس قالغان بىر يىلان ياتقانكەن ، قارىغۇ ئۇنى قامچا ئوخشايدۇ دەپ خىيال قىلىپ قولىغا ئاپتۇ ۋە سلاپ كۆرۈپ بېقىپ ، سىلىق هەم يۇمشاق قامچا ئىكەن دەپ كۆڭلى شاد بوپتۇ . ئۇلار ئاتلىنىپ بىرەر سائەت يول يۈرگەندىن كېيىن سۇبهى يورۇپ ئالەم روشەن بوپتۇ . قارىغۇنىڭ يىلاننى كۆتۈرۈۋالغانلىقىنى كۆرگەن هەمراهى قاتتىق چۆچۈپ كېتىپ :
— هەي بۇرادەر ، قولۇڭدا زەهەرلىك يىلان تۇرىدۇ . ئۇنى دەرهال تاشلىغىن ، بولمىسا ساڭا زەرەر يەتكۈزۈپ قويىدۇ ، — دەپتۇ .
قارىغۇ : «هەمراهىمنىڭ بۇ قامچىغا كۆزى چۈشكەن ئوخشاي-

دۇ» دەپ گۇمان قىلىپ :

— ھەي ئەزىز ،— دەپتۇ ئۇ ،— كىشىنىڭ بەختى بىلەن كىشىنىڭ نېمە كارى بار؟ مەن قامچامنى يىتتۈرۈپ قويغانىدىم ، سېخىي پەرۋەردىگارىم ماڭا ئۇنىڭدىن ياخشىراق قامچا ئاتا قىلدى . ساڭىمۇ تەلىيىڭ مەدەت قىلسا ، ياخشى قامچىدىن بىرنى تېپىۋالارسەن ، مەن سېنىڭ ئەپسۇنۇڭ بىلەن بۇ قامچىنى تاشلۇۋېتىدىغان ئەخمەق ئەمەسمەن .

— ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ ھەمراھى كۈلۈپ ،— مەن ھەمراھلىق ھەققىنى ئادا قىلماق ئۈچۈن سېنى بۇ خەتەردىن ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇۋاتىمەن . سۆزۈمنى ئاڭلاپ يىلاننى تاشلا .

قارىغۇنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

بۇ قامچىغا سەن تەمە باغلىۋالدىڭ نېمانچە ،
ئاڭلىغىنكى ھەر كىمگە ھەقتىن يېتەر نېسىۋە .

— سەنزە مېنىڭ قامچامغا كۆز تىكىپ ، مەن تاشلۇۋەتسەم ئۆزۈڭ ئېلىۋېلىشنى ئويلاۋاتامسەن ؟ بۇ سېنىڭ خام خىيالىڭ . ماڭا غايىب ئالەمدىن كەلگەن قامچا بۇ . خەقنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەنلا قولدىن بېرىمەنمۇ بۇنى؟ ھەرگىز بەرمەيمەن !

ھەمراھى ئۇنىڭغا قانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ ، قارىغۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغىلى ئۇنىماپتۇ . ھاۋا بارا ـ بارا قىزىشقا باشلىغاندا ، يىلانغا سەل ـ پەل ئىسسىق ئۆتۈپ مىدىرلاپتۇ ، يىلان كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىنىڭ بەندىكە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ قارىغۇنى چېقىپ ئۆلتۈرۈپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەنمۇ بۇ دۇنياغا ئىشەنمە ۋە ئۇنىڭ نەقىشلىك يىلانغا ئوخشايدىغان سۈرىتىگە ئالداما ، ئۇنىڭ پوستىنىڭ يۇمشاقلىقىنى دوست تۇتقىنىڭ بىلەن ، ئۇ ئىچى ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان قاتىلدۇر .

زەھەردىن چىقماي شېكەر شەربىتى ،
كۆرمەككە پاك بولۇپ زەھەر سۈرىتى .
سەن ئۇنى كۆرۈپلا دېمىگىن ھەسەل ،
شەربەتتۇر ئۇ سۇنى يەتكۈزدى ئەجەل .

زاھىت ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، بۇرۇنقى ئۆتكەن كۈنلىرى-
نى ياد ئېتىپتۇ ۋە بۇگۈنكى كۈنلۈكتە كۆڭلىنىڭ ئېتىكىنى بۇلغا-
غان تەئەللۇقاتنى ئەينەن كۆرۈپتۇ : ئۇ دەرۋىشنىڭ سۆزىنىڭ
ھەقىقىي شەپقەت ۋە مۇھەببەت يۇزىسىدىن ئۆزىگە نەسىھەت قىلىۋاتـ-
قانلىقىنى بىلىپ ، نادامەت يېشىنى كۆزىدىن ئـاققۇزۇپ ، ھـەسـ-
رەت ئـوتىدا كۆيگـەن كـۆكسىدىن دەردلـىك ئاھ ـ پىغان تار-
تىشقا باشلاپتۇ .

غەم ئوتىدا كۆيدى جان ، قانداقچە ئەپغان چەكمەيىن ،
ئۇيقۇ ئىچرە قالدى بەختىم يىغلىمايمۇ زارۇ زار .

زاھىت ئۇ كېچىسى تا تاڭ ئاتقۇچە كۆڭلىنى خۇددى شامدەك
كۆيدۇرۇپ يېشىنى تۆكۈپتۇ ۋە خۇددى پەرۋانىدەك شەۋقىنىڭ شولـ-
سى ئارزۇسىدا ئىزتىراپلارنى چېكىپتۇ . شۇ يوسۇندا تاڭ ئېتىپ ،
سۇبھى سادىقىنىڭ ئاق كىيىملىك زاھىتى ئاپتاپ جايىنامازىنى رو-
شەنلىك مېھرابىنىڭ ئالدىغا يېيىپ ، كېچىنىڭ قارا لىباسلىق
سوپىسى قاراڭغۇلۇق خىلۋەتخانىسىغا كىرگەندە ، يەنى :

سۇبھى كىيدۇرۇپ پەلەكنىڭ ئەڭنگە نۇردىن لىباس ،
قوغلىغاندا قارا پەردىسىنى يۇزىدىن جاھان .

زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسى ئالدىغا خالايىقلار يەنە ھۇجۇم قىلىشقا
باشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغلۇق ۋە بىلەرمەنلىك شامىلى يەنە
زاھىت تەرەپكە كېلىشكە باشلاپتۇ ـ دە ، كېچىدىكى پۇشايمانلىق

ئەلىمىنى ئۇچۇرۇپ تاشلاپتۇ .

كېچە دېدىم : «تاڭلا بۇ سەۋدانى زادى تەرك ئېتەي» .
تاڭ ئېتىپ ئۇنتۇلدى ئۇ سۆز قايتىدىن كەلدى ھەۋەس .

شۇنداق قىلىپ زاھىت مەملىكەت ئىشىنى پۈتۈنلەي ئۆز قولىغا ئېلىپ ، ئەمىر - ۋەزىرلەرنى بىكار قىلىپ قويۇپتۇ . ئۇنىڭ نەپسىنىڭ ئوتى شۇنداق ئۇلغىيىپتۇكى ، ئادالەت يولىنمۇ ئۇنتۇپتۇ . بىر كۈنى ئۇ شەرىئەت ھۆكمىدە قەتل قىلىش جايىز بولمايدىغان بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ . لېكىن ئۇنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن پۇشايمان قىپتۇيۇ ، ئۇنىڭغا ھېچقانداق چارە قىلالماپتۇ . شۇڭا ئۆلگەن ئۆلۈكنىڭ ۋارىسلىرى زاھىت ئۇستىدىن پادىشاھقا ئەرز قىپتۇ . ۋەقەنىڭ ئەينەن ئەھۋالى پۈتۈنلەي مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، پادىشاھ بۇ مۇھىم ئىشنى شەرىئەتكە ساپتۇ . بارلىق مۇپتى ۋە قازىلارنىڭ ئالدىغا بارغانىكەن ، ھەممىسى زاھىتنى قىساس يولى بىلەن ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ . زاھىت ھەر قانچە شىپى كۆرسىتىپ ، جىق مال - دۇنيالارنى ھازىر قىلغان بولسىمۇ ، ھېچ پايدا بەرمەپتۇ . ئاخىر خۇدانىڭ تائىتىنى مەخلۇقنىڭ سۆھبىتىگە پىدا قىلغانلىقىنىڭ شۇملۇقىدىن بىچارە بېشى ئۆلۈمگە كېتىپ ، بۇ دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن مەھرۇم قالغانلىقىنىڭ ئۈستىگە ئۇ دۇنيانىڭ نېمىتىگىمۇ يېتەلمەپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، مەنمۇ خۇداغا تائەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈپ ، شاھىنشاھقا ئىتائەت قىلىشقا مەشغۇل بولغانىدىم . شۇڭا ماڭا ھەر قانداق بالا كەلسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ .

دېمىنە سۆزلىرىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن ، سەلتەنەت مۇلازىملىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سۆزىدىكى پاساھەتتىن ھەيران قېلىشىپتۇ . شىر بولسا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپلا قاپتۇ . ئۇ بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى قانداق قىلسا ۋە

دېمنەنىڭ سۆزىگە قانداق جاۋاب بەرسە بولىدىغانلىقىنى بىلەلمەي تۇرۇپ قاپتۇ . شۇ ئەسنادا ، شەرىنىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان بىر قارا قۇلاق[1] ئورنىدىن تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي دېمنە ! پادىشاھىمىزنىڭ بېشى «ئادىل پادىشاھ خۇدا-نىڭ سايىسىدۇر» دېگەن تاج بىلەن ئاسمانغا تاقاشقان . سېنىڭ پادىشاھىنىڭ ھۇزۇرىدا ئۇنىڭغا مۇلازىمەت قىلىشنى بۇنداق مۇزەم-مەت قىلىشقا ھەددىڭ ئەمەس . پادىشاھنىڭ بىر سائەتلىك ئۆمرى ئادالەت بىلەن ئۆتسە ، ئۇنىڭ ئاتمىش يىللىق ئىبادەت بىلەن باراۋەر بولىدىغانلىقىنى تېخى بىلمەيدىغان ئوخشايسەن ! نۇرغۇنلىغان زا-ھىتلار ۋە ئەۋلىيالار خۇدانىڭ بەندىلىرىنىڭ كارسازلىقى ئۈچۈن پادىشاھلارنىڭ خىزمىتىنى ئىختىيار قىلىپ ئۆتۈشكەنغۇ ! ھەممىنى پەرۋىش قىلدۇرىدىغان روشەن كۆڭۈللۈك شەيخىنىڭ ھېكايىسىمۇ بۇ ھالغا ئادىل گۇۋاھ بولالايدىغۇ !

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دېمنە .

— پارس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپ-تۇ قارا قۇلاق .

شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى

پارس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ، كارامەتتە ۋەللىق مەيداننىڭ پارسلىرىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ، تەركىدۇنيا تاجىسى ئۇستۇنلۇكتە ئاسمان گۇمبىزىگە شىكەست بەرگەن بىر شەيخ بار ئىكەن .

ئۇ ۋىلايەت مۇلكى ئۆزرە ئىدى شاھ ،
ئىككى ئالەم تەركىدىن كىيگەن كۇلاھ .
چاپتۇرۇپ ئاتنى ئەزەل مەيدانىدا ،
ھۆكمى ھەقنى شەرھ ئېتىپ جەۋلانىدا .

---

① بۇ پارسچە نىم كاسە (كېرىم قاچا) دەپ ئاتىلىدىغان ، شەكلى قاپلانغا ئوخشايدىغان ھايۋان .

كىشىلەر ئۇنى «روشەن كۆڭۈللۈك پىر» دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇنىڭ كارامىتىنىڭ تەنتەنىسى رۇم ئەتراپى ۋە مەغرىب دىيارلىرىدا ساياھەت قىلىدىكەن، مۇقاماتىنىڭ دەبدەبىسى مىسىر، شام، ھوجاز ۋە يەمەن مەملىكەتلىرىنىڭ ئاھالىسىگە يولباشچى بولغانىكەن. ئىراق شەيخلىرى ۋە خۇراسان دەرۋىشلىرى ئۇنىڭ مۇھەببەت خېتىگە باش قويغان، تۈركىستان سادىقلىرى ۋە ھىندىستان ئاشىقلىرى ئىخلاس قولىنى ئۇنىڭ ئىرادەت ئېتىكىگە ئۇرغان بىر كىشى ئىكەن. بىر كۈنى ماۋەرائۇننەھرنىڭ[1] سەمەرقەند ناھىيىسىدىكى بىر دەرۋىش ئۇ شەيخنىڭ ئاستانىسىنى زىيارەت قىلماقنى كۆزلەپ، كۆپ جاپالارنى چېكىپ، پارس مەملىكىتىگە كەپتۇ. ھەرقانداق كىشى تەلەپ پۈتىنى ئازار تىكىنى بىلەن جاراھەت قىلمىسا، ۋىسال قولى مەقسەت گۈلىنىڭ ياقىسىغا يەتمەيدۇ.

تىكەن جاپاسىدىن گەر بۇلبۇل چەكمىسە زەخمەت،
تىلى بىلەن دىلىغا كەلمەس گۈلدىن ھېكايەت.

دەرۋىش مەھرۇملۇق باياۋانىدىن ئۆتۈپ، خاتىرجەملىك ۋە ئامانلىق كەئبىسىگە كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئاستانىسىنىڭ تۈپرىقىنى سۆيۈپ، شەۋق ھالقىسىنى قېقىپتۇ. خانىقا مۇلازىملىرىدىن بىرى ئاۋازنى ئاڭلاپ چىقىپ، دەرۋىشتىن ئەھۋال سوراپتۇ. مۇلازىم ھەممە ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن دەرۋىشكە:

— بىرەرسائەت تەخىر قىلىپ تۇرغىن، شەيخ ھەزرىتىم سۇلتانىنىڭ قېشىغا كەتكەنىدى. ئەمدى كېلەر چېغى بولدى، — دەپتۇ.

دەرۋىش شەيخنىڭ سۇلتانىنىڭ مۇلازىمىتىنى قىلغىلى كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپتۇ ـ دە:

— بىھۇدە يول رەنجى قىلىپ كەلگىنىمگە ئىسىت! بۇ شەيخ سۇلتانىنىڭ سۆھبىتىگە مايىل بولۇپ، ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىدۇ.

---

① ئىككى دەريا ئارىسى، بۇ ئامۇ دەريىسى بىلەن سىر دەريىسىنىڭ ئارىلىقىدىكى جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

كەن ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭدىن ماڭا قانداق كەشپى كارامەت ھاسىل بولسۇن؟

ئىت كەبى ئاياغى ئاستىدا ئۆلۈش ئارزۇ ئىدى،
تۇپراق بولدى بۇ تەمەيىم بىر يولى ۋاي، ۋاي ئىستى!

دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن دەرۋىش خانىقادىن چىقىپ، بازارغا بېرىپ كەچ كىرگۈچە بازاردا يۈرۈپبېرىپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلى تېخى رىيازەت ئوچمە قىدا كۆيۈپ، رەنجى ئېشىق ئوتىدا ئېرىمىگەچكە ھەمدە شەيخىنىڭ ھالىدىن تېخى تولۇق خەۋەر تېپىپ بولمىغاچقا، ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، شەيخكە لەنەت تاشلىرىنى ئېتىشقا باشلاپتۇ.

ئۇشبۇ ئادەم قىلدى دەريانىڭ كانارى ئۆزرە سەير،
نە بىلۈر ئۇ سۇدا غەرق بولغان كىشىلەر ھالىنى.

تاسادىپىي شۇ كۈنى بىر ئوغرى زىنداندىن قاچقانىكەن، پادىشاھ ئوغرىنى قاچۇرۇپ قويغان پاششاپقا قاتتىق سىياسەت قىلىپ، ئۇنى ھەر يەردىن بولسىمۇ ئىزدەپ تېپىپ، قولىنى كېسىشكە يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. پاششاپ ئۇنى بازاردا ئىزدەپ يۈرۈپ، تۇيۇقسىزدىن ھېلىقى دەرۋىشكە كۆزى چۈشۈپتۇ ۋە ئۇنى ئاشۇ قاچقان ئوغرى دەپ خىيال قىلىپ، ئۇنى ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ، جاللاتلارغا: «قولىنى كېسىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ. بىچارە دەرۋىش «مەن ئوغرى ئەمەسمەن» دەپ قانچە پەريات قىلسىمۇ پايدا بەرمەپتۇ. جاللات دەرۋىشنىڭ قولىنى كېسەي دەپ تۇرغاندا «روشەن كۆڭۈلۈك پىر» ئۇ ھالىدىن خەۋەر تېپىپ دەرھال ئۇ يەرگە ھازىر بولۇپ پاششاپقا:

— ئۇ ئوغرى ئەمەس. بۇ مېنىڭ ئۇستازىمنىڭ دەرۋىشلىرىدىن بولىدۇ. قولۇڭنى تارت!— دەپتۇ. پاششاپ شەيخنىڭ مىن-

گەن ئېتىنىڭ ئىزىنى سۆيۈپ ، دەرۋىشكە ئۆزرە ئېيتىپ ئۆز ئىشىغا كېتىپتۇ . دەرۋىش ھالاكەتتىن خالاسلىق تاپقاندىن كېيىن شەيخنىڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ يولىغا راۋان بوپتۇ . يولدا كېتىۋاتقاندا شەيخ دەرۋىشنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ ئاستاغىنا :

— ئەي بۇرادەر ، ئېتىراز قىلماق دەرۋىشلەرگە مۇناسىپ ئەمەس ، ئەگەر مەن سۇلتانغا مۇلازىمەت قىلمىسام ، سىزدەك بىچارىلەر زالىملارنىڭ قولىدىن نىجات تاپالمايتتى ،— دەپتۇ .

شۇ چاغدا دەرۋىش ئۆزىنىڭ ئېتىراز قىلغانلىقىنىڭ نادانلىقىتىن ئىكەنلىكىنى ، شەيختەك كامىل كىشىلەردىن ۋۇجۇدقا كەلگەن ھەر قانداق ئىشنىڭ نۇقساندىن خالىي ئىكەنلىكىنى ، چۈنكى بۇنداق كامىل شەيخلەرنىڭ ئىرادىسى خۇدانىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدىغانلىقىنى ، شۇڭا خۇدانىڭ ئىرادىسىز ھېچقانداق نەرسىنىڭ ۋۇجۇدقا كەلمەيدىغانلىقىنى ، ئۇنىڭ ھەر قانداق ئەقىلغا سىغمايدىغاندەك كۆرۈنگەن خۇي ـ پەيلىمۇ ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپتۇ .

ئۇ ئوغۇلنىكىم خىزىر قەتل ئەيلىدى ،
خەلق ئۇ سىرنى بىلمىگەچ ھەرنە دېدى .
شۇ سۇنۇش ئىچرە پۈتۈنلۈك جىلۋىگەر ،
تامنى ئۆرۈش ئىشىدا بىر ئىش نىھان ،
ياسماقتا بىر شىكەستە بىگۇمان .
گەرچە تەندىن قىلسا بىر باشنى نابۇت ،
لېكىن ئۇندىن تاپتى يۈزمىڭ باش ۋۇجۇد .
كامىل ئەگەر تۇپراق ئالسا زەر بولۇر ،
ناقىس ئالتۇن ئالسا خاكىستەر بولۇر① .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، ئۆتكەن زامانىدا ئۆتكەن بۇزرۇك كىشىلەرمۇ پادىشاھلارغا مۇلازىمەت قىلىشنى ئىخىتىيار قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ دەرگاھىدا يۈرمەكنى ئار كۆرمىگەن .

بۇگۈنكى كۈندە سەن ئۆزۈڭنى نېمە چاغلاۋاتىسەن؟
— بۇزرۇكلەرنىڭ پادىشاھلارنىڭ خىزمىتىنى قىلغانلىقى توغرىسىدا ئېيتقانلىرىغۇ راست، — دەپتۇ دېمنە، — لېكىن ئۇلار ئۆنى ئۆزلۇكىدىن قىلغان ئەمەس. ئەگەر ئۇلار خىزمەت قىلدى دېگەندە مۇ، ئۇلار ئىلھام بولمىسا خىزمەت قىلمىغان ۋە ئۇ خىزمەتكە ئۆز ئېھتىياجىنى غەرىزىنى قوشمىغان. ئەگەر كىشى مۇشۇنداق نىيەتتە بولۇپ، ھەر نېمە دېسە ۋە ھەر قانداق قىلسا، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئېتىراز قىلىشىغا ھەددى ئەمەس. لېكىن بىزگە ئوخشاش كىشىلەر ئۇ دەرىجىگە قانداقمۇ يېتەلەيمىز؟ ئۇنداق

① (بۇ شېئىرنىڭ مەزمۇنى تۆۋەندىكىدەك ھېكايىگە ئاساسلانغان: بىر كۈنى مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىچە پەخىرلىنىپ: «جاھاندا مەندىن بىلىملىكرەك كىشى يوق» دەپ ئويلىغاندا، خۇدا ئۇنىڭغا مەجمەئىيى بەھرەين (ئىككى دەريانىڭ يىغىندىسى) دېگەن جايغا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ جايغا بېرىپ خىزىر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچرىشىپ ئىككىيلەن بىللە يولغا چىقىپتۇ. خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدىن ئۆزى ھەر قانداق ئىش قىلسا، ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىماسلىقنى تەلەپ قىپتۇ. ئۇلار كېتىۋېتىپ بىر جايغا كەلگەندە، خىزىر ئەلەيھىسسالام دەريا بويىدا تۇرغان بىر كېمىنى تېشىۋېتىپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا ئاچچىقى كەپتۇيۇ، گەپ قىلالماپتۇ. ئۇلار كېتىۋېتىپ يول ئۈستىدە بىر موماينىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ. موماينىڭ بار - يوق ئىككى ئۆچكىسى بار ئىكەن، ئۇ ئۆچكىدىن بىرنى ئۆلتۈرۈپ ئۇلارنى مېھمان قىپتۇ. ئۇلار ئۆچكىنى يەپ بولغاندىن كېيىن قايتار ۋاقتىدا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇ موماينىڭ يەنە بىر ئۆچكىسىنىڭمۇ ئۆلۈپ قېلىشى ئۈچۈن دۇئا قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ قاتتىق غەزىپى كەپتۇ. لېكىن ئۆزى ۋەدە بەرگەن بولغاچقا سەۋەبىنى سورىيالماپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ بىر مەھەللىگە بارغاندا، خىزىر ئەلەيھىسسالام بىر كونا تامنى ئۆرۈپ يېقىتىۋېتىپ، ئورنىغا يېڭىلاپ تام سېلىپ قويۇپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇنىڭغا ھەيران بوپتۇيۇ، يەنە سورىيالماپتۇ. ئۇلار يەنە يولنى داۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا، خىزىر ئەلەيھىسسالام ئالدىغا ئۇچرىغان بىر كىچىك بالىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي: «ساق تۇرغان كېمىنى تېشىۋېتىپ، ياخشىلىق قىلغان موماينىغا يامان دۇئا قىلىپ، ساق تامنى ئۆرۈۋېتىپ قايتا ياساپ ئاۋارە بولغانلىقىڭ ئۈستىگە، بىكاردىن - بىكار بىر كىچىك بالىنى ئۆلتۈرۈۋەتكىنىڭىز نېمىسى؟» دەپ سوراپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خىزىر ئەلەيھىسسالام: «پادىشاھ ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن كېمە يىغىماقچى بولغانىدى، مەن ئۇ كەمبەغەللىنىڭ كېمىسىنى تېشىۋەتتىم. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالۋاندىن ساقلىنىپ قالىدۇ - دە، كېمىسىنى ئوڭشاپ تىرىكچىلىك قىلىۋېرىدۇ! موماينىڭ ئۆمرى ئاز قالغان بولسىمۇ ئاشۇ بىر ئۆچكىسى بىلەن ئاۋارە بولۇپ خۇداغا ئىبادەت قىلىشتىن غاپىل قالغانىدى. ئەمدى ئۇ ئۆچكىسىمۇ ئۆلۈسە، ئاخىرقى ئۆمرىنى خۇداغا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزۈپ ئاخىرەتلىك دۆلىتىنى تاپالايدۇ. مەن ئۆرۈۋەتكەن تامنىڭ تۈۋىگە خەزىنە كۆمۈلگەنىدى. لېكىن ۋارىسلار كېچىك ئىدى. ئۇلار چوڭ بولۇپ بولغۇچە تام ئۆرۈلۈپ كېتىپ خەزىنە ئېچىلىپ قېلىپ، باشقىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن يېڭىلاپ تام سېلىپ قويدۇم. مەن ئۆلتۈرۈۋەتكەن كىچىك بالا چوڭ بولسا يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ، دۈنياغا پاراكەندىچىلىك سېلىشى ئۇنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلگەنىدى. مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ ئۇنىڭ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قېنىنى تۆكۈشىدىن ۋە دۈنيانىڭ پاراكەندىچىلىككە پېتىپ قېلىشىدىن ساقلاپ قالدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇسا ئەلەيھىسسالام سەردىن ۋاقىپ بولۇپ جاھاندا ئۆزىدىنمۇ بەلىملىك كىشىنىڭ بارلىقىنى چۈشىنىپتۇ. — ت).

دەربجىنى تەمە قىلىشقا نېمە ھەققىمىز بار؟ سەن يەنە: «پادىشاھ خۇدانىڭ ساينىسى» دېدىڭ. ئۇ گېپىڭنىمۇ ماقۇل دەيمەن، ئەمما بۇ سۇپەت ئۆز ئىشلىرىنى ھەق يول بىلەن بېجىرىدىغان، باتىل يولدىن يىراق بولغان پادىشاھنىڭ سۈپىتىدۇر. ھەرگىزمۇ كىشىگە غەرەز بىلەن تەربىيە قىلىدىغان، كىشىگە ئورۇنسىز ئازاب - ئوقۇبەت قىلدۇرغان پادىشاھنىڭ سۈپىتى ئەمەس. پادىشاھلارنىڭ ئەخلاقىنىڭ ئەڭ ياخشىسى ژاپادار مۇلازىملارنى ئەزىز كۆرىدىغان، بەتنىيەت ۋە مەككار خىزمەتكارلارنى خار كۆرىدىغان بولۇشتىن ئىبارەت.

ياخشىلارنىڭ ئىززىتىنى گۈلشەندەك،
پاكىزە تۇتماق كېرەك ئىززەت بىلەن.
يامانلارنىڭ پەيلى خۇددى تىكەندۇر،
يۇلۇپ ئاتماق كېرەكتۇر ھەيۋەت بىلەن.

— ھەي دېمنە، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، — بۇ دېگەنلىرىڭ راست، ئەمما سېنىڭ قىلغان ئىشلىرىڭ ئېيتقان سۆزۈڭنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ. چۈنكى بۇ مەجلىستە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى شۇنى ياخشى بىلىدۇكى، شەنزەبە پادىشاھنىڭ يارامليق ياخشى مۇلازىمى ئىدى. لېكىن سېنىڭ سۆزۈڭ بىلەن ئۇنىڭ ۋۇجۇد خامىنىغا ئۆت كەتتى، سېنىڭ پىتنە - پاساتىڭنىڭ شۇملۇقى بىلەن پادىشاھنىڭ ژاپادارلىقىنىڭ ئاساسىغا ژەيرانلىق يەتتى.

ئەل جېنىغا ئوت ياقتىڭ ھەسەتتىن،
كۆيدۈرۈپ كۈلىن چاچتىڭ ھەسەتتىن.

— ئۆكۈز بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ھېچقانداق زىددىيەتنىڭ يوقلۇقى پادىشاھىمىزنىڭ روشەن كۆڭلىدىمۇ يوشۇرۇن ئەمەس ھەمدە بۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسىگىمۇ ئايان، —

دەپتۇ دېمنە ،— ئەگەر ئۇ ماڭا قەست قىلىدىغان بولسا ، مېنى يوقاتقۇدەك كۈچ - قۇۋۋىتىمۇ بار ئىدى . شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ ماڭا دائىم شەپقەت ۋە مەرھەمەت كۆرسىتەتتى . مەنمۇ پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئۆكۈزنىڭ ھۆرمىتىگە ھەسەت قىلىپ ، دۇشمەنلىككە مەشغۇل بولغۇدەك دەرىجىدە ئونچىۋالا خار ۋە بىئېتىبار ئەمەس ئىدىم . لېكىن مەن پادىشاھقا نەسىھەت قىلدىم . چۈنكى ئۇ توغرىسىدا ئاڭلىغان سۆزلەر ۋە ئۇنىڭدىن كۆرگەن ئالامەتلەرنى راستچىللىق بىلەن ئېيتىشىم ۋاجىپ ئىدى . شۇڭا مەن ئېيتتىم . پادىشاھمۇ ئۇ سۆزلەرنى ئەقلى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ تەھقىقلەپ ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى مۆلچەرلەپ بېقىپ ئۆز ئىختىيارى بىلەن بۇ ئىشنى قىلدى . شەنزەبە بىلەن ئاداۋەت ۋە خىيانەتتە شېرىك ھەم بىر تىللىق بولۇۋالغان كىشىلەرمۇ بار ئىدى . ئۇلار راستچىللىقىمنى بىلىپ ، ئۆز قورقۇنچىدىن مېنى يامان كۆرىدۇ . مېنىڭ ھەق سۆزۈم ئۇلارغا ئاچچىق ئاڭلىنىدۇ . دېمىسىمۇ راست سۆز دېگەن ئاچچىق بولىدىكەن .

كىمگە ھەق راست سۆزنى ئېيتسام بولدى ئۇ دۇشمەن ماڭا ، ئېيتالمىسا كىشى ھەق سۆز خاموش بولماق خوپ ئىكەن .

ھەر قانداق ئىككى يۇزلىمە بولغانلىكى كىشى مېنىڭ قېنىمنى تۆكۈشكە ھەرىكەت قىلىدۇ . مەن «قىلغان نەسىھىتىمنىڭ مۇكاپاتى ۋە خىزمىتىمنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە ، مېنىڭ ھايات بولۇشۇم پادىشاھنى بۇنچىۋالا غەمكىن ۋە پەرىشان قىلىپ قويار » دەپ گۇمانمۇ قىلمىغانىكەنمەن .

دېمنە سۆزىنى شۇ يەرگە يەتكۈزگەندە كەچ كىرىپتۇ .

— ئۇنى قازىلارغا تاپشۇرۇڭلار ، ئەتە تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ ئىشنى ياخشى مۇلاھىزە قىلسۇن . چۈنكى سىياسەت ئەھكامى ۋە ئادالەت شەرئىتىدە ، گۇۋاھ ۋە ھۆججەت بىلەن ئىش ھەقىقىتىدىن ئېنىق خەۋەردار بولماي تۇرۇپ ھۆكۈم چىقىرىش پادىشاھلارغا

مۇناسىپ ئەمەس ،— دەپتۇ شىر .
— قايسى ھاكىم ھەزرىتى شاھمەنسۈر ئەقلىدەك راستچىل بولالىسۇن ؟ ئە قايسى قازى شاھمەنسۈر ئەدلىدەك ئىنساپلىق بولالىسۇن ؟ خۇداغا شۈكۈر ، شاھمەنسۈر روشەن كۆڭۈللىرى بىر ئەينەكتۇر ، يەنى شۇنداق سۈزۈك ۋە ساپ بىر جامى جاھانىنەمادۇر . كى ، ھەر بىر مۇلازىمنىڭ ھالى ئۇنىڭدا ئېنىق - ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ .

ئەقلىڭىز ئوقۇپ زامان بەتلىرىدىكى ئىلىمنى ،
قىلدى تەكرار سىرى - ئەسرار دەپتىرىن باشتىن - ئاياغ .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، شۇبھە نىقابى ۋە شەك پەردىسىنى ئېچىۋېتىش - تە ھېچقانداق نەرسىنىڭ پادىشاھىمىزنىڭ پاراسىتىگە باراۋەر كې - لەلمەيدىغانلىقىنى ياخشى بىلىمەن . شاھمەنسۈرنىڭ ھۆكۈم ئەينىكى غەرەز زەنگارىدىن ساپتۇر . ئەگەر ياخشى مۇلاھىزە قىلىدىغان بول - سا ، مېنىڭ ئەھۋالىمنىڭ پاكلىقى ئاشكارلىنىدۇ ھەمدە سۇبھى سادىقنىڭ نۇرى پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە روشەنلىك بەرگىنىدەك ، مېنىڭ سۆزلىرىمنىڭ راستلىقى روشەن بولىدۇ ، دېگەن ئۈمىدتە - مەن . چۈنكى ، شاھمەنسۈرنىڭ ئەقلىنىڭ روشەنلىكى ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەس ،— دەپتۇ دېمنە .
— ھەي دېمنە ،— دەپتۇ شىر ،— بۇ ئىشنى قانتىق سۇرۇشتە قىلىپ ، زىيادە تەھقىقلىمەكچىمەن .

ئەيلىگەيمەن ئۇشبۇ ئىش تەپتىشىدە مەن كۆپ ئىلاج ،
خۇددى ئالغاندەك خېمىردىن قىلنى قىلماستىن خاتا .

— مەن گۇناھسىز بولغانلىقىمدىن مانا شۇنداق جۇرئەت بىلەن سۆزلەۋاتىمەن ، — دەپتۇ دېمنە ، — ھەزرەتلىرىنىڭ تەھقىقلىشى بىلەن مېنىڭ راستچىللىقىم ۋە ئىخلاسىم ئاشكارلىنىدۇ ، دەپ

ئويلايمەن . ئەگەر بۇ ئىشتا مېنىڭ گۇناھىم بولسىدى ، ھەزرەتلەرنىڭ دەرگاھىدا مۇلازىملىق قىلىپ تۇرىۋەرمەي ، باشقا ئىقلىمغا كەتكەن بولاتتىم . يەر يۈزى دېگەن شۇنداق كەڭرى تۇرسا !

— بۇ تەلەپپۇزۇڭدىن قارىغاندا ، — دەپىتۇ شىرنىڭ ئاندىسى ، — كۆڭلۈڭ داغدۇغىدىن خالىي ئەمەس ئىكەن ، سەن زېرەكلىك بىلەن ئۆزۈڭنى بىگۇناھ كۆرسىتىپ ، جېنىڭنى بىر ياقىغا ئېلىشنى كۆزلەۋاتىسەن . ئەمما سېنىڭ بىگۇناھلىقىڭ ئىسپاتلانغۇچە خالاسلىق تېپىشىڭ خام خىيال .

— مېنىڭ دۇشمىنىم ناھايىتى كۆپ ، — دەپتۇ دېمنە ، — مېنىڭ بۇ ئىشىم غەرەز ۋە شۇبھىدىن خالىي بولغان بىر كىشىگە ھاۋالە قىلىنسا ، ئۇ مەندىن سۆزنىڭ ھەقىقىتىنى بىلىپ ، ئۇنى شاھىمىزنىڭ ئۇلۇغ قۇلىقىغا بايان ئېيلىسە ، شاھىمىز جاھاننەماغا ئوخشاش ئەقلىنىڭ ئەينىكىدە ئۇنى بىغۇبار ھالدا كۆرسە ، مەن شۇبھە ۋە گۇمان تۇپەيلىدىن ئۆلۈپ كەتمەس ئىدىم ۋە ئاخىرەتتە ناھەق قېنىم ئۈچۈن دەۋا قىلمىغان بولاتتىم .

ئولتۇرۇشۇڭدىن ماڭا ھېچ قورقۇنچ يوقتۇر لېكىن ،
مەن شۇنىڭدىن قورقىمەن ناھەق قېنىم تۇتقاي سېنى .

— مەن ھېچقانداق بىر ھۆكۈمدە ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىققان ئەمەسمەن . ئەگەر بۇ خىيانەت سەندىن سادىر بولغان بولسا ، چوقۇم جازا بېرىمەن ، جاھان زىرائەتگاھىغا نېمە تېرىغان بولسا شۇنى ئورۇيسەن ، — دەپتۇ شىر .

— مەن بۇنداق خىيانەت قىلىشنى قانداقمۇ ئويلىيالايمەن ؟ مەن ئۇلۇغ ئىشلار ۋە ئالىي مەنسەپنى قانداقمۇ ھەۋەس قىلالايمەن ؟ مەن شاھىمىزنىڭ ئادالەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىمەن . شۇڭا بۇ ئالەمدىن مېنى مەھرۇم قويمايدىغانلىقىرىغا ئىشىنىمەن . شاھىمىز ئادىللىقى ۋە ئىنساپلىقلىقىنىڭ بەرىكىتىدىن مېنىڭ ئۇمىدىمنى يەردە قويماس ! — دەپتۇ دېمنە .

— دېمنه بۇ سۆزنى شاھمىزغا تەۋەززۇ ئۇچۇن ئېيتىۋاتقىنى يوق ، بەلكى بىر ئېغىز سۆز بىلەن بىر بالادىن قۇتۇلۇشنى كۆزلەۋاتىدۇ ، — دەپتۇ شۇ يەردە تۇرغانلاردىن بىرى .

— ماڭا ئۆزۈمدىن شەپقەتلىكرەك ۋە مېنى قۇنقۇزۇشقا ئۆزۈمدىن مېھرىبانراق كىم بار قېنى ؟ — دەپتۇ دېمنه ، — بىر كىشىنىڭ بالاغا قالغانلىقىدىن شۇ كىشىنىڭ ئۆزى غەم يېمىسە ، باشقىلار ئۇنىڭ خاپىلىقىدىن ھەرگىز ئەندىشە قىلمايدۇ - دە ! ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا ، خالايىقلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ .

ئۆز ئىشىڭغا گەر يېمىسەڭ ئۆزۈڭ غەم ،
غەم يېمەسسەن كىشىگە يەتسە ئەلەم .

— بۇ سۆزلىرىڭنىڭ ھەممىسى سېنىڭ كالتە پەملىكىڭ ھەم جاھىللىقىڭغا دەلىل بولىدۇ ، — دەپتۇ قارا قۇلاق ، — سەن بۇ ئىشىڭنى پادىشاھنىڭ پەمىدىن پىنھان قالدى دەپ گۇمان قىلما ، شاھمىز پاساھىتىڭنى نەسىھىتىڭدىن تەپەككۇر بىلەن ئايرىپ ئاڭلىغۇسىدۇر . ئۇنىڭ روشەن كۆڭلى بىر كېچىنىڭ ئىچىدە بىر ئۆمۈرلۈك ئىشلارنىڭ تەدبىرىنى تۇزەلەيدۇ ۋە كاتتا لەشكەرلەرنى بىر پىكىر بىلەن ئاياغ - ئاستى قىلىۋېتەلەيدۇ .

شاھمىز بىر سائەتتە قىلسا مىڭ - مىڭ ئىش تەدبىر بىلەن ، بىر ئۆمۈر ئىچرە قىلالماس مىڭدىن بىرىنى ئۆزگىلەر .

سېنىڭ مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇپمۇ يەنە شۇنداق ۋەز ئېيتىپ ، زۇۋاندارلىق قىلىۋاتقانلىقىڭغا قاراپ ، ئاۋۋالقى ھېيلە - مىكىرلەرنى قىلغانلىقىڭدىنمۇ قىلچە ئەجەبلەنمىدىم .

— شۇنداق ، — دەپتۇ دېمنه ، — ئەگەر قوبۇل قىلىدىغان بولسا ۋەز ئېيتىدىغان چاغ مانا مۇشۇ ، ئەگەر ئەقىل قۇلىقى بىلەن ئاڭلايدىغان بولسا ، مىسال كەلتۇرىدىغان مەھەل مانا مۇشۇ .

— هەي مەككار ! مانا شۇنداق ھىيلە - مىكىرلەرنى ئىشلە-تىپ تۇرۇپمۇ قۇتۇلۇشنى ئۇمىد قىلىۋاتامسەن تېخى ! — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

— گەرچە باشقىلار ياخشىلىققا يامانلىق قىلغان بولسىمۇ ، مەن پەقەت نەسىھەت بىلەن ياخشىلىقلا قىلدىم ھەمدە ۋەدەمگە ۋاپا قىلىپ مۇلازىملىق قىلىش بۇرچۇمنى ئاخىرىغچە ئادا قىلدىم . پادىشاھ-نىڭ ئالدىدا ھېچقانداق خىيانەتكار سۆزگە ۋە سۆزمەنلىككە جۇرئەت قىلالمايدىغانلىقىمنى پادىشاھ ئۆزىمۇ ياخشى بىلىدۇ . ئەگەر پادىشاھ مېنىڭ ھەققىمگە زۇلۇمنى راۋا كۆرسە ، ئۇنىڭ زىيىنى ئۆزىگە يانىدۇ ، ئەگەر پادىشاھ بۇ ئىشنى ئويلاشمايلا ئالدىراپ قىلسا ، خۇددى :

كىمكى ئىشلارنى ئالدىراپ قىلۇر ،
ئەقىل ئويىنى ھەم خاراب قىلۇر .

دېگەندەك ، ئاقىۋەتتە پۇشايمانغا قالىدۇ . ئەگەر ھەر كىشى ئالدىراپ ئىش قىلسا ۋە سەۋر قىلىش پەزىلىتىدىن ئۆزىنى مەھرۇم قىلسا ، ئۇنىڭغا خۇددى ئالدىراڭغۇ خوتۇنغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ ، — دەپتۇ دېمىنە .

ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان شىر :

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— كەشمىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بار ئىكەن ، — دەپ ھېكا-يىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە .

ئالدىراڭغۇ خوتۇننىڭ ھېكايىسى

كەشمىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بولۇپ ، ئۇنىڭ مال - دۇنيا-لىرى ھەددى - ھېسابسىز ، ھەشەمىتى ھەم مۇلازىملىرى ساناقسىز

ئىكەن . ئۇنىڭ ئاي يۈزلۈك ، زۇلفى ئىپار ھىدلىق بىر خوتۇنى بار بولۇپ ، تېخى ئاسمان كۆزى ئۇنداق ئاپتاپنى تاماشا قىلمىغان ، روزغار قۇلى تېخى ئۇنداق گۈزەلگە ئۇزىتىلمىغان ، رۇخسارى ۋىسال كۈنىدەك روشەن ۋە تابان ، زۇلفى پىراق كېچىسىگە ئوخشاش قارا ھەم بىپايان ئىكەن .

پارلىغان ئاپتاپتەك ئىدى جامالى ،
كۆز قىسىپ ئاجايىپ غەمزە قىلاتتى .
كىشىگە باقسا يۈزى خۇددى گۈلزار ،
قەددىنىڭ بېغىدا شاپتۇلا ۋە نار .
شېكەردىن خۇيى شېرىنلىقتا خۇشراق ،
مۇلايىملىقتا گۈلدىن تېخى يۇمشاق .

ئۇ سودىگەرنىڭ بىر نەققاش قوشنىسى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ چېھرە ئاچقۇچى قەلەمىدىن چىن سۈرەتچىلىرى غەيرەت ۋادىسىدا سەرگەردان بولىدىكەن ۋە ئۇنىڭ رەڭگارەڭ نەقىشلىرىدىنمۇ ماچىن نەقىشدارلىرىنىڭ كۆڭۈللىرى ھەمىشە ھەيران بولىدىكەن .

ئەجەب ماھىر تېزلىك بىلەن ئۇ ئۇستاز ،
سۇغا نەقىش سالار ئىدى شۇنچە ساز .
دىلبىرىنىڭ كۆرۈپ زۇلفى يۈزىنى ،
كۈنگە باغلار ئىدى تۈننىڭ نەقشىنى .
سىزسا ئەگەر بىرەر سۈرەت ھەرقاچان ،
كۆرۈپ ئەقىل قالاتتى ئۇڭا ھەيران .

ئۇ نەققاش بىلەن سودىگەرنىڭ خوتۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىشق-ۋازلىق پەيدا بوپتۇ ۋە نەققاش ئۇ گۈزەل نەقىشنى بىر كۆرۈشى بىلەنلا ئىشق سۇلتانى ئۇنىڭ كۆڭۈل مەملىكىتىنى تامامەن ئىلكىگە ئاپتۇ ، شەۋق سىپاھلىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ يەتتە ئىقلىمىغا ئات

سېلىپ ، دىن ۋە دىل ئىقلىمىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆزى زاھىتلارنىڭ كۆڭۈللىرىدەك ئۇيقۇ سۈپىتىنى تاشلاپ ، بىدار بولۇش بىلەن باھار يامغۇرىنى ياغدۇرۇشقا باشلاپتۇ .

ھەر كۈنى كۆڭۈل شام كەبى يار كويىدا ،
دەردۇ غەم بىرلە كۆيەر زار كويىدا .

سودىگەرنىڭ خوتۇنىمۇ نەققاشنى كۆرۈپ ، كۆڭلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ ، سەۋر دەپتىرىنى پارامۇشلۇق تەكچىسىگە يىغىشتۇرۇپ قويۇپتۇ .

جېنىم كەتتى كۆڭۈل بىلەن بىللە تېز ،
يۈرگىن سەۋرە سەنمۇ تۈت ئۆز يولۇڭنى .

ئىككى تەرەپنىڭ ئىشقى كۈچلۈك بولغاچقا ، دەللالنى ئارىلاشتۇرماي بېرىش ـ كېلىش قىلىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ خوتۇن نەققاشقا شۇنداق دەپتۇ :

— سەن مېنىڭ ئارزۇمەنلىك كۆلبەمنى جامالىڭ ئاپتىپى بىلەن روشەن قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ۋاقتىڭدا ، يا بىرەر كېسەك ئاتمىساڭ ۋە ياكى بىرەر ئۇن چىقىرىپ بەلگە بەرمىسەڭ ، مەن سېنىڭ كەلگىنىڭنى بىلەلمەي قالىدىكەنمەن . سەنمۇ ئىنتىزار بولۇپ قالىدىكەنسەن . ساڭا مەسلىھىتىم شۇكى ، نەققاشلىق سۈپىتى بىلەن بىر نەرسە ياسىساڭ ، ئۇ نەرسە سەن بىلەن مېنىڭ ئارىمىزدا بەلگە بولسا ، سەن كېلىدىغان ۋاقتىڭدا مەن شۇ بەلگەڭنى كۆرۈپ ئالدىڭغا چىقسام ئوبدان بولاتتى .

— ئۇنداق بولسا ،— دەپتۇ نەققاش ،— ئاقلىقى يۇلتۇزدەك ، قارىلىقى زەڭگىلەرنىڭ چېچىدەك بولغان ئىككى خىل رەڭلىك بىر لىباس تەييارلايمەن . قاچانكى شۇ ئالامەتنى كۆرسەڭ ، ئالدىمغا چىققىن .

ئۇلار شۇنداق دەپ كېلىشىپتۇ . لېكىن ئۇلار سۆزلىشىپ تۇرغاندا ، نەققاشنىڭ بىر قۇلى تامنىڭ كەينىدە تۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئوغرىلىقچە ئاڭلاپ تۇرغانىكەن .

ئېچىپ لېۋىڭنى سۆزلىمە زىنھار ،
تاشتا باردۇر كۆز ، تامدا قۇلاق بار .

ئۇ قۇلمۇ ئۇ خوتۇنغا تەمە باغلاپ تۇرغانىكەن . بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ھېلىقى ئىگىنمۇ پۇتۇپتۇ . نەققاش ئۇنى ئېلىپ مەشۇقىنىڭ قېشىغا بارماقچى بوپتۇ . لېكىن بىر زۆرۈر ئىش توغرا كېلىپ قېلىپ ، شۇ ئىشىغا كېتىپتۇ . ئۇ كەلگۈچە قۇل نەققاشنىڭ قىزىنىڭ قېشىغا كىرىپ :

— ئىگىننى ماڭا بېرىپ تۇرغىن ، مەن ئۇنى خالىيراق جايغا ئاپىرىپ گۈللىرىنىڭ نۇسخىسىنى كۆرۈۋالاي ،— دەپتۇ . نەققاشنىڭ قىزى ئىگىننى قۇلغا بېرىپتۇ . قۇل ئۇنى كىيىپ سودىگەرنىڭ خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپتۇ . ئۇ ۋاقىت شام ۋاقتى بولغان پەيت ئىكەن . ئۇ خوتۇن ۋاقتىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ھەم زوق - شوقىنىڭ ئارتۇقلۇقىدىن يارنى غەيرىيدىن ئايرىيالماي ، ئۇ ئىگىنىڭ نەقىشلىرىنى كۆرۈپ تونۇپلا ، ئۇنىڭغا تەن بېرىپتۇ . قۇل مۇرادىنى ھاسىل قىلىپ ، ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ - دە ، ئىگىننى جايىغا قويۇپتۇ . تېخى بىرەر سائەت ۋاقىت ئۆتمەيلا نەققاش قايتىپ كېلىپ ئىگىننى كىيىپلا ، مەشۇقىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . ئۇ خوتۇن ئۇنى كۆرۈپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ :

— ۋاي شەپقەتلىك مېھرىبان يارىم ! سەن ھېلى كەلگەنىدىڭغۇ ؟ ئارمىنىڭنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرغىلى يەنە كەپسەن - دە !— دەپتۇ . نەققاش بۇنى ئاڭلاپ ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپتۇ ۋە ئۇ خوتۇنغا : «سېنى يەنە بىر كۆرەي دەپ كەلدىم» دەپ قويۇپ ، دەرھال ئۆيىگە قايتىپ قىزىدىن ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى سوراپ بىلىپ ، قۇلنىڭ ئەدىپىنى بېرىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن نەققاش ئۇ نەقىشلىك ئىگىننى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈرۈپ ، ئۆز يارىنى تونۇيالمايدىغان خو-

تۇننىڭ سۆھبىتىنى تەرك ئېتىپتۇ . ئۇ خوتۇن ئەگەر ئۆز ئىشىدا ئالدىرىمىغان بولسا ، قۇل بىلەن بۇلغانمىغان ۋە ئەزىز يارىنىڭ ۋىسالىدىن مەھرۇم بولمىغان بولاتتى .

ئەيلىسەڭ تېزلىك دەرىخىن پەرۋىرىش ،
يېگەيسەن ئۇندىن پۇشايمانلىق يېمىش .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، پادىشاھىمىز مېنىڭ ئىشىمنى بىر تەرەپ قىلىشتا ھەرگىز ئالدىرىماسلىقى لازىم . بۇ سۆزنى ئۆلۈمدىن قورقۇپ ئېيتىۋاتمايمەن . چۈنكى ئۆلۈم دېگەن ھەممەيلەننىڭ بېشىدا بار ئىش ، ھېچكىم ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ . ۋۇجۇد ھالقىسىغا كىرىپ قالغان ھەر بىر كىشى ئەلۋەتتە ئەجەل شەربىتىنى ئىچىدۇ .

تۇتسا ھەر كىمنى سالامەت ئاپىتاپى ئىچرە چەرخ ،
خۇددى يالغان سۇبھىدەك ئاخىر ئۇنى قىلدى پانا .
ھەر كىشى قەددىگە باب تون تىكسە دەۋران ئۇستىسى ،
ئۇ لىباسنى ئاقىۋەت بىر سالدۇرۇپ ئالدى يانا .

ئەگەر مېنىڭ مىڭ جېنىم بولۇپ ، ئۇنى پىدا قىلىشىمدىن پادىشاھىمغا پايدا يېتىدىغان بولسا ، مەن ئۇنىڭ ھەممىسىنى تەرك ئېتىشنى ئىككى جاھانىڭ سائادىتى دەپ بىلگەن بولاتتىم .

شېرىن جانىڭ تۆھپىسىنى گەر قوبۇل ئەتسە نىگار ،
ئۆتكۈسىز جانىڭ بېشىدىن جېنى بارکى ھەر كىشى .

ئەمما پادىشاھ ئۇچۇن بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە قاراش پەرھىزدۇر . چۈنكى پادىشاھنىڭ دۆلىتى مۇلازىملارسىز ۋە تاۋابئاتلارسىز باقي تۇرمايدۇ . ئىخلاسمەن مۇلازىملارغا باتىل گۇمان بىلەن قەست قىلماق سەلتەنەتكە لايىق ئەمەستۇر . خەلقنى ئۆلتۈرىۋەرسە ،

ئاخىر ئۆزى تەنها قالىدۇ . بەندىلەرگە تەربىيەت قىلغاندا ، ئاندىن ئۇلار ئىشەنچكە يارىغۇدەك بولىدۇ . مۇھىم خىزمەتلەرنىڭ ھۆددە-سىدىن چىقىپ ، كىشىنى خۇشال قىلالىغۇدەك ئىشنى ھەمىشە قولغا كەلتۈرگىلى بولىۋەرمەيدۇ . تاشنىڭ ياقۇتقا ئايلىنىشى ئۇ-چۇن قانچىلىغان يىللار كېرەك بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟

شىرنىڭ ئانىسى دېمەنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كې-يىن : «ئۇنىڭ بۇنداق ھىيلە ـ مىكىرلىك ئەپسۇنىغا ۋە ساختا ئىخلاسمەنلىك بىلەن تىل ياغلىمىچىلىق قىلىشلىرىغا شىر ئالدە-نىپ قېلىپ ، ئۇنىڭ ئىشىنى تەھقىلەشتىن غاپىل قالمىغىدى» دەپ ئەندىشە قىلىپ ، شىرغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

ـــ خاموشلۇقۇڭدىن مەلۇم بولۇشىچە ، دېمەنىڭ سۆزى راست ، باشقىلارنىڭ سۆزى يالغان ئىكەن ـ دە ! ساڭا راست سۆزنىڭ تەسىر قىلمايدىغانلىقىنى ھەمدە يالغان سۆزگە ئالدىنىپ قالىدىغىنىڭنى بىلمىگەنىكەنمەن .

قۇلاق سېلىپ تۇرساڭ سەن قاغا غاقىلدىغان ،
قانداق ئاڭلىيالايسەن بۇلبۇلنىڭ سايرىشىنى .

بۇ سۆزنى ئېيتىپلا ئۇ ئاچچىقلانغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ ، ئۆز مەنزىلىگە راۋان بوپتۇ . شىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قازىلار دېمەنە-نى باغلاپ زىندانغا سېلىشىپتۇ ۋە ئەتىسى ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى سۈرۈشتۇرۇپ ، راست بىلەن يالغاننى ئايرىپ چىقماقچى بولۇپ مەجلىسنى تارقىتىپتۇ . بىر ئاش پىشىمدىن كېيىن شىرنىڭ ئاند-سى شىرنىڭ خىلۋەتخانىسىغا كىرىپتۇ .

ـــ ئوغلۇم ، ـــ دەپتۇ ئۇ ، ـــ مەن ھەمىشە دېمەنىڭ يامان قىلىقلىرىنى ئاڭلاپ يۈرەتتىم ، ئەمدى مەلۇم بولدىكى ، ئۇ مەككار-لىقتا بۇ زامانىمىزدا كەم ئۇچرايدىغان ئاجايىپ مەخلۇق ئىكەن . يالغاننى ئويدۇرۇپ سۆزلەشتە ، بۇ شۇنداق مەككارلىق بىلەن شې-رىن سۆزلەرنى ئاجايىپ قاملاشتۇرىدىكەنكى ، ئەگەر سەن ئۇنىڭغا

سۆزلەشكە ئىمكانىيەت بەرسەڭ ، بىر ئېغىز سۆز بىلەنلا ئۇ ئۆزىنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ . لېكىن ئۇنىڭ ئۆلۈمى پۈتۈن مەملىكەت ۋە بارلىق لەشكەرلەر ئۈچۈن چوڭ راھەتتۇر . شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشنىڭغا تېزرەك تۈتۈش قىلغىن . ياخشى ئەمەل ئۈچۈن ئالدىراش ياخشى ئىشتۇر .

— پادىشاھنىڭ يېقىنلىرىنىڭ ئىشى ھەمىشە ھەسەت ۋە زىددىيەت ئىچىدە بولىدۇ ، — دەپتۇ شىر ، — ئۇلار كېچە - كۈندۈز بىر - بىرىنىڭ پېيىدە بولۇپ ، ئەيىب - نۇقسانلىرىنى ئاختۇرۇشىدۇ . قايسىبىرىنىڭ ھۈنىرى كۆپرەك بولسا ، ئۇنىڭغا بەكرەك قەست قىلىدۇ . ھۈنەر ئەھلىگە ھەسەت ۋە يامان خاھىش كۆپ بولىدۇ . ھۈنەر - قابىلىيەتسىزلەرگە ھېچكىم ھەسەت قىلمايدۇ . دېمىنە قابىلىيەتلىك ، دانىشمەن بولغاچقا ھەمدە مەن ئۇنى بەكرەك ئىززەتلىگەچكە ، ھەسەتخورلار ھەسەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا ئىتتىپاقلىشىۋالغان ئوخشايدۇ .

— ھەسەت دېگەن بىر كىشىنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلغۇدەك دەرىجىدىمۇ بولامدىكەن ؟ — دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

— ھەسەت دېگەن ئەگەر تۈتۈشۈپلا قالىدىغان بولسا ھۆل ۋە قۇرۇقنى تەڭ كۆيدۈرىدىغان ئوت . ھەددىدىن زىيادە ھەسەتخور كىشى ئۆزىگە نەپ ۋە ياخشىلىق يېتىشىنىمۇ كۆرەلمەيدۇ . ئۇ مۇنداق ئۇچ ھەسەتخورنىڭ ۋەقەسىدىمۇ يۈز بەرگەن ، — دەپتۇ شىر .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

— ئۇچ كىشى ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شىر .

ئۇچ ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى

ئۇچ كىشى باشقا - باشقا يەرلەردىن سەپەر قىلىپ چىققان بولۇپ ، يولدا ئۇچرىشىپ قېلىپ ھەمراھ بولۇشۇپتۇ . ئۇلارنىڭ

ئىچىدىكى چوڭراقى قالغان ئىككىسىدىن سوراپتۇ :
— سىلەر ئۆز شەھىرىڭلاردىن نېمىشقا چىقتىڭلار ؟
— بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ئاجايىپ ئىشلار يۈز بەردى . مەن كۆڭ-لۈم يېرىم بولغانلىقىدىن ئۇ ئىشلارنى كۆرەلمىدىم . ئۇ ئىشلاردىن مەن زىيادە ھەسەت قىلىپ ، رەشك ئوتىدا جېنىم كۆيۈشكە باشلى-غانلىقى ئۈچۈن ، «بىر نەچچە كۈن سەپەر قىلسام ، ئۇ دەرد - غەم كۆڭلۈمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتەرمىكىن» دەپ شەھەردىن چىقتىم ،— دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى .
— مەنمۇ شۇ ئەلەم تۈپەيلىدىن ۋەتىنىمنى تەرك ئەتتىم ،— دەپتۇ ئىككىنچىسى .
— مېنىڭ دەردىم ئىككىڭلارنىڭكىدىن بەلەن ئوخشاش ئىكەن ،— دەپتۇ چوڭى ،— مەنمۇ ئاشۇ غۇسسە تۈپەيلىدىن سەھرا-غا يۈزلەنگەنىدىم .

گېپىمنىڭ راستىنى ئېيتسام ، مەن ئۇنى كۆرەلمەسمەن ،
ئۆزگىلەر ئىچسە شاراب مەن قۇرۇق قالسام قاراپ .

بۇ ئۇچەيلەننىڭ ھەسەتخور ئىكەنلىكى بىر - بىرىگە مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، ئۇلار بىللە سەپەرداشلىق قەدىمىنى ئېلىپ مې-ڭىۋېرىپتۇ . ئۇلار بىر كۈنى يولدا كېتىۋېتىپ تۈيۇقسىز يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا يانتاق بىر خىش ئالتۇننى كۆرۈپتۇ - دە ، ھەممىسى دەرھال شۇ يەرگە بېرىپ تەڭلا : «بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋېلىپ شەھىرىمىزگە قايتايلى» دېيىشىپتۇ . گەرچە ئۇلار بۇ سۆزنى ئېيە-تىشقان بولسىمۇ ، لېكىن ھېچقايسىسى ئۆزىدىن باشقىسىنىڭ ئېلە-شىغا تاقەت قىلالماي ھەسەت قىلىدىكەن . شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار ئۇ ئالتۇننى يا كۆتۈرۈپ كېتەلمەپتۇ ، يا تەقسىم قىلىشالماپتۇ . ئىشقىلىپ ، ئاشۇ ھەيرانلىق بىلەن ئۇ يەردە بىر كېچە - كۈندۈز تۇرۇپ ، ئۇيقۇ ھەم يېمەك - ئىچمەكتىنمۇ پۈتۈنلەي قاپتۇ ۋە ھېچ ئىشقا قولى بارماپتۇ .

ئۇشبۇ دۇنيا كارىنىڭ ئامانى يوق ،
مىسلى بىر دەريا ئۇنىڭ پايانى يوق .
پەس تەبىئەتلەر چۈشەر ئازِ نەپنى دەپ ،
بىر ئۇلۇغ دەرد ئىچىگە دەرمانى يوق .

ئەتىسى ، شۇ يۇرتنىڭ پادىشاھى شىكارغا چىقىپ ، يول ئۈستىدە ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ قاپتۇ . قارىسا ، ئۇ ئۇچ كىشى ھەيرانلىق بىلەن ئۇلتۇرغانكەن .

— نېمە بولدى ؟ نېمىشقا بۇنداق ئولتۇرىسىلەر ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ . ئۇلار راستچىللىق بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ :

— ئۇچىلىمىز ھەسەتخورلار . بىز ھەسەت بىلەن ئۆز ۋەتىنىمىزدىن ئايرىلغان ۋە ناھايىتى جاپالىق يول رەنجى تارتقان كىشىلەرمىز . بۇ ئالتۇننى ئۇلىشىش ئۈچۈن بىر تەقسىماتچى تاپالماي ئولتۇرغانىدۇق . خۇداغا شۈكۈر ، تىلىكىمىز ئىجابەت بولدى .

— ئۆزۈڭلارنىڭ قانچىلىك ھەسەتخور ئىكەنلىكىڭلارنى بايان قىلىپ بېقىڭلار قېنى ؟ مەن ئالتۇننى شۇنىڭغا بېقىپ ئۇلەشتۇرەي ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— مېنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە ئەسلا تاقىتىم يوق ،— دەپتۇ بىرى ،— كىشىنىڭ مەندىن مەنپەئەت ئېلىپ شاد بولۇشىنى ھەرگىز كۆرەلمەيمەن .

— ماڭا سېلىشتۇرغاندا سېنىڭ ھەسەتخورلۇقۇڭ ھېچقانچە ئەمەسكەن ، — دەپتۇ ئىككىنچىسى ، — مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى ، كىشىنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈپ ، كۆڭلىنى سۆيۈندۈرۈشىنى كۆرەلمەيمەن . ئۇنى كۆرسەم ، مېنىڭ كۆڭلۈمگە ئوت چۈشىدۇ .

— ھەيھات ، ھەيھات ! — دەپتۇ ئۈچىنچىسى ، — سىلەرنىڭ ھەسەتخورلۇقتىن لاپ ئۇرۇشۇڭلار بىمەنىلىك ئىكەن . مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى ، ئالەمدە ياخشىلىق دېگەن گەپنى ھەرگىز ئاڭلىغۇم كەلمەيدۇ . باشقىلارنىڭ ماڭا ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيمەن .

بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ ھەيرانلىق قولىنى تەپەككۇر چىشى

بىلەن چىشلەپ ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن شۇملۇق رەقىبنىڭ ئۇلار-
نىڭ سۇيىقەستلىرىنىڭ لەۋھەسىگە يېزىلغانلىقىنى چۈشىنىپ بەكمۇ
ئەجەبلىنىپتۇ .

— ھەي بەتبەختلەر ! — دەپتۇ پادىشاھ ئاخىر ، — بۇ سۆزۈڭ-
لارغا قارىغاندا سىلەرگە بۇ ئالتۇن ھارام ، ئازاب - ئوقۇبەت ھالال
ئىكەن . ھەي مۇلازىملار ! ماۋۇ ئۆزى ياخشىلىق قىلالمايدىغان
ھەسەتخورغا ھەرگىز ياخشىلىق يۇزىنى كۆرسەتمەڭلار ؛ ئىككى جا-
ھاننىڭ بەخت - ئىقبالىدىن مەھرۇم قىلىش جازاسىنى بېرىڭلار !
ماۋۇ كىشىنىڭ ياخشىلىق قىلغىنىنى كۆرەلمەيدىغان ھەسەتخورنى
ئۆلتۈرۈڭلار ؛ ئۇنىڭ جېنى بۇ مېھنەت يۇكىدىن پاتراق خالاس
تاپسۇن . ماۋۇ ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىشنىمۇ كۆرەلمەيدىغان ھە-
سەتخورغا شۇنداق ئازاب قىلىڭلاركى ، چەكسىز قىيناق ئازابنىڭ
چاڭگىلىدا روھنىڭ قۇشى قىل يۇتۇپ ، ئەزرائىلنىڭ دامىغا گە-
رىپتار بولسۇن .

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى بىرىنچى كىشىنى
يالىڭاچلاپ ، بار - يوقىنى ئېلىۋېلىپ قويۇۋېتىپ مۇنداق غەزەل
ئوقۇپتۇ :

ئەگەر كىشى كىشىگە نەپ بەرمىسە ،
خوپتۇر ئۇنىڭ بار - يوقىنى تالىماق .
مېۋە بەرمەس بولسا ئەگەر قايىسى دەرەخ ،
لايىق بولغاي ھەممە شاخىن پۈتمىماق .

ئىككىنچىسىنىڭ بېشىنى تىغ بىلەن كېسىپ ، ھەسەت رەنجە-
دىن قۇتۇلدۇرۇپتۇ . ئۇچىنچى ھەسەتخورنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە زە-
ھەر سۇركەپ ، قىزىق ئاپتاپتا تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ . نەتىجىدە ئۇ
ئۇزاق ئازاب تارتىپ زار - زار قاقشاپ ھالاك بوپتۇ . پادىشاھ ئۇ
ئۈچ ھەسەتخورغا ئەنە شۇنداق جازا بېرىپتۇ .

يوقتۇر ھەسەت ئاغرىقىغا دەرمان ئىشى ،
چۈنكى ھەسەت دېۋە بىلەن دۆ قىلمىشى .
ياخشى باقسائ ئۆز جانىغا قەست قىلغۇسى ،
كىشى ئۇچۇن ھەسەت يېگەن نادان كىشى .

جاھاندا ھەسەتتىن چوڭراق رەنج يوق . چۈنكى ھەسەتخور كىشى خالايىقنىڭ خۇشاللىقىدىن غەمگە پاتىدۇ ۋە ئۆزگىلەرنىڭ راھىتىدىن ئۆزىگە جاپا تاپىدۇ .

بۇ غەم ئىچرە ھەسەتخور يۈرەر دائىم مۇردا جان ،
قانداق تىرىك بولغۇسىدۇر دىلىدا تۇرسا يىلان .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۈردۇمكى ، ھەسەت كۇچىيىپ بارسا ، ئاخىر كىشىنىڭ ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيدىغان دەرىجىگە يېتىدۇ . بۇنىڭدىن بىلمەك كېرەككى ، ھەسەتخور كىشىنىڭ باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ . شۇڭا دېمنە توغرىسىدىكى ئىشلارمۇ ھەسەتخورلارنىڭ ئىشلىرىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن .

— مەن بۇ دەرگاھتىكى يېقىنلىرىڭدىن ھەسەت ئەسىرىنى كۆرمىدىم . ئەمما ، دېمنە ساڭا نەسىھەتچى بولغانلىقى ئۇچۇن ، ئۇلار ئۇنى يوقىتىشقا بىرلىشىۋالدىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن . بولمىسا بۇ ئىشقا بۇنچىۋالا مۇقەددىمىلەر كەتمەيتتى ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

— بۇ ئىشقا مېنىڭ شۇبھەم ناھايىتى كۆپ ، — دەپتۇ شىر ، — مەن كىشىلەرنىڭ مەنپەئىتى ئۇچۇن دېمنەنى ئۆلتۈرۈپ ئۆزۈمگە زىيان سالالمايمەن . خالايىقنىڭ خۇشاللىقىنى دەپ خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچراشنىمۇ خالىمايمەن . ئۇنىڭ ئىشىنى خالايىقنىڭ تەنىسىگە قالمىغۇدەك دەرىجىدە ياخشى ئېنىقلىشىم كېرەك . شەنزەبەنى ئالدىراپ ئۆلتۈرۈۋېتىپ پۇشايمانغا قالدىم . ئەمدى ئېنىقلانمىغان گۇمان بىلەن قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى زايە قىلمايمەن . يېقىن-

لىق جامالىدىن گۈمان پەردىسىنى كۆتۈرمىگۈچە قەتلى قىلىشقا ھۆكۈم چىقارمايمەن . بۇزرۇكلەرنىڭ :

ئەگەر كەلسە ئالدىڭغا بىر گۇناھكار ،
ئېنىقلىماي ئوقۇبەت قىلما زىنھار .
بەك ئاسان ئوشتۇلۇر لەئلى بەدەخشان ،
پۈتۈن قىلماق ئەمەستۇر لېكىن ئاسان .
ئەگەر چەكسەڭ بەكمۇ تېزلىك بىلەن تىغ ،
قولۇڭ چىشلەپ دېگەيسەن ئاخىر دەرىغ .

دېگەن سۆزنىڭ مەزمۇنىغا خىلاپلىق قىلمايمەن .
شىر بىلەن ئانىسىنىڭ گەپلىرى تامامىلىنىپ ، ئىككىسى ئۆز ماكانىغا قايتىشىپتۇ .
دېمىنەنى ئېغىر كىشەن بىلەن كىشەنلەپ زىندانغا ساپتۇ . كەلىلە ئۇنى كۆرۈپ كەلمەكچى بولۇپ زىندانغا بېرىپتۇ ۋە دېمىنەنىڭ ھالىنى كۆرۈپ زار ـ زار يىغلاپتۇ :
— ھەي بۇرادەر ، سېنى بۇ بالا ۋە مېھنەت ئىچىدە كۆردۈم ، ئەمدى ماڭا ھاياتتىن نېمە لەززەت بولسۇن ؟

سەنسىز ئەي ئارامى جانىم بۇ ھاياتىمنى نىتەي ،
بولماس بولساڭ ھەمدەمىم گەر شادىمانلىقنى نىتەي .
«غەيرىي ۋەسلىگە يېتەرسەن مەندىن ئايرىلساڭ» دېدىڭ ،
پادىشاھلىق ئەيلەپ ئەمدى پاسىبانلىقنى نىتەي .

دېمىنەمۇ يىغلاشقا باشلاپتۇ :

بولدى مېنىڭ خەستە جانىممۇ يارا ،
بولغاچ سەندەك ۋاپادارىمدىن جۇدا .

— ماڭا كەلگەن بۇنچە مېھنەت ۋە زىندان مۇشەققىتى بىلەن

كىشەن جاپاسى سېنىڭ پىراقىڭنىڭ ئوتىدا كۆيگىنىمگە تەڭ كېلەل-
مەيدۇ .

ئايرىلغاچ جامالىڭ شامىدىن كۆڭلۈم قاراڭغۇدۇر ،
غەم ئوتىدا كۆيمەكتىن بولماس بىر نەپەس خالى .
جاننى كۆيدۈرگەن پىراقىڭنىڭ جاپاسىدا شۇدەم ،
قان ياشتا قىزارماقتۇر سېرىق يۈزۈمنىڭ ئەھۋالى .

— ئىش ئەمدى بۇ دەرىجىگە يەتتى ، دېمىنە ، — دەپتۇ
كەلىلە ، — ئەگەر ساڭا سۆزدە قوپاللىق قىلساممۇ ئەيىب ھېسابلاڭ-
مايدۇ . مەن بۇرۇندىنلا سېنىڭ بۇ ھالىڭنى بىلىپ ، قانچىلىغان
نەسىھەتلەرنى قىلساممۇ سەن پىسەنت قىلماستىن ئۆزۈڭنىڭ زەئىپ
تەدبىرلىرىڭ بىلەن ئىش قىلدىڭ . مانا ، ئاخىر ئىش مەن بۇرۇن
دېگەندەكلا بولدى .

«بارما دوستۇم ، دامغا چۈشكەيسەن » دېگەنىدىم ساڭا ،
ئاقىۋەت باردىڭ ، مانا بۇ ئېيتقىنىم كەلدى ساڭا .

ئەگەر ئۇ نەسىھەتلەرنى قىلمىغان بولسام ، بۇگۈنكى كۈنلۈكتە
ساڭا خىيانەتتە شېرىك بولغان بولاتتىم . مەن ساڭا : «ئۆلىمالار :
‹كىشىنى ھالاك قىلىشقا ھەرىكەت قىلغۇچىلار ئەجىلىدىن بۇرۇن
ئۆلىدۇ . لېكىن جېنى تېنىدىن بىر يولىلا چىقمايدۇ ، بەلكى شۇڭ-
داق بولىدۇكى ، ئۇنىڭغا ھاياتتىن بىزار بولغۇدەك دەرىجىدە بىر
رەنج يېتىشىدۇ . ھەردەم ئۆزىگە ئۆلۈم تىلەيدۇ . ئەمما ئۇنچە ئوڭاي
ئۆلەلمەيدۇ › دەپ ئېيتقان » دېمىگەنىدىم ! ئەنە شۇنداق ھالەت دەل
سېنىڭ بېشىڭغا كەلدى . ھەر قانداق كىشى شۇنداق ھالەتكە چۈ-
شۈپ قالسا ، ئۇنداق تىرىكلىكتىن ئۆلۈم ياخشىراقتۇر .

گەر ھاياتىڭ بولسا ھەردەم غۇسسە بىلەن قان يۇتۇش ،
ياخشىراقتۇر ئۇ ھاياتتىن گۆر ئىچىدە يەر تۇتۇش .

— ئەي بۇرادەر ، ماڭا نەسىھەت يولى بىلەن ئېيتقان سۆزلە-
رىڭنىڭ ھەممىسى ھەق سۆزلەر ئىدى ، — دەپتۇ دېمنە ، — لېكىن
مېنىڭ نەپسىمنىڭ مال ھېرىسى ۋە ئۇلۇغلۇق تەمەننىسى ئەقلىمنى
زەئىپلەشتۇرۇپ نەسىھىتىڭنى ئاڭلاتمىدى . خۇددى زىيان قىلىدە-
غانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ سىگىمەيدىغان تاماق يەپ ھالاكەتكە ئۇچرە-
غان ئاغرىققا ئوخشاش ، مەن زەھەرنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئەنە شۇنداق
چوڭ ئىشنى باشلىغانىكەنمەن ، شۇڭا ماڭا ئوخشاش نەپسى ھاۋاسە-
دىن نېرى ئۆتەلمەيدىغان كىشىگە ھەر قانداق بالا ـ قازا كەلسە
راۋا بولىدۇ . مەن ئۆزۈمدىنلا شىكايەت قىلىشىم كېرەك .

غەيرىيدىن مەن ناله قىلماسمەن بېشىمغا كەلسە گەر ،
ھەر بالا كىم كەلگۈسىدۇر ئۇ ئۆزۈمنىڭ پەيلىدىن .

— ھەرقانداق ئىشنىڭ باشلىنىشىدىلا ئۇنىڭ نەتىجىسىگە نەزەر
سالالىغان ۋە قىلغان ـ ئەتكەن ، دېگەنلىرىگە پۇشايمانلىق ۋە پەرە-
شانلىق كەلتۈرمىگەن كىشىلەر ئاقىل ھېسابلىنىدۇ . چۈنكى ، پۇ-
شايمان دۇشمەننىڭ شاد بولۇشى ۋە دوستىنىڭ مالال بولۇشىدىن
بۆلەك پايدا بەرمەيدۇ . ئىلگىرى خاتا قىلىپ كېيىن پۇشايمان
قىلغانىڭ نېمە پايدىسى ؟ — دەپتۇ كەلىلە .
— ھەي بۇرادەر ! — دەپتۇ دېمنە ، — دۇشمەنسىز بولماق
ھېممىتى پەسلەرنىڭ ئىشى . خاتىرجەم ۋە خۇشال يۈرمەك نادان ،
ئەخمەقلەرنىڭ ھالىتى . ئالىي ھېممەت كىشى ھەرقانداق جايدا
قاتتىق رەنج ۋە چوڭ خەتەردىن خالىي بولالمايدۇ .

ئالغىلى بولماس ھەۋەس چەۋگانىدا ئۇتۇق تېشى ،
باشتىن ئۆتمەكلىك كېرەك قويساڭ بۇ مەيدانغا قەدەم .

— بۇ دۇنيانىڭ دۆلىتى ۋە ئاقىۋىتى يوق ، ئۇلۇغلۇقى ھېچقاند-
چە رەنجۇ مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ .

بەرمىگەي دۆلەت بېغى ھېچ شادىمانلىق مېۋىسىن ،
چۈنكى ئۇنىڭ مېۋىسىدۇر بۇ جاھانىڭ گەردىشى .

— دۇنيانىڭ پۇل - مالىرىغا ۋە مەنسەپلىرىگە ئىلتىپات نەزىرىڭنى سالمىغان بولساڭ ، رەنجۇ مۇشەققەت قۇدۇقىغا چۈشمەگەن بولاتتىڭ . ھەسەت كۆچىتىنى كۆڭلۈڭ بېغىغا تىكمىگەن بولساڭ ، بۇگۈنكى كۈنلىرۈكتە بىالا ۋە مېھنەت مېۋىسىنى يېمەگەن بولاتتىڭ ،— دەپتۇ كەلىلە .

— بۇ بالا ئۇرۇقىنى ئۆزۈم تېرىغان ،— دەپتۇ دېمنە ،— ھەر كىشى ئۆزى تېرىغىنىنى ئورۇيدۇ !

ياخشى ئىش ياخشى ، يامان قىلماق قىلۇر پەيدا يامان ،
ئارپىدىن ئارپا ۋە بۇغدايدىن ئۇنەر بۇغداي ھامان .

ئەمدى ئىش قولدىن كېتىپ قول ئىشتىن قالدى . يا تەدبىر قولى بىلەن تەقدىر گۆھىرىنى تېرەلىشىم ۋە ياكى ئەندىشە ئەينىكىدىن ساۋاپ چېھرىسىنى كۆرەلىشىم مۇمكىن بولماي قالدى . ئەمدى خاتالىقىم ۋە ئەيىبىمنى كۆردۈم ھەم بىلدىم . دۆلەت گۆھىرى مېھنەت خەتىرىگە ئەرزىمەيدىكەن .

كىرپىتۇرمەن بۇ دەريا ئىچرە سۇ ئالماق ھەۋەس ئەيلەپ ،
ۋە لېكىن بىلمىگەنكەنمەنكى بىھەد مەۋج ئۇرارىنى .

— ئەمدى بۇ بالادىن خالاس بولۇشقا قانداق تەدبىر قىلماقچىسەن ؟— سوراپتۇ كەلىلە .

ئەمەس مۇمكىن ، بۇ ئىشنىڭ تەڭلىكىدىن ھېچ قېچىپ چىقماق ،
قاياقتا بولسا يوچۇق ئاڭا تەدبىر دامى باغلاقلىق .

— پەمىمچە ، تىرىكلىك كېمىسى بۇ ھالاكەت گىردابىدا غەرق بولۇپ ، ئاخىرەت ئاپىتىپى يوقلۇق مەغرىبىگە ئولتۇرىدىغان ئوخشايدۇ . لېكىن تېنىمدە جانلا بولىدىكەن ، قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھېيلە ۋە پىرىپتە ئىشلىتىمەن . ئەمما ، سېنىڭدىن تېخىمۇ قاتتىقراق غەم يەۋاتىمەن ! مۇبادا سەن مەن بىلەن بىللە تۆھمەتكە ئۇچرىساڭ ، خۇدا ساقلىسۇن ، سېنىمۇ شۇ ئىش توغرىسىدا تۇتسا ، ھەممە سىرنى تولۇق ئېيتىپ قويىدىغان بولساڭ ، ئۇ ۋاقىتتا ماڭا ئىككى سەۋەبتىن تېخىمۇ قاتتىق ئازاب بولىدۇ . بىرى شۇكى ، سەن مېنىڭ سەۋەبىمدىن زەخمەت چېكىپ قالىسەن . يەنە بىرى شۇكى ، سېنىڭ راستچىللىقىڭ خالايىققا روشەن بولغاچقا ، سەندەك ئادىل گۇۋاھچىنىڭ سۆزى بىلەن مېنىڭ ئۆلۈش ۋاقتىم تېزلىشىدۇ — دە ، دىدار قىيامەتكە باقمي قېپقالىدۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دېمىنە .

— سۆزۈڭنى ئاڭلىدىم ، — دەپتۇ كەلىلە ، — ئەمما مەن ئازابلاشقا سەۋر قىلالمايمەن ، ئەگەر ئوقۇبەتكە تۇتىدىغان بولسا ، نېمىنى بىلگەن بولسام ھەممىسىنى ئېيتىپ قويىمەن . ھەرگىز كىشىگە خۇشامەت قىلىش ئۈچۈن ، راستىنى يوشۇرۇپ يالغان سۆزلىمەيمەن . سەنمۇ گۇناھسىزغا ئىقرار قىلىپ ، توۋا قىلىپ كۆڭلۈڭنى ئېرىتكىنىڭ ياخشى . چۈنكى بۇ ھالاكەتتىن تىرىك قۇتۇلالمايدىغانلىقىڭ ئۆزۈڭگىمۇ مەلۇم ، شۇڭا دۇنيا ھاياتىدىن تېخى ئايرىلماي تۇرغان ۋاقتىڭدا ، ئاخىرەت ئازابىدىن نىجات تاپماقنىڭ كويىغا چۈشكىن .

— بۇ توغرىدا ياخشى ئويلىنىشىم كېرەك . خاتىرەمگە كەلگەنى ساڭا يەنە مەلۇم قىلارمەن ، — دەپتۇ دېمىنە .

كەلىلە پەرىشان ۋە غەمكىن بولغان ھالدا قايتىپ كېتىپ ، ئۇ كېچىسى ئاپەت ۋە ئەندىشە ياستۇقىغا باش قويۇپ ، سەھەرگە قەدەر بالا ۋە مېھنەت ئوتىدا تولغىنىپ ، ئۇياق - بۇياقتا ئۆرۈلۈپ يېتىپتۇ . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن نۇرغۇن شېرىن ئارزۇلار بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپتۇ . ئەمما كەلىلە بىلەن دېمىنە بۇ سۆزلەرنى دېيە-

شۇاتقاندا ، زىنداندا بىر ئوغرى بار ئىكەن . ئوغرى ئۇلارنىڭ ماجىرالىرىنى ئوغرىلىقچە تولۇق ئاڭلاپتۇ ۋە «ھەر سۆزنىڭ بىر ۋاقتى بولىدۇ ، بىر ۋاقىتلاردا كارغا ياراپ قالسا ئەجەب ئەمەس» دەپ ئۇ گەپنى خاتىرىسىدە ساقلاپ قويۇپتۇ .

ئەتىسى قۇياش ئالتۇن شىرغا ئوخشاش ئاسمانىنىڭ كۆك رەڭ-لىك جاڭگىلىدا جەۋلان قىلىشقا باشلاپتۇ . كېچىنىڭ قارا يۇزلۇك دېمنەسى جاپا زىندانىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا يوشۇرۇنۇپتۇ .

كۈندۈزنىڭ ئادىلى كىردى ئارىغا ،
كېچىنىڭ زالىمى چىقتى ياقىغا .

شىر بارلىق تاۋابىئاتلىرى بىلەن جەم بولۇپ ، يەنە مەجلىس تۈزۈپتۇ . شىرنىڭ ئانىسى يەنە دېمنەنىڭ ئىشىدىن سۆز باشلاپ شۇنداق دەپتۇ :

— زالىملارنى ئامان قويماق پەرھىزكارلارنى ئۆلتۈرمەك بە-لەن باراۋەردۇر .

يامانغا ياخشىلىق قىلماق گويا كى ،
بولغۇسى ياخشىغا قىلغان يامانلىق .

ھەر كىشى قۇدرىتى بار تۇرۇپ ، يامانلىق قىلغۇچىلارنى تە-رىك قويسا ياكى زالىمغا مەدەت بەرسە ، ئۇلارنىڭ ئۇۋالىغا شېرىك بولىدۇ ۋە ئاخىر ئۆزىنىڭ بېشىغا چىقىدۇ .

قىلما يامانلىق ياخشىغا ، بولما يامانىنىڭ يارى ھەم ،
ئاخىرى ئۇنىڭ زىيىنى ئۆزۈڭگە يەتكۈزگەي ئەلەم .

شىر قازى ۋە مەنسەپدارلارغا :

— دېمنەنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەشكە كىرىشكىلار ھەمدە ھەر

كۈنى ئاشكارىلانغان ۋەقەنى ئۇنتۇرلۇق ماڭا بايان قىلىڭلار !— دەپ بۇيرۇپتۇ .

شۇنىڭ بىلەن قازى ۋە باشقا ئاكابىر ـ ئەشرەپ ، ئامۇخاسلار-نىڭ ھەممىسى شىرنىڭ ھۇزۇرىدىن چىقىپ ، بىر يەرگە جەم بولۇ-شۇپتۇ . دېمنەنمۇ زىنداندىن ئاچىقىپ شۇ جايغا ھازىر قىلىشىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن قازىنىڭ نائىبى بارلىق مەجلىس ئەھلىگە شۇنداق دەپتۇ :

— يارەنلەر ! پادىشاھ دېمنەنىڭ ئىشىنى قاتتىق سۇرۇشتە قى-لىشنى ھەمدە بۇ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقمىغۇچە ھەرگىز باشقا ئىشقا تۇتۇش قىلماسلىقنى بۇيرۇدى . ئەمدى ، ھەر بىرىڭلارغا قانچىلىك ئىش مەلۇم بولسا شۇنى راستچىللىق بىلەن بايان قىلىڭ-لار . چۈنكى ئۇ ئىشتا ئۇچ پايدا بار : بىرىنچىسى ، ھەقىقەتكە يار بەرمەك ۋە راستچىللىق تۇغىنى كۆتۇرمەكنىڭ شەرىئەتتە قە-دىر ـ قىممىتى ، مۇرۇۋۋەتتە ھۆرمىتى كۆپتۇر . ئىككىنچىسى ، زۇلۇم بىناسىنى ۋەيران قىلماق ، خىيانەت ئەھلىگە پەند ـ نەسىھەت بەرمەك ھەم تەڭرى رىزاسىغا مۇۋاپىقتۇر ، ھەم خالايىق تەبىئىتە-نىڭ تەقەززاسىدۇر . ئۈچىنچىسى ، مەككار ۋە پىتنە ـ پاساتچىلار-نىڭ جەبرىدىن قۇتۇلماق ۋە ئىككى يۈزلىمچىلەرنىڭ پىتنىلىرىدىن ئامان تاپماق چوڭ مەنپەئەتتۇر ۋە ئۇ راھەت كۆرۈشنىڭ ۋاستىلە-رىدىن بىرىدۇر .

گەپ ئاخىرلاشقان بولسىمۇ ھېچكىم جاۋاب بەرمەي خامۇش ئولتۇرۇۋېرىپتۇ . چۈنكى ئۇلار دېمنەنىڭ ئىشىنى ئېنىق بىلمەيدە-كەن . شۇڭا ئۇلار گۇمان بىلەن كىشىنىڭ قېنىنى تۆكۈشكە ھەرە-كەت قىلىشنى خالاشماپتۇ . دېمنە ئۇ ئايەرگە ھازىر بولغانلارنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ كۆڭلى شادلىنىپ ، خۇددى باغى ئېرەمنىڭ گۈللىرىدەك ئېچىلىپ كېتىپتۇ . ئەمما ، غەمكىن قىياپەتكە كىرە-ۋېلىپ چىرايىنى تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي دىن ۋە دۆلەتنىڭ كاتتىلىرى ، مەملىكەت ۋە مىللەت-نىڭ ئۇلۇغلىرى ، ئەگەر مېنىڭ گۇناھىم بولغان بولسىدى ، سىز-

لەرنىڭ خامۇش تۇرغىنىڭىزلارنى كۆرۈپ شاد بولغان بولار ئىدىم . مەن بىگۇناھ . ھەر كىشى گۇناھتىن پاك بولغان بولسا ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە كىشىنىڭ سۆزى سىغمايدۇ . خۇدانىڭ ھەققى ـ ھۆرمىتى- كى ، ئەگەر مېنىڭ توغرامدا ھەر نېمەرسە ئاڭلىغان بولسىڭىزلەر يوشۇرماي ئېيتىڭىزلەر ۋە راستچىللىققىمۇ رىئايە قىلىڭىزلەر . چۈنكى ، ھەر سۆزنىڭ ئارقىسىدا مۇناسىپ جاۋابكارلىق بولىدۇ . ھەر قايسىڭىزلەر ئۆزىڭىزنىڭ ھەققىنى ئىزھار قىلىشتا ۋە ئەدلىگە لايىق قەتل ھۆكۈم قىلىشتا ، كۆرگەنلىرىڭىز ۋە بىلگەنلىرىڭىز بولسا ، كۆڭلىڭىزلەرنى شۇبھە ۋە غەرەزدىن پاك قىلىپ راستچىل- لىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭىزلەر . ئەگەر ھەر بىرىڭىزلەر مېنى گۇمان ۋە شۇبھە بىلەن ئۆلتۈرمەككە ھەرىكەت قىلسىڭىزلەر ، خۇد- دى جاھىل تېۋىپقا يەتكەن ھادىسىدەك ئەھۋالغا ئۇچراپ قالىسىز- لەر .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سورىشىپتۇ ئۇلار .

— بىر نادان ئادەم ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمنە .

نادان تېۋىپنىڭ ھېكايىسى

بىر نادان ۋە تەجرىبىسىز ئادەم تېۋىپلىق دەۋاسىنى قىلىدە- كەن . ئۇنىڭدا يا ئازراق ئىلىم ، يا دورا تونۇشتا بىلىم دەيدىغان نەرسە يوق ئىكەن . ئۇ شۇنداق جاھىل ئىكەنكى ، ھەلىلە بىلەن بىلىلىنى بىر ـ بىرىدىن ئاجرىتالمايدىكەن . كېسەللىكنى تەش- خىس[1] قىلىشتا شۇنچىلىك نادان ئىكەنكى ، كۆز ئاغرىقى بىلەن پۇت ئاغرىقىنى ئايرىيالمايدىكەن . دورىلارنىڭ تەركىبىنى تولۇقلاپ كو- مىلاچ ياساشتا ، بىرىنىڭمۇ ئەسلىي تەركىبىنى بىلمەيدىكەن . شەر- بەت ئىچۈرۈش ۋە غىزا تەرتىپىنى بۇيرۇشتا ھېچ نەرسىنىڭ ئۆلچە- مى ۋە قائىدىسىنى ئۇقمايدىكەن .

① تەشخىس— دىئاگنوز قويۇش .

هەر ئاغرىق ئاڭا سالسا كۆزىنى ،
كۆرەلمەس ئىدى ھايات يۈزىنى .

شەھەردە بۇ ئەبلەخ جاھالەت دۇكىنىنى ئېچىپ ، ئۆزىگە «ئۇستا تېۋىپ» نامىنى بەرگەنىكەن . شەھەردە يەنە بىر دانىشمەن تېۋىپ بار ئىكەن ، ئۇ مۇكەممەل تەجرىبىگە ئىگە بولۇپ ، نەپسى ۋە قەدىمىنىڭ مۇبارەكلىكىدىن مەشھۇر ، نەپسى خۇددى ئىيسانىڭ نەپسىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە قەدىمى خۇددى خىزىرنىڭ قەدىمىدەك خۇشاللىق كەلتۈرگۈچى بىر كىشى ئىكەن .

يۈقىرى بېقىپ ئەگەر ئۇ ئۇرسا دەم ، چەرخنىڭ بېشى ،
چۆرگىلەشتىن ئاغرىقىدىن قۇتۇلاتتى شۇ زامان .
باغ ئارا كىرسە ئەگەر ئۇ كەلتۈرەتتى قەدىمى ،
تال ۋە تېرەك شاخىغا تىترەك كېسەللىكتىن ئامان .

لېكىن ، ھۇنەرۋەن ـ قابىلىيەتلىك كىشىلەر زامانىنىڭ ناز داستىخىنىدىن جاپا ۋە مېھنەت نالىسىنى كۆتۈرۈپ خارلىقتا قالىدۇ . غان ، ھۇنەرسىز ، قابىلىيەتسىز كىشىلەر ئۇنىڭ چەكسىز پايدا ـ مەنپەئىتىنى كۆرۈپ ، زەللە ئالىدىغان ئىش ئىككى يۈزلىمە ھاياتنىڭ ئادىتىدۇر .

ئەمەس ئىكەن بۇ زامان ھۇنەر ـ سەنئەت خېرىدارى ،
بۇنداق كاسات ماتايمىنى مەن ئاپىرىپ كىمگە ساتاي .

بارا ـ بارا ئۆز دەۋرىنىڭ ئۆلىماسى بولغان ئۇ دانىشمەننىڭ ئامىتى قېچىپ ، كۆز يۇلتۇزىنىڭ نۇرى زەئىپلىشىپتۇ . دانالارنىڭ كۆز قارىچۇقىنىڭ نۇرى روشەنلىك ئالىدىغان ئۇ ئەزىزنىڭ كۆز نۇرى كۇندىن ـ كۈنگە كېمىيىپ ، ئاخىر ئۇنىڭدا روشەنلىكتىن ئەسەر قالماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىچارە ئۆزىنى خىلۋەتكە ئاپتۇ .

نەتىجىدە ھېلىقىي جاھىل قۇرۇق دەۋا قىلىپ لاپ ئۇرۇشقا باشلاپتۇ .

دېۋە قىلدى ھۆسنى دەۋاسىنى ھەم قاچتى پەرى ،
ئەقىل ھەيرانلىقتا كۆيدىكى ، بۇ قانداق ئىش ئىرۇر .

ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ، ھېلىقى نادان تېۋىپلىق نامى بىلەن مەشھۇر بوپتۇ ۋە ئۇنىڭ شۆھرەت داڭقى خالايىقنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپتۇ .

شۇ شەھەردىكى پادىشاھنىڭ بىر قىزى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ ھۆسنىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن ئاپتاپ خىجىل بولىدىكەن . زۇلفى شۇنداق خۇشبۇي ئىكەنكى ، ساۋا تېخى ئۇنداق خۇش پۇراق ئىپارنى جاھان كۆزىگە كۆرسەتمىگەنىكەن .

جادۇ كۆزلۈك ، ئاي يۈزلۈك ، دىلغا دىلكەش ،
جانغا راھەت ، دىلغا لەززەت خۇددى مەھۋەش .

پادىشاھ ئۇ قىزىنى شاھانە ئىززەت - ئىابرۇي ۋە كىاتتا توي - تاماشالار بىلەن ئۆز ئىنىسىنىڭ ئوغلىغا ياتلىق قىلغانىكەن .

ئاپتاپ ئاينى ئۆيدە قىلدى مېھمان ،
زۆھرە بىلەن مۇشتىرى تاپتى ۋىسال .

ئۇ ئىككى گۈزەل بىر جايدا بولۇش ئارقىلىق يېگىتنىڭ شاھانە گۆھىرى مەلىكىنىڭ بەچچىدان سىەدىپىدە ئىورۇن تىۇتۇپتۇ ۋە ئاي - كۈنى توشقان شۇ پەيتتە مەلىكە بىر ئاغرىققا مۇپتىلا بوپتۇ . پادىشاھ دانا تېۋىپنى قېشىغا چاقىرىپ ، كېسەلنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۇنىڭغا بايان قىپتۇ . دانىشمەن تېۋىپ كېسەلنىڭ ھەقىقىتىدىن ئاگاھلىق تېپىپ ، ياخشى تەشخىس قىلىپ پادىشاھقا :

— بۇ ئاغرىقنىڭ ئىلاجى مېھران دېگەن دورا بىلەن مۇيەسسەر بولىدۇ . ئۇنىڭدىن بىر مىسقال ئېلىپ ، يۇمشاق سوقۇپ ، ئۇنىڭغا يەنە بىر مىسقالدىن ئىپار ۋە دارچىن ئارىلاشتۇرۇپ ، سىرىق زەپە بىلەن شەربەت قىلدۇرغايلا . ئۇنى ئاغرىقلا ئىچۈرسە ، دەرھال رەڭ-جىگە شىپا تاپقۇسىدۇر ،— دەپتۇ .

— ئۇ دورا نەدىن تېپىلىدۇ ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— مېنىڭ كۆزۈم ساق ۋاقتىدا ھەزرەتلىرىنىڭ شەربەتخانىسىدا ئۇ دورىنى كۆرگەنىدىم . بىر كۈمۈش قۇتىچىدا بار ئىدى . ئۇنىڭغا ئالتۇن قۇلۇپ سېلىنغانىدى . ھازىر ئۇنى تېپىشقا ئاجىزمەن ،— دەپتۇ دانا تېۋىپ .

شۇ ئەسنادا ھېلىقى تېۋىپلىق دەۋاسىنى قىلغۇچى جاھىلمۇ ھازىر بولغانىكەن .

— ئۇ دورىنى مەن ياخشى تونۇيمەن ، ئۇ دورىنى تەييارلاش مېنىڭ ئىشىم ،— دەپتۇ ئۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ پادىشاھنىڭ رۇخسىتى بىلەن شەربەتخانىغا كىرىپتۇ . قارىسا ، دانىشمەن ھەكىم تەرىپلەپ بەرگەن قۇتىچىغا ئوخشايدىغان قۇتىلار ئۇ يەردە ناھايىتى كۆپ ئىكەن . شۇڭا ئۇ ئۆزىگە لازىملىقىنى ئىزدەپ تاپالمايۋ ھەيران بولۇپ ، ئاخىر بىر قۇتىنى كۆتۈرۈپلا ئېلىپ چىقىپتۇ . ئۇ قۇتىنىڭ ئىچىدە پادىشاھنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ساقلاپ قويۇلغان زەھەر بار ئىكەن . نادان تېۋىپ ئاغرىقنىڭ ھۇزۇرىدىلا ئۇ قۇتىچىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ ، زەھەرنى باشقا دورىلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ شەربەت قىپتۇ - دە ، ئۇنى پادىشاھنىڭ قىزىغا بېرىپتۇ . مەلىكە ئۇنى ئىچىشى بىلەنلا جان ئۈزۈپتۇ . پادىشاھ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ، قىزىنىڭ پىراقىدا ئاھلىرىنىڭ شولىسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ ۋە شەربەتنىڭ قالغىنىنى ئۇ جاھىل تېۋىپقا ئىچۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ . نەتىجىدە ئۇ-زىنىڭ يارىماس ئەمەلىنىڭ مۇكاپاتى يېتىپ ، ئۇمۇ ئۆز ئورنىدىلا جان بېرىپتۇ .

ياندۇرۇپ كۆرسەتەر پەلەك ھەر ئەمەلنى كۆزۈڭگە ،
غەيرىيگە قىلغىنىڭنى قىلغان بولۇرسەن ئۆزۈڭگە .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ھەرقانداق ئىشنى نادانلىق بىلەن قىلىسىڭىزلەر ئاقىۋەتتە يامان نەتىجە چىقىدىغانلىقىنى ، ھەر ئىشقا گۇمان ۋە شۇبھە بىلەن كىرىشسىڭىزلەر ئاقىۋەت زەرەت يېتىدىغانلىقىنى بىلگەيسىزلەر .

— ھەي دېمنە ، سەن ئىچكى دۇنياسىنىڭ ناپاكلىقى سۇرىتىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدىغان ، كۆڭلىنىڭ ئەگرىلىكى شەكىل ۋە كۆرۈنۈشىدىن ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدىغان گۇرۇھتىنسەن ،— دەپتۇ شۇ يەردە ھازىر بولغانلاردىن بىرى .

— ھەي پالانى ،— دەپ سوراپتۇ قازى ،— بۇ سۆزنى ئېيتىشىتا قانداق دەلىل ـ ئىسپاتىڭ بار ؟

— پاراسەتلىك ئۆلىمالار ۋە دانىشمەن پازىللارنىڭ ئېيتىشىچە ،— دەپتۇ ئۇ كىشى ،— ئەگەر كىمنىڭ ئىككى قېشىنىڭ ئارىسى كەڭ ۋە يىراق ، ئوڭ كۆزى سول كۆزىدىن كىچىكرەك ، نەزىرى تېز ، كۆز ئوچىدا ئىشارەت قىلغاق بولسا ھەمدە بۇرنى سول تەرەپكە مايىل بولۇپ ، تولا ۋاقىتلاردا يەرگە قارىغاق بولسا ، شۇنىڭ ئىپلاس ۋۇجۇدىدا مەككارلىق ، ئالدامچىلىق ۋە پىتنە ـ پاساتلارنىڭ ھەممىسى جەملەنگەن بولىدۇ . شۇڭا ھەممە بالا ۋە پىتنە ئۇنىڭدىن پەيدا بولىدۇ . ئەنە شۇ ئالامەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا مەۋجۇتتۇر .

— خۇدانىڭ ھۆكمىدىلا رىيا يوقتۇر . خۇدانىڭ خوي ـ پەيلىلا سەۋەن ـ خاتالىقتىن پاكتۇر .

غەلەت سەندىدۇر خاتا مەندىدۇر .
خاتادىن خالي تەڭرى ئۆزىدۇر .

سەن ئېيتقان ئالامەتلەر ئەگەر توغرا دەلىل ، ھەق ئىسپات بولسا ھەمدە بۇنىڭ بىلەن راستىنى يالغاندىن ، ھەقنى ناھەقتىن ئايرىغىلى بولىدىغان بولسا ، خالايىقنىڭ دەۋا ئىشلىرىدا گۇۋاھ ھەم دەلىل ـ ئىسپات لازىم بولمايدىغان ئوخشايدۇ ئەمىسە ،— دەپ ئېتىراز بىلدۇرۇپتۇ دېمنە ، ئاندىن سۆزىنى يەنە داۋاملاشتۇ ـ

رۇپ شۇنداق دەپتۇ ،— ئۇنداق بولىدىغان بولسا ، قازى سوراق قىلىش ۋە تەھقىقلەشنى يېغىشتۇرۇپ قويسا بولغۇدەك ! بۇنىڭدىن كېيىن بىر كىمنى ياخشى سۈپەت بىلەن ياد ئەتمەك ۋە يامان سۈپىتىنى مۇزەممەت قىلماقنىڭ ھەممىسى بىكار بولىدىغان ئوخشايدۇ . چۈنكى ، ھېچقانداق مەخلۇق يارىتىلىشتىلا ئۆزىدە بار بولغان ئالامەتلەرنى يوقىتىۋېتەلمەيدۇ . سەن ئېيتقان بۇ ھۆكۈم بويىچە ياخشى ئىش قىلغانلارغا مۇكاپات ، يامان ئىش قىلغانلارغا جازا بېرىشتەك شەرىئەتنىڭ ئادىل ھۆكمى يوق بولىدىغان ئوخشايدۇ . بۇ ئىشنى مېنى قىلدى دەپ گۇمان قىلغان بولسىڭلار ، ئاشۇ ئالامەتلەر مېنى قىلدۇرغان بولىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىشنى قىلماسلىققا ئۆزۈمدە قۇدرەت يوق بولغان بولىدۇ - دە ، مېنى ئازابلىشىڭلار توغرا بولمايدۇ !

سەن مېنى «ئۆزۈڭچىلا ئۇندۇڭ» دېمە ،ھەق باغۇنى ، ئۆستۇرۇپ ئۆز مەيلىچە پەرۋىرىش ئەتتى مېنى .

دېمەك ، شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ، سېنىڭ سۆزۈڭ بويىچە مەن تۇتقۇندىن ۋە بالادىن خالاس تېپىپ قۇتۇلۇشۇم كېرەك . سەن ئۆزۈڭنىڭ جاھىللىقىڭ بىلەن بايقى ئوخشىتىشنى ئېيتتىڭ . لېكىن ئۇ ئارقىلىق سەن نامەلۇم سۆز ۋە بىمەنە گۇمان بىلەن سۆزلەيدىغان ئەخمەق ئىكەنلىكىڭنى مانا مۇشۇ پازىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا قىلدىڭ .

ئەقىل پىرى ئاڭلاپ گەپدانلىقىڭنى ،
چۈشەندى قانچىلىك نادانلىقىڭنى .

دېمىنە ئەنە شۇنداق جاۋاب بەرگەندىن كېيىن ، شۇ مەيداندا ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى دېمىنى چىقىرالماي ، سۆز ساندۇقىغا سۇكۇت قۇلۇپىنى بېسىشىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن قازى ئۇنى زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇپ قويۇپ ، بولغان ماجرانىڭ ئەھۋالىنى بېرىپ

شىرغابايان قىپتۇ .
دېمنە زىنداندا ياتسا ، كەلىلەنىڭ روزبە ئىسىملىك بىر دوستى ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ . دېمنە روزبەدىن سوراپتۇ :
— ئالدىنقى كۈندىن بېرى كەلىلەنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىدىم . شۇ تاپتا ئۇنى كۆرۈشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن . ئۇ نېمىشقا كېلىپ مېنى سورىمايدىغاندۇ ؟

يار شۈكى ، يارىغا بەرگەي مەدەت ،
زار بولۇپ تەڭلىكتە قالغان چېغىدا .

ئۇنىڭ نېمە سەۋەبتىن كەلمىگەنلىكىدىن سېنىڭ خەۋىرىڭ بارمۇ ؟
روزبە كەلىلەنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ، دەردلىك جىگىرىدىن ئوتـ لۇق ئاھ تارتىپ ، كۆز بۇلىقىدىن قانلىق ياش تامچىلىرىنى ئاققۇـ زۇپتۇ .

ئۆلدى كۆڭلۈم دوستىنى ئەمدى نە يوسۇندا ئىستەيىن ،
بولدى تىل لال ، ئەمدى ھالىم نە يوسۇندا سۆزلەيىن .

دېمنە روزبەنىڭ بىئارام بولغانلىقىدىن بىتاقەت بولۇپ :
— ماڭا ھەقىقىي ھالىنى پاتراق بايان قىلغىنا ؟— دەپ سوراپتۇ .
— ئەي دېمنە ،— دەپتۇ روزبە ،—

ئۆرتەندى بۇ كۆڭۈل ، چۈنكى كەتتى ھەمدەم ،
تېپىلمىدى دىلىم يارىسىغا مەلھەم .
دەرد ئوتىدىن جان رىشتىسى كۆيدى شامدەك ،
بۇ كۆيۈكتىن ئالالماسمەن لېكىن مەن دەم .

ئۇ ئەزىز دوست پاناھ مەنزىلىدىن باقىي مەملىكىتىگە راۋان

بولۇپ ، بارلىق ھەمدەم ۋە ھەمسۆھبەتلەرنىڭ كۆڭلىگە پىراق دېغىنى سالدى .

يارسىز قالدۇق ئەمدى بولغىن خەۋەردار ،
بولدۇق پىراق ، ھىجىر ئىلكىگە گىرىپتار .

دېمىنە كەلىلەنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ ، ھوشىدىن كېتىپتۇ . بىر ھازادىن كېيىن يەنە ھوشىغا كېلىپ ، پەريات چېكىپ زار - زار يىغلاپ شۇنداق دەپتۇ :

دەرد چېكەرمەن ، غەم خازانى يەتتى ئەيشىم باغىغا ،
ئەمدى شادلىق شېخى ئۆزرە ھېچ نېمەرسە قالمىدى ،
كەتتىم جانىم راھىتى ئەي خەستە كۆڭلۈم نالە قىل ،
يىغلىغىن قان ئى كۆزۈمكى ، سەندە ھېچ نۇر قالمىدى !

دېمىنەنىڭ نالە - زارى پەلەككە يېتىپ ، ئوتلۇق ئاھىنىڭ شولىسى ئېگىز ئۆرلەپتۇ . ئۇ سەۋر ياقىسىنى ئاجىزلىق قولى بىلەن يىرتىپ ، يۈزىنى يەرگە سۈرتۈپ ، بېشىغا تۇپراق چېچىپ نالە قىلىشقا باشلىغاندا ، ئاڭلىغۇچىلاردا قىلچە تاقەت قالماپتۇ . شۇنداق زورىە ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن ، دېمىنە ، تەقدىرى ئەزەل كاتىپى ھېچ-قانداق كىشىنىڭ تىرىكلىك نامەسىگە ئەبەدىيەت قەلىمى بىلەن دائىملىق رەقىمىنى يازمىدى ۋە مەۋجۇداتنىڭ سۈرەتلىرىنىڭ نەققاشى مۇمكىنلىك سەھىپىسىگە ھايات نەقىشىنى «تەكرىدىن ئۆزگە ھەممە نەرسە يوقىلۇر» دېگەن قەلەمدىن باشقا نەرسە بىلەن سىزمىدى . قەلەم كارخانىسىنىڭ ئۇستىسى ھېچ مەۋجۇداتنىڭ ۋۇجۇد لىباسىغا يوقلۇق زىبۇ زىننەتلىرىنى پەرداز بېرەلمىدى ۋە قۇدرەت چىرىغىنىڭ پەرراشى ھېچ سۆھبەت شامىنى ئاپەت بورىنىدىن خالىي ھالدا ياندۇرالمىدى .

يېنىدا غەم تىكىنى يوق بىر پاراغەت گۈلىنى ،
تاپالمىدى كىشى ھەرگىز بۇ ھاياتنىڭ بېغىدا .
بۇ جاھاننىڭ ئۆمۈر گۈلشىنىدىكى بارچە باھار ،
قالمىدى توزۇپ گۈلى بولماي خازان بىر چېغىدا .

ئۆلۈم بىر شەربەتتۇركى ، ھېچكىم ئۇنى ئىچمەي قالمايدۇ ، ئۆلۈم بىر ئېغىر يۈكتۇركى ، ھېچكىم ئۇنىڭ ئاستىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ . بۇ زەخمىنىڭ مەلھىمى سەۋر قىلىشتۇر . ئۇنىڭغا سەۋردىن باشقا چارە يوق .

سەۋر كۆڭۈل رەنجىگە نەپ بەرمىسە ،
ئۇندىن ئۆزگە ھېچ دەرمان يوقتۇر ئاڭا .

دېمىنە بۇ سۆزلەر بىلەن بىرئاز تەسەللى تاپقاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي روزبە ! قانچە كۆپ نالە قىلسام تېخى ئازلىق قىلىدۇ . چۈنكى ، كەلىلە ماڭا شەپقەتلىك دوست ۋە مېھرىبان نەسىھەتچى ئىدى . ھەرقانداق بىر ھادىسىدە ئۇنىڭدىن پاناھ تىلەيتتىم . ھەر بىر مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭغا ئىشىنەتتىم ، ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنداق بىر خەزىنە ئىدىكى ، سىر گۆھەرلىرىنى ئۇنىڭغا ئامانەت قويسا ، ھايات ئۇنىڭدىن ۋاقىپ بولالمايتتى ، زامان جاسۇسى ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشتىن مەھرۇم قالاتتى . ۋاي ئىسىت ، ئۇ قەدىرلىك دوستۇم بېشىمدىن دۆلەت سايىسىنى ئېلىپ ، مەندەك بىر جاپاكەشنى بۇ دۇنيانىڭ خارابخانىسىدە رەپىقسىز ۋە ھەمدەمسىز قالدۇرۇپتۇ .

دەردۇ غەمنى كىمگە دەي ، سىرىمغا مەھرەم قالمىدى ،
غۇسسىگە نە چارە ئەيلەي يارۇ ھەمدەم قالمىدى .

بۇنىڭدىن كېيىنكى تىرىكلىكتىن ماڭا نېمە لەززەت بولسۇن

ئەمدى؟ ئەگەر خالايىق ماڭا بۇنداق بەتنام چاپلىمىغان بولسا، ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئۆلتۈرۈپ، بۇ تەنها هاياتتىن خالاس بولغان بولاتتىم. چۈنكى بۇ بالا گىردابىغا چۈشۈپ قاپتىمەن، ئۇنىڭدىن مەدەتكارسىز نجات تاپمىقىم ئەمدى يوق گەپ.

ئۈمىدىم كويىدا ئاۋاره بولاي،
ئىلاجىم يوقالدى بىچاره بولاي.

—گەرچە كەلىله هايات گۈلىستانىدىن ۋاپات گۆرىستانىغا كەتكەن بولسىمۇ، مېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببىتىمنىڭ كۆچىتى ئىخلاس سۇيىده ياشاردى ۋە كۆكەردى،— دەپتۇ روزبه،—

بۇ چىمەنده سۇنسىمۇ بىر شاخ، ئۇنىڭغا غەم يېمه،
ياشىرار نەسرىن يۈزى هەم تاۋلىنار سۇمبۈل چېچى.

—راست ئېيتىسەن،— دەپتۇ دېمنه،— كەلىله ۋاپات بولغان بولسىمۇ سەن كەپسەن. بۇگۈن سەن ماڭا ئاشۇ كەلىلەنىڭ ئورنىدەسەن. قولۇڭنى بېرىپ مېنى بۇرادەرلىككه قوبۇل قىلغىن.

روزبه سۆيۈنۈش بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا يېقىن كەپتۇ:

— بۇ مەرھەمەت بىلەن مېنىڭ بېشىمنى ئۇستۇن قىلدىڭ، بۇنىڭ شۈكرانىسىنى قايسى تىل بىلەن ئادا قىلارمەن؟

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر - بىرىنىڭ قولىنى قىسىشىپ، بۇرادەرلىككه ۋەده بېرىشىپ، هەمسۆهبەتلىك هەم مۇهاپىزەت شەرتلىرىنى مۇقەررەر قىلىشىپتۇ.

— پالانى يەرده كەلىله بىلەن مېنىڭ شېرىك ۋەجىمىز بار ئىدى. بېرىپ ئۇنى ئېلىپ كەلسەڭ، جاپا چەككىنىڭ ئەجرىسىز قالمىغان بولاتتى،— دەپتۇ دېمنه.

شۇنىڭدىن كېيىن، روزبه دېمنه ئېيتقان نىشان بىلەن بېرىپ ئۇ كۆمۈكتىكى پۇلنى ئېلىپ كەپتۇ. دېمنه ئۇنىڭدىن ئۆز نېسىۋە-

سىنى ئېلىپ ، كەلىلەنىڭ ھەسسىسىنى روزبەگە بېرىپ :
— ئەي بۇرادەر ، ھەمىشە پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا بولغىن ، مېنىڭ توغرامدا قانداق سۆز ئۆتسە ، ئۇنىڭدىن مېنى خەۋەردار قىلغىن ، — دەپتۇ .

روزبە ئۇنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىلىپ ، تاكى دېمنە ئۆلگۈچە بۇ شەرتنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . چۈنكى شەرتنى بەجا كەلتۈرۈش ۋاجىپتۇر . ئەتىسى شىرنىڭ ئانىسى شىرنىڭ قېشىغا كېلىپ مەجلىسته بولۇنغان گەپلەرنى سوراپتۇ . شىر قازىلارنىڭ يەتكۈزگەن سۆزىنى ئانىسىغا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپتۇ . شىرنىڭ ئانىسى ئىشنىڭ مەزمۇنىنى ئۇققاندىن كېيىن بەكمۇ تىنچسىزلىنىپ :

— نېمە قىلسام بولار ؟ ئەگەر قوپال گەپ قىلسام ، تەبىئىتىگە ياقمايدۇ . ئەگەر خۇشامەت قىلسام ، شەپقەت ۋە نەسىھەت پۈرسىتى قولدىن كېتىدۇ ، — دەپتۇ .

— نەسىھەت قىلىدىغان چاغدا تارتىنىش ياخشى ئەمەس ، سەنىڭ سۆزۈڭ شۇبھىدىن ساپ ۋە ئەقىلغا مۇۋاپىق كېلىدۇ . قانداق سۆزۈڭ بولسا ئېيتقىن ، — دەپتۇ ئانىسىغا شىر .

— سەن راست بىلەن يالغاننى ، پايدا بىلەن زىياننى ئايرىيالمايدىكەنسەن . ئەگەر دېمنە پۈرسەت تېپىپ بىر پىتنە توقۇيدىغان بولسا ، نى تەدبىرلىك كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا چارە قىلىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ ۋە نى ئىتتىك قىلىچلار ئۇنىڭغا تالاپەت يەتكۈزەلمەيدۇ .

— سەن بۇگۈن كەتمەي تۇرغىن ، — دەپتۇ شىر ، — دېمنەنىڭ ئىشى بۇگۈن بىر تەرەپ بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس .

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھ بارلىق قازىلارنى يىغىلىپ ئومۇمىي مەجلىس ئېچىپ ، دېمنەنىڭ ئىشىنى ئېنىقلاشقا يارلىق چۈشۈرۈپتۇ . بۇ يارلىق بىلەن ھەممە چوڭ ـ كىچىكلەر يىغىلىپتۇ . قازىنىڭ نائىبى ئىلگىرىكى سۆزىنى چۆرىدىگەن ھالدا ، مەجلىستە ھازىر بولغانلاردىن دېمنەنىڭ ئەھۋالىغا گۇۋاھلىق سورىغان بولسىمۇ لېكىن ھېچكىم سۆزلىمەپتۇ . شۇندا قازىلارنىڭ چوڭى دېمنەگە

قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— گەرچە بۇ مەجلىستە ھازىر بولغانلار كۆرۈنۈشتە ساڭا يان بېسىۋاتقاندەك تۇرسىمۇ ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدە سېنىڭ خىيانەتچى ئىكەنلىكىڭ شەكسىز قارار قىلىنىپ بولغان ھەمدە ھەممىسى سېنى ئۆلتۈرۈشكە بىر پىكىرگە كېلىپ بولغان . بۇ ھالەتتە تۇرۇپ ، بۇ تائىپە ئارىسىدا ساڭا تىرىكلىكتىن نېمە پايدا بولسۇن ؟ ھازىرقى ھالەتتە سېنىڭ ئۆز گۇناھىڭغا توۋا قىلىپ ئۆزۈڭنى ئاخىرەتنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبىتىدىن خالاس قىلغىنىڭ ياخشى ئەمەسمۇ ؟ سېنىڭ ئۆلۈمۈڭدىن ئىككى پايدا ھاسىل بولىدۇ . بىرى ، خالايىقنى قۇتقۇزىسەن ، يەنە بىرى ، ئۆزۈڭنى قۇتقۇزىسەن .

كىشىلەرنىڭ ئۆلۈشىدە بەزى راھەت بار ئىرۇر ،
قىلدى بۇ ھېكمەتنى دانا كىشىلەر مۇنداق بايان :
كىمكى ئۆلسە ھەر كىشى بۇ ئىككىدىن خالىي ئەمەس ،
بولسا تاكى ياخشى خۇيلۇق ياكى بىر شۇم بەتزۇۋان .
ياخشى ئۆلسە ئۇ قۇتۇلدى بۇ جاھان زىندانىدىن ،
گەر يامان ئۆلسە خالايىق تاپتى شۇملۇقتىن ئامان .

ھەي دېمنە ! ئەگەر گۇناھىڭنى ئىقرار قىلساڭ ، ساڭا ئىككى پەزىلەت ھاسىل بولىدۇكى ، ئۇنىڭ تەرىپى ھايات يۇزىدە باقي قالىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، ئاخىرەت ئازابىدىن قۇتۇلماقنى كۆزلەپ گۇناھىڭغا قايىل بولماق ۋە پانىي دۇنيانىڭ مېھنىتىدىن باقي دۇنيانىڭ دۆلىتىنى ئەۋزەل بىلمەك ؛ ئىككىنچىسى ، بۇنداق يامان ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، بۇنداق زۇۋاندارازلىق قىلىپ ، پاساھەتلىك سۆزلەرنى سۆزلەپ ، ماقۇل كەلگۈدەك دەلىل ـ لەرنى كۆرسىتىپ ، مۇناسىپ كەلگۈدەك تەمسىللەرنى سۆزلەپ ، ئۆزرە ئېيتقانلىرىڭنىڭ بارلىق ئامۇخاسىنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپ كېتىشىدىن قۇتۇلسەن . سەن خالايىق ئارىسىدا دانا ۋە پازىللىق بىلەن مەشھۇر بولغانسەن . ئەقىل بىلەن ئويلاپ بىلگىنكى ، يامان

ئات كۆتۈرۈپ هايات يۈرگەندىن ، ياخشى ئات كۆتۈرۈپ ئۆلگەن ياخشىراق .

— سىز دېگەن بىر قازى ، — دەپتۇ دېمنە ، — ئۆزى ۋە باشقىلارنىڭ گۇمانىغا ئاساسلىنىپ قارىغۇلارچە ھۆكۈم قىلىش قازىلار ئۇچۇن توغرا ئەمەس ، بەلكى گۇناھتۇر . سىزگىمۇ ئاشۇ شۇبھە پەيدا بولۇپ ، تەبىئىتىڭىز مېنىڭ گۇناھكارلىقىمغا قارار تاپقان بولسا ، ماڭىمۇ كىشىنىڭ گۇمانى بويىچە ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىشىم توغرا ئەمەس . چۇنكى بۇ ئىش پەتىۋادىمۇ ، تەقۋادىمۇ جايىز ئەمەس . مەنزە سىلەرنىڭ ئاشۇ بۇزۇق ئېتىقادىڭلار بويىچە شەنزەبەنىڭ خۇنىغا جاۋاب قىلامدىكەنمەن ؟ ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئۆلۈمگە ئىتتىرىپ ، ئۆز ھالاكىتىمگە رازى بولسام ، مەن خۇدايىمنىڭ «ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە ئىتتىرمەڭلار » دېگەن ئەمرىنىڭ ھۆددىسىدىن قانداق چىقىمەن ؟ ھازىرقى ۋاقىتتا مەن ئۆز جېنىمغا ئۆزۈمدىن مېھرىبانراق كىشى يوقلۇقىنىمۇ ئوبدان بىلىمەن . شۇنداق تۇرۇپ ، ئاددىي كىشىلەرگە قىلىشقىمۇ راۋا كۆرمەيدىغان ئۇنداق ئىشنى قانداقمۇ ئۆزۈمگە راۋا كۆرەلەيمەن ؟

مەيلىم يوق ، كىشىگە قىلماقتا جاپا ،
قانداق ئۇنى ئۆزۈمگە كۆرەي راۋا .

ئەي قازى ! بۇ سۆزىڭىزدىن ۋاز كېچىڭ ، كىشىگە كىشى بۇنداق نەسىھەت قىلمايدۇ . بولۇپمۇ سىزنىڭ بۇنداق نەسىھەت قىلىشىڭىز راۋا ئەمەس ، چۇنكى قازىلارنىڭ سۆزى ھۆكۈمدۇر ! بەس ، ئۇلار سەۋەنلىك ئۆتكۈزۈشتىن ، خاتا سۆزلەشتىن ۋە ھەزىل - چاقچاق قىلىشتىن پەرھىز قىلمىقى لازىم . سىز بۇرۇن شۇنداق راستچىل ۋە ئادىل ئىدىڭىز ، تەلىيىمنىڭ كاجلىقىمۇ نېمە ، بۇ قېتىمقى ئىشتا سىز ئېھتىيات قىلىشنى بىر تەرەپكە چۆرۈۋېتىپ ، ئۆزىڭىزنىڭ شۇبھىڭىز ۋە غەرەز - كويلارنىڭ گۇمانى بىلەن راستلىق كۆزىنى غەپلەت بىلەن ئېتىپ قويدىڭىزا ؟

جىمى خەلق سىز بىلەن شاد بولار ، ئەمما ،
نېمىشقىمۇ ئەيلەيسىزكىن غەمكىن مېنى ؟
راۋامىدۇر ئەلگە گۈلدەك چىراي ئېچىپ ،
سانجىسىڭىز ماڭا تىكەن ئەلمىنى .

ئۆزىنىڭ ھۈنەر ـ قابىلىيىتى بىلەن داڭ چىقارغان دانىشمەن-لىك مەھكىملىرىنىڭ مۇپتىلىرى «ھەر قانداق گۈزاھلىق ھەق-قەتكە يېقىن كەلمىسە ، قوبۇل قىلىنمىغاي» دەپ پەتىۋا بەرگەنگۇ ؟ ئەگەر ھەر قانداق كىشى ئەزەلدىن بىخەۋەر بولغان ئىش توغرىسىدا كىشىنىڭ زەررىنى كۆزلەپ يالغان گۈزاھلىق بەرسە ، ئۇنىڭغا بىر ياخشىغا يەتكۈدەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن .

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — سوراپتۇ قازى .

— بىر دۆلەتمەن ساھىبخان ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە .

ساھىبخان بىلەن باخشىنىڭ ھېكايىسى

بىر دۆلەتمەن ساھىبخان بار بولۇپ ، ئۇ ئۇلۇغلۇق بىلەن شۆھرىتى چىققان ۋە ياخشى سۈپىتى بىلەن خالايىق تىلىدا يادلىنى-دىغان كىشى ئىكەن .

ئەجەب گۈزەل ئەخلاق بىلەن شېرىن شېكەر سۆزى بار ،
ئىدى ئۇنىڭ ئەقلى ئارتۇق دانىشمەنلىكى بىسيار .

ئۇ ساھىبخانىنىڭ ھۆسنى جانغا ئاپەت ، لاتاپىتى جاھانغا پىتنە سالىدىغان ، لېۋى جان بېغىشلىغۇچى ئابىھاياتتىن ئارتۇق ، ئاغزى تاتلىقلىقتا ناۋاتتىن ئارتۇق بولغان بىر خوتۇنى بار ئىكەن .

نۇر چاچقان تەلەتى خۇددى ئاپتاپتەك ،
چىشى دۇر ، لەۋلىرى خۇددى ياقۇتتەك .
قېشىنى يا قىلىپ كۆزىن قىسىپ بىر ،
قىلاتتى يۈزلىگەن كۆڭۈلنى ئەسىر .

ئۇنىڭ ھۆسنىنىڭ يۈزى تەقۋادارلىق زىننەتلىرى بىلەن بەزەلگەن ، جامالىنىڭ چېھرىسى پەرھىزكارلىق خالى بىلەن گۈزەللەشتۈرۈلگەنىكەن .

يۈمغان ئىدى كۆزىن جاھان ئىشىدىن ،
كۆرۈنمەي كىشىگە ، چىقماي ئىشكىتىن .
يۈزىدىن ئەينەكمۇ بولمايتتى ئاگاھ ،
بولالمايتتى قەددىگە سايە ھەمراھ .

ئۇ ساھىبخانىنىڭ بەلخىلق بىر قۇلى بار بولۇپ ، ئۇ بىھايا ، دىيانەتسىز ۋە ھارامغا كۆز سېلىشتىن ئۆزىنى تارتمايدىغان ، پىتنە ـ پاسات غۇباردىن كۆڭلى ساپ بولمىغان بىر مەخلۇق ئىكەن . ئۇ قۇل ساھىبخانغا باخشىلىق قىلىدىكەن . بىر كۈنى ساھىبخانىنىڭ مەستۇرە ئايالىغا ئۇ قۇلنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ ـ دە ، كۆڭلىنىڭ قۇشى ئىشق دامىغا گىرىپتار بوپتۇ .

كۆڭلۈم قۇشى دامىڭغا ئىلىندى مەھكەم ،
بوغۇزلاندى نەزىرىڭ تىغى بىلەن ھەم .

قۇل ئىختىيارىنى قولدىن بېرىپ ، ئۇسال ھالقىسىنى ھەر قانچە قاققان بولسىمۇ ، مۇلاقات ئىشكى ئېچىلماپتۇ . ھەر قانچە ئەپسۇن ئوقۇغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭدىن پايدا چىقماپتۇ .

ئىلتىجايىم ئۇلىشالماس ئۇ نىگار نازى بىلەن ،
نە بەختتۇر ۋەسلى باغىدىن تېتىسام بىر مېۋە .

باخشى ئۇ جامال جەننىتىنىڭ توزىنى ئوۋلىماق تەمەسى بىلەن ئۈمىد بېلىنى باغلاپ ، پىكىر قارچىغىسىنى ۋەسلى ئاسمىنىغا قاندۇرۇپ ئۇچۇرغان بولسىمۇ ، تەلەپ ئۇۋىسىغا يېتەلمەپتۇ .

ئېلىپ دامىكىنى سالغىن ئۆزگە قۇشقا ،
ھەرگىز چۈشمىگەي ئۇ دامىكىغا ئەنقا .

ئۇ بەتبەخت نائۈمىد بولغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭغا قەست قىلماقنى ئويلاپ مىكىر ئىشلىتىپ ، بازاردىن ئىككى تۇتى سېتىۋېلىپ ، ئۇلارنىڭ بىرىگە بەلخ تىلىدا : «مەن خېنىمنىڭ دەرۋازىۋەن بىلەن ياقمىنىنى كۆردۈم» دېگەننى ، يەنە بىرىگە بولسا : «مەنمۇ كۆردۈم ، ئەمما ئاغزىمنى ئاچمايمەن» دېگەن سۆزنى ئۆگىتىپتۇ . تۇتىلار ئۇ ئىككى سۆزنى بىر ھەپتە ئىچىدە ئۆگىنىپ بوپتۇ . بىر كۈنى ساھىبخان شاراب بەزمىسى تەييارلاپ ، ئىشرەت بىساتىدا مەست ئولتۇرغان ۋاقتىدا ، باخشى تۇتىلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قويۇپتۇ . تۇتىلار ئادىتى بويىچە ئۇ ئىككى سۆزنى تەكرارلىشىپتۇ . ساھىبخان بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن . ئەمما تۇتىلارنىڭ ياخشى تەلەپپۇز بىلەن سۆزلىگىنىگە شادلىنىپ ، خۇشاللىقى ئارتىپتۇ ـ دە ، قۇشلار ئۇنىڭ كۆڭلىگە يېقىپ قېلىپ ، خوتۇنىغا : «بۇ تۇتىلارنى ياخشى پەرۋىش قىلغىن» دەپ تاپىلاپتۇ . خوتۇنىمۇ بەلخ تىلىنى بىلمىگەچكە ، بۇ دوست يۈزلۈك دۇشمەنلەردىن ناھايىتى ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ .

كۆيۈنۈپ نەپسىمنى باقتىم ، ئەيلىدى رەسۋا مېنى ،
دۇشمىنىمنى تونۇماي قىلغانىكەنمەن تەربىيەت .

ساھىبخان بارا ـ بارا تۇتىلارغا شۇنداق ئامراق بولۇپ كېتىپ تۇكى ، ئىشرەت بەزمىسىدە بىر نەپەس ئۇلارسىز ئولتۇرمايدىكەن . بىر كۈنى ، بىر توپ بەلخلىق كىشىلەر ئۇنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ

كەپتۇ . ساھىبخان ئۇلارنىڭ قېشىغا تۆتىلارنىمۇ ھازىر قىپتۇ . تۆتىلار ھېلىقى ئىككى ئېغىز سۆزنى يەنە تەكرارلاشقا باشلاپتۇ . مېھمانلار ئۇنى ئاڭلاپ بىر - بىرىگە قارىشىپ ھەجىيىشىپ قويۇپ ، خىجىللىقتىن بېشىنى تۆۋەن سېلىشىپتۇ . ساھىبخان مېھمانلارنىڭ شادلىق ۋە خۇشاللىقلىرىنىڭ ھەيرانلىق ۋە خىيال سۈرۈشكە ئالماشقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇلاردىن نېمە بولغانلىقىنى سوراپتۇ . ئۇلار گەپ ئەگىتىپ ئۆزرە ئېيتقان بولسىمۇ ، ئۇ گەپ ساھىبخانغا ماقۇل چۈشمەپتۇ . ئاخىر مېھمانلارنىڭ بىرى جۈرئەت قىلىپ :

— خوجايىن ، سىز بۇ قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدىغان ئوخشايسىز ، شۇڭا ئۇنى ئاڭلاشقا تاقەت قىپسىز - دە ؟ — دەپتۇ .

— مەن ئۇلارنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى بىلمەيمەن ، لېكىن ئاۋازىنىڭ چىرايلىقلىقىغا قۇلاق سالغۇم كېلىدۇ . ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار ئېيتىپ بېرىڭلارچۇ ؟ — دەپتۇ ساھىبخان .

كۆرمىگەندۇرمەن سۇلايمان يۈزىنى ،
بەس نە بىلگەيمەن بۇ قۇشلار سۆزىنى .

ئۇلار تۆتىلارنىڭ سۆزىنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بەرگەندە ، ساھىبخاندا سەۋر - تاقەت قالماي ، شارابتىن قول تارتىپتۇ .

— مەزۇر تۆتۈڭلار ، ئەزىزلەر ، — دەپتۇ ئۇ ، — مەن تا ھازىرغىچە بۇ مەنىدىن بىخەۋەر ئىدىم . كىشى ئۆز خوتۇنىنىڭ بۇنداق يامان پەيلىدىن خەۋەر تاپقان تۇرۇقلۇق خاتىرجەم ھالدا مەي ئىچىشى مۇمكىن ئەمەس .

شۇ ئەسنادا ھېلىقى باخشى قۇلمۇ :

— مەنمۇ خېنىمنىڭ بۇ بەتقىلىقلىقىنى كۆپ قېتىم كۆرگەنىدىم ، لېكىن سىزنىڭ ھەرىمىگىزنى يامان ئەخلاق بىلەن زىكىر قىلىشتىن تارتىنغانىدىم ، — دەپ گۇۋاھلىق بېرىپتۇ .

ساھىبخان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ - دە ، خوتۇنىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇپتۇ . بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان خوتۇن دەرھال بىر

ئادەمدىن ساھىبخانغا مۇنداق خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ :
— ئەي دۆلەتمەن ئەمىر !

ئۆلتۈرەرسەنمۇ مېنى ياكى تىرىك ساقلارمۇسەن ،
ھەر نېمە پەرمان قىلۇرسەن ، ماڭا جارى بولغۇسى .

بۇ ئىشتا ئالدىرىماي ، ئويلاپراق ئىش قىلغىن . چۈنكى مەن ئىلكىگىدىمەن ، ئاقىللار : «ھەر قانداق ئىشتا ، بولۇپمۇ كىشىنىڭ قېنىنى تۆكۈشتە تەخىر قىلىشى ۋە كۆپرەك ئويلىنىشى ۋاجىپتۇر» دەپتىكەن . چۈنكى ئىشنىڭ ھەقىقىتى ئېنىقلانغاندىن كېيىن ھېچ-كىم ئۆلتۈرۈشنى مەنئى قىلمايدۇ . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر گۇ-ناھسىز كىشىنى يېنىكلىك بىلەن ئۆلتۈرسەڭ ، ئىشىڭنىڭ ئورۇن-سىز ئىكەنلىكى كېيىن مەلۇم بولسا ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ .

ئالدىراپ كېتىپ بەرسىڭىز ئازار ،
يېگەيسىز ئاخىرى پۇشايمان بىسيار .

شۇنىڭ بىلەن ساھىبخان خوتۇننىنى چاقىرتىپ چىقىپ ، ئۇنى پەردە ئارقىسىدا تۇرغۇزۇپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا تۇتىنىڭ سۆزلىرىنى بايان قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :
— بۇلار كىشىگە قەست قىلىپ غەرەز بىلەن بۇ گەپنى قىلدى-مىكىن دېگىلى ئادەم جىنسىدىن ئەمەس ، بەلكى كۆرگەنلىرىنى راستى بىلەن ئېيتىدۇ ، باخشىمۇ ئەنە شۇنداق گۇۋاھلىق بېرىۋاتى-دىغۇ ؟ ئاشۇنداق گۇناھنى قىلغان تۇرۇقلۇق باھانە كۆرسىتىپ قۇتۇلۇپ كېتىشنى ئويلاۋاتامسەن ؟ شۇنداق گۇناھ قىلغان ئادەمگە توۋا قىلىشنىڭمۇ پايدىسى يوق .
— ماڭا بۇ ئىشنى تەھقىقلەش پەرھىز بولدى . دۇشمەننىڭ بوھتانى بىلەن مېنى ئۆلتۈرسەڭ ، ئۇۋالىم گەدىنىڭدە قالىدۇ ، —

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ خوتۇنى .

— بۇ ئىشنى قانداق تەھقىقلەيدىكەنمەن ؟ — دەپ سوراپتۇ سا-
ھىبخان .

— بەلخلىقلەردىن سوراپ باققىن ، — دەپتۇ خوتۇنى ، —
تۇتىلار ئاشۇ ئىككى سۆزدىن باشقا سۆزنىمۇ بىلىخ تىلىدا
ئېيتالامدۇ - يوق ؟ ئۇلار ئوبدان قۇلاق سېلىپ باقسۇن . ئەگەر
ئۇنىڭدىن بۆلەك سۆزنىمۇ ئېيتالىسا ، تۇتىلارنىڭ سۆزى راست
بولغان بولىدۇ . ئەگەر باشقا سۆزنى ئېيتالمىسا ، بۇ پىتنە ئاشۇ
ھاياسىز قۇلنىڭ ماڭا قىلغان بوھتانى بولىدۇ . چۈنكى ئۇ مەندىن
مۇرادىنى ھاسىل قىلالماي ، ئۇ قۇشلارغا ئۆز تىلى بىلەن ئاشۇ
سۆزنى ئۆگەتكەن گەپ .

ساھىبخان : «تۇتىلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ باقسۇن» دەپ ئۇ
جانىۋارلارنى مېھمانلارغا بېرىپتۇ . مېھمانلار ئۇچ كۈنگىچە تۇتىنىڭ
ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرغان بولسىمۇ ، ئۇلاردىن ئاشۇ ئىككى ئېغىز
سۆزدىن باشقىنى ئاڭلىماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن خوتۇنىنىڭ پاك ئىكەن-
لىكى ئېنىقلىنىپتۇ . ساھىبخان ئۇنىڭغا ئۆزرە قويۇپ ، قۇلنى
چاقىرتقانىكەن ، قۇل قولىدا بىر قارچىغىنى كۆتۈرگەن ھالدا كە-
لىپ كەپتۇ .

— ھەي مەككار ، مېنىڭ خۇدا رىزاسىغا خىلاپ ئىش قىلغانلە-
قىمنى كۆردۈڭمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ خوتۇن .

قۇل «كۆردۈم» دېگەن سۆزنى ئېيتىشى بىلەنلا قولىدىكى
قارچىغا تۇمشۇقىنى ئۇ مەككارنىڭ يۈزىگە ئۇزىتىپ ، بىر چوقۇپلا
ئۇنىڭ كۆزىنى ئويۇۋاپتۇ .

— ھەر قانداق كۆز كۆرمىگەننى كۆردۈم دېسە ، ئۇنىڭ جازا-
سى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ ! — دەپتۇ ئۇ خوتۇن .

كور بولغىنى ياخشى ئۇ كۆز ، كۆرمىگەننى كۆردۈم دېسە ،
ئۇنداق رەزىل كۆزگە ھەردەم ، لەنەت بىلەن نەپرەت ياغار .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، كىشىگە تۆھمەت قىلىش ۋە كۆرمىگەن نەرسىگە گۇۋاھلىق بېرىش بۇ دۇنيادا خىجا-لەت ، ئاخىرەتتە خارلىق كەلتۈرىدۇ .

دېمىنەنىڭ سۆزى تامام بولغاندىن كېيىن ، قازى ئۇنىڭ ھەممە سۆزىنى شۇ يەردىلا پۈتۈپ شىرغا ئەۋەتىپتۇ . شىر ئۇ مەكتۇپنى ئوقۇپ بولۇپ ئانىسىغا كۆرسىتىپتۇ . ئانىسى ئۇنىڭ مەزمۇنىنى ئوقۇغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— مېنىڭ نەسىھىتىم ساڭا ھېچ كار قىلمىدى ، ئوغلۇم . بۇ مەلئۇن بەتگۈمان بولدى . ئەمدى ئۇ ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپ ، سېنى ھالاك قىلىپ ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەت ئىشىغا بەرھەم بېرە-دىغان بولدى . ساڭا شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە زېرەك يارەمچى بولغان شەنزەبەگە قىلغاندىن ئارتۇقراق قىلغۇلۇقنى قالغان دۆلەت ئەربابلىرىغمۇ قىلىدۇ ئەمدى بۇ مەككار ، چۈنكى يامان كىشىنىڭ قولىدىن يامانلىقتىن باشقا نەرسە كەلمەيدۇ .

ھەرگىز ھۇۋقۇشتىن ھۇمايۇن خاسىيىتىن ئىستىمە ،
ھېچ قۇشقاچتىن قىلما ئۇمىد قارچىغىنىڭ خۇلقىنى .
چىقسا ئىززەت كۈرسىسىغا قايسى شۇم ئىپلاس ئەگەر ،
ھېچ ئەجەب يوق ھەر تامان ئۇزاتسا پىتنە ئىلكىنى .

بۇ سۆز شىرنىڭ كۆڭلىگە بەكرەك تېگىپتۇ . ئۇ ئۈزۈن ئويلانغاندىن كېيىن سوراپتۇ :

— ئېيتقىنا ئانا ، دېمىنەنىڭ گېپىنى سەن كىمدىن ئاڭلىغان-دىڭ ؟ ئەگەر ئۇ كىشى ئۆزى كېلىپ ئاشكارا قىلسا ، مېنىڭ ئۆلتۈرۈشۈم ئۈچۈن باھانە تېپىلاتتى .

— ئوغلۇم ، بىر كىشى ماڭا ئىشىنىپ سىرىنى ئېيتقانىدى . ئۇنىڭدىن ئىجازەت ئالماي تۇرۇپ ، ئۇنى پاش قىلىپ قويۇشۇم مۇرۇۋۋەت ۋە شەرىئەتتە ھارامدۇر . مەن ئۇنىڭدىن ئىجازەت سو-راي . ئەگەر ئۇ قوبۇل كۆرسە ، مەن كېلىپ ئېيتىپ بەرسەم

بولىدۇ ،— شىرىنىڭ ئانىسى شۇنداق دەپ شىرىنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئۆز ئۆيىگە بېرىپ يولۇاسنى چاقىرتىپ كېلىپ ، ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ئىززەت - ئىكرام كۆرسەتكەندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

ئاچچىقىڭ ئالەمچە بار ، ئەلدە سىنالغان مەرد ئۆزۈڭ ،
شۆھرىتىڭ كۈن نۇرىدەك دۇنيانى تۇتقاندۇر سېنىڭ .

— ئۆزۈڭگىمۇ مەلۇم ، پادىشاھ سېنى ئۆزۈندىن بۇيان قۇۋۇەتلەپ ، تەربىيەت قىلىپ كەلدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ شۇكرانىسىنى بىلدۇرۇشۇڭ ۋاجىپتۇر . «ھەر كىم شۇكۇر قىلسا ، ئۇنىڭ نېمەتلىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ» دېگەن گەپ بار . ئەگەر سەن شۇنداق قىلساڭ ، پادىشاھنىڭ ساڭا قىلىدىغان ياخشىلىقى ۋە مەرھەمەتلىرى كۈندىن - كۈنگە ئېشىشى چوقۇم .

— پادىشاھىئالەمنىڭ مەن خاكسارغا قىلغان مەرھەمەت ۋە تەربىيەتلىرىنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ تىل بىلەن ئىپادىلىيەلمەيمەن . سۆز بىلەن ئېيتىپ تۈگىتەلمەيمەن .

سەۋسەن كەبى نۇرغۇن تىللىق بولساممۇ ،
شۇكرۇڭ ئېيتىپ ئادا قىلالمىغايمەن .

مەن ھازىرغىچە تەرەپتارلىق مەيداندا شۇكرانىلىك قەدىمى بىلەن ماڭدىم . ھېلىمۇ سىز قانداق بۇيرۇسىڭىز شۇنداق قىلىمەن ،— دەپتۇ يولۇاس .

— ياخشىلىق ئاخىرىغا يەتمىسە ، ئۇ ياخشىلىق ھېسابلانمايدۇ .

ئالغاندىڭ مۇشۇ ئىش قەستىدە نام ،
سېخىيلىق بىرلە ئۇنى قىلغىن تامام .

ئىلگىرى پادىشاھ ساڭا ئۆز كۆڭلىدىكى غەم ـ غۇسسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلغانىدى . سەنمۇ پادىشاھنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ ، شەنزەبەنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەشكە ، ھەر قانداق سۆزدىن ۋاقىپ بولسالا ، كېلىپ ماڭا بايان قىلىشقا ۋەدە بەرگەنىدىڭ . ئەمدى ئاشۇ ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىپ پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ ئاڭلىغان ـ كۆرگەنلىرىڭنى تولۇق ئېيتقايسەن . ھازىر دېمەنەنىڭ ھېيلىگەرلىكى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى ، پادىشاھ ئۇنى ئۆلـ تۈرمەكتىن ۋاز كېچىدىغاندەك قىلىۋاتىدۇ . ئەگەر شۇنداقلا بولـ سا ، پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچقايسىڭلار ئۇنىڭ شۇملۇقىدىن ئەـ مىن بولالمايسىلەر ، ئۇ ئازغىنا پۇرسەتتە ھېيلە ـ مىكىر ئەپسۇنلـ رى بىلەن ئەمىر ۋە باشقا بارلىق ئىختىيار ئەھلىنىڭ تىرىكچىلـ كىدىن تۇتۇن چىقىرىدۇ . كىمكى ئۇنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەش ئۈـ چۈن ھەرىكەت قىلغان بولسا ، تۆھمەت بىلەن ياكى غەرەزلىك قىلىقلىرى بىلەن ئۇنى تالاپەتكە ئۇچرىتىدۇ ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى .

— ئەي مەلىكەم ، — دەپتۇ يولۋاس ، — مەن ئۇ ئىشقا ۋەدە بەرگەن . لېكىن شۇ ۋاقىتقىچە گۇۋاھلىق بەرمەسلىكىمدىكى مەقـ سەت «پادىشاھىمىز دېمەنەنىڭ ئەھۋالىدىن ئازراق خەۋەردار بولۇپ باقسۇن» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى . ئەگەر ئىلگىرى ئېيتقان بولـ سام ، پادىشاھ ئۇنىڭ بۇنداق يامان ۋە ئەسكىلىكىدىن بىخەۋەر بولغاچقا ، مېنى غەرەزلىك گەپ قىلدى دەپ ئويلاپ ، ئېتىبار قىلماسلىقى مۇمكىن ئىدى . ئەمدى ئىش بۇ يەرگە يەتتى ، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتىدىغان پەيتمۇ كەلدى . مەن پادىشاھقا تەرەپتار بولۇشتا قىلچە نۇقسان يەتكۈزگىنىم يوق . ھېلىھەم مېنىڭ مىڭ جېنىم بولسا ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ خۇشال بولۇشى ئۈچۈن جېنىمنى پىدا قىلسامۇ ئازلىق قىلىدۇ .

«بىر مويىنىڭ قىممىتى ئىككى جاھانغا تەڭ» دېسەم ، مەن بولارمەن شەرمىسار ئىككى جاھانىنىڭ ئىچىدە .

شۇنىڭدىن كېيىن يولۋاس شىرنىڭ ئانىسى بىلەن بىللە شىرنىڭ ھۆزۈرىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا كەلىلە بىلەن دىمنەنىڭ دېيىشكەن گەپلىرىنى تولۇق بايان قىلىپ ، بارلىق لەشكەرلەر ۋە ۋەھشىيلەر ئالدىدا ئاشكارا گۇۋاھلىق بېرىپتۇ . بۇ گۇۋاھلىقنىڭ ئاۋازى زىندانىدىكى ئوغرىغىمۇ ئاڭلانغاچقا ، ئۇمۇ شىرغا : «مەنمۇ گۇۋاھلىق بېرەلەيمەن» دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ . شىر كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرتىپ كەپتۇ ، ئۇ ئوغرى گۇۋاھلىق قائىدىسى بويىچە زىنداندا ئولاردىن ئاڭلىغىنىنى ئىقرار قىپتۇ .

— نېمىشقا ئۇ سۆزنى ئاڭلىغان ۋاقتىڭدىلا خەبەر بەرمەدىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ شىر يولۋاستىن .

— بىر گۇۋاھ بىلەنلا ھۆكۈم سۈرگىلى بولماس دەپ تەخىر قىلغانىدىم ھەم بىر كىمنى سەۋەبسىزلا ئازابقا قويۇشنىمۇ راۋا كۆرمىدىم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ يولۋاس .

يولۋاسنىڭ بۇ سۆزى شىرغىمۇ يېقىپ قاپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، بۇ ئىككى گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن دىمنەگە سىياسەت ھۆكمى ۋاجىپ بوپتۇ ـ دە ، بارلىق لەشكەرلەر ئۆكۈزنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بىرەڭ قوشۇلۇپتۇ .

كىم تېرىغان بولسا شۇملۇق ئۇرۇقىن ،
ئاخىر ئاڭا ئوقۇبەت بولدى ھوسۇل .

شىرنىڭ بۈيرۇقى بىلەن ئۇنى بىر نەچچە ۋاقىت بەند ئىچىدە تۇرلۇك ئازابلار بىلەن تۇتۇپتۇ . نەتىجىدە ئۇ ئاچلىق ۋە تەشنالىقىتىن ھالاكەتكە ئۇچراپ ، زىندان دوزىخىدىن دوزاخ زىندانىغا يېتىپ بېرىپتۇ . زالىملار قوۋمىنىڭ نەسلى قۇرۇپ ، خۇدا يەر يۈزىنى زالىملارنىڭ شۇملۇقىدىن قۇتقۇزۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خالايىققا مەككارلارنىڭ ۋە ئىككى يۈزلىمىچىلەرنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ ئەنە شۇنداق بولىدىغانلىقى مەلۇم بوپتۇ .

قۇرساق كىشى يولىغا دامى ئازار ،
ئاڭا ئۆزۈك ئىلىنارسەن ئاقىۋەت .
گۈل ئۈزمەسسەن ئەگەر تىكەن تېرىساق ،
تاپارسەن ياخشى ئىش قىلساق سائادەت .
يامان بىلەن ياخشىنىڭ بىلدىڭ جازاسىن ،
قىل ئەمدى ياخشىلىقنى رەسىم - ئادەت .

ئۇچىنچى باب

دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر - بىرىگە ياردەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

راي بەرەھمەنگە مۇنداق دەپتۇ :

— يامان غەرەزلىك پىتىنخورلارنىڭ يالغان سۆزلىرى بىلەن مۇھەببىتى ئاداۋەتكە ئايلىنىپ كەتكەن دوستلارنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىدىم . ئۇلارنىڭ بىرى بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ . ھېلىقى مەكـ كارغىمۇ قىلمىشىغا يارىشا «مۇكاپات» بېرىلىپتۇ . ئەمدى پۇرسەت يەتسە ، سادىق دوستلارنىڭ بىر - بىرىگە قىلغان مەدەتلىرى ۋە دوستلۇق دەرىخىنىڭ مېۋىسىدىن يېگەنلىكى ، دۇشمەننى يېڭىش ئۈچۈن ھەمىشە بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ ، دوستلارنىڭ رازىلىقـ نى ئۆز رازىلىقىدىن ئۈستۈن تونۇغانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايىلەرـ دىن سۆزلەپ بەرگىن .

بەرەھمەن مۇنداق دەپتۇ :

چېدىرۇ تەختىڭنى قويدۇڭ توققۇز پەلەكنىڭ ئۈستىگە ،
ئەدلۇ ئىنساپ بىرلە قىلماققا جاھان ئەھلىن سوراغ .
شان قۇچۇپ ئاسماندىكى دۇشمەنلىرىڭنى ئەيلە رام ،
تاكى ئايۇ كۈنگە چۈشكەي يۈز ھەسەتلەر بىرلە داغ .

— بىلگىنكى ، ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ، ئىخلاسلىـق دوستلار ۋە خـالىس يارەنلـەردىن قىممـەتلىكرەك ھېـچقانداق نـەرسە يوق .

ئۇنداق كىشى بىر ئۆمۈر سۈرۈپ دەۋران ،
بولمىسۇن ھېچكىمگە موھتاج ھېچقاچان .

ھەرقانداق جايدا دوستلارنىڭ مۇھەببەت تەڭگىلىرى ئىخلاس سەرراپخانىسىدا تاۋلانغان بولسا ياكى دوستلۇق دەرىخى ئىختىساس بېغىدا يەكدىللىك سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان بولسا ، بۇ جاھاننىڭ راھىتى ۋە خۇشاللىقنىڭ مەدىتى بولۇپ ، بۇنداق دوستلۇقنىڭ پايدا ـ مەنپەئىتى ھەددى ـ ھېسابسىزدۇركى ، ئۇ بەختلىك كۈنلەر-ده شادلىق ۋە خۇشاللىقا ئورتاق ، قىينىچىلىق كۈنلەردە ھەمدەم ۋە يار ـ يۆلەك بولىدۇ .

قولۇڭغا يار كەلتۈرگەنلىكى ، ھەر كىم ،
يۆلەكسىز قالغۇسىدۇر تاپمىسا يار .
جاھاندا بارچە نېمەتتىن ئىرۇر خوپ ،
كىشىنىڭ بولسا بىر دوستى ۋاپادار .

ھىممەتلىك سادىق دوستلار توغرىسىدىكى ھېكايىلەر تارىخ بەتلىرىگە يېزىپ قالدۇرۇلغان . بۇلاردىن بىرى ، قاغا ، چاشقان ۋە كەپتەر بىلەن تاشپاقا ۋە كېيىكنىڭ ھېكايىسى بولۇپ ، بۇ ، ھەقـ-قىي دوستلۇققا مۇناسىپ كەلگۈدەك مەسەل ، شۇنداقلا ئاجايىپ ئېسىل قىسسىدۇر .

— ئۇ قانداق ھېكايە ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— كەشمىر ناھىيىسىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشـ-لاپتۇ بەرەھمەن .

قاغا ، چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھېكايىسى

كەشمىر دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ ، مەنزىرىسى شۇنـ-

داق گۈزەل ئىكەنكى ، چېچەكلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن يەر يۈزى خۇددى ئاسمان يۈزىدەك چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن . رەڭگا رەڭ گۈللەرنىڭ ئەكسىدىن قاغا قانتى خۇددى تۈزنىڭ قۇيرۇقىدەك جلۋە-لىنىدىكەن .

بۇلاقلار ھەر تەرەپلەرگە ئېقىشقان ،
لالىلەر گۈلزارغا مەشئەل يېقىشقان .
كوكات شەبنەم سۈيىدە يۇز يۇيۇپ پاك ،
گۈل ياقاسىن تاڭ شامىلى ئەيلىگەن چاك .
بولۇپ ساقىي پەلەكتىن چۈشسە شەبنەم ،
تۇتۇپ جام غۇنچە يەكپاي تۇردى شۇدەم .

بۇ ئورمانلىقتا ئوڭ ھايۋانلىرى ناھايىتى كۆپ بولغاچقا ، ئوڭ-چىلار پات - پات بۇ يەرگە كېلىپ ۋەھشىي ھايۋانلار ۋە قۇشلارنى ئوۋلاش ئۈچۈن تۈزاقلارنى قۇرۇشىدىكەن . ئورمانلىقتىكى بىر يو-غان دەرەخنىڭ ئوستىدە بىر قاغان ماكان تۇتقان بولۇپ ، ئۇ قاغا دەرەخنىڭ يوپۇرماق بەتلىرىدىن «ۋەتىنىنى سۆيمەك ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر» دېگەن خەتنى ئوقۇيدىكەن . بىر كۈنى قاغا دەرەخ ئوستىدە ئوڭ - سولغا بېقىپ ، ئوستۈن - تۆۋەنگە قاراپ ئولتۇ-رۇپ ، دۈمبىسىگە تۈزاق ئارتقان ، يېنىغا تورۋا ئاسقان ، قولىدا ھاسا تۇتقان ھالدا ئالدىراپ ئاشۇ دەرەخ تۈۋىگە كېلىۋاتقان بىر ئوۋچىنى كۆرۈپ قېلىپ ، قورققىنىدىن ئۆز - ئۆزىگە :

«بۇ كىشىگە نېمە بولغاندۇر خۇدا ،
ئالدىراپ ھەم ئىزتىراپ ئەيلەپ كېلۈر .
بىلمىدىم مەن كىمدە قەستى بار ئىكىن ،
بۇ سۈپەت بىرلە شتاب ئەيلەپ كېلۈر .

بۇ ئادەم ماڭا قەست قىلىپ قېلىشى مۈمكىن . ياخشىسى ،

مەن يوشۇرۇنۇپ قاراپ تۇراي» دەپتۇ ـ دە ، دەرەخ شاخلىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپتۇ . قارىسا ، ئوۋچى دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ ۋە بىر تۈزاقنى يەرگە قۇرۇپ ، دان چېچىپ قويۇپ ، ئۆزى بىر دالدىدا ماراپ ئولتۇرۇپتۇ . بىر سائەتچە ئۆتكەندە ، بىر توپ كەپتەرلەر ئۇچۇپ كېلىشىپتۇ . ئۇلارنىڭ باشلىقى مەستۇقە ئىسىملىك بىر كەپتەر بولۇپ ، ئۆزى زېرەك ۋە پەملىك ، كۆڭلى ئوچۇق بولغانلىقتىن ، باشقىلىرى ئۇنىڭ رايىغا قاراپ ئىش قىلىشنى ئۆزلىرىگە ئىپتىخار دەپ بىلىشىدىكەن . ھەممىسى ئۇنىڭ ئەمرىدە كۇن كەچۈرۇشىدىكەن . كەپتەرلەرنىڭ كۆزلىرى يەردىكى دانغا چۈشۈپتۇ ، ئاچلىق ئوتى نەپەسلىرىدىن شولە چىقىرىشقا باشلاپ ، ئىختىيارىنىڭ تىزگىننىي قۇدرەت كۈچىنىڭ قولىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ . مەستۇقە مېھىر ـ شەپقەت يۇزىسىدىن ئۇلارنى سەۋر قىلىشقا تەرغىب قىپتۇ .

ھېرىس بىرلە ئالدىراپ دان تەرەپكە بارمىغىل ،
ئەقىل بىرلە ئويلىساڭ ، بار شۇ دان ئاستىدا دام .

ـــ ھەي ئەزىز ،ـــ دېيىشىپتۇ كەپتەرلەر ،ـــ ئاچلىقتىن تەڭلىكتە قالدۇق . ئۇزۇق تېپىش غېمى خاتىرىمىزنى پەرىشان قىلدى . بىزدە ھازىر نەسىھەت ئاڭلىغۇدەك ھال ۋە ئاخىرىنى مۇلاھىزە قىلغۇدەك ماجال قالمىدى . خۇددى بۇزرۇكلەر ئېيتقاندەك :

كىشى ئاچ قالسا ئەزىز جاندىن تويار ،
ھەر بالاغا بېشىنى قارشى قويار .

مەستۇقە ئۇلارنىڭ ھېرىس ئېرىقلىرىنى نەسىھەت تۇغى بىلەن باغلاشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشىنىپتۇ .

ھېرىس بوينۇڭغا بولغاندا كەمەن ،
بوشانماقلىقىڭ بولمىغاي ئاسان .

شۇڭا ، مەستۇقە ئۇلاردىن ئايرىلىپ بىر تەرەپكە كەتمەكچى بوپتۇ ، لېكىن قازا ئۇنى تەقدىر زەنجىرى بىلەن باغلاپ تۇزاق تەرەپكە تارتىپتۇ .

مەن بارماقچى ئۇ يانغا ،
ئۇ تارتىدۇ بۇ يانغا .

شۇنداق قىلىپ ، كەپتەرلەر ئېھتىيات قىلماي ، ھەممىسى بىرلا يەرگە چۈشۈپ ، دانلارنى شۇنداق چوقۇشى بىلەنلا ئوۋچىنىڭ تۇزىقىغا ئىلىنىپتۇ .

— ھەي نادانلار ! مەن سەنلەرگە ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ ، دەپ دېمىدىممۇ ؟ مانا كۆرۈڭلار !— دەپ پەريات قىپتۇ مەستۇقە .

ئەي كۆڭۈل ھەر ياندا كۆپتۇر ئىشق يولىنىڭ ئاپىتى ،
ئالدىراپ قويسا قەدەم ھەركىم يېقىلغاي ئاقىۋەت .

بىچارە كەپتەرلەر ھەيران ۋە خىجىل بولۇپ ، دېمىنى چىقىرىشالماي تۇرغاندا ، ئوۋچى دالدىدىن چىقىپ خۇشاللىق بىلەن ئۇلارنى ئالغىلى مېڭىپتۇ . كەپتەرلەر ئوۋچىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، تېپىرلىشىپ ، ھەر قايسىسى ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن پۈت تېپىشىپ ، قانات سوقۇشقا باشلاپتۇ .

— ھەي بۇرادەرلەر !— دەپتۇ مەستۇقە ،— سىلەر ئۆزۈڭلار-نىلا قۇتقۇزماقنى كۆزلەپ باشقا دوستلارنىڭ قۇتۇلۇش - قۇتۇلماسلىقى بىلەن كارىڭلار يوق ئىكەن . بۇنداق ئىشلار دوستلۇقنىڭ شەرتى ئەمەس . مۇھەببەت مەزھىپىدە ئۆزىنىڭ قۇتۇلۇشىدىن دوستىنىڭ قۇتۇلۇشىنى ئارتۇق بىلگەن كىشى ھەقىقىي دوست ھېسابلىنىدۇ . بىر قېتىم ئىككى دوست كېمىگە چۈشۈپ دەريادا كېتىۋاتقاندا ، كېمە پاچاقلىنىپ ئىككىلىسى غەرق بولۇپ كەتكەنىكەن . كېمىچى ئۇلاردىن بىرىنى بولسىمۇ قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن سۇغا

سەكرەپ چۈشۈپ ، ئۇلارنىڭ قايسىسىنىڭ قېشىغا بارسا ، ئۇ :

بۇ بالادىن قۇتقۇزۇشقا ئەي كىشى ،
مېنى قويغىل تۈت ئۇ دوستۇم ئىلكىنى .

دەپ پەرياد قىلىشقانىكەن . ئەگەر سىلەردىمۇ ئاشۇنداق دوستۇڭلار-
نىڭ قۇتۇلۇشىنى ئۆزۈڭلارنىڭ قۇتۇلۇشىدىن ئەلا بىلمىدىغان مۇ-
رۇۋۋەت بولسا ، ھەممىڭلار بىرلىشىپ ، بىر ياققا كۈچەپ كۆرۈڭ-
لار ، ئىتتىپاقلىق بەرىكىتىدىن تۈزاق يەردىن ئاجراپ ، بىز قۇتۇ-
لۇپ كەتسەك ئەجەب ئەمەس .

كەپتەرلەر بۇ چارە بويىچە ئىش قىلغانىكەن ، تۈزاق ئورنىدىن ئاجراپتۇ . كەپتەرلەر تۈزاقنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپتۇ . ئوۋچى : «ئۇلار ئاخىر ھالسىزلىنىپ يېقىلىدۇ» دەپ تەمە قىلىپ ، ئاسمانغا قاراپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپتۇ .

قاغا بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ ئۆز - ئۆزىگە : «ياپىر ، بۇ جاھاندا بۇنداق ۋەقەدىن يەنە بىرى يۇز بەرمەس . ئاۋۋال بۇلارنىڭ ئارقىسى-
دىن بېرىپ كۆرۈپ باقايچۇ ، ئىشلار قانداقراق تۈگەركىن . ئۇنىڭ-
دىن تەجرىبە ئالسام ، بىر چاغلاردا كارغا ياراپ قالار» دەپتۇ .

زامان تەجرىبىسىدىن ئېلىپ يۇر بەھرە ،
بىر زامان كېرەك بولار بالا دەپئىگە .

شۇنداق قىلىپ ، قاغا ئۇلارنىڭ كەينىدىن پەرۋاز قىپتۇ . مەستۇقە ئۆز قوۋمى بىلەن كېتىۋېتىپ ، ئارقىسىغا نەزەر سېلىپ ، ئۇۋچىنىڭ تېخى ئۇمىد ئۈزمەي يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ-
تۇ - دە ، ھەمراھلىرىغا : «ئاگاھ بولۇڭلار ، ئۇ قىزىل كۆز ئوۋچى تېخى بىزنىڭ قەستىمىزدە يۈرۈپتۇ . مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، جاڭگاللىقتىن چىقىپ يۇرت ئىچىگە ئۇچايلى . باغلار ۋە ئىمارەتلەر ئارىسىدا يول تاپالماي ، بىزنى كۆزىدىن يوقىتىپ قويسا ، نائۇمىد بولۇپ كېتىدۇ» دەپتۇ . كەپتەرلەر ئۇنىڭ ئېيتقىنىغا ئەمەل قە-

لىپ ، كەنتلەر ئىچىگە قاراپ ئۇچۇپ ، ئوۋچىنىڭ كۆزىدىن غايىب بوپتۇ . ئوۋچى ھەسرەت چېكىپ ، ئارقىسىغا قايتىپ كېتىپتۇ ، قاغا بولسا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋېرىپتۇ .

غەيرىي كىشىلەردىن پەند ـ نەسىھەت ۋە تەجرىبە ئالالىغان كىشى ساۋاتسىزنى كىشىدۇر . باشقىلارنىڭ پايدىلىق ۋە زىيانلىق ئىشلىرىنى سىناپ كۆرۈپ ، ئۇنىڭدىن بەھرە ئالالىغان ، پايدا يەتكەن ئىشنى قىلىپ ، زىيان يەتكەن ئىشنى تاشلىيالىغان كىشى ئەقىللىق كىشىدۇر .

كەپتەرلەر ئوۋچىدىن خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن ، تۇزاقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەسلىھەت سوراپتۇ .

— بۇ ھالاكەتتىن بىر ۋاپادار دوستنىڭ ياردىمىسىز قۇتۇلغىلى بولمايدۇ ، — دەپتۇ توغرا تەدبىرلىك ، ئەقىللىق مەسلىھەتچى ، — بىر ھەمراھ بولمىسا ، بىلمەيدىغان يولدا ماڭغىلى بولمايدۇ . بۇ تەرەپتە زېرەك ئىسىملىك بىر چاشقان بار ، ئۇ مېنىڭ مېھرىبان كونا دوستۇم .

ئىخلاسلىق رەپىق يارى ۋاپادار ،
شەپقەتلىك ئۇلپەت ياخشى مەدەتكار .

ئۇنىڭ قېشىغا بارساق ، بەلكىم بۇ تۇتقۇنلۇقتىن ئاجرىشىمىز ـ غا يارىدىم بېرەر .

ئۇ چاشقانىنىڭ ئۇۋىسى بىر ۋەيرانلىقتا ئىكەن . ئۇلار شۇ يەرگە چۈشۈپ مەسلىھەتچىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ۋارقىرىشىپتۇ . مەسلىھەتچىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەنلا زېرەك دەرھال يۇگۇرۈپ چىقىپتۇ ۋە دوستنىڭ بالا زەنجىرىگە باغلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، كۆز يۇلىقىدىن چىققان قانلىق ياشلىرىنى يۇز سەھىسىگە ئاققۇزۇپتۇ ؛ كۆيگەن جىگىرىدىن چىققان دەردلىك ئاھىنى توققۇز پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ .

نەكۈن چۈشتى بېشىمغا يۇ بۇ نېمە ھال ،
سەۋر قىلماق ماڭا ئەمدى كەلدى مالال .

تۇرسا دوستۇم بالا ئىچره چېكىپ ئەلەم ،
ئولتۇرالاي نېچۈك بۇنداق خاتىرىم جەم .

— ئەي ئەزىز بۇرادەر ، ئەي ياخشى دوستۇم ! قانداق ھىيله بىلەن بۇ تۇزاققا چۈشۈپ قالدىڭ ؟ نېمە سەۋەبتىن بۇ رەنج - ئەلەمگە ئۇچراپ قالدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ زېرەك .
— ياخشىلىق ۋە يامانلىق ، پايدا ۋە زىيان قازايۇ قەدەر دامىغا باغلاقلىق بولىدۇ . ھەرقانداق دانىشمەنمۇ تەقدىرى ئەزەل دېۋانخانىسىدا مەشۇت قەلەم بىلەن مەخلۇقات ئەھۋالى دەپتىرىنىڭ بەتلىرىگە يېزىلغان تەقدىر ئىرادىسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ .

ھەرنە ئاچچىق - تاتلىق ئىشنى ھۆكمىگە يازدى قەلەم ،
سېنىڭ ئاچچىقلانمىقىڭدىن يوق قازاغا قىلچە غەم .

قازا بىزنىڭ كۆزىمىزدە دانىي جىلۋىگە كەلتۈردى . ھەمراھلىرىمنى سەۋرسىزلىك قىلىشتىن ۋە ئالدىراشتىن مەنئى قىلدىم . لېكىن تەقدىر قولى غەپلەت پەردىسىنى مېنىڭ كۆزۈمگە تۇتتى . شۇنىڭ بىلەن ھەممىمىز بىرلىكتە بۇ مۇشەققەت ۋە بالانىڭ ئىلكىگە گىرىپتار بولدۇق ، — دەپتۇ مەستۇقە .
— سەندەك دانا ۋە ھوشيار كىشى قازا ئوقىغا تەدبىر قالقىنىنى تۇتالمىسا ، بۇ ئەيىب ئەمەسمۇ ؟ — دەپتۇ زېرەك ئەجەبلىنىپ .
— بۇ سۆزنى قوي ، — دەپتۇ مەستۇقە ، — ئەقىل - ئىدراك ، قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتتە مەندىن ئارتۇقلارمۇ قازايى ئىلاھىدىن باش تارتالمايدۇ . جاھاندا تەڭرى ھۆكمىنى يانداۋرالايدىغان مەخلۇق يوق بولغىنىدەك ، تەڭرى پەرمانىنى كېيىنگە سۆرىيەلىگۈچىمۇ مەۋجۇت ئەمەس . ئەگەر قازا ھۆكمى ئىرادە زەنجىرىنى تەۋرەتسە ، بېلىقنى دەريانىڭ ئاستىدىن ئاسمانىنىڭ قەرىگە چىقىرالايدۇ ۋە قۇشنى ئاسمانىنىڭ ئەۋجىدىن زېمىنىنىڭ ئوستىگە چۈشۈرەلەيدۇ . پۈتۈن مەخلۇقاتقا قازايى قەدەرنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش ۋە رازى بولۇشتىن باشقا چارە يوق .

بولسمۇ زاتى ئالەم ھەر كىمەرسە ،
ھەق ھۆكمىنى بۇزالمىغاي ھېچ نېمەرسە .
يەتسە ئىنسانغا قازايى ھەق ئەگەر ،
بارچە ئاقىل بولغۇسدۇر كور ۋە گەر .
چىققۇسى بولسا بېلىقلار تاشقىرى ،
كىرگۈسى دام ئىچرە قۇشلارنىڭ بېرى .
ھەق قازاسى خۇددى بىر قاتتىق بوران ،
خەلق ئۇنىڭ ئالدىدا گويا كى سامان .

بىلمەك كېرەككى ، قازا كەلگەن ۋاقىتتا ، دانا كىشمۇ نادان بولۇپ قالىدۇ . بۇنداق چاغدا شاھلار بىلەن گادايلار باببارابەر بولۇپ قالىدۇ .

يانمىغاي بايلىق بىلەن يا كۇچ بىلەن ھۆكمى قازا ،
يەتكۈزۈپ بولماس قازا پەرمانىغا پەن زادىلا .

— خاتىرەڭنى پەرىشان قىلما ، — دەپتۇ زېرەك مەستۇقە-گە ، — خۇدادىن كەلگەن قازا ئىنسانىنىڭ قەددى - قامىتىگە لايىق تىكىلگەن شۇنداق بىر لىباسكى ، مەيلى ياقىسىغا مال - دۆلەت تۇگمىسى قادالغان بولسۇن ، مەيلى ئېتىكى جاپا پەۋنى بىلەن تىكىلگەن بولسۇن ، بۇنىڭ ئىنسان ئۈچۈن ئىنايەت ۋە كارامەت ئىكەنلىكى شۇبھىسىزدۇر . شۇڭا ھېچكىم ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى چۈ-شىنەلمەيدۇ . سەندە يوق نەرسە ساڭا يەتسە ، ئۇنىڭغا شۇكۇر قىل . كىمگە قازا ساقىيىسىدىن ھەر نەرسە يەتسە ، شۇل لۇتفىدۇر ، دېيىل-گەنگە ئوخشاش ، ھەرقانداق نەرسە ساڭا توغرا كېلىپ قالسا ، ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلە قىلساڭ ، ئۇ سېنىڭ ياخشىلىقىڭ . بۇز-رۇكلەر : «ھەسەل يېمەكچى بولساڭ ، ھەرە نەشتىرىدىن قورقما ؛ راھەت گۈلىنى ئۈزمەكچى بولساڭ ، مېھنەت تىكىنىدىن قورقما» دەپ ئېيتىشقان . ھەرقانداق مەقسەت كۆپ قېيىنچىلىق بىلەن ھەل بولىدۇ .

زېرەك مەستۇقىگە بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاچ ، مەستۇقە باغلىنىپ قالغان يىپلارنى قىيىشقا كىرىشىپتۇ .

— ھەي مېھرىبان دوستۇم ، — دەپتۇ مەستۇقە ، — ئاۋۋال ھەمراھلىرىمنى بوشىتىپ ، مېنى خاتىرجەم قىلغىن . ئۇلاردىن كېيىن مېنى بوشات .

چاشقان بۇ سۆزگە ئۇنماي ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولۇۋېرىپتۇ .

— ھەي زېرەك ، ئەگەر مېنىڭ رازىلىقىمنى خالىساڭ ، سۆزۈمگە ئۇنا . مەندىن بۇرۇن ھەمراھلىرىمنى بوشاتقىن ، — دەپتۇ يەنە مەستۇقە .

— يەنە بۇ سۆزنى تەكرارلايسەنغۇ ، — دەپتۇ زېرەك ، — ئۆز جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىمايدىكەن - دە ، «ھەر ئىشنى ئۆزۈڭدىن باشلا» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟

— ھەقتائالا مېنى كەپتەرلەرنىڭ چوڭى قىپتۇ . ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتىنى مېنىڭ گەدىنىمگە ئارتىپتۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپ-تۇ مەستۇقە ، — دېمەك ئۇلارنىڭ مەندە پۇقرادارچىلىق ھەققى بار . مېنىڭ ئۇلاردا سەرۋازلىق ھەققىم بار . مەن ھەر دائىم ئۇلارغا غەمخورلۇق قىلىشىم ، شەپقەت كۆرسىتىشىم ۋە ئۇلارنى ئاسرىشىم كېرەك . ھەرقانداق پادىشاھ ئەگەر ئۆزىنىڭ راھىتىنىلا كۆزلەپ پۇقرالىرىنى جاپاغا قويسا ، تېز ئارىدا ئۇنىڭ راھەت بۇلىقى تە-نىپ ، دۆلىتىنىڭ كۆزى قارىغۇ بولىدۇ .

ئەگەر خالىساڭ ئۆز راھىتىڭنى ،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھېچكىم .

— پادىشاھ دېگەن پۇقرالارنىڭ ئارىسىدا خۇددى تەندىكى جانغا ئوخشايدۇ ، — دەپتۇ چاشقان ، — شۇڭا جاننى قۇتقۇزۇشنى كۆز-لەش كېرەك . ئەگەر جانغا ئاپەت يەتسە ، پۇتۇن تەننىڭ ساق بولغە-نىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ باشقا يەر نېمە بولسا مەيلى ، لېكىن باشتىن بىر تال مويىمۇ زىيانغا ئۇچرىمىسۇن .

— ئەگەر مېنى بالدۇر بوشاتساڭ ، ھېرىپ قېلىپ باشقا ھەم-

راهلىرىمنى بوشاتماي قويارسەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن ،— دەپتۇ مەستۇقە ،— ئەمما مەن باغلاقلىق بولسام ، ئۇلارنى بوشاتقۇچە ھەر-قانچە ھارغان بولساڭمۇ ، بەلكىم مېنى باغلاقلىق ھالدا تاشلاپ قويماسلىقىڭ مۇمكىن . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بە-لەن بالا ۋاقتىمدىن تارتىپ بىللە ئۆسكەن . ئەگەر قۇتۇلۇش ببغدا-دىمۇ بىللە بولمىسام ، بۇ ئىنساپسىزلىق بولىدۇ .

سەن دېگەيسەن ئۇ كىشىنى دوست ۋە يار ،
بولسا ساڭا شادلىقۇ ھەم غەمدە يار .
بولمىسا ئۇ راھەتۇ مېھنەتتە بىر ،
دوست ئەمەس دۇشمەن ئىزۇر ئۇ بى نەزىر .

—توغرا ، چوڭلار كىچىكلەرگە مانا مۇشۇنداق مەرھەمەت قىلىشى كېرەك ،— دەپتۇ چاشقان ،— بۇنداق ياخشى ئەخلاقىڭ ۋە كۆڭۈلدىكىدەك شەرتىڭدىن دوستلارنىڭ ئەقىدىلىرى ۋە پۇقرالار-نىڭ ئىشەنچى زىيادە بولىدۇ .

دوستلارنىڭ قەلبىگە لايىق ئۇ كىشى ،
باغلىنىپ قالغاننى يەشمەكتۇر ئىشى .

زېرەك ئالدىراپ يۇرۇپ ، ھەممە كەپتەرلەر چىرمالغان يىپلار-نى قىيىپتۇ . ئاخىردا مەستۇقىنىڭ بوينىنىمۇ بۇ بالادىن خالاس قىپتۇ .

كەپتەرلەر چاشقانغا رەھمەت ئېيتىپ ، ئۆز ماكانلىرىغا خۇشال - خۇرام قايتىشىپتۇ . چاشقان بولسا تۆشۈككە كىرىپ كېتىپتۇ .

قاغا چاشقانىنىڭ كەپتەرلەرگە قىلغان ياردىمىنى كۆرۈپ ، مەن-مۇ ئاشۇ چاشقان بىلەن دوست بولسام بولغۇدەك ، چۈنكى كەپتەر-لەرگە كەلگەن ھادىسە مېنىڭمۇ بېشىمغا كەلسە ، بۇنداق ياخشى دوست ماڭىمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ ، دەپ ئويلاپتۇ .

مەشرىقۇ مەغرىبتە يار - دوست كۆپ ئىزۇر ،
لېكىن ئۇلار ئىچرە ۋاپالىق كەمدۇر .
ھەر كىشى ياردىم مېنىڭ دەپ بولما گول ،
كىم كۆتۈرسە ئېغىرىڭنى يارى بول .

شۇنىڭ بىلەن قاغا ئاستا چاشقاننىڭ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قىچقىرىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان چاشقان :

— كىم سەن ؟— دەپ سوراپتۇ .

— مەن قاغا ، سەن بىلەن زۆرۈر ئىشىم بار ئىدى ،— دەپتۇ قاغا .

زېرەك چاشقان تىرىكچىلىكىنىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرگەن ، دەۋراننىڭ ياخشى - يامىنىنى تەھلىل قىلىپ كۆرگەچكە ، كۆنلەرنىڭ بىر كۈنى ئېھتىمالى بولغان يامان ھادىسىلەردىن قۇتۇلۇش چارىسىنى كۆزلەپ ، ئۇۋۇسىدا ناھايىتى كۆپ تۆشۈكلەرنى كولاپ ، بۇ تۆشۈكلەردىن بىر - بىرىگە يول ئېچىپ قويغانىكەن . ئۇ قاغىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، بىسەرەمجان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— مەندە نېمە ئىشىڭ بار ؟ بىز بىر - بىرىمىزگە تەڭ كەلمەسەك ؟

قاغا بولغان ۋەقەنى باشتىن - ئاخىرىغىچە تولۇق بايان قىلىپ :

— سېنىڭ مۇرۇۋۋەتلىك ، ھەقسۆيەرلىكىڭ ماڭا مەلۇم بولدى ، كەپتەرلەرنى دوستلۇق ۋە ۋاپادارلىقىڭنى بەرىكىتى بىلەن بالادىن قۇتقۇزغانلىقىڭنى كۆرگەچكە ، سېنىڭ دوستلۇق رىشتەڭگە بوينۇمنى باغلىدىم . سەن بىلەن بىر دىل - بىز نىيەتتە دوست بولۇشنى خالايمەن ،— دەپتۇ .

ئۇلپەتچىلىك سازىڭغا دىل بولدى مايىل ،
ۋىسالىڭنى ئىزدىگەندەك خەستە سايىل .

— سەن بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشقا رايىم يوق .

كۆرمىدىم بازار ئىچىدە كۆپ زىياندىن ئۆزگە نەپ ،
بولغىلى كەپسەن ئاراغا كۈن چىقىپ پاتقۇنچە يار .

— بىھۇدە كايىما ، مۇيەسسەر بولمايدىغان نەرسىنى تەلەپ قىلما ، بۇ قۇرۇقلۇقتا كىمە سۆرىگەنگە ياكى دەريادا ئات چاپتۇرغانغان ئوخشاش گەپ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چاشقان .

كۆتۈر دامىڭنىمۇ ئۆزگە شىكارنىڭ قەستىدە بولغىل ،
بۇ جانىۋارنى كۆرۈپسەن ئۇ كەمەندىڭ دامىغا چۈشمەس .

— ئۇنداق سۆزلەرنى قوي ، — دەپتۇ قاغا ، — سېخىيلار موھتاجلارنى قۇرۇق قول ياندۇرمايدۇ . مەن يۇز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھادىسىلەرنىڭ جاپاسىدىن سېنىڭ ئالدىڭغا پاناھ ئىزدەپ كەلدىم .

ئاستانەڭدىن بۆلەك مەن تاپمىدىم ھېچ بىر پاناھ ،
بۇ ئىشىكتىن ئۆزگە يوقتۇر بېشىمغا ھاۋالەگاھ .

بوسۇغاڭنىڭ تۆۋىدە خىزمەت قىلىشنى ئۆزۈمگە ئابرۇي دەپ بىلىدىغان تۇرسام ، ئەمدى قانداقمۇ باش قايتۇرۇپ نېرى كېتەلەيمەن .

گەر قىلىچ بىرلە سىياسەت ئەيلىسەڭ سەن پادىشاھ ،
گەر مېنى بەندەم دېسەڭ ئەمرىڭدىمەن مەن قارا قۇل .

— ئەي قاغا ، — دەپتۇ چاشقان ، — ئالدامچىلىق قىلىپ ، ھىيلە دانلىرىنى چاچما . مەن سىلەرنىڭ سىرىڭلارنى ياخشى بىلىمەن . سەن مېنىڭ جىنسىم ئەمەس . شۇڭا ، سېنىڭ سۆھبىتىڭدىن

قورقمەن . ناجىنسىنىڭ سۆھبىتى جانغا قاتتىق ئازابتۇر . مەن ھېچقاچان سەندىن خاتىرجەم بولالمايمەن . بىراۋ بىر كىم بىلەن دوست بولۇپ ، ئۇنىڭ زەربىدىن خاتىرجەم بولالمىسا ، خۇددى كەكلىكتەك زىيانغا ئۇچرايدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ قاغا .

— بىر كەكلىك ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان .

كەكلىك بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى

بىر كەكلىك تاغ باغرىدا يورغىلاپ يۈرگەنكەن . ئۇنىڭ سايرىغان ئاۋازى تاغنىڭ ئەكس ساداسى بىلەن قوشۇلۇپ ، ئاسمان گۈمبىزىدە ياڭرايدىكەن . بىر قارچىغا ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ يۈرۈپ ، تاسادىپىي كەكلىككە نەزىرى چۈشۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق مېڭىشلىرىنى كۆرۈپ ، جان بېغىشلىغۇچى ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، كۆڭلىدە مۇھەببەت قوزغىلىپتۇ .

قارچىغا ئۆزىچە : « ‹بۇ ئالەمدە يارسىز ئۆتكىلى بولمايدۇ › ، ‹كىشىنىڭ يارى بولمىسا ئۇ بىمارداۇر › ، ‹كىشىنىڭ يارى بولمىسا ئۇنىڭ كۆڭلى ئېچىلمايدۇ › دېگەن تەمسىللەر بارغۇ . بۇ كەكلىك ھەقىقەتەن شۇنداق بىر دىلنى ئېرىتكۈچى شېرىن ھەرىكەتلىك ئىكەنكى ، بۇنداق رەپىق بىلەن بىللە بولسا ، كىشىنىڭ روھى تازىلىنىپ ، كۆڭلى شاد ۋە بىغەم بولىدۇ » دەپ ئويلاپتۇ .

بىر يار كېرەككىم ئانداقكى يارى ،
كېرەك چاغدا كىشىنىڭ مەدەتكارى .
يۈزىنى كۆرمەك بىلەن كەتكۈسى ،
دىل ئەينىكىدىن غەمنىڭ غۇبارى .

شۇنىڭ بىلەن قارچىغا ئاستا كەكلىك تەرەپكە مېڭىپتۇ . كەكلىك ئۇنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ھەزەر قىلىپ ، تاشنىڭ

كاۋىكىغا كىرىۋاپتۇ . قارچىغا ئۇ كاۋاكنىڭ ئاغزىغا كىرىپ ئولتۇ-
رۇپ ، كۆڭۈل ماجىرالىرىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ :
— ئەي كەكلىك ! مەن بۇنىڭدىن بۇرۇن سېنىڭ ھۇنەرلىرىڭ-
دىن غاپىل ئىدىم . بۇگۈن سايىرىغىنىڭنى ئاڭلاپ ، كۆڭلۈمدە بىر
خۇشاللىق ھاسىل بولدى . چىرايلىق مېڭىشلىرىڭ جېنىمنى ئەسىر
قىلدى . ئەمدى مەندىن قورقمىغىن . مەن بىلەن ئاشنا بولغىن .
مۇھەببەتنىڭ باشلىنىشى مەنپەئەت بىلەن نەتىجىلىنىدۇ .

دوستلۇق شۇنداق دەرەخكى ، پىشسا مەقسەت مېۋىسى ،
قانچە كۆپ ئۇزسەڭ ئۇنىڭدىن ، شۇنچە كۆپ پەيدا بولۇر .

— ھەي قانىخور زالىم ! — دەپتۇ كەكلىك ئۇنىڭغا جاۋا-
بەن ، — مېنى قەستلەيمەن دەپ ئاۋارە بولماي ، باشقىلارنىڭ قېشى-
غا بارساڭچۇ . تەلەتىڭنى كۆرۈشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرگىنىم
يوق . مەندە سېنىڭ ۋىسالىڭنى خىيال قىلغۇدەك ماجالمۇ يوق .
ئەگەر بىر كىشى ئوت بىلەن سۇنىڭ بىر يەردە قوشۇلغىنىنى
كۆرگەن بولسا ، مەن سەن بىلەن ئاشنا بولۇشنى تەسەۋۋۇر قىلالاي-
مەن . كىشى ئاپتاپ بىلەن سايىنىڭ ئۇلپەت بولغانلىقىنى كۆرگەن
بولسا ، مەن ساڭا ھەمراھ بولۇشنى ئويلىشىم مۇمكىن . بۇ خام
خىيالنى تاشلا . بۇنىڭدىن ھېچ ئىش چىقمايدۇ .
— ھەي ئەزىز دوستۇم ! — دەپتۇ قارچىغا ، — ئويلاپراق گۇ-
مان قىل . مەندەك زور ۋە كۈچلۈك قۇشنىڭ سەندەكلەرنى ئوۋلاش
ئۈچۈن چاڭگىلىم تۇتالماس بولۇپ قالغىنى يوق ؛ تېنىڭنى پارە -
پارە قىلغىلى تۇمشۇقۇم جانسىز بولۇپ قالغىنى يوق . ساڭا شۇنداق
يۇمشاق سۆزلەۋاتىمەن . بۇنىڭدا ساڭا ئاشنا بولۇشنى ئارزۇ قىلىش-
تىن باشقا نېمە غەرەز بولسۇن ؟ سەن بىلەن ھەمدەم ۋە ئۇلپەت
بولۇش ئارزۇسى مېنى مۇشۇ دەرىجىگە كەلتۈردى ئەمەسمۇ ؟ ئەگەر
مەن بىلەن ھەمسۆھبەت بولساڭ ، ناھايىتى كۆپ پايدا كۆرىسەن .
بىرىنچىدىن ، مېنىڭ ساڭا بۇنداق ئىززەت - ھۆرمەت قىلغىنىمنى
باشقا قارچىغىلار بىلىشسە ، ھېچقايسىسى ساڭا تەھدىت سېلىشقا

پېتىنالمايدۇ ـ ده ، سەن تىنچ ۋە خاتىرجەم ھالدا ھەر تەرەپلەرگە بېرىپ يۈرۈپبېرىسەن . ئىككىنچىدىن ، سېنى ئورداماغا ئاپارسام ، شۇنداق ئېگىز جايلاردا ئولتۇرۇپ ، باشقا كەكلىكلەردىن مەرتىۋەڭ يۇقىرى بولىدۇ . ئۇچىنچىدىن ، ئۆز تائىپەڭدىن بىرەرسىگە ئىشـ ـىمڭ چۈشۈپ ، مەيلىڭنى بەرمەك بولساڭ ، ئۇنى دەرھال ئەكېلىپ ، ساڭا جۇپ قىلىپ قويىمەن . ئۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ ، مۇرادـ دىڭنى ھاسىل قىلىپ دەۋر سۈرۈپ يۈرۈپبېرىسەن . ئۇ چاغدا ساڭا نە چەرخىتىن جەبىر ، نە راھەتتىن مالاللىق يەتمەيدۇ . مەقسىتىڭ ھاسىل ، مۇرادىڭ ۋاسىل بولىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— سەن قۇشلارنىڭ پادىشاھىسەن . مەن بولسام پۇقرالارنىڭ بىرىمەن . سېنىڭ ئالدىڭدا بىزدەك پېقىرلەر خۇش كەلمەيمىز ۋە رەسىم ـ رۇسۇم ، ھىيلە ـ مىكىرلىرىڭدىن خالىي بولالمايمىز . ئەگەر سېنىڭ ھۇزۇرۇڭدا مەندىن بىرەر ناماقۇل ئىش سادىر بولۇپ قېلىپ ، سېنىڭ تەبىئىتىڭگە ياقماي قالسا ، ماڭا غەزەپلىنىپ قەھـ ـرىڭنىڭ بەش پەنجىسى بىلەن ۋۇجۇدۇمدىن تۇتۇن چىقىرىشىڭمۇ مۇمكىن . بەس ، بىر بۇلۇڭدا خالىغىنىمچە كۇن ئۆتكۈزگىنىم ئەۋزەل . چوڭلارنىڭ خىزمىتىنىڭ خەتىرى كۆپ بولىدۇ . ئۇنداق ئىشنى ئىختىيار قىلمايمەن ،— دەپتۇ كەكلىك .

مەندە ھەد يوقتۇر تاماشا قىلغىلى كۇن يۈزىنى ،
سايىدەك قىلسام ماكان ياخشى ئىرۇر تام تۇۋىنى .

— ھەي بۇرادەر ،— دەپتۇ قارچىغا ،— دوستلۇق كۆزىنىڭ ئەيىبىنى كۆرەلمەيدىغانلىقىنى بىلمەمسەن . دوستتىن بىرەر يامان ئىش سادىر بولۇپ قالسا ، ئۇ ئىش ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈنىدىغۇ . دوستىنىڭ ئەيىبىنى ھۇنەر ، زەھىرىنى شېكەر دەپ بىلىشىدىغۇ ! مەن سېنىڭ بارلىق خۇي ـ پەيلىڭنى مۇھەببەت كۆزى بىلەن كۆرىدىغان تۇرسام ، سېنىڭ ئىشلىرىڭ ۋە سۆزلىرىڭنى قانداقمۇ ئەيىبلىيەلەيمەن ؟ مەن ھەرگىزمۇ سېنىڭ ئەيىبىڭگە قارىمايمەن . كەكلىك ھەرقانچە مۇڭاپىق ئۆزرىلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ ،

قارچىغا ئۇنى ياخشى گەپلەر بىلەن قايىل قىلىپ ، ئاخىرىدا كۆپ ۋەدىلەرنى بېرىپ ، ئۇنى تۆشۈكتىن چىقىرىپتۇ ۋە بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ ، ئوتتۇرىدا مۇھەببەت رىشتىسىنى مەھكەم باغ- لىشىپتۇ . قارچىغا ئۇنى كۆتۈرۈپ ئوردىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ . ئۇ يەردە ئەيش - ئىشرەت بىلەن دەۋر سۈرۈشۈپتۇ . ئاردىدىن ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتكەندە ، كەكلىك قارچىغىدىن خاتىرجەم بولۇپ ، ئۇنىڭدىن ھېيىقمايدىغان ، تارتىنمايدىغان بولۇپ ، ھەر خىل سۆزلەرنى ئېيتىشقا ۋە غەيرىي كۈلكىلەرنى كۈلۈشكە باشلاپ- تۇ . قارچىغا ئۆزىنى تۇتۇۋالىپ ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى كۆرمىگەن ۋە ئاڭلىمىغان بولۇۋاپتۇ . ئەمما كەكلىكنىڭ ھەر بىر بىئەدەپلىكىدىن كېيىن ، ئۇنىڭ كۆڭلىدە بارا - بارا ئاداۋەت ئورناشقا باشلاپتۇ . بىر كۈنى سەھەردە ، قارچىغا سەل بىتاپ بولۇپ قالغانلىقتىن شىكارغا چىقالماپتۇ . شۇڭلاشقا ئۇ ئەتىدىن - كەچكىچە ئاچ قې- لىپ ، ۋۇجۇدىدىن ئاچلىق ئوتى ئۆرلەپ ، نەپس ئەجدىھاسى ئاغزىنى ئېچىپ ھەربىرىكەتكە كەپتۇ . شۇنداق قىلىپ كەچ كىرىپتۇ . شىددەت- لىك ئاچلىق كەكلىككە بولغان ھەممە ئاداۋەتلەرنى قارچىغىنىڭ يادىغا كەلتۈرۈپتۇ - دە ، ئۇنىڭ كۆزىگە قىزىللىق تېقىلىپ ، كەك- لىك تەرەپكە قاراپتۇ . ئەقىل ئاردىدىكى ۋەدىلەرنى شىپى كەلتۇ- رۇپ ، ھەر قانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭغا ماقۇل كەل- مەپتۇ .

كەكلىك ئۇنىڭ چېھرىسىدىن غەزەپ ئەسىرىنى كۆرۈپ ، ئۇ- نىڭ كۆڭلىدىكى غەرىزى ۋە قەستىنى چۈشىنىپ ، قورقۇپ تىت- رەپ ، چوڭقۇر ئاھ ئۇرۇپتۇ :

— دوست بولغان چاغدا ، مەقسەت گۆھىرىنى سۈزىدىغان بول- دۇم ، دەپ ئويلاپتىكەنمەن . بۇ دەريا سۈيىنىڭ بۇنداق چەكسىز دولقۇنلايدىغانلىقىنى نېمە بىلەي ، ۋا دەريا ! ئاۋۇنلىنى كۆرۈپلا ئاخىرىغا نەزەر سالماپتىمەن . ئۆز تائىپەمدىن بولمىغان نەرسە بە- لەن ھەمدەم بوپتىمەن . بۇزرۇكلەرنىڭ : «ناجىنسنىڭ سۆھبىتە- دىن ھەزەر قىلغىل» دېگەن نەسىھەتلىرىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن . بۇگۈن ئۆمرۇمنىڭ كېمىسى شۇنداق بىر گىردابقا چۈشۈپتۇكى ،

تەقدىر كىمىچىسى ئۇنى بۇ گىردابتىن تارتىۋېلىشقا ئاجىزدۇر . ئەمدى نە رەپقلىرىمدىن ۋاپا كەلسۇن ؟ نە ھاياتىمدىن ئۈمىد بولسۇن ؟ نە پەلەكتىن بىر بېشارەت بولسۇن ۋە نە يېگىدىن دۇنياغا كېلىشىم مۇمكىن بولسۇن ؟ !

قارچىغا ئازار چاڭگىلىنى ئېچىپ ، غەزەپ تۇمشۇقىدىن ئوتلار چېچىپ ، كەكلىكنى يىمەككە باھانە ئىزدەپتۇ . كەكلىك بولسا ئېھتىيات يۇزىسىدىن ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىپتۇ . قارچىغا باھانە تاپالماي ئاخىر مۇنداق دەپتۇ :

— ھەي بىئەدەپ ! مەن ئاپتاپتا تۇرىمەنۇ ، سەن راھەتلىنىپ سايىدە ئولتۇرىسىنا ؟

— ھەي پادىشاھىئالەم ! بۇ كېچە تۇرسا ، پۇتۇن ئالەم سايە ئاستىدا تۇرسا ، سىزگە قايسى ئاپتاپنىڭ ئىسسىقى تەسىر قىلغاندۇ ؟ — دەپتۇ كەكلىك .

— سەن تېخى مېنى يالغانچى قىلامسەن ؟ — قارچىغا شۇنداق دەپ ، كەكلىكنى كاپ قىلىپ تۇتۇپتۇ - دە ، پارە - پارە قىلىپ يەپتۇ .

كەلدى كەكلىككە ئۆلۈم ، يۇرگەچ خىرامان سەير ئېتىپ ،
ھەم قازا قارچىغىسىنىڭ ۋەھىمىدىن غاپىل بولۇپ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۇردۇمكى ، ھەر كىشى نا-جىنس بىلەن ھەمدەم بولسا ۋە زەرەر يەتكۈزىدىغان بىر كىمنىڭ سۆھبىتىدە ئۆمۈر كەچۈرسە ، ئاخىر ھالاكەتكە ئۇچرىغۇسىدۇر . مەن سېنىڭ ئۇزۇقۇڭمەن . شۇڭا مەندىن تەمە قىلىشىڭدىن خاتىر-جەم بولالمايمەن . بۇنداق تۇرۇپ ، بىزنىڭ ئارىمىزدا قانداقمۇ سۆھ-بەت يولى ئېچىلالىسۇن !

— ياخشىراق ئويلىغىن ، زېرەك ، — دەپتۇ قاغا ، — سېنى يېسەم ماڭا نېمە پايدا ؟ سەنچىلىك ئاز لوقمىدىن مېنىڭ ئىشتىھا-يىمغا قانچىلىك مەنپەئەت يېتەر ؟ ئەمما سېنىڭ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشۈڭدىن ۋە ياخشى سۆھبىتىڭدىن ماڭا كۆپ مەنپەئەت يېتىشى

چوقۇم . مەن سېنى دەپ ئۇزۇن يولدىن مۇشەققەت تارتىپ كەل-سەم ، سەن مەندىن يۇز ئۆرۈپ تۇرساڭ راۋا كېلەرمۇ ؟ غېرىبلە-قىمنىڭ ھەققىنى زايە قىلىپ ، مېنى مەھرۇم قويساڭ ، بۇ سېنىڭ ياخشى ئەخلاقىڭغا ياراشمايدۇ . غېرىبلارغا ياخشىلىق قىلىش كىشە-نىڭ ياخشى نامىنى چىقىرىشقا سەۋەب بولىدۇ . «سەندىكى شۇنداق كۆپ مەرھەمەت ۋە تۇغمۇسىز مۇرۇۋۋەتتىن ئۇمىدۋار بولسام ، ئۇنىڭ قانداق ئەجەبلىنەرلىك يېرى بولسۇن» دېگەن گەپ بارغۇ . سەن مەندەك بىر غېرىبقا رەھىم قىلساڭ ئەجەب ئەمەس .

چاشقان ئۇنىڭغا جاۋابەن مۇنداق دەپتۇ :

— بىزنىڭ ئارىمىزدا چوڭقۇر ئاداۋەت بار . چۈنكى ئىككى كىشى ئارىسىدا يۈزەكى ئاداۋەت بولسا ، ئۇ ئازراق ئۆزرە ئېيتىش بىلەن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ . ئەمما ئۇلارنىڭ كونا ۋە چوڭقۇر ئاداۋە-تى بولسا ، ئۇنىڭغا يۈزەكى ئاداۋەتتىن كېچىككىنە قوشۇلۇپ قال-سا ، ئۇنى ھېچقانداق سەۋەب بىلەنمۇ تۇغەتكىلى بولمايدۇ . بەلكى ئۇ ئاداۋەت شۇ ئىككى تەننى يوقاتمىغۇچە ئۆزى يوقالمايدۇ . باش كەتمىگۈچە باشتىن خىيال كەتمەيدۇ . ھۆكۈمالار : «چوڭقۇر ئادا-ۋەت ئىككى خىل بولىدۇ» دەپ ئېيتىشقان . يەنى ، زەرەر گاھى دۈشمەنگە يۈزلىنىدۇ ؛ گاھى ئۆزگە زەرەر يېتىدۇ . مەسىلەن ، پىل بىلەن شىر دۈشمەنلىشىپ قېلىپ جەڭ قىلىشسا ، بىردە شىر غالىب كېلىپ ، پىلنى يارىدار قىلىدۇ . بىردە پىل يېڭىپ شىرنى زەخىم يەتكۈزىدۇ . بۇنداق ئاداۋەتنىڭ شىددىتى ھېچ گەپ ئەمەس . چۈنكى رەقىبىنىڭ بىرى يەڭگەندە ، كۆڭۈل يارىسىغا تەسەللىدىن مەلھەم قۇيۇلىدۇ ـ دە ، ئاداۋەتنىڭ غۇبارى بىرئاز پەسلەيدۇ . ئەمما يەنە بىرىنىڭ ئاداۋىتى كۈچىيىدۇ . چۈنكى ، زىيان ـ زەخمەت ھەمىشە بىر تەرەپتە بولىدۇ . مەسىلەن ، قوي بىلەن بۆرە ، چاشقان بىلەن مۇشۇك ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەتتەك ، بۇ شۇنداق دەھشەتلىك ۋە مەھكەم ئاداۋەتكى ، نە چەرخ گەردىشى ئۇنى ئۆزگەرتەلىسۇن ؟ نە زامان ئىختىلاپى ئۇنى بۇزالىسۇن ؟ بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئاداۋەت مۇشۇ تۇردىكى ئاداۋەتتۇر . شۇڭا مەيلى نەدە بولسۇن ، بىزنىڭ بىقىنلىشىشىمىز ۋە دوست بولۇشىمىز مۇمكىن ئەمەس .

گەر سايىگە ئاپتاپ ئارىلاشسا ناگاھ ،
كۇن ئۆز سەيرىدە تۇن بىلەن بولسا ھەمراھ .
شۇ چاغدىمۇ مەن سەن بىلەن تۇتسام سۆھبەت ،
ھالىمغا كۇلەر ھەممە گاداي ، ھەممە شاھ .

— ساڭا باشقا قاغىلار دۇشمەن بولسىمۇ ، مەن ھەرگىز ئۇلار-
دەك ئەمەسمەن . مېنىڭ كۆڭۇل ئەينىكىم دۇشمەنلىك غۇبارىدىن
پاك ، ئۇنى غەم شولىسى يورۇتقان . «دىلدىن دىلغا يول بار» دېگەن
گەپ بار . سېنىڭ ساپ ۋە روشەن دىلىڭ مېنىڭ سەمىمىي ، سادىق
ۋە ئىخلاسىمەن ئىكەنلىكىمگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ ، دەپ ئۇمىد قىلە-
مەن . «ياريم كۆڭلۇمنىڭ ھالىدىن خەۋەردار ئەمەس» دېيىشكە
بولمايدۇ ، — دەپتۇ قاغا .

— مۇبالىغە قىلىپ ، مېنى ئۆزۈڭ بىلەن دوست بولۇشقا ئۇن-
دەۋاتىسەن ، — دەپتۇ چاشقان ، — ئەگەر سېنىڭ تەكلىپىڭ بىلەنلا
دوست بولۇشساق ، كىچىككىنە سەۋەب بىلەن ئارىمىزدىكى دوست-
لۇق رىشتىسى ئۇزۇلۇپ كېتىشى ھەم سەن ئەسلىي ئادىتىڭگە
يېنىۋېلىشىڭ مۇمكىن . بۇ خۇددى سۇنى تۇزلۇققا قۇيسا ، ئۇزۇن
تۇرۇپ ئۇنىڭ تەمى ۋە رەڭگى ئۆزگىرىپ سۇلۇق سۇپىتىدىن چىق-
قان چاغدىمۇ ، ئوتقا قۇيسا ئوتنى ئۆچۈرەلىگىنىگە ئوخشايدۇ . چۇن-
كى سۇپىتى ئۆزگەرسىمۇ ، خۇسۇسىيىتى ئۆزگەرمەيدۇ . ئەسلىدىن
دۇشمەن بولغانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇش قەھرلىك يولۇاس ياكى
زەھەرلىك يىلان بىلەن دوست بولغانلىقتۇر . دانىشمەنلەر : «دۇش-
مەن ھەرقانچە مۇھەببەت دەۋاسى قىلىپ ئىخلاسىنى ئىزھار قىلسە-
مۇ ، ئۇنىڭغا ئالدانماڭلار» دېيىشكەن .

دوست سۇرەتلىك رەقىبلەردىن مۇھەببەت ئىزدىمەك ،
بولغۇسىدۇر بى گۇمان گۇلخان ئوتىنى گۇل دېمەك .

ھەر كىم دۇشمەننىڭ ئەپسانىسى ۋە ئەپسۇنىغا قۇلاق سالسا
ياكى ئۇنىڭغا ئىشەنسە ، ئۇ خۇددى تۆگە مىنگەن ئادەمدەك ئىشقا

دۇچار بولىدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ قاغا .

— بىر كىشى تۆگىگە مىنىپ سەپەرگە چىققانىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان .

تۆگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھېكايىسى

بىر كىشى تۆگىگە مىنىپ سەپەرگە چىقىپ ، ماڭا - ماڭا بىر يەرگە يېتىپتۇ . بۇ يەرگە باشقا كارۋانلار چۈشۈپ ئوت قالاپ ، كېتەشىدە ئوتنى ئۆچۈرمەي يولىغا راۋان بولۇشقانىكەن ، ئارقىدىنلا شامال چىقىپ ، قالغان چوغلارنى ئۇچۇرتۇپتىكەن ، ئورمانلىققا ئوت كېتىپتۇ . ئۇ ئورمانلىقتا بىر يىلان بار ئىكەن ، ئورمانلىقنىڭ چۆرىسىگە ئوت كەتكەندىن كېيىن يىلان ئوتنىڭ ئارىسىدا قاپتۇ . يىلان ئوت ئارىسىدىن قېچىپ چىقىشقا يول تاپالماي ، كاۋاپتەك كۆيۈپ ، زەھەرلىك بەدىنىدىن تامچە - تامچە قانلار ئېقىشقا باشلىغاندا ، ھېلىقى تۆگە مىنگەن ئادەمنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ :

نە بولغايكىم بۇ ئوت ئىچرە ماڭا شەپقەت سۈيىن چاچساڭ ،
تەرەھھۇم ئىلكى بىرلە بۇ گىرە بولغان ئىشىم ئاچساڭ .

ئۇ ئادەم رەھىمدىل ۋە مېھرىبان ئىكەن . يىلاننىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ ھەمدە بىچارە قىيابتىنى كۆرۈپ : «گەرچە يىلان ئادەمزاتنىڭ دۈشمىنى بولسىمۇ ، شۇنداق ئاجىز ۋە ناتۋان بولۇپ قاپتۇ . ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق قىلىپ ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى تاپسام ياخشى ئەمەسمۇ» دەپ ئويلاپتۇ - دە ، نەيزىنىڭ ئۇچىغا تورۇنى چىگىپ ئۈزىتىپتۇ . يىلان پۈرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ دەرھال تورۇنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ . ئۇ ئادەم ئۇنى تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپ يەرگە قويۇپتۇ ۋە :

— ئەمدى بالادىن نىجات تاپتىڭ . نەنى خالىساڭ شۇ يەرگە بار ، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەرگە ئازار بېرىشنى قەستلىمە . چۈنكى ئازار بەرگۈچى بۇ دۇنيادا لەنەتكە ، ئاخىرەتتە ئازاب ـ ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولىدۇ . كىشىگە ئازار بېرىشتىن يىراق بول . بۇ ساڭا خاپىلىقتىن خالاس بولۇشۇڭ ئۈچۈن ئەڭ توغرا يولدۇر ،— دەپتۇ .

— بۇ نېمە گەپ؟ مەن سېنى ۋە تۆگەڭنى چاقمىغۇچە ھېچ يەرگە بارمايمەن ،— دەپتۇ يىلان .

— مەن ساڭا ياخشىلىق قىلغانىدىم ،— دەپتۇ ئۇ ئادەم ،— سېنى ئوتتىن قۇتقۇزۇۋالغىنىمنىڭ جازاسى مۇشۇمۇ؟ مەن ساڭا ۋاپا قىلدىم . سېنىڭ ماڭا جاپا قىلىشىڭ ئەدەپ ـ قائىدىگە سىغمايدۇ !

— توغرا ،— دەپتۇ يىلان ،— سەن ماڭا ياخشىلىق قىلدىڭ ، لېكىن ئورۇنسىز يەرگە قىلدىڭ ، سەن مېنىڭ ھەقىقىي زىيانداش ئىكەنلىكىمنى بىلمەمسەن؟ سەن يامانلىق قىلىدىغان يەرگە ياخشىلىق قىلدىڭ . بۇنىڭ جازاسى شۇكى ، سەن ئەلەم چېكىشىڭ ۋە جاپا كۆرۈشۈڭ كېرەك . چۈنكى ، يامانلارغا ياخشىلىق قىلىش ياخشىلارغا يامانلىق قىلغانلىقتۇر . ياخشىلارغا يامانلىق قىلىش راۋا بولمىغىنىدەك يامانلارغا ياخشىلىق قىلىشمۇ جايىز ئەمەس . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، سىلەر بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كونا ئاداۋەت بار . شۇڭا بەربىر ماڭا بىر تەشۋىش ئىدىڭ . سەن : «يىلاننىڭ ئەركەك ـ چىشىسىنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈڭلار ، ئۇلارنىڭ نەسىللىرى قۇرۇسۇن» دېگەنگە ئەمەل قىلىشىڭ كېرەك ئىدى . ھەدىس ھۆكمىنى بۇزغانلىقىڭ ئۈچۈنمۇ ساڭا نەشتەر ئۇرۇشۇم كېرەك . باشقىلار بۇنىڭدىن تەنبىھ ئالسۇن .

— ھەي يىلان ، ئىنساپ قىل ، ياخشىلىققا يامانلىق قايسى مەزھەپتە راۋا كېلىدىكەن؟— دەپ سوراپتۇ ئۇ ئادەم .

— سىلەرنىڭ ئادىتىڭلار شۇنداققۇ ،— دەپتۇ يىلان ،— بۇ ئادەتنى مەن سىلەردىن ئۆگەندىم . ئۆزۈڭلاردىن ئالغانىنى ئۆزۈڭلارغا ساتتىمەن .

— ئادەمزاتنىڭ ياخشىلىققا يامانلىق «مۇكاپاتى» بەرگەنلىكى نەدىن مەلۇم؟ ئەگەر بۇ دەۋايىڭنى بىر گۇۋاھ بىلەن ئىسپاتلىساڭ، ھەر نېمە قىلساڭمۇ ئۇنىڭغا رازى بولىمەن،— دەپتۇ ئۇ ئادەم.

يىلان بېشىنى ئۇستۇن كۆتۈرۈپ قاراپ، يىراقتا بىر كالىنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇ ئادەمگە:

— يۈر، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇنىڭدىن سورايلى،— دەپتۇ.

ئىككىسى بىللە كالىنىڭ قېشىغا بېرىپ سوراپتۇ:

— ھەي كالا، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نېمە؟

— ئەگەر ئادەمزاتنىڭ مەزھىپى بويىچە سورىساڭ، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق. مەن ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە قېرىدىم. ھەر يىلى بىر بالا تۇغۇپ بەردىم. ئۆيلىرىنى سۈت ۋە ياغ بىلەن توشقۇزدۇم. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈشى مېنىڭ ياخشىلىقىمدىن بولىدى. ئەمدىلىكتە مەن تۇغۇشتىن قالدىم. ئىگەم مېنى سەمرىسۇن دەپ بۇ سەھراغا ئاچىقىپ قويدى. مېنىڭ سەمرىگىنىمنى كۆرۈپ، تۇنۇگۈن بىر قاسساپنى باشلاپ كېلىپ مېنى سانىتى. بۈگۈن مېنى قۇشخانىغا ئېلىپ بېرىپ قېنىمنى تۆكىدۇ. مېنىڭ ئۇلارغا قىلغان ياخشىلىقىمنىڭ مۇكاپاتى شۇ بولدى. مېنىڭ ئەھۋالىم مۇشۇ. بۇ دەردىمنى كىمگە ئېيتاي ئەمدى. شۇڭا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەن دەپ ئويلىدىم،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كالا.

— گۇۋاھچىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدىڭ. ئەمدى ساڭا نەشتەر سالىمەن،— دەپتۇ يىلان.

— شەرىئەتتە بىر گۇۋاھچى بىلەنلا ھۆكۈم چىقىرىلمايدۇ،— دەپتۇ ئۇ ئادەم،— يەنە بىر گۇۋاھچى كېرەك.

— يۈر، ئاۋۇ دەرەختىن سورايلى،— يىلان كۆرۈنگەن دەرەخنى كۆرسىتىپتۇ.

ئۇلار ئىككىسى بىللە دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. يىلان دەرەختىن سوراپتۇ:

— ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نېمە؟

— ئادەمزاتنىڭ قائىدىسىدە ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامان-

لىق ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دەرەخ ،— چۈنكى مەن بۇ چۆل - بايۋان ئوتتۇرىسىدا ئۇنۇپتىمەن . كېلىپ - كېتىپ تۇرغۇچىلارنىڭ خىزمىتىدە تىك تۇرىمەن . ئادەملەر ئىسسىقلاپ ۋە ھېرىپ كەلسە ، سايەمدە بىر پەس ئولتۇرۇپ راھەتلىنىدۇ - دە ، ئۇستۈنگە قاراپ شاخلىرىمنى كۆرۈپ : «پالانى شېخى پالتا سېپىغا لايىقكەن ، پۇسـ- تانى شېخى كەكە دەستىسىگە مۇناسىپكەن ، غولىنى كېسىپ شال تىلسا ئىشىك بولىدىكەن» دەيىشىپ ، ئۆزىگە يارىغان شاخلىرىمنى كېسىپ كېتىدۇ . سايەمدىن شۇنداق رەھەتلىنىدۇيۇ ، ئۆزۈمگە مۇذ- داق جاپا سالىدۇ .

مەن ئول ئەندىشىدەكىم باشى ئۆزرە سايە بەرسەم دەپ ،
شۇ بۇ غەم بىرلەكىم يىلتىز يەردىن كۆتۈرسەم دەپ .

—مانا بۇمۇ گۈزاھلىقتىن ئۆتتى ،— دەپتۇ يىلان ئۇ ئادەمگە ،— ئەمدى ساڭا نەشتىرىمنى سانجىماسلىققا ھېچقانداق ئا- ساس قالمىدى .

— ھەي يىلان ،— دەپتۇ ئۇ ئادەم ،— گەرچە گۈزاھچىلارنى تاپقان بولساڭمۇ ، جان دېگەن ناھايىتى شېرىن نەرسە ئىكەن . ھاياتتىن ئۈمىد ئۈزمەك ناھايىتى مۇشكۈل ئىكەن . شۇڭا يەنە بىر گۈزاھچى تاپساڭ ، ھېچ تالاش - تارتىش قىلماي ، ئۆلۈمگە تەن بېرىپ قازا تەرەپكە رىزا بوينىنى سۇناي .

شۇ ئەتراپتا بىر تۈلكە ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى تاماشا قىلىپ تۇرغانىكەن .

— بېرىپ ئاشىۇ تۈلكىدىن سورىغىن . نېمە جاۋاب بېرەر- كىن ،— دەپتۇ يىلان ئۇ ئادەمگە .

ئۇ ئادەم تۈلكىدىن سۆز سوراپ بولغۇچە تۈلكە ۋارقىراپتۇ :

— ھەي ئادەم ، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن ؟ سەن بۇ يىلانغا ياخشىلىق قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن ساڭا يامانلىق لازىم بولىدۇ .

ئۇ ئادەم بولغان ئەھۋالنى تۈلكىگە بىر - بىرلەپ سۆزلەپ

بېرىپتۇ . تۇلكە ئۇنىڭغا دەپتۇ :
— سەن ئەقىللىق ئادەمدەك كۆرۈنسەنۇ ، ئەقىلسىزلاردەك سۆزلەۋاتسەن .

ياراشماس مەرد ئەقىللىققا سۆز ئېيتۇردا خاتا ئېيتماق ،
راۋا بولماس بىلىملىككە ، خىلاپى ماجىرا ئېيتماق .

— راست دەيدۇ . مېنى ئاشۇ غانجۇغىسىدا تۇرغان تورۋا بىلەن ئوتتىن ئالدى ، — دەپ گۇۋاھلىق بېرىپتۇ يىلان .
— بۇ سۆزگە قانداق ئىشەنگىلى بولىدۇ ؟ بۇنداق چوڭ يىلان بۇ كىچىك تورۋىغا قانداق سىغىدۇ ؟ — دەپتۇ تۇلكە .
— ئەگەر ئىشەنمىسەڭ ، بۇ تورۋىغا كىرەي ، ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرۈپ ئاندىن ئىشەنگىن ، — دەپتۇ يىلان .
— ئەگەر ئەينى ئەھۋالنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرسەم ، سېنىڭ سۆزۈڭنىڭ راستلىقىغا مەنمۇ گۇۋاھلىق بېرىمەن ، — دەپتۇ تۇلكە .

ئۇ ئادەم تورۋىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ . يىلان بولسا تۇلكىنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ تورۋىغا كىرىپتۇ . تۇلكە ئىشارەت قىلىپ دەپتۇ :

دۇشمىنىڭ ئىلكىگە چۈشكەندە بولۇپ ھالى خاراب ،
مەسلىھەت بۇكى ئاڭا بىر دەم ئامانلىق بەرمىگىن .

ئۇ ئادەم تورۋىنىڭ ئاغزىنى بوغۇپتۇ - دە ، يەرگە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ . ئاقىۋەت ئۇ يىلان ئۆلۈپ ، دوزاخ يىلانلىرىغا قوشۇلۇپتۇ . يامانىڭ ئۆلۈشى خەلقنى خۇشال قىلىدۇ . بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئەقىللىق ئادەم ھوشيارلىقنى تاشلىماسلىقى ، ئېھتىياتچانلىقنى ئۇنتۇماسلىقى ، دۇشمەننىڭ نالە - پەريادىغا ئالداماسلىقى ، ھەر قانداق شارائىتتا دۇشمەنگە ئىشەنمەسلىكى كېرەك .

كىشى دۇشمەن سۆزىگە بولسا مەغرۇر ،
دىل ئۆيىنىڭ چىراغى نۇرسىز بولغاي .
دۇشمەن ساڭا دوست بولغۇسى ئاشۇ پەيتتە ،
تۇن يۇزىدىن قارالىقى گەر يۇيۇلغاي .

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قاغا شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ سۆزلەرنى ھېكمەت تىلىدىن ئىزھار قىلدىڭ ، مەن ئاڭلىدىم ، ئەمما سېنىڭ مەرھەمەت ۋە مۇرۇۋۋەتىڭگە لايىقى شۇ-كى ، بۇنداق سۆزىنىڭ كاشىلىسىدىن قېچىپ ، ئۇمىدسىزلىڭ يۇزىگە ۋىسال ئىشىكىنى ئېچىشىڭ لازىم . دانىشمەنلەر : «بېخىللاردىن قېچىڭلار ، سېخىيلارغا دوست بولۇڭلار . چۈنكى سېخىيلار دوست-لۇق ئۇچۇن بىر سائەتتە مىڭ تۇرلۇك شەپقەت ۋە مېھرىبانلىق كۆرسىتىدۇ . بېخىللار بولسا يۇز يىللىق دوستلۇقنىڭ قەدرىنى بىلمەي ، ئۇنى بىر پەستە يوق قىلىۋېتىدۇ» دېيىشكەن . شۇڭا ياخشى كىشىلەر باشقىلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرايدۇ ، دۇش-مەنلىشىشكە ئالدىرىمايدۇ . ئەسكىلەر بولسا بۇنىڭ ئەكسىچە ، مە-سىلەن ، ئالتۇن ئاپتۇۋا تېز ياسىلىدۇ ، لېكىن پات بۇزۇلمايدۇ . كوزا بىلەن ئىۋرىق تېز سۇنىدۇ ، سۇنۇپ كەتكەندىن كېيىن بولسا پەقەت كارغا كەلمەيدۇ .

ئىزدىگىن دوستلۇقنى ھەر جايدا مۇدام ،
تائەبەتكە قىلغۇدەك بولسا داۋام .
ئۇ سارايىنىڭ تام خىشى گەر بولسا خام ،
پات ئۇنى يامغۇر سۇيى بۇزغاي تامام .

مەن شۇ ئىشەنچكە يارايدىغانلارنىڭ جۇملىسىدىنمەن . سېنىڭ دەرگاھىڭغا شۇنداق بىر مۇلازىم بولايكى ، بۇنىڭدىن كېيىن ھېچ-قانداق كىشىنىڭ ئىشىكىگە بارمايمەن . سېنىڭ سۆھبىتىڭگە ئۇلە-شالماي قالسام ، تاڭام تېتىمايمەن ھەم ئارام ئالمايمەن . ئېتىكىڭ-

ىنىڭ ئۇچىنى ئوڭايلىق بىلەن قويۇۋەتمەيمەن . چۈنكى مەن ئۇنى تولا قان يۇتۇپ قولغا كەلتۈردۈم .

— مەنمۇ سېنىڭ دوستلۇقۇڭغا جېنىم بىلەن خېرىدارمەن . لېكىن بايقى باھانىلەرنى كۆرسىتىشىم شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدىكى ، مۇبادا سەن خىيانەت قىلىپ قالساڭ ، مەنمۇ يۇقىرىقى باھانىلىرىمنى ئۆزۈرە قىلىمەن - دە ، سەنمۇ مېنى «جېدىلى يوق ياۋاش - يۇمشاق دوست ئىكەن» دەپ قالمايسەن . سېنىڭ سۆزۈڭ باشلانغاندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە سېنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىڭ كۆڭلۈمدىن ئورۇن ئالغانىدى .

بۇ كۆڭۈلدە بولسا ئەگەر ئىشقۇ شەۋق ،
ئۇ كۆڭۈلدە ھەم بىلىڭ بار مەيلۇ زەۋق .
بەرمىسە ئاشىق مۇشەققەتكە چىدام ،
قىلمىغاي يار ئاڭا رىغبەت ، ئېھتىرام .

چاشقان شۇ گەپنى دەپ بولۇپ ، تاشقىرى چىقىپ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىدا تۇرۇپتۇ .

— نېمىشقا ئالدىمغا كەلمەيسەن ؟ مۇڭداشمايمىزمۇ ؟ تېخىچە كۆڭلۈڭدە گۇمان بارمۇ نېمە ؟— دەپ سوراپتۇ قاغا .

— ئەگەر كىشى دوستىدىن جېنىنىمۇ ئايمىسا ، ئۇنى سادىق دوست دېيىش كېرەك ،— دەپتۇ چاشقان ،— مەن ساڭا شۇنداق جان دوستىمەن . ھەرگىز مال دوستى ، نان دوستى ئەمەس . چۈنكى ، بىركىم بىر كىمگە تەمە بىلەن ياكى سۈلھى ئۈچۈن دوست بولماقچى بولسا ، ئۇنداق دوست بولۇش ئاسان . لېكىن بىر كىم بىر كىمگە ۋەزىيەت تەقەززاسى ياكى نەپسىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن دوست بولغان بولسا ، ئۇ خۇددى قۇشلارنى ياخشى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى ئۆز پايدىسى ئۈچۈن دان چاچقان بىر ئوۋچىغا ئوخشايدۇ . بۇنداق دوستلۇق غەرەز ئارىلاشقان دوستلۇق بولۇپ ، بۇنىڭدىن ئاداۋەت پەيدا بولۇش ئېھتىمالى بار . ھەر كىم

دوستلۇق يولىدا جان پىدا قىلسا ، ئۇ تەڭداشسىز ۋاپادار دوستتۇر . دوستلۇقتا جان ۋە باش بىلەن ئوينىشقانلىقنى دەرىجىسى نان ۋە ئاشقا دوست بولغاندىن مىڭ ھەسسە ئەلا . چۈنكى ئۆز ۋۇجۇدىنى كىشىگە تەقدىم قىلىش ئەڭ چوڭ سېخىيلىقتۇر . بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل سەدىقە قىلغۇچىلار يۈز مىڭلاپ بولسىمۇ ، كىشىگە جېنىنى پىدا قىلغۇچىلار كەم تېپىلىدۇ . مەن ساڭا يېقىنلاشسام ، ماڭا جان خەتىرى تېگىدۇ . لېكىن مېنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىم شۇ دەرىجە-گە يەتتىكى ، ئەگەر مېنىڭ جېنىمغا ھاجىتىڭ بولسا ، جېنىمنى بېشىمدىن ئۆرۈپ ئالدىڭدا قويىمەن . ئەگەر سەندىن گۇمان قىلىد-غان بولسام ، ھەرگىز ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئۇۋامدىن چىقمايى-تىم . سېنىڭ ماڭا بولغان دوستلۇقۇڭ شەك ـ شۇبھىدىن خالىي بولغان بولسا ، مېنىڭمۇ ساڭا نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىخلاس ۋە ئېتىقادىم بولغان بولاتتى . ئەمما ، سەن بىلەن بىر تائىپىدىن بول-غان يارەنلىرىڭ ئەخلاق ۋە مېھىر ـ شەپقەتتە سەندەك ئەمەس . شۇڭا ئۇلاردىن بىرەرسى مېنى كۆرۈپ قالسا ، جېنىمغا قەست قىلارمىكىن دەپ قورقىمەن .

— مېنىڭ ۋە يارەنلىرىمنىڭ ئارىسىدا شەرتمىز بار . ئۇلار مېنىڭ دوستۇمغا دوست ، دۇشمىنىمگە دۇشمەن بولىدۇ ،— دەپتۇ قاغا .

— ھەر قانداق كىشى ،— دەپتۇ چاشقان ،— دۇشمىنىنىڭ دوستىغا ياكى دوستىنىڭ دۇشمىنىگە دوست بولسا ، ئۇنداق دوست-نى دۇشمەن قاتارىدا ساناش كېرەك .

دۇشمىنىم ئورنىدادۇر ئەقىل ئالدىدا ئىككى كىشى ،
دۇشمىنىمنىڭ دوستلىرى ھەم دوستلىرىمنىڭ دۇشمىنى .

دانىشمەنلەر دەپتىكەن : «دوست ئۇچ قىسىم بولىدۇ : بىرىنـ-چىسى ، خالىس دوست ؛ ئىككىنچىسى ، دوستىنىڭ دوستى ؛ ئۇ-چىنچىسى ، دۇشمىنىنىڭ دۇشمىنى . دۇشمەنمۇ ئۇچ تۈرلۈك بولـ-

دۇ : بىرىنچىسى ، ئاشكارا دۇشمەن ؛ ئىككىنچىسى ، دوستىنىڭ دۇشمىنى ؛ ئۈچىنچىسى ، دۇشمەننىڭ دوستى » . ئاشكارا دۇشمەننى تونۇش ئاسان بولسىمۇ ، كىيىنكى ئىككى تۈرلۈكنى ، يەنى دوستىنىڭ دۇشمىنى بىلەن دۇشمەننىڭ دوستىنى بىلىۋېلىش مۇشكۈلرەك .

— خۇداغا شۈكۈر ، — دەپتۇ قاغا ، — ئارىمىزدا مۇھەببەت پەيدا بولدى . بۇنىڭدىن كىيىن بۇ دوستلۇقنى مۇستەھكەملەيمەن . ئەمدى كىم ساڭا دوست بولسا ، ئۇنىڭغا دوست بولىمەن . كىم سىنىڭ دوستلۇقۇڭنى ئىزدەپ كەلسە ياكى ھەر كىم سەن بىلەن دوست بولسا ، ئەگەر ئۇ مېنىڭ دۇشمىنىم بولغاندىمۇ مەن ئۇنىڭ بىلەن دوست بولىمەن ، ئەگەر كىم سەن بىلەن دۇشمەنلەشسە ، گەرچە ئۇ مېنىڭ دوستۇم ياكى ئۇرۇق - تۇغقىنىم بولسىمۇ ، ئۇنىڭدىن دوستلۇقنى ئۈزىمەن . كىمنىڭ يۈزىدە ساڭا قۇللۇق قىلىشنىڭ ئەسىرى بولمىسا ، مۇبادا ئۇ مېنىڭ ئاتام بولسىمۇ ، ئۇنى چوڭ دۇشمىنىم دەپ تونۇيمەن . ئەگەر تېنىمنىڭ قاراڭغۇلى بولغان كۆزۈم ۋە كۆڭلۈمنىڭ تەرجىمانى بولغان تىلىممۇ ساڭا مۇخالىپ كېلىدىغان بولسا ، ئىككىلىسىنى بىر ئىشارەت بىلەن ۋۇجۇدۇمنىڭ ساھىلىدىن يوقىلىش گىردابىغا تاشلىۋېتىمەن .

قىلسا دوستلۇق دۇشمىنىڭگە جىسمىڭ ئىچرە بىر بۆلەك ،
ئىككى بولدى دۇشمىنىڭ ، جەڭ تىغى بىرلە ئىككى ئۇر .

چاشقان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولۇپ ، قاغىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ ئۆزئارا خۇشال بولۇشۇپتۇ .

قاغا بۇ يەردە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپتۇ . چاشقان ئۇنىڭغا ئۆز قۇرۋىغا تۇشلۇق زىياپەت بېرىپ مېھمان قىپتۇ . بىر كۈنى چاشقان مۇنداق دەپتۇ :

— ھەي دوستۇم ، سەن ھەمىشە مۇشۇ يەردە تۇرىۋەرسەڭ ۋە

بالا ـ چاقىلىرىڭنىمۇ كۆچۈرۈپ ئەكېلىپ ماكان تۇتۇپ قالساڭ ، بىزنىڭ دوستلۇقىمىز تېخىمۇ كۈچەيگەن بولاتتى . مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن ، مەن ياشاۋاتقان بۇ يەر شۇنداق پاكىز ۋە كۆڭۈللۈك جاي .

— ئېيتقىنىڭ توغرا ، — دەپتۇ قاغا ، — بۇ شۇنداق ياخشى جاي ئىكەن ، لېكىن چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن . بىز بۇ يەردە تۇرساق ، يولدىن ئۆتكۈچىلەردىن بىزگە زىيان يېتىپ قېلىشى ئېھتىمال . مېنىڭ ئۆيۈم بار جايدا بىر ئورمانلىق بار . مەنزىرىسى جەننەتتەك پاكىز ۋە چىرايلىق ، باغۇ ئېرەمدەك خۇش ھاۋالىق جاي .

لەۋلىرى ئېرىق ، ئوتتۇرىسى گۈلشەن ،
گۈل بىلەن سايا تاڭدا سۆيۈشكەن .
ساچىنى سۇمبۇل ئەيلىگەچ كەمەند ،
قىلغان بەنەپشە زاتىن ئەسىر ـ بەند .

مېنىڭ ئۆيۈم ئاشۇ جايدا . ئۇ يەردە مۇقىم ئولتۇرۇشلۇق بىر تاشپاقا بار ، ئۇ مېنىڭ دوستۇم . ئۇ يەردە بىز يېيدىغان ئوزۇق ـ تۇلۇك ئىنتايىن كۆپ ، ئۇ دېيارداً ، بىزگە كۆڭۈلسىزلىك ھەم ۋەھىمە ئاز بولىدۇ . ئەگەر كۆڭلۈڭ تارتسا ، بىرلىكتە شۇ جايغا بارايلى . قالغان ئۆمرىمىزنى كۆڭلىمىز خۇشال ۋە قايغۇسىز ھالدا ئاشۇ كۆڭۈللۈك جايدا ئۆتكۈزەيلى .

— لىباسىڭ ئېتىكىنى ئەجەلىڭ قولى تۇتمىغۇچە ، سېنىڭ ئېتىكىڭنى قويۇۋەتمەيمەن ، — دەپتۇ چاشقان ، — ھەر قانداق بەخت سەن بىلەن بىللە بولۇشتىن ئارتۇق ئەمەس . سەن ئاپتاپقا ئوخشاش نەگە بارساڭ ، مەن ساينگە ئوخشاش ئارقاڭدىن ئەگىشىپ ماڭىمەن . ئەگەر مېڭىپ نەدە توختىساڭ ، ئايىغىڭدا بىللە بولىمەن . تىرىكلىكىمنىڭ ياقىسىنى ئەجەل پەنجىسى تۇتمىسىلا ، سۆھبىتىڭنىڭ ئېتىكىنى قولۇمدىن قويۇۋەتمەيمەن . تەمەننانىڭ ياقى-

سىنى ۋە سائادەتنىڭ ئېتىكىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن قويۇۋەتكەن كىشىگە ئەيىب ئەمەسمۇ ؟ مەن بۇ ماكاندا ئۆي تۈتۈپ تۇرۇپ قالغىنىم بىلەن بۇ يەر مېنىڭ ئەسلىي ماكانىم ئەمەس . بۇ يەرگە بىر سەۋەب بىلەن كېلىپ تۇرۇپ قالغانىدىم . سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا . ئەگەر ئاڭلاشنى خالىساڭ ، بارىدىغان يېرىمىزگە يەتكەندىن كېيىن سۆزلەپ بېرىمەن .

شۇنداق قىلىپ ئۇلار شۇ مەسلىھەتكە كېلىشىپتۇ ، قاغا چاشقانىنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلەپ كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ ئۆز ماكانىغا يېتىپتۇ . بۇ چاغدا تاشپاقا شۇ جايدىكى بىر بۇلاق لېۋىدە مېڭىپ يۈرگەنىكەن ، قاغىنىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقىنىنى يىراقتىن كۆرۈپ دۈشمەن ئوخشايدۇ ، دەپ ئويلاپ سۇغا كىرىۋاپتۇ . قاغا ئۇچۇپ كېلىپ چاشقانىنى ئاستا يەرگە قويۇپتۇ ۋە تاشپاقىنى چاقىرىپتۇ . تاشپاقا دوستىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، سۇدىن چىقىپ ، ئايرىلغىلى ئۇزۇن بولغان دوستىنى كۆرۈپ شادلىقتىن بېشى ئاسمانغا تاقاشقاندەك بوپتۇ .

كەتكەن ئىدى ساق ـ سالامەت قايتىپ يارى جانان كەلدى ،
قارا بەختىم ئاقاردى چۈن گويا ماھى تابان كەلدى .
ئەي كۆڭۈل غەم ئەسرى بوپ ئۆتكەنىدىڭ بىر نەچچە كۈن ،
ئەمدى شاد بول قايتىپ مانا قولغا گۈلى خەندان كەلدى .

ئۇلار بىر ـ بىردىن ھال سورىشىپتۇ . قاغا بولغان ئەھۋالنى — كەپتەرلەرنىڭ تۇزاقتا چۈشۈپ قېلىپ ئازاد بولغانلىقىدىن تارتىپ ئۆزىنىڭ چاشقانغا دوست بولغۇسى كېلىپ ئۇنى ئېلىپ ئۆز ماكانىغا كەلگەنلىكىگە قەدەر ھەممىسىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ . تاشپاقا چاشقانىنىڭ دوست بولۇپ كەلگىنىدىن سۆيۈنگەنلىكىنى ئىزھار قىلىپ مۇنداق دەپتۇ :

— بەختىمىز سائادىتى سېنى بۇ دىيارغا يەتكۈزدى . تەلىيىمىزنىڭ قۇۋۋىتى جامالىڭ يۇلتۇزىنى بۇ مەنزىلدە تۇغدۇردى .

سەن قېشىمغا كەلدىڭۇ كۆڭلۈم ھۇزۇر تاپتى تامام ،
ئەي ئەزىز دوستۇم ساڭا ھۆرمەتتە دەرمەن «ئەسسالام» .

— ھادىسىلەر ئاپتىپىنىڭ تابىدىن سىلەرنىڭ مەرھەمىتىڭلار-
نىڭ سايىسىگە پاناھ ئىزدەپ كەلگەنىدىم . مۇبارەك يۈزىڭىزنى كۆر-
دۈم . ماڭا قىلغان بۇ مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتىڭلارغا قايسى تىل
بىلەن شۈكۈر بايان قىلىشىمنى بىلمەيۋاتىمەن ، — دەپتۇ
چاشقان .
ئۇلار ئولتۇرۇشۇپ يول رەنجىدىن ئارام تېپىشىپتۇ . شۇندا
قاغا چاشقانغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي زېرەك ! بېشىڭدىن ئۆتكەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرە-
مەن دەپ ماڭا ۋەدە قىلغانىدىڭ . تاشپاقنىمۇ سۆزلەپ بەرگىن .
ئوتتۇراڭلاردىكى دوستلۇق تېخىمۇ كۈچەيسۇن . شېكەردەك لېۋىڭ-
نى ئېچىپ ، شېرىن سۆزلەرنى چېچىپ ، كۆڭلىمىزنىڭ تامىقىنى
تاتلىق قىلساڭچۇ .
چاشقان تاشپاقنىغا قاراپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ .

زاھىت بىلەن مېھماننىڭ ھېكايىسى

— مەن ھىندىستاننىڭ مارۇت دېگەن شەھىرىدە تۇغۇل-
غان ، — دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ چاشقان ، — مەن ئۇ شەھەردىكى
بىر زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىنى ماكان تۇتقانىدىم . بىر نەچچە چاش-
قانلار مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلىشاتتى . ھەر كۈنى ئەتىگەندە ، زا-
ھىتنىڭ سادىق مۇرتىلىرى ئۇنىڭغا تائاملارنى ئېلىپ كېلىشەتتى .
زاھىت ئۇنىڭدىن ئازغىنا ناشتا قىلىپ ، قالغىنىنى كەچلىك تامىقى
ئۈچۈن ساقلاپ قويىاتتى . مەن زاھىتنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەن
ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ ، دەرھال بېرىپ ئۇ تاماقتىن خالىغىنىمچە
يەيتتىم ۋە ئېشىپ قالغىنىنى باشقا چاشقانلارغا ئۈلەشتۇرۇپ بېرەت-

خوتۇنى جاۋاب بېرىپ : «قولۇڭدا بالا ـ چاقلىرىڭنىڭ خەجـ
گە يەتكۈدەك پۇلۇڭ يوق ، مېھمانغا زىياپەت قىلىدىغان پۇلنى نەدىن
تاپسەن؟ ئازراق پۇل تاپقۇچىلىكىڭ بولسا ، بالىلىرىڭنى باق .
ئېشىپ قالغىنىنى بالىلىرىڭغا ساقلاپ قوي . سەندىن كېيىن قالسا
خەققە موھتاج بولمايدۇ» دېدى . ئېرى بولسا : «بېخىللار مال
يىغىدىيۇ ئۆزى يېمەيدۇ . سېخىيلار ئۆزىمۇ يەيدۇ ، خەققىمۇ بېرىـ
دۇ . ئەگەر بىر كىشى كىشىلەرگە ئىنئام بەرسە ياكى كىشىلەرگە
مېھىر ـ شەپقەت قىلسا ، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خاپا بولغۇلۇق
ئەمەس . چۈنكى ئۇنىڭ سېخىيلىقى ھەققەتتە بولسا ، ئاخىرەتنىڭ
دەسمايىسى . ھەر قانداق ئادەم پۇل جۇغلاشقا ھېرىس بولسا ، ئۇنىڭ
ھېرىسلىق شۇملۇقى خۇددى بۆرىگە ئوخشاش ئۆز جېنىغا زەرەر
يەتكۈزىدۇ» دېدى .

«ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟» دەپ سورىدى خوتۇنى .

ئېرى سۆزلەشكە باشلىدى .

ئوۋچى بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى

ناھايىتى ئۇستا بىر ئوۋچى بار ئىكەن . كېيىكلەر ئۇنىڭ
يامانلىقىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ سەھرالاغا قەدەم قويالمايدىكەن .
ئۇنىڭ ھىيلىسى ۋە مەرگەنلىكىنىڭ قورقۇنچىدىن ھېچقانداق جانـ
ۋار ئۇۋىسىدىن سىرتقا چىقالمايدىكەن .

ئۆزى چاققان ، كۆزى ئىتتىك ، ئەقلى تېز ،
باغرى قاتتىق ، قۇلىقى ساق ، ھىيلىپەز .

بىر كۈنى ئۇ تۈزاق قۇرغانىكەن ، بىر كېيىك تۈزاققا چۈشۈپ
قاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن ئوۋچى كېيىكنى تۈتۈش ئۈچۈن يۈگۈرۈپتۇ .
ئوۋچىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن كېيىك قورقىنىدىن پۈتۈن

كۇچى بىلەن زورۇقۇپ ، تۇزاقنى ئۇزۇپ تاشلاپ قېچىپتۇ . ئوۋچى دەرھال ياغا ئوقىنى قويۇپ چەنلەپ بىر ئاتقانكەن ، كېيىك يىقىلىپتۇ . ئوۋچى كېيىكنى كەمەن بىلەن باغلاپ ئۇچىسىغا ئارتىپ يولغا چۈشۈپتۇ . شۇنداق كېتىۋاتسا ، ئالدىغا بىر توڭگۇز ئۇچراپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭغا ھەمىلە قىپتۇ . ئوۋچى ئۇنىمۇ ئاتقانكەن ، ئوق بېرىپ توڭگۇزنىڭ يۈرىكىگە تېگىپتۇ ، لېكىن توڭگۇز جان ئاچچىقى بىلەن چاچراپ كېلىپ ، ئوۋچىنىڭ قورسىقىنى يېرىپ تاشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى شۇ يەردە يېتىپ قاپتۇ . شۇ ئەسنادا ، بىر ئاچ بۆرە ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ . قارىسا ، بىر ئادەم ، بىر كېيىك ۋە بىر توڭگۇز ئۆلۈپ ياتقانكەن . بۇنى كۆرگەن بۆرە ھەددىدىن زىيادە خۇشال بولۇپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «پۇتۇن ئۆمرۈم بويى يولغا قارىساممۇ ، بۇنداق نازۇنېمەتنى ھېچقاچان قولۇمغا كەلتۈرەلمىگەن بولاتتىم . ماڭا شۇنداق كۆپ رىزق ئۇچرىدى . ئەمدى بۇنى كېيىنلىكىم ئۈچۈن ساقلاپ قويۇشۇم كېرەك . بۇگۈنچە بۇ يانىڭ كىرىچىنى يەپ كۇن ئۆتكۈزگەچ تۇراي . چۈنكى ھۆكۈمالار :

تۇگەتمە بارۇ يوقنى يەنە كۇن بار ،
قېرىغان چاغدا قالما پۇلسىزۇ زار .
تېپىپ ئىككىنى ئاۋۇال ، يە بىرىنى ،
يوق ئەتمە بىر يولىلا بارىنى .

دەپ ئېيتىشقان» دەپتۇ ـ دە ، ئوۋچىنىڭ ياسىنىڭ كىرىچىنى چىشلەپ تۇرۇپ باغرىغا بېسىپ تارتىپتۇ . يانىڭ بېشى بۆرىنىڭ كۆكرىكىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىپ قالغانكەن ، بۆرىنىڭ چىشلەپ تارتىشى بىلەن كىرىچ ئۈزۈلۈپتۇ ـ دە ، ئوق چاچراپ چىقىپ بۆرىنىڭ يۈرىكىگە سانجىلىپ شۇئان جان بېرىپتۇ . ھەممە نەرسىلەر يېيىلمەي شۇ پېتىچە قېلىۋېرىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، مال جۇغلاشقا ھېرىس بولۇشنىڭ ھەم «ئۆلمەيمەن» دەپ مال ـ دۇنيا يىغىشنىڭ ئاقىۋىتى

شۇملۇق ۋە مەھرۇملۇقتۇر . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر نەرسە بولسا بارىنى يېيىش ، ئەتىنىڭ غېمىنى قىلماسلىق كېرەك . چۈنكى ، ئەتىگە يەتكۈدەك ئۆمرى بار كىشىنىڭ ئەتىلىك رىزقىمۇ بىللە بولىدۇ . بەتبەخت ئادەملەر ئۆمرىدە ناھايىتى كۆپ جاپالارنى تارتىپ ، بۇ دۇنيادا پۇل - مال جۇغلايدۇ ، لېكىن ئاخىرى ھەممىسىدىن مەھرۇم بولۇپ ، بىھېساب ھەسرەت بىلەن كېتىدۇ .

سەن يىغارسەن بارچە مالنى ئەي خوجا ،
ئۆلسەڭ ئاخىر قالغۇسىدۇر ھەممە مال .
گەرچە قارۇندەك خەزىنە جۇغلىساڭ ،
ئەيلىگەي ھېرىسىڭنى بەتتەر بۇ ھال .
كۆڭلۈڭ ئىچرە ھېرىس ئوتىن ياندۇرساڭ ،
كۆيدۇرۇپ قىلغاي ئاخىر ئەقلىڭنى لال .

خوتۇنى ئېرىدىن بۇ ھېكمەتلىك سۆزلەرنى ئاڭلاپ قايىل بولۇپ مۇلايىملىق بىلەن : «ھەي ئىززەتلىك ئېرىم ! بالىمىز ئۈچۈن ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىدا بىر چارەكچە گۈرۈچ ۋە كۇنجۇت ساقلاپ قويغانىدىم . ئەمدى ماڭا مال جۇغلاشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى روشەن بولدى . خۇدا بۇيرۇسا سەھەرلىككە ئون كىشىگە يەتكۈدەك تائام تەييارلاي ، سەن كىمنى خالىساڭ ، شۇنى قىچقىرىپ كەلگىن ھەمدە بۇ مېھمانىنى تۆر بېشىدا ئولتۇرغۇزغىن » دېدى .

ئاتىنى تاڭ ئاپتاپ چېچىپ ئۆز نۇرىنى ،
ئەل كۆزىدىن يۇيدى ئۇيقۇ كىرىنى .

خوتۇن ئۇ كۇنجۇتنى ئاقلاپ ئاپتاپقا يېيىپ قويغاندىن كېيىن ئېرىگە : «كۇنجۇت قۇرۇغۇچە ئۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن . بىرەر نەرسە زىيان يەتكۈزۈپ قويمىسۇن » دەپ تاپىلاپ قويۇپ ، ئۆزى باشقا ئىشقا مەشغۇل بولدى .

بىر پەس ئۆتكەندى ، ئېرىنى ئۇيقۇ باستى . شۇ ئەسنادا بىر ئىت كېلىپ ئاغزىنى كۇنجۇتكە تىقتى . خوتۇنى ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ : «ئەمدى بۇنى مېھمانغا تاماق قىلغىلى بولمايدۇ» دەپ ئويلاپ ، ئورنىدىن دەس تۇردى ـ دە ، كۇنجۇتنى يىغىشتۇرۇپ ، تېگىشىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ ماڭدى . مېنىڭمۇ ئىشىم بولغانلىقى ئۈچۈن بازارغا بارغانىدىم ، قاراپ تۇرسام ، ئۇ خوتۇن كۇنجۇتنى كۇنجۇتپۇرۇشنىڭ دۇكىنىغا ئېلىپ بېرىپ ئاقلىمىغان كۇنجۇت بىلەن باراۋەر مىقداردا تېگىشىپ كەلدى . ئېرى ئۇنىڭغا : «ھەي خوتۇن ، ئاقلانغان كۇنجۇتنى ئاقلانمىغان كۇنجۇتكە ئوستەكسىز تېگىشىشكىدە نېمە سىر بار ؟» دەپ ھەيران قالدى .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ئۇ چاشقانىنىڭ بۇنداق جۇرئەتلىك بولۇشىدا بىر سىر بار . خاتالاشمىسام مۇنداق گۇمان قىلىمەن : ئۇنىڭ ئۆيىدە جۇغلىغان مال ـ دۇنيالىرى بار ئوخشايدۇ . شۇنىڭ قۇۋۇتى ۋە خۇشاللىقىدا ئاشۇنداق قاشاڭلىق ۋە گۇستاخلىق[1] قىلغان بولۇشى ئېھتىمال . ئەگەر ئۇ سەرمايىسىز بولغان بولسىدى ، ھېچقانداق شوخلۇق قىلالمىغان بولاتتى . شۇڭا كىشىلەر زەرسىز كىشى پەرسىز قۇشقا ئوخشايدۇ ، دېيىشىدۇ ئەمەسمۇ ؟

زەر ئىستىگىن بارچە كار زەر بىرلە بولۇر ،
كىشىلەرگە ئېتىبار زەر بىرلە بولۇر .
زەرسىز بولار ئىختىيار دەپ ئويلىما ،
بىلگىنكى ھەر ئىختىيار زەر بىرلە بولۇر .

— سىز بىر گۇرجەك كەلتۈرۈڭ ، چاشقانىنىڭ تۆشۈكىنى قېزىپ كۆرەيلى ، — دېدى مېھمان .

زاھىت گۇرجەك ئېلىپ كەلدى . مېھمان ئۇنىڭ بىلەن تۆشۈكۇمنى كولاشقا باشلىدى . مەن دەرھال باشقا تۆشۈككە يۆتكەلدىم .

---

① گۇستاخ — ئەدەپسىزلىك ، قوپاللىق .

دەرۋەقە ، مېنىڭ ئۇۋامدا مىڭ دىنار ئالتۇن پۇلۇم بار ئىدى . شۇڭا مەن ئۆز بايلىقىمغا ھەر بىر قارىسام ، خۇشلۇقۇم زىيادە بولۇپ جۇرئىتىم تېخىمۇ ئاشاتتى . مېھمان بىلەن زاھىت تۆشۈكنى كولاپ ، ھېلىقى ئالتۇن بار يەرگە يەتكۈزدى .

ياتاتتى بىر دۆۋە ئالتۇن قۇياشتەك نۇر چېچىپ چاقناپ ،
سۇزۇكلۇكتە گويا جامى جاھاننەما كەبى پارلاپ .
ئۇنىڭ قىزىل يۈزىگە خوپ چىرايلىق نەقىشلەر چۈشكەن ،
ئېسىل ، قىممەت باھالىقتا ئىدى ئۇ ھەممىدىن ئۆتكەن .
ۋە بەزى بېشى ئايلانغانغا يارەمچى بولاتتى ئۇ ،
ۋە گاھى گۈل بەدەنلىرى قەددىنى يادەك ئېگەتتى ئۇ .
ئۇنى ئىلكىگە ئالسا ھەر پەرىشان تاپقۇسى شادلىق ،
بولۇپ ھاجەتلىرى ھاسىل ئىشى كەڭرى بايلىقى .

مېھمان زاھىتقا شۇنداق دېدى :

— چاشقانىنىڭ جۇرئىتىنىڭ سەۋەبىسى ۋە قۇۋۋىتىنىڭ دەسمايىسى مانا مۇشۇلار ئىكەن ، چۈنكى مال ـ دۇنيا كۆڭۈل ئەينىكىنىڭ[1] ۋە قۇۋۋەتلەرنىڭ يۆلەنچۈكىدۇر . چاشقانلار بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى ھەرگىز داستىخانغا ھۇجۇم قىلالمايدۇ ۋە نانغا قول ئۇزىتالمايدۇ .

مەن باشقا بىر تۆشۈكتە يېتىپ بۇ سۆزلەرنى ئاڭلايتتىم ھەم ئۆزۈمنىڭ ئاجىز ۋە بىچارە ئىكەنلىكىمگە ئۆكۈنۈپ ھەسرەت چېكەتتىم . ماڭا بۇ بالا ـ قازا كەلگەندىن تارتىپ ، چاشقانلارنىڭ نەزىرىدە ئاۋۋالقى مەرتىۋەم ۋە ئەتىۋارىم قالمىغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ ماڭا بولغان ئېتىقاد ئوتلىرىنىڭ ئۆچكەنلىكىنى ، ئىخلاس كۆزىنىڭ قارىغۇ بولۇپ كەتكەنلىكىنى چۈشەندىم .

خەلقتە ھېچ مېھرۇ ۋاپا قالمىدى ،
باغىم ئارا مېھرىگىياھ قالمىدى .

---

① ئەينەككە سۈرتۈلسە ئادەم كۆرۈنىدىغان سىرنى دېمەكچى .

ئىلگىرى يۇز بەرگى ناۋا ئاز ئىدى ،
كۆنتى زەرۇ بەرگى ناۋا قالمىدى .

ئىلگىرى مېنىڭ ئېھسانمىنىڭ داستىخىنىدىن زەللە ئالىدىغان ۋە ئىنئامىمىنىڭ خامىنىدىن باش تېرىدىغان ئۇ بىر توپ ھەمراھلىرىم ئەمدى مەندىن مەقسىتى ھاسىل بولمايدىغان بولۇپ قالغانلىقىتىن ، ماڭا ئىتائەت قىلىشتىن ياندى ۋە مېنىڭ غەيۋىتىمگە تىل ئېچىپ دۇشمەنلىرىم بىلەن بىرلەشتى .

كەلمىگەن چاغدا بېشىمغا بۇ بالا ،
بار ئىدى قېشىمدا كۆپ نەپسى بالا .
سىلكىسەم سۇپرامنى چۈشسە پارچە نان ،
ئىت كەبى يەيتتى ھۇزۇر بىرلە شۇئان .

«ھەر كىمنىڭ پۇلى ئاز بولسا قەدرى خار بولىدۇ» دېگەن مەشھۇر تەمسىل بارغۇ ؟ پۇلى ، مېلى يوق ئادەمگە باشقىلار يارىدەم ۋە مەدەتكارلىق قىلىشمايدۇ . بۇنداق ئادەملەر خۇددى چۆلگە ياغقان يامغۇر سۈيىگە ئوخشايدۇ . يەنى يامغۇر چۆلگە ياغسىمۇ ئارقىسىدا مەدەت قىلىدىغان كۆچ بولمىغاچقا ، يا دەريا غا ، يا ئېرىققا قوشۇلالىمايى ، تۇرغان يېرىدە يوق بولۇپ كېتىدۇ . شۇڭا بۇزرۇكلەر : «ھەر كىشىنىڭ بىر تۇغقىنى بولمىسا ، ھەر جايغا بارسا غېرىپ بولۇپ قالىدۇ . ھەر كىمنىڭ پەرزەنتى بولمىسا ، خالايىق ئارىسىدا نامى ئۆچۈپ كېتىدۇ . ھەر كىمنىڭ پۇلى بولمىسا ، دوستلاردىن بەھرە ئالالمايدۇ . كەمبەغەلگە بىر كىم دوست بولمايدۇ» دەپ ئېيتىشقان . چۈنكى بىر كىشى ھاجەتمەن بولغاندا ، باشقىلارنى چاقىرسا ، كەلگەندىمۇ خۇددى باشقا بىر ئىشقا كەلگەندەك كېلىپ ، يەتتە بۇرادەردەك ھەر تەرەپكە تاراپ كېتىدۇ .① شۇ سەۋەبتىن جاھان

① يەتتە بۇرادەر — بۇ بىر ئاتىدىن بولغان يەتتە ئادەمنىڭ ئۆز ئاتىسىدىن قالغان ئۇچ خىل ئېسىل نەرسىنى تالىشىپ ئۇرۇشۇپ ، ئاخىر ئۇ نەرسىدىنمۇ ئايرىلىپ ، يەتتە تەرەپكە قاراپ كەتكەنلىكى تەسۋىرلىنىدىغان بىر ھېكايىنىڭ قەھرىمانلىرىدۇر .

خەلقىنىڭ دوستلۇقى نەپس ۋە مال - دۇنياغا ئېرىشىش ئۇچۇندۇر . جاھان خەلقى شۇنداقكى :

بولسا مول ئويۇڭ ئىچرە يېمەك - ئىچمەك ،
يېپىشقۇسى ھەرلەردەك بولۇپ غۇژمەك .
مۇبادا ئۆي ۋە بەختىڭ خاراب بولسا ،
قاچاڭنىڭ ئىچى قۇرۇپ راۋاب بولسا .
قالمىغاي قېشىڭدا بىرەرمۇ دىلدار ،
تاپالماسسەن ئىستىسەڭ ھېچ مەدەتكار ؛
سېنى بارچە كۆرگۈسى ئىت كەبى زار ،
سۆڭەكتىنمۇ كۆرگۈسىدۇر سېنى خار .

بايانلاردا شۇنداق كەلتۈرۈلۈپتۇكى ، بىر بۇزرۇك بىر كىشىدىن «نەچچە دوستىڭىز بار ؟» دەپ سورىغانىكەن ، ئۇ كىشى : «بىلمەيمەن . ھازىر دۆلىتىم پاراۋان ، نېمىتىم كەڭرىچىلىك ، شۇڭا ھەممە كىشى ماڭا دوستلۇق ئىزھار قىلىدۇ ، مەن بىلەن قەلبىنىڭ بىر ئىكەنلىكى توغرىسىدا لاپ ئۇرىدۇ . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ئىززەتنىڭ كۆزىنى مېھنەت قارىغۇ قىلسا ، شۇ چاغدا ئاندىن كىمنىڭ دوست ، كىمنىڭ دۇشمەن ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن .

ھەر كىشىكىم يانسا ئۇندىن روزغار ،
قاچقۇسى ئۇندىن خوتۇن پەرزەنت ۋە يار .

ھېكمەت كىتابلىرىنىڭ بىرىدە شۇنداق يېزىلغانىكەن : پازىللارنىڭ بىرسىدىن بىرسى : «خالايىقلارنىڭ مالدار كىشىلەرنى دوست تۇتۇشىدا نېمە ھېكمەت بار ؟» دەپ سورىغانىكەن ، ئۇ پازىل كىشى : «مال ئۇلارنىڭ مەشۇقىدۇر . مەشۇق قەيەرگە بارسا ، ئاشىقمۇ شۇ يەرگە كېلىدۇ ، مەشۇق كەتسە ، ئاشىقمۇ كېتىدۇ» دەپ

جاۋاب بېرىپتۇ .

ئاچسا ئالتۇن ئېتىكىنى گۈلزارۇ گۈل ،
بولغاي ئاڭا سايراپ چىمەن قۇشلىرى قۇل .
كېلىپ خەزاڭ بۇلاڭچىسى قىلسا تالاڭ ،
زىكىر قىلماس خازانلىقتا ھېچبىر بۇلبۇل .

چاشقانلارنىڭ ئىچىدە بىرى مېنى باشقىلاردىنمۇ ئارتۇقراق ياخشى كۆرەتتى . مەن بىلەن بىر پەس بىللە ئولتۇرۇشنى ئۇلۇغ ساڭادەت سەرمايىسى دەپ ھېسابلايتتى . ھەر دائىم ھەققانىيەت تىلى بىلەن ۋاپادارلىق سۆزىنى بايان قىلاتتى :

مەن مۇھەببەتتە ساڭا سادىق ئىرۇرمەن شۇ قەدەر ،
توختىغايمەن ھەر قاچان بېشىمنى كەسسەڭ سەن ئەگەر .

قارىسام ، ئۇمۇ خۇددى مېنى تونۇمايدىغاندەك ياتلارچە قىلىق قىلىپ ، ماڭا قاراپمۇ قويماي ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ . مەن ئۇنى قىچقىرىپ :

— ماڭا قاراپمۇ قويماي كېتىۋاتسىنا ؟ سەرۋى دەرىخىمۇ بويىنىنى بۇنداق ئېگىز تۇتمايدۇ . ساڭا نېمە بولدى ؟ ئىلگىرىكى مېھرىبانلىقلىرىڭ ۋە شەپقەتلىرىڭ قايان كەتتى ؟— دەپ سورىدىم .

ئۇ ماڭا چالۋاقاپ :

— ھەي ئەبلەخ ! ئۇ چاغدا سەندە پۇل بار ئىدى . سەن بىزگە سېخىيلىق قىلاتتىڭ . بىز ھەممىمىز ساڭا مۇلازىم ئىدۇق . ئەمدى كەمبەغەل ۋە موھتاج بولۇپ قالدىڭ ، سېنىڭ سۆھبىتىڭدىن بىزگە نېمە پايدا ؟ ھۆكۈمالار : «موھتاج كىشى بۇ دۇنيانىڭ لەززىتىدىنغۇ بەھرىسىز قالىدۇ ، ھەتتا ئاخىرەتنىڭ دەرىجىسىدىنمۇ مەھرۇم قېلىشى مۇمكىن» دېيىشكەن . بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى ، پېقىر كىشى ئۆزىنىڭ ۋە بالا ـ چاقىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش مەقسىتىدە

تەقەززا بولۇپ ، شەرئەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى قىلىپ قويۇشى ۋە خۇدانىڭ رىزاسىغا مۇۋاپىق بولمىغان ئىش - ھەرىكەتتە بولۇپ قېلىشى مۇمكىن . مۇشۇ سەۋەب بىلەن بۇ ئالەمدە ئىپلاس ئىشلارغا گىرىپتار بولۇپ ، ئاخىرەت دۆلىتى مەلۇم بولمىغان ساڭا ئوخشاش كىشىلەردىن قاچسا دۇرۇس بولىدۇ !— دېدى .

— بۇ سۆزنى قوي !— دېدىم مەن ئۇنىڭغا ،— پېقىرلىق دېگەن پادىشاھلىق . پېقىر كىشى ھاجەتمەن بولمايدۇ .

دەرۋىشلەر قەلبىدۇر پەھىمدىن يىراق ،
ئۇلارنىڭ ئىشىغا ئىزززەت بىرلە باق .
بارچىدىن ئەزىزدۇر خۇدا ئالدىدا ،
ئۇلارنىڭ ماكانى ئەرشىئەلادا .
پېقىرلار جەۋھەردۇر ئەنبىيالاردەك ،
پېقىرلار شېھادۇر ئەۋلىيالاردەك .

شۇنداق تۇرۇقلۇق سەن نېمە ئۈچۈن پېقىرنى ھەقىر كۆرىسەن ؟ دەرۋىشلەر سۆھبىتىدىن نەپرەتلىنىسەن ؟

— ھەيھات ، ھەيھات !— دېدى ئۇ چاشقان ماڭا جاۋابەن ،— ھەممە ئەۋلىيا - ئەنبىيالار پېقىرلارنىڭ قاتارىدا تۇرىدۇ ، دەپ شۇنداقمۇ دەللىلەرنى كەلتۈرەمسەن ؟ سېنىڭ بۇ ئىپلاسلىقىڭ ۋە موھتاجلىقىڭنىڭ ئۇلار بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار ؟ پېقىر دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى شۇكى ، ھەقىقەت يولىغا كىرگەن ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدىن ھېچنېمىنى قوبۇل قىلمايدىغان ، بەلكى ھەممىدىن كېچىپ خۇداغا سېغىنغان كىشىنى پېقىر دەيمىز . دەرۋىشلىك باشقا ، گادايلىق باشقا ، ئۆزلۇكىدىن دۇنيانى تاشلىۋەتكەن كىشىنى دەرۋىش دەيمىز . بىر كىشىنى دۇنيا تاشلىۋەتكەن بولسا ، ئۇنى گاداي دەيمىز .

گادايلار گۇرۇھى بېلىقتۇر گويا ،
سۇرىتى بېلىقۇ دېگىزدىن جۇدا .

نان ئۇچۇن موهتاج ئىرۇر ئۇ تەڭرىگە .
قويما ئاش ئۆلگەن كىشىنىڭ ئالدىغا .

ھەقىقىي پېقىرلارنىڭ تەرىپى توغرىسىدا «پېقىرلىق خەزىنە-
سى ئاللا تائالانىڭ خەزىنىلىرىدىن بولۇپ ، ئۇ تەۋەنىڭ بېشى
ۋە مەرىپەتنىڭ خۇلاسىسىدۇر . ئۇ خىلۋەت چەشمىسىنىڭ سۈيە-
دۇركى ، دىلنىڭ غۇبارىنى روھ چېھرىسىدىن يۇيۇپ پاك قىلىدۇ .
ئۇ يالغۇزلۇق خەزىنىسىنىڭ لىباسىدۇركى ، قۇدرەت قولى ئۇنى
جان دائىرىسىگە كىيگۈزىدۇ » دېگەن سۆزلەر بارغۇ ؟

پېقىرلىق يولى قاتتىقتۇر گويا كى تاش ،
نىھان تۇتماق كېرەك سىرنى قىلماي پاش .
باش كەتسىمۇ مەيلىكى كەتمىسۇن بۇ سىر ،
تاپماق كېرەك بىر ئىش بىلەن گالغا نان ـ ئاش .

ئەمما كۆرۈنۈشى پېقىر بولغان كىشىلەردە ئېھتىياج بولغانلە-
قى ئۇچۇن ئۇ گادايلىق دېيىلىدۇ . بۇ ھەممە بالالارنىڭ بېشى ھەمدە
خەلقە دۇشمەن ۋە خار بولۇشنىڭ سەۋەبى بولۇپ قالىدۇ . بۇ
شەرم ـ ھايا پەردىسىنى يىرتىپ ، مۇرۇۋۋەت ۋە ھىممەت بىناسىنى
بۇزىدۇ . ھەر كىم ئېھتىياج يىپىغا باغلىنىپ قالغان بولسا ، «ھايا
ئىمانىنىڭ جۇملىسىدىندۇر » دېگەن رەقەم ئۇنىڭ ھالىتىنىڭ ۋارە-
قىدىن ئۆچۇپ كېتىدۇ . بۇنداق بولسا ، ئۇ كىشى ھاياتتىن بىزار
بولۇپ ، ئىزا ۋە زارغا ئۇچرايدۇ ، كۆڭۈل مەملىكىتىدىن راھەت
سىپاھلىرى كېتىپ ، ئورنىغا غەم لەشكىرى تولىدۇ . ئەقىل شامى
ئۆچۇپ ، زېھىن ۋە ئىدراكىغا قۇسۇر يېتىدۇ . توغرا تەدبىر ئۇنىڭغا
زىيان نەتىجىسىنى بېرىدۇ . ئەگەر ھەرقانچە دىيانەتلىك بولسىمۇ
خىيانەت تۆھمىتىگە ئۇچرايدۇ . باشقىلار قىلغان يامان ئىشنىڭ
گۇناھى ئۇنىڭغا يۈكلىنىدۇ . ئەگەر ئۇ ھەرقانداق ئىش قىلسا ياكى
ھەرقانداق سۆز قىلسا ، ئەيىبلىك سانىلىدۇ . ماختاشقا سازاۋەر
بولىدىغان ئىشلارنى قىلغان بولسا ، تەنە ۋە ئەيىبلەشلەرگە ئۇچرا-

دۇ . مەسىلەن ، ئەگەر بىر كەمبەغەل جۇرئەت قىلغان بولسا ، «ئۆزىنى بىلمەيدىغان ، ھەددىدىن ئاشقان» دېيىشىدۇ . ئەگەر خەير ـ ساخاۋەت قىلسا ، «ئىسراپخور» دېيىشىدۇ . ئەگەر ياۋاشلىق قىلسا ، «ئاجىز ۋە غەيرەتسىز» دېيىشىدۇ . ئەگەر ئېغىرلىق قىلسا ، «گال» دېيىشىدۇ . ئەگەر ياخشى ھېكايىلەرنى سۆزلىسە ، «تولا سۆزلەيدىغان كاپكى» دېيىشىدۇ ؛ سۆزلىمىسە ، «جېنى يوق سۇرەت» دەيدۇ . ئەگەر يالغۇز ئولتۇرۇشنى خالىسا ، «دۇئانە بولغىلى تۇرۇپتۇ» دەيدۇ . ئەگەر كۆپچىلىككە قوشۇلسا ، «بۇنىڭغىمۇ ھەۋەس قوشۇلغىلى تۇرۇپتۇ» دەيدۇ . ئەگەر كۇلسە ، «مەسخىرە ۋاز» دەيدۇ . قاپقىنى تۇرۇپ ئولتۇرسا ، «كالىدەك ئولتۇرىدۇ» دەيدۇ . ياخشى يەپ ، ياخشى كىيسە ، «قارنى يامان ، ياسانچۇق» دەيدۇ . ئاز يەپ كونىنى كىيسە ، «پىخسىق ، خەسىس» دەيدۇ . ئەگەر بىر يەردە تۇرسا ، «ئىشقا خام ، يارامسىز» دەيدۇ . سەپەر قىلسا ، «تىنىمسىز ، پۇلغا ھېرىس» دەيدۇ . ئەگەر خوتۇن ئالسا ، «شەھۋەتپەرەس» دەيدۇ . بويتاق يۇرسە ، «سۇننەتنى تاشلىغان» قاتارغا كىرگۈزىدۇ . ئىشقىلىپ ، موھتاج بولۇپ قالغان كىشى زامان ئەھلىنىڭ نەزىرىدە ئەيىبكار سانىلىدۇ ۋە ئېتىبارسىز كۆرۈنىدۇ . ئەگەر مۇشۇ ھال بىلەن ئۇنىڭدىن تەمە سادىر بولسا ، ھەممە خالايىقنىڭ كۆڭلىگە دۇشمەنلىك پەيدا بولىدۇ ـ دە ، ئۇنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى راۋا بولمايدۇ . چۈنكى كىشىگە ھەر قانداق خارلىق كەلسە ، تەمە سەۋەبىدىن كېلىدۇ . تەمەخور كىشى خار بولىدۇ . شۇڭا قانائەتتىن ئىززەت ، تەمەدىن خارلىق كېلىدۇ . دوستۇم بۇ سۆزلەرنى ئېيتىپ ، سۆزىنى تاماملىغاندىن كېيىن مەن شۇنداق دېدىم :

— راست ئېيتىسەن . مەنمۇ «كىمكى ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالسا ياكى قاتتىق پىراقتا مۇپتىلا بولغان بولسا ، لېكىن ۋىسالغا مۇيەسسەر بولالمىسا ياكى غۇربەتچىلىكتە قالسا ، ئۇ يەردە نە تۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپالمىسا ، نە يانماق جابدۇقىنى تەييارلاشقا مۇيەسسەر بولالمىسا ، بۇلاردىنمۇ موھتاجلىق ۋە قولى

قىسقىلىق مۇشكۇلرەك» دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانىدىم . بۇ جاھاندا :

موھتاجلىقتىن ئارتۇق دەردى - بالا يوقتۇر ،
قولى قىسقا كىشىلەردە ناۋا يوقتۇر .
كىمكى تەمە رەنجى بىلەن بولسا زەئىپ ،
ھالاك بولغۇسىدۇر ئۇنىڭ داۋا يوقتۇر .

ئېھتىياج زۆرۈرىيىتىدىن ھەر كىشى موھتاجلىقتا قېلىپ ، ئۆزى دېمەتلىك بولغان كىشىدىن بىر نەرسە تىلىسە ، بۇنداق تىلەم-چىلىكتىن ئۆلۈم ياخشىراق ، چۈنكى يىلانىنىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق ، ئاچ شىر ئالدىدىكى ئوزۇقتا قول ئۇزاتماق ۋە غەزەپلەنگەن يولۋاس بىلەن ھەمتاۋاق بولماقنىڭ ھەممىسى بېخىللارغا ھاجەت ئىزھار قىلىشتىن ئاسانراقتۇر . شۇڭا ، «ئالماقنىڭ راھىتى تىلە-مەكنىڭ جاپاسىغا ئەرزىمەس» دېگەن گەپ بار .

بۇ ئالەمدىكى ئىشلار ئىچىدە كىشىگە تۆت تۈرلۈك مەنپەئەت ۋە راھەت تېگىدۇ ، لېكىن ئۇ تۆت تۈرلۈك مېھنەتكە ئەرزىمەيدۇ . بىرىنچىسى ، جەننەت ؛ ئۇ ئۆلۈمنىڭ جاپا - مۇشەققىتىگە ئەرزىمەي-دۇ . ئىككىنچىسى ، مەنسەپ راھىتى ؛ ئۇ مەنسەپتىن چۈشىدىغان ۋاقىتتىكى ئىزاغا ئەرزىمەيدۇ . ئۈچىنچىسى ، گۈناھ قىلىپ كۆر-دىغان راھەت شۇ گۈناھ ئۈچۈن دوزاختا كۆيىدىغان ئازابنىڭ مۇ-شەققىتىگە ئەرزىمەيدۇ . تۆتىنچىسى ، تەڭرىنىڭ ھىممىتى بىلەن كۆرىدىغان راھەت تەڭرى خالىلىققا چۈشۈرۈپ قويغان چاغدىكى جاپا - مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ .

شۇ سۆزلەرنى قىلغاندىن كېيىن ، مەن ئۇ چاشقاندىن يۈز ئۆرۈپ ، زاھىت تەرەپكە قارىدىم . ئۇ مېھمان بىلەن ھېلىقى ئالتۇن-لارنى ئۇلىشىۋاتقانىكەن ، مېھمان يېرىمىنى ئېلىپ ئۆز يولىغا راۋان بولدى . زاھىت بولسا قالغان يېرىمىنى ھەميانىغا سېلىپ ، ياستۇقنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى . مېنىڭ يەنە شۇم تەمەيىم قوز-غالدى - دە ، ئۆزلۈكىدىن «ئەگەر ئاشۇ ئالتۇننى قولۇمغا كەلتۇر-

سەم ، يەنە كۆڭلۇمنىڭ قۇۋۇتتى ، جېنىمنىڭ راھىتى ھاسىل بولـ
ـدۇ . خىزمىتىمنى قىلىشتىن باش تارتقان چاشقانلارنىڭ ھەممىسى
يېنىپ كېلىپ دەرگاھىمدا جەم بولۇشىدۇ ھەمدە بۇرۇنقى شان ـ
شەۋكەت ۋە ھەشەمىتىم ئەسلىگە كېلىدۇ» دەپ ئويلىدىم . مەن
خىيالنى قىلغۇچە زاھىتنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا باردى . مەن ئاستاغىنا
ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ھەمياڭا قول ئۇزاتقانىدىم ، ئۇ دەرھال
كۆزىنى ئېچىپ ، ھاسىسى بىلەن بىرنى ئۇرغانىدى ، پۇتۇم سۇندى ،
ئاقساقلاپ قېچىپ ، كۆپ قىينىچىلىق بىلەن تۆشۈككە كىرىۋېلىپ
بىرەر سائەت ئۇ يەردە ياتتىم . پۇتۇمنىڭ ئاغرىقى سەل بېسىلغاندا
قارىسام ، زاھىت يەنە ئاۋۋالقىدەكلا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . بۇنى كۆـ
رۈپ ، يەنە ھەۋىسىم قوزغالدى ـ دە ، تۆشۈكتىن چىقىپ پۇتۇمنى
سۆرىگەن پېتى ئۇنىڭ قېشىغا شۇنداق يېقىنلاشقانىدىم ، ئۇ دەس
ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە بىرنى ئۇرغانىدى ، بېشىمغا تەگدى ، مەن
مېڭە ھېيلە بىلەن بىر ئامال قىلىپ ئۆزۈمنى تۆشۈك ئىچىگە
ئالدىم ـ دە ، ھوشسىزلىنىپ يىقىلدىم . شۇ زەخمىلەرنىڭ رەنجـ
ـدىن شۇنىڭدىن بېرى دۇنيا مېلىنىڭ ھېرىسى ۋە مېھرىدىن ۋاز
كەچتىم .

يېمىگىن غەم ، يەتسىمۇ گەر كەمبەغەللىك مېھنىتى ،
بىل غەنىيمەت تەن سالامەتلىك جېنىڭنىڭ راھىتى .

تەھقىقلەپ بىلدىمكى ، تەمە بارلىق جاپا ۋە بالالارنىڭ بېشى
ئىكەن . چۇنكى قۇش تەمە دېنىنى چوقۇمىسا ، بوينى تۇزاق ھالقـ
ـىغا چۇشمەيدۇ . ھەر كىم تەمە كەمىرىنى باغلىمىسا ، ئىززەت
لىباسىنى خارلىق بالاسىغا تېگىشمەيدۇ . ھەر بىر ئەزىز كىشى تەمە
يولىغا كىرىپ قالسا ، تەمە تۇپرىقىدىن خارلىق غۇبارى ئۇنىڭ
يۈزىگە ئولتۇرىدۇ ـ دە ، ئەتىۋار تارازىسىدا ئۇ ئەزىزنىڭ قەدرى
يەڭگىل كېلىپ قالىدۇ .

تەمەخورلۇقنى تاشلا بۇرادەر ،
تەمە ئادەمنى قىلغۇسىدۇر خار .
گەر تاپاي دېسەڭ ئۆمۈردىن بەھرە ،
بۇ ئىككى سۆزنى ئۇنتۇما زىنھار .
تەمە سۇپۇرىسىن يىغىشتۇر تامام ،
قانائەتنى قىل ئۆزۈڭگە شوئار .

شۇنىسى ئەجەبكى ، بەزى كىشىلەر «مال ـ دۇنيانى كۆپ توپلىسام راھەت كۆرىمەن» دەپ ئويلايدۇ . ئۇلار دۇنيانى تەرك ئەتكەنچە يۇقىرى دەرىجىگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ .

تاپتى ئىززەت ھەر كىشىكىم مالىدىن ئۇزسە كۆڭۇل ،
كۆردى راھەت كىمكى سۇندۇرسا تەمەنىڭ ئىلكىنى .

شۇ ھادىسىدىن كېيىن تەمە كۆچىتىنى كۆڭلۇم يېرىدىن تاما-مەن يۇلۇپ تاشلىدىم . رىزا دەرىخىدىن قانائەت مېۋىسىنى قولۇمغا كەلتۇردۇم ۋە خۇدانىڭ قازاسىغا بويسۇنۇپ ، دەۋران قىسمىتىگە باش قويدۇم . شۇندا ئۆز ـ ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم : «بۇ ۋەقەلەر ئوتتۇرىسىدا دۇنيا ئۆز ئەيىب ـ نۇقسانلىرىنى ماڭا كۆرسەتتى . شۇغىنىسى ، ھېرىس رەمەدىگە[1] مۇپتىلا بولغان ئەقىل كۆزى ئۇنىڭ نۇقسانلىرىنى كۆرمەيدۇ . دۇنيادا ئۇنىڭ ھېيلە ـ مىكرىنىڭ ئەسىرى كۆرۈنمىگەن بىرەرمۇ خاتىرجەم جاي يوق ۋە پەشتاقلىرىنىڭ ئارىسىغا ئۇنىڭ قەستى يېزىلمىغان بىرەرمۇ قەسىر يوق . ئۇ كىمنى يۇقىرى كۆتۈرگەن بولسا ، ئاخىر يىقىتتى ؛ نەدە مېۋە تىككەن بولسا ، ئۇنى ئاخىر يۇلۇپ تاشلىدى ؛ كىمنى سەمرىتكەن بولسا ، ئاخىر ئۇنى ئۆلتۈرۈپ يېدى ؛ كىمنى دۆلەتكە ئېرىشتۈرگەن بولسا ، ئاقىۋەت ئۇنى جاپا ـ مۇشەققەتكە تاشلىدى .

---

① رەمەد ـــ كۆز كېسىلى ، كۆز قوتۇرى دېيىلىدۇ . يەنى كۆز بىرىكتۈرگۈچى پەردىسىنىڭ يالليۇغى .

بىر ھېيلىگەر خوتۇندۇركى بۇ دۇنيا .
ۋاپا تاپمىدى ئۇندىن ھېچ بىرەر ئەر .
ئۇنىڭ تەختىگە كىم قويسا پۇتىنى ،
بېشىغا يېدى ئۇندىن زەخمى شەمشەر .

بۇنداق بىۋاپا دۇنيا ئۈچۈن سۆزلەش ۋە ئۇنىڭ پايدا - زىيىنـ
دىن غەم يېيىش ئەرزىمەيدۇ .

ئىشەنمە بۇ جاھاننىڭ قەدىر - قىممەت ئېتىبارىغا ،
سۆزۈمنى ئاڭلىغىنۇ يېمە غەم يوقىغا ، بارىغا .

شۇ خىياللاردىن كېيىن زاھىتنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ ، سەھراغا قاراپ يۈرۈپ كەتتىم . مەستۈقە ئىسىملىك كەپتەر مېنىڭ دوستۇم ئىدى . ئۇنىڭ بىلەن ئاشۇ ماكانىمغا كەلدىم . ئۇنىڭغا قىلغان ۋاپالىرىمنى قاغا كۆرۈپ ماڭا دوست بولدى . سېنىڭ ياخشى تەرىـ پىڭ ۋە خۇسۇسىيەتلىرىڭنى ئۇنىڭدىن ئاڭلاپ مانا بۇگۈن ساڭا يېتىشتىم . ئەمدى ساڭا مۇلاقات بولۇش سائادىتىنى تېپىش بىلەن ، غۇربەت ۋەھشىتىدىن خالاس بولغۇدەكمەن . چۈنكى ، تەنھالىق دېـ گەن ناھايىتى مۇشكۇل ئىش . غېرىبلىق بولسا قاتتىق جاپا ، ھېچـ قانداق خۇشاللىق دوستلار بىلەن بىللە ئولتۇرغاندىكىدەك لەززەت بەرمەيدۇ ۋە ھېچقانداق غەم دوستلاردىن جۇدا بولماقتەك قاتتىق بولمايدۇ . خۇداغا شۈكۈر ، جاپا تىكىنىدىن دۆلەت گۈلى ئېچىلدى . مۇشەققەت كېچىسى راھەت تېڭىغا ئالماشتى .

پىراق كۈنى ، ھىجىر كېچىسى كەتتى ،
مېھنەت چېغى ئۆتتى ، ئەمدى دۆلەت يەتتى .
يوشۇرۇنغانىدى سۇبھى ئۇمىدى ،
كۆپ نۇر بىلەن بۇدەم يۈزىن كۆرسەتتى .

ئەمدى مەن ئۆز سەرگۈزەشتلىرىمنى سۆزلەپ بولدۇم . مانا ئالدىڭدا تۇرۇپتىمەن . دوستلۇق ۋە مېھرىبانلىقلىرىڭدىن ئۈمىد-ۋارمەن .

لۇتفى ئېھسان ياغلىقى بىرلە دىلىم ئەينىكىدىن ،
ئەي ئەزىز دوستۇم شۇدەم غەملەر غۇبارىن ئېرىتىۋەت .

تاشپاقا چاشقاندىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭغا مەرھەمەت كۆرسىتىپ مۇلايىملىق بىلەن شۇنداق دەپتۇ :

بىرەر ئۆينى سېنىڭدەك خۇش پېئىل مېھمان ماكان ئەتسە ،
ئەجەب ئەمەس ھۇمايۇن شۇ ماكاندا ئاشيان ئەتسە .

قايسى بەخت ـ سائادەت سەن بىلەن ھەمدەم بولۇشقا باراۋەر كېلەلىسۇن ؟ قايسى دۆلەت سەن بىلەن ئۇلپەت بولۇشقا ئەرزىسۇن ؟ سەن مېنىڭ دوستلۇق ۋە مېھرىبانلىقىمدىن ئۈمىدۋار بولسالا ، مېنىڭمۇ سېنىڭ دوستلۇقۇڭغا ئىشەنچىم كامىل . تىرىكلىك چىرىغى يېنىقلىقلا بولىدىكەن ، پەرۋانىدەك سۆھبىتىڭدە بولىمەن .

زەررىدەك بولدۇم قۇياش يۈزۈڭگە زار ،
دەرگاھىڭدىن كەتمىگەيمەن تائەبەت .

سېنىڭ ئۆز بېشىڭدىن ئۆتكەنلەرنى بايان قىلغىنىڭدىن روشەن بولدىكى ، ئاقىل كىشى ئاز مالغىمۇ قانائەت قىلىشى لازىم ئىكەن . ئەگەر ئۆزىنىڭ باشقىلارغا ھاجىتى چۈشمىگۈدەك دەرىجىدە نېمىتى بولسا ، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ ، ئۇنىڭدىن زىيادىنى ئىزدىمەسلىكى ، ھېلىقى مۇشۇككە ئوخشاش ھېرىسقا بېرىلمەسلىكى كېرەك ئىكەن ـ دە !

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ چاشقان .
تاشپاقا ھېكايىسىنى باشلاپتۇ .

ئاچ كۆز مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى

بىر ئادەمنىڭ بىر مۇشۇكى بار ئىكەن . ئۇنىڭغا ھەر كۈنى قورسىقى تويۇپ ئالدىدىن ئاشقۇچە گۆش بېرىپ ئادەت قىلغانىكەن . ئەمما ئۇ خام تەمە مۇشۇك ئەزەلدىن ئاچ كۆز ۋە ھېرىسمەن بولغاچقا ، ئۆز تەمىناتىغا قانائەت قىلمايدىكەن .

قانائەت قىل كىشىگە بارچە ئىززەت كەلگۈسى ئۇندىن ،
تەمەنى تاشلا ئىنسان ھەر زامانىدا خار بولۇر ئۇندىن .

بىر كۈنى مۇشۇك كەپتەرخانا يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، كەپتەرلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە ، ئۇلارنىڭ گۆشىنى يېمەك ئۈچۈن ئىشتىھاسى ھەركەتكە كېلىپ ، ئۆزىنى تۇتۇلۇكتىن تاشلاپتۇ . كەپتەرۋاز ھەممە ئىشتىن خەۋەردار بولغاچقا ، ئۇنى دەرھال تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپ ، تېرىسىگە سامان تىقىپ ئېسىپ قويۇپتۇ . مۇشۇكنىڭ ئىگىسى ئۇ تەرەپكە بارغاندا ، مۇشۇكنىڭ شۇ ئەھۋالدا تۇرغىنىنى كۆرۈپ :

— ھەي نەپسى يامان ، ئەگەر ھەر كۈنى ساڭا بېرىۋاتقان گۆشۈمگە قانائەت قىلغان بولساڭ ، كەپتەرۋازمۇ تېرەكنى تەتۇر سويمايتتى ، — دەپتۇ .

ھەي نەپس قانائەت ئەيلە زىنھار ،
ھېرىسلىڭ سېنى ئاقىۋەت قىلۇر خار .
خەزىنە قانائەت ئىچىدە پىنھان ،
بولسىمۇ بىلمىگەن قارۇن ھېچقاچان .
گەر بولسا دىلىڭ ھېرىسپەرۋەر ،
چاشقاندەك قاپقاندا ئەدەپ يەر .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، نەپسىڭ ئارام تاپقۇدەك بىر نەرسە تاپقان بولساڭ ، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ ، ئۇۋاڭدا يېتىۋەر . قولۇڭدىن كەتكەن دۇنياغا تولا غەم قىلما .

ئۇ يوقاتقان مالۇ دۇنيايىڭغا ھەرگىز قىلما غەم ،
بول خۇشال ئۆتكەن ئۆمۇرلەر ئەرزىمەس يىغلاشقا ھەم .

كىشىلەرنىڭ شان - شەرىپى مالدىن ئەمەس ، كامالەتكە يېتىشتىن كېلىدۇ . ئىلىم ۋە ھۇنەردە كامال تاپقان كىشى پۇلسىز بولسىمۇ ، ھەمىشە ئەزىز بولىدۇ . بۇ خۇددى شىر زەنجىردە باغلاقلىق بولسىمۇ ، ھەيۋىتى كېمىيىپ كەتمىگەندەك بىر ئىش . ھۇنەرسىز ئادەم گەرچە زەردار بولسىمۇ ، خار ۋە قەدىرسىز بولۇپ قالىدۇ . بۇ خۇددى ئىت ھەرقانچە قورسىقى توق بولسىمۇ ، ئېسىل زىبۇزىننەتلەر بىلەن جابدۇپ قويۇلسىمۇ ، يەنىلا خار ۋە بىئېتىبار بولغاندەك بىر ئىش .

بىراۋ كىم جەھلى زىنداندا بولسا ،
گادايدۇر گەرچە كۆپ زەر جەمئى قىلسا .
بىراۋ تاپقان بولسا ئەگەر ئىلىمدىن كۇچ ،
نەزەر سالماس زەر - گۆھەر كەلسىمۇ دۇچ .

ئۇنىڭدىن كېيىن دېمەكچى بولغىنىم ، غېرىبلىقنىڭ غېمىنى كۆڭلۇڭدىن چىقىرىۋەت . ئۆز ماكانىڭدىن ئايرىلغىنىڭغا پۇشايمان قىلما . چۇنكى ئەقىللىق كىشى ھەرقانداق يەرگە بارسا ، ئۆز ئەقلى بىلەن دوست ۋە يار - يۆلەك تاپىدۇ . جاھىل كىشىلەر ئۆز يۇرتىدىمۇ غېرىب ۋە يات بولۇپ قېلىۋېرىدۇ . شۇڭا ، ھۇنەرۋەن ۋە ئەقىللىق كىشى ھېچقانداق جايدا غېرىب بولۇپ قالمايدۇ . يەنە يىغقان مال - دۇنيالىرىم بۇلاڭ - تالاڭغا كەتتى ، دەپ غەم يېمە . چۇنكى دۇنيانىڭ مال - ماتاسىغا ھەرقاچان زاۋاللىق يېتىدۇ .

شۇنىڭدەك جاپا ـ مۇشەققەت بىر كىشىدىلا توختاپ قالمىغاندەك ، دۆلەتمۇ بىر كىشىگە مەڭگۈلۈك بولمايدۇ .

ھۆكۈمالار : «ئالتە نەرسىدىن ۋاپا ئۈمىدى كۈتمەسلىك كېرەك» دەپ ئېيتىشقان . بۇنىڭ بىرىنچىسى ، بۇلۇتنىڭ سايىسى ؛ ئۇ قاراپ بولغۇچە ئۆتۈپ كېتىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، غەرەزلىك دوستلۇق ؛ ئۇ ناھايىتى تېزلا چاقماقتەك چېقىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، خوتۇنلارنىڭ مۇھەببىتى ؛ ئۇ كىچىككىنە سەۋەب بىلەن سوۋۇپ كېتىدۇ ؛ تۆتىنچىسى ، چىرايلىقلارنىڭ جامالى ؛ ئۇمۇ ئاخىر ئۆزگىرىپ كېتىدۇ ؛ بەشىنچىسى ، يالغاندىن تەرىپلەش ؛ ئۇمۇ ئىز بېسىپ تۇرالمايدۇ ؛ ئالتىنچىسى ، بۇ دۇنيانىڭ مېلى ؛ ئۇمۇ ئاقىۋەت ئىگىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ .

مال ـ دۇنياسىنىڭ كۆپلۈكى بىلەن خۇشال بولۇش ۋە ئازلىقىدىن غەم يېيىش ئەقىللىق كىشىگە يارىشىدىغان ئىش ئەمەس . چۈنكى ، پۈتۈن دۇنيانىڭ مال ـ مۈلكى ئالىمى ھېممەتلىك ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا بىر دانە سامان پارچىسىغا ئەرزىمەيدۇ . شۇنداق ئىكەن ، دېمەك ئۇ نەرسىنى تەلەپ قىلىپ ، ئەزىز ئۆمۈر خامىنىنى ئاسمانغا ئۇچۇرغۇلۇق ئەمەس ھەمدە قولدىن كەتكىنىگە بىر ئارپا چاغلىق غەم يېگۈلۈك ئەمەس .

گەرچە جاھان يوقالسا ئىلكىڭدىن ،
قىلمىغىن پىغان ، ئۇ ئاسان ئىشتۇر .
بارچە ئىقلىم ھەم كەلسە قولۇڭغا ،
بولما شادىمان ، ئۇ ئاسان ئىشتۇر .
ئۆتەر بۇ جاھان ، سەنمۇ ھەم ئۆنى ،
تاشلاپ ئۆت ئۇيان ، ئۇ ئاسان ئىشتۇر .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، ھايات چاغدا ئۆز قولى بىلەن سەرپ قىلغان نەرسە مال ـ دۇنيا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن ساقلاپ قويۇلغان نەرسە ماتا دەپ ھېسابلىنىدۇ . دۇنيا مېلىنىڭ

پايدىسى ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرەت ئوزۇقىنى تەييارلاش ۋە ئۆلۈم يولىنىڭ جابدۇقىنى پۈتكۈزۈشتە كۆرۈلىدۇ . ئەجەل ئوقى تۈيۇق-سىز تېگىدۇ . جان ئامانىتىنى بېرىدىغان ۋاقىت تەيىن قىلىنغان ئەمەس .

ئەي گۈزەل ، نەرگىس كۆزۈڭنى ئاچ شۇنداق ناز ئۇيقۇدىن ،
ئۆتكۈسىدۇر بۇ ئۆمۈر گۈل پەسلىدەك كۆز ئاچقۇچە .

ئەگەر سەندە پانىي دۇنيانىڭ مېلى بولمىسا ، دېمەك باقىي دۇنيانىڭ مېلى پاراۋان دېگەن گەپ . چۈنكى ، ياخشى ھۇنەر ئۇچۇن ئەقىل سەرمايە بولىدۇ . ئەقىل ھېچقاچان بىر سەۋەب بىلەن كەشـ-لەردىن ئاجرىمايدۇ . زامان ھادىسىلىرىنىڭ تەسەررۇپ قولى ئۇ-نىڭغا يەتمەيدۇ . گەرچە مېنىڭ نەسىھەتلىرىمگە ئېھتىياجىڭ چۈش-مىسىمۇ ، ھەرقانداق ئىشنىڭ پايدا - زىيىنىنى مەندىن ياخشى چۈشەنسەڭمۇ ، مەن ساڭا دوستلۇق ھەققىنى ئادا قىلىپ ، ياخشى ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىشنى خالىدىم . سەن ئەمدى بىزنىڭ بۇرادە-رىمىزسەن . قولىمىزدىن قانچىلىك مۇرۇۋۋەت ۋە مەدەت كەلسە ، سەندىن ھەرگىز ئايىمايمىز ، ئەگەر سەن ئىلتىپات قىلمىساڭمۇ ، بىزدىن ساڭا پەقەت ئىخلاس ۋە شەپقەتلا كېلىدۇ .

تاشلىساڭمۇ سەن مېنى ، مەن تاشلىۋەتمەسمەن سېنى ،
مەيلى رەنجىتسەڭمۇ سەن ، مەن ئۇنتۇماسمەن ۋەدىنى .

تاشپاقىنىڭ بۇنداق سۆزلەر بىلەن چاشقانغا مەرھەمەت كۆر-سەتكەنلىكىنى كۆرگەن ۋە سۆزلىرىنى ئاڭلىغان قاغىنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ ، ھەددى - ھېسابسىز شادلىققا چۆمۈپ شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي بۇرادەر ! مېنى بۇ شەپقەتلىك سۆزلىرىڭ بىلەن بەكمۇ شاد - خۇرام قىلىۋەتتىڭ . سەن ناھايىتى ياخشى سۆزلىدىڭ . دوستلارنىڭ ياخشىسى ھەممە ۋاقىت يار - بۇرادەرلىرىنى ئۆزىنىڭ

مەرھەمتىنىڭ ساياسىدە ۋە ھىمايىسىنىڭ پاناھىدا كۈن كەچۈر-
گۈزگەن ، سېخىيلىق ۋە ئىنئام ئىشىكىنى دوستلار ئۈچۈن ھەمىشە
ئوچۇق تۇتقان ، دوستلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىش ئۈچۈن ئۆز
جېنىنىمۇ ئايىمىغانلاردۇر . كىمكى ئەگەر دوستىغا كېرەكلىك نەر-
سىنى ئايىسا ، ئۇ كىشى دوستلۇققا ياراىمايدۇ . خەۋەرلەردە كەلتۈ-
رۈلۈشچە ، بىر بۇزرۇكنىڭ بىر دوستى بار ئىكەن . بىر كېچىسى
بۇ دوستى ئۇنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ ھالقىنى قېقىپتۇ . ئۇ بۇزرۇك
ئۇنىڭ ئۆز دوستى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ، «بۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ ،
ئەجەب تۇن يېرىمىدا كېلىپتىغۇ ! » دەپ ئويلاپتۇ - دە ، دەرھال
ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ھەمياندا پۇل ۋە بىر قىلىچ ئېلىپ ، كېنىزە-
كىگە چىراغ كۆتۈرگۈزۈپ ، ئالدىغا چىقىپ دوستى بىلەن كۆرۈ-
شۈپتۇ ۋە : «بۇرادەر ، سېنىڭ بۇ ۋاقىتتا كېلىشىڭنى : بىرىنچە-
دىن ، بىرەر ھادىسە يۈز بېرىپ ، سېنى خەج - خىراجەتكە ئېھتىيا-
جى چۈشتى بولغاي ؛ ئىككىنچىدىن ، بىرەر دۈشمەن قەست قىلغان
بولسا ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يار - مەدەتكار كېرەك بولدى
بولغاي ؛ ئۈچىنچىدىن ، يالغۇزلۇقىدىن مالال بولۇپ ، ئۆزىگە ئۇل-
پەت ئىزدەپ كەلدى بولغاي ، دەپ خىيال قىلدىم . شۇڭا مەن
شۇ ئۈچ ئىشىنىڭ لازىمەتلىكلىرىنى ساڭا تەييار قىلىپ چىقتىم .
ئەگەر مال كېرەك بولسا ، مانا ھەمياندا پۇل ، ئەگەر مەدەت تىلە-
سەڭ ، مانا مەن قىلىچ ئېسىپ تۇرۇپتىمەن ، ئەگەر خىزمەتكار
كېرەك بولسا ، مانا بۇ كېنىزەك خىزمىتىڭنى قىلسۇن ، ھەرقانداق
تەلىپىڭ بولسا ، بىز تەييارمىز » دەپتۇ . دوستى ئۇنىڭغا ئۆزرە
ئېيتىپتۇ ۋە ئۇنىڭ مۇروۋۇتىنى ۋە مېھرىبانلىقىنى كۆرۈپ ،
ئۇنىڭ دوستلۇقىغا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك ئەقىدە باغلاپتۇ .

ساڭا بەردى ئۆز مۇرادىڭنى خۇدا ،
دوستلىرىڭغا سەنمۇ بەرگەيسەن مۇراد .
قىلمىغايسەن دوستلىرىڭنى مۇنتەزىر ،
ئەيلىگەيسەن ياخشىلىقىڭ بىرلە شاد .

ئەگەر سېخىيلاردىن بىرى ھادىسە گىردابىغا چۈشۈپ قالسا ، ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلار ئەلۋەتتە سېخىيلار بولىدۇ . بۇ خۇددى بىر پىل لايغا پېتىپ قالسا ، ئۇنى پىلدىن باشقا ھېچ نەرسە تارتىپ چىقىرالمىغاندەك بىر ئىش . ئەگەر چاشقاننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش يولىدا ساڭا رەنج يېتىپ قالسا ، قىلچە غەم قىلما . چۈنكى ، ئەقىللىق كىشى ياخشى ئىشقا تۈتۈش قىلىپ ، ئالەمگە ياخشى نامىنى قالدۇرىدۇ . ياخشى نام قالدۇرۇش ئۈچۈن بېشى كېتىدىغان بولسا ، بېشىدىنمۇ كېچىدۇ . نېمىشقا دېسەڭ ، بۇ ئىش بىلەن پانىينى بېرىپ باقىينى ئالغان بولىدۇ ، ئۆز قىممىتىنى تېخىمۇ ئۇستۈن كۆتۈرگەن بولىدۇ .

ياخشى نام تاپقىنكى ، مەقسىتىڭگە يار بولدى جاھان ،
ياخشى نامدىن ئۆزگە يوقتۇر بۇ جاھاننىڭ مەھسۇلى .

ھەرقانداق كىشىنىڭ مەئىشىتىگە ھاجەتمەن كىشىلەر شېرىك بولالمىسا ، ئۇنداق كىشى باي ھېسابلانمايدۇ . ھەر قانداق كىشى ئۆز ھاياتىدا ياخشى نام قالدۇرمىسا ، ھەممە ئۆمرىنى ئۆلۈم ھېسابىدا بىلىسە بولىدۇ .

ئەل ئىچىدە داڭقى چىققان ياخشى ئادەم ئۆلمەس ھەرگىز ،
ئۆلۈك شۇ بولغۇسىدۇر ، ئەل ئۇنى ياخشى دېمەس ھەرگىز .

قاغا تېخى سۆزىنى ئاياغلاشتۇرمىغانىكەن ، يىراقتىن ئۇچقاندەك قېچىپ كېلىۋاتقان بىر كېيىك كۆرۈنۈپتۇ . ئۇلار : «كېيىكنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقىنى ئادەم بولۇشى مۇمكىن» دەپ ئويلاپتۇ ـ دە ، دەرھال يوشۇرۇنۇشۇپتۇ . تاشپاقا سۇغا چۆكۈۋاپتۇ . قاغا دەرەخكە قونۇۋاپتۇ . چاشقان تۆشۈككە كىرىۋاپتۇ . كېيىك يۈگۈرۈپ كېلىپ سۇ لېۋىدە توختاپتۇ . قاغا كېيىكنىڭ كەينىدىن كىمنىڭ قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ

قويايي دەپ قانچە قارىسىمۇ ھېچ كىم كۆرۈنمەپتۇ . تاشپاقا قارىسا ، كېيىك ھەدەپ سۈغا قارىغۇدەك ، لېكىن ئىچمەي تۇرغۇدەك .

— ئەگەر ئۇسسىغان بولساڭ سۇ ئىچكىن ، ئەندىشە قىلما ، بۇ يەردە ھېچقانداق خەۋپ ـ خەتەر يوق ،— دەپتۇ تاشپاقا .

كېيىك ئۇنىڭ سۆزىدىن مېھرىبانلىق ھېس قىلىپ ئۇنىڭغا يېقىنراق كەپتۇ .

— مەرھابا ،— دەپتۇ تاشپاقا ،—

قەدەم تەشرىپ قەيەردىن قىلدىڭىز ، يار جانان ،
كېلىپسىز ئاشنادەك ، ئەمدى بولماڭ بىزگە بىگانە .

—مەن بۇ سەھرادا تەنھا يۈرگەنىدىم ،— دەپتۇ كېيىك ،— بىرەر كىشى ماڭا بۇ تەرەپتىن قەست قىلسا ، ئۇ تەرەپكە قاچاتتىم ، ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتىم . بۈگۈن دالىدا ئولتۇرغان بىر ئادەمنى كۆردۈم . مەن قايىاققا ماڭسام شۇ ياققا قاراۋاتىدۇ . كۆڭلۈمدە ئۇڭچى مېنى قەستلەپ تۇزاق قۇرغان ئوخشايدۇ ، دەپ پەملەپ ، ئۇنىڭ تۇزىقىغا چۈشمەسلىك ئۈچۈن بۇ جايغا قېچىپ كەلدىم .

— قورقمىغىن ،— دەپتۇ تاشپاقا ئۇنىڭغا ،— بۇ ماكان ناھايىتى تىنچ ـ ئامان ، بۇ يەرگە ھەرگىز ئوۋچى كەلمەيدۇ . ئەگەر خالىساڭ ، سېنى ئۆزىمىزگە دوست قىلايلى . بىز ئۈچەيلەننىڭ سۆھبەت بىناسىنى تۆتىنچى تامنى قۇرۇش بىلەن تاماملايلى . چۈنكى بۈزرۈكلەر ئېيتقاندەك : «دوستلار كۆپ بولسا ، بالا ئاز بولىدۇ» .

قايسى جايدا بولسا كۆپ شەپقەت بىلەن مېھرۇ ۋاپا ،
بولغۇسى پەيدا كۆڭۈلدە كۆپ ھۈزۈر كەيپۇ ساپا .

شۇڭا «دوست مىڭ بولسىمۇ ئۇنى ئاز بىلىش كېرەك . دۈشمەن بىر بولسىمۇ ئۇنى كۆپ بىلىش كېرەك» دېگەن سۆز بار .

دوست بولماقتا مىڭ كىشى ئازدۇر ،
دۇشمەنلىككە بىر كىشى بىسيار .

چاشقان ئۇنىڭغا كۆپ سۆزلەرنى قىپتۇ . قاغىمۇ كۆپ سۆزلەر-نى ئىزھار قىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئاق كۆڭۈل ، ۋاپادار دوستلاردىن ئىكەنلىكىنى كۆرگەن كېيىك ئۇلارنىڭ خۇي - پەيلىنى بىلىپ ، چىن دىلىدىن دوستلۇققا مايىل بوپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، كېيىكمۇ ئاشۇ ئورمانلىقتا ماكان تۇتۇپ تۇرۇپ قاپتۇ . دوستلىرى ئۇنىڭغا : «بىزنىڭ مۇشۇ يايلىقىمىزدىكى ئوتنى يېگىن ۋە مۇشۇ بۇلاق بويى-دىن نېرى كەتمىگىن » دېيىشىپتۇ . كېيىك ئۇلارنىڭ بۇ نەسىھە-تىنى قۇلىقىدا چىڭ تۇتۇپتۇ .

بۇ ئورمانلىقتا بىر خۇش ھاۋا جاي بار بولۇپ ، ئۇلار ھەمىشە شۇ يەرگە يىغىلىپ ، بىللە ئويناشىپ بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈ-زەشتىلىرىنى ئېيتىشىدىكەن . بىر كۈنى قاغا ، چاشقان ۋە تاشپاقا ئۇ يەرگە كەپتۇ ، لېكىن كېيىك كەلمەپتۇ . ئۇلار بىرەر سائەت ساقلىغان بولسىمۇ ، كېيىكتىن ھېچبىر ئەسەر بولماپتۇ . ئاخىر ئۇلار پەرىشان بولۇپ ، قاغىغا : «سەن بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كەل-گىن» دەپتۇ .

ئەي ساباۋ بارغىن شۇدەم جانان دىيارىغا بەدەر ،
ئاشىقى بىچارىگە كەلتۈر نىگارىدىن خەۋەر .

قاغا ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا قايتىپ كېلىپ ، ئۇلارغا :

— مەن ئۇنى بالا بەندىگە باغلاقلىق ھالدا كۆردۇم ،— دەپتۇ .

تاشپاقا چاشقانغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ ھادىسىدىن قۇتۇلۇشتىكى ئۇمىد پەقەت سەندە ، تېز بول ، ئىش ۋاقتى ئۆتۈپ كەتمىسۇن .

شۇنداق قىلىپ قاغا يول باشلاپتۇ . چاشقان سەكرەپ - سەك-

ىرەپ كېيىك قېشىغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا :
— بۇ تۇزاققا قانداق چۈشۈپ قالدىڭ ، بۇرادەر ؟ شۇنداق پەم - پاراسىتىڭ بىلەن بۇ خەتەرنى كۆرمىگەنلىكىڭ ئەجەبلەنەرلىكقۇ ؟— دەپتۇ .
— تەقدىر ئىلاھىغا زېرەكلىكىڭ نېمە پايدىسى بولسۇن ؟— دەپتۇ كېيىك ، — قازا يەتكەندە ئەقىل - پاراسەت قانداق مەنپەئەت يەتكۈزەلىسۇن ؟ تەقدىرنىڭ بىزنىڭ تەدبىرىمىز بىلەن نېمە ئىشى ؟ قازا ھېيلىگە بويسۇنمايدۇ - دە !

مەن ئىشىكنىڭ تېشىدا مەغرۇر ئىرۇرمەن ھېيلىگە ،
بىلمىدىم ئۇ ئىچكىرىدە نېمە تەدبىر ئەيلىدى .

— راست ئېيتىسەن ، — دەپتۇ چاشقان ، —

ھەر كىشىگە گەر يۇزلەنسە تەقدىر ،
قىلىپ بولماس ئۇنىڭ دەپئىگە تەدبىر .

چاشقان كېيىكنىڭ بەندىلىرىنى كېسىشكە باشلاپتۇ . شۇ ئەسنادا تاشپاقىمۇ ئۇ يەرگە يېتىپ بېرىپتۇ ۋە دوستىنىڭ تۇزاققا چۈشۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن مالاللىق ئىزھار قىپتۇ .
— ھەي مېھرىبان دوستۇم ، — دەپتۇ كېيىك ، — سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭ مېنىڭ تۇزاققا چۈشۈپ قالغىنىمدىنمۇ قىيىنراق ئىش بوپتۇ . چۈنكى چاشقان بەندىلىرىنى كېسىپ بولدى . شۇ چاغدا ئۇۋچى كېلىپ قالسا ، مەن ئىككى سەكرەپ قۇتۇلىمەن . قاغا ئۇچۇپ كېتىدۇ . چاشقان تۆشۈكىگە مۆكۈنۈۋالىدۇ . سەن نەگە بارىسەن ؟ نېمە قىلىسەن ؟

يۇزۇڭ خىيالىنى ئەتتىم قانچە تەسۋىر ،
بەردى قازا نەقىشدارى ئاڭا تەغيىر .

مەن ۋىسالىڭ ئۈچۈن قىلدىم شۇنچە تەدبىر ،
نەپ بەرمىدى ، شۇنداق ئىكەن ھۆكمى تەقدىر .

— ئەي شەپقەتلىك دوستۇم ، نېمىشقا كەلمەي ؟ دوستلارسىز ئۆتكەن ھايات نېمە لەززەت ئېبرەلىسۇن ؟ يارەنلەردىن ئايرىلىپ ئۆتكەن ئۆمۈرنى ئۆمۈر ھېسابلىغىلى بولامدۇ ؟

نەچچە كۈن ئۆتتىكى مەن ئۆمۈرسىز يۈردۈم تىرىك ،
ئاشۇ ھىجران كۈنلىرىنى مەن دېمەسمەن ئۆمۈر دەپ .

مەن بۇ يەرگە كەلگىنىمدىن پەخىرلىنىمەن . چۈنكى ، سېنىڭ جامالىڭنىڭ ئىشتىياقى مېنى بۇ مەنزىلگە بىئىختىيار كەلتۈردى ، زۆرۈرىيەتتىن تۇغۇلغان شۇنچىلىك جۇدالىققىمۇ تاقەت قىلالمىدىم .

تەڭرى ئاگاھتۇركى سەۋرىم يوق مېنىڭ ئەي دىلرابا ،
كۈندۈز ئايرىلماقتا يۇ ھەم كېچە بولماقتا جۇدا .

دەپ تاشپاقا تېخى سۆزىنى ئاياغلاشتۇرمىغانىكەن ، تۇيۇقسىز يىراقتىن ئۇۋچى كۆرۈنۈپتۇ . ئۇنى كۆرگەن كېيىك قېچىپتۇ . قاغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ . چاشقان تۆشۈككە كىرىۋاپتۇ . تاشپاقا تۇرۇپلا قاپتۇ .

ئۇۋچى كېلىپ قارىسا ، تۇزاقلىرى كېسىلىپ كەتكەنىكەن . بۇ ئىشنى كىمنىڭ قىلغانلىقىنى بىلمەكچى بولۇپ ئوك ـ سولغا ھەيرانلىق بىلەن قاراۋېتىپ تاشپاقىنى كۆرۈپ قاپتۇ ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە : «بۇ مەينەت بىر نېمە كېسىلگەن تۇزاق ۋە قاچقان كېيىككە باراۋەر كەلمىسىمۇ ، لېكىن قۇرۇق قول قايتىش ئۇۋچى ئۈچۈن نومۇس» دەپتۇ ـ دە ، ئۇنى تورۋىغا سېلىپ ، يېنىغا ئېسىپ ، شەھەرگە راۋان بوپتۇ . ئۇۋچى كەتكەندىن كېيىن دوستلار جەم

بولۇشۇپتۇ ۋە تاشپاقنى ئوۋچىنىڭ ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ ، پەريات ـ پىغانلىرىنى پەلەك ئەۋجىگە يەتكۈزۈشۈپتۇ .

سايىگىزدىن ئايرىلىپ قالدى بۇ كۈندە باشسىز ،
خۇددى دەريا دولقۇنىدەك ئاقتى كۆزدىن ياشسىز .

قايسى خاپىلىق ئۆز دوستىدىن ئايرىلغانلارنىڭ خاپىلىقىغا تەڭ كېلەلىسۇن ؟ قايسى مۇسىبەت ئۆز دوستىدىن جۇدا بولغانلارنىڭ مۇسىبىتىدەك قاتتىق بولالىسۇن ؟ ئەگەر ئىككى دوست بىر ـ بىرىدىن ئايرىلغان بولسا ، پىراق بايا‌ۋىتىدا ئېزىپ يۈرگەنلەرنىڭ ھەيرانلىقى خۇددى ئايىغى لايغا پېتىپ قالغان كىشىگە ئوخشاش بولسا ، يارىدىن ئايرىلىپ ئىشتىياق كۆلىسىدە تەنها ئولتۇرغانلار ھەسرەتتىن «ۋاي ئىسىت»دەپ قولىنى كۆكسىگە ئۇرىدۇ .

ئۆزۈڭدە بولمىسا دەرد ، تونۇماسسەن ھېچ دەرد ئەھلىنى ،
ئېرىق بويىدا تۇرساڭ نە بىلۇرسەن تەشنالار قەدرىنى .

ئۇلار ھەربىرى ئۆز ھالىغا مۇناسىپ ھالدا يىغلىشىپ دەرد ـ ھەسرەت داستانلىرىنى ئوقۇشۇپتۇ . ئەمما ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنىڭ ھەممە مەزمۇنى مۇنۇ بىر مەنىگە جەملىنىدىكەن :

ئايرىلىپ ياردىم لېۋىدىن جانغا لەززەت تاپمىدىم ،
شۇ ئەزىزىمدىن بۆلەك بىر ئەھلى ئىززەت تاپمىدىم .

ئاخىر كېيىك قاغىغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي بۇرادەر ، بىز بۇنداق يېقىملىق سۆزلەرنى ۋە دىلنى ئېرىتىدىغان شېئىرلارنى ئېيتقىنىمىزنىڭ تاشپاقىغا ھېچقانداق پايدىسى يوق . بىزنىڭ بۇ يەردە ناله ـ زار قىلغىنىمىزنىڭ ئۇنىڭغا يارىدىمى تەگمەيدۇ . بىزگە زۆرۈرى ئۇنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بىر

چاره قىلىشتۇر . بۇزرۇكلەر : «تۆت گۈرۈھنى تۆت ۋاقىتتا سىناش كېرەك . يەنى ، باتۇر ـ باھادىرلارنىڭ شىجائىتىنى جەڭدە ، خىيا-نەتسىز ـ ئىنساپلىق كىشىلەرنىڭ دىيانىتىنى ئېلىم ـ بېرىم مۇئا-مىلىسىدە ، خوتۇن ۋە پەرزەنتلەرنىڭ ۋاپاسىنى نامرات چاغلاردا ، ھەقىقىي دوستلارنى بالا ـ قازا كەلگەن ۋاقىتتا سىناش كېرەك» دەپ ئېيتىشقان .

غەم كەلگەن كۈنلەردە كېرەك بولۇر يار ،
خۇشاللىق كۈنلەردە دوست دېگەن بىسيار .

ـــمېنىڭ خىيالىمغا بىر ھىيلە كەلدى ،ـــ دەپتۇ چاشقان كېيىككە ،ـــ سەن ئۈۋچىنى كۆرەلىگۈدەك يەرگە بارغىن ـ دە ، ئۆزۈڭنى ياردار بولغان قىلىپ كۆرسەت ، قاغا ئۇچاڭغا قونۇپ يارلىرىڭنى چوقۇغاندەك بولۇپ كۆرۈنسۇن ، ئۈۋچى كۆرسە ، سې-نى ئاجىزلىشىپ قاپتۇ دەپ ئويلايدۇ ـ دە ، تاشپاقىنى تاشلاپ سېنى تۇتقىلى يۈگۈرەيدۇ . قېشىڭغا يېقىن كەلگەندە ئاقساقلىغان بولۇپ ، ئىلدامراق قاچقىن . ئۈۋچى ساڭا ئەگىشىپ ، نېرىراق ئۇزاپ كەتسۇن . مۇشۇ تەرىقىدە چارە قوللانساق ، دوستىمىزنى قۇتۇلدۇرۇۋالالىشىمىز ئەجەب ئەمەس .

دوستلار بۇ تەدبىرگە ئاپىرىن ئوقۇشۇپتۇ . شۇنىڭ بىلەن كېيىك بىلەن قاغا ئۈۋچىنىڭ ئۆتەر يولىغا بېرىپ تۇرۇپتۇ . بىچارە خام تەمە ئۈۋچى ئۇلارغا قارىسا ، بىر كېيىك جاراھەتلىنىپ ياتقان ، بىر قاغا ئۇنى بوزەك تېپىپ يارلىرىنى چوقۇپ ، ھەتتا كۆزىنى چوقۇش ئۈچۈن ھەپىلىشىۋاتقانىكەن . بۇنى كۆرگەن ئۈۋچى دەرھال تاشپاقىنى يەردە قويۇپ كېيىككە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ . چاشقان ئۇنىڭ ئۇزاپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، دەرھال كېلىپ تورۇنىڭ يېپىنى قىيىۋېتىپتۇ . تاشپاقا تورۇدىن چىقىپ چاشقان بىلەن بىللە قې-چىشقا باشلاپتۇ . ئۈۋچى كېيىكنى تۇتالماي ، ھېرىپ تورۇا قېشىغا كېلىپ قارىسا ، تورۇنىڭ يېپى كېسىلگەن ھالدا تۇرغانىكەن .

هەيران قالغان ئوۋچىنىڭ كۆڭلىگە بىر قورقۇنچ چۈشۈپتۇ - دە ، ئۆزىچە : «بۇ جاي دېۋە - پەرىلەرنىڭ ماكانى بولمىسۇن يەنە ، بۇ يەرگە ئۆزۈمچە كېلىپ قاپتىمەن . كېيىكنىڭ ياردار بولۇپ ئالـ- دىمغا ئوچرىغىنى ، ئۇنىڭ كۆزىنى قاغا چوقۇغاندەك كۆرۈنگىنى ، تورۇنىڭ يىپلىرىنىڭ سەۋەبسىزلا ئۇزۇلۇپ كەتكىنى ۋە تاشپاقـ- نىڭ يوقلىپ كەتكىنى دېۋىلەرنىڭ ئىشى بولماي نېمە ؟ » دەپ ئويلاپ ، ئۇزۇلگەن تۇزاق ۋە كېسىلگەن تورۇسىنى كۆتۈرۈپ بەدەر قېچىپتۇ . ئۇ قېچىپ كېتىۋېتىپ : «ئەگەر بۇ باياۋاندىن ساق - سالامەت قۇتۇلۇپ چىقسام ، قالغان ئۆمرۈمدە بۇ سەھرانى كېلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەسمەن ، باشقا ئوۋچىلارنىمۇ شەپقەت يۈزىسـ- دىن خەۋەردار قىلىپ قويۇپ ئۇلارنىمۇ يېقىن كەلتۈرمەسمەن » دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپتۇ .

دوستلار ئوۋچىنىڭ تەشۋىشىدىن ئامانلىق تاپقاندىن كېيىن جەم بولۇشۇپ ، ئۆز ماكانلىرىغا قايتىپ كېتىپ ، شۇنداق خاتىرجەم ۋە خۇشال ئۆمۈر كەچۈرۈپتۇكى ، بالا - قازانىڭ قولى ئۇلارنىڭ خاتىرجەملىك ئېتىكىگە يەتمەپتۇ ، جاپا - مۇشەققەتنىڭ تىرنىقى ئۇلارنىڭ راھەت - پاراغەتلىرىنىڭ يۈزلىرىنى تاتلىيالماپتۇ . ئۇـ- لارنىڭ جەم بولۇشلىرىنىڭ مەنپەئىتىدىن سائادەتلىرىنىڭ چىرىغى ئۆچكۈسىز بولۇپ يېنىپتۇ . ئىتتىپاقلىقىنىڭ بەرىكىتىدىن ئىشـ- رەتلىرىنىڭ رىشتىسى ئۈزۈلگۈسىز بولۇپ ئۇلىنىپتۇ .

يىپ يالاڭ قات بولسا ئۈنى قېرى كەمپىر ھەم ئۈزەر ،
قوشۇلۇپ بىر نەچچە قات بولسا ئۈزەلمەس ئۈنى ئەر .
گۈلنى تەنها پۈرسا ھەر چاغ دىماغنى قۇرۇتۇر ،
كۆپ يىسە تەنها شېكەرنى دىلغا نا خۇشلۇق يېتەر .
جانۇ تەنگە ئىككى تەنها بەرمىگەي كۆپ مەنپەئەت ،
جانغا لايىق ، تەنگە قۇۋۋەت گۈل قەنتتۇر - گۈل شېكەر .

دوستلار بىر - بىرىگە مۇناسىپ بولغانلىقى ئۈچۈن ، راھەت

ۋە جاپا ـ مۇشەققەتتە بىرگە بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئاشۇنداق زەئىپ جانىۋارلارمۇ بالا ـ قازا يەتكەن ۋاقىتتا بىر ـ بىرىگە يۆلىنىپ ۋاپالىق مۇھەببەتلىرىگە سۆيۈنۈشۈپ ، ئىخلاس بىلەن تۇردى . نەتىجىدە ئاشۇ بىر نىيەت ـ بىر دىللىق بولغانلىقىنىڭ بەرىكىتىدىن شۇنداق چوڭ بالا ۋە ئاپەتلەردىن قۇتۇلدى ، شىددەتلىك ۋە مۇشەققەتلىك يوللارنى بويسۇندۇرۇپ ، پاراغەت ۋە ئىشرەتنىڭ باش مەنزىلىدە شادىمان ۋە خەندان بولۇپ دەۋر سۈردى .

ھەر بىر ئەقىللىق كىشى ئەقىل كۆزى بىلەن بۇ ھېكايىنىڭ مەزمۇنىغا نەزەر سېلىشى ھەم بىلىشى كېرەككى ، ئاشۇ ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ دوستلۇقلىرى مۇشۇنداق ياخشى نەتىجە ۋە مەنپەئەتلىك مېۋىلەرنى بەرگەن يەردە ، ئەگەر ئەقىللىق ئادەملەر بىر ـ بىرىگە يار ـ مەدەتكارلىق قىلىشسا ، چىن دوستلۇق بىناسىنى مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇشسا ، ئۇ دوستلۇق قانداقسىگە ئامۇخاسقا نەپ بەرمەسۇن ؟ ئۇ دوستلۇق ۋە مەدەتكارلىقنىڭ مەنپەئىتىدىن نېمىشقىمۇ چوڭ ـ كىچىكلەر بەھرە ئالالمىسۇن ؟

بىلسە كىشىلەر دوستىنىڭ ھەققىنى ،
قىلغاي ئاڭا سەرپ بارچە ئۆمرىنى .
غەمگە پاتارسەن يۇرسەڭ يارسىز ،
پۇتمىگەي ئىشىڭ مەدەتكارسىز .
قىلسا كىمكى سەن ئۈچۈن قايغۇ ،
ئېتىكىنى تۇت ئەھلى ۋاپا شۇ .
بالانىڭ ئوقى ياغسا ساڭا گەر ،
ئاشۇ دوست پىدا جېنىنى ئەيلەر .
ئەسقاتار ساڭا كەلگەندە جاپا ،
سەنمۇ ئۇنىڭغا ئەيلە جان پىدا .

تۆتىنچى باب

دۇشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن ھوشيار تۇرۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

بەرھەمەنگە راي شۇنداق دەپتۇ :

— بىر ـ بىرىگە مۇڭاپىق كېلىدىغان دوستلارنىڭ داستانىنى ۋە كۆڭۈلدىكىدەك ھەمسۆھبەتلەرنىڭ تەپسىلاتلىرىنى ئاڭلىدىم ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلىشىشلىرىنىڭ نەتىجىسىنىڭ پايدىلىق بولىدىغانلىقىنى بىلدىم .

بۇ جاھاندا يارۇ دوستى يوق كىشى بىغەم ئەمەس ،
تاپمىسا بىر دوست ئۇنىڭ كۆڭلى خۇشال ـ خۇرام ئەمەس .

ئەمدى مەرھەمەت قىلىپ ، دۇشمەنلەرگە ئىشەنگىلى بولمايدىغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ تەزىم ۋە ئىكرامىلىرىغا ئالدانماسلىق كېرەكلىكىنى بايان قىلغىن ، چۇنكى تۆتىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى ئاشۇ ئىدى .

بىدپاي ھەكىم ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ :

— ئەقىللىق كىشى ھەر قاچان دۇشمەننىڭ سۆزىگە ئىلتىپات بىلدۇرمەسلىكى ھەم ئۇنىڭ ھىيلە ـ مىكىر بىلەن يۇغۇرۇلغان ئاشىنالىق مېلىغا خېرىدار بولماسلىقى كېرەك . چۇنكى ، دانا دۇشمەن ئۆز ئىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىنى كۆزلەپ ، كۆرۈنۈشتە بەك ياۋاش ـ يۇمشاقلىق قىلىدۇ . ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى

قەلبىنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ . لېكىن بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ ، ئاجايىپ تەدبىرلەرنى قوللىنىدۇ . شۇڭا هوشيار كىشىلەر شۇنداق بولۇشى كېرەككى ، دۇشمەن قانچە مۇلايىملىق كۆرسەتسە ، ئۇنىڭدىن شۇنچە گۇمان قىلىشى ، مۇبادا ئۇ ئىتتىپاقلىق قولىنى سۇنسا ، ئۆزىنى ئۇنىڭدىن تارتىشى كېرەك . ئەگەر غاپىللىق قىلسا ، دۇشمەن هەمىشە قەستلەپ يۇرگەچكە ، پۇرسەت تېپىپ تەدبىر ئوقىنى مۇراد نىشانىغا تەگكۈزىدۇ . ئۇ چاغدا چارە ۋە ئىلاج تېپىشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ - ده ، هەسرەت - نادامەت قىلغان بىلەن هېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ . مۇنداق غاپىللىق قىلغۇچىلار خۇددى هۇۋقۇشلاردىن قاغىلارغا زىيان - زەخمەت يەتكەندەك ئەهۋالغا دۇچ كېلىدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دابىشلىم شاه .

— چىن دىيارىدا ، — دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ بىدپاي هەكىم .

هۇۋقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ هېكايىسى

چىن دىيارى تەۋەسىدە بىر ئېگىز تاغ بار ئىكەن ، بۇ تاغقا يىراقتىن تۇرۇپ قارىسا ، ئۇنىڭ چوققىسىغا كۆز يەتمەيدىكەن ۋە ئەقىل تەسەۋۋۇرىنىڭ خىيالىدىن شوتا ياسىسا ، ئۇنىڭ ئۇسىتىگە چىققىلى بولمايدىكەن .

ئاڭا چىقماق بولۇر مۇمكىن پەقەت كۆڭۈل كۆزى بىرله ، تۇۋىگه هەم يېتىش مۇمكىن بولۇر گۇمان پۇتى بىرله .

ئۇ تاغنىڭ سۆلەت ۋە هەيۋىتى باشقا هەر قانداق تاغدىنمۇ چوڭ ئىكەن . شۇ تاغدا قۇدرەت باغۋىنى بىر دەرەخ ئۇندۇرگەن ئىكەنكى ، ئۇنىڭ شاخلىرى ئاسماندىكى سۇرەييا يۇلتۇزىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ،

يىلتىزى تەھتىساراغا يېتىپ بارغانىكەن . يىلتىزى مەھكەم ، شاخ-لىرى ئېگىز بولغان بۇ بۇك - باراقسان دەرەختە مىڭ ئۇۋلىق قاغا ياشايدىكەن . ئۇ قاغىلارنىڭ قىرۇزە ئىسىملىك پادىشاھى بار بولۇپ ، ھەممە قاغىلار ئۇنىڭ پەرمانىغا بويسۇنىدىكەن . بۇ دەرەخ تۇۋىدە چوڭ بىر غار بار بولۇپ ، بۇ غاردا بىر توپ ھۇۋقۇشلار ياشايدىكەن . ھۇۋقۇشلارنىڭمۇ شاباھەڭ دېگەن پادىشاھى بار ئىكەن . بىر كۈنى كېچىسى ئۇ نۇرغۇن لەشكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ ، قاغىلارغا كېچىلىك ھۇجۇم قىلىپ ، ئۆزلىرىنىڭ كونا دۇشمەنلىرىنى ئاشكارا قىلىپ ، ئۇلارنىڭ دىماغلىرىدىن تۇتۇن چىقىرىپتۇ .

قىلىپ لەشكەرلىرى قەھرى بىلەن جەڭ ،
قىلىپ دۇشمەن بېشىن تۇپراق بىلەن تەڭ .

شۇنداق قىلىپ ، بىچارە قاغىلارنىڭ تەختلىرىنى جەڭ ئوتى بىلەن كۆيدۈرۈپ قارايتقان ھۇۋقۇشلار زەپەر غەلىبىسىگە ئېرىشىكەنلىكىدىن شاد ۋە مەست بولۇپ قايتىشىپتۇ . ئۇ قاراڭغۇ كېچىدە قاغىلارنىڭ بەزىلىرى ئۆلۈپ ، بەزىلىرى پىتىراپ كېتىشىپتۇ .

كېچىنىڭ قارا قاغىسى يوقلۇق ئۇۋۇسىغا كېتىپ ، يۇلتۇزلار لەشكىرى ھۇۋقۇشلار قوشۇنىدەك خىلۇەتكە كىرگەندە ، يەنى تاڭ ئاتقاندا ،

چېكىپ كۈن شامى بىسيار زەررىن ئەلەم ،
كېچە لەشكەرلىرىن قىلغاندا مۇلزەم .

قىرۇزە لەشكەرلىرىنى يىغىپ ، ھۇۋقۇش چېرىكلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن سۆز باشلاپتۇ :

— ئەي قاغىلار ! — دەپتۇ ئۇ ، — شاباھەڭ لەشكەرلىرىنىڭ كېچىلىك ھۇجۇمىنى كۆردۈڭلار ، بىر نەچچەيلەن ئۆلدى ، يەنە بىر نەچچەيلەن يارىدار بولدى . ئەمدى ھۇۋقۇشلارنىڭ بىزنىڭ قېنىمىز-

غا بولغان هېرىسمەنلىكى تېخىمۇ ئاشتى . بىرىنچىدىن ، ئۇلار بۇ-
رۇن بىزنىڭ ماكانىمىزنى كۆرمىگەنىدى ، ئەمدى كۆرۈۋالدى .
ئىككىنچىدىن ، بىزدىن غالىب كېلىپ كۆڭۈللىرى قۇۋۋەتلەنىدى .
ئۈچىنچىدىن ، لەشكەرلىرىمىزنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئۆلۈپ ، كۆپچىلە-
كىنىڭ يارىدار بولغانلىقىنى بىلدى . شۇ سەۋەبتىن ئۇلار بىزنىڭ
جاراھەتسىزنىڭ ساقىيىپ ، جامائىتىمىزنىڭ ئوڭ - سېپىنى تې-
پىۋېلىشىغا قارىماي ، پات ئارىدا ئۈستىمىزگە يەنە باستۇرۇپ كې-
لىدۇ . ئەمدى يەنە كېچىلىك ھۇجۇم قىلسا ، بىرىمىزنىمۇ تىرىك
قويمايدۇ . شۇڭا بۇ ئىش توغرىسىدا ياخشى مەسلىھەتلىرىڭلارنى
بېرىڭلار ۋە مۇداپىئە تەدبىرلىرىنى ئويلاڭلار .

بۈدۈر دۈشمەننىڭ بىرىنچى ھەملىسى ،
يەنە باردۇر تېخىمۇ كۆپ ھىيلىسى .
توسسا بولغاي سەلنى ئاز چاغدا يولىن ،
كەلسە ئۇلۇغ توختىتىپ بولماس غولىن .
شۇ بۈگۈنلا چارە قىلساق كۈچ يېتەر ،
ئەتىگە قالسا بۇ ئىش ۋاقتى كېتەر .

فىرۇزە سۆزىنى تامام قىلغاندىن كېيىن لەشكەر باشلىقلىرى-
دىن بەش قاغا ئۈنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، دۈگا ۋە تەزىم رەسمىيىتىنى
ئادا قىپتۇ . ئۇلار قاغىلار ئارىسىدا دانىشمەنلىكى ، پەزىلەتلىكلە-
كى ، تەدبىرلىكلىكى ۋە ياخشى پىكىرلىكلىكى بىلەن مەشھۇر بول-
غانىكەن .

توغرا تەدبىر بىرلە ئۇلار ئېرتىشاتتى ھەر قاچان ،
روزىغار ئەينىكىنىڭ يۈزىدە بولسا خەلەل .
ئەيلىشەتتى راست پىكىرلەر ھەم ئۇلۇغ ئەقلى بىلەن ،
بىر نەپەس ئىچىدە مىڭ ئالەمچە زور مۇشكۈلنى ھەل .

فىرۇزە ئۇلارنى شاھانە شەپقەت ۋە مەرھەمەت بىلەن ئۇلۇغلاپ سوئال قويۇپتۇ :

— بۇگۈن سىلەرنىڭ ئەقىل ۋە پەزىلىتىڭلارنى تازا كۆرسىتىدىغان كۈن . كۆڭلۈڭلاردا ئېھتىياتىڭلارنى ساقلاپ كەلگەن جەۋھەرلەرنى چىقىرىپ ، ئۇنى بايان يېيىشىڭلار .

ئۇ بەش قاغا شۇنداق دەپتۇ :

پادىشاھىم مەملىكەتكە بول پاناھ ،
ياخشى نامىڭ تارقالسۇن ئالەم ئارا .
يانجىلسۇن دۈشمەنلەر بېشى قولۇڭدا ،
رەقىب تۈپراققا ئايلانسۇن يولۇڭدا .

— ئەي پادىشاھىمىز ! مەسىلىھەت كۆرسىتىشتە جانابلىرىنىڭ ئەقىل - زېھنىلىرىگە قايسى ئەقىل يېتەلىسۇن؟ بىزنىڭ كەم - كۈتە ، ناقىس خاتىرىمىزگە كەچكىنى جانابلىرىنىڭ كامىل زېھنىلىرىگە يەتكەنىنىڭ مىڭدىن بىرى بولالمايدۇ . بىزنىڭ كۈچ - قۇدرىتىمىز ۋە تاقىتىمىزنىڭ يېتىشى چاغلىق بولسىمۇ ، قېنى ھەركەت قىلىپ باقايلى !

— بۇنىڭغا سەن نېمە دەيسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۇلارنىڭ بىرىدىن ، — بۇ ھادىسىدىن قۇتۇلۇشقا قانداق چارە قىلماقچىسەن ؟

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ قاغا ، — بىزدىن بۇرۇنقى دانالار بۇنداق ۋەقەنىڭ چارىسىنى قىلىش توغرىسىدا : «ئەگەر كىشى كۈچلۈك دۈشمەنگە تەڭ كېلىشتە ئاجىز كەلسە ، ئەلۋەتتە مال - دۇنيا ۋە ئەھلى ئايالىلىرىنى ، ۋەتەن ۋە دىيارىنى تاشلاپ ، رەقىبىنىڭ ئايىغى يەتمەيدىغان يەرگە كەتسۇن . چۈنكى ئۆز يېرىدە تۇرۇپ ، ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىش چوڭ خەتەر ۋە زور ئاپەتتۇر . بولۇپمۇ ئۆزىنى بالدۇر يەتكەن دۈشمىنىدىن قاتتىق ئېھتىيات ۋە پەرھىز قىلىشى لازىم . ئەگەر كىمكى دۈشمەندىن

زەربە يەپ ، يەنە ئۇنىڭغا قارشى چىقىشنى نىيەت قىلسا ، ئۇ خۇددى سەل ئاقىدىغان يەردە ئۇخلاپ ، سەل كېلىپ بېسىۋالغاندا ، ئېقىۋاتقان سۇنىڭ يۇزىگە خىش بىلەن ئۇرغاندەك ئىش قىلغان بولىدۇ» دەپ ئېيتىشقان .

بولسىمۇ دۇشمەن ھەقىر قىلغىن ھەزەر ،
سەل بولۇر يىغىلسا كۆپ قەترە ئەگەر .
قارشى تۇرما ئۆزۈڭدىن زور دۇشمەنگە ،
ئۇزاتمىغىن ئۆز قولۇڭنى نەشتەرگە .

— قېنى سەن نېمىنى ئويلىدىڭ ؟ بۇ ئىشقا قانداق مەسلىھەتنى توغرا كۆردۇڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ يەنە بىر قاغىدىن .

— بۇ ۋەزىرنىڭ ئېيتقىنى ماڭا ياقمايدۇ ، — دەپ سۆز باشلاپتۇ ئۇ قاغا ، — چۈنكى دۇشمەندىن بىر ھەمله كۆرۈش بىلەنلا كىنىدىك قېنى تۆكۈلگەن يەرنى تاشلاپ كېتىش نومۇسسىزلىق ۋە ھىممەتسىزلىكتۇر . بىر زەخمە بىلەنلا يۇرتىنى تاشلاپ كېتىش مەردلەرگە ياراشمايدىغان ئىش . ئەگ لايىق تەدبىر شۇكى ، جەڭ ياراغلىرىنى تەييارلاپ ، شەۋكەت ۋە ھەشەمەت بىلەن ئۇرۇش مەيدانىغا ئاتلىنىپ ، ھۇجۇم قىلىشىمىز كېرەك .

ئۇرمىساق دۇشمەن كۆكسىگە شەمشەر ،
ھەرگىز ئاتماس ھېچكىم بىزنى ئەر .
ساقلاپ يۈرەكتە نومۇسىمىزنى ،
باتۇرلارچە جەڭ قىلايلى يەكسەر .
يېڭىلىگەيمىز دۇشمەننى چوقۇم ،
كۈچ - قۇۋۋەت بىزگە يار بولسا ئەگەر .

كۈچلۈك پادىشاھنىڭ مەملىكەت ئۈچۈن كۆكرەك كېرىپ چىقىش ۋاقتى كەلدى . ئەمدى دۇشمەن ئىسمىنى تىغ سۈيى بىلەن

تىرىكلىك دەپتىردىن يۇيۇپ تاشلىساقلا ، راھەت شارابنى مۇراد لېۋىگە يەتكۈزەلەيمىز ھەمدە دۇشمەن تەمەنناسىنىڭ جامىنى زەپەر تېشى بىلەن ئۇرۇپ چاقالايمىز . ئەمدى مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇ- كى ، قاراۋۇللارنى قويايلى ، خەۋپ يېتىدىغان تەرەپلەردىن ئېھتە- يات قىلايلى ، ئەگەر بىرەر تەرەپتىن دۇشمەننىڭ قەست قىلغانلىق خەۋىرىنى ئالساق ، قارشى چىقىپ ئۇرۇش قىلايلى ، يا جەڭ توزاڭ- لىرى ئىچىدە نۇسرەت چېھرىسىنى كۆرەيلى ، يا نام - شۆھرەت مەيدانىدا ئاخىرغىچە تىرىشىپ جان پىدا قىلايلى . چۈنكى ، ياخشى نام قالدۇرۇپ ئۆلۈشمۇ راۋادۇر . پادىشاھلار جەڭ قىلغانىكەن ، ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلماسلىقى ، بۇنداق مۇھىم پەيتته جان ۋە مال - دۇنياغا قارىماسلىقى كېرەك .

باشتىن كېچىپ ئۇرۇشقا قەدەم قويساڭ تاپارسەن ،
مۇراد - مەقسەت ، ئۇمىدىڭ ، ئارزۇلىرىڭ كانىنى .
ئەگەر بەختىڭ يۇزۈڭگە باقمىغىنى خالىساڭ ،
قەيسەر بولۇپ جەڭ ئارا ئال دۇشمىنىڭنىڭ جانىنى .

پادىشاھ يەنە بىر قاغىغا قاراپ :
— سېنىڭ رايىڭ نېمىنى تەقەززا قىلىدۇ ؟ تەدبىرىڭ قانداق تەسەۋۋۇر ياساۋاتىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— ئەي پادىشاھ ! — دەپتۇ ئۇ قاغا ، — مېنىڭ باشقىلارنىڭ سۆزى بىلەن كارىم يوق . مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ سۇلھى قىلىشقا مەيلى بار - يوقلۇقىنى بىلىپ باقايلى . ئەگەر بىزدىن غەللە - پاراق ئېلىپ ، بىزگە دۇشمەنلىك قىلىشتىن كېچىدىغان بولسا ، بىزمۇ سۇلھى قىلىپ ، تاقىتىمىز ۋە ئىمكانىيىتىمىزگە يېقىپ ، غەللە - پاراق تۆلەشنى زىممىمىزگە ئالايلى - دە ، ئۇرۇش مۇشەققىتى ۋە كېچىلىك ھوجۇملارنىڭ مېھنىتىدىن خاتىرجەم بولۇپ ، ئۆز دىيارىمىزدا ئاسايىشلىق تاپا- لى .

پۈتەر بولسا ئەگەر تەدبىر بىلەن كار ،
مادارا قىل كاتتا دۈشمەنگە ھەر بار .
بولالمىساڭ ئەگەر دۈشمىنىڭگە زور ،
ئەيلە ئۇنى نازۇ نېمەتكە مەغرۇر .
ئاسايىش تاپاي دېسەڭ جاھاندا ،
دۈشمەن تىلىنى ئېھساندا باغلا .

پادىشاھلارغا مۇۋاپىق كېلىدىغان تەدبىرلەردىن بىرى شۇكى ، دۈشمەننىڭ شان ـ شەۋكىتى ۋە قۇدرىتىنى ئېنىق كۆرسە ھەمدە دۈشمەننىڭ غالىب كېلىپ ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەتكە پىتنە ـ پاسات يەتكۈزىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلسە ، پىتنە ـ ئىغۋا ئوتىنى ئارىدىن ئۆچۈرگۈدەك بىر ھىيلە قىلىش كېرەك ، چۈنكى ، دۈشـ مەننىڭ ئۆزىدىن كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئىتتىكلىك قىلماق ئەقىل ھۆكمى ۋە تەجرىبە يوسۇنىدىن يىراقـ تۇر . «جاھان ساڭا باقمىسا ، سەن جاھانغا باق» دېگەن سۆز بار ئەمەسمۇ ؟

پادىشاھ يەنە بىر ۋەزىرىگە قاراپ :

— سەنمۇ مەسلىھەت كۆرسەت ، خىيالىڭغا كەلگەننى ئېيت ، — دەپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇ قاغا ، — بىر كىم ئار ـ نومۇس قىلماي ، ئۆزىدىن ئاجىز دۈشمەن ئالدىدا قول باغلاپ تۇرغاندىن كۆرە ، ۋەتەننى تاشلاپ ئۆزىنى غۇربەت رەنجىگە سالغىنى كۆپ ياخشى ، ئەگەر ھۇۋقۇشلارغا غەللە ـ پاراق بېرىشنى قوبۇل قىلساق ، ئۇلار ئاز نەرسىگە رازى بولمايدۇ ، بەلكى تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ ، بىزنى مۇتلەق نابۇت قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ . چۈنـ كى : «كىشى دۈشمىنىگە ئۆز ھاجىتىگە تۇشلۇق ئېگىلسە بولىدۇ . ئەمما كىشىنى خارلىق ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويغۇدەك مىقداردا ئىزـ زەت ـ ئىكرام بىلدۈرۈش توغرا ئەمەس» دېگەن گەپ بار . ئەمدى بۇ دەردكە چىداپ سەۋر ـ تاقەت قىلىپ تۇرايلى ، ئەگەر ئۇلار

ئۇستىمىزگە باستۇرۇپ كەلسە ، زەھەردىن ساقلىنىش ئۇچۇن جەڭ قىلساق بولىۋېرىدۇ . چۇنكى نام ـ شۆھرەتنى تاشلاشتىن كۆرە ئۇرۇش ۋە ئۆلتۇرۇشنى باشلاش ياخشىراقتۇر .

قىلمىساڭ گەر نام ـ شۆھرەتنى تالاش ،
يانجىلۇر دۇشمەن تېشى ئاستىدا باش .

پادىشاھ ئاخىر كارشۇناس دەپ ئاتىلىدىغان بەشىنچى ۋەزىرگە قارىۋىتۇ :

— مەن سېنىڭ مۇشكۇللەرنى يېشىۋېتىدىغان ئەقلىگە بەكـ رەك ئىشىنىمەن .

مەملىكەتكە چەرختىن يەتكەن گىرەنى ئاچقىلى ،
ھېچ كىشى ئەقلىڭ كەبى مۇشكۇل كۇشايى تاپمىدى .
ھەر كىشى كىرمەس سۆزۈڭگە تاپمىغاي مەقسىتىنى ،
ھىممىتىڭ قىلماي مەدەت ئىشلار تامامى تاپمىدى .

سېنىڭ رايىڭ قانداق ؟ ۋەتەننى تاشلاپ كېتىش ، جەڭ قىلىش ياكى سۇلھى قىلىش يوللىرىنىڭ قايسىسىنى مۇۋاپىق كۆـ رىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— مېنىڭ تەدبىرىم شۇكى ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ كارشۇـ ناس ، — زۆرۇرىيەت بولمىسا ھۇۋقۇشلار بىلەن جەڭ قىلىشنى ئىختىيار قىلماسلىقىمىز كېرەك . چۇنكى ئۇلار بىزدىن كۇچلۇك ھەم يۇرەكلىك ، بىز ئۇلار ئالدىدا ئاجىز ، دۇشمەن كۇچ ـ قۇۋۋىتى ۋە شان ـ شەۋكەتتە بىزدىن ئارتۇق . ئۇنى كەمىتىش مەغرۇرلۇق بولىدۇ . ئەگەر ھەر كىشى مەغرۇر بولسا ، ھالاكەتكە يۇزلىنىدۇ . ئۇلار ھازىرچە بىزگە قەست قىلمايدۇ . چۇنكى ئۇلارـ نىڭ ئارىسىدا ئەندىشە بار . ھوشيار كىشى ھېچقاچان دۇشمەندىن ئەمىن بولمايدۇ ، شىكەستىلەنگەن ۋە غەپلەتتىن ئويغانغان دۇشمىنى

ئۇستىگە يۇرۇش قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ . يەنە ئۇلار : «ئۇرۇش-تا غەلىبە بىر نۆۋەتتە بىز تەرەپتە بولسا ، بىر نۆۋەتتە ئۇلار تەرەپكە يۇزلىنىدۇ . ئۇلار بىزنىڭ قەستىمىزدە بۆكتۇرمىدە كىشى قويغان بولۇشى ئېھتىمال ، ھەممىسى جابدۇنۇپ ۋە تەييار بولۇپ ، بىزنى كۈتۈپ تۇرىۋاتىدۇ» دەپ ئويلايدۇ . بۇ ئەندىشە بىلەن ئۇلار جەڭ قىلىشنى لايىق كۆرگەن بولىدۇ . ئەگەر ئۇلار ئۇرۇشۇشنى خىيال قىلغان بولسا ، ئۇلار بىلەن قارشىلاشساق بىزگە ياخشىلىق كەلتۈر-مەيدۇ . چۈنكى جەڭ جان بىلەن بولىدىغان نەرسە ، ئۇنىڭدىن پايدا كەلمەيدۇ .

بولساڭمۇ گەر شىرەڭ كۈچلۈك ، پىلدەڭ يوغان ،
سۇلھى قىلماق ياخشىراقتۇر ئۇرۇشماقتىن .

— جەڭنى خوپ كۆرمىسەڭ قانداق قىلىشنى مۇڭاپىق كۆرە-سەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— بۇ توغرىسىدا ئويلىنىپ پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — چۈنكى پادىشاھلار خەزىنە ۋە مال - دۇنيالىرىنىڭ كۆپلۈكى ، مۇلازىم ۋە لەشكەرلىرىنىڭ ساناق-سىزلىقى بىلەن ئەمەس ، بەلكى توغرا تەدبىرلەر بىلەن كۆزلىگەن غەرىزىگە يېتەلەيدۇ .

ئۆلتۈرەرسەن قىرىق - ئەللىك كىشىنى شەمشەر بىلەن ،
يوقىتىش مۇمكىن پۈتۈن لەشكەرنى بىر تەدبىر بىلەن .

مەسلىھەت ۋە كېڭەش قىلغاندا ، پادىشاھنىڭ پىكرى ئاساس ، ۋەزىرلەرنىڭ سۆزلىرى ياردەمچى بولىدۇ . بۇ خۇددى دەريا سۈيىگە ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ سۈيى قوشۇلسا ، ئۇلۇغ سۇ ھاسىل بولغا-دەك بىر ئىش . شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىم خالىس نەسىھەتچىلەرنىڭ

سۆزنگه كىرمىسه ، قولىدىكى بەخت ـ سائادەتلىرىمۇ زايە بولىدۇ . ئەگەر كۆپىنىڭ ئەقلىدىن بەھرىمەن بولۇپ ، ئېتىقادلىق ۋەزىرلەر-نىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاشنى ئادەت قىلسا ، دۆلىتى مۇستەھكەم ، شەۋكىتى ئەبەدىي بولىدۇ . خۇداغا شۈكۈر ، پادىشاھىمىز مىجەز-ىنىڭ خوپلۇقى ۋە تەدبىرىنىڭ ياخشىلىقى بىلەن تونۇلغاندۇر .

ئۆز ئىچىگە ئالدى سانسىز كۆپ ھۈنەرنى ئەقلىڭىز ،
بەردى قۇياش يۈزىگە نۇر ، نۇرغا تولغان زېھنىڭىز .
قائىدە پەرۋەرلىك ئورناتتى ئادالەت بابىدا ،
چارىلەر تۇرغۇزدى ھوشيارلىق بىلەن تەدبىرىڭىز .
ھېچقاچان گۆھەر بولالماس شۇ ئىشەك مۇنچاقلىرى ،
پىكرىمىز ھەرگىز يېتەلمەس ، شۇنچە چوڭقۇر پىكرىڭىز .

مېنى مەسلىھەت بېرىشكە بۇيرۇدىلا . شۇڭا بىلگىنىمنى ئېيى-تىشىم لازىم بولىدۇ . بەزىلىرىنى خىلۋەت جايدا ئېيتىمەن ، بەزى-سىنى خالايىق ھۇزۇرىدىلا دەيمەن . مېنىڭ پىكرىم شۇكى ، جەڭ قىلىشنىمۇ توغرا تاپمايمەن . غەللە ـ پاراق ۋە سىلىق تۆلەشنىمۇ ماقۇل كۆرمەيمەن .

دۇشمىنىمگە بويۇن ئەگسەم خارۇزارلىق كەلتۇرگۈسى ،
ئاشۇ ھال بىرلە تىرىك يۈرگەندىن ئۆلگەن ياخشىدۇر .

يۇقىرى ھىممەتلىك كىشىلەر خالايىق ئارىسىدا ياخشى ئاتالماق ئۈچۈن ئۆزىگە ئۆزۈن ئۆمۈر تىلىشىدۇ . ئەگەر ھايات خارلىق بىلەن ئۆتىدىغان بولسا ، ئۇنداق ئۆمۈرنىڭ قىسقا بولغىنى ياخشى . خارلىق بىلەن كەچۈرگەن ھاياتتا نېمە نەپ بولسۇن ! شۇڭا مەن ئۆزلىرىنىڭ ئاجىزلىق ئىزھار قىلىشلىرىنىمۇ راۋا كۆرمەيمەن . چۈنكى كىشى ئۆزىنىڭ خارلىقىغا تەن بەرسە ، ئۇنىڭغا بالا ـ قازا ئىشكىلىرى ئېچىلىدۇ ، چارە يوللىرى ئېتىلىدۇ .

كىشى خارلىقنى قىلسا ئىختىيار ،
پەلەك ئۇنىڭغا قەھرى قىلغۇسى .

قالغان مەسلىھەتىمنى خىلۋەتتە ئېيتاي .
— ئەي كارشۇناس ،— دەپتۇ ھازىر بولغانلاردىن بىرى ،— كېڭەشنىڭ پايدىسى نۇرغۇن ئەقىلنىڭ يىغىلىشى بىلەن بولىدۇ . ھەر قانداق ئىشتا ئاقىللار جەم بولۇپ مەسلىھەت قىلسا ، ھەر قانداق ياخشى - يامان پىكىرلەر ئوتتۇرىغا چۇشسە ، توغرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ .

مالامەت بىرلە ھۆسنۇڭ ئىتتىپاق ئەيلەپ جاھان ئالدى ،
شۇ راستتۇر ئىتتىپاق بىرلە جاھان ئالماق ئاسان ئىشتۇر .

شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۆز مەسلىھىتىڭنى خىلۋەتتە ئېيتماقچى بولغىنىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟
— مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى ئۆرپ - ئادەت ئىشلىرىدەك ھەممىلا كىشى مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ئىش ئەمەس ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— «پادىشاھلارنىڭ سىرلىرى كېڭەشكە قاتناشقانلار يالىكى ئەلچىلەر ئارقىلىق پاش بولۇپ قالىدۇ» دېگەن گەپ بار . ئېھتىمال ، بۇ يەردە جاسۇسلار بولۇشى مۇمكىن . ئۇلار ۋاقىپ بولغانلىرىنى بېرىپ دۇشمەنگە ئېيتىپ قويسا ، دۇشمەن تەدبىرلىرىمىز ئارقىلىق ئاچقان يوچۇقنى ئېتىۋېتىدۇ - دە ، ئارزۇلىرىمىزنىڭ ئوقى مەقسەت نىشانىغا تەگمەي قالىدۇ . ئارىمىزدا دۇشمەن كىشىلىرى بولمىغان تەقدىردىمۇ ھەمسۆھبەت بولغانلاردىن بىرەرسى چىقىپ ، ئۆتكەن گەپ - سۆزلەرنى دوستىغا ئېيتىپ قويۇشىمۇ ئېھتىمال . ئۇ بىر دوستىغا ئېيتسا ، ئۇ دوستى يەنە بىر دوستىغا ئېيتىدۇ . شۇ تەرىقىدە ھايت - ھۇيت دېگۈچە سىرىمىز پۈتۈن دوست - دۇشمەنگە يېيىلىدۇ . سىر يوشۇرۇش توغرىسىدا :

دېدى بۇ سۆزنى هوشيار ئەقىلدار ،
كېرەك بولسا بېشىڭ ، سىر ئېيتما زىنهار .

دېگەن بېيىت بار . ئەگەر كىشى ئۆزىگە سىرداش بولمىغان كىشىگە سىر ئېيتسا ، ئاقىۋىتى پۇشايمانغا قالىدۇ . سىر يوشۇرۇش پادىشاھلار ئۈچۈن ھەر قانداق كىشىگە كېرەك بولغاندىنمۇ ئارتۇق زۆرۈر . چۈنكى ، بارلىق خەۋپ ـ خەتەر ئىشەنچسىز كىشىلەرنىڭ پادىشاھلارنىڭ سىرلىرى ۋە تەدبىرلىرىدىن ۋاقىپ بولۇشى تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ .

ئەگەر بولسا سىرىڭدىن غەيرىي ئاگاھ ،
كېلۈر ئاشۇ سىرىڭدىن نالەيۇ ئاھ .

نۇرغۇن پادىشاھلار سىرى پاش بولغانلىقتىن ، ھاياتى بەربات بولغان . مەسىلەن ، كەشمىر پادىشاھى ئۆز سىرىنى ۋەزىرىگە پاش قىلىپ قويغانلىقتىن پادىشاھلىق تەختىدىن خارلىق ئازگىلىغا دوـ مىلاپ چۈشۈپ ، ئۆمۈر قۇياشى پاناھ مەغرىبىگە مەڭگۈ ئولتۇرغان .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ فىرۇزە .

— كەشمىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، — دەپ ھېكاـ يىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس .

كەشمىر پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى

كەشمىر شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ ، مۇسەخخەر[1] يۈگىنىنى پەلەك ئارغىمىقىنىڭ بېشىغا سالغان ۋە تىرىكچىلىك ئۈچۈنى ئۆز ئىختىيارىنىڭ كەمەنگە ئىلدۇرغان بولۇپ ، چاقماقتەك شەمشىرىنىڭ ئوتىنىڭ قورقۇنچىدىن شامالمۇ ھاۋا ئۈستىدە راستـ

① مۇسەخخەر — بويسۇندۇرۇش ، ئۆزىگە قارىتىش .

لىقنىڭ قارىمۇ قارشى تەرىپىگە بارالمايدىكەن . جان ئالغۇچ نەيزە-
سىنىڭ ھەيۋىتىدىن سۈمۈ يەردە ئەگرى ئاقالمايدىكەن :

يالىڭاچلاپ تىغ جىسمىنى ھەر قاچان ،
كىيدۈرۈپ خەلقكە ئامانلىقتىن لىباس .
ئادالەت بىرلە تۇنقاچ مەملىكەتنى ،
ئۇنتۇغاندى زۇلۇمنى ئامۇخاس .

بۇ پادىشاھنىڭ ھۆرمەت پەردىسى ئىچىدە بىر مەھبۇبى بار ئىكەن . ئۇ ، تۇن رەڭلىك زۇلفى ئۇزۇنلۇقتا قىيامەت كېچىسىگە مەدەت بېرىدىغان ، جان بېغىشلىغۇچى جامالى ئۆزىنىڭ كامالەتكە يەتكەن ھۆسنى بىلەن ئون تۆت كۈنلۈك تولۇن ئايغا ساۋاق بېرىدىغان ، كېچىلىرى ئويغاق تۇرىدىغان زاھىتلارمۇ ئۇنىڭ ئاپتاپتەك يۈزىنى چۈشىدە كۆرسە ، پاكىزلىقتا سۈبھىدەك بولغان پەرھىز جەندىلىرىنىڭ ياقىسىنى چاك ئېتىپ ئاھ ئۇرىدىغان دەرىجىدە گۈ-
زەل ئىكەن .

زىبا قامىتى ئەجەب كېلىشكەن ،
ئىككى قېشى يا ، قۇش زۇلفى كەمەن .
پەيدا بولغانتى ھۆسىندىن گۈلشەن ،
ساچىدىن سۈمبۈل ، يۈزىدىن سەمەن .

پادىشاھ ئۇنىڭغا شۇنداق كۆڭۈل باغلىغان ئىكەنكى ، ئۇنىڭ جامالىنى كۆرۈشنى ئۆز ئۆمرىنىڭ ھاسىلى دەپ بىلىدىكەن . ئۇنىڭ زۇلفى بىلەن خالىنى تاماشا قىلىشنى تىرىكچىلىكىنىڭ سەرمايىسى ھېسابلايدىكەن . ئۇ مەھبۇبىغا ئۆز جېنىنى بەرگۈدەك دەرىجىدە ئامراق ئىكەن . كۆڭۈل سەھىسىدىكى سەۋر - تاقەت ئۇنىڭ جاما-
لى جازىبىسىگە تارتىلىپ كەتكەنكەن .

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۆز ئىختىيارىم بىرلە بارماسمەن ،
تارتىدۇ تاشلاپ بوينۇمغا زۇلفىنى قىلىپ كەمەن .

غوۋغا تۇغدۇرغۇچى ئۇ شوخ ئايالمۇ پادىشاھنىڭ كۆڭۈل قۇ-
شىنىڭ ئۆزىنىڭ زۇلفىنىڭ دامىغا گىرىپتار بولغانلىقىنى بىلىپ ،
قاش - كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ، غەمزە ئوقىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە
ئېتىپ ، شېرىن كەرەشمىلىرى بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ پۈت -
قوللىرىنى چەمبەرچاس باغلىۋېتىدىكەن .

ئاشىق ئۆلتۈرمەك ئىشى ھەم پىتنە تۇزمەك شۇڭىسى ،
ئاشۇ جانان قەددىگە لايىق تىكىلگەن بىر لىباس .

ئۇ ئايالنىڭ نازى ۋە شوخلۇقى ئۈستۈن كەلگەنلىكتىن ، يال-
غۇزلا پادىشاھنىڭ ئىشقىغا قانائەت قىلماي ، باشقىلارنىمۇ سېھىر-
لەپ ، سەتەڭلىك تىغى بىلەن ئۆزىگە قارىتىدىكەن . ئۇ شۇنداق
قىلىپ يۈرۈپ ، ئاخىر پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرىدىن بىر يىگىتنى
مۇھەببەت چۈلۈۋرى بىلەن باغلىۋاپتۇ . ئۇ يىگىتمۇ شۇنداق چىرا-
يلىق ئىكەنكى ، خۇددى خىزىر ئابىھايات لېۋىدە تۇرغاندەك لەۋلىرى
ئۈستىدە خەت تارتقان قاپقارا بۇرۇتى كەۋسەر ئېرىقىنىڭ قىرغىقىدا
ئۇنگەن جەننەت سۈمبۈلىغا ئوخشايدىكەن .

لېۋىدىكى بۇرۇتىنى كۆرگەن كىشى دەر ئىدى :
«ئابىھايات قىرغىقىدا مېھرىگىياھ ئۇنۇپتۇ» .

ئۇ يىگىتمۇ ئاشقىلىقتا تاقىتى - تاق بولۇپ ، كەيپىياتى
بەتلىرىدىكى سەۋر خېتىنى ھايات سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈۋەتكەنـ-
كەن .

ئېغىر بىلەر ئاشىق جىسمى جان يۈكىن ،
كۆتۈرەلمەس زەئىپلىك دەرمان يۈكىن .

بۇ ئاشىق - مەشۇقلار ھەمىشە قاش - كۆزلىرى بىلەنلا سوئال - جاۋاب قىلىشىپ يۈرۈشۈپتۇ . بىر كۈنى پادىشاھ ئىشرەت تەختىدە ئولتۇرۇپ ، ئۇ مەھبۇبى بىلەن ژىسال سۆھبىتىنى قۇرۇپ- تۇ . بايىقى يىگىتمۇ پادىشاھنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ تۇرغانىكەن . پادىشاھنىڭ ئاگاھ ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىز ئۇ خوتۇن يىگىتكە قاراپ تەبەسسۇم قىلىپ ، ئۇمىد ئېتىكىنى شېكەر بىلەن تولدۇرۇپ- تۇ . يىگىتمۇ ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا تۇرۇپ كۆز ئىشارىسى بىلەن ئەركە- لەپ قويۇپتۇ .

كۆزى بىلەن قىلدى بىر ئىشۋە ئاغاز ،
يېرىمى غەمزە ئىدى ، يېرىمى ناز .

پادىشاھ بۇلارنىڭ ئىشىنى بىلىپ قېلىپ ، يۈرىكىدە غەيرەت ئوتى لاۋۇلداشقا باشلاپتۇ - دە ، دىل ئارامى ۋە سۆھبەت قىلىش ھەۋىسىنى كۆڭلىدىن چىقىرىپ تاشلاپتۇ .

بەرمىگەي سىزگە ژاپا مېۋىلىرىنى ئۇ دەرەخ ،
سايىسىنى بەرسە گەر غەيرىي كىشىنىڭ باغىغا .

ئەمما پادىشاھ : «بۇ ئىشتا ئالدىراڭغۇلۇق قىلىشقا بولمايدۇ ، بۇ ئىككىسىدىن قايسىسىنىڭ ھەقىقىي دۇشمىنىم ئىكەنلىكىنى بىل- مەي تۇرۇپ يېنىكلىك قىلماسلىقىم كېرەك» دېگەن ئويغا كېلىپ ، سەۋر قىلىپ ، بۇ ئىشنى كۆرمىگەن بولۇۋاپتۇ ھەمدە ئولتۇرۇشقا ھېچقانداق تەسىر كۆرسەتمەي ، كېچىنىمۇ سەۋر بىلەن ئۆتكۈزۈپ- تۇ . ئەمما ، تاڭ ئاتقۇچە كۆڭلى خۇددى پەرۋانىدەك تەقەتسىزلىك ئوتىنىڭ شولىسىدا كۆيۈپتۇ .

ئاشىق بولسا شاھ ، مەشۇق بولسا ئۇنداق نازىنىن ،
قايسى كۆز بىرلە كۆرەر غەيرىيگە مايىل بولغىنىن .

ئەتسى نۇرلۇق قۇياش نۇسرەت بايرىقىنى كۆپكۆك پەلەك قەسىرى ئۈستىدە كۆتۈرۈپتۇ ، سەييارىلەر پادىشاھى قاراڭغۇلۇق پەردىسىنى ئالەم يۈزىدىن ئېلىپ يوقلۇق ئىلكىگە بېرىپتۇ .

ئاپتاپ قىزى بولۇپ گۈزەل رۇخسار ،
پەلەك پەردىسىدىن كۆرسەتتى دىدار .

پادىشاھ ئادالەت تەختىگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ . دادخاھلار قازىلىق ئورنىدا ئولتۇرۇشۇپ ، شاھقا ئادالەتتە ئاشنا بوپتۇ . پادىشاھ ۋەزىرنى خىلۋەتكە چاقىرىپ ھېلىقى يىگىتنىڭ ئىشلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ . ئۇلار كۆپ سۆزلەشكەندىن كېيىن ، يىگىت بەلەن خوتۇنغا مەخپىي زەھەر بېرىپ ئۆلتۈرۈشكە مەسلىھەتلىشىپتۇ ۋە : «پادىشاھ بىلەن ۋەزىردىن باشقا ھېچكىم بۇ سىردىن خەۋەر تاپمىسۇن ، چۈنكى ئىززەت ۋە شۆھرەت پەردىسى ئوتتۇرىدىن كۆتۈرۈلۈپ نومۇس يىپى ئۈزۈلۈپ كەتمىسۇن» دەپ قارار قىلىشىپتۇ .

ياخشىدۇر بۇنداق ئىشقا پىنھانلىق ،
پاش قىلماق كەلتۈرەر پۇشايمانلىق .

ۋەزىر پادىشاھنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئۆيىگە بېرىپتۇ . قارىسا ، قىزى ناھايىتى مالال ۋە پەرىشان ھالدا ئولتۇرغانكەن .

— قىزىم ، ساڭا نېمە بولدى ؟ نېمىشقا غەمكىن ئولتۇرسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ۋەزىر .

— بۇگۈن ئوردىغا بارغانىدىم ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ۋەزىرنىڭ قىزى ، — پادىشاھنىڭ خوتۇنى ئۆز دېمەتلىكلىرىم ئارىسىدا ماڭا ئىزا قىلدى ۋە ئۇلاردىن مېنى خار كۆردى . شۇ سەۋەبتىن كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ ياندىم .

ۋەزىر بۇنى ئاڭلاپ ، كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا :

تۇنۇگۈنىنىڭ ئىشى مېنى قىلدى ئاگاھ ،
خۇشال بولغىن غەمنىڭ كۈنى بولدى كوتا .

— غەم يېمىگىن ، قىزىم ، ئىككى - ئۈچ كۈنگە قالماي ئۇنىڭ ھايات چىرىغى ئۆچۈپ ، تىرىكلىك گۈلى سولىدۇ ،— دەپ قىزىغا تەسەللى بېرىپتۇ .

قىزى ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەك ئۈچۈن دادىسىدىن بۇ ئىشنى چوڭقۇرلاپ سوراپتۇ . ۋەزىرمۇ بايىقى سىرنى قىزىغا ئوچۇق ئىزھار قىلىپ : «بۇنى مەخپىي تۇتقىن» دەپ تاپىلاپتۇ .

شۇ كۈنلەردە سەلتەنەت خىزمەتكارلىرىدىن بىر ئايال ئۇ قىزنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە قىزغا يەتكەن ئەلەملەر توغرىسىدا ئۆزرە ئېيتىپ كۆڭلىگە تەسكىن بېرىپتۇ .

— ئەگەر مەلىكە ماڭا سەۋەبسىز ئازار بەرسە ، مەن قىلچە غەم قىلمايمەن ، چۈنكى ئۇ پات پۇرسەتتە جازاسىنى تارتىدۇ . دۇشمەنىڭ كۆزىدىن يىراق بولىدىغان ۋاقتى يەتتى ،— دەپتۇ قىز .

ھېلىقى ئايال بۇنى تولۇقراق ئېيتىپ بېرىشنى ئۆتۈنۈپ :

— ئۇنىڭ ماڭا سالغان جەبىر - زۇلۇمىمۇ ئاز ئەمەس . مېنى ھەقىقىي ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلسىڭىز ، كۆڭلۈم خۇشال بولاتتى ،— دەپتۇ .

— ئەگەر بۇ سىرنى پىنھان تۇتالىساڭ ، ساڭا ئېيتىپ بېرەي ،— دەپتۇ قىز .

ئۇ ئايال پاش قىلماسلىققا ۋەدە بېرىپتۇ . قىز ھەممە سىرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ . ئايال بۇ يەردىن چىقىپ ، پادىشاھنىڭ خوتۇنىنىڭ قېشىغا كىرىپ ، ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ . خوتۇن ئۇ يىگىتنى قېشىغا چاقىرىپ ، پادىشاھ ۋە ۋەزىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىر - ئەسرارىدىن خەۋەردار قىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ، پادىشاھ ئۆزلىرىگە قول سالغۇچە ئاۋۋال پادىشاھقا قول سېلىش قارارىغا كەپتۇ . شۇ كېچىسى پادىشاھ راھەت ياستۇقىدا ئۇخلاۋاتقاندا ، خوتۇن بىلەن يىگىت ئۇنىڭ تىرىكـ

لىك كېمىسىنى غەرق بولۇش گىردابىغا باشلاپتۇ . پادىشاھ ۋەزىر-گە ئۆز سىرىنى ئاشكارا قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ھايات تەختىدىن چۈشۈپ ، ۋاپات تەختىگە يېتىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، پادىشاھلار ۋەزىرلەر بىلەن كېڭەش قىلىپ ، ئۇلارنىڭ تەدبىرلىرىدىن پايدا ئالسا بولىدۇ . لېكىن ئۆز سىرىغا ھېچكىمنى شېرىك قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى ، شۇنداق بەخت ـ سائادەت ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت بىلەن پادىشاھلار ئۆز سىرلىرىنى ئۆزى مەھكەم تۇتالمىسا ، ئەقىلدە ۋە يىراقنى كۆرۈشتە پادىشاھلاردىن كۆپ دەرىجىدە ئاجىز بولغان باشقىلار قانداقمۇ سىر ساقلىيالىسۇن ؟

بولمىسا ئۆزۈڭدە كۈچ ، تۇتماق ئۈچۈن سىرنى پىنھان ،
ئۆزگىلەر ئۇنداق ئېغىر رەنجىگىنى قانداق ساقلىسۇن .

كارشۇناس بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن كېڭەشتە ھازىر بولغانلاردىن بىرى ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ :

— سېنىڭ بۇ پىكرىڭچە كېڭەشنى تاشلاپ ، ھەر كىم ئۆز ئىشى ئۈستىدە ئۆزى پىكىر يۈرگۈزۈشى لازىم ئىكەن ـ دە ! كېڭەش قىلىش ئادىتىنى يوق قىلىش ئەقىل ۋە ھېكمەت مەزھىپىدە راۋا ئەمەس . «كىشى ھەر قانداق ئىشنى كېڭەشسىز باشلىماسلىقى كېرەك» دېگەن سۆز بارغۇ ؟

ھەر كىشى تاشلىسا كېڭەش قىلىشنى ،
نابۇت قىلغۇسى ئەقىل ئىشنى .

— كېڭەش قىلماسلىق كېرەك دېگىنىم يوق ، — دەپتۇ كارشۇ-ناس ، — ئەقلى زەئىپلەرگە باشقىلار ئەقلى بىلەن قۇۋۋەت كىرگۈ-زىدۇ ، بۇ خۇددى بىر چىراغقا يەنە بىر چىراغ يانداشسا يورۇقى ئاشقاندەك ئىش . سۆزلىرىمدىن «كېڭەشنى تەرك قىلماق كېرەك

ئىكەن» دەپ ئويلاپ قالماڭلار . مېنىڭ سۆزۈمنىڭ مەنىسى شۇكى ، ھەر قانداق ئوبدان مەسلىھەت كېڭەشتىن چىقىدۇ . ئۇنى پىنھان تۇتۇش كېرەك . چۈنكى سىرنى يوشۇرۇن تۇتۇشنىڭ ئىككى پايدىسى بار : بىرى ، كۆزلىگەن ئىشنى ئۆز ۋاقتىدا پۈتتۈرگىلى بولىدۇ ؛ يەنە بىرى ، ئەگەر تەدبىر تەقدىرگە مۇۋاپىق كەلمىگەن بولسا ، كۆڭلىدىكى غەرىزى ۋۇجۇدقا چىقمىغان بولسا ، دۇشمەنلەر ئۇنىڭدىن بىخەۋەر قېلىشىۋېرىدۇ .

گەر بىلسەڭ ، رەقىبلەر تەنىسىنىڭ رەنجى قاتتىقتۇر ،
ۋىسال دۆلىتىنىڭ شادلىقىدىن بىبەھرە قالغاندىن .

— ئەي شەپقەتلىك نەسىھەتگۈيۇم ، ھەقنى سۆزلەش بابىدا ساڭا كۆپرەك ئىشەنچىم بار . خىيالىڭغا قانداق مەسلىھەت كەلگەن بولسا ، ماڭا ئىزھار قىل ،— دەپتۇ فىرۇزە .

— خىزمەتكارلارغا شۇ نەرسە ۋاجىپكى ،— دەپ سۆز باشلاپتۇ كارشۇناس ،— خوجايىنلىرى بىرەر تەدبىر قوللانغاندا ، ئەگەر ئۇ تەدبىر ساۋابلىق بولسا ، ماختىشى كېرەك . ئەگەر خاتا بولسا ، مۇلايىملىق ۋە مادارا بىلەن ئۇ ئىشتىن ياندۇرۇشى كېرەك . ھەر قانداق ۋەزىر ئۆز خوجايىنى بىلەن كېڭەش قىلىش ھەققىنى ئادا قىلمىسا ، ئۇنى دۇشمەن ھېسابىدا كۆرۈش كېرەك . ئەگەر پادىشاھ سىرىنى يوشۇرۇن تۇتماقچى بولسا ، ئىشەنچلىك ۋەزىر ۋە ۋاپالىق خىزمەتكارنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك ، ئەقىدىلىكلەرگە ئىنئام ۋە ئېھسان قىلىشنى ، خىيانەتكارلارغا جازا بېرىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلىشى كېرەك . شۇنداق قىلسىلا ، مەملىكىتى مۇستەھكەم دۆلىتى تۇراقلىق بولىدۇ . ھادىسىلەر قولى ئۇنىڭدىن بەخت ـ سائادەت سەرمايىسىنى تېز تارتىۋالالمايدۇ .

ساقلىساڭ گەر قولۇڭدا دىن ۋە ئىنساپ ،
تۇرغۇسىدۇر قولۇڭدا ئەل ، بولۇپ ئاۋات .

ئەيله رازى خالايىقنى قىلىپ ئېھسان ،
ئۆزۈڭ شاد بول ئۆزىنى ھەم قىل شادىمان .

— سىر - ئەسرارنى قانداق يوسۇن بىلەن كىمدىن يوشۇرۇن تۇتماق كېرەك ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ فىرۇزە .
— پادىشاھلارنىڭ سىرلىرى ئىككى خىل بولىدۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كارشۇناس ، — بىرى ، پادىشاھ سىرنى ئۆزىدىنمۇ يوشۇرۇن تۇتۇشى كېرەك ، يەنى مەخپىي تۇتۇشتا ، گويا ئۇنىڭغا پادىشاھنىڭ ئۆزىمۇ مەھرەملىك قىلالمىغۇدەك دەرىجىدە بولۇپ ، باشقىلارغا كۆڭلىدىكىنى ئىپادىلەپ قويماسلىق كېرەك . بۇزرۇكلەر بۇ توغرىدا :

سىرىڭنى ئايان قىلما ھېچقاچان ،
ساقلىغىن ئۇنى مۇندا قچە پىنھان :
ساقلىساڭ ئۇنى كۆڭلۈڭ ئىچىدە ،
كۆڭلۈڭمۇ خەۋەر تاپمىسۇن ھېچ ئان .

دەپ ئېيتىشقان . يەنە بىرى ، ئۇنىڭغا ئىككى تەننى مەھرەم قىلسا بولىدۇ . بەزىدە ئۇچ كىشى ، ھەتتا تۆت - بەش كىشى بولسىمۇ بولىدۇ . ئەمما ، ھۇۋقۇشلار توغرىسىدىكى سىر توغرىسىدا شۇ نەرسە خىيالىمغا كەلدىكى ، ئىككى باش ، تۆت قۇلاقتىن ئارتۇق نەرسىنىڭ مەھرەم بولمىقى مۇۋاپىق ئەمەس .
بۇ سۆزدىن كېيىن پادىشاھ كارشۇناس بىلەن خىلۋەتكە كىرىپ-تۇ .
— ئەي دانىشمەن ۋەزىر ! — دەپتۇ پادىشاھ ، — ھۇۋقۇشلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدىكى ئاداۋەتنىڭ سەۋەبى نېمە ؟
— قەدىمكى ۋاقىتلاردا بىر قاغىنىڭ گەپ قىلىپ قويۇشى بىلەن ھۇۋقۇشلار كۆڭلىدە ئاداۋەت تۇتۇپ كەلگەن . تا بۈگۈنگە قەدەر ئەنە شۇ خۇسۇمەت باقىي قالغان .

— ئۇ قانداق ئىش ئىدى؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— بىر توپ قۇشلار ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇ-ناس .

قۇشلار بىلەن قاغىنىڭ ھېكايىسى

بىر توپ قۇشلار ئۆزلىرىگە پادىشاھ تەيىنلەش توغرىسىدا كې-ڭەش قىلماقچى بولۇپ ، بىر يەرگە يىغىلىپ بۇ توغرىسىدا ھەر خىل سۆزلەرنى قىلىشىپتۇ . ھەر بىرى بىر خىل قۇشنى ئۆزلىرىگە پادىشاھ قىلىشنى ئىختىيار قىلىشىپتۇ . ئاخىر ھۇدھۇشنى پادىشاھ قىلماقچى بولغانىكەن ، بىر گۇرۇھ بۇ گەپنى قوبۇل قىلىشماپتۇ . نەتىجىدە ناھايىتى كۆپ تالاش ـ تارتىش ۋە جېدەل بوپتۇ . ئۇلار : «مۇشۇ جامائەتتىن باشقا بىرىنى تېپىپ ، شۇنىڭدىن سورايلى ، شۇ نېمە دېسە ، ئۇنىڭ سۆزىگە ئۇنايلى» دېگەن يەرگە كېلىشىپتۇ . ئۇلار شۇ مەسلىھەتنى قىلىشىپ تۇرغاندا ، بىر قاغا كېلىپ قاپتۇ .
— ئۆزى قۇشلار جىنسىدىن بولغان ، ئەمما جامائىتىمىزدىن تاشقىرى قۇش مۇشۇ ئىكەن . بۇ تائىپىدىنمۇ كېڭىشىمىزگە بىر كىشى لازىم ئىدى ، — دېيىشىپ ، قۇشلار ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەنى ھەم ھۇدھۇشنى پادىشاھ قىلىپ كۆتۈرمەكچى بولغانلىقلىرىنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ .
— بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق پىكىر ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھېلىقى قاغا ، — سەلتەنەت ۋە ھۆكۈمەتكە ئۇ شۇم تەلەت ھەرگىز مۇناسىپ كەلمەيدۇ .

ھەددى ئەمەس چۈبىنىڭ سۇمۇرغ ئورنىنى تۇتماق ،
راۋا بولماس پاشىغا لاچىن مەنسىپىنى تاپماق .

قارچىغا يۇكسەك ھىممەتلىك ۋە يۇقىرى مەرتىۋىلىك ، ئۇ

ئۆزىنى خۇددى پەلەك بۇركۈتى بىلەن تەڭ دەرىجىدە تۇتىدۇ . نېمىشقا ئۇنى لايىق كۆرمەيسىلەر ؟ توز زىبا سۇرىتى ۋە رەنا ھەيۋىتى بىلەن گۈلىستانغا زىننەت بېرىدۇ . ئۇنى نېمىشقا مەنزۇر كۆرمەيسىلەر ؟ ھۇما قۇشىنىڭ سايىسىدە پادىشاھلار دۆلەت تاجىنى ئىپتىخار بېشىغا قويىدىغۇ ؟ نېمە سەۋەبتىن ئۇنى ياد ئەتمەيسىلەر ؟ بۇركۈتنى ئالساق ، ئۇنىڭ قۇدرەتلىك قاناتلىرىنىڭ ساداسىدىن تاغلارغا لەرزە چۈشىدۇ . نېمىشقا ئۇنى ئويلاپ باقمايسىلەر ؟ ئەگەر ھەممە قۇشلارنىڭ ئۇلۇغلىرى جاھاندىن يوقىلىپ سەردار بولۇشقا ھېچكىم قالمىغان بولسا ، قۇشلار پادىشاھسىز كۈن كەچۈرمەكنى ئەلا بىلسۇنكى ، ھەرگىزمۇ ھۇۋقۇشنى سۇلتانىم دەپ ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش نومۇسىنى گەدىنىگە ئالمىسۇن . چۈنكى ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى يېقىمسىز ، ئەقلى قىسقا ، ئاچچىقى يامان ۋە تەكەببۇر . ئۇنىڭ شۇنچە ئەيىبلىرى بولغانلىقى ئۈستىگە ، بارلىق مەخلۇقاتنىڭ سەرمايىسى بولغان كۈندۈزنىڭ جامالىدىن مەھرۇم ھەمدە ئالەمگە روشەنلىك بېرىدىغان قۇياشنىڭ نۇرىدىن بىبەھرىدۇر . ھەممىدىن يامىنى شۇكى ، ئۇ ناھايىتى ئالدىراڭغۇ ھەم مىجەزى ئىتتىك ، ئىنساپسىز نەرسە . بۇنداق خاتا پىكىردىن ۋاز كېچىپ ئىشىڭلارنىڭ بىناسىنى ئەقىل ـ ئىدراك ۋە ھېكمەت ئۇلىغا قۇرۇڭلار . شۇ چاغدا تىنچ ۋە راھەت ـ پاراغەتتە ياشايسىلەر . ئاۋۇال مۇنداق قىلىڭلار ، ئاراڭلاردىن ئەقىللىق ، ھوشيار ۋە زېرەك كىشىدىن بىرنى تەيىنلەپ قويۇڭلار . ھەر قانداق ھادىسە ۋە ئىش توغرا كېلىپ قالسا ، ئۆزىنىڭ كامىل زېھنى ۋە كۈچلۈك تەدبىرى بىلەن بىر تەرەپ قىلسۇن . بۇ خۇددى توشقان ئۆزىنى ئاينىڭ ئەلچىسى قىلىپ كۆرسەتكەن ، ئۆزىنىڭ ئوبدان تەدبىرلىرى بىلەن قوۋمىنى كاتتا ئاپەتتىن ساقلاپ قالغىنىغا ئوخشاش ئىش بولىدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سورىشىپتۇ قۇشلار .

— رىزىياد ۋىلايىتىدە بىر جەزىرە بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايە قىلىشنى باشلاپتۇ قاغا .

توشقان بىلەن پىللارنىڭ ھېكايىسى

رىزياد ۋىلايىتىدە بىر جەزىرە بار بولۇپ ، ئۇ يەر پىللارنىڭ ماكانى ئىكەن . بىر يىلى ئۇ يەردە يامغۇر ياغماي ، بۇلاقلارنىڭ سۇلىرىمۇ قۇرۇپ كېتىپتۇ . پىللار تەشنالىقتىن قىينىلىپ ، پادىشاھىنىڭ قېشىغا يىغىلىپ ئەھۋال ئېيتىپتۇ . پادىشاھ : «تەرەپ ـ تەرەپكە بېرىپ سۇ ئىزدەڭلار ، ھەرقانداق جايدىن بۇلاق ياكى ئېرىق تاپساڭلار ، ماڭا خەۋەر قىلىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ . پىللار تەرەپ ـ تەرەپكە تارقىلىپ ، ئاخىر «ئايبۇلاق» دەپ ئاتىلىدىغان بىر بۇلاقنى تېپىپتۇ . ئۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ناھايىتى كۆپ بولۇپ ، ئۇ بۇلاق بويىنى توشقانلار ماكان قىلىشقانىكەن . پىل پادىشاھى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشى بىلەنلا لەشكەرلىرىنى باشلاپ بېرىپتۇ . پىللار توپ ـ توپى بىلەن بارغاچقا ، توشقانلارنىڭ تولىسى ئايىغ ئاستىدا قېلىپ يەر بىلەن يەكسان بولۇپ كېتىپتۇ .

مەيدان تەرەپكە ئاتلىنىپ يۈرمىسەڭ ئەگەر ئاستا ،
بولغۇسىدۇر پايمال پاشلار ئېتىڭنىڭ ئاستىدا .

توشقانلار : «پىللار ئەگەر يەنە ئىككى ـ ئۈچ قېتىم كېلىدىغان بولسا ، بۇ يەردە ھېچكىم قالمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ، ھەممىسى بىرلىكتە پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ :

— ئەي پادىشاھ ، ئادىل پادىشاھ دېگەن ئېزىلگەنلەرنىڭ پاناھى ۋە مەھرۇملارنىڭ يۆلەنچۈكى بولىدۇ . تەختتە ئولتۇرۇش خۇشال ـ خۇرام كۈلۈپ ئۇيناش ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى ئادالەت ئورنىتىش ئۈچۈندۇر .

ئەيلەپتۇ سېنى بىزگە پادىشاھ ھەق ،
تاكى بولغايسەن يىقىلغانغا يۆلەك .

بىزنىڭ دادىمىزغا يېتىپ ، پىللاردىن ئىنتىقامىمىزنى ئېلىپ بەرگىن ، ئەگەر بىر چارىسىنى قىلمىساڭ ، پات ئارىدا ئۇلار يەنە كېلىدۇ ـ دە ، ئۇلارنىڭ ئاياغ ئاستىدىن قېچىپ قۇتۇلۇپ قالغانلىرىمىزمۇ ساق قالمايمىز ،— دېيىشىپتۇ .

بىر قاراش بىرلە ئالدىڭ ھوشۇمنى تەندىن ،
ئۆزگە نەرسە قالمىدى جاننى ئال مەندىن .

—بۇ ئوڭايلا قول سالغىلى بولىدىغان كىچىك ئىش ئەمەس ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ئاراڭلاردا ئەقىللىقلار بولسا ئالدىمىغا كەلسۇن ، كېڭەش قىلايلى ، مەسلىھەت قىلماي تۇرۇپ ئىشقا قەدەم قويۇش ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس .

بولسا كىشىنىڭ ئەقىل ـ ھوشى بار ،
مەسلىھەت قىلماي باشلىماس ھېچ كار .

توشقانلارنىڭ ئارىسىدا بەزۈر ئىسىملىك بىرى بار ئىكەن . ھەممىسى ئۇنى ھوشيار ، زېھىنلىك ۋە تەدبىرلىك دەپ ھېسابلايدىكەن . ئۇ پادىشاھنىڭ تەشۋىشكە چۈشكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

بولدىڭىز ئەي پادىشاھىم مەملىكەتتە باشپاناھ ،
ئادالەتكە لازىم ئىدى سىزگە ئوخشاش رەھنامۇ .
قىلسىڭىز پۇقراغا شەپقەت مەرھەمەتلەرنى ئەگەر ،
سىزگە بولغاي تائەبەتكە بەختۇ ئىقبال ئاشىنا .

— ئەگەر سىز ماقۇل كۆرسىڭىز ، مېنى پىللارنىڭ قېشىغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىڭ ، ئەلچىلىك ساھەسىدە ھۈنىرىمنى كۆرسىتەي .

— سېنىڭ راستچىللىقىڭغا ۋە ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدىغاڭ-

لىقىڭغا مەن ھېچ گۇمان قىلمايمەن ،— دەپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭ-غا ،— مەسلىھەتلىك سۆزلىرىڭ ۋە مەنپەئەتلىك ئىشلىرىڭنى ئاڭ-لىدىم ھەم كۆردۈم .

نۇر چاقنىغان ئالتۇنۇڭنى مەن كۆردۈم ،
ئىمتىھانىم بوتسىدا كۆپ قېتىم .

خەيرلىك بىلەن بارغىن ، قاچان ۋە قانداق ئىشنى لايىق كۆر-سەڭ ئورۇندىغىن . ئۆزۈڭمۇ بىلىسەن ، پادىشاھنىڭ ئەلچىسى پادە-شاھنىڭ تىلىدۇر . ئەگەر بىر كىشى بىر كىمنىڭ ئەھۋالىنى ۋە كۆڭلىدىكى غەرىزىنى بىلەي دېسە ، ئەلچىسىنىڭ سۆزى ۋە پەيلىدىن پەملەيدۇ . چۈنكى ئەلچىدىن ھۇنەر ۋە پەزىلەت زاھىر بولسا ، ئۇنىڭ پادىشاھىنىڭ دانىشمەن ۋە زېرەك ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ . ئەگەر ئەلچىدىن سەۋەنلىك ۋە غەپلەت سادىر بولسا ، ئۇنىڭ پادىشاھىنىڭ نادان ۋە كورلۇقى مەلۇم بولىدۇ . بۇ ھەقتە ھۆكۈمالار : «ئەگەر پادىشاھى بىر تەرەپكە ئەلچى ئەۋەتمەكچى بولسا ، لەشكىرى ئارىسى-دىن قايىسىسى دانا ، سۆزمەن ۋە كامىلراق بولسا ، شۇنى ئەۋەتىشى كېرەك» دەپ تەكىتلىگەن . بۇرۇنقى پادىشاھلار كۆپىنچە ھۆكۈما-لارنى ئەلچى قىلىدىكەن . ئىسكەندەر زۇلقەرنەينمۇ كۆپ چاغلاردا كىيىملىرىنى ئۆزگەرتىپ ، ئەلچىلىككە ئۆزى بېرىپ :

ئەلچىلىك ئىشى شىر شىكارىدۇر ،
شىرغا بېرىپ شىر سۆزىن يەتكۈزۈر .

دەپ قويىدىكەن . بۇزرۇكلەرمۇ ئەلچى ئەۋەتىش ئىشى توغرىسىدا مۇنداق دېگەنىكەن :

بولۇش لازىمدۇر ئەلچى ئىشقا دانا ،
ئۆزى قاۋۇل ، تىلى ھەم سۆزگە ئۇستا .

هەر تاماندىن سورىسا سۆز ، بەرگەي جاۋاب ،
ئۆزى بىلىپ ئىشنى توغرا باشلاپ .
كۆڭۈل سىرىنى قىلغاي ئاشكارا ،
قىلۇر بولسا ئۇنى مەجلىس تەقەززا .
بەزى ئەلچى قوپال سۆزلەپ سۆزىنى ،
خاراب قىلۇر جاھاننى ھەم ئۆزىنى .
يەنە بەزىسى ئېيتىپ ياخشى گۇپتار① ،
ئىككى زىتنى بىر - بىرىگە قىلۇر يار .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ بەرۇز ، — ئەلچىلىك قائىدىسىنى مەنمۇ ئانچە - مۇنچە بىلەتتىم . ئۆزلىرى مەرھەمەت قىلىپ بۇ توغرىدىكى رەسىم - يوسۇنلاردىن ماڭا تەلىم بەرگەيلا ، مەن ئۇنى ھەر بىر ئىشىمدا ئۆزۈمگە ئۇلگە قىلاي .

— ئەي بەرۇز ، — دەپتۇ توشقانلار پادىشاھى ، — ئەلچىلىك ئەدەپ - ئەخلاقىنىڭ ياخشىراقى شۇكى ، سۆزنىڭ بېشىدىلا تىل تىغىنى پارقىراق شەمشەردەك تېز چەكسەڭمۇ ، لېكىن ئاخىرىغا يەتكەندە ئاندىن مۇلايىملىق جەۋھىرىنى ۋە مادارا نۇرىنى ئىزھار قىلغىن . ھەرقانداق سۆزۈڭنىڭ بېشىدا قاتتىقلىق پەملەنسۇن ، ئاخىرىدا يۇمشاقلىق ئاڭلانسۇن .

ياخشى سۆزلەر يوق ئېتەر ئەل قەلبىدىكى گىنەنى ،
ياخشى تىل شۇكى يوقاتقاي چېھرىدىن غەم - قايغۇنى .

قىسقىسى ، ئەلچىنىڭ سۆزى ئاچچىق ۋە تاتلىق ، غەزەپ بىلەن رەھىمدىللىكتىن تەركىب تېپىشى ، بۇ ئارقىلىق پادىشاھنىڭ شان - شەۋكىتىگە دەخلى يەتمەسلىكى ، دۈشمەن مەيۈسلىنىپ ئاداۋەت پەيدا قىلماسلىقى كېرەك .

بەرۇز پادىشاھنىڭ دەرگاھىدىن ئىجازەت ئېلىپ چىقىپ ،

① گۇپتار — گەپ - سۆز .

سەۋر قىلىپ تۇرۇپتۇ . پۈتۈن ئەتراپ تۇن لىباسىنى كىيىپ ، قاراڭغۇلۇق پەردىسىنى ئاسمان ئايۇننىڭ ئالدىغا سالغان ۋە قۇد-رەت باقاۋۇلى پەلەكنىڭ نىل رەڭلىك داستىخىنى يۇزىدە ئاينىڭ كۈمۈش رەڭ تاۋقىنى نامايان قىلىشقا باشلىغان چاغدا ، ئاي مەر-كىزى ئاسمان دائىرىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغانىكەن .

تۇن چېچى ئالەمگە ئىپار تۆككەندە ،
پەلەك ئۆگزىسىن ئاي مۇقام ئەتكەندە .

بەرۇز پىللارنىڭ جەزىرىسىگە قاراپ مېڭىپتۇ . ئۇلارنىڭ مەز-زىلىگە يەتكەندىن كېيىن : «بۇ زالىملارغا يېقىن بارسام ، ھالاكەت-كە ئۇچرىشىم مۇمكىن . چۈنكى ئۇنداق يوغان نەرسىلەر مەندەك ئاجىز بىچارىنىڭ ئۆلۈشىگە پەرۋا قىلمايدۇ » دەپ ئويلاپ تۇرۇپ قاپتۇ .

رەھىم ئەتمىسە ھالىمغا ، تۇغۇلمىغاي ئاجايىپ ئىش ،
چىراغنىڭ ئۆچمىكى بىرلە ئىشى يوقتۇر بوراننىڭ ھېچ .

«ئۇنىڭدىن كۆرە ئېگىز بىر يەرگە چىقىپ ئەلچىلىكىمنى يىراقتىن مەلۇم قىلاي . ئەگەر قوبۇل قىلسا ، كۆڭۈلدىكىدەك ئىش بولىدۇ . ئەگەر ئەپسۇنۇم ئۇلارغا كار قىلمىسا ، جېنىمنى سالامەت ئېلىپ كېتەلەيمەن » دەپ ئويلىغان بەرۇز ئېگىز دۆڭگە چىقىپ ، پىللارنىڭ پادىشاھىغا قاراپ ۋارقىراپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ! مەن ئاينىڭ ئەلچىسىدۇرمەن ، ئەلچى ھەر قانداق ئاچچىق - تاتلىق سۆز قىلسا ، ئۇنى كەچۈرۈۋېتىش كېرەك . چۈنكى ئەلچىنىڭ دەيدىغىنى ئۆزىنىڭ سۆزى ئەمەس . ئەلچىنىڭ ۋەزىپىسى پەقەت سۆز يەتكۈزۈشتۇر . گەرچە سۆزۈم ساڭا قوپال ئاڭلانسىمۇ قوبۇل قىلىپ قۇلاق سالغايسەن . ھەزرىتى ئاي ماڭا نېمە دېگەن بولسا كەم - زىيادە قىلماي يەتكۈزىمەن ، ئۆزۈڭگە

مەلۇم ، ئاي كېچە دۇنياسىنىڭ پادىشاھىدۇر . ئەگەر كىم ئۇنىڭ يارلىقىغا خىلاپلىق قىلىپ سۆزىنى ئاڭلىمىسا ، ئۆز پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپقان ، ئۆز قولى بىلەن ئۆزىگە شەمشەر ئۇرغان بولىدۇ .

پىللار پادىشاھى بۇ سىياسەتلىك سۆزلەرنىڭ ئاڭلاپ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ :

— قانداق يارلىق كەلتۈردۈڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— سەلتەنەتنىڭ پاناھى ۋە مەملىكەتنىڭ شادلىقى ئاي ھەزرەتىم ئېيتىدۇكى ، — دەپتۇ بەرۇز ، — ھەركىم كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شەۋكىتىگە مەغرۇر بولۇپ ، ئاجىز ۋە يېڭىلگەنلەرنى ئاياغ - ئاستى قىلماقنى قەست قىلسا ، ئاشۇ سۈرىتى بىلەن ھالاكەت تۈپرىقىغا يىقىلىدۇ ياكى شۇ سۈپىتىنىڭ شۇملۇقىدىن ھالاكەت قۇدۇقىغا تىقىلىدۇ .

تەكەببۇرلۇق قىلما ، ئۇدۇر جاھالەت ،
كۆڭلۈڭ ئىچرە يول تاپمىسۇن ئاداۋەت .
زالىملىق ئېتىغا توقۇما ئېگەر ،
ئاقىۋەت ئىشىنى چۈشەنسەڭ ئەگەر .
بۇ كەلكۈن ئاخىرى قىلار سېنى يوق ،
پەلەك ئوقياسىدىن باغرىڭ يېگەي ئوق .
شەۋكىتىڭنى پەلەك ۋەيران ئەتكۈسى ،
ئاقىۋەت كارىڭ قولۇڭدىن كەتكۈسى .

سەن باشقا ھايۋانلاردىن يوغان ۋە كۈچلۈكمەن دەپ مەغرۇرلىنىپ ، مېنىڭ سۈيۈمگە قەست قىپسەن ، ھەتتا ئۇ يەرگە لەشكىرىڭنى باشلاپ كەپسەن . سەن بىلمىسەڭ كېرەك ، تېز ئۈچىدىغان بۈركۈت ئۇ بۇلاق ئۈستىدىن ئۇچىدىغان بولسا ، غەيرىتىنىڭ ئوتى ئۇنىڭ قاناتلىرىنى كۆيدۈرىدۇ . ئەگەر سۇ يۇلتۇزى ئاسمان ئورمانلىقىدىن تەمە كۆزى بىلەن ئۇنىڭغا قارىسا ، جۈرئىتىم ئوقى ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئويۇپ تاشلايدۇ .

ئۆلگۈسىدۇر دېۋە ئۇندا بارغاندا ،
قۇش قانىتى كۆيگۈسى ئۇ تاماندا .
گەر ئۈستىدىن ئۆتمەكچى بولسا گەردۇن[1] ،
قورقۇنچىدىن بولغۇسى يۈرىكى خۇن .

مەن ساڭا رەھىم ـ شەپقەت قىلىپ بۇ سۆزنى يەتكۈزۈشكە ئەلچى ئەۋەتتىم . ئەمدى ئۆزۈڭنى بىلىپ ، ئۇنداق بىئەدەپلىكتىن يانساڭ ، توغرا قىلغان بولىسەن . ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭ ، ئۆزۈم بېرىپ سېنى تۇرلۇك ئازاب ـ ئوقۇبەت بىلەن ئۆلتۈرىمەن . ئەگەر ئەلچىمنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىسەڭ ، ئۆزۈڭ كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشكىن . شۇ تاپتا مەن ئاشۇ بۇلاقتا ھازىرىدۇرمەن . مېنى بىۋاسىتە كۆرۈشۈڭ بىلەنلا ھەيۋىتىم كۆڭلۈڭگە مەھكەم ئورنىشىپ ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ بۇلاقنىڭ ئىسمىنى ئىككىنچىلەپ ئاتىمايالمايدىغان بولۇپ كېتىسەن .

پىللار پادىشاھى ئۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بۇلاق لېۋىگە كەپتۇ . قارىسا ، ئاي سۇ ئىچىدە تۇرغۇدەك . پىل پادىشاھى ئۇنى كۆرۈپ قورققىنىدىن غال ـ غال تىترەپ كېتىپتۇ .

— ئەي پىل پادىشاھى ،— دەپتۇ بەرۇز ،— بۇلاقتىن سۇ ئېلىپ يۇزۈڭنى يۇيۇپ ئايغا سەجدە قىل ، بەلكىم ساڭا رەھىم قىلىپ گۇناھىڭنى كەچۈرەر .

پىل خارتۇمىنى بۇلاققا تىققانىكەن ، سۇ چايقىلىپ ئاي تەۋرىنىپتۇ . بىچارە پىل «ئاينىڭ غەزىپى كېلىپ مېنى تۇتۇشقا تەمشىلگەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ، كاللىسىدىن ھوشى كۆتۈرۈلۈپتۇ .

— پاتراق سەجدە قىلغىن ، ئاينىڭ غەزىپى بېسىلسۇن ،— دەپتۇ بەرۇز .

پىل دەرھال سەجدە قىلىپ بەردەمدىن كېيىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا ، ئاي جىم تۇرغۇدەك . پىل مىڭ شۇكۇرلەرنى قىلىپ : «بۇنىڭدىن كېيىن بۇ تەرەپكە ھەرگىز كەلمەيمەن ، قۇۋمىمغۇ

---

① گەردۇن — پەلەك ، ئاسمان ، تەقدىر .

بۇنىڭدىن كېيىن بۇ تەرەپكە ھەرگىز قەدەم باسماڭلار دەپ ۋەسىيەت قىلىمەن» دەپ توۋا قىلىپ كەينىگە بەدەر قېچىپتۇ ھەمدە قۇتۇلغىنىغا بەجانىدىللىق بىلەن مىننەتدار بوپتۇ . بەرۇز بۇ خۇش خەۋەرنى پادىشاھىغا يەتكۈزۈپتۇ . بۇنىڭدىن ھەممە توشقانلار شاد بولۇشۇپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، توشقانلار ئەنە شۇنداق ھىيلە بىلەن چوڭ بالا - قازادىن قۇتۇلۇپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىمۇ ئەنە شۇنداق مۇھىم پەيتتە ئالدىغا چىقالايدىغان ۋە دۇشمەنلىرى بىر تەرەپ قىلىشقا ھەرىكەت قىلالايدىغان كىشى بولۇشى كېرەك . ئەگەر مۇشۇنداق ۋاقىتتا ، جامائىتىڭلاردا كېڭەشلىك كىشى بولغان بولسىدى ، سىلەرنى ئاشۇ شۇم قۇشقا ئىتائەت قىلىش خىيالىنى قىلىشقا يول قويمىغان بولاتتى ھەمدە : «ھەي قوۋم ، ئۇ نامۇبارەكنىڭ خىزمىتىنى ئىختىيار قىلماڭلار . چۈنكى ئۇنىڭ يامان ئەيىبى ۋە ئەسكى سۇپەتلىرى بەكمۇ كۆپ ، ھەممىدىن قەبىھ قىلىقى شۇكى ، ئۇنىڭ تەبىئىتى ھىيلە - نەيرەڭ بىلەن قۇرۇلغان ، پادىشاھ بولغۇچى ئۈچۈن خىيانەتچىلىك ۋە يالغانچىلىق بەكمۇ ئەيىبلىك ئىش ، جاھاندا ۋاپاسىزلىقتەك يارىماس ئىش يوق» دەپ ئېيتقان بولاتتى .

ئەگەر بىركىم كۆڭلىدە بولمىسا ۋاپا ،
ئۇنداق يوقتۇر ئاشنالىق زادىلا .
خىيانەتتىن كۆڭۈل تاپقاي قارالىق ،
جىمى ئەيبتىن ياماندۇر بۇۋاپالىق .

پادىشاھلار خۇدايىتائالانىڭ سايىسىدۇر . ئۇلارنىڭ ئادالەت ئاپىتىپى بولمىسا ، ئالەم روشەن بولمايدۇ ، ئۇلارنىڭ ئېھسانلىرى پاناھ بولمىسا ، خالايىق ئامانلىق تاپالمايدۇ .

ئادالەت بولمىغان بولسا گەر مىئمار[1] ،
پۇتمىگەن بولاتتى گۈمبەز دەۋژار[2] .

يەر ئەھلىنىڭ ئامانلىق رىشتىسى پادىشاھ ۋۇجۇدىغا باغلىق بولىدۇ . مەككار پادىشاھ بىلەن مۇئامىلە قىلماق قىيىن . شۇڭا ئۇنىڭغا ھېچكىم بېقىنمايدۇ . ھېچكىم ئۇنىڭ جاپاسىغا مۇپتىلا بولۇشنى خالىمايدۇ . ئۇنداق بولمىسا ، روزىدار مۇشۇكتىن كەكـ لىك بىلەن چىلغا بالا ـ قازا يەتكەندەك ئىش بولىدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ قۇشلار .

— مەن پالانى تاغدىكى بىر دەرەخ ئۇستىدە چاڭگا تۇنقاـ نىدىم ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قاغا .

كەكلىك ، چىل ۋە مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى

مەن پالانى تاغ ئۇستىدىكى بىر دەرەختە ئۇۋا تۇنقانىدىم . ماڭا بىر كەكلىك قوشنا ئىدى . ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇپ ، ھالىمىزغا يارىشا سەرگۈزەشتلىرىمىزنى ئېيتىشاتتۇق . بىر كۈنى كەكلىكنىڭ ئۆز ئۇۋىسىدىن غايىب بولغانلىقىنى كۆرـ دۈم . بىر نەچچە ۋاقىتقىچە خەۋەر ئېلىپ تۇرغان بولسامۇ ، پەيدا بولمىدى . بىر كۈنى بىر چىل پەيدا بولۇپ ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلـ ۋالدى . مەن كەكلىكنى ئۆلگەن ئوخشايدۇ ، دەپ چىل بىلەن جېـ دەل قىلماي ، بىرى كەتسە يەنە بىرى كېلىدۇغۇ ، دەپ ئويلىدىم . بىر كۈنلەردە كەكلىكمۇ يېنىپ كەلدى ۋە ئۇۋىسىدا ياتقان بىگانىنى كۆرۈپ :

— ھەي ، تۇر ئورنۇڭدىن ، ماكانىمنى ماڭا بوشتىپ بەر ،— دەپ پەريات قىلدى .

---

① مىئمار — بىناكار .
② گۈمبەزى دەۋژار — دەۋر ئەتكۈچى ، ئاسمان .

— بۇ زېمىنىڭ ئىگىسى مەن . بۇ ماكاننى مېنىڭ دەيدىغانغا ئىسپاتىڭ بارمۇ ؟— دېدى چىل .

— بۇ مېنىڭ قەدىمىي جايىم ،ئۇنىڭغا گۇۋاھچىلار كۆپ ،— دېدى كەكلىك .

نەتىجىدە تالاش ـ تارتىش ئۇلغايدى . مەن ھەرقانچە سۆلھى قىلسامۇ كار قىلمىدى . ئاقىۋەت ئۇلار : «ئادىل قازىدىن بىرنى تېپىپ شۇنىڭغا ئەرز قىلساق ، ئۇ دەۋايىمىزنى راستچىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ بەرسۇن» دېگەن يەرگە كېلىشتى .

— بۇ يېقىن ئاردا ھەمىشە ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مۇشۇك بار ، ئۇ كۈندۈزى روزا تۇرىدۇ ، كېچىسى ئۇخلىماي ئىبادەت قىلىدۇ . يەنى ئالتۇن تەختلىك قۇياش ئاسمان ئوردىسىغا چىققاندىن تارتىپ ، تۇن قارا بىساتىنى پەلەك سەھنىسىگە يايغۇچە ئارىلىقتا نەپسىنى رىيازەت بوتىسىدا ئاچلىق ئوتى بىلەن كۆيدۇ-رۇپ ، سۇ ۋە گىياھتىن ئۆزگە نەرسە بىلەن ئىپتار قىلمايدۇ . يۇلتۇز لەشكەرلىرى ئاسمان مەيدانىدا جەۋلان قىلغاندىن تارتىپ ، قۇدرەت سۈپۈرگىسى سۇبھى قەندىلىنى پەيدا قىلىپ ، جاھان سارى-يىنى يورۇتقۇچە ئارىلىقتا ، خۇددى شامدەك تائەت پۇتى بىلەن تىك تۇرۇپ ، ئىشق شولىسى بىلەن يالقۇنلىنىپ يېشىنى ئاققۇزىدۇ .

بۇ جاھان كۆزگۈسىدىن كۆزنى يېپىپ ،
پېقىرلىقتىن كۆڭلىگە پەيزى تېپىپ .
ئىككى ئالەمدىن كېچىپ خىلۋەت ئارا ،
ئۆزىگە يات ، ھەققە بولغان ئاشنا .

ئۇ ھېچقانداق جانىۋارغا ئازار يەتكۈزمەيدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ئادىل قازىنى ھېچ يەردىن تاپالمايمىز . شۇنىڭ قېشىغا بارايلى ،— دېدى كەكلىك .

ئىككىلىسى بۇ مەسىلىنى تەكە رازى بولۇپ ، مۇشۇكنىڭ قېشىغا ماڭدى . مۇشۇكنىڭ «ئادىللىقى ۋە ئىنسانپىلىقلىقى»نى تاماشا قىلى-

ماقچى بولۇپ مەنمۇ كەينىدىن بىللە باردىم . ئۇ زاھىت مۇشۇك بۇلارنى كۆرۈپلا ئورنىدىن قوپۇپ ، نامازغا تۇردى ۋە تەھرىمە باغلاپ نامازغا مېھرابىغا يۈز ئۆرۈدى . ئۇ ئىبادىتىنى شۇنداق ئۇزۇنغا سوزدىكى ، تائەت ـ ئىبادىتى ئاۋۋالقى رەسىم ـ قائىدىسىدىن ئۇزىراپ كەتتى .

جەھەننەمنىڭ ئاچقۇچىدۇر ئۇنداق نامازئەل ئالدىدا ئۆتەر بولساڭ شۇنداق دارازقىلىپ ھەممە يامان ئىشنى خىلۋەت ئارا ،خەلق ئالدىدا تەقۋا بولماق نېمە پايدا ؟

چىل مۇشۇكنىڭ بۇ ھالىتىدىن ئەجەبلەندى ، كەكلىك ئۇنىڭئەھۋالىدىن ھەيران بولدى . ئاخىر مۇشۇك نامازدىن پاراغ بولدى . ئۇلار مۇشۇككە ھۆرمەت بىلدۈرۈپ : «قازىلارغا قازى بولغايسەن» دەپ ئۇنى بىر مۇنچە ماختىغاندىن كېيىن ، مۇشۇك قازىلىق كۈرسىسىدا ئولتۇرۇشنى قوبۇل قىلىپ :

— سۆزۈڭلار بولسا ئېيتىڭلار ،— دېدى .

كەكلىك دەۋا قىلىپ ئەرزىنى ئېيتتى .

— ئەي يېگىت ،— دېدى مۇشۇك ،— ماڭا قېرىلىق يەتتى . باش ـ كۆزۈمگە چەرخ تۇگمىنىدىن توزانلار قوندى . ھادىسىلەر خازانىنىڭ قولى مەندىكى يېڭىلىق ۋە لاتاپەت ئاپىتىنى تىرىكلىكىمنىڭ بوستانىدىن تارتىۋالدى . كۈچ ـ قۇۋۋىتىمنىڭ ئەسۋابى بولغان ياشلىق كېچىسى قېرىلىق كۈندۈزى بىلەن ئالمىشىپ قالدى .

يېگىتلىك باھارىم كېتىپتۇ ئۆتۈپ ،ئۆمرۈمنىڭ مەۋسۈمى كېتىپتۇ كۆچۈپ .ھەۋەس ئاز قالدىيۇ نادامەت بىسيار ،ئەزالار قۇۋۋىتى بوپ قالدى بىكار .

— يېقىنراق كېلىڭلار ، سۆزۈڭلارنى ئۇنلۇكرەك ئېيتىڭلار ، دەۋاگەرنىڭ دەۋاسىنى ۋە جاۋابكارنىڭ جاۋابىنى ئېنىق ئاڭلاپ ھۆكۈم قىلاي . ھۆكۈم قىلىشتىن بۇرۇن سىلەرگە دوستانە ۋە بىغەرەز ھالدا نەسىھەتلەرنى قىلاي . چۈنكى دۇنيادىن كېچىپ ، دىن يولىغا كىرگەنلەرنىڭ مەسلىھىتى ھەممە جايدا لازىم بولۇپ قالىدۇ .

سۆزۈمدىن گەر بۇگۈن بولساڭ بەتگۈمان ،
بولۇرسەن ئەتىكى كۈندە پۇشايمان .

ئەگەر ۋەزىرىمنى كۆڭۈل قۇلىقى بىلەن ئاڭلىساڭلار ، مەن مۇرۇۋۋەت ھەققىنى گەدىنىمدىن ساقىت قىلغان بولاتتىم .

ئەيلەپ ساڭا نەسىھەت بۇرچۇم ئادا قىلارمەن .
قوبۇل ئېتىش ـ ئەتمەسنى ئۆزۈڭ بىلىپ قىلارسەن .

ياخشىسى ، ھېچقايسىڭلار ھەقىقەتنى يوشۇرماڭلار ، راستىنى ئېيتىڭلار ، دۇنيانىڭ ئەسقاتمايدىغان مال ـ مۈلكى ئۈچۈن يالغان سۆزلەپ ، ئاخىرەتنىڭ نازۇنېمەتلىرىدىن مەھرۇم بولماڭلار .

— ۋاي ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچى ، — دېدى كەكلىك ، — ئەگەر ھەممە خالايىق راستچىللىقنى ئادەت قىلىپ دىيانەت يولىنى تۇتقان بولسا ، ھەكىم ـ قازىلار قېشىغا بېرىشقا ، گۇۋاھتىن ئۆتۈشكە ۋە قەسەم ئىچىشكە ھېچ ھاجەت چۈشمىگەن بولاتتى . دەۋاگەر ۋە جاۋابكار ئىككىلىسىنىڭ ئاقىل كۆزىنى غەزەپ پەردىسى توسۇۋالغاچقا ، ئىلاجنىڭ يوقىدىن ، كۆڭلىنىڭ كۆزى راستلىق سۈرمىسى بىلەن روشەن بولغان قازىغا موھتاج بولىدۇ ـ دە ، قازى ئۇلارغا ساۋاب جامالىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ مەنىدە كاتتىلاردىن بىرى بىر ھېكايىنى نەزمە يېپىغا تىزغانكەن .

— ئۇ قانداق نەزمە ئىكەن ؟ — دەپ سورىدى مۇشۇك .

كەكلىك ئېيتىپ بەردى :

بىراۋغا قازى ھۆكۈم قىلدى ناگاھ ،
لېكىن ئۇ يىغلىدى تارتىپ تولا ئاھ .
بىر كىشى سۆزلىدى ئۇڭا : «ئەي قازى ،
نەھۆكۈم بۇ قىلماستىن ئۇنى رازى» .
قازى ئېيتتى : «بىلگىنكى بۇدۇر ھالىم ،
ئەمەسمەن غەيرىينىڭ سىرىغا ئالىم .
گەر كەلسە ئىككى كىشى دەۋا قىلىپ ،
ئىككىلىسى ئۆز سىرىنى ئۆزى بىلىپ .
ئىككىلىسى دېسە : «قازى ئەدلى قىل» ،
ئاڭا قانداق ھۆكۈم قىلاي مەن جاھىل .
گۇمان بىلەن تۇرسام گەر مۇشۇ پەيتتە ،
قانداق جاۋاب بېرىمەن ئاخىرەتتە ؟» .
سورىغۇچى دېدى يەنە : «ئەي ئالىي زات ،
گەرچە قويساڭمۇ ئۆزۈڭگە جاھىل ئات .
لېكىن سەن ئالىمسەن ، سەن شامى مىللەت ،
ئۇ ئىككى ئالەمدە ساھىبى ئىللەت .
ئىلىمگە قوشۇلۇپ كەلسە گەر غەرەز ،
ئۇ ئىلىم ئەمەستۇر بەلكى بىر مەرەز .
ئېھتىمال رىيادىن سەن پاكى دامان① .
بۇ ئىشىڭ توغرىدا يوقتۇر ھېچ گۇمان .
پارا ئالماقتا ئەگەر بولساڭ مايىل ،
جاھىللىققا بولغايسەن شۇندا قايىل» .
قازى قىلىپ ئۆزىنى پارا پەرەست ،
ھەقنى بۇزۇپ يەتكۈزەر دىنغا شىكەست .

خۇداغا شۇكۇر ، سېنىڭ كۆڭلۈڭ ئەينىكىنى غەرەز زەڭگىسى قارايتىۋەتمىگەن ۋە دىيانىتىڭنىڭ كۆزى ھارام پارىخورلۇقنىڭ ھېرىس ئوتى بىلەن خىرە بولمىغان . شۇڭا كىمنىڭ ھەق بولسا ،

① پاكى دامان — نومۇسچان ، پاكىز .

شۇنىڭغا ھۆكۈم قىل ، قايسىمىز شەرىئەت ھۆكمىدىن باش قايتۇر-ساق ، شۇنىڭغا سىياسەت قىلىپ ئازاب - ئوقۇبەت كۆرسەت . كىمكى ھۆكمۈڭدىن بويۇن تولغىسا ، ئۇنىڭ بېشىنى كەس .

— توغرا ئېيتتىڭ ،— دېدى مۇشۇك ،— سىلەرمۇ غەرەز كۆ-چەتلىرىنى كۆڭۈل سەھىنىسىدىن يولۇپ تاشلاڭلار ، شۇنى بىلىڭلار-كى ، كىمنىڭ راست بولسا ، ھەقىقەت غالىب بولىدۇ . ئەگەر ئەمە-لىيەتتە مۇددىئاسىغا يېتەلمەي يالغانچىلىق قىلسا ، شۇ سەۋەبتىن مەغلۇپ ۋە نابۇت بولىدۇ . كۆرۈنۈشتە ھۆكۈم ئۇنىڭ مۇرادىغا ھەرقانچە مۇۋاپىق كەلگىنى بىلەن يالغانچى تەھقىق يوقالغۇچىدۇر . شۇڭا :

بېشىم ئۆزگە گەر بۇگۈن ئات سالارسەن ،
تاڭلا سەن ھەم بالا ئارا قالارسەن .
ناھەق ئىشقا كىشى گەر بولسا راۋان ،
ئۆز ۋۇجۇدىن قىلغۇسى ئۆزى ۋەيران .

دەپ ياخشى ئېيتىلغان . مەن سىلەرگە دەپ قويماي . ياخشى خۇيلۇق بولۇڭلار ، ياخشى خۇيۇڭلار ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسى بولىدۇ . ئۆ-مۈر دېگەن نەرسە باھار يامغۇرى ۋە گۈلىستان مەۋسۇمىدەك ۋاقىت-لىقتۇر . ئۇنىڭغا ئىشەنمەڭلار ، باشقىلارنىڭ زەرەر ۋە مەنپەئەتلە-رىنى ئۆزۈڭلارنىڭ پايدا - زىيىنىڭلاردەك بىلىڭلار ، ئۆزۈڭ ياخشى كۆرمىگەننى باشقىلارمۇ راۋا كۆرمەيدۇ !

مۇشۇك ئەنە شۇنداق شېرىن ئەپسانىلەر بىلەن ئۇلارغا ئەپسۇن ئوقۇدى . ئۇلار خاتىرجەم بولۇپ مۇشۇكنىڭ ئالدىغا يېقىن بېرىپ كۆڭۈللىرىنى توختىتىپ ئەرزلىرىنى ئېيتىشقا باشلىۋىدى ، مۇ-شۇك بىر ھەمله بىلەن ئىككىلىسىنى تۇتۇۋېلىپ گۆشلىرىنى مەيدە-سىنىڭ قازىنىغا سالدى . ئۇلار ئۇ يەردە ھەقىقەتنى تاپتى .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، بەتقىلىق ئالدام-چىغا ئىشەنمىگۈلۈك . ھۇۋقۇشنىڭ شۇملۇقى ۋە مەككارلىقىنىڭ

سۈپىتى ئاشۇنداق . ئۇنىڭ ئەيىبلىرى بىلەن نۇقسانلىرى ساناق-سىز . مەن پەقەت يەتتە دەريادىن بىر تامچە ، توققۇز ئاسماندىن بىر زەرزىچىلىكلا ئېيتتىم ، خالاس .

ئېيتسام ئەگەر مىڭ يىل ئۇنىڭ ۋەسىپىنى ،
تەرىپ قىلالماسمەن مىڭدىن بىر قىسمىنى .

مۇبادا ئۇنى پادىشاھلىققا كۆتۈرسەڭلار ، شاھلىق تاجىنى كىيگىنىدە ، جاپاكار پەلەك بەختسىزلىك تېشىنى شۇم بېشىغا ئۇرغۇسى ، سەلتەنەت تەختىگە ئايىغى يەتكەندە ، غەزەپ ھاسىسى بىلەن ئىنتىقام ئايىغىنى سۈندۈرغۇسى . قىسقىسى ، ئۇنىڭ پاسكىنا ۋۇجۇدى تەربىيەتنى قوبۇل قىلمايدۇ ، ئۇنىڭ ئۇچۇن قىلغان ئەمگەكلەر زايە بولىدۇ .

پاك ئېسىل گۆھەر كېرەك ئەتكىلى ئالتۇن بېزەك ،
گۆھەر بىلەن مارجان ئەمەس بەسكى ھەر تاش ، ھەر كېسەك .

قۇشلار قاغىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ، ھۇدھۇشنى پادىشاھ قىلىش نىيىتىدىن يېنىپتۇ . ھۇدھۇش دېگەن بۇ خاكسارنىڭ قاغىغا ئاچچىقى كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي نومۇسسىز قارا يۈز ، مېنىڭ كۆڭلۈمنى قاتتىق ئاغرىتتىڭ . ئىززىتىمنى دەپسەندە قىلىپ ، ماڭا خارلىقنى راۋا كۆردۈڭ . ئارىمىزدا شۇنداق گىنە ـ ئاداۋەت پەيدا قىلدىڭكى ، بۇنى يۈزىمىڭ ئەسىردىمۇ تۇگەتكىلى بولمايدۇ . كۆڭلىمىزگە پىتنە ئوتىنى شۇنداق ئۇلۇغ ياقتىڭكى ، ھەممە دەريالارنىڭ سۈيى بىلەنمۇ ئۆچۈرگىلى بولمايدۇ . بىلىپ قويغىنكى ، دەرەخنى كەسسە يىلتىزىدىن يەنە ئۇنۇپ چىقىپ يوغىنايدۇ . لېكىن مۇھەببەت كۆچىتىنى جاپا پالتىسى بىلەن كەسسە ، ئۇنىڭدىن مۇتلەق ۋاپا شېخى پەيدا بولمايدۇ . كىشىگە قىلىچتىن جاراھەت يەتسە ، ئاخىر ساقىيىدۇ ،

ئەمما كۆڭۈلگە يەتكەن سۆز يارىسى ھەرگىز ساقايمايدۇ .

كۆڭۈلگە يەتسە گەر تىلدىن جاراھەت ،
ھېچ مەلھەم قىلالماس ئۇنى سالامەت .

بەدەنگە قادالغان ئوقنى تارتىۋېلىش مۇمكىن ، لېكىن ئەگەر تىل ياسىدىن كۆڭۈلگە تەگكەن ئوقنى چىقارغىلى بولمايدۇ . ھەر-قانداق زەھەرلىك نەرسىنى باشقا بىر نەرسە توسۇيالايدۇ . ئوت سۇ بىلەن ئۆچىدۇ . زەھەرنى تەرياق باسىدۇ ، ئەمما گىنە - ئاداۋەت ئاغرىقى ھېچقانداق دورا بىلەنمۇ شىپا تاپالمايدۇ . ئەمدى بىزنىڭ جامائىتىمىز بىلەن سېنىڭ قوۋمىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاداۋەت تىكىنى شۇنداق ئۇندىكى ، يىلتىزى تەھتىسارا غا ، شاخلىرى سۇرەييا غا يەت-تى .

ھۇۋقۇش سۆزىنى تۇگىتىپ ، ئەھۋالى قايغۇلۇق ، كۆڭلى سۇ-نۇق ھالدا ئۇچۇپ كېتىپتۇ . قاغا دېگەن سۆزلىرىدىن پۇشايمان يەپ ، ئۇزاق ئەندىشىدە قاپتۇ ۋە ئۆز - ئۆزىگە : «ئۆز جامائىتىمگە كۇچلۇك دۇشمەن پەيدا قىلىپ يامان ئىش قىلدىم . قۇشلارغا نەسى-ھەت قىلىشنى ماڭا كىم قويۇپتۇ ؟ باشقا قۇشلارمۇ ھۇۋقۇشنىڭ ئەيىبىنى مەندىن ئوبدانراق بىلسىمۇ ، لېكىن ئاقىۋىتىدىن ئەندىشە قىلىپ ھېچنېمە دېمىگەنىكەن . مەنمۇ شۇنداق قىلسام بوپتىكەن . جەڭ ۋاقتىدىن باشقا چاغدا شەمشەر ئوينىتىش خاتا ئىش ئىكەن . تىل تېغىنى بىمەھەل ۋە زۆرۇرىيەتسىز ۋاقتىدا چەكسە ، بويۇن كېسىـ-لىپ باش كەتكۇسى .

ئەگەر تىل ئويلىماي سۆزلىسە سۇخەن .
تەن ئەمەس ۋەھىمىدىن تىترەر بولسا جان .

يامىنى شۇ بولدىكى ، بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى روبىرو تۇرۇپ ئېيتىلدى . بۇنىڭدا ئاداۋەتنىڭ كۇچىيىشىدە شەك يوق . چۇنكى ،

قۇلاققا ياقمايدىغان سۆز غەزەپنى زىيادە قىلىدۇ - دە ! ئۇلۇغلار : «ھەرقانداق كىشىنىڭ ئۆزىدە كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شەۋكىتى ئۇرغۇپ تۇرغان تەقدىردىمۇ ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ، جەڭ ۋە ئاداۋەتنى ئىختىيار قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى تەرياق ۋە باشقا دورىلارغا ئىشىنىپ زەھەر يېيىش ئاقىللارغا ياراشمايدۇ » دەپ ئېيتىشقاندىدى .

قاچاڭدا بولسىمۇ ھەرقانچە تەرياق ،
ئىشىنىپ زادىلا يېمىگىن زەھەر .

ھۆكۈما - پەيلاسوپلار : «ھەر كىشى سۆزىدىن ئۆزى خوپ بولسا ، ئەلۋەتتە زىيادە مەرتىۋە ، يۇقىرى دەرىجە تاپىدۇ . خۇدا ساقلىسۇنكى ، ئۆزى ناخوپ بولۇپ ، ئۆز سۆزىنى ئۆزىلا ماقۇل تېپىپ ، گەپلىرىگە رەڭگارەڭ ئىبارىلەر ۋە ھەرخىل مىسالىلار بىلەن پەرداز بەرسىمۇ ، ئىشى مالامەت بىلەن ئاياغلىشىدۇ » دەپ ئېيتقان . مېنىڭ سۆزۈم ئارتۇق ، ئۆزۈم ئۆكسۈك ئىكەنمەن . شۇڭا ئىشىنىڭ ئاخىرىنى ئويلىماپتىمەن . ئەگەر ماڭا ئاگاھلىقتىن نېسىۋە تەگكەن بولسىغۇ ، بۇرۇنراق بىر كىم بىلەن كېڭەش قىلغان ھەمدە سۆزىنىڭ ياخشى - يامىنىنى ئىلغاپ سۆزلىگەن بولار ئىكەنمەن . ھېچقانداق ئاقىللار بىلەن كېڭىشىپ باقمايلا بۇ ئىشقا كىرىشىپتىمەن . بىر مۇنچە ۋەھشەت تۇغدۇرىدىغان ۋە پىتنە پەيدا قىلىدىغان سۆزلەرنى تىلىمدىن جارى قىلىپ تاشلىدىم . ئەگەر خالايىقلار مېنى ئەسكى ، پىتنە - پاساتچى دېسىمۇ ، نادان جاھىللار قاتارىدا كۆرسىمۇ ئەجەبلىنەرلىكى يوق ئىش بولدى . «كۆپ سۆز بىكار سۆز » دېگەن ماقال توغرا ئېيتىلغانىكەن . ئادەمزاتنىڭ ھايۋانلاردىن پەرقى يۇز بىلەن دۇر . ھۆكۈمالار يامان سۆزلۈكلەرنى چارپايىدىن پەس دەرىجىدە سانىغانىدۇ ۋە تىلسىزلارنى يامان سۆزلىگۈچىلەردىن ئۈستۈن بىلىپتۇ .

چارپاينىڭ تىلى يوق سۆزگە يىراق ،
بىلسەڭ ئۇنى بەتزۇۋاندىن ياخشىراق .

سۆزنی ئېيتار چاغدا سەن باهوش بول ،
گاهىدا ئېشەك كەبى خامۇش بول .

قاغا ئۆزىگە بۇ مالامەتلەرنى كەلتۈرۈپ قويۇپ غەم - قايغۇ بىلەن ئۇچۇپ كېتىپتۇ .

— ھۇۋقۇشلار بىلەن بىزنىڭ ئىلىرىمىزدىكى ئاداۋەتنىڭ سەۋەبى شۇ ، — دەپ ، سۆزنى تۈگىتىپتۇ كارشۇناس .

— ئەي كارشۇناس ، ھەممە سۆزلىرىڭنى ئاڭلىدىم ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — سۆزلىرىڭدىن نۇرغۇن پايدىلارنى كۆردۈم . ھەركىم ئەقىللىق كىشى بىلەن سۆھبەت قىلسا ھەمدە ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىن بەھرە ئالسا ، ھامان ئۆزىنى دۆلەت - ئىقبال مەرتىۋىسى ۋە ساۋادەت - كامالەت دەرىجىسىگە يەتكۈزگۈسى .

ياخشىلارنىڭ سۆھبىتى خۇددى ئىپار ،
خۇشبۇيدىن جان ھالاۋەتلەر تاپار .
ئىشلىرى ئىدراكىغا بولغاي گۇۋا ،
سۆزلىرى ھېكمەتكە بولغاي رەھنما .

كۆڭلۈمنىڭ ئۆيى سۆزلىرىڭنىڭ چىرىغى بىلەن يورۇدى . ئەمدى قانداق چارە كۆرۈش كېرەكلىكى توغرىسىدىكى مەسلىھەتنى بايان قىل . لەشكىرىمىز ھۇۋقۇشلارنىڭ زۇلۇم ئوتىدا پەرۋانىدەك كۆيدى . خەلقنىڭ قاراغى ۋە قوشۇننىڭ ياراغى ئۇچۇن قانداق تەدبىر كۆرمەك كېرەك ؟

— ئوچۇق پىكىرلىك بىر نەچچە ۋەزىر سۆلھى ۋە تىنچلىق توغرىسىدا گەپ قىلدى ، — دەپ يەنە گەپ باشلاپتۇ كارشۇناس ، — ھېچقايسىسى ماڭا خوپ كەلمىدى . تولۇق ئىشەنچىم بارکى ، ھىيلە بىزنىڭ ئىشىمىزنى ئوڭلايدۇ . نۇرغۇن كىشىلەر ھىيلە ۋە مادارا يوللىرى بىلەن مەقسەتلىرىگە يەتكەن . جېدەل بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ . بۇ خۇددى كەرەكان شەھىرىدىكى ھەييار جەللىگۈرلەر ھىيلە

بىلەن زاھىتنىڭ قولىدىن قوينى ئېلىپ يېگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— كەرەكان شەھىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس .

زاھىت بىلەن ئالدامچىلارنىڭ ھېكايىسى

كەرەكان شەھىرىدە بىرنەچچە ھەييار جەللىگۇرلەر بار ئىكەن . بىر كۈنى بىر زاھىت بازاردىن بىر قوي سېتىۋېلىپ يېتىلەپ كېتىۋاتسا ، ھېلىقى جەللىگۇرلەرنىڭ نەزىرى قويغا چۈشۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلار : «بۇ قوينى ئۇ ساددا دىل زاھىتتىن ھىيلىنىڭ زورى بىلەن ئالىمىز » دەپ تىل بىرىكتۈرۈپتۇ . شۇ ئەسنادا جەللىگۇرلەرنىڭ بىرى ئۇدۇلغا كېلىپ :

— ھەي شەيخ ، بۇ ئىتنى قاياقتىن ئېلىپ كېلىۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— بۇ ئىتنى نەگە ئېلىپ كېتىۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ بىرئازدىن كېيىن يەنە بىرى كېلىپ .

كېيىن يەنە بىرى باشقا بىر تەرەپتىن كېلىپ :

— ھەي بۇزرۇكۋار ، شىكارغا ماڭدىڭمۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

ئۇنىڭدىن كېيىن تۆتىنچىسى پەيدا بولۇپ :

— ئەي ئەزىز ، بۇ ئىتنى نەچچە پۇلغا سېتىۋالدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ . يەنە بىرى كېلىپ تەنە قىلىپ :

— بۇ ئۆزىنى مەن زاھىت دەيدۇ . قول بىلەن تونىنى بۇ ئىت بىلەن بۇلغاپتۇ ، — دېسە ، يەنە بىرى :

— ئۇنداق دېمە . بۇ ، خۇدانى ئىزدىگۈچى كىشى ، تەڭرىنىڭ رازىلىقىنى دەپ ، بۇ ئىتنى پەرۋىش قىلىش ئۈچۈن ئالغان ئوخشايدۇ ، — دەپتۇ .

شۇ تەرىقىدە بۇ مەككارلارنىڭ ھەر بىرى بىر خىل ئەپسۇن ئوقۇپتۇ . ھەممىسىنىڭ سۆزى بىر يەردىن چىققاچقا ، زاھىتنىڭ كۆڭلىگە شەك چۈشۈپتۇ ـ دە : «بۇ جانىۋارنى ماڭا ساتقان كىشى جادۇگەر ئوخشايدۇ . كۆزۈمنى باغلاپ ئىتنى ماڭا قويۇرستىپ-تۇ . بۇ ئىتنى قويۇۋەتمەكتىن ياخشى ئىش يوق . بۇنى ساتقان كىشىنى تېپىپ پۇلۇمنى يانداۇرۇۋالاي» دېگەن ئويغا كېلىپ ، ساددىلىقىدىن قوينى قويۇۋېتىپ بازارغا قاراپ مېڭىپتۇ . ھېلىقى جەللىگۇرلەر كېلىپ قوينى تۇتۇپ ، خىلۋەتكە ئېلىپ بېرىپ سويۇپ-تۇ . زاھىت ئاشۇنداق ھېيلىگە ئالدىنىپ قويدىن ئايرىلىپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، بىزمۇ ھېيلە يولـ-نى تۇتۇشمىز كېرەك . مىكىر ۋە ئالدام ئىشلەتمىسەك ، ھۇۋقۇش-لارغا غالىب كېلەلمەيمىز .

رەقىبكە قۇۋۇتىڭ يەتمىسە ئەگەر ،
مىكىر بىلەن بەر ئۇنىڭ جازاسىنى .
ئەگەر كۈچۈڭ يەتمىسە ، ئوشتۇغايسەن ،
ھېيلىلەرنىڭ زورى بىلەن ياسىنى .

ـــ قانداق ھېيلىلەرنى ئويلىدىڭ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

ـــ بۇ ئىشقا ئۆزۈمنى پىدا قىلماقچىمەن ، ـــ دەپتۇ كارشۇ-ناس ، ـــ نۇرغۇن جاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىر جاندىن ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىدۇ . مەسلىھىتىم مۇنداق ، ھەممە لەشكەرلەر-نىڭ ئالدىدا سىز ماڭا ئاچچىقلانغان قىياپەتتە غەزەپ بىلەن بۇيرۇق بېرىڭ ، شۇ چاغدا قاغىلار كېلىپ قانات ـ قۇيرۇقلىرىمنى يۇلۇپ ، ئەزايى بەدەنلىرىمنى قانغا مىلەپ ، دەرەخنىڭ تۈۋىگە تاشلاپ قوي-سۇن . سىز ھەممە لەشكەرلىرىڭىز بىلەن كۆچۈپ كېتىپ ، باشقا يەردە ماكان تۇتۇپ ماڭا قاراپ تۇرۇڭ ، مەن دۇشمەنلەرنىڭ ئىشلـ-رىنى ھېيلە بىلەن جايلاپ خىزمىتىڭىزگە كېلىمەن .

پادىشاھ خىلۋەت ئۆيىدىن غەزەپ بىلەن چىقىپتۇ . ھەممە خالا-

يىق ۋە لەشكىرى قانداق تەدبىر قىلىپ چىقارغىن دەپ ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇرۇشقانىكەن ، ئۇلار پادىشاھنىڭ چىرايىدىكى غەزەپ ئەسىرىنى كۆرۈپ ، قورقۇپ باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشىپتۇ . پادىشاھ بۇيرۇق قىلىش بىلەن بىر دەمدىلا كارشۇناسنىڭ پەر - قاناتلىرى يۇڭدىلىپ تاشلىنىپتۇ . قاغىلارنىڭ تۇمشۇقلىرىنىڭ زەربىسىدىن ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى قانغا بويىلىپتۇ . كارشۇناسنى دەرەخ تۈۋىگە تاشلاپ ، ھەممە خالايىق ۋە لەشكەرلەر پادىشاھنىڭ كەينىدىن كۆچۈپ كېتىپتۇ ۋە تەينىلەنگەن يەرگە بېرىپ جايلىشىپ- تۇ . ئۇلار يۇرگەن چاغدا كۇن ئولتۇرغان بولۇپ ، قۇدرەت پەردازچىسى يۇلتۇز كېلىنلىرىنى ئاسمان مەنزىرىدە جىلۋىگە كەلتۈرگەنىكەن .

قاراڭغۇلۇق بەرخ ئۆزرە لەشكەر چېكىپ ،
يۇلتۇزلار ئالەمگە ئۆز نۇرىن چېچىپ .

شۇ كۇنى ھۇۋقۇشلار پادىشاھى شاباھەڭ ۋەزىرلىرى بىلەن كەچكىچە مەسلىھەتلىشىپ : «بىز قاغىلارنىڭ ماكانىنى كۆردۇق . بىر مۇنچىسىنى زەخمىلەندۈردۇق . بۇگۇن ئاخشام يەنە بېرىپ بىر كېچىلىك ھۇجۇم قىلساق ، بىر يولى ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈپ دۇشمەن نەسلىنى قۇرۇتىمىز ۋە پاراغەت بىلەن كۇن ئۆتكۈزىمىز » دەپ قارار قىلىشقانىكەن . شۇ تۇندە ھۇۋقۇشلار شەۋكەت ۋە قۇۋۋەتلىرىگە تايىنىپ ، قارا لىباسلىرىنى كىيىپ ، ئۆزلىرىگە زىننەت قىلىپ ، كېچىلىك ھۇجۇم بايرىقىنى كۆتۈرۈپتۇ ۋە شاباھەڭ ھەممە سىپاھلىرى بىلەن كېچىلىك ھۇجۇم قىلىپ قاغىلارنىڭ تۇرالغۇسىغا يۇرۇش قىپتۇ .

ئۇرۇشخۇمار گۇرۇھ ئىدى قانخورلۇقى ھەددىدىن ئاشقان ،
قارا كۆڭلى پىتنىخورلۇق ئاداۋەتكە تولۇپ تاشقان .

ئۇلار ھېلىقى دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ . لېكىن قاغىلاردىن ھېچ ئەسەر ۋە خەۋەر تاپالماپتۇ . ھۇۋقۇشلار تەرەپ - تەرەپكە ۋېرىپ ئىزدەپتۇ . ئۇلار كارشۇناسىنىڭ دەرەخ تۈۋىدە مەجرۇھ ۋە شىكەستە ھالەتتە يېتىپ قايغۇلۇق ئاۋازدا ناله قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ شاباھەڭگە مەلۇم قىپتۇ . شاباھەڭ بىر قانچە يېقىنلىرى بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا كەپتۇ .

— سەن كىم ؟ نېمە سەۋەبتىن مۇنداق بولدۇڭ ؟— دەپ سوراپتۇ شاباھەڭ .

كارشۇناس ئۆزىنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنى ، ئۆزىنىڭ قىرۇزىگە ۋەزىر ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭ جاپاسى بىلەن مۇشۇ ھالغا چۈشكەنلىكىنى ئۇلارغا بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ .

— ھە ، ئۇقتۇم ، خەۋىرىڭنىمۇ ئاڭلىغانىدىم ،— دەپتۇ شاباھەڭ ،— قاغىلار نەگە كەتتى ؟ شۇنى ئېيتىپ بەر ؟

— مېنى بۇ ھالغا سالغىنىدىن ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى ھېچ ئۇقالمىدىم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كارشۇناس .

— سەن قىرۇزنىڭ ۋەزىرى ئىدىڭ . ھەممە ئىشتا ساڭا ئىشىنەتتىكەن . نېمە خىيانەت ۋە قايسى جىنايەت بىلەن سېنى خورلىدى ؟

— قىرۇزنىڭ دەرگاھىدىكى مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى ماڭا دۇشمەن بولدى . ئۇنىڭ يېنىدا چوڭ مەرتىۋە تاپقىنىمغا ھەسەت قىلدى . تىل بىرىكتۈرۈپ مېنى ئۇنىڭغا چاقتى . شۇ سەۋەبتىن ئۇ مەندىن گۇمانلاندى ، مېنىڭ قىلغان ھەممە خىزمەتلىرىمنىڭ ئەجرى بەربات بولدى .

بارچە قىلغان خىزمەتلىرىم بولدى مەنمەت ،
ھېچ كىشىگە بەرمە تەڭرىم بۇنچە كۈلپەت .

— نېمە ئۈچۈن گۇمان قىلدى ؟

— سىلەرنىڭ كېچىلىك ھۇجۇملىرىڭلاردىن كېيىن قىرۇزە

ھەممە ۋەزىرلىرىنى يىغىپ ، شۇ ھادىسە توغرىسىدا ھەر بىرىدىن مەسلىھەت سورىدى . نۆۋەت ماڭا كەلگەندە : «سېنىڭ مەسلىھىتىڭ قانداق ؟» دەپ سورىدى . مەن : «ھۇۋقۇش لەشكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغۇچىلىق كۈچىمىز يوق . قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتتە ئۇلار بىزدىن ئارتۇق . ئۇنىڭدىن قالسا بۇ زامانىدا بەخت ـ دۆلەت ھۇۋقۇش پادىشاھىغا بېقىپتۇ . سائادەت ئىگىسى بىلەن بىر نەچچە قېتىم ئۇرۇش قىلماق مۇشەققەتلىرىڭ ئىشىكى ۋە بەختسىزلىكلىرىڭ بەلگىسى بولىدۇ .

ئەگەر ئۆيدە پەھلىۋان بولسا خوتۇن ،
ئۆزى ئۆلۈپ ، ئۆينى ھەم بۇزار پۇتۇن .

مېنىڭچە ئەلچى ئەۋەتەيلى ، ئەگەر جەڭ ئوتىنى ياندۇرىدىغان بولسا ، بىز جاھاندا تۇتۇندەك تارقاپ كېتىمىز . ئەگەر ياراشماقچى بولسا ، باج ـ خىراجەتتىن نېمىنى تەلەپ قىلسا ، شۇنى جان ـ دىلىمىز بىلەن قوبۇل قىلايلى ۋە ئۇنىڭغا مىننەتدار بولايلى » دېدىم .

ئەگەر بېشىڭ كېرەك بولسا بەرگىل خىراج ،
بولمىسا ھەم باش كېتىپ ، ھەم قالمىغاي تاج .

بۇ تەدبىرگە فىرۇزە ئاچچىقلىنىپ : «نېمە دەپ ۋالاقشۇاتىسەن ؟ مېنى ھۇۋقۇشنىڭ لەشكەرلىرىدىن ۋە ئۇنىڭ ھۇجۇم قىلىشىدىن قورقتىشقا قانداق پېتىنىدىڭ ؟ مېنىڭ لەشكىرىمنى ئۇنىڭ چېرىكلىرى ئالدىدا ھەقىر ھېسابلاۋاتامسەن ؟ » دېدى .

ئەگەر دۇشمەن قىلىچ بىلەن قىلسا ھۇجۇم ،
تىغدىن ئۆتكۈر نەيزەم بىلەن قىلارمەن گۇم .

مەن يەنە نەسىھەت تىلىمنى چىقاردىم :
— ھەي پادىشاھ ! ئۆز رايىڭ بىلەن ئىش قىلما ، ساۋاب يولدىن چىقما ، تەۋەززۇنى لايىق تۇت ، كۇچلۇك دۇشمەننى يالۋۇرۇش ۋە ياۋاشلىق بىلەن رام قىلغىلى بولىدۇ ، سەركەش① ئۇۋنى مادارا ۋە مۇلايىملىق بىلەن دامغا چۇشۇرگىلى بولىدۇ .

ئىككى ئالەم راھىتى بۇ ئىككى سۆز تەپسىرىدۇر :
دوستلىرىغا لۇتفى ، دۇشمەنگە مادارا ئەيلىمەك .

مەسىلەن ، قاتتىق بوران كەلسە ، ئاجىز گىياھ مادارا ۋە مۇلايىملىق بىلەن ئۇنىڭ زەخمىسىدىن ساق قالىدۇ . دەرەخ بولسا ئۆزىنىڭ شاخلىرىنىڭ كۆپلۇكى ۋە يىلتىزىنىڭ چوڭلۇقىغا ئىشىنىپ سەركەشلىك قىلىپ تۇرغاچقا ، ئۇنى بىر ھىيلە بىلەن قومۇرۇپ تاشلايدۇ .

قاغىلار مېنىڭ نەسىھىتىمدىن ئاچچىقلىنىپ : «سەن ھۇۋقۇشلارغا يان بېسىپ بىزنى كەمسىتتىڭ» دېيىشتى . فىرۇزە دۇشمەنلەرنىڭ سۆزىگە كىرىپ بۇيرۇق بەردى — دە ، بىردەمدىلا مېنى بۇ ھالغا چۇشۇرۇپ قويدى ، ئۇلارنىڭ خۇي — پەيلىدىن قارىغاندا ، ئۇلار سىلەر بىلەن جەڭ قىلىشقا تەييارلىنىۋاتىدۇ .

شاباھەڭ كارشۇناسنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ ، ئۆز ۋەزىرلىرىنىڭ بىرىدىن :

— قاغىلارنىڭ بۇ ئىشىغا نېمە دەيسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ .

ۋەزىر مۇنداق دەپتۇ :

— بۇنىڭدىن ئەندىشە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق . تېزرەك ئۇنى ئۆلتۈرۈپ بۇلارنى يەر يۈزىدىن تازىلاش كېرەك . بۇ ئۆچكەن ئوت بولسىمۇ ، لېكىن قوقاس ، ئىچىدە ئوت بار . مۇبادا بۇ ئوت تۇتىشىپ كەتسە ، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش تەس بولىدۇ . ھەرقانداق كىشى دۇشمىنىگە پۇرسەتنى بېرىپ قويسا ، ئۇنداق پۇرسەتكە قايتا قادىر

① سەركەش — باشباشتاق .

بولالمايدۇ . پۇرسەت كەتكەندىن كېيىن نادامەت ۋە پۇشايمان قىلغان بىلەن پايدا بەرمەيدۇ . ئەگەر ھەر كىم دۇشمەننى ئاجىز ۋە تەنھا كۆرسە ، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇش كېرەك . ئۇ ئۇنىڭدىن خالاس بولۇۋالسا ، ئاقىۋەت ئۇنىڭغا خالاسلىق بەرمەيدۇ . ئەي پادىشاھ ، ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەڭ ، ئەپسۇنلىرىغا قۇلاق سالماڭ ، ئۇلۇغلار : «سىنالمىغان دوستقا ئىشىنىش ئەقىللىقنىڭ ئىشى ئەمەس» دەپتىكەن . دۇشمەننىڭ مەككارلىقى كۆرۈنۈپ تۇرسا ، ئۇنىڭغا قانداق ئىشەنگىلى بولسۇن ؟

يوقتۇر ئىشەنچ دوستقىمۇ بۇ زاماندا ،
بۇ رەقىب سۆزىگە پۇتمەكلىك خاتا .

كارشۇناس ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ، ئاھ تارتىپ ناله قىپتۇ :

كۆڭلۈم جىسمى رەنج بىلەن بولغانىدى جاراھەت ،
بۇ جاراھەت ئۇستىگە نەشتەر ئۇرماق نە ھاجەت .

بۇ سۆز شاباھەڭگە تەسىر قىلىپ يەنە بىر ۋەزىردىن سوراپتۇ :
— سېنىڭچە قانداق قىلساق بولار ؟
— مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قوشۇلمايمەن . چۈنكى ، مەردلەر ئەھلى دۇشمەننى ئاجىز ۋە بىچارە ھالدا ئۇچراتقاندا ، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىشى ۋە ئېھسان كۆرسىتىشى كېرەك . رەھىم - شەپقەت ئۇنىڭغا يارىدىم قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ . سودىگەرنىڭ خوتۇنى ئوغرىدىن قورققانلىقى سەۋەبىدىن ئېرىگە ئامراق بولۇپ كەتكەنلىكى بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ ،— دەپتۇ ئۇ ۋەزىر .
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— بىر سودىگەر بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئىككىنچى ۋەزىر .

سودىگەر بىلەن خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى

بىر سودىگەر بار بولۇپ ، ئۇنىڭ مالىلىرى ناھايىتى كۆپ ئىكەن . لېكىن ئۇ بەختۇي ، قوپال ئادەم ئىكەن . بۇ ئەيىبىنى ئاز دەپ ، تېخى ئاچچىقى يامان ، بېخىل ، قاتتىق قول ئىكەن .

دوزاختىكى دېۋىدەك ئىدى تەلەتى شۇنچە سەت ،
قاغىدەك كۆڭلى قارا ، ھەم باغرى تاش ، ھەم بەتنىيەت .

بۇ تەلەتى سەتتىڭ بىر خوتۇنى بار ئىكەن . ئۇ ناھايىتى چىرايلىق ۋە پاكىز ئايال بولۇپ ، ئون تۆت كۈنلۈك ئاي ئۇنىڭ يۈزىدىن نۇر ئېلىپ ، قاراڭغۇ كېچىنى كۈندۈزدىن يورۇقراق قىلىدىكەن . ئاسمان پەشتىقىنىڭ جاھانىنى يورۇتقۇچى قەندىلىدەك جامالىنىڭ شولىسىغا ئاپتاپ تاقەت قىلالمايدىكەن .

قامىتى زىبا ئۇنىڭ رۇخسارى تولغان ئاي ئىدى ،
كەم ئىدى ئالەم ئارا ئۇنداق گۈزەل ھۆسنى كامال .
ھەر نېمەرسە يازسا تەرىپلەپ ، خىيالىم قىلىمى ،
ئۇنىڭدىن ئارتۇقراق ئىدى ئۇ دىلبەرى ساھىبجامال .

ئېرى ئۇنىڭغا بەك كۆيگەچكە ، ۋەسلىگە يېتىش ئۇچۇن شۇنچە ئىشق ـ مۇھەببەت بىلدۇرسىمۇ خوتۇنى ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە ئالدانمايدىكەن . ئېرى قانچە يېقىنلاشسا ، خوتۇنى ئۆزىنى شۇنچە قاچۇرىدىكەن . چۈنكى ، خوتۇن ئېرىنىڭ بەختۇي ، قاشاڭ ۋە بېشىمىلىكىدىن بىزار ئىكەن . شۇڭا ئېرىنىڭ قولى ئۇنىڭ چاچ بېغىغا يەتمەيدىكەن . يۈز گۈلىستانىدىن مۇراد گۈلىنى ئېرىنىڭ كۆزىگە كۆرسەتمەي كەلگەنىكەن . بىر كۈنى كېچىسى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە

ئوغرى كىرىپتۇ . سودىگەر ئۇيقۇدا ، لېكىن خوتۇن ئويغاق بولغاچقا ، ئوغرى كىرگىنىنى تۇيۇپ ئېرىنى مەھكەم قۇچاقلىۋاپتۇ . سودىگەر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ كېتىپ : «غايىبتىن ماڭا شەپقەت ياغدى» دەپ خۇشال بوپتۇ ۋە كۆزىنى ئېچىپ ئوغرىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە : «ئەي مەرد يىگىت ، قەدىمكىگە مۇبارەك بولسۇن ، مالىڭنى قانچە خالىساڭ شۇنچە ئال . چۈنكى بۇ جاپاكەش ، بىۋاپا خوتۇن سېنىڭ قەدىمكىڭنى بەرىكىتىدىن ماڭا ئامراق ، مېھرىبان بولدى» دەپتۇ .

بۇ مىسالىنىڭ پايدىسى شۇكى ، بەزى ھالەت ۋە سۈرەتلەرنى كۆرگەندە ، كىشىگە رەھىم ۋە مېھرىبانلىق قىلىشتىن بۆلەك نەرسە لايىق كەلمەيدۇ . بۇ قاغا شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ .

— بۇ مەسىلىدە سېنىڭ پىكرىڭ قانداق ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۇچىنچى ۋەزىردىن .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇچىنچى ۋەزىر ، — ئۇنىڭدىن تىرىكلىك لىباسىنى سالدۇرۇۋالماڭ ، بەلكى ئامانلىق بېرىپ كىيىم ـ كېچەك كىيدۈرۈپ ، ياخشى پەرۋىش كۆرسىتىڭ ۋە تەربىيەت قىلىڭ . بۇمۇ سىزنىڭ ئىنئام ۋە ئېھسانلىرىڭىزنى كۆرۈپ ، سىزگە خىزمەت قىلىشنى خالاپ ، سىزنىڭ ھەققىڭىزدە ئىخلاس ۋە ئېتىقاد قىلىدىغان بولسۇن . چۈنكى قىرۇزىگە تەرەپتار بولۇپ ، ياخشى كۆڭلى بىلەن نەسىھەت قىلغانكەن ، سىزگىمۇ جان كۆيەرلىك بىلەن مەسلىھەت كۆرسىتىشى مۇمكىن . ئاقىللار دۇشمەنلىرىدىن قانچىنى قولغا كەلتۈرسە ، ئۇنىڭغا شەپقەت بىلەن مەدەت قىلىدۇ . بۇنداق مېھرىبانلىقنى ئاڭلاش بىلەن ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بۇ تەرەپكە مايىل بولۇپ بۆلۈنىدۇ . ھەممە دۇشمەنلەر ئىككىگە بۆلۈنۈپ ، ئارىدا بۆلگۈنچىلىك پەيدا بولسا ، ئاندىن دوستلارنىڭ ئىشلىرىغا ئوڭۇشلۇق ۋە خاتىرجەملىك ھاسىل بولىدۇ . شەيتان بىلەن ئوغرىلارنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولغان جاڭجال زاھىتنىڭ سالامەت قېلىشى ۋە كۆڭلىنىڭ خۇشلۇقىغا سەۋەب بولغاندەكەن .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— باغدات شەھىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئۇچىنچى ۋەزىر .

شەيتان ، ئوغرى ۋە زاھىتنىڭ ھېكايىسى

باغدات شەھىرىنىڭ يېنىدا بىر زاھىت بار ئىكەن . ئۇ ناھايىتى پاك تەبىئەتلىك كىشى بولۇپ كېچە - كۈندۈز ئىبادەت قىلىدىكەن . ئۇ دۇنيا تەئەللۇقاتىنىڭ غۇبارىدىن ئېتەك قېقىپ ، پۈتۈن ھىممىتى ۋە تىلىكىنى تەۋەككۇل ئىلكىگە بەرگەنىكەن . چۈنكى ئۇ جاپا تىكىنىڭ سانجىلىشى ئارقىلىق مەنپەئەت شارابىنىڭ قولغا كېلىدىغانلىقىنى ، خەزىنە ۋە مال - دۇنيانىڭ رەنج - مېھنەت ۋە بالا - قازا ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغانلىقىنى بىلىدىكەن .

جاھاندا ئاختۇرۇپ كۆرسەم تېكەنسىز يوق ئىكەن گۈلباغ ،
ئەگەر باغ لالىسى بولسا ئۇنىڭ كۆكسىدە ھەم يۇز داغ .
ھەرنە قاتتىق دەرد - ئەلەمگە كۆنىدىكەن كىشىلەر ،
غەم بىلەن سارغايسا رەڭگى ، دەيدىكەن : «بۇ رەڭگى زەر» .

شۇڭا ئۇ قانائەت بۇلۇڭىدا پاراغەت ياقىسىغا بېشىنى تىقىپ ، ئۆزىگە غايىبتىن تۆھپىلەرنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرىدىكەن .

تەڭرى ھەرقانداق بەرسە زىيادەت ،
قىلماق ئەلادۇر ئاڭا قانائەت .

بىر كۈنى بىر كىشى ئۇنىڭغا سېغىن كالىدىن بىرنى ئېلىپ كەپتۇ . بىر ئوغرى ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ ، كالىنى كۆزلەپ كېچىسى زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا مېڭىپتۇ . يولدا كېتىۋاتسا ،

شەيتان ئادەم سۈرتىدە بولۇپ ئۇنىڭغا ھەمراھ بوپتۇ .
— سەن كىم ؟ نەگە بارىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغرى ئۇنىڭ-
دىن .
— مەن شەيتان ، زاھىتنى ئۆلتۈرگىلى بارىمەن ، — دەپتۇ
شەيتان .
— ئۇنى نېمىشقا ئۆلتۈرىسەن ؟
— بۇ ئەۋلىيالارنىڭ تالاپىتى بىلەن ھەممە كىشى توۋا قىلىپ
ئىنايەت يولىنى تۇتىدىغان بولۇپ كەتتى . مېنىڭ ئېزىتقۇلۇقۇمنىڭ
بازىرى كاسات بولۇپ قالدى . مەنغۇ ئۆز ھالىمنى دەپ بەردىم .
سەنمۇ ئۆزۈڭنىڭ كىم ئىكەنلىكىڭنى ۋە نېمە ئىشنى كۆزلەپ
ئۆيدىن چىققانلىقىڭنى ئېيتىپ بەر .
— مەن ئالدامچىلىقنى كەسىپ قىلغان ئادەممەن . خالايىقنىڭ
مالىلىرىنى پىنھاندا ئېلىۋېلىپ ، كۆڭلىگە ھەسرەت ئوتىدىن داغ
سالىمەن . زاھىتنىڭ سېمىز بىر كالىسى بار . بۈگۈن شۇنى ئې-
لىپ ، مەئىشىتىمگە سەرپ قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتىمەن .
— سەن مېنىڭ جېنىم ئىكەنسەن ، — دەپتۇ شەيتان ، —
خۇداغا شۈكۈر ، ئارىمىزدا ئوخشاشلىق بار ئىكەن . ئىككىمىز بىر
كىشىنى قەستلەپ كېتىۋېتىپتىمىز . ئۇنداق بولسا ئىككىمىز بىر-
لىكتە زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا بارايلى .
ئۇلار شۇنداق گەپلىشىپ ئۇ يەرگە يېتىپ بارغاندا ، زاھىت
ئىبادەتتىن پارىغ بولۇپ ئۇخلاپ قالغانىكەن . ئوغرى : «ئەگەر
شەيتان مەندىن بۇرۇن ئۇنى ئۆلتۈرگىلى كىرسە ، زاھىت تۇيۇپ
قېلىپ پەرياد قىلىشى مۇمكىن . ئۇ چاغدا مەن كالىنى ئالالماي
قالىمەن» دەپ ئويلاپتۇ . شەيتان بولسا : «ئەگەر ئوغرى بۇرۇنراق
كىرىپ كالىنى ئالىدىغان بولسا ، ئەلۋەتتە ئىشكنى ئاچىدۇ . ئۇ
چاغدا قوۋۇقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ زاھىت ئويغىنىپ قالسا ، مەن
ئۇنى ئۆلتۈرەلمەي قالىمەن» دەپ ئويلاپ ، ئوغرىغا :
— ھەي بۇرادەر ، ئازراق تەخىر قىل ، مەن زاھىتنى ئۆلتۈر-
گەندىن كېيىن ، سەن كالىغا ئاسانلا ئىگە بولالايسەن ، — دەپتۇ .

— ئاۋۋال مەن كالىنى ئېلىۋالاي ، ئاندىن كېيىن سەن ئىشىڭغا قەدەم قويغىن ،— دەپتۇ ئوغرى .

شۇنداق تالاش - تارتىش قىلىۋەرگەندىن كېيىن ئوغرى :

— ھەي زاھىت ، بۇ يەردە بىر شەيتان سېنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋاتىدۇ ،— دەپ توۋلاپتۇ .

— ئاگاھ بول ، كالاڭغا ئوغرى كەلدى ،— دەپ ۋارقىراپتۇ شەيتانمۇ .

زاھىت بۇلارنىڭ ئاۋازىدىن ئويغىنىپ غوۋغا كۆتۈرگەنىكەن ، ھەممە قوشنىلىرى تېزدىن يېغىلىشىپتۇ . شەيتان بىلەن ئوغرى بولسا قېچىپ كېتىپتۇ . زاھىتنىڭ جېنى ۋە مېلى دۇشمەنلىرىنىڭ ئىختىلاپى تۈپەيلىدىن ئامان قاپتۇ .

لەشكىرىي دۇشمەن ئىچىدە كۆرسەڭ ئەگەر سەن ئىختىلاپ ، ھاجەت بولماس تىغ چېكىش ، خەنجەرگە كىيدۇرگەن غىلاپ .

ئۇچىنچى ۋەزىر بۇ ھېكايىسىنى تامام قىلغاندىن كېيىن ئىلگىرىكى ۋەزىرنىڭ ئاچچىقى كەپتۇ .

— كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى ،— دەپتۇ ئۇ ،— بۇ قاغا سىزنى ھىيلە بىلەن ئۆزىگە جەلپ قىلىۋاپتۇ . غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىڭ . بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھ بولۇڭكى ، ئاقىللار ئۆزلىرىنى دۇشمەننىڭ ھىيلە - مىكرىدىن ياخشى مۇھاپىزەت قىلىدۇ ، دۇشمەننىڭ يالغان سۆزلىرى بىلەن يولدىن چىقمايدۇ . غاپىل كىشىلەر بولسا دۇشمەننىڭ يالۇرۇشى ۋە مۇلايىملىقىنى كۆرۈپ ، ئاداۋەتنى ئۇنتۇيدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئاشنا بولىدۇ . ئۇلار دۇشمەننىڭ سىرتىنى پەردازلاپ كۆرسەتكەن بىلەن كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلىنىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ .

قاپقارا زۇلفۇڭغا ئېيتتىمكىم : «قاراقچى بولمىغىن ، ئۆتسىمۇ يىللار لېكىن تاشلىمىدى ئۇ ئادىتىن .

بىخۇدلۇق قىلىپ دۇشمەننىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ كەتمەڭلار ، يامان خوتۇننىڭ سۆزىگە گول بولغان ياغاچچىنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالماڭلار يەنە .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— سەرانداپ شەھىرىدە بىر ياغاچچى بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

ئەخمەق ياغاچچىنىڭ ھېكايىسى

سەرانداپ شەھىرىدە ناھايىتى نادان بىر ياغاچچى بار ئىكەن . ئۇنىڭ ناھايىتى مەككار ، لېكىن ساھىبجامال بىر خوتۇنى بار ئىكەن . بۇ خوتۇن ئاھۇ كۆزلىرىنى ئوينىتىش بىلەن غەزەپلىك شىرنىمۇ شىكار قىلالايدىكەن . رەڭۋازلىق ئۇسۇلى بىلەن جاھان زېرەكلىرىنىڭ كۆزىنىمۇ ئالىچەكمەن قىلىۋېتەلەيدىكەن .

كېلىشكەن نازىنىن ، ئۆزى ھىيلىگەر ،
ئىدى ئۇ ئىشق ئەھلىدىن ئوۋلىغان دىلبەر .
زۇلفىدىن خۇش پۇراق ئالاتتى سۇمبۇل ،
ھۆسنىدىن رەشك ئېتىپ يىغلار ئىدى قۇل .

ياغاچچى ئۇنىڭغا شۇنداق كۆڭۈل بەرگەنىكەنكى ، خوتۇنىنىڭ دىدارىنى بىر سائەت كۆرمەي قالسا ، ئارام تاپالمايدىكەن . خوتۇنى بولسا ، پەقەت زۆرۈرىيەت ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا ناز قىلىپ قويىدىكەن . لېكىن ئىشرەت بەزمىسىدە مۇراد جامىنى باشقا ئۇلپەتلەر بىلەن ئىچىدىكەن . ئۇلارغا بىر يىگىت قوشنا بولۇپ ، ئۇ قەددى ـ قامىتى جان بوستانىدا ئۆسكەن سەرۋىدەك قامەتلىك ، يۈزى ھايات سۇيى بىلەن چېھرىسىنى يۇغان گۈلدەك پاكىز تەلەتلىك يىگىت ئىكەن .

ئاي ۋە كۈندە يوق ئىدى ئۇنداق تەلەت ،
ئىپار بۇي ھەم سەرۋىدەك قەددى ـ قامەت .

خوتۇننىڭ ئۇ يىگىتكە كۆزى چۈشۈپتۇ ، يىگىتنىڭ كۆڭلىمۇ ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە باغلىنىپتۇ . ئۇلار بارا ـ بارا قاش ـ كۆز ئېتىشىشتىن ئۆتۈپ ، سۆھبەت تۈزۈشكە باشلىشىپتۇ ۋە ھەر كۈنى ئەتىگەن ـ كەچتە ئۆزئارا تېپىشىپ ، ۋىسال شارابى بىلەن تەشنالىقىنى قاندۇرۇشۇپتۇ . ئۇ ئىككى يار ئۆزئارا تېپىشىدىغان چاغدا ، روشەن كۈن ئۇلارغا قاراڭغۇ تۈندەك كۆرۈنىدىكەن . ئۇلارنىڭ سۆھبەتلىرىنىڭ شامىنىڭ يورۇغانلىقىنى كۆرسە ، ھەسەت قىلغۇچىلارنىڭ كۆڭۈللىرى رەشك ئوتىدىكى قورۇق ئوتۇندەك كۆيىدىكەن .

يوق دىلىمدا ھېچ ھەسەت كىشىنىڭ پۇل ـ مېلىغا ،
ھەسەت يەرمەن دائىما يارىنىڭ ۋىسالىغا .

ھەسەتخورلار ياغاچچىغا ئۇ ھالدىن خەۋەر بېرىپتۇ . ئۇ بىچارە غەيرەتسىز بولغانلىقى ئۈچۈن : «ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمەي تۇرۇپ چارىسىنى قىلمايمەن» دېگەن خىيالغا كەپتۇ ۋە بىر كۈنى خوتۇنىغا :

— ماڭا ئوزۇق تەييارلاپ بەرگىن ، قىشلاققا بارىمەن . ئۇ يەر ئۇزاق بولمىسمۇ ، ئۇ يەردە بىر نەچچە كۈن تۇرۇپ كەلمەكچىمەن . لېكىن سېنىڭ پىراقىڭدا ئەھۋالىم نېمە بولاركىن ؟ — دەپتۇ .

زۆرۈرىيەتتىن كېتەر بولدۇم سەندىن يىراق ،
بىئىختىيار كۆيدۈرمەكتە دىلنى پىراق .

خوتۇنى ئېرىدىن ئايرىلغىنىغا يالغاندىن يىغلىغان بولۇپ ،

مىكىرلىك كۆزىدىن شادلىق ياشلىرىنى تۆكۈپ ، ئوزۇق تەييارلاپ ئۇنى يولغا ساپتۇ ۋە : «ئەمدى ئۆي ئوڭچە قالدى . بېغىمغا كەل ، گۈل ئېچىلدى ، تىكەن يوقالدى» دەپ ئاشىقىغا خەۋەر قىپتۇ . يىگىت بولسا : «كېچىسى ئەل ئايىغى بېسىققاندا باراي» دەپ ۋەدە قىپتۇ . خوتۇن خۇشال بولۇپ ، مېھماندارچىلىق خىزمىتىلىرىنى تەييارلاپتۇ .

سائادەت شۇ ئەمەسمۇ ئۇ قۇياش يۈزلۈك گۈزەل مېھمان ،
كېلىپ قاراڭغۇ كۆلبەمگە ، ئۇنى بىر ئەيلىسە روشەن .

كېچىسى ياغاچچى ئاستا ئۆيگە كىرىۋېلىپ ، كارىۋاتنىڭ ئاسىتىغا مۆكۈنۈۋاپتۇ . بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن يىگىت كەپتۇ ۋە ئاي بىلەن كۇن ئۇچراشقاندەك خوتۇن بىلەن ئىشقۇازلىق قىلىشقا باشلاپتۇ . گاھىدا زىبا يۈزلۈك يىگىت يېقىملىق كەرەشمىسى بىلەن بىتاقەتلىك ئوتىدا خوتۇننىڭ سەۋر ـ تاقىتىنىڭ ھەۋەس خامىنىنى كۆيدۈرىدىكەن ؛ گاھىدا ئاي يۈزلۈك خوتۇن ھەييارلىق قىلىقى بىلەن يىگىت كۆڭلىنىڭ خەزىنىسىدىن تاقەت ماللىرىنى تالان ـ تاراج قىلىدىكەن .

ئۇنىڭ ئالماسىغا بۇ قول ئۇزارتىپ ،
بۇنىڭ شاپتۇلىسىنى ئۇمۇ تارتىپ .
يۈز تۇرا قېقىشىپ ئەيلەپ شېكەر خەند ،
ئۇلار كۇلمەك بىلەن ئۆيگە تولۇپ قەنت .
ئۇلار ھەردەم بىر ـ بىرىنى قۇچاقلاپ ،
شارابى ۋەسلىدىن ئىچەتتى ئوتلاپ .

ئۇلار دەستبازلىقتىن بوشاپ ، كارسازلىققا ئۆتمەكچى بولۇپ چىراغنى ئۆچۈرۈپ كارىۋات ئۇستىگە چىقىشىغا ، تۇيۇقسىز كارىۋاتنىڭ ئاستىدىن بىر شەپە چىقىپتۇ . خوتۇن بۇنى سېزىپ قېلىپ :

«ئېرىم سەپەر قىلىمەن دەپ قويۇپ ، بۇ ھالنى تەھقىقلىمەكچى بولغانىكەن - دە» دەپ ئويلاپ ، ئاشقىنىڭ قۇلىقىغا : «سىز مەندىن ‹سېنىڭ مۇھەببىتىڭ ماڭا ئارتۇقمۇ ياكى ئېرىڭگىمۇ ؟ › دەپ ئۇنلۇك ئاۋازدا سوراڭ» دەپ ئاستا پىچىرلاپتۇ . يىگىت : «ھەي نازىنىن ، سەن ماڭا ئامراقمۇ ياكى ئېرىڭگە ئامراقمۇ ؟ » دەپ ۋارقىراپ سوراپتۇ . خوتۇن : «بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟ خوتۇن خەق دېگەن سەۋەنلىك ، غەپلەت ۋە نەپسى شەھۋەت ئۈچۈن ھەر قىسما كىشىنى ئاشنا تۇتىدۇ . شۇڭا نەسەب - ئابرۇيلىرىغا قاراپ تۇرمايدۇ . ياخشى - يامانلىقىنى ئىلغىمايدۇ . بىرى بىلەن نەپسى ھاجىتىنى راۋا قىلسا ، يەنە بىرىنىڭ ئىلكىگە چۈشىدۇ .

بىرىدىن ئەيلەپ بولۇپ ھاجەت راۋا ،
يەنە بىرىگە بولۇر ئۇ ئاشنا .

ئەمما ئۆزىنىڭ ئېرى تەندىكى جان ۋە كۆڭۈلدىكى ئىمانغا ئوخشايدۇ . ئۇ دېگەن كۆزنىڭ نۇرى ، يۈرەكنىڭ سەرۋەرى .

زۆرۈرىيەت بولسا كېچەرمەن جاندىن ،
لېكىن زادىلا كەچمەيمەن ئۇندىن .

بىلىپ قويغىنىكى ، ئېرىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئۆز جېنىدىن مىڭ مەرتىۋە ئارتۇق بىلمەيدىغان ۋە پۈتۈن ھاياتىنىڭ سەرمايىسىنى ئېرىنىڭ نەپسىنىڭ راھەت - پاراغىتىگە سەرپ قىلمايدىغان خوتۇنلار ياشلىق ھاياتىدىن ۋە ھاياتىنىڭ نازۇنېمىتىدىن بەھرىمەن بولماي ئۆتۈپ كەتسۇن ، ئىلاھىم .

ۋاپا كۆرمەي قالاي ئەگەر ئۆزگىدىن ئۈمىد تۈتسام ،
بۇ ھاياتىم سەن ئۈچۈن سەرپ بولمىسا بولسۇن ھارام .

ياغاچچى خوتۇننىڭ بۇ گەپلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭغا بولغان مېھرىبانلىقى ۋە شەپقەت مەرھەمىتى تېخىمۇ ئېشىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ ماڭا ئاشقى زار ۋە غەمخار ئىكەن . ئەستەغپۇرۇللا ، مەن ئۇنىڭدىن بىكار گۇمان قىپتىمەن . ئۇ كۆڭ-لىدە ماڭا ئىخلاسمەن ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ ئەگەر سەۋر قىلمىغان بولسام ، ئۇنىڭغا سەۋەبسىزلا زەرەر يەتكۈزۈپ قويۇپ ، خۇدانىڭ ئالدىدا گۇناھكار بولىدىكەنمەن . ئەگەر سەۋەنلىك ۋە غەپلەت تۇپەي-لىدىن خاتالىق ئۆتكۈزسە ، ئۆز ئىختىيارى بىلەن قىلغان بولماي-دۇ . شۇڭا ئۇنىڭ ئېتىبارى يوق . بۇ جاھاندا شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەيدىغان ۋە گۇناھ قىلمايدىغان كىم بار ؟ جاھاندا ئېتىكى بۇلغانمىغان ئادەم نەدە ؟ ئەڭ ياخشىسى ئۇلارنىڭ ئىشرەتلىرىنى بۇزۇپ بىئارام قىلماي ، قىلغان خاتالىقى ئۈچۈن يۈزىنى يەرگە قارىتماي ، خوتۇنۇمنىڭ ھۇنىرىگىمۇ ۋە ئەيىبىگىمۇ قارىماي .

بولسا گەر مىڭ ئەيىبىڭ ئىچرە بىر ھۇنەر ،
كۆرمىگەيمەن بىر ھۇنەردىن ئۆزگىنى . »

دەپتۇ - دە ، كارىۋات ئاستىدا خامۇش ئولتۇرۇۋېرىپتۇ . ئۇلار ئىشرەت ئىشىدىن پارىغ بوپتۇ . كېچىنىڭ قارا تۇغى يېقىلىپ كۇندۇزنىڭ ئاق بايرىقى كۆتۈرۈلۈپتۇ .

بۇ جاھاننىڭ مەنزىلىگە كەلدى كۇن ،
تۇتتى شۇدەم يوقىلىش يولىنى تۇن .

ھېلىقى بىگانە يىگىت يولىغا راۋان بوپتۇ . خوتۇن ئورنىدا يېتىپ قاپتۇ . ياغاچچى كارىۋات تېگىدىن ئاستا خوتۇنىنىڭ يېنىغا چىقىپتۇ ۋە مەرھەمەت قىلىپ ، ئۇنىڭ يۈزىدىن تەرلىرىنى ئېرتىپ-تۇ . ئۇ مەككار ئالدامچىلىق بىلەن كۆزىنى ئېچىپ ئېرىنى كۆرۈپ ئورنىدىن چاچراپ قوپۇپ :

سائادەت سۇبھىسى يورۇتتى دىلنى ، يار يېنىپ كەلدى ،
مىڭ شۇكرىكى تەڭرىمگە ، غەمگۇزار يېنىپ كەلدى .

— ھارمىغانسىز ، قاچان كەلدىڭىز ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— مەن كەلگەن چاغدا سەن بىر بىگانە بىلەن ۋىسال كۆچىتىدىن مۇراد مېۋىسىنى يەۋاتقانىكەنسەن . بۇ ئىشىڭلار ھاۋايى نەپسى ئېھتىياجىدىن بولغانىكەن . سېنىڭ يۈز - خاتىرەڭنى قىلىپ ، ئۇ يىگىتكە ئازار بەرمىدىم . سەن بولساڭ مەن ئۇچۇنلا ياشايدىكەنسەن ۋە كۆزۈڭنىڭ نۇرىنى پەقەت مېنى كۆرۈش ئۈچۇنلا ساقلايدىكەنسەن . ھەرقانداق يامان ئىش قىلساڭ ، سەۋەنلىكتىن قىلىدىكەنسەن . ئەمدى ماڭا سېنىڭ ئۇ يارىڭغا ياخشى رىئايە قىلىش لازىم بولدى . ئەمدى قورقما ، كۆڭلۈڭدىمۇ ساقلىما ، سېنىڭدىن بىكارلا گۇمان قىپتىمەن ، مېنى كەچۈرگىن . خۇداغا شۇكۇر ، ئىش مېنىڭ باتىل گۇمانىمدەك ئەمەس ئىكەن . گۇمانىم خاتا ئىكەن ، — دەپتۇ ياغاچچى .
خوتۇنمۇ ھېيلىگەرلىك بىلەن بىر مۇنچە چىرايلىق سۆزلەرنى قىلغانىكەن ، ئۇ ياغاچچىنىڭ كۆڭلىدىكى كىر كۆتۈرۈلۈپ ، قەلبى ئاداۋەتتىن تازىلىنىپتۇ ۋە ئۆزرە ئېيتىپتۇ :

گۇناھىڭ بولسۇن ھەق ئالدىدا بەربات ،
تەڭرى بولسۇن سېنىڭدىن مېنىڭدەك شات .

— بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، — دەپتۇ ۋەزىر ھېكايىسىنى تۈگىتىپ ، — سىلەرمۇ ياغاچچى يامان خوتۇنىنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ قالغاندەك ، مەككار قاغىنىڭ ئەپسۇنىغا ئىشىنىپ قالماڭلار ، ئۇنىڭ ھېيلە - نەيرەڭلىرىدىن قان ھىدى كېلىۋاتىدۇ ، يولدىن ئازماڭلار .

ئۇ سۆزىگە دۇشمەننىڭ مەغرۇر بولمىغىن زىنھار ،
بولۇپ قالما ئاقىۋەت نادامەتكە گىرىپتار .

ھەرقانداق دۇشمەننىڭ كىشىگە قەست قىلىشقا قۇدرىتى يەتمە-
سە ، ھىيلە ئىشلىتىپ يېقىنلىق قىلىپ ، نەسىھەت يولىنى تۇتىدۇ
ۋە مەھرەم بولۇۋېلىپ ، سىرلىرىدىن ۋاقىپ بولىدۇ - دە ، پۇرسەت
تاپسا ئۆز ئىشىغا تۇتۇش قىلىپ ، تۇرلۇك زىيانلارنى سالىدۇ .
ئەگەر ئۇ زىيان سالسا ، ئوتلۇق چېقىندەك جان خامىنىدىن باشقا-
سىنى كۆيدۈرمەيدۇ ، قازا ئوقىدەك مۇراد نىشانىدىن بۆلەك نەرسە-
گە خاتالىشىپ تەگمەيدۇ .

— ھەي بۇرادەر ، — دەپ سۆز باشلاپتۇ كارشۇناس ، — بۇ
سۆزلىرىڭ بىلەن ماڭا شۇنچىمۇ دىل ئازار قىلامسەن ؟ ماڭا قىلىنـ
غان زۇلۇمنى كۆرمىدىڭمۇ ؟ بۇنىڭ ھىيلە - مىكىر بىلەن نېمە
مۇناسىۋىتى بولسۇن ؟ ھەرقانداق ئاقىل كىشى غەيرىينىڭ ئاسايىش-
لىقى ئۈچۈن ئۆزىنى رەنجىكە سالمايدۇ . بۇ خار - زارلىقنى ئۆز
ئىختىيارىم بىلەن قوبۇل قىلغىنىم يوق . ماڭا قىلىنغان بۇ ئوقۇ-
بەتنىڭ قاغىلارغا مۇخالىپ بولغىنىمنىڭ جازاسى ئىكەنلىكىنى
ھەممە ئادەم بىلىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— ھىيلە - مىكىرنىڭ بېشى مۇشۇ ئىشىكىدۇر ، — دەپتۇ
ۋەزىر ھۇۋقۇش ، — سەن ئۆز خاھىشىڭ بىلەن بۇ ئوقۇبەتكە تەن
بەرگەنسەن . كۆڭلۈڭدىكى ئىنتىقام تەسەۋۋۇرىنىڭ تاتلىقلىقى بۇ
ئازابىنىڭ ئاچچىقلىقىنى بېسىۋەتكەن . كۆپلىگەن كىشىلەر دۇشمەن-
لىرىنى ھالاك قىلىش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدۇ .
مايمۇننىڭ ئۆز يارەنلىرىنىڭ ئىنتىقامى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆلۈمگە
تۇتۇپ بەرگەنلىكى بۇنىڭ مىسالىدۇر .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شاباھەك .

— بىر توپ مايمۇنلار ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

ئېيىقلار بىلەن مايمۇنلارنىڭ ھېكايىسى

بىر توپ مايمۇنلار بىر ئورمانلىقتا ماكان تۇتقانىكەن . ئۇ

يەردە ھۆل ۋە قۇرۇق مېۋىلەر كۆپ بولۇپ ، سۇ ، ھاۋاسى مايمۇن-
لارنىڭ مىجەزىگە مۇۋاپىق ئىكەن . بىر كۈنى بىر نەچچە مايمۇن
بىر دەرەخ ئاستىدا ھەر تەرەپتىن سۆزلىشىپ ، پىستە - بادامىلارنى
چېقىشىپ ، ئەنجۈر يېيىشىپ ئولتۇرغاندا ، بىر ئېيىق ئۇ يەردىن
ئۆتۈپ قاپتۇ . ئېيىق ئۇلارنىڭ بىر يەرگە جەملىنىپ كۆڭۈللۈك
ياشاۋاتقانلىقىغا ھەۋىسى كېلىپ ۋە ئۆزىنىڭ چۆل - جاڭگال كېزىپ
تىنىم تاپمايدىغانلىقىدىن كۆڭلى پەرىشان بولۇپ ، ئۆز - ئۆزىگە :
«بىز ھەمىشە تاغ - تاشلار ئارىسىدا گىياھلارنىڭ يىلتىزىنى يەپ
ھايات كەچۈرىدىكەنمىز ، بۇلار جەننەت كەبى ماكانىدىكى ئەتلەستەك
چىرايلىق يېشىل ئوت - چۆپلەر ئۈستىدە بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ ،
يېگى مېۋىلەرنى يەپ كۈلۈشۈپ ئەيش - ئىشرەت بىلەن ئۆتىدىكەن ،
بۇنداق تەڭسىزلىك راۋا بولامدۇ» دەپتۇ - دە ، زۇلۇم پالتىسى
بىلەن ئۇلارنىڭ راھەتلىك دەرىخىنى كېسىپ ، ئۇلارنىڭ ھۇزۇر -
ھالاۋىتىنىڭ داۋاملىشىشىغا بەرھەم بەرمەكچى بولۇپ ، ئوتتۇرىغا
ئۇسۇپ كىرىپتۇ . بىر پەستە مىڭغا يېقىن مايمۇن جەم بولۇپ
ھۇجۇم قىلىپ ئېيىقنى تالاپ يارىدار قىلىپ قويۇپتۇ . ئارزۇ مېۋە-
سىنى يېمەي تۇرۇپلا بىچارە ئېيىقنىڭ ئىشرەت دەرىخى قۇرۇپتۇ ؛
راھىتىنىڭ ئوتى يانماي تۇرۇپ ، قۇۋۋىتىنىڭ چىرىغى ئۆچۈپتۇ .

مەئىشەتنىڭ شارابىدىن بىر يۇتۇم ئىچمەي تۇرۇپ ،
پەلەك چاقتى مۇرادىمنىڭ جامىنى تاشقا ئۇرۇپ .

شۇنداق قىلىپ ، ئېيىق كۆپ زەخمەت چېكىپ ، مايمۇنلارنىڭ
ئارىسىدىن قېچىپ ئۆزى تۇرىدىغان تاغقا بېرىپ نەرە تارتىپتۇ . بىر
نەچچە ئېيىق يىغىلىپ كېلىپ ، ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ ئەھۋال
سوراپتۇ . يارىدار ئېيىق ۋەقەنىڭ جەريانى ۋە ئۇرۇشنىڭ ئەھۋالىنى
ئۆز ئەينى بويىچە بايان قىلىپ :

— بىز شۇنداق چوڭ ۋە كۈچلۈك تۇرۇپ ، ئاجىز ۋە كىچىك-
كىنە مايمۇنلاردىن مۇنداق ئاھانەت ئىشتىسەك ، بۇ بىزگە نومۇس

ئەمەسمۇ ؟ قەدىم زاماندىن تارتىپ ، ھەتتا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزمۇ بۇنداق ھالەتكە دۇچ كەلمىگەنىدى . ئەگەر بۇنىڭ بىر چارىسىنى قىلمىساڭلار ، بىزنىڭ خانىدانىمىزدا تا قىيامەتكىچە بۇ بەتنام قېپ-قالىدۇ . ياخشىسى شۇكى ، ھەممىمىز بىرلىشىپ كېچىسى ھۇجۇم قىلايلى ، ئۇلارنىڭ ھاياتلىرى مامات كېچىسىگە ئالماشسۇن . زار-لىق توپىسى بىلەن ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى خىرە ، ئىشرەت مەيىنى قارا قىلايلى ،— دېيىشىپتۇ .

پەلەك گەردىشى بەرسە گەر ئامان ،
ئامان تاپمىغاي دۇشمەن بەتگۇمان .

ئېيىقلار دەۋەتتىن غەيرەتكە ، غەزەپتىن ھەربىكەتكە كېلىشىپ ، پو ئېتىپ ، لاپ ئۇرۇشۇپ ، نەرە ساداسىنى پەلەككە يەتكۈزۈشۈپتۇ :

رەقىب بولسا چۇمۇلە بىز ئەجدىھا ،
ئەگەر تۇپراق بولسا دۇشمەن بىز ھاۋا .
بىزنىڭ كارىمىز تىغ ئۇرماق ئىرۇر ،
دۇشمەننىڭ ئىشى تاج قويماق ئىرۇر .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار شۇ كېچىسى ئۇرۇش ئوتىنى يېقىشنى قارار قىلىشىپتۇ . كۈننىڭ ئالتۇن چاڭگىلى ئاسمان شىرىنىڭ ئورمانلىقىدىن قارا پاتقاق چەشمىسى تەرەپكە يۈزلىنىپ ، يۈلتۇزلار ئېيىقلىرى پەلەك تېغىدا قۇتۇرۇشىپ ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ، ئۇ تاغ ئېيىقلىرى بىردىنلا مايمۇنلارنىڭ ئورمانلىقىغا يېتىپ كېلىشىپتۇ . شۇ كېچىسى مايمۇنلارنىڭ پادىشاھى دۆلەت ئەركانلىرى ۋە مۇھاپىز-ىتچىلىرى بىلەن ئوۋغا چىقىپ ، سەھرادا قونۇپ قالغانىكەن . باشقا مايمۇنلار دۇشمەن ھۇجۇمىدىن بىخەۋەر ئۆيلىرىدە ئارام ئېلىپ يېتىشقانىكەن . مايمۇنلار ئېيىقلارنىڭ ھۇجۇمىدىن خەۋەر تېپىشىپ بولغۇچە كۆپلىرى ئۆلۈپ ، بەزىلىرى يارىلىنىپ قېچە-

شىپتۇ . ئېيىقلار بۇ جاينىڭ ئاۋات ۋە كەڭرىچىلىك ئىكەنلىكىنى ، دۇشمەندىن خالىي بولغانلىقىنى كۆرۈپ ، شۇ جاينى ماكان قىلىشىپتۇ . ھېلىقى مايمۇنلارنىڭ نەچچە يۈزلاردىن بېرى يىغقان مال - مۈلۈكلىرىنى ئۆز تەسەررۇپلىرىغا كىرگۈزۈشۈپتۇ . ئەتەسى ، كۆڭلى قارا ئاسمان مەھبۇبلار يۇزىدەك نۇرانە بوپتۇ ، يەنى تاڭ ئېتىپ ئالتۇن قۇياش ئۆزىنىڭ قىرۇزە تەختىگە قەدەم قويۇپتۇ .

مايمۇنلار پادىشاھى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەرسىز ئورمانلىققا قاراپ يولغا چىقىپتۇ . يول ئۈستىدە ئۇرۇشتا ياردار بولغان مايمۇنلار ئۇچراپ شاھىغا دادلاپتۇ . پادىشاھ ئەھۋالنىڭ جەريانىنى بىلىپ ، قولىنى چىشلەپ ، نادامەت قولى بىلەن ھەسرەت كۆكسىگە ئۇرۇپتۇ ۋە : «ۋاھەرىخا ، مەملىكىتىمىزنىڭ مال - مۈلۈكلىرى قولىمىزدىن كېتىپ ، خەزىنىلىرىمىز دۇشمەن قولىغا چۈشۈپتۇ . ئىسىت ! قارا بەختىم مېھنەت ۋە جاپا تۈپرىقىنى بېشىمغا ئۇرۇپتۇ . بىزدىن ئەمدى بەخت ۋە ئىقبال قايتىپتۇ . ئاقىۋەت دۆلەت بىزدىن يۈز ئۆرۈپتۇ » دەپتۇ .

بۇ جاھان بوستاندا بەرگى ناۋا كۆرمەس كىشى ،
چېھرەيۇ ئىقبالدا رەڭگى ۋاپا كۆرمەس كىشى .
ھېلىدىن پۈتكەن جاھان مۈلكىگە قىلما ئېتىقاد ،
چۈنكى مۇندا پىتنىدىن ئۆزگە جاپا كۆرمەس كىشى .

بۇ يەردە پادىشاھنىڭ باشقا ھەمراھلىرىمۇ بار ئىكەن . ئۇلار تېپىرلىشىپ ، مال - دۇنيا ۋە ئەھلى ئايالىرى ئۈچۈن يىغلىشىپتۇ . ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مەيمۇن ئىسىملىك بىر مايمۇن بار ئىكەن . ئۇ پەزىلەتلىك ۋە ئەقىللىق بولۇپ ، تەدبىردە ۋە پاراسەتتە داڭلىق ئىكەن . ئۇنى ھەممىسى بەكمۇ ھۆرمەتلەيدىكەن . پادىشاھ ۋە پۇقرالار ئۇنىڭ مەسلىھەتىدىن چىقمايدىكەن . مەيمۇن پادىشاھنىڭ ھەيران ، باشقىلارنىڭ پەرىشان بولغانلىقىنى كۆرۈپ مەسلىھەتكە تىل ئېچىپ ، مۇنداق دەپتۇ :

بالادا قايغۇ قىلما ئۇنىڭ ئۇچۇن ،
كى باردۇر قايغۇ ئىچره ئىككى زىيان :
بىرى دوستلار بولغۇسىدۇر مالال ،
بىرى دۇشمىنىڭ بولغاي شادىمان .

— مۇسىبەتلەردە ناله قىلىش ساۋابتىن مەھرۇم قىلىدۇ ۋە كىشىنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ . بۇنداق چاغلاردا ئىككى نەرسىدىن بۆلەك ھېچ نەرسە پايدا بەرمەيدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، سەۋر ۋە چىدام . چىداملىق بولغاندىلا ، سەۋر دەرىخى مېۋە بېرىدۇ .

مەقسەت خەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچىدۇر سەۋر ،
مەھرۇم كىشىلەرنىڭ ئۇمىدىدۇر سەۋر .

ئىككىنچىسى ، توغرا تەدبىر . توغرا ئىشلىتىلگەن تەدبىر زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدىن قاراڭغۇلۇق كىرلىرىنى تازىلايدۇ . ياخشى تەدبىر كۆڭۈل يارىسىغا مەلھەمدۇر .

پادىشاھ مەيمۇننىڭ سۆزلىرىدىن بىرئاز تەسەللى تېپىپ :

— بۇ ئىشقا قانداق تەدبىر قىلساق بولار ؟ — دەپ سوراپتۇ .

مەيمۇن جاينى خالىي قىلىپ پادىشاھقا مەسلىھەت بېرىپتۇ :

— ئۇلۇغ شاھىم ، مېنىڭ پەرزەنتلىرىم ۋە قېرىنداشلىرىم بۇ زالىم گۇرۇھ قولىدا ئۆلۈپتۇ . ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنكى ئۆمۇر ماڭا قانداقمۇ لەززەت بەرسۇن ؟ قانداقمۇ راھەت كۆرەلەيمەن ؟

سېنى كۆرمەستىن يۇرگەندىن ھايات ،
ماڭا ياخشىراق بولغىنىم ۋاپات .

بەربىر ، بۇ بىۋاپا دۇنيادىن كەتمەك كېرەك . شۇڭا بۇ دۇنيانىڭ تەڭلىكىدىن تېزرەك قۇتۇلۇپ ، ئۇ دۇنيانىڭ راھەتخانىسىغا

بېرىشنى ۋە ھەقىر جېنىمدىن كېچىپ ، ئەزىز دوستلارنىڭ ئىنتىقا-
مىنى ئېلىشنى خالايمەن .
— ھەي مەيمۇن ، — دەپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭغا ، — ئىنتىقام ئې-
لىشنىڭ لەززىتى شېرىن ، لېكىن تىرىك ھالدا دۇشمەن ئۇستىدىن
غەلىبە قازىنىش — ھاياتنىڭ تەلىپى ، چۈنكى كىشى بولمىسا ، دۇ-
يانىڭ ئاۋات ياكى خاراب بولۇشى ، خاتىرجەم ياكى قورقۇنچلۇق
بولۇشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن ؟ ئۆزى ئۆلۈپ ئۇنى ئۆلتۈ-
رۈشتىن نېمە پايدا ؟

بۇ چىمەندىن بەربىر كەتمەكچىسەن ،
خاھى گۈل بول ، خاھى ياپراق ، خاھ تىكەن .

— ئەي پادىشاھ ، بۇ ھالىمدىن ئۆلگىنىم ياخشىراق ، — دەپتۇ
مەيمۇن ، — چۈنكى كۆزۈمنىڭ نۇرى پەرزەنتلىرىمنىڭ دىدارىنى
كۆرۈش ئۈچۈن ئىدى . ئەمدى ئۇلارنى تۇپراق ئۆز قوينىغا ئاپتۇ .
كۆڭلۈمنىڭ خۇشلۇقى قوۋۇم - قېرىنداشلىرىمنىڭ سۆھبىتى بىلەن
ئىدى . ئۇلارنىڭ توپلىشىش خامىنى كۆيۈپتۇ . كىشىنىڭ مەئىشىتى
مىال - دۇنيا بىلەن بولىدۇ . يىغقان مال - دۇنيالىرىم
تالان - تاراجغا كېتىپتۇ . ئەمدى مەن ئۇلارنىڭ ھەققىنى ئادا
قىلىپ ، ئۆز جېنىمنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە ، دوستلار-
نىڭ پارە - پارە بولغان يۈرىكىگە راھەت مەلھىمىنى قۇيۇشنى
خالايمەن .

شەرەپلىك ئۆلۈم ئۈمىدىم مېنىڭ ،
چۈنكى ياخشى نام مەقسىتىم مېنىڭ .

ئەي پادىشاھىم ، مېنىڭ ۋاپاتىمدىن ئەپسۇسلانماسلىقىڭىزنى
سورايمەن . پەقەت دوستلار بىلەن ئىشرەت بەزمىسىدە ئولتۇرغان
ۋاقتىڭىزدا ۋاپادارلىقىمنى ياد ئېتىپ قويسىڭىزلا كۇپايە .

مۇراد قوينىغا ئەگەر سالسىڭىز ئۇمىد قولىن،
بۇ خەستە ئەھدە بىلەن سۆھبىتىمنى ياد قىلىڭ .

— قانداق قىلماقچىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭدىن .
— بىر تەدبىر ئويلىدىم ، — دەپتۇ مەيمۇن ، — ئۇلارنى مەر-
دۇئەزمايى باياۋاندا ھالاكەتلىك ئىسسىق شامال بىلەن كۆيدۈرۈۋې-
تسەن . مېنىڭ بۇ تەدبىرىم چوقۇم بىكارغا كەتمەيدۇ . مېنىڭ
مەسلىھىتىم شۇكى ، بۇيرۇق بېرىڭ ، مېنىڭ چىشلىرىمنى چې-
قىپ ، پۇت - قولۇمنى سۇندۇرۇپ ، بۇرۇنقى جايىمىزغا بىر
بۇرجىكىگە ئاپىرىپ تاشلىسۇن . ئەي شاھ ! سىز بارلىق مۇلازىملار
ۋە قاچقۇنلار بىلەن سەھرا ئەتراپىدا تۇرۇپ تۇرسىڭىز ، ئىككى كۈن
ئۆتۈپ ئۇچىنچى كۈنى ئاۋۇالقى جايىڭىزدا پاراغەت بىلەن ئولتۇرا-
لايسىز . كۆرىسىزكى ، ئۇ چاغدا دۈشمەندىن ھېچ ئەسەر ، مەندىن
ھېچ خەۋەر بولمايدۇ .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ بۇيرۇق بېرىپتۇ . ئەسكەرلەر مەي-
مۇننىڭ قۇلاقلىرىنى كېسىپ ، چىشلىرىنى چېقىپ ، پۇت - قول-
لىرىنى سۇندۇرۇپ ، ئورمانلىقنىڭ بىر بۇرجىكىگە ئەكېلىپ تاش-
لاپ قويۇپتۇ . پادىشاھ بارلىق ئەسكەرلىرى بىلەن كۆڭلى پەرىشان
ھالدا ، ئىنتىزارلىق بىلەن خەۋەر كۈتۈپ تۇرۇپتۇ .

مەيمۇن تاڭ ئاتقۇچە خۇددى تاشلار ئېرىگۈدەك ، تاغلار پەرياد
قىلغۇدەك ناله - زار قىلىپ چىقىپتۇ . ئېيىقلار پادىشاھى تاڭ
ئاتقاندا تاشقىرى چىققاندا ، ئۇنىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ قېشىغا
بېرىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىتىنى كۆرۈپتۇ . گەرچە
ئۇنىڭ باغرى تاش بولسىمۇ ، بىرئاز رەھمى كېلىپ گەپ سوراپتۇ .

مەيمۇن ئۇنىڭ ئېيىقلار پادىشاھى ئىكەنلىكىنى پەملەپ ، ئۇ-
نىڭغا دۈشمەن قىپتۇ ۋە ماختاشلارنى ياغدۇرۇۋېتىپتۇ . ئېيىق شاھى
شاھلارغا لايىق ماختاشلارنى ئاڭلاپ خۇشال بوپتۇ .

تېنىم كۆز - ياش سېلىڭە غەرق بولدى بۇ پەيت ،
كۆرۈپ بىتاپلىقىمنى ھالىمغا رەھىم ئەت .

— ئەي شاھ ، مەن مايمۇنلارنىڭ ۋەزىرىمەن . مەن شاھىمىز بىلەن شىكارغا بارغانلىقىم ئۈچۈن ئۇرۇش بولغان كېچىسى بۇ جايدا يوق ئىدىم . تۈنۈگۈن قاچقانلار قېشىمىزغا يېتىپ باردى . ھەزرىتى لىرىنىڭ بۇ جايغا كەلگەنلىكلىرىدىن خەۋەردار بولدۇم . مايمۇنلار پادىشاھىنىڭ ماڭا ئىخلاسى بار ئىدى . شۇڭا مەندىن مەسلىھەت سورىدى . مەن ئۇلارغا كۆيۈنگەنلىكىمدىن : «ساۋابلىق ئىش شۇ-كى ، خىزمەتكارلىق كەمىرىنى مەھكەم باغلاپ ، قالغان ئۆمرىمىزنى ئۇ پادىشاھىئالەمنىڭ خىزمىتىدە ئۆتكۈزۈپ ، دۆلىتىنىڭ سايىسىدە بەھرىمەن بولۇپ ، زامانىنىڭ جاپاسىدىن قۇتۇلغىنىمىز ياخشى» دېدىم .

ئەقىل بولسا ئەگەر سەندە بۇرادەر ،
بويۇن سۇن ئەھلى دۆلەتكە سەراسەر .
ئەگەر گۈلشەندىن ئۆتسەڭ گۈل ئالۇرسەن ،
مەگەر بوستاندىن سۇمبۇل ئالۇرسەن .

پادىشاھ مېنىڭ سۆزلىرىمدىن خاپا بولدى . كۆپچىلىك : «بۇ نېمىشقا سىلىنىڭ يانلىرىدا تۇرۇپ ، سىلىنىڭ شەنىلىرىگە نالايىق سۆزلەرنى سۆزلەيدۇ» دېيىشتى . مەن يەنە ئۇلارنى توسۇشقا باشلى-دىم . پادىشاھىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ، پادىشاھىنىڭ تەرەپتارلىرى مې-نى مانا مۇشۇنداق خورلاپ ، بۇ يەرگە ئەكېلىپ تاشلاپ قويۇپ : «قېنى كۆرىمىز ، بۇنىڭ ھىمايىچىلىرى ئۇنىڭ دادىغا قانداق يېتەر-كىن» دەپ ، مېنىڭ قىلغان خىزمەتلىرىمنى ئۇنتۇپ ، مۇشۇنچىۋالا ئازار بەردى ، — مەيمۇن شۇنداق دەپ دەردلىك يىغلاپتۇكى ، ئېيىق-لار شاھىنىڭ ھاياسىز كۆزلىرىدىن ياشلار تۆكۈلۈپتۇ .

ناله قىلسام تاشنىڭ كۆڭلى سۇ بولۇر ،
گەر دېسەم ھالىمنى كۆز قانغا تولۇر .

— هازىر مايمۇنلار قەيەردە؟ — دەپ سوراپتۇ ئېيىق پادىشا-
ھى .

— بۇ يەردە مەردۇئەزمايى دەپ ئاتىلىدىغان بىر باياۋان بار .
ئۇلار شۇ باياۋانغا پاناھ تىلەپ كېتىشتى . ئۇلار لەشكەر يىغىپ ،
قانخور ئەسكەرلەر بىلەن كېچىسى كېلىپ ھۇجۇم قىلماقچى ، —
دەپتۇ مەيمۇن .

ئېيىق شاھى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ .

— ئەگەر مېنىڭ پۇتۇم بولسا ئىدى ، — دەپتۇ مەيمۇن ، —
سىز شاھىمىزنىڭ خاتىرجەملىكى ئۈچۈن ، سىزنى ئۇلارنىڭ ئۈس-
تىگە باشلاپ بارااتتىم ـ دە ، ھەقىقەتنى تونۇمايدىغان ئۇ نائىنساپ-
لارنىڭ ئەدىپىنى تازا بېرەتتىڭىز .

— دېمەك ، سەن ئۇلارنىڭ تۇرىدىغان جايىنى بىلىدىكەنسەن ،
ئەگەر بىزنى ئۇلارنىڭ يېنىغا باشلاپ بارساڭ ، بىزنىڭ بويۇنىمىزغا
مىنىەت قويالمىغان بولاتتىڭ . ئۇلار سېنى كۆپ خارلاپتۇ . بىز
ئارقىلىق ئىنتىقامىڭنى ئېلىۋالاتتىڭ ، — دەپتۇ ئېيىق شاھى .

— ماڭالمايدىغان تۇرسام ، قانداق قىلىمەن؟ — دەپتۇ مەي-
مۇن .

— ئۇنىڭ چاپىسىنى مەن قىلىمەن ، — ئېيىق شاھى شۇنداق
دەپ بىر نەرە تارتىپ لەشكەر ۋە ئەسكەر باشلىقلىرىنى يىغىپ ،
ئەھۋالنى بايان قىلىپ : «بۇگۈن كېچە دۈشمەن ئۇستىگە باستۇرۇپ
بارىمىز» دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ھەممىسى ئۇرۇش جابدۇقلىرىنى تەييارلاپ ،
مەيمۇننى بىر ئېيىقنىڭ ئۇستىگە ئارتىپ يولغا راۋان بوپتۇ . مەي-
مۇن ئىشارەت بىلەن يول باشلاپتۇ . ئۇ ئۆلۈم دەشتىنى مەردۇئەز-
مايى دەپ ئاتايدىكەن . بۇ شۇنداق ئىسسىق ۋە سۇسىز چۆل ئىكەن-
كى ، باھار بۇلۇتى بۇ چۆلدە ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ قالىدىكەن .
بۇ چۆلنىڭ چەك ـ چېگرىسى بولمىغاچقا ، بۇ چۆلگە كىرىپ قالغان
ھەرقانداق كىشى چىقىش يولى تاپالمايدىكەن . بۇ چۆلدە بىر سەمۇم
(ئىسسىق شامال) بار ئىكەنكى ، ھەرقانداق نەرسىگە تەگسە ، سۇ-

دەك ئېرىتىۋېتىدىكەن ؛ ئۇ شامال قۇم ـ تۇپراقنى تونۇردەك قىزدۇرۇۋېتىدىكەن . شۇ سەۋەبتىن ھېچقانداق جانىۋار ئۇ يەردە جان ساقلىيالمايدىكەن . ھەرقانداق گىياھ باش چىقىرىشىغلا يىلتىزىدىن كۆيۈپ كېتىدىكەن .

ئەجەب كەڭرى بۇ چۆل خەۋپلىك ۋە دەھشەت ،
يېتەر ھەر بىر قەدەمدە نەچچە ئاپەت .
ھاۋاسى ئوت كەبى ، ئوتلار ھاۋادەك ،
يېرى تاش ، تاشلىرى ئاھاڭرەبادەك .

ـــ چاپسانراق يۈرۈڭلار ، ـــ دەپتۇ مەيمۇن ئۇلارنى ئالدىرىتىپ ، ـــ تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن يېتىپ بېرىپ ، ئۇ بەتبەختلەرنىڭ چېدىر ـ بارگاھلىرىنى بۇزۇپ ، ئۆمۈر ئەخلەتلىرىنى بورانداك سۈپۈرۈپ تاشلايلى ، كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى ، ئۇ بۇزۇقلارنى تىرىكلىك دەشتىدىن قوغلاپ چىقىرايلى .

ئېيىقلار شۇنداق شىددەت بىلەن يول يۈرۈپتۇكى ، سەمۈم شامىلى تېزلىكتە ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەپتۇ . سەرسەر شامىلى (قاتتىق سوغۇق شامال) ئىتتىكلىكتە ئۇلارنىڭ قەدەملىرىدىن چىققان توزانغىمۇ يېتىشەلمەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئېيىقلار يۈگۈرۈشۈپ ، ئۆز پۇتلىرى بىلەن ئەجەل مەيدانىغا كىرىپتۇ . ئاپتاپ چىققان بولسىمۇ مايمۇنلاردىن ئەسەر يوق ئىمىش . شۇنداقتىمۇ مەيمۇن ئۇلارنى ئالدىرىتىپ ئاجايىپ چىرايلىق سۆزلەپ ، ئۇلارنى باشلاپ مېڭىۋېرىپتۇ . ئېيىقلار تېخىمۇ تېز سۈرئەتتە مېڭىپتۇ . كۈن ئاسمان ئوچىغا ئۆرلەپ ، ئاپتاپنىڭ شولىسى چۆل قوينىنى شۇنداق قىزىتىۋېتىپتۇكى ، كىمكى ھاۋاغا قارىسا ، پەرۋانىدەك كۆيىدىكەن ، يەرگە ئاياغ قويسا ، مومدەك ئېرىيدىكەن . ئاپتاپنىڭ قىزىقلىقىدىن ئېيىقلارنىڭ مېڭىسىدىن تۆتۈن چىقىپتۇ . ئىسسىق شامال يۈزلىرىگە ئۇرۇلۇپتۇ . بۇ چۆلنىڭ ھاۋاسى بەئەينى تۆتۈنسىز ئوتقا ئوخشايدىكەن .

— قانداق چۆل بۇ ؟ ھەيۋىتتىدىن يۇرەكلىرىمىز كاۋاپ بولۇپ جىگەرلىرىمىز كۆيۈپ كەتتىغۇ ؟ بىزگە ئوت يالقۇنىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان نېمە ئۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ ئېيىق شاھى مەيمۇندىن .

— ئەي زالىملار ! — دەپتۇ مەيمۇن ، — بۇ ئەجەل بايا‌ۋىنى ، سەنلەرگە كۆرۈنۈپ كېلىۋاتقىنى ئۆلۈمنىڭ خەۋەرچىسى ، خاتىرجەم بولۇشقىنكى ، ئەگەر يۈز جانلىرىڭ بولسا بىرىمۇ قۇتۇلالمايدۇ . ھېلى بىر ئىسسىق شامال چىقىپ ھەممەڭنى كۆل قىلىۋېتىدۇ .

ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەستىنلا ئىسسىق شامال چىقىپ مەيمۇن ۋە ئېيىقلارنى پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈۋېتىپتۇ . ئۇلارنىڭ بىرەرسىمۇ بۇ چۆلدىن سالامەت چىقالماپتۇ .

ئۇچىنچى كۈنى مايمۇنلار پادىشاھى لەشكەرلىرىنى باشلاپ ئۆز ماكانلىرىغا كەلسە ، ئورمانلىق دۈشمەندىن خالىي بولۇپ قالغانكەن ، شۇنىڭ بىلەن مايمۇنلار ئۆز ماكانىدا بەختلىك ياشاپ قېلىشىپتۇ .

كەتتى غەملەر شامى ھەم ، ئۇردى پاراغەت سۈبھى دەم ،
يوق بولۇپ مېھنەت قىشى ، دۆلەت يېزى بولدى بەھەم .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، پادىشاھىمىزغا مەلۇم بولسۇنكى ، گىنە ـ ئاداۋەت ئەھلى ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن جانلىرىدىن كېچىدۇ ۋە دوستلىرىنىڭ خۇشاللىقىنى ئىزدەپ ئۆزلىرىگە ئۆلۈمنى لازىم تاپىدۇ . مەن كارشۇناسنى شۇلاردىن دەپ ھېسابلايمەن . بۇنىڭدىن ئىلگىرى ، قاغىلارنىڭ كۆپ ھىيلە ـ نەيرەڭلىرىدىن تەجرىبە ـ ساۋاق ئالغانىدىم . شۇڭا كارشۇناسنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ ، ئۇلارنىڭ ھىيلە ـ مىكىرىدە كامىل ئىكەنلىكىگە كۆزۈم يەتتى .

ئاڭلىغانىدىم ئۇنىڭ جانغا ئاپەتلىكىنى ،
ئەمدى كۆردۈم مىڭ ھەسسە ئۇنىڭدىن ئارتۇقلۇقىنى .

مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، ئۇ بىزگە كەچلىك غىزا بەرگۈچە ، بىز ئۇنىڭغا ناشتىلىق بېرەيلى ، ئۇ بىزنىڭ قېنىمىزنى تۆككۈچە ، بىز ئۇنىڭ بېشىنى كېسەيلى .

شاباھەڭ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ياقتۇرماپتۇ ۋە :

— بۇ ، رەھىمسىزلىك ۋە باغرى قاتتىقلىقنى بىلدۈرىدۇ . بۇ پەقەت بىزگە تەرەپتارلىق قىلىپ بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپتۇ . بىز ئۇنىڭ مەجرۇھ ۋۇجۇدىنى ئوقۇبەت ئوتى بىلەن ئىمتىھان بوتىسىدا كۆيۈدۈرسەك توغرا كەلمەيدۇ . سەن :

ئۆزۈڭگە جاپا كېلىشىنى ئەيلىسەڭ ياد ،
جاپاكەشلەر كۆڭلىنى ئەيلىگىن شاد .

دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ — دەپ كارشۇناسنى ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۆتۈرۈپ قايتىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ شاباھەڭنىڭ ۋەزىرى ، — مېنىڭ سۆزۈمنى قوبۇل قىلمىدىڭىز ، ھەر ھالدا ئۆزىڭىزگە ئېھتىيات قىلىڭ . چۈنكى بۇ قاغىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى ھۇۋقۇشلارغا پاسات پەيدا بولۇشتىن ۋە قاغىلارنىڭ مۇھىم ئىشىنىڭ ياخشىلىققا تارتىشىدىن ئۆزگە نەتىجە بەرمەيدۇ .

شاباھەڭ بۇ مېھرىبان ۋەزىرىنىڭ سۆزىنى ئېتىبارغا ئالماپتۇ . كارشۇناس ئۇنىڭ خىزمىتىگە شۇنداق بەل باغلاپتۇكى ، مۇلازىمەت ئەدەپلىرىنى بىردەمۇ باقمي قالدۇرماي ئورۇنداپتۇ ھەمدە پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ھەر بىرىنى بىر ياخشى ئىش بىلەن خۇشال قىلىپ ، ئۆزىگە قارىتىۋاپتۇ . مانا شۇ تەرىقىدە ئىش قىلىش نەتىجىسىدە ، كۈندىن ـ كۈنگە پادىشاھ ئالدىدا مەرتىۋىسى ئۆسۈۋېرىپتۇ . ئاخىرىدا پادىشاھقا سىرداش ۋە مەھرەم بولۇپ ، ئۆزىنىڭ پايدىلىق نەسىھەتلىرى بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن ئىخلاسىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋاپتۇ . شۇنىڭدىن ببرى پادىشاھ مەملىكەت ئىشىدا ئۇنىڭدىن مەسلەھەت سورايدىغان ، ھەربىر مۇھىم ئىشنى ئۇنىڭ تەدبىرى بويىچە

قىلىدىغان بوپتۇ . بىر كۈنى ھەممەيلەن يىغىلغانىكەن ، كارشۇناس شۇنداق دەپتۇ :

— فىرۇزە ماڭا ناھايىتى كۆپ ئازار بەردى ۋە ئەلەم قىلدى ، مەن ئۇنىڭغا ھېچقانداق گۇناھ قىلمىغانىدىم . تاكى ئۇنىڭدىن ئۆچۈمنى ئالمىغۇچە گېپىمدىن ھېچ نەرسە ئۆتمەيدۇ . بۇ مەقسىتىمنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇزاق تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇرلارنى قىلدىم . ئاخىر شۇ يەرگە كەلدىمكى ، مەن قاغا قىياپىتىدە تۇرۇپ مۇرادىمغا يېتەلمەيدىكەنمەن . مەن ئالىملاردىن : «ئەگەر بىر كىم زالىملاردىن جاپا كۆرگەن بولسا ، كۆڭلىگە ئۆلۈمنى پۈكۈپ ، ئۆچۈنى ئوتتا كۆيدۈرسە ، ھەرقانداق دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ » دېگەن سۆزنى ئاڭلىغانىدىم . ئەگەر پادىشاھىم ، سىز لايىق كۆرسىڭىز ، بۇيرۇق قىلغان بولسىڭىز ، باشقىلار مېنى كۆيدۈرسە ، شۇ ئىسسىقلىق بەدىنىمگە تەسىر قىلغاندا «مېنى ھۆۋقۇش قىلساڭ» دەپ خۇدادىن تىلىسەم ، مېنى ھۆۋقۇشقا ئايلاندۇرۇپ قويغاندا ھېيلە ـ مىكىر بىلەن ئۆ زالىمغا زور كېلىپ ، ئۇنىڭدىن ئىنتىقامىمنى ئېلىۋالسام ئەجەب ئەمەس ئىدى .

شۇ ئەسنادا كارشۇناسنى ئۆلتۈرۈشنى تەكىتلىگەن ھېلىقى ۋەزىر شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي پادىشاھ ، كارشۇناس يەنە باشقىچە بىر ھېيلە ـ مىكىر ئىشلىتىۋاتىدۇ .

ئۇ ئىرۇر باشتىن ـ ئاياغ زىۋەر بىلەن رەڭ ،
ھېيلە بىلەن زېرەكلەرنى قىلۇر دېۋەڭ .

ئەگەر ئۇنىڭ قارا جىسمىنى كۆيدۈرۈپ ، كۈلىنى سۈزۈك سۇ بىلەن خېمىر قىلسىمۇ ئۇنىڭ ناپاكلىكى ئۆزگەرمەيدۇ .

سەن ياماندىن ياخشىلىق كۈتمە ، بىراق ،
زەڭگىنى يۇيغان بىلەن بولمايدۇ ئاق .

مۇبادا ئۇنىڭ پەس ۋۇجۇدى توز ياكى سۇمۇرغقا ئايلىنىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئۇ بەربىر قاغىلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ ؛ ئۇ خۇددى ئادەمزات سۇرىتىگە كىرگەن چاغدىمۇ ، يەنە ئۇنىڭ ئەسلىگە مەيلى تارتىپ ، ئالەمنى قىزىتقۇچى ئاپتاپ ، پەيز بېغىشلىغۇچى بۇلۇت ، راھەت بەرگۈچى شامال ۋە سۇباتلىق تاغ بىلەن ئۇلىپەت بولغان چاشقانغا ئوخشايدۇ .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— بىر زاھىت سۇ بويىدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇرغانىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

ئۆز ئەسلىگە قايتقان چاشقاننىڭ ھېكايىسى

بىر زاھىت سۇ بويىدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇرغانىكەن ، بىر سا ئاغزىدا چاشقان بالىسىنى چىشلىگىنىچە ئۇچۇپ كېلىپ قاپتۇ . نەق شۇ جايغا كەلگەندە ، چاشقان بالىسى سانىڭ ئاغزىدىن ئاجراپ زاھىتنىڭ ئالدىغا چۈشۈپتۇ . زاھىتنىڭ رەھمى كېلىپ ئۇنى ئۆيىگە ئېلىپ كەپتۇ . زاھىتنىڭ كۆڭلىگە : «ئەگەر بۇ يەنە مۇشۇنداق چاشقان ھالىتىدە تۇرسا ، ئۆيگە زىيان يەتكۈزىدۇ» دېگەن ئەندىشە كەپتۇ . زاھىت نېمىنى تىلىسە ، شۇ پەيدا بولىدىكەن . شۇڭا ئۇ دۇئا قىلغانىكەن ، چاشقان بالىسى زىبا سۇرەتلىك ، كېلىشكەن ، غۇنچە بوي ، روشەن يۈزلۈك ، ئەگمە قاشلىق ، سۇمبۇل چاچلىق ساھىبجامال بىر قىزغا ئايلىنىپتۇ . ئۇ شۇنداق گۈزەل ئىكەنكى ، ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ ئاپتىپى ئاينىڭ خامىنىغا غەيرەت ئوتىنى تۇتاشتۇرىدىكەن ؛ ئۇنىڭ زۇلفىنىڭ خۇشبۇيى قارا تۇن كۆڭلىدىن تۇتۇن چىقىرىدىكەن .

قەددى زىبا سەرۋىگە كۆپ تەنىلەر ئەيلەر ئىدى ،
ئايغا كۇن يەڭلىغ جامالى خەندىلەر ئەيلەر ئىدى .

زاهىت ئۇنىڭ چىرايلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ : «ئۆز پەرزەنتىڭدەك تەربىيەت قىل» دەپ بىر مۇرىتىغا تاپشۇرۇپتۇ . مۇرىتى زاهىتنىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ ، ئۇنى پەرۋىش قىپتۇ . ئۇ تېزلا بويىغا يېتىپتۇ . بىر كۈنى ئاخشىمى زاهىت ئۇنىڭغا :

— ئەي پەرزەنت ، بويۇڭغا يېتىپسەن ، سېنى بىرسىگە ياتلىق قىلماي ئامال يوق . ئەمما بۇ ئىشنى سېنىڭ رازىلىقىڭ بىلەن قىلىمەن . مەيلى ئادەم ياكى پەرى ۋە ياكى ھەرقانداق مەخلۇقاتنىڭ يۈقىرى ياكى تۆۋەن تەبىقىسىدىن كۆيئوغۇللۇققا كىمنى ئىختىيار قىلساڭ ، شۇنىڭغا بېرەي ،— دەپتۇ .

— مەن قۇدرەتلىك ، شەۋكەتلىك ۋە يۈقىرى مەرتىۋىلىك ئەر-نى خالايمەن ،— دەپتۇ قىز .

— ئۇنداق سۇپەتلىك ئەر ئاپتاپتۇر ،— دەپتۇ زاهىت .

— ئۇ پەلەك ئۇستىدىكى ھەممە نەرسىلەرگە غالىب كېلەيدىغان بولسا ، شۇنىڭغا بەر ،— دەپتۇ قىز .

تاڭ سەھەردە ئاسمانغا چىقىپ زەر قۇياش ،
نېلۇپەر راۋاقتا ئۆزىن قىلدى پاش .

— ئەي ئاپتاپ ،— دەپتۇ زاهىت ،— بۇ قىزىم بەكمۇ چىرايلىق . بۇ كۈچلۈك كۈيئوغۇل تەلەپ قىلىۋاتىدۇ . شۇڭا بۇ سېنىڭ نىكاھىڭدا بولسۇن .

ئاپتاپ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خىجالەتتىن يۈزى قارىيىپ كېتىپتۇ .

— مەن ساڭا ئۆزۈمدىنمۇ كۈچلۈكرەكنى كۆرسىتەي ، ئۇ بولسىمۇ بۇلۇت ، ئۇ ھەرقاچان پەيدا بولۇپ يۈزۈمنى توسسا ، ھەممە ئالەمنى جاماللىم يۈزىدىن مەھرۇم قىلىدۇ ،— دەپتۇ ئاپتاپ .

گەرچە شۇنداق ئېگىز جايدا تۇرار ،
ئازغىنا بۇلۇت ئۇنىڭ يۈزىن تورار .

زاهىت بۇلۇتنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا بايىقى ئىلتىماسىنى سۆزلىگەنىكەن ، بۇلۇت ئۇيىلىپ يۇزىدىن تەر تامچىلىرىنى تامغۇ-زۇپ :

— ئەگەر مېنى كۆچلۈك ۋە قۇۋۋەتلىك دەپ ئىختىيار قىلىدىغان بولسا ، بۇ جەھەتتە بوران مەندىنمۇ كۆچلۈك . ھاۋادا ئۇ قاياقنى خالىسا ، مېنى شۇ ياققا سۈرۈپ يۈرىدۇ ،— دەپتۇ .

زاهىت بۇ سۆزگە ئىشىنىپ بوران قېشىغا بېرىپتۇ ۋە بايىقى ئىلتىماسىنى ئۇنىڭغىمۇ ئىزھار قىپتۇ . بورانمۇ ئىزا تارتىپ :

— مەندە نە ئۇنچىلىك قۇۋۋەت بولسۇن ! بۇ ھاجىتىڭنى تاغقا ئېيتقىن . ئۇنىڭ بىلىكى قاتتىق ۋە شان - شەۋكەتلىك . مېنىڭ ئۇنىڭغا زورلۇق قىلغۇنۇم خۇددى چۈمۈلە تاشقا مۇشت ئاتقانغا ئوخشايدۇ ، مېنىڭ پەريادىم ئۇنىڭ قۇلىقىغا خۇددى تۇغما گاسقا گەپ قىلغانچىلىك بىر ئىش بولىدۇ .

ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ يۈرگەي بۇلۇتلارنى شامال ،
يەتسە گەر تاغ ئالدىغا بولغاي ۋۇجۇدى بىماجال .

زاهىت تاغنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭغىمۇ ئەھۋالىنى ئېيتىپتۇ . تاغ :

— ھەي زاهىت ، چاشقان ماڭا غالىب كېلىدۇ . ئۇ مېنىڭ ھەممە يېرىمنى تۆشۈك قىلىۋېتىدۇ . كۆكسۈمنى تېشىپ ئۆي قىلىۋالىدۇ . جىسىمىمغا ھەر تەرەپلەردىن زەخمە ئۇرىدۇ . ئۇنىڭدىن مۇداپىئە قىلىشقا ھېچقانداق چارە قىلالماسمەن ،— دەپتۇ .

زاهىت قايتىپ كېلىپ بۇ سۆزلەرنى قىزغا باشتىن - ئاياغ سۆزلەپ بېرىپتۇ . قىز بولسا :

— تاغ راست ئېيتىپتۇ . ئۇنىڭغا چاشقان غالىب كېلىدۇ . مېنى شۇنىڭغا بەرگىن ،— دەپتۇ .

زاهىت بۇ قىزنى چاشقانىنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىپ ، ئەھۋال ئېيتىپتۇ . ئۇمۇ ھەمجىنسلىق تۇيغۇسىدىن ماقۇل بولۇپ :

— ئۆزۈمگە بىر ھەمراھ تاپسام دەپ ئارزۇ قىلاتتىم . لېكىن نەقىلاي ، جۈپتۈم ئۆز جىنسىمدىن بولسا بولاتتى ، — دەپتۇ .

— بۇ ئىش ئاسان ، — دەپتۇ قىز ، — زاھىت دۈئا قىلسا مەن دەرھال چاشقانغا ئۆزگىرىپ ، سەن بىلەن ئەيش ـ ئىشرەت قىلىمەن .

زاھىت ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە مەيلى بارلىقىنى بىلىپ ، دۈئا قىلغانىكەن ، قىز يەنە چاشقانغا ئايلىنىپتۇ . دېمەك ، ھەر قانداق نەرسە ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ . زاھىت ئۇنى ھېلىقى چاشقانغا بېرىپ ئۆز ئىبادەتخانىسىغا قايتىپ كېتىپتۇ .

بولما مەغرۇر بارچە مەۋجۇت يانغۇسى ئۆز ئەسلىگە ،
سەنمۇ تۇپراقتىن يارالغان ، يەنە بولغايسەن توپا .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ھەرقانداق نەرسە بىرەر سەۋەب بىلەن ئۆز ھالىدىن ئۆزگەرگەن بولسا ، ئۇ بەربىر يەنە ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ . سۆز ھېكمەتخانىسىنىڭ دانىشمەنلىرى بۇ مەنىنى نەزمە يېپىغا شۇنداق شېرىن شەكىل بىلەن تىزىپتۇكى :

ئەگەر ئەسلى ئاچچىق بولسا دەرەخنىڭ ،
گەر جەننەتكە ئاپىرىپ كۆچۈرسەڭمۇ ؛
گەرچە بېھىش ئېرىقىدا سۇغىرىپ ،
يىلتىزىغا شېرىن ھەسەل قۇيساڭمۇ ؛
سائىتى يەتكەندە ئۇ مېۋە بېرەر ،
ئاچچىقلىقنى مېۋىسى ئىزھار ئېتەر .

شاباھەڭ بەدۆلەتلىك يولىنى تۇتقان بولغاچقا ، بۇ نەسىھەتلەرنىڭ بىرىنىمۇ قوبۇل قىلماپتۇ ھەمدە ۋەزىرنىڭ سۆزلىرىنى ھەسەتتىن دەپ بىلىپ ، ئاقىۋىتى بىلەن ھېسابلاشماپتۇ . كارشۇناس ھەر كۇنى ئۇلارنىڭ رايىغا مۇۋاپىق ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىپتۇ ،

خاھىشلىرىغا لايىق ئەپسانىلەرنى توقۇپتۇ . نەتىجىدە خاس مەھرەم بولۇپ ، ھەممە سىرلىرىدىن خەۋەردار بوپتۇ . ئاخىر پۇرسەت تېپىپ ، ئۇيەردىن قېچىپ قاغىلار تەرەپكە بارغاندا ، فىرۇزە ئۇنى كۆرۈپ ، بەك خۇشال بوپتۇ ۋە :

دوستلىرىم ئاگاھ بولۇڭ كىم كەلدى ئۇ ئارامى جان ،
ياخشى دۆلەت بىرلە يەتتى بىزگە نۇسرەتتىن نىشان .

— ئەي كارشۇناس ، قانداق قىلدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — دۆلىتىڭدە ئەمەلدى دۇشمەندىن ئىنتىقام ئالىدىغان چاغ كەلدى . چۈنكى قەستلەڭگەن ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسىنى قىلدىم . جابدۇنۇڭلار .
— ئەھۋالنى بايان قىلىپ بەر ، ۋاقىت تاپقاندىن كېيىن پېيىگە چۈشەيلى ، — دەپتۇ پادىشاھ .
— پالانى يەردە بىر تاغ بار ، ھەممە ھۇۋقۇشلار كېچىسى شۇ يەردە ياتىدۇ . ئۇنىڭغا يېقىن بىر جايدا قۇرۇق ئوتۇن كۆپ ئىكەن . قاغىلارنى بۇيرۇسىڭىز ، شۇ يەردىن ئوتۇن ئەكىلىپ غارنىڭ ئاغزىغا دۆۋىلىسۇن . ئۇ تاغنىڭ ئېتىكىدە قويچىلارنىڭ ماكانى بار . مەن بېرىپ ئۇ يەردىن ئوت ئەكىلىپ ئوتۇنغا ياقاي ، ھەممە قاغىلار بىرلىكتە قاناتلىرى بىلەن يەلپۇپ ئوتنى ئۇلغايتسۇن . شۇنداق قىلساق ، ھەممە ھۇۋقۇشلار غاردىن چىقىپ كۆيۈپ كېتىدۇ . چىقماي قالغانلىرى تۇتۇندە بۇرۇقتۇم بولۇپ ئۆلىدۇ ، — دەپتۇ كارشۇناس .
پادىشاھ بۇ تەدبىرنى ماقۇل كۆرۈپ ، شۇ زامان ھەممە قاغىنى باشلاپ بېرىپ كارشۇناسنىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ . نەتىجىدە ھۇۋقۇشلارنىڭ بىرىمۇ ھايات مەملىكىتىدە باقي قالماپتۇ . قاغىلار بۇ ئۇلۇغ غەلىبە ۋە زەپەر شادلىقلىرىدىن خۇشاللىق نەرىسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ .

ئالەم مۇرادىن ئەمدى راۋا قىلدى روزىغار ،
ئىستىقبال ۋەدىسىگە ۋاپا قىلدى روزىغار .
بىزدىن كېتىپ خۇشاللىق ، دۇشمەن ئىدى شادىمان ،
بىر لۇتفى بىلەن ئۇنى ئادا قىلدى روزىغار .

شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ ۋە سىپاھلار ھەممىسى غالىب بولۇپ ، زەپەر قازىنىپ ئۆز ماكانلىرىغا قايتىشىپتۇ ۋە كارشۇناس-لىرىڭ بۇ ياخشى تەدبىرلىرى ئۈچۈن ئاپىرىن ئوقۇپ ، ئۇنىڭغا ھۆر-مەت - ئېھتىرام بىلدۈرۈپ مەدھىيە - ماختاشلارنى ئېيتىشقا باشلاپتۇ :

— ئەي كارشۇناس ، — دەپتۇ فىرۇزە ئۇنىڭغا ، — ياخشى پە-كىرلىرىڭنىڭ خاسىيىتى بىلەن دۇشمەنلەر ھالاكەت ، دوستلار پارا-غەت تاپتى . بۇ ئىش ئەجەب خاسىيەتلىك بولدى .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — ھەرقانداق نۇس-رەت ۋە غەلىبە پەقەت سىزنىڭ دۆلىتىڭىزنىڭ سايىسىدە قولغا كەلدى . مەن بۇ زەپەرنىڭ ئالامىتىنى ئۆز ۋاقتىدىلا كۆرگەنىدىم ، چۈنكى ، شۇم دۇشمەنلەر زەئىپ - ئاجىزلارغا سەۋەبسىزلا زۇلۇم سېلىپ ، ئاتا - بوۋىڭىزدىن قالغان مۇلۇككە تەمە باغلاپ ، كېچە-لىك ھۇجۇم قىلدى .

ئۇ سېنىڭ مۇلكۇڭنى قەستلەپ كۆزىنى قىلغان قىزىل ،
يۈزى سارغايدى ئاخىر ، ئالەم ئاڭا بولدى قارا .

— شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە ھۇۋقۇشلار بىلەن ئارا تۇرماق-قا قانداق سەۋر قىلغانسەن ؟ ئۇ ئەسكى پەسلەر بىلەن سۆھبەتلە-شىشكە قانداق تاقەت قىلغانسەن ؟ — پادىشاھ شۇنداق دەپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ ، — چۈنكى «ياماڭ بىلەن سۆھبەت قىل-ماقتىن زەھەرلىك يىلان بىلەن ئۇلپەت بولماق ياخشىراق» دېگەن سۆز بارغۇ ؟

جىنس ئەمەس بىرلە قەنت ھەسەل يېگەندىن ،
ھىجرىنىڭ زەھىرىنى ئىچكەن ياخشىراق .

—راست ئېيتىسىز ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— كىشىگە بىگانە بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشتىن قانتىقراق رەنج - ئەلەم بولمايدىكەن . نامۇناسىپلارنىڭ دىدارىغا قاراپ يۇرۇش دوزاخ ئازابىدىن يامان ئىكەن . ئەمما ، ئەقىللىق كىشى ئۆز ئىگىسىنىڭ خۇشلۇقى ۋە راھىتىنى كۆزلەپ ، ھەرقانداق جاپاغا دۇچ كەلسىمۇ ، ئۇنىڭغا شادلىق بىلەن باردۇ . ھەممەت ئەھلى ھەرقانداق جاپا - مۇشەققەتنىمۇ ئۆزىنى غەمگە ۋە بىتاقەتلىككە سالمايدۇ . ئاخىرىدا غەلىبە ۋە نۇسرەت بار بولغان ھەرقانداق ئىشنىڭ دەسلىپىدىلا رەنج - مۇشەققەت چېكىش لازىم بولىدۇ . چۈنكى ، ھېچقانداق بايلىق تۇنجى رەنج - مۇشەققەتسىز يۇز كۆرسەتمەيدۇ ۋە ھېچقانداق گۈلنى تىكەن زەخمىتىنى يېمەي تۇرۇپ ئۈزگىلى بولمايدۇ .

چەكمىسەڭ تا تەلەپ يولىدا زەخمەت ،
كۆرگەيسەن مەنزىلى راھەتتە ئىشرەت .

—ھۈۋقۇشلارنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە ئادەتلىرىدىن كۆرگەنلىرىڭنى بايان قىلىپ بەرگىن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— ئۇلار ئارىسىدا بىرلا زېرەك بار ئىكەن . ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈشنى شۇنچە تەشەببۇس قىلدى . لېكىن ، باشلىقلىرى ئۇنىڭ نەسىھىتىگە قۇلاق سالمىدى ھەمدە مەندىن قىلچە ئەندىشە قىلمىدى . مېنىڭ ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىگانە ئىكەنلىكىمدىن ، ئۆز قوۋمىم ئىچىدە ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك ، پەم - پاراسەتلىك ، دانىشمەنلىك ۋە ئەقىل - ئىدراكتا مەشھۇر ئىكەنلىكىمدىنمۇ ئەندىشە قىلمىدى . ھىيلە بىلەن پىكىر قىلسامۇ ۋە خىيانەت ئىشلەتسەممۇ ئۇنى سەزمىدى . نەسىھەتچىلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىماي ، مەندەك ئۆز جىنسىدىن بولمىغان كىشىدىنمۇ سىرىنى يوشۇرمىدى . ئاقىۋەتتە

ۋەت ، ئاشۇ غاپىللىقىدىن كۆرگۈلۈكىنى كۆرۈپ ، ھالاكەتكە ئۇچرىدى . «پادىشاھلار سىر يوشۇرۇشتا بەكمۇ ئېھتىيات قىلىشى لازىم» دېگەن گەپ بار ، خۇسۇسەن ، نا ئۈمىد بولغان دوستتىن بەكمۇ ئېھتىيات قىلىش لازىم ،— دەپتۇ كارشۇناس .

بولسا مەھرۇم دوستلىرىڭ سەندىن ئەگەر ،
ئۇنى مەھرەم ئەيلىمەك قىلما خىيال .
دۈشمىنىڭدىن قورقۇنچلۇق ئۇ ساڭا ،
ئۇڭا سىر ئېيتماق ساڭا بولماس ھالال .

— ھۈۋقۇشلارنىڭ ھالاكىتى ئۆزىنىڭ زالىملىقىدىن بولدى ، دەپ چۈشىنىمەن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— شۇنداق ،— دەپتۇ كارشۇناس ،— ھەرقانداق پادىشاھ زۇلۈمنى ئۆل قىلسا ، ئۇنىڭ دۆلەت بىناسى بۇزۇلغۇسى . پادىشاھ كاپىر بولسىمۇ ئۇنىڭ سەلتەنىتى باقي تۇرىدۇ ، لېكىن زالىم بولسا سەلتەنىتى باقي تۇرمايدۇ .

زالىملىق يولى خەۋپلىك يولدۇر ،
زالىملارنىڭ ئۆمرى كالتەدۇر .
شاھنىڭ نىيىتى بولسا گەر ياماں ،
پۇقرادىن ئايرىلىپ يوقىلار ھامان .

ھەر كىشى تۆت ئىشنى قىلسا تۆت ئەجرە تاپىدۇ : بىرىنچىسى ، زۇلۈم قىلسا ، ھالاكىتى يېقىن بولىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، خوتۇنلار سۆھبىتىگە ھېرىس بولسا ، رەسۇلئالقا ئۇچرايدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، يېمەك ـ ئىچمەككە تولا بېرىلسە ، كېسەللىككە دۇچار بولىدۇ ؛ تۆتىنچىسى ، نادان ۋەزىرلەرنىڭ پىكرىگە ئىشەنسە ، مەملىكىتى بىلەن ۋىدالىشىدۇ ؛ ھۆكۈمالار : «ئالتە كىشى ئالتە نەرسىدىن تەمە ئۈزۈشى كېرەك» دەپ ئېيتقان . يەنى ، زالىم پادىشاھ

هاكىمىيەتنىڭ داۋام قىلىشىدىن ، تەكەببۇر كىشى ياخشى دەپ ئاتىلىشتىن ، بەتخۇي ئادەم دوستى كۆپ بولۇشتىن ، بىئەدەپ كىشى يۇقىرى مەرتىۋە تېپىشتىن ، بېخىل ياخشى بولماقتىن ، ھېرىسمەن كىشى بىگۇناھلىقتىن تەمە قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى ، ھېرىسمەنلىك كىشىنى ھارام يولغا باشلايدۇ . ھەرقانداق جايدا ھېرىس ئورۇن تۇتسا ، ئۇ يەردىن راستچىللىق ۋە ئامانەت كۆچۈپ كېتىدۇ . ھۆۋقۇشلار پادىشاھىنىڭ قاغىلارنى ئۆلتۈرۈش ھېرىسى ئاشقانلىقتىن ، ئۇ گۇناھسىزلىق ۋە ئىنساپ مۇقامىدىن ئۆتۈپ ، «قاغىلار يىقىلسۇن» دېگەن ھالاكەت ئازگىلىغا ئۆزى يىقىلدى .

ھەر كىشىكىم ئۆزگىگە قىلدىم دېسە ،
دەرھەقىقەت ئۇنى ئۆزىگە قىلۇر .
بۇ مىسال مەشھۇر ئىدى خەلق ئىچىدە ،
كىمكى ئورا قازسا ئۆزى يىقىلۇر .

— بۇ نېمەت شۈكرانىسىنىڭ ھۆددىسىدىن قانداقمۇ چىقارمىز ؟ سەن كۆپ مۇشەققەت چېكىپ ، دۈشمەنلەرنىڭ خىزمىتىدە بولۇڭ . مۇبادا ، نەسىھەتچىلەرنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلغان بولسا ، سېنى تۇرلۇك ئازابلار بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتەتتى ، — دەپتۇ پادىشاھ .
— بىر ئىشقا قەدەم قويماقچى بولسا ، بۇرۇنراق جېنىدىن ۋاز كەچكەن كىشىنى ئەر دېسە بولىدۇ ، — دەپتۇ كارشۇناس .

ئاياغ قويماي مەيدانغا كېچىپ باشتىن ،
يىگىت تاپماس سائادەت تېگىرقاشتىن .

ئۆز ھالىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ، ئۆزىدىن كىچىك كىشىگە مۇلازىمەت قىلىشنى ئېغىر كۆرمىگەن ۋە ئۇنىڭدىن نومۇس قىلمىغان كىشى ھەرقانداق سەۋەب بىلەنمۇ مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ . بۇ ، يىلان ئۆز مەئىشىتى ئۈچۈن پاقىغا خىزمەت قىلىشقا رازى بولغىنى-

دەك بىر ئىش .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ فىرۇزە .
— بىر يىلان بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كار-شۇناس .

يىلان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى

بىر يىلان بار ئىكەن ، ئۇ قېرىپ ئاجىزلىشىپ ، ئەزالىرىدا ماغدۇر قالماي ، ناتىۋان بولۇپ قالغانلىقى سەۋەبىدىن شىكار قىلالماي ، غىزا تېپىپ يېيىشكە ئامالسىز قاپتۇ . ئۇ ئۆز - ئۆزىگە : «ۋاھ،رىخا ! يىگىتلىك قۇۋۋىتىم كېتىپتۇ ، خۇشاللىق زامانى ئۆتۈپتۇ . ئەمدى ياشلىقىمغا يېنىشنى ئۈمىد قىلىشىم خۇددى سۈدىن ئوت ياندۇرماقچى بولغانغا ئوخشاش ئىش .

كەتتى ياشلىق دەۋرى ھەم كەلدى قېرىلىق نۆۋىتى ،
كەتتى قۇۋۋەت بىرلە شادلىق كۈنلىرى بەك ئالدىراپ .
قېرىلىق ۋاقتىنى ھەم بىلگىن غەنىيمەت نەچچە كۈن ،
ئۇمۇ ھەم كۆز ئاچقۇچە قالماي ئۆتەر ئەيلەپ شىتاپ .

ئۆتكەن ئۆمۈر قايتىپ كەلمەيدۇ . ئەمدى بىھۇدە ئەپسۇسلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق . تىرىكلىك تېنىنى سالامەت تۇتۇشنىڭ غېمىدە بولۇپ ، شۇنداق ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈپ ، نۇرغۇن تەجرىبە ھاسىل قىلدىم . شۇنى ئىشقا سالاي ۋە مەئىشەت ئۈچۈن تەدبىر ۋە مادارا يولىنى تۇتاي ، بۇ جەھەتتە ماڭا ھەرقانچە خارلىق كەلسىمۇ ئۇنى مىننەتدارلىق بىلەن قوبۇل قىلاي » دەپ ، بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كەپتۇ . ئۇ يەردە نۇرغۇن پاقىلار بار ئىكەن . ئۇ ئۆزىنى ماتەم تۇتقان قىياپەتتە كۆرسىتىش ئۈچۈن توپنىڭ ئېغىناپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر پاقا ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ :
— ھەي غېرىب ، نېمىشقا بۇنداق غەمدە قالدىڭ ؟ — دەپ سو-

راپتۇ .

— مېنىڭ كۈنۈم پاقا تۇتۇپ يېيىش بىلەن ئۆتەتتى . ئەمما ماڭا بىر ۋەقە توغرا كېلىپ قېلىپ ، پاقا ئوۋلاپ يېيىش ماڭا ھارام بولدى . بىرەرسىنى تۇتۇپ يېمەكنى قەستلىسەم يېتەلمەيمەن ،— دەپتۇ يىلان .

بۇنى ئاڭلىغان پاقا ئۆزىنىڭ پادىشاھىغا بۇ ھالنى ئېيتىپتۇ . پادىشاھ بۇ خەۋەردىن ئەجەبلىنىپ يىلاننىڭ يېنىغا كېلىپ :

— ساڭا نېمە سەۋەبتىن شۇنداق ھادىسە كەلدى ؟— دەپ سوراپتۇ . يىلان ئۇنىڭغا :

— ھېرىسمەنلىكىم ۋە نەپسى يامانلىقىم مېنى بۇ بالاغا سالىدى .

مېنى بىچارە قىلىپ كەلسە بېشىمغا ھەر بالا ،
رەنجىمەسمەن غەيرىيدىن ئۇ كەلدى پەيلىمدىن ماڭا .

بىر كۈنى بىر پاقىغا قەست قىلغانىدىم ، ئۇ قېچىپ بىر زاھىتنىڭ ئۆيىگە كىرىۋالدى . مەن ئۇنى قوغلاپ شۇ ئۆيگە كىردىم . ئۆي قاراڭغۇ ئىكەن ، ھېچنېمىنى كۆرەلمىدىم ھەم ئاڭلىمىدىم . زاھىتنىڭ ئوغلى شۇ يەردە ئۇخلاۋاتقانىكەن ، پاقىنى ئىزدەپ يۈرگىنىمدە ئاغزىم بىر نەرسىنىڭ ئايىغىغا تەگكەندەك بولدى . پاقىنىڭ بېشى ئوخشايدۇ دەپ چىشلىگەنىدىم ، ئۇ نەرسە ئۆلدى . زاھىت ئۆز ئوغلىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى بىلىپ مېنى قوغلىدى ، مەن تالاغا قاچتىم ، زاھىت ماڭا يېتىشەلمەي مېنى : «خار ۋە بىئېتىبار بولۇپ ، پاقىلار پادىشاھىنىڭ ئۇلۇغى بولۇپ كەت . پاقىلار پادىشاھى ئۆز رازىلىقى بىلەن سەدىقە بەرمىسە ، بىر پاقىنىمۇ يېيەلمىگەيسەن » دەپ قارغىدى . شۇڭا مۇشۇ يەرگە كەلدىم . مەن ئەمدى ماڭا يەتكەن تەقدىرگە رازى بولۇپ ، پەلەكتىن كەلگەن ھەرقانداق جاپاغا بوينۇمنى ئېگىمەن ،— دەپ سۆزلەپ بېرىپتۇ .

يىلاننىڭ بۇ گېپى پاقىلار پادىشاھىغا يېقىپ قېلىپ ئۇنى ئۆزىگە ئات قىلىۋاپتۇ . پادىشاھ ھەر قېتىم ئۇنىڭغا مىنگىنىدە

باشقىلار ئالدىدا ئۆزىنى ئىپتىخارلىق ھېس قىپتۇ . يىلان :
— پادىشاھىمىزنىڭ ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن ، مېنىڭ زەئىپ ئۆمرۈمنىڭ مادارى ئۈچۈن غىزا تىلەيمەن ،— دېگەنىكەن ، پادىشاھ :
— سەن دېگەن مېنىڭ ئېتىم ، ئات بوغۇز يېمىسە بولمايدۇ . شۇڭا ۋەزىپەڭ ئۈچۈن ھەر كۈنى ئىككى پاقا بۇيرۇدۇم ،— دەپتۇ . شۇنىڭدىن بېرى يىلان ھەر كۈنى شۇ ۋەزىپە بىلەن كۈن كەچۈرۈپتۇ . ئۇ مەنپەئەت كۆرگەنلىكى ئۈچۈن پاقىغا ئېگىلىشنى نومۇس كۆرمەپتۇ .

ھەر ئىشنى كۆرمەكتىن ئەيلىسەڭمۇ ئار ،
بېشىڭغا كەپقالسا كۆرمىگەيسەن خار .
ھەر ئىشنى قىلماقلىق بولسىمۇ مۇشكۈل ،
زۆرۈرىيەت كۈندە كۆرۈنمەس دېشۋار .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، مەن گەرچە دۈشمەنگە مۇلازىملىق قىلىپ ، نۇرغۇن ھاقارەت ۋە خارلىق كۆرگەن بولسامۇ ، لېكىن ئۇنىڭ تېگىدە دوستلارغا ياخشىلىق ، دۈشمەنلەرگە ھالاكەت بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنداق خىزمەت كۆڭلۈمگە ئېغىر كەلمىدى . ئىككىنچىدىن ، دۈشمەننى مادارا ۋە مۇڭاپىقلىق بىلەن شۇنداق يوقاتسا بولىدۇكى ، قەھر ـ غەزەپ ۋە جەڭ بىلەن بولغان ئىش ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ . بۇ خۇددى ، ئەگەر بىر دەرەخكە ئوت تۇتاشسا ، غولى ۋە شاخلىرى كۆيۈپ كەتسىمۇ يىلتىزىدىن يەنە ئۇنۇپ چىققانلىقىدەك ، سۇ ئېقىپ ئۇنىڭ تۈۋىنى بوشاتسا ، مۇلايىملىق بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن يىلتىزىدىن يۇلۇپ تاشلاپ ، ئۇنىڭدىن ھېچبىر ئەسەر قالدۇرمىغىنىدەك بىر ئىش . دېمەك ، تەدبىر شىجائەتتىن ياخشىراقتۇر . چۈنكى ، باھادىر كىشى شىجائەت بىلەن ھەرقانچە غالىب بولسىمۇ ، ئون ياكى يىگىرمە كىشىگە تەڭ كېلەلەيدۇ . بەكرەك مۇبالىغە قىلغاندا ، يۈزگە ، ھەتتا مىڭغىمۇ تاقابىل تۇرالايدۇ .

دۇ . ئەمما ، دانا كىشى تەدبىر ئىشلىتىش بىلەن پۈتۈن بىر پادە-شاھلىق ئىقلىمىنى پەرىشان ۋە بەربات قىلىۋېتىدۇ .

پۈتەر تەدبىر بىلەن ئىشلار سەراسەر ،
قىلالماس ئۇ ئىشنى بىھېساب لەشكەر .
بېرەر شەمشەر ئەسلى ئۇچ باشقا بەرھەم ،
لېكىن پەم بىرلە قولغا كەلگەي ئالەم .

— تەدبىرنىڭ بىلەن دۈشمەنلەر ئۈستىدىن زەپەر قۇچتۇق ، — دەپتۇ پادىشاھ فىرۇزە .

— بۇ ئىش ھەممەيلەننىڭ پىكرىنىڭ توغرىلىقىدىن بولمىدى ، بەلكى ئۇنىڭغا سىزنىڭ دۆلىتىڭىز مەدەت قىلدى ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — ئەگەر كۆپچىلىك بىر ئىشقا تۇتۇش قىلسا ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن كىم مەردلىك قىلسا ، شۇ مەقسىتىگە يېتىدۇ . ئەگەر ھەممەيلەن تەڭ مەردلىك قىلسا ، كۆڭلى مۇرادىغا يېتىدۇ . ئەگەر كىم بۇ سۇپەتكە ئىگە بولمىسا ، ئۆز تەلىپىگە شۇنداق يېتىدۇكى ، ئۇنىڭغا يار - مەدەتكار بولغۇچى كۆپ بولىدۇ . ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق - تاپاۋەت بولمىسا ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى قايسىبىرىگە بەخت ، دۆلەت يار بولغان بولسا ، زەپەر ۋە نۇسرەت شۇنىڭ بولىدۇ .

بەختى ئىقبال يۈلتۇزى ساڭا قاراپ تۇغقان كۈنى ،
بولسا ھەرنە مەقسىتىڭ ئىلكىڭگە كەلگەي ئۇ ئۇدۇل .
تەلىيىڭ قىلماي مەدەت تەتۇر قاراپ تۇرغان كۈنى ،
كۆلگە بارساڭ كۆل سۇيى قۇرۇپ شۇئان بولغۇسى چۆل .

— ئۇلار بىزنى سەل چاغلىغان ۋە كىچىك كۆرگەنىدى . شۇڭا ئىنتىقام پىيىدە بولغانلىقىمىزنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەنىدى ، — دەپتۇ فىرۇزە .

— تۆت نەرسە بارکی ، ئۇنىڭ ئاز - كۆپلۇكى ۋە چوڭ - كىچىكلىكىنىڭ پەرقى بولمايدۇ ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — بىرىنچىسى ، ئوت ؛ ئوت ئاز بولسىمۇ بەربىر كۆپىگە ئوخشاش كۆيدۇرىدۇ . ئىككىنچىسى ، قەرز ؛ بىر تەڭگە بولسىمۇ ، مىڭ تەڭگە بولسىمۇ ، قەرزدارنى ئوخشاش خجالەتتە قويىدۇ . ئۇچىنچىسى ، رەنج - ئەلەم ؛ ئاز بولسىمۇ ، كۆپ بولسىمۇ ئوخشاشلا كىشىگە تەشۋىش يەتكۇزىدۇ . تۆتىنچىسى ، دۇشمەن ؛ ئۇ ھەرقانچە ئاجىز بولسىمۇ ، ئاخىر ئۆز ئىشىنى قىلىدۇ . ئاجىز قۇشقاچنىڭ كۇچلۇك يىلاندىن ئىنتىقام ئالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— ئىككى قۇشقاچ ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس .

قۇشقاچ بىلەن يىلاننىڭ ھېكايىسى

ئىككى قۇشقاچ بىر ئۆينىڭ پېشايۋىنىدا چاڭگا قۇرۇپ بالا چىقىرىپتۇ . ئۇلار ھەر كۇنى سىرتقا چىقىپ ، تاپقان ئوزۇقىنى ئەكېلىپ ، بالىلىرىنىڭ ئاغزىغا يۇمشىتىپ سالىدىكەن . بىر كۇنى ئەركەك قۇشقاچ سەھراغا بېرىپ كەچ قايتىپ كېلىپ قارىسا ، چىشسى ناھايىتى بەك تېپىرلاپ ، ئۇۋۇسىنىڭ ئەتراپىدا ئۆزىنى ئۇرۇپ ، ناله - پەريات قىلىپ يۇرگۇدەك .

— ھەي نازىنىن ، ساڭا نېمە بولدى ؟ نېمىشقا ئوندىق پاراكەندە بولىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ ئەركىكى .

گەر تىكەن باغرىمغا سانجىلماس ، نېچۇن قان - ياش تۆكەي ،
كۆيمىسە كۆڭلۇم ، نېچۇن بۇندىق چېكەرمەن ئوتلۇق ئاھ .

—نېمىشقا ناله قىلماي ؟ بىردەم غايىب بولۇپ كەلسەم ، بىر چوڭ يىلان پەيدا بولۇپ ، پەرزەنتلىرىمگە قەست قىلىۋاتقانىكەن .

مەن شۇنچە زارلىنىپ تۇرۇپ :

قىل ھەزەر دۇشمەن كىچىك ، ھەرقانچە سەن بولساڭمۇ چوڭ ، تەككۈسى ئۇ گەر سەھەر كۆكسۈڭنى چەنلەپ ئاتسا ئوق .

دېگەن بولساممۇ ئاھىم ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى . ئۇ ماڭا : «مېنىڭ قارا كۆڭلۈمنىڭ ئەينىكىگە سېنىڭ ئاھىڭنىڭ يېلىدىن ھېچ زەرەر يەتمەيدۇ» دېدى . مەن ئۇنىڭغا : «ئېھتىيات قىل ، مەن بالىلىرىمنىڭ ئاتىسى بىلەن سېنىڭ پېيىڭگە چۈشۈپ سېنى ھالاك قىلىش كويىدا بولىمىز» دېدىم . يىلان كۈلۈپ كېتىپ :

«چۈمۈلە قاپلانغا ئۇزىتىپ پەنجى ،
يەتكۈزەلىگەيمۇ ئۇنىڭغا رەنجى .»

دېدى . ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەي پەريات قىلسام ، دادىمغا يېتىدىغان كىشى چىقمىدى . ئاخىر ئۇ زالىم بالىلىرىمىزنى يەپ ، چاڭگىمىزغا كىرىپ يېتىۋالدى ،— دەپتۇ چىشى قۇشقاچ .

ئۇنى ئاڭلاپ ئەركەك قۇشقاچنىڭ يۈرىكىگە ئوت چۈشۈپ چېكىسىدىن تۈتۈن چىقىپتۇ . شۇ چاغدا ئۇيى ئىگىسى چىراغ يانداۋرماقچى بولۇپ پىلىكنى ياغقا چىلاپ ئۇچىغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ چىراغدانغا قويغانىكەن ، ئەركەك قۇشقاچ ئۇچۇپ كېلىپ ئوتلۇق پىلىكنى ئېلىپ يىلان يانقان چاڭگىغا تاشلاپتۇ . ئۇ زالىم يىلاننى ھالاك قىلىشنى ئويلىغانىكەن ، لېكىن ئۇيى ئىگىسى «ئۆيگە ئوت كېتەرمىكىن» دەپ قورقۇپتۇ ـ دە ، دەرھال كەتمەن ئېلىپ ئۆگزىسىگە چىقىپ چاڭگىنىڭ تۆشۈكىنى چېپىشقا باشلاپتۇ . يىلان ئوتىنىڭ قورقۇنچىدىن ۋە ئۇستىدىكى شەپىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تۇرالماي ، ئۆگزە تەرەپتىكى تۆشۈكتىن بېشىنى چىقارغانىكەن ، بوينى كېسىلىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، دۇشمەننى ھەقىر ۋە زەئىپ

چاغلاپ ، ئۇنىڭدىن غاپىل بولغۇلۇق ئەمەس . قارىماققا خار كۆرۈ-
نۇپ تۇرۇپ ، ئاخىر قەست قىلغان كىشىنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن
چىقىرىدۇ .

دۇشمىنىڭ گەرچە كىچىك بولغاندىمۇ شۇنچە ھەقىر ،
سەن ئۇنى چوڭ دەپ بىلىپ ، ئۆز ئىشلىرىڭ غېمىنى قىل .

— بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھەل بولۇپ ، دۇشمەنلەرنىڭ يېقىلىشى
سېنىڭ پىكرىڭ ۋە ئىخلاسىڭنىڭ بەرىكىتىدىن بولدى ، چۈنكى ھەر
ئىشتا مەن سېنىڭ سۆزۈڭگە ئىشەنچ قىلدىم ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىلىق
نەتىجىسىنى كۆردۈم . ھەرقانداق پادىشاھ مۇھىم ئىشلاردا مەسلە-
ھەتنىڭ چۈلۈۋرىنى ۋەزىرىگە بەرسە ، دۆلىتىنىڭ ئېتىكىگە ھەر-
گىز جاپا - مۇشەققەت غۇبارى قونمايدىكەن . سېنىڭ تەدبىرلىرىڭ
نەتىجىسىدىن مەن شۇنى كۆردۈم .

ماڭا سەندەك ئېسىل يارەمچىنى يار ئەيلىدى تەڭرىم ،
شۇڭا نەگە ئۇزاتسام قول ئاڭا يەتكۈسىدۇر ئىلكىم .

ھەممە ھۇنەرلىرىڭدىن شۇنىسى ئېشىپ چۈشتىكى ، دۇشمەن-
لەرنىڭ ئارىسىدا تۇرغان بولساڭمۇ ، يا تىلىڭدىن ئەيىبلىك سۆز
چىقماپتۇ ، يا ئۆزۈڭدىن گۇمان ئۈغدۇرغۇدەك ئىش كۆرۈل-
مەپتۇ ، — دەپتۇ پادىشاھ .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — بۇمۇ سىزنىڭ
دۆلىتىڭىزدىن بولدى . ئۇ يەردە قانداق ئىش قىلغان بولسام ،
سىزنىڭ قائىدە - يوسۇنىڭىز بويىچە قىلدىم ھەمدە سىزنىڭ مۇبا-
رەك سۆھبىتىڭىزدىن ئۆگىنىپ ، ئۆزۈمگە كەسىپ قىلغان ھۈ-
نەر - پەزىلەتنى شۇ يەردە ئىشلەتتىم . خۇداغا شۈكۈر ، شەرەپلىك
جىسمىڭىزدا تەدبىر - مەسلىھەت ، شان - شەۋكەت ۋە غەيرەت -
شىجائەتلەرنىڭ ھەممىسى جەم بولغان ، ھېچقانداق ئىشىنىڭ ھە-

قىقىتى سىزدىن يوشۇرۇن ئەمەس . ئالدىراش ۋە توختاش ۋاقتىنى ھەم ئاچچىقلاش ۋە رازى بولۇش پەيتىنى ياخشى بىلىسىز ، ھەرقاندا ئىشىنىڭ باش ـ ئايىغىنى ئېنىق مۆلچەرلەيسىز . سۇبھى ۋاقتىدا ئاگاھلىقتىن غاپىل بولماي ، سەلتەنەت نومۇسىنى ۋە سىياسەتنىڭ روناق تېپىشىنى تاشلىمايسىز . بۇنداق پادىشاھ بىلەن دۇشمەنلەشكەن ۋە ئاداۋەتنى ئىختىيار قىلغان ھەرقانداق كىشى ئۆلۈمىنى مىڭ سىرتماق بىلەن ئۆزىگە تارتقان ۋە تىرىكلىكنى نەچچە مەنزىل ئۆزىدىن نېرى قوغلىغان بولىدۇ .

دۇشمىنىڭنى بۇ زامانە قولى سۆرەپ ئاپىرار ،
بۇ ھايات دەرگاھىدىن يوقلۇقسېرى ئەيلەپ راۋان .
سەن كەبى شاھقا كىمەرسە بولسا گەر دۇشمەن ئۆلۈم ،
ئات سېلىپ يەتكەي قېشىغا بىر نەپەس بەرمەي ئامان .

— سەن بۇ يەردىن كەتكەندىن كېيىن مەن تاغام ۋە شارابنىڭ ھالاۋىتىنى تېتىمىدىم . ئولتۇرۇش ۋە ئۇخلاشنىڭ راھىتىنىمۇ كۆرمىدىم . تۇرمۇشتىن لەززەتمۇ تاپمىدىم ، خۇداغا شۈكۈر ، مانا ئەمدى :

تاپتى دۆلەت ئاپتىپىم ئەۋجى كامال ،
دۇشمىنىم كۈنگە خوپ يەتتى زاۋال .

— ھەر كىشى دۇشمەنگە يېڭىلىپ قېلىپ ئۇنىڭ ئالدىدا خارلىق ۋە ئاجىزلىق كۆرگەن بولسا ، ئۇنىڭ ئىزاسى يوقالمايدۇ ؛ تەسىرى ۋۇجۇد سەھنىسىدىن ئېرىمەيدۇ ، — دەپتۇ كارشۇناس ، — شۇنداق چاغدا ئۇ قاراڭغۇلۇقنى روشەنلىكتىن ، كېچىنى كۈندۈزدىن ئايرىيالماي قالىدۇ ھەمدە بېشى بىلەن پۇتىنى ، سەللىسى بىلەن كەشىنى پەرق ئېتەلمەي قالىدۇ . ھۆكۈمالار : «ئاغرىق كىشى ساقايمىغۇچە يېمەكلىكتىن لەززەت تاپالمايدۇ . ھامال ئۇچە-

سىدىكى ئېغىر يۈكنى قويمىغۇچە ئامان تاپالمايدۇ ، ئاشىق مەشۇقـ
نىڭ ۋىسالىغا يەتمىگۈچە ئارام ئالالمايدۇ ، سەپەر قىلغۇچى مەنزىلـ
گە چۈشمىگۈچە ئىزتىراپتىن توختىيالمايدۇ ، قورققان كىشى دۈشـ
مىنىدىن خاتىرجەم بولمىغۇچە كۆڭلى تىنمايدۇ » دەپ ئېيتقان .

دۈشمىنىدىن گەر كىشى تاپماس ئامان ،
بولمىغاي ھەرگىزمۇ كۆڭلى شادىمان .

— ئۇلارنىڭ پادىشاھىنىڭ زاھىر ۋە باتىنىنى قانداقراق كۆرـ
دۈڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— ئۇ ناھايىتى تەكەببۇر ئىكەن . ساۋابلىق ئوي ـ پىكىرلەر
ئۇنىڭغا نىسىپ بولمىغانىكەن . دانا تەدبىرنى يامان پىكىردىن ئايرىـ
يالمايدىكەن . ھەممە مۇلازىملىرىمۇ ئۆزىدەك ئىكەن . ھېلىقى ۋەـ
زىرلا ھوشيار ئىكەن .
— ئۇ ۋەزىرنىڭ ھوشيارلىقىنى نېمىدىن بىلدىڭ ؟
— مېنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىگە كېلىشى ئۇلار ئۈچۈن ياخشى
تەدبىر ئىدى . لېكىن ئۇ ۋەزىر ئۆز پادىشاھىنىڭ نەسىھەت ئاڭلـ
مايدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىك سۆزلەرنى
ئايىمىدى . ھەرقاچان نەسىھەت باشلىغاندا ، ئەدەپكە رىئايە قىلدى .
— پادىشاھقا نەسىھەت قىلىشنىڭ ئەدەپلىرى قايسى ؟
— ئۇنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىسى شۇكى ، — دەپتۇ كارـ
شۇناس ، — ئۇلارغا سۆزنى يۇمشاقلىق بىلەن ئېيتىش كېرەك ،
ھەرگىز قوپاللىق قىلىشقا بولمايدۇ . ھۆرمەت تەزىمى ۋە ئىزـ
زەت ـ ئىكرامنى ئۇنتۇماسلىق ، جۈرئەت ۋە گۈستاخلىقتىن ئۆزىنى
تارتىش كېرەك . ئەگەر ئۇنىڭ خۇي ـ پەيلى ۋە ھەرىكەتلىرىدىن
نۇقسانلىقىنى كۆرسە ، ئۇنى شېرىن سۆز ۋە مۇناسىپ مىساللار
بىلەن خەۋەردار قىلىش كېرەك . بۇ سۆپەتلەرنىڭ ھەممىسى شۇ
ۋەزىردە بار ئىدى . ئۇنىڭ ئۆز پادىشاھىغا ئېيتقان نەسىھەتلىرىنى
ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىدىم . جاھاندارلىق ئۇلۇغ مەرتىۋە بولىـ

مۇ ، بەخت مەدەت بەرمىگۈچە ھېچ كىشى ئۆز تىرىشچانلىقى بىلەنلا ئۇنىڭغا يېتەلمەيدۇ . شۇڭا سائادەت يار بولۇپ ، ئۇ مەرتىۋىگە مۇيەسسەر بولغان كىشى ئۇنىڭ قەدرىنى بىلىشى ۋە ئۇنى ئەزىزلەشى ، ئۇنىڭ قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىشى كېرەك . زۇلۇمنى ئەمەس ، بەلكى ئادالەت يولىنى تۇتۇش كېرەك .

سەن بۇگۈن بولدۇڭ جاھان مۇلكىگە شاھ ،
زۇلۇمدىن ئۆزۈڭنى تۇتقايسەن ئاگاھ .
يۇز قىلىچنىڭ ئاپىتى ئۇنداقچە يوق ،
كۈلپەت چەككەنلەر سەھەردە ئۇرسا ئاھ .

دۇشمەندىن غاپىل بولماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ كۈچىنى سەل چاغلىماسلىق كېرەك . پادىشاھلىقنىڭ ئەبەدىي بولۇشى ۋە دۆلەتنىڭ بەرقارار بولۇشى تۆت نەرسە بىلەن بولىدۇ ؛ بىرىنچىسى ، ھوشيارلىق ؛ ئەتە بولىدىغان ۋەقەلەرنىڭ سۈرىتىنى بۇگۈننىڭ ئەينىكىدە كۆرەلەيدىغان بولۇش لازىم . ئىككىنچىسى ، توغرا مۇددىئا ؛ ئۇنىڭغا سۈسلۇق قىلماسلىق كېرەك . ئۈچىنچىسى ، ياخشى تەدبىر ؛ ئەگىرىلىككە مايىل بولماسلىق . تۆتىنچىسى ، ئىتتىك شەمشەر ؛ ئۇنىڭ ئوتلۇق چاقنىشى دۇشمەنلەرنىڭ ئۆمۈر خامىنىنى كۆيدۈرىدىغان بولسۇن .

ئەدلى دەرىخى كۆكەرمىگەي سەلتەنەتتە ،
يىلتىزىدىن سۇغارمىسا شەمشەر سۈيىدە .

ئۇ ۋەزىر ھەممە سۆزلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ ، ھېچ كىشى ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىدى ھەمدە نەسىھىتىگە قۇلاق سالمىدى . ئاخىر ئۇلار ھالاك بولدى . چۈنكى ، پادىشاھ ئۇنىڭ مەسلىھىتىنى ئاڭلىمىغاچقا ، باشقىلارغىمۇ ئۇ نەسىھەت تەسىر قىلمىدى . ئۇلارنىڭ بۇ ۋەقەلىرىدە «خەلق ئىتائەت قىلىدىغان كىشىنىڭ گېپىلا

گەپ بولىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ سىرى ئاشكارىلاندى . دېمەك ، ئۆزىـ
نىڭ ئەقلى كۆرمىسە ، ئۆزگىلەرنىڭ ئىدراكى بىھۇدە ئىكەن .

كىشى پىكرى كۆرۈنمەس ئەلگە توغرا ،
سۆز قىلىشتىن ئۇنى گەر توسار بولسا .
ھۆكۈما ئېيتقانكى : «توغرا نەسىھەت ،
خاتادۇر كىشىگە بولمىسا پىسەنت» .

دۇشمەننىڭ ھىيلە ـ مىكىرىدىن ھەزەر قىلىشنىڭ داستانى مانا
مۇشۇ . دۇشمەن تەۋەززۇ قىلسا ۋە يالۋۇرسا ، ئۇنىڭغا ئالدىنىش
ئەقىل يولىدىن يىراق ئىشتۇر . چۈنكى ، قاغىنىڭ شۇ ئاجىزلىقى
ۋە زەئىپلىكى بىلەن ئاشۇنداق ھەم كۆپ ، ھەم كۈچلۈك بولغان
ھۇۋقۇشلارنى ھالاك قىلالىشى ھۇۋقۇشلارنىڭ غاپىللىقى ۋە نادانلىـ
قىدىن بولدى . ئەگەر ھۇۋقۇشلاردا ئازراق پەم ۋە ئاقىۋەتنى ئويلايـ
دىغان غەم بولسا ئىدى ، ئۇ قاغا ئۇلارنى يېگۈشنى چۈشىدىمۇ
كۆرەلمىگەن بولاتتى . ئەقىللىق كىشىلەر بۇ قىسىمگە ئىبرەت
كۆزى بىلەن قارىشى ، دۇشمەنگە ئىشەنگىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈـ
شىنىشى كېرەك . دۇشمەن ھەرقانچە زەئىپ بولسىمۇ ، خار كۆرمىـ
گۈلۈك . ئۇنىڭ مۇھەببەت ۋە دوستلۇق ئىزھار قىلغىنىغا مەغرۇر
بولمىغۇلۇق ھەمدە ئالدانمىغۇلۇق .

مۇھەببەت زاھىر ئەتكەن بىرلە دۇشمەن ،
ئۇنى ھوش ئەھلى ھەرگىز دېمىگەي دوست .
يىلان ئىلگىرىكى ئادەت بىرلە يۇرگەي ،
كۆرۈنمەككە تاشلىسىمۇ ئەگەر پوست .

بۇ ھېكايىدە يەنە بىر پايدا بارکى ، ئىخلاسمەن دوستلار ۋە
خالىس تەرەپتارلارنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك . ھەرقانداق ئېھتىـ
يات سەرمايىسى ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىك ئەمەس ، ھېچقانداق تىجا-

رەت ئۇنىڭدىن ياخشىراق ئەمەس . چۈنكى ، كارشۇناسنىڭ قاغىلارغا بولغان دوستلۇقى ۋە مەدەتكارلىقى نەتىجىسىدە ، ئۇلار ھالاكەت چۆلىدىن سالامەتلىك مەنزىلىگە يەتتى .

ھوشيار كىشىلەر بۇ جەھەتتە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشى كېرەك . كىشى يېقىن دوستلارنى ئەزىزلىسە ۋە مەككار دۇشمەندىن پەرھىز قىلسا ، تولۇق مۇراد ـ مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ .

ھەمدەم بولغىن بىر ۋاپادار يار بىلەن ،
بىردەم ئولتۇرما رەقىب مەككار بىلەن .

بەشىنچى باب

غـاپىللىقنىڭ زىيىنـى ۋە نادانلىق قىلىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت ـ نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى توغرىسىدا

بەرەھمەنگە راي شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي دانىشمەن ھەكىم ، دۇشمەنلەرنىڭ ھىيلە ـ مىكرىدىن ھەزەر قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ مەككارلىق ئاپىتىدىن ئۆزىنى ئاگاھلىق بىلەن ساقلاش كېرەكلىكى توغرىسىدىكى داستاننى بايان قىلدىڭ . ئەمدى ئۆز تەلىپىنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ مۇشەقـقەت چەككەن بولسىمۇ ، ئۇنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن غاپىلـلىق قىلىپ قولدىن بېرىپ قويغان كىشىلەرنىڭ مىساللىرىدىن سۆزلەپ بەرسەڭ .

بەرەھمەن ماختاشقا تىلىنى ئېچىپتۇ :

ئەي مۇبارەك پادىشاھىم ، بارچە يۇلتۇزلار ھامان ،
شۇ ئېگىز ئاسماندا بەختسىدىن سائادەت تاپقۇسى .
دەرگاھىڭدا بولسا بىر سائەت سېرىق قۇشمۇ ئەگەر ،
سايە سالغاي دۆلىتىڭ ئۈمۇ سائادەت تاپقۇسى .

— دۆلەت قۇشىغا ئوخشاش كۆڭۈللىرىگە مەخپىي ئەمەسكى ، ھەرقانداق نەرسىنى تېپىشقا قارىغاندا ساقلاش مۇشكۈلدۇر . چۈنكى ، ھەرقانداق نېمەت بەختنىڭ مەدەتكارلىقى بىلەن ھاسىل بولۇر . ئەمما ئۇنى روشەن ئەقىل ۋە ياخشى تەدبىرلەر بىلەن چىڭ

تۇتماي تۇرۇپ مۇھاپىزەت قىلماق مۇمكىن ئەمەس . ئەگەر ھەركىشىگە ھوشيارلىق ۋە ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرۈش ئىقتىدارى نېسىپ بولمىغان بولسا ، ئۇنىڭ قولغا كەلتۈرگىنى ئۆزۈن ئۆتمەي تالاپەت ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭغا كېتىدۇ ـ دە ، ئۇنىڭ ئۆزىدە ھەسرەت ۋە نادامەتتىن بۆلەك ھېچ نەرسە قالمايدۇ . تاشپاقا مايمۇن بىلەن دوستلۇق ھاسىل قىلغانىدى ، لېكىن ئەنە شۇنداق نادانلىق ۋە كەم ئەقىللىقىدىن ئۇنى زايە قىلىۋەتتى .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— مەسەلدە كەلتۈرۈلۈشچە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

تاشپاقا بىلەن مايمۇننىڭ ھېكايىسى

ھەجەرىل ئەخزەر[1] جەزىرىسىدە مايمۇنلار كۆپ ئىكەن . ئۇلارنىڭ كاردان ئىسىملىك بىر پادىشاھى بار ئىكەن . ئۇنىڭ سەلتەنىتى سىياسەتلىك ، ھۆكۈمىتى ئادالەتلىك بولۇپ ، ئۇنىڭ خەير ـ ئىھسانىنىڭ بەرىكىتىدىن پۇقرالىرى ئامانلىق بىساتى ئۈستىدە راھەت سۈرىدىكەن . ئۇنىڭ ئىنئامىغا شۈكۈر ئېيتىش يۈزىسىدىن مەملىكەت ئەھلىنىڭ ئۇلۇغ ـ ئۇششاقلىرى ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدىكەن .

زۇلۇم زىيان ، ئادالەت قىلسا پايدا ،
ئۇندىن ئىدى ئەل خۇشال ، خۇدا رىزا .

ئۇ نۇرغۇن يىللار پادىشاھلىق دەۋرىنى سۈرۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ياشلىق باھارى قېرىلىق خازانىغا بېرىپ يېتىپتۇ ؛ ئۇنىڭ بەدىنىدە زەئىپلىك ۋە ئاجىزلىق ئەسىرى كۆرۈنۈشكە باشلاپ ، قۇۋۋەتتىنىڭ كۆچىتىگە بىچارىلىك شامىلى يېتىشى بىلەن

① ھەجەرىل ئەخزەر — كۆكتاش .

سولىشىپ مەئىشەتتىن قاپتۇ . نەتىجىدە خۇشۇاقىتلىقىنىڭ چىرىغى ئاپەت بورىنى بىلەن ئۆچۈپ ، ئىشرەت ئۆيى قاراڭغۇلۇقتا قاپتۇ .

ئەي قەبرى ! سەن ياشىراي دەپ ئويلىما ،
يانمىغاي ئاققان ئېقىن ھېچ ئارقىغا .
سەن ھەۋەستىن خالىي ئەيلە بېشىڭنى ،
ئاققۇزار چاغ بولدى كۆزدىن يېشىڭنى .
قەبرىلىقتىن قوندى بېشىڭغا غۇبار ،
كۆزۈڭ بولماس ئەمدى روشەنلىككە يار .

شۇنداق ! ئىككى يۈزلىمە ھاياتنىڭ ئادىتى شۇكى ، يىگىتلىك گۈلشىنىنىڭ پاراغىتىنى قەبرىلىق تىكەنلىكىنىڭ مۇشەققىتىگە ئالماشتۇرىدۇ ۋە زەردارلىق ئىززىتىنىڭ شان ـ شەرىپىنى گادايلىق مۇشەققىتىنىڭ خارلىقى بىلەن قارايتىدۇ .

بۇ زامانە ئىچرە غەمسىز پادىشاھلىق يوق ئىرۇر ،
روزىغار جامىدىكى مەي ساپ ئەمەستۇر ھېچقاچان .
بۇ جاھان بوستانىدا گۈل ئاچسا ھەر نېلۇپەرى ،
لالىزار بولدى يۈزى كۆزدىن ئېقىپ ياش بىرلە قان .

بۇ دۇنيا ئۆز ئېرىنى ئۆلتۈرگەن بىر قەبرى خوتۇندۇركى ، ئۇ ئۆزىنى ياش قىزلارنىڭ لىباسىدا ياساپ ـ جابدۇپ ، جاھان ئەھلىگە كۆرسىتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەبەدىي بولمىغان زىننەت ، بىئىبار پەردازلىرى بىلەن ئەخمەق مەغرۇرلارنى مۇھەببەت دامىغا چۈشۈرىدۇ .

بۇ جاھاندۇر گۆزەكلەرنىڭ ئويۇنچۇقى ،
بىئەقىللەر گول بولغۇسى ئۇلار كەبى .

كىمكى ئۇنى نىكاھىغا ئالغان بولسا ، ئۇنىڭ مۇراد قولى ئارزۇ قۇچىقىغا يەتمىگەن ۋە بىر كېچە ئۇنىڭ بىلەن يېتىپ پاراغەتتە دىل خۇشلۇقى ھاسىل قىلالمىغان .

زەپ بىۋاپا ئايجامالدۇر جاھان قىزى ،
ھېچ كىشىدە توختىمىدى ئۆمۈر بويى .

ھاياتىنى ئۆزىگە دوست تۇتقان گۆزەك مەجەزلىك كىشىلەر ئۇنىڭغا ئالدىنىدۇ ۋە ئويۇن - كۈلكىنىڭ ئالدامچى سۈرىتىگە كۆڭۈل باغلاپ ، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ناپاكلىقى ھەم ۋەدىسىنىڭ يالغانلىقىدىن بىخەۋەر قالىدۇ .

بۇ جاھاننىڭ دۆلىتى خۇددى زەھەرلىك يىلان ،
سىرتى خۇش رەڭ كۆرۈنەر ئىچىگە تولغان زەھەر .
مەيلى باي ، مەيلى گادای ، گەر ئاڭا بەرسە كۆڭۈل ،
بىر نەپەس بولغان خۇشال ، دائىما ھەسرەت چېكەر .

كۆڭلىنىڭ كۆزى «بۇ دۇنيا بىر ئۆتكۈنچىدۇر» دېگەن سۈرمە بىلەن روشەن قىلىنغان كىشىلەر بولسا ، ئۇنىڭ زىبۇ زىننەتلىرىگە ئىلتىپات قىلمايدۇ ۋە پايدىسىز مەنسەپ ھەم مەنپەئەتسىز مال - دۇنيا تەلىپىگە كۆڭۈل باغلىمايدۇ ، بەلكى دۇنيانىڭ بىمادارلىقى ، مال - دۇنياسىنىڭ بىقارارلىقىنى بىلىپ ، باقي دۇنيانىڭ دۆلىتىنى قولغا كەلتۈرۈشكە يۈزلىنىدۇ .

ئۆمۈر باغى دائىم باھار بولماس ، خازان تەگمەي ھېچ ،
مېۋىسى باقي تۇرارلىق بىر دەرەخ قىل پەرۋىرىش .

شۇنىڭ بىلەن كارداننىڭ قېرىپ قالغانلىقى ۋە زەئىپلەشكەنلىكى خالايىقنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپتۇ ، ئۇنىڭ سەلتەنىتىنىڭ ھەشەمىتى

مىتىگە نۇقسان ، شان ـ شەۋكىتىنىڭ ھەيۋىتىگە قۇسۇر يېتىپتۇ .

بولسىمۇ گەر كىشىگە يار شاھى جەمشىت دۆلىتى ،
چاچ ئاقارسا يەتكۈسىدۇر نا ئۈمىدلىك پۇرستى .

ئۇنىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ئىچىدە چىرايىدىن سائادەت نۇرى يېغىپ تۇرغان ، مېڭىش ـ تۇرۇشىدىن دۆلەت ئالامىتى جىلۋىلىنىدۇ . غان چىرايلىق بىر يىگىت بار ئىكەن . مەملىكەت ئەھلى ئۇنىڭ پادىشاھلىققا لايىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشىپ ، كۆڭۈللىرىدە ئۇنى دوست تۇتۇشۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئىتائىتىدە بولۇشنى ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ :

باغۇبوستانلارغا گەر يەتسە شامال ،
تەۋرىمەكلىككە يارىشار ياش نىھال .
نوتا شاخلار كۆكلىگەي كۆكلەم چېغى ،
قېرىسا لېكىن تۆكۈلگەي ياپرىقى .

بۇ يىگىتنىڭ ئۆمۈر دەرىخى گۈزەللىك ئېقىنىنىڭ بويىدا كۆزگە كۆرۈنۈپ يېتىلىپتۇ . خۇددى سەرۋى دەرىخىنىڭ بەرىكىتىدىن ئالەم گۈلىستان بولغىنىدەك ، بۇمۇ مەملىكەت گۈلشىنىگە ئۆز دۆلىتىنىڭ بەرىكىتى بىلەن بەرگى ناۋا بەرسە ياخشى ئەمەسمۇ ، دېيىشىپتۇ . ئۇ يىگىتمۇ باشقىلارغا شەپقەت ۋە مەرھەمەت كۆرسىتىپ ، لەشكەر ۋە پۇقرالارنىڭ ھەربىرىگە مۇناسىپ مەنسەپ بېرىش ۋە لايىق ئىنئام قىلىشقا ۋەدە قىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بارلىق ئامۇخاسىنىڭ ھەممىسى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ ، ئۇ قېرى پادىشاھنى سەلتەنەتتىن چۈشۈرۈپ ، ھېلىقى شەۋكەتلىك ياش يىگىتنى تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ .

سىغمىدى خۇشاللىقتا جېنى تەنگە ،
شۇ تاج بىلەن يەتتى بېشى كۆككە .

بىچارە كاردان سەلتەنەت لىباسىدىن ئايرىلىپ ، خالايىق ئارد-
سىدا خارلىقتا قاپتۇ . ئۇنىڭغا بۇ ئىش هار كېلىپ ، كۆپ ئويلاپ
ئولتۇرمايلا يۈرتىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشنى ئىختىيار قىلىپ
يۈرتىدىن ئايرىلىپتۇ هەم دەريا ساهىلىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ ، تېخىمۇ
چىرايلىق دەرەخلىرى ۋە خىلمۇخىل مېۋىلىرى بار بولغان بىر
جەزىرىگە بېرىپ قېلىپ ، شۇ يەردە ماكان تۇتۇپ تۇرۇپ قاپتۇ .
ئۇ يەردىكى هۆل ۋە قۇرۇق يەل - يېمىشلەرگە قانائەت قىلىپ
ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ :

قانائەت ئەيلىسەم گەر قۇرۇق - هۆلگە ،
تېپىپ شادلىق يېتەرمەن ياخشى كۈنگە .

دەپ يۈرىۋېرىپتۇ . كاردان شۇ تەرىقىدە ، ئەنە شۇ ئورمانلىقتا بىر
بۇلۇڭنى ماكان تۇتۇپ ئىبادەت قىلىپ ، پادىشاهلىق تەختىدە ئول-
تۇرغان ۋاقتىدا ئۆتكۈزگەن كەمچىلىكلىرىگە كېچە - كۈندۈز ئىس-
تىغپار ئېيتىپ ، ئاخىرەت يولىنىڭ ئوزۇقىنى تەييارلاش بىلەن
شۇغۇللىنىپتۇ ؛ گۈناه كىرلىرى بىلەن خىرەلەشكەن ۋۇجۇدىنىڭ
ئەينىكىنى توۋا سىرى بىلەن قايتىدىن سىرلاپ ، قېرىلىق سۇبهە-
سىنىڭ سوغۇق شامىلى ئارقىلىق ياشلىق كېچىسىدە ئۇخلاپ قال-
غان ئەقلىنى ئويغاتماقنىڭ هەرىكىتىگە تۇتۇش قىپتۇ .

قېرىدىڭ نېمىشقا ئارتقا يانمايسەن ،
سۇبهى يەتتى نېمىشقا ئويغانمايسەن .

ئۇ بىر كۈنى بىر ئەنجۇر دەرىخىگە چىقىپ مېۋىسىنى يەۋاتقاند-
ا ، تۇيۇقسىز بىر ئەنجۇر قولىدىن سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ ، سۇدىن
چىققان ئاۋازنى ئاڭلىغان كاردان خۇشال بولۇپ ، يەنە بىر ئەنجۇر-
نىمۇ تاشلاپتۇ . ئۇنىڭ ئاۋازىنىمۇ ئاڭلاپ ، خۇشاللىقى تېخىمۇ زىيا-
دە بوپتۇ . ئۇ ئەنە شۇ تەرىقىدە ئارقا - ئارقىدىن ئەنجۇرلەرنى سۇغا

تاشلاپ ، شۇنىڭدىن چىققان ئاۋازنى ئاڭلاپ ھۇزۇرلىنىپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر تاشپاقا دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ جەزىرىگە يېتىپ كەپتۇ . ئۇنىڭ ھېلىقى دەرەخكە نەزىرى چۈشۈش بىلەنلا بىر مايمۇنـ ىڭ دەرەخ ئۈستىدىن سۇغا ئەنجۈر تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، دەرھال سۇ ئىچىگە كىرىپتۇ ـ دە ، چۈشكەن ئەنجۈرلەرنى يېيىشكە باشلاپتۇ . تاشپاقا ئەنجۈرنى يەۋېتىپ ئۆزىچىلا : «بۇ مايمۇن بۇ ئەنجۈرلەرنى مەن ئۈچۈن تاشلاۋاتىدۇ . بۇ مەرد قېرى بىلەن ئىلگـ ىرى ئارىمىزدا ھېچقانداق ئاشنالىقىمىز يوق تۇرۇپ ، ماڭا مېھىر ـ شەپقەت كۆرسىتىۋاتىدۇ ، ئەگەر ئۇنىڭ بىلەن دوست بولسام ، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كۆپ مۇرۇۋۋەت ۋە مەرھەمەت تاپالايمـ ەن» دەپ ئويلاپتۇ . ئاندىن سېخىي ۋە خۇشخۇي كىشىنىڭ سۆھبىتىنىڭ سىرى كۆڭۈل ئەينىكىمدىن مالالىق غۇبارـ لىرىنى كۆتۈرگۈسىدۇر ۋە ئۇنىڭ ھۇزۇرىنىڭ نۇرى كۆكسۈم ھاۋاـ سىغا ئاپەت قاراڭغۇلۇقىدىن نىجات بەرگۈسىدۇر . شۇنىڭ ئۈچۈنـ مۇ :

«خاتىرىم شاھ كۆزگۈسى ئىدى لېكىن تاپتى غۇبار ،
كاشكى تۇتسامچۇ بىرەر دانا ۋەلىنىڭ سۆھبىتىن .

دېگەن سۆز بارغۇ» دەپ ئويلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن تاشپاقا كۆڭلىدە ئويلىغان ئاشنالىق تەسەۋۋۇرىنى لەۋزىگە كەلتۈرۈپ ، مايمۇنغا باـ يان قىپتۇ . مايمۇنمۇ ئۇنىڭغا دوست بولۇشقا قىزغىنلىق قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئېيتقانلىرىڭ توغرا . كىشى بىلەن دوست بولۇش كىشىـ نىڭ ياخشى خىسلەت ۋە ياراملىق سۈپەتلىرىدىندۇر . ھەر كىشـ نىڭ ھەقىقىي دوستى بولسا ، جاھاندا بېشى ئۈستۈن ، كۆڭلى خۇشال بولىدۇ .

ھەر كىشىنىڭ ئىخلاسلىق دوستى بولسا ،
تەن بىلەن ۋۇجۇدىغا زىننەت بېرۇر .

گەرچە دەۋران نېمىتى كەڭ بولسىمۇ ،
شەپقەتلىك دوست ئۆزگىچە نېمەت ئېرۇر .

— سەن بىلەن دوستلىششقا بەكمۇ مەيلىم بار ، لېكىن ئۇ ئىشقا قابىلىيىتىم بارمۇ - يوق ، ئۇنى بىلمەيمەن ، — دەپتۇ تاشپاقا .

— ھۆكۈمالار دوستلۇق ئۈچۈن مىزان تۇزۇپ بەرگەن ، — دەپتۇ مايمۇن ، — ئۇلار : «دوستسىز ياشاش مۇشكۈل بولغان ھالەتتىمۇ ، ھەركىم دوستلۇققا ياراۋەرمەيدۇ» دەپ ئېيتىشقان . دوست تۇتۇشقا توغرا كەلسە ، ئۇچ تائىپىدىن دوست تۇتماق كېرەك ؛ بىرى ، ئالىم ۋە ئابىد① . ئۇنىڭ سۆھبىتىنىڭ بەركىتى بىلەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى تاپقىلى بولىدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، مەرد ۋە ياخشى ئەخلاقلىق كىشىلەر ؛ ئۇلار يار - دوستىنىڭ ئەيىبىنى كۆرسىتىپ بېرىپ نەسىھەتىنى ئايىمايدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، زاتى پاك كىشىلەر ؛ ئۇلار غەرەزسىز ۋە تەمەسىز بولۇپ ، دوستلۇق بىناسىنى ساداقەت ۋە ئىخلاس ئاساسىغا قۇرىدۇ . يەنە ئۇچ خىل كىشىلەرنىڭ دوستلۇقىدىن پەرھىز قىلماق كېرەك : ئۇلارنىڭ بەرى ، پاسىق كىشىلەر ؛ ئۇلارنىڭ ھىممەتلىرى نەپسىنىڭ ئارزۇسىغا سەرپ بولىدۇ ، ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىرى نە دۇنيانىڭ راھىتىگە ، نە ئاخىرەتنىڭ رەھمىتىگە سەرپ بولالمايدۇ ؛ ئىككىنچىسى ، يالغانچىلار ؛ ئۇلارنىڭ سۆھبىتى قانتىق ئازاب ، ئۇلپىتى چوڭ بالا . ئۇلار ھەمىشە باشقىلارغا سېنىڭ ئۇستۇڭدىن ، ساڭا بولسا باشقىلارنىڭ ئۇستىدىن يەنى مىڭدىن بىرى راست بولمىغان ، پىتنە ئارىلاشقان خەۋەرلەرنى توشۇيدۇ ؛ ئۈچىنچىسى ، نادانلار ؛ مەنپەئەت يۇزىسىدىن ئۇلارغا ئىشەنگىلى ياكى بالا - قازادىن ساقلىنىشتا ئۇلارغا يۆلەنگىلى بولمايدۇ . چۈنكى ئۇلار پايدا يەتكۈزسەم دەپ تۇرۇپ زىيانغا ئۇچرىتىدۇ .

---

① ئابىد — ئىبادەت قىلىپ تۇرغۇچى .

تۇتمىغىن دوست ھېچ ئۆزۈڭگە نادانىنى ،
ئىلغىيالماس ئىشتا ياخشى - يامانىنى .

بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ، نادان دوستتىن دانا دۇشمەن ياخشىراق ، چۈنكى دۇشمەن ئەقىللىق بولسا ، يىراقنى كۆزلەپ ئويلاپ ئىش قىلىدۇ ، پۈرسەت كەلمىسە زىيان يەتكۈزمەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ خۇي - پەيلىدىن ئىنتىقام ئەسىرىنى بايقىۋېلىپ ، ئۆزىنى قوغدىغىلى بولىدۇ . ئەمما نادان دوست كىشىگە ھەرقانچە مەدەت بەرگەندەك قىلسىمۇ ، ئۇنىڭدىن ھېچقانچە پايدا ھاسىل بولمايدۇ ، بەلكى ئۇ ئۆزىنىڭ ناقىس تەدبىرى بىلەن كىشىنى خەتەرگە دۇچار قىلىدۇ . مايمۇن دوست بولسىمۇ نادان بولغانلىقتىن كەشمىر پادىشاھىنىڭ ھايات كېچىسىنى ئۆلۈم گىردابىغا سالغان ۋاقتىدا ، ئۆزى دۇشمەن بولسىمۇ دانا دۇشمەن بولغان ئوغرى ئۇنىڭغا ياردەم قىلدى ئەمەسمۇ ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .

— ئاڭلىشىمچە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كاردان .

كەشمىر پادىشاھى ، مايمۇن ۋە ئوغرىنىڭ ھېكايىسى

ئاڭلىشىمچە ، كەشمىر دىيارىدا بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇنىڭ خەزىنىلىرىنى تاغقا يۆكلىسە تاغمۇ كۆتۈرەلمەيدىكەن ، ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ھېسابىنى ئېلىشتا ھېسابنىڭ سانىمۇ يېتىشمەيدىكەن . ئۇ جاھانگىرلىك تۇغنىنى پەلەك گۈمبىزىنىڭ ئۈستىدە كۆتۈرگەن ۋە ئادالەت پۈتىنىڭ نەقىشلىرى بىلەن كۇن ۋە تۇن سەھىپىلىرىگە زىننەت بەرگەن بىر پادىشاھ ئىكەن .

دەرگاھىنى بوسە ئەيلەپ زامانە ،
باش قويارکەن ئۇنىڭ باسقان قەدىمىگە .

بۇ پادىشاھنىڭ بىر مايمۇنى بار بولۇپ ، پادىشاھ ھەممە ئىشتا ئۇنىڭغا ئىشىنىدىكەن ۋە ئۇنى دائىم نازۇنېمەتلەر بىلەن بېقىپ ، ئۆزىگە ئىچكى مەھرەم قىلىۋالغانكەن . ئەگەر پادىشاھ ئۇخلىسا ، مايمۇن تاڭ ئاتقۇچە قولىدا خەنجەر تۇتۇپ ، ئۇنىڭ بېشىدا ئولتۇرىدىكەن ، بىر كۈنى بىر زېرەك ئوغرى يىراق بىر شەھەردىن بۇ يۇرتقا كەپتۇ ۋە بىر كېچىسى تەييارلىق لىباسىنى كىيىپ ، پۇل ۋە مال ـ دۇنيا تېپىش ئۈچۈن كوچىدا كېتىۋېتىپ ، يەنە بىر نادان ئوغرى بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ . ئىككىسى بىر تائىپىدىن بولغاچقا ، ئۇلار ھەمسۆھبەت بولۇشۇپتۇ . شۇندا مۇساپىر ئوغرى يەرلىك ئوغرىدىن سوراپتۇ :

— بىز نەگە بېرىپ ، كىمنىڭ تېمىنى تەشسەك بولار ؟

— رەئىس كالانىڭ ئاختىخانىسىدا ناھايىتى سېمىز ، تېز ماڭىدىغان بىر قېچىر بار ، رەئىس كالان ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن قېچىرىنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئون نەپەر قۇلنى مۇئەككەل قىلىپ قويغان ، ئۇلار قېچىرنىڭ پۇتىنى زەنجىر بىلەن باغلاپ قويىدۇ . ياخشىسى شۇكى ، بىز ئاۋۋال بېرىپ قېچىرىنى ئالايلى ، ئۇنىڭدىن كېيىن چاسۇ بېشىدىكى شېشىگەرنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ تېمىنى تېشىپ قىممەت باھا شېشىلىرىنى ئېلىپ ، قېچىرغا يۈكلەپ يولىمىزغا راۋان بولايلى ، — دەپتۇ نادان ئوغرى .

زېرەك ئوغرى ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن ئەجەبلىنىپ ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇرغاندا پاششاپ كېلىپ قاپتۇ . بۇنى كۆرگەن زېرەك ئوغرى دەرھال ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ . نادان ئوغرى بولسا تۇتۇلۇپ قاپتۇ .

— نېمە ئادەم سەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پاششاپ .

— مەن ئوغرى ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ نادان ئوغرى ، —

رەئىس كالاننىڭ قېچىرىنى ئوغرىلاپ ، شېشىگەرنىڭ دۇكىنىنى تېشىپ ، شېشىلەرنى قېچىرغا يۈكلەپ ، ئۆيۈمگە ئەكېتىشكە قەست قىلغانىدىم .

پاششاپ كۈلۈپ كېتىپ :

— بۇنداقمۇ ئەخمەق ئوغرى بولامدۇ ، بىر ئېشەكنى بىر مۇنچە ئادەم ساقلاپ ياتسا ، بىر تەڭگىگە ئالمايدىغان بىر مۇنچە شېشە ئۈچۈن ئۆزىنى خەتەرگە تاشلايدىغان ؟ ساڭا بىكارغا كەلگەن جان بولغاچقا ، قەدرىنى بىلمەيدىكەنسەن ـ دە . ئەگەر پادىشاھنىڭ خەزىنىسى ئۈچۈن بۇنداق خەتەرنى ئىختىيار قىلغان بولساڭ ، مەزۇر بولغان بولاتتى ،— دەپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ قوللىرىنى باغلاپ زىندانغا تاشلاپتۇ .

زېرەك ئوغرى ئۇلارنىڭ ماجىرالىرىنى ئاڭلاپ تۇرغاچقا ، نادان ئوغرىنىڭ هېلىقى يامان خىيالىدىن ۋە پاششاپنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىدىن تەجرىبە هاسىل قىلىپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە : «ئوغرى ماڭا دوست بولسىمۇ نادان ئىدى . پاششاپ بولسا دانا دۇشمەن ئىكەن . ئەگەر ئۇ دانا دۇشمەن پەيدا بولمىغان بولسا ، بۇ نادان دوست مېنى هالاكەتكە باشلىغان بولاتتىكەن . هېلى بولسىمۇ پاششاپ ئېيتقاندەك پادىشاھ خەزىنىسىگە بارسام ، مەقسىتىم ئۇنىڭدىن هاسىل بولسا ئەجەب ئەمەس» دەپتۇ ـ دە ، ئاستاغىنا پادىشاھ ساراىينىڭ تۆۋىگە كەپتۇ ۋە لەخمە كولاپ ، ساراي تېمىنىڭ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ئۇلىنى پولات كەكە بىلەن پارە ـ پارە قىلغىلى تۇرۇپتۇ .

قانچە تاش باغرىنى ياردى ئۇ ئۇستات ،
كۆرسە ئۇنى شاگىرت بولغاي ئىدى پەرهات .

تېخى ئۇ كېچىنىڭ ئاپتاپ ئەيىارى يەر ئاستىدىن لەخمە ئۇرۇپ ، مەشرىق تەرىپىگە ئۇلانماي تۇرۇپلا ، ئۇنىڭ لەخمىسى ئاخىرىغا يېتىپ ، پادىشاھنىڭ ئارامگاھىنىڭ يېنىدىن باش چىقىرىپتۇ . قارىسا ، پادىشاھ ئالتۇن تەخت ئۇستىدە ئۇيقۇغا كەتكەنكەن . ئۇ

نىڭ تەختىنىڭ ئەتراپىدا مال - دۇنيا دېگەن بىھېساب ئىكەن . ئۇنىڭ بىساتىنىڭ قىرغىقىدا ، جاۋاھىرلار بىلەن بېزەلگەن بىر شامداندا كاپۇردەك ئاپئاق شام زەردار كىشىلەرنىڭ يۇزىدەك كۆلۈپ تۇرغان ، مىسكىن پەرۋانىلەر ئامراتلىق شولىسىدا ئۆرتىنىۋاتقانىكەن .

پەرۋانىلەر كۆيدۇرسە قانات ۋە پەر ،
ئىشق ئەھلى كۆيدۇرەر جان ۋە جىگەر .

ئوغرى يەنە قولىغا خەنجەر ئېلىپ ، شاھنىڭ بېشىدا ئوڭ - سولغا ئېھتىيات نەزىرىنى سېلىپ تۇرغان بىر مايمۇننىمۇ كۆرۈپ- تۇ . ئوغرى ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ : «بۇ ۋەھشىي ھايۋان قانداقسىگە پادىشاھنىڭ بىساتى ئۈستىگە چىقىۋالغاندۇ ؟ نېمىشقا بۇ خەنجەرنى قولىغا ئېلىۋالغاندۇ » دەپ ئويلاپ تۇرسا ، تۇيۇقسىز تورۇستىن بىر نەچچە چۈمۈلە ئۇنتۇرلا پادىشاھنىڭ مەيدىسىگە چۈشۈپتۇ . نادان مايمۇن ئۇنى كۆرۈپ غەزەپلىنىپ : «مەندەك پاسىبان قاراپ تۇرغان يەردە ئىگەمنىڭ مەيدىسىگە دەسسەيدىغانغا بۇ چۈمۈلىلەرنىڭ نېمە ھەددى ؟ » دەپ ۋارقىراپتۇ - دە ، چۈمۈلىنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ پادىشاھنىڭ كۆكسىگە قارىتىپ خەنجەر شىلتىپتۇ . ئۇنى كۆرگەن ئوغرى : «ھەي نادان ئەبلەخ ، قولۇڭنى تارت ! ئۇ ئۆلسە جاھان ۋەيران بولىدۇ » دەپ ۋارقىراپ بېرىپ مايمۇننىڭ خەنجەر تۇتقان قولىنى تۇتۇۋاپتۇ . پادىشاھ ئوغرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇ ھالەتنى كۆرۈپ سوراپتۇ :

— نېمە ئادەم سەن ؟

— دانا دۇشمىنىڭمەن . مېلىڭنى ئالغىلى كەلگەنىدىم . ئەگەر بىر پەس غاپىل بولغان بولسام ، بۇ نادان مېھرىبانىڭ سېنى قان دەرياسىغا غەرق قىلغان بولاتتى ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئوغرى .

پادىشاھ بۇ ھالنى كۆرۈپ خۇداغا شۈكۈر قىلىپ ، سەجدە قىپتۇ ۋە :

— ئەگەر تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى كىشىگە يار بولمىغان بولسا ، ئۇغرىنىڭ پاسىبان ، دۇشمەننىڭ مېھرىبان بولمىغانلىقى راست ئىكەن ، — دەپ ئۇغرىغا ئىلتىپات قىلىپ ، ئۆزىنىڭ مەھرەملىرىنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈپتۇ . مايمۇننى بولسا زەنجىر بىلەن باغلاپ ئۆزىدىن يىراق جايغا پالىۋېتىپتۇ .

ئوغرى گەرچە مال - دۇنيا ئوغرىلاش غەرىزىدە پادىشاھنىڭ خەزىنە تېمىنى تېشىشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ ، دانىشمەنلىك لىباسىنى كىيگەچكە ، بېشىغا دۆلەت تاجى كىيگۈزۈلۈپتۇ . مايمۇن بولسا پادىشاھقا يېقىنلىق مۇقامىدا تۇرۇپ ، بارلىق سىرلارغا مەھرەم بولغان بولسىمۇ ، نادانلىق تىكىنى ئۈنىڭ ئېتىكىنى ئىلغاچقا ، ھۆرمەت لىباسى ئۇنىڭ تېنىدىن سالدۇرۇلۇپتۇ .

زېرەك دۇشمەن قانغا رەقىب بولسىمۇ ،
نەچچە ھەسسە ياخشى ئۇ نادان دوستتىن ،
چۈنكى نادان دوستلۇقتىن پايدا ئاز ،
كەلتۈرەر كۆپ زەرەر ئۇ نادانلىقتىن .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئەقىللىق كىشىلەر دانا كىشىلەر بىلەن دوست بولۇشى ، نادانلارنىڭ سۆھبىتىدىن نەچچە پەرسەڭ يىراقتا قېچىشى كېرەك .

مەيلى زىندان بولسا بول ئاقىل بىلەن ،
بولمىغىن گۇلشەندىمۇ جاھىل بىلەن .
ھەرزامان دانانى تۇتقىن ئاشىنا ،
بولمىغىن ئەلۋەتتە يار نادان بىلەن .

تاشپاقا بۇ پايدىلىق ھېكايىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن :
— ئەي ، دانىشمەنلىك دەريىاسى ، كۆڭلۇمنىڭ قۇلىقىغا ھېكمەت گۆھەرلىرى بىلەن زىننەتلەرنى بەردىڭ . ئەمدى ئېيتىپ بەر-

گىنە ، دوستلار نەچچە گۈرۈھ بولىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— ھۆكۈمالارنىڭ ئېيتىشچە ، — دەپتۇ كاردان ، — زامان ئەھلىنىڭ ھەممىسى دوستلۇق دەۋاسىنى قىلىشىدۇ . ئۇلار ئۇچ خىل بولىدۇ . بەزىسى ، خۇددى غىزاغا ئوخشاش بولىدۇ ، ئۇلارسىز ياشاش مۇمكىن ئەمەس . ئۇلارنىڭ جامالىنىڭ نۇرى چۈشمەي تۇ-رۇپ ، سۆھبەت شامىنىڭ شولىسى چىقمايدۇ .

بىلىككى يار يۈزىدۇر كۆڭۈل ئۆيىگە چىراغ ،
قاراڭغۇلۇق بولغۇسى ئۇندىن ئايرىلغان ھامان .

ئۇلارنىڭ بەزىسى خۇددى داۋاغا ئوخشاش بولىدۇ . ئۇلارغا بەزى ۋاقىتلاردا ئېھتىياج چۈشىدۇ . ئۇلارنىڭ يەنە بەزىسى خۇددى دەردكە ئوخشايدۇ . ئۇلار زەرەردىن باشقا ھوسۇل بەرمەيدۇ . ئۇلار ئىككى يۈزلىمچى ۋە خوجا كۆردىلەردۇر . ئۇلار سېنىڭ ئالدىڭدا خۇش چىراي ئېچىپ ، شېرىن - سۆخەن گەپلەرنى قىلىدۇ . دۈش-مەنلىرىڭ بىلەنمۇ ئۆزگىچە ئۇلپەتچىلىك قىلىشىدۇ .

چىرايى نۇردەك مۇۋاپىق ئىرۇر ،
قەلبى سايەدەك مۇناپىق ئىرۇر .
كۆڭلىدۇر بۇزۇق سۈرىتى تۈزۈك ،
جىسمىدۇر ھايات ئۆزىدۇر ئۆلۈك .

شۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىللىق كىشىلەر بۇنداق دوست يۈزلۈك دۈشمەنلەردىن ۋاز كېچىشى ، خالىس دوستلارغا ئارىلىشىشى ، يەنى دۈشمەننى تاشلاپ دوستنىڭ قولىنى تۇتۇشى كېرەك .
— كىشى قانداق قىلسا دوستلۇق شەرتلىرىنى تولۇق بەجا كەلتۈرگەن بولىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .
— ھەر كىشىدە مۇنۇ ئالتە خىسلەت بولسا ئۇنىڭ دوستلۇقىدا قۇسۇر يوق بولىدۇ ، — دەپتۇ مايمۇن ، — بىرىنچىسى ، ئەگەر

دوستىنىڭ ئەيىبىنى بىلسە ، ئۇنى كىشىگە ئىزھار قىلماسلىق كېرەك . ئىككىنچىسى ، دوستىنىڭ ھۇنىرىنى كۆرسە ، بىرىنى ئون قىلىپ ئېيتىش كېرەك . ئۇچىنچىسى ، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغان بولسا مىننەت قىلماسلىق ۋە نەزىرىدە تۇتماسلىق كېرەك . تۆتىنچىسى ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەت كۆرگەن بولسا ، ئۇنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك . بەشىنچىسى ، ئەگەر دوستىدىن بىرەر خاتالىق ئۆتكەن بولسا ، ئۇنى كۆڭلىگە ئالماسلىق ۋە ئەپۇ قىلىش كېرەك . ئالتىنچىسى ، ئەگەر ئۆزرە قويسا ، قوبۇل قىلىش كېرەك . ئەگەر كىشى بۇ سۇپەتلەرگە ئىگە بولمىسا ، مۇتلەق دوستقا يارىمايدۇ . ئۇنىڭغا دوست بولغان كىشى ئاخىر پۇشايمانغا قالىدۇ . زامان ئەھلى ئارىسىدىكى خالىس دوست كىمىياغا ، رىياسىز ئاشنا ئەنقاغا ئوخشايدۇ . بۇلار ئۆزلىرىگە يوقلۇقنى ماكان قىلىشقا ۋە تېپىلماسلىققا ھۆكۈم ئېلىشقان :

بۇ ئالەم ئىچىدە تاپمىدىم يار ھەم ،
كۆڭلۇمنىڭ غېمىگە مۇڭاپىق مەلھەم .
ئەينەكتەك كۆڭلى ساپ نەرسە يوق لېكىن ،
ئۇرغىلى بولمايدۇ ئۇنىڭغىمۇ دەم .

سۆز شۇ يەرگە يەتكەندە تاشپاقا دەپتۇ :

— مەن سەن بىلەن دوستلىشىشقا مەزمۇت قەدەم تاشلىدىم ، شۇڭا دوست ـ يارلىق ئەدەپلىرىنىڭ ھېچبىرىنى تاشلىمايمەن . ئەگەر مېنى دوستلۇققا قوبۇل قىلساڭ ھەمدە تا قىيامەتكىچە كۆڭلۈمنىڭ بوينىغا مىننەت قويساڭ ، سېنىڭ سېخىيلىقىڭ ئالدىدا بۇ ھېچقانداق ئەجەبلىنەرلىك ئىش بولمايدۇ .

مايمۇن خۇرسەن بولۇپ دەرەختىن چۈشۈپتۇ . تاشپاقىمۇ سۇدىن چىقىپ دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ . ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ دوستلۇق رىشتىلىرىنى چىڭ باغلىشىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئىككىسىنىڭ كۆڭۈللىرىدىن غۇربەت ۋەھشىتى كېـ

تىپ ، شاد - خۇرام بولۇشۇپتۇ . مايمۇن پادىشاھلىقىنىڭ ھەسرە-تىنى ، تاجدارلىقىنىڭ ئىززىتىنى ئۇنتۇپتۇ ، تاشپاقا جورىسى ۋە دىيارىنى ئۇنتۇپتۇ .

ماڭا گەر بولسا مۇيەسسەر يار - دوستىنىڭ سۆھبىتى ،
غەم يېمەسمەن بولسىمۇ ئۆزگە ئىشىنىڭ راھىتى .

شۇنىڭ بىلەن ئۇ جەزىرىدە ئۇلارنىڭ سۆھبىتى ئۇزاققا داۋام-لىشىپتۇ . تاشپاقىنىڭ بالا -چاقىلىرى ئۆز يۇرتىدا قالغاچقا ، ئۇلار ئۇنىڭ پىراقىدا بىتاقەت بولۇشۇپتۇ . بولۇپمۇ تاشپاقىنىڭ جورىسى بۇرۇندىن تارتىپ جورىسىدىن بىر سائەت ئايرىلىشقا تاقىتى يوق بولغاچقا ، جورىسىدىن ئۇزۇن ۋاقىت ئايرىلىپ ، چەكسىز غەم - ئەندىشە ۋە ھىجران ئوتىدا ئۇنىڭ جىگىرى كاۋاپ بولۇشقا باشلاپتۇ .

ئەگەر تاغنىڭ جېنىغا ياقساڭ ھىجرا ئوتىنى ،
كۆكسىگە تاش ئۇرۇپ تاغ ، نالە - پەريات قىلغۇسى .

تاشپاقىنىڭ جورىسى چىداپ تۇرالماي ، ئاخىر پىراق شىكايە-تىنى ئۆز جىنسىدىن بىرىگە ئىزھار قىپتۇ :

كەتتى يارىم مەن بۇ يەردە تەلمۇرۇپ قالدىم قاراپ ،
مېھرىنىڭ ۋەسلى ئۈمىدى قالدى كۆڭلۈمدە نىھان .
پاتتى ھەيرانلىق لېيىغا سەرۋىدەك نازۇك پۇتۇم ،
بۇنچە مۇشكۈلدىن نىجات تاپماقلىقىم بولماس ئاسان .

ئۇ غېرىبىمنىڭ قاياققا كەتكەنلىكىنى ۋە قەيەردە قالغانلىقىنى بىلمەيمەن . بۇگۈنكى كۈندە كەلسىمۇ كاشكى ئۇنىڭ ۋىسال سۈبھە-سىنىڭ يورۇقلۇقى پىراق شامىنىڭ قاراڭغۇلۇقىنى يوق ئەتكەن بولاتتى . ئۇنىڭ جامالىنىڭ جىلۋىسى زاھىر بولسا ، ئىشق دەردە-

ىنىڭ جۇنۇنلۇقى مەندىن كەتكەن بولاتتى .

كەلسە ئۇ يارىم سەپەردىن ناگاھان ،
تەن ئىچىگە كىرگۈسىدۇر يېڭى جان .

دوستى ئۇنىڭ بۇ ئىزتىراپىنى كۆرۈپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەگەر مېنى يالغانچى دېمىسەڭ ھەم سۆزۈمنى ئېتىبارغا ئالساڭ ، ئۇنىڭ خەۋىرىنى ساڭا ئېيتىمەن .
— ئەي شەپقەتلىك دوستۇم ، — دەپتۇ تاشپاقىنىڭ جوردىسى ، — سېنىڭ سۆزۈڭدە ھېچقانداق خىلاپلىق يوق . مەن سېنىڭ راستچىللىقىڭنى كۆپ قېتىم سىناپ باققان ، سېنىڭ ئېيتقان ھەرقانداق سۆزۈڭدە قىلچە شۇبھە يوق .
— ئاڭلىشىمچە ، — دەپتۇ ئۇ تاشپاقا ، — سېنىڭ جورالڭ بىر مايمۇن بىلەن دوست بولۇشۇپ ئۇنىڭ سۆھبىتىنى ھېچ نېمىتكە باراۋەر تۇتمايدىغان ، ئۇنىڭغا مۇلاقات بولۇشنى ھېچ لەززەتكە تەڭ كۆرمەيدىغان بولۇپ كېتىپتۇمىش ، ئۇ ھازىر سېنىڭ پىراقىڭنىڭ ئوتىنى ئۇنىڭ ئۈسال سۇيى بىلەن ئۆچۈرىدىكەن ۋە ئۇنىڭ جامالىنى سېنىڭ ۋىسالىڭ ئورنىدا ئۆزىگە ئۇلپەت قىلىدىكەن .
تاشپاقىنىڭ جورىسى بۇ سۆزنى ئاڭلاش بىلەنلا غەيرەت ئوتى بېشىغا ئۆرلەپ ، پەرياد قىلىشقا باشلاپتۇ .

نىتەي ئەمدىكى يارىم ئۆزگە ئەغيار قوينىدا سولدى ،
قۇرۇق قالدى مېنىڭ قوينۇم ۋە قان ياشىم بىلەن تولدى .

— ھەي جاپاكار پەلەك ! جەملىكىمنىڭ خامىنىنى ئايرىلىشنىڭ بورىنىغا ئۇچۇردۇڭ ! ئۇمىدىم زىرائىتىنى غەمنىڭ ئىسسىق شامىلى بىلەن كۆيدۈردۇڭ ! كېچە ـ كۈندۈز ئۇلپىتىم بولغان يارىمنى باشقىلارغا ئۇلپەت قىلدىڭ ! ئۆز تەسەررۇپۇمدىكى نەق جاننى غەيرىينىڭ قولىغا بەردىڭ ! ھەي بۇزاپا پەلەك ! يارلىقىمىنىڭ سەھىپە-

لىرىدىن مېھىر رەقىمىنى ئوقۇمىغانمىدىڭ؟ ھەي بىگانە! مۇھەب-
بىتىم چىمەنىدىن ئاشنالىق بۇيىنى پۈرىمىغانمىدىڭ؟

ئۇزۇپ مەندىن كۆڭۈل بىگانە قىلدىڭ،
مېنى مۇنداق ئەجەب دۇئانە قىلدىڭ.

—بولىدىغان ئىش بولۇپ بوپتۇ،— دەپتۇ ئۇنىڭ دوستى،— ئەمدى بىھۇدە غەم يېگەننىڭ پايدىسى يوق. ئويلاپ ئىش قىلىپ، كۆڭۈلگە پاراغەت ھاسىل قىلماق كېرەك.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ھىيلە كىتابىنى مۇتالىئە قىلىشىپ كۆپ مۇنازىرىلەشكەندىن كېيىن، ھىيلە ئويلاپ مايمۇننى ئۆلتۈرىدىغان بولۇشۇپتۇ. تاشپاقىنىڭ جورىسى ئۆز دوستىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئاغرىپ قالغان بولۇپ يېتىۋېلىپ، تاشپاقىغا بىرسىدىن:

يارىغا گەر بولسا ئاغرىق يارىنى سورماق ھەۋەس،
تېز كېلىپ كۆرسۇن بۇنىڭدا بار تېخى سەل - پەل نەپەس.

دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ.

تاشپاقا ئۆز جورىسىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنىڭ ھالىنى سوراپ قايتىپ كېلىش ئۈچۈن مايمۇندىن ئىجازەت سوراپتۇ.

— ئەي غەمگۇزار دوستۇم،— دەپتۇ مايمۇن،— پاتراق قايتىپ كەلگىن، مەن غېرىبنى بۇ جاڭگال ياقىسىدا تەنھا ۋە ياردەمسىز تاشلاپ قويما، چۈنكى ماڭا بۇ يەردە پەقەت سېنىڭ پىراقىڭنىڭ كېمىسى ۋە ھىجرانىڭنىڭ دەردىلا ھەمراھ بولىدۇ.

كېچىلەر يالغۇزلۇقۇمدا ئۇلپىتىم غەمدۇر ماڭا،
ھەر كىشىنىڭ جېنىغا ۋاي، بولسا غەم غەمخور ئاڭا.

— هەي ، روهي راۋانمىنىڭ راهىتى بولغان مېهرىبان دوس-
تۇم ، — دەپتۇ تاشپاقا ئۇنىڭغا ، — ماڭا بۇ سەپەر زۆرۈرىيەت يۈز-
سىدىن توغرا كېلىپ قالدى . سەندىن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن جۈدا
بولۇشنى ۋە سەندىن ئايرىلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدىم .
شۇنداق قىلىپ ، تاشپاقا مايمۇن بىلەن ۋىدالىشىپ ، ئۆز ئۆيى-
گە قاراپ بېچارىلەرچە يۈرۈپ كېتىپتۇ . ئۇ ئۆز ماكانىغا يېقىنلاش-
قان چاغدا ، ئۇنىڭ دوستلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۇنىڭ
ئالدىغا ھازىر بولۇشۇپ «مەرھابا» ساداسىنى پەلەككە يەتكۈزۈشۈپ-
تۇ . تاشپاقا ئۆز مەھرەملىرى بىلەن ئۆيگە كىرىپ رەنج يوتقىنىدا
يانقان جورىسىنى كۆرۈپتۇ . قارىسا ، جورىسىنىڭ رۇخسار گۈلزا-
رىنىڭ لالىلىرى زەپىرانغا ئالمىشىپ ، ناله قىلىپ يانقانىكەن . ئۇ
جورىسىدىن ھەرقانچە ئەھۋال سورىغان بولسىمۇ ھېچبىر جاۋاب
ئالالماپتۇ . ھەرقانچە مېهرىبانلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ ، جورىسى
ھېچقانداق ئىلتىپات قىلماپتۇ .

ئەي كۆڭۈل كويى ئۇنىڭكىم نائۇمىدلىك بازىرى ،
ناله ۋە زارىنىڭ ماتاسى ئۇنداق بولغاندۇر كاسات .

تاشپاقىنىڭ جورىسىنىڭ ھېلىقى دوستى ئاغرىق باققۇچى قە-
يا پىتىدە ئولتۇرغانىكەن ، تاشپاقا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :
— ئايالىم نېمە ئۈچۈن سۆزلىمەيدۇ ؟ رەنجىنىڭ كەيپىياتىنى
نېمە ئۈچۈن بايان قىلمايدۇ ؟
جورىسىنىڭ دوستى چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ :

ئەي تېۋىپ ، بۇ دەرد ئىلاجسىز قىلغىلى ئاغرىتما باش ،
ئىشقى دەردى دەردكى ئۇ دەرماننى قىلمايدۇ قوبۇل .

— بۇ ، ئىلاج كار قىلمايدىغان ، داۋادىن ئۈمىد بولمىغان
رەنجىلەردىندۇر ، شۇنداق تۇرۇقلۇق قايسى ماجالى بىلەن نەپەس

ئورالسۇن ؟ قانداق قۇۋۇەت بىلەن سۆز ئاڭلىيالىسۇن ؟ — دەپتۇ .
تاشپاقا بىردەم پەرياد چېكىپ ، سوراپتۇ :
— ئۇنىڭغا قانداق دورا داۋا ، قانداق دەرمان شىپا بولىدۇ ؟
تېزرەك ئېيتقىن ، ئۇنى تېپىش ئۈچۈن تاغ - دەريالارنى كېزەي ، ئاشنا ھەم بىگانىلەردىن سورايي ، ئەگەر ئۇنىڭغا جان ۋە يۈرەكنى سېلىپ بېرىدىغان ئىش بولسىمۇ ، ئۇنى قىلاي . ئۇنىڭغا پۈتۈن ھاياتىمنى ، كۈچ - قۇۋۋىتىمنى ۋە سۇ ھەم لايدىن پۈتكەن بۇ جىسمىمنى بېغىشلاي .

جان نېچۈك بولماس پىدا ، جانان ئەگەر تۇتسا قوبۇل ،
خالىسا كويىغا نېچۈن بولماس نىسار بۇ كۆڭۈل .

— بۇ ئاغرىق دېگەن خوتۇنلارنىڭ بالىياتقۇسىدا پەيدا بولىدىغان ئاغرىقتۇر ، بۇنىڭغا مايمۇننىڭ يۈرىكىدىن باشقا نەرسە داۋا بولالمايدۇ ، — دەپتۇ ئاغرىق باققۇچى .
— ئۇ نەرسە ئاسانلىقچە تېپىلمايدۇ ، — دەپتۇ تاشپاقا .
— بۇ دورىنى تېپىشنىڭ مۇشكۈل ئىكەنلىكى بىزگىمۇ مەلۇم ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەنە شۇ مىكىرنى ئويلاپ تاپقان ئاغرىق باققۇچى ، — بىز سېنى بۇ ئاغرىققا داۋا تېپىپ كەلسۇن ھەمدە ۋاپادار يارىنىڭ ئاخىرقى پۈرسەتتىكى دىدارىنى كۆرۈپ ۋىدالىشىۋالسۇن دەپ چاقىرتتۇق . قارىغىنا ، بۇ بىچارىنىڭ ئەمدى كېسەلدىن يەڭگىللەش ئېھتىمالى ۋە ساقىيىش ئۈمىدى قالمىدى .

قاندىن ئۆزگە يوقتۇر بۇ دەردىمگە لايىق شەربىتى ،
غەمدىن ئۆزگە يوق بۇ كۆڭلۈمنىڭ مۇناسىپ راھىتى .

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان تاشپاقىنىڭ غېمى تېخىمۇ ئارتىپتۇ . ئۇ ناھايىتى كۆپ چارە - تەدبىرلەرنى ئويلاپ بېقىپ ، ئاخىر دوستى مايمۇننى ئۆلتۈرۈشتىن باشقا چارە تاپالماپتۇ - دە ، نائىلاج ئۇنىڭغا

تەمە باغلاپ ، ئۇنىڭ جېنىغا قەست قىلماقچى بوپتۇ . ئۇنىڭ ئەقلى ئىنساپ يۇزىسىدىن ئۇنىڭغا : «ھەي پەس ، دوستلۇق ۋە بىرلىك بىناسى سەن بىلەن مايمۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇستەھكەملەنگەنىدى . ئۇنى ئۆزرە قولى بىلەن ۋەيران قىلىش مەردلىك ۋە مۇرۇۋۋەتلىكىتىن ئەمەس» دەپ نەسىھەت قىپتۇ .

«ۋاي ئىستىكى بىۋاپا دۇشمەن ئۇچۇن ،
زايە ئەيلەمسەن ۋاپادار دوستنى . »

لېكىن ئۇنىڭ نەپسى قارا يۇزلۇك بىلەن : «ئۆزىنىڭ ئاۋاتلىقى ۋە مەئىشەتىنىڭ سەرەمجانلىقى خوتۇن بىلەن بولىدۇ . ئۇنى تاشلىۋېتىش ۋە ئۆز مۇھەببىتىنى ئۆزىگە ماس كەلمەيدىغان باشقا كىشىگە بېغىشلاش ياخشىلىق ۋە ئەقىللىقلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس .

قاچانمۇ تەڭ بولالىسۇن كونا يارنىڭ پۇتىغا ،
تېخىچە ، ھېچ تەجرىبىسىز يېڭى يارنىڭ بېشى . »

دەپ ۋەسۋەسە قىلىشقا باشلاپتۇ . ئاخىر جورىسىنىڭ ئىشقى غالىب كېلىپ ، ئۇ ۋاپا قەندىلىنى جاپا تېشى بىلەن پارە - پارە قىلماقچى بوپتۇ . ئەمما بىۋاپالىقنىڭ ئەسىرى بەتبەختىلەر ئەھۋالىنىڭ پېشانەسىدىن ئۆزگە جايدا ئاشكارىلانمايدىغان شۇملۇق داغىدۇر . ئۆز ۋەدىسىنى سۇندۇرۇش دېگەن ئىپلاسلارنىڭ ۋۇجۇد لەۋھەسىدىن باشقا جايغا يېزىلمايدىغان خارلىق رەقىمىدۇر . ھەر كىشى مەككارلىق ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك سۈپىتى بىلەن شۆھرەت تاپسا ، ھېچ كىشى ئۇنىڭ يېنىغا يېقىن يولاشقىمۇ ئۇنىمايدۇ ۋە ئۇنداق بىۋاپا ، ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان دەپ نام ئالغان كىشىنى ھېچكىم قوللىمايدۇ ، بەلكى ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن پەرھىز قىلماقنى ۋاجىپ دەپ بىلىدۇ .

مەي ئىچەر چاغىمدا ساقي ئېيتتى بۇ سۆزنى ماڭا :
تۇتما زىنھار ئەھدە سۇندۇرغان كىشىلەر سۆھبىتىن .

تاشپاقا شۇنداق قىلىپ مايمۇننىڭ جېنىغا قەست قىلماقچى بوپتۇ . لېكىن ئۇ تاكى مايمۇننى ئۆيىگە ئېلىپ كەلمىگۈچە ئۆز غەرىزىنىڭ ئىشقا ئاشمايدىغانلىقىنى ئويلاپ ، شۇ غەرەزنى كۆڭلىگە پۈكۈپ ، مايمۇننىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . ئەمما ، مايمۇن ئۇنى كۆرۈش-كە ناھايىتى ئىشتىياق باغلاپ ، ئۇنى كۆرۈشكە تەقەززا بولۇپ تۇرغانكەن . شۇڭا ئۇنىڭ كۆزى دوستىنىڭ جامالىغا چۈشۈش بىلەنلا ، خۇشال بولغانلىقىدىن شادلىق نەغمىلىرى بىلەن ساز باشلاپ :

ئەلھەمدۇلىللا ، يەنە كەلدى قۇياشىم ،
قارا تۇندىن خالاس بولدى بۇ باشىم .

دەپتۇ ۋە تاشپاقىنىڭ ۋە بالا - چاقىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ . تاشپاقا ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :
— پىراقىڭنىڭ رەنجى ماڭا شۇنداق غالىب بولدىكى ، ئۇلار-نىڭ ئۇلپەتچىلىكىنىڭ داۋاسى ماڭا قىلچە كار قىلمىدى . ھەر سائەت سېنىڭ تەنھالىقىڭنى يادىمغا كەلتۈرگىنىمدە ، مېنىڭ ئەيش - ئىشرەتكە كۆڭلۈم تارتمىدى . شۇڭا ئۆز - ئۆزۈمگە : «ھەي ، بىمۇرۇۋۋەت ، سەن بۇ يەردە پاراغەت گۈلشىنى ئىچىدە ئەيش - ئىشرەت تەختىدە ئولتۇرساڭ ، سېنىڭ ۋاپادار دوستۇڭ غۇربەت تىكەنلىكىدە مېھنەت تۇپرىقىغا پېتىپ ، مۇشەققەت تېشىغا باش قويۇپ ياتسا راۋا بولامدۇ ؟

ئەجەب سەن ئولتۇرامسەن مۇندا گۈلدەك ئىچىلىپ خەندان ،
ۋاپادار يار پۇتىغا سانجىلىپ تۇرسا تىكەن چەندان .

دەپ سوئال قويدۇم . ئىززەت - ئىكرامنى ۋاجىپ تۇتۇپ ، سېنى مەن بىلەن بىللە بېرىپ دىدارىدىن ئۈيۈمنى ئاۋات ، جورامنى شاد- مان قىلسا ئىدى دېگەن نىيەتتە كەلدىم . شۇنداق قىلساڭ ، قەدەم تەشرىپىڭدىن پەرزەنتلىرىم پەخىرلىنىدۇ ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم ۋە قولۇم - قوشنىلىرىم بۇنىڭدىن ئىپتىخارلىنىدۇ . ئەگەر ماڭا بۇ مەرھەمەتنى قىلساڭ ، مېنىڭ مەرتىۋەم زىيادە بولىدۇ ، بۇنىڭ- دىن ساڭا ھېچ زىيان يەتمەيدۇ .

بولسا تۇڭلۇكتىن قۇياش نۇرى ئۆيمۇ ئىچرە بەھەم ،
بولمىغاي كۈننىڭ ئەدەبسىز نۇرىدىن بىر زەررە كەم .

ئىككىنچىدىن ، ھەممە كىشىلەرنى ھازىر قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ھۇزۇرىدا سېنى بىر مېھمان قىلىپ ، ئۇ ئىش ئارقىلىق دوستلۇق- نىڭ بەزى ھوقۇقىنى ئادا قىلىشنى خالايمەن .

— بۇ تەكەللۇپۇڭنى قويغىنا ، — دەپتۇ مايمۇن ، — ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا دوستلۇق زەنجىرى مەھكەم ئۇلاندى ، ياتلارغا ئوخشاش مېھماندارچىلىق رەسمىنى تۇزۇپ ، مېھمان ئۇز- تىش جاپاسىنى چېكىشنىڭ ھېچ ھاجىتى يوق . چۈنكى «دوستنىڭ يامىنى دوستنىڭ جاپاغا قويغۇچىلاردۇر » دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ ؟ ئوتتۇرىدا تەكەللۇپ بولمىسا ، كەڭ - كۈشادە كۈن كەچۈرگىلى بولىدۇ - دە . ساڭا دوست بولغانلىقىمنى سەن ئۆزۈڭگە ئىپتىخار دەپ بىلىسەن . ئەمما ، شۇنى بىلگىنكى ، مېنىڭ بىلەن دوستلاشقا- نىڭدىن ۋە ماڭا ھەمدەمدە بولغىنىڭدىن مەنمۇ ئىنتايىن پەخىرلىنە- مەن ۋە سۆيۈنمەن . چۈنكى مەن ۋەتەن ۋە دىيارىمدىن ، مەملىكەت ۋە پادىشاھلىقىمدىن ئايرىلىپ خارلىق ۋە غېرىبلىق ، تەنھالىق ۋە مېھنەتكە مۇپتىلا بولغانىدىم . تەڭرىنىڭ تەقدىرى سېنىڭ سۆھبە- تىڭ لەززىتىنى ماڭا ئاتا قىلدى ۋە مۇھەببىتىڭ نېمىتىنى ماڭا مەرھەمەت قىلدى . بۇ مەرھەمەت بىلەن روزغارنىڭ ئازار چاڭگىلە- دىن نىجادلىققا ئېرىشىپ ، ھىجران مۇشەققىتىنىڭ قولىدىن خالاس

بولدۇم .

بۇ غۇربەت كويىدا ئەي يارى ھەمدەم ،
ۋىسالىڭ بىرلە بولدۇم شادۇ خۇرام .

شۇنداق تۇرۇقلۇق مۇنچىۋالا جاپا تارتىشىڭنىڭ ۋە ئۆزۈڭنى ئاۋارە قىلىشىڭنىڭ كېرىكى يوق . ئىككىنچىدىن ، دوستلۇقتا ئىشەرەت داستىخىنى ھازىرلاش ئەمەس ، بەلكى چىن ئەقىدە ھەممىدىن مۆتىۋەردۇر . نەپسىگە ماددىي نەپ ئەمەس ، بەلكى مەنىۋى نەپ مۇھىمدۇر .

— ھەي دوستۇم ، — دەپتۇ تاشپاقا ، — مېنىڭ سېنى تەكلىپ قىلىشىم پەقەت زىيادەت ئۇچۇنلا ئەمەس ، ئۇلۇغ مۇددىئايىم شۇكى ، ئاڭلىدىن مۇتلەق جۇدالىق كېتىپ ، دائىمىي ۋىسال ھاسىل بولسۇن دېگەنىدىم . مەن بىر دەممۇ سەنسىز يۇرۇشنى خالىمايمەن .

— مۇھەببەت يولىدا يېقىنلىق ۋە يىراقلىق دېگەن گەپ يوق ، — دەپتۇ مايمۇن ، — ئىككى دوستنىڭ ئارىسى مەشرىق ۋە مەغرىبتەك بولسىمۇ بىر ـ بىرىنىڭ يادى بىلەن كۆڭلى تەسەللى تاپالايدۇ . كۆرۈنۈشتىكى يىراقلىق قەلبىنىڭ مۇلاقاتىنى مەنئى قىلالمايدۇ . ئۇلار ھەمىشە مەنە كۆزى بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ جامالىنى كۆرۈشۈپ تۇرىدۇ . ئەگەر ئاڭدا كۆڭلىمىزنىڭ يېقىنلىقى بولسا ئىككى جايدا ياشىماقتىن ھېچبىر زىيان بولمىغاي . بۇ توغرىدا بىر ئەزىز مۇنداق بىر رۇبائىيىنى ئېيتقانىكەن :

بولمىسىمۇ گەر ماڭا ۋىسالىڭ يار ،
كۆزۈم ئىچرە خىيالىڭ بولدى تەييار .
كۆرۈنۈشتە جىسمانىي ۋىسالىڭ يوق ،
لېكىن دىلغا ئورنىغان قامىتىڭ بار .

تاشپاقا زارلاش ۋە يالۋۇرۇش ئوقىنى يەنە ئېتىشقا باشلىغان-

كەن ، ئارزۇ نىشانىغا تېگىپ ، مايمۇن شۇنداق دەپتۇ :
— دوستىنى رازى قىلىش مۇرۇۋۋەت شەرىئەتتىدە پەرھىز-دۇر . بوپتۇ ، سەن قەيەرنى خالىساڭ ، مەن شۇ يەرگە بارايى ، لېكىن بۇ جاڭگال بىلەن سېنىڭ جەزىرەڭنىڭ ئارىلىقىدىكى بۇ دەريادىن ئۆتمىكىم تەس !
— كۆڭلۈڭ خاتىرجەم بولسۇن ، مەن سېنى يۇدۇپ دەريادىن ئۆتكۈزىمەن ،— دەپتۇ تاشپاقا .
تاشپاقىنىڭ ئەپسۇنى مايمۇنغا كار قىلىپ ، ئۇلار يولغا راۋان بولۇشۇپتۇ . تاشپاقا مايمۇننى يۇدۇپ ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا يېتىپ بېرىپتۇ . شۇ چاغدا تاشپاقا ئويلىنىپ قېلىپ ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ مايمۇن بىلەن دوستلۇققا ۋەدە قىلىشقانىدىم . ھالا بۇگۈنگە كەلگەندە ئارىمىزدىكى ۋەدىنى بۇزۇش خىيالىغا كېلىپ ، مۇشۇنداق يامان ئىش بىلەن شۇغۇللىنىپ ، بۇ بەتنامىلىق يۈكىنى گەدىنىمگە ئالدىم - ھە !

ھەر كىشى يانسا ۋاپا گۈلزارىدىن ،
كۆكسى داغ بولغاي جاپانىڭ زارىدىن .

ئاشۇ بىر ئەقلى ناقىس خوتۇن ئۈچۈن بىر كامىل دوستىنى ئالداش ياخشىلارنىڭ ئىشلىرىدىن ئەمەس ئىدىغۇ ؟ شەيتانىنىڭ شاد بولۇشىنى كۆزلەپ ، تەڭرى رىزالىقىنىڭ رىشتىسىنى ئۈزمەك زىيان ۋە نۇقساندىن باشقا نەتىجە بەرمەيتتىغۇ ! بۇ ئىش ئاقىلنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس » دەپتۇ . ئۇ شۇ خىيالدا بولغاچقا ، گاھى مېڭىپ ، گاھى توختاپ تۇرۇپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن مايمۇننىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشۈپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :
— ئەندىشەڭنىڭ سەۋەبى نېمە ، بۇرادەر ؟ مېنى كۆتۈرۈپ مېڭىش ساڭا ئېغىر كېلىپ قالدىمۇيا ؟
— نېمىشقا مۇنداق دەيسەن ؟— دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .
— كۆڭلۈڭدىكى غەرەزنىڭ ئالامىتى ساڭا ئاشكارا بولۇپ قال-

دى ، — دەپتۇ مايمۇن ، — مېنى ئۇ ئىشتىن ئاگاھ قىلساڭ ، ئۇ ئىشنى ھاسىل قىلىشىڭغا ساڭا مەدەتكار بولساممۇ ئەجەب ئەمەس ئىدى .

— نېمە غەرىزىم بولسۇن ؟ — دەپتۇ تاشپاقا ، — لېكىن سەندەك ئەزىز مېھمان ئۆيۈمگە ئىلتىپات قىلغىنىڭدا جورام ساق سالامەت بولغان بولسا ، ھەممەيلەن خىزمەتكارلىق مۇقامىدا تۇرۇپ سېنى ئوبدان كۈتۈۋالغان بولساق ياخشى بولاتتى ، دەپ غەم قىلمۇا- تىمەن . چۈنكى ئۇ ئاغرىپ قالغان . شۇڭا ساڭا ياخشى مۇلازىمەت قىلالماي قالارمىزمۇ دەپ خىجالەت بولۇۋاتىمەن .

— سېنىڭ ماڭا ئەقىدەڭ ۋە ئىخلاسىڭنىڭ بارلىقى ھەقە- قەت ، — دەپتۇ مايمۇن ، — شۇڭا يات كىشىلەردەك ئاۋارىچىلىك تارتىپ ، بىگانىلەرگە ئوخشاش تەكەللۇپ قىلىپ يۈرمىگىن .

ياتنى ئۆز قىلماققا لازىمدۇر تەكەللۇپ ئەيلىمەك ،
مەنكى ئۆزدۈرمەن تەكەللۇپقا نەھاجەت بولغۇسى .

تاشپاقا يەنە يولىنى داۋاملاشتۇرۇۋېتىپ يېڭىۋاشتىن خىيالغا چۆكۈپتۇ : «خوتۇنلار مېنى ۋەدەمنى بۇزۇشقا قىستاۋاتىدۇ . مەن ئۇلارنىڭ ۋەدىسىدە تۇرمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلىمەن . ئۇلاردىن ۋاپا ئىزدەش ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ ئىشى ئەمەس .

خوتۇنلار ئەھدىگە قىلماڭ تەۋەككۈل ،
ھەرگىزمۇ ئۇنمىگەي شورلۇق يەردە گۈل .

شۇنداق ئىكەن ، ئۇلارنىڭ ھىيلىسىگە ئالدىنىپ بۇۋاپالىق يولىنى تۇتۇش دىيانەت ۋە ئامانەت مەزھىپىدە قانداقمۇ راۋا بولسۇن » دەپ ئويلاپتۇ .

مايمۇن تاشپاقىنىڭ نىيىتىنىڭ بۇزۇلغانلىقىنى پەملەپ قاپتۇ ۋە بەتگۈمانلىقى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ كۆڭلىدە ئويلاپتۇ : «كىشى-

نىڭ كۆڭلىگە دوستىدىن شۇبھە پەيدا بولۇپ قالسا ، تەدبىرىنىڭ پاناھىغا قاچماق كېرەك ھەمدە ئۇنىڭدىن مادارا بىلەن ئېتەك تارتىپ ، ئۆزىنى ساقلىماق كېرەك . ئەگەر دوستىنىڭ ھېيلە ـ مىكرى ئېنىق بىلىنسە ، جاننى سالامەت قۇتۇلدۇرغىلى بولىدۇ ، ئەگەر گۇمانى خاتا چىقسا ، ئېھتىيات قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ ، شۇڭا ئاشۇنداق قىلىش ئەيىب ئەمەس .

ئۇ ئەگەر يار بولسا كۆرمەسسەن زىيان ،
ئەگەر مەككار بولسا تاپقايسەن ئامان .»

ئاندىن تاشپاقىغا شۇنداق دەپتۇ :

— ساڭا نېمە بولدى ؟ ھەمىشە خىيال ئارمىنىڭنى پىكىر مەيدانىغا يۈگۈرتۈپ ، ۋەھىمە غەۋۋاسىنى ھەيرانلىق دەرياسىغا چۆكۈرىسەنغۇ ؟

— مېنى ئەپۇ قىلغىن ، بۇرادەر ، خوتۇنۇمنىڭ ئاغرىقى ۋە پەرزەنتلىرىمنىڭ پەرىشانلىقى تۈپەيلىدىن خاتىرەم ئەندىشىلىك بولۇپ قالدى ،— دەپتۇ تاشپاقا .

— شۇنداق ،— دەپتۇ مايمۇن ،— ئۆيىدە ئاغرىق بولغان كۆڭۈلنىڭ غېمى ناھايىتى ئېغىر بولىدۇ . «ئاغرىقلىق بولماقتىن ئاغرىق بولماق ئاسان» دېگەن گەپ ئەلھەق راست ئېيتىلغانكەن . ئۆيىدە ئاغرىق بار كىشى زادى خاتىرجەم بولالمايدۇ . ئەمدى ئېيتقىنا ! ئۇ قانداق كېسەل بولۇپ قاپتۇ ؟ ئۇنىڭ ئىلاجى قانداق ئىكەن ؟ چۈنكى ھەرقانداق بىر دەردكە بىر داۋا مۇقەررەر قىلىنغان ۋە ھەر بىر رەنجىگە بىر سەۋەب شىپا بولىدۇ ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى مۇبارەك تېۋىپلاردىن سوراش ۋە ئۇلار بۇيرۇغان ھەر بىر دورىنى تېپىشنىڭ كويىدا بولۇش كېرەك .

— تېۋىپلار ئۇنىڭ ئىلاجىغا دورا بۇيرۇغانىدى ، لېكىن ئۇنىڭغا ئامال قىلغىلى بولمايدىكەن ،— دەپتۇ تاشپاقا .

— ئەتتارلارنىڭ دۇكىنىدىن تېپىلمايدىغان ئۇ قانداق دورا

ئىكەن ؟ — دەپتۇ مايمۇن ، — ماڭا ئېيتقىنا قېنى ، ئاڭلىغىنىم ياكى كۆرگىنىم بولسا خەۋەر بەرسەم ئەجەب ئەمەس .

— مەن تاپالمايۋاتقان ئۇ دورا مايمۇنلىك يۈرىكى ئىدى ، — دەپتۇ ساددا تاشپاقا .

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مايمۇنلىك يۈرىكىگە ئوت تۇتىشىپ ، دىمىغدىن تۇتۇن ئۆرلەپتۇ ، ئەمما ناھايىتى زور كۈچ بىلەن ئۆزىنى توختىتىپ ، ئۆز - ئۆزىگە مۇنداق دەپتۇ : «ھەي شۇم تەلەت ھېرىس ، كۆردۈڭمۇ مانا ، ھېرىسلىكى يامانلىقىدىن ھالاكەت گىردا - بىغا چۈشتۇك ۋە غەپلەت ئىللىتى بىلەن شۇنداق چوك خەتەرگە گىرىپتار بولدۇك . مەن دۈشمىنىمنىك سۆزىگە ئالدىنىپ ، مۇناپىق - لارنىك مىكىر ئوقىدا يۈرىكى يارىلانغان كىشىلەردىن بولۇپ قال - دىممۇ نېمە ئەمدى ؟ نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ غۇسسە ئوتى بىلەن كۆيگەنىدىغۇ ! ئەمدى ماڭا ھېيلىدىن بۆلەك يارەمچى ۋە تەدبىردىن ئۆزگە مەدەتكار تېپىلمايدۇ . ئەگەر تاشپاقىلار جەزىرىسىگە بارسام ، ئىشىم رىشتىسىگە شۇنداق بىر چىگىچ چىگىلىدۇكى ، تەدبىر قولى ئۇنى يېشىشكە ئاجىز كېلىپ قالىدۇ . ئەگەر يۈرىكىمنى ئۇنىڭغا بەرسەم ، ئۆلىمەن ، ئەگەر قاچىمەن دېسەم ، بۇ دەريادا غەرق بولىدىمەن . مەنمۇ ئىشنىك ئاخىرىنى ئويلاپ باقمايلا مۇشۇ تاشپاقىنىك ئىختىيارى بىلەن ئۆزۈمنىك تىنچ - ئامان ئورمانلىقىمدىن چىققانلىقىم ئۈچۈن مىك چەندان جازا ۋە سازاغا لايىق .

«زۇلفىنى قولدىن چىقاردىم مەن قىلىپ دىۋانىلىك ،
خوپ مۇناسىپ بولدى باغلانماق ماڭا زەنجىر بىلەن .»

شۇنىك بىلەن ئۇ تاشپاقىغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئۇ مەستۇرەنىك رەنجىنىك ئىلاجىنى بىلدىم . بولدى ، ھېچ غەم يېمە ، بىزنىك خوتۇنلىرىمىزمۇ ئاشۇنداق كېسەل بولۇپ قالغان چاغدا ، بىز ئۇلارغا يۈرىكىمىزنى ئىلىپ بېرىمىز . بىزگە ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خاپىلىق يەتمەيدۇ . بىزنىك ئادىتىمىزدە يۈرىكىمىزنى

ئىچىمىزدىن ئالىمىز ، يەنە ئورنىغا سېلىپ قويىمىز ، يۈرىكىمىز يوق چاغدىمۇ ئادەتتىكىدەكلا تىرىكلىك قىلىۋېرىمىز . مەن دوستۇمنىڭ بالا ـ چاقىسىدىن ئۇنچىلىك ھەقىر تۆھپىنى ھەرگىز ئايىمايمەن . چۈنكى ئۇلىمالار : «تۆت تائىپىدىن تۆت نەرسىنى ئايىغۇلۇق ئەمەس» دەپ ئېيتقان . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، پادىشاھ ئامۇخاسىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن بىر كىم بىر نەرسە تەلەپ قىلسا ، ئۇنى بېرىش كېرەك ؛ ئىككىنچىسى ، ھەقلىق دەرۋىشلەر ھەققۇلىلاردىن بىر نەرسە تەمە قىلسا ، ئۇلارغا ئاتا قىلىش كېرەك ؛ ئۈچىنچىسى ، شاگىرتلار ئىلىم تەلەپ قىلىپ ئۇستازلىرىدىن ھەر نېمىنى سورىسا ، دەرس بېرىش كېرەك ؛ تۆتىنچىسى ، بىر دىللىق دوستلارغا كېرەك بولغان نەرسە شۇ كىشىدە بار بولسا ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ شادلىقى ئۈچۈن پىدا قىلىش كېرەك .

نېمىدۇرجان قىلمىسا تا ئۇنى جانانغا پىدا ،
نە ئۈچۈن بولماس كۆڭۈل دىلبەر ئاياغىغا نىسار .

ئەگەر مەنزىلدىكى چاغدا ماڭا ئېيتقان بولساڭ ، يۈرىكىمنى ئۆزۈم بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەن بولاتتىم . نەتىجىدە مەندىن داۋا ھاسىل بولۇپ جۈپتۇڭ ساقىيىپ قالسا ، ماڭا نېمىدېگەن شەرەپ ۋە سائادەت بولاتتى ـ ھە ! مەنمۇ يۈرىكىمدىن تازا زېرىككەنىدىم ، شۇڭا ھەمىشە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلاتتىم . چۈنكى ماڭا ھەرقانداق غەم ـ ئەندىشە كەلگەن بولسا ، ئۇلارنىڭ ماكانى ئاشۇ بولدى . ئاشۇ يۇرەك يوقىلىپ كەتكەن بولسىمۇ كاشكى ، پادىشاھلىق ، مال ـ مۇلۇك ۋە ئەھلى ئايالىمدىن ماڭا كەلگەن خاپىلىقلارنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ بىلەن بىللە يوقالغان بولاتتى .

نە بولار يارەب ئاشۇ كانى جاپانى كۆرمىسەم ،
تەلىيى يانغان ئاشۇ بەختى قارانى كۆرمىسەم .

—يۇرىكىڭ نەدە قالدى؟— دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .
— ئاشۇ ماكانمدا قويۇپ كەلگەنىدىم ،— دەپتۇ مايمۇن ،— چۈنكى دوستلىرىنى كۆرۈشكە بارماقچى بولسا ۋە ئۇ يەردە بىر نەچچە ۋاقىت تۇرۇپ قالماقچى بولسا ، يۇرىكىنى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ بارماسلىق بىز مايمۇنلارنىڭ ئادىتى ، چۈنكى ئۇ رەنجى مېھنەتنىڭ قاچىسى ، مەككارلىق ۋە ئالدامچىلىقنىڭ ئىگىسى ، ئۇ ھەر سائەت بىر ئۆزگىچە خىيال پەيدا قىلىپ ، كۆڭۈللۈك ئەيش ـ ئىشرەتنى قارار قىلىدۇ ۋە روزغارنىڭ راھەت ـ پاراغىتىدىن زېرىكتۇرىدۇ . ئۇنىڭ ئاشۇنداق قەللابلىقىدىن[1] ئۇنى قەلب دەپ ئاتايدۇ . چۈنكى ئۇنىڭ ئىسكەتى يوق ، ھەر دائىم باشقا جايغا مەيىل قىلىدۇ .

ھەر نەپەس ئۆزگە كىشىگە مەيىل ئېتەر ،
ھەردەم ئۆزگە دىلرابا يارغا كېتەر .

مەن سېنىڭ دىدارىڭنىڭ شەرىپى ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭنىڭ ئەزىز جاماللىرى بىلەن تۇگىگۈسىز پاراغەت ۋە ئۇنتۇلغۇسىز ئەيش ـ ئىشرەت قىلىشنى كۆزلەپ ، يۇرىكىمنى ئۇ يەرگە تاشلاپ كەلگەنىدىم . لېكىن سەن ھەرگىزمۇ «مايمۇن يۇرىكىنىڭ دوستۇمۇغا دورا بولۇپ قالغىنىنى بىلىپ ، مايمۇن ئۇنى ئېلىپ كەلمەپتۇ» دەپ ئويلاپ قالمىغىن . سەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى دوستلۇق ۋە ساداقەتنى ياخشى بىلىسەن ، شۇڭا بۇ بىخەۋەرلىكىمنى ئەپۇ قىلارسەن . ئەمما ، دوستلار ۋە قەدىردانلارنىڭ : «ئېتىقادىنىڭ سۇسلۇقىدىن يۇرىكىنى ئاياپتۇ» دەپ ئويلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن ، كەينىمىزگە يېنىپ ئۇنى تېپىپ كەلسەك ياخشى بولاتتى .
بۇنى ئاڭلاپ تاشپاقا دەرھال ئارقىغا قايتىپتۇ . قىرغاققا يېقىنلاشقاندا ، مايمۇن بىر سەكرەپلا دەرەخنىڭ ئۈستىگە يامىشىپ چىقىپتۇ ۋە خەتەردىن قۇتۇلغىنىغا خۇداغا مىڭلاپ شۈكۈرلەرنى

① قەللاب— ناتوغرا ئىش قىلغۇچى ، ئالدامچى .

ئېيتىپ ، بىر شاختا ئولتۇرۇپتۇ ، تاشپاقا بىرەر سائەت ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇرۇپ تاقەتسىزلىنىپ ۋارقىراپتۇ :
— ھەي ئەزىز بۇرادەر ! يۇرىكىڭنى پاتراق ئېلىپ چۈشكىن ، ئۇ ئاغرىقنى تىرىك كۆرۈشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىدۇ .

رەھىم قىلغىن ماڭا ئەي بىرەھىم يار ،
بىر قاراپ قوي ھەددىدىن ئاشتى ئىنتىزار .

مايمۇن كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەھدە پەيماننى بىزگە كۆرگۈزدۇڭ ،
مەككارلىق بىلەن ئۇنى سەن بۇزدۇڭ .

— مەن ئۆمرۈمنى پادىشاھلىقتا ئۆتكۈزدۈم . زامانىنىڭ ئىسسىق - سوغۇقىنى تولا كۆردۈم . زامان ماڭا نېمە بەرگەن بولسا ، بەرگەنلىرىنى ئاخىر مەندىن قايتۇرۇۋالدى ۋە ئۆزۈمنى پالاكەتكە ئۇچرىغانلارنىڭ قاتارىغا قوشتى ، مەن تەجرىبىلەرنىڭ پايدىسىدىن خالىي قالغانلاردىن ئەمەسمەن ، پايدا ئالىدىغان چاغنى زىيان تارتىدىغان چاغدىن ياخشى ئايرىيالايمەن . بۇ سۆزۈڭدىن ۋاز كەچكىن ۋە بۇنىڭدىن كېيىن ۋاپا ھەم مۇرۇۋۋەتتىن ئېغىز ئاچما . ۋەدىسىنى ساقلىغۇچىلارنىڭ مەجلىسىدە ئولتۇرما .

سەن ۋاپا ئىسمىنى تۇتۇپ ئۇرما ئۇندىن تولا لاپ ،
سەن بىلەن ۋاپا ئارىسى كەتتى ئەمدى بەك ئۇزاپ .

ئەگەر كىشى ھەر ھۇنەردە مەردلىك ۋە بىلەرمەنلىك سۆزىنى ئېيتسا ، ئۇنىڭ گۆھىرىنى ياخشى ئويلانغان ۋاقتىدا تونۇغىلى بولىدۇ ۋە جوھىرىنى ئىمتىھان بوتىسى بىلەن تەجرىبە قىلىپ كۆرگىلى بولىدۇ .

ياخشىدۇر بولسا ئارادا تەجرىبىنىڭ بوتىسى ،
سىنىلار ھەر بىر كۆڭۈلنىڭ قارىلىق يا ساپلىقى .

تاشپاقا پەرياد چېكىشكە باشلاپتۇ :
— مەندىن قانداق گۇمان قىلىۋاتسەن ؟ ماڭا ناھايىتى يات بولغان ئىشنى بوھتان قىلىپ چاپلاۋاتسەنغۇ ! مەن كۆڭلۈمدە ساڭا يۇز كېلەلمەيدىغان ئىشنى قىلىشنى ئويلاپ باققىنىمۇ ، ساڭا قەست قىلىشنى كۆڭلۈمگە پۈككىنىمۇ يوق . ئەگەر يۇز مىڭ جاپا تېشىنى بېشىمغا ئارتساڭمۇ ھېچ بويۇن تولغىمايمەن ، ئەگەر ئىلتىپاتسىزلىق تىغى بىلەن كۆكسۈمنى چاك - چاك قىلىۋەتسەڭمۇ ۋەسلىڭدىن كۆڭۈل ئۈزمەيمەن .
— ھەي نادان ،— دەپتۇ مايمۇن ،— مەن ھېلىقى تۈلكە ئېيتقان «ئۇنىڭ يۈرىكى ۋە قۇلىقى يوق ئىكەن» دېگەن ئېشەككە ئوخشىمايمەن .
— ئۇ قاندان ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ تاشپاقا .
— بىر جاڭگالغا پادىشاھ بولغان شىر ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ مايمۇن .

شىر ، تۈلكە ۋە ئېشەكلەرنىڭ ھېكايىسى

بىر جاڭگالغا پادىشاھ بولغان شىر قوتۇر بولۇپ قېلىپ ، پۇتۇن بەدىنى ناھايىتى قىچىشىپ ھېچ ئەزاسىدا ماغدۇر قالماپتۇ ھەمدە تۇكى چۈشۈپ ، ھالى خاراب بولۇپ قالغاچقا ئۇۋۇغا چىقالماپتۇ . ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان بىر تۈلكە بار بولۇپ ، ھەمىشە ئۇنىڭ مەرھەمەت داستىخىنىدىن ئوزۇق پارچىلىرىنى تېرىپ يەپ ، شۇنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن . شىر شىكارنى تاشلىغاندىن كېيىن تۈلكە تەڭلىك ۋە ئاچلىقتا قېلىشقا باشلاپتۇ . بىر كۈنى ئۇنىڭ قورسىقى ناھايىتى ئېچىپ كېتىپ ، شىرغا مالامەت

قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ئەي پادىشاھىم ، ساقسىزلىقلىرىنىڭ ئەندىشىسى بۇ ئورماندىكى جانۋارلارنى مالال قىلدى ، زەئىپلىكلىرىنىڭ ئەسىرى ھەممە مۇلازىملار ۋە بارلىق پۇقرالارغا يەتتى .

جېنىڭىزنىڭ غېمىدىن يوقالغۇسى يۈزىڭ جان ،
زاتىڭىزنىڭ خەتىرى قىلدى جاھاننى لەرزان .

نېمىشقىمۇ بۇ ئىللەتكە بىرەر ئىلاج قىلمىشنى ، دىلنى غەش قىلىدىغان بۇ كېسەللىككە داۋا قىلمىشنى ئويلىمايدىغاندىلا !
شىر دەرد يۈزىسىدىن نالە قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

يۈرەككە سانجىلار مىڭلاپ تىكەن ، ئەمما جېنىم چىقماس ،
يۈرەك قان بولدى ، ئەمما نەرە تارتسامۇ قېنىم چىقماس .

— ھەي ، تۈلكە ! نەچچە ۋاقىتتىن بېرى غەم ـ غۇسسىدىن قان يۇتۇۋاتقانمەن ، زەئىپلىكتىن تېنىمدە بىرمۇ موي قالمىدى ، بۇ مەرەزنىڭ قانداق ئىلاجىنى قىلسام بولىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن ، لېكىن بىر تېۋىپ : «بۇنىڭغا ئېشەكنىڭ قۇلىقى ۋە يۈرىكى داۋا بولىدۇ . شۇنى تېپىپ يېمەك كېرەك . ئۇنىڭدىن بۆلەك دورا شىپا بولمايدۇ » دېگەنىدى . مەن شۇنىڭدىن بېرى «ئۇ نەرسىنى قانداق ھىيلە بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولار » دېگەن ئەندىشىگە چۈشتۈم .
— ئەگەر پەرمان قىلسىلا ، مەن خىزمەتلىرىگە تەييارمەن ، — دەپتۇ تۈلكە .
— قانداق خىياللارنى قىلىپ ھىيلە دەپتىرىدىن قايسى مىكىرىنى ئوقۇدۇڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .
— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ تۈلكە ، — خاتىرەمگە شۇ كەلدىكى ، سىلى ئۈچۈن بۇ ئورمانلىقتىن چىقىپ كېتىش ياخشى ئەمەس ، چۈنكى بەدەنلىرىنىڭ موبى تۆكۈلۈپ يالىڭاچ بولۇپ قاپتىلا ،

بۇ چىراي بىلەن خالايىققا كۆرۈنسىلە ، شەۋكەت ۋە ھەيۋەتلىرىگە نۇقسان ۋە زىيان يېتمىدۇ . مەسلىھەتىم شۇكى ، سىلى تەلەپ قىلغان نەرسىنى مەن بۇ يەرگە كەلتۈرەي ، سىلى ئۇنىڭ قارىنىنى يېرىپ ، قايسى ئەزاسىنى خالىسىلا شۇنى يەۋەرسىلە .

— ئۇنى قەيەردىن كەلتۈرسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— بۇ يېقىن ئاردا بىر بۇلاق بار ، — دەپتۇ تۈلكە ، — ئۇ بۇلاقنىڭ سۇيى خۇددى ئۇممان دېڭىزىنىڭ سۇيىدەك ئەلۋەك ، شېرىنلىقى ۋە لاتاپىتى خۇددى ئابىھايانقا ئوخشاش .

ئۇنىڭ سۇيى تاتلىقلىقى خۇددى جان ،
روشەنلىكى گويا جامالى جانان .

بىر شۇستىگەر ھەر كۈنى بىر ئېشەككە كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئارتىپ ، شۇ بۇلاقتا يۇغلى ئېلىپ كېلىدۇ . ئېشەك قاراڭغۇ چۈشكۈچە ئاشۇ بۇلاقنىڭ ئەتراپىدا ئوتلايدۇ . ئۇنى ئالداپ بۇ ئور-مانلىققا ئېلىپ كەلسەم ئەجەب ئەمەس . ئەمما ، پادىشاھىم شۇنى ئېسىلىرىدە چىڭ تۇتۇپ ۋەدە بەرسىلە ، ئۇنىڭ قۇلىقى بىلەن يۇرد-كىنىلا يەپ ، قالغان ئەزالىرىنى باشقا مۇلازىملارغا سەدىقە قىلغايلا !

شىر «پەقەت ئاشۇ ئىككى ئەزاسىنىلا يەپ ، قالغان يېرىنى خۇدا يولىدا تەسەددۇق قىلىۋېتىش» ئۈچۈن ۋەدە بېرىپتۇ . تۈلكە مول نازۇنېمەتلەرنىڭ ھاسىل بولۇشىنى كۆزلەپ ، خۇشال ـ خۇ-راملىق بىلەن بۇلاق تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ . ئۇ ئېشەكنى يىراقتىن كۆرۈپلا ئۇنىڭغا تەزىم ۋە ئىززەت ـ ئىكرامىلارنى قىلىپ ، ئېشەككە قانچە يېقىنلاشقانسېرى مۇلايىملىق بىلەن تەزىملىرىنى شۇنچە ئاشۇرۇپتۇ ھەم قېشىغا يېقىن كېلىپ يۇمشاق سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ :

شېرىن زۇۋان بولسا كىشى ئۆزىگە رام قىلار پىلنى ،
ھەيران ئەيلەپ سۆرەپ يۈرەر ئاڭا يۈگەن قىلىپ قىلنى .

— هەي بۇرادەر ، نېمىشقا بۇنداق ئورۇقلاپ ، ئاجىزلىشىپ كەتتىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ تۇلكە .

— بۇ شۇستىگەر ھەمىشە مېنى ئىشلىتىدۇ ، لېكىن ھالىمغا پەرۋا قىلمايدۇ . ھەلەپ غېمىدە ئورۇقلاپ كەتتىم . بوغۇز دېگەن نەرسىنىڭ ماڭا راۋا كۆرمەيدۇ ، ئۆمرۇمنىڭ خامىنىنى ئۇنىڭ ھاۋاسىغا سورىغان بولسامۇ ، ماڭا بىر تۇتام سامانمۇ بەرمەيدۇ ئەمەسمۇ .

يىللار ئۆتتى تېتىماي ھېچ مەززە ھەم ،
قالمىدى جىسمىمدا زەررە گۆش ۋە نەم .
ئۆمرۇم ئىچرە كۆرمىدىم مەن ناتۇۋان ،
ئىشتىھايىم قانغۇچە ئارپا ـ سامان .

— ھەي بىچارە ، — دەپتۇ تۇلكە ، — ماڭىدىغان پۇتۇڭ ، تەۋرىگۈدەك قۇدرىتىڭ بار ئىكەنغۇ ئەنە ، شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمىشقا بۇ مېھنەتنى ئىختىيار قىلىپ ۋە بۇنداق بالاغا مۇپتىلا بولدۇڭ ؟

— مەن يۇك كۆتۇرۇش بىلەن مەشغۇلمەن ، — دەپتۇ ئېشەك ، — شۇڭا مەن ھەر يەرگە بارسام ماڭا مۇشەققەت يۈكىدىن خالاسلىق بولمايدۇ . يالغۇز مەنلا ئەمەس ، بىزنىڭ جىنسىمىزنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىنىڭ ھەممىسى بۇ مېھنەت يۈكىدىن خالىي ئەمەس .

ھەركىشى بىر ئۆزگىچە مېھنەت گىرىپتارى ئىكەن ،
ھېچ كىشى راھەتتە ياتماقلىققا ئىمكان تاپمىدى .

مەن كۆپ ئويلاپ ئاخىر : «ھەر يەردە بولسامۇ بەربىر جاپادىن خالىي بولالمايدىكەنمەن ، شۇڭا يېنىكلىك يۈكىنى كۆتۈرۈپ ھەر تەرەپتە يۈرمەي ، بىر كىشىنىڭ ئىشكىدە يۇرگىنىم ئەلا » دەپ ئۆزۈمنى توختاتتىم .

— غەلەت قىپسەن ، — دەپتۇ تۇلكە ، — ئۆز ماكانىم مۇشۇ

دەپلا جاپا ـ مېھنەتتە ئۆتمەك ياخشىمىكەن؟ زېمىن شۇنچە كەڭرە-چىلىك تۇرسا ، ھەممە يەردە سەيلە قىلىپ يۈرۈشنى ئويلاپ باقمىدىڭمۇ؟

سەپەر قىلغىن يېرىڭ ناخۇش كۆرۈنسە ،
باشقا يەرلەر بۇ جاي بىلەن بولماس تەڭ .
تۇرغان يېرىڭ ساڭا بولغان بولسا تار ،
قىلدى جاھان ئەتراپىنى خۇدا كەڭ .

ـــبۇ يەردىن ئۇ يەرگە بارساممۇ يەنە شۇ نېسىۋىدىن ئارتۇق تېپىلمايدۇ ،ـــ دەپتۇ ئېشەك ،ـــ سەپەر مۇشەققىتىنى بىھۇدە چېكىش ئەقىل ئىشىدىن يىراقتۇر .

كىمكى سەۋر ئەتسە خۇدا رىزقىن بېرۇر ،
رەنج چەكمەك سەۋرسىزلىكتىن ئىرۇر .
رىزقىنى رەززاقى بەرگەي بىسەۋەب ،
ھەر كىشىكىم قىلمىسىمۇ گەر تەلەپ .

ـــبۇ سۆزۈڭ تەۋەككۇل مەرتىۋىسىگە لايىق سۆز بولدى ،ـــ دەپتۇ تۈلكە ،ـــ ئەمما بۇ مۇقامغا ھېچكىم يېتەلمەيدۇ . خۇدايىتائالانىڭ ئادىتى شۇنداق جارى بوپتۇكى ،ـــ ھەر كىشىگە بىر سەۋەب بىلەن رىزق ئاتا قىلىدۇ . ھەر كىمگە ھەرىكەت ئارقىلىق مۇرادىنى ھاسىل قىلىدۇ . «كەسىپ قىل ، كاسىپ خۇدانىڭ دوستىدۇر» دېگەن سۆز بارغۇ؟ ئەگەر ئۇنىساڭ ، سېنى بىر ئورمانزارلىققا باشلاپ باراي ، ئۇ يەرنىڭ يۈزى جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ دۇكىنىنىڭ يۈزىدەك رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن شۇنداق چىرايلىق بېزەلگەن ، ھاۋاسى ئەتتارلارنىڭ سانداۋقىنىڭ ئىچىدەك تۇرلۇك خۇش پۇراقلار بىلەن خۇشبۇي بولغان بىر جاي .

ئەجەب كەڭرى ، گۈزەل ئورمان ئىرۇر ئۇ ،
گۈل ـ چېچەك كۆپ ، ئاقار ئۈندا شېرىن سۇ .
قۇشلار ئەيلەپ دەرەخلەر ئۆزرە ئاۋاز ،
گۈل كۆرۈپ بىر ـ بىرىگە بولار دەمساز .

بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ بىر ئېشەكنى مۇشۇنداق نەسىھەتلەر بىلەن ئاشۇ جەننەتكە ئوخشايدىغان يايلاققا ئاپىرىپ قويغانىدىم . ھېلىمغىچە پاراغەت كۈرسىسىدا ئولتۇرۇپ خاتىرجەم ھالدا ئوتلاپ ، سالامەتلىك بېغىدا ياخشى سەمرىپ يۈرىدۇ .

ئىشقىلىپ ، تۈلكە ئەپسۇن يېلىنى دەم قىلىپ ئەپسانە ئوتىنى شۇنداق ياندۇرۇپتۇكى ، ئاقىۋەت مىكىر نېنىنى ھىيلە تونۇرىدا پىشۇرۇپتۇ . خام تەمە ئېشەكنىڭ ئۇ يەرگە بېرىش ھەۋىسى جۇش ئۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— سېنىڭ سۆزۈڭ ھەقىقىي دوستلۇق ۋە شەپقەتتىن ئېيتىلىدۇ . سەندىن يۇز ئۆرۈمەك ۋە تولۇق مېھىر ـ مۇھەببەتنى يادلىتىدىغان پەرمانىڭدىن بويۇن تولغىماق جايىز ۋە راۋا ئەمەس . ھەرقانداق پەرمان بەرسەڭ جان بىلەن قوبۇل قىلىمەن .

شۇنداق قىلىپ تۈلكە ئېشەكنى ئورمانلىققا باشلاپ كەپتۇ . شىر ئاچلىقىنىڭ چېكىگە يەتكەچكە چاچراپ قوپۇپ ئېشەككە ئېتىلىپتۇ ، لېكىن تېنى ئاجىز ، كېسەل بولغانلىقتىن ئۇنىڭغا زەرەر يەتكۈزەلمەپتۇ . ئېشەك ئۆز جايىغا قېچىپ كېتىپتۇ . تۈلكە شىرغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ :

— ئالدىراقسانلىقتىن سىلىگە نېمە پايدا كەلدى ، پادىشاھىم ؟ ئۆزلىرىنى سەل توختىتىۋېلىپ تۈزۈكرەك چارە ئويلاپ بىر ئىش قىلغان بولسىلا ، بۇنداق پۇشايمانلىق يۇز بەرمىگەن بولاتتى . ئىش قولدىن كەتتى مانا ، ئەمدى نادامەت قىلىشتىن نېمە پايدا ؟

شىر تۈلكىنىڭ سۆزىدىن خجالەت بولۇپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «ئەگەر ئۇنى بوش تۇتۇپتىمەن دېسەم ، ، بېپەرۋالىقىم بىلىنىپ قالىدۇ . بەك ئېچىرقاپ كەتكەنلىكتىن ئالدىراپ كەتتىم دېسەم ،

نەپسىمىڭ يامانلىقى ۋە سەۋرسىزلىكىم مەلۇم بولۇپ قالىدۇ . ئەگەر زەئىپلىكىمدىن قۇتۇلتىم يەتمىدى دېسەم ئاجىزلىقىمنى ئىقرار قىلغان بولىمەن . بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى سەلتەنىتىمگە نۇقسان يەتكۈزىدۇ . ئۇنىڭدىن كۆرە تۈلكىگە غەزەپ ۋە قوپاللىق بىلەن جاۋاب بېرىپ ، ئۇنى بۇنداق سۆزلەرنى قىلىشتىن مەنئى قىلغىنىم ياخشى» دەپ ، تۈلكىگە شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي بىئەدەپ ! پادىشاھلار بىر ئىشنى قىلسا ، پۇقرالارنىڭ ئۇ ئىشنىڭ سىرىنى سوراشقا نېمە ھەددى بار ئىكەن !

شاھلار بېشىدا باردۇر كۆپ ئەسرار ،
سېنىڭ ئۇ بىرلە نېمە ئىشىڭ بار ؟

ئۇلار ھەرقانداق ئىش سادىر قىلغان بولسا ، ئۇنىڭ ھەقىقىتى ھەرگىز كۆڭلىگە روشەن بولمايدۇ . ئۇلارنىڭ كۆڭلى تەقەززا قىلغان تەدبىرلەرنى پۇقرالارنىڭ ئەقلى ھەرگىزمۇ چۈشىنەلمەيدۇ . پادىشاھلارنىڭ سىر يۇكىنى ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن باشقا كىشى كۆتۈرەلمەيدۇ . ئۇ شۇنداق ئېغىر يۇككى ، ئۇنىڭغا ئەقلى كامىل ۋەزىرلەرنىڭ كۆڭلىدىن باشقا نەرسە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ . چۈنكى كەكلىكتە قارچىغىدەك ھەپسىلە بولمايدۇ ـ دە ، بۇ سۆزنى قويۇپ ، ئېشەكنى يەنە ئەكېلەلىگۈدەك بىرەر ھىيلە قىلغىن . بۇ خىزمىتىڭ بىلەن ماڭا بولغان ئىخلاس ۋە ئېتىقادىڭ روشەن مەلۇم بولسۇن . ئۇ چاغدا مەن تەڭتۇشلىرىڭ ئارىسىدا ساڭا تېخىمۇ مەرھەمەت ۋە تەربىيەت قىلغايمەن .

تۈلكە ئېشەكنىڭ يېنىغا يەنە بېرىپ بارلىق خۇشامەت ھەم سالام ـ تەزىم قائىدىلىرىنى تولۇق بەجا كەلتۈرۈپتۇ ، لېكىن ئېشەك ئۇنىڭدىن يۇز ئۆرۈپتۇ ۋە :

ئىسىت ، رەنجى چەكمەك سەندەك يار ئۈچۈن ،
جېنىمغا قەست ئەيلىگەن مەككار ئۈچۈن .

— ھەي مەككار ، نابۇكار !ماڭا ئاۋۇال راھەت ۋە پاراغەت ۋەدىسىنى قىلدىڭ ، كېيىن شىر پەنجىسى بىلەن رەنج يەتكۈزدۈڭا ! قانداق كىشى مۇشۇنداق ئىش قىلىدۇ - ھە ! ؟— دەپتۇ .

— ھەي قەلبى پاك دوستۇم ، سەن نېمىلەرنى خىيال قىلىپ قانداق ئەندىشىنى كۆڭلۈڭدىن كەچۈردۈڭ ھە ؟— تۈلكە شۇنداق دەپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ ،— سەن كۆرگەن ئۇ نەرسە ھۆكۈمالار بەرپا قىلغان تىلسىم ئىدى . چۈنكى ئۇ ئورمانلىق ھەر تۈرلۈك لەززەتلىك غىزالار ، رەڭگارەڭ شېرىن مېۋىلەر بىلەن تولغان . ئەگەر تىلسىم بولمىسا ئىدى ، ئالەمدە بار بارلىق جانىۋارلار شۇ يەرگە جەم بولۇۋالاتتى - دە ، ئۇ يەردە قەدىمدىن تارتىپ ياشاۋاتقان جانىۋارلارغا يەر قىس بولۇپ قالغان بولاتتى . ئاشۇ تىلسىم بولغانلىقى سەۋەبلىك ئۆزگە ھايۋانلاردىن ھېچقايسىسى ئۇ جايغا كېلەلمەيدۇ . ئۇ يەردىكى جانىۋارلار ئۆز بالا - چاقىلىرى بىلەن راھەت - پاراغەت ۋە كەڭرىچىلىك دەۋرى سۈرىدۇ . بىز بىر كىشىنى دوست تۇتساق ، بۇ تىلسىمنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇنىڭغا بايان قىلىپ قويىمىز . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ خەۋپ - خەتەرسىز ھالدا ھەددى - ھېسابى يوق نېمەتلەر ئىچىدە سەيىر قىلىدۇ .

ئېيتتى تۈلكە : «سېھىر ئىدى بىگۈمان ،
شىر سۈرەتلىك كۆرۈنسىمۇ ناگاھان .
مانا مەن سەندىن كىچىكمەن ھەم ھەقىر ،
ئۇندا قورقماي يۇرىمەن مەنمۇ ھېچبىر .
بولمىسا ئىدى ئاشۇ سۈرەت ئەگەر ،
ھەممە چەررەندە تۇتاتتى ئۇندا يەر .

باشتا مېنىڭ ئېسىمدە بار ئىدى ، سېنى ئاشۇ تىلسىمدىن ئاگاھ قىلىپ قويىمەن دەپ تۇراتتىم . لېكىن سەن بىلەن مۇلاقات بولغىنىمغا غايەت خۇشال بولۇپ كەتكەنلىكىمدىن ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ . ھېلىمۇ ياخشى ئۇ سۈرەتىڭ بىمەنە ئىكەنلىكىنى ئۆزۈڭمۇ

ياخشى بىلدىڭ . ئۇ يەرگە يەنە بارايلى ، مەن سېنى ياخشىلىقتىن باشقا نەرسىگە دالالەت قىلمايمەن .

بىچارە ئېشەك ئۇنىڭ ئەپسانىلىرىگە ئىككىنچى قېتىمدىمۇ گول بولۇپ ، ھېلىقى ئورمانلىققا يۈزلىنىپتۇ . تۈلكە ئىلگىرىرەك كېلىپ شىرغا : «ئېشەكنىڭ يەنە كەلگەنلىكى»دىن خۇش خەۋەر يەتكۈزۈپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئېشەكنى كۆرگەندە ئورۇنلىرىدىن تەۋرىمىسىلە ، ئۇ قاش-لىرىغا ھەرقانچە يېقىن كەلسىمۇ ، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىسىلا ، ياخشى پۇرسەت تاپقاندا ئاندىن ئۇنىڭ ئىشىنى قىلغايلا .

شىر تۈلكىنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇلقىدا چىڭ تۇتۇپ ، خۇددى جانسىز ھەيكەلدەك تۇرۇپتۇ .

— كەلگىن ، بۇ سېھىر ھەقىقىتىنى ساڭا ئېچىپ كۆرسىتىپ بېرەي ، ئۇنىڭدىن مۇتلەق ھەزىكەت ۋە زەرەر كەلمەيدىغانلىقىنى بىلگىن ،— دەپتۇ تۈلكە ئېشەككە .

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ئۇنىڭغا يېقىن بېرىپتۇ . ئېشەك گۈس-تاخلىق بىلەن قەدەم قويۇپ ، شىرنىڭ قېشىدىكى يەرلەردىن ئوت - چۆپلەرنى يېيىشكە باشلاپتۇ . لېكىن شىردىن ھېچقانداق شەپە چىقمىغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئۆگىنىپ كېتىپتۇ-كى ، ئۇنىڭ خەۋپىدىن پەرىشان بولغان خاتىرى تامامەن جەم بوپتۇ . بىر مەزگىل تويماسلىق ئىللىتىگە گىرىپتار بولغانلىقتىن ئوت - چۆپ يېيىشكە شۇنچىلىك مەشغۇل بولۇپ كېتىپتۇكى ، قورسىقى تويمىغۇچە باش كۆتۈرمەپتۇ . ئاخىر قورسىقى راۋۇرۇس تويغاندا ئاشۇ تىلسىم ئالدىدا ئۇخلاپ قاپتۇ . شىر ئۇنىڭ غاپىل قالغانلىقىنى كۆرۈپ ، بېرىپلا قارىنىنى يېرىپتۇ ھەمدە تۈلكىگە قاراپ :

— سەن بۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن ، مەن بۇلاققا بېرىپ غۇسلى قىلىپ كېلەي ، ئاندىن كېيىن يۇرىكىنى ۋە قۇلقىنى يەي ، تېۋىپ شۇنداق بۇيرۇغانىدى ،— دەپ بۇلاق بېشىغا كېتىپتۇ . تۈل-كە ئېشەكنىڭ قۇلقى ۋە يۈرىكىنى شىرغا قويۇپ قويماي پۈتۈن يەپتۇ ، چۈنكى ئۇ ئورۇق بىچارە ئېشەكنىڭ ئۇنىڭدىن ياخشىراق

گۆشى يوق ئىكەن . شىر غۇسلىدىن پارىغ بولۇپ قايتىپ كېلىپ ، قانچە ئىزدەپمۇ ئېشەكنىڭ يۇرىكى بىلەن قۇلىقىنى تاپالماپتۇ .

— ئېشەكنىڭ ماڭا داۋا بولىدىغان ئۇ ئىككى ئەزاسى نەگە كەتتى ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ تۈلكىدىن .

— ئەي پادىشاھىم ! بۇ ئېشەكنىڭ قۇلىقى ۋە يۇرىكى يوق ئىدى ، چۈنكى يۇرەك پەم ۋە ئىدراكنىڭ جايىدۇر ، ئەگەر ئۇنىڭ يۇرىكى بولغان بولسا ، مېنىڭ ھىيلە ـ مىكرىمگە ئالدانمىغان ، قۇلىقى بولغان بولسا ، مېنىڭ يالغان سۆزلىرىمنى راست بىلمىگەن بولاتتى ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تۈلكە .

شىر ئۇنىڭ بۇ جاۋابىغا قايىل بولۇپ :

— راست ئېيتىسەن ، ئەگەر ئۇنىڭدا زەرە ر ۋە پايدىنى ئايرىيالىغۇدەك كۆڭۈل ۋە پاراسەت ، راست ـ يالغاننى ئاڭلىيالىغۇدەك قۇلاق بولىدىغان بولسا ، بىر قېتىم پۈتى سېپىلگەن يەرگە يەنە كەلمىگەن بولاتتى ، — دەپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، بىلىپ قوي ، مەن قۇلاقسىز ۋە يۇرەكسىز ئەمەسمەن . سەنمۇ مىكىر دەقىقىلىرىدىن بىرنىمۇ بىكار قويمىدىڭ . مەنمۇ ئۇنى ئەقىل ۋە پەمىم بىلەن بىلىپ خېلى ھەرىكەتلەرنى قىلدىم ، مانا ئەمدى مۇشكۈل بولغان ئىشىم ئاسانلىققا ئۆرۈلدى . ھالاكەت يەتكەن جېنىم ئامان ـ ئېسەن قېلىپ بەدىنىمگە يېڭى ھايات بەردى .

ئەمەس ئىكەن ماڭا سېنىڭ تىغىڭ بىلەن ئۆلۈش تەقدىر ،
كۈچۈڭ يەتمىدى ئۆلتۈرمەككە قىلساڭمۇ كۈچەپ تەدبىر .

بۇنىڭدىن كېيىن مەندىن ئاشنالىق تەمەسىنى قىلمىغىن ھەمدە قايتا ياريشىش خىيالىنى خاتىرەڭگە كەلتۈرمىگىن ، بىلگىنكى :

ئاي بولساڭ ئەگەر ئاسمانغا باقماسمەن ،
سەرۋى بولساڭ گەر بوستانغا باقماسمەن .

تاشلىدىم مەن سېنى بولساڭمۇ گەر جان ،
ياندىم مەن سېنىڭدىن بولساڭمۇ ئىمان .

—راست ئېيتىسەن ، ئەمدى مېنىڭ ئىقرارىم ۋە ئىنكارىمنىڭ پەرقى قالمىدى . مەن سېنىڭ قەلبىڭنى مەڭگۈ مەلھەم سۈرسىمۇ ساقايمىغۇدەك جاراھەتلەندۈردۈم ، مېنىڭ يۈزۈمگىمۇ ئېرتىپ چەقارغىلى بولمىغۇدەك بەتقىلىقىنىڭ دېغى چۈشتى . ئەمدى كۆڭۈل تامىقىغا پىراق زەھىرىنى يۇتمىقىم ، ھىجران تېغىغا جان قالقىنىنى تۇتمىقىم كېرەك .

لايىقتۇر ماڭا ئۆزۈمگە تېغ ئۇرماق ،
تا قىيامەتكىچە قان ئىچرە تۇرماق .
كىم بېرەر مەن كەبى ئۆزىگە شىكەست ،
كىم بولۇر مەن كەبى يەر ئۈستىدە پەست .
تائەبەت ئېيتسامۇ ئەگەر ئىستىغپار ،
تۇگىمەس گۇناھلار ئۆز زىممەمدە بار .

تاشپاقا شۇنداق دەپ ، خىجالەتچىلىكتە شەرمىسار بولۇپ ، قايتىپ كېتىپتۇ . ئۇ قالغان ئۆمرىدە ئەزىز يار ۋە تەڭداشسىز ۋاپادار پىراقىدا :

يەتتى ئۆزۈمدىن ئۆزۈمگە گەرچە چەكسەم ھەر جاپا ،
كۆپ مۇرۇۋۋەت مېھىرلىك ئىدى لېكىن يارىم ماڭا .

دەپ نالىلەرنى قىلىپ ئۆتۈپتۇ .

مانا بۇ مال ـ دۇنياغا ياكى بىرەر دوستقا ئېرىشىپ يەنە ئۇنى نادانلىقىدىن قولدىن بېرىپ قويۇپ ، ھەمىشە نادامەتتە قېلىپ بېشىنى تاشقا ۋە تاشنى بېشىغا ئۇرۇپ ، ئۇنىڭدىن ھېچ پايدا كۆرمىگەن كىشىلەرنىڭ داستانى . ئاقىل كىشىلەر بۇ داستاننىڭ مەزمۇ-

ننى ئىشلىرىغا پىشۇا قىلىشى ، مەيلى دۇنيا ماتايى ، مەيلى ئاخىرەت دوستى بولسۇن ، تەلەپ قىلغىنى قولغا كەلسە ، ئۇنى قەدىرلىشى كېرەك . چۇنكى ھەر قانداق نەرسە قولدىن كەتسە ، تىرىشىش بىلەن يەنە قولغا كەلمەيدۇ ھەم ئۇنىڭ ئۇچۇن يىگەن ھەسرەت - پۇشايمانلاردىن ھېچ پايدا كەلمەيدۇ .

گەر مۇرادىڭ كەلسە قولغا سەن غەنىيمەت بىل ئۇنى ،
گەر قولۇڭدىن كەتسە يىگەيسەن پۇشايمان بىرلە غەم .
كۆپ كىشى غەپلەتتە مالۇ پۇلنى بەربات ئەيلىدى ،
قالدى پۇلسىز ئاخىر چەكتى ھېسابسىز دەرد - ئەلەم .
قولدىن ئايرىلغان نېمەرسە يەنە كەلمەس ئورنىغا ،
ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ ياقاڭنى پارە قىلغان بىرلە ھەم .

ئالتىنچى باب

ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىقى يامانلىقنىڭ زىيىنى توغرىسىدا

پادىشاھىئالەم راي روشەن كۆڭۈللۈك بەرەھمەنگە خىتاب قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

ۋاقىپ بولمىش پۈتۈن ئالەم سىرىدىن خوپ يورۇق كۆڭلۈڭ ، ئېسىل كەشپى كارامەتلەر بايانى سۆزلىگەن ئىلمىڭ .

— ئۆزىنىڭ مۇراد - مەقسىتىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ غاپىللىق بىلەن ئۇنى يەنە قولدىن بېرىپ قويۇپ ، ناھايىتى كۆپ ھەسرەت - نادامەتتە قالغان كىشىلەرنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ . ئەمدى ، بىر ئىش قىلىشتا ئالدىراپ قېلىپ ، تەدبىر ۋە تەپەككۇرنىڭ پايدىلىرىدىن غاپىل قالغان كىشىلەرنىڭ داستانلىرىدىن بايان قىلغىن . قېنى ئاڭلاپ باقايچۇ ، ئۇلارنىڭ بۇ پەيلى بىلەن ئىشنىڭ ئاخىرى نەگىچە بارىدىكىن ؟ ئالدىراڭغۇلۇق ئۇرۇقىنى ئەمەل يېرىگە تېرىسا قانداقراق ھوسۇل بېرەركىن ؟

شاھىنشاھنى ماختاش ئۈچۈن بەرەھمەن شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي شاھىنشاھىم !

بۇ جاھاننىڭ ئىنتىزامى سەن بىلەن قىلسۇن داۋام ،
ئامۇخاسىنىڭ ھەمىسى تۇتسۇن پاناھىڭدا مۇقام .

ھەرقانداق كىشى ئىشنىڭ بىناسىنى سەۋر ۋە چىدام ئۇستىگە

قۇرمىسا ، مۇھىم ئىشلىرىنىڭ داۋامىنى ئېغىرلىق ۋە ياۋاشلىق بىلەن مۇستەھكەملىمىسە ، ئەمىلىنىڭ ئاخىرى مالامەتكە بېرىپ توختايدۇ ، ئەھۋالىنىڭ ئاقىۋىتىدە ھەسرەت ـ نادامىتى ئارتىدۇ . ئىنسانلار ئۇچۇن ھەممىدىن ياخشىراق بولغان سۇپەت — ئاللاتائالا ئادەمنى يارانقان ۋاقتىدا ، ئۇنىڭ بىلەن زىننەت بەرگەن ۋە پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە ئۇنىڭ بەرىكىتىدىن شەرەپ ۋە ئۇلۇغلۇق بەرگەن سۇپەت — ئېغىر ـ بېسىقلىق ۋە ياۋاشلىقتۇر .

ئەقلى كامىل كىشىلەر ياۋاش بولۇر ،
دۆت كىشىلەر يامانلىق شۇملۇق قىلۇر .

«ياۋاشلىق» دېگەن سۆز ئەرەب تىلىدا «ھەلىم» دېيىلىدۇ . ئەگەر بۇ سۆزنىڭ باش ۋە ئاخىرىدىكى ئىككى ھەرپنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرسا «مەلھ» بولىدۇ . بۇ سۆزنىڭ تۇركىي تىلدىكى مەنىسى «تۇز» دېگەنلىك بولىدۇ . يەنى ياۋاشلىق ھەممە خۇيلار تائامىنىڭ تۇزىدۇر . ئەگەر بىر كىم ئۆز دېمەتلىكلىرىدىن ھېچكىم ئۇنىڭغا يېتەلمىگۈدەك دەرىجىدە شۇنداق ياخشى ، ئېسىل پەزىلەتلەرنى يېتىلدۇرگەن ، كۆپ ھۇنەرلەرنى ئىگىلىگەن ، بارلىق زامان ئەھلى ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلغۇدەك دەرىجىدىكى شۇنداق كۆپ ياخشى خۇلقلارنى جەم قىلغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ جىسمىغا يەتكىللىك ۋە ئالدىراڭغۇلۇق ھەمراھ بولغان بولسا ، ئۇنىڭ ھەممە ھۇنەرلىرى خۇددى تۇزسىز تائامغا ئوخشاش بىمەززە بولۇپ ، خالايىقنىڭ تەبىئىتىگە ياقمايدۇ ـ دە ، ھېچكىم ئۇنىڭغا رىغبەت قىلمايدۇ . ئالدىراڭغۇلۇق ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ سۇپىتى ئەمەس ، بەلكى ئۇ شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىدىن كېلىپ چىققان بىر ئىشتۇر .

ئالدىراڭغۇ بولماقلىق پەيلى شەيتان ،
ئېغىر بولماق كەلتۇرەر لۇتفى ئېھسان .
تەڭرى مەۋجۇت ئەيلىدى بۇ جاھاننى ،

ئالته كۈنده زېمىن هەم ئاسماننى .
قادىر ئىدى قىلسا گەر پەرۋەردىگار ،
بىر دەم ئىچره مىڭ جاهان قىلماققا بار .
بۇ ئىش ئىدى ئىنسانغا تەلىم ئۈچۈن ،
كۆپ ئويلىساڭ بولغۇسى ئەقلىڭ پۈتۈن .

هەر كىشى ئۆز ئىشلىرىدا ئىختىيار تىزگىننى ئالدىراڭغۇ-لۇق ئىلكىگه بەرسه ، چوقۇم پۈشايمانغا قالىدۇ ۋە هېسابسىز ئۆ-كۈنسىمۇ قىلغان هەسرىتى هېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ .

هەر كىشىكىم ، ئويلىماي تېزلىك بىلەن قىلسا ئەمەل ،
ئاقىۋەت ، قىلغان ئىشىدىن كۆپ پۈشايمان قىلغۇسى .

بۇ بابقا مۇناسىپ كېلىدىغان هېكايىلەر خەۋەرلەر سەھىپىلە-رىدە ناهايىتى كۆپ يېزىپ قالدۇرۇلغان . ئۇ مىسالالاردىن بىرى ، زاهىتنىڭ هېكايىسىدۇر . ئۇ ئويلاپ باقمايلا بىلەرمەنلىك مەيدانىغا ئالدىراڭغۇلۇق پۈتىنى قويدى . نەتىجىده مولۇننىڭ ناهەق قېنىغا بۇلغاندى .

— ئۇ قانداق هېكايه ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— بىر زاهىت ، — دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەهمەن .

ئالدىراڭغۇ زاهىتنىڭ هېكايىسى

بىر زاهىت ئۇزۇن ۋاقىتلار بويىتاق يۇرگەندىن كېيىن «نە-كاهنىڭ سۈننەتلىك» ۋەزىپىسىنى ئادا قىلماقچى بولۇپ يەنه بىر زاهىتقا بۇ غەرىزىنى ئېيتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن كېڭەش قىپتۇ .

— ياخشى ئويلاپسەن ، — دەپتۇ ئۇ زاهىت ، — چۈنكى ئۆيلە-

ىنش دېگەن ياخشى مەئىشەتنىڭ ئوبدانراقىدۇر ، ياخشىلىقنىڭ كا-
مالى ۋە دىن ئىشىنىڭ نىزامىدۇر ، ئۆي ۋە مال - مۈلۈكنىڭ
كۆپىيىشى ، ئاندىن كېيىن ئەۋلادنىڭ ئاۋۇشى ، شۇنىڭ بىلەن كە-
شىنىڭ نامى ئۆچمەس بولۇشى ئەنە شۇنىڭدىن ھاسىل بولىدۇ .

ئەرگە دۆلەت چېھرىسىنى روشەن ئەتمەس ھېچقاچان ،
تاكى خوتۇن يۈزى بىرلە ياقمىسا ئۆيگە چىراغ .
غەم بىلەن كۈرمىڭ تەرەددۇت ئىچرە كۇن ئۆتكۈزمىگىن ،
خوتۇن ئالغىن ، ئىشرەت ئەتكىن ، قالمىسۇن قەلبىڭدە داغ .

ئەمما شەپقەتلىك رەپىق تېپىشقا تىرىشقىن ، ھەرگىزمۇ نا-
جىنس بىلەن ھەمخانە بولۇپ قالما .
— قانداق خوتۇننى ئىختىيار قىلاي ؟— دەپ سوراپتۇ زاھىت
يەنە .

— شۇنداق خوتۇننى ئىختىيار قىلغىنكى ،— دەپتۇ مەسلىھەت
بەرگەن زاھىت ،— ئالىدىغان خوتۇنۇڭ «ۋەدۇد ، ۋەلۇد ۋە سالىھ »
بولسۇن ، «ۋەدۇد» دېگىنىم ئەرگە مېھرىبان ، ئامراق بولسۇن
دېگىنىم . «ۋەلۇد» دېگىنىم تۇغىدىغان بولسۇن دېگىنىم ، «سا-
لىھ» دېگىنىم نىيىتى توغرا ، خىيانەتتىن يىراق بولسۇن دېگىنىم .
بۇنداق خوتۇن ھەرقانداق ئۆيگە كىرسە ، روشەنلىك ئۇستىگە رو-
شەنلىك بولىدۇ .

ئالسا ھەر كىمكى بىر ياخشى خوتۇن ،
دىنۇ دۇنياسى تاپار سائادەت .
تاپار ئۆمۈرلۈك كۆڭۈل شادلىقى ،
بولسا ھەركىمگە ئاشۇنداق ئۇلپەت .

قانداق خوتۇندىن ھەزەر ئەيلىشىم كېرەك ؟— دەپ سوراپتۇ
زاھىت .

— ئۇچ تائىپە خوتۇندىن ئۆزۈكنى تارتىشىڭ كېرەك ، — دەپتۇ ھېلىقى زاھىت يەنە جاۋاب بېرىپ ، — ئۇلار شۇكى ، ھەننانە ، مەننانە ، ئەننانە . «ھەننانە» دېگىنىم سەن ئېلىشتىن بۇرۇن ئەرگە تەگكەن بولۇپ ، ئۇ ئېرىدىن تالاق ياكى ئۆلۈم سەۋەبى بىلەن ئاجراشقانلار ، ئۇلار ھەمىشە ئاۋۇالقى ئېرىنى يادلاپ يۇرىدۇ ؛ ساڭا كۆڭۈل بەرمەيدۇ . «مەننانە» دېگىنىم باي خوتۇنلار ، ئۇلار ھەمىشە ئۆزىنىڭ مال - پۇلى بىلەن ساڭا مىننەت قىلىدۇ . «ئەننانە» دېگىنىم ھېيلىگەر ھالدان خوتۇنلار . ئۇلار ھەمىشە ھېچقانداق كېسىلى بولمىسىمۇ سېنى كۆرسە خۇددى ئاغرىق كىشىدەك ۋاي سالىدۇ . بۇنداق خوتۇنلارنىڭ دىدارىغا قاراش كىشى ئۈچۈن ئۆلۈم بىلەن باراۋەر .

خوتۇن ئەگەر بولسا ياماڭ ۋە شاللاق ،
بولغۇسىدۇر ئەر ئۈچۈن خۇددى دوزاخ .
كۆرسەتمىسۇن ھېچقاچان ئۇنى خۇدا ،
خوتۇن ناملىق ئازابتىن بەرسۇن پاناھ .

— خوتۇننىڭ ياش قۇرامى قانچىلىك بولسا ياخشى بولىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ يەنە .

— بويىغا يەتكەن ياش خوتۇننى ئېلىش كېرەك ، — دەپتۇ ئۇ زاھىت ، — چۈنكى يېشى چوڭىيىپ قالغان خوتۇن ياكى قېرى خوتۇننىڭ چىرايىغا قاراۋەرسە ، كىشى رەڭگىرويىدىن كېتىدۇ . كىشىگە زەئىپلىك ۋە سۈسلۇق كەلتۈرىدۇ .

بولسا ئەگەر ھەر خوتۇننىڭ قەددى يا ،
بولغۇسىدۇر نەپەسى گويىاكى ئوق .
تەنگە قىز ياخشى داۋادۇر ، قېرىسا ،
قىلغۇسى خۇددى زەھەردەك جاننى يوق .

خوتۇنلارنىڭ يىگىرمە ياشقىچە بولغان مەزگىلى ئارزۇ ۋە ئۈمىد مەھلىدۇر . يىگىرمىدىن ئوتتۇز ياشقىچە بولغان ۋاقتى بولـسا ، تەلەپكارلار كۆڭۈللىرىنىڭ راھىتى ۋە رىغبەت قىلغۇچىلار جانلىرىنىڭ لەززىتىدۇر ؛ ئوتتۇزدىن تاكى قىرىققىچە بولغان ئارد-لىقتا ئۇلار مال ۋە پەرزەنتنىڭ ئىگىسى ۋە ئۇلارنىڭ غېمىنى يېگۈچى بولىدۇ . قىرىقتىن ئەللىككىچە ئارىلىقتا ئۇلار نام ۋە نومۇس پەيىدا بولىدۇ . ئەگەر ئەللىكتىن ئۆتكەن بولسا ، ئۇنى قارا بالا ۋە قاتتىق ئاپەت دەپ بىلمەك كېرەككى ، ئۇ چاغدا ئۇلارنى كۆز شامىلى ئۇرغان باغ ۋە نۇرى ئۆچكەن چىراغ قاتارىدا سانسىاق كېرەك ھەمدە قۇرۇغان بۇلاق ۋە بۇزۇلغان كەپىنى خىيال ئەتمەك كېرەك . ئۇنداق چاغدا ، ئۇلار شور يەر ، مېۋىسىز دەرەخ ، زەھەر-لىك يىلان ، نەشتەرلىك چايانغا ئايلىنىپ قالىدۇ . خوتۇنلارنىڭ يېشى ئەللىكتىن ئاشقاندىن كېيىن ئۇ خۇددى ھىيلىگەر زالغا ئوخشاش سېنى «ۋاي رۇستەمەم» دەپ تۇرۇپ ئالداپلا ئەدىپىڭنى بېرىدۇ .

— ھۆسن جامال بابىدا قانداقراق بولسا بولىدۇ ؟ — دەپ سو-راپتۇ يەنە زاھىت .

— خوتۇنلارنىڭ تەقۋادار بولغىنى ياخشى ، — دەپ جاۋاب بە-رىپتۇ ئۇ زاھىت ، — ئەگەر ئۇنىڭ ئۇستىگە خۇشخۇيلۇق ۋە گۈ-زەللىك سائادىتى ئۇنىڭغا جەم بولغان بولسا ، نۇر ئۇستىگە نۇر قوشۇلغان بولىدۇ .

ئاي يۈزۈڭ ، نۇردەك جامالىڭ ، ھۆر زاتىڭ ئەسلى پاك ،
ئىككى ئالەم ئىچرە ھەر پاكىزلىقتۇر سەندە جەم .

چىرايى سەترەك بولسىمۇ ، خانىمانىنى روناق تاپقۇزالايدىغان مېھرىبان خوتۇن ئەڭ گۈزەل خوتۇندۇر .

مۇڭاپىق يار ئەگەرچە بولسىمۇ سەت ،
ھۇزۇرى بىرلە كۆزنى روشەن ئەيلەر .

يىراق بول نامۇڭاپىق رەپقىكدىن ،
جامالى گەرچە ئۆيىنى روشەن ئەيلەر .

تۆۋەندىكى بىر نەچچە بەيىت بىر بۇزرۇكۇاردىن يادىكار قالغان ، ئۇنى خاتىرىدە مەھكەم ساقلىماق كېرەك .

خوتۇن ئەگەر ھۆكمۇڭدە بولسا تەقۋا ،
دەرۋىش كەبى ئەرنىمۇ قىلۇر پاش .
سەن غەم يېسەڭ سەن ئۇچۇن ئۇمۇ يەر غەم ،
كېچە ـ كۇندۇز غەمگۇزار بولار ھەمدەم .
رەپقەڭگە يار بولسا ياخشى خىسلەت ،
غەم قىلمىغىن چىرايى بولسىمۇ سەت .
بولسىمۇ گەر خوتۇننىڭ يۇزى ئاپتاپ ،
لېكىن بەتخۇي بولسا ئۇ شۇدۇر ئازاب .
كۆرۇنۇشى بولسىمۇ ھۆرۇ جانان ،
قەلبى ئەكسى بولغىنى بەكمۇ يامان .
ئۆي ئىچىدە بولغاندىن كۆڭلى بۇزغۇن ،
زىندان ئىچرە بولغىنىڭ ياخشى تۇنقۇن .
سال پۇتۇڭدىن ئايىغىڭ بولمىسا كەڭ ،
سەپەر قىلغىن ئۆيدە گەر بولسا كۆپ جەڭ .
خوتۇن ئەگەر غەيرىنىڭ يۇزىن كۆرۇپ ،
ئۆيدىن چىقسا ، گۆر ئىچرە ياتقىنى خوپ .

بۇ گەپلەردىن كېيىن زاھىت ناھايىتى كۆپ پىكىر يۇرگۇزۇپ ، جىق مەسىلىھەتلەرنى قىلغاندىن كېيىن ، بەختىنىڭ مەدىتى بىلەن بىر كاتتا قەبىلىدىن ئۆيلىنىپ ، رۇخسارىنىڭ ئەكس سۇبھى يۇزىگە روشەنلىك بېغىشلايدىغان ، زۇلفىنىڭ رەڭگى شام قاراڭغۇلۇقىغا قارىلىق بىلەن مەدەت بېرىدىغان دەرىجىدىكى گۇزەل بىر خوتۇننى قولغا كەلتۇرۇپتۇكى ، شېشە رەڭلىك ئاسمانىنىڭ يۇزى تېخى ئۇنداق ياخشى سۇرەتلىك گۇزەلنى ئاپتاپ ئەينىكىدىن ئۆزگە

نەرسىدە كۆرمىگەن ، خىيال ئەۋلىياسى بولسا پۈتۈن ئۆمرى ئىچىدە تەپەككۇر ئۇيقۇسىغا بېرىپمۇ تېخى ئۇنداق زىبانى چۈشىدە كۆرمىگەنىكەن . ئۇنىڭ ھۆسنى :

گۈزەل يۈزۈڭ قۇياشى ئالدى جاھان ھۆسنىنى ،
تەۋە قىلىپ ئۆزىگە توققۇز ئاسمان ھۆسنىنى .
ياراتمىدى سەرۋى ھەم گۈلنى قەددىڭ ھەم يۈزۈڭ ،
ھېچ لاتاپەت گۈلشىنى ھېچبىر بوستان ھۆسنىنى .

دېگەندەك شۇنداق چىرايلىق ، يۈرۈش - تۇرۇشى يېقىملىق ، پۈتۈن خۇي - پەيلى كۆڭۈلدىكىدەك ، ئۆزى ئەدەپلىك ئىكەن . زاھىت بۇ نېمەتكە شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن ، ئۆز تائەت - ئىبادىتىنى بار-غانسېرى ئاشۇرۇپ ، ئۇ ھۆر چىراي يارى بىلەن ئۇزلۇكسىز ئەيش - ئىشرەت قىلىپ ، خۇدادىن ئۆزىگە پەرزەنت تىلەيدىكەن . چۈنكى ھېچبىر ئەقىللىق كىشى پەقەت شەھۋەت ئۈچۈنلا خوتۇن ئالمايدۇ ، بەلكى سەدىقەيى جارىيەنىڭ ياخشىراقى بولغان پەرزەنت كۆرۈش ئۈچۈن ئۆي تۈتىدۇ - دە !

ئاتا بىلەن ئانىنىڭ تارتقان مۇشكۈل - جاپاسى ،
ياخشى پەرزەنت كۆرۈشتىن ئىبارەتتۇر غەرىزى .

ئۇ بىر نەچچە ۋاقىت شۇ يوسۇندا ئۆتكەن بولسىمۇ مەقسەت ئەسىرىدىن ھېچ نەرسە مەلۇم بولماپتۇ . زاھىت نائۇمىد بولۇپ ، يالۋۇرۇش يۈزىنى تىلەك تۈپرىقىغا قويۇپ ، دۇئا ئوقىنى ئىخلاس ياسىدىن ئېتىشقا باشلاپتۇ ۋە تەلەپ يولىدا ئۆز ۋۇجۇدىنى تامامەن ئۇنتۇپ قاپتۇ . خۇددى :

ھەر كىشى پاكلىق بىلەن قىلسا دۇئا ،
ھەر مۇرادۇ مەقسىتىن بەرگەي خۇدا .

هەر دۇئاسى گەر ئۇنى بىخۇد قىلۇر ،
ئۆزىدىن ئەمەس ، لېكىن ھەقتىن ئىرۇر .
چۇنكى ئۇ يوق ئەتسە ئۆزنى ئاردىن ،
بەس ، ئىجابەت بولغۇسىدۇر تەڭرىدىن .

دېگەندەك ، ئۇنىڭ دۇئا ـ تىلاۋەتلىرىنىڭ ئوقى ئىجابەت نىشانىغا تېگىپتۇ ـ دە ، ئىنايەت ئىشكى رەھمان ئاچقۇسى بىلەن ئېچىلىپ ، زاھىتنىڭ خوتۇنى ھامىلە بوپتۇ . زاھىت خۇشال بولغانلىقىدىن بىر كۈنى خوتۇنىغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ، روزغارىمنىڭ ئۇلپىتى ! پات ئارىدا ، خۇددى شاھانە گۆھەردەك زىبا تەلەتلىك بىر ئوغۇل سېنىڭ بالىيانقۇڭ سەدىپىدىن يورۇقلۇق ساھىلىغا چىقىدۇ . مەن ئۇنىڭغا ياخشى ئىسىم ۋە كۆڭۈلدىكىدەك نام قويىمەن ھەم ئۇنى تەربىيەت قىلىش ئۇچۇن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن تىرىشىمەن ، ئۇنىڭغا شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ۋە تەرىقەت ئەدەپلىرىنى تولۇق ئۆگىتىمەن ، نەتىجىدە ئۇ پات پۈرسەتتە ئالىي مۇقاملىق ، قەدرى ئۇستۇن بۇزرۇك ۋە كارامەت ئىگىسى ، ئىلھام ئىگىسى بولغان شەيخ بولۇپ يېتىشىدۇ . ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ كەلگۈدەك ئېسىلزادە ۋە پاكىز مەستۇرە قىزدىن بىرنى نىكاھىغا ئېلىپ بېرىمەن . ئۇلار بىزگە نەۋرە تۇغۇپ بېرىدۇ . شۇ سەۋەبتىن ، ئۇلارنىڭ بەرىكىتىدىن بىزنىڭ نەسلىمىز باقىي قالىدۇ ، ناملىرىمىز تائەبەت ئۆچمەيدۇ .

كەتمىگەي دەۋراندىن كىشىنىڭ نامى ،
جاھاندا پەرزەنتى قالسا يادىكار .
چىققاچقا سەدەپنىڭ ئىچىدىن گۆھەر ،
خالايىق ئاغزىدا داڭقى يادلىنار .

— ئەي شەپقەتلىك ئېرىم ، — دەپتۇ خوتۇنى ، — سەن ئېيتقان-ۋاقتىڭ بۇ سۆزلەر جايىنامازدىن چۈشمەي تەسۋى سېيرىپ ئولتۇرىدىغان

غان شەيخكە مۇناسىپ سۆز ئەمەس . چۈنكى سەن پەرزەنتنىڭ ژۇجۇدقا كەلگىنىگە جەزم قىلىۋاتىسەن . مېنىڭ بويۇمدا قالمىغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ، ئەگەر قالغان بولسا ، ئۇنىڭ ئوغۇللۇقى نەدىن مەلۇم ؟ ئەگەر ئوغۇل بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭ ئۆمۇر كۆرەلىشىنى ۋە شەيخلىق جايىنامىزدا ئولتۇرالىشىنى ھەم ئۇنىڭ خوتۇن ئېلىشىنى قانداق بىلىسەن ؟ سەن خۇددى خىيالپەرەس نادانلاردەك تەمەننا ئېتىغا مىنىپ ، ئۇنى ئارزۇ مەيدانىدا يۈگۈرتۈۋاتىسەن ، لېكىن بۇ مەيداننىڭ چېكىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ئۆزۈڭمۇ ئۇقمايسەن .

يۈرۈپ بولماس بۇنداق ھەۋەس بىرلە يول ،
قىلىپ بولماس قۇرۇق لاق بىرلە ھېچ كار .
مىڭ كىشى ئارزۇيۇ ئارمان قىلسىمۇ ،
بەرمىدى بىرىنىڭ مۇرادىن روزغار .

سېنىڭ بۇ پىكرىڭ خۇددى ياغ بىلەن ھەسەلنى ئۆزىنىڭ بېشىغا تۆككەن تەقۋادار كىشىنىڭ خىيالىغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت .

— بىر تەقۋادار ئەر كىشى ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ زاھىتنىڭ خوتۇنى .

خىيالپەرەس تەقۋادارنىڭ ھېكايىسى

بىر تەقۋادار ئەر كىشى سودىگەرگە قوشنا ئىكەن ، سودىگەر ھەر كۈنى ئەتىگەن ـ كەچتە ئۇ تەقۋادار كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ ، ئۆزى ساتىدىغان سېرىق ياغ ۋە ھەسەلدىن ئۇنىڭغا كىرگۈزۈپ تۇرىدىكەن ھەمدە ئۇنىڭ بارلىق ھاجىتىنىڭ ھۆددىسىدىن

چىقىپ ، ئۆزىنىڭ سودىگەرچىلىكىنىڭ پايدىسى بىلەن ئۇ دەرۋىش-
نىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ ، بۇ دۇنيانىڭ مېلىنى ئۇ دۇنيا ئۈچۈن
زەخىرە قىلىپ ساقلاپ قويىدىكەن .

كەلگىن ئەي باي ، دەرۋىشلەر كۆڭلىنى ئال ،
مالۇ زەرلەر قالماس ئاخىر قولۇڭدا .

تەقۋادار كىشى سودىگەر بەرگەن ياغ ۋە ھەسەلدىن ئازراقىنى
يەپ ، قالغىنىنى بىر شېشىگە ئېلىپ تەكچىگە قويۇپ قويىدىكەن .
ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ ئىككى شېشىسى توشۇپتۇ ، ئۇنى
كۆرگەن تەقۋادار كىشى خىيالغا چۆمۈپ ئۆز - ئۆزىگە شۇنداق
دەپتۇ : «جۇغلانغان ھەسەل ۋە ياغ ئون پاتمان چىقىدۇ . ئۇنى
ساتسام ئون تەڭگىگە ئالىدۇ ، ئىككى تەڭگىگە بەش قوي كېلىدۇ .
بۇ قويلارنىڭ ھەر بىرى ئالتە ئايدا ئىككىدىن تۇغسا ، بىر يىلدا
يىگىرمە بەش بولىدۇ . مۇشۇ تەرىقىدە ئون يىل داۋام قىلسا ،
ئۇلارنىڭ سانى ھەددىدىن ئاشىدۇ . بەس ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنى سې-
تىپ ئۆي بىساتلىرىنى تەييارلاپ بىر ئۇلۇغ نەسەبتىن خوتۇن
ئالىمەن . ئۇ خوتۇن توققۇز ئايدا مەندىن بىر ئوغۇل تۇغسا ، ئۇنىڭغا
ئىسىم ۋە ئەدەپ ئۆگىتىمەن . ئەمما ، ئۇ كىچىكلىك زەئىپلىكىدىن
قۇتۇلۇپ چوڭلۇق قۇۋۋىتىگە يەتسە ، مېنىڭ پەرمانىمغا ئۇنماي
بويۇن تولغىشى ئېھتىمال . ئەگەر شۇنداق قىلسا ، قولۇمدىكى مۇ-
شۇ ھاسا بىلەن مۇشۇنداق ئەدەپ بېرىشىم لازىم بولىدۇ .»
تەقۋادار كىشى شۇ خىيال بىلەن ئۆزىنى ئونتۇپ ، مۇستەغرەق
ھالدا ھېلىقى گەردەنكەش ئوغۇل مۇشۇ دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ ،
ھاسىسى بىلەن ئېگىز تەكچىدىكى شېشىنى بىرنى ئۇرغانكەن ،
شېشە سۇنۇپ ئىچىدىكى ياغ ۋە ھەسەلنىڭ ھەممىسى تۆكۈلۈپ ،
باش - كۆز ۋە ئۇستۇاشلىرى پۈتۈنلەي بۇلغىنىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن
بىر دەمدىلا ئۇنىڭ بېشىدىن ھەممە خىيال يوقىلىپتۇ . بۇ مىسالنى
شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ئىش ئېنىق ۋە روشەن بىلىنمىگۈ-

چە ، بۇنداق سۆزلەرگە ئېغىز ئاچمىغۇلۇق ، ئەگەر - مەگەر دېگەن سۆزلەرنى ئېغىزغا ئالمىغۇلۇق . ئەگەر بىلەن مەگەرنى جۇپ قىلىسا ، ئۇنىڭدىن تۇغۇلىدىغان پەرزەنت كاشكى بولغۇسىدۇر . ئەقىللىق كىشىلەر ئىش بىناسىنى خىيال ئاساسىغا قۇرماسلىقى ھەم ۋەسۋەسە ئىسىملىك خام ئەندىشىلەرگە كۆڭلىدىن يول بەرمەسلىكى كېرەك .

سالسا ھەر ئەندىشىنى قىلدىم پەلەكنىڭ دەۋرىدىن :
«بۇ ئىشىم بۇيان كېلىپ ، ئۇ ئىش ئۇيان بولغۇسىدۇر .
يا پالان ئىشنى قىلىپ تاپسام كېرەك دۇنيانى كۆپ ،
يا پالان ئىقلىم ئۇزە ھۆكمىم راۋان بولغۇسىدۇر» .
بىلدىم ئاخىر بۇ خىيالنىڭ ھەممىسى باتىل ئىكەن ،
ھەر نېمەرسە بۇيرۇسا تەقدىرى ، ھامان بولغۇسىدۇر .

زاھىت بۇ نەسىھەتلەرنى جان قۇلىقى بىلەن قوبۇل قىلىپ ، غۇزۇر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇ بىھۇدە سۆزلىرى ئۈچۈن پۇشايمان يەپ خىجىل بوپتۇ . خوتۇنىنىڭ ئاي - كۈنى توشقاندا ، كامالەت ئەسىرى ئۇنىڭ چېھرىسىدە كۆرۈنۈپ ، كارامەت ئالامىتى پېشانىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان شۇنداق ئوماق ۋە چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ . بۇنى كۆرۈپ زاھىتنىڭ ئۈمىد گۈلى مۇراد گۈلىشىنىدە تەبەسسۇم قىلىپ ، خۇش بۇلبۇلى شادلىق چىمەنىدە نەغمە - سازغا چۈشۈپتۇ .

پەزلى دەريانى ئىچىدىن بىر ئېسىل گۆھەر چىقىپ ،
تۇغدى نۇرلۇق يۈلتۇزىنى مۇراد - مەقسەت ئاسمىنى .

زاھىت خۇشال بولغىنىدىن ئۆزى ۋەدە قىلغان نەزىرلەرنى قىلىپ ، كېچە - كۈندۈز ئۇ پەرزەنتى — ئەرجىمەندىنىڭ جامالىغا قاراپ ، بۆشۈكىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ ھەممە ئىشلىرىنى تاشلاپتۇ ؛

ھەممە ھەممىتىنى ئوغلىنىڭ تەربىيىتىگە ۋە ئۇنىڭ قۇۋۋەتلىنىشىگە سەرپ قىلىشقا باشلاپتۇ .

ساباەك ھەممەت دېمىنى ئۇردۇم يۇزۇڭگە چەندان ،
غۇنچەلىكتىن ئېچىلغايسەن بولۇپ گۇل كەبى خەندان .

بىر كۈنى زاھىتنىڭ خوتۇنى ھامامغا بارماقچى بولۇپ ئوغلىنى زاھىتقا تاپشۇرۇپ ئۆزى كېتىپتۇ . زاھىت ئوغلىنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ ئولتۇرغانكەن ، تۇيۇقسىز پادىشاھ قېشىدىن بىر ئىناۋەتلىك كىشى زاھىتنى چىللاپ كېلىپ قاپتۇ . زاھىت بارماسلىققا ھېچقانداق ئىلاج تاپالماپتۇ . زاھىت ئۆيىدە بىر مولۇن باققانكەن ، ئۇ مولۇن قولغا ناھايىتى كۆنۈك ئىكەن . شۇڭا ئۆي ئىگىلىرى بىر ياققا بارماقچى بولسا ، ئۆينى شۇنىڭغا تاشلاپ كېتىدىغانىكەن . مولۇن ئۆيدىن ناھايىتى ئوبدان خەۋەر ئېلىپ ، ئىچكىرى - تاشقىرىدىكى بارلىق زىياندىن جانۋارلارنى يوقىتىشقا تولىمۇ تىرىشىدىكەن . زاھىت ئاخىر ئوغلىنى مولۇن بىلەن بىرگە ئۆيدە قويۇپ ، ئۆزى پادىشاھنىڭ ئوردىسىغا كېتىپتۇ . زاھىت كېتىپ بىرەر سائەت ئۆتمەيلا بىر چوڭ يىلان پەيدا بولۇپ ، بوۋاقنىڭ بۆشۈكى تەرەپكە مېڭىپتۇ . مولۇن قارىسا ، نەيزە سۈپەتلىك ، خىلمۇخىل رەڭلىك ، تېز يۈرىدىغان يىلان گاھى ئوقتەك تۆز مېڭىپ تۇيۇقسىزلا ياەك ئېگىلىدىكەن ۋە گاھى ئىلىپتەك قامىتىنى تۇرغۇچتە قىلىش ئۈچۈن بىر دائىرىدە يۈمىلاقلىنىدىكەن .

گاھى بولاتتى قالقان ، گاھى ئۇزۇن نەيزەەك ،
گاھى كامان سۈپەتلىك ھالقىسى بوپ نامايان .
دەريا ئەمەستۇر ، لېكىن باردۇر ئۇنىڭ دولقۇنى ،
بۇلۇت ئەمەس بولسىمۇ چاقماق ئۇنىڭدا پىنھان .

مولۇن بۆشۈكتىكى ئوغۇلغا يىلاننىڭ قەست قىلماقچى بولغانلى-

لىقىنى كۆرۈپ بىرلا سەكرەپ ئۇنىڭ كارنىيىدىن مەھكەم چىشلەپ-
تۇ - دە ، ئۇنى ئەجەل دامىنىڭ ھالقىسىغا گىرىپتار قىپتۇ .
مولۇننىڭ مۇھاپىزەت قىلىشى بەرىكىتىدىن ئۇ بىچارە گۆدەك ئۇ
بالايى ئەزمىنىڭ خەتىرىدىن نجاتلىق تېپىپتۇ . دەل شۇ پەيتتە
زاھىت قايتىپ كەپتۇ . مولۇننىڭ پۇتۇن بەدىنى يىلاننىڭ قېنىغا
بۇلغىنىپ كېتىپتۇ . ئۇ زاھىتنىڭ ھاسىسىنىڭ ۋە ئايىغىنىڭ شە-
پىسىنى ئاڭلاش بىلەنلا : «مەن تازا يارامليق بىر خىزمەت قىلدىم .
زاھىت مېنى مۇشۇ قان يۇقى بىلەن كۆرسە مىننەتدار بولىدۇ»
دېگەن غەرەز بىلەن زاھىتنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپتۇ . زاھىت
ئۇنىڭ قانغا بويالغان ئېپتىنى كۆرۈپ : «بۇ مولۇن ئوغلۇمنى يېگەن
ئوخشىمامدۇ ، بۇنىڭ بەدىنىدىكى قان ئوغلۇمنىڭ قېنى ئىكەن»
دەپ ئويلاپ ، غەزىپىنىڭ ئوتى كۆڭلىنىڭ ئوچىقىدا لاپىلا قە-
لىپ يېنىپتۇ - دە ، تۇتۇنى دىمىغىنىڭ مورىسىدىن ئۆرلەپ ،
يېنىكلىكىنىڭ ئىسى خۇددى ئاپتاپنىڭ چىرايىنى بۇلۇت توسقاندەك
ئۇنىڭ ئەقلىنىڭ يۈزىنى قارا قىلىۋېتىپتۇ . شۇڭا ئۇ ھېچقانداق
ئويلاپ تۇرماي ۋە تەھقىقلىمەيلا قولىدىكى ھاسا بىلەن مولۇننى
ئۇرۇپ بېلىنى سۇندۇرۇپتۇ ھەمدە ھاسىسىنىڭ ئۇچىنى مولۇننىڭ
كۆكرەك ساندۇقىغا تىقىپ ، ئۇنى ھايات ئىقلىمىدىن سۈرگۈن
قىلىۋېتىپ ، ئاندىن ئۆزى ئىچىگە كىرىپتۇ . قارىسا ، ئوغلى بۆشۈك
ئىچىدە ساق سالامەت ياتقان ، بىر چەتتە بولسا يوغان بىر يىلاننىڭ
ئۆلۈكى تۇرغان . بۇنى كۆرگەن زاھىتنىڭ ھەيرەت يالقۇنى كۆكسە-
دىن ئۆرلەپ ، ھەسرەت يامغۇرى كۆزلىرىدىن قۇيۇلۇشقا باشلاپتۇ .
ئۇ ناله - زار قىلىپ :

بىلىڭ دوستلار تا قىيامەت بولغۇچە بىر - ئىككى ھەمدەم ،
چېكىپ ئۆتەر بولدۇق ئەمدى ، غەم ئىلكىدە ھەسرەت - ئەلەم .

—ۋاي ئىسىت ! بۇ ھادىسىنىڭ ئوتى ئۆزرە سۈيى بىلەن
تەسكىن تاپالمايدىغان بولدى ئەمدى . بۇ ئەمەل تىغىنىڭ جاراھىتى

نادامەت مەلھەمى بىلەن شىپا تاپالمايدىغان بولدى ئەمدى . مەن ئەجەب بىر نامۇناسىپ ھەرىكەتنى سادىر قىلىپ قويدۇمما ؟ نېمە-دەپ بۇنداق نالايىق ئىشنى قىلىپ سالغاندىمەن ؟

بۇ خىجالەت بىرلە قان يۇماق ماڭا بولغاي جازا ،
بۇ ئۇياتتىن جان بېرەر بولسام ماڭا بولغاي راۋا .

بۇ پەرزەنت يوقلۇقتىن ۋۇجۇدقا كەلمىگەن بولسمۇ كاشكى ، قولۇم مولۇننىڭ ناھەق قېنى بىلەن بويالمىغان بولاتتى . مەن ئۆز ئۆيۈمنىڭ پاسىبانى ۋە پەرزەنتسىمنىڭ قارىغۇچىسىنى ئۆز قولۇم بىلەن بىگۇناھ ئۆلتۈردۈم . ئەمدى خالايىققا نېمىدەپ جاۋاب بېرە-مەن ؟ مەخلۇققا نېمىدەپ ئۆزرە ئېيتىمەن ؟ بۇنىڭدىن كېيىن مالا-مەت لەنىتى بوينۇمدىن ئاجرىمايدىغان ، بەتناملىق رەقىمى ئەھۋالىم سەھىپىسىدىن ئۆچمەيدىغان بولدى ئەمدى .

ھەر مالامەت ئوقى كۆكسۈمنى نىشانە ئەيلىدى ،
كاشكى مەندىن ئاشۇ نام - ئەمەل يوقالغان بولسىچۇ ؟

دەپ زار - زار يىغلاۋاتقاندا ، خوتۇنى كېلىپ بولغان ئەھۋالنى تامامەن ئۇقۇپ ئۇنىڭغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ :

— مەن سىزنىڭ بۇنداق زالىم ئىكەنلىكىڭنى بىلمىگەنىكەن-مەن ، قېرىغان ۋاقتىڭدا خۇدايىتائالا ساڭا پەرزەنت نېمىتىنى بەر-سە ، سەن ئۇنىڭ شۇكرانىسىنى مۇشۇنداق ئادا قىلدىڭمۇ ؟ خۇدايى-تائالا ئۆز پەزلى كەرىمى بىلەن سىزنىڭ جىگەر بەندەڭگە يىلان زەھەرلىنىڭ ئاپىتىدىن نىجات بەرگىنىگە سەن مۇشۇنداق ھەمدۇ سانا بەجا كەلتۈردۇڭمۇ ؟

زاھىت چوڭقۇر ئۇھ تارتىپ خوتۇنىغا شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي جېنىمنىڭ ئۇلپىتى ، ماڭا بۇنداق سۆزلەرنى ئېيتمە-غىن . مەن سوئاللاردىن مالاللىقتا قالدىم ، جاۋاب بېرىشكە خىجا-

لەتمەن . غاپىللىق قىلىپ تەڭرىگە شۈكۈر قىلىش يولىدىن تايغانلە-
قىمنىمۇ چۈشىنىمەن . مانا مۇشۇ ھالدىكى سەۋرسىزلىكىم ۋە
ناشۈكۈرلۈكۈم بىلەن مېنىڭ ئىسمىم يا سەۋر قىلغۇچىلار دەپتىرى-
دە كۆرۈنمەيدۇ ۋە شۈكۈر ئېيتقۇچىلار بەتلىرىگە يېزىلمايدۇ .
شۇنداق ھالدا سېنىڭمۇ ماڭا مالامەت قىلىشىڭ يارا ئۈستىگە تۇز سەپكەنگە ئوخشاش ئىش بولدى .
ئۇرغانغا ، جاراھەت ئۈستىگە تۇز سەپكەنگە ئوخشاش ئىش بولدى .

مالامەت قىلغىنىڭ كۆڭلۈمگە شۇنداق بىر بىلىنىدىكى ،
قىلىچتا زەخمە ئەيلەپ يېگىنە بىرلە يەنە تىككەندەك .

— راست ئېيتىسەن ، ئەمدى مالامەت قىلىشتىن ھېچقانداق
پايدا چىقمايدۇ ، — دەپتۇ خوتۇنى ، — ئەمما سېنىڭ قىلغان بۇ
ئىشىڭدا ئالدىراڭغۇلۇقىڭ ئاقىۋىتى پۇشايمانلىق بولىدىغانلىقى ،
شەرمىسارلىق كەلتۈرىدىغانلىقى ، يېنىكلىكىڭ ئاقىۋىتى مەھرۇ-
لۇق ۋە خارلىق بولىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى .

ئالدىراش ، بىلگىنىكى شەيتان پەيلىدۇر ،
تەنگە رەنج ، جانغا پۇشايمان كەلتۈرۈر .

بۇ نادامەت دامىغا گىرىپتار بولغان كىشى يالغۇز سەنلا ئە-
مەس ، بۇنداق ھادىسە نۇرغۇن كىشىلەردىمۇ يۈز بەرگەن . ئۇلاردىن
بىرى قارچىغىسىنى ئۆلتۈرگەن پادىشاھ بولۇپ ، ئۇمۇ نۇرغۇن
يىللار ھەسرەت ئوتى بىلەن كۆڭلىنى كۆيدۈرگەنىكەن .
— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت .
— قەدىمكى زاماندا بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايە-
سىنى باشلاپتۇ خوتۇنى .

پادىشاھ بىلەن قارچىغىنىڭ ھېكايىسى

قەدىمكى زاماندا شىكارغا ناھايىتى ئامراق بىر پادىشاھ بار بولۇپ ، ئۇ ھەمىشە ئوۋ قەستىگە مۇراد ئارغىمىقىنى يۈگۈرتۈپ ، شىكار بوينىغا كەمەن تاشلايدىكەن . بۇ پادىشاھنىڭ بىر پەرۋاز قىلىش بىلەنلا كۆھىقاپ قەلئەسىدىن سۈمۈرغىنى ئېلىپ چۈشىدىغان بىر قارچىغىسى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن پەلەك بۇركۈتى ئاسمان ئوردىسىنىڭ توققۇزىنچى پەردىسىگە مۆكىدىكەن .

قانىتىنىڭ شەپىسىدىن ھەر بارە ،
ئاسماندىكى زۆھرە بولاتتى پارە .
ھەملە قىلسا پەلەك ئەۋجىگە ئەگەر ،
چەرخ بۇركۈتى ئۆزىدىن تۆكەتتى پەر .

پادىشاھ بۇ قارچىغىسىنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەچكە ، شىكارغا چىققان چېغىدا تولا ۋاقىتلاردا ئۆزى كۆتۈرىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ قارچىغىنى ئېلىپ ئوۋغا چىققانىكەن ، بىر كېيىك ئالدىدىن قېچىپ-تۇ . پادىشاھ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ، شۇنداق تېز يۈرۈپتۇ-كى ، سەرسەر شامىلى ئۇنىڭغا ھەمراھ بولسا ، ئېتىنىڭ تۇيىقىغا ئۇلىشالمىغۇدەك ، خىيال خەۋەرچىسى ئۇنىڭغا ئەگەشسە ، ئۇنىڭ چاڭ ـ توپىسىنى كۆرەلمىگۈدەك دەرىجىدە تېز چېپىپتۇ .

ئالدىراشىنىڭ شەيتىنى ھەمراھ بولۇپ ،
يۈردى پەلەك ئېتىدىنمۇ شۇنچە تېز .

مۇلازىملىرىنىڭ بەزىسى پادىشاھنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ باقـ-قان بولسىمۇ ، بىر پەستە پادىشاھنىڭ قارىسىنى كۆزدىن يىتتۈرۈپ قويۇشۇپتۇ . پادىشاھ لەشكەردىن يىراق ئۇزاپ كېتىپتۇ . ئۇ كۈنى

هاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەچكە ، پادىشاھ ئۇسسۇزلۇقتىن قىينىلىپ ، قارچىغىسىنى چاقىرىپ كېلىپ ، سۇ ئىزدەپ ھەر تەرەپكە ئات يۈگۈرتۈپ يۈرۈپ ، بىر تاغ ئېتىكىگە بېرىپتۇ . قارىسا ، تاغ-نىڭ بىر ئەگمە يېرىدىن تامچىلاپ سۇ تېمىپ تۇرغانىكەن . پادىشاھ دەرھال غىلاپتىن جامنى چىقىرىپ ، جامنى تولدۇرۇپتۇ . ئۇنى ئەمدى ئىچمەكچى بولۇپ تۇرۇشىغا ، قولىدىكى قارچىغا قانىتىنى جامغا بىر ئۇرغانىكەن ، سۇ پۈتۈنلەي تۆكۈلۈپ كېتىپتۇ . پادىشاھ-نىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، جامغا يەنە سۇ تولدۇرۇپتىكەن ، قارچىغا ئۇنىمۇ تۆكۈۋېتىپتۇ . مەينى كۆرگەن بولسىمۇ تېتىيالماي تەشنا بولغان كىشىلەردەك ، تەشنالىق ئىزتىراپى بىلەن تۇرغان پادىشاھ قارچىغىنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن غەزەپكە كېلىپ ، قارچىغىنى تاشقا بىر ئۇرغانىكەن ، ئۆلۈپ قاپتۇ . شۇ ئەسنادا چۈلۈۋردار يېتىپ كېلىپ ، قارچىغىنىڭ ئۆلۈك ، پادىشاھنىڭ سۇغا تەشنا ھالدا تۇر-غانلىقىنى كۆرۈپ ، غەنجۈغىسىدىن ئاپتۇۋنى ئېلىپ جامنى يۇيۇپتۇ ۋە پادىشاھقا سۇ بەرمەكچى بوپتۇ .

— ھەي چۈلۈۋردار ، شۇ تاپتا ئۇسساپ ئۆلەيلا دېدىم . بۇ يەرگە جامنى تۇتسام ، جام پات تولمايدۇ . سەن ئۇستۇن چىقىپ سۇنىڭ باش تەرىپىگە بېرىپ جامنى تولدۇرۇپ چۈشكىن ،— دەپ بۇيرۇپتۇ پادىشاھ .

چۈلۈۋردار ئۇستۇن چىقىپ قارىسا ، كۆڭلى قانىتىق بېخىللار-نىڭ كۆزىدەك بىر قەتىرە سۇ يوزى ھەسرەت بىلەن تاشقىرى چىقىپ ۋانقان بىر بۇلاق بولۇپ ، بىر ئەجدىھا ئاشۇ بۇلاق يېنىدا ئۆلۈك يانقان ، ئۇنىڭ ئېزىلگەن زەھىرى بولسا سۇغا قوشۇلۇپ تۆۋەنگە تامچىلاۋانقانىكەن . چۈلۈۋردار بۇنى كۆرۈپ ھەيران ھەم ساراسىمە بولۇپ ، پادىشاھنىڭ يېنىغا بېرىپ كۆرگەنلىرىنى پادىشاھقا تولۇق بايان قىپتۇ ۋە ئاپتۇۋدىن سۇ قۇيۇپ پادىشاھقا بېرىپتۇ ، پادىشاھ سۇنى ئىچىپ بولۇپلا يىغلاشقا باشلاپتۇ .

تەشنالىقنى دەپئى قىلدى ئۆزىدىن ،
ئاغزىدىكى ئىچكىنى چىقتى كۆزىدىن .

چۇلۇۋردار پادىشاھنىڭ يىغلىشىنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىكەن ، پادىشاھ دەرد تولغان كۆڭلىدىن ھەسرەتلىك ئاھ تارتىپ :

مەندىكى غەمنى كىشىلەرگە قىلالماسمەن بايان ،
تاقەت ئەيلەپ تېخى كۆڭلۈمدە تۇتالماسمەن نىھان .

— مانا بۇ ۋاپادار جانىۋارنى ئۆلتۈرگىنىمگە پۇشايمان يەۋاتىمەن ، ھەم شۇنداق نادانلىق ، سەۋرسىزلىك قىلغىنىمغا نادامەت قىلىۋاتىمەن ، — دەپتۇ .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ چۇلۇۋردار ، — بۇ قارچىغا ئەسلىدە سىزنى چوڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ ، بۇ مەملىكەت خەلقىنىڭ غېمىنى يېگەنىكەن ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىرىمىغان بولسىڭىز ، غەزەپ ئوتىنى ياۋاشلىق سۇيى بىلەن ئۆچۈرگەن بولسىڭىز ھەم ھۆكۈمالارنىڭ :

ئېتىڭنى تېز چاپتۇرمىغىن ئۇنچىلا ،
تىزگىنىنى تارتمىقىڭ بولغاي قىيىن .

دېگەن سۆزىنى تەرك ئەتمىگەن بولسىڭىزمۇ بوپتىكەن .

— مەن بۇ نامۇناسىپ ئىشىمدىن پۇشايمان پايدا بەرمەيدىغان چاغدا پۇشايمان قىلىپ قالدىم . ئەمدى بۇ مالامەت جاراھىتى ھېچقاندىق مەلھەم بىلەن ساقايمايدىغان بولدى . تاكى تىرىكلا بولىدىغان بولسام ، بۇ ھەسرەت دېغى كۆڭلۈمدە ساقلىنىدىغان ۋە ئەھۋالىم يۇزىنى نادامەت تىرنىقى بىلەن تىتىلاپ ئۆتىدىغان بولدۇم — دە ! بۇ ئىشنى ئۆزۈم قىلدىم ، ئۆزۈم قىلغان ئىشقا نېمە چارە بولسۇن ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، بۇنداق ئىشلار ئالەمدە ناھايىتى كۆپ يۈز بەرگەن ، نۇرغۇن كىشىلەر ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ شۇملۇقىدىن نادامەت گىردابىغا چۆشۈپ ، ھالاۋەت دېڭىزىغا

غەرق بولغان .

گۆھىرى بار بولسا كىمنىڭ زاتىدا ،
ئۆپكىسىزلىك قىلمىغاي ھېچ ۋاقتىدا .
ئۇچمىغاي چۈشۈن كەبى ھەرخەس بىلەن ،
خەس كەبى ئۇچماس يەنە پۇدەش بىلەن .
قويسا ھەركىم ئىشقا چاقماقتەك قەدەم ،
ئۆچكۈسىز كۆپ يورۇماي نۇرى شۇدەم .

— ئەي جېنىمنىڭ ئارامى ۋە روھىي راۋانىمنىڭ راھىتى ، بۇ ھېكايە بىلەن ماڭا تەسەللى بېرىپ ، يارا كۆڭلۈمگە مەلھەم قۇيدۇڭ . مەن ئەمدى بىلدىمكى ، بۇ گۈناھتا مېنىڭ شېرىكلىرىم ناھايىتى كۆپ ئىكەن ، ئۇلارنىڭ قىسسىلىرى زامان بەتلىرىگە يېزىلىپ قالدۇرۇلغانىكەن . مېنىڭ ھېكايەمۇ ھايات ۋاراقلىرىغا يېزىلىپ قالغۇسىدۇر . ئەگەر ھەرقانداق كىشى ئۆز ئىشىدا غەپلەتكە ئادەتلىنىپ قېلىپ ، سەۋر قىلىش ۋە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنىڭ مەنپەئىتىدىن بەھرىسىز قالسا ، ئۇنىڭغا بۇ ھېكايە ۋە رىۋايەتلەر بىلەن ئاگاھلىق يېتىپ ، ئىبرەت ھاسىل بولسۇن ، — دەپتۇ زاھىت .

مانا بۇ ، بىر ئىشقا ئويلىمايلا قەدەم قويىدىغان ۋە پىكىر قىلماي قول ئۇزىتىدىغان كىشىلەرنىڭ داستانى . ئەقىللىق كىشىلەر بۇ تەجرىبىنى ئۆزىگە ساۋاق قىلىشى ، ئۆز خۇيـ پەيلىنىڭ ئەينىكىگە ئاقىللارنىڭ نەسىھەتلىرى بىلەن سىر بېرىشى ، ھەممە ۋاقىتتا ئويلىنىپ ئىش قىلىشى ھەمدە ئالدىراڭغۇلۇق يولىدىن يۈز ئۆرۈشى كېرەك . شۇنداق قىلغاندىلا ، ياخشىلىق ۋە بەخت ـ سائادەتنىڭ مەڭگۈتكارلىقى ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىدۇ ھەم دۆلەت ۋە ئىقبالىنىڭ يارلىقى ئۇنىڭدىن ئاجرىمايدۇ .

كۆڭۈلنىڭ تىزگىنىنى سەۋرىنىڭ ئىلكىگە تۇتقۇزساڭ ،
مۇراد ـ مەقسەت ھوسۇلىنى تىرىشماق بىرلە ئالغايسەن .
ئالدىراڭغۇلۇق يولىغا غەپلەت ئېتىنى بۇرىما ،
بولمىسا ، ھالاكەت يېرىگە ئۆزۈڭنى چالغايسەن .
ئالدىراش ، سېنى شۇنداق يامان خەتەرگە باشلاركى ،
يۇز يىللاپ چىقالماي ئۇ خەتەر ئىچىدە قالغايسەن .
ياۋاشلىقنىڭ نىقابىنى يۈزۈڭدىن ئالمىغىن ، ئالساڭ ،
قاباھىتىڭنى پۈتكۈل ئەل كۆرۈپ قالسا ئۇيالغايسەن .

يەتتىنچى باب

تەدبىر ۋە ھىيلە - مىكىر بىلەن دۇشمەن-لەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

راي بەرەھمەنگە شۇنداق دەپتۇ :

— ئويلىماي ئىش قىلىپ ، ئۆزىنى ھەيرانلىق ۋە نادامەت دەريياسىغا غەرق قىلغان ھەم سەۋرسىزلىك بوينىنى پۇشايمانلىق دامىغا سالغان كىشىنىڭ داستانىنى ئاڭلىدىم . ئەمدى يەتتىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە ، دۇشمەنلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قېلىپ ، ئۆزىنىڭ ھالاكەت پەنجىسىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇلاردىن بىرىگە دوستلۇق قىلىپ ۋە ئوتتۇرىدا ۋەدە باغلىشىپ ، شۇنىڭ نەتىجىسىدە دۇشمەنلەر قەستىنىڭ بالاسىدىن قۇتۇلغان كىشىلەرنىڭ قىسسىلىرىدىن بايان قىلىپ بەرگىن . بالادىن خالاسلىق تاپقاندىن كېيىن ، ئۆزىگە يارەم قىلغان دۇشمىنى بىلەن قىلىشقان ۋەدىگە قانداق ۋاپا قىلماق كېرەك ؟

— كۆپىنچە ، دوستلۇق ۋە دۇشمەنلىك يۈزەكى بولىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ناھايىتى تېزلا زاۋال تاپىدۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بەرەھمەن ، — بەزى دوستلۇق ۋە مۇھەببەت بارا - بارا سۇسلىشىدۇ ، بەزى ئاداۋەتمۇ ئۆزگىرىپ شۇبھە غۇبارى كۆڭۈل لەۋھەسىدىن يوقىلىدۇ ، ئالەم ئەھلىنىڭ دوستلۇقى ۋە ئاداۋىتى خۇددى باھار يامغۇرىغا ئوخشاش گاھى ياغىدۇ ، گاھى توختايدۇ ، ئۇ دائىمىي ۋەزمۇت بولمايدۇ .

ھەر كىم ماڭا دوستلۇقنى قىلسا بايان ،
ئۇنى پىنھان دۇشمەن دەپ قىلدىم گۇمان .

خالايىقنىڭ گىنەسى ھەم مېھرىگە ،
قىلچە ئىشەنچ يوقلۇقى بولغان ئايان .

بۇ زامان خەلقىنىڭ ئاشنالىق ۋە بىگانىلىقلىرى پادىشاھنىڭ يېقىنچىلىقى ۋە گۈزەللەرنىڭ جامالى ، ياشلارنىڭ ئاۋازى ھەم خوتۇنلارنىڭ ۋاپاسى قاتارغا كىرىدۇ . شۇنداقلا ، دىۋانىلەرنىڭ ئىلتىپاتى ، مەستلەرنىڭ ساخاۋىتى ، ئاسىيلارنىڭ ئېتىقادىمۇ دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىمىغا ئوخشاش بولۇپ ، بۇلارنىڭ ھېچبىرىگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ .

بولسىمۇ بىر چوڭ سائادەت ۋەدىلەشمەك دوست بىلەن ،
تۇرمىسا ئۇ ۋەدىسىگە ئوخشىغاي نەق قەست بىلەن .

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تولا دوستلۇق يەك تەن ۋە يەك جانلىق مەرتىۋىسىگە يەتكەندىن كېيىن ، ئۇنىڭغا كۆز تېگىپ ، بىر يوللا دۇشمەنلىككە ئايلىنىپ كېتىدۇ . تولا ئاداۋەتلەرمۇ ياخشىلىق ۋە مۇھەببەتكە ئايلىنىپ كېتىدۇ ـ دە ، ئوتتۇرىدىكى نىزا مىراسى ئازغىنا سەۋەب بىلەن يوقلىپ ، دوستلۇق بىناسى مۇستەھكەملىنىدۇ . شۇ سەۋەبتىن ، ئەقىللىق كىشىلەر ئۆز دۇشمەنلىرى بىلەن ئۇلپەت بولۇشنى تاشلىمايدۇ ھەم ئۇلارنىڭ دوستلۇق مۇقامىغا كېلىشىدىن ئۈمىد ئۈزمەيدۇ . شۇنىڭ بىلەن بىللە ، ئۇلار يەنە ھەرقانداق دوستىغا ئىشەنچ قىلىپ كەتمەيدۇ ، ئۇلارنىڭ ۋاپا قىلىشى مۇمكىنلىكىنى جەزملەشتۇرمەيدۇ . «كىشى بىلەن ئالدىرىمايراق دوست بول ، دۇشمىنىڭگە ئالدىرىمايراق دۇشمەنلىك قىل» دېگەن سۆزدىنمۇ ئەنە شۇ مەزمۇن چىقىدۇ . بۇ گەپنىڭ مەنىسى : «بىر كىم بىلەن بەك قىزغىن دوست بولۇپ كەتمىگىن ، ئۇنىڭدىن ئاداۋەت يېتىپ قېلىش ئېھتىمالى بار . دۇشمىنىڭگە دۇشمەنلىك قىلىشقىمۇ بەك ئالدىراپ كەتمىگىن ، ئۇنىڭدىن دوستلۇق كېلىش ئىمكانىيىتىمۇ بار» دېگەنلىكتۇر . دوستلۇق ۋە تەرەپتارلىق كۆپىنچە ، كىشىنىڭ ئۆزىدىكى تەمكىنلىك ، خۇي ـ پەيلىنىڭ ياخشى

بولۇشى ۋە گەپ ـ سۆزىنىڭ ئورۇنلۇق بولۇشىغا مەنسۇپ بولىدۇ .

بولماسلىق كېرەك دوستلۇقتا ئۇنداق ،
ئىككى ئارىغا سىغمىغۇدەك موي .
دۇشمەنلىكمۇ ھەم بولمىغاي ئۇنداق ،
ئالالمىغۇدەك مۇھەببەتتىن بۇي .
ئىككى تەرەپنى ئەيلىگەي رازى ،
بولسا ھەر كىمدە مۆتىدىلرەك خۇي .

شۇنىڭ ئۈچۈن زامان ئەھلىنىڭ دوستلۇق ۋە دۇشمەنلىكلىرى ـ نىڭ ئېتىبارى يوق . ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلايدىغان دانا كىشىلەر بەزى ۋاقىتلاردا ئۆزىگە نەپ يېتىشكە كۆزى يەتسە ، دۇشمەن بىلەن دوست بولۇشتىنمۇ قاچمايدۇ ۋە ۋاقىتنىڭ تەقەززاسىغا قاراپ ، ئۆزىگە پايدىلىق بولغان ھەرقانداق ئىشنى قىلىدۇ . نەتىجىدە ، ئۇلارنىڭ يىراقنى كۆرەرلىكى ھەم ياخشىلىقنى ئويلىشىنىڭ بەرـ كىتىدىن ئۇلارغا دۆلەت ئىشىكى ئېچىلىپ ، سائادەت سۈبھىسى يورۇيدۇ . بۇ ئېيتىلغان سۆزلەرنىڭ مىساللىرىدىن بىرى چاشقان بىلەن مۇشۇكنىڭ قىسسىسىدۇر .

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— قىسسىدە بايان قىلىنىشچە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

چاشقان بىلەن مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى

بەردەغ ئورمانلىقىدا بىر دەرەخ بار بولۇپ ، ئېگىزلىكتە ھەمە دەرەخلەردىن بېشى ئۈستۈن ، چوڭلۇقتا بارلىق دەرەخلەردىن كاتـ تا ، سايىسى ھەممىدىن چوڭ ئىكەن .

هەر دەرەخنىڭ كۆپ بولسا مېۋىسى ،
بەرگى شاخ ئارا بولۇر جىلۋىسى .

ئۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە ھېرىسمەن تەبىئەتلىك ، ھەيلە-
گەر ، پەم - پاراسەتلىك ، ھوشيار بىر چاشقان ئۇۋا تۈتقانىكەن .
ئۇ ، بىر پىكىر يۈرگۈزۈش بىلەن مۈشكۈل گىرەلەرنى ئېچىۋېتىدە-
غان ، بىردەمدىلا يۇز خىل ھىيلىنى كۆڭلىگە كەلتۈرۈپ بولىدىغان
بىر چاشقان ئىكەن .

تاپار ئىدى مۈشكۈل ئىشقا چارىنى ،
بىر نەپەستە قىلاتتى مىڭ مىكرىنى .

ئۇنىڭغا يېقىن جايدا بىر مۈشۈكمۇ ئۇۋا تۈتقانىكەن . ئۇلار
ماكانلاشقان ئۇ جايغا ئۈۋچىلار پات - پات كېلىپ تۈزاق قۇرىدە-
كەن . بىر كۈنى ، بىر ئۈۋچى نەق ئاشۇ دەرەخ تۈۋىگە تۈزاق قۇرۇپ
بىر پارچە گۆشنى ئۇ تۈزاققا قويۇپ قويۇپتۇ . ھېلىقى مۈشۈك
تۈزاقتىن غاپىل بولۇپ قېلىپ ، گۆشنىڭ پۈرىقىنى پۇراپ ، گۆش-
نىڭ قېشىغا كېلىپ شۇنداق چىشلەپتىكەن ، تۈزاقنىڭ ھالقىسى
ئۇنى تۈتۈپتۇ .

ھېرىس سالغاي كىشىنى دام ئىچىگە ،
ھەرقانچە پاكىنىمۇ ھارام ئىچىگە .
گەرچە سەن ئەقىللىق ھوشيار بولساڭمۇ ،
تاشلىغاي ئاقىۋەت قاپقان ئىچىگە .

دەل شۇ چاغدا ، چاشقان ئۇزۇق ئىزدەپ تۆشۈكتىن چىقىپ ،
ئېھتىيات كۆزى بىلەن ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىۋېتىپ ، تۈيۈقسىز-
دىن مۈشۈككە كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ . گەرچە ئۇنى كۆرۈش بىلەن
قورقمىسىدىن چاشقانىڭ كۆزىگە ئالەم قاراڭغۇ كۆرۈنگەن بولسە-

مۇ ، لېكىن كۆڭلىنى توختىتىپ ، سىنچىلاپ قاراپ ئۇنىڭ تۇزاقتا گىرىپتار ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇۋچىغا چىن - دىلىدىن دۇئا قىلىپ ، دۇشمىنىنىڭ بەندىكە چۈشكەنلىكىگە شۈكۈر ئېيتىپتۇ . ئەمما چاشقان يەنە بىر تەرەپكە قارىسا ، بىر مولۇن ئۇنىڭ قەستىدە تۇرغانىكەن . ئۇنى كۆرگەن چاشقان بىسەرەمجان بولۇپ دەرەخكە قارىسا ، بىر قاغا شاخ ئۈستىدە ئۇنى ئالماقچى بولۇپ تىكىلىپ قاراپ تۇرغانىكەن ، بۇنى كۆرگەن چاشقاننىڭ قورقۇنچى ۋە ئىزتىراپى تېخىمۇ ئارتىپتۇ .

ئاھ ، مېنى شۇم تەلىيىم ھەر كۈن كۆرۈپ ،
باشلىغاي ئۇ ، قايدا ئاپەت بولسا كۆپ .

شۇندا چاشقان ئويلاپ قاپتۇ : «ئەگەر ئالدىمغا ماڭسام ، مۇشۇك مېنى تۇتۇۋالىدۇ . ئەگەر كەينىمگە يانسام ، مولۇننىڭ چاڭگىلىغا چۈشىمەن . ئەگەر ئۆز ئورنۇمدا تۇرىۋەرسەم ، قاغىنىڭ يەمچۈكى بولۇپ كېتىمەن . بۇ بالالارغا قانداق قىلىمەن ئەمدى ؟ بۇلارنىڭ خەۋپىدىن قانداق ھىيلە بىلەن قۇتۇلارمەن ؟ بۇ غۇسسىلىك قىسسەمنى كىمگە ئېيتارمەن ؟ بۇ دەردىمگە كىمدىن دەرمان ئىزدەيمەن ئەمدى ؟

ئۇشبۇ كارىم مەسلىھەتىن سورىغىلى يوق ھەمدىمىم ،
كۆڭلۇم ئەھۋالىنى ئەرز ئەتمەككە يوقتۇر مەھرىمىم .

ھازىر ماڭا ھەممە بالالارنىڭ ئىشىكى ئوچۇق ، ھەممە قۇتۇلۇش قۇۋۇقلىرى تاقاقلىق تۇرۇپتۇ . شۇنداقتىمۇ مەن كۆڭلۇمنى جەم قىلىپ ، ئۆزۈمنى خالاسلىق يولىغا سېلىشىم كېرەك . چۈنكى ، روزغار ساقىيسى گەرچە قەھر پىيالىسىنى ئۇزاتسىمۇ ، بەزىدە مەرھەمەت شارابىنىمۇ ئىچۈرۈپ قويىدۇ - دە !

بولما غەمكىن تۇرماس بىر ھالەتتە بۇ جامى پەلەك ،
گاھى تۇنقاي قەھرىدىن مەي ، گاھى قىلغاي مەرھەمەت .

شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت لىباسىنى كىيگىنىگە خۇشال بولۇپ كۈلۈپمۇ كەتمەيدىغان ، مېھنەت پالىسىنى يېپىنغانلىقىغا غەمكىن بولۇپ يىغلاپمۇ كەتمەيدىغان كىشىلەر ھەقىقي مەرد كىشىلەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ .

رەنج ۋە راھەت يەتكىنىگە بولمىغىن غەمكىن ۋە شاد ،
قىلماق جاھانىنىڭ رەسمىدۇر گاھى غەمكىن گاھى شاد .

بۇ پۈرسەتتە ماڭا ئەقىلنىڭ سايىسىدىن ياخشىراق پاناھ ، دانىشمەنلىكىم ئۈستازىدىن شەپقەتلىكرەك ياردەمچى يوق . ئەگەر ھەر كىشىنىڭ ئىرادىسى مۇستەھكەم بولسا ، ھېچقاچان خەۋپ - خەتەر كەلمەيدۇ . ئەقىللىق كىشىلەر : «زېرەكلەرنىڭ قەلبى دەريا-دەك بولۇشى كېرەك ، چۈنكى دەريانىڭ كەڭلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقىنى مۆلچەرلىگىلى بولمايدۇ . زېرەكلەرنىڭ قەلبىمۇ ئەنە شۇنداق ھەر-قانچە سىر - ئەسرارلار ئۇنىڭغا يوشۇرۇنسا مەلۇم بولمىغۇدەك ، ھەر قانچە جاپا ۋە بالا كەلكۈنى ئۇنىڭغا كەلسە سىغىپ كېتىپ ، باشقىلارغا ئاشكارا بولمىغۇدەك بولۇشى كېرەك . بولمىسا ، مېھنەت يەتكەن ۋاقىتدا ئىزتىراپ ھەم ۋەھىمە بىلەن ئەقىلنىڭ يۈزى يېپىلىپ قېلىپ ، تەجرىبە ۋە تەدبىر پايدىلىرىدىن بىبەھرە قالىدۇ» دېگەنىكەن .

مەرد ۋە مۇستەھكەم كىشى تۇرغان يېرىدىن تەۋرىمەس ،
گەرچە چەرخىتەك چۆرگىلىتىپ تۇرسىمۇ دەۋران ئۇنى .
بەلكى تەمكىن كۈھىتقاپىدا تۇرار سۈمۈرغ بولۇپ ،
ئۇچماس ئۇ قۇشقاچ بولۇپ ئۇچۇرسىمۇ بوران ئۇنى .

ھەر كىشى ھەر كۈنى ئەندىشە قىلىۋەرسە ۋە «ئۇنداق بول-ماس ، مۇنداق بولماس» دەپ ۋەسۋەسىگە قېلىۋەرسە ، ئۇنىڭ تەدبىر-رىنىڭ بىناسى پاسات ، تەپەككۇرنىڭ بازىرى كاسات بولىدۇ - دە ، ھەرقانچە كۆڭۈل ئەينىكىگە قارىغىنى بىلەنمۇ تەلەپ دىدارىنى كۆر-رەلمەيدۇ . ھەرقانچە ئەقىل لەۋھەسىگە نەزەر سالغىنى بىلەنمۇ ئۇنىڭدىن مەقسەت رەقسىمنى ئوقۇيالمايدۇ . بۇ توغرىدا بىر بۇزرۇك مۇنداق دېگەنىكەن :

«ھەر كىشى ھەر ئىشتا گەر غەيرەت بىلەن قەست قىلمىسا ،
ھەرقاچان ئۇنىڭ تەپەككۇر كەمەنى بولغاي ئۇزۇك .
كۆڭۈل تەرەددۇتى بىرلە تۇزۇلمەس ھېچ تەدبىرى ،
تىترىگەن سۇ ئۆزرە سۇرەت كۆرۈنمىگەندەك تۇزۇك» .

ھازىر ماڭا لايىق تەدبىر شۇكى ، مۇشۇك بىلەن سۇلھى قىلىشىم كېرەك . چۈنكى ئۇ ھازىر تۇزاققا چۈشۈپ قالغاچقا ، مېنىڭ يارىدىمىگە موھتاج . ئەگەر ئۇ سۆزۈمنى ئەقىل قۇلىقى بىلەن ئاڭلىسا ، ماڭا ئىككى يۈزلىمچىلىك قىلمىسا ، ھىيلە ئىشلەتمە-سە ، ئىككىمىزنىڭ ماسلىشىشىمىزنىڭ بەرىكىتىدىن خالاسلىق تې-پىلىدۇ . مۇشۇك بىلەن ئىتتىپاق تۇزگەنلىكىمنى باشقا دۇشمەنلەر كۆرسە ، مەندىن تەمەيىنى ئۆزۈپ ئۆز يولىغا كېتىدۇ» .

مۇشۇ خىياللاردىن كېيىن چاشقان مۇشۇكنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭدىن «ئەھۋالىڭ قانداق ؟» دەپ سوراپتۇ . مۇشۇك بىچارىلىك بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ :

— بىھەد ئۆرتەندىمكى كۆڭلۈم ئوتىدىن بەرگەي خەۋەر ،
ئۇسسىغان لېۋىم ، قۇرۇق ئاغزىم بىلەن نەملىك كۆزۈم .

تېنىم مۇشەققەت بەندىگە باغلاقلىق ، جېنىم مېھنەت ئوتى بىلەن داغلاقلىق .

— كۆڭلۈمده بىر مەخپىي سىرىم بار ئىدى . مەن ساڭا پۈر-
سەت تېپىپ ئېيتالمىغانىدىم ،— دەپتۇ چاشقان .
مۇشۇك ناھايىتى خۇرسەنلىك بىلەن شۇنداق دەپتۇ :
— كۆڭلۈڭگە نېمە كەلگەن بولسا تەكەللۇپسىز ئېيتىۋەرگىن ،
ھېچنېمىنى مەخپىي تۇتما .
— بىلگىنكى ،— دەپتۇ چاشقان ،— ھەمىشە ساڭا غەم - ئەن-
دىشە يار بولسا ، مەن خۇشال بولاتتىم ھەمدە داۋاملىق ساڭا زەرەر
ۋە ئاپەت يەتسە ئىدى دېگەن ئارزۇدا ئىدىم . لېكىن بۇگۈن مەنمۇ
خۇددى سەندەكلا بالاغا مۇپتىلا بولۇپ قالغانلىقىمدىن ، ساڭا
مېھىر - شەپقەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن كەلدىم . شۇنداق قىلساق ،
ئىككىلىمىز قۇتۇلۇشىمىز مۇمكىن .

بولسىمۇ غەرەز لېكىن دوستلۇقتا ،
بۇ غەرەز بولغاي كېسەلگە شىپا .

مېنىڭ بۇ سۆزۈمده يالغانچىلىق ۋە خىيانەت دېگەن نەرسە
يوق . سۆزۈمنىڭ راستلىقىغا ئىككى گۇۋاھچىم بار . بىرى ، ئەنە
ئاۋۇ ماراپ تۇرغان مولۇن ، يەنە بىرى ، ئەنە دەرەخ ئۈستىدە مېنى
قەستلەپ ئولتۇرغان قاغا . ئەگەر سېنىڭ يېنىڭغا كەلسەم ، ئۇ
ئىككى دۈشمەن ئائۇمىد بولىدۇ . سەن مېنى پاناھىڭغا ئالساڭ ،
مېنىڭمۇ غەرىزىم ھاسىل بولىدۇ ، سېنىڭ بەندىلىرىڭمۇ كېسىل-
دۇ . بۇ ئىشتىن ئىككىلىمىزگە پايدا بار .
مۇشۇك بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چوڭقۇر ئويغا پېتىپ ،
چاشقانىنىڭ سۆزلىرىنىڭ تېگىنى ئۇزۇندىن - ئۇزۇن ئويلاپ باق-
ماقچى بوپتۇ . چاشقان مۇشۇكنىڭ كۆڭلىدىكىنى پەملەپ ، ۋاقىت-
نىڭ قىس ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، يەنە شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي مۇشۇك ، سۆزۈمنى ئاڭلا ، قەلبىمنىڭ پاك ئىكەنلە-
كىدىن خەۋەردار بول . مەقسەت ھوسۇلىنى يېغىشنى ئارقىغا تارت-
ما . ئاقىل كىشى ئىشلاردا ئىككىلىنىشنى ، ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋې-

تىشنى راۋا كۆرمەيدۇ . ھازىرقى ۋاقىت غەنىيمەت ، شۇڭا ئىشقا تېز كىرىشمەك كېرەك . مەن سېنىڭ مەۋجۇتلۇقۇڭ بىلەن كۆڭۈلۈمنى خۇش قىلىمەن . سەنمۇ مېنىڭ تىرىكلىكىمدىن خۇشال بولغىن . چۈنكى ، ھازىر بىزنىڭ نىجات تېپىشىمىز بىر - بىرىمىز-گە باغلىق . ئىككىمىز ھازىر كېمە بىلەن كېمىچىگە ئوخشايمىز . كېمە كېمىچىنىڭ ھەرىكىتى بىلەن دەريا قىرغىقىغا يېتەلەيدۇ . كېمىچى كېمىنىڭ مەدىتى بىلەن سۇدىن ئۆتىدۇ . سۆزۈمنىڭ راستلىقىنى كېيىن چۈشىنىسەن ، تېز بولغىن ، پۇرسەت قولدىن كەتمىسۇن . بولمىسا ، ئىككىلىمىز ئامان قالمايمىز . مېنىڭ قىل-غان ۋەدەمگە ئەلۋەتتە ۋاپا قىلىدىغانلىقىم ساڭىمۇ ئايان . سەنمۇ بۇ توغرىدا بېشىڭنى ئىرغاتقىن - دە ، بىر سۆز ئېيتقىن .

قاشلىرىڭنىڭ ئارىسىغا تىكتىم كۆز ،
بىر بېشارەت بولارمىكىن ئۇندىن دەپ .

مۇشۇك چاشقاننىڭ سۆزىنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپ ، خۇشال بولغىنىدىن شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي چاشقان ! سۆزۈڭنىڭ ھەقىقەت ۋە دۇرۇسلۇقى مەلۇم بولدى . ئەمدى مەن سۇلھى قىلىشنى قوبۇل قىلىمەن ھەم ھەقتائا-لانىڭ «ئۇرۇشماقتىن سۇلھى ياخشى» دېگەن ھۆكمىنى جان قۇلى-قىم بىلەن ئاڭلايمەن . بۇنىڭ تەپسىلىي مەزمۇنى مۇنۇ بېيىت ئىچىگە سىڭدۇرۇلگەن .

سۇلھى قىلماق مۇمكىن بولسا جەڭ قىلمىغىن ،
ئىززىتىڭنى ساقلا ، شۆھرەت تالاشمىغىن .
جاھان خەلقى بىلەن تۇزگىن سەن مادارا ،
ئۆز شېشەڭگە ئۆزۈڭ ھەرگىز تاش ئۇرمىغىن .

— ئەگەر مەن بىلەن قىلغان ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىدىغان بولساڭ ،

مەنمۇ سەن بىلەن ۋەدە باغلىشىمەن . ئەمدى ئېيتقىنا ، مەن ساڭا قانداق ئىش قىلىپ بەرسەم بولىدۇ ؟

— ساڭا يېقىنلاشقىنىمدا ، ماڭا ياخشى ئىززەت - ئىكرام بىلەن تەزىم قىلىپ ، ھۆرمىتىڭنى بىلدۈرگىن . سېنىڭ ئىلتىپاتىڭنى دۈشمەنلەر كۆرگەندىن كېيىن ، ئارىمىزدا مەھكەم مۇھەببەت ئەقىدىسى ئورنىتىلغانلىقىنى بىلىپ نائۇمىد ۋە مەھرۇم بولۇپ قايتىپ كەتسە ، مەن خاتىرجەملىك بىلەن سېنىڭ بەندىلىرىڭنى كېسىشكە مەشغۇل بولىمەن ،— دەپتۇ چاشقان .

مۇشۇك ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى قوبۇل قىپتۇ . چاشقان ئەنە شۇ ئۇمىدۋارلىق بىلەن ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . مۇشۇك ئۇنىڭغا ئىززەت - ھۆرمەت كۆرسىتىپ ، مۇلايىملىق بىلەن كۆڭلىنى ئىز-دەپ مېھرىبانلىق قىپتۇ . مولۇن بىلەن قاغا بۇ ھالەتنى كۆرۈپ ، چاشقاننى ئوۋلاشتىن ئۈمىد ئۈزۈپ ، ئىككىسى ئىككى تەرەپكە كې-تىپتۇ . چاشقان ئۇ ئىككى دۈشمەننىڭ غېمىدىن قۇتۇلۇپ ، مۇ-شۇكنىڭ بەندىلىرىنى كېسىشكە كىرىشىپتۇ . لېكىن ئۇ ئىشنى باشلاپلا يەنە ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ : «گەرچە بەزى دۈشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلغان بولساممۇ ، مانا بۇ مۇشۇكمۇ ماڭا بىر كاتتا بالا ، ئەگەر بۇنى بوشاتسام ، مۇبادا ماڭا قەست قىلسا ، ئۇنىڭ-دىن قانداق قۇتۇلىمەن» دەپ ئويلاپتۇ ئۇ .

مۇشۇك ئۇنىڭ بۇ ئەندىشىسىنى بىلىپ قاپتۇ - دە : «بۇ چاشقانىنىڭ چوڭقۇر ئويغا چۆمگىنىدىن قارىغاندا ، مېنى بەندىتىن ئاجراتماي قېچىپ كېتىش خىيالى بار ئوخشايدۇ» دەپ قورقۇپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— مېنى نېمىشقا تېزرەك بوشاتمايسەن ، بۇرادەر ؟ ھېرىپ قالدىڭمۇيا ؟ سېنىڭ مۇرۇۋۋىتىڭنى بۇنداق بولار دېمىگەنىدىم . سەن ئەمدى ئۆز مۇرادىڭ ھاسىل بولۇپلا ، ماڭا بەرگەن ۋەدەڭگە بىۋاپالىق قىلغىلى تۇردۇڭغۇ ؟ ئۇنداق قىلمىغىن ، ۋاپا دېگەن كى-شىگە شۇنداق مەنپەئەتلىكتۇركى ، روزغار ئەتتارلىرىنىڭ ساندۇقى-دىمۇ تېپىلمايدۇ . ۋەدىسىدە تۇرماق دېگەن شۇنداق ياخشى جاۋا-

ھىردۇركى ، زامان خەزىنىسىدە مەۋجۇت بولمايدۇ . ۋاي ئىسىت ! ۋاپا دېگەن ياخشى نامىنى ئاڭلىغىلى بولسىمۇ ، ئۆزىنى كۆرگىلى بولمايدىغان سۈمۈرغدەك ئىكەن ـ دە ! گېپىدە تۇرماق دېگەن كىشى ئۇنىڭ ھەقىقىتىدىن نىشانە تاپقىلى بولمايدىغان كىمىيادەك نەرسە ئىكەن ـ دە !

بۇ زامانە ئەھلىدىن گەر ئىزدىسە ھەركىم ۋاپا ،
ئۇ ناداندۇر ئىستىگەندەك خۇددى سۈمۈرغ ـ كىمىيا .

ـــ مەن ھەرگىزمۇ ئەھۋالىم يۈزىگە بىۋاپالىق دېغىنى سالمايمەن ھەمدە بىۋاپا دېگەن نامىنى گەدىنىمگە ئالمايمەن ، ـــ دەپتۇ چاشقان ، ـــ مەن ۋاپانى ئىرادەت كەمەنى ، سائادەت يولىنىڭ ئۇزۇقى ، قارا تۇپراقنى زەر قىلمدىغان كىمىيا ، خىرە كۆزنى روشەن قىلمدىغان تۇتىيا دەپ بىلىمەن . ۋاپاسى يوق باشقا تۇپراق چېچىلسۇن ، ئىلاھىم .

ـــ ۋاپانىڭ كامالەت مەھبۇبلىرىنىڭ پەردازى ۋە ھۆسن ـ جامال رۇخسارىنىڭ زىننىتى ئىكەنلىكىنى سەنمۇ بىلمدىكەنسەن . ھەرقانداق گۈلزاردا ۋاپا گۈلى ئۇنمەيدىغان بولسا ، ھېچقاچان كۆكۈل بۇلبۇلى ئۇنىڭ ھاۋاسىدا سايرىمايدۇ ، قايسى رۇخسار ۋاپا خالمدىن خالىي قالغان بولسا ، ھېچبىر نەزەر ئىگىسى ئۇنىڭ تەرىپىگە قارىمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ :

ھەرقاچان ئۇ بىز تەرەپكە ۋاپا بىلەن قارىماس ،
جەننەت ھۆرى بولسىمۇ گەر بىزگە ھەرگىز يارىماس .

دېگەن گەپ بارغۇ ؟ شۇنداق بولغاندىكىن ، سەن ۋەدەڭنىڭ ھۆسنىگە ۋاپا زىۋىرى بىلەن زىبۇزىننەت بېرىشىڭ ، پەيمانلىرىڭنىڭ يۈزىگە مۇرۇۋۋەت خالى بىلەن پەرداز قىلىشىڭ كېرەك . ھەرگىز ئۆز ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىسا ، ئۇنىڭغا خۇددى دېھقاننىڭ خوتۇنىغا يەتكەن

هادىسىدەك. هادىسە يېتىپ قالىدۇ ،— دەپتۇ مۇشۇك .
— ئۇ قانداق هادىسە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ چاشقان .
— پارس كەنتلىرىنىڭ بىرىدە ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ مۇشۇك .

دېھقان ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى

پارس كەنتلىرىنىڭ بىرىدە ، تەجرىبىلىك ۋە پاراسەتلىك بىر دېھقان بار بولۇپ ، ئۇ روزغارنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى تولا تېتىغان ، دەۋرانىنىڭ مۇشكۈل ھەم ئاسان ئىشلىرىنى بىھېساب كۆرگەن بىر كىشى ئىكەن .

كۆپنى كۆرۈپ ئۆزى پىشقان ئەقلى تولغان ،
ئۆزى زېرەك ، دانىشمەن ھەم شېرىن زۇۋان .

ئۇنىڭ بىر خوتۇنى بار بولۇپ ، ئۇ ئايالنىڭ يۈزى قاراڭغۇ كېچىنى يورۇتقان شامدەك ، لېۋى خۇددى قىزىل مەيدەك ، جامالى خۇددى باھار پەسلىدەك خىلمۇخىل رەڭلەر جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان ، خۇددى روزغارغا ئوخشاش مىڭلارچە ناز ۋە نەيرەڭ ئۇنىڭ خۇلقىدا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئايال ئىكەن .

ئۇ گۈزەلنىڭ جىسمى ، گەر پۈتمىسە ، جان تەركىبىدىن ،
سۇ بىلەن ، تۈپراق بىلەن پۈتمەس ئىدى ئۇنداق بەدەن .

ئۇ دېھقان تېرىقچىلىق ئىشىغا تولىمۇ كامىل ئىكەن . شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئۆز ھۈنىرىنى قىلماي سەۋر - قانائەت بىلەن كۈن كەچۈرۈپ ، تەۋەككۈل ئۇرۇقىنى خۇدا بۈيرۇغان يەرگە تېرىيدىكەن . چۈنكى ، ھۈنەرۋەنلەرنى ئۆز ھۈنىرىدىن مەھرۇم قىلىپ ،

ھۇنەرسىزلەرنى مۇراد ئاسمىنىغا چىقىرىش ئىككى يۈزلىمە روز-غارنىڭ ئادىتىدۇر . بۇ جاھان :

ئەگىرىلەرگە قىلدى خامانىنى نېسىپ ،
توغرىلارغا تەگمىدى لېكىن سامان .
چىۋىنلەرگە يېدۈرۈپ ھەردەم شېكەر ،
ھۈمايۇنغا بەردى دائىم ئۇستىخان .

بىر كۈنى ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭغا تەنە قىلىشقا باشلاپتۇ :
— ھەمىشە ئۆينىڭ بوسۇغىسىدىلا ئولتۇرىسەن ، ئەزىز ئۆمرۈڭنى موھتاجلىقتا ئۆتكۈزىسەن ، «ھەرىكەتتە بەرىكەت» دېگەن گەپنى بىلمەمسەن ؟ گەرچە ھەممە ئادەمنىڭ رىزقىنى خۇدا ئۆزى بەرسىمۇ «كاسىپ كىشى خۇدانىڭ دوستىدۇر» دېگەن گەپمۇ بار-غۇ ؟ شۇنداق بولغاندىكىن ، قىلىدىغان كەسپىنى رىزقىنىڭ سەۋەبى دەپ بىلىپ ، كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ ، رىزقىمىزنى يەتكۈزۈپ بەرگۈچى تەڭرىتائالانىڭ ئىززىتى ۋە شەۋكىتىنىڭ ھەقىقىتىنى تو-نۇماق كېرەك - تە !

بىر كەسىپ رىزقىغا بولسىمۇ سەۋەب ،
تەڭرى ئۆزى شۇ سەۋەبنىڭ ئىگىسى .

مەن سېنى كەسىپ يولىغا قەدەم قويۇپ ، ئۆز ھۈنىرى بىلەن ئوزۇق - ئوقەت تاپسا ياخشى بولاتتى ، دەيمەن .
— ئەي ئەزىز يارىم ، — دەپتۇ دېھقان ، — دېگەنلىرىڭغۇ توغ-را ، مەن ئۆزۈندىن بۇيان مۇشۇ يېزىدا دېھقانچىلىق قىلىپ كەل-دىم . بۇ يەردىكى ھەممە دېھقانلار مېنىڭ چاكارلىرىم ئىدى . ھالا بۇگۈنلۈكتە مېنىڭ دەسمايىلىرىم زايە بولۇپ ، تېرىقچىلىق جابدۇق-لىرى مەندە قالمىدى . ماڭا چاكارلىق قىلماقتىن باشقا چارە يوق ئەمدى . مەن ئۆز چاكارلىرىمغا چاكارلىق قىلىشنىڭ خارلىقى ۋە

هارىنى كۆتۈرەلمەيمەن .

نېنىمغا باقارلارنىڭ نېنىغا باقارمەنمۇ ؟
ھاممىلمنىڭ يۈكىنى ئەمدى مەن يۈدەرمەنمۇ ؟

ئەگەر كەسىپ قىلمىقىم لازىم بولسا ، بۇ دىياردىن باشقا تەرەپكە كەتمىكىمىز لازىمدۇر . چۈنكى ، كىشىنىڭ يۈرتىدا دۈشمەنگە سۆز - چۆچەك بولمايدۇ . باشقا يۈرتقا كېتىپ تىرىكچىلىك قىلىپ كۈن كەچۈرەيلى .

خوتۇن پەقىرلىق ۋە يوقسۇزلۇقتىن قىينالغانلىقى ئۈچۈن ، يۈرتىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىش بالاسىنى ئىختىيار قىلىپ ، ئېرى بىلەن باغداد تەرەپكە سەپەر قىپتۇ .

بىر كۈنى ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ ھېرىپ قېلىپ بىر دەرەخ سايىسىدە ئارام ئاپتۇ ۋە ئۇيەر - بۇيەردىن پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرۇپ دېھقان شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي ھۆرمەتلىك يارىم ، بۇ غۇربەت مېھنىتىنى ئىختىيار قىلىپ ، بىزنى ھېچكىم تونۇمايدىغان بىر يۈرتقا كېتىپ بارمىز ، بىزمۇ ھېچكىمنى تونۇمايمىز . خۇدايىتائالا سېنىڭ جامالىڭ سەھىپىسىنى گۈزەللىك رەقىمى بىلەن زىننەتلەپتۇ . ئۇ يۈرتنىڭ ئادەملىرى زالىم ياكى مەككار بولغان بولسا ، سېنى زورلۇق ياكى ھىيلە بىلەن مەندىن تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇشى ئېھتىمال . سەنمۇ ئۇلارغا مايىل بولۇپ ، مەن ئاجىز ۋە زەئىپنى تاشلامسەن تېخى . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر شۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىپ قالسىزە ، بۇ ۋەيران بېشىم بىلەن ھىجران ۋادىسىدا قاندىق قىلارمەن ؟

ئۆلۈمدىن قاچمىغايمەن ھېچ ، لېكىن قورقۇنچۇم ئاندىندۇر ، مەن ئۆلسەم ئۆزگىلەر جىسمىغا سەن بولغايمۇ سەنكىم جان .

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىدىغانسەن ؟ كۆڭلۈڭگە كەچۈرۈۋاتقان

نېمه خىيال ئۇ ؟

ساڭا جورا بولاي تاكى بولسام هايات ،
ئۆلسەممۇ شۇ يوسۇن بىرله بولاي ۋاپات .

ئەگەر مەندە بۇنداق خىيال بولسا ، مۇساپىرچىلىق مۇشەققىتى تارتىشنى ئىختىيار قىلمىغان ۋە يۇرتتىن ئايرىلىش دېغىنى دەردىمەن كۆڭلۈمگە سالمىغان بولاتتىم . بۇ ۋەدىنى مەن سېنىڭ ئۈيۈڭگە دەسلەپ كەلگەن ۋاقىتتا قىلغانىدىم ، تا قىيامەتكىچە شۇ ۋەدەمدە تۇرىمەن .

ۋەدەم مەھشەر كۈنىگە ئۆزۈم بىلەن بارغۇسى ،
ئۇ كۈن مېنى «بىۋاپا» دېيەلمىگەي ھېچ كىشى .

ئەگەر خالىساڭ مەن يېڭىدىن ۋەدە بېرەيكى ، تاكى روھىم توزى بەدەن بېغىدا جىلۋە قىلىدىغانلا بولسا ، تىلىم تۇتىسىغا شۇكرۇڭ شېكىرىدىن ئۆزگە نەرسىنى تېتىتمىغايمەن . تاكى تىرىكلىك ھۇمايۇنىنىڭ سايىسى بېشىمدا بولىدىغانلا بولسا ، كۆڭلۈم قۇشىنى غەيرىينىڭ دامىغا چۈشۈرمىگەيمەن ،— دەپ ۋەدە بېرىپتۇ خوتۇنى .

نەچچە كۈن ئىچىمسەم دەۋران ئايىقى ،
سېنىڭ بىلەن مېنىڭ ۋەدەم بايىقى .

شۇنىڭ بىلەن خوتۇنىنىڭ ئەنە شۇنداق ۋەدىلەرنى قىلغىنىغا خۇشال بولغان دېھقان خاتىرىنى جەم قىلىپ ، خوتۇنىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . دەل شۇ پەيتتە ، شىكارغا چىققان بىر شاھزادە مۇلازىملىرىدىن ئايرىلىپ ئاشۇ جايغا كەلگەندە ، ئۇنىڭ نەزىرى ھېلىقى خوتۇنغا چۈشۈپتۇ . خوتۇنىنىڭ كۆزىمۇ شاھانە لەباسلارنى كىيگەن ئات ئۈستىدىكى بۇ ياش يىگىتكە چۈشۈپتۇ .

ئۇنىڭ جامالى قاراڭغۇ كېچىدە كۆز قارىچۇقى ئۇنى كۆرسە كۈندۈز-دىكى ئاپتاپمىكىن دەپ خىيال قىلىدىغان ، رۇخسارى تولغان گۈل-دەك ، چاچلىرى تاۋلىنىپ تۇرغان سۈمبۈلدەك ، خۇددى پەلەك نەققاشى ئۆز ھۈنىرى بىلەن يۈز سەھىپىسىگە ئەنبەردىن دائىرە تارتقاندەك ۋە ياكى قۇدرەت دېھقىنى تەربىيەت قىلىپ ھايات مېۋىسى قىرغىقىدا بەرپا قىلغان دىلنى ئاچىدىغان بىر گۈلزارلىقتەك گۈزەل ئىكەن .

نازىنىن يار زۇلفىنى يا ماھىتابانغا بېرىپ ،
ياكى ئاي - كۈن ھۆسنىنى بۇ ياخشى چوكانغا بېرىپ .
قەددىنى كۆرگەن كىشى يېڭى تىرىكلىك تاپقۇدەك ،
ئابىھايات خىسلىتىنى ئاشۇ جانانغا بېرىپ .
يارىتىپتۇ تەڭرى شۇنداق بىر نازاكەتلىك چىراي ،
خۇددى ئاپتاپتەك گۈزەللىكنى ئاشۇ جانغا بېرىپ .

بۇنداق گۈزەل ۋە كۆڭۈلدىكىدەك مەھبۇبنى كۆرۈش بىلەنلا ، يىگىتنىڭ ئىشق سۇلتانى كېلىپ ، ئۇ خوتۇننىڭ كۆڭۈل مەملىكە-تىنى سېھىرلەپ ئۆزىگە قارىتىپتۇ - دە ، خوتۇننىڭ بەدەن ئۆيىنىڭ خوجايىنى بولغان ئەقلى ھەممە مېلىنى كۆتۈرۈپ ، يوقلۇق دىيارىغا كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ، ئۇ ھال تىلى بىلەن :

مەن تەرەپكە قەست قىلىپ ئات سالدىڭىزمۇ ئاتلىقىم ،
جان بىلەن كۆڭلۈمنى ئوۋلاپ ئالدىڭىزمۇ ئاتلىقىم .

دەپتۇ . يىگىتمۇ سەنئەت پەردازچىسى لاتاپەت ئەڭلىكى بىلەن رۇخ-سارىغا بەرگەن ، قۇدرەت سىرچىسى ھۆسن ئېرىتمىسى بىلەن يۈز ئەينىكىگە روشەنلىك رەڭ بەرگەن بۇ مەشۇقتا قاراپتۇ ، بۇ مەشۇق ئاپتاپ نۇرى ئۇنىڭ چېھرىسىدىن رەشك قىلىپ پەرىشان بولغۇدەك ، خوتەن ئىپارى ئۇنىڭ زۇلفىنىڭ خۇشبۇيىدىن كۈنلىكى كېلىپ ،

باغرى قان بولغۇدەك دەرىجىدىكى بىر گۈزەل ئىكەن .

تېنى ھەم قەددى سەرۋى ھەم سەنۇبەر ،
جىسمى ئەزاسى لايىق تازا دىلبەر .
سۇ ئىچەتتى ئىككى كۆزىدىن جىگەر ،
لەۋلىرىدىن شەربەت ئىچەتتى شېكەر .
لەۋلىرى گويا كى ھالۋا يا ناۋات ،
ھالۋا ـ ناۋات ئەمەستۇر ئابىھايات .

شۇنداق بىلەن يىگىتنىڭ جېنى خوتۇنىنىڭ مۇھەببىتىنىڭ زەنجىرىگە باغلىنىپتۇ . كۆڭۈلنىڭ پۈتى ئۇنىڭ ئىشتىياق كەمەنگە ئىلىنىپتۇ .

ئىشقىڭ ماڭا قوشۇن تارتىپ بىھېساب ،
جانۇ كۆڭۈل مۇلكىنى قىلدى خاراب .

ـــ ھەي تولۇن ئاينىڭ قىبلىسى ، پەرىلەرنى رەشك قىلدۇرغان گۈزەل ، سەن كىم بولسەن ؟ مەن ئاھۇلارنى شىكار قىلىش ئۈچۈن چىقىپ ، سېنىڭ ئاھۇ كۆزۈڭگە شىكار بولدۇمغۇ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ يىگىت .

قايسى جەننەت ھۆرى سەن ؟
قايسى قۇياش نۇرى سەن ؟

ـــ ئەي دۆلەتمەن يىگىت ! ـــ دەپ چوڭقۇر ئاھ ئۇرۇپتۇ ئۇ خوتۇن ، ـــ ئۇخلىغان بەختىمنىڭ مالىدىن سوراۋاتامسەن ياكى ئۈيقۇسىز كۆزۈمنىڭ قىسسىسىدىنمۇ ؟

مەندە جىسمىم باردۇر ئۇنىڭ جانى يوق ،
كۆڭلۈمدە يار تولا دەرد ، دەرمان يوق .

ئۇلپىتىم مانا مۇشۇ قېرى كىشى ، كۆڭلۈمدە ناھايىتى كۆپ مالاللىق ۋە ئەلەم بار ، سەن مېنىڭ جامالىمنى كۆرگىنىڭ بىلەن مېنىڭ ھالىم مانا مۇشۇنداق ، ئۆمرۈمدىن لەززەتسىز يۇرۇپ ، يوقسۇزلۇقتا كۈن ئۆتكۈزۈۋاتىمەن .

— ئەي غەمكىن كۆڭۈلنىڭ شادلىقى ۋە ۋەيران كۆڭۈلنىڭ ئاۋاتلىقى ، — دەپتۇ يىگىت ، — ساڭا ئوخشاش توز قەپەسكە چۈشۈپ قالسا راۋا بولامدۇ ؟ مۇشۇنداق جامال بىلەن مۇشۇ قېرى كىشىگە خوتۇن بولۇپ يۈرسەڭ دۇرۇس بولامدۇ ؟ سەن شۇنداق بىر ھۆسن خەزىنىسى تۇرۇپ ، پېقىرلىق ۋە موھتاجلىقتا كۈن كەچۈرەمسەن ؟ كەل ، مەن سېنى ئىززەت تەختىدە ئولتۇرغۇزۇپ ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ مەلىكىسى قىلاي ، ھۆرمىتىڭنىڭ تۇغ - ئەلەمنى ھەرەم ئۈستىدە كۆتۈرەي .

كەل جېنىمنىڭ راھىتى سەن بىلەن مەن ،
راھەت ئۆيى ئىچىدە بولۇپ يەكتەن .
نازىنىن جانىكىغا مەن بىر جان قاتاي ،
سەن ئۇچۈن مەن بەلكى بۇ جاننى ساتاي .

خوتۇن يىگىتنىڭ بۇ ۋەدىسىنى ئاڭلاپ ، ئېرى بىلەن قىلىشقان ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ ، ۋەدە پەيمانىسىنى بۇزۇپالىق تېشى بىلەن سۇندۇرۇپتۇ - دە ، يىگىتنىڭ ئىشارىسى بىلەن دېھقاننىڭ بېشىنى ئاستاغىنا يەرگە قويۇپ قويۇپ ، ئالدىراشلىق بىلەن يىگىتنىڭ ئارقىسىغا مىنگىشىپ ، ئىشەنچ قولى بىلەن ئۇنىڭ بېلىنى مەھكەم تۇتۇپتۇ . دەل شۇ چاغدا دېھقان ئويغىنىپ قېلىپ ، بىر ئاتلىق كىشىنىڭ تۇرغانلىقىنى ، خوتۇننىڭ ئۇنىڭ ئارقىسىغا مىنگىشىپ ، ۋىسال قولىنى مۇراد بېلىگە مەھكەم چاپلاپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، يۈرىكىگە ئوت چۈشۈپتۇ ۋە دىمىغىدىن تۇتۇن چىقىرىپ :

ياردىم ماڭا بۇزۇلدى نىتەي ،
يات كىشىگە ئاشنا بولدى نىتەي .

— هەي ۋاپاسىز ، قىلغان ۋەدەڭگە تېخى بىر ئاش پىشىم بولماي تۇرۇپ ۋەدەڭنى بۇزۇپ ، ماڭا مۇشۇنداق يۇزسىزلىك قىلـ ۋاتامسەن ؟ — دەپتۇ .

— ئاغزىڭنى بىھۇدە ئۇپراتمىغىن ھەمدە ئەپسانە ياسىدىن ئەپـ سۇن ئوقىنى بىكارلا ئاتمىغىن ، — دەپتۇ خوتۇن ، — سەن «چـ راىلىقتىن ۋاپا ئىزدىمەك تۇن ئىچىدە كۇن بىلەن ئۆينى يورۇتماقـ چى بولغاندەك ، گۇلخان ئوتىدا گۇل ئۇرۇقىنى ئۇندۇرمەكچى بولغاندەك ئىش بولمىدۇ » دېگەن سۆزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن ؟ يەنە :

سورىدىم مەن : «ئەي گۇزەل ،سەندە نېمىشقا مېھىر يوق ؟ »
ئۇ دېدى : «بىزدەك گۇزەلدە يوق ئىرۇر ئۇنداق يوسۇن »

دېگەن گەپمۇ بارغۇ ؟

— ۋەدىسىدە تۇرمـاسلىقنىڭ ئـاقىۋىتىدىن ، بىۋاپالىقنىڭنىڭ شۇملۇقىدىن قورقمامسەن ؟ ئۇنداق ئىشنى قىلما ، بولمىسا ، ئاخىر پۇشايمان يەپ قالىسەن ؟ — دەپتۇ ئېرى ئۇنىڭغا .

خوتۇن ئۇنىڭ سۆزىگە ئىلتىپات قىلماي ، شاھزادىگە قاراپ :

— تېز يۇرگىن ، پىراق باياۋانىدىن چىقىپ ، ۋىسال مەنزىلىگە يېتەيلى ! — دەپتۇ .

شاھزادە ئىلدامىلىقتا ئىتتىك شامالمۇ ئۇنىڭغا باراۋەر كېلەلـ مەيدىغان ، يۇگۇرۇك خىيالمۇ تېز يۇرۇشتە ئۇنىڭ چېكىنمەيدىغان شەلمەيدىغان ئۇچقۇر ئېتىنى ئۇ سەھرادا چاپتۇرۇپ ، شۇ زامانلا دېھقاننىڭ كۆزىدىن غايىب بوپتۇ .

ئىتتىك شامال ئەمەس ئىدى ئۇنداق تېز ،
پەلەك ئۇنداق يۇرەلمەس ئىدى ھەرگىز .
كۆزدىن يوقىلىشتا ئۇ خۇددى چاقماق ،
شەرقتىن غەربكە يېتەر گەر قويسا ئاياق .

بىچاره دېھقان «دەرد ئەھلى يولدا يۈرەر ھەمىشە ئىز بېقىپ» دېگەندەك ، ھارغىنىغا ، ئاچقىنىغا قارىماي ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپتۇ . يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ ئۆز - ئۆزىگە : «خوتۇنلارنىڭ ۋەدىسىنىڭ ۋاپاسى ، ۋاپاسىنىڭ ئاقىۋىتى يوق ئىكەن - دە ! مەن بولسام ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنچ قىلىپ ، يۈرتۇمنى تەرك ئېتىپتىمەن . مانا ئەمدى يا كەينىمگە يانغىلى قۇۋۋىتىم يوق ، يا كەينىدىن بارغىلى قۇدرىتىم يوق . ئىشىم نەگە بېرىپ ، ئەھۋالىم نېچۈك بولارىكىن ئەمدى ؟ » دەپ ئويلاپتۇ .

يۈردۇم بۇ غەم سەھراسىدا باش - ئاياغسىز ،
نە قىلايكى يوق ئىشىمنىڭ باش - ئايىغى .

ئەمدى گەپنى ھېلىقى ئىككى تۈزكوردىن ئاڭلايلى :

بۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇق ئۈچ پەرسەڭچە يول يۈرۈپ ، «بۇلاق سۈيى ۋە دەرەخ سايىسى بار بىر يەرگە چۈشۈپ ، بىرەر سائەتچە ئارام ئالايلى ۋە يولنىڭ ھاردۇقى سەل چىققاندىن كېيىن ، تۈرۈپ يەنە ئاتلىنايلى » دەپ دەرەخ سايىسىگە چۈشۈپ ، بۇلاق بويىدا بىر دەم ئارام ئاپتۇ . ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ يىگىت ئۇ دىلرابانىڭ گۈلرەڭ رۇخسارىدىكى ئىپار زۇلفىنى كۆرۈپ ، ياسىمەننىڭ يۈزىگە بىنەپشە گىجەكلەنگەنلىكىنى ياد ئېتىپ :

يېقىپ قارا زۇلفۇڭنى ئاق يۈزىگە ،
باغلىدىڭ سەن كۈندۈزلەرنى كېچىگە .

دېسە ، دىلنى ئازدۇرغۇچى ئۇ نىگار يىگىتنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە بېقىپ ، ئۇنى ھۆسن جەننىتىدىكى قەددى كېلىشكەن شەمشاد ياكى لاتاپەت بوستانىدىكى دىلكەش سەرۋى دەپ بىلىپ :

سېنىڭ قەددىڭنى ساز قىلماققا ئۆزنى چاغلىدى تەڭرى ،
ياساپ يۈز مىڭ نازاكەت بىر - بىرىگە باغلىدى تەڭرى .

دەيدىكەن .

شۇ ئەسنادا خوتۇن ھاجەتكە بارماقچى بولۇپ ، شاھزادىدىن ئەيمىنىپ يىراقتا بېرىپتۇ . ئەسلىدە شۇ يەرگە يېقىن جاڭگال ئىچىدە بىر شىر بار بولۇپ ، ئاسمان ئورمانلىقىدىكى يولۋاس ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ماڭالمايدىكەن . ئاسمان ئۆكۈزى ئۇنىڭ پەنجىسىنىڭ خەۋپىدىن پەلەك يايلىقىدا دەم ئۇرالمايدىكەن .

غەزەپ بىرلە خىرىلداپ كەلسە ئەگەر ،
پەلەك شىرى قىلاتتى ئۇندىن ھەزەر .
يۇرەتتى ئۇ ھەمىشە قەھرى بىلەن ،
تىرنىقىنى سۇغىرىپ زەھەر بىلەن .

شۇ ئەسنادا بىر شىر ئورمانلىقتىن چىقىپ ، ھېلىقى خوتۇننى كۆرۈپ قېلىپ ، سوڕىغىنىچە جاڭگالغا ئېلىپ كىرىپ قارىنىنى يېرىپتۇ . دەل شۇ پەيتتە شاھزادە شىرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، دىلىدە- رى كەتكەن جايىغا بېرىپتۇ . شۇ چاغدا دىلىدىرىنى ھەيۋەتلىك بىر شىرنىڭ تۇتۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورققىنىدىن يارە- دىن يۇز ئۆرۈپتۇ - دە ، ئېتىغا مىنگىنىچە ئارقىسىغا قاراپمۇ قويماي قېچىپ كېتىپتۇ . ھەر كىم ئۆزى تېرىغانىنى ئۆزى ئورۇيدۇ دېگەندەك ، ھېلىقى خوتۇن شىرنىڭ چاڭگىلىدا بىۋاپالىقىنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرۈپتۇ . شۇ ئەسنادا ، دېھقان ئۇلارنى قوغلاپ ، يېقىلىپ - قوپۇپ يۇرۇپ بۇلاق بېشىغا كەپتۇ ، لېكىن ئۇلاردىن ھېچ ئەسەر تاپالمايى پەريات چېكىپ :

كەتتى يار دەردىمگە قىلمايى داۋا ،
ۋەدىلەرنىڭ بىرىگە قىلمايى ۋاپا .

—ۋاھ رېخا ! پىراق قاراڭغۇلۇقى ۋىسال يورۇقلۇقىنىڭ يۇزى- نى ياپتى . شادلىق باھارى بىۋاپالىق كۆزىگە ئالماشتى .

شامى پۇرقەت ئىچرە قالدىم ماھى تابانىم قېنى؟
بۇ ئۆلۈك جىسمىمنى تىرگۈزمەككە جانىم قېنى؟

دەپ يىغلاپ ـ قاقشاپ ، بىھىساب نالىلەرنى قىپتۇ .شۇ ئەسنادا خوتۇنىنىڭ ئىزىنى بايقاپ قېلىپ جاڭگاللىق تەرەپكە مېڭىپتۇ . ئىزدەپ ماڭا ـ ماڭا ھېلىقى يەرگە بېرىپ قاپتۇ . قارىسا ، شىر ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ قارنىنى يېرىپ ، بەزى ئەزالىرىنى يەپ ، يەپ بولالمىغانلىرىنى شۇ يەرگە تاشلاپ قويغانىكەن . بەختىگە يارىشا ، ئۇنىڭ يۇزى ساق قالغانىكەن . دېھقان شۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئۆز خوتۇنى ئىكەنلىكىنى تونۇپ ، ساراسىمگە چۈشۈپ : «بۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بىۋاپالىقىنىڭ شۇملۇقى يېتىپتۇ» دەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بىر دەم ھەيران-لىق كۆزى بىلەن قاراپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭ چەككەن مېھنىتى ۋە ئۆزىنىڭ غۇربىتىگە قاتتىق ھۇ تارتىپ يىغلاپتۇ .

يەتتى پەريادى تا سۇرەييا غا ،
يېشى قوشۇلدى ئېقىپ دەريا غا .

بۇ مىسالىنىڭ پايدىسى شۇكى ، ھەر كىشى ئەگەر ۋاپا رىشتە-سىنى قولىدىن بەرسە ، ئوقۇبەت كىشىنىنى پۈتىغا سالغان ھەمدە جېنىنىڭ بوينىنى بالا بويۇنتۇرۇقىغا ئالغان بولىدۇ .

ھەر كىمسە ئەگەر بولسا بىۋاپا ،
كەلگۈسى ئاڭا بىھىساب بالا .

—ئىككى يۈزلىمىلىك قىلىش ۋە ھىيلە ئىشلىتىشنىڭ ياخشى كىشىلەرگە ياراشمايدىغانلىقىنى چۈشەندىم ،— دەپتۇ چاشقان ،— ماڭا ھازىر سېنىڭ دوستلۇقۇڭنىڭ مەنپەئىتى يەتتى ، شۇ سەۋەب-تىن دۈشمەنلەرنىڭ تەمەيى مەندىن ئۈزۈلدى . بۇ ياخشىلىقىڭنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن ، سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىش ماڭا ۋاجىپ بول-

دى . شۇڭا مەن سېنىڭ بەندىلىرىڭنى كېسىمەن . ئەمما ، كۆڭلۈمگە بىر ئەندىشە چۈشۈپ قالدى . تاكى كۆڭلۈمنىڭ ئەينىكىدىن ئاشۇ غۇبار كۆتۈرۈلمىسە ، سېنىڭ بەندىلىرىڭ كېسىلمەيدۇ .

— پەرىزىمچە ، مەندىن ۋەھىمە قىلىدىغان ئوخشايسەن ، — دەپتۇ مۇشۇك ، — ۋەھالەنكى ، مەن ساڭا زەرەر يەتكۈزمەسلىككە ۋەدە بەرگەنىدىم . ئۇ ۋەدەمنى بۇزۇشۇمنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگىن . ئارىمىزدا كونا ئاداۋەت بار بولسىمۇ ، ئەمدى يېڭى ئىخلاس پەيدا بولۇش بىلەنلا ، ئۇ ئاداۋەت پۈتۈنلەي كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . شۇنداق بولغاندىن كېيىن ، ھېيلە ـ مىكىر تەرەپكە مايىل بولۇپ قالما ؛ رۇخسارىڭ ئەينىكىنى ئالدامچىلىق ۋە مەككارلىق زەنكارى بىلەن قارايتىپ ، ئەيىبلىك قىلىپ قويما .

ساپ تۇنقىن دىل ئەينىكىڭنى ئاڭا ساپلىق ياخشىدۇر ،
بۇزمىغىن ئەھدىڭنى ، ئەھدىگە ۋاپالىق ياخشىدۇر .

نەزىرى پاك كىشى ئەگەر بىر كىمدىن ياخشىلىق كۆرسە ، ئىخلاس مەيدانىغا قەدەم قويۇپ ، دوستلۇق ئېلىمىنى ئاسمان ئەۋجىگە كۆتۈرۈشى ۋە مۇرۇۋۋەت كۆچىتىنى داۋاملىق راستچىللىق ئېقىنىنىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىشى ، ئەگەر كۆڭلىگە ئەندىشە داغىدۇغىسى چۈشسە ، ئۇنى دەرھال ئۇنتۇشى ، خىيالىغا كەلتۈرمەسلىكى كېرەك . بىلمەك كېرەككى ، بىۋاپالىقنىڭ ئاقىۋىتى شۇملۇق ۋە خارلىقتۇر . يالغان قەسەم ئۆمۈرنىڭ راۋاجىنى ۋەيران قىلىدۇ ، ۋاپاسىزلىق تىرىكلىكنىڭ ئىمارىتىنى يېقىتىدۇ .

كىشى خۇددى دەرەخ بولسا ، ۋەدە يىلتىز ،
ياخشى ئاسرا يىلتىزىڭنى قىلىپ پەرھىز .

ئۆز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرغىنىكى بولما ئەخمەق ،
ۋاپا قىلساڭ تاپالارسەن ئاندىن رۇناق .

— مەن سېنىڭ ۋاپادارلىق ھەققىنى ئادا قىلىشىڭدىن ئۈمىد-ۋارمەن . قىلغان ۋەدەڭدىن قايتىۋالمىغايسەن .
بۇنى ئاڭلاپ چاشقان شۇنداق دەپتۇ :

— ئۆزى قىلغان قەسەم ھەم ئەھدىگە كىم قىلماس ۋاپا ،
ھادىسىلەر تىغىدىن جانغا يەتكەي زەخمە - جاپا .

ئەمما مېنىڭ ئەندىشەم مېنى ئويلاپراق ، سەل توختىۋېلىپراق ئىش قىلىشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ . لېكىن مەن ۋەدەمگە چوقۇم ۋاپا قىلىمەن ھەمدە سېنى بەندىتىن خالاس قىلىمەن .
— كۆڭلۈڭدىكى گەپنى ئېيتقىنا قېنى؟ مەن ئۇنىڭدىن سېنىڭ دانىشمەنلىكىڭنىڭ ئەندىزىسىنى ئاڭلاپ باقاي ،— دەپتۇ مۇشۇك .
— دوستلار ئىككى خىل بولىدۇ ، — دەپتۇ چاشقان ، — ئۇلارنىڭ بىر خىلى ، تولۇق راستچىللىق ۋە پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن مۇھەببەت باغلايدۇ ؛ ئۇلارنىڭ دوستلۇقىدا غەرەز ، رىيا ، تەمە ۋە شۇبھە دەيدىغان نەرسە ھەرگىز بولمايدۇ . ئىككىنچى خىلى ، زۆرۈرىيەتتىن تەمە ياكى غەرەز بىلەن دوستلۇق قىلىدۇ . ئاۋۇالقى خىلدىكىلەر ھەممە تەرەپتىن ئىشەنچىلىك ، ئۇلاردىن ھەممە ۋاقىت خاتىرجەم بولسا بولىدۇ .

شۇنداق دوستلۇق كىبرەك بولغاي ھەممە ھال ،
مېھرىبانلىق ئىشىدا ئەھلى كامال .
ھەممە زەھىرىڭنى ئۇ بىلگەي شېكەر ،
بارچە نۇقسانىڭنى ئۇ بىلگەي ھۇنەر .

ئەمما ئىككىنچى خىلدىكىلەر بولسا زۆرۈرىيەت يۈزىسىدىن زەرەرنى دەپئى قىلىشقا دوستلۇقنى قالقان قىلىدۇ ، مەنپەئەتنى كۆزلەيدۇ . شۇڭا ئۇلار ھېچقاچان بىر قارارىدا تۇرمايدۇ ، يەنى گاھى

ۋاپادارلىق مەرتىۋىسىدە تۇردىدۇ ، گاھى جاپاكارلىق مۇقامدا بولىدۇ .

گاھى ئۇلپەت بولار شېرىن - شېكەردەك ،
گاھى زىتىلىق قىلار نەيزە - تەبەردەك .

شۇنىڭ ئۈچۈن زېھرەك كىشىلەر ئىختىيار تىزگىنىنى ئۇلارنىڭ قولىغا بىر يولىلا بېرىۋەتمەسلىكى ، ھەمىشە ئۇلارنىڭ بەزى ئېھتىياجلىرىنى راۋا قىلىشنى كەينىگە تارتىشى لازىم . ۋاقتى كەلگەندە ، ئۇلارنىڭ ئىشىنى تامامىغا يەتكۈزمەسلىكى كېرەك . مانا مۇشۇنداق سۇلكەت قىلغاندىلا ھەم ۋاپا ۋە مۇرۇۋۋەت سۈپىتى بىلەن نامى چىقىدۇ ، ھەم ئەقىللىق ۋە دانىشمەنلىك بىلەن مەشھۇر بولىدۇ . مەن سەن بىلەن ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلىپ ، سېنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بەرگەن ۋەدەمنى ئەمەلگە ئاشۇرماي قويمايمەن ھەم سەندىن ئېھتىيات قىلىمەن . چۈنكى سېنىڭ پاناھىڭغا كىرىۋېلىپ ، ئۇ ئىككى دۈشمەننىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلدۇم . شۇنداقتىمۇ ئۇلارغا قارىغاندا سەندىن بەكرەك قورقىمەن . مەن ئۇلاردىن قۇتۇلۇپ ئەمىلىك تاپماق ئۈچۈن ، سەن بىلەن سۇلھى قىلماقنى لازىم تۇتتۇم . سېنىڭمۇ ماڭا مۇلايىملىق قىلىشىڭ ئۆزۈڭ ئۈچۈن ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئىشىنىڭ ئاخىرىغا قاراپ بىر ئىش قىلىشىم پەرھىزدۇر .

ئىشلىرىڭنىڭ رىشتىسىنى سۇس تۇتما ،
ھېچ ۋاق ھېكمەت سىياقىنى ئۇنتۇما .
يۇرگۈسى ئۇ كىمەرسە شاد ۋە بىغەم ،
قىلغان بولسا ئىشىنى پۇختا - مەھكەم .

دېگەن بېيىتنىڭ مەزمۇنىغا ئەمەل قىلىپ ، ئېھتىيات ۋە ئەندىشە قىلىشنى بىر يولىلا تاشلىۋەتمەسلىكىم كېرەك .

— هەي چاشقان ، ناھايىتى زېرەك ۋە دانا ئىكەنسەن . مەن سېنىڭ بۇنچە دانىشمەنلىكىڭنى بىلمىگەنىكەنمەن ، بۇ سۆزلىرىڭدىن مېنى ياخشى بەھرىمەن قىلدىڭ ۋە بۇ ۋەزلىرىڭ بىلەن مېنى كۆپ تەجرىبە ۋە ھېكمەتلەرگە ئىگە قىلدىڭ ، ئەمدى ئاشكارىسىنى ئېيتە- ۋەتكىنە ، قانداق قىلىپ مېنىمۇ بۇ بەندىتىن خالاس قىلىپ ، ئۆزۈڭ- مۇ ئامان قۇتۇلماقچى بولۇۋاتىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك .

چاشقان كۈلۈپ تۇرۇپ دەپتۇ :

— «ھەر قەيەردە بولسا دەرد ، دەرمان مۇقەررەردۇر ئاڭا» دېگەن سۆز بارغۇ ؟ مەن سېنىڭ بەندلىرىڭنى كېسىمەن ، لېكىن ھەممىسىدىن مەھكەمرەك بولغان چىگىكنى جېنىم ئۈچۈن گۆرۈ قويۇپ قويىمەن . ۋاقتى كېلىدۇكى ، سېنىڭ ماڭا قارىغۇدەك پۈر- ستىڭ قالمايدۇ . ئەنە شۇ چاغدا ئۇ چىگىكنى يېشۈۋېتىمەن - دە ، سەن بەندىتىن ، مەن گېزەندىدىن خالاس بولىمەن .

مۇشۇك چاشقانىڭ ئۆز ئىشىغا پۇختا ئىكەنلىكىنى ، ئۇنى ئەپسۇن بىلەن ئالدىغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ ، نائىلاج رازى بوپتۇ . چاشقان گىرەلەرنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك كېسىپ بولۇپ ، ئەڭ ئاخىرقى بىرىنى قويۇپ قويۇپتۇ . شۇ كېچىسى ئۇلار سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپ تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ . ئەتىسى سەھەر ئەنقاسى مەشرىق ئۈپۈقىدا پەرۋازغا كېلىپ ، نۇرلۇق قانىتىنى ئالەم ئەترا- پىغا يېيىپتۇ .

قۇياش تىغىنى پەلەك ئالدى قولىغا ،
قارا كېچە قېچىپ كەتتى يولىغا .

شۇ چاغدا ئوۋچى پەيدا بوپتۇ . ئۇنى كۆرگەن مۇشۇكنىڭ كاللىسىدىن ھوش كېتىپ ، كۆڭلىدە ئۆلۈمدىن بۆلەك ئەندىشە قالماپتۇ .

— ماڭا ئۆز ۋەدەمنىڭ ئەھدىسىدىن چىقىدىغان ۋاقىت ئەمدى بولدى ، — چاشقان شۇنداق دەپدەرھال قالغان يېپىنمۇ كېسىپتۇ .

مۇشۇك چاشقانغا قارىغۇدەك پۇرسەت تاپالماي قېچىپلا دەرەخكە چىقىۋاپتۇ ، چاشقان ھەممە بالادىن خالاسلىق تېپىپ تۆشۈككە كىرىۋاپتۇ . ئوۋچى كېلىپ تۇزىقىنىڭ يېپلىرىنىڭ ئۇزۇك تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ ۋە كېسىلگەن تۇزاقنى قولىغا ئېلىپ ، نائۇمىدلىك بىلەن يولىغا راۋان بوپتۇ . بىر پەس ئۆتكەندىن كېيىن چاشقان تۆشۈكتىن چىقىپ ، يىراقتا تۇرغان مۇشۇكنى كۆرۈپ توختاپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرگەن مۇشۇك توۋلاپتۇ :

— كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمىگەندەك قىلىپ تۇرسەنغۇ ؟ نېمىشقا قېشىمغا كەلمەي مەندىن يىراق قېچىپ تۇرىسەن ؟ ساڭا مەندەك پايدىلىق دوست نەدە بار ؟ ماڭا ئاشنا بولساڭ ، ئۆزۈڭ باشلىق بارلىق ئەھلى ئەۋلادىڭ ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىڭنىڭ بارلىق دۇشمەنلىرىڭ ئاپەتلىرىدىن ئامان بولىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن ؟ يېقىن كەل ، مەن سېنىڭ ياخشىلىقىڭنىڭ مۇكاپاتىنى ساڭا كۆرسىتەي ، مەن قايسى تىل بىلەن سېنىڭ ۋاپادارلىقىڭنىڭ شۈكرانىسىنى ئېيتىپ بولارمەن ۋە مۇرۇۋۋەتكىگە ئۆزرە ئېيتالارمەن ؟

شادىمان يۈرسەممۇ دائىم بىر خىجالەت ئىچرە مەن !
«مەرھەمىتىڭ شۈكرىنى قانداقچە قىلغايمەن ئادا» .

چاشقان ئۇنىڭ قېشىغا بارغىلى ئۇنىماي : «بۇ جاھان ھەق ساقلاشنىڭ ۋاقتى ئەمەس ، بەلكى ئازارنىڭ زامانى» دېگەن سۆزلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ . شۇڭا ئۇ ئاجىز ، بىچارە ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭغا :

تاشلىغاندۇر رەھىم - شەپقەت يولىنى بۇ روزغار ،
مۇرادىمنى بەرمىكى مۇمكىن ئەمەس دەۋران ماڭا .
ياخشىلىقنى قىلمىغايمەن ھېچ كىشىدىن مەن ئۇمىد ،
گەر يامانلىق كۆرمىسەم شۇدۇر ئۇلۇغ ئېھسان ماڭا .

دېگەن گەپ بار . شۇڭا هازىرقى ۋاقىتتا ، مېنىڭ خىلۋەتتە تۇرۇ-شۇم ئەڭ مۇۋاپىق . مەن ئۆزۈمگە ئۆزۈم ھەمدەم بولۇپ ، كىشىگە قوشۇلماي ئۆتمەكچىمەن ، — دەپتۇ .

— ئۇنداق باھانە قىلما ، — دەپتۇ مۇشۇك ، — دىدارىڭنى مەن-دىن ئايىمىغىن ، دوستلۇق ھەققى ۋە ئاشنالىق ھۆرمىتىنى زايە قىلمىغىن . ھەرقانداق كىشى ناھايىتى كۆپ تىرىشچانلىق بىلەن بىر دوستنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ئۇنى ئاسانلىقچە تاشلىۋەتسە ھەم سەۋەبسىز ھالدا ئۇنىڭدىن مۇھەببەت ريشتىسىنى ئۈزسە ، يارەنلىك نەتىجىسىدىن مەھرۇم قالىدۇ . شۇنىڭ بىلەن ، باشقا دوستلارمۇ ئۇنىڭدىن مەيۈسلىنىدۇ ـ دە ، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئىشەنمەس بولۇپ قالىدۇ .

بۇ جاھاندا كىشى يارسىز يۈرگىنى شۇنچە ياماڼ ،
ياردىن يۈز ئۆرۈگەنلەر ھالى ئۇندىنمۇ ياماڼ .

مېنىڭ ھاياتىم سەن ئۈچۈن پىدا ، تا قىيامەتكىچە مېنىڭ جېنىمغا مىننەت قويساڭ راۋا . مەن ئارىمىزدىكى بۇ مۇھەببەت ئەقىدىسىنى ھەرگىز ئۈزۈۋەتمەيمەن .

تائەبەت بويى ۋاپا يەتكەي ساڭا ،
بۇ مۇھەببەتلىك كۆڭۈل گۈلزارىدا .

ئەگەر ھاياتلا بولىدىكەنمەن ، سېنىڭ ھەققىڭنى ئۇنتۇمايمەن ۋە ئىمكانقەدەر ياخشىلىقىڭغا لايىق ياخشىلىق قايتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىمەن .

گۈلگە ئوخشاش قاتمۇ قات بۇ نېمىتىڭنىڭ شۈكرىنى ،
خۇددى بىر سەۋسەن بولۇپ يۈز تىل بىلەن ئېيتىسام كېرەك .

مۇشۇك بۇ توغرىدا ھەرقانچە سۆزلەپ ، قانتتىق قەسەملەرنى قىلغان بولسىمۇ ، چاشقان ماقۇل بولماستىن شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي مۇشۇك ، ئەگەر ئارىمىزدا يۈزەكى ئاداۋەت بولغان بولسىغۇ كىچىككىنە مەرھەمەت ۋە مېھرىبانلىق بىلەن ئارىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن بولاتتى . ئەمما چوڭقۇر ئاداۋەت ھەرگىز كۆڭۈلدىن كۆتۈرۈلمەيدۇ . كۆرۈنۈشتە ھەرقانچە دوستلۇق بىناسىنى مۇستەھكەملىگەندەك قىلغان بىلەن ئۇنىڭغا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ، ئىككىمىزنىڭ ئارىمىزدا ھەمجىنسلىق بولمىغاچقا ، ماڭا ئۇلپەت بولۇشنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت . مەنمۇ سېنىڭ سۆھبىتىڭدىن جېنىم بىلەن قاچىمەن . ھەر كىشى ئۆزىگە ھەمجىنس بولمىغان كىشى بىلەن ئاشنا بولسا ، ئۇنىڭغا ھېلىقى پاقىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قېلىشى مۇمكىن .

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك .

— بىر چاشقان ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان .

چاشقان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى

بىر چاشقان بىر بۇلاق بويىدىكى دەرەخ تۈۋىدە ماكان تۇتقانىكەن . بىر پاقىمۇ ئاشۇ بۇلاقتا كۈن كەچۈردىكەن . ئۇ بەزىدە ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالماق ئۈچۈن سۇ لېۋىگە چىقىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ پاقا بۇلاقنىڭ قىرغىقىغا چىقىپ ، دىلنى غەش قىلىدىغان ئاۋاز چىقىرىپ كوركىراپتۇ . ئەمما ئۆزىنىڭ ئۇ ناخۇش نەغمىسىنى مەڭ بۇلبۇلنىڭ سايرىشىدىن ئارتۇق بىلىپ سۆيۈنۈپ كېتىپتۇ .

زېرىكىشلىك شۇنچە قوپال بولسىمۇ «ساز» غەلۋىسى ،
ئۇ خىيالىدا ئۇنى دەر ئىدى داۋۇت نەغمىسى .

چاشقان ئۇنىڭ زېرىكىشلىك غوۋغاسىنى ئاڭلاپ ، تۆشۈك ئە-

چىدىن چىقىپ ، ئۇنىڭ نەغمىلىرىنى ياخشى ئاڭلىغان قىياپەتتە مەسخىرىلىك چاۋاكچىلىپ ، بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپتۇ . پاقىغا ئۇنىڭ بۇ تەلەتى بەكمۇ چىرايلىق كۆرۈنۈپ كېتىپ ، مەرغۇلنىڭ دېپىنى بۇرۇنقىدىن بەكرەك چېلىشقا باشلاپتۇ ۋە ئۆز - ئۆزىدىگە : «بۇ چاشقان بىلەن دوست بولۇشتىن ياخشى ئىش يوق . چۈنكى بۇ چاشقان نەغمىنىڭ قەدرىنى بەكمۇ ياخشى بىلىدىكەن» دەپ ئويلاپتۇ .

كۈن كەچۈرگەيسەن جاھاندا يار بىلەن چىن مېھرىبان ،
چۈنكى ھەمسۆھبەت زوقى بەرگەي ئۆلۈك تەنگىمۇ جان .

شۇنىڭ بىلەن پاقا چاشقاننىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭغا دوستلۇق خۇشامىتىنى كۆرسىتىپتۇ . نەتىجىدە ئىككى تەرەپتىن شەۋق ۋە مايىللىق پەيدا بولۇپ ، ئۇلار ئۆزئارا مۇھەببەتلىشىپتۇ . شۇنىڭدىن تارتىپ ، پاقا چاشقاننىڭ قېشىغا كەلسىلا ئۆز قىسسىسىنى باشلايدىكەن ، ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ئەقىدە ۋە ئىشەنچ توغرىسىدا شېرىن رىۋايەت ۋە ياخشى ھېكايىلەرنى ئېيتىشقا باشلىشىپتۇ .

بىر - بىرىنىڭ ھال - ئەھۋالىن بىلىشتى ،
شەۋقى بىلەن ئاشنالىق قىلىشتى .
پاقا كەلسە چاشقانغا ئۆزى قىسسەسىن ،
باشلاپ ئېيتار ئىدى دەردۇ غۇسسەسىن .
سۆزلىمەك ئەيلەر مۇھەببەتنى ئايان ،
سۆزلىمەسلىكتۇر ئاداۋەتتىن نىشان .

ئۇلار بىر نەچچە زامان شۇ تەرىقىدە دەۋر سۈرۈشۈپتۇ . بىر كۈنى چاشقان پاقىغا شۇنداق دەپتۇ :

— مېنىڭ ھەمىشە سەن بىلەن سۆھبەتلەشكۈم كېلىدۇ . شۇنداق چاغلاردا ، مەن بۇلاق لېۋىگە بارغىنىمدا ، سەن سۇنىڭ تېگىدە

تۇرغاچقا ، ھەرقانچە قىلساممۇ ئاۋازىمنى ئاڭلىمايدىكەنسەن .

مەن جامالىڭنى كۆرۈشكە يول تاپالماسمەن نەتەي ،
دىلدىكى سىرىمنى ساڭا سۆزلىيەلمەسمەن نەتەي .

— راست ئېيتىسەن ، — دەپتۇ پاقا ، — مەنمۇ مۇشۇ ئەندىشىدە ئىدىم . مەن دائىم : «ئەگەر دوستۇم سۇ لېۋىگە كەلسە ، مەن بۇلاق ئاستىدا تۇرۇپ ئۇنىڭدىن قانداق ئاگاھ بولارمەن ؟ ئۇنىڭ مەن ئۈچۈن چەككەن ئىنتىزارلىقىنىڭ قانداق ھۆددىسىدىن چىقارمەن ؟ » دەپ ئويلايمەن . گاھى چاغلاردا ، مەنمۇ سېنىڭ تۆشۈكۈڭنىڭ ئاغزىغا كېلىمەن . ئۇ چاغدا سەن يەنە بىر تۆشۈك بىلەن باشقا بىر يەرگە كېتىپ قالغان بولساڭ ، مەن ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇپ قالىمەن . بۇ سۆزنى ساڭا ئېيتىشنى ئويلاپ يۈرەتتىم . سەنمۇ خۇددى كارامەت ئىزھار قىلغاندەكلا كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭ . ھەرقانداق مۇشكۈل ئىشنىڭ چارىسى سېنىڭ زېھنىڭغا ناھايىتى روشەن . بۇنىڭ تەدبىرىنمۇ ئۆزۈڭ ئېيتقىنا ، بىر - بىرىمىزنى خالىغان ۋاقتىمىزدا قانداق تېپىشساق بولار ؟

— مېنىڭ كۆڭلۈمگە شۇنداق بىر چارە كېلىۋاتىدۇ ، ئارىمىزدا بىر مۇھەببەت يىپى پەيدا قىلايلىكى ، ئۇنىڭ شۇنداق تارتىلىشى بىلەن ، بىر - بىرىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدىغان بولايلى ، — دەپتۇ چاشقان .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار ئەنە شۇ مەسلىھەتكە كېلىشىپتۇ . چاشقان ئۇزۇن تانا تېپىپ كېلىپ ، بىر ئۇچىنى ئۆز پۇتىغا ، يەنە بىر ئۇچىنى پاقىنىڭ پۇتىغا مەھكەم باغلاپتۇ . قاچانكى چاشقانىنىڭ پاقا بىلەن مۇلاقات بولغۇسى كەلسە ، سۇ لېۋىگە بېرىپ تانىنى تارتىدىكەن . پاقا ئۇ ھەرىكەتتىن ئاگاھ بولۇپ چاشقانىنىڭ قېشىغا چىقىدىكەن . پاقىنىڭ چاشقانىنى كۆرگۈسى كەلسە ، تۆشۈك ئاغزىغا كېلىپ يىپنى سىلكىيدىكەن ، چاشقان دوستىنىڭ كەلگىنىدىن ۋاقىپ بولۇپ ، ئۇنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىغا چىقىدىكەن . ئۇلار شۇ

تەرىقىدە نەچچە زامان ئۇلپەتلىشىپ ، سۆھبەتلىشىپ يۈرۈشۈپتۇ .
بىر كۈنى چاشقان پاقا بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ بۇلاق لېۋىگە كەپتۇ . ئۇ تاننى تارتىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەي قالغاندا ، كۆكتە تۇيۇقسىز بىر قاغا پەيدا بولۇپ ، چاشقاننى ئېلىپلا كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ-تۇ . يېپىنىڭ بىر ئۇچى پاقىنىڭ پۇتىغا مەھكەم باغلانغانلىقى ئۈچۈن ئۇمۇ سۈدىن تارتىلىپ چىقىپتۇ ۋە چاشقان بىلەن بىللە ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپتۇ . خالايىقلار ئاسمانغا قاراپ : «بىر قاغىنىڭ بىر چاش-قانىنى ئېلىپ ئۇچقانلىقى ۋە بىر پاقىنىڭمۇ باغلاقلىق ھالدا چاشقا-نىڭ ئاستىدا ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئەجەبلىنىپ : «ۋا-ەرىخا ، بۇ قاغا پاقىنىمۇ ئوۋلاپتىغۇ ؟ قاغىنىڭ پاقا بىگەنلىكىنى پەقەت كۆرمىگەنىكەنمىز ؟» دېيىشىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان پاقا : «مەن قاغىنىڭ شىكارى ئەمەسمەن ، لېكىن چاشقانغا دوست بولغا-لىقىنىڭ شۇملۇقىدىن بۇ بالاغا مۇپتىلا بولدۇم . ھەر كىشى ماڭا ئوخشاش ناچىنس بىلەن ھەمسۆھبەت بولسا ، ئۇنىڭغا ماڭا كەلگەن-دەك مىڭ ئوقۇبەت ئازلىق قىلمىدۇ» دەپ پەرياد قىپتۇ .

جانغا ئاپەت بولغۇسى ناچىنس يار ،
نامۇناسىپ بىرلە يار بولما زىنھار .

بۇ مىسالىنىڭ پايدىسى شۇكى ، كىشى ئۆز جىنسىدىن باشقىلار-غا قوشۇلماسلىقى ، خۇددى پاقىغا ئوخشاش بالا رىشتىسىگە ئېسىل-ماسلىقى كېرەك . مەن شۇ تاپتا ئۆز جىنسلىرىمغىمۇ قوشۇلۇشنى ياقتۇرمايۋاتسام ، ساڭا ئوخشاش ناچىنسقا قوشۇلۇپ نە قىلاي ؟

سەن خالايىق ئۇلپىتىدىن يىراق بول ،
ئۆز ئۇلپىتىڭ ئۈچۈن بەرگىن ئۆزۈڭ قول .
تەنھا يۈرگەچ پادىشاھ بولدى سۇمۇرغ ،
بولمىسا ئۇ ئەسلىدە ئىدى بىر مۇرغ① .

① مۇرغ— بۇ يەردە توخۇ ، قۇش مەنىسىدە .

ـــ كىشىنىڭ سۆھبىتىنى ياقتۇرمايدىكەنسەن ، خوش ، ئۇنداق بولسا ، ئىلگىرى ماڭا نېمىشقا ئاشنا بولدۇڭ ئەمىسە ؟ ـــ دەپتۇ مۇشۇك ، ـــ باشتا مەن بىلەن دوستلۇق رىشتىسىنى باغلاپ بولۇپ ، ئەمدى نېمىشقا ئۇزمەكچى بولىسەن ؟

ساقىي ! ماڭا ئىلتىپاتتىن نەزەر سالدىڭ ،
بىردەم تۇرۇپ جامنى يەنە قولدىن ئالدىڭ .
ئەۋۋەلدە ماڭا شېرىن مەي ئىچۈرۈپ ،
ئاخىر نىچۈك دىلغا بۇنداق ئەلەم سالدىڭ ؟

چاشقان ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :
ـــ ئۇ چاغدا مەن ساڭا موھتاج ئىدىم . ئەقىللىق كىشىلەر بالا ـ قازا ئارىسىدا قالسا ، بىر كىم بىلەن دوستلىشىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق مەقسىتىنى ھاسىل قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ دوستلۇقىدىن زەرەر يېتىپ قېلىشنى بىلىسە ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىدۇ . ئەمما ، ئۇ ئىشنى ئاداۋەت قىلغانلىقىدىن ئەمەس ، بەلكى ئېھتىيات يۈزىسىدىن ۋە ھوشيارلىق يوسۇنىدىن ، دەپ بىلىدۇ . بۇ خۇددى ھايۋانلارنىڭ بالىلىرى سۈت ئېمىدىغان چاغدا ، ئانىلىرىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بارسىمۇ ، ئەمچەكتىن ئايرىلغاندىن كېيىن ، ئۇ- نىڭدىن ئايرىلىپ ھەر تەرەپكە يۈرگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش . ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى ئۇنى «دۇشمەنلىك قىلدى» دېيەلمەي- دۇ . لېكىن ، سەن ماڭا كۈنلەرنىڭ بىرىدە دۇشمەنلىك قېلىپ قېلىشىڭ مۇمكىن . شۇڭا پايدا ئالىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن سەندىن يىراق بولمىقىم ئەلا .

ھەر كىشىكىم كىشىگە بەرسە گەر نەپ ،
سۆھبىتىنى بىل ئۇنىڭ راھىتى جان .
مەنپەئەتلىك بولمىسا قايسى كىشى ،
ئۇنى كۆرمەك بولغۇسى كاتتا زىيان .

ئىككىنچىدىن ، خۇدا بىزنى ياراتقاندا بىر ـ بىرىمىزگە دۇشمەن قىلىپ ياراتقانىكەن . ئارىمىزدا ئاداۋەت بارلىقى خەلققە بەش قولدەك ئايان . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھاجەت يۇزىسىدىنلا ئارىمىزدا پەيدا بولغان ئۇنداق دوستلۇققا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ . چۈنكى ، ھەرقانداق مۇھەببەت بىر غەرەز بىلەن ۋۇجۇدقا كېلىدۇ . ئەگەر ئۇ غەرەز ئارىدىن كەتسە ، مۇھەببەتمۇ يوقىلىدۇ ـ دە ، ئەسلىدىكى ئاداۋەت يەنە ئورنىغا كېلىدۇ . بۇمۇ خۇددى قازانغا سۇ قۇيۇپ ئوتنا قويسا سۇ ئىسسىسىمۇ ، ئىسسىق سۇنى يەنە ئوتتىن ئېلىپ قويۇپ قويسا ، يەنە ئاۋۋالقى سوغۇقلۇقىغا يانغاندەك بىر ئىش . مەن ھازىر سېنىڭ مېنى ناشتىلىق قىلىش ئىشتىياقىڭ بارلىقىنىمۇ بىلىۋاتىمەن . سېنىڭ ئەپسۇنۇڭغا ئالدىنىپ ، دوستلۇقۇڭغا ئاسانلا ئىشىنىپ قېلىش ماڭا زىيانلىق ، جاھاندا چاشقان بىلەن مۇشۇك دوست بولىدىغان ئىشمۇ بولامدۇ زادى ؟

— بۇ سۆزۈڭنى راست ئېيتىۋاتامسەن ياكى ماڭا چاقچاق قىلىۋاتامسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك .

— جان بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان يەردىمۇ چاقچاق قىلامدەكەن كىشى ، — چاشقان شۇنداق دەپ يەنە سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ ، — مەن بۇ سۆزلەرنى راست ئېيتىۋاتىمەن . ئامان قېلىش ئۈچۈن سەندىن يىراقلىشىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىمەن . سەندەك كۈچلۈك بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇش مەندەك ئاجىزغا ياراشمايدۇ . ئاجىز كىشى كۈچلۈك دۈشمەندىن قاچمىقى لازىم . ئۇنداق قىلمىسا ، ئۇنىڭدىن بىرەر زەخمە يېتىپ قالسا ئۇنىڭغا ئىلاج قىلالماي قالىدۇ . ھازىرمۇ خۇددى سەن ئوۋچىدىن قاچقىنىڭغا ئوخشاشلا مېنىڭمۇ سەندىن ھەزەر قىلغىنىم ياخشى . بۇنىڭدىن كېيىن بىر ـ بىرىمىزگە شۇنچىلىك ئەقىدە قىلىشىپ ، روھىي سۆھبەت بىلەن كۈيايىلەنگىنىمىزمۇ تۈزۈك . بىزنىڭ بىر ـ بىرىمىز بىلەن قوشۇلۇشنى ئويلىشىمىز مۇمكىن بولمايدىغان خام خىيال ، مۇشۇنچىلىك ئۆتكەنگە قانائەت قىلمىقىمىز كېرەك .

مۇشۇك ناھايىتى كۆپ تېپىرلاپ ، يالۋۇرۇپ ، ئاجىزانە قىيا-
پەتتە كۆزلىرىگە ياش ئالغان بولسىمۇ ، ئاخىر ئۇ ئىككىسى :

ياردىن ئايرىدى تەقدىر ئىرادە ،
بولدى دىلىمنىڭ رەنجى زىيادە .

دېگەندەك بىر - بىرى بىلەن ۋىدالىشىپ ئىككىلىسى ئۆز ماكانىغا قاراپ كېتىشىپتۇ .

ئەقىللىق ۋە تەدبىرلىك رايغا بۇ ھېكايىنىڭ پايدىسى شۇكى ، سۈلھى قىلىدىغان چاغدا دۇشمەن بىلەنمۇ دوست بولۇپ ھاجەتنى راۋا قىلماق كېرەك . كۆزلىگەن مەقسەتكە ئېرىشكەن ھالەتتىمۇ ئېھتىياتنى تاشلىماسلىق كېرەك . مانا بىر ئاجىز چاشقان شۇنچىۋالا ئاپەتلەر ئارىسىدا قالغان بولسىمۇ ، غالىب دۇشمەنلەر ۋە زەبەردەس رەقىبلەر ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەن بولسىمۇ ، ياخشى چارە - تەدبىر ئارقىلىق ئۇلاردىن بىرى بىلەن دوست بولۇپ ، ئۇنىڭ ئاشنالىقىنىڭ ۋاستىسى بىلەن باشقىلارنىڭ ئۆزىگە زىيان سېلىشىدىن ئەمىن بولدى ھەمدە دەل ۋاقتىدا ئۆز ۋەدىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ بارلىق ئەقىل ئىگىلىرى ۋە پاراسەتلىك ئەربابلارغا تەجرىبە - ساۋاق يارىتىپ بەردى . ھەركىم بۇنىڭغا ئېھتىياج بولغان ۋاقتىدا بۇ تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ ، زۆرۈر بولغان چاغدا ئۇنىڭ مەزمۇنلىرىغا ئەمەل قىلسا ، ئەقىل ۋە تەدبىرنىڭ قوللىشى بىلەن ھەقىقىي بەخت - سائادەتلەرگە ئېرىشكۈسىدۇر .

قىلسا ھەر كىم ئەقىل يولىغا ئەمەل ،
ھېچ سەۋەبتىن ئۇ مالامەت تاپمىغاي .
يوقاتسا گەر پىتىنىنى تەدبىر بىلەن ،
ئاقىۋەت ئۇندىن نادامەت تاپمىغاي .
ئىش ئۆيىگە تەدبىرنى قىلسا تۇۋرۇك ،
ئۇ ئىمارەت ھېچ ھالاكەت تاپمىغاي .

سەككىزىنچى باب

ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىكى توغرىسىدا

پادىشاھىئالەم راي خۇش تەبەسسۇملۇق دانىشمەن ھەكىمگە شۇنداق دەپتۇ :

باشتىن ـ ئاخىر سۇبھىدەك روشەن ئىرۇر ئاق كۆڭلىڭىز ، بارچىدە تولغان كامالەتكە ھۇنەردۇر ئەقلىڭىز .

ـــ ئەيىب ـ نۇقساندىن خالي ۋە شەك ـ شۇبھىدىن يىراق بولغان سۆزلەر ئارقىلىق ، كۆچلۈك دۇشمەنلەر ھەم زەبەردەس رەقىبلەر تىكلىپ تۇرۇۋالغان ھەمدە قاچماقنىڭ يولى ئېتىلگەن چاغدا ، ئۇلاردىن بىرى بىلەن سۇلھى قىلىپ دوستلۇق توغرىسىدا ۋەدىلىشىپ تۇرۇپ پىتنە ۋە ئاپەتتىن ئەمىن بولغان ۋە ئۆزىنى قوغداش جەريانىدا پۇرسەت تېپىپ ، ئۆز ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان كىشىلەرنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ . ئۇلار ئېھتىيات بەرىكتىدىن ئاپەت گىردابىدىن سالامەت چىقىپتۇ . ئەمدى شۇنى ئىلتىماس قىلىمەنكى ، كىشىلەرنىڭ ئاداۋەتخورلاردىن ساقلىنىش ياكى ئۇلار بىلەن دوستلىشىشتىن قايسىبىرىنى تاللىشى لازىملىقىنى بايان قىلىپ بەرسەڭ بولاتتى . ئەگەر دۇشمەنلەردىن بىرەرسى مۇلايىملىق بىلەن خۇشامەت قىلسا ، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلماق كېرەكمۇ ياكى ئۇنى نەزەرگە ئىلماسلىق كېرەكمۇ ؟

بەرەھمەن شۇنداق دەپتۇ :

سىزدە باردۇر پادىشاھىم خۇددى دۇربۇندەك كۆڭۈل ،
ھەم يېتىلگەن كۆپ كامالەت بىرلە دانىشمەن ئەقىل .

—ھەر كىمكى روھۇل قۇددۇسنىڭ پەيزىدىن مەدەت ئالغان بولسا ، ھەرقانداق ئىشتا ئېھتىيات قىلىشنى ۋاجىپ دەپ بىلىدۇ ؛ ياخشىلىق بىلەن يامانلىق پەيتىنى ھەم پايدا بىلەن زىياننىڭ ۋاقتىنى ئوبدان بىلىدۇ . يەنە شۇنىسى ئېنىقكى ، ئاغرىنىپ قالغان دوستتىن ھەزەر قىلماق ، ئۇنىڭ ئېتىقادىنىڭ ئۆزگىرىپ قالغانلىقىنى چۈشەنگەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن گۇمان قىلماق ئامانلىق ئۈچۈن زۆرۈردۇر .

سەندىن ئاغرىنغان كىشىدىن دائىما قىلغىن ھەزەر ،
ھەرقاچان بىر قەست بىلەن ئۇ ساڭا يەتكۈزگەي زەرەر .

گەرچە كۆرۈنۈشتە مەنپەئەت يەتكۈزگەندەك قىلسىمۇ ، ئاخىرىدا ئۇ چوقۇم بىر زەرەر يەتكۈزىدۇ . ھەر كىشى ئاداۋەت ئەھلىدىن بىرەر زەرەر يېتىپ قېلىش ئېھتىمالىنى پەرەز قىلسا ، ئۇلارنىڭ تىل ياغلىمىچىلىقلىرىغا ھەرگىز ئالدانماسلىقى ، ھوشيارلىقىنى ئۆستۈرۈشى كېرەك . ئەگەر بۇ ئىشتا غاپىللىق قىلىدىغان بولسا ، ئۆز جېنىغا ئاپەت تېغىنى ئۈرگەن ۋە ئۆز كۆكسىنىڭ ئوچىقىغا بالا ئوتىنى يانداۋرغان بولىدۇ .

ھەر كىشىگە دۇشمىنى كۆپ دەردۇ كۈلپەت كەلتۈرۈر ،
ھەر بالايۇ ھەر قازا ، ھەرياڭزا ئاپەت كەلتۈرۈر .

بۇ توغرىدىكى ھېكايىلەر ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ كۆڭۈل دەپتىرىگە پۈتۈلگەن بولۇپ ، ئۇلاردىن بىرى ئىبنى مۇدەييىن بىلەن

قەيزەنىڭ قىسسىسىدۇر .
— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ دابىشلىم شاھ .
— بۇرۇن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بىدپاي ھەكىم .

ئىبنى مۇدەييىن بىلەن قەيزىنىڭ ھېكايىسى

بۇرۇن ، ئىبنى مۇدەييىن ئىسىملىك بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن . ئۇ ئالىي ھىممەتلىك ، بەخت دۆلەتلىك ، توغرا تەدبىرلىك بىر پادىشاھ بولۇپ ، سەلتەنەت دەرىجىسىگە لايىق مۇبارەك تەختىنى شانۇشەۋكەت نەقىشلىرى بىلەن زىننەتلەپ ، خۇددى ئاسمان ئايۇانىدەك مۇستەھكەملىگەن ھەم ئۇلۇغلۇق قەسىرىنىڭ كۈنگۇرىسىنى ھەشەمەتلىنىڭ مەدىتى بىلەن پەلەك ئەۋجىدىن ئۆتكۈزگەنىكەن .

بېشى كۆككە تاقاشقان تەختى گويا جەمشىتتەك ،
مەرتىۋىسى پەلەكتەك ، بەختى ئاي ۋە قۇياشتەك .

بۇ پادىشاھ ئوردىسىدا بىر تورغاينى باققان بولۇپ ، ئۇنىڭغا قەيزە دەپ ئىسىم قويغانىكەن . قەيزەمۇ ناھايىتى چىرايلىق ۋە خۇش كۆرۈنۈشلۈك بىر قۇش بولۇپ ، شېرىن سۆزلەرنى ھەم خىلمۇخىل مىسال - تەمسىللەرنى سۆزلەپ بېرىدىكەن . پادىشاھ دائىم ئۇنىڭ خىلمۇخىل ھېكايىلىرى ۋە رەڭگارەڭ رىۋايەتلىرىنى ئاڭلاپ ، ئۆز كۆڭلىنى خۇشال قىلىدىكەن .

دانىشمەنلەرگە ھېكايەت خوپ ئىرۇر ،
ئاقىللارغا ياخشى سۆز مەھبۇب ئىرۇر .
بولسىڭىز شېرىن مىسالدىن بەھرىمەن ،
سىزگە قىلغاي كاتتا شاھلارمۇ پىسەن .

قەيزە كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھنىڭ قەسىرىدە تۇخۇم قويۇپ بالا چىقىرىپتۇ . پادىشاھ ئۇنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەچكە ، دەرھال بۇيرۇق بېرىپ ، ئۇنى ھەرەم سارىيىغا يۆتكىگۈزۈپ : «بالىسى بىلەن ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىڭلار» دەپ پەرمان چۈشۈرۈپتۇ . دەل شۇ كۈنى پادىشاھنىڭ خوتۇنىمۇ چىھرىسى ئاپتىپىدىن دۆلەت نۇرى چېچىلىپ تۇرغان ، ئەھۋال سەھىپىلىرىدىن سائادەت شولىسى چاقناپ تۇرغان بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ .

چىھرىسى خۇش مۇبارەك پەرىشتىدەك تەلئىتى ،
چاچار ئىدى يۇلتۇزى بەختۇ تەلەي نۇرىنى .
كامال چەرخى ئەۋجىدە ھېچبىر كىشى كۆرمىگەن ،
بۇ سۇپەتلىك تولۇن ئاي رۇخسارىنى - يۈزىنى .

قەيزىنىڭ بالىسى چوڭ بولغۇچە ، شاھزادىمۇ ئۆسۈپ يېتىلىپ-تۇ ۋە ئۇلار بىر - بىرى بىلەن پۈتۈنلەي ئۇلپەت بولۇشۇپتۇ . شاھزادە داۋاملىق قەيزىنىڭ بالىسىنى قولىدا تۇتۇپ ئويناىدىكەن .

قەيزە بولسا ھەر كۈنى تاغلار ۋە ئورمانلىقلارغا بېرىپ كىشى كۆرمىگەن ۋە بىلمىگەن مېۋىلەردىن ئىككى دانىدىن ئېلىپ كېلىپ ئۇنىڭ بىرىنى شاھزادىگە بېرىپ ، يەنە بىرىنى ئۆز بالىسىغا يېگۈزىدىكەن . بۇ مېۋىلەرنىڭ پايدىسى بىلەن ئۇنىڭ بالىسىمۇ كۈندىن - كۈنگە چوڭىيىپتۇ .

زامان زامانلار ئۆتۈپ ، ئۇلارنىڭ كۈچى ئارتىپ ،
باھار مايسىلىرىدەك ھەر دەمسېرى باش تارتىپ .

پادىشاھ قەيزىنىڭ بۇ خىزمىتىنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدىكەن ھەم دائىم ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلدۈرىدىكەن . شۇ تەرىقىدە بىر نەچچە زامان ئۆتۈپتۇ . بىر كۈنى قەيزە مېۋە ئەكىلىشكە كەتكەندە ، بالىسى شاھزادىنىڭ قۇچىقىغا سەكرەپ چىقىپ پەنجىسى بىلەن

شاهزادىنىڭ قولىنى مەھكەم قامالالاپ ، ئۇنىڭ قولىنى يارىلاندۇ- رۇپ قويۇپتۇ . شاھزادىنىڭ شۇئان غەزىپى ئۆرلەپ ، ئۇلپەت ۋە دوستلۇق ھەققىنى ئۇنتۇپ ، ئۇنىڭ پۈتىدىن تۇتۇپ يەرگە ئۇرغاند- كەن ، بىچارە قۇش تۇپراق بىلەن يەكسان بوپتۇ - دە ، روھى بەدەن قەپىسىدىن چىقىپ يوقلۇق مەملىكىتىگە راۋان بوپتۇ .

كۆز بورانى بۇ گۈلشەنگە زور قەھرى بىلەن يەتتى ،
بارلىق شاخ يوپۇرماقلارنى بىردىن تۆكتى - دە ، كەتتى .

قەيزە قايتىپ كېلىپ بالىسىنىڭ ئۆلۈك يانقانلىقىنى كۆرۈپ ، ھوشىدىن كېتىپ ، دەردلىك پىغانى ئۆرلەپ ، كۆزىگە قىزىللىق تىقىلىپتۇ . ئۇ ناله - پەريادىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ :

كۆزلىرىمدە قالمىدى نۇر بۇ قارا ئالەم ئارا ،
دىلدا شادلىق نېمە قىلسۇن ئەمدى بۇنچە غەم ئارا .

دەپتۇ ۋە ئېچىنىشلىق ناله - زار قىلغاندىن كېيىن يەنە ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ بالا ئوتنى ئۆزۈمگە ئۆزۈم ياقتىم ھەم پاراغەت تەختد- نى مېھنەت ماتاسىغا ئۆزۈم ئالماشتۇردۇم . مەن بىر تورغاي بول- غاندىكىن ، يا بىر تىكەن بېشىدا ، يا بىر تاغ تېشىدا ئۇۋا تۇتۇپ بالامنى باقماي ، پادىشاھنىڭ سارىيىدا ئۇۋا قۇرۇشۇمنىڭ نېمە پايدىسى ؟ پادىشاھنىڭ بالىسىدىن خەۋەر ئېلىشىپ بېرىشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟ سەھرادىكى ئۇۋا بىلەن ئوزۇقلا قانائەت قىلغان بولسام ، بۇنداق بالاغا مۇپتىلا بولمىغان بولاتتىمغۇ ؟ ئىلگىرى ئۆتكەن دانىش- مەنلەرمۇ : «زالىملارنىڭ سۆھبىتىدە بولغان كىشىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي ! چۈنكى ئۇلارنىڭ ۋەدىلىرىنىڭ يېپلىرى ناھايىتى بوش بولد- دۇ . ۋاپالىرىنىڭ بىناسى ناھايىتى ئاجىز بولىدۇ . ئۇلارنىڭ ئالدىدا يا ئەقىدە - ئىخلاسىنىڭ ئېتىبارى يوق ، يا خىزمەت ۋە مۇلازىمەت- نىڭ قەدىر - قىممىتى يوق . ئۇلار گۇناھنى ئەپۇ قىلماقنى ھارام

دەپ بىلدۇ . كىشىنىڭ ھەققىنى زايە قىلماقنى بولسا ھالال سانايدۇ . ئۆز ئىخلاسمەنلىرىنىڭ ۋاپادارلىق ۋە تەرەپتارلىقلىرىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان ئۇنداق كىشىلەرنىڭ سۆھبىتىدىن كىشىگە نېمە ھاسىل بولسۇن ؟ ، دېگەنىكەن .

ھوشيار بولساڭ قىلما ئۇنداق كىشىلەرنىڭ خىزمىتىن ، خىزمىتىڭ ھەققىگە مىننەتدار بولۇشنى بىلمىسە .

دېگەن گەپ بىلەن

ئاتىماق مۇمكىن ئەمەستۇر ئۇ كىشىنىڭ نامىنى ، ئۇنتۇما ئۇ يار ـ دوستلار سۆھبىتىنىڭ ھەققىنى .

دېگەن گەپنى بىلىپ تۇرۇپ ، ئۆزىنىڭ يامان ئىشلىرىنى ياخشى دەپ بىلىدىغان ، باشقىلارنىڭ ھۇنەرلىرىنى ئەيىب دەپ سانايدىغان كىشىلەر بىلەن ئۇلپەت بوپتىمەن . ئەمدى مەنمۇ مۇكاپات ۋە جازا ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋەتمەسلىكىم ۋە بۇ ۋاپاغا جاپا قىلىدىغان زالىم ـ قانخورلاردىن پەرزەنتىمنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماستىن توختىماسلىقىم كېرەك .

مېھىر ـ شەپقەتنى كۆڭۈلدىن كۆتۈرۈپ ، باشلىغايمەن ئەمدى دۇشمەنلىك ئىشىن . »

دەپتۇ ۋە ئۇچۇپ بېرىپلا ، شاھزادىنىڭ كۆزلىرىنى چوقۇپ قارىغۇ قىلىۋېتىپ ، قەسىرنىڭ كۈنگۈرىسىدە ئولتۇرۇپتۇ . مۇلازىملار بۇ ھالدىن پادىشاھنى خەۋەرلەندۈرۈپتۇ . پادىشاھ ئوغلى ئۇچۇن كۆزلىرىدىن ياشلارنى ئاققۇزۇپ ، بىر ھىيلە بىلەن ئۇ قۇشنى مىكىر دامىغا چۈشۈرۈپ ، بالا قەپىسىدە مەھبۇس قىلىپ ، قىلغان گۇناھىغا لايىق جازا بەرمەكچى بوپتۇ . شۇڭا پادىشاھ قەسىرنىڭ تۆۋىگە

چۇشۇپ ، قەيزىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي ئۇلپىتىم ، مېنىڭ قېشىمغا چۇشكىن ، سەندىن بىرەر خاتالىق سادىر بولۇپ قالغان بولسا مەيلى . سەن خاتىرجەم بولۇپ قېشىمغا چۇشۇڭ . مېنىڭ سۆھبىتىمگە بەرھەم بېرىپ ئەيش - ئىشرىتىم كۆچىتىنى سولاشتۇرما .
— ئەي پادىشاھ ، — دەپتۇ قەيزە ، — ھەقىقەتەنمۇ سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىش بىزدەك مۇلازىملارغا پەرھىز ئىدى . مەن شۇنچە زامانىلاردىن بېرى ئاشۇ ئەقىدە بىلەن يۈرۈپ : «بۇ ئۆمرۇمدە ماڭا سېنىڭ دەرگاھىڭدىن بۆلەك سائادەت كەئىبسى بولماس ، ھەمىمىتىمنىڭ ئېتىنى ساڭا مۇلازىمەت قىلىش مەيداندىن بۆلەك يەردە چاپتۇرماسمەن » دەپ ئويلايتتىم ھەمدە : «مەرھىمىتىڭنىڭ سايىسىدە ھەرەم كەپتەرلىرىدەك خاتىرجەم ۋە خۇشال - خۇرام يۈرەرمەن ، مۇرۇڭۇتىڭنى ئاقلاش ئۈچۈن جان - دىل بىلەن تىرىشىپ يۈقىرى مەرتىۋىلەرگە چىقارمەن » دەپ ئۈمىد قىلغانىدىم . ئەمدى قارىسام ، سەلتەنەت ھەرىمىدىكى ھاجىلارنىڭ قۇربانلىقلىرىدەك پەرزەنتلىرىمنىڭ قېنى تۆكۈلۈپتۇ . بۇنداق ھالەتتە مەندە قانداقمۇ بۇ ئۆينى تاۋاپ قىلىش ئارزۇسى بولسۇن ؟ شۇ ھالدىمۇ شېرىن جاندىن ئۈمىد بارلىقىنى بىلسەم ئىدى ، «لەببەي » دەپ خىزمەت ئېھرامىنى باغلىغان بولاتتىم . لېكىن :

بۇ تۇزاقتىن قايسىبىر قۇش قۇتۇلسا گەر ،
قايتىپ كەلمەس بۇ تامانغا ئىككىنچى رەت .

دېگەندەك ، ھېچبىر كىشى ئۆزىنى يىلان - چايانغا ئىككى قېتىم چاقتۇرمايدۇ ۋە ھېچبىر زېرەك كىشى بىر نەرسىنى ئىككى قېتىم سىنىمايدۇ .

بۇ مىسالنى ئەقىل ئەھلى ياخشى ئېيتقان ، ئەي يىگىت : «سىنىغانىنى سىنىماق ھەردەم نادامەت كەلتۇرەر » .

سېنىڭ كۆڭلۈڭگىمۇ روشەنكى ، كىشىلەر گۈناھكارنىڭ گۈنا-
ھىنى ئەپۇ قىلىشىدۇ . لېكىن ئاخىر ئۇنى كىچىككىنە بىر باھانە
بىلەن جازاغا تارتىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭ بەختى يار بېرىپ ئۆزى قۇتۇل-
سا ، پەرزەنت ۋە نەۋرىلىرىگە ئۇنىڭ ئىنتىقامىنى يەتكۈزىدۇ . چۈن-
كى بۇ سۈپەت ئالىمنىڭ تەبىئىتى مۇكاپاتنى لازىم تۇتقۇچىدۇر .
روزغارنىڭ تەبىئىتى جازا بەرمەكنى ۋاجىپ بىلىدۇ . بۇ خۇددى
سېنىڭ ئوغلۇڭ مېنىڭ پەرزەنتىمگە زۇلۇم قىلغاچقا ، ئىختىيار-
سىز ھالدا مەنمۇ ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالغاندەك بىر ئىش . ھەر كىم
زۇلۇم قەدەھىدىن شاراب ئىچكەن بولسا ، ئۇ بالا خۇمارلىقىنىڭ
مۇپتىلاسى بولماي مۇمكىن ئەمەس . ھەر كىشى ئاچچىق تاۋۇز
تېرىغان بولسا ، ناشىكەر يەيمەن دەپ تەمە قىلماسلىقى كېرەك .
سەن تېخى ھېلىقى دانادىلنىڭ ھېكايىسىنى ، قاراقچىلارنىڭ ئۆز
جازاسىنى تارتقانلىقىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— رەقە شەھىرىدە بىر دەرۋىش بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسى-
نى باشلاپتۇ قەيزە .

دانادىل بىلەن قاراقچىلارنىڭ ھېكايىسى

رەقە شەھىرىدە ئەدەپلىكلىكى ۋە ياخشى ئەخلاقى بىلەن تونۇل-
غان ، خۇي - پەيلىنىڭ كۆچىتى ساپلىق ۋە ياخشى ئادەت يوپۇرماق-
لىرى بىلەن بېزەلگەن ، كۆڭلى مەرىپەت ھەقىقىتىگە دانا بولغان
بىر دەرۋىش بار ئىكەن . ئۇنى كىشىلەر دانادىل دەپ ئاتىشىدىكەن .
شەھەر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ - ئۇششاقلىرى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئىخلاس
ۋە ئېتىقاد قىلىدىكەن .

ھەركىشىكىم مەرىپەتنى قىلسا ھاسىل ،
بولغۇسىدۇر جانغا راھەت مەلھەمى دىل .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ دەرۋىش كەئبىنى تاۋاپ قىلماقچى بولۇپ سەپەر قىپتۇ . يولدا ھەمراھسىز كېتىۋاتقىنىدا ئۇنىڭغا بىر توپ قاراقچىلار ئۇچراپ قاپتۇ . قاراقچىلار : «ئۇنىڭ پۇلى جىق ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلماقچى بولۇشۇپتۇ .

— مەندە دۇنيالىقتىن ھەج يولىغا ئوزۇق بولغۇدەك بىر نەرسە يوق ،— دەپتۇ دانادىل ،— ئەگەر مەندە بار نەرسىلەر بىلەن غەرەزلىرىڭلار ھاسىل بولىدىغان بولسا ، ھەممىنى ئېلىڭلار ـ دە ، قويۇۋېتىڭلار . مەن تەۋەككۈلگە تايىنىپ ، بۇ يولنى داۋاملاشتۇرۇپ ، ئىنتىزارلىق كۆزۈمگە ھەرەم ئاستانىسىنىڭ تۇپرىقىنى تۇتىيا قىلىپ تارتىمەن .

ئاستانىگە يېقىلاي ، قاچان بېرىپ بەيتۇللا ،
تۇپرىقىنى مەن قاچان كۆزگە قىلاي تۇتىيا .

لېكىن رەھىمسىز قاراقچىلار ئۇنىڭ سۆزىگە ئىلتىپات قىلماستىن ئۇنىڭغا شەمشەر تەڭلەپتۇ . بىچارە ھەيران بولۇپ ئۆزىگە يار ۋە مەدەتكار تاپماقچى بولۇپ ، ھەر تەرەپكە تەلمۈرۈپ قاراپتۇ . لېكىن بۇ ھەيۋەتلىك سەھرا ۋە خەۋپلىك چۆل ئىچىدە ئۇنىڭغا ھېچبىر نىجاتكار ئۇچرىماپتۇ . دانادىل ئاخىر ئاسمانغا قاراپ ، بىر توپ تۇرنىلارنىڭ كۆكتە ئۇچۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ . ئۇ تۇرنىلارغا قاراپ : «ھەي جانىۋارلار ! مەن بۇ بايا‌ۋاندا زالىملارنىڭ قولىغا گىرىپتار بولۇپ قالدىم . بارلىق خۇپىيانە ـ سىرلارنى بىلگۈچى ئاللاتائالادىن باشقا ھېچكىم مېنىڭ ھالىمدىن خەۋەردار ئەمەس . سىلەر بۇ جامائەتتىن مېنىڭ قېنىمنى تىلەڭلار !» دەپ ۋارقىراپتۇ .

بۇنى ئاڭلىغان قاراقچىلار ئۇنىڭ سۆزىدىن كۈلۈپ كېتىپ سوراپتۇ :

— ھەي ! ئىسمىڭ نېمە ؟

— مېنى دانادىل دەپ ئاتىشىدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دانا-دىل .

— سېنىڭ دىلىڭدا دانالىقتىن قىلچە ئەسەر يوق بىر ئەقىلسىز ئادەم ئىكەنسەنغۇ ! كىمنىڭ ئەقلى بولمىسا ، ئۇنى ئۆلتۈرسە ئۇۋالى بولمايدۇ . ئۆلتۈرۈڭلار بۇنى ،— دېيىشىپتۇ قاراقچىلار .

— مەن ماڭا قىلغان زۇلمىڭلارنىڭ جازاسىغا پات پۇرسەتتە ئۇچرايدىغانلىقىڭلارغا ئىشارەت قىلىپ بۇ سۆزنى ئېيتىۋاتىمەن . لېكىن كىمكى ھەقىقەتنى چۈشىنىشتىن مەھرۇم قالغان بولسا ، مېنىڭ بۇ سۆزۈمنى چۈشەنمەيدۇ ،— دەپتۇ دانادىل .

گەرچە دانادىل ھەرقانچە سۆزلىگەن بولسىمۇ ، قاراقچىلار ئۇ-نىڭ سۆزىنى ئاڭلىماي ، ئۇنى ئەلەم خەنجىرى بىلەن ئۆلتۈرۈپ مېلىنى بۇلاپتۇ .

ھەر كىمەرسە بىلگەن بولسا ھەقىقەتنى ،
ئاڭلار ئىدى شۇنداق ياخشى نەسىھەتنى .

ئۇنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى شەھەر ئەھلىگە يەتكەندىن كېيىن ، ھەممەيلەن ئەپسۇسلىنىپ ، قاراقچىلارنى تۇتۇشنىڭ پېيىدا يۈرۈ-شۈپتۇ .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھېيت كۈنى ھەممە خالايىق ناماز ئوقۇش ئۈچۈن ھېيتگاھقا يىغىلىپتۇ . دانادىلنى ئۆلتۈرگەن قاراقچىلارمۇ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپتۇ . دەل شۇ پەيتتە ، ئاسماندا بىر توپ تۇرنىلار پەيدا بوپتۇ - دە ، قاراقچىلارنىڭ بېشىغا كېلىپ شۇنداق يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىشىپ ، ناله - پەرياد قىلىشقا باشلاپتۇ-كى ، ئۇلارنىڭ غوۋغاسى بىلەن نامازغا كەلگەن بارلىق كىشىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشىپتۇ . شۇ چاغدا قاراقچىلاردىن بىرى ئىس-تىھزا بىلەن كۈلۈپ يېنىدىكىلەردىن بىرىگە :

— بۇ تۇرنىلار دانادىلنىڭ ۋەسىيىتى بىلەن بىزدىن ئۇنىڭ قېنىنى تەلەپ قىلىۋاتامدۇ نېمە ؟— دەپتۇ .

شۇ چاغدا ئۇنىڭ سۆزىنى قاراقچىلارغا يېقىنراق بىر جايدا تۇرغان شەھەر خەلقىدىن بىرى ئاڭلاپ قېلىپ ، دەرھال خالايىققا ئاشكارا قىپتۇ . كىشىلەر ئۇلارنى تۇتۇپ قازىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ . قازىنىڭ ئالدىدا ئۇلار ئۆز گۇناھلىرىغا ئىقرار بولۇشۇپ ، ناھەق قان تۆككەنلىكىنىڭ جازاسى ، دانادىلىنىڭ قىساسى ئۇچۇن ئۆلتۇرۇلۇپتۇ .

كىمكى زۇلۇم كامانىغا سالسا زەي ،
لەنەت ئوقىغا ئۆزىن قىلغاي نىشان .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۇردۇمكى ، ئەي پادىشاھ ، شاھزادىگە زەخىم يەتكۈزگەنلىكىم ئىنتىقام شەمشىرى ۋە جازا ئوقىدىن ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشىڭ ، ھەرقانداق بىر ئاجىز جاندا ۋاراغمۇ ئازار بېرىشكە بولمايدىغانلىقىنى بىلىشىڭ كېرەك . ھازىر ماڭا ئەقىلنىڭ ھۆكمى شۇكى ، مەن سېنىڭ بۇيرۇقۇڭغا بويسۇنمايمەن ، چاچقان ھېيلە - مىكىر دانىلىرىڭنى چوقۇمايمەن .

— ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست ،— دەپتۇ پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن ،— گەرچە سېنىڭ سۆزلىرىڭ ھېكمەت تەقەززاسىدىن بولغان بولسىمۇ ، ئەسلىدە بۇ گۇناھنى ئوغلۇم سادىر قىلغانلىقىنى مەنمۇ بىلىمەن ! ئۇ سېنىڭ بالاڭنى سەۋەبسىز ئۆلتۈرگەنلىكى ئۇچۇن ئۆز جاجىسىنى يېدى . ھېلىمۇ ياخشى ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلماي ، كور قىلماق بىلەنلا بولدى قىلغانلىقىڭ ئۇچۇن سەندىن مىننەتدارمەن . ھېچقىسى يوق ، سەنمۇ مالال بولما ، مەنمۇ رەنجىمەيمەن . بولدى ئەمدى ، مېنىڭ سۆزۈمگە كىرگىن . مېنىمۇ پىراقىڭ ئوتىدا بىھۇدە كۆيدۈرمە . بىلگىنكى ، مەن ئىنتىقام ئېلىشنى ئەيىب بىلىمەن ، ئەپۇ قىلىشنى ياخشى كۆرىمەن . مەن ھەرگىز ياخشى ئىشتىن يۈز ئۆرۈپ ، ئەيىب ئىشقا قەدەم قويمايمەن . شۇ تاپتا سېنىڭ يامانلىقىڭغا ياخشىلىق قىلىش غەرىزىم بار . مەن ئەزەلدىن ھەر كىمدىن بىر زەرە كۆر-

سەم ، ئۇنىڭغا نەپ يەتكۈزۈپ كەلگەنمەن .
— مېنىڭ يەنە قايتىپ كەلمىكىم مۇمكىن ئەمەس ،— دەپتۇ قەيزە ،— چۈنكى ئەقىللىق كىشىلەر ئازار تاپقان دوستىنىڭ سۆھبىتىدىن قاچقان . بۇزرۇكلەر : «ئازار يېگەن كىشى ھەرقانچە كۆڭۈل ئىزدەپ مەرھەمەتلەرنى كۆرسەتسىمۇ ، ھەر قانچە ئىززەت - ئىكرام قىلسىمۇ ئۇنىڭغا ئالدانماسلىق ، بەلكى بەتگۈمان بولۇپ يىراقراق قاچماق پەرھىزدۇر» دەپ ئېيتقان .

ئەزىزىم گەر ئازار بەرسەڭ كىشىگە ،
قىلما ئۇندىن ھەرگىز ۋاپا ئىشەنچە .
ئارتار ئۇنىڭ گۇمانى بىلەن شۇبھىسى ،
خىزمىتىڭنى قانچە قىلساڭ زىيادە .

— بۇ سۆزۈڭنى قوي ، قەيزە ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ئۇرۇق - تۇغقان ، يار - بۇرادەرلىرىڭدىن ھېچكىمنىڭ ساڭا مەنچىلىك يېقىن ئەمەسلىكىنى سەنمۇ بىلىسەن . مەن ساڭا ھېچقاچان يامانلىق كۆزلىمەيمەن . خۇسۇسەن ، مەن سەندىن ئىنتىقام ئېلىش قەستىدە بولمايمەن . سەن ماڭا پەرزەنتتەك ئەزىز ۋە جاندەك شېرىنسەن .
— ئۇرۇق - تۇغقانلار توغرىسىدا ھۆكۈمالار مۇنداق بىر سۆزنى شۇنداق يوسۇندا تەپسىلىي بايان قىلغان : «ئاتا - ئانىلار ھەقىقىي دوست ، بىر قورساقتىن چىققان تۇغقانلار دوست ۋە رەپىق بولىدۇ . تاغىلار ئاشىناغا ئوخشاش ، قىزلار بولسا دۇشمەنگە يېقىنراق بولىدۇ . باشقا تۇغقانلار يات ھېسابىدا ، ئەمما ئوغۇل بولسا يادىكاردۇر ھەمدە شۇ كىشىنىڭ ئۆزىدەك بولىدۇ . باشقىلار بولسا ئىززەت - ھۆرمەتتە ئوغۇلغا باراۋەر بولالمايدۇ» دەپ كۆرسەتكەن . مەنمۇ سەن ئۇچۇن ھەرگىز ئوغۇل ئورنىدا بولالمايمەن . مەن شۇنى پەرەز قىلالايمەنكى ، سەن مېنى ئوغۇل ئورنىدا كۆرگەندەك قىلغىنىڭ بىلەن ئۆزۈڭگە بالايىئاپەت يەتكەن چاغدا تاشلىۋېتىسەن . بىراۋ

بىراۋغا ھەرقانچە «مەن ساڭا جېنىمنى پىدا قىلىمەن» دېگىنى بىلەن ، جانغا تاقىلىدىغان بىرەر ھادىسە ياكى بىرەر ھالاكەتلىك ۋەقە يۈز بېرىپ قالىدىغان بولسا ، يۈزلەرچە تەرەددۇت ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئۆز جېنىنى قۇتقۇزىدۇكى ، ھەرگىز باشقىلارغا ئۆز جېنىنى پىدا قىلالمايدۇ . سەن ھېلىقى كەمپىر بىلەن ئۇنىڭ قىزىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— بىر قېرى كەمپىرنىڭ ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە .

كەمپىر بىلەن قىزنىڭ ھېكايىسى

بىر قېرى كەمپىرنىڭ ئىپپەت پەردىسى ئىچىدە ئولتۇرغان مۇھتىي ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن . تولۇن ئاي ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ تابىدىن رەشك ئېتىدىكەن ، ئالەمنى قىزىتقۇچى ئاپتاپ ئۇنىڭ يۈزىگە كۇنداشلىق قىلىپ خىجالەت تەرىگە چۆمۈلدىكەن .

شېرىن سۆزى بېغىشلايتتى ئەلگە ھوش ،
لەززەتتە ئۇ بولۇپ گويا قەنتپۇرۇش .

قازايى قەدەر بىلەن ئۇ گۈل يۈزلۈككە روزغارنىڭ كۆزى تېگىپ ، كېسەللىك ياستۇقىغا باش قويۇپتۇ ۋە جامالىنىڭ گۈلشىنىدە قىزىللىق ئورنىغا زەپىرەڭلىك ئالمىشىپتۇ . كۈمۈشتەك ئاق بەدىنى ھارارەت قىزىتمىسىدىن قۇرۇق - قاقشال بولۇپ ، چىگگىلەك چاچلىرى تەپ ھارارىتىدىن سارغىيىپتۇ .

پۈرلىشىپ ئىپار پۇراقلىق زۇلفى ،
نۇرسىزلىنىپتۇ نازىنىن كۆزى .

كەمپىر قىزىنىڭ بېشىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ ، كۆزلىرىدىن يالۇرۇش ياشلىرىنى تۆكۈپ :

— ئەي جېنىم بالام ! جېنىم ساڭا پىدا بولسۇن . بۇ بېشىم سېنىڭ ئايىغىڭ ئاستىدىكى تۇپراق بولسۇن . مەن جېنىمنى ساڭا تەسەددۇق قىلىمەن . ئەگەر بېشىڭدا كېسەل بولسا ، مېنى بېشىڭ-دىن ئايلاندۇرغىن ، بالام ، — دەپ ، ھەر سەھەرلەردە ناله قىلىپ ئاھ تارتىدىكەن . گاھىدا بولسا خۇداغا ئىلتىجا قىلىپ : «خۇدايا ، تېخى جاھانىڭ لەززىتىنى كۆرمىگەن بۇ بىچارىگە رەھىم قىلىپ ، مەندەك جېنىدىن تويغان كەمپىرنى ئۇنىڭ ئورنىغا قۇربان قىلغىن .

مەيلى ئۆمرۇم ئاز ۋە يا كۆپ بولمىسۇن ،
ئال مېنىڭدىن ، قىل ئۇنىڭ ئۆمرىن ئۇزۇن .
ئەگسىمۇ مەيلى مېنىڭ قەددىمنى غەم ،
شۇ قىزىمنىڭ بولمىسۇن بىر مويى كەم» .

دەپ تىلەيدىكەن . ئىشقىلىپ ، كەمپىر ئانىلىق مېھرى بىلەن كېچە - كۈندۈز زارلىنىپ دۇئا قىلىپ ، يۈرەك پارىسى بولغان پەرزەنتىگە جېنىنى پىدا قىلىشقا تەييار تۇرىدىكەن .

بىر كۈنى كەمپىرنىڭ كالىسى ئوتلاۋاتقان يېرىدىن قايتىپ كېلىپ ئاشخانىغا كىرىپ ، قازاندىكى غىزانى پۈراپ بېشىنى تىقىپلا غىزانى يېيىشكە باشلاپتۇ . غىزا تۇگىگەندىن كېيىن بېشىنى كۆ-تۈرگەنىكەن ، قازاننىڭ گىرۋىكى مۆڭگۈزىگە ئىلىشىپ قېلىپ بې-شىنى چىقىرالماي قازاننى بېشىغا كىيگەن پېتىچە ئۆينىڭ ئىچىدە ئۇ بۇلۇڭدىن بۇ بۇلۇڭغا يۇگۈرۈشكە باشلاپتۇ .

كالا ئۆيگە كىرگەندە كەمپىر يوق بولغاچقا ،بۇ ھادىسىدىن بىخەۋەر ئۆيگە كىرىپتۇ ۋە ئۆي ئىچىدە غەلىتە شەكىللىك ، ھەيۋەت-لىك بىر نەرسىنىڭ يۇگۈرۈپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ : «مۇھتە-ىنىڭ جېنىنى ئالغىلى ئەزرائىل كەلگەن ئوخشايدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ داد - پەرياد كۆتۈرۈپ زارلىنىپتۇ :

ئەي ئەزرائىل مەن مۇھىتى ئەمەسمەن ،
مەن كەمپىرمەن ئۇنىڭغا ئوخشىماسمەن .
كەلگەن بولساڭ ئۇنىڭ جېنىن ئالغايسەن ،
ئۆي ئىچىگە كىرىپ ئۇنى تاپقايسەن .
ياش مۇھىتى بولسا قەستىڭ ، ئال ئۇنى ،
ئۆيگە كىرىپ تاپ ئۇنى ، قويغىن مېنى .
گەرچە ئەزىز بولسىمۇ ئوغۇل ۋە قىز ،
بولماس ئىكەن كىشىگە جاندەك ئەزىز .

مەن بۇگۈنكى كۈندە سەن بىلەن بولغان ھەممە ئالاقىنى ئۈزدىم . مەن ھەمدە خالايىقتىنمۇ ئۆزۈمنى تارتىمەن . مەن سېنىڭ خىزمىتىڭدە يۈرۈپ ئۆزۈمگە شۇنداق بىر دەرد ـ ئەلەم تېپىۋالدىمكى ، مېنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىم ئەمدى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئەلەمنى كۆتۈرەلمەيدۇ . قايسى جانۋارلاردا ئۆزىنىڭ جىگەر پارىسىنى زۇلۇم ئوتىدا كاۋاپ قىلىپ ، ۋۇجۇدىنىڭ مېۋىسىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ شامىلىدا بەربات قىلىۋېتىشكە ، كۆزىنىڭ نۇرىنى ۋە كۆڭلىنىڭ سەرۋىرىنى يوق قىلىۋېتىشكە تاقەت بولسۇن؟ شۇنداق ھالەتتە تۇرۇپ ، ئۇ قانداقسىگە باشقىلارنىڭ پەرزەنتىدىن ئەندىشە قىلالىسۇن ؟ ئۇنىڭدىن تاشقىرى ، مەن ئۆز جېنىمدىن خاتىرجەم ئەمەسمەن . بۇ ھالدا سېنىڭ بۇنداق سالام ـ تەزىم ۋە خۇشامەتلىرىڭگە ئالدىنىش ئەقىلدىن يىراقتۇر . ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا مەغرىب بىلەن مەشرىقتەك پەرق بار .

ۋىسالدىن ئەگەر بولسا رەنج پەيدا ،
ئۇنداق ۋىسالنى تاپمىغان ئەلا .

— ھەر نېمە قىلساڭمۇ قىپسەن ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — ئەگەر قىلغۇلۇقنى سەن ئاۋۋال قىلغان بولساڭ ، قاچساڭمۇ توغرا بولاتتى . لېكىن سەن قىساس تەرىقىسىدە ئىش قىلدىڭ . جازا توغرىسى

دا ئەمەل كۆرسەتتىڭ . قىلغانلىرىڭ ئادالەتنىڭ قائىدە - يوسۇنىغا ياتىدۇ . ھەرقانداق ئىنساپلىق قازى ئوغلۇمدىن سادىر بولغان ئا- شۇنداق گۇناھ ئۈچۈن مۇشۇنداق جازانى بۇيرۇغان بولاتتى . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، سېنىڭ نەپرەتلىنىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ياخشىراق ئويلاپ كۆر ، پەرزەنتىم تۇغۇلۇشتىن ئىلگىرىمۇ سەن ماڭا ئولپەت ۋە ھەمدەم ئىدىڭغۇ؟ ئوغلۇم يورۇق دۇنياغا ئاپىرىدە بولغاندىن كېيىن مەندىكى ئاتىلىق مېھرى ئۇنى ياخشى كۆرۈشكە تەقەززا قىلدى . شۇ ھالدىمۇ يەنە سېنى شېرىك قىلدىم . بىرگە ئولتۇرۇپ ، بىرگە تۇردۇم . ئۆمرۇمنى سېنىڭ سۆھبىتىڭدە پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزدۇم . ئەمدىلىكتە زامانىنىڭ كۆزى تېگىپ ، پەرزەنتىمنىڭ كۆزىگە نۇقسان يەتتى . شۇڭا ئۇنىڭغا ئاۋۇالقىدەك مېھىر - مۇھەب- بىتىم قالمىدى . ئەمما سەن بىلەن سۆزلەشمەك ۋە سۆھبەت تۇت- ماقنىڭ ھۇزۇرى تېخىچە قەلبىمدە ساقلانماقتا . ئۇنداق قىلما ، بۇمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ . مېنى ئۆمۈرلۈك خاپىلىققا تاشلىما ، مېنى ئەندىشە ۋە غەم - غۇسسىگە قويما . سەن بىلەن مېنىڭ ئىشىم ھازىر ھېلىقى پادىشاھ بىلەن سازەندىنىڭ ئىشىغا تولىمۇ ئوخشايدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قەيزە .

— بىر پادىشاھنىڭ بىر سازەندىسى بار ئىكەن ، — دەپ ھېكا- يىسىنى باشلاپتۇ پادىشاھ .

پادىشاھ بىلەن سازەندىنىڭ ھېكايىسى

بىر پادىشاھنىڭ بىر سازەندىسى بار ئىكەن . ئۇ شۇنداق خۇش ئاۋاز ۋە نەغمە - سازغا شۇنداق ماھىر ئىكەنكى ، دىلنى مەپتۇن قىلغۇچى ئاۋازى بىلەن ئەقىلنىڭ تاملىرىغا يوچۇق سالىدىكەن ، پادىشاھ ئۇنى تولىمۇ ياخشى كۆرگەچكە ، ھەمىشە ساز چالدۇرۇپ ، ئۇسسۇل ئويىنىتىپ ، شادلىق بېغىشلىغۇچى ئاۋازلىرىدىن مەست - مۇستەغرەق بولىدىكەن .

ئاڭلىساڭ سازەندىنىڭ ئىنسانغا جانبەخش نەغمىسىن ،
زىلۇ بوم ئاۋازى بىرلە يېڭى روھ ئىنئام قىلۇر .

بۇ سازەندە بىر قاۋۇل قۇلنى تەربىيلەپ ، ساز چېلىش ۋە غەزەل ئېيتىشنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىنى ئۆگەتكەنىكەن . كۆپ ئۆتمەي قۇل بارلىق ھۈنەرلەردە ئۇستازىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ . ئۇ ئاھاڭسازلىق ۋە نەغمىكەشلىكنى شۇ دەرىجىگە يەتكۈزۈپتۇكى ، ئۇ- نىڭ شۆھرەت ۋە داڭقى پۈتۈن ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھمۇ ئۇ قۇلنى تەربىيەت قىلىشقا ئىلتىپات كۆرسىتىپتۇ . نەتىجىدە ئۇ قۇل ئاستا - ئاستا پادىشاھقا يېقىنلىشىش دەرىجىسىگە يېتىپتۇ . پادىشاھ ھەمىشە ئۇنىڭ دىلىنى ئېرىتكۈچى نەغمىلىرىگە مەپتۇن ، جاننى تەربىيەت قىلغۇچى ئاھاڭلىرىغا ئاشىق بولغان ھالدا ، ئۇنىڭ ناخشا - سازلىرىنى تىڭشايدىكەن . شۇنىڭ بىلەن سازەندىنىڭ كۆڭلىدە ھەسەت ئوتى شولا ئۇرۇپ ، بۇ قۇلنى ئۆلتۈ- رۈۋېتىپتۇ . بۇ خەۋەر پادىشاھقا يەتكەندىن كېيىن پادىشاھ سازەندە- نى ھۇزۇرىغا ھازىر قىلىشقا پەرمان بېرىپتۇ . سازەندە پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ، پادىشاھ غەزەپ بىلەن ئاچچىق- لاپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي ، سەن مېنىڭ سازەندىلەرنى توپلاپ ساز چالدۇرۇش ، غەزەلچىنى غەزەل ئوقۇتۇش ئارقىلىق كۆڭۈل ئېچىشنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئوبدان بىلىدىغان تۇرۇقلۇق ، نېمە سەۋەبتىن قۇلنى ئۆلتۈرۈپ مېنى كۆڭۈل ئېچىش ھۇزۇرىدىن مەھرۇم قىل- دىڭ ؟ شۇ تاپتا بۈيرۇق بېرىمەنكى ، سەن ئۇ قۇلغا ئىچۈرگەن شەربەتنى ساڭىمۇ ئىچۈرۈشسۇن . باشقىلار بۇنىڭدىن ئىبرەت ئې- لىپ ، بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق يامان ئىشلارنى قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان بولسۇن !

— پادىشاھىم ! مەن خاتا قىلدىم ،— دەپتۇ سازەندە ،— مەن شاھىمىزنىڭ كۆڭۈل شادلىقىنىڭ يېرىمىغا بەرھەم بېرىپتىمەن . ئەمما پادىشاھىم ئۆزلىرى شۇنى ياخشى بىلىدىلىكى ، ئەگەر ھازىر

مېنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇسىلا ، كۆڭۈل شادلىقلىرىنىڭ قالغان يېرىمىمۇ زايە بولىدىغۇ؟
پادىشاھقا بۇ سۆز ماقۇل كېلىپ ، سازەندىنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىپتۇ .
بۇ مىسالدىكى غەرەز شۇكى ، مېنىڭمۇ ئازغىنا بىر كۆڭۈل شادلىقىم پەرزەنتىمنىڭ ئەيىبلىك بولۇپ قېلىشى سەۋەبىدىن بەرھەم بولدى . ئەمدى سەنمۇ پىراق سازىنى چالساڭ ، ئۇمىدىمنىڭ بېلى دۈتار قامىتىدەك پۈكۈلۈپ ، رەنجىگەن كۆكسۈم ھەسرەت تىرنىقى بىلەن تاتىلىنىدۇ . سۆزۈمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى ، دوستلارنىڭ پىراقى ناھايىتى كۆپ زەرەر كەلتۈرىدۇ . ھېلىمھەم ، ئىمكانىيەت بولسىلا دوستلۇق ئېتىكىنى قويۇپ بەرمە .

قىلمىغىن بىگانىلىك ، بىلگىنكى دەۋران ئاقىۋەت ،
يار ـ دوستلار ئىچىگە نۇرغۇن جۇدالىق سالغۇسى .

ـــ ئۆچمەنلىكىڭ كۆڭلۈڭنىڭ خىلۋەتخانىسىدا ئاداۋەتنىڭ كۆكرىكىنىڭ باياۋىنىدا تۇرماقتا ، لېكىن باشقىلار ئۈنىڭدىن ۋاقىپ بولالمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئاغزىڭدىن چىققان سۆز ئىشەنچلىك بولمايدۇ . چۈنكى كۆڭلۈڭدىكى مەنىلەردىن تىلىڭ بىخەۋەر . دىلىڭدىكىنى تىلىڭ سۆزلەپ بېرەلمەيدۇ . لېكىن كۆڭۈلدىن كۆڭۈلگە يول بولغانلىقى سەۋەبىدىن سېنىڭ تىلىڭنىڭ دىلىڭغا مۇۋاپىق ئەمەسلىكىنى مېنىڭ كۆڭلۈم تۈيۈۋاتىدۇ . ئەي پادىشاھ ، مەن سېنىڭ مىجەزىڭنى بىلىمەن ھەمدە سېنىڭ سىياسىتىڭدىن قورقىمەن . ھېچقاچان سېنىڭ قەھرىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن ، زەردىرىڭ خەۋپىدىن بىر نەپەس ئارام ئالالمايمەن . مەن «مەيدە ئاغرىقىنىڭ دورىسىدىن كۆز ئاغرىقىنىڭ دورىسى زۆرۈررەكتۇر» دەپ جاۋاب بەرگەن تېۋىپقا ئوخشىمايمەن .
ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
ـــ بىر كىشى ، ـــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە .

تېۋىپ بىلەن ئاغرىق كىشىنىڭ ھېكايىسى

بىر كىشى مەيدە ئاغرىقىدىن زارلىنىپ يەرگە يۇمۇلىنىپ ناله قىلىپ ، تېۋىپنىڭ قېشىغا كېلىپ تېۋىپتىن داۋا سوراپتۇ . تېۋىپ ھۆكۈمالىق قائىدىسى بويىچە كېسەللىك ئالامەتلىرىنى سوراپ ، كېسەلنى پەرق ئەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :

— نېمە يېگەنىدىڭ ؟

— ئالىقانچىلىك بىر پارچە كۆيۈك نانىنى يېگەنىدىم . يۈرىكىم-نىڭ تونۇرىنى قىزىتىۋەتتى ،— دەپتۇ ئۇ ساددا كىشى .

تېۋىپ شاگىرتلىرىغا بۇيرۇپتۇ :

— كۆزگە جۇلا بېرىپ روشەنلىكىنى ئاشۇرىدىغان دورىنى ئە-كېلىڭلار ، بۇ كىشىنىڭ كۆزىنى داۋالاپ قويايلى .

— چاقچاق قىلىدىغان چاغمۇ بۇ ،— دەپتۇ ئاغرىق كىشى پەر-ياد قىلىپ ،— مەسخىرىۋازلىقنى قويۇڭ . ئىستىھزانى تاشلاڭ ، مەن مەيدە ئاغرىقىدىن ناله قىلىۋاتسام ، سىز كۆزۈمگە دورا قىلە-مەن دەيسىزغۇ . كۆزنىڭ مەيدە بىلەن نېمە ئوخشاشلىقى بار ؟

— مەن ئاۋۋال كۆزۈڭنى داۋالىسام ، ئاق بىلەن قارىنى پەرق ئېتىپ ، ئىككىنچىلەپ كۆيۈك نان يېمەيدىغان بولىسەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا مەيدە ئاغرىقىنىڭ دورىسىدىن كۆزنىڭ دورىسى زۆ-رۈررەك ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ تېۋىپ .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت شۇكى ، سەن مېنى كۆيگەن بىلەن كۆيمىگەننى ، پىششىق بىلەن خامنى ئايرىيالماسمە-كىن دەپ ئويلاپ قالما . خۇداغا شۈكۈر ، ئۆزۈمگە تۇشلۇق ئەقلىم بار . ياخشى - يامانىنى پەرق ئېتىپ بىلەلەيمەن .

— دوستلار ئوتتۇرىسىدا مۇناق ھادىسىلەر بولۇپ تۇرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنداق قارشىلىشىشلار پۈتۈنلەي ئوتتۇرىدىن كۆ-تۈرۈلۈپ كەتسۇن دېگىلى بولمايدۇ ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ئەمما

هەر كىم ئەقىل نۇرى ۋە پەم - پاراسەت زىۋىرى بىلەن جابدۇلغان بولسا ، تاقىتىنىڭ بارىچە غەزەپ شولىسىنى ئۆچۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىدۇ ، دۇشمەنلىك ، پىتنە توپىسىغا كۇچىنىڭ يېتىشىچە ياۋاش-لىق سۇيىنى سېپىدۇ . چۇنكى ئۇلار ئەپۇ شەرىتى ناھايىتى ئاچچىق بولسىمۇ ، يولباشچى بولۇش ھالاۋىتىنى بېرىدىغانلىقىنى ، مۇشەققەتكە سەۋر قىلماق گەرچە زەھەردەك ئاچچىق بولسىمۇ ، تەرياق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ .

— «ھەر كىم سۇسلۇق قىلسا پايدىسى زىيانغا ئايلىنىدۇ» دېگەن مەشھۇر مىسال بار ، — دەپتۇ قەيزە ، — قىيىن ئىشنى ئاسان چاغلىغىلى بولمايدۇ ، بۇنداق قاتتىق ئىشتا سۇسلۇق قىلىشقا بولمايدۇ . مەن ئۆمرۇمنى پەلەكنىڭ ئاپەت يوشۇرۇنغان مېھرىبان-لىقىدا ئۆتكۈزۈپتىمەن ، ئەزىز ھاياتىمنى زامانىنىڭ ئاجايىپ ئىشلە-رىنى كۆرۈشكە سەرپ قىپتىمەن ، نەتىجىدە بەزى تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ ، پەم - پاراسەت سەرمايىسىنى ئارتتۇرۇپتىمەن . مەن ئىقتىدار ئۇچقۇنىنىڭ ۋەدە بىناسىنى كۆيدۈرۈۋېتىدە-غانلىقىنى ، دۆلەتمەنلىك يېڭىسىنىڭ ۋاپانىڭ كۆزىنى تىكىۋېتىدە-غانلىقىنى ئوبدان بىلىمەن . شىر ھەيۋەت بىلەن ئىنتىقام قۇيرۇقە-نى يەرگە ئۇرغان ۋاقىتتا ، تۈلكىنىڭ يالۋۇرۇشى قىلچە پايدا بەرمەيدۇ . مەن ئۇچۇن توشقاندەك ئۇخلاپ ياتقاندىن كۆرە يولۋاس-تىن قورققان كېيىكتەك باياۋانلاردا چېپىپ يۇرگىنىم ياخشىراق . چۇنكى ، ئاجىز رەقىب كۆچلۇك دۇشمەنگە تەڭ كېلەلمەيدۇ . بىر پادىشاھ ئۆز دۇشمىنى توغرىسىدا بىر مىسال كەلتۈرگەنىكەن .

— ئۇ قانداق مىسال ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— تۈركىستان دىياردا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە .

تۈركىستانلىق پادىشاھنىڭ ھېكايىسى

تۈركىستان دىياردا بىر پادىشاھ بار بولۇپ ، ئۇ ، جاھاندا

تەڭدىشى يوق ، ھەممەت چېدىرىنىڭ ياخشىلىق سايىسىنى پۈتۈن ئالەم خەلقىنىڭ بېشىغا يايغان ، ئەنقانىڭ قانىتىدەك لەپىلدەيدىغان بايرىقىنىڭ ئۇچىنى پەلەك توزىنىڭ ئۇۋۇسىدىنمۇ ئېگىز كۆتۈرگەن ، مەملىكەتنى ئادالەت بىلەن باشقۇرۇش نىزاملىرىنى تۈزۈپ چىقىپ سېخىيلىق ۋە ياخشىلىق بىلەن پادىشاھلىق تەختىگە زىننەت بەرگەن بىر پادىشاھ ئىكەن . شۇنداق تۇرۇقلۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، دۆلەت ئەركانلىرىدىن بىرىنىڭ كۆڭلىگە غۇبار پەيدا بولۇپ ، ئۇنىڭ ئاستانىسىدىن يۈز ئۆرۈپ ، دۇشمەنلەرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە دۇشمەنلەرنى كۇشكۇرتۇپ ئۇرۇشقا دالالەت قىپتۇ . پادىشاھ دۇشمەننىڭ ئىتائەت قىبلىسىدىن يۈز ئۆرۈپ ، ئىسيان ۋەسۋەسىسى بىلەن ئېتىقادىغا نۇقسان يەتكۈزگەنلىكىنى ۋە خام خىياللىق سەۋدا-سى بىلەن پادىشاھلىق ئارزۇسىنىڭ بېشىغا چۇشكەنلىكىنى بىلىپ ، شەپقەتلىك سۆزلىرى بىلەن نەسىھەت قىلىپ ، مەكتۇپ يېزىپ ئەۋەتىپتۇ . لېكىن دۇشمەن مەغرۇر بولغاچقا ، مەكتۇپنىڭ مەزمۇ-نىغا ئىلتىپات قىلماستىن ، پاراكەندە لەشكەرلىرىنى يىغىپتۇ . پا-دىشاھ ئۆزىنىڭ نەسىھەت دوريىسى بىلەن ئۇلارنىڭ يولدىن چىققان مىجەزلىرىنى تۈزىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى پەملەپتۇ . شۇڭا ئۇلار : «مەن ۋە سەن تاش بىلەن شېشىگە ئوخشايمىز . مەيلى تاشنى شېشىگە ئۇر ، مەيلى شېشىنى تاشقا ئۇر ، بەربىر شېشە سۇنىدۇ ، تاشقا ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ » دېگەن مەزمۇندا خەۋەر بېرىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئەي پادىشاھ ، مېنىڭ شېشىگە ئوخشايدىغانلىقىم ، سېنىڭ تاشقا ئوخشايدىغانلىقىڭ سېنىڭ كۆڭ-لۈڭگىمۇ روشەن . شۇڭا مەن سەن بىلەن مۇلاقات بولمايمەن . ھازىر سەن ھەرقانچە «ئىلتىپات ۋە مەرھەمەتلەرنى قىلىمەن » دې-گىنىڭ بىلەنمۇ ، غەزىپىڭ تۇتقان ۋاقىتتا سېنىڭ ئاچچىقىڭنى كەلتۈرۈپ قويغانلارنىڭ ئۆزىرىسىنى قوبۇل قىلماق ھارام ھەمدە سەن ئادا ۋەت ساقلاۋاتقان كىشىلەرنىڭ سۇلھى تەلەپ قىلىشىغا ئىنكار بىلەن جاۋاب بەرمەك ۋاجىپ بولۇپ قالىدۇ .

ماڭا شۇنداق نەسىھەت قىلغانىدى مېھرىبان دوستۇم :
«دۇشمەن سېنى ئالدار بولسا ھەرگىز ئېتىقاد ئەتمە» .

— گۇمانغا ئىشىنىپلا دوستلۇقنى تاشلاش راۋا بولمايدۇ ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — سەل - پەللا ۋەھىمە بىلەن كونا دوستلۇقتىن كېچىپ ، دوستنى پىراق ئەلىمگە گىرىپتار قىلىشمۇ لايىق ئىش ئەمەس ، بارلىق جانىۋارلارنىڭ خارراقى ۋە ئاجىزراقى بولغان كۆچۈكتىمۇ ۋاپادارلىق دەيدىغان نەرسە تېپىلىدىغۇ ؟ سەن نېمىشقىمۇ بىۋاپالىق توغرىسىدىلا سۆزلەيدىغانسەن ؟ ۋاپا دېگەن شۇنداق ياخشى نەرسىغۇ ؟ سەن نېمىشقا مۇھەببەت ۋەدىسىنى ئاخىرىغا يەتكۈزمەيسەن ؟

— ئۇ ۋاپادارلىق تۈۋرۈكىنى يىقىتقان تۈرسا ، مەن قانداقمۇ ۋاپادارلىق ئىمارىتىنى سالالايمەن ؟ ئۇنىڭدا ئەھدۇ پەيماندىن قىلچە ئەسەر قالمىغان تۈرسا ، مەن قانداقمۇ ۋاپا تۇغرۇلۇق ئېغىز ئاچالايمەن ؟ سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكى ئاداۋەت ۋەھشىتىنى چىقىرىۋېتىشىڭنىڭ ھېچقانداق ئىمكانىيىتى يوق . كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن مېنى بىر تەرەپ قىلالمايدىغانلىقىڭ ئېنىق بولغانلىقى ئۈچۈن ، ھىيلە - مىكىر بىلەن ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلاۋاتسەن ! شۇڭا بۇ ئىشتا پۇرسەتنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىۋاتسەن . پادىشاھلارنىڭ كۆڭلىدە ساقلىنىپ قالغان ئاداۋەتتىن قورقماق كېرەك ، چۈنكى ئۇلار سەلتەنەت غۇرۇرى بىلەن ئىنتىقام ئېلىش قەستىگە چۈشكەندە ، ھېچقانداق دەلىل - ئىسپاتنى قارىمايدۇ ۋە ھېچقانداق ئۆزرىنى قوبۇل قىلمايدۇ . ئۇلارنىڭ ئاداۋىتى خۇددى كۆمۈرگە ئوخشايدۇ . گەرچە ھازىرلىقچە ئۇنىڭدا ئوت يوق بولسىمۇ ، غەزەپ ئۇچقۇنى ئۇنىڭغا ئۇلاشقان چاغدا دەرھال تۇتىشىدۇ - دە ، ئۆچمەنلىك شولىسى ئۆرلەپ ، پۈتۈن جاھاندىكى ھەۋل ۋە قۇرۇقنى تەڭلا كۆيدۈرىدۇ ئەمەسمۇ ؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قەيزە .

— سەن ئەجەب بۇ ئىشنىڭ بىر تەرىپىنىلا كۆرۈپ ، يەنە بىر تەرىپىنى مۇلاھىزە قىلىپ باقمايسەنغۇ ؟ — دەپتۇ پادىشاھ ، —

نېمىشقا غەزەپنىڭ ئۇلپەتچىلىككە ئالمىشىش ئېھتىمالى يوق بولـ
ىدىكەن؟ نېمىشقا كۆڭلىمىزدىن خاپىلىق كېتىپ خۇشلۇق ھاسىل
بولۇشى مۇمكىن بولمايدىكەن.

— ئەگەر كىشى ئىلتىپات يولىنى تۇتالىسا ۋە دوست رىزاسـ
ىنىڭ تەلىپىدە يۈرەلىسە ياكى ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزۈپ، زىيان ـ
زەخمەتتىن قوغدىيالىسا، ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭلىدىكى غەزەپ ۋەھـ
شىتى كۆتۈرۈلۈپ، كۆڭۈل شادلىقى ھاسىل بولۇشى مۇمكىن
بولاتتى. لېكىن مەن كـۆڭۈلدىن ئـاداۋەتنى كـۆتۈرۈۋېتىپ،
مېھىر ـ مۇھەببەت پەيدا بولۇشقا سەۋەب بولغۇدەك بىرەر ئىش
قىلىشقا ئاجىزمەن، مەن بۇ ئاداۋەتنى كۆڭلۈمدىن كۆتۈرۈۋېتىپ
سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىشقا يەنە بارغان تەقدىردىمۇ، ھەمىشە
قورقۇنچ ئىچىدە يۈرۈشۈم ھەمدە ھەر سائەتتە بىر يېڭى ئۆلۈمنى
كۆرۈشۈم مۇمكىن. شۇڭا ساڭا مۇلازىملىق قىلىش خىيالىنى كالـ
لامدىن چىقىرىۋېتىپ، پىراق يولىنى كۆزلىمىكىم ئەلادۇر.

بەخت شېخىدىن ۋەسلى گۈللىرى ئېچىلغان ھالدىمۇ،
مەن تىكەن دەسسەپ پىراق دەشتىدە يۈرسەم ياخشىدۇر.

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قەيزە.

— ياخشىلىق ۋە يامانلىقتا ھېچكىم تەڭرى ئىرادىسىنىڭ سىرـ
تىغا قەدەم قويالمايدۇ، — دەپتۇ پادىشاھ، — مەيلى ئاز ياكى كۆپ
بولسۇن، مەيلى چوڭ ياكى كىچىك بولسۇن، ئىشقىلىپ ھەر بىر
ئىش تەڭرىنىڭ ھۆكمى ۋە تەقدىرى بىلەن بولىدۇ. ئوغلۇمنىڭ
قىلغان ئىشى ۋە سېنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن جازايىڭمۇ تەقدىرنىڭ
ئىرادىسى بىلەن بولدى. سىلەردىن كۆرۈلگەن سەۋەب ئاساس بولالـ
مايدۇ. شۇنداق بولغاندىكىن، خۇدايىتائالانىڭ تەقدىرىگە نارازى
بولۇپ زارلىنىش راۋا ئەمەس.

بولسا گەر كاللاڭدا ھوش، بول تەڭرى ھۆكمىگە رىزا،
سەبرى ئۆزرە قوي پۈتۈڭنى كەلسە ساڭا ھەر بالا.

هەرنېمەرسە يازسا تەقدىر قەلىمى ، بىلگىن ساۋاپ ،
«نە ئۇچۇن» دەپ ئويلىما ، تەقدىرى ھەق قىلماس خاتا .

— بارلىق مەخلۇقاتنىڭ تەڭرىنىڭ قازاسىنى رەت قىلالمايدۇ-
غان ئاجىزلىقى ھەممىمىزگە مەلۇم ، — دەپتۇ قەيزە ، — ياخشىلىق
ياكى يامانلىق ، پايدا ياكى زىياننىڭ يېتىشى تەقدىرنىڭ ئىرادىسى
بىلەن بولىدۇ . خالايىق ئۆزىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن تەڭرى ھۆك-
مىنى ئۆزگەرتەلمەيدۇ ، قازانىڭ ئالدىنى ئالالمايدۇ ، ھېچكىم ئۇنى
ئىلگىرى ياكى كېيىن قىلالمايدۇ . گەرچە بارلىق ئۆلىمالار :

قازاغا قىلمىغىن ئارتۇقچە گەپ - سۆز ،
تەڭرىنىڭ ئىشىغا گەپ - سۆز نە ھاجەت .

دېگەن سۆزدە بىرلىككە كېلىشكەن بولسىمۇ ، ئۇلاردىن ھېچبىرى
«ئېھتىيات ۋە ھوشيارلىقنى تاشلاش كېرەك» دەپ ئېيتقىنى يوق .
بەلكى ئۇلار : «ھەرقانداق ئىشقا سەۋەب قىلماق ۋە كىپايەت تاپماقە-
نى خۇدايىتائالاغا قويماق كېرەك» دەپ ئېيتىشقان .

ھەر نېمەرسىنى ساڭا يەتكۈزسە ھەق ،
«بىر سەۋەبسىز يەتكۈزەر» دەپ قىلما گەپ .
تىرىشىپ ھەربىكەت بىلەن قىلساڭ سەۋەب ،
ھاسىل بولغاي ھەرنە ئىش قىلساڭ تەلەپ .

دېگەن بېيىتمۇ ئەنە شۇ مەنىنى تەكىتلەيدىغۇ ؟
— مەن سەن بىلەن مۇلاقاتتا ، ھەمسۆھبەتتە بولۇشنى ناھايىتى
ئارزۇ قىلىمەن . مەن ساڭا شۇنچە ئىشتىياق باغلىسام ، سەن مالال-
لىق ۋە ناماقۇللۇقتىن باشقا ئىپادە بىلدۈرمەيۋاتسەنغۇ ؟

مەن ساڭا ئاشىقۇ شەيدا ، سەن لېكىن مەندىن مالال ،
ئارىمىزدا بۇ يوسۇن بىرلە تېپىلغايمۇ ۋىسال .

دەپتۇ پادىشاھ .

— سەن مېنى ئۆلتۈرۈپ ، كۆڭلۈڭنىڭ رەنجىگە شىپا بېرىشكە ئىشتىياق قىلمۇاتسەن ، — دەپتۇ قەيزە ، — ۋەھالەنكى ، مېنىڭ جېنىم ئەجەل شەربىتىنى ئىچىشنى خالىمايدۇ . مۇرادىمنىڭ تىز-گىنى ئۆز قولۇمدىلا بولىدىكەن ، مەن سەندىن ھەر دائىم ئېھتىيات قىلىمەن . چۈنكى مېنىڭ بېشىم كېسىۋەتسە يەنە كۆكلەيدىغان قو-مۇش ئەمەس ، مەن سېنىڭ ئەقىدەڭنىڭ قانداقلىقىنى كۆڭلۈمدە تۈيۈپ تۇرۇۋاتىمەن . شۇ تاپتا كۈچۈم يەتسە ، سېنى ئۆلتۈرۈۋەتسەم دەپ ئويلايمەن . سەنمۇ ئوغلۇڭ ئۈچۈن مېنىڭ ھالاكىتىمدىن باشقا نەرسىنى تىلىمەيسەن ، مۇسىبەتلىك بولغانلارنىڭ كۆڭۈللىرىنىڭ ئەھۋالىدىن پەقەت ئەنە شۇ دەرد شارابىنى تېتىپ باققان كىشىلا خەۋەردار بولالايدۇ . لېكىن راھەت - پاراغەتتە ياشاۋاتقان كىشى ئۇنىڭدىن بىخەۋەر .

سەن ئاياغىڭغا تىكەن كىرمەي تۇرۇپ نە بىلسەن ،
بېشىغا تېغ زەخمى تەگكەن شىرى مەردلەر ھالىنى .

ئۇنىڭدىن تاشقىرى ، ئوغلۇڭنىڭ ئىلگىرىكى ساق ھالىتى سېنىڭ يادىڭغا يەتسە ۋە مېنىڭ پەرزەنتىمنىڭ تىرىكلىكى مېنىڭ ئېسىمگە كەلسە ، بىزنىڭ كۆڭلىمىزدە پەرق ، مىجەزىمىزدە ئۆزگە-رىش ھاسىل بولىدۇ . ئۇ چاغدا ئۇنىڭدىن قانداق پاسات چىقىپ ، نېمە ئىشنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ . مۇشۇ دەلىل بويىچە ئېيتقاندىمۇ ، ماڭا سەن بىلەن بىللە بولۇشتىن كۆرە ئايرى-لىپ كەتكىنىم ياخشىراق .

— كىشى نېمە ئۈچۈن دوستىنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈپ ، ئۇنىڭغا ئازار بېرىش قەستىنى كۆڭلىدىن چىقىرىۋېتەلمەيدىكەن ؟ — دەپتۇ پادىشاھ ، — ئاقىللارنىڭ ئۆز دوستىنىڭ خاتالىق سۈرىتىنى كۆڭ-لىنىڭ لەۋھەسىدىن پاك - پاكىز چىقىرىۋېتىپ ، ئۆزىنى رەنجە-تىپ قويغانلارنىڭ ئۆزرىسىنى رىغبەت بىلەن قوبۇل قىلغۇدەك

قۇدرىتى بولۇشى كېرەك . چۈنكى ، ئۆزرە بارلىق ئاداۋەتلەرنى ياپقۇچىدۇر . يامانلارنىڭ يامانراقى ئۆزرىنى قوبۇل قىلمىغۇچىلار-دۇر . مېنىڭ بۇ ئېيتقان سۆزلىرىم چىن ، كۆڭلۈم ساپ ، كۆڭلۈم-ىدە غەزەپ ۋە ئىنتىقام سۇرىتىدىن ئەسەر يوق . گۇناھ ھەرقانچە چوڭ بولسىمۇ ئەپۇ قىلماقنىڭ ئېسىل پەزىلەت ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلىمەن .

چوڭ بولسىمۇ كىچىكلەرنىڭ خاتاسى ،
ئۇندىن چوڭدۇر كاتتىلارنىڭ ئەپۇسى .

— دېگەنلىرىڭىنىڭ ھەممىسى راست ، — دەپتۇ قەيزە ، — ئەمما مەن گۇناھكارمەن . گۇناھى بار ئادەم ھەمىشە قورقۇنچ ئىچىدە يۇرىدۇ . مەن ھازىر تاپىنىدا ياريسى بار كىشىنىڭ قاراڭغۇ كېچىدە تاشلىق يەردە ماڭغىنىغا ئوخشاپ قالدىم . ئۇنداق كىشىلەرنىڭ جاراھىتى تاشقا تېگىش بىلەن تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ ۋە پۈتى كار-دىن چىقىپ يۈمشاق توپلىق يەردىمۇ ماڭالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ . مەن سېنىڭ خىزمىتىڭدە بولۇۋەرسەم ئەنە شۇنداق بولىدۇ . شۇنداق ئىكەن ، مەن بۇ ئىشتىن قېچىشنى شەرىئەت ، مىللەت قائىدە - يوسۇنىدا پەرھىز دەپ بىلمەن . ھۆكۈمالار : «ئۇچ خىل كىشى ھېكمەت رەۋىشىدىن يىراق ۋە ئەقىل يولىدىن تاشقىرىدۇر» دەپ ئېيتىشقان . بۇنىڭ بىرىنچىسى ، ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىگە ئىشە-نىپ ، ھەرقانداق بالا كەلسە ، ئۇنىڭغا قارشى كېتىۋېرىدىغانلار ؛ بۇنداق كىشىلەر ئاقىۋەتتە ئۆزىنى ھالاكەتكە ئىتتىرىدۇ . ئىككىن-چىسى ، تائام ۋە شارابنىڭ ئۆزىگە يېتەرلىك مىقدارىنى بىلمەيدىغان-لار ۋە مەيدىسىنىڭ ھەزىم قىلالماي قېلىشىدىن قورقماي يەۋېرىدە-غانلار ؛ شۇبھىسىزكى ، بۇنداق كىشىلەر ئۆز جېنىنىڭ دۈشمىنى-دۇر . ئۈچىنچىسى ، ئاداۋەت ئەھلىنىڭ سۆزىگە مەغرۇر بولۇپ ، ئۇلارنىڭ خۇشامەتلىرىگە ئالدانغانلار ؛ بۇنداق كىشىلەر ئاخىر ھەس-رەت - نادامەت ۋە پۇشايمانغا قالىدۇ .

دۇشمىنىڭنىڭ ھىيلىسىدىن بولما غاپىل ھېچقاچان ،
قۇدرىتىڭنىڭ بارىچە قاچ ئۇ تاماندىن ھەرقاچان .

— ھەي قەيزە ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — مەن ساڭا ھەرقانچە مەرھەمەت ۋە ئىلتىپات كۆرسەتسەمۇ ۋە شۇنچە دوستانە ئەسھەتلەرنى قىلسامۇ ، سەن يەنىلا بويۇن تولغاۋېرىسىنا ! ئەسھەتنى قوبۇل قىلمايدىغان كىشىگە قىلغان ئەسھەت خۇددى زاھىتنىڭ بۆرىگە قىلغان ئەسھىتى پايدا بەرمەيدىگەندەك بىر ئىش بولىدىكەن ـ دە !

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ قەيزە .

— بىر تەقۋادار زاھىت بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پادىشاھ .

زاھىت بىلەن بۆرىنىڭ ھېكايىسى

بىر تەقۋادار زاھىت بار بولۇپ ، ئۇ ھەر كۈنى تائەت ـ ئىبادىتىنى تۈگەتكەندىن كېيىنكى ۋاقتىنىڭ ھەممىسىنى خالايىققا ئەسھەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن . بىر كۈنى سەھرادىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، ھېرىس ئاغزىنى ئېچىپ ، تەمە كۆزى بىلەن تەلەپ يولىغا قاراپ پۈتۈن ھەممىتىنى بىگۇناھلارغا ئازار بېرىشكە قارىتىپ ، جانلىقنى جانسىز قىلىپ ، تويماس نەپسىنى خۇشال قىلماقتا تەييار تۇرغان بىر بۆرىنى كۆرۈپ قاپتۇ .

زالىمنى كۆر ، جاھىللىقتىن كىشىگە ،
مىڭ زىيان يەتكۈزگۈسى بىر نەپ ئۈچۈن .

زاھىت شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا ئەسھەت قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— هەي زالىم ، بۇنىڭدىن كېيىن ئەمدى خالايىقنىڭ قويلىرىغا ھەرگىزمۇ چېقىلما ، ئاجىز ھەم بىچارىلەرگە قەست قىلما . چۈنكى ، زۇلۇمنىڭ ئاقىۋىتىنى ئوقۇبەت ، ئاخىرى ئاخىرەت ئازابى بولىدۇ .

زۇلۇم بىلەن ھەر كىشى بولسا خۇرسەنت ،
قولى بىلەن پۇتىغا سالغۇسى بەنت .
كۆرسىمۇ ئۇ ھازىرچە كاتتا دۆلەت ،
لېكىن تېزدىن يەتكۈسى ئاڭا مېھنەت .

زاھىت يۇقىرىقىدەك گەپلەرنى قىلىپ ، ئۇنىڭ كىشىلەرنىڭ قويلىرىغا زىيان سالماسلىقى ئۈچۈن ۋەز ئېيتىشقا كىرىشىپتۇ . لېكىن بۆرە :

— ھەي شەيخ ! نەسىھەت قىسسەڭنى قىسقا قىل ، ھازىر ماڭا جاڭگالنىڭ كەينىدە قويلار ئوتلاۋاتىدۇ . ئۇلاردىن بەزىسىنىڭ قارنىنى يېرىپ ، بەزىسىنى ئېلىپ قېچىشنىڭ پۇرسىتى ئۆتۈپ كېتىدۇ بىكار . ئۇ چاغدا ماڭا ھەسرەت ۋە نادامەتتىن پايدا كەلمەيدۇ ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت ، مەن ساڭا شۇنچىۋالا نەسىھەت قىلسامۇ ، سەن ئۆز پەيلىڭدىن يانمايۋاتسەن ھەم سۆزۈمگە ئىلتىپات قىلمايۋاتسەن .

مەن تەرەپكە قارىغىن ئەي باغرى تاش ،
ئىلتىپات بىرلە سۆزۈمگە سال قۇلاق .

— مەن ئەقلىم نەسىھەتچىسىدىن نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ ، پەم ۋائىزىدىن پەنت ئالدىم ھەم ئۇنىڭدىن بەھرىلەندىم . شۇڭا مەن ھەمىشە ھەزەر قىلىشىم ، تەجرىبە ـ ساۋاق ئەينىكىگە قاراپ تۇرۇشۇم كېرەك . مەن قورقۇنچتىن شۇ يەرگە كەلدىمكى ، شۇ تاپتا

ماڭا كىشىنىڭ قولى ، كۆزى يەتمەيدىغان يەرگە كەتسەمكەن دېگەن ئويدا تۇرۇۋاتىمەن . مېنىڭ بۇ يەردە بۇنىڭدىن ئارتۇق تۇرۇشۇم هارام . چۈنكى مەن سېنىڭ قېنىمنى هالال دەپ تونۇغانلىقىڭنى هەم مۇرۇۋۇەت شەرتىدە جايىز بولمايدىغان ئىشنى قىلىشنى راۋا كۆرگەنلىكىڭنى بىلىمەن ، بەس ! بۇنداق هالدا مەن بۇ يەردە تۇرسام بولمايدۇ ،شۇڭا باشقا ياققا كېتىشىم ۋاجىپتۇر . بۇ يەردە بۇنىڭدىن ئارتۇق تۇرۇشۇم خوپ ئەمەس ،— دەپتۇ قەيزە .

— بۇ يەردە ساڭا هەممە مەئىشەت جابدۇقلىرى تەييارغۇ ! راهەت ـ پاراغەت ئىشىكلىرى كۆڭلۈڭگە ئوچۇققۇ ! شۇنداق تۇرۇق ـ لۇق ، سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىپ باشقا جايلارغا بېرىپ كۇن كەچۈرۈش ئۇچۇن تەرەددۇت قىلىشىڭغا هېچقانداق سەۋەب يوققۇ ؟— دەپتۇ پادىشاھ .

— هەرقانداق كىشى مۇنۇ بەش خىسلەتنى ئۆمۇرنىڭ سەرمايـ ـسى ۋە يول جابدۇقى قىلسا ، نەگە بارسا ئارزۇسى هاسىل بولىدۇ ۋە ئۆزىگە هەمسۆھبەت تېپىپ ئىززەتلىك بولىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىـ ـسى ، بەقىلىقلىقتىن يىراق بولماق ؛ ئىككىنچىسى ، ياخشى ئىش قىلىدىغان بولماق ؛ ئۇچىنچىسى ، تۆھمەتخورلۇق ۋە رىياكارلىقتىن پەرهىز قىلماق ؛ تۆتىنچىسى ، ياخشى خۇيلۇق بولماق ؛ بەشىنچىـ ـسى ، هەممە ۋاقىتتا ئەل بىلەن ياخشى چىقىشىپ ، ئادەتتىكى ئەدەپنى ساقلىماق . بۇ سۇپەتلەرنى ئۆزىگە جەم قىلغان كىشى هېچقانداق جايدا غېرىب بولۇپ قالمايدۇ . ئەقىللىق كىشى ئەگەر ئۆز يۇرتىدا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىدىن خاتىرجەم بولالمىسا ، ئۇلارـ ـدىن ئايرىلىپ سەپەر قىلىشى كېرەك ، چۈنكى ئۇلارنىڭ هەممىسىگە بەدەل تېپىلسىمۇ ئۆز زاتىغا بەدەل تېپىلمايدۇ ،— دەپتۇ قەيزە .

قىلالمىساڭ ئەگەر يۇرتۇڭ ئىچرە كۆڭلۈڭنى خۇشال ،
نە قىلارسەن ئۆيۈڭ ئىچرە ئەسىر بولۇپ ئولتۇرۇپ .
كەتسەڭمۇ گەر ئۆزگە يۇرتقا تاپالارسەن يارۇ دوست ،
يۇرسەڭ ئەگەر هەر ماكاندا ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق بولۇپ .

— بارماقچی بولغان يېرىڭده قانچىلىق ۋاقىت تۇرىسەن ؟ قاچان قايتىپ كېلىسەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— مېنىڭ يېرىشىمدىن يېنىشىمنى ، كېتىشىمدىن كېلىشىمنى تەمە قىلمىغىن ، — دەپتۇ قەيزە ، — سېنىڭ بۇ سوئالىڭ بىلەن مېنىڭ جاۋابىم خۇددى ناۋاي بىلەن ئەرەبنىڭ ھېكايىسىگە ئوخشاپ قالدى .
— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— بىر ئەرەب ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە .

بىر ئەرەب بىلەن ناۋاينىڭ ھېكايىسى

بىر ئەرەب بىپايان چۆل - بايابانلارنى كېزىپ ، ئاخىر باغدادقا يېتىپ كېلىپ ، دەجلە دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىكى بىر ناۋاينىڭ دۇكىنىغا كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ . قارىسا ، گىردىلەر تولۇن ئايدەك پارقىراپ ، ئاق نانلار ئاپتاپتەك ۋالىلداپ ، توقاچلار مەھبۇبلار رۇخسارىدەك ناز قىلىپ ، كاكچىلار دىلبەرلەر يۈزىدەك دىلنىڭ زوقىنى تارتىپ تۇرغانكەن .

ناۋاي تونۇرى خۇددى خېلىل گۈلزارىغا ئوخشار[1] ،
ھەرلەھزە چىقار پاكىز نانلار گۈل كەبى ئاندىن .

بۇ بىچارە ئەرەب نانىنىڭ پۈرىقىنى پۇراپ تېنىگە قايتىدىن جان كىرگەندەك بوپتۇ ھەمدە نانىنىڭ يۈزىنى كۆرۈپ سەۋر ياقىسىنى يىرتىپ ، ناۋاينىڭ قېشىغا بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي خوجايىن ! قانچە پۇل بىلەن مېنى نانغا تويدۇرالايسەن ؟

---

① نەمرۇدنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كۆيدۈرۈش ئۈچۈن ياققان ئوتلىرى گۈلزارغا ئايلىنىپ كەتكەنلىكەن . بۇ يەردە ئەنە شۇ تەمسىل قىلىنغان .

ناۋاي : «ناھايىتى شۇ بىر پاتمان ياكى ئىككى - ئۈچ پاتمان نان بىلەن تويار» دەپ ئويلاپ :

— يېرىم تىللا بېرىپ ، قانچىلىك يېسەڭ يېگىن ،— دەپتۇ .

ئەرەب يېرىم تىللا بېرىپتۇ - دە ، دەريانىڭ لېۋىگە ئولتۇرۇپ-تۇ . ناۋاي نان كەلتۈرۈپ بېرىپتۇ . ئەرەب نانىنى سۇغا تۇگۈرۈپ يېيىشكە باشلاپتۇ . ئەرەب بىر تىللالىق نان يەپ بولغان بولسىمۇ ، يەنىلا نان تەلەپ قىپتۇ . ئاخىر ناۋاي بىتاقەت بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— خۇدا ساڭا راسا ئىشتىھا بەرگەنىكەن - دە ، بۇرادەر !ماڭا ئېيتقىنا ، سەن قانچىلىك نان يەيسەن ؟

— ھەي خوجايىن ، سەۋرچان بول ، مەن تاكى بۇ سۇ ئېقىش-تىن توختىمىغۇچە نان يېيىشتىن توختىمايمەن ،— دەپ كۈلۈپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەرەب .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشتىكى مەقسەت شۇكى ، مەن ھاياتىمدا سەندىن قورقۇپ ئۆتىمەن ، شۇڭا ، ۋىسالدىن بەھرە ئېلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس ، دەپ ئويلايمەن . روزغار ئوتتۈرىمىزغا شۇنداق جۇدالىق سالدىكى ، ۋىسال ئېھتىمالى يوق . كېيىنكى كۈنلەردە سېنى بەك سېغىنىپ كەتسەم ، سەھەر شامىلىغا ئەرز قىلىپ ، دىدارىڭنى خىيال ئەينىكىدىن كۆرۈۋالارمەن .

بولمىسىمۇ يار ۋىسالى ، يادى بىرلە مەن خۇشال ،
بولمىسا ئاي ، شام بىلەنمۇ كۆلبىمىز روشەن بولۇر .

پادىشاھ بۇ زېرەك قۇشنىڭ تۇزاقتا ئىلىنمايدىغانلىقىنى ، ئۆ-زىنىڭ ئىنتىقام ئېلىشقا مۇيەسسەر بولالمايدىغانلىقىنى ، ۋەدە دانلە-رىنى ھەرقانچە چاچسىمۇ ، قۇشنىڭ ئۆزىگە ئىلتىپات قىلمايدىغان-لىقىنى چۈشىنىپ كۆزلىرىدىن ھەسرەت ياشلىرىنى ئاققۇزۇپتۇ .

— ئەي پادىشاھ ، سەن ھەرقانچە مەرھەمەت قىلساڭمۇ ، خاتىر-جەملىك توغرىسىدا قەسەملەرنى بەرسەڭمۇ ، خىزمەت ھالقىسىنى

بوينۇمغا سالمايمەن ،— دەپتۇ قەيزە .

پادىشاھ قەيزىنىڭ پۇتىغا سانجىلغان ئازار تىكىنىنى ھىيلە يىڭنىسى بىلەن چىقىرىشقا بولمايدىغانلىقىنى ، ئەمدى ئاتقان ئوق-نىڭ قايتمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي قەيزە ، ۋىسال بوستانىنىڭ ھىدىنىڭ جان دىمىغىمغا يەتمەيدىغانلىقىنى ، ئۇمىد ئەينىكىمدە سۆھبەتنىڭ چېھرىسىنى كۆ-رەلمەيدىغانلىقىمنى چۈشەندىم . ئەمما ، نەسىھەت سىرى بىلەن كۆ-ڭۈل ئەينىكىمدىكى غۇبارنى ئېرىتىپ ، ھاياتىم ئۈچۈن سائادەت كەلتۈرگۈدەك بىر - ئىككى ئېغىز سۆزنى يادىكار قىلىپ قالدۇرۇ-شۇڭنى ئۇمىد قىلىمەن .

— ئەي پادىشاھ ،— دەپتۇ قەيزە ،— جاھاندىكى ھەممە ئىشلار تەقدىرگە باغلىق بولىدۇ . شۇڭا ئۇنى يا ئىلگىرى ، يا كېيىن ، يا ئاز ، يا كۆپ قىلغىلى بولمايدۇ .بىر كىمنىڭ پىشانىسىگە سائادەت-مەنلىك ياكى شۇملۇقنىڭ سۈپىتىنىڭ يېزىلغانلىقىنى ھېچكىم بىل-مەيدۇ . لېكىن ئېھتىيات شەرتىنى بەجا كەلتۈرۈپ ، ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىش ھەممە كىشىلەر ئۈچۈن ۋاجىپتۇر . ئەگەر مۇۋاپ-پىق كېلىپ قالسا ، ئۇلۇغلۇق تەختىدە ۋە دوستلار قېشىدىمۇ مەڭ-رۇر ئولتۇرالايدۇ ، تەنە قىلغۇچىلارنىڭ تەنىسىدىنمۇ يىراق بولالاي-دۇ . يەنە شۇنى بىلمەك كېرەككى ، نەپ ئالغىلى بولمايدىغان مال ماللارنىڭ ئەڭ ئوسالىرىدۇر . پۇقرالارنى باشقۇرۇشتا بىپەرۋالىق قىلىدىغان پادىشاھلار پادىشاھلارنىڭ غاپىلراقىدۇر . زۆرۇرىيەت ۋە قىيىنچىلىق ۋاقىتلىرىدا دوستىدىن يۈز ئۆرۈگۈچىلەر دوستلارنىڭ پەس ، يامانراقىدۇر . ئۆز ئېرىنى ياخشى كۆرمەيدىغان خوتۇن خو-تۇنلارنىڭ ئەسكىرەكىدۇر . ئاتا - ئانىسىغا ئىتائەت قىلىشتىن بويۇن تارتىدىغان پەرزەنت پەرزەنتلەرنىڭ يامانراقىدۇر . ئەمىنلىك ۋە ئەرزانچىلىق بولمىغان شەھەر شەھەرلەرنىڭ ۋەيرانراقىدۇر . سۆھبەتلەشكۈچىلەرنىڭ كۆڭلى ساپ بولمىغان يىغىلىش سۆھبەت-لەرنىڭ ناخۇشراقىدۇر . ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا شۇبھە ۋە گۇ-مان چۈشتى ، ئەمدى ۋىدالاشمىقىمىز ئەلادۇر .

قەيزە شۇ سۆز بىلەن ئۆز گېپىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، ئايۇان ئۇستىدىن ئۇچۇپ كېتىپتۇ . پادىشاھ ھەيرانلىق بارمىقىنى چىشلەپ ، پۇشايمان قىلىپ ئاھ تارتىپتۇ ۋە :

جاننى كۆيدۈرگەن بۇ دەردنى كىمگە ئەيلەرمەن ئايان ،
تەييارلاندى تېۋىپمۇ شۇ دەم بولماققا راۋان .
ئىلتىجا قىلسامۇ شۇنچە قىلدى يار ئۆز گېپىنى ،
ئاخىر كەتمەكچى بولدى ، قەست قىلىپ ئالماققا جان .

دەپتۇ .

مانا بۇ ھەسەت قىلغۇچى ۋە ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارنىڭ مىسرىدىن ساقلىنىپ ، ئۇلارنىڭ غەرەز ئارىلاشقان دوستلۇقىغا ئىشەنمىگەن كىشىلەرنىڭ داستانى . ئازار يېگەن دۇشمەن ئىنتىقام ئېلىشقا بەل باغلايدۇ . ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ روشەن كۆڭۈللىرىگە ئايانكى ، بۇ سۆزلەرنى بايان قىلىشتىكى مەقسەت ، ئەقىللىق كىشىلەر زامان ھادىسىلىرى ۋە جاھان ئىشلىرىدا ، بۇ سۆزلەرنى يېتەكچى قىلىپ ، ئىشلىرىنىڭ بىناسىنى ئەقىل ۋە تەدبىر ئاساسىغا قۇرۇپ ئېھتىيات بىلەن ئىش كۆرۈشى ، ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدىمۇ كۆڭلىدە دۇشمەنلىك ساقلاپ يۈرگەنلەرگە ئىشەنمەسلىكى ، ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىنىڭ ئاپىتىدىن ۋە ئىنتىقام ئېلىش ، ئاداۋەت ساقلاشلىرىنىڭ زەربىدىن ھوشيار تۇرۇشى كېرەك ، دېمەكتۇر .

ئەگەر «دىلىم تاپمىسۇن رەنجە» دېسەڭ ،
قۇلىقىڭغا بۇ گۆھەرنى تاقىغايسەن .
دۇشمىنىڭدىن ھەرئان قىلىپ ئېھتىراز ،
قانچە ياخشى كۆرۈنسىمۇ قاچمايسەن .
ئاداۋەت ئەھلىگە يۆلەنمەك يامان ،
ئىشەنمەك زىياندۇر ، زىياندۇر ، زىيان .

توققۇزىنچى باب

ئەپۇ قىلىش پادىشاھلارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى توغرىسىدا

دابىشلىم شاھ ھۆرمەت يۈزىسىدىن دانىشمەن قەلب ئىگىسى بەرھەمەنگە شۇنداق دەپتۇ :

ــ ئاداۋەت پەيدا بولغاندىن كېيىن دۈشمەندىن كۆڭلى ئارام تاپمىغان ، دۈشمىنىدە گىنە ـ ئاداۋەت ئەسىرىنى كۆرگەندىن كېيىن ھەرقانچە مەرھەمەت ۋە خۇشامەت قىلغىنى بىلەن ئۇنىڭدىن غاپىل بولمىغان كىشىلەرنىڭ مىسالىنى ئاڭلىدىم . ئەمدى كۆڭلۈمگە مۇنداق ئىشتىياق چۈشتى ، توققۇزىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە ، پادىشاھلارنىڭ ئەپۇلىرىغا مىسال بولىدىغان داستانلارنى بايان قىلغايسەن . پادىشاھ ئۆز خىزمەتكارلىرىنىڭ خاتالىقىنى كۆرگەندە ئۇنى كەچۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ئۇلاردا يەنە ئەيىب ۋە گۇناھ سادىر بولغان بولسا ، بۇ قېتىمدا ئۇلارغا يەنە مەرھەمەت قىلىشى كېرەكمۇ ، يوقمۇ ؟ ئۇلارغا يېقىندىن مەنسەپ بېرىپ ، يەنە ئاۋۋالقىدەك ئىشىنىش ھوشيارلىق ۋە ئېھتىيات شەرتىگە مۇناسىپ كېلەمدۇ ، يوق ؟ دېگەن مەسىلىلەرگە ئالاقىدار مىساللارنى سۆزلەپ بەرسەڭ .

بىدپاي ھەكىم جانغا راھەت بېغىشلىغۇچى ئىبارىلەر بىلەن شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ :

ئازراق خاتالىق سادىر قىلىشى بىلەنلا ، ئۇنى جازالاشقا ئەمر قىلىسا ، مۇلازىملارنىڭ ئېتىقادى سۇسلىشىپ پادىشاھقا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ . نەتىجىدە ، بۇ ھالدىن ئىككى ئىللەت پەيدا بولىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، پادىشاھلىق ئىشلىرى يۇرۇشمەي قالىدۇ .

ئىككىنچىسى ، پادىشاھىمۇ ، گۇناھكارلارمۇ ئەپۇنىڭ لەززىتىدىن نەسىۋىسىز قالىدۇ . كاتتا پادىشاھلاردىن بىرى : «ئەگەر خەلق جەننەتنىڭ تامىقىنىڭ ئەپۇ چاينالمىسىدىن قانداق لەززەت تاپىدىغانلىقىنى بىلىدىغان بولسا ، دەرگاھىمغا گۇناھ ۋە خىيانەتتىن بۆلەك تۆھپە ئېلىپ كەلمىگەن بولاتتى» دېگەنىكەن .

ئەپۇ قىلماقتىن ماڭا بەھىساب ۋە بىساناق ،
لەززەت تېپىلىشىنى بىلگەن بولسا گۇناھكار .
ھەر دائىم بىر قەست بىلەن ئۆتكۈزۈپ كۆپ خاتالىق ،
كەلتۈرەتتى ئالدىمغا گۇناھلارنى كۆپ قاتار .

پادىشاھلارنىڭ ھاللىرىنىڭ جامالىغا ئەپۇدىن ئۆزگە ھېچقانداق ياسداق ياراشمايدۇ . ئۇلۇغلار قەدىر - قىممىتىنىڭ كامالىتىگىمۇ مەرھەمەتتىن روشەنرەك بىرەر دەلىل يوق . بىر ئادەمنىڭ كۆچ - قۇۋۋىتىگە ئۇنىڭ ئۆز ئاچچىقىنى باسالىشىغا قاراپ باھا بەرسە بولىدۇ . ھوشيارلىق ۋە ئەرلىكنىڭ ئەسىرىنى غەزىپىنىڭ قىزىق شەربىتىنى ئىچەلىشى بىلەن ئۆلچىسە بولىدۇ .

مەردلىكنى كۆچ بىلەن دەپ قىلما گۇمان ،
غەزەپنى باسساڭ ئىرۇرسەن پەھلىۋان .

پادىشاھنىڭ خۇيـ - پەيلىنىڭ ياخشىراقى : «ھادىسە ۋاقتىدا ئەقىلنى بەدەن مەملىكىتىگە ھاكىم قىلىش ، ھەرقانداق خۇيىنى مەرھەمەت ۋە سىياسەتتىن خالىي قىلماسلىق» تىن ئىبارەتتۇر . ئەمما مەرھەمەت بوشاڭلىق بولۇپ قالماسلىقى ، سىياسەت زۇلۇم بولۇپ قالماسلىقى كېرەك . شۇنداق بولغاندىلا ، سەلتەنەت گۈزەللىك ۋە ئۇلۇغلۇق بىلەن زىننەتلىنىدۇ ، مەملىكەتنىڭ مادارى خەۋپ بىلەن ئۇمىدتنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ . يەنى ئىخلاسمەنلەرمۇ ئىلتىپاتتىن نا ئۇمىد بولمايدۇ ؛ پىتنە - پاساتچىلارمۇ ئەلنى بۇ-

زۇشقا پىتنە ـ پاسات تېرىسا ، سىياسەتتىن ئەمىن بولالمايدۇ .

ئېلىنى شۇنداق تۇتاتتى جەمشىد ،
بېرىپ بەزى خەۋپ ، بەزىدە ئۇمىد .

ئىسلام ھۆكۈمالىرى : «ئاللاتائالا قۇرئاندا بەندىلىرىگە ياخشى خۇيلاردىن تەلىم بەرگەن . ئەزەلدىن ساۋاب‌تەمەن ، مەدەتكار كىشى قۇرئان ھۆكۈملىرىنى كۆڭلىگە قىبلە ۋە جېنىغا كەئبە قىلىشى كېرەك» دەپ ئېيتقان . تەرىقەت پىرلىرىدىن بىرى ھەقىقەت تىلى بىلەن مۇناق دېگەن : «ئاچچىقىنى يۇتماق دېگەنلىك ئوقۇبەت قىلىشقا ھەرىكەت قىلماسلىق دېگەنلىكتۇر . ئەپۇ دېگەنلىك مالاللىق ئەسىرىنى كۆڭلىدىن تامامەن چىقىرىۋېتىش دېگەنلىكتۇر . ياخشى ئىش دېگەنلىك گۇناھىنى ئەپۇ قىلغان دوستىغا يەنە بۇرۇنقىدەكلا مېھىر ـ شەپقەت كۆرسىتىش دېگەنلىكتۇر» .

بۇ سۆزنىڭ مەنىسى شۇكى ، ئىشلار بىناسىنى ئىلتىپات ۋە يۇمشاقلىق ئاساسىغا قۇرۇپ ، ھەممە ئىشلاردا دوستلارغا مۇرۇۋەت قىلىش ، دۇشمەن بىلەن مادارا قىلماقنى مۆتىۋەر بىلىش كېرەك . «سۇھاھ» دېگەن كىتابتا : «ئەگەر يۇمشاقلىقنى سىزىش مۇمكىن بولسا ، ئۇنىڭ جامالى شۇنداق نۇرلۇق ۋە پارقىراق بولغان بولاتتىكى ، ھېچبىر كۆز ئۇنىڭغا قاراشقا چىدىيالمىغان ، ھېچ كىشى ئۇنىڭدىن گۇزەلرەك ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىراق شەكىلنى كۆرمىگەن بولاتتى» دەپ يېزىلغانىكەن .

پۇرسەت كېلىپ قولۇڭغا چۈشكەن بولسا گۇناھكار ،
ئەپۇ قىلساڭ سەن ئۇنى ، ساڭا كېلىپ باش قويار .
قىلمىشىدىن قورقۇپ ئۇ ئاللىبۇرۇن ئۆلگەندۇر ،
گەر ئەپۇدىن تاپسا ھىد ، يېڭىۋاشتىن جان تاپار .
مۇمكىن بولسا ئەپۇنىڭ سۇرىتىنى سىزماققا ،
ئەپۇ يۈزى قۇياشتەك ، نۇر چېچىپ تۇرغان بولار .

ئەگەر ھەركىم چوڭقۇرراق ئويلاپ باقىدىغان بولسا ، ئىنسان شاراپىتىنىڭ ئەپۇ ۋە ئېھسان بىلەن ئاشىدىغانلىقىنى بىلەلەيدۇ . شۇڭا ئاشۇ ئىككى سۈپەتنى ئۆزىدە ھازىرلىشى كېرەك . ھېچكىمگە مەخپىي ئەمەسكى ، ئادەم گۇناھ ، غەپلەت ، سەۋەنلىك ، خاتالىقتىن خالىي بولالمايدۇ . ئەگەر ھەر بىر گۇناھقا ئازاب ـ ئوقۇبەت ، ھەر بىر سەۋەنلىككە بىر سىياسەت قىلىۋېرىدىغان بولسا ، پادىشاھلىق ـ نىڭ مۇھىم ئىشلىرىغا تېز ئارىدا توسالغۇ ۋە نۇقسانلار پەيدا بولىدۇ .

ئاچچىق تېزلىك بىلەن ئالساڭ قولغا تېغ ،
يەيسەن ئاخىر نادامەت بىرلە دەرىغ .
تەپەككۇرلۇق ئىش قىلىشنى قويما باش ،
تاپالمىغاي زىبۇزىننەت بىرلە تاج .

ئىككىنچى تەرەپتىن ، پادىشاھ گۇناھكار بولغۇچىنىڭ ئىخلاسىغا ۋە قابىلىيىتىگە قارىشى كېرەك . ئەگەر ئۇ پادىشاھلىق ئىشلىرىنى ئۆچۈن بىرەر مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ياكى بىرەر ھادىسە يۈز بەرگەندە ياردەم بېرەلەيدىغان بولسا ، ئۇنىڭغا يەنە ئاۋۋالقىدەك ئىلتىپات قىلىشى ھەمدە دەرھال ئۇنى تەربىيەت قىلىشنىڭ پېيىگە چۈشۈشى ، ئۇنىڭدىن كۆرۈلگەن سەۋەنلىكنى ئەيىب كۆرمەي ، ئۇنىڭ كۆڭلىگە قۇۋۋەت بېرىشى كېرەك . چۈنكى پادىشاھلىقنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ باش ـ ئۇچى ۋە ھەددى ـ ھېسابى يوق . پادىشاھ ئۆز سىرىغا مەھرەم بولالايدىغان قابىلىيەتلىك كىشىلەرگە ناھايىتى ئېھتىياجلىق بولىدۇ . شۇنداق ئىكەن ، جاھانىنى سوراشنىڭ شەرتى شۇكى ، پادىشاھلار ئەقىللىق ، قابىلىيەتلىك ، قەلبى پاك ، دىيانەتلىك ، ئۆزىنى ئايايدىغان ، نەسىھەت قىلالايدىغان ، قوبۇل قىلىدىغان ، ئۆزىگە تەرەپتار بولغان ياخشى خۇيلۇق كىشىلەرگە تەربىيەت قىلىشى ، ئۇلارنىڭ قولىدىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىقىنى ، ئۇلارنىڭ نېمە ئىشقا يارايدىغانلىقىنى بىلىشى ۋە

ئۇلارنىڭ قابىلىيىتىگە ، لاياقىتىگە يارىشا ئىشقا تەيىنلىشى كېرەك . ئەگەر بىرەرسىنىڭ ئەيىبىنى كۆرۈپ قالسا ، ئۇنى يامان كۆرمەسلىكى كېرەك . چۈنكى مەخلۇقلار ئەيىبسىز بولمايدۇ . ئەل ئارىسىدا : «ئەيىبسىز يار ئىزدەيدىغان بولساڭ يارسىز قالىسەن» دېگەن گەپمۇ بار . ئەگەر بىرەرسىنىڭ تاپشۇرۇلغان ئىشنى بېجىرەلمىگەنلىكى ياكى خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكىنى بىلسە ، گەرچە ئۇ قابىلىيەتلىك ھەم ئەقىللىق كىشى بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنى ئىش بېشىدىن يىراق قىلىش ، ئەگەر ئۇ نادان ۋە بىئەقىل بولسا ، ئۇنىڭدىن پەرھىز قىلىش ۋاجىپتۇر . بۇ مەنە مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، ئەمەلدارلارغا ۋە قول ئاستىدىكىلەرگە تاپشۇرغان ئىشلارنىڭ نەتىجىسىدىن ، مەملىكەتنىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن تولۇق خەۋەردار بولۇش پادىشاھلار ئۈچۈن پەرھىزدۇر . بۇنىڭدىن ئىككى تۈرلۈك پايدا ھاسىل بولىدۇ : ئۇنىڭ بىرى ، ئەمەلدارلارنىڭ قايسىلىرىنىڭ خەلقپەرۋەر ، قايسىلىرىنىڭ زالىم ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ ، بۇنىڭ بىلەن پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلغانلارنى تەربىيەت قىلىپ ، خەلققە جاپا سالغانلارنى مەنسەپ ۋە ئەمىلدىن ئېلىۋەتكىلى بولىدۇ .

خۇدا ھۆكمىنى سەن قويساڭ ئەمەلگە ،
كى يۇرتۇڭ ئۇچرىماس ھېچبىر خەتەرگە .
رەقىبتۇر ساڭا ھەر زالىم ئەمەلدار ،
ساڭا نەپ ئىزدەپ ئەلگە بەرسە ئازار .
خاتادۇر ئۇ كىشىگە بەرسە مەنسەپ ،
ئۇنىڭدىن كۆرگۈسىدۇر خەلق كۈلپەت .
ياماندۇر تەربىيەت قىلساڭ ئاڭا سەن ،
ساڭا بىلسەڭ بولۇر ئۇ كاتتا دۈشمەن .

يەنە بىرى شۇكى ، پادىشاھنىڭ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغانلىقلىرىنى مۇلازىملار ئاڭلىسا ھەم ياخشى ئىش

قىلغانلارغا ۋە ئادالەتنى ياقىلىغۇچىلارغا ئىنئام بېرىپ تۇرغانلىقىنى كۆرسە ، يامانلىق تەرەپكە ئەسلا قەدەم باسالمايدۇ . بۇنىڭغا لايىق كېلىدىغان مىسالالاردىن بىرى شىر بىلەن چىلبۆرىنىڭ ۋەقەسىدۇر .

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— ھىندىستان دىيارىدا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

شىر بىلەن چىلبۆرىنىڭ ھېكايىسى

ھىندىستان دىيارىدا دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ ، دۇنيانىڭ تەئەللۇقاتىغا ئارقىسىنى قىلغان پۈرەيسە ئىسىملىك بىر چىلبۆرە بار ئىكەن . ئۇ ھەمىشە ئۆز جىنسلىرىنىڭ ئارىسىدا يۈرسىمۇ ، گۆش يېيىش ، قان تۆكۈش ۋە باشقىلارغا ئازار يەتكۈزۈشتىن پەرھىز قىلمىدىكەن .

ئەلەم يەتكۈزمەس ئىدى ھېچ جانغا ،
بويىماس ئىدى ئاغزىنى قانغا .

يارەنلىرى ئۇنىڭغا نارازى بولۇپ :

— بىز سېنىڭ بۇ خۇيۇڭغا رازى ئەمەسمىز ، سەن بىز بىلەن بىللە يۈرگەندىكىن ، بىزنىڭ سۆھبىتىمىزگە قاتناشقىن ، بىزنىڭ ئۆرپ - ئادىتىمىزگە رىئايە قىلغىن ، ئەزىز ئۆمرۈڭنى رىيازەت زىندانىدا ئۆتكۈزمەي دۇنيا لەززىتىدىن نېسىۋە تاپقىن . بۇ دۇنيادا سېنىڭمۇ نېسىۋەڭ بارلىقىنى ئۇنتۇمىغىن ، دۇنيانىڭ نېمىتىدىن خالىغانچە يەپ - ئىچىپ يۈرىۋەرگىن . بۇ دۇنيادا ئەنە شۇ يېمەك - ئىچمەكتىن باشقا نېمە راھەت بولسۇن ؟ تۇنۇگۈننى يادىدۇرغىلى بولماس ، تاڭلا كېلىدىغانىنى تاپماققا جەم قىلىش راۋا

ئەمەس . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، بۇگۈنكى كۈننى زايە قىلماقنىڭ نېمە پايدىسى بار ؟

شاد بولايلى ، كەل بۇگۈن خىلۋەت ئارا ،
تاڭلىنىڭ ئەھۋالىنى كىم بىلگۈسى .

دېيىشىپتۇ .

— تۇنۇگۈننىڭ قايتىپ كەلمەيدىغانلىقىنى ، ئەتىكى كۈنگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ياخشى بىلىپسىلەر ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پۈرەيسە ئۇلارغا ، — ئۇنداق بولسا ، بۇگۈن ، ئەتىگە ئۇزۇق بولغۇدەك بىر نەرسىنى ساقلاپ قويۇڭلار .

ئىزدە بۇگۈن ، قالمىسۇن ھېچبىر ماكان ،
ئاخىرەت يولىغا ئۇزۇق تاپ ھامان .

بۇ دۇنيانىڭ ھەممە ئىشى باشتىن ـ ئاخىر ئەيىب بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئاخىرەتىنىڭ زىرائەتگاھى بولۇشتەك ئارتۇقچىلىقىمۇ بار . ئۇنىڭغا ھەرقانداق ئۇرۇقنى تېرىساڭ ، قىيامەتتە ئۇنىڭ ھوسۇلىنى ئالىسەن .

تېرىمىساڭ بولغۇسى ئاخىر يۇزۇڭ ،
دان تاپالماستىن سامان كەبى سېرىق .
سەن بۇگۈن گەر قىلمىساڭ تېرىقچىلىق ،
تاڭلا خاماندىن تاپالماسسەن تېرىق .

مەرد ۋە ئەقىللىق كىشى ئۆز ھىممىتىنى ئاخىرەت ساۋابىنى جەم قىلىشقا سەرپ ئېتىشى كېرەك . ئۇ خەيرلىك ئىشلار ۋە سەدىقە ـ ئېھسان ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ . ئەقىللىق كىشى ئۆز كۆڭلىنى باقىي دۆلەت ۋە جەننەت نېمىتىگە قويۇش كېرەك . بۇ

مەقسەت دۇنيانى تەرك ئېتىش بىلەن قولغا كېلىدۇ .

بۇ دۇنيا ئىمارىتىگە بەرمە دىل ،
ئاخىرەت بىناسى تەييارلاردۇر ساڭا .

بۇگۈنكى كۈنلۈكتە سىلەر قۇۋۋىتىڭلارنىڭ بار ۋاقتىدا ، رىيا-زەت تۇلپىرىنى تىرىشچانلىق مەيدانىدا يۈگۈرتۈپ ، تەن ساقلىق مېۋىسىدىن بىمارلىق ۋاقتى ئۈچۈن ئېھتىيات قىلىپ جۇغلاپ قويۇڭ-لار كېرەك . قېرىلىق بازىرىنىڭ كاساتلىقىنى كۆزلەپ ، يىگىت-لىك سەرمايىسىدىن قولۇڭلارغا پايدا كەلتۈرۈشۈڭلار كېرەك . ھايا مائىدەسىدىن[1] يوقىلىش بايۋاننىڭ سەپىرى ئۈچۈن ئوزۇق ئېلىشىڭلار كېرەك . بۇزرۇكلەردىن بىرى : «بۇگۈنغۇ قىلالايسى-لەر ، تاڭلا كۈنى قىلىش ـ قىلالماسلىقنى بىلمەيسىلەر» دېگەن-كەن .

بىلمىگەندە بار ئىدى كۆپ قۇۋۋىتىم ،
بىلگىنىمدە قالمىدى ھېچ قۇدرىتىم .

دۇنيانىڭ راھىتى چاقماق چاققانچىلىك قىسقا ، مېھنىتى بولسا بۇلۇتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدەك ئۇزۇن . شۇڭا ، ئۇنىڭ نېمىتىگە شاد ، ئەلىمگە خاپا بولغۇچىلىكى يوق .

بەرسە راھەت خۇشاللىققا ئەرزىمەس ،
يوقلۇقىغا ئەقىل كىشى غەم يېمەس .

گەپنىڭ خۇلاسىسى شۇكى ، بۇ مېھنەت كۆلبىسىنىڭ دوستلۇ-قىغا كۆڭۈل بەرمەك ئالىي ھىممەتلىكتىن ئەمەس ، بۇ تەۋرەپ تۇرىدىغان جايغا ئىمارەت سالماق دانالىقتىن ئەمەس .

① مائىدە — بۇرۇنقى زاماندا ئاسماندىن مائىدە ئىسىملىك زىياپەت چۈشكەن ئىكەنمىش .

ئولتۇرغىلى بولمىغۇدەك سارايىنى ،
ياساپ يۇرمەي تاشلىغىن ئۆز ھالىغا .

— ھەي پۇرەيسە ، — دېيىشىپتۇ ئۇلار ، — سەن بىزنى دۇنيا نېمەتلىرىنى تاشلاشقا دەۋەت قىلىۋاتىسەن ، لېكىن خۇدايىتائالا بىز-گە ئاتا قىلغان بۇ نېمەتلەردىن لەززەت ئېلىۋېرىمىز ۋە مەنپەئەتلە-نمۇېرىمىز .

— دۇنيانىڭ نېمىتى ئەقىللىق كىشىلەر ئۈچۈن ئۆزىگە ياخشى نام كەلتۇرۇش ۋە ئاخىرەت يولىنىڭ ئوزۇقىنى تەييارلاشتىكى بىر ۋاستە ؛ ئۇ باشقىلارغا ئازاب - ئوقۇبەت سېلىش ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى ئاخىرەت ساۋابىنى قولغا كەلتۇرۇش ئۈچۈن ۋاستە قىلىن-غان . ئەگەر سىلەر ئىككى جاھاننىڭ سائادىتىنى ئىزدەيدىغان بول-ساڭلار ، ھەرگىز ئۆز گېپىڭلارنىڭ راھىتى ئۈچۈن باشقا جانۋار-لارنىڭ جانلىرىغا زامىن بولماڭلار . ھەر قانداق بىر لوقما قولۇڭ-لارغا ئازارسىز كېلىدىغان بولسا ، ئۇنىڭغا قانائەت قىلىڭلار ، ئە-قىل ۋە شەرىئەتكە خىلاپ كېلىدىغان ھەر قانداق ئىشقا مېنى تەكلىپ قىلماڭلار . چۈنكى ئۇنداق ئىش ماڭا ياراشمايدۇ . ئۇنداق يامان ئىشتا سىلەرگە ھەمكارلاشسام ، ئازابقا دۇچار بولىمەن . ئە-گەر مېنى بۇنداق تەكلىپ بىلەن ئازاب - ئوقۇبەتكە سالماقچى بولساڭلار ، ماڭا ئىجازەت بېرىڭلار ، مەن سىلەردىن جۇدا بولۇپ ، باشقا غەيرىينىمۇ كۆرمەي ، خىلۋەتتىنا بىر بۇلۇڭدا ئولتۇ-راي ، — پۇرەيسە شۇنداق دەپ ئۇلاردىن ئايرىلىپ خىلۋەت جاينى ماكان قىپتۇ .

يارەنلىرى پۇرەيسەنىڭ تەقۋادارلىق ۋە زاھىتلىق بىساتىدا مەز-مۇت ئورۇن تۇتۇپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈشۈپ ، ھەممىسى ئۇنىڭغا ئېتىقاد باغلاپ ، ئاۋۋال ئۇنى يولىدىن ياندۇرماقچى بولغانلىقىغا پۇشايمان قىلىشىپتۇ ۋە ئۆزرە ئېيتىپ توۋا قىلىشىپتۇ . نەتىجىدە ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ، ئۇنىڭ تەقۋادارلىقى پۈتۈن ئەتراپقا تارقـ-

لىپ ، پەرھىزكارلىقىنىڭ شۆھرىتى تەرەپ - تەرەپكە يېيىلىپتۇ . پۈرەيسەنىڭ مەنزىلىگە يېقىن بىر جايدا ، ئۇنىڭ گۈزەللىكىدىن رەشك قىلىپ ، باغى ئېرەممۇ يۈزىنى جاپا نىقابىغا ئورايدىغان ۋە راھەتلىك شامىلىنىڭ يەلپۈشى ئۆلۈك جانلارغىمۇ ھايات بېغىشلايدىغان دەرىجىدە گۈزەل بىر ئورمانلىق بار ئىكەن .

ئەجەب كەڭرى دىيارى شۇنچە ئاۋات ،
ئەجەب ياخشى ھاۋاسى جانغا راھەت .

ئورمانلىقنىڭ چۆرىسىدە خۇددى نازىنىنلارنىڭ زۇلپىغا ئوخشايدىغان رەڭگارەڭ ، چىرايلىق ئوت - چۆپلەر ئۆسكەن بولۇپ ، ئۇ جاينىڭ سۈيى ، ھاۋاسى ئوبدان بولغانلىقى ئۈچۈن ، نۇرغۇن ياۋايى ھايۋانلار شۇ جايدا جەم بولغانكەن ھەمدە ئۇلارغا ھەيۋەتلىك ۋە سۆلەتلىك بىر شىر پادىشاھلىق قىلىدىكەن .

نەرسى گۈلدۇردەك ئاۋازى يوغان ،
كۆزىدىن چاقماقتەك ئوتلار چاقنىغان .

ئۇ ئورمانلىقتىكى جانىۋارلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىپ ، ئۇنىڭ ھەشەمىتىنىڭ پاناھىدا ياخشى كۈن كەچۈرىدىكەن . ھەممەيلەن ئۇ شىرنى كامجۇي دەپ ئاتايدىكەن . ئۇ ئەنە شۇ لەقەم بىلەن پۈتۈن مەملىكەتكە مەشھۇر بولغانكەن .

بىر كۈنى كامجۇي دۆلەت ئەركانلىرى بىلەن ھەر بابتىن سۆزلىشىپ ئولتۇرغاندا ، گەپ ئارىسىدا پۈرەيسەنىڭ گېپى چىقىپ قېلىپ ، ھەممەيلەن ئۇنىڭ ياخشى تەرىپى ۋە ياخشى ئەخلاقىنى ماختاپتۇ . ئۇ توغرىسىدا قىلىنغان تەرىپلەرنى پادىشاھنىڭ قۇلىقىغا تولۇقى بىلەن يەتكۈزۈشۈپتۇ . پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ ، پۈرەيسەنىڭ سۆھبىتىگە جان دىلى بىلەن مايىل بوپتۇ ، شۇنداق قىلىپ پۈرەيسە بىلەن مۇلاقات بولۇشقا كامجۇينىڭ زوق - شوقى ئېشىپ ، ئۇنى

چاقىرىپ كېلىشكە كىشى ئەۋەتىپتۇ . ئۇمۇ شاھىنشاھنىڭ پەرمانى ئاڭلاپلا ، دەرھال ئۇنىڭ قېشىغا ھازىر بوپتۇ . پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىززەت ۋە ھۆرمەت كۆرسىتىپ ، مەجلىسنىڭ تۆرىدىن ئورۇن بېرىپتۇ ھەمدە ئۇنى سىناپ كۆرۈپ بېقىپ ، ئۇنىڭ پەزىلەت ۋە ئەدەپ ـ ئەخلاقنىڭ بىپايان دەرياسى ، ھەقىقەت ۋە مەرىپەتنىڭ كامالەت گۆھەرلىرى بىلەن تولغان خەزىنىسى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ-تۇ . ئۇنى ھەرقايسى تەرەپلەردىنمۇ سىناپ كۆرۈپ بېقىپ ، ئۇنى قوبۇل بوتىسىغا پۈتۈنلەي مۇناسىپ كۆرۈپتۇ .

ئەگەر بولسا ئالتۇن پاك ،
بولماس سىناقتىن غەمناك .

كامجۇي ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىشكە خۇشتار بولۇپ ، ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەت بولىدىغان بوپتۇ . ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، كامجۇي ئۇنى خالىي جايغا چاقىرتىپ ، پۈرەيسەگە شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پۈرەيسە ، مېنىڭ مەملىكىتىم ناھايىتى كەڭرى ، ئۇ-نىڭدا ھەر قانداق مۇھىم ئىشلارغا تولۇق ئىمكانىيەت تەييارلانغان . باشقىلار ماڭا سېنىڭ تەقۋادار زاھىتلىقىڭنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈش-كەندە ، مەن سېنى كۆرمەي تۇرۇپ ، سېنى ئىككى كۆزۈمدىنمۇ يېقىن دوست تۇتقانىدىم . ئەمدى ئېنىق مەلۇم بولدىكى ، سەن مېنىڭ ئاڭلىغىنىمدىنمۇ مىڭ ھەسسە ئارتۇق ئىكەنسەن .

دەيتتى سېنى «يېگانىدۇر ئالەم ئارا» ،
ئەمدى كۆردۈم سەن ئىكەنسەن ئۇندىن ئەلا .

بۇگۈن مەن تولۇق ئىشەنچ بىلەن مەملىكەتنىڭ خەزىنىلىرىنى ۋە مۇھىم ئىشلارنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى ساڭا تەقدىم قىلماقچى-مەن . چۈنكى مېنىڭ تەربىيىتىم بىلەن سېنىڭمۇ دەرىجەڭ ۋە

مەرتىۋەڭ يۇقىرىلاپ ، مەخسۇس كىشىلەر ۋە يېقىن كىشىلەرنىڭ قاتاردا بولغىن . ئەمدى ئىمكانىيەت ۋە ھوقۇقنى قولۇڭغا ئالغاندىن كېيىن ، تەڭتۇشلىرىڭنىڭ ئارىسىدا ئالاھىدە ئىلغىنىپ چىقىشىڭمۇ مۇمكىن .

دۆلىتىم ئاستانىسىگە قويسىڭىز باش ،
ھەپتە ئۆتمەي ئاستىڭىزدا بولغۇسى تەخت .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — پادىشاھلارنىڭ مۇ-ھىم ئىشلىرىنىڭ ئەملىگە ئېشىشى ئۈچۈن يارىملىق خىزمەتكارلار ۋە قاۋۇل ھاۋادارلار لازىم بولىدۇ . لېكىن ، بىر كىشىنى زورلاپ بىر ئەملىگە قويسىلا ، لېكىن ئۇ ئۇنداق ئەملىنى بېجىرىشكە ئاجىز كەلسە ، ئۆزلىرىگە ئۇنىڭ ئۇۋالى يېتىپ قالىدۇ . بۇ سۆزدىن غەرىزىم شۇكى ، مەن ئۆزلىرى بەرمەكچى بولغان ئۇنداق ئەملىنى قوبۇل قىلمايمەن . مەن ئۇنداق ئىشتىن بۇرۇن ۋاقىپ بولمىغانمەن ھەم تەجرىبەمۇ يوق . ئۆزلىرى يۇقىرى مەرتىۋىلىك ، ئۇلۇغ ۋە شان ـ شەۋكەتلىك پادىشاھ ، ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە ناھايىتى كۆپ ئاقىل ، يارىملىق ، دىيانەتلىك كىشىلەر بار . ئەگەر ئىلتىپات قىلىپ ئۇلارنى مەنسەپكە تەيىن قىلسىلا ، ئۇلار مۇبارەك خاتىرىلە-رىنى ئەنە شۇ مۇھىم ئىشلارنى ھەل قىلىش غېمىدىن خالاس قىلغۇسىدۇر ۋە ئۇلارمۇ ئەملەدارلىقنىڭ شاراپىتىدىن تاپقان تۆھپە ۋە ھەدىيىلەر بىلەن كۆڭلى خۇشال ، بېشى ئېگىز بولغۇسىدۇر .

— سەن بۇنداق قىلىپ قانچىلىك پايدا تاپارسەن ؟ بۇنداق دەپ تۇرۇۋالساڭ ، مەن سېنى ھەرگىزمۇ ئەپۇ قىلمايمەن ، مەيلى سەن خالىغىن ياكى خالىما ، بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشنى سېنىڭ زىممەڭگە ئارتىمەن ، سېنىڭ قوبۇل قىلىشىڭ ياكى رەت قىلىشىڭ بىلەن كارىم يوق ، — دەپتۇ كامجۇي .

— ئەي شاھىم ! — دەپتۇ پۇرەيسە ، — سۇلتانلىق ئىشى مۇ-داق ئىككى خىل كىشىگە مۇناسىپ كېلىدۇ . ئۇنىڭ بىر خىلى ،

باغرى قاتتىق ، ئەمما ئۆزى زېرەك ، ئۆز مەقسىتىنى ھېيلە بىلەن ھاسىل قىلالايدىغان ، ئېتىرازنى ئۆزىگە يېقىن كەلتۈرمەيدىغان كىشى ؛ ئىككىنچىسى ، نومۇسچان كىشى ، بۇنداق كىشىلەرگە باش-قىلار ھەسەت قىلمايدۇ ۋە ھېچكىم ئۇنىڭ بىلەن دۇشمەنلىشىشنىڭ قەستىگە چۈشمەيدۇ . مەن يا خىيانەتكە قول ئۇزىتالايدىغان ھېرىسى غالىب تەبىقىدىن ئەمەسمەن ، يا خارلىق يۈكىنى كۆتۈرەلەيدىغان بېخىل تەبىئەتلىك كىشىلەردىن ئەمەسمەن .

تەڭرى ھەققىكى سۆزۈم راستىنى ئېيتارمەن ساڭا ،
ئىككى ئالەم بەختى بىر خارلىققا ئەسلا ئەرزىمەس .

بۇ خىياللىرىدىن ۋاز كەچسىلە ، پادىشاھىم ، مەن ئۇزۇن مۇددەتتىن بېرى ، ھېرىسمەنلىك كۆزىنى قانائەت يېڭىسى بىلەن تىكىۋەتكەن ، ئارزۇيۇمنىڭ رەختىنى رىيازەت ئوتىدا كۆيدۈرۈۋەتكەنمەن . ئەگەر مېنى قايتىدىن دۇنيا ئىشلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرىدىغان بولسىلە ، ئۇ چاغدا مېنىڭ ئىشىم ھېرىس شۇملۇقىدىن ھەسىلىگە پېتىپ قالغان ھېلىقى چۈشىلەرگە ئوخشاپ قالىدۇ .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— بىر كۈنى ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پۈرەيسە .

ھالۋاپۈرۈش بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى

بىر كۈنى ، تەرىقەت يولىغا چىن ئىخلاسى بىلەن قەدەم قويغان دەرۋىشلەردىن بىرى بازاردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بىر ھالۋاپۈرۈشنى كۆرۈپ قاپتۇ . ھالۋاپۈرۈش ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولغاچقا ، دەرۋىشنى دۇكىنىغا تەكلىپ قىپتۇ . دەرۋىشمۇ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەپ ، ئۇنىڭ دۇكىنىدا بىر پەس ئولتۇرۇپتۇ . ھالۋاپۈرۈش دەرۋىشنى مېھمان قىلىش ئۈچۈن بىر تەخسە ھەسەل ئېلىپ كې-

لىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ . بىر پەستىن كېيىن ھالۋاپۇرۇش-
نىڭ دۇكىنىغا جەم بولغان چۈشىنىلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ ھەسەل
ئۈستىگە يىغىلىپتۇ - دە ، بەزىلىرى تەخسىنىڭ لېۋىگە قونۇپتۇ ،
بەزىلىرى بولسا ئۆزىنى تەخسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۇرۇپتۇ . ھالۋاپۇ-
رۇش تەخسىدىكى ھەسەلگە ناھايىتى كۆپ چۈشىنىلارنىڭ ھۇجۇم
قىلغانلىقىنى كۆرۈپ ، قولىغا يەلپۇگۈچ ئېلىپ ئۇلارنى ئۇركۈتۈپ-
تۇ . شۇندا تەخسىنىڭ قىرغىقىدىكى چۈشىنىلار ئوڭايلا ئۇچۇپ قاچ-
قان بولسىمۇ ، ئوتتۇرىسىدىكى چۈشىنىلار ھەسەلگە يېتىپ قالغاچقا
ئۇچالماپتۇ . ئۇلار ئۇچماقچى بولۇپ قانات ئۇرغانىكەن ، قاناتلىرىمۇ
ھەسەلگە يېپىشىپ قېلىپ ئۆلۈمگە گىرىپتار بوپتۇ . ئۇ ئەزىز
دەرۋىش بۇ ھالىنى كۆرۈپ مەست ۋە بىخۇد بولۇپ ئېغىر ئۇھ
تارتىپتۇ . بىر سائەتتىن كېيىن ئاندىن قەلب دەريا‌سى دولقۇنلاش-
تىن بېسىلىپتۇ ، بۇنى كۆرگەن ھالۋاپۇرۇش ئۇنىڭغا :

— ئەي ئەزىز ، بىز ھالۇنىي سىزدىن ھەرگىز ئايىمايمىز .
سىزمۇ تەڭرى سىزگە ئاتا قىلغان مەنىۋى ھالۇنىي بىزدىن ئايىماي ،
شېرىن لېۋىڭىزنى ئېچىپ ، ئۇنىڭدىن شېكەرلەرنى تۆككەيسىز ، —
دەپتۇ .

— بۇ پەس دۇنيانىڭ ھېرىسمەنلىرى بۇ تەخسە ئۈستىدە ئۆز
ھالىنى ماڭا كۆرسەتتى . شۇندا غايىب مۇئەللىمى ماڭا : «بۇ تەخ-
سىنى دۇنيا دەپ ، بۇ ھەسەلنى ئۇنىڭ نېمەتلىرى دەپ بىلگىن ،
چۈشىنىلارنى بولسا نېمەتلەرنى يېگۈچىلەر دەپ بىلگىن . تەخسىنىڭ
قىرغىقىدا ئولتۇرغانلار بولسا قانائەتچان پېقىرلار ، ئۇلار دۇنيا
نېمەتلىرىدىن ئازغىنا لوقمىغا خۇرسەن بولۇشتى . لېكىن ، تەخسە-
نىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشكەنلەر بولسا ھېرىس ئەھلىدۇر . ئۇلار نې-
مەتنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرسەك نېسىۋە تاپارمىزمىكىن ، دەپ تەمە
قىلىشىدۇ ، لېكىن ئۇلار خۇدانىڭ ھەركىمگە ئۆز نېسىۋىسىگە
تۇشلۇق رىزق بېرىدىغانلىقىنى بىلىشمەيدۇ . ئەزرائىل ئەلەيھىسسا-
لام ئۆلۈم يەلپۇگۈچىنى تەۋرەتكەن چاغدا : «ئاۋۇ قىرغاقتا ئولتۇر-
غانلار ئاسانلىق بىلەن ئۇچۇپ ، ئۆزىنىڭ ماكانىغا قايتىدۇ . ماۋۇ

ئوتتۇرىدا تۇرغانلار قانچە ھەركەت قىلسىمۇ ئايىغى شۇنچە چوڭقۇر پېتىپ پەسلىك ماكانىدا قالىدۇ» دەپ ئېيتتى ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ دەرۋىش .

نە ئۇچۇن يۇرەرسەن ھېرىس كويىدا ،
خارلىقنى يەتكۇزۇپ ئەزىز بېشىڭغا .
قانائەتنى ئۆزۈڭگە ئەيلە تائەت ،
كىشىگە ياخشى بايلىقتۇر قانائەت .

بۇ مىسالنى كەلتۇرۇشۇمدىكى غەرەز شۇكى ، پادىشاھىم ، مېنىڭ ئىشلىرىمنىڭ قانات ـ قۇيرۇقىنى بۇ دۇنيانىڭ ھەسلىگە بۇلغىمىغايلا . شۇنداق قىلسام ، روھىمنىڭ ئامانىتىنى ئىگىسىگە تاپشۇرىدىغان ۋاقتىمدا ، ماڭا ئاخىرەت يولىغا يۇرمەك ئاسان بولسا ئەجەب ئەمەس .

يېنىك تۇتقايسەن ئۆزۈڭنى ھەر قاچان ،
يۇرۇشۇڭدە يۇرمىكىڭ بولغاي راۋان .

— ئەگەر كىشى ھەق تەرەپكە نەزەر تاشلاپ ئادالەت يولىدىن چىقمىسا ۋە مەزلۇملارنى زالىملارنىڭ شۇملۇقىدىن قۇتقۇزسا ، مېھنەتكەشلەرنىڭ سۆزىنى خۇشال ـ خۇراملىق ۋە ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن قوبۇل قىلسا ، ھەر قاچان ئۇ كىشىنىڭ بۇ دۇنيادا دۆلىتى ۋە ئىززىتى بەرقارار ، ئاخىرەتتە بولسا كارامەت ۋە مەرتىۋىسى ئەبەدىي بولغۇسىدۇر ، — دەپتۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان كامجۇي .

— ئېيتقانلىرىڭ راست ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — ئەگەر كىمكى ئەمەلدارلىق ئىشلىرىنى شەرىئەتكە مۇۋاپىق ھالدا بېجىرسە ، ئۇنىڭ ئىشى ئاخىرەتتە نىجات تېپىشقا سەۋەب بولغۇسىدۇر ، ئەمما دۇنيا ئىشلىرىنى ئۇ ئاخىرىغچە داۋاملاشتۇرالمايدۇ . چۇنكى ، كىشى سۇلتانغا يېقىن بولسا ، ھەممە دوستلار ھەسەت يۇزىسىدىن ئۇنىڭ ئۇچۇن ئاداۋەت قالقىنىنى يۇزلىرىگە تارتىدۇ ، دۇشمەنلەر ئۇنىڭ

جېنىنى بالا ئوقىغا نىشان قىلىدۇ . ئۇ كىشى ئەلۋەتتە خاتىرجەم بولالمايدۇ ھەم خۇشال ـ خۇرام يۈرەلمەيدۇ ! بۇنداق كىشى پۈتىنى پەلەك بېشىغا قويالمىغان ھالەتتىمۇ بېشىنى ئامان ساقلىيالمايدۇ .

— مەن سەندىن رازىمەن ، غەم قىلما ، مەن دۇشمەنلەرنىڭ سەن تەرەپكە كېلىدىغان پىتنە يولىنى توسۇپ ، سېنى راھەت ـ پاراغەت ۋە خاتىرجەملىك دەرىجىسىگە يەتكۈزىمەن . دوست ـ يارىڭ بولسا ، دۇشمەندىن غەم قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟— دەپتۇ كامـ جۇي .

— ئەگەر غەرەزلىرى مۇشۇ يول بىلەن ماڭا ياخشىلىق قىلىش ۋە ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسىتىش بولىدىغان بولسا ، مېنى مۇشۇ سەھرادا ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئەركىن ـ ئازادە يۈرۈشكە قويۇپ بېرىشلىرىدىن ئارتۇق ئىنئام يوق ، — دەپتۇ پۈرەيسە ، — مەن دۇنيانىڭ نازۇ نېمەتلىرىدىن سۇ بىلەن گىياھقىلا قانائەت قىلىپ ، دوست ۋە دۇشمەنلەرنىڭ زەربىدىن يىراق يۈرۈشنى خالايمەن . خاتىرجەم ۋە پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزگەن قىسقا ئۆمۈر قورقۇنچ ۋە ئەندىشە بىلەن كەچۈرگەن ناھايىتى ئۇزاق ھاياتتىن ياخشىراق بولۇـ شى مۇقەررەر .

بىر دەم شاد بولۇپ ئۆلگەنمۇ ياخشى ،
غەم ـ غۇسسە بىلەن مىڭ يىل ياشاشتىن .

— قورقۇنچ داغدۇغىلىرىنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن ، — دەپتۇ كامجۇي ، — ئەمدى ماڭا يېقىنلىق مەرتىۋىسىگە ئېرىشىش بىلەن مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققايسەن .

— ئەگەر سىلىنىڭ خاھىشلىرى شۇنداق بولىدىغان بولسا ، ماڭا ئۇنىڭدىن قېچىشقا چارە تېپىلمايدىغان ئوخشايدۇ ، — دەپتۇ پۈرەيسە ، — ئۇنداق بولسا خاتىرلىرى جەم بولسۇنكى ، ئەگەر كەـ چىكلەر مېنىڭ مەنسىپىمگە ئېرىشمەكچى بولسا ، چوڭلار ئۆز مەرـ تىۋىلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن قورقۇپ ماڭا قەست قىلىشسا ،

ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن ماڭا باشقىچە ئويدا بولمىغايلا ، ئۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا ، كۆپرەك ئويلاش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈشنى ۋاجىپ بىلگەيلا !

يامانىنىڭ سۆزى بىرلە سەن يەنە بىزگە يامان بولما ،
رەقىب ئېيتقان گۇمان بىرلە كى دوستتىن بەتگۇمان بولما .

كامجۇي پۇرەيسە بىلەن ئەنە شۇنداق ۋەدىلەرنى قىلىشقاندىن كېيىن مال - دۇنيالىرى ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇش هوقۇقلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ ، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى هەممە مۇلازىملارنىڭ دە- رىجىسىدىن يۇقىرى قىلىتۇ . پادىشاه بارا - بارا شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى ، مەملىكەتنىڭ هەر قانداق مۇهىم كېڭەشلىرىنى ئۇنىڭ- دىن باشقا كىشى بىلەن قىلايدىغان بولۇپ كېتىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن كامجۇينىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئېتىقادى كۈن- دىن - كۈنگە كۈچىيىپ ، سەلتەنەت بارگاهىدا ئۇنىڭ ئىززەت - هۆرمىتى ئېشىۋېرىپتۇ . ئۇلارنىڭ يېقىنچىلىقلىرى شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى ، پۇرەيسە بىر دەم كامجۇينىڭ مۇلازىمىتىنى قىلماي كۆڭلى ئارام تاپمايدىغان ، كامجۇيمۇ بىر پەس پۇرەيسەنى كۆرمىسە ئولتۇرالمايدىغان هالەتكە يېتىپتۇ . دوستلۇق چېكىدىن ئېشىپ كەتسە ئەنە شۇنداق بولىدۇ - دە . شۇنىڭ بىلەن هەممىسى پۇرەيسە- گە قارشى ئىتتىپاق تۈزۈشۈپ ، ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا ۋەدە قىلد- شىپ قەسەم بېرىشىپتۇ . ئۇلار ئۇنىڭغا بىر شىكەست يەتكۈزۈش غەرىزىدە تەدبىرلەرنى ئويلاپ ، كۈندۈزنى كېچىگە ، ئۇنىڭ دۆلىتد- نىڭ بىناسىنى ۋەيران قىلماقنىڭ ئەندىشىسى بىلەن كېچىنى كۈن- دۈزگە ئۇلايدىكەن . ئاخىر ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى : «پۇرەيسە خىيا- نەت قىلدى دېگەن سۆز بىلەن كامجۇينىڭ قارىشىنى ئۆزگەرتىپ ، ئۇنىڭ ئەقىدىسىنى ئۆزۈش كېرەك» دېگەن يەرگە قارار تېپىپتۇ .

تاپقۇسى زەپەر رەقىبتىن مىكرىمىز ،
تەككۇسى دەل جايىغا يۇ زەربىمىز .

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خۇپتەن ۋاقتى بولغاندا ، بىراۋنى بۇيرۇپ ، كامجۇينىڭ ناشتىلىقىغا قويۇپ قويغان گۆشنى ئوغرىلاپ ، پۇرەيسەنىڭ ھۇجرىسىغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ .

قۇياش شىرى قىلماقچى بولۇپ ئۇرۇش ،
پەلەك ئورمانلىقىدا قىلدى يۇرۇش .

بارلىق ئەمىر ، ۋەزىر ، ئەمەلدارلار پادىشاھنىڭ بارگاھىغا ھازىر بولۇشۇپتۇ . ئەسلىدە پۇرەيسە بىر چوڭ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن بىر تەرەپكە كەتكەنىكەن ، كامجۇي ئۇنىڭغا مۇنتەزىر بولۇپ ئولتۇرۇپ ، ئۇنىڭ يارامليق ھۇنەرلىرى ۋە ھەر خىل ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى قابىلىيىتىنى تەئرىپ قىلىۋاتقانىكەن .

يار ئىسمى ھەمىشە بۇ خىيالىمغا ئىرۇر ئۇلپەت ،
ئۇنىڭ تەكرارىنى ئۇنتۇش دىلىمغا سالغۇسى كۇلپەت .

پادىشاھنىڭ ناشتىلىق يەيدىغان ۋاقتى بولغاندا ، ئىشتىھاسىنىڭ ئوتى شولە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ . لېكىن ، ئۇ ناشتىلىققا ئېلىپ قويغان گۆشنى ھەر قانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ تاپالماپتۇ . دۇشمەنلەر پۇرەيسەنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ، غەيۋەت پۇرستىنىڭ غەنىيمەت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ھەر بىرى ئۆز ئالدىغا ئاداۋەت ئارىلاشقان ئەپسانىلىرىنى باشلاپتۇ ۋە كامجۇينىڭ غەزەپ تونۇرىنىڭ قىزىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭ خام خۇشامەت بىلەن يۇغۇرۇلغان پېتىر نانلىرىنى يېقىشقا باشلاپتۇ . ئاخىر ئۇلاردىن بىرى :

— ئەمدى ئاڭلىغاننى ئېيتماسلىققا چارە قالمىدى . بۇ خەۋەر گەرچە بەزىلەرنىڭ تەبىئىتىگە ياقمايدىغان بولسىمۇ ، ئۇنى ئاشكارا قىلماي بولمايدۇ ،— دەپتۇ .

— يەكدىل ۋە توغرا نىيەتلىك مۇلازىملار نەسىھەت قىلىش ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەسلىكى ۋە ئاڭلىغان سۆزلىرىنى تارتىنماي ئېيتىش كېرەك .

ھەر مۇلازىم بولسا ئەگەر ھەقشۇناس ھەم قەدىردان ،
تۇتمىغاي ھېچبىر خەۋەرنى پادىشاھىدىن نىھان .

— نېمىنى ئاڭلىغان بولساڭ شۇنى ئېيتقىن ، نېمىنى كۆرگەن بولساڭ شۇنى سۆزلە ،— دەپتۇ كامجۇي ئۇنىڭغا .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ ئۇ مەككار ئالدامچى ،— مېنىڭ خەۋەر تېپىشىمچە ، ئۇ گۆشنى پۈرەيسە ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپتۇ- مىش .

— مەن بۇ سۆزگە ئىشەنمەيمەن ، چۈنكى ئۇ بىئازار ، دىيانەتنى ئۆزىگە شوئار قىلغان كىشى ، بۇ ئىشتا ئېھتىيات قىلماق كېرەك ، چۈنكى ھەر كىشىنىڭ دوستى ۋە دۈشمىنى بار . بىرەرسى دۈشمەن- لىك قىلىپ ئۇنىڭغا بۇ بەتنامنى چاپلىغان بولۇشىمۇ مۇمكىن . كىشىنىڭ سىرىنى كىشى ئۇقۇپ بولغىلى بولمايدۇ ،— دەپتۇ يەنە بىرى مەككارلىق بىلەن ھىيلە تىلىنى چىقىرىپ .

— راست ،— كىشىنىڭ سىرىنى كىشى بىلگىلى بول- مايدۇ ،— دەپتۇ يەنە بىرى كۆڭۈل ئايىغاندەك قىلىپ ،— ئەمما ، گۆش ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ قالسىزە ، خەقنىڭ دېگىنى راست بولۇپ چىقىدۇ .

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كامجۇينىڭ سەۋر - تاقىتى قالماي شۇڭ- داق دەپتۇ :

— ئۇنىڭ ئۇستىدىن نېمە دېيىشۋاتىسەن ، ھەي خەقلەر ! قانداقسىگە ئۇنى خىيانەت قىلدى دېمەكچى بولۇشسەن ؟

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ دۇشمەنلەردىن بىرى ، — بۇ ئور-مانلىق ئىچىدە ئۇنىڭ مەككار ئالدامچىلىقىنىڭ خەۋىرى مەشھۇر بولۇپ بولغان ، ئەگەر ئۇ دېگەندەكلا ئالدامچى بولىدىغان بولسا ، ھەرگىز قۇتۇلالمايدۇ ، خىيانىتىنىڭ شۇملۇقى ئاخىر ئۆزىگە يانغۇ-سىدۇر .

— كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرى ئىشەنچلىك كىشىلەردىن بىرنەچ-چىسى ئۇنىڭ دىيانەتسىزلىكىنىڭ خەۋىرىنى ماڭا ئېيتىشقانىدى . مەن ئۇنىڭغا تازا ئىشىنەلمەي تۇرغانىدىم . ئەمدى بۇ گەپنى ئاڭلاۋا-تىمەن ، گۇمانىم راستقا ئايلانغىلى تۇردى ، — دەپتۇ يەنە بىرى پىتىنە - پاسات ئاغزىنى ئېچىپ .

— مەن ئۇنىڭ مەككارلىقى ۋە كۆڭلىنىڭ بۇزۇقلۇقىنى ئاڭلا-پ ، پالانى - پالانلارغا : «بۇ رىياكار زاھىتنىڭ ئىشى ئاخىر رەسۋالىققا ئايلىنىدۇ ، بىر كۈنى ئۇنىڭدىن چوڭ گۇناھ ئاشكارا بولىدۇ» دېگەنىدىم . ئاشۇ دېگەنلىرىم ئەمدى راستقا ئايلىنىدىغان بوپتۇ - دە ، — دەپتۇ يەنە بىرى .

— ئەجەب ئۇ پاك تەبىئەتلىك ، توغرا نىيەتلىك پۇرەيسە جەندە كىيىپ دەرۋىشلىك دەۋاسىنى قىلىپ تۇرۇپ ، بۇنداق خىيانەتنى قىلىشتىن شەرم - ھايا قىلماپتۇ يا !

جەندىنى كىيىمەكلىكىم ئەي دوست دىيانەتتىن ئەمەس ،
مەندىكى پىنھان ئەيىبلەر ئۇستىگە ئۇدۇر يوپۇق .

دېگەن بەيىت ئۇنىڭغا راست باب كېلىدىغان بوپتۇ - دە ، — دەپتۇ يەنە بىرى .

— بۇ پاك ، تەقۋادار كىشى كۆپ ۋاقىتلاردىن بېرى پادىشاھ-نىڭ سەلتەنەت ئىشلىرىنى قىلىشنى قوبۇل قىلماي ئاشكارا نالە قىلغانىدى ھەمدە ئۇ ئىشلارنى ئۆزىگە كاتتا بالا ۋە خاپىلىق ساناپ يۈرەتتى . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، ئۇنىڭدىن خىيانەت سادىر بولدى دېسەڭلار ، بۇ ، ئەقىلنى ھەيرانلىق ۋە تەئەججۇپكە سالىدىغان بىر

ئىش بولىدۇغۇ ،— دەپتۇ يەنە بىرى مۇرەسسە قىلغان بولۇپ .
— ئەگەر ئۇ پادىشاھنىڭ ناشتىلىقى بولغان ئاشۇنچىلىك ئو-
زۇققا ھېرىس كۆزىنى ئاچقان بولسا ، بۇنىڭدىن نى كاتتا مۇھىم
ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغاندا قانچىلىك پارە ئالغانلىقىنى ۋە پادى-
شاھنىڭ مالىلىرىدىن قانچىلىكىنى تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈۋالغا-
لىقىنى قىياس قىلغىلى بولىدۇغۇ !— دەپتۇ يەنە بىرى .

ئوۋچىلار قۇشقاچنى ئوۋلىغان يەردە ،
نە قىلۇر كەكلىك ۋە قىرغولنى كۆرسە .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار غەيۋەت مەيدانىنىڭ خالىي ئىكەنلىكىنى
كۆرۈپ بەتنىيەتلىك ئاتلىرىنى جەۋلانغا كەلتۈرۈشۈپتۇ - دە ، كا-
جۇينىڭ شۇبھە ۋە گۇمان چاڭلىرىنى توزۇتۈپتۇ . ۋەزىرلەرمۇ بايان
تىزگىنىنى شۇملۇق تەرەپكە بۇراپ ، قانچىلاپ پىتنە ۋە يالغان
سۆزلەر رەقىبىنى پادىشاھنىڭ كۆڭۈل بەتلىرىگە يېزىپتۇ .
— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى ،— ئەگەر بۇ
سۆز راست چىقسا ، ئۇنىڭ گۇناھى يالغۇز مۇشۇ خىيانەتلا بولماس-
تىن ، بەلكى ئۇنىڭ بۇ ئىشى ئۇنىڭ كۆپرانى نېمەتلىكىگە ، سىلىنى
سەل چاغلاپ باشقا بىئەدەپلىكلەرنىمۇ جۈرئەت قىلغانلىقىغا دالالەت
قىلىدۇ .
— ھەي بۇرادەر ، ئۇنداق يالغان - ياۋىداق سۆز بىلەن
نام - ئەمىلىڭىزنى قارا قىلماڭ ، غەيۋىتىڭىزنىڭ چىشى بىلەن
بۇرادىڭىزنىڭ گۆشىنى يېمەڭ . بۇ خەۋەر يالغان بولۇپ چىقىپ ،
ھەممىڭلار گۇناھكار بولۇپ قالساڭلارمۇ ئەجەب ئەمەس . ئەگەر
پادىشاھىم ئۇنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇشقا بۇيرۇسىلا شۇبھە چاڭ -
توزانلىرى ھەقىقەت يولىدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ . ئەگەر گۆش
ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقسا ، خالايىقنىڭ گۇمانلىرى راستقا ئايلىنىدۇ .
ئەگەر ئۇنىڭ ئۆيىدىن چىقماي قېلىپ ، بۇ خەۋەرنىڭ تۆھمەت
ئىكەنلىكى ئىسپاتلانسا ، ھەممىڭلار توۋا ئىستىغپار ئوقۇپ پۈرەيسە-

دىن كەچۈرۈم سورىشىڭلارغا توغرا كېلىدۇ ،— دەپتۇ بىرى ۋەز ئېيتىپ نەسىھەت قىلغان ئاھاڭدا .

— ئەگەر ئىھتىيات قىلماق لازىم بولسا ، پاتراق بىر كىشى بېرىپ تەكشۈرۈپ باقسا بولىدۇ . ئەگەر جاسۇسلاردىن بىرى بې-رىپ ، بۇ يەردە بولغان ماجىرانى پۈرەيسەگە ئېيتىپ قويىدىغان بولسا ، ئۇ ھىيلە ئىشلىتىپ قىلمىغانغا چىقىرىدۇ بە-كار ،— دەپتۇ تۈرغانلاردىن يەنە بىرى .

— ھەي يارەنلەر ،— دەپتۇ مۇلازىملاردىن بىرى ،— سىلەرگە بۇ ھادىسىنى تەپتىش قىلىشتىن ، بۇ ۋەقەنى ئېنىقلاشتىن نېمە پايدا يېتەر ؟ بۇ دىيانەتسىز خىيانەتكارنىڭ گۇناھى روشەن بولغان ھالەتـ-تىمۇ ئۇ ئۈستىلىق بىلەن پادىشاھنىڭ رايىنى قايتۇرۇپ ، جازادىن قۇتۇلىدۇ ، مۇلازىملار ھەم تاۋابىئاتلارغا ھىيلە ئەپسۇنلىرىنى ئو-قۇپ ، ئۇلار ئېنىق بىلگەن ئىشلارنىمۇ گۇمانغا ئايلاندۇرىدۇ .

ئەپسۇنگەرلەر قىلۇر ئېيتىپ ھەر خىل دەللىل ـ مەسەل ، ئېنىق ئىشنى گۇمانغا ھەم شەكنى ئېنىققا بەدەل .

ئاچ قالغانلىقىدىن غەزەپلىنىپ تۇرغانىنىڭ ئۈستىگە پۈرەيسە-نىڭ ئۈستىدىن قىلىنغان بۇ شىكايەتلەرنى ئاڭلىغان كامجۇي : «كىشى بىر گەپ ئاڭلىسا كۆڭلى كىر بولىدۇ » دېگەندەك ، كۆڭلـ-دە پۈرەيسەگە نىسبەتەن بىر گۇمان پەيدا بولۇپ تۇرلۇك خىياللار كۆڭلىگە كىرىۋاپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن پۈرەيسەنى دەرھال ھازىر قـ-لىشقا قول ئاستىدىكىلەردىن بىرىنى ئەۋەتىپتۇ . دۇشمەننىڭ مـ-كىرلىرىدىن بىخەۋەر بولغان بىچارە پۈرەيسە كامجۇينىڭ قېشىغا كەلگەندە كامجۇي ئۇنىڭدىن سوراپتۇ :

— مېنىڭ بۇگۈن ئەتىگەنلىك ناشتىلىقىمغا تەييارلانغان گۆش نەگە كەتتى ؟

— ئۇنى مەھرەمگە تاپشۇرغانىدىم ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پۈ-رەيسە .

كامجۇي مەھرەمدىن سورىغانىكەن ، ئۇمۇ دۇشمەنلەر قەبىلە-سىدىن بولغاچقا :

— مەن ئۆزۈنى كۆرمىدىم ، ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خەۋىرىم يوق ،— دەپ ، گېپىدىن تېنىۋاپتۇ .

كامجۇي مۇلازىملىرىنى پۈرەيسەنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇشقا بۇيرۇغانىكەن ، ئۇلار بىرىپ ئاختۇرۇشۇپ ، ئۆزلىرى يوشۇرۇپ قويغان گۆشنى شۇ ھامان تېپىپ ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلتۈرۈپتۇ . دۇشمەننىڭ ئۆز دۇشمەنلىكىنى قىلىپ ، كۆپ ۋاقىتتىن بېرى ئۆزىنىڭ پېيىغا چۈشۈشتىكى غەرىزىنى ھاسىل قىلغانلىقىنى چۈشەنگەن پۈرەيسە ئۆز - ئۆزىگە :

«تۈتنى ئەندىشە بۇلۇتى نۇر قۇياشىم يۈزىنى ،
بىلگەنىدىم بۇ بېشىمغا مۇشۇ كۈننىڭ كېلىشىن .»

دەپتۇ .

ۋەزىرلەرنىڭ ئىچىدە بىر كىشى بار بولۇپ ، بۇرۇن ئۇ مۇتلەق غەيۋەتكە ئېغىز ئاچمىغانىكەن ، شۇ پەيتتە ئۇ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ، بۇ بەتبەختىنىڭ دېيانەتسىز خىيانەتكارلىقى مەلۇم بولدى . بەس ئەمدى ، ئۇنىڭغا پاتراق جازا بەرگەيلا ! ئەگەر ئۇنىڭغا بېرىلمىدىغان جازا ۋە ئوقۇبەتنى كېيىنگە تارتسىلا ، گۇناھكارلار ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ، يامان ئىشتىن ۋە كىشىگە زىيان سېلىشتىن قورقمايدىغان ، شۇملۇق ، بەتقىلىقلىققا ئامراق بولۇپ قالىدۇ . سىياسەت بولمىسا ، مەملىكەتنىڭ ئىنتىزامى بۇزۇلىدۇ !

كامجۇي ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، مۇلازىملارغا پۈرەيسەنى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ . كامجۇي بۇيرۇقنى چۈشۈرۈپ بولۇپ ئۇزاقتىن ئۇزاق خىيالغا چۆمۈپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ . ئۇنى كۆرۈپ ، پادىشاھنىڭ خاس يېقىنلىرىدىن بولغان بىر قارا قۇلاق شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ! سىلىنىڭ روشەن كۆڭۈللىرىدىن قۇياش

نۇر ئالاتتى ، مەن شۇنداق ئەجەبلىنىپ قالدىمكى ، بۇ مەككار ئال-
دامچىنىڭ ئىشى قانداقسىگە يوشۇرۇن قالغاندۇ ؟ ئۇنىڭ قەلبىنىڭ
ئىپلاسلىقى ۋە تەبىئىتىنىڭ ناپاكلىقىدىن كۆڭۈللىرى قانداقسىگە
غاپىل قالغاندۇ ؟ ئەجەب ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇمايدىلىغۇ ؟

— غەرىزىڭنى ئېنىق ئېيتقىنا ،— دەپتۇ كامجۇي .

— ھۆكۈمالار : «كىشىنىڭ سىياسىتى قاتتىق بولسا ، سەردار-
لىقى ئۇزۇن داۋام قىلىدۇ . ئەگەر كىشى سىياسەت تىغىنى ئىنتى-
قام غىلاپىدىن چىقارسا ، پىتنە ئوقىنى ھىمايەت قالقىنى بىلەن
ئارقىغا ياندۇرالمايدۇ . ئەگەر كىشى قەھر كەتمىنى بىلەن زۇلۇم
ئوتلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلمىسا ، ئامانلىق كۆچىتىنى زامان
گۈلشىنىدە ئۇنداۋرەلمەيدۇ » دەپ ئېيتقانغۇ ؟

سىياسەتنى يوق ئەتسە شاھى دەۋران ،
ئامانلىق قەسرىنى قىلغۇسى ۋەيران .
قۇرۇغۇسى مەملىكەتتە سەرۋى دىلجۇ ،
گەر سىياسەت بۇلىقىدىن ئىچمىسە سۇ .

ئەگەر پادىشاھ ئۆز مەملىكىتىنىڭ بەخت - سائادىتىنى كۆز-
لىسە ، گۇناھكارغا قاتتىق سىياسەت قىلىشى كېرەك . ئۇ ھەرقانچە
جانغا راھەت ، دىلغا ئۇلپەت بولغان ھالدىمۇ ، خۇددى ئۆز پۇقرالە-
رىنىڭ بەختىنى كۆزلەپ ، ئۆزىنىڭ خاس مەھبۇبىسىنى ئۆلتۈر-
گەن باغداد پادىشاھىدەك ئىش قىلىشى كېرەك ، — دەپتۇ قارا
قۇلاق .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— چىن مەملىكىتىنىڭ ،— دەپ ئۆز ھېكايىسىنى باشلاپتۇ
قارا قۇلاق .

باغداد پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى

چىن مەملىكىتىنىڭ بىر پادىشاھى بار بولۇپ ، ئۇ ئادالەت يۈرگۈزۈش ئۈچۈن ئەقلىنىڭ جاھاننەما جامىنى خۇددى جەمشىتكە ئوخشاش تىرىكچىلىككە ئەينەك قىلغانىكەن . مەرھەمەت قائىدىسىنىڭ مۇلاھىزىسى بىلەن خۇددى ئىسكەندەرگە ئوخشاش ئىنسانپ ئابىھاياتىنى تىلەيدىكەن .

سىياسەت ئەيلىمەك لازىم زۇلۇمغا ،
ئۇنى قوغلاپ يوقال دەپ چۆل - قۇمغا .

ئۇنىڭ قامەتلىك ، ياخشى خۇيلۇق ، مەرھەمەت كەمەنىنى پۇتۇن خەلقنىڭ كۆڭلىنىڭ بويىنغا سالغان ، ئېھسان دانلىرى بىلەن بارلىق ئامۇخاسىنىڭ جانلىرىنىڭ قۇشىنى مۇھەببەت تۇزىقىغا ئىلىغان بىر ئوغلى بار ئىكەن .

تۇغمىغان بۇ دۇنيادا ھېچكىم ئۇ كەبى پاكىز زات ،
ئۇ كەبى ساھىب كامالنى كۆرمىگەن دەۋران كۆزى .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئوغۇلدا ھەرەمنى كۆرمەك ھەۋىسى پەيدا بولۇپ ، ئاتىسىدىن رۇخسەت ئاپتۇ . ئۇ دەريا ئارقىلىق ماڭماقچى بولۇپ ، ھەممە مۇلازىملىرى بىلەن بىرلىكتە كېمىگە چۈشۈپتۇ . ئۇلار چۈشكەن كېمىلەر شۇنچىلىك كاتتا ئىكەنكى ، ئۇنىڭ چاقپەلىكىنىڭ كاتتىلىقى ئالدىدا پەلەك كىچىككىنە كۆرۈنىدىكەن . توقۇز ئاسمانىنىڭ سەھىپىسى بۇ كېمىنىڭ ئۈستىدىن كىچىكرەك ئىكەن . ئۇلار تورۇسلىرى تۆۋەن ، تۇۋرۇكلىرى ئېگىز بولغان ئەنە شۇ ياغاچ ئۆيدە ئولتۇرۇپتۇ ۋە يەرگە دەسسىمەي ماڭىدىغان ئەنە شۇ پۇتى يوق ئاتلارغا مىنىپ ، ئاتلارنىڭ تىزگىنىنى شامالنىڭ

ئىلكىگە تۇتقۇزۇپتۇ .

ئەي كەبى سۇ ئۆيىنى ئەيلەپ ماكان ،
بولدى سەييارە كەبى يولغا راۋان .

ئۇلار شۇ تەرىقىدە يول يۈرۈپ ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ناھايىتى كۆپ مۇساپىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ ، مەككىگە بەرىپ ھەجنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇقەددەس قەبرىسىنىڭ بوسۇغىسى تەرەپكە يۈزلىنىپ ، ئاشۇ شەرەپلىك بوسۇغىنى بوسە قىلىش سائادىتىگە ئېرىشىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، شاھزادە زىيارەتنى تۈگىتىپ ، خۇراسان كارۋانلىرىغا قوشۇلۇپ باغداد تەرەپكە كەپتۇ . باغداد پادىشاھى شاھزادىنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ ئالدىغا چىقىپ ناھايىتى كۆپ ئىززەت - ئىكرامىلار بىلەن شەھەرگە باشلاپ ئەكىرىپتۇ . پادىشاھ كۆڭۈلگە ياققۇدەك مۇناسىپ جاي ، ئالىي نازۇ نېمەت ، ئېسىل مەيلەرنى تەييارلاپ ، شاھزادىنى بىر نەچچە ۋاقىت كۈتۈۋاپتۇ . شاھزادە يول رەنجىدىن قۇتۇلۇپ ھاردۇقىنى چىقارغاندىن كېيىن ئۆز يۈرتىغا قايتماقچى بوپتۇ ھەم «باغداد پادىشاھىغا ئىنئام» دەپ ناھايىتى كۆپ بايلىق بىلەن بىر چىن كىنىزەكنى تەقدىم قىلىپ ، ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ . باغداد پادىشاھى ئۇنى ئۇزىتىپ بولۇپ ، ئوردىسىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كىنىزەكنى قېشىغا ھازىر قىلىشقا بۇيرۇپتۇ . كىنىزەك كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا قاراپ ئەقلى لال بوپتۇ . ئۇ شۇ تاپتا شۇنداق بىر گۈزەل سۈرەتنى كۆرۈپتۇكى ، قۇدرەت نەققاشى ۋۇجۇد لەۋھەسىگە ئۇنداق زىبا نەقىشنى سىزمىغانىكەن . پىكىر كۆزى خىيال سەھىپىسىدە ئۇنداق رەنا شەكىلنى كۆرمىگەنىكەن . ئۇنىڭ دىلىنى بۇيۇسۇندۇرغۇچى زۇلفى پىتىنە كەمەنى بىلەن ئالەمنى زەنجىرگە ئىلغانىكەن . جاھاننى يورۇتقان ئاي ئۆز مەنزىلىدىن چۈشۈپ ، ئۇنىڭ پېشانىسى ئالدىدا بېشىنى سەجدىگە قويۇپ تۇرغانىكەن . گۈزەللەرنىڭ نازۇكلۇق دەۋالىرىنى ئۇ ئۆزىنىڭ نازى بىلەن پارامۇشلۇق

تائىتىگە تاشلىغانىكەن . ئۇنىڭ جادۇ كۆزلىرى جەندە كىيىدىغان زاھىتلارنى ئىبادەتخانىدىن ئاچىقىپ شارابخانىغا باشلىغانىكەن .

يۈزلىرى خۇددى قۇياشنىڭ نۇرىدەك ،
لېۋى ھەم سۆزى گويا ئىدى شېكەر .
قامىتى راست ، بەختى ئىقبالى ئېگىز ،
ھالقىدەك زۇلفى كۆڭۈلنى بەند ئېتەر .

سۆزىدىن قەنت قالىدۇ تەڭلىك ئىچىدە ،
لېۋىدىن ھېقىق ئۆزىدە شەرم ئېتەر .

ئۇ گۈزەل سەرۋىنىڭ جامالىنى كۆرۈش بىلەنلا باغداد پادىشا-ھىنىڭ كۆڭۈل پۇتى ھەيرانلىق لېيىغا پېتىپ قاپتۇ . ئۇنىڭ مەي-گۈن لېۋىنىڭ چىرايلىقلىقىدىن مەست - مۇستەغرەق بوپتۇ .

كۆڭۈل مۈلكىنى ئىشقىڭىنىڭ سىپاھى كۆپ خاراب ئەتتى ،
بۇ مېھنەتكەشكە بىلمەسمەنكى ، ئەمدى نە بالا يەتتى .

پادىشاھ يۈگۈرگەن كۆڭۈلنى قولىغا كەلتۈرمەك ئۈچۈن ناھا-يىتى كۆپ ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ ، ھەپسىلىسى ھېچنېمىگە يەتمەپتۇ . ئىشقىنىڭ ئوتىغا ئۇنىڭ ئەقلى ھەرقانچە نەسىھەت سۆيە-نى قۇيغان بولسىمۇ ھېچقانداق پايدا بەرمەپتۇ .

بۇ پەرياد - پىغاننى تاشلىماسمەن تەنە قىلغانغا ،
بېسىلماس دەردى ئىشق ھەرگىز مالامەتلەرنى قىلغانغا .

شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ كېنىزەك بىلەن ئەيش - ئىشرەت قە-لىشقا بېرىلىپ كېتىپ ، مەملىكەت ۋە پۇقرالارغا غەمخورلۇق قە-لىشنى بىر يولىلا ئۇنتۇپ كېتىپتۇ .

ھەرقاچاندا بولمىسۇن ، پادىشاھ ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بولسا ، ئۇد ۋە قالۇن نەغمىسىگە قۇلاق سېلىپ ، دادخاھلارنىڭ نالىسىنى ئاڭلىمىسا ، ئازغىنا ۋاقىتتا مەملىكىتىدە پىتنە - پاسات پەيدا بولۇپ ، خالايىق غەم - قايغۇ ۋە ھەسرەت ئىچىدە قالىدۇ .

كۆركىدىن ئايرىلار نادان پادىشاھ ،
خارلىققا ئالمىشار بەختۇ ئىقبالى .

پادىشاھ بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ ھال بىلەن ئۆتۈپتۇ . دۆلەت ئەركانلىرى پادىشاھنىڭ بۇ بىپەرۋالىقىدىن تەڭلىكتە قېلىشىپتۇ . ئۇلار يۇرت ئەھۋالىنىڭ خاراپلىشىۋاتقانلىقىدىن ئەندىشە قىلىپ ، خەير - سەدىقىلەرنى بېرىشىپ ، ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇش بىلەن بىللە ، دەرۋىشلەردىن دۇئا تىلەپ ، پادىشاھنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئاتاپ نەزىرلەرنى بېرىشىپتۇ . ئاخىر ئۇلارنىڭ خالىس نىيەتلىك دۇئالىرى ئىجابەت بولۇپ ، بىر كېچىسى پادىشاھ چۈش كۆرۈپتۇ . چۈشىدە بىر كىشى ئۇنىڭغا :

«ئەي پادىشاھ ، ئىشىكىدىن تاڭلا بولماسمۇ سوراق ،
نېمە دەرسەنكىن سېنى سوراق قىلسا ئاشۇ چاغ .

سەن قىلمۇاتقان نېمە ئىش بۇ ؟ ئەجەب ، بىچارىلەرنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى نەزىرىكىدىن چۈشۈرۈۋېتىپسىنا ؟ ئەمدى ئىشلىرىڭ قولۇكىدىن كېتىشكە ، دۆلىتىڭ يىقىلىشقا يېقىنلاشتى . دۆلىتىكىدە ھەرقانداق پىتنە كۆرۈلسە ، ئۆزۈكىدىن كۆرگىن ئەمدى ! قويقىن ، بۇرۇنقى ئىشىكىڭ پېيىدا بولغىن ! » دەۋاتقانمىش . پادىشاھ بۇ ۋەقەنىڭ ھەيۋىتى بىلەن ئۇيقۇدىن ئويغىنىپلا غۇسلى قىلىپ توۋا ئىستىغپارغا مەشغۇل بوپتۇ . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن يەنە بۇرۇنقىدەكلا خەلق ئەھۋالىنىڭ غېمىنى يەپتۇ ۋە ئۆز - ئۆزىگە : «ئەمدى كېنىزەك مېنىڭ سۆھبىتىمدە بولمىسۇن» دەپ ھۆكۈم قىپتۇ .

گەرچە ئۇ كېنىزەكنى بىر نەپەس كۆرمىسە تاقەت قىلالمايدىغان ھالدا بولسىمۇ ، ئەمما خۇدانىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويۇپ ئازاب ـ ئوقۇبەتكە دۇچار بولۇشتىن ، پادىشاھلىقنىڭ زاۋال تېپىشىدىن قورقۇپ ئائىلاج كېنىزەكنىڭ پىراقىغا چىداپتۇ . ئۇ شۇ تەرىقىدە ئىككى ـ ئۈچ كۈن سەۋر قىپتۇ . لېكىن كېنىزەك پادىشاھنىڭ سۆھبىتىنى سېغىنىپ ، بىر كېچىسى ئۆزى پادىشاھنىڭ بارگاھىغا كەپتۇ . پادىشاھ تاڭ سەھەرنىڭ شامىلى بىلەن پورەكلەپ ئېچىلغان گۈلىستاننى كۆرۈپ ، سۈمەن ۋە سۇمبۇللارنىڭ ئەتىرى بىلەن جېنىنىڭ دىمىغىنى يەنە خۇشبۇي قىپتۇ .

شاھ كۆردىكى ، تۇراتتى بىر خامان گۈل ،
سۈمەن ئۆزرە بىنەپشە بىرلە سۇمبۇل .
ئۇندىن ئارتۇق نەرگىستەك ئىككى جادۇ ،
مەستانىلىك ئىلكىدە ئىشى ئۇيقۇ .

شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ بېشىغا يەنە بۇرۇنقى سەۋدا چۈشۈپتۇ ـ دە ، ئىشق لەشكىرى ئۇنىڭدىكى ئەقىل ـ ئىدراك ماللىرىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىۋېتىپتۇ .

كەلدى ئىشقىنىڭ لەشكىرى قىلدىم يەنە دىۋانلىق ،
جانغا ئۇرغاچ غەمزە قىزى ئىشق ئاپەت نەشتىرىن .

بۇ قېتىمدىمۇ پادىشاھ بىر نەچچە كۈنگىچە كېنىزەكنىڭ زۇلفى بىلەن خالىغا ئالدىنىپ ، جامالى بىلەن ئاۋارە بولۇپ ئەيش ـ ئىشرەت قىپتۇ . يەنە ئىككىنچى قېتىم غايىب ئاۋاز ئۇنى توغرا يولغا ئۇندەپتۇ . شۇندا پادىشاھ : «بۇ بالانى مۇتلەق بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ ، مېنىڭ دەردىمگە ئىلاج تېپىلمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ياساۋۇلغا :

— بۇ كېنىزەك يارلىق ئالماي تۇرۇپ بارگاھقا ئىختىيارىچە

كىردى . بۇنى ئاچىقىپ دەريانا تاشلىۋەت ،— دەپ پەرمان بېرىپ-تۇ . ياساۋۇل كېنىزەكنى ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە : «بۇ پادىشاھنىڭ مەھبۇبىسى . ئەتە يەنە پۇشايمان قىلىپ مەندىن سوراپ قېلىشى ئېھتىمال ، بۇنى ئەڭ ياخشىسى ساقلاپ قويايلى » دەپ ئويلاپ ، كېنىزەكنى دەريانا تاشلىۋەتمەي ، ئۆز ئۆيىگە يوشۇرۇپ قويۇپتۇ . لېكىن بۇ سىرنى مەخپىي تۇتۇپ ھېچكىمگە ئېيتماپتۇ . بىر كۈن ئۆتە - ئۆتمەي پادىشاھ ئۇ ئىشىدىن پۇشايمان قىپتۇ . لېكىن غەمدىن باشقا چارە تاپالماي ، كۆڭلىدىكى مالاللىقنى تۇغىتىش ئۈچۈن شاراب ئىچىپتۇ . مەست بولغاندىن كېيىن كۆڭلىدىن ئىلھام ئىلاھى كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ - دە ، دىلىنى مەپتۇن قىلغان كېنىزەكنىڭ خىيالى بېشىغا كىرىۋېلىپ ، ياساۋۇلنى چاقىرتىپ ئۇنىڭغا دىلدارنىڭ خەۋىرىنى سوراپ ، قاتتىق تەھدىت بىلەن :

— ئەگەر بۇگۈن كېچە ئۇنى كەلتۈرمىسەڭ سېنى ئازابلايمەن ،— دەپتۇ .

— ئۇنى دەريانا تاشلىۋەتكەنىدىم ، بۇ چاغقىچە بېلىقلارغا يەم بولغاندۇ ،— دەپتۇ ياساۋۇل .

ئەمما ئۇ كۆرسەتكەن بۇ سەۋەبنى پادىشاھ ماقۇل كۆرمەپتۇ . ياساۋۇل پادىشاھنىڭ نىيىتىدىن يانمايدىغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئامالاج ئۇ ئاينى بارگاھقا ھازىر قىپتۇ . پادىشاھ بۇ قېتىممۇ شادلىق بەزمىسىنى تۈزۈپ ئىشرەت ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپتۇ .

شۇكرى ئەمدى بىزگە يار بولدى پەيدا ،
جام بىلەن مەي خۇشكىۋار بولدى پەيدا .
يوقالدى شۇم تىكەن ، گۈل بولدى ھازىر ،
كەتتى قىش ، نەۋ باھار بولدى پەيدا .

شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ بۇ كېنىزەكنى ئۇچ قېتىم ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىلغان بولسىمۇ ، ياساۋۇل ئۆز قورقۇنچىدىن ئۇنى ئامان قالدۇرۇپ ، پىنھان جايدا ساقلاپتۇ . نەتىجىدە مەملىكەتنىڭ

مۇھىم ئىشلىرى ھەل قىلىنماي تاشلىنىپ قاپتۇ . پادىشاھ شۇندا بۇ بالانىڭ چارىسىنى ئۆزىدىن بۆلەك كىشىنىڭ قىلالمايدىغانلىقىنى ، بۇ ئىشنىڭ باشقا كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ . چۈنكى ئۇ كېنىزەكنى ئۆلتۈرۈشنى كىمگە بۇيرۇسىمۇ ، بەربىر ئۇ كىشى ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلىپ ئۆلتۈرەلمەيدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشاھ بۇ ئىشنى ئۆزى قىلماقچى بولۇپ ، ئىشنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ . بىر كۈنى ئۇلار قەسىرنىڭ ئۆگزىسىدە تۇرۇپ دەريا تاماشاسى قىلىۋاتقاندا ، پادىشاھ يېنىدا تۇرغان كېنىزەككە بىر قاراپلا ھېلىقى ئىلھامى خاتىرىسىگە يېتىپ قورقۇپ كېتىپتۇ - دە ، ئۆزى - ئۆزىگە : «ئەمدى كېنىزەكنى ئۆلتۈرۈش ۋاقتى يەتتى . گەرچە بىگۇناھىنىڭ قېنىنى تۆكۈپ گەدىنىمگە ناھەق خۇن ئارتىدىغان بولساممۇ ، مېنىڭ بىپەرۋالىقىمدىن قاندا غەرق بولغان يۈز مىڭ كۆڭۈللەر دەرمان تاپىدۇ . بۇ كېنىزەك ماڭا جاندىن ئەزىز بولغان ھالەتتىمۇ ، پۇقرالارنىڭ يۈز - خاتىرىسىنىڭ مۇلاھىزىسى ماڭا ئۇنىڭدىن ئوبدان» دەپتۇ - دە ، كېنىزەككە ئىشارەت قىلىپ :

— ماڭا يېقىن كەلگىن ، ئەنە ئاۋۇ كېمىنىڭ تاماشا قىلغىن ، — دەپ چاقىرىپتۇ .

كېنىزەك يېقىن كېلىشگىلا ، پادىشاھ ئۇنى كۆتۈرۈپلا قەسىر ئۈستىدىن دەريانا تاشلىۋېتىپ ئارقىدىنلا قاتتىق پۇشايمان ۋە ھەسرەت - نادامەتلىرىنى ئىزھار قىلىپ ، خالايىققا ئۇنى «سۇغا ئۆزى يىقىلىپ چۈشتى» دەپ مەلۇم قىپتۇ . ئاندىن دەرھال ئۇنى سۇدىن سۈزۈپ دەپنە قىلىشقا بۇيرۇپ ، ئۆزىمۇ تەزىيە بىلدۈرۈپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، پادىشاھ ئۆز مەملىكىتىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆز قولى بىلەن جانانىسىنىڭ جېنىنى ئاپتۇ . پادىشاھلار بىر مەقسەتنى كۆزلەپ ، يۈزلەپ كىشىنى يوق قىلسىمۇ قىلىدۇ - دە !

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، خىيانەتكار بىلەن بىرلىشىپ ئۆتكەندىن كۆرە ، پۇقرالارنىڭ يۈز - خاتىرىسىنى كۆزلىگەن ياخشىراق ، جاننى ئاغرىتقاندىن كۆرە ، بىرنى جانسىز قىل-

ماق ئەقىلغا مۇۋاپىق ئىشتۇر .
قارا قۇلاقنىڭ بۇ كۆشكۈرتۈشى بىلەن كامجۇينىڭ غەزەپ ئوتى ئۆرلەپ ، پۈرەيسەدىن سوراپتۇ :
— بۇ گۈناھىڭغا نېمە ئۆزرە ئېيتىسەن ؟
پۈرەيسە بىگۈناھ بولغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا ئۇدۇلمۇئۇدۇل تۇرۇپ قوپاللىق بىلەن :
— كىمنىڭ قولى قىسقا بولسا شۇنىڭ تىلى ئۇزۇن بولىدۇ . بىگۈناھ كىشىنى غەيرەتلىك كېلىدۇ ،— دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ .
كامجۇي ئۇنىڭ مەنىستىمەسلىك بىلەن بەرگەن جاۋابىنى ئاڭلىغانىنىڭ ئۈستىگە ، ئۆچۈرىسىدىكىلەرنىڭ پىتنە ئارىلاش خۇشامەتلىرى قوشۇلۇپ غەزىپى ئۆرلەپتۇ ـ دە ، ئوتتۇرىسىدىكى ۋەدىلەرنى ئۇنتۇپ ، پۈرەيسەنى ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىپتۇ . بۇ خەۋەرنى كامجۇينىڭ ئانىسى ئاڭلاپ ، ئوغلىنىڭ ئالدىراپ كەتكەنلىكىنى ، سەۋرچانلىق بىلەن ئويلاپ ئىش كۆرۈشنى بىر يولىلا تاشلىۋەتكەنلىكىنى پەملەپ ، ئەندىشىگە چۈشۈپ : «پەرزەنتىمنىڭ قېشىغا پاتراق بېرىپ ، نەسىھەت قىلىپ ئۇنى شەيتان ۋەسۋەسىسىدىن قۇتقۇزۇشۇم كېرەك ، چۈنكى ھەرقاچاندا پادىشاھلارنىڭ غەزىپى كەلسە ، ئۇلارغا لەنىتى شەيتان مەسلىھەتچى بولىدۇ ـ دە ، نېمىنى خالىغان بولسا شۇنى قىلىشنى بۇيرۇيدۇ . پادىشاھنىڭ ئاچچىقلانغان ۋاقتى شەيتاننىڭ غالىب كېلىدىغان ۋاقتى» دەپ ئويلاپتۇ .

غەزىپىڭ كەلتۈرگەن چېغىدا شەيتان ،
ئىش قىلساڭ ، قىلارسەن ئاخىر پۇشايمان .

شۇنىڭ ئۈچۈن كامجۇينىڭ ئانىسى جاللاتنىڭ قېشىغا دەرھال كىشى ئەۋەتىپ ، «بىر دەم ئۆلتۈرمەي تۇرۇپ تۇرسۇن ، مېنىڭ ئۇنىڭغا دەيدىغان گېپىم بار» دەپ خەۋەر قىلىۋېتىپتۇ . ئۆزى بولسا شۇ ھامان كامجۇينىڭ قېشىغا كېلىپ :

— پۇرەيسەنى ئۆلتۇرۇشكە بۇيرۇق قىلغانلىقىڭنى ئاڭلىدىم ، ئوغلۇم ، ئۇنىڭ نېمە گۇناھى بار ئىدى؟ — دەپ سوراپتۇ .

كامجۇي بولغان ۋەقەنى تولۇق بايان قىلىپ بېرىپتۇ .

— ئەي ئوغلۇم ، — دەپتۇ شاھنىڭ ئانىسى ، — ئۆزۇڭنى ھەيـ رانلىق باياۋانىدا سەرگەردان قىلما ، ئەپۇ ۋە ئېھسان شاراپىتىدىن بەھرىسىز قالما . بۇزرۇكلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، سەككىز نەرسە سەكـ كىز نەرسىگە باغلىق بولىدۇ . ئۇلار مۇنۇلار : خوتۇننىڭ ئىززىتى ئەر بىلەن ، بالىنىڭ ئىـززىتى ئاتـا بىلەن ، شـاگىرتلارنـىڭ ئەقىل ـ ھوشى ئۇستاز بىلەن ، لەشكەرنىڭ قۇۋۋىتى سەردار بـە لەن ، زاھىتلارنىڭ كارامىتى تەقۋادارلىق بىلەن ، پۇقرالارنىڭ خاتىرجەملىكى پادىشاھ بىلەن ، پادىشاھلىق ئىشىنىڭ نىزامى ئادىل لىق بىلەن ، ئادىللىقنىڭ رونىق تېپىشى ئەقىل ۋە ھوشيارلىق بىلەن باغلىق بولىدۇ . پۇرەيسەنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئىككى نەرسىگە دىققەت قىلىشىڭ لازىم . بىرى ، قول ئاستىڭدىكـ لەرنىڭ ئەھۋالـىنى ياخشـى بىلىپ ، ئـۇلارنـىڭ ھەر بـىرىگە ئۆز قەدىر ـ قىممىتى ۋە ھۇنەر قابىلىيىتىگە يارىشا تەربىيەت قىلىشىڭ لازىم ؛ ئىككىنچىسى شۇكى ، ئەگەر ئۇلاردىن بىرى يەنە بىرىنىڭ يامان گېپىنى قىلسا ، ئۇنى ئېتىبارغا ئالغۇلۇق ئەمەس . چۈنكى ، ھەمىشە بىر ـ بىرىگە بوھتان چاپلاش ، بىر ـ بىرىنى «يامان» دەپ چېقىشىنىڭ قەستىدە يۈرۈش پادىشاھنىڭ يېقىن كـ شىلىرىگە ئادەت بولۇپ قالغان ئىش . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، پادىشاھ ئۇلاردىن بىرەرسى قىلغان ئەنە شۇنداق مەككارلىقلارغا ئىشىنىپ قالسا ، ئۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھقا ھېچكىمنىڭ ئىشەنچى قالمايدۇ . نەتىجىدە شۇنداق ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇكى ، بىگۇناھلار بالا گىر ـ دابىغا چۈشىدۇ . گۇناھكارلار نىجات ساھىلىدا خاتىرجەم ۋە سالامەت يۈرىۋېرىدۇ .

گۇناھكارلار يۈرگۈسى شاد ـ خەندان ،
بىگۇناھلار ماكانى بولۇر زىندان .

بۇنىڭ نەتىجىسىدە ، نەق مەيداندا بار كىشىلەر ئەمەلنى قوبۇل قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ . ئۆزى ھازىرچە يوق بولغان كىشىلەر ئۆز خىزمىتىدە بوشاڭلىق ، سۇسلۇق قىلىدۇ . پادىشاھنىڭ ھۆكمى ئاقمايدىغان بولۇپ قالىدۇ . بۇ سەۋەبتىن سەلتەنەت ئەركانلىرىغا دەخلى ۋە زەرەرلەر يېتىدۇ .

غەرەزلىكلەر سۆزىنى ئاڭلىمىغىن ،
ئۇندىن يېتەر مەملىكەت ، ئەلگە شىكەست .
چېقىمچىنىڭ بېشىنى قىلساڭ ئېگىز ،
قىممىتىڭنى قىلغۇسى ئاخىرى پەست .

— مەن پۈرەيسەنىڭ خىيانىتىنى ئېنىقلاپ ، گۇناھىنى تەھقىقلەپ ، ئۆزىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ ، ئاندىن ئۆلۈمگە بۇيرۇدۇم ، — دەپتۇ كامجۇي .

— تولۇق ئېنىقلىماي تۇرۇپ بىر ئىشقا ھۆكۈم قىلىش پادىشاھلارغا راۋا ئەمەس ، — دەپتۇ ئانىسى ، — خىيانىتىنى ئېنىقلىدىم دېگىنىڭمۇ تېخى شۇبھىلىك . ئىش ھەقىقىتىنىڭ يۈزىدىكى پەردە كۆتۈرۈلسە ، ئاندىن ھەقىقىي ئەھۋال مەلۇم بولىدۇ . باشقىلار بىر نامەلۇم گۇناھ بىلەن ئۇنىڭغا بوھتان قىلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال . بۇ ھالدا سەن غەزەپلەنمىگەن ، ئۇنىڭ قىلغان خىزمىتىنى ھەم ئىخلاسىنى ياد ئەتكەن بولساڭ ، نادانلارنىڭ سۆزى بىلەن دانالارغا سىياسەت قىلمىغان بولساڭ ياخشى بولار ئىدى .

نادانلار كىشىگە شادلىق بېرەلمەس ،
خەس بىلەن شاھانە بەزمە يورۇماس .
ھېيىلىلەر قىلغۇسى ئەقىلسىز كىشى ،
تا «كېيىن قالسۇن» دەپ ئاقىللار ئىشى .

ئەي ئوغلۇم ، ھەر قانداق ئىشقا دۇچ كەلگىنىڭدە ، ئەقىلنى

ئادىل ھاكىم ، كامىل مەسلىھەتچى بىلىپ ، كۆپرەك ئويلاپ ئىش قىلىشىڭ كېرەك . چۈنكى ، ئادەم ئۆزىدىكى جەۋھەر بولغان ئەقىل-نىڭ ساپلىقى بىلەن ئەزىزدۇر .

ئەقىل - دانىش ھەر كىشىگە بولسا يار ،
ئۇ تاپار ئەلنىڭ ئىچىدە ئېتىبار .

پۈرەيسە سېنىڭ دۆلىتىڭدە ئۇلۇغ كىشى بولۇپ ، يۇقىرى مەرتىۋە ۋە كاتتا ئورۇنغا ئېرىشكەنىدى . ھەر قاچان مەجلىسلەردە ئۇنى ياخشى سۆيەتلەر بىلەن ياد ئېتەتتىڭ . خىلۋەتلەردە ئۇنىڭ بىلەن سىردىشاتتىڭ . ئەمدى سەن ئۆزۈڭ قىلغان ۋەدىنى بۇزماس-لىقىڭ ، ئۆزۈڭ سالغان ئىمارەتنى ئۆزۈڭ ۋەيران قىلماسلىقىڭ ، ئۆزۈڭنىمۇ ، ئۇنىمۇ خالايىق ئالدىدا بەتنامغا قويماسلىقىڭ لازىم . سەن ئۆز ھالىڭ ۋە قەدىر - قىممىتىڭگە بېقىپ ، ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى تەھقىق ۋە تەپتىش قىلىشىڭ لازىم . شۇنداق قىلساڭ ، ئەقىل ئالدىدىمۇ ئۆزرە - مەزۇر كۆرسىتەلىگەن ، ئاقىللار قېشىدا-مۇ تۆھمەتتىن يىراق بولالىغان بولاتتىڭ ، ئۇنى دىيانەت ئېتىكىنى خىيانەت لېيىغا بۇلغىدى دېسە ، بۇ ئەقىلگە سىغمايدىغان سۆز . ھېرىسمەنلىك ۋە ئاچ كۆزلۈكىنىڭ ئۇنىڭ تەقۋادارلىقى ۋە قانائەت-چانلىقى ئۈستىدىن غالىب كېلەلمەيدىغانلىقىنى مەن ياخشى بىلە-مەن . پۈرەيسە مۇشۇ دەرگاھنىڭ مۇلازىمى بولغاندىن بېرى گۆش يەپ باققان ئەمەس . ئۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ گۆش يېيىش ، ھايۋاناتقا ئازار يەتكۈزۈش ئۇنىڭ كۆڭلىدە بولغان بولسىدى ، ئۇ بۇنداق پاك دىيانەتلىكلىكى بىلەن مەشھۇر بولماي ، ئەكسىچە بىرەر بەتنامغا قالغان بولاتتى . ئوچاقتا ئوت كۆيسە تۈتۈن چىقماي قالامدۇ ؟ ئۇ گۆشنى پۈرەيسەنىڭ ئۆيىگە ئۇنىڭ دۈشمەنلىرى قويۇپ قويدى بول-غاي دەپ گۇمان قىلمەن . ھەسەت ئەھلىنىڭ بۇنداق ھىيلە - مىكىرلەرنى قىلىشى ھېچ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس . چۈنكى ، ھەسەت ئەھلىنىڭ بەزىلىرى كىشىگە ئازار يەتكۈزۈش ئۈچۈن ، ھېلىقى

ئۆزىنىڭ قۇلىغا بۇيرۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرگۈزگەن خوجايىنىغا ئوخشاش ، ئۆزىنىڭ ئۆلۈمىگىمۇ رازىلىق بېرىدىغان بولىدۇ تېخى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— باغداد شەھىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كامجۇيىنىڭ ئانىسى .

زاھىت بىلەن ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى

باغداد شەھىرىدە ناھايىتى ھەسەتخور بىر كىشى بار ئىكەن . ئۇنىڭ ناھايىتى پەرھىزكار ، تەقۋادار بىر قوشنىسى بار ئىكەن . ئۇ كىشى كۈندۈزنى روزا بىلەن شامغا ، كېچىنى نامаз بىلەن سەھەرگە ئۇلاشتۇرىدىكەن .

ئۇ ئىدى بەندىلىك مۇقامىن تۇنقان ،
خۇدادىن ئۆزگىنى ئەسلا ئۇنۇتقان .

پۈتۈن باغداد ئەھلى ئۇنىڭغا چوقۇنىدىكەن ھەمدە ياخشى يېمەكلىك ۋە قىممەت باھا رەختلەرنى ئۇنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالىدىكەن . مەجلىس ۋە ئولتۇرۇشلاردا چوڭ - كىچىك ھەممەيلەن ئۇنى ياخشى سۈپەت بىلەن يادلايدىكەن . ھېلىقى ھەسەتخور بولسا ، مۇشۇ جەھەتتىن ئۇ پاك ، مەرد كىشىگە ھەسەت قىلىپ تۇرلۇك ھىيلىلەر بىلەن ئۇنىڭغا قەست قىلىدىكەن . ئەمما ئۇ ھەر قانچە مىكىر ئوقلىرىنى شۇملۇق ياسى بىلەن ئاتسىمۇ ، ئۇنىڭ ياخشىلىق قالقىنىغا كار قىلمايدىكەن . ئاخىر ئۇ بۇ خىل ئۇرۇنۇشتىن تەڭلىككە قېلىپ غەمگە چۆمۈپتۇ . ئۇ بىر قۇل سېتىۋېلىپ ئۇنىڭغا ياخشى تەربىيەتلەرنى قىپتۇ . ئۇ ھەر دائىم ئۇنىڭغا :

— ھەي ئوغلۇم ، سېنى مۇھىم بىر مەسلىھەت ، ئۇلۇغ بىر

ئىش ئۇچۇن تەربىيەت قىلىۋاتىمەن . كۆڭلۈمنى غەم يۈكىدىن خالاس قىلىشىڭنى ، پەرىشان خاتىرەمنى بۇ ئەندىشىدىن پارىغ ئېتىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن ،— دەيدىكەن .

شۇنىڭ ئۇچۇن ساقلارمەن كۆز يېشىمنى ،
كى ئوتۇمنى ئۆچۈرگۈسى بىر كۈنى .

بىر نەچچە ۋاقىت ئەنە شۇ يوسۇندا ئۆتۈپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇل خوجايىنىدىن بۇ ھېسابسىز شەپقەتلەرنىڭ سەۋەبىنى سورىماقچى بولۇپ :

— خوجام ، كەمىنە قۇللىرىغا تۇرلۈك ئىلتىپاتلارنى كۆرسەتتىلە ، بۇ كوتا تىلىم ئۇنى شەرھلەپ بولالمايدۇ . ھەر كۈنى سىلىنىڭ كەمىنە بىچارىگە قىلىۋاتقان بۇ مەرھەمەتلىرىنى بايان قىلىپ بولالمايمەن .

سوسەن كەبى يۈزلەپ تىلىم بولسىمۇ ،
ئېيتالماسمەن بۇ نېمەتلەر شۈكۈرىنى .

كۆڭلۈمدە ، ماڭا قىلغان بۇ ياخشىلىقلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىگە جېنىمنى قالقان قىلارمەن دېگەن ئۈمىدتىمەن ،— دەپتۇ .

خوجايىن قۇلنىڭ ئۆزىگە ۋاپادارلىق قىلىپ ، تۇز ھەققىنى ئاقلاشقا مەيلى بارلىقىنى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈل سىرىنىڭ ئاغزىنى ئاچقانلىقىنى كۆرۈپ :

— بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى ، مەن بۇ قوشنامدىن ناھايىتى خاپا . ھەر سائەت ئۇنىڭدىن مېنىڭ جېنىمغا ھەسەت ئوتى تۇتىشىدۇ ـ دە ، بۇ ھاياتمۇ كۆزۈمگە كۆرۈنمەيدۇ . مەن ئۇنىڭ غەم ـ غۇسسىسى بىلەن جېنىمدىن ۋە ئۆمرۈمدىن بىزار بولدۇم . شۇڭا ئۇنىڭغا زەرەر يەتكۈزمەك ئۈچۈن قانچە ھىيلىلەرنى قىلغان بولساممۇ ، ھېچبىرى پايدا بەرمىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا شۇنچىلا

تەربىيەت قىلدىم . بۇگۈن كېچە مېنى قوشنامنىڭ ئۆگزىسىگە ئا-
چقىپ بېشىمنى تېنىمدىن جۇدا قىلىپ ، ئۆز يولۇڭغا ماڭغىن .
ئەتىسى كىشىلەر ئۇنىڭ ساريىدا ئۆلۈكۈمنى كۆرسە ، چوقۇم قې-
نىمنىڭ تۆھمىتى بىلەن ئۇنى تۇتۇپ ، جېنىنى قىساسقا ، مېلىنى
تالان ـ تاراجغا بۇيرۇيدۇ . ئەگەر ئۇنداق قىلمىغان تەقدىردىمۇ
پۇتۇن ئەلنىڭ ئېتىقادى يانىدۇ ـ دە ، تەقۋادارلىق ۋە ياخشىلىقـ
نىڭ شۆھرىتى ئەل ئارىسىدىن يوقىلىدۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن ھەر-
گىزمۇ تەقۋادارلىقى ۋە سوپىلىقى توغرىسىدا لاپ ئۇرالمايدۇ . ئۇ
چاغدا ئۇنىڭغا :

«ھەددىدىن ئاشۇردى زاھىت يوشۇرۇن پاسقلىغىن ،
پەردىسىن ئاچقىن خۇدايا سىرى بولسۇن ئاشكار .»

دېگەن دۇئانىڭ مەنىسى ئۇنىڭغا تازا باب كېلىدىغان بولىدۇ ،—
دەپتۇ .

— ئەي خوجام ،— دەپتۇ قۇل ،— بۇ خىيالدىن كېچىپ ،
ئىشنىڭ چارىسىنى باشقا يوسۇندا قىلسىلا ، ئەگەر مۇراد ـ مەقسەتـ
لىرى زاھىتنى يوقىتىش بولسا ، مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ۋە كۆڭۈللـ-
رىنى ئۇنىڭ غېمىدىن خاتىرجەم قىلاي .

— ئۇنداق بولۇشى ناتايىن ،— دەپتۇ خوجايىن ،— سېنىڭ
ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قۇدرىتىڭ يەتمەسلىكى مۇمكىن . مېنىڭ ئەمدى
بۇنىڭدىن ئىـارتۇق چـىداشقا تـاقىتـىم يوق . مېـنىڭ ھـېچ
سەۋر ـ تاقىتىم قالمىدى . قويقىن ، مۇشۇ خىزمەتنى بەجا كەلتۇر-
گىن ، ئەگەر مېنى بۇ ئىشتا خۇشال قىلساڭ ، سېنىڭ قولۇڭغا
ھۆرلۈك خېتى بېرىپ بىر خىش ئالتۇن ئىنئام قىلىمەن . قالغان
ئۆمرۈڭنى ئاشۇ ئالتۇن بىلەن راھەت ـ پاراغەتتە ئۆتكۈزىسەن .

— ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى سىلى قىلغاندەك بۇنداق ئويىنى
ئويلىمايدۇ ، خوجام ،— دەپتۇ قۇل ،— چۈنكى كىشى ئۆز دۇشمـ-
نىنىڭ بالاغا گىرىپتار بولغىنىنى ئۆزى تىرىك ژاقتىدا ئۆز كۆزى

بىلەن كۆرگىنى ، ئۆز قولىقى بىلەن ئاڭلىغىنى ياخشى . ئۆزى ئۆلگەندىن كېيىن دۇشمىنىنىڭ ئۆلگىنىدىن نېمە لەززەت تاپىدۇ ؟ دۇشمىنىگە يەتكەن ئەلەم ۋە زەرەرنى قانداق بىلىدۇ ؟

گۈل ئېچىلغاندا نە پايدا مەن چىمەندە بولمىسام ،
سەرۋىدىن نە پايدا مەن بوستان ئىچىدە تۇرمىسام .

قۇل قانچە نەسىھەت قىلسىمۇ خوجايىنى ماقۇل كۆرمەپتۇ . قۇل خوجايىنىنىڭ رىزالىقىنىڭ شۇ ئىشتىلا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، نائىلاج ئۇنى زاھىتنىڭ ئۆگزىسىگە ئېلىپ چىقىپ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ ھەمدە خوجايىنى بەرگەن بىر خىش ئالتۇن بىلەن ھۆرلۈك خېتىنى ئېلىپ ئىسپاھانغا كېتىپتۇ . ئەتىسى كىشىلەر ھېلىقى بەتنىيەت خوجايىنىنىڭ زاھىتنىڭ ئۆگزىسىدە ئۆلۈك يانقانلىقىنى كۆرۈپ ، زاھىتنى باغلاپ زىندانغا ساپتۇ . گەرچە زاھىتنى زىندانغا سالغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ ئۇ ھەسەتخورنى ئۆلتۈرگەنلىكىگە ھېچقانداق ئىسپات بولمىغاچقا ، زاھىتنى ئۆلتۈرمەي زىندانda ساقلىشىپتۇ . باغدادنىڭ كاتتىلىرى ھەر قانچە ھەرىكەت قىلىپ ، زاھىتنىڭ پاكلىقى ۋە دىيانەتلىكىنى ئىسپاتلاپ پادىشاھقا ئىلتىماس قىلغان بولسىمۇ ، پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان شۇبھىسى تېخى كۆتۈرۈلۈپ بولمىغاچقا ، ئۇنى زىندانىدىن خالاس قىلماپتۇ . نەتىجىدە زاھىت زىندانda بىر نەچچە ۋاقىت يېتىپتۇ .

ئىسپاھانغا تىجارەت قىلىش ئۈچۈن بارغان باغداد سودىگەرلىرىدىن بىرى تاسادىپىي قۇلنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ . قۇلمۇ ئۇنى كۆرۈپ تونۇپ ، ئالدىغا بېرىپ ، خوجايىنىنىڭ بالا ـ چاقىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ . ئۇلار ھەر تەرەپتىن سۆزلىشىپ ئولتۇرغاندا ، گەپ ئارىسىدا ھېلىقى زاھىتنىڭ گېپى چىقىپ قاپتۇ .

— ئۇ بىگۇناھ كىشى ئەجەب زۇلۇمغا ئۇچراپ كېتىپتۇ ـ ھە ! ۋاھالەنكى ، خوجامنى ئۆزىنىڭ پەرمانى بىلەن مەن ئۆلتۈرگەنىدىم . ئۇ مەرد ، ياخشى كىشى بىزنىڭ بۇ ئىشىمىزدىن بىخەۋەر

ئىدى ،— دەپتۇ قۇل .

سودىگەر باشقا سودىگەرلەر بىلەن جامائىتىنى قۇلنىڭ ئىقرا-
رىغا گۇۋاھ قىپتۇ ۋە باغدادقا كېلىپ ھادىسىنىڭ ئۆتمۈشىدىن
خەۋەر بېرىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن زاھىت گۇناھىتىن خالاسلىق تېپىپ-
تۇ . ئۆلگەن ھەسەتخورنىڭ روھى خالايىقلار ئارا لەنەت ئوقىغا
نىشان بوپتۇ . زاھىت شۇنىڭدىن بېرى پازىللاردىن بىرى يازغان
تۆۋەندىكى نەزمىنى ئوقۇيدىغان بوپتۇ .

ئەپسۇن ئوقۇپ ھەسەتخوردىن بىر نەچچىسى ،
ھىيلە ئوتىنى تۇتاشتۇردى راسا ماڭا .
ياساپ پىتنە ، قىلىپ ماڭا باغرىنى تاش ،
مېنى ئۆلتۈرمەككە خەنجەر قىلدى پەيدا .
ئاخىر تاپتى يامان ئەمەللىرىگە خوپ جازا ،
ھەربىرىگە يەتتى بىردىن ئۆزگىچە دەردۇ بالا .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، ھەسەت ئەھلىنىڭ
قولىدىن ھەر قانداق ئىشنىڭ كېلىدىغانلىقىنى ، ئۆزلىرىگە ئەنە
شۇنداق قىلغان يەردە باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى بىلد-
ىشىڭ كېرەك ، ئوغلۇم . سېنىڭ خىزمەتكارلىرىڭنىڭ ھەممىسىنىڭ
دەرىجىسى پۈرەيسەدىن تۆۋەن ئورۇندا تۇرىدۇ . بۇرۇن ئۇلارنىڭ
مەرتىۋىسى يۇقىرى ئىدى . شۇ تۈپەيلىدىن ئاشۇنداق ھىيلە -
مىكىرنى ئويلاپ چىقىرىپ ، ئۇنى مەرتىۋىسىدىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن
ھەرىكەت قىلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس . شۇڭا بۇ
ئىشنى ئالدىراپ كەتمەي ، سەۋرچانلىق بىلەن ياخشى ئويلاپ ، ئۆ-
زۇڭنىڭ ئۇلۇغلۇقۇڭغا يارىشا بىر تەرەپ قىلغىن . بۇگۈن سەن
سىياسەتنىڭ تىزگىنىنى تارتساڭ ۋە ئالدىراقسانلىق قىلمىساڭ ،
ئەتە - ئۆگۈن ئۇنىڭ گۇناھىنىڭ بار - يوقلۇقى مەلۇم بولىدۇ .
ئەگەر ئۇ خىيانەت ئۇنىڭدىن ئۆتمىگەن بولسا ، سەن ئۆز ھەققىڭدە
مەرھەمەت قىلغان ، ناھەق قانىنى گەدىنىگگە ئالمىغان بولىسەن .

ئەگەر ئۇ ئىش ئۈنىڭدىن سادىر بولغانلىقى ھەقىقىي رەۋىشتە روشەن بولسا ، ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئىختىيارىڭ ھەر قاچان ئۆز قولۇڭدا .

تىرىكىنى ھەر قاچان ئۆلتۈرسە بولغاي ،
لېكىن ئۆلگەننى تىرگۈزگىلى بولماس .

كامجۇي ئانىسىنىڭ نەسىھىتىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ نەسىھەتلىرىنىڭ ئورۇنلۇق ھەم پايدىلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ، ئاچچىقىدىن يېنىپتۇ ھەمدە شۇ ھامان بۇيرۇق بېرىپ پۈرەيسەنى قېشىغا ھازىر قىلغاندىن كېيىن ئۇنى خىلۋەت جايغا باشلاپ كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي پۈرەيسە ، بۇرۇن سېنى ناھايىتى كۆپ سىناپ كۆرگەنىدىم . سېنىڭ ياخشى سۈپىتىڭ ۋە پاكلىقىڭ مەلۇم بولغانىدى . ھېلىمۇ دۈشمەنلەرنىڭ سۆزىدىن كۆرە ساڭا بەكرەك ئىشىنىمەن . بولدى ئەمدى ، ئۆز ئورنۇڭدا ئولتۇرغىن ، ساڭا ئۇلار ئاشۇنداق بوھتانلارنى قىلىشىپتۇ . شۇنداقتىمۇ كۆڭلۈڭدە كىر ساقلىما .

— ئەي پادىشاھىم ، — دەپتۇ پۈرەيسە ، — گەرچە بۇ ئىشتا ماڭا ئىلتىپات ۋە مەرھەمەت قىلىۋاتقان بولسىلىمۇ ، بۇ ئىشنى ياخشى تەھقىق قىلىپ ، تېگى ـ تەكتىگە ياخشى يەتمەيدىغان بولسىلا ، مەن بۇ تۆھمەتنىڭ كۈلپىتىدىن ئەسلا قۇتۇلالمايمەن . ئەگەر بۇنى تەكشۈرۈپ ھەقىقەتنى ناھەقچىلىكتىن ئايرىسىلا ، سىلىگە ئىخلاسىم ئېشىپ ، نەسىھەتگۈيلۈقۇم تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ . ئىشمىنىڭ ياخشىلىنىشى ۋە تىرىكچىلىكىمنىڭ ئوبدان بولۇشى مۇشۇ ئىشنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىغا باغلىق .

تەنە قىلسىمۇ دۈشمەن كۆپ غەم يېمە ئەي كۆڭلۈم ،
ھېچ ئەجەب ئەمەس ئۈنىڭدىن ساڭا مەنپەئەت يەتسە .

— ئۇنداقتا بۇ ئىشنى قانداق ھىيلە بىلەن تەھقىقلىگىلى بولىدۇ ،

دۇ؟ قانداق قىلىپ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يەتكىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— ماڭا بوھتان چاپلىغان جامائەتنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ ، يانلىرىغا ھازىر قىلسىلا ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — بۇ ماجىرانى ئۇلار-دىن ئايرىم - ئايرىم سۇرۇشتۇرسىلە ، ئەگەر بۇ ئىشنى ئۆزلىرى يالغۇز سۇرۇشتە قىلسىلا ، ئۇلار نائىلاج راستىنى ئېيتسا ئەجەب ئەمەس . ئەگەر كۆنمىسە ، قورقۇتۇپ راستىنى دېگۈزگىلى بولىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭ بىلەنمۇ مەقسەت ھاسىل بولمىسا ، ئۇنىڭغا ۋەدە بې-رىپ ، ئۇمىدۋار قىلىپ تۇرۇپ ، ھەقىقەت يۈزىدىن شۇبھە نىقابىنى كۆتۈرگىلى بولىدۇ . مۇشۇ تەرىقىدە ئىش قىلسىلا ، مېنىڭ دېيىا-تىم ۋە پاكلىقىم بارلىق ئامۇخاسقا روشەن بولغۇسىدۇر .

بولسا ھەر سىر تۇن پەردىسىدە پىنھان ،
كۈندۈز بولسا بولار بارچىگە ئايان .

— مەن بۇ ئىشنى چوقۇم قاتتىق سۇرۇشتە قىلىمەن ، — دەپتۇ كامجۇي ، — ئەپۇ قىلىش ۋە مۇلايىملىق يوسۇنى بىلەن بۇ ئىشنى ئېنىقلىغىلى بولمايدۇ . چۈنكى سەندەك بۈزرۈك ۋە ئىشەنچلىك كىشىگە ھەسەت يۈزىسىدىن قەست قىلغانلارغا ئەپۇ مۇناسىپ ئە-مەس .

— ئازاب - ئوقۇبەت قىلىش ۋاجىپ بولغان كىشىنىڭ ھەققىدە ئەپۇ قىلىش دۇرۇس ، قولغا چۈشۈپ ئاجىز بولغان بىچارىنىڭ گۇناھىدىن كەچمەك كاتتا ھۇنەر . چۈنكى ئەپۇ قىلىش قۇدرەت تاپقان ۋاقتىدا قىلىدىغان ئىش . بىلمەك كېرەككى ، دۇشمەن ئۇس-تىدىن قۇدرەت تاپماق كاتتا نېمەتتۇر . ئۇنىڭ شۇكرانىسى بولسا ئەپۇدىن بۆلەك نەرسە ئادا تاپمايدۇ .

گۇناھكار ئۇستىدىن تاپقاندا قۇدرەت ،
ئەپۇ ئەيلەپ ئۇنى شۇكرانە بىلدۇر .

كامجۇي پۇرەيسەنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ سەھىپىلىرىدىن راستلىق ئەسىرىنى ئەينەن كۆرۈپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئېيتقىنىدەك قىلىپ پۇرەيسەگە بوھتان چاپلىغانلارنى ئايرىم - ئايرىم قېشىغا چاقىرتىپ كېلىپ ، ئەھۋالىنىڭ ھەقىقىتىنى مۇڭاپىق ئۇسۇل بويىچە سوراپتۇ :

— قايسىڭلار ۋەقەنىڭ راستىنى ئېيتساڭلار ، گۇناھىڭلار ئەپۇ سۇيى بىلەن يۇيۇلىدۇ . مەن ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئېيتقانلارغا شاھانە ئىنئاملارنى قىلىمەن ،— دەپ ۋەدە بېرىپتۇ پادىشاھ .

شۇنداق سوراق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شۇ زامانلا ئىقرار قىپتۇ . بەزىلىرى سەل قىستىغاندا ئىقرار قىپتۇ . ئىشقىلىپ ، پۇرەيسەنىڭ خىيانەتسىزلىكى گۇمان بۇلۇتى ئاستىدىن چىقىپ ، يېقىنلىق كۆزىدىن شەك غۇبارى كۆتۈرۈلۈپتۇ .

— ئوغلۇم ،— دەپتۇ كامجۇينىڭ ئانىسى كامجۇيغا قاراپ ،— بۇ جامائەتنىڭ گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلدىڭ . يەنە ئۇلارغا سىياسەت قىلىشىڭ راۋا ئەمەس . ئەمما ، ئەمدى سەن بۇ تەجرىبە - ساۋاقلاردىن ئىبرەت ئېلىپ ، بۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق چېقىمچىنىڭ ئەپسانىسىنى ئاڭلىمىغىن ، تاكى روشەن دەلىل ۋە ئېنىق ئىسپات بولمىغۇچە ، غەرەز ئەھلىنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمە . ئەگەر بىر كىم بىر كىشىنىڭ ئۇستىدىن شىكايەت قىلسا ، قوبۇل قىلغۇلۇق ئەمەس . چۈنكى ئاز گەپمۇ بارا - بارا دېيىلىۋەرسە ، يوغىناپ مۇكەممەللىشىپ قالىدۇ - دە ، ئاخىر ئۇنى رەت قىلغىلى بولماي قالىدۇ . بۇ خۇددى بۇلاقلارنىڭ سۇيى يىغىلىپ چوڭ دەريانى ھاسىل قىلغاندا ، ئۇنىڭدىن كېيىگە چۈشمەي تۇرۇپ ئۆتكىلى بولمىغاندەك بىر ئىش . شۇڭا غەرەز بىلەن قىلىنغان سۆزلەر يېڭىلا ئوتتۇرىغا چۈشكەندە ، ئۇنى رەت قىلماق كېرەك . شۇندىلا باشقىلار-نىڭمۇ سۆزلەيدىغان يولى باغلىنىپ ، ئىشنىڭ ئاخىرى پىتنە - پاساتقا ئايلىنالمايدۇ .

چەشمە سۇيى باغلىنار بىر پارچىلا تۇپراق بىلەن ،
بولسا دەريا توختىتىپ بولماس ئۇنى بىر تاغ بىلەن .

— بۇ نەسىھەتنىڭنى قوبۇل قىلدىم ھەمدە ئېنىق دەلىل ـ ئىسپات بولماي تۇرۇپ ، كىشىگە تۆھمەت قىلىشنىڭ ياخشى ئىش ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم ، — دەپتۇ كامجۇي .

— ئەي ئوغلۇم ، — دەپتۇ ئانىسى ، — ھەر قانداق كىشى سەۋەبى ئوچۇق ـ ئاشكارا بولماي تۇرۇپ دوستلىرىدىن ئاغرىنسا ، ئۇ كىشى ھۆكۈمالار ھەمسۆھبەت بولۇشتىن پەرھىز قىلىشنى بۇيرۇغان سەككىز خىل كىشىلەرنىڭ قاتارىدا بولىدۇ . ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ، ياخشىلىق ھەققىنى بىلمەيدىغان ۋە ياخشىلىق قىلغانلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈرمەيدىغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، سەۋەبسىز ئاچچىقى كېلىدىغان ، غەزىپى ياۋاشلىقىنى بېسىپ چۈشىدىغانلار ؛ ئۇچىنچىسى ، ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈشنى جەزملەشتۈرىدىغان ، لېكىن ئۆزى خۇدا ۋە خەلقنىڭ ھەققى ھەم ھوقۇقلىرىنى ئادا قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ قارايدىغانلار ؛ تۆتىنچىسى ، ئۆز ئىشىنىڭ بىنا سىنى ئالدامچىلىق ۋە مەككارلىق ئاساسىغا قۇرغان ، ئۇنىڭدىن باشقا ئەمەلنى ئۆز نەزىرىدە سەل چاغلايدىغانلار ؛ بەشىنچىسى ، سۆزلەشكە ئامراق ، لېكىن راست سۆزلەشتىن قاچىدىغانلار ؛ ئالتىنچىسى ، شەھۋەت مەيدانىدا نەپس ئارغامچىسىنى ئۆزۈن قويۇۋەتكەن ، ھاۋايى ـ ھەۋەسنى مەقسەت قىلىسى ۋە مۇراد كەئىبىسى دەپ تونۇيدىغانلار ؛ يەتتىنچىسى ، شەرم ـ ھاياسى يوق ، بىئەدەپلەر ؛ سەككىزىنچىسى ، كىشىلەردىن بىسەۋەب گۇمان قىلىدىغان ، دەلىل ـ ئىسپات بولمىسىمۇ ياخشىلارغا تۆھمەت قىلىدىغانلار . ھۆكۈمالار يەنە مۇنداق سەككىز خىل كىشىنىڭ سۆھبىتى ۋە ئۇلارنىڭ پەتچىلىكىنى غەنىيمەت بىلمەك كېرەك ، دېيىشكەن . ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى ، ھەر دائىم كۆرگەن ياخشىلىقلىرىغا شۈكۈر قىلىپ يۈرىدىغان ، ياخشىلىق ھەققىتىنى تونۇيدىغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، روزغارنىڭ ھادىسىلىرىگە ئۇچرىسىمۇ مۇھەببەت رىشتىسى ئۇزۇلمەيدىغانلار ؛ ئۈچىنچىسى ، ئۆزىنى تەربىيەت قىلغان ۋە ئىززەت قىلغانلارغا ھۆرمەت قىلماقنى ۋاجىپ دەپ بىلگەن ، ئىش ـ ھەرىكىتى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق قايتۇرۇشنىڭ كويىدا بولىدىغانلار ؛

تۆتىنچىسى ، مەككارلىق ۋە بەتقىلىقلىقتىن يىراق بولغانلار ؛ بەشىنچىسى ، غەزىپى كەلگەن چاغدا ئۆزىنى توختىتىۋېلىشقا قادىر بولالايدىغانلار ؛ ئالتىنچىسى ، ساخاۋەت ئەلىمىنى كۆتۈرگەن ۋە ئۇنىڭدىن تەمە قىلغۇچىلارنىڭ مەقسەتلىرىنى قۇدرىتىنىڭ بارچە ھاسىل قىلىشىنىڭ پېيىدا يۈرىدىغانلار ؛ يەتتىنچىسى ، شەرم - ھايا سى بار ، ياخشىلىق قىلىشنىڭ پېيىغا چۈشكەن ، ئەدەپ يولىدا يۈرگەنلەر ؛ سەككىزىنچىسى ، ياخشىلار ۋە پاك كىشىلەرنىڭ دوستلۇقىنى ئىزدىگەن ، پاسىقلاردىن ۋە قىلىقى سەت كىشىلەردىن يىراق بولغانلار . ھەر قانداق كىشى بۇ سەككىز خىل كىشى بىلەن ئۇلپەت قىلسا ۋە ئىتتىپاق بولسا ، ئىلگىرىكى سەككىز خىل كىشىدىن ئۆزىنى تارتسا ۋە ساقلانسا ، يامان خۇيلىرى ياخشى سۈپەتكە ئالمىشىدۇ . چۈنكى سىركە ئەسلىدە ئاچچىق نەرسە بولسىمۇ ، ھەسەل بىلەن قوشۇلسا ، ئاچچىقلىقى كېتىپ ناھايىتى كۆپ ئىللەتكە داۋا بولىدۇ .

بولسا ئەگەر سىركىدەك ، قوشۇل ھەسەلگە شۇنداسەن ،
بولغايسەن دەردكە داۋا ھەم راھىتى روھى راۋان .
بولمىغىن كۆڭلى ئۆلۈك ھەربىكەت قىلىپ جانغا قوشۇل ،
ھەمدەم بولسا جان بىلەن سەنمۇ بولارسەن بەلكى جان .
قەلبى ساپلارغا مۇلازىملىقتا بولغىن سايىدەك ،
شۇنداق بولغايسەن قۇياشتەك تاكى مەشھۇرى جاھان .

كامجۇي بۇ ئىشتا ئانىسىنىڭ شۇنداق مېھرىبانلىق قىلغانلىقىدىن ، مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ :
— ئەي زامانىمىزنىڭ مەلىكىسى ! سېنىڭ نەسىھىتىڭنىڭ بەرىكىتى بىلەن :

قاراڭغۇ يول نامايان بولدى ئاخىر ،
مۇشكۈل ئىشىم بەك ئاسان بولدى ئاخىر .

نەتىجىدە يەنە ، بۇ دانىشمەن پۇرەيسەمۇ تۆھمەتتىن خالاس بولدى . مەنمۇ ھەر بىر مۇلازىمنىڭ ھالىدىن ئاگاھ بولدۇم . ئەمدى مەن ئۇلار بىلەن قايسى تەرىقىدە ئىش تۇتماق كېرەكلىكىنى ، ئۇلارنىڭ سۆزىنى قايسى يوسۇندا ئاڭلىماق لازىملىقىنى بىلىۋالـ ـدىم ، — دەپتۇ .

شۇنىڭدىن كېيىن كامجۇينىڭ پۇرەيسەگە بولغان ئېتىقادى ۋە ئىشەنچى تېخىمۇ زىيادە بوپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى قېشىغا چاقـ ـرىپ شۇنداق دەپتۇ :

— مېنىڭ ساڭا بولغان ئېتىقادىمنىڭ ئېشىشى بۇ تۆھمەتكە سەۋەب بولۇپ قالدى . شۇڭا كۆڭلۈڭگە ھېچقانداق تەشۋىش يەتكۈزـ ـمىگىن . ئەمدى بۇرۇنقى مەنسىپىڭدە ئولتۇرۇپ ، ئىشىڭغا مەشغۇل بولىۋەرگىن .

— مەن بۇ سۆزگە ئانچە ئىشەنچ قىلالمايمەن ، — دەپتۇ پۇرەيـ ـسە ، — بۇ ئىلتىپات بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈمنىڭ گىرەلىرى ئېچىـ ـلىپ بولالمايدۇ . چۈنكى سىلى دۈشمەننىڭ بوھتانلىرىغا ئىشـ ـىنىپ ، ئوتتۇرىمىزدا باغلانغان ۋەدىلەرنى سۇندۇردىلا !

ئەمدى بىلدىم كۆڭلىڭىزنىڭ ھېچ ۋاپاسى يوق ئىكەن ،
شەنىڭىز بىمەرھەمەت ، غەيرىي جاپاسى يوق ئىكەن .
قىلمىدىڭىز دوست بىلەن دۈشمەننى سىز ھەرگىزمۇ پەرق ،
ئەقلىڭىزنىڭ مىكرىدىن ئۆزگە ساپاسى يوق ئىكەن .

— بۇ سۆزلەرنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن ، — دەپتۇ كامـ ـجۇي ، — چۈنكى سېنىڭ خىزمىتىڭدىن ھېچقانداق كەمچىلىك ئۆتـ ـمىدى ، مېنىڭ مەرھەمىتىمدىمۇ قۇسۇر كۆرۈلمىدى . كۆڭلۈڭنى توق تۇتۇپ ئىشىڭنى قىلىۋەرگىن .

— بۇ تۆھمەتتىن خالاسلىق تاپقىنىم بىلەن جاھان ھەسەتخور ۋە بەتنىيەتلەردىن خالىي ئەمەس ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — سىلى ماڭا مەرھەمەتلەرنى قىلىۋەرسىلە ، ئۇلاردىكى ھەسەتمۇ ساقـ

لىنىپ تۇرىۋېرىدۇ . چۈنكى سىلى بىر قېتىم تۆھمەتخورلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىدىلا . ئۇلارمۇ سىلىنى سۆز بىلەن ئازدۇرۇشنىڭ ئاسان ئىكەنلىكىنى بىر قېتىم بىلدى . ئەمدى ئۇلار ھەمىشە ياماں نىيەتلىك سۆزلىرىنى سىلىگە ئېيتىۋېرىپ ھەر ۋاقىت ئازىمىزغا بۆلگۈنچىلىك سالىدۇ . ھەر قانداق پادىشاھ تۆھمەتخورلارنىڭ ۋە چېقىمچىلارنىڭ سۆزىنى ئويلاپ باقمايلا ئاڭلايدىغان بولسا ، ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولماق جان بىلەن ئويناشقانلىق بولىدۇ . جان بىلەن ئوينىشىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس . چۈنكى ھەر كۈنى بۇ تەڭگە يېڭىدىن جان كىرىپ تۇرمايدۇ ـ دە ! ئەگەر قوبۇل كۆرسىلە ، مەن ئەمەلنى قوبۇل قىلماسلىقىمدىكى ئۆزرەمنى بىر جۈملە سۆز بىلەنلا روشەن قىلىپ بېرەي .

— ئېيتقىن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— ئەي پادىشاھىئالەم ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — سىلىنىڭ بۇ ھادىسىدە ماڭا رەھىم قىلىپ ، ئىشەنچ ۋە ئېتىقادلىرىنى تېخىمۇ زىيادە قىلغانلىرى مەن ئۈچۈن گەرچە ئۇلۇغ ئىنئام ۋە كاتتا ئېھسان بولسىمۇ ، مەن سىلىنىڭ ئالدىراپ كەتكەنلىكلىرى ۋە سۈ-رۈشتە قىلمايلا مېنى جازالىماقچى بولغانلىقلىرىدىن بەتگۈمان بول-دۇم . شۇڭا سىلىنىڭ بۇ ھېسابسىز مەرھەمەتلىرى ۋە چېكى يوق شەپقەتلىرىدىن ئۈمىد ئۈزدۈم . چۈنكى ، ماڭا قىلغان تەربىيەتلىرى-نىڭ ھەممىسىنى بىردەمنىڭ ئىچىدىلا زايە قىلىۋەتتىلە ، ئەگەر تېگى ـ تەكتىگە يېتىپ قارىسا ، ھېچقانچە بىر كايىغۇچىلىكى يوق بولغان كىچىككىنە بىر تۆھمەت بىلەنمۇ ماڭا ناھايىتى چوڭ جازا بۇيرۇدىلا . پادىشاھ دېگەن ئۆز ياساۋۇلىنىڭ شۇنداق كاتتا گۇناھى-نى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ئۇنى رەسۋا قىلماي ، ئۇنىڭ ياماں قىلىقىنى سېخىيلىق پەردىسى بىلەن ياپقان يەمەن پادىشاھىغا ئوخشاش ، خېلى چوڭ خىيانەتلەرنىمۇ ئاسان ئەپۇ قىلىدىغان بولۇشى كېرەك .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— يەمەن دىيارىدا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پۇرەيسە .

پادىشاھ بىلەن ياساۋۇلنىڭ ھېكايىسى

يەمەن دىيارىدا دۆلەت سۈبھىسىنىڭ ئاقلىقى پېشانىسىدە چاقناپ ، ئىنساپ نۇرى ئەھۋالىنىڭ چېھرىسىدە كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر پادىشاھ بار ئىكەن .

ئۇ پادىشاھنىڭ بېشىدىن ئاسمان ،
يۇلتۇز گۆھىرىن چاچاتتى ھەرئان .

بىر كۈنى ئۇ پادىشاھ ياساۋۇلىنىڭ گۇناھ قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭغا غەزەپلىنىپ : «ئەمدى ئۇ مېنىڭ دەرگاھىمغا كەلمەسۇن» دەپ ھۆكۈم قىپتۇ . شۇ سەۋەبتىن بىچارە ياساۋۇل پادىشاھنىڭ قېشىغا كېلەلمەپتۇ . ئەمما ئۇ شەھەردىن چىقىپ باشقا يەرگە كېتىشنىمۇ خالىماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر مەزگىل ئۆيىدىن سىرتقا چىقماپتۇ ، بارا ـ بارا ئۇ ھالىنىڭ خارابلىشىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ ، گاھى يىغلاپتۇ ، گاھى زامانىنىڭ ئاجايىپلىقىغا قاراپ كۈلۈپتۇ .

ھەر كېچە يەكپاي تۇرۇپ ، كۆيمەك بىلەن تاڭ ئاتقۇچە ، خۇددى شامدەك ، ھالىغا گاھ يىغلار ئىدى ، گاھ كۈلۈپ .

ئاخىر ئۇنىڭ مال ـ دۇنياسى ئازلاشقا باشلاپتۇ . بالا ـ چاقىسى كۆپ بولغاچقا ئۇلارنى بېقىش قىيىنغا چۈشۈپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ : «بىر ھىيلە بىلەن پادىشاھنىڭ قېشىغا بارايچۇ ، يا بوينۇم سىياسەت تىغى بىلەن كېسىلەر ، يا بېشىم راھەت تاجىسىنى كىيەر» دەپ ئويلاپ ، ئەل ـ ئاغىنىلىرىدىن سەرۇپاي تىلەپ كېيىپ ، ئات سوراپ مىنىپ ، ئوردا ئىشىكىگە بېرىپتۇ . ئىشىك باقار ياساۋۇللار ئۇنىڭ جابدۇلغان ئات مىنىپ ، قىممەت باھا تون كىيىپ

يىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ : «پادىشاھ ئۇنىڭ گۈناھىدىن كېچىپ ئۇنىڭغا ئىنئام قىلغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ ، ئۇنى توسماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ گۈناھكار ياساۋۇل پادىشاھنىڭ بارگاھىغا كىرىپ ، لايىق بىر جاي تېپىپ ، پادىشاھنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ تۇرۇپتۇ . ئۇ كۈنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كاتتا مېھمانلار كەلگەچكە ، ئۇلار بىلەن شاراب ئىچىشىپ ئولتۇرغانكەن . پادىشاھنىڭ ھېلىقى ياساۋۇلغا كۆزى چۈشۈشى بىلەن ئاچچىقىنىڭ ئوتى دەرھال شولە ئۇرۇپ ، قەھرىنىڭ زورى ئۇنى بىتاقەتلىككە ساپتۇ . لېكىن ئۇ يەنە بىرئاز ئويلىنىپ قېلىپ ئۆز ـ ئۆزىگە : «بولدىلا ، ئۇنى دەپ ئەيش ـ ئىشرەت بەزمىسىنى بۇزۇپ ، شاراب شادلىقىنى غەزەپ ئەندىشىسىگە ئۆرۈمەيلا قويماي» دەپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ سېخىيلىقى ئەپۇنى تەقەززا قىپتۇ . ياخشىلىق تەبىئىتى ئۇ ياساۋۇلنىڭ قىلغان گۈناھىنى كۆرمىگەن بولۇپ تۇرۇپتۇ . ياساۋۇل پادىشاھنىڭ چىراي يىدا غەزەپ ئەسىرى كۆرۈلمىگەندىن كېيىن كۆڭلى توختاپ بۇرۇنقىدەكلا تارتىنماي ئىشقا ئارىلىشىۋېرىپتۇ . شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ ئۇ ئارىلىقتا بىر ياخشى پۇرسەت تېپىپ ، ۋەزنى مىڭ مىسقال كېلىدىغان بىر ئالتۇن تاۋاقنى قويىنىغا يوشۇرۇۋاپتۇ . لېكىن ئۇنى ئېلىپ قوپقۇچە ئارىلىقتا ئۇنى پادىشاھ كۆرۈپ قېلىپ ئۆزىچە : «بۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مېنىڭ غەزىپىمدىن قورقۇپ ئۆيىدىن چىقالمىغاچقا ، بالا ـ چاقىلىرىغا ئوزۇقلۇق تېپىپ بېرەلمىگەن ئوخشايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن تۇرمۇشتا تەڭلىكتە قېلىپ ئىلاجسىزلىقتىن بۇ جۇرئەتنى قىلدى بولغاي» دەپ ئويلاپ ، ئۇنىڭ بۇ ئەيىبىنى سېخىيلىق پەردىسى بىلەن يېپىپتۇ . بەزمە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ، تاۋاقچىلار ئۇ تاۋاقنى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىغاچقا ، ئۇنى سوروشتۇرۇپ بىر مۇنچە خالايىقنى تۇتۇپ ، ئۇرۇپ ـ قىيناپ يۇرگەندە ، پادىشاھ ئۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ ئۇلارنىڭ بىرىدىن سوراپتۇ .

تاۋاقچى ئەھۋالنى بايان قىپتۇ .

— قويۇپ بېرىڭلار ئۇ كىشىلەرنى ، تاۋاقنى ئۇ كىشىلەر ئالـ

مىدى ، تاۋاقنى ئالغان كىشى ئەمدى بەرمەيدۇ . ئالغاننى كۆرگەن كىشىمۇ ھەرگىز ئېيتىپ بەرمەيدۇ ،— دەپتۇ پادىشاھ .

ياساۋۇل بۇ ماجىرادىن كېيىن ئۆيگە قايتىپ ، ئۇ تاۋاقنى خىراجەت قىلىپ مەئىشىتىنى پاراغەت بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ . كېيىنكى يىلى شۇ ۋاقىتتا پادىشاھ ئوردىسىدا يەنە بىر قېتىم كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپتۇ . ياساۋۇل ئوردىغا يەنە بېرىپ پادىشاھنىڭ نەزىرىدە تۇرۇپتۇ . پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ قېشىغا چاقىرىپ ئۇنىڭغا ئاستاغىنا دەپتۇ :

— ھېلىقى تاۋاقنىڭ سىرىنى پۈتۈنلەي خەجلەپ بولدۇڭمۇ ؟

ياساۋۇل يالۋۇرۇش يۈزىنى ھاجەت يېرىگە قويۇپ تۇرۇپ :

سىز ئىكەنسىز پادىشاھىم لۇتفى ئېھسان ئىچرە تاق ،
دۆلىتىڭىز دائىما بولسۇن يامان كۆزدىن يىراق .

— ھەر نېمە قىلغان بولسام قەستەن قىلمىدىم ،— دەپتۇ ياساۋۇل ،— كۆڭلۈمدە : «مۇشۇ خىيانەتنى بىر قىلاي ، ئەگەر ھېچكىم تۇيمىسا ، بىر نەچچە ۋاقىت بالا - چاقامنىڭ كۈنىنى راھەت - پاراغەتتە ئۆتكۈزەرمەن ، ئەگەر بىر كىم كۆرۈپ قېلىپ پادىشاھقا خەۋەر بەرسە ، بىر يولىلا جاجامنى يەپ ، بۇ تەڭلىك ۋە غەم - غۇسسىدىن قۇتۇلارمەن» دەپ ئويلىغانىدىم . ھالىمنىڭ قانداقلىقىنى مانا ئۆزلىرىگە راستى بىلەن بايان قىلدىم . بۇ سىرلارنىڭ ئۆزلىرىگە مەلۇم ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم .

جېنىم ئۆرتەنگىنىنى دىلىنى ئۆرتىگەن شامىم بىلۇر ،
ئۇشبۇ دەۋادا گۇۋاھىم يەنە روشەن كۆڭلىدۇر .

— راست ئېيتىسەن ، ساڭا رەھىم قىلمىقىم لازىم ،— پادىشاھ شۇنداق دەپ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ، يەنە بۇرۇنقى مەنسىپىدە

ئولتۇرغۇزۇپتۇ .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى مەقسەت شۇكى ، پادىشاھنىڭ كۆڭلى دەريادەك كەڭ بولۇشى ، ھېچقانداق ئىغۋانىڭ خەس - خەشەكلىرى ئۇنى كىر قىلالمايدىغان بولۇشى كېرەك . ياۋاشلىقى بولسا ھېچقانداق غەزەپ بورىنى ئۇنى ئورنىدىن تەۋرىتەلمىگۈدەك دەرىجىدە مەزمۇت بولۇشى كېرەك .

ياخشىلارنىڭ مۇلايىملىق خۇيى بار ،
بولمىغاي غەزەپ ئۇلار كۆڭلىگە يار .
ئۇچقۇسى خەس ، ئاڭا يەل تەگكەن زامان ،
تەۋرىمەس ئۆز ئورنىدىن تاغ ھېچقاچان .

— ئېيتقان سۆزۈڭ راست ، — دەپتۇ كامجۇي ، — نەسىھەت دورىسى دېگەن مانا مۇشۇنداق كىشىنىڭ كۆڭلى تارتىدىغان دەرىجىدە تاتلىق بولۇشى لازىم . ئەگەر دورا ئاچچىق بولسا ، ئاغرىق كىشى ئۇنى ئىچسىلا ساقىيىپ كېتىشىنى بىلسىمۇ ئىچمەي قويۇپ ، سالامەتلىك نېمىتىدىن مەھرۇم قېلىش ئېھتىمالى بار .

تاكى ئىمكانىڭلا بولسا بىزگە شېرىن سۆزلىگىن ،
تاتلىق ئاغزىڭغا مۇناسىپ بولمىغاي ئاچچىق جاۋاب .

— مېنىڭ ھەق سۆزنى ئېيتقىنىمغا ۋاقىتتىكى سۆزۈمنىڭ قوپاللىقىدىن سىلىنىڭ ناھەققە ھۆكۈم قىلىدىغان ۋاقىتتىكى كۆڭۈللىرىنىڭ قاتتىقلىقى ئارتۇقراق . شۇنىڭ ئۈچۈن سىلى كىشىنىڭ يالغانچىلىقلىرى ۋە بوھتانلىرىنى ئاڭلىغان چاغدا ، باشقىلار ھەق سۆزنى قوپالراق ئېيتىپ قويسىمۇ ئېغىر ئالمىغايلا ، — دەپتۇ پۈرەيسە .

— ئۇغۇ شۇنداق ، — دەپتۇ كامجۇي ، — ئەمما سېنى بۇ بالا دېگىزىدىن خالاس قىلىپ ، ساڭا ناھايىتى كاتتا ئىلتىپات قىلدىم

ۋە ساڭا جازا بۇيرۇغىنىمدىن كېيىن غەزىپىمدىن يېنىپ ، ساڭا قىلىنغان بوھتاننى تەھقىلەشتىن بۇرۇنلا سېنى ئەپۇ قىلىۋەتتىمغۇ ئەنە !

— مەن پۈتۈن ئۆمرۈمدىمۇ سىلىنىڭ بۇ ئېھسانلىرىنىڭ شۈكرىنى ئېيتىپ بولالمايمەن ، — دەپتۇ پۈرەيسە ، — سىلىنىڭ ئۆلۈمگە بۇيرۇغاندىن كېيىن ئەپۇ قىلغانلىرى ھەممە نېمەتلەردىن ئۈلۈغ نېمەت . چۈنكى بۇ ھادىسىدىن بۇرۇنقى ئىنئاملارنىڭ ھەممىسى تەن نېمىتى ئىدى . ئەمما بۇ ئىلتىپات جان نېمىتى بولدى .

قىلدىڭىز جانۇ دىلىمغا كۆپ نەزەرۇ ئىلتىپات ،
تاپتى جانىم بۇ ھۇزۇرنى ، بولدى كۆڭلۈم كۆپ كۈشات .

مەن بۇرۇندىنلا سىلىگە ئىخلاس ۋە ئېتىقاد قىلىپ ، جان ۋە تېنىمنى پاراغەتلىرىگە پىدا قىلىپ كېلىۋاتىمەن . ھېلىمۇ بۇ سۆزنى قىلىشتىكى مەقسىتىم بۇ ھادىسىدە سىلىدىن ئۆتكەن خاتانى ئىسپاتلاش ياكى كۆرگەن تەدبىرلىرىدىن ئەيىب تېپىش ئەمەس ، بەلكى ھۈنەر ـ پەزىلەت ئەھلىدىن ھەسەت قىلىش جاھىللارنىڭ بىر خىل ئادىتى ئىكەنلىكىنى ، ئۇلارنىڭ ھەسەت يولىنى ئېتىشنىڭ ماڭا تەس كېلىدىغانلىقىنى سىلىگە ئۇقتۇرۇپ قويۇشتۇر . چۈنكى ، پەزىلەت ۋە دانىشمەنلىك گۈلى ھەسەت تىكەنسىز بولمايدۇ . بۇ توغرىدا بۇزرۇكلەردىن بىرى :

ھەسەتخورلار بىزنى يامان دېسە نە ئەيىب ،
ھەسەتخورلار كۆپ بولسىمۇ يوقتۇر ئەجەب .
ئۇلار چەككەن بىلەن قانچە ھەسرەت ـ ئەلەم ،
بولماس بىزدە پەزىلەتتىن بىر زەررە كەم .

دېگەنىكەن . ھۆكۈمالاردىن بىرى يەنە : «ئۆلمەكچى بولساڭ ، راسا كامالەتكە يېتىپ ، خالايىقنى ئۆزۈڭدىن ھەسەت يېگۈزۈپ ئۆلگىن»

دېگەنىكەن .

— دۇشمەنلەرنىڭ ھەسەت قىلىشلىرىدىن ساقلا نېمە زىيان ؟ يالغان سۆز دېگەن بەربىر ئىز باسمايدۇ - دە ! نادانلارنىڭ ھېيلە-سى دانالارنىڭ پەزىلىتى ئالدىدا خۇددى قۇياش نۇرى ئالدىدا يۇل-تۇزلارنىڭ يورۇقلۇقى يوقالغاندەكلا نابۇت بولىدۇ ھەمدە ھەمىشە خار - زارلىق ئورۇندا تۇرىدۇ . ھەقىقەت ھەمىشە غالىب بولىدۇ . ھەسەتخورلار شىكەست يەتكۈزگىنى بىلەن ئاقىللارنىڭ روناق تېپە-شى توختاپ قالمايدۇ . بەتنىيەتلەر ئەيىب قىلغان بىلەن ھۇنەرۋەن-لەر ئەيىبلىك بولۇپ قالمايدۇ .

مەيلى دۇشمەن سېنى يامان دېسە ، ئۇ ھېچ گەپ ئەمەس ،
ھەددى يوق مىسىنىڭ كېلىپ قىلماققا زەرنىڭ غەيۋىتىن .
شەپەرەڭنىڭ تەنىسىدىن يەتمىگەي كۇنگە زەرەر ،
سۇندۇرالماس قارا تاش ئەلۋەتتە گۆھەر قىممىتىن .

— بۇنىڭدىن كېيىن سەن ھەسەتخورلارنىڭ پىتنىلىرىدىن خا-تىرجەم بولغىن . مەن ئۇلارنىڭ غەرەزلىك سۆزلىرىنىڭ ھەقىقىتە-گە يېتەلەيمەن ، ھەرگىزمۇ ئۇنى قوبۇل قىلمايمەن ،— دەپتۇ كام-جۇي .

— دۇشمەنلەر يەنە باشقا بىر خىل يول بىلەن سىلىنىڭ مەجەز-لىرىنى ئۆزگەرتىۋېتەرمىكىن دەپ قورقمەن ،— دەپتۇ پۇرەيسە .

— ئۇ قانداق يول ئىكەن ؟

— ئەگەر ئۇلار : «پالانىنىڭ كۆڭلىگە بىر ۋەھىشەت چۈشۈپ-تۇ . ئەسلىدە ئۇنى سىلى ئوقۇبەتكە بۇيرۇغان بولسىلىمۇ ھازىرقى كۇندە ئۇنىڭ دىمىغىدا تەكەببۇرلۇق ۋە مەنمەنلىك پەيدا بولۇپ قاپتۇ . چۇنكى ئۇنى ھەددىدىن زىيادە تەربىيەت قىلىۋەتتىلە . بۇگۇن ئەمدى ھەزرەتلىرىدىنمۇ ئاغرىنىپ ، بەتگۇمان بولۇپ يۇرىدۇ . ئەم-دى يا بىر ئىشەنچكە ، يا خىزمەتكارغا يارىمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ كىشىدىن ھەرگىز غاپىل بولمىسىلا ، بۇرۇن بىر قېتىم ئۇنى

ئاغرىتىپ قويغانىدىلە ، ئۇ بىر ئىش چىقىرىپ قويمىسۇن يەنە» دېگىلى تۇرسا ، مەندىن يەنە گۇمانلىنىپ قېلىشلىرىمۇ ئېھتىمال ، — دەپتۇ پۇرەيسە .

— ئۇنداقتا ئۇنىڭ ئىلاجىنى قانداق قىلىشىم كېرەك ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— ئاۋۋال ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىش كېرەك ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — ئەگەر ئۇلارنىڭ سۆزىدىن چېقىمچىلىق قىلىۋاتقانلىقى سېزىلسە ، ئۇنىڭغا شۇنداق قاتتىق پەند - نەسىھەت بېرىشىلىرى كېرەككى ، باشقىلار ئۇنى كۆرۈپ ئىبرەت ئالىدىغان بولسۇن . مۇشۇ يوسۇندا ئىش قىلسىلا ، ھەم ئۇلارنىڭ تىلى باغلىنىدۇ ، ھەم سىلىنىڭ قۇلاقلىرى تىنچىيدۇ . مۇشۇ قائىدىنى بەرپا قىلىدىغان بولسىلا ، سىلى مۇلازىملاردىن گۇمان قىلىدىغان ، مۇلازىملار سىلىدىن رەنجىيدىغان ئىش يۇز بەرمەيدۇ .

قەھرى ئوقى بىرلە تىككىن پىتىنە - ئىغۋا ئاغزىنى ،
قونمىسۇن دىل ئەينىكىگە ئۇ نەپەستىن قارا كىر .

— قانچە خىل چاكارلار پادىشاھتىن بەتگۇمان بولىدۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— ئۇچ خىل چاكارلار بار ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پۇرەيسە ، — بىرىنچىسى ، مەنسىپى بار بولۇپ ، پادىشاھنىڭ بىپەرۋالىقىدىن مەنسىپى زايە بولغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، پادىشاھ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىغانلىقى سەۋەبىدىن دۇشمىنى ئۇنىڭدىن غالىب كەلگەنلەر ؛ ئۇچىنچىسى ، كۆپ مال - دۇنيا جۇغلىغان بولسىمۇ پادىشاھنىڭ ئىلتىپاتسىزلىقى تۇپەيلىدىن دۇنياسى قولىدىن كەتكەنلەر .

— ئۇنداقتا بۇنىڭ چارىسىنى قانداق قىلماق كېرەك ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي .

— ھەممىسىنىڭ چارىسى بىرلا ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — ئۇ

شۇكى ، پادىشاھ ئۇلاردىن رازى بولۇپ ، ئۇلارغا بولغان ئىشەنچىنى يېڭىلىسىلا ، قولىدىن كەتكەن مەنسەپلىرى قايتىپ كېلىدۇ ، غالىب كەلگەن دۇشمەنلىرى مەغلۇپ بولىدۇ ، يوقالغان مال ـ دۇنياسى قولىغا قايتىپ كېلىدۇ . ئەگەر سىلى بىر كىمدىن رازى بولۇپ ، ئۇنىڭغا يېڭىدىن ئىشەنچ تۇرغۇزسىلا ، ئۇنىڭغا باشقا كىشى قانداقمۇ ئازار يەتكۈزەلىسۇن ؟ دۇشمەنلەر ئۇنى يامان دېيىشكە قانداق جۇر-ئەت قىلالىسۇن ؟ شۇنچە كۆپ مەرھەمەتلىرىنى كۆرگەنلىكىم ئۈ-چۈن ، ئەمدى مېنى يەنە ئاپەت دامىغا سالماي قويۇپ بېرىشلىرىنى ، باياۋانلار ۋە جاڭگاللىقلاردا ئۆز ئارامىم ، ئۆز ئىختىيارىم بىلەن يۇرگىلى قويۇشلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن . مەن مەيلى نەگىلا بارماي ، سىلىگە سادىقلىق ۋە ئەقىدە بىلەن دۇئاگۈيلۇق قىلغايمەن .

ھەر كۈنى ماختاپ يۇرۇپ دائىم سېنى ،
ھەر كېچە تەكرار ئېيتەرمەن مەدھىيە .

— كۆڭلۈڭنى تىندۇرغىن ، پۇرەيسە ، — دەپتۇ كامجۇي ، — سەن ئۆزىنىڭ يامان گېپىنى ئاڭلىسا ۋە تۆھمەتلەرنى تىڭشىسا ، راستىمكىن دەپ ئىشىنىپ قالىدىغان كىشىلەرنىڭ قاتارىدا ئەمەس-سەن ، مەن سېنى ياخشى سىناپ كۆرگەنمەن . سەن مېھنەتكە سەۋر قىلغۇچى ، نېمەتكە شۇكۇر ئەيلىگۈچى كىشىسەن . مۇرۇۋۋەتسىز ، دىيانەتسىز كىشىلەردىن قاچىسەن . مەردلىكىنى ۋە ئامانەتكە رىئايە قىلىشنى ئۆزۈڭگە قىبلىنامە قىلغانسەن . بولدى ئەمدى ، مېنىڭ مەرھەمەتلىرىم ۋە يۇز ـ خاتىر قىلىشىمدىن ئۈمىدۋار بولغىن . سېنىڭ راستلىقىڭ ۋە پەرھىزكارلىقىڭ بابىدا مېنىڭ ساڭا بولغان ئەقىدەم زىيادە بولدى . ئەمدى ئۇلار قانداق سەۋەب كۆرسەتسىمۇ دۇشمىنىڭنىڭ سۆزىنى ھەرگىز ئاڭلىمايمەن . بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق پىتنىخورنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمايمەن .

— جانابلىرىدىن مۇنچىۋالا ئىلتىپاتنى كۆرۈپ تۇرۇپ ، ماڭا ئەمدى دۇشمەنلەرنىڭ يامانلىقلىرىدىن غەم قىلىشنىڭ ھاجىتى قال-مىدى ، — دەپتۇ پۇرەيسە ، — مەندىن سىلى رازى بولسىلا ، باشقا

دەۋاگەرلەر خۇشال بولمىسمۇ ئۇنىڭدىن نېمە غېمىم؟

ھەسەتخورلار ئەگرى ئوقىن بىزگە ئاتسا نېمە غەم ،
ئەمدى نىگار قاشلىرىنى ئەيلىدۇق يا بىزمۇ ھەم .

شۇنىڭدىن كېيىن پۈرەيسە تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى ئىشىغا مەشغۇل بولۇپ ، كامجۇينىڭ ئالدىدا مەرتىۋىسى كۇندىن - كۇنگە ئېشىۋېرىپتۇ . پادىشاھمۇ ھەرقانداق ئىشتا ئۇنىڭغا تولۇق ئىشەنچ قىلىپ ، مەملىكەت ۋە خەزىنىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ئۇنى مەھرەم قىپتۇ .

ياخشىلىق ئاسماندا تاپتى راۋاج ،
كۆككە يەتكەن بېشىغا ئۇ كىيدى تاج .

مانا بۇ پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ئارىسىدا ئۆتكەن ھادىسىلەرنىڭ داستانى . پادىشاھنىڭ تەۋەلىرىدىن ھەرقانداق سەۋەنلىك ياكى غەپلەت سادىر بولسا ياكى ئۇنىڭغا تۆھمەت چاپلانسا ، پادىشاھ ئۇلارنى ئەپۇ قىلىپ مۇلايىملىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى كېرەك . ئاقىل كىشىلەر بولسا تەرىقەت شېپاخانىسىنىڭ تېۋىپلىرىدىن كۆڭۈلدىكى غەملەرنى كەتكۈزۈپ ، دىلنى خۇشال قىلىدىغان ھەقىقەت مەجۇننى تەلەپ قىلىپ ، روھ ھۆكۈمالىرىنىڭ داۋالىشىنىڭ بەرىكىتى بىلەن جاھالەت ۋە نادانلىق ئىللىتىدىن ساقىيىشى كېرەك .

ئال ئىلىمنىڭ دوربىسىنى دانىشمەنلىك تېببىدىن ،
بولغۇسىدۇر ساڭا بىر چوڭ رەنج نادانلىق ئىللىتى .
بولسا ئەينەك قارا ئۇندا كۆرۈنمىگەي ھېچقاچان ،
گەرچە كۇندەك بولسىمۇ نۇرانە ، ئىنسان سۈرىتى .
سوپى - زاھىت ياكى تەقۋا ھەممىسى بولغاي گۆدەك ،
بولمىسا ئالەمدە بىر يولباشچى مەردىنىڭ ھېكمىتى .

ئونىنچى باب

ھەر كىمنىڭ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى توغرىسىدا

داۋىشلىم تەزىم ئاداسىدىن كېيىن بىدپاي ھەكىمگە شۇنداق دەپتۇ :

— سەن پۈرەيسە ۋە كامجۇي توغرىسىدا ئېيتقان داستانلارنى ئاڭلىدىم . بۇلار مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدىكى ياخشى ھېكايىلەر ئىكەن . پادىشاھ قول ئاستىدىكىلىرى ئارىسىدا كۆرۈلگەن زىددىيەت ۋە خىيانەتلەرنى ھەق ـ ناھەقنى ئايرىغان ھالدا مۇڭاپىق ، تولۇق بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك ئىكەن . ئەمدى ئۆز نەپسى ئۈچۈن باشقىلارنى ئىزاغا قويۇشتىن ۋە زىيانغا ئۇچرىتىشتىن يانماي ، ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىماي ، ئاقىۋەتتە ئۆزى قىلغان ئىشقا ئوخشاش جازاغا مۇپتىلا بولغان كىشىلەرنىڭ ھېكايىلىرىدىن بايان قىلغىن .

— پەقەت جاھىل كىشىلەرلا باشقىلارنى ئىزاغا قويىدۇ ۋە زىيانغا ئۇچرىتىدۇ . چۈنكى بۇنداق كىشىلەر ياخشىلىق ۋە يامانلىقىنى ، پايدا ۋە زىياننى پەرق ئېتەلمەيدۇ . ئۇلار ئازغۇنلۇق بايراۋانىدا سەرگەردان بولۇپ ، ئۆز ئىشىنىڭ ئاخىرىدىن غاپىل قالىدۇ ـ دە ، ھەر ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە كۆزى يەتمەيدۇ ، ھەقىقىي مۇكاپات ۋە جازاغا ئەقلى يەتمەيدۇ . ئەمما ئەقلىنىڭ كۆزىگە تەۋپىق سۇرمىسى تارتىلىپ روشەن قىلىنغان ، كۆڭۈل چىمەنىدە ئىنايەت گۈللىرىدىن گۈلشەن بەرپا قىلىنىپ خۇش پۇراق بولغان كىشىلەر بولسا ،

ئۆزىگە راۋا كۆرمىگەن ھەرقانداق نەرسىنى باشقىلارغا راۋا كۆرمەيدۇ ، ئۆزى خالىمىغانىنى باشقىلارغا تاڭمايدۇ . شۇنىڭ بىلەن كىرەككى ، يامانلىق قىلغۇچى ئۆزىنىڭ ھازىرچە جازاغا ئۇچرىمىغانلىقى بىلەن مەغرۇر بولمىسۇن ، ئۇنداق كىشىلەر ھامىنى جازاغا ئۇچرايدۇ . خۇدا ئۇنداقلارغا بىر مەھەل زامان بەرسىمۇ ، ئاقىۋىتى ئامان بەرمەيدۇ . كىشى ھەرقانداق ئۇرۇقنى ئەمەل يېرىدە تېرىيدۇ ۋە ئاقىۋىتى ئۇنىڭ ھوسۇلىنى يىغىدۇ . شۇڭا ياخشىلىق تىلىگەنلەر ياخشىلىق ئۇرۇقىدىن باشقىنى تېرىماسلىقى كېرەك .

ياخشى مۇكاپات تاپماق بولسا ئەگەر خاھىشىڭ ،
بارچە كىشىگە ھامان ياخشىلىق بولسۇن ئىشىڭ .
قىلغان ھەر ئىش ئەلۋەتتە قىلغۇچىسىغا يانغاي ،
يەنە زۇلۇم قىلىسەن ، شۇ بولدىمۇ بىلىشىڭ .

ئەگەر كىشى كۆرۈنۈشتە ياخشى ئىش قىلغان بولۇپ ئەمەلىيەتتە يامان ئىش قىلىپ يۈرسە ، خالايىقلار ئۇنىڭ ئىچكى ئەھۋالىدىن بىخەۋەر بولۇپ ، ئۇنى ياخشى سۈپەتلەر بىلەن تەرىپلەپ پۈتۈن جاھانغا مەشھۇر قىلغان ھالەتتىمۇ ، ئاشۇ مەخپىي قىلغان يامان ئىشلىرىنىڭ يامانلىقى ئۇنىڭغا يانماي قالمايدۇ . ئۇنداق ئادەملەر خۇددى دېھقاندەك يەرگە ھەنزەل (ئاچچىق تاۋۇز) تېرىسا ۋە ئۇرۇقىنى توپىغا كۆمۈپ قويۇپلا خالايىقلارغا «بۇ يەرگە ناشىكەر تېرىدىم» دېسە ، ھەممە ئادەم ئۇ يەردىن «ناشىكەر ئۇنىدۇ» دەپ ئىشىنىدۇ . ئەمما ۋاقتى كەلگەندە ، ئۇ يەردىن ناشىكەر ئەمەس ، بەلكى ھەنزەل ئۇنىدۇ .

كىم يامان قىلسا يامانلىق كۆرگۈسى ،
ئۇ ئۇرۇقتۇر ھەق ئۇنى ئۇندۇرگۈسى .

بىر كىشى ھەرقانداق ئىشتا ئۆزىگە ياراشا مۇكاپات بېرىلىدۇ .

غانلىقىنى چۈشىنىدىغان بولسا ، ياماڭ ئىشلاردىن قول ئۈزۈپ ياخشى ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەك . زۇلۇم ۋە دىل ئازارلىقىتىن توۋا قىلىپ ، شەپقەت ۋە مەرھەمەت يولىنى تۇتۇشى لازىم . بۇ توغرىدىكى مىسالالاردىن بىرى كۈچتۈڭگۇر شىر بىلەن مەرگەن ئەر توغرىسىدىكى ھېكايىدۇر ، — دەپتۇ ھەكىم .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— ھەلەپ دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن ، — دەپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ بەرھەمەن .

زالىم شىر بىلەن قارا قۇلاقنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ دىيارىدا نۇرغۇن دەل - دەرەخ ۋە گۈل - چېچەكلەرگە تولغان ، تاغدىكى بۇلاقلاردىن سۈلار ھەر تەرەپكە ئېقىپ تۇرغان ، سەرۇى ۋە شەمشاد دەرەخلىرى بىلەن سۆگەت ۋە گۈللەرنىڭ شاخلىرى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن گۈزەل بىر ئورمانلىق بار ئىكەن . ئۇ جايدا بىر چىشى شىر بار بولۇپ ، ئۆمرىنى داۋاملىق جەڭ قىلىش بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن ، ئەگەر خالىسا ، پىللارنىمۇ ئۇۋلايدىكەن . پەلەك شىرى بۇ شىرنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ، ئۇنىڭ شەۋكىتىدىن قېچىپ ، خۇددى يەرنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۆكۈزدەك تەھتىسارادا تۇرىدىكەن .

غەزەپلەنگەندەك چىقارسا چىشىن ،
تۆمۈر ئېرىيتتى كۆرۈپ ھەيۋىتىن .
كۆزىدىن شۇملۇق ئوتى چاقنار ئىدى ،
چىشلىرى خەنجەر ، ئاغزى غار ئىدى .

ئۇ ھەمىشە قان تۆكۈپ ، جان يۇتۇپ يۈرگەچكە ، ئاغزى ۋە پەنجىسى داۋاملىق قانغا مىلىنىپ تۇرىدىكەن . ئۇنىڭ مۇلازىملىرى-

ئىنسانلارنىڭ بىر قارا قۇلاق بار ئىكەن ، قارا قۇلاق شىرنىڭ بۇ زالىملىقىدىن ئەندىشە قىلىپ ئۆزىچە : «بۇنىڭ زۇلمىنىڭ شۇملۇقى ئاخىر ماڭىمۇ يېتىشى مۇمكىن . شۇڭا ئەڭ ياخشىسى بۇ زالىمنىڭ خىزمىتىدىن قېچىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ .

نەسىھەت شۇكى ، زالىملارغا ھەرگىز بولما ئۇلپەت ـ يار ، كىشى ئوتقا يېقىنلاشسا كۆيۈشىنىڭ ئېھتىمالى بار .

قارا قۇلاق مۇشۇ خىيالنى قىلغاچ مېڭىپ ، بىر تاغنىڭ ياقىسىغا بېرىپ قاپتۇ . قارىسا ، بىر چاشقان بىر دەرەخنىڭ يىلتىزىنى چىشى بىلەن ھەدەپ قىرقىۋاتقانكەن ، دەرەخ بولسا ئۇنىڭغا ھال ئېيتىپ : «ھەي زالىم دىل ئازار ، نېمىشقا جاپا پالتىسى بىلەن جېنىمنىڭ رىشتىلىرىنى كېسىسەن ؟ ۋۇجۇدۇمنى قۇرۇتۇپ ، خالىغىنىڭ سايەم ۋە مېۋەمنىڭ مەنپەئىتىدىن مەھرۇم قىلىسەن ؟» دەۋاتقانكەن .

يامانلىق قىلما ئۇ ئىشنىڭ جازاسى ھەم يامانلىقتۇر ،
يامانلىق قىلغۇچىنىڭ كۆرمىشى ھەردەم يامانلىقتۇر .

چاشقان دەرەخنىڭ نالىسىگە پىسەنت قىلماي ، ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقانكەن ، تۇيۇقسىز بىر يىلان پەيدا بولۇپ ، ئۇنى دەم تارتىپ يۇتۇپتۇ . قارا قۇلاق بۇ ئەھۋالدىن ساۋاق ئاپتۇ ھەمدە ئازار بەرگۈچىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئۆزىنىڭمۇ ئازار يەيدىغانلىقىنى ، تىكەن تېرىغان كىشىنىڭ ھەرگىزمۇ گۈل ئۈندۈرەلمەيدىغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ .

كۆرمىگەي نەپ ھەر كىشى سالسا زىيان ،
تاپمىغاي ھېچ ياخشىلىق ھەر بىر يامان .

يىلان چاشقاننى يۇتقاندىن كېيىن ، دەرەخ سايىسىدە تۇگۈلۈپ ياتقانكەن ، بىر كىرپە كېلىپ يىلاننىڭ قۇيرۇقىنى چىڭ چىشلەپ ، بېشىنى قورسقىغا تىقىپ تۇرۇۋاپتۇ ، يىلان تېپىرلاپ ئۆزىنى كىرپىگە ئۇرغانكەن ، بىردەمدىلا كىرپىنىڭ تىكىنىدىن يىلانىڭ بەدىنى يارىلىنىپ ئۆلۈپ قاپتۇ . قارا قۇلاق بۇ ۋەقەدىن يەنە بۆلەكچە ئىبرەت ئاپتۇ . كىرپە بېشىنى چىقىرىپ يىلاننىڭ ئۆلگىنىنى كۆرۈپتۇ ـ دە ، دەرھال يىلاننىڭ قورسقىنى يېرىپ گۆشىنىڭ ياخشى يەرلىرىدىن قورسقى تويغۇچىلىك يەپ ، يەنە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئاشۇ يەردە يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ . شۇ پەيتتە بىر تۈلكە شۇ جايغا كېلىپ ، كىرپىنى كۆرۈپ قېلىپ ئۆزىچە : «بۇ ماڭا لايىق لوقما ئىكەن . ئەمما ئارزۇ ئىشكى مەھكەم تاقىلىپتۇ ، ئۇنىڭغا ھېيلە ئاچقۇچىنى سالماي تۇرۇپ ھەرگىز ئېچىلمايدىغاندەك تۇرىدۇ . مۇراد گۈلى جاپا تىكەنزارلىقىدا پىنھان بوپتۇ . مىكىر شامىلى بىر تەرەپتىن يەلپۇمىسە ، ئۇ غۇنچە ئۆز خۇشپۇرىقىنى پۇراتمايدىغان ئوخشايدۇ » دەپ ئويلاپ ، كىرپىگە يېقىن كېلىپ ، ئۇنى ئوڭدىسىغا ئۆرۈپ ، ئۇستىگە ئاستا سىيىشكە باشلاپتۇ . كىرپە «يامغۇر يېغىۋاتقان ئوخشايدۇ » دەپ ئويلاپ بېشىنى چىقىرىپتۇ . شۇ پەيتكە ئىنتىزار بولۇپ تۇرغان تۈلكە كاپ قىلىپ كىرپىنىڭ تۇمشۇقىدىن چىشلەپلا ئۇزۇۋېلىپ قالغان ئەزاسىنى شۇنداق يەپتۇكى ، تېرە ۋە تىكىنىدىن باشقا ھېچ نەرسە قالماپتۇ . دەل شۇ چاغدا ، بىر ئاچ ئىت كېلىپ قېلىپ ، تۈلكىگە قېچىشقا پۇرسەت بەرمەستىنلا ئۇنى تۇتۇۋېلىپ قورسقىنى يېرىپ ، زوق ـ شوقى بىلەن يەپ قورسقى تويغاندىن كېيىن بىر بۇلۇڭغا كىرىپ يېتىپتۇ . قارا قۇلاق بۇ ئەھۋاللارنى تاماشا قىلىپ تۇرۇشىغا بىر يولۇاس چىقىپ كەپتۇ ـ دە ، ئىتنى كۆرۈپ قېلىپ ، ئىت ئورنىدىن قوپۇپ قېچىپ بولغۇچە يولۇاس ئۇنى پارە ـ پارە قىلىپ يېگىلى تۇرۇپتۇ . شۇ ئەسنادا بىر ئوۋچى پەيدا بوپتۇ . ئۇ قولىغا ئوق ۋە يا ئېلىپ ، يولۇاس ئاتقىلى چىقىپ شۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ـ دە ، بىر دالدىدا تۇرۇپ يولۇاسنىڭ ھېچنېمىدىن بىخەۋەر

گۆش يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئوقنى ياغا قويۇپ كۇچەپ تارتىپ چەنلەپ بىر ئاتقانىكەن ، ئوق بېرىپ يولۋاسنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن كىرىپ سول تەرىپىدىن چىقىپتۇ .

بۇ ئېتىشقا چەرخ ئەيلەپ ئاپىرىن ،
بۇ تېگىشكە قىلدى تەھسىنلەر زېمىن .

ئوۋچى ئۆلۈك يولۋاسنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ تېرىسىنى سويۇۋېلىپ قايتاي دەپ تۇرۇشىغا بىر ئاتلىق كىشى ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ ، يولۋاسنىڭ قىممەت باھا تېرىسىنى كۆرگەن ئاتلىق كىشى ئۇنى تارتىۋېلىش كويىغا چۈشۈپ ، ئوۋچى بىلەن تېرە تالىشىپ جېدەل چىقىرىپتۇ . جېدەل بارغانسېرى ئۇلغىيىپ ، ھېلىقى ئاتلىق كىشى شەمشەر بىلەن ئوۋچىنىڭ بېشىنى چېپىۋېتىپ ، تېرىنى ئېلىپ يولغا چۈشۈپتۇ . ھېلىقى ئاتلىق كىشى تېخى يۇز قەدەم نېرى بارمايلا ، ئېتى مۇدۇرۇپ كېتىپ ئاتتىن يىقىلىپ بوينى قايرىلىپ ئۆلۈپتۇ .

بۇ مۇكاپاتنى كۆرۈك دەۋرى زامان ،
ئىككى سائەت بەرمىدى ئاڭا ئامان .

قارا قۇلاق بۇ تەجرىبىلەرنى كۆرۈپ يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئاخىر جازاغا ئۇچرايدىغانلىقىنى ئېنىق چۈشىنىپتۇ . ئۇ شىرنىڭ قېشىغا كېلىپ تاغدىن كېتىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن رۇخسەت سوراپتۇ .

— دۆلىتىمنىڭ سايىسىدە راھەتلىنىپ ياشاۋاتسەن ، سېخىيلىقىمنىڭ داستىخىنىدىن قانچىلىك بەھرە ئالغۇڭ كەلسە شۇنچىلىك بەھرىلىنىۋاتسەن . شۇنداق تۇرۇقلۇق ، مېنىڭ خىزمىتىمنى تەرك ئېتىپ ، بۇ مەنزىلدىن باشقا تەرەپكە كېتىشىڭدىكى سەۋەب نېمە ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— مەندە بىر خىيال پەيدا بولدى ،— دەپتۇ قارا قۇلاق ،— ئەگەر ئۇنى پىنھان تۇتسام ، تاقەت قىلالمايمەن ، بايان ئەيلەي دېسەم ، بېشىمنىڭ كېتىشىدىن قورقىمەن .

ماڭا مۇشكۇل كۆڭۈلنىڭ ھالىنى سەندىن نىھان قىلماق ،
رەقىبلەر خەۋپىدىن تەستۇر ئۇنى ئېيتىپ ئايان قىلماق .

ئەگەر سەن مۇستەھكەم ۋەدە بەرسەڭ ، ئەھۋالىنىڭ جەريانىنى ساڭا راستى بىلەن ئېيتاي !
شىر ۋەدە بېرىپتۇ .
— قاردىشىمچە ، سەن خەلققە ئازار بېرىشكە نىيەت باغلاپسەن ،— دەپتۇ قارا قۇلاق ،— سېنىڭ ھىممىتىڭ گۈناھسىزلارغا زۇلۇم سېلىشلا بولۇپ قاپتۇ . ھەممىنىڭ كۆكسى سېنىڭ زۇلۇمۇڭ نەشتىرى بىلەن يارا ، بارچە كۆڭۈللەر جەبىر - جاپايىڭ تىغى بىلەن پارە - پارە بولۇۋاتىدۇ .

جەبرۇ جاپالار قىلدىڭ ھەمىشە ،
روزى مەھشەردىن قىلماي ئەندىشە .

شىرغا بۇ سۆز ئېغىر كەپتۇ . لېكىن ئۆزى ۋەدە بەرگەنلىكى ئۈچۈنلا ئىلاجسىز ئۆزىنى بېسىپ ئولتۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :
— مەن ساڭا ھېچقانداق يامانلىق قىلمىغاندىمغۇ ؟ كېتىشنى ئىختىيار قىلىشىڭدىكى سەۋەب نېمە ؟
— سەندىن ئۆزۈمنى چەتكە ئېلىشىمدا ئىككى سەۋەب بار : بىرىنچىسى ، مېنىڭ زۇلۇمنى كۆرۈشكە ۋە مەزلۇملارنىڭ نالىسىنى ئاڭلاشقا تاقىتىم قالمىدى .

كۆڭۈللەر بارچىسى سەندىن پەرىشان ،
زېمىن ئەھلى قىلار زۇلۇمۇڭدىن ئەپغان .

ئۆز هالىمدىن ھېچ ئەيلىمەسمەن غەم ،
بولماقتىمەن ئەل غېمىگە ھەمدەم .

يەنە بىرى شۇكى ، مۇبادا بۇ خۇي - پەيلىڭنىڭ شۇملۇقى يەتسە ، مەنمۇ ساڭا قوشۇلۇپ ئازاب - ئوقۇبەت ئوتىدا كۆيىدىغان ئوخشايمەن . چۈنكى بىر جايغا ئوت كەتسە ، ھۆل - قۇرۇق ئوخشاش كۆيىدۇ - دە ،— دەپتۇ قارا قۇلاق .

— سەن يامان ئىشنىڭ شۇملۇقىنى نەدىن بىلدىڭ ؟ ياخشى ئىشنىڭ بەرىكىتىنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ شىر .

— ھەر كىشى ئەگەر ئەقىل گۈلزارىدىن بۇي ئالغان بولسا ، ئازار ئۇرۇقىنى تېرىغان كىشىنىڭ زەرەردىن باشقا ھوسۇل ئالمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ ؛ مەنپەئەت دەرىخىنى تىككەن كىشى راھەت مېۋىسىنى يەيدۇ . بۇ جاھان بىر مۇكاپات يېرىدۇر . ئۇ بىر تاغقا ئوخشايدۇ ، ئۇنىڭغا ھەرقانداق ياخشى ياكى يامان سۆز قىلساڭ ، ئۇنىڭ ئەكس ساداسىدا يەنە شۇنى ئاڭلايسەن .

بۇ جاھان تاغدۇر ، پەيلىمىز نەدا ،
قانداق توۋلىساق كېلۇر شۇ سادا .
تام سايە سالار زېمىن ئۈستىگە ،
سايە ئاخىرى قايتار ئۆزىگە .

مەن بۇگۈن جازا سۈرەتلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ۋە مۇكاپات قائىدە - يوسۇنىنى ئۆز بويىچە چۈشەندىم ،— قارا قۇلاق شىرغا جاۋابەن شۇنداق دەپ ، چاشقان ، يىلان ، كىرپە ، تۈلكە ، ئىت ، يولۋاس ، ئوۋچى ۋە ئاتلىق كىشىلەرنىڭ قىسقىسىنى شىرغا بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن ، ئاخىرىدا نەسىھەت قىلىپ مۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ! چاشقان دەرەخ يىلتىزىنى قىرقىۋىدى ، يىلانغا لوقما بولدى ، يىلان ئۇنى يېۋىدى ، كىرپىنىڭ ئازارىغا

ئۇچرىدى . كىرپە يىلاننى ئۆلتۈرگەندى ، تۈلكىنىڭ ھىيلىسىنىڭ دامىغا چۈشتى . تۈلكە ئۇنى يېگەندى ، ئىت ئۇنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقاردى . ئىتمۇ شۇ زۇلۇم تۈپەيلىدىن يولۇاسنىڭ ئالقىنىدا ھالاك بولدى . يولۇاس زالىملىقى ئۇچۇن ئەجەل ئوقىغا نىشانە بولدى . ئۇۋچى ئۇنى ئۆلتۈرۈپ ئۆز بېشىدىنمۇ ئايرىلدى ، ئاتلىق ئادەممۇ ناھەق قان تۆككەنلىكى ئۇچۇن بوينى سۇندى ۋە تىرىكلىكىدىن كۆڭلى تىندى . مانا بۇلارنىڭ ھەر بىرى باشقىلارغا زەرەر يەتكۈزۈپ ئاخىر ئۆزىمۇ زەرەر تاپتى . شۇڭا ئاقىل كىشىلەر «يامان ئىشلاردىن پەرھىز قىلىشى ، يامان ھەمسۆھبەتلەردىن قېچىشى ، ياخشى ئىشلارنى قىلىشى ۋە ياخشى خۇلقلۇق ،خۇش پېئىللىق بولۇشقا نىيەت باغلىشى كېرەك ئىكەن .

شۇ كىشىنى دېسە بولار : دىلى ئاق ،
بولسا ئۇ دائىم يامان ئىشتىن يىراق .

شىر ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شۆھرىتىگە مەغرۇر بولغانلىقى ئۇچۇن ، قاراقۇلاقنىڭ بۇ ۋەز - نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالماپتۇ ،بەلكى قارا قۇلاق ئۇنى باشقىلارغا ئازار بېرمەسلىككە قانچە دالالەت قىلغانسېرى ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ھېرىس ئوتى شۇنچە زىيادە ئۇلغىيىشقا باشلاپتۇ .

مېنى جۇنۇن ئىشىدىن مەنئى قىلما ئەي ۋائىز ،
سەن سۆزلىسەڭ ئىشق ئوتى مەندە بەتتەر بولۇر تېز .

قارا قۇلاق خۇددى پولات تاختايغا چۈمۈلىنىڭ پۇتى زەربە يەتكۈزەلمىگەندەك ياكى بىر كىم تىكەننى نەيزە قىلىپ تاشقا ئاتسا ، تىكەن تاشقا ئۆتمىگەندەك بىر ئىش بولۇپ ، ئۆزىنىڭ نەسىھىتىنىڭ شىرنىڭ كۆڭلىگە قىلچە تەسىر قىلمىغانلىقىنى سېزىپ ، شىرنىڭ قېشىدىن قېچىپ ، ناھايىتى چوڭ بىر تىكەنزارلىققا بېرىپ مۆكۈپ-

تۇ . شىر غەزەپلىنىپ ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ ئىزدەپ تاپالماي ، ئۇنىڭ پۇختا بىر يەرگە مۆكۈنۈۋالغانلىقىنى پەملەپتۇ . شىر قارا قۇلاقنى ئىزدەپ نېرىراق بېرىپ ئىككى كېيىك بالىسىنىڭ ئوتلاپ يۈرگەنلىكىنى ، ئانىسىنىڭ ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا ھەملە قىپتۇ ، كېيىكنىڭ ئانىسى بۇنى كۆرۈپ داد ـ پەريات كۆتۈرۈشكە باشلاپتۇ :

— ھەي پادىشاھ ! بۇ ئىككى نارەسىدىنى يېمەك بىلەن ساڭا قانچىلىك قۇۋۋەت ھاسىل بولۇپ كېتەر ؟ پەريادىمغا يەتكىن ، ئۇلارنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچكىن ! مېنى پەرزەنتلىرىمنىڭ پىراق ئوتىغا تاشلىما ، ئۆزۈڭنىمۇ بۇنىڭدىن كېلىدىغان قىساسنىڭ ھەلەكچىلىكىگە باشلىما ، سېنىڭمۇ پەرزەنتلىرىڭ باردۇر . بۇلارغا زىيان يەتكۈزسەڭ ، سېنىڭ بالىلىرىڭغىمۇ زىيان ـ زەخمەت يېتىپ قېلىشىنى بىر ئويلىساڭچۇ ! سەن ئۆز بالىلىرىڭدىن ئايرىلىشنى خالىمىساڭ ، مېنىمۇ بالىلىرىمدىن ئايرىۋەتمىسەڭچۇ ؟

شىر بۇ ناله ـ زارغا قىلچە ئىلتىپات قىلماي ، كېيىكنىڭ بالىلىرىنى تۇتۇپ يەپتۇ . شىرنىڭمۇ ئىككى بالىسى بار بولۇپ ، شىر بالىلىرىنى بىردەم كۆرمىسە ، ئالەم كۆزىگە قاراڭغۇ كۆرۈنىدىكەن . ئۇ دائىم بالىلىرىنىڭ دىدارىنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئۆز كۆزىنىڭ روشەن بولۇشىنى تىلەيدىكەن . شىر دەل كېيىكنىڭ بالىلىرىغا قەست قىلغان ۋاقتىدا ، بىر ئوۋچى شىرنىڭ بالىلىرىنىڭ پېيىغا چۈشكەنىكەن . شىر كېيىك بالىلىرىنىڭ گۆشىنى يەپ قورسىقى تويغاندا ، ئوۋچىمۇ شىر بالىلىرىنىڭ تېرىسىنى سويغانىكەن .

ياخشىراق قۇلاق سالغىن بۇ سۆزگە ،
كىشىگە قىلغان قىلۇر ئۆزىگە .

كېيىك شىردىن قېچىپ بالىلىرىنىڭ پىراقىدا ناله ـ پىغان قىلىپ ، ساراسىمە بىلەن يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ، قارا قۇلاقنىڭ قېشىغا

بېرىپ قاپتۇ . قارا قۇلاق ئۇنىڭدىن ھال سوراپتۇ . كېيىك ئۆز بالىلىرىغا شىرنىڭ زۇلۇم يەتكۈزگىنىنى ئۇنىڭغا بايان قىپتۇ . قارا قۇلاقمۇ ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ زار - زار يىغلاپتۇ .

يار يادىدا يىغلىسام زار - زار ،
يىغامغا قوشۇلۇپ تاملارمۇ يىغلار .

— ھەي بۇرادەر ، يىغلىما ، غەم يېمىگىن ، ئۆزاققا قالماي ئۇمۇ ئۆز زۇلمىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ ، — دەپتۇ قارا قۇلاق كېيىككە .

پەرۋانىلەرنى كۆيدۈرسىمۇ شام ،
كۆيەر ئاخىرى ئۆز يېغى بىلەن .

شىر كېيىك بالىلىرىنى يەپ بولۇپ ، ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېلىپ ، كۆز نۇرى بولغان بالىلىرىنىڭ تەنلىرىنىڭ جانسىز ، گۆشىنىڭ تېرىسىز ھالدا ياتقىنىنى كۆرۈپ ، پەريادۇ ۋە نالىسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ يىغلاشقا باشلاپتۇ .

بىھېساب دەرد يەتتى يۇ كۆڭلۈمدە راھەت قالمىدى ،
ئىزتىراپىم ئاشتى ھەم جانىمدا تاقەت قالمىدى .

ئۇ شۇنداق پىغان چېكىشكە باشلاپتۇكى ، ئۇنىڭ تەسىرىدىن شۇ تاغدىكى ھەممە جانىۋارلارمۇ يىغا - زار قىلىشىپتۇ . ئۇ شۇنداق ئوتلۇق ئاھ ئۇرۇپتۇكى ، ئۇنىڭ ئاھىنىڭ شولىسىدىن ھاۋادىكى ئۇچۇۋاتقان قۇشلارنىڭمۇ تېنى كۆيۈپتۇ .

دوستلىرىم كۆرسە بۇ ھالىمنى پاراۋان يىغلىغاي ،
دوست تۇگۈل دۈشمەنلىرىم ھەم كۆرسە قان - قان يىغلىغاي .

شىرغا بىر چىلبۆرە قوشنا بولۇپ ، ئۇ ئېتىكىنى دۇنيا تەئەل-لۇقاتىنىڭ توپىسىدىن قاققان ، ئۆزىنى تەۋەككۇلگە تاشلىغان ، قانا-ئەتلىك ، تەۋەككۇل ئىززىتىنىڭ ئېتىنى مىنگەن ، قانائەت دۇنيا-سىنىڭ تاجىسىنى كىيگەن بىر جانۋار ئىكەن . ئۇ تەزىيە بىلدۇ-رۇش ئۈچۈن شىرنىڭ قېشىغا كېلىپ سوراپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ، بۇنچىۋالا پىغان چېكىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە ؟

شىر ئەھۋالىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ بېرىپتۇ .

— سەۋر قىلغىن ،— دەپتۇ چىلبۆرە ،— ھېچقانداق پادىشاھ ئەلەم گۇلشىنىدىن ۋاپا ھىدىنى پۇرىغىنى يوق ، ھېچقانداق ئېغىز دەۋران ساقىيىسىنىڭ قولىدىن جاپاسىز شاراب ئىچكىنى يوق .

بۇ دەۋر مەككارىسىدە ھېچقاچان يوقتۇر ۋاپا ،
روزىگار ئاينەسىدە ھېچقاچان يوقتۇر ۋاپا .

باغرى قان بولغان كۆڭۈللەر ئۈچۈن سەۋرىدىن ياخشىراق مەلھەم يوق . بىر پەس ئۆزۈڭنى بېسىۋال . ھوشۇڭنى يىغىپ ، قۇلىقىڭنى ئاچ . مەن ساڭا ھېكمەت دەپتىرىدىن ئىككى - ئۈچ ئېغىز ھېكمەتلىك سۆزلەرنى ئېيتاي . بۇ ئىككى يۇزلىمە دۇنيانىڭ ئىش - كىۇشلىرىنىڭ ھەقىقىتىنى كۆڭلۈڭنىڭ كۆزىگە كۆرسىتەي .

شىرنىڭ قەلب دەريىاسى دولقۇنلاشتىن سەل بېسىلىپ ، نەسى-ھەت ئاڭلاشقا مايىل بوپتۇ . چىلبۆرە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھ ! ھەر باشلىنىشنىڭ بىر ئاياغلىشىشى ، ھەر ئاۋۇالنىڭ بىر ئاخىرى بولىدۇ ، ئەگەر ئۆمۈرنىڭ مۇددىتى توشۇپ ، ئەجەل ۋاقتى يەتسە ، كۆز ئاچقۇچە مۆھلەت بەرمەيدۇ . ھەر گۈرۇھ-قا ئۆلۈم ۋە ئازاب ۋاقتى تەيىن قىلىنغان . ئەگەر شۇ ۋاقىت كېلىدىغان بولسا ، ئۇنىڭدىن كىچىككىنە ۋاقىتنىمۇ تىلىۋالمايدۇ . شۇڭا ، ھەر غەمنىڭ ئارقىسىدىن شادلىقنى تىلەش ھەمدە ھەر تويدىن كېيىن كېلىدىغان ماتەمنىمۇ كۆرۈش كېرەك .

بۇ جاھان باغدا كۆڭلۈم شوخ ساباده‌ك سەير ئېتىپ ،
تاپتى كۆپ گۈللەرنى يۇ ، لېكىن تىكەنسىز تاپمىدى .

ھەر قانداق ھالدا ، خۇدادىن كەلگەن قازاغا رىزا بولۇش ،
بۇنداق ناله — پەريادلارنى قىلماسلىق كېرەك . چۈنكى ئۇنىڭ
ھېچقانداق پايدىسى يوق .

ئېتىلسا گەر قازادىن ئوق جېنىڭنى ئەيلىگىن قالقان ،
قازا ئوقى خاتا تەگمەس ، ۋەھىمە ئەيلىمە زىنھار .

— بالىلىرىمغا بۇ بالا نەدىن كەلگەندۇ ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .
— ئۆزۈڭدىن كەلگەن ، — دەپتۇ چىلبۆره ، — چۈنكى سەن
ئۇۋچى سېنىڭ بالىلىرىڭغا قىلغانده‌ك ئىككى ھەسسە قىلغۇلۇقنى
باشقىلارغا قىلغان بولغىيدىڭ . ئۆز ئەمىلىڭنىڭ مۇكاپاتى ئاخىر
يەنه ئۆزۈڭگه يېنىپتۇ . سەن باشقىلارنى جازالىغانده‌ك جازا ئۆزۈڭ-
گىمۇ كەپتۇ . سەن بىلەن بولغان بۇ ۋەقه ئوتۇنچىنىڭ ۋەقەسىگه
ئوخشايدىكەن . ئۇمۇ «ئوتۇنۇمغا بىر ئوت نەدىن تۇتاشتى ؟»
دېگەنىكەن .
— ئۇ قانداق ۋەقه ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .
— ئۆتكەن زاماندا بىر زالىم بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى
باشلاپتۇ چىلبۆره .

زالىم ئوتۇنچىنىڭ ھېكايىسى

ئۆتكەن زاماندا بىر زالىم بار ئىكەن . ئۇ كەمبەغەللەرنىڭ
ئوتۇنلىرىنى زورلۇق بىلەن يېرىم باھادا سېتىۋېلىپ ، شۇ يوسۇندا
جۇغلىغان ئوتۇننى قىشچه بايلارغا توشۇپ بېرىپ ، ئۇلاردىن ئىكە-
كى ھەسسە ئارتۇق پۇل ئالىدىكەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ جەبرە-

دىن كەمبەغەللەر ناله ـ زار قىلىشىپ بايلارغا قاقشايدىكەن .

جەبرىدىن ھەر بىر جىگەر بولغان كاۋاپ ،
زۇلمىدىن بارچە كۆڭۈل بولغان خاراب .

بىر كۈنى ئۇ بىر دەرۋىشنىڭ ئوتۇنىنى زورلۇق بىلەن تارتىۋېلىپ ، ئوتۇننىڭ يېرىم باھاسىغمۇ توغرا كەلمەيدىغان ئازغىنا پۇلنى تاشلاپ بېرىپتۇ . دەرۋىش دۇئا قولىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ ، يىلىنىش يۈزىنى تەلەپ قىبلىسىگە كەلتۈرۈپتۇ .

قالما ئەي زالىم دۇئالار ئوقىدىن غەپلەتتە سەن ،
قىلسا زار يىغلاپ دۇئا ، شۇنداق دۇئادىن قان تامار .

شۇ چاغدا ، بىر شەپقەتلىك كىشى ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ھەمدە ئۇ زالىمغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ :

زەئىپ ئەلنىڭ ساڭا ئاتقان ئوقىدىن كۆپ ھەزەر قىلغىن ،
كى زەئىپى قانچە ئارتۇق بولسا ، ئوق زەخمى بولۇر قاتتىق .

—بۇ بىچارىلەرنىڭ خۇدادىن باشقا پاناھى يوق . بۇلارغا ئۇنداق زۇلۇم قىلما ! بۇ كىشىلەر ھەر كىچىسى خۇددى شامدەك كۆڭۈل كۆزىدىن ياش ئاققۇزىدۇ . بۇلارغا بۇنچىۋالا جاپا سالما ، بۇ غېرىبلارنىڭ كۆكرەك ئۆيىنى زۇلۇم بالاسى بىلەن ۋەيران قىلما . گەرچە سېنى مەي خۇمارى قاتتىق تۇتقان بولسىمۇ ، يېتىملارنىڭ يۈرەك قېنىنى شاراب ئورنىدا ئىنتىقام جامىغا قۇيما !

بۇ ئەزىزنىڭ سۆزى تەكەببۇر زالىمغا خۇشياقماپتۇ . چۈنكى ئۇنىڭ ئەخمەقلىق ۋە جاھىللىقى چېكىدىن ئاشقاچقا ، نەسىھەتنى قوبۇل قىلماپتۇ :

ماڭ يولۇڭغا ئەي ۋەزىچى ساڭا قۇلاق سالماسمەن ،
بىر خامان نەسىھەتنى بىر ئارپىغا ئالماسمەن .

دەرۋىش ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈپ بىر خىلۋەت جايغا كىرىپ كېتىپتۇ . تۈيۈقسىز شۇ كۈنى كېچىسى ئوتۇنخانىغا ئوت كېتىپ ، پۈتۈن ئوتۇنلار كۆيۈپ ، ئوتۇنچى ئولتۇرغان ھويلىغىمۇ ئوت تۇتۇشىپتۇ ـ دە ، ئۇنىڭ بارلىق بايلىقى كۈلگە ئايلىنىپتۇ . ئۇ ئۆز جېنىنى ئوتتىن ئاران قۇتۇلدۇرۇۋاپتۇ . ئوتۇنچى ئەتىسى قوشنىلىرىغا : «بۇ ئىشنى ئۆيۈمگە نېمىدىن تۇتاشقاندۇر ؟» دەپ تۇرۇشىغا ، ھېلىقى نەسىھەت قىلغان ئەزىز ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا :

— ئۇ ئوت دەرۋىشلەرنىڭ ئاھلىرىنىڭ شولىسىدىن ۋە دىلى ئاغرىغانلارنىڭ كۆڭلىنىڭ كۆيۈشىدىن چۈشتى ، — دەپتۇ .

قىلما دەردمەنلەرنىڭ ئوتلۇق كۆكسىنى ھەرگىزمۇ چاك ،
ئىتتىك ئوتنى يارسا ئۇ ئوت تېخىمۇ ئۇلغايغۇسى .

زالىم بېشىنى تۆۋەن سېلىپ :

— بۇ جاپا ئۇرۇقىنى ئۆزۈم تېرىغان . ھوسۇلى بۇنىڭدىن ئۆزگە نېمە بولسۇن ؟ — دەپتۇ .

ناله قىلما ، غەيرىيدىن سەن ئۆز ئىشىڭدىن بول مالال .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى ، سەنمۇ باشقىلارنىڭ بالىلىرىغا قىلغان ئىشلىرىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا كەلگەن جازا ۋە ئىزتىراپلارنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە بۇ كەلگۈلۈك سېنىڭ پەرزەنتلىرىڭگىمۇ كەلگەنلىكىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك . باشقىلار سەندىن كەلگەن رەنج ـ ئەلەملەرگە سەۋر قىلغاندى . سەنمۇ شۇلارغا ئوخشاش باشقىلاردىن كەلگەن كەلگۈلۈككە سەۋر قىلغىن ئەمدى .

— بۇ سۆزلىرىڭنى دەلىل - ئىسپات بىلەن سۆزلىگىنە قېنى؟ — دەپتۇ شىر .
— نەچچە ياشقا كىردىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ چىلبۆرە .
— قىرىق ياشقا كىردىم .
— شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىتتىن بېرى نېمە بىلەن ئوزۇقلاندىڭ؟
— ئادەم ۋە ياۋايى ھايۋانلارنى شىكار قىلىپ ئوزۇقلاندىم .
— ئۇلارنىڭمۇ ئاتا - ئانىسى بار بولغىيتتى ، سەن ئۆز بالىلىرىڭغا قانچىلىك ئېچىنىپ پەريات قىلغان بولساڭ ، ئۇلارمۇ پەرزەنتلىرى ئۈچۈن شۇنداق ناله چەككەندۇر . ئەگەر شۇ ۋاقىتلاردا بۇ گۈنكى كۈننى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ ، قان تۆكۈشتىن پەرھىز قىلغان بولساڭ ، بۇ ۋەقە يۈز بەرمەس ۋە بۇ مۇسىبەت بېشىڭغا كەلمەس ئىدى .

ئەلگە قىلمىساڭ ياخشىلىق ھەردەم ،
قانداقمۇ راھەت كۆرىسەن بىردەم .
سەن ئۆرساڭ ئەلنىڭ جېنىغا نەشتەر ،
كىم قويار سېنىڭ زەخمىڭگە مەلھەم .

ئەگەر قانخورلۇق ۋە جاپاكارلىقىڭنى داۋام قىلدۇرساڭ ، بۇ - نىڭدىنمۇ يامان بالالارنى كۆرۈشۈڭ چوقۇم . بەس ! بۇ يامان پەيلىڭ - نى تاشلاپ ، كۆڭلۈڭنى بىئازارلىق يولىغا باشلا . چۈنكى ئازار بەرگۈچى ھېچقاچان راھەت يۈزىنى كۆرمەيدۇ ، زالىم ھەرگىز مۇ - راد - مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ ، زالىمنىڭ تەدبىر ياسىدىن ئېتىلغان ئوق ھېچقاچان مەقسەت نىشانىغا تەگمەيدۇ .
شىر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ھەقىقىي ئەھۋال ئۈنىڭغا بىرئاز روشەن بوپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ئىش - ھەرىكەت بىناسىنى زار ۋە ئازار ئۈستىگە قۇرغانلىقىنى ، ئۇنىڭ نەتىجىسىنىڭ ئاقىۋەتتە ئاپەت ۋە ئازاب - ئوقۇبەت بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپتۇ . شىر ئويلاپ - ئويلاپ ئاخىر : «ياشلىقىمنىڭ باھارى

قېرىلىقنىڭ خازانىغا ئالمىشىش ئالدىدا تۇرىدۇ . ئەمدى قەدەممۇقەدەم پاناھ يولىغا مېڭىشىم كېرەك . ئۆلۈم سەپىرىم يېقىنلىشىۋاتىدۇ . ئەمدى ئاخىرەت بازىرىنىڭ سەرمايە ۋە جابدۇقىنى قىلىپ ، ئازار ۋە زۇلۇم سېلىشنى تەرك ئېتىپ ، ئازراق غىزاغا قانائەت قىلىپ ئۆتكىنىم ھەممىدىن ياخشى» دېگەن قارارغا كەپتۇ .

بارۇ يوقۇ ، ئازۇ ـ كۆپتىن قىلچىلىكمۇ غەم يېمە ،
ئاخىرەت سەرمايىسىن تاپ ، ھەممە پايدا شۇنىدىدۇر .
بۇ پايانسىز مەنزىل ئىچرە سەن تاپالمايسەن نىجات ،
ئاخىرەت مەنزىلىگە يۈر ، بارچە ۋاپا شۇنىدىدۇر .

شۇنىڭ بىلەن ، شىر گۆش يېيىشنى تاشلاپ ، مېۋە بىلەن ئوزۇقلىنىشقا قانائەت قىپتۇ . شىر مېۋىلەر بىلەن ئوزۇقلىنىشقا باشلىغانىكەن ، چىلبۆرە بۇنىڭدىن غەمگە پېتىپ : «بۇ تاغنىڭ مېۋىلىرى چىلبۆرىلەرگە تەئەللۇق ئىدى . ئەگەر شىر ئۇنى يېگىلى تۇرسا ، بىزنىڭ بىر يىللىق ئوزۇقمىزنى ئون كۈندە يەپ تۈگىتىدۇ ، مېۋە تۈگىگەندىن كېيىن بىز نېمە يەيمىز ؟ مېۋە ئىزدەپ نەگە بارىمىز ؟» دېگەن خىياللارنى قىلىپ مېڭىپ شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ .

— ئەي پادىشاھ ، نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن ؟— دەپ سوراپتۇ چىلبۆرە .

— دۇنيادىن ئېتىكىمنى قېقىۋېتىپ رىيازەتكە بەل باغلىدىم ،— دەپتۇ شىر .

بۇ بىمەززە بەھرىنى ئۇنتۇدۇم ،
يوقلۇق سۈيىدىن كۆڭۈل سويۇتتۇم .

— ئۇنداقتا تېخىمۇ بولماپتۇ . خەققە بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك زىيان سالغىلى تۇرۇپسەن ،— دەپتۇ چىلبۆرە .

— ئاغزىمنى قانغا بۇلغىمىسام ، يا چاڭگىلىم بىلەن كىشىگە ئازار بەرمىسەم ، باشقىلار مەندىن قانداق زەرەر كۆرىدۇ- كەن ؟ — دەپتۇ ھەيران بولغان شىر .

مىڭ كىشى تالاش قىلسا جېنىمنى ،
ئەمدى بەرمەسمەن ھېچكىمگە ئازار .

— سەن ئۆز قورسىقىڭنى تويغۇزۇش ئۈچۈن باشقا جانىۋارلار- نىڭ رىزقىغا كۆز ئالايتىپسەن ، بۇ تاغنىڭ مېۋىسى ساڭا ئون كۈنلۈكمۇ ئوزۇق بولالمايدۇ . باشقا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ تىرىكچىلە- كى مۇشۇ مېۋىلەر بىلەن ئىدى ، ئەمدى ئۇلار قەھەتچىلىكتىن ئۆلسە ، ئۇلارنىڭ ئۇۋالى سېنىڭ گەدىنىڭگە چۈشىدۇ - دە ، مۇشۇ جاھاندا بۇ ئىشىڭنىڭ مۇكاپاتى تەرىقىسىدە ساڭا بىر ئوق تېگىشىمۇ ئېھتىمال . ئۇ چاغدا سېنىڭ ھالىڭ خۇددى مايمۇننىڭ مېۋىسىنى غەزەپ قىلىپ تارتىۋېلىپ ، ئاخىر ئۆزى ھالاك بولغان توڭگۇزنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالىدۇ ،— دەپتۇ چىلبۆرە .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر .

— بىر مايمۇن بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باش- لاپتۇ چىلبۆرە .

مايمۇن بىلەن توڭگۇزنىڭ ھېكايىسى

بىر مايمۇن تەۋپىق تېپىپ ، ئۆزى ئايرىم ياشاشنى ئىختىيار قىلىپ ، مايمۇنلاردىن ئايرىلىپ بىر تاغنىڭ بۇرجىكىدە ماكان تۇتۇپتۇ . ئۇ يەردە بىر نەچچە تۈپ ئەنجۈر دەرىخى بار بولغانلىقتىن ، مايمۇن ئەنجۈر يەپ كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ . بىر كۈنى مايمۇن ئۆزىچىلا : «ھېچ جانىۋار غەزاسىز كۈن كەچۈرەلمەيدۇ . بۇ يەردە مۇ- شۇ ئۈچ - تۆت تۈپ ئەنجۈردىن باشقا يەيدىغان نەرسە يوق ئىكەن . ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يازدا يەپ تۈگىتىۋەتسەم ، زېمىستان

قىشتا نېمە يەيمەن؟ شۇڭا بۇلارنىڭ بىر قىسمىنى ھازىر يەپ، يەنە بىر قىسمىنى قىشلىقىم ئۈچۈن قۇرۇتۇۋالاي» دەپ ئويلاپتۇ.

كەلدى گۈل ياز ياتما غەپلەت ئۇيقۇدا،
قىش غېمىنى راسلىغىن ياز ۋاقتىدا.

ئۇ ھەر كۈنى ئەنجۈر دەرىخىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئىرغىتىپ، يەرگە چۈشكەن مېۋىلەرنىڭ بەزىسىنى يەپ، بەزىسىنى قىشتا يېيىشكە ساقلاپ قويۇش ئۈچۈن ئاپتاپقا سېلىپ قۇرۇتۇپ قويۇپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ئەنجۈر دەرىخى ئۈستىدە شۇ تەرىقىدە ئىشلەۋاتسا، ئۇۋۇچىدىن ئۇركۇپ قېچىپ كەلگەن بىر توڭگۇز ئەنجۈر دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ قاپتۇ ۋە قۇرۇتۇپ قويغان ئەنجۈرلەرنىڭ ھەممىسىنى يەپتۇ. مايمۇننىڭ كۆزى توڭگۇزغا چۈشۈشى بىلەن كۆڭلى پەرىشان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

قايسى جايدىن بولدى پەيدا بۇ بالايى ناگاھان،
بەر جېنىمغا ئەي خۇدايا بۇ بالايىڭدىن ئامان.

توڭگۇزمۇ دەرەخ ئۈستىدىكى مايمۇننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەزىم بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ:

— ھەي بۇرادەر، مېھمانىنى قارشى ئالامسەن؟— دەپ سوراپتۇ.

مايمۇن نائىلاج ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

ئۈمىد باغىمغا كەلگەندەك بولۇپ گويا گۈزەل سەرۋى،
ھەقىر كۆلبەمگە غايىبتىن يېتىپ كەلدى ئېسىل مېھمان.

—قورسىقىم ئېچىپ، ئۇسساپ كەتتىم، زىياپەتخانائىدا نېمە بولسا شۇنى تەكەللۇپ قىلماي ئەكەل. كۆڭلۈم مەززەنى بەكمۇ تارتىۋاتىدۇ،— دەپتۇ توڭگۇز.

بىچارە مايمۇن توڭگۇزنىڭ زورلۇقىغا تەڭ كېلەلمەي، شاخ-

لارنى قېقىپ ببرىپتۇ . چۇشكەن ئەنجۇرلەرنى بولسا توڭگۇز ناھايەتى زور ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە باشلاپتۇ . شاخلاردا مېۋە ، يەردە ھېچ نەرسە قالمىغاندا ، توڭگۇز يەنە مايمۇنغا قاراپ :

— ھەي ساھىبخان ، توختاپ قالدىڭغۇ ! تېخى ئىشتىھايىمنىڭ ئوتى يالقۇنجاشتىن توختىمىدى . سېنىڭ مەززەلىرىڭ نەپسىمنىڭ ئارزۇسىغا كۇپايە قىلمىدى . ئەگەر بۇ دەرەختە قالمىغان بولسا ، يەنە بىرىگە چىق . مېنىڭ قورسىقىمنى تويغۇزۇپ ، بوينۇمنى مىنەت كەمىرى بىلەن باغلا ،— دەپ بۇيرۇپتۇ .

مايمۇن يۇزىنى كۇلدۇرۇپ ، كۆزىنى يىغلىتىپ ، يەنە بىر دەرەخكە چىقىپ ئىرغىتىشقا باشلاپتۇ . بىر دەمدىلا ئۇنىڭدىمۇ ھېچ نەرسە قالماپتۇ . ئۇنى كۆزگەن توڭگۇز مايمۇننى يەنە بىر دەرەخكە چىقىشقا ئىشارەت قىپتۇ .

— ھەي ئەزىز مېھمان !— دەپتۇ مايمۇن ،— بىر ئاز ئىنساپ قىلغىن . مۇرۇڭۇتىڭنى تاشلىما . ساڭا بەرگەنلىرىم مېنىڭ بىر ئايلىق ئوزۇقۇم ئىدى . مەندە يەنە ساڭا بىر نەرسە بەرگۇدەك تاقەت يوق . ئەمدى بۇنىڭدىن ئارتۇق سېخىيلىق قىلالمايمەن .

توڭگۇز ئاچچىقلىنىپتۇ :

— بۇ جاي ھازىرغىچە سېنىڭ قولۇڭدا ئىكەن ، ئەمدى بۇ جاينى ئۆز قولۇمغا كىرگۈزمىگىنىمنى بىر كۆر !— دەپ خىرقىراپتۇ .

— كىشىنىڭ ماكانىنى تارتىۋېلىشنىڭ جازاسى بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ ،— دەپتۇ مايمۇن ،— زۇلۇم بىلەن ئېلىپ يېگەن نەرسە گەرچە تاتلىق بولسىمۇ ، ئاخىر غايەت ئاچچىققا ئايلىنىدۇ . ماڭا جاپا سېلىشتىن ۋاز كەچكىن . بىچارىلەرگە جاپا سېلىشتىن پايدا كەلمەيدۇ . ئاجىزلارغا ئازار بېرىش ياخشى ئىش ئەمەس .

مېنىڭغۇ چىشلىسەڭ رەنجۇر ئېتەرسەن ،
چىشىڭنىڭ ئاغرىقى تۇتسا نىتەرسەن .

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان توڭگۇزنىڭ تېخىمۇ قاتتىق ئاچ-

چىقى كەپتۇ :

— ئاۋۋال دەرەخ ئۈستىگە چىقىپ ، سېنى يەرگە چۈشۈرەي ، ئاندىن كېيىن قارشىلىق قىلىشنىڭ پايدىسىنى ساڭا بىر كۆرسىتىپ قويماي ، توختاپ تۇر ! — دەپ دەرەخ ئۈستىگە چىقىپتۇ . توڭگۇز تۆۋەندىكى شاخقا چىقىشىغىلا شاخ سۇنۇپ كېتىپ توڭگۇز-نىڭ بېشى تۆۋەن ، پۇتى ئاسمانغا بولۇپ يەرگە يىقىلىپ ، سۆڭەكلىرى چۇل - چۇل چېقىلىپ ، نەپسىنىڭ غېمىدىن بىر يولى كۆڭلى تىنچىپتۇ . بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەن كىشىلەرنىڭ مېۋىلىرىنىمۇ تارتىۋېلىپ ، ئۇلارنىڭ رىزقلىرىنى ئۆزۈڭگە ئوزۇق قىلىۋاتىسەن . ئەگەر بۇ جامائەت ئاچلىقتىن ئۆلسە ، ئۇلار-نىڭ پەرزەنتلىرى سېنى دۇشمەن دەپ بىلىدۇ - دە ، تا قىيامەتكىچە ھەممەيلەن سېنىڭ يامان سۈپىتىڭنى قىلىشىدۇ . بۇرۇن زالىملىق بىلەن مەشھۇر ئىدىڭ ، ئەمدى زاھىتلىق بىلەن تونۇلدۇڭ . لېكىن ئىككىلا ھالدا جانۋارلار سېنىڭ جەبرىڭدىن قۇتۇلالمىدى . ھەمىشە بەدىنىڭگە قۇۋۋەت بېرىدىغان ئوزۇقلارنى يەۋەرسەڭ ، قانداقمۇ دەرۋىش بولالايسەن ؟ بىلگىنكى ، جىسمانىي ھالاۋەت ئارقىلىق روھىي ھەقىقەتنىڭ لەززىتىگە يەتكىلى بولمايدۇ .

قۇل بولۇپسەن بۇ جاھاندا ئۆز تېنىڭنىڭ لەززىتىگە ،
ئۇ دۇنيادا ئۆز جېنىڭنىڭ يېتەلمەسسەن راھىتىگە .

شىر چىلبۆرىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ مېۋە يېيىشتىنمۇ ئۆزىنى تارتىپتۇ . ئۇ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن سۇ ۋە گىياھلارغىلا قانائەت قىلىپ ، تائەت - ئىبادەتكە مەشغۇل بوپتۇ . ئۇ گاھى-گاھىدا بۇ بېيىتلارنىڭ مەزمۇنىنى تەكرار قىلىدىكەن :

كەل ئەي كۆڭلۇم ، بۇ دۇنيانىڭ ئازارىدىن ئۆتكىن ،
پاراغەت كۆزلە ئۇشبۇ زالىمى مەككارىدىن ئۆتكىن .
ئەمەس لايىق جاھاننىڭ ئىشلىرى كۆزلۈك كىشىلەرگە ،
قىلىپ مەردانىلىك بۇ مەنپەئەتسىز كارىدىن ئۆتكىن .

ساڭا گەر بولسا مۇمكىن گۈلشەنى روھانىغا يەتمەك ،
تىرىشقىن ، بۇ تىكەنلىك يول بۇ ۋەھشەت غارىدىن ئۆتكىن .

جاھان خەلقىگە زۇلۇم سېلىپ ، زۇلۇمنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇقىدىن ئەندىشە قىلماي ، ئاخىر خەققە سالغان زۇلمىغا ئوخشاش بالاغا ئۆزىمۇ ئۇچرىغاندىن كېيىن ، توغرا يولنى تۇتۇپ ، ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىشقا تۇتۇنغان زالىملارنىڭ داستانى مانا شۇ . ئۇنداقلار خۇددى شىرنىڭ ئىككى يۈرەك پارىسىنىڭ جازا ئوتىدا كاۋاپ بولغىنىنى كۆرگىنىدەك تەجرىبىلەرنى ھاسىل قىلمىغۇچە ، قانخورلۇق ۋە زۇلۇم سېلىشتىن توختىمايدۇ ؛ بۇ ئىككى يۈزلىمە ئالەمدىن يۈز ئۆرۈپ ، ئۇنىڭ ھەقىقەتسىز مۇئامىلىلىرىگە ئىلتىپات قىلىشتىن توختاشمايدۇ . پەقەت شىرەك ساۋاقلا ئىگە بولغاندىلا ، ھېچقانداق باھانە بىلەن بۇ بىۋاپا جادۇگەرنىڭ نازلىرىغا خېرىدار-لىق قىلمايدىغان بولىدۇ .

جەننەت ئايۇانىغا زەر بىرلە يېزىلغانمىش بۇ سۆز ،
كىم سېتىپ ئالسا بۇ دۇنيا نەزىنى ھالىغا ۋاي .

ئەقىللىق كىشىلەر بۇ ئىشارەتنى پەھم ئېتىشى ، بۇ تەجرىبە-لەرنى ئېسىدە چىڭ ساقلىشى ، بۇ دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلە-رىنىڭ بىناسىنى مۇشۇ نەسىھەت ئۈستىگە قۇرۇشى كېرەك . ھەر كىشى ئۆز ئىشىنىڭ باشتىن - ئاخىر ياخشى سۈپەتلەر بىلەن زىننەت تېپىشىنى خالىسا ، ئۆز پەرزەنتلىرىگە ۋە ئۆز يېقىنلىرىغا راۋا كۆرمىگەن ئىشنى باشقىلارغىمۇ راۋا كۆرمەسلىكى كېرەك . شۇنداق بولغاندىلا ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يامانلىق ھەم زالىملىق-نىڭ شۇملۇقىغا ئۇچرىمايدۇ .

جاھاننى دەپ كىشىگە رەنجى يەتكۈزمەك ئىرۇر باتىل ،
يامانلىق قىلمىغىنكى قىلمىغاي بۇ ئىشنى ھېچ ئاقىل .
بۇ دۇنيا بىر دېگىز گويا ، لەھەڭلەر ئۇندا بەك كۆپتۇر ،
بۇنى بىلسەڭ ئۆتەرسەن تىنچ ، سېنىڭدىن رەنجىمەس ھېچ دىل .

ئون بىرىنچى باب

ھەركىشى ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا زىيان تارتىدىغانلىقى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىقى توغرىسىدا

پادىشاھىئالەم دىلغا نەسىھەت قىلغۇچى بۇ داستاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن :

— ئەي ئەقىللىق بوۋاي ، بۇ ھېكايىلەرنى ماڭا ناھايىتى ياخشى دەلىللەر بىلەن بايان قىلىپ بەردىڭ . بۇ مەسىللەردىن مەلۇم بولدىكى ، ھەرقانداق كىشى باشقىلارغا ئازار بەرسە ، ئۆزىمۇ خۇددى ئۆزى قىلغاندەك جازاغا ئۇچرىغاندىن كېيىن توۋىنىڭ پاناھىغا قاچىدىكەن . ئەمدى ئون بىرىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنىغا مىسال بولىدىغان داستانلاردىن بايان قىلىشىڭنى ، ئۆز ھالىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان ئىشقا قەدەم قويۇپ ، ھەيرانلىق ۋە سەرگەردانلىقتا قېلىپ ، بۇرۇنقى ئىشلىرىدىنمۇ قۇرۇق قالغان كىشىلەرنىڭ ھەقىقىتىنى ئېچىپ بېرىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن ،— دەپتۇ .

سۆزنىڭ پاكلىقى گۆھەردىن ئارتۇق ،
يەنە شېرىنلىقى شېكەردىن ئارتۇق .
ئاڭلىسا بىر ئېغىز ئۇنىڭ سۆزىدىن ،
كېتەر ئىدى پلاتون① ھەم ئۆزىدىن .

---

① پلاتون — ئەپلاتون . مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 427 - يىلى تۇغۇلۇپ ، 348 - يىلى ۋاپات بولغان يۇنان پەيلاسوپى .

دېگەندەك ، ساپلىقى ۋە لاتاپىتى ئابىھايات‌تەك ، يېگىلىقى ۋە شېرىن-لىقى شەربەت - ناۋاتتەك مۇكەممەل ئىبارىلەر بىلەن ھەكىم شۇنداق دەپتۇ :

پەلەك قىلسۇن دەرگاھىغا بەندىلىك - قۇللۇق ،
روناق تاپسۇن ئۆمرۈڭ ھەم سەلتەنەت قۇتلۇق .

—قەدىمكى زامانىدا ئۆتكەن دانىشمەنلەر : «ھەر ئىشقا لايىق ئادەم بار ، ھەر جايغا مۇناسىپ سۆز بار» دېيىشكەن . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەزى ئىشنى بەزى ئادەملەردىن باشقىسى قىلالمايدۇ ؛ بەزى چاغدا بۆلەك سۆزنى قىلسا ياراشمايدۇ .

تاۋۇس پەيلىنى چۈشەن قىلالماس ،
چىكەتكە سۈمۈرغ ئىشىن بىلەلمەس .
تىكەندە نەشتەر خاسىيىتى يوق ،
ھەم ئۇندا گۈلنىڭ خۇش ھىدى يوق .

تەقدىرى ئەزەل ساقىيىسى ئۆز نېسىۋە مەيخانىسىدىن ھەر كىشىگە ئۆز قۇۋۋىتىگە ۋە ئېھتىياجىغا لايىق مەي بېرىپ شادىمان قىلىدۇ . ئۇ ھېچكىمنى ئۆز ئىنايىتىنىڭ شەربىتىدىن بەھرىسىز ۋە مەھرۇم قويغىنى يوق .

ئۇ جۇغىغا ياڭشا يا بىر يۇتۇم يا جام بىلەن ،
بارچە ئىنسان بۇ شارابتىن بەھرە تاپماي قالمىدى .

شۇنىڭ ئۈچۈن ، ھەر بىر ئىنسان ئاللاتائالا ئاتا قىلغان ئۆز ھۈنىرىنى قىلىشى ۋە ئۇنى دەرىجىمۇ دەرىجە تەرەققىي قىلدۇرۇپ كامالەتكە يېتىشى كېرەك .

بورىچى گەر ھۇنەرگە ئۇستا بولسا ھەر قاچان ،
ھۇنىرىگە نا ئۇستا چەكمەنچىدىن ياخشىراق .

ئەگەر ھەر كىشى ئۆز ھۇنىرىنى تاشلاپ ، ئۆزىگە تونۇشلۇق بولمىغان ئىشنى باشلىسا ، ئەلۋەتتە ھەيرانلىقتا قالىدۇ . ئۇ يولدىن مەنزىلىگە يېتەلمەيدۇ ؛ بۇرۇنقى يۇرگەن يولىغمۇ يېنىپ كېلەل-مەيدۇ . يەنى ئالدىغمۇ باسالمايدۇ ، كەينىگمۇ يانالمايدۇ . شۇڭا ، ئاقىللار ئۆز يولىدا مەزمۇت قەدەم بىلەن مېڭىشى ، ئارزۇ - ھەۋەس بىلەن باشقا شاخقا قول ئۇزاتماسلىقى ، ئۆز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلماسلىقى كېرەك . چۈنكى بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتى-دىن زىيان كېلىدۇ . شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆپ نەپ ۋە ياخشى نەتىجە بېرىدىغان ئىشلارنى ئوڭايلا قولدىن بېرىپ قويماسلىق كېرەك . ھەر كىشى قايسى ھۇنەردىن رىزىق تاپقان بولسا ، ئۇنى تاشلىماسلى-قى كېرەك . چۈنكى بۇ پەرىشانلىق ۋە سەرگەردانلىقتىن نىجات تېپىشنىڭ يولىدۇر . مەۋلىۋى ھەزرەتلىرىنىڭ مەنىلەر گۆھەرلىرى بولغان سۆزلىرى ئىچىدىن مۇنۇ بەيىت مۇشۇ ھالەتكە دالالەت قىلىدۇ .

ئەنجۇر سېتىشنى كەسىپ ئەتكەن كىشى ،
ئۆز ئەنجۇرىنى ساتقىنى ياخشى .

بۇ مۇقەددىمگە لايىق كېلىدىغان مىساللارنىڭ بىرى — زاھىتنىڭ مېھمىنى توغرىسىدىكى ھېكايىدۇر . ئۇ زاھىتتىن ئەج-رى تىلىنى ئۆگىنىمەن دەپ ئاۋارە بولغان .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— قۇنۇھ دىياردا بىر زاھىت بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسى-نى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

زاهىت بىلەن مۇساپىرنىڭ ھېكايىسى

قۇنۇھ دىيارىدا ، ناھايىتى مۇلايىم ، پەرھىزكار ، پاكىز ۋە خۇش تەبىئەتلىك ، ئىبادەت ۋەزىپىلىرىنى ھەممە شەرتلىرى بىلەن مۇكەممەل بەجا كەلتۇرىدىغان ، ئائىت رەسىم - يوسۇنلىرىنى ئىخلاس قائىدىسى بىلەن ئىجرا قىلىدىغان دىندار بىر زاھىت بار ئىكەن . ئۇ ، قەلبى جاھان قايغۇسىنىڭ كىرلىرى بىلەن كىرلەشمىگەن ، كۆز ئالدىنى ھاۋايى - ھەۋەس پەردىسى توسالمىغان ، جاينامازنىڭ قىرغاقلىرى غايىب پەيزى فۇتۇھاتىنىڭ مەنزىلى بولغان ، ئېتىكاپخانىسىنىڭ بوسۇغىسى ئۇنىڭ غەيرەت ۋە ئىرادىسىنىڭ تۇغۇنى بولغان ، دۇنيا جاپاسىنىڭ قۇشلىرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ئۇۋا سالالمىغان ، قەلبىنىڭ ئاپتىپى ئىلتىپات نۇرى بىلەن كۆكىرەك قەپىسىنى نۇرلاندۇرغان ، يەنى ئۇنىڭ قەلب ئاپتىپى جاھانىنىڭ ھاۋايى- ھەۋەسلىرىگە قىلچىلىكمۇ يورۇق چۈشۈرمىگەن بىر كىشى ئىكەن .

بېشىغا كىيگەنى شەرئەتتىن تاج ،
بولغان كۆڭلى ئەرش ، سەجدىسى مىراج .
ئىدى شەيتانكەش پەرىشتە مۇقام ،
يۈرەتتى قويۇپ ھاۋاغا قەدەم .

ئۇ ئەنە شۇنداق تەقۋادارلىق بىلەن ، ئۇنىڭغا ھەركىم قانداق نىسبەتە كەلتۈرگەن بولسا ، ئۇنى ئېلىپ قويۇپ ، ئەتىگەندە ۋە كەچتە دەرۋىشلەرنى ۋە ئۆزىگە مۇناسىپ كىشىلەرنى مېھمان قىلىدىكەن .

ساخاۋەت قولىدا يۈلتۈزنى پەلەك سەھىنىگە كۆپ چاچقان ،
ساخاۋەت ھەققىدە بۇزرۇكلەر تەرىپلەپ ئەسەر يازغان .

بىر كۈنى ، بىر مۇساپىر ئۇنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولىتۇ . زاھىت مېھماندارچىلىقىنىڭ بارلىق رەسىم - قائىدىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ ، ئۇنى مېھمان قىلىتۇ ۋە مېھمانىنىڭ ئۆز ئۆيىگە چۈشكەنلىكىگە كۆپ مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈلىتۇ . تائامدىن كېيىن زاھىت ئۇنىڭدىن سورايتۇ :

— ئەي مېھمان ، قەيەردىن كەلدىڭ ؟ قەيەرگە بارماقچىسەن ؟

— مېنىڭ قىسسەم ئۇزۇن ، ئەگەر مۇبارەك كۆڭۈللىرى ئاڭلاشنى خالىغان بولسا ، مەن ئۆز قىسسەمدىن كىچىككىنە سۆزلەپ بېرەي ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ مېھمان .

— ئەگەر كىشى ھوش قۇلىقىنى ئاچسا ، ھەر بىر سۆزدىن بىر پايدىلىق ھېكمەت تاپالايدۇ . ھەر بىر چاقماقتىمۇ بىر ئىشارەت بار ، ھەر بىر ئەپسانىدىنمۇ بىر پەيزى ئېلىشقا بولىدۇ . سەن ئۆز سەرگۈزەشتىڭنى تارتىنماي بايان قىلىۋەرگىن ،— دەپتۇ زاھىت .

مېھمان ئۆز سەرگۈزەشتىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ .

مۇساپىر مېھماننىڭ ھېكايىسى

— ئەي زامانىسىدا تەڭدىشى بولمىغان زاھىت ، مەن ئەسلى پەرەڭ دىيارىدىن بولىمەن . مەن ئۇ جايدا ناۋايىلىق قىلاتتىم . ھەر كۈنى ھېرىس ئوتى بىلەن تونۇر قىزىتىپ ، نان يېقىپ ، مىڭ مۇشەققەتلەر بىلەن دەسمايىدىن ئاشۇرۇپ بىر نان تاپاتتىم .

يۇرىكىمنى كۆيدۈرۈپ بىر كىردىنى ،
مەن ئالاتتىم رىزقىنىڭ تونۇرىدىن .

مېنىڭ بىر دېھقان دوستۇم بار ئىدى . ئۇ دائىم ماڭا بۇغداي بېرىپ تۇراتتى . مەن ئۇنى دەسمايە قىلاتتىم ، پۇلىنى تاپقاندا بېرەتتىم . بىر كۈنى ئۇ مېنى ئۆز بېغىغا باشلاپ زىياپەت بېرىپ مېھمان

قىلدى . تاڭام يېيىلىپ بولغاندا ، ئۇ مەندىن : «سەن كەسپىڭدىن قانچىلىك مەنپەئەت ئالىسەن ؟ » دەپ سورىدى . مەن : «دۆكىنىمنىڭ دەسمايىسىدىن ئون نانىدىن بىر نان پايدا قالىدۇ ، بۇ بالا ـ چاقىلىرىمنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكىگە ئۇتتۇرلۇق يېتىدۇ .

بىزگە ھەقتىن بۇندىن ئارتۇق رىزقى يوق ،
شۇ رىزقى بىرلە ئۆمۈر ئۆتمەكتە توق . »

دەپ جاۋاب بەردىم . «سۇبھانالالا !— دېدى دېھقان دوستۇم ،— سېنىڭ كەسپىڭ نەپ تېگىدىغان كەسىپ ئەمەس ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ بۇنىڭدا ھېچقانداق پايدا يوق ئىكەن . مەن تېخى كەسپىڭدىن ناھايىتى كۆپ پايدا ـ مەنپەئەت يېتىدۇ ، دەپ ئويلاپ يۈرۈپتىمەن . دېمەك مەن خاتا چۈشەنگەنىكەنمەن ـ دە ! » . «سىز كەسپىڭىزدىن قانچىلىك ھوسۇل ئالىسىز ؟ » دەپ سورىدىم مەن . «مېنىڭ ئىشىمنىڭ دەسمايىسى ئاز ، پايدىسى كۆپ ،— دەپ جاۋاب بەردى دېھقان دوستۇم ،— مەن ئون دانە دان چاچسام ، يۈز دانە ھوسۇلغا قانائەت قىلمايمەن . »

مەن ھەيران قېلىپ : «بۇ قانداق گەپ ؟ » دەپ سورىدىم . «ئەجەبلەنمە ،— دېدى دېھقان دوستۇم ،— بۇنىڭدىنمۇ جىق پايدا ئالىدىغان ئىشلار بولىدۇ . مەسىلەن ، كۆكنارنىڭ ئۇرۇقى ھەممە ئۇرۇقلاردىن كىچىك بىر نەرسە ، ئەگەر ئۇنى ياخشى يەرگە تېرىسا ، بىر تال ئۇرۇقتىن يىگىرمىگە يېقىن شاخ ئايرىلىپ چىقىدۇ . ھەتتا ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولۇشمۇ مۇمكىن . ھەر بىر شاخ ئۇچىدا بىردىن غوزا تۇگۈلىدۇ ، ھەر بىر غوزا ئىچىدىكى ئۇرۇقنىڭ ھېسابىنى ئالغىلى بولمايدۇ . مېنىڭ ئىشىمنىڭ پايدىسىنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز ئىكەنلىكىنى مۇشۇنىڭدىن قىياس قىلساڭ بولىدۇ . ھېكمەت دېھقانلىرىنىڭ ئېيتىشىچە ، دېھقانچىلىق دېگەن سۆز ئەرەبچە زەرەئ (ز ر ع) دېيىلىدۇ . بۇ جەمئىي ئۇچ ھەرپ . بۇنىڭ ئالدىنقى ئىككىسى (ز بىلەن ر) قوشۇلسا زەر دەپ ئوقۇلىدۇ ، بۇ ئالتۇن

دېگەننى بىلدۇرىدۇ . ئۇچىنچى ھەرپ ئەين (ع) ئەلا دېگەننى بىلدۇرىدۇ . دېمەك ، زەرەئ دېگەن خەت زەر ئۇستىگە زەر دېگەننى بىلدۇرىدۇ .

ئىككى خەت مەنىسى زەردۇر ، ئەين خېتى زەر ئىرۇر ،
بەس بىلىك ، دېھقان كىشى زەر ئۇستىگە زەرلەر تاپۇر .

دېھقانچىلىق كارخانىسىنىڭ كىمىياگەرلىرى مۇشۇنداق دېگەنىكەن :

كىمىيا ئىستەپ جاھاندا قىلما ئۆمرۇڭنى خاراب ،
بەس ، قارا تۇپراققا تەر تۆكسەڭ ئاشۇدۇر كىمىيا ![1] »

دېھقاندىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، كۆڭلۈمگە دېھقانچىلىق قىلىشنىڭ ھەۋىسى چۈشتى ـ دە ، شۇ زامان ناۋايىلىقنى تاشلاپ ، قولۇمدا بار پۇللار بىلەن دېھقانچىلىق ئەسۋابلىرىنى سېتىۋېلىپ ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەييارلاندىم . بىزنىڭ مەھەللىمىزدە كامالەتكە يەتكەن پاك بىر دەرۋىش بار ئىدى .

خەلق ئاراسىدىن چىقىپ خىلۋەتتە ئۇ تۇتقان ماكان ،
ئەيلىگەن سەۋر ـ قانائەت تاپسا ئازراق ئاشۇ نان .

ئۇ مېنىڭ ئۆز كەسپىمنى تاشلاپ ، باشقا ئىشقا تۇتۇش قىلغانلىقىمنى ئاڭلاپ ، مېنى چاقىرتىپ شۇنداق دېدى :

— ھەي ئۇستا ، سۇبھاناللا ساڭا رىزق بېرىپ تۇرغان كەسپىڭنى تاشلىما ، ئۆزۈڭگە ئېھتىياجلىقتىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلىپ ئۆزۈڭنى ھېرىس يولىغا باشلىما ، چۈنكى ھېرىسنىڭ ئاقىۋىتى شۇملۇقتۇر . ھەرقانداق كىشى قانائەتچان بولسا ، ئۇنى دەۋران

---

① كىمىيا — بۇرۇنقى زاماندىكى كىشىلەرنىڭ تونۇشچە ، ئالتۇن پەيدا قىلىدىغان ئىلمىي ھۈنەر .

پادىشاھى دەپ بىلمەك كېرەك ، ھېرىسمەن بولغان ئادەملەرنى بولسا زامانىدىكى قارا يۇزلەر دەپ چۈشەنمەك كېرەك .

ئارپا نانغا قانائەت ئەيلە بولغىن سەۋرچان ،
يېمە بۇغداي ، ئالدىغان ئادەمنى ئۇ ئۆتكەن زامان .

— ئەي شەيخ ! — دېدىم مەن ، — مەن ئۆزۈمنىڭ ئاجىزلىقىمىدىن قىلىۋاتقان كەسپىمدىن تۇزۇكرەك كۇن كەچۈرگۈدەك پايدا تاپالمىدىم . ئەمدى دېھقانچىلىقنىڭ پايدىسىنىڭ ناھايىتى كۆپ ئەكەنلىكىنى بىلدىم . دېھقانچىلىق قىلسام ، كەڭ ـ كۇشادىرەك كۇن كەچۈرەرمەنمىكىن دەپ ئويلىغانىدىم .

— خېلى ئۇزۇندىن بۇيان سەن ناۋايىلىق بىلەن ياخشى كۇن كەچۈرۈپ كەلگەنىدىڭ . ئەمدى دېھقانچىلىققا تۇتۇش قىپسەن . بىلمىگىنكى ، دېھقانچىلىققا نۇرغۇن لازىمەتلىكلەر كېتىدۇ . سەن ھەممە لازىمەتلىكلەرنى تېپىشقا ئاجىز كېلىپ قالارسەنمىكىن . ئاشۇ ئىشلىرى قىلىپ سەن ئۆزۈڭنىڭ ئارزۇ قىلغىنىڭغا ۋە مۇرادىڭغا يېتەلەمسەن ـ يوق ، بۇنى كىم بىلسۇن ؟

تەمەننا كويىدىن مەقسەت بازارىغا يەتمەككە ،
بولۇپ ئاگاھ قۇلاق سالغىن ، بۇ بەكمۇ ئۇزۇن يولدۇر .

ئۆز كەسپىڭنى تاشلىما ، بۇ ئىش سېنىڭ ھالىڭغا لايىق ئىش ئەمەس . بۇ ئىشنى قىلساڭ ، ئۇقاغا يەتكەندىكىدەك ھادىسە ساڭىمۇ يېتىپ قالمىسۇن يەنە ، — دېدى ئۇ مەرد دەرۋىش .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سورىدىم مەن .

دەرۋىش ئۇقانىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىشكە باشلىدى .

ئەخمەق ئۇقانىڭ ھېكايىسى

بىر شۇستىگەر ھەر كۈنى ئېرىق لېۋىدە ئولتۇرۇپ ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولۇۋاتقاندا ، بىر ئۇقانىڭ سۇدىن قۇرت - قۇمۇسقىلارنى تېرىپ يېگەنلىكىنى كۆردىدىكەن . ئۇقا ئۆزىنىڭ تاپقان ئاشۇ ئوزۇ-قىغا قانائەت قىلمىدىكەن . ئۇقا بىر كۈنى ئادەتتى بويىچە دانلاۋېتىپ ، بىر لاچىنىڭ بىر ئۆردەكنى پارە - پارە قىلىپ يەپ ، ئېشىپ قالغان گۆشىنى تاشلىۋېتىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۆڭلىدە : «بۇ كىچىككىنە جانىۋار ئۆزىدىن چوڭ نەرسىنى تۇتۇۋېلىپ يېدى . مەن ئۇنىڭدىن چوڭ تۇرسام ، نېمىشقا ئۆزۈمگە مۇناسىپ شىكار قىلـ-ماي ، ئاشۇ سېپىق قۇرتلارغا قانائەت قىلىپ كۈن ئۆتكۈزىمەن ؟ بەس ئەمدى ، ئالىي ھىممەتلىكىنى باشلىشىم ۋە قەستىم كەمەننى ئاسمان بېشىغا تاشلىشىم كېرەك ؟ » دەپ ئويلاپتۇ .

قايسى قۇشنىڭ ھىممىتى گەر بولسا يار ،
قۇۋۋىتىنىڭ بارىچە ئۇستۇن ئۇچار .
ئىبرەت ئالغىن موربىدىن چىققان تۇتۇن ،
ئۆرلىگەي ئاسمان تەرەپكە كۇنۇ كۇن .

شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قۇرت تېرىپ يېيىشتىن كۆڭلى سوۋۇپ كېتىپتۇ - دە ، شىكار قىلىش ئۇچۇن ھاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ . ئۇ بىر كەپتەرنىڭ ئۇچۇپ يۇرگەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۇنى ئوۋلىماقچى بولۇپ مولجاللاپ ئۇچۇپ ئۇنىڭ ئۇستىگە كەلگەندە ، تۆۋەنگە قاراپ بىر ئېتىلغانىكەن ، ئۇنى كۆرگەن كەپتەر سەللا ئۆزىدىن قاچۇرۇ-شى بىلەن ، ئۇقا ئۆزىنى توختىتالماي پەسكە شۇڭغۇپ كېتىپ ، شۇستىگەرنىڭ ئالدىدىكى لايغا مولالاقلاپ چۈشۈپتۇ - دە ، پۈتى ۋە قانتى لايغا پېتىپ قاپتۇ . شۇستىگەر ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇقانى ئېلىپ ئۆيىگە قايتىپتۇ . يولدا ئۇنىڭ بىر دوستى ئۇچراپ : «بۇ

نېمە ؟» دەپ سوراپتۇ . «بۇ ئۇقا پوقاق ، لاچىننى دوراپ كەپتەرنى ئوۋلىماقچى بولدى ، لېكىن ئۆزى مېنىڭ قولۇمغا چۈشتى» دەپتۇ شۇستىگەر .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەن ھەر كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنى قىلىشى ۋە ئۆزىگە لايىق بولمىغان ھۈنەرنى قىلماسلىقى لازىملىقىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك .

دەرۋىش بۇ مىسالنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ ، مېنىڭ دېھقانچىلىق قىلىشقا بولغان ھەۋىسىم تېخىمۇ زىيادە بولدى . ئۇ ھەقىقەتەن شەپقەت يۈزىسىدىن ماڭا بۇ نەسىھەتنى قىلغان بولسىمۇ ، قىلچىلىك قۇلاق سالمىدىم ھەمدە دېگىنىمنى قىلىپ ئازراق دەسمايە بىلەن دېھقانچىلىق جابدۇقلىرىنى قەدىر ئەھۋال تەييارلاپ ، بىر پارچە يەرگە ئۇرۇق چېچىپ ئىنتىزارلىق بىلەن : «خامان ۋاقتىدا ھوسۇلنى كۆرىمەن» دەپ كۈتتۈم . ئەمما بۇ چاغدا بالا ـ چاقىلىرىم قىيىنچىلىقتا قالدى . چۈنكى ، ناۋايىلىق كەسپىدىن ئۈتتۈرلۈق ، كۈندىلىك يېگىلى تاماق تېپىلىپ تۇراتتى . بۇ دېھقانچىلىقتا بىر يىل ئىنتىزار بولۇپ تۇرغاندا ، ئاندىن ھوسۇلغا ئېرىشكىلى بولىدىكەن . شۇڭا مەن : «بىراۋدىن پۇل قەرز ئېلىپ ، يەنە ناۋايىلىق دۇكىنىنى تەۋرىتىپ ، يەردىن ھوسۇل چىققۇچە كۈن كەچۈرگەچ تۇرسام بولغۇدەك» دەپ ئويلىدىم .

ئىشىمنى قويۇپ بېشىم ئايلاندى ،
ئىشىمنى تېپىپ بېشىم ئوڭلاندى .

شۇنىڭ بىلەن شەھەردىكى خوجايىنلاردىن بىرىنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئۇنىڭدىن پۇل قەرز ئېلىپ ناۋايىلىق دۇكىنىمنى ماڭدۇردۇم . تېرىغان زىرائەتلەرگە پەرۋىش قىلىش ۋاقتى كەلگەندە ، بىر كىشىنى نىمكارلىققا ئېلىپ دۇكاندا قويۇپ قويۇپ ، ئۆزۈم ئېتىز بېشىغا باردىم . شۇنداق قىلىپ گاھى دۇكانغا كېلىپ ، گاھى ئېتىز بېشىغا بېرىپ يۈرۈپ ، ئىككى ـ ئۈچ ئاي ۋاقىت ئۆتتى . قارىسام ،

دۇكانغا قويغان ئادەم خيانەت قىلىپ ، دەسمايىنىمۇ چۆكۈرۈۋېتىپ. تۇ . زىرائەتكە ئاپەت چۈشۈپ قىلغان چىقىمنىڭ ئوندىن بىرىمۇ قولغا كەلمىدى . ھەيرانلىقتا بېشىم ئايلىنىپ ، ھېلىقى ئۇقانىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەرگەن دەرۋىشنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ئىككى ئىشىمدىن كەلگەن زىيانلارنى بايان قىلىپ بەرگەنىدىم ، ئۇ كۈلۈپ كېتىپ : «سەن ھازىر ساقلىنى ئىككى خوتۇنى يۇلۇپ تۇگەتكەن ئادەمگە ناھايىتىمۇ ئوخشاپ قاپسەن» دېدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟— دەپ سورىدىم مەن .

دەرۋىش سۆزلەپ بېرىشكە باشلىدى :

چار ساقال ئادەمنىڭ ھېكايىسى

بىر چار ساقال كىشىنىڭ ئىككى خوتۇنى بار بولۇپ ، بىرى قېرى ، بىرى ياش ئىكەن . ئۇ ئادەمنىڭ ئۇيقۇسى كەلسىلا خوتۇنىدىن بىرىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاشقا ئادەتلەنگەنىكەن . بىر كۈنى ئۇ قېرى خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنىڭ قۇچىقىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ . قېرى خوتۇن ئۇنىڭ ساقلىنىڭ بەزىسىنىڭ ئاق ، بەزىسىنىڭ قارا ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە : «بۇنىڭ ساقلىنىڭ قارىلىرىنى بىر يۇلۇۋېتەي ، ئاقلىرى قالسۇن ، ساقلىنىڭ قارىسى بولمىغاندىن كېيىن ، ئەمدى ئاق ساقال بوپتىمەن ، ماڭا مۇشۇ قېرى خوتۇنۇم لايىق ئىكەن دەپ ئويلاپ ، مېنى ياخشى كۆرۈپ ياش خوتۇنىدىن كەچسۇن» دەپتۇ ـ دە ، قۇدرىتىنىڭ يەتكىنىچە ئېرىنىڭ ساقلىنىڭ قارىلىرىنى ئاستا ـ ئاستا يۇلۇپتۇ .

خوتۇنلار قولىغا چۈشكەندە ساقال ،
يۇلۇنماقتىن ئۆزگە نە بولغۇسى ھال .

يەنە بىر كۈنى ئۇ ئادەم ياش خوتۇنىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ

ئۇخلاپ قالغانىكەن ، ئۇمۇ : «بۇنىڭ ساقلىنىڭ ئاقلىرىنى يۇلۇۋې-تەي ، ھەممىسى قارا كۆرۈنسە ، مەن تېخى ياش ئىكەنمەن ، ماڭا ياش خوتۇن مۇناسىپ ئىكەن ، دەپ قېرى خوتۇننى تاشلاپ ، مەن بىلەنلا بولىدۇ» . دەپ ئويلاپ ، ئىمكانقەدەر ئاق مويىنى يۇلۇشقا باشلاپتۇ . مۇشۇ تەرىقىدە بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ بىچارىنىڭ ساقلى يۇلۇنۇپ تۈگەپتۇ . بىر كۈنى ئۇ ساقلىنى سىلىغانىكەن ، قولىغا ئېكەكتىن باشقا ھېچنېمە ئۇرۇنماپتۇ . ئۇ ھەرقانداق ناله - پەريات قىلغان بولسىمۇ ھېچقانداق پايدا بەرمەپتۇ . سېنىڭ ھالىڭمۇ ئاشۇ كىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش بوپتۇ ، دەسمايىنىڭ بەزىسىنى دېھقان-چىلىققا سەرپ قىپسەن ، بەزىسىنى ناۋايىلىققا ئىشلىتىپسەن ، مانا ئەمدى يا مەئىشىتىڭ تونۇرىدا نان ، يا ئوزۇق - ئوقەت خامىنىڭدا دان تاپالمىدىڭ .

بىر كۈنى تۇتتۇڭ ئۇنى كۈن ساڭا يۇز ئاچتى بۇ ،
ئەمدى بىلدىڭكى قولۇڭ ئىچرە نە بۇ قالدى ، نە ئۇ .

دەرۋىشتىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەقىقەت ۋە راست ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم . ئۇنىڭ ئېيتقىنىدەكلا ماڭا بۇ ئىشلىرىمدىن ھەسرەت ۋە نادامەتتىن باشقا ھېچقانداق مەنپەئەت يەتمىدى . قولۇمدىكى مال - دۇنيالىرىمنى ھېسابلىسام قەرزگە پېتىشىمىگۈدەك . شۇڭا «تاقەت قىلالمىغۇدەك نەرسىدىن قېچىش ۋاجىپتۇر» دېگەن سۆز بويىچە قېچىشنى مۇۋاپىق كۆردۇم - دە ، بىر كۈنى كېچىسى شەھەردىن چىقىپ قاچتىم . يۇرتمۇيۇرت ئارىلاپ قېچىپ كېلىۋاتسام ، يولدا ماڭا بىر كىشى ئۇچرىشىپ قېلىپ : «ھەي پالانى ، بارۇ يوقۇڭنى قەرزدارلىرىڭ ئالدى . بالا - چاقىلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئۆلدى» دېدى . بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يۇرتۇمدىن ئومىد ئۈزۈپ ، نەدە بىر دانىشمەن ئادەمنى تاپسام ، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمگە تەسەللى بېرىپ يۇرىۋەردىم . ھالا بۇگۈن ئۆزلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىگە مۇيەسسەر

بولدۇم .

مېڭىپ بۇ يولدا ھاردىم ھەددىدىن ئارتۇق ،
سېنى كۆردۈمكى ئەمدى چىقتى ھاردۇق .

بۇ مېنىڭ سەرگۈزەشتلىرىمنىڭ بىر قىسمى ، بۇنى ئۆزلىرىگە بايان قىلدىم ،— دەپ ھېكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ مۇسا-پىر مېھمان .

— سۆزۈڭنىڭ راستلىقىنى بىلدىم . بۇ جەريانىدا گەرچە كۆپ مۇشەققەت تارتقان بولساڭمۇ ياخشى تەجرىبىلەرنىمۇ ھاسىل قىپ-سەن . ئەمدى خاتىرەڭنى جەم قىل . جاپا - مۇشەققەتنىڭ دەۋرى ئۆتۈپ ، راھەت - پاراغەتكە يېتىشىپسەن . غەم شامى كېتىپ شاد-لىق سەھىرى يېتىپ كەلدى ،— دەپتۇ زاھىت .

مېھمان بىلەن ساھىبخان ئۆزئارا سۆھبەتلىرىدىن خۇشۇاخ بولۇشۇپتۇ . زاھىت بەنى ئىسرائىل قوۋمىدىن بولۇپ ، ئىبرى تىلى ئۇنىڭ ئاتا - بوۋىسىنىڭ تىلى بولغاچقا ، زاھىتمۇ بۇ تىلنى ياخشى سۆزلەيدىكەن . زاھىتنىڭ ئۆيىدىكىلەرگە ، بالا - چاقىلىرىغا بۇ تىل بىلەن سۆزلىگەنلىكىنى ئاڭلىغان پەرەڭ مېھمانىنىڭ قۇلىقىغا بۇ تىل ناھايىتى چىرايلىق ئاڭلىنىپ كېتىپتۇ - دە ، زاھىتتىن بۇ تىلنى ئۆگىنىشنى تەمە قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ . زاھىتمۇ مېھمانىنىڭ بۇ تىلغا قىزىقىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ پاساھەت بىلەن سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ .

گويا قەندەك سۆزلەيتتى شېرىن سۆزلەر ،
كۈلكە بىلەن لېۋىنى ئەيلەپ شېكەر .
شېكەرنى يېيىشلىك كۆرگەچكە مېھمان ،
تۇتى كەبى خېرىدار بولدى شۇئان .

ئاردىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تارتىنىش پەردىسى كۆتۈرۈلۈپ ، ئۇلارنىڭ ناتونۇشلۇقى دوستلۇققا ئايلىنىپتۇ .

قالمىغان بولسا تەكەللۇپتىن غۇبار ،
شادىمانلىق تاپقۇسى ھەر ئىككى يار .

شۇنىڭ ئۈچۈن مېھمان تارتىنمايلا زاھىتقا مۇراجىئەت قىپتۇ :

لەۋزىڭىز ئاچقۇ كامالەت ئۆيىگە ،
مەنىسى ئىسپات تەڭرى ھۆكمىگە .

—بۇ نېمىدېگەن يېقىملىق ۋە چىرايلىق ئاڭلىنىدىغان تىل - ھە ، تىلشۇناسلارنىڭ ئەقىل قۇلىقى تا ھازىرغىچە بۇنداق گۈزەل سۆزلەرنى ئاڭلاپ باقمىغان بولغىيتتى ، ھەممىنى كۆرگەن بىلىملىك زاتلارنىڭ ئەقىل كۆزىمۇ ئۆزلىرىدەك بۇنداق پاساھەتلىك سۆزلەيدىغان كىشىنى كۆرمىگەن بولغىيتتى .

بىلمىدىم مەن قايسى جىنس ، قايسى تۇردىنكىن بۇ سۆز ،
سېھىرگەرلەر سۆزى دەيمۇ ياكى پەيغەمبەر سۆزى .

بۇ تىلنى ماڭا ئۆگىتىپ قويۇشلىرىنى ھەمدە بۇ پاساھەتلىك تىلنىڭ تەلىمىنى مەندىن ئايىماسلىقلىرىنى ئۈمىد قىلىمەن . ئەگەر ئىلتىماسىمنى قوبۇل كۆرسىلە ، بۇ ئېھسانلىرىنى ئۆمۈرۈڭايەت ئۇدۇتۇماي ، ئىنئاملىرىنى زىكىر قىلىپ ئۆتكەيمەن .

كۆپ كۆردۈممەن مەرھەمەتۇ ئېھسانىڭنى ،
ئېيتمىغايمەن ئەمدى شۇكرۇڭدىن بۆلەك سۆز .

— مەن بۇ تىلنى ساڭا ئۆگىتىپ قويۇشنى خالايمەن ، — دەپتۇ زاھىت ، — ئەمما ئىبرى تىلى بىلەن پەرەڭ تىلى بىر - بىرىدىن خېلىلا زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ . سەن ئۆگىنىمەن دەپ كۆپ ئەقىل ئىشلىتىپ ، بەك جاپا چېكىپ قېلىشىڭ مۇمكىن ، شۇڭا ئۆگىنەلمەي سېنىڭ ئۆمرۈڭ زايە بولۇپ ، مېنىڭمۇ ۋاقتىم ئىسراپ بولۇرمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن .

— ھەركىم بىر ئىشنى كۆزلەپ قەدەم قويغان بولسا ، جاپا - مۇشەققەتتىن قورقۇش ئۇنىڭغا ياراشمايدۇ .

كەئبىگە بارماق ئۇچۇن قويدۇم باياۋانغا قەدەم ،
تاش پېتىپ پۇتقا تىكەن سانجىلسىمۇ يوق مەندە غەم .

مەن بۇ نىيىتىمدە قەتئىي چىڭ تۇرىمەنكى ، ئەگەر بېشىمدىكى ھەر بىر مويۇم ماڭا قارشى بىردىن تېغ بولسىمۇ ، بۇ ئىشىمدىن يانمايمەن . چۇنكى ، بىر كىم بىر خەزىنىنى قولغا كەلتۇرمەكنى ئارزۇ قىلسا ، جاپا - مۇشەققەت چېكىشتىن قورقماسلىقى كېرەك . مەن ئىلىم تەلەپ قىلىۋاتىمەن . خۇددى بىر ئوۋچى ئىلىم تەلەپ قىلىپ ، ئازغىنا جاپا تارتىپ ناھايىتى كۆپ دۆلەتكە ئېرىشكىنىگە ئوخشاش ، ئىلىم ئۇچۇن چەككەن ھەر بىر جاپا ئاخىرىدا راھەتنىڭ خېرىدارلىرىغا ئايلىنىدۇ ئەمەسمۇ ؟ — دەپتۇ پەرەڭ مېھمان .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت .

— بىر كەمبەغەل ئوۋچى بار ئىكەن ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ مېھمان .

ئوۋچى بىلەن تالىپلارنىڭ ھېكايىسى

بىر كەمبەغەل ئوۋچى بار بولۇپ ، ئۇ ئوۋ ئوۋلاش بىلەن كۇن كەچۇرىدىكەن . ئۇ ئۆز كەسپىگە شۇنداق كامىل ئىكەنكى ، تۇزاق

قۇرۇپ ۋە تور تاشلاپ ، ھاۋادىكى قۇشلارغا ، دەريادىكى بېلىقلارغا تىنچ - ئامانلىق بەرمەيدىكەن . ئۇ بىر كۈنى تۈزاق قۇرۇپ قويۇپ ، مىڭبىر ھىيلىلەر بىلەن ئۇچ قۇشنى ئالداپ تۈزاق تەرەپكە ئۇچۇرۇپ ، ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ ، قۇشلارنىڭ تۈزاققا چۈشۈشىگە تەقەززا بولۇپ ئولتۇرسا ، بىر تەرەپتىن قاتتىق ۋارقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلىنىپتۇ . «ئاپلا ! بۇ ئاۋازدىن قۇشلار ئۇركۈپ كېتىپ ، قېچىپ كەتمىگىيتتى ئەمدى» دەپ ئەنسىرىگەن ئوۋچى ئولتۇرغان يېرىدىن قوپۇپ قارىسا ، ئىككى تالىپ موللىلىق توغرىسىدا سۆز تالىشىپ ، بەس - مۇنازىرە قىلىشىۋاتقانلىكەن . ئوۋچى ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ :

— ئاۋازلىرىنى پەسرەك قىلىشسىلا ، موللىلىرىم . قۇشلار ئۇركۈپ كېتىپ ، ئەجرىم زايە بولۇپ كەتمىسۇن ،— دەپ يالۋۇرۇپتۇ .

— ئەگەر قۇشنى تۇتقان ۋاقتىڭدا ، بىرىمىزگە بىردىن بەرسەڭ غوۋغا قىلمايمىز ،— دېيىشىپتۇ تالىپلار .

— ھەي ئەزىزلەر ،— دەپتۇ ئوۋچى ،— مەن كەمبەغەل ۋە بالا - چاقىلىق ئادەم ، خوتۇن ، بالا - چاقامنىڭ يېمەك - ئىچمىكى مۇشۇ مەن قىلىۋاتقان ئوۋغا قاراشلىق . ئەگەر سىلەر ئىككىنى ئېلىۋالساڭلار ، قالغان بىرى بىلەن بالا - چاقىلىرىمنى قانداق رازى قىلىمەن ؟

— سەن دېگەن ئوۋچى ،— دەپتۇ ئۇلار ،— ھەر كۈنى شىكار قىلىپ تۇرىسەن . ھەر خىل قۇشلارنى قولۇڭغا چۈشۈرىسەن . بىز بولساق ئۆمرىمىزدە شىكار دېگەننى كۆرۈپ باققىنىمىز مۇشۇ . شۇڭا بۇ غەنىيمەتنى ھەرگىز قولدىن بەرمەيمىز . ئەگەر بېرىشكە ۋەدە قىلمىساڭ ، غوۋغا قىلىمىز - دە ، قۇشلىرىڭمۇ ئۇچۇپ كېتىدۇ .

ئوۋچى چارە تاپالماي ، ئۇلارنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىپتۇ . لېكىن قۇشلار تۈزاققا چۈشكەندىن كېيىن بەرگۈسى كەلمەي ، تەرخەشلىك قىلىشقا باشلاپتۇ :

— قۇشنى مەندىن ئېلىپ نېمە قىلىسلەر ؟
— مەدرىسىگە ئېلىپ بېرىپ ، مۇدەررىسنىڭ ئالدىغا قويىمىز ، دوستلىرىمىزنى مېھمان قىلىمىز .
— مېنىڭ تۇزىقىمنى سىلەرنىڭ مەدرىسەڭلەردىكىلەر قۇرمىغان ، يېپلىرىنى موللىلار ئەشمىگەن ، تۇزاقنى مەن ۋەخپە يەرگە قۇرمىغان ، ۋەخپە غەللىدىن دان چاچمىغان ، يا مەن كۆچۈمنى مەدرىسىگە ۋەخپە قىلمىغان ، مېنى قورقۇتۇپ قۇشنى ئېلىۋالماڭلار ، شەرىئەتكە راۋا كېلەمدۇ ؟— دەپ ۋارقىراپتۇ ئوۋچى .
— بىز سېنى قورقاتمىدۇق . پەقەت ئۆزۈڭ ۋەدە قىلغان ھەقىمىزنى تەلەپ قىلدۇق . قۇشنى بەرمىسەڭ ، شەرتىڭ بۇزۇلىدۇ . ۋەدىگە ۋاپا قىلىشىڭ كېرەك — تە ،— دېيىشىپتۇ تالىپلار .
ئوۋچى تەڭلىكتە قېلىپ ، بىرىگە بىردىن قۇش بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :
— زىيانىنى مەن تارتتىم ، سىلەرگە تۆھپىمۇ بەردىم . ئەمدى ئاباڭا بىر — بىرىڭلار بىلەن مۇنازىرىلىشىۋاتقان گېپىڭلارنى ماڭىمۇ ئۆگىتىپ قويۇڭلارچۇ ، كۆنلەرنىڭ بىرىدە پايدىسى تېگىپ قالسا ئەجەب ئەمەس .
— بىر خۇنسە توغرىسىدا مۇنازىرە قىلىشقانىدۇق .
— خۇنسە دېگەن نېمە ئۇ ؟
— ئەركەكمۇ ئەمەس ، چىشىمۇ ئەمەس نەرسىنى خۇنسە دەيمىدۇ ،— دەپتۇ تالىپلار .
ئوۋچى بۇ گەپنى ئېسىدە مەھكەم تۇتۇۋاپتۇ ۋە بىر دانە قۇشنى ئېلىپ بالا — چاقىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ ، ناھايىتى تەڭلىك بىلەن بىر كۈننى ئۆتكۈزۈپتۇ . ئەتىسى خۇددى زەررىن توخۇ ئۆز پەرلىرىنى تۇزاق ئىچىگە تاشلىغاندەك ، قۇياش پۈتۈن ئالەمگە نۇر ياغدۇرغاندا ، ئوۋچى تورنى كۆتۈرۈپ دەريا لېۋىگە كەپتۇ — دە ، تەۋەككۈل قىلىپ دەرياغا تور تاشلاپتۇ . شۇ ئەسنادا تورغا بىر بېلىق ئىلىنىپتۇ . ھەيھات ، ئۇ شۇنداق چىرايلىق بىر بېلىق ئىكەنكى ، ھېچقانداق سۇ ئۈنداق رەڭگا رەڭ تاۋلىنىدىغان بېلىقنى تەربىيەت قىلمى-

غان ۋە ھېچبىر خەلقنىڭ كۆزى بۇنداق ئاجايىپ شەكىللىك بىلىق-
نى كۆرمىگەنىكەن .

قورسىقى كۈمۈشتەك ئاق ھەم پارقىراق ،
كۆزلىرى ئاپتاپتەك روشەن ۋە ئۇيناق .
دۈمبىسى رەڭمۇ رەڭ گۈزەل تاۋلانغان ،
گويا كى ئالەمنى پۈتۈن يېپىنغان .

ئۇۋچى ئۇنى كۆرۈپ ھەيرانۇھەس بولۇپ : «مەن بۇ يېشىمغا
كەلگۈچە بۇنداق چىرايلىق بېلىقنى كۆرمەپتىكەنمەن . ياخشىسى ،
بۇنى پادىشاھقا سوۋغا قىلاي . ئەگەر پادىشاھنىڭ نەزىرىگە يېقىپ
قالسا ، مېنى ئېھتىياجدىن چىقارسا ئەجەب ئەمەس » دەپ ئويلاپ ،
بېلىقنى كۆتۈرۈپ پادىشاھنىڭ دەرگاھىغا كەپتۇ . دەل شۇ كۈنى
پادىشاھ ئۆزىنىڭ خاس مەنزىلىدە ئولتۇرغانىكەن . پادىشاھ ئۇجايغا
مەرمەردىن بىر كۆل ياسىتىپ ئۇنىڭغا خىلمۇخىل بېلىقلارنى قو-
يۇپ بېرىپ پەرۋىش قىلدۇرۇپتۇ .

بار ئىدى كۈمۈش تەنلىك بېلىقلار ،
قۇلاقلىرىدا مەرۋايىت - ھېقىقلار .

پادىشاھ يەنە يېڭى بىر قېيىق ياسىتىپ سۇغا چۈشۈرۈپتۇ .

يەنە بىر كىچىك قېيىق بار ئىدى ئۇندا ،
ئاي ئاسماندا ئۇزگەندەك ئۇزەتتى سۇدا .

دەل شۇ چاغدا ، پادىشاھ ئۇ كۆلگە نەزىرىنى تاشلاپ ، بېلىقلار-
نىڭ رەڭگىنى تاماشا قىلىپ تۇرغانىكەن . ئۇۋچى بېلىقنى پادىشاھقا
تەقدىم قىپتۇ . پادىشاھ بۇنىڭدىن خۇرسەن بولۇپ ئۇۋچىغا مىڭ
دىنار ئىنئام بېرىشكە بۇيرۇپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىرلەردىن بىرى

پادىشاھقا ئاستاغىنا مۇنداق دەپتۇ :
— پادىشاھىئالەم !

نۇر چۈشۈرسۇن تاجى تەختىڭگە بولۇپ بەختىڭ چىراق ،
دۆلىتىڭ بولسۇن ھەمىشە بارچە ئاپەتتىن يىراق .

بۇ جاھاندا ئۇۋچى دېگەن تولا گەپ . بېلىق دېگەننىڭ ھەددى - ھېسابى يوق . ئەگەر سىلى بىر بېلىققا مىڭ دىناردىن پۇل بېرىۋېرىدىغان بولسىلا ، ئۇنىڭغا خەزىنە توشامدۇ ؟ خەج - خىراجەت يېتىشەمدۇ ؟ بېلىق دېگەننىڭ باھاسى تايىنلىق نەرسە ، ئۇۋچىغا بېلىقنىڭ باھاسىغا تۇشلۇق ئىنئام بەرسىلە كۇپايە . ھەر كىشىگە ئۆز ھالىغا تۇشلۇق مەرھەمەت قىلىش كېرەك !

يۈز پاتمان سۇ سىغىدىغان كۆلگە ئەگەر ،
ئۇچ يۈز پاتمان سۇ باشلىسا ۋەيران بولۇر .

— مەن ئۇنىڭغا مىڭ دىنار بېرىشكە ۋەدە قىلدىم . ئەمدى سۆزۈمدىن يېنىۋالسام ياخشى بولمايدۇ ، — دەپتۇ پادىشاھ .
— مەن بىر ھىيلە ئويلىدىم ، — دەپتۇ ۋەزىر ، — شۇنداق قىلساق پادىشاھىمنىڭ ۋەدىسىگە خىلاپ كەلمەيدۇ ھەم خەزىنىگىمۇ زىيان يەتمەيدۇ .
— قانداق ھىيلە ئويلىدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— ئۇۋچىدىن : «بۇ بېلىقنىڭ ئەركەكمۇ ، چىشىمۇ » دەپ سورايمىز ، — دەپتۇ ۋەزىر ، — ئەگەر ئەركەك دېسە ، «چىشىسىنى تېپىپ ئەكېلىپ بېرىپ ، مىڭ دىنار ئالغىن » دەيمىز . ئەگەر چىشى دېسە ، «ئەركىكىنى تېپىپ ئەكېلىپ بېرىپ ئالتۇننى ئال » دەيمىز . شۇنداق قىلساق ، ئۇ تېپىپ ئەكېلىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ - دە ، ئاندىن كېيىن ئازراق بىر نەرسە بەرسەك رازى بولۇپ كېتىدۇ .

— هەي ئوۋچى ، — دەپ سوراپتۇ ۋەزىرنىڭ مەسلىھەتىنى ماقۇل كۆرگەن پادىشاھ ، — بىلىمىڭ ئەركەكمۇ ، چىشىمۇ ؟

ئوۋچى تەجرىبىلىك ۋە زېرەك كىشى بولغاچقا ، پادىشاھ ۋە ۋەزىرنىڭ بۇنداق سوئالنى سوراشتىكى غەرىزىنى چۈشىنىپتۇ - دە ، پىكىر غەۋۋاسىنى تەدبىر دەريياسىغا چۈشۈرۈپ ، ئۇنىڭدىن جاۋاب گۆھىرىنى ئاختۇرۇپ ، تۇنۇگۈن ئۆلىمالاردىن ئۆگىنىۋالغان سۆزنى تېپىپ چىقىپتۇ :

— بىلىمىم خۇنسە ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئۇ .

پادىشاھقا ئۇنىڭ جاۋابى ماقۇل كېلىپ ، دەرھال خەزىنىدىن مىڭ دىنار ئاچقتۇرۇپ ئۇنىڭغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنى ئۆزىنىڭ خاس مۇلازىملىرىدىن قىلىپ تەينىلەپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئوۋچى ئۆلىمالارغا ئىككى قۇش بېرىپ ، بىر ئېغىز ئىلىم ئۆگەنگەنلىكىنىڭ بەرىكىتىدىن مىڭ دىنار پۇل تاپتى ھەمدە پادىشاھلىقنىڭ مەرھىمىتى بىلەن غېمى تۆگەپ بېشى ئۇستۇن بولدى . دېمەك ، ئىلىم ئۆگىنىش ئۇچۇن جاپا - مۇشەققەت چېكىش ۋە ئالىملارغا خىزمەت قىلىشتىن كىشىگە ناھايىتى كۆپ پايدا - مەنپەئەت ۋە بەرىكەت ھاسىل بولغۇسىدۇر .

ئىلىم تاپساڭ بولۇرسەن ئەلگە پىسەنت ،
دانىشىڭ بىرلە بولۇر قەدرىڭ بەلەنت .
ئىلىم ئىزدەپ كۆپ جاپا چەكسەڭ ئەگەر ،
ئەيلىگەيسەن قارا تۇپراقلارنى زەر .

زاھىت مېھماننىڭ سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ ئىبرى تىلىنى ئۆگىنىشكە ھەقىقەتەنمۇ چىڭ بەل باغلىغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا تەلىم بېرىشكە باشلاپتۇ . لېكىن بىر نەچچە ۋاقىت ئۇنىڭغا ناھايىتى ئىخلاس بىلەن ئۆگەتكەن بولسىمۇ ، مېھماننىڭ ھېچ تىلى كەلمىگەچكە ، زاھىتنىڭ ئۇنىڭغا ھەرقانچە كۇچەپ ئۆگەتكىنىنىڭ پايدىسى

سى بولماپتۇ . زاهىت ئۇنىڭ كۆڭۈل باغچىسىغا سۆز دەرىخىنى تىككەن بولسىمۇ ، مەھرۇملۇقتىن باشقا ھېچقانداق مېۋە بەرمەپتۇ .

كىشىگە تەۋپىق مەدەتكار بولمىسا ،
پايدا بەرمەس تىرىشىش ھەم ئىلتىجا .

بىر كۈنى زاهىت مېھمانغا شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي قىممەتلىك مېھمان ! بۇ قېيىن ئىشنى ئۆزۈڭ پەيدا قىلدىڭ ھەمدە كۆڭلۈڭنى رەنجىتىپ بىر مۇنچە جاپاغىمۇ قالدىڭ . شۇنداقتىمۇ بۇ تىلغا ھېچ ئاغزىڭ كەلمەيۋاتىدۇ ، ئەمدى ھەپسىلەڭ كەلمىگەن ئىشنى قىلمەن دەپ ئاۋارە بولماي ، بۇ تىلنى ئۆگىنىش-تىن ۋاز كەچسەڭ بولۇرمىكىن .

بىلسەڭ ئەگەر مۇرادىڭ كەلمەس بولسا قولۇڭدىن ،
ئۇنىڭ ئۈچۈن ئارتۇقچە چەكمىگەيسەن رەنج - ئەلەم .
يۈرگەن يولۇڭ ئەگەردە يەتكۈزمىسە مەنزىلگە ،
يۈرمىگەيسەن ئۇ يولغا قويۇپ بىھۇدە قەدەم .

ھالىڭغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان تىلنى ئۆگىنىمەن دەپ ، ئانا تىلىڭنى تاشلاپ قويۇشۇڭمۇ ياخشى ئىش ئەمەس .
— ئاتا - بوۋا ، ئەجدادلىرىڭ جاھىللىق ۋە بىلىمسىزلىكلىرىنىمۇ ئەتىۋارلاش ئەخمەقلىقتۇر ،— دەپتۇ مېھمان ،— بۇ توغرىدا مەن ھەرگىز دورامچىلىق قىلمايمەن ، بەلكى ھەقىقەت يولىغا ماڭمەن . ئەجدادىڭنىڭ نادانلىقلىرىغا تەقلىد قىلغۇچىلار ھېچقاچان گۈمان باياۋانىدىن چىقىپ ، ھەقىقەت مەنزىلىگە يېتىپ بارالمايدۇ .

ئەي دورامچى ، تاشلىۋەتسەڭ پەردىنى ،
كۆرگەيسەن ھەق نۇرى بىرلە بارچىنى .
ھەقنى قىلغىن ھەممە تەقلىدتىن جۇدا ،
ھەقنى داۋۇت بىل ، ئۇ تەقلىدنى سادا .

— مەن ساڭا نەسىھەت قىلىش بىلەن ئۆز بۇرچۇمنى ئادا قىلدىم ، — دەپتۇ زاھىت ، — لېكىن ساڭا ماقۇل كەلمىدى . سەن ھازىر پەرەڭ تىلى بىلەن ئۆزۈڭنىڭ خالىغان سۆزۈڭنى ئېيتالايسەن ، ئەمما ئىبرى تىلىنى تولا تەكرارلاش نەتىجىسىدە پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىپ ، ئۇنىمۇ بىلەلمەي ، بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالۇرسەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن . سېنىڭ ئەھۋالىڭ خۇددى كەكىلىكىڭ مېڭىشىنى ئۆگىنىمەن دەپ ئۆزىنىڭ مېڭىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قالغان قاغىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ قالمىسۇن يەنە !

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ مېھمان .

— بىر كۈنى بىر قاغا ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ زاھىت .

دورامچى قاغىنىڭ ھېكايىسى

بىر كۈنى بىر قاغا ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ، يەر ئۈستىدە كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە ناھايىتى چىرايلىق يورغىلاپ يۈرگەن بىر كەكلىكنى كۆرۈپ قاپتۇ .

ئەجەب خۇشخۇي قەدەم تاشلاپ دىلىمنى بىقارار قىلدىڭ ،
يەنە بىر جىلۋە قىلغىن بۇ جېنىمنى ھەم قىلاي قۇربان .

كەكلىكنىڭ شۇنداق چىرايلىق قەدەم تاشلاشلىرى قاغىغا ياراپ قاپتۇ - دە ، ئۇنىڭ مېڭىشلىرىنى ئۆگەنمەكنى ، ئۈمىد قىلىپ داۋاملىق ئۇنىڭ كەينىدىن يۈرۈپتۇ ھەمدە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا مۇلازىملىق قىلغاچ ئۇنىڭ يورغىلاشلىرىنى تاماشا قىپتۇ .

خىرامان يورغىلاپ گۈلشەندە جەۋلان ئەيلىسەڭ كەكلىك ،
بۇ ئاقساق پۇتۇم بىرلە سېنى قانداق قىلاي تەقلىد .

بىر كۈنى كەكلىك قاغىغا شۇنداق دەپتۇ :
— ھەي دۈە تەلەت قارا يۈز ، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ماڭا ئەگىشۋېلىشىڭدىكى غەرىزىڭ نېمە ؟
— ئەي گۈزەل كۈلگۈنچەك كەكلىك ، سېنىڭ مېڭىشىڭنى ئۆگىنىش ھەۋىسىم قوزغالدى . شۇڭا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئار-قاڭدىن قالماي يۈرۈۋاتىمەن .

مېڭىشىڭ كۆڭلۈمنى ئالدى ، مەن كۆڭۈلنىڭ كەينىدىن ، نالەيۇ پەرياد قىلىپ تىنماي يۈرەرمەن بىقارار .

سېنىڭ مېڭىشىڭنى ئۆگىنىپ ئۆزۈمگە پەخىر پەيدا قىلاي دەيمەن .
— ھەيھات ، — دەپ كۈلۈپ كېتىپتۇ كەكلىك ، — سەن نەدە ، مەن نەدە ؟ سېنىڭ مېڭىشىڭ بىلەن مېنىڭ يورغىلىشىم ئۆزىمىزگە خاس ئىككى خىل تۇغما خۇسۇسىيەت تۇرسا ، خالىقىنىڭ قىلغان ئىشىنى مەخلۇق ئۆزگەرتەلەمدىكەن ؟ بۇ خىيالدىن ۋاز كەچكىن ، بۇ ئىش سېنىڭ قابىلىيىتىڭگە لايىق ئىش ئەمەس .
— بۇ ئىشقا قەدەم قويغانىكەنمەن ، مەيلى قانچە نەسىھەت ۋە تەنبىھ قىلساڭمۇ ئۇنىڭدىن ۋاز كەچمەيمەن .

مەن تەۋەككۈل كېمىسىن سالدىم بۇ غەم دەرياسىغا ،
يا ئۆلۈمگە ئۇچرىغايمەن ياكى تاپقايمەن مۇراد .

دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قاغا .
شۇنداق قىلىپ ، بىچارە قاغا بىر نەچچە ۋاقىت كەكلىكنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ ئۇنىڭ مېڭىشىنى ئۆگىنەلمىگەنلىكى ئۈستىگە ئۆزىنىڭ مېڭىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ ھەمدە ھەر قانچە تىرىشىپ باقسىمۇ ئەسلىگە قايتالماپتۇ .
بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، سەن ئۆزۈڭنى

بەھۇدە جاپاغا سالغانلىقىڭنى ۋە نامۇۋاپىق ئىشنى باشلاپ قويغانلىقىڭنى چۈشىنىشىڭ كېرەك . خۇددى دېھقانچىلىق قىلمەن دەپ ناۋايلىقىڭنىمۇ زايە قىلىۋەتكىنىڭدەك ، ئاخىر ئىبرى تىلىنى ئۆگىنىمەن دەپ پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ قالىسەن ئەمدى .

بېرىپ جاننى ۋىسالىغا يېتەرمەن دەپ ئۇمىد تۈتتۈم ،
جېنىمنى بەردىمۇ ئەمما ۋىسالىدىن قۇرۇق قالدىم .

مېھمان زاھىتنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماي ، ئىبرى تىلىنى تەكرارلاشقا باشلاپتۇ . نەتىجىدە ئۇ تىلىنى ئۆگىنەلمەيلا قالماستىن ، پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ .

مانا بۇ ئۆز ئىشىنى تاشلاپ ، ئۆزىگە لايىق بولمىغان ئىشنى باشلاپ زىيان تارتقان كىشىلەرنىڭ داستانى . بۇ باب پادىشاھلارنىڭ دىققەت قىلىشى ۋە ئەھمىيەت بېرىشىگە تەئەللۇقتۇر . ئەگەر پادىشاھ ھاكىمىيىتىنىڭ ئەبەدىي بولۇشىنى ، پۇقرالىرىنىڭ تۇرمۇشىنىڭ پاراۋان ، دۇشمەنلىرىنىڭ يەر بىلەن يەكسان ، دوستلىرىنىڭ شاد ـ خەندان بولۇشىنى خالايدىغان بولسا ، بۇ بابتىكى سۆزلەرنى چوڭقۇر ئويلاپ بېقىشى كېرەك ۋە بۇنىڭدىن بەھرە ئالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە ، بىلىمسىز ، نادان كىشىلەرنى بىلىملىك ئالىملار بىلەن باراۋەر كۆرمەسلىكى كېرەك . چۈنكى ، نادان كىشىلەر ھەمىشە ئۆزىنى چوڭلار ۋە بىلىملىك كىشىلەر بىلەن باراۋەر كۆرىدۇ . ئۇلارنىڭ ئەھۋالى خۇددى ئارغىماقنىڭ قېشىغا كېلىپ قالسا ، ئۇنىڭ بىلەن چېپىشقۇسى كېلىدىغان توكۇر ئېشەككە ئوخشايدۇ . ئەگەر ئۇلار بەيگىگە چۈشسە ، ئېشەك ئارغىماقنىڭ ئايىغى ئاستىدىن چىققان چاڭغىمۇ يېتىشەلمەيدۇ .

كوزىغا قويسا ئەگەر كۆز لەئلە ۋە گۆھەر بىلەن ،
ئوخشىماس ھېچ ۋەجە بىرلە ئەسلىي جەمشىت جامىغا .

ئەگەر ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق يوقالسا ، نادانلار ساۋاتـ
لىقلارنىڭ ئورنىغا ئولتۇرۇشسا ، ساۋاتلىقلار ئۆزىنى ئالىملار بـ
لەن سېلىشتۇرۇپ لاپ ئۇرۇشسا ، نەتىجىدە پادىشاھنىڭ شان ـ
شەۋكىتى سۇنىدۇ ، مەملىكەتكە خەۋپ يېتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ،
بۇرۇن ئۆتكەن پادىشاھلار نادانلارنى مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىغا
يېقىن يولاتمىغان . ئەگەر كاسىپلارنىڭ پەزىلەت تېپىپ ئەھلى
دۆلەتكە ئايلانسا ، موللا ئالىملار كاسىپلارنىڭ ئورنىغا چۈشسە ،
موللا ئالىملار قانداقمۇ كاسىپلارنىڭ ھۈنىرىنى قىلالىسۇن ؟ كا ـ
سىپلارمۇ قانداقسىگە ئالىملار بىلگەنچىلىك بىلىمنى بىلسۇن ؟ ئۇن ـ
داق بولىدىغان بولسا ، بۇنداق ئەھۋالنىڭ پۈتۈن زىيىنى مەملىكەتكە
تەسىر قىلىپ ، بارلىق ئامۇخاسىنىڭ مەئىشىتى بۇزۇلىدۇ .
شۇنىڭ ئۈچۈن ، بارلىق ئەقىللىق كىشىلەر ئۆلىمالارنىڭ
ۋەز ـ نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سېلىپ ، ئۇنى كۆڭلىگە ئورنىتىشى ،
ئۇنىڭدىن ئالغان بەھرە بىلەن تەجرىبە ھاسىل قىلىپ ، ئەدەپ ـ
ئەخلاقلىق ، قائىدە ـ يوسۇنلۇق بولۇشى ، ئەيىب ـ نۇقسانلارنى
تازىلىشى كېرەك .

ئۇنى دېگىن جاھاندا مەرد ـ ئاقىل ،
نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ بولسا كامىل .
گويا سۆز گۆھەردۇر ، ئېيتقۇچى غەۋۋاس ،
سەن ئالغايسەن ئۇنىڭدىن گۆھىرى خاس .

ئون ئىككىنچى باب

ياۋاش بولۇش ، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

دۆلەتمەن شاھنشاھ داڭدار ھەكىمگە قاراپ ، ئۇنى ماختاپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەي ئالەم ئىچرە بىر يېگانە ھەكىم ،
كۆرمىدى زاماندا سەندەكنى ھېچكىم .

—ئۆز كەسپىنى قويۇپ باشقا بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىپ ، ئۇنىمۇ قولغا كەلتۈرەلمەي ، بۇنىمۇ قولدىن كەتكۈزۈپ قويغان كىشىنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ . ئەمدى پادىشاھلارنىڭ قايسى سۈپەتلىرىنىڭ ياخشىراق ، قايسى خىسلەتلىرىنىڭ يېقىملىقراق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرگىن . مەن ئون ئىككىنچى ۋەسىيەتتە : «پادىشاھلار ياۋاشلىق ۋە ئېغىرلىقنى ئۆزلىرىگە مۇجەسسەملىشى كېرەك» دېگەننى كۆرگەنىدىم . شۇنىڭدىن كېيىن مەندە : «پادىشاھلار ئۇچۇن ياۋاشلىق ياخشىمىدۇ ياكى ساخاۋەت ، شىجائەت ياخشىمىدۇ ؟» دېگەن شۇبھە پەيدا بولدى . مۇشۇ شۇبھىنىڭ تۇغۇنىنى كۆڭلۈمدىن يېشىپ ، بۇ ئۇچ سۈپەتنىڭ قايسىسىنىڭ بەكرەك ياخشى ئىكەنلىكىنى دەپ بەرسەڭ .

شېرىن سۆزلۈك بەرھەمەن گۆھەردەك ئىبارىلەر بىلەن شۇنداق دەپتۇ :

ئەي شاھىم ھەممىگە سەنسەن ھۆكۈمران ،
تۇتار ھەر ھۆكمىڭنى زېمىن ۋە ئاسمان .

—بىلگىنكى ، پادىشاھنى ئۇلۇغ ۋە ھەيۋەتلىك كۆرسىتىدىغان ، پۇقرالارنىمۇ پادىشاھتىن خۇشال قىلىدىغان سۈپەت ياۋاشلىق ۋە خۇشخۇيلۇقتۇر . سەن قايسىسىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى ئايرىيالمايۋاتقان ھېلىقى ئۇچ سۈپەتنىڭ ھەممىسى پادىشاھلارغا كېرەك بولىدىغان خىسلەتلەردۇر . ئەمما ، شىجائەت ئاندا ـ ساندا كارغا ياراپ قالىدۇ ، ساخاۋەت بىلەن ياۋاشلىق بولسا ھەممە ۋاقىت زۆرۈردۇر . شۇنداق بولغاندىكىن ، سېخىيلىق ۋە ياۋاشلىق شىجائەتتىن ياخشىراق بولىدۇ ـ دە ! ئىككىنچىدىن ، ساخاۋەتنىڭ پايدىسى پادىشاھنىڭ ئىنئامىدىن بەھرە ئېلىش سالاھىيىتى بار كىشىلەرگىلا يېتىدۇ . لېكىن ياۋاشلىقنىڭ مەنپەئىتى بارلىق ئامۇخاس ، لەشكەر ۋە پۇقرالارغىچە تېگىدۇ . بۇنىڭدىن ياۋاشلىقنىڭ ئۇ ئىككىسىدىنمۇ ئەۋزەل ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ .

بولسا كىمنىڭ قەلبى ياخشى ھەم مىجەزى خۇش پېئىل ، سەن ئۇنى شەكسىز دېگىنكى كىشىلەرنىڭ ياخشىسى .

بۇزرۇكلەردىن بىرى : «ئەگەر بىر تال قىلنىڭ بىر ئۇچىنى مەن تۇتسام ، يەنە بىر ئۇچىنى ھەممە خالايىق تۇتۇپ تارتىپ ئۇزۇمەكچى بولسا ، ھەرگىز ئۇزەلمەيدۇ . چۈنكى ئۇلار كۈچ بىلەن تارتسا ، مەن ئۇلار تەرەپكە بارىمەن . ئەگەر ئۇلار كۈچمىسە ، مەن ئاستا تارتىپ ، ئۇلارنى ئۆز تەرىپىمگە ئېلىپ كېلىمەن . يەنى مېنىڭ ياۋاشلىقىم ۋە خۇشخۇيلۇقۇم شۇ دەرىجىدىكى ، مەن ئالەم ئەھلىنىڭ ھەممىسى بىلەن ياخشى چىقىشىمەن» دېگەنىكەن .

مەن ئۇنى ئىستەرمەنۇ ئۇ ئۆزگىنى كۆزلەر ھامان ،
كەلمىسە ئۇ مەن تەرەپكە مەن بارۇرمەن ئۇ تامان .

بىلمەك كېرەككى ، ئېغىرلىق ۋە ياۋاشلىق پادىشاھلار ئۈچۈن

زننەت بولىدىغان ياخشى خىسلەت . چۈنكى ئۇلارنىڭ ھۆكۈملىرى جاھان ئەھلىنىڭ جانلىرى ۋە مالىلىرى ئۈستىدە يۈرگۈزۈلىدۇ . ئەگەر ئۇلار خۇيلىرىنى ياۋاشلىق ۋە دىيانەت بىلەن زىننەتلىمىسە ، بىر قوپاللىق بىلەن خالايىقنىڭ ھاياتلىقىنى بەربات قىلىۋېتىدۇ - دە ، مەملىكەتنىن نىزام ، كۆڭۈلدىن ئارام يوقىلىدۇ .

ھۆكۈم سۈرمەك كېرەكتۇر شاھى دەۋران ،
قىلىپ چوڭقۇر پىكىرلەرنى پاراۋان .
پىكىر قىلماي راۋان قىلسا سىياسەت ،
دەخلىگە ئۇچرىغاي پۈقرا ۋە دۆلەت .

ئەگەر پادىشاھ ساخاۋەت سۈيى بىلەن جاھان يۈزىدىن ئېھتىياج غۇبارىنى يۇيسا ياكى شىجائەت ئوتى بىلەن دۈشمەنلەر ئۆمرىنىڭ خامىنىنى كۆيدۈرسە ، شۇ سۈپەتلەر بولۇپ تۇرۇپ ، ئەگەر خۇيى قوپال بولسا ، بىر جاپا بىلەن ساخاۋىتىنىڭ بۇلىقىنى تىندۇرۇۋېتىدۇ ؛ بىر غەزەپ بىلەن مىڭلاپ كىشىنىڭ جانلىرىنى قېرىتىۋېتىدۇ ، ئەمما ئۇنىڭ ساخاۋىتىدە نۇقسان ، شىجائىتىدە كەمچىللىك بولمىسۇ ، دوستلۇق ، كۆڭۈل ئىزدەش ، ياۋاشلىق ۋە خۇشخۇيلۇق بىلەن پۈقرالار ۋە لەشكەرلەرنى ئۆزىدىن خۇش قىلالايدۇ - دە ، پۈتۈن جاھان ئەھلىنى تەرەپتارلىق ۋە خىزمەتكارلىق رىشتىسىگە باغلىيالايدۇ .

گۈل يۈزۈڭ ئەلگە ياخشى ئېچىلسا ،
جان دىماغىنى بۇيى خۇش قىلسا .
بەرسە جاھانغا خۇلقۇڭ ئارايىش ،
بولغۇسى ئاندىن ئەلگە ئاسايىش .

پادىشاھ ياۋاش بولۇپلا قالماي ، يەنە ئېغىر - بېسىق بولۇشى كېرەك . چۈنكى ، چىدامسىز ياۋاشلىق ئەيىبتىن خالىي ئەمەس .

ئەگەر كىشى ياۋاشلىق قىلىپ نۇرغۇن كۆلپەتلەرنى كۆتۈرگەن ھالەتتىمۇ ، ئاقىۋىتىدە يەڭگىللىك قىلىپ قويسا ، بارلىق بەرداشلىقلىرىنىڭ ھەممىسى زايە بولىدۇ !

بەرداشلىق يېرىگە قويساڭ گەر ئاياغ ،
شەۋكىتىڭ يېنىڭدا تۇرغاي مىسلى تاغ .

پادىشاھلار غەزەپتىن يىراق بولۇشى لازىم . چۈنكى ، ئۇ ئاقىلانە پۇشايمانلىق كەلتۈرىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ : «ياۋاشلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ خۇيى ، ئاچچىقلانماق ئىنسانىڭ ئىشى» دېگەن گەپ بار . ھەقىقەت ئەھلىنىڭ ئالدىدا شۇ ئىش ئېنىق ۋە مۇقەررەركى ، ھەر كىشى ئۆزىنىڭ غەزىپى ئۈستىدىن غالىب كېلەلمىسە ، سادىر قىلماقچى بولغان ئىشقا يېتەلمەيدۇ . «ناۋادىر ۋەل كەلىمات»[1] دېگەن كىتابتا شۇنداق يېزىلغانىكەن :

بىر كىشى بىر بۇزرۇكۋاردىن : «بارلىق ياخشى خۇلقنى كىشى يادىدا ئاسان تۇتالايدىغان بىر سۈپەتكە يېغىنچاقلاپ بەرسەڭ» دەپ ئىلتىماس قىلغانىكەن ، ئۇ بۇزرۇك كىشى : «غەزەپنى تەرك ئەتمەك ھەممە ياخشى خۇيلارنىڭ ئاتىسى ، ئاچچىقلانماق بارلىق يامان خۇيلارنىڭ ئانىسى» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

گىنە ـ ئاداۋەت ئەمەس ئىنسانىنىڭ ئىشى ،
بەلكى ئۇ شۇمنىڭ ، يامانىنىڭ ئىشى .
ئالەم ئىچرە شۇم ئاداۋەتچى بولۇر ،
كى بۇلارنىڭ ئەسلى دوزاختىن ئىرۇر .
گىنەخور دوزاخ ئارا تاپقاي قارار ،
چۈنكى كۈل ئازگال ئىچىگە تاشلىنار .

پادىشاھلارغا ۋەزىر شۇنىڭ ئۈچۈن لازىمكى ، ئەگەر پادىشاھلار

---

① ناۋادىر ۋەل كەلىمات — «نادىر سۆزلەر»

سەلتەنەت غۇرۇرى بىلەن ياۋاشلىق يولىدىن چىقسا ، ۋەزىرنىڭ پادىشاھقا نەسىھەت قىلىپ ، ئۇلارنى توختىتىۋېلىشى ، چىدامچان بولۇشقا دەۋەت قىلىشى زۆرۈردۇر . مۇشۇ تەۋپىقنىڭ بەرىكىتىدىن ئۇلار ھەممە ئىشتا غالىب بولالايدۇ . شان ـ شەرەپ ۋە غەلىبە ئۇلارغا ھەمىشە يار ـ مەدەتكار بولىدۇ . ئەگەر پادىشاھ تۇيۇقسىز نەپس كەينىگە كىرىپ ، غەزەپ يۇزىسىدىن بىر ئىشقا ھۆكۈم قىلسىمۇ ، ئۇنى ۋەزىرگە بۇيرۇيدۇ ، ۋەزىر بولسا توغرا تەدبىرى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشى چۈشەنچە بېرىدۇ . تاقەتسىزلىك ۋە يەڭگىلتەكلىكنىڭ زەرىرىنى چۈشىنىپ بولۇشتىن بۇرۇن ، پۇشايمانىنىڭ ساقايماس كېسىلىگە گىرىپتار بولماسلىقى ئۈچۈن چارە ـ تەدبىر قىلىدۇ . بۇ ئىش ھىندىستان پادىشاھى بىلەن ئۇنىڭ ۋەزىرىنىڭ ئارىسىدىمۇ يۈز بەرگەنىدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— ھىندىستان شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

ھىندىستان شاھى ، مەلىكە ۋە ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى

ھىندىستان شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە خەزىنىسى ھەددى ـ ھېسابسىز ، لەشكەرلىرى سان ـ ساناقسىز بولغان ھىيلار ئىسىملىك بىر پادىشاھ بار ئىكەن .

سايە سالغان نەيزىسى ئەل ـ ئاھالە بېشىغا ،
دىن ۋە دۇنيانى ئېلىپ تېخى ئۆز پاناھىغا .

ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار بولۇپ ، نۇرلۇق قۇياش ئۇلارنىڭ يۈزىدىن نۇر تەلەپ قىلىدىكەن ؛ تولۇن ئاي ئۇلارنىڭ رۇخسارىنىڭ

گۈزەللىكىدىن ھەيران ئىكەن . بىرىنىڭ كېلىشكەن قامىتىنى كۆ-رۈپ سەرۋىنىڭ پۈتى ھەسرەت لېيىغا پېتىپ قالىدىكەن ؛ يەنە بىرىنىڭ سالاپەتلىك مېڭىشىنى كۆرۈپ ، كەكلىك ئۆز مېڭىشىنى ئۇنتۇيدىكەن .

بىرىنىڭ لالىدەك چىرايلىق يۈزى ،
بىرى جۈپ ئېچىلغان گۈزەل گۈل ئۆزى .

ئۇلارنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى قانداق ياخشى بولسا ، ئىچكى دۇنياسىمۇ شۇنداق بېزەلگەن ، چىرايى قانداق چىرايلىق بولسا ، قەلبىمۇ شۇنداق چىرايلىق ئىكەن . ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى سەھلى يەمەن ، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى ماھى خوتەن ئىكەن . ئۇلارنىڭ ئانىسىنىڭ ئىسمى ئىران دۇخت[1] ئىكەن . ئۇمۇ شۇنداق ساھىبجا-مال ئىكەنكى ، ئاپتاپ كېلىنى ئۇنىڭ نازىنىن يۈزىگە رەشك قە-لىپ ، ئۆزىنى پىنھانلىق پەردىسىگە ئورايدىكەن ، سۈمبۈل ئۇنىڭ جىڭگىلەك زۇلفىنى كۆرۈپ ، خىجىلچىلىقتا ئىزتىراپقا چۈشىدە-كەن .

ھۆسنى ئىقلىمىدا ئۇ تاپقان كامال ،
نازىنىن يۈزلۈك گۈزەل ساھىبجامال .
ئىككى قارا زۇلفى ھەم باشقا ـ باشقا ،
كەمەندىنى سالغانىدى قۇياشقا .
بارمۇ ھېچ جاھاندا شۇنداق لاتاپەت ،
گۈلگە سۈمبۈل چىرماشقان كەبى ھالەت .

پادىشاھ بۇ گۈزەل سەدەپ بىلەن ئىككى ئېسىل گۆھەرگە تولىمۇ ئامراق ئىكەن . شۇڭا ئۇلارنىڭ جامالىنى بىردەم كۆرمە-سە ئارام ئالالمايدىكەن . ئۇنىڭ پىيلار ئىسىملىك بىر ۋەزىرى بار

① ئىران دۇخت— ئىران قىزى دېگەن مەنىدە .

بولۇپ ، هىندى تىلىدا بۇ سۆزنىڭ مەنىسى «يۇزى مۇبارەك» ئىكەن . ئۇ توغرا پىكىرلىرى بىلەن خالايىق ئارىسىدا داڭقى چىققان دانا تەدبىرلىك ، دانىشمەن ، ئەقىل - پاراسەتتە يەككە - يېگانە ، هاۋادارلىق هەم ئەقىداتتا تەڭدىشى يوق بىر بۇزرۇكۋار كىشى بولۇپ ، زامان تىلى ئۇنىڭ كامالىتىنى ماختاپ مۇنۇ بەيىتنى هەمىشە تەكرار قىلىدىكەن :

قويالماس سەن تۇرۇپ دەۋراندا هېچكىم ،
ۋەزىرلىك تەختى ئۇستىگە قەدەمنى .
سېنىڭ كاتىپلىرىڭدىن هەر كىمەرسە ،
ئاتارۇت ئىلكىدىن ئالۇر قەلەمنى .

بۇ ۋەزىرنىڭ كامال ئىسمىلىك بىر مىرزىسى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ لاتاپەتلىك قەلبىنىڭ تىلى پاساهەت سىرلىرىنىڭ خەزىنىسى ئىكەن . ئۇنىڭ مۇكەممەل ئەسەرخانىسىنىڭ ئەۋجى بالاغەت نۇرىنىڭ پارقىرىقى ئىكەن . ۋەزىر زېمىنىنىڭ ئالماسى هەر قانداق بىر مەنە جەۋهىرىنى تېشىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ كامىل زېهنى شۇ هامان ئۇنى ياخشى ئىبارىلەر يېپىغا تىزىدىكەن . هەرقانداق بىر هەقىقەت مېلىنى ۋەزىرنىڭ ئەقىل - تەدبىر تارازىسىدا تارتىدىغان بولسا ، ئۇنىڭ ئىدراك دالالەتچىسى يارىملىق تەرىپلىرى بىلەن دىققەت قىلغۇچىلار بازىرىنىڭ خېرىدارلىرىغا ئۇنى ماختاپ بېرىدىكەن .

جانغا راهەت ئىدى تەقرىرى ،
دىلنى شاد قىلاتتى تەهرىرى .
ئىشقا سالسا گەر قەلەم تىلىنى ،
بىلدۇرەر ئىدى ۋاقىئە سىرىنى .

ئۇ پادىشاهنىڭ بىر ئاق رەڭلىك پىلى بار ئىكەن . ئۇ پىل

جەڭ مەيدانىغا خۇددى بورانده‌ك ئېتىلىپ كىرىپ ، تاشلارنى تېشىپ ، ۋېتىدىغان چىشى بىلەن باغرى تاشلارنىڭ كۆكسىدىن تۆشۈك ئېچىپ ، ۋېتىدىكەن . بۇ پىل گويا تۆمۈر ئىچىدىكى تاغده‌ك ، تۆت پۇتى بىلەن ماڭسىمۇ خۇددى پۇتى يوق تاغده‌ك هەيۋەتلىك كۆرۈنىدىكەن .

چوڭلۇقى بىلەن تاغدىنمۇ ئاشقان ،
ئىدى پەلەككە بېشى تاقاشقان .
يوغان خارتۇمى بىر ئەجدىهاده‌ك ،
دۇشمەن بېشىغا كاتتا بالاده‌ك .

پادىشاهنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ناهايىتى چوڭ هەم يامان ئىككى پىلى بار ئىكەن . ئۇلار يوغان خارتۇملىرى بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ باشلىرىنى توپتەك دومىلىتىدىكەن ؛ بازغاندە‌ك پۇتلىرى بىلەن بويۇنتاۋلىق قىلغۇچىلارنىڭ بويۇنلىرىنى قايرىپ - سۇندۇرۇپ يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىدىكەن .

قورقۇپ تۇرار ئىدى پەلەك گەردىشى ،
ئۇلار جەڭ قىلغاندا ئېگىپ بېشىنى .
بىرى مىررىخ ئۇزره خارتۇم ئۇزارتسا ،
سانجىيىتتى زۇهەلگه بىرى چىشىنى .

ئۇنىڭدىن باشقا ، ئۇ پادىشاهنىڭ يەنە ئىككى دەشتكە لىق تولغان تۆگىلىرى بار بولۇپ ، چاڭ - توزانلارنى توزۇتۇپ بىر ماڭىدىغان بولسا ، بىر كېچىده ئىقلىمنى كېسىپ ئۆتۈپ ، بىر قەدەمده ئالەمنى مالەم قىلىۋېتىدىكەن . ئۇ تۆگىلەر بويۇن بىلەن قوللىرىنى يا ۋە ئوق ، كۆكرەكلىرى بىلەن پۇتلىرىنى قالقان ۋە گۇرزە قىلىپ ، يەر يۈزىنى ئۆزىگە قارىتىپ ، سەپەر يوللىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋەتكەنىكەن .

قەلبى كەڭ دەرۋىش كەبى ئەيلەپ گويا تاغدەك چىدام ،
ئورۇن تۇتقان بايا ۋاندا ، قىلغان تىكەننى ئۇ تاپام .

ئۇ پادىشاھنىڭ يەنە شۇنداق تېز چاپىدىغان بىر ئېتى بار ئىكەنكى ، ئەگەر ئۇنىڭ تىزگىنىنى قويىۋېتىدىغان بولسا ، تېزلىكىتە سايادىن يۇز ھەسسە ئېشىپ كېتىدىكەن ، ئۇنداق چاغدا ، ئىتتىك شامال ئۇنىڭ ئايىغىدىن چىققان چاڭلىرىنىڭ چېكىگىمۇ يېتىشەلمەيدىكەن . پەلەكنىڭ كۆك ئارغىمىقى جاھان سەھىسى ئۇستىدە ئەزەلدىن تاپەبەتكىچە ئايلانسىمۇ ، ئۇنداق چاپقۇر ئارغىماقنى كۆرەلمەيدىكەن ؛ روزغار دەۋران مەيدانىنى باشتىن تا ئاخىرىغچە كەزسىمۇ ، ئۇنداق تېز يۇرىدىغان ئاساۋ ئانقا يېتەلمەيدىكەن .

بىر دەمدە كېزەر ئىدى جاھاننى ،
يەرنىڭ يۈزىدە بەلكى ئاسمانىنى .
دائىم بولاتتى ئۇنىڭ سۈلىغى ،
پەلەك يايلىقى قۇياش بۇلىقى .
غەرق بولغان چاغدا ئۇ تەر ئىچىگە ،
دەيتتىكىز «چاقماق يامغۇر ئىچىدە» .

پادىشاھنىڭ يەنە جاۋاھىرلار بىلەن زىننەتلىنىپ ، گۆھەرلەرىدىن كۆز قويىۇلغان بىر قىلىچى بار بولۇپ ، قارىغان كىشىگە خۇددى يوپۇرماقلارنىڭ يۈزى شەبنەم تامچىلىرى بىلەن بېزەلگەندەك ، ئاسمان سەھىسى يۇلتۇز گۆھەرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەندەك چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن . زاتىدىكى جەۋھىرى ساپ بولغانلىقى ئۈچۈن ، خۇددى ئالماس يۈزىدىكى چۇمۇلىنىڭ ئىزىدەك ياكى پولات تاختايغا قونغان چىۋىنىڭ قانىتىدەك مەۋجىلىنىپ ، كۆزنى چاقنىتىپ تۇرىدىكەن . ئۇ شەمشەر ئەمەس ، بەلكى يامغۇر ئورنىغا قانلارنى چاچىدىغان بۇلۇت ياكى شولە مەيدانىدا چوغلارنى ئاچىدىغان چاقماق ئىكەن .

ئۇ گويا‌كى بەرگىسىز بىر شاخ بولۇپ ،
قىزىرىپ تۇراتتى جەڭ سورۇنىدا .
خۇددى نېلۇپەر بولۇپ ئۇچلۇق ئۇچى ،
قانىنى يوشۇرغانىدى ئۆز قارنىدا .

پادىشاھ بۇ نەرسىلەردىن ناھايىتى بەك پەخىرلىنىپ ، ھىندىستاننىڭ باشقا پادىشاھلىرىنىڭ ئالدىدا ماختىنىدىكەن . ئۇنىڭ دىيارىدا بىر توپ مۇشرىكلەر بار بولۇپ ، ئۇلار شۇ بەرھەمەنگە بويسۇنىدىكەن ۋە ئۇنى پەيغەمبەر ئورنىدا كۆرۈپ ، ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ گۇناھ ۋە جاھالەت باياۋانىدا يۈرۈشىدىكەن . پادىشاھ ھەيلار ھەر دائىم ئۇلارنى ئۇ خاتا يولدىن توسقان بولسىمۇ ، ئۇلار نەيىتىدىن يانمىغاچقا ، ئاخىر پادىشاھ ئىسلام دىنىنى كۆچەيتىش ئۈچۈن ، ئۇلاردىن ئون ئىككى مىڭ كىشىنى ئۆلتۈرۈپ ، مال ـ دۇنيالىرىنى تالان ـ تاراج قىلىپ ، ئاياللىرى ۋە پەرزەنتلىرىنى ئەسىر قىلىۋاپ‌تۇ . ئۇ جامائەتنىڭ ئالىملىرىدىن تۆت يۈز كىشى كۆرۈنۈشتە ئىمان كەلتۈرگەن قىياپەتتە بولۇۋالغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇلارنى ئۆز دەرگاھىدا ساقلاپتۇ . ئەمما ئۇ مۇناپىقلار ئۇنىڭغا ئائىلاجلىقتىن بىچارە لەرچە خىزمەت قىلغاچقا ، پۈرسەت تېپىپ پادىشاھتىن ئىنتىقام ئېلىشنىڭ قەستىدە يۈرۈشىدىكەن . بىر كېچىسى پادىشاھ چۈشىدە يەتتە قېتىم قاتتىق ۋارقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ چۆچۈپ ئويغىنىپتۇ ۋە بۇ ئاۋازنىڭ ھەيۋىتىدىن بىر پەس ئويغا چۆمۈپتۇ . ئەمما ئۇيقۇسى غەلىبە قىلىپ ، يەنە ئۇخلاپ قېلىپ چۈش كۆرۈپتۇ : «قارىسا ، ئىككى قىزىل بېلىق پەيدا بولغانمىش ، ئۇ بېلىقلار شۇنداق نۇرلۇق ئىكەنكى ، ئۇنىڭدىن چاچرىغان نۇرلار كۆزنى چاقارمىش» . پادىشاھ يەنە ئويغىنىپ قاتتىق ئەندىشىگە چۈشۈپ تۇرۇپ ، كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپ ، يەنە چۈش كۆرۈپتۇ : «قارىسا ، ئىككى ئۆردەك بىلەن بىر غاز بىر ـ بىرىنىڭ ئارقىسىدىنلا ئۇچۇپ كېلىپ ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ، ئۇنىڭغا دۈگا قىلىۋاتقانمىش» . پادىشاھ يەنە ئويغىنىپ ھەيران بوپتۇ ، لېكىن ئۇيقۇنىڭ مەستلىكىدىن بېشىنى

ياستۇققا قويۇپلا يەنە چۈش كۆرۈپتۇ : «قارىسا ، سەرىق ۋە ئاق خاللىرى بار بىر يېشىل يىلان كېلىپ پادىشاھنىڭ ئايىغىغا چىرماشقانمىش» . پادىشاھ چۈشىدىن چۆچۈپ يەنە ئويغىنىپ بۇ ھالا-كەتلىك چۈشتىن غەمگە چۆمۈپ بىردەم تۇرۇپتۇ . بۇ نۆۋەتمۇ ئۇيقۇ يەنە غالىب كېلىپ چۈش كۆرۈشكە باشلاپتۇ : «يەنە قارىسا ، پۇتۇن بەدىنى باشتىن - ئاياغ قانغا بۇلغانغانمىش ؛ پۇتۇن بەدىنى خۇددى مارجاندەك قىزىل كۆرۈنەرمىش» . پادىشاھ چۈشىدىن قاتتىق قورقۇپ ئويغىنىپتۇ ۋە مۇلازىملارنى چاقىرماقچى بوپتۇ ، ئەمما ئۇيقۇنىڭ زورى ئۇنىڭغا يول قويماي ، بېشىنى يەنە بېسىپتۇ . «قارىسا ، ئۇ ئۇچقاندەك تېز يۈرىدىغان ئاق قېچىرغا مىنىپ ، چاقماقتەك تېز چېپىپ كېتىپ بارارمىش» . پادىشاھ چۈشىدىن چۆچۈپ يەنە ئويغىنىپتۇيۇ ، ئارقىدىن ئۇخلاپ قېلىپ يەنە چۈش كۆرۈپتۇ : «قارىسا ، بېشىغا ئوت تۇتاشقانمىش ، ئوتنىڭ يالقۇنى پۇتۇن ئەتراپنى چۇلغىۋالغانمىش» . پادىشاھ ئۇيقۇسىدىن قاتتىق تىترەپ ئويغىنىپتۇ . لېكىن ئۇيقۇ ئۇنىڭغا يەنە غالىب كېلىپ ، چۈش كۆرۈپتۇ : «قارىسا ، بىر قۇش كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا قونۇپ مېڭىسىنى چوقۇۋاتقانمىش» . بۇ نۆۋەت پادىشاھ شۇنداق نەرە تارتىپ ئويغىنىپتۇكى ، ئۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ بارگاھنىڭ ئەتراپىدىكى مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى ئويغىنىپ ساراسىمگە چۈشۈشۈپ ، يۈگۈرۈپ تەختىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كېلىشىپتۇ . پادىشاھ ئۇلارغا ئەنسىرىمەسلىك توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىپ ، ئۇلارنى ئۆز ئورۇنلىرىغا يانداۋۇرۇپتۇيۇ ، ئۆزى يالغۇز قالغاندىن كېيىن ، كۆرگەن قورقۇنچلۇق چۈشلىرىنىڭ ئىزتىراپىدىن خۇددى يىلان چاققان كىشىدەك تولغىنىپ ، ئۆزىگە : «ئارقا - ئارقىدىن كۆرگەن نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق كۆرۈنۈشلەر بۇ ؟ قولۇمغا كەينى - كەينىدىن بېرىلگەن نېمىدېگەن ئاچچىق شەربەتلەر بۇ ؟

پىتنە پەسەيمەي تۇرۇپ يەتتى ئاپەت ،
قورقۇنچ كەتمەي تۇرۇپ كەلدى كۈلپەت .

بۇ ۋەقەلەرنى كىمگە ئېيتىسام بولار؟ بۇ مۇشكۈللۈكنى كىم ھەل قىلالار؟ بۇ دەردىمنى كىمگە ئېيتىپ دورىسىنى كىمدىن ئىزدەي ئەمدى؟» دەپ سوئال قويۇپ، كېچىنىڭ قالغان يېرىمىنى مىڭ غەم ـ غۇسسە بىلەن كىرپىك قاقماي ئۆتكۈزۈپ، تۇنىڭ ئۇزۇنلۇقىدىن يۇز تىل بىلەن شىكايەت قىپتۇ:

«ماڭا ئەي كېچە رەھىم ئەتسەڭ نە بولغاي،
بېشىمدىن بىردەم كەتسەڭ نە بولغاي.
تەلەتكىنى قارايتىپ ھېچ ئۇيالماي،
تۇرارمۇسەن قىيامەتتەك تاڭ ئاتماي.
دەم ئۇرغىن بولسا سەل جېنىڭ ئەي سۇبھى،
خۇداغا بولسا ئىمانىڭ ئەي سۇبھى.»

سۇبھىنىڭ روشەن يۈزى كېچىنىڭ قارا زۇلفى ئىچىدىن ئېچىلىپ، تۇنىڭ ئەنىسرى ئورنىغا جاھان ئەتراپىغا كۈنىڭ كاپۇرى چېچىلىپتۇ.

ئاپتاپنىڭ چەشمىسى سۈيىن چاچقاندا،
ئۇيقۇدىن بارچىنىڭ كۆزىن ئاچقاندا.

پادىشاھ ھېلىقى تۆت يۈز مۇناپىق بەرەھمەننى قېشىغا چاقىرتىپتۇ. ئۇلار تەبىر ئىلمىدە كامىل بولغاچقا، پادىشاھ كۆرگەن چۈشلىرىنى ئۇلارغا بىرمۇ بىر بايان قىپتۇ. ئۇلار بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ، پادىشاھنىڭ ئىنتايىن ساراسىمە ۋە قورقۇنچ ئەكس ئېتىپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ كۆڭۈللىرىدە شادلىق پەيدا بوپتۇ.

— ئەي پادىشاھىئالەم! — دەيىشىپتۇ ئۇلار، — بۇ چاغقىچە ھېچكىم بۇنداق چۈش كۆرگەن ئەمەس ۋە ھېچبىر تەبىرچى بۇنداق گەپنى ئاڭلاپ باققان ئەمەس. ئەگەر ئىجازەت بەرسىلە تەبىرنامىلەرنى مۇتالىئە قىلىپ، پىكىر يۈرگۈزۈپ، ئاندىن تەبىر بېرەيلى.

پادىشاھ ئىجازەت بېرىپتۇ . ئۇلار بارگاھتىن چىقىپ خىلۋەتكە كىرىپ مەسلىھەتلىشىپتۇ :

«بۇ زالىم جاپاكار بىزنىڭ قوۋمىمىزگە نى زۇلۇملارنى سالـمىدى ؟ ! كۆڭلىمىزگە نى ئەلەملەرنى يەتكۈزمىدى ؟ ! بۇگۈن ئەمـدى ئۇنىڭ تىزگىنى بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشۈپتۇ . ئۇ ئۆزىنىڭ چۈشىنىڭ تەبىرىگە ئىشىنىپ ، بىزگە ئېتىقاد باغلاپ تۇرىدۇ . ئەمـدى بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، قولىمىزدىن كېلىدىغانىنى ئۇنىڭغا بىر كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ دۆلىتىنىڭ رىشتىلىرىنى باشتىن ـ ئاخىرىغچە ئۈزۈۋېتەيلى !

دۈشمەننىڭ كۆكرىكى كۆيۈكتۇر بۇگۈن ،
ۋاقىت شۇ ، چىقارغىن ئۇنىڭدىن تۈتۈن .

مەسلىھەتىمىز شۇكى ، بۇ توغرىدا بىز ھېچ تەپتارتمايلا ئۇنىڭغا تەھدىتلىك گەپلەرنى دەپ ئۇنى قورقۇتايلى . بۇ يەتتە چوش يەتتە خەتەرگە ئىشارەتتۇر ، بۇ زەرەرلەرنىڭ مۇداپىئەسىنى كۆرۈش ئۈچۈن دۆلەت ئەركانلىرىدىن بەزىسىنى ھەم ھېلىقى مەخسۇس پىللارنى ، تۆگىلەرنى ۋە ئاتنى گۆھەرلەر بىلەن بېزەلگەن ھېلىقى شەھـەر بىلەن ئۆلتۈرۈپ ، ئاندىن ئۇلارنىڭ قانلىرىنى بىر قاچىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭغا سۇ قوشۇپ ، پادىشاھنى ئۇ قاچىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرغۇزىمىز . شۇ چاغدا بىز پادىشاھقا ئەپسۇن ئوقۇپ دەم سالـمىز ، قاچىدىكى قالغان قاندىن ئازراق ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئەزاسىغا سۈرتىمىز . بىر پەس تۇرغۇزغاندىن كېيىن يەنە خالىس سۇ بىلەن يۇيىمىز ، دەيلى . بۇ ھىيلە بىلەن ئۇنىڭ يېقىن كىشىلىرىنى ھالاك قىلىۋەتسەك ، ئۆزى تەنھا قالىدۇ . ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىش ئاسان بولىدۇ . گەرچە ھازىر بىزنىڭ كۆڭلىمىزنىڭ پۈتى ئۇنىڭ ئازارىنىڭ تىكىنى بىلەن جاراھەتلەنگەن بولسىمۇ ، ئەمما ئۇمىد بارکى ، ئازرۇ قولى بىلەن مۇراد گۈلىنى ئۈزەلەيمىز ، كۈچلۈك دۈشمىنىمىزنى ئاخىر زەئىپ ھالدا كۆرەلەيمىز . »

قورقمسا كىم جەبرۇ جاپا تىكمىمدىن ،
مەقسەت گۈلىن ئۈزگەي مۇراد گۈلشىمدىن .

شۇنداق قىلىپ ، ئۇلار ئەنە شۇ مەككارلىق ھىيلىلىرىنى تۆزۈپ ، كۆپرانى نېمەتلىككە ئىتتىپاق تۆزۈشۈپ ، پادىشاھنىڭ قېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەبەدىي بولسۇن شاھىم سېنىڭ بەختىڭ ،
خۇشاللىقتا ئۆتسۇن ھەممە ۋاقتىڭ .

— نۇرانە كۆڭۈللىرىگە بۇ مەنە شۇنداق ئاشكارا بولسۇنكى ، بىز سىلىنىڭ چۈشلىرىنىڭ تەبىرى توغرىسىدا باشتىن - ئاخىر بالا ۋە مېھنەتلەرنى مەلۇم قىلدۇق . ئەمما ، ئۇلارنىڭ دەپئىنى ياخشى ئۇسۇل بىلەن ئويلاپ كۆردۇق . ئەگەر سىلى ھەقىقىي كۆيۈنۈش يۈزىسىدىن ئېيتىلىۋاتقان سۆزلىرىمىزنى سالماقلىق بىلەن ئاڭلىسىلا ، بۇ چۈشلەرگە تەئەللۇق تاپقان ھەر قانداق بالا - قازا بولسا ھەممىسى تېز پۈرسەتتە بەربات بولغۇسىدۇر . ئەگەر بىزنىڭ دېگىنىمىزگە ئۇنمىسىلا ، چوڭ بىر ئاپەتنى كۆتۈپ ئولتۇرغان ، پادىشاھلىقلىرىنىڭ زاۋال تاپمىقى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ھالاك بولماقلىرىنى يېقىن يولاتقان بولىدىلا !

— بۇ سۆزنى تەپسىلىي بايان قىلىڭلارچۇ ؟ ھەقىقىتىگە ئاگاھ بولۇپ ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە چارىسىنى قىلىشقا مەشغۇل بولايلى ،— دەپتۇ پادىشاھ قاتتىق ساراسىمگە چۈشۈپ .

ئۇلار ھىيلە تونۇرىنىڭ قىزىغانلىقىنى كۆرۈپ ، مىكىرنىڭ پېتىر نانلىرىنى ئۇنىڭغا يېقىشقا باشلاپتۇ :

— قۇيرۇقى بىلەن تۇرغان ئۇ ئىككى بېلىق ئىككى پەرزەنتلىرى ، پۇتلىرىغا چىرماشقان يىلان بولسا خوتۇنلىرى ئىران دۇخت ، ھېلىقى غاز ئاق پىللىرى ، ئىككى ئۆردەك بولسا يەنە قالغان ئىككى پىللىرى ، قېچىر ئاتلىرى ، ئىككى پىيادە پەرراش بولسا تۆگىلىرى-

دۇر . باشلىرىدا كۆيگەن ئوت ۋەزىرلىرى پىيلار ، باشلىرىنى چو-
قۇغان قۇش بولسا ۋەزىرنىڭ مىرزىسى كامالدۇر . پۈتۈن بەدەنلىرى
بۇلغانغان ھېلىقى قان بولسا گۆھەردىن كۆز قويۇلغان شەمشەرنىڭ
ئەسىرى بولۇپ ، باشلىرىغا ئەنە شۇنىڭ بىلەن چاپسا ، قانلىرى
بىلەن تەنلىرى بويىلىدىكەن . بىز بۇ زەھەرنى دەپئى قىلىش ئۈچۈن
مۇنداق بىر چارە كۆزلىدۇق ، يەنى ئىككى پەرزەنتلىرىنى ، ئانىسى-
نى ، ۋەزىر ۋە ئۇنىڭ كاتىپىنى ، پىل ، ئات ، ۋە تۆگىلەرنى ئاشۇ
شەمشەر بىلەن ئۆلتۈرۈپ ، ھەر قايسىسىنىڭ قېنىدىن ئېلىۋالغان-
دىن كېيىن ، شەمشەرنى سۇندۇرۇپ ، ھېلىقى ئۆلۈكلەر بىلەن
دەپنە قىلماق كېرەك . ئېلىۋالغان ھېلىقى قاننىڭ يېرىمىنى بىر
چوڭ قاچىغا ئېلىپ ، ئۈستىگە دەريا سۈيىدىن قۇيۇپ ، سىلىنى
سۇدا ئولتۇرغۇزۇپ ، باشلىرىدىن ئاياغلىرىغىچە دۇئا ۋە ئەپسۇن
ئوقۇپ دەم سالغايمىز . ئېشىپ قالغان قان بىلەن پېشانىلىرىگە
تىلسىمات پۈتۈپ ، ئىككى دوللىرىغا ۋە كۆكسىلىرىگە سۇرتكەي-
مىز . ئۇچ سائەتتىن كېيىن بۇلاق سۇيى بىلەن بەدەنلىرىنى يۇيۇپ
قۇرۇتقاندىن كېيىن ھەممە ئەزالىرىنى زەيتۇن يېغى بىلەن ياغلاي-
مىز . بۇلارنى ماقۇل كۆرسىلە ، بارلىق بالا ـ قازا پۈتۈنلەپ دەپئى
بولغۇسىدۇر . بۇ توغرىدا بۇنىڭدىن باشقا چارە كارغا يارمايدۇ .

بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھنىڭ ئىزتىراپ ئوتى جېنىغا تۇتۇ-
شۇپ ، سەۋر ـ تاقىتىنىڭ رەختى ئورتىنىپ تۇتۇنى دىمىغىدىن
چىقىپتۇ .

— ھەي دوست يۈزلۈك دۇشمەنلەر !— دەپتۇ ئۇ ،— ماڭا بۇ
تەدبىرىڭلاردىن ئۆلۈم ياخشىراققۇ ؟ چۈنكى بۇلارنىڭ بەزىسى جېنىم
بىلەن باراۋەر ، بەزىلىرى مەملىكەت ۋە مال ـ دۇنيايىمنىڭ مادارى
تۇرسا ، ئۇلارنى ئۆلتۈرسەم ، تىرىكلىكتىن ماڭا نېمە راھەت قالـ-
دۇ ؟ ئۆمۈردىن ماڭا نېمە پايدا بولىدۇ ؟

يارىمنىڭ ۋەسلىنى تاپماقتۇر تىرىكلىكتىن غەرەز ،
گەر بۇ دۆلەت بولمىسا ھەر بىر نەپەستۇر بىر مەرەز .

سىلەر سۇلايمان بىلەن بۇتمارنىڭ ھېكايىسىنى ۋە ئۇلانىڭ سوئال - جاۋابلىرىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسىلەر ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ بەرەھمەنلەر .

— سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ پادىشاھ ھىيلار .

سۇلايمان بىلەن بۇتمارنىڭ ھېكايىسى

سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنى ئاللاتائالا بارلىق ئىنسۇ جىن ، يا-ۋايى ھايۋانلار ۋە ئۇچار قاناتلارنىڭ ئۈستىدە ھۆكۈمرانلىق قىلىشقا بۇيرۇغان بولۇپ ، جاھان مەيدانىدىكى جېنى بارلىكى بولغان بارلىق تەن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش كەسرىنى بېلىگە باغلىغان ، قازا كاتىپى ئۇنىڭ سەلتەنەت ئەسرىنى تەۋپىق بىلەن ئوقۇغان ، قەدەر مىرزىسى ئۇنىڭ تەمكىنلىك ئېگىرىنى شامال ئېتىنىڭ ئۇچىسىغا توقۇغانىكەن . يەنى جاھاندا سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا نىسىپ بول-غان پادىشاھلىق ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق كىشىگە مۇيەسسەر بولمىغانىكەن . ئۇ شامال ئېتىغا مىنسە ، ئەتىگەندىن چۈشكىچە بىر ئايلىق يول باسىدىكەن ، چۈشتىن كەچكىچە يەنە بىر ئايلىق يول باسىدىكەن . دېمەك ، بىر كۈن ئىچىدە ئىككى ئايلىق يول باسىدى-كەن .

پەلەك ئاڭا بەندە ئىدى ، كۈن ئىدى قۇل ،
پۈتكۈل جاھان ئاڭا تەۋە ئىدى تۈگۈل .
ئىنسۇ جىنلار دەرگاھى ئۆزرە تۇرۇپ ،
قۇشلار بىلەن ياۋايىلار بىر سەپ قۇرۇپ .

بىر كۈنى بىر پەرىشتە بىرقەدەھ ھاياتلىق شەربىتى كۆتۈرۈپ ، سۇلايماننىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ ، ئۇنىڭغا : «پۈتۈن جاھاننىڭ ئىگى-سى بولغان ئۇلۇغ ئاللاتائالا ساڭا : ‹ئىختىيارنى سۇلايماننىڭ ئۆزى-

گه بەردىم ، خالىسا ، ئۇ قەدەھتىكى شەربەتنى ئىچىپ ، بارلىق جاندارلار ئىچىدىغان ئۆلۈم شەربىتىنى تېتىشتىن ئەمىن بولسۇن ، ئەگەر خالىسا ، بۇ ئالەمنىڭ زىنداندىن پاتراق چىقىپ ، ئۇ ئالەمنىڭ بوستانىغا ئۇلاشسۇن ، دەپ ۋەھىي ئەۋەتتى» دەپتۇ .

بۇنى ئاڭلاپ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئەندىشگە چۆشۈپ : «ئۆمۈر دېگەن ئۇنىڭ بىلەن قىيامەت بازىرىدا پايدا تېپىشقىلا بولىدىغان سەرمايىدىن ئىبارەت ، تىرىكلىك دېگەن ئۇنىڭدا ئاخىرەت دۆلىتىنىڭ ئۇرۇقىنى تېرىشقىلا بولىدىغان زىرائەتگاھتۇر .

ئۇشبۇ قىسقا كۇن قولىكىم ئاقىۋەت ،
ئۇ ئۇزۇن دۆلەت ئاياغىغا يېتەر .

بەس ، شۇنداق بولغاندىكىن ، تىرىكلىكنى ئۆلۈمگە ئالماشتۇرغىنىم ئەۋزەل . ئىككى - ئۇچ كۇن بولسىمۇ دۆلەت تىزگىنى ئىقتىدارىمنىڭ قولىدا ئىكەن ، مەن پەرۋەردىگارنىڭ رىزاسىغا بويسۇنمىقىم لازىمدۇر . پەقەت يار كويىدا كەچكەن ئۆمۈرنىلا ئۆمۈر دېگىلى بولىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ ھەمدە : «دەرگاھىمدا ئادەملەر ، جىنلار ، ۋەھشىي ھايۋانلار ۋە قۇشلارنىڭ ھەممىسى بار بولغاندىكىن ، ئۇلار بىلەن كېڭەش قىلىپ كۆرۈپ ، ھەممىسىنىڭ رايىغا ياققان ۋە پىكىر بىرلىككە كەلگەن ئىشنى ئىختىيار قىلاي» دېگەن ئويغا كەپتۇ .

شۇنىڭ بىلەن سۇلايمان ئەلەيھىسسالام بۇ مەسلىھەتنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۇلار بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىكەن ، ھەممىسى : «ئۇ ھايات بولسا ، پۈتۈن جاھان ئەھلى توغرىلىق ۋە ياخشىلىق يولىدا ئەبەدىي ماڭىدۇ» دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپ ، ھاياتلىق شەربىتىنى ئىچىشكە ئىشارەت قىپتۇ .

تىرىك يۈرگىن جاھان ئىچرە دائىما ،
بۇدۇر جىسمى ياش - قېرىغا مۇددىئا .

— مەملىكىتىمىزنىڭ ئەھلىدىن بۇ يىغىندا ھازىر بولمىغان كە-شىلەردىنمۇ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام .

— بار ، بۇتىمار بۇ يەرگە كەلمىدى . ئۇنىڭ بۇ كېڭەشتىن خەۋىرى يوق ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ باشقىلىرى . سۇلايمان ئەلەي-ھىسسالام ئانقا :

— سەن بېرىپ ئۇنى چاقىرىپ كەلگىن ، — دەپ بۇيرۇپتۇ . ئات بېرىپ ئۇنىڭ يارلىقىنى يەتكۈزگەنكەن ، بۇتىمار قوبۇل قىل-ماپتۇ . ئات قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئىتنى بۇيرۇپتۇ . ئۇ بارغانكەن ، بۇتىمار ئۇنىڭ سۆزى بىلەن دەرھال كەپتۇ .

— ئەي بۇتىمار ، سەن بىلەن كېڭەش قىلىدىغان ئىشىم بار ئىدى . ياخشىراق جاۋاب بەرگىن ، — دەپتۇ سۇلايمان ئە-لەيھىسسالام .

— گەرچە ئۇلۇغ زاتلارنىڭ كىچىكلەرگە ئىلتىپات قىلىشى ئاجايىپ كۆرۈنمىسىمۇ ھەمدە مېنىڭ ئۆزلىرىگە يارىغۇدەك خىزمەت قىلىش نىيىتىم بار بولسىمۇ ، مەندەك ئاجىز بەندىدە ئۆزلىرىدەك ئۇلۇغ شان - شەۋكەتلىك پادىشاھ بىلەن كېڭەش قىلغۇدەك ۋە مۇشكۈللىرىنى ھەل قىلالىغۇدەك سالاھىيەت يوقتۇر .

سەن گويا نۇرلۇق قۇياشسەن مەن گويا بىر زەررىچە ،
نەئەجەب قىلسا قۇياش ئۆز زەررىسىگە پەرۋىرىش .

ئەگەر ئىنايەت قىلىپ ماڭا مەسلىھەتلىرىنى ئىزھار قىلسىلا ، شىكەستە خاتىرەمگە نېمە يەتكەن بولسا ، ئۇنى ھەرگىز ئايىمىغاي-مەن ، — دەپتۇ بۇتىمار .

— ئاۋۋال سەندىن بىر سوئال سورايمەن ، — دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ، — ئەگەر ئۇنىڭغا مۇۋاپىق جاۋاب بېرەلىسەڭ ، ساڭا سىرىمنى ئېيتىمەن .

— ئۇ سوئاللىرى قايسىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ بۇتىمار .

— ئادەمدىن قالسا ھايۋاناتنىڭ مۆتىۋەررەكى ئات ، پەس مەر-تىۋىدىكسى ئىت تۇرسا ، — دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ، — بەس ، مۆتىۋەر مەرتىۋىدىكىنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلماي ، پەس مەرتىۋىدىكىنىڭ چىللىشى بىلەن كېلىشىڭدىكى سىر نېمە ؟

— گەرچە ئاتنىڭ مۆتىۋەرلىكى ۋە كامالىتى ھەممىگە ئايان بولسىمۇ ، ئەمما ئۇ ۋاپا يايلىقىدا ئوتلاپ ، ھەقسۈزناسلىق بۇلىقىدىن سۇ ئىچكىنى يوق .

دانىش ئەھلى بۇ سۆزنى ئېيتتى ماڭا ،
ئات ، خوتۇن ھەم قىلىچتا يوقتۇر ۋاپا .

ئىت گەرچە پەس دەرىجىلىكلەر سۈپىتى بىلەن ئاتالغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ ئەلۋەتتە ۋاپادارلىق لوقمىسىنى تاناۋۇل قىلىپ ، ھەق سۆزلۈك سۆڭىكىنى چاينايدۇ .

ئىت مېھرۇ ۋاپا ئىشىغا تۇردى ،
ۋاپا ھالقىسىن بوينىغا ئۇردى .
ئۇ ھەرگىز جاپا يولىنى تۇتماس ،
بىر لوقما بەرسەڭ ھەرگىز ئۇنتۇماس .

مەن ھەزرەتلىرىنىڭ ۋاپانىڭ مەنبەسى ۋە ساپانىڭ مەجمۇئەسى بولغان دەرگاھلىرىغا بىۋاپانىڭ سۆزى بىلەن كېلىشىنى راۋا كۆرمەي ، ۋاپادارنىڭ ئىشارىتى بىلەن كەلدىم ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بۇتمار .

بۇ جاۋاب سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا يېقىپ قېلىپ ئۆز سىردىنى ئاشكارا قىپتۇ .

— ئۇ سۇنى ئۆزلىرى يالغۇز ئىچەمدىلا ياكى دوستلارنىمۇ شېرىك قىلامدىلا ؟ — دەپ سوراپتۇ بۇتمار .

— ماڭا خاس قىلىپ ئەۋەتىپتۇ ، باشقىلارنىڭ ئىچىشىنى مەن-

ئى قىپتۇ ،— دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام .
— يانەبىيۇللا ،— دەپتۇ بۇتمار ،— ئۆزلىرى ھايات قېلىۋەرسىلە ، ھەممە ھەمدەملەر ۋە ئۇرۇق - تۇغقان ، پەرزەنت ، خىزمەتكارلىرى سىلىدىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتسە ، بۇ قانداق بولغىنى ؟ ئەلۋەتتە ئۇنداق ھاياتتىن سىلىگە لەززەت بولمايدۇ - دە ! ئەگەر ئۆمۈرلىرى باشتىن - ئاياغ پىراق بىلەن ئۆتسە ، ئۇنىڭدىن قانداق راھەت تاپالايدىلا ؟

تىرىكلىك ھاسىلى بۇدۇركى تۇنقىن ،
نەچچە كۈن ئاشنالار بىرلە سۆھبەت .
ئۇزۇن بولسا ئۆمۈر خۇشتۇر ، لېكىن بىل ،
ئۇنى ھەم دوستلىرىڭ بىرلە غەنىيمەت .

سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ، پىراق شەرىتى بولغان ئايىھايانىنى ئىچمەپتۇ .
بۇ مىسالىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، مەن ئۇلارسىز ئۆتكەن ئۆمرۈمنى قانتىق ئۆلۈم ھېسابىدا بىلىمەن . ھەر قانداق دۆلەتنىڭ ئاخىرىدا زاۋالى بولىدىغانلىقىدا گۇمان يوق . ئاقىۋەتتە ئۆلۈم يولىغا كەتمەك ۋە لەھەتنىڭ ۋەھشەتخانىسىدا ياتماق لازىم بولىدۇ . شۇنداقلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ، مۇشۇ ئىككى كۈنلۈك پانىي ئۆمۈر ئۈچۈن بۇنداق قەبىھ ئىشلارنى ھەرگىز قىلمايمەن ھەمدە ئۆز قولۇم بىلەن سەلتەنەتنىڭ بىناسىنى ۋەيران قىلمايمەن . ئەگەر قىلالىساڭلار ، بۇنىڭدىن بۆلەك چارە - تەدبىرنى ئويلاپ كۆرۈڭلار . ئۇنداق گەپنى ئاغزىڭلارغا ئالماڭلاركى ، مەن ھەرگىز-مۇ سىلەرنىڭ دېگىنىڭلاردەك ئۇنداق قىلالمايمەن .
— پادىشاھىئالەمگە يەنە مەلۇم بولسۇنكى ، ھەق سۆز ئاچچىق ئاڭلىنىدۇ . غەرەزسىز نەسىھەت قوپال تۇيۇلىدۇ . سىلى ئەجەب باشقىلارنىڭ ۋۇجۇدىنى ئۆزلىرىنىڭ جىسمىدىن ئەلا بىلىپ ئۆزلىرى ئۆلۈپ باشقىلارنىڭ تىرىك قېلىشىنى ماقۇل كۆرۈۋاتىد-

دىلىغۇ ؟ — دېيىشىپتۇ بەرەھىمەنلەر ، — بىزدەك شەپقەتلىك كىشى-لەرنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاپ ، شەرەپلىك ژۇجۇدلىرى بىلەن كەڭرى مەملىكەتلىرىگە ئۇلارنى پىدا قىلسىلا . بىر كىشىنىڭ قولىغا پادى-شاھلىق دېگەن ناھايىتى كۆپ رەنج - مۇشەققەت بىلەن مۇيەسسەر بولىدىغانلىقى ئۆزلىرىگىمۇ مەلۇم . ھازىرلىقتا سىلىدە ئۇلۇغ سەل-تەنەت ، بەھىساب مال ژە مەملىكەت بار ، ئۇنى زايە قىلىۋەتمىسىلە ، جاھانىنىڭ ئىنتىزامى سىلىگە باغلىقتۇر . گەرچە ئۆز غەملىرىنى يېمىسىلىمۇ خالايىقنىڭ غېمىنى يېسىلە ، بىزنىڭ دېگىنىمىزگە ئۇنىسىلا ، باشلىرى ئامان بولسىلا ، خوتۇن ، پەرزەنت ، خىزمەتكار ژە كېرەكلىك ئەسۋابلار كېمىيىپ قالماس . سىلىلا بولسىلا يوقنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ ئەمەسمۇ ؟

پادىشاھ بىرەھىمەنلەردىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، سۆھبەت ئا-خىرلاشقاندىن كېيىن ناھايىتى پەرىشان ھالدا بارگاھىتىن چىقىپ خىلۋەتگاھقا كىرىپتۇ .

ئەگەر مەھرەم تاپالمىسام ئۆزۈمگە ،
خىلۋەت ئارا سىرىم ئېيتاي ئۆزۈمگە .

ئۇ خىلۋەتخانىسىدا يۇزىنى تۇپراققا قويۇپ زار - زار يىغلاپ ، كۆڭلىنى نائۇمىدلىك ئوتىدا كۆيدۈرۈپ ، سەۋر - تاقىتىنى بورانغا ئۇچۇرۇۋېتىپتۇ : «بۇ بالا يامغۇرىنى ياغدۇرۇۋاتقان پىتنە بۇلۇتى نەدىن پەيدا بولدى زادى ؟ باشتىن - ئاخىر تىرىكلىك ماتالىرىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىۋاتقان بۇ غەم لەشكىرى نەدىن كەلدى ؟

يار بىلەن خىلۋەتتە خوپمۇ ياخشى ئەيشىم بار ئىدى ،
غەمنى كىم چىللاپ كېلىپ ئاپەتكە كىم بەردى خەۋەر .

ھەمدەملىرىمنىڭ ئۆلۈملىرىگە قانداق تاقەت قىلالايمەن ؟ ئۇل-پىتىم ژە پەرزەنتلىرىمنىڭ جامالىدىن ئايرىلىپ بۇ ھاياتتىن قانداق

لەززەت تاپالايمەن؟ هاياتىمدا كۆزۈمنىڭ روشەنلىكىگە ۋە ۋاپاتىمدا نام ـ نىشانىمنىڭ ئەبەدىيلىكىگە مادار بولىدىغان ئوغۇللىرىمسىز بۇ پادىشاھلىقنى نېمە قىلاي؟

ئاتا ئۇچۇن مالۇدۇنيا بەختۇدۆلەت خوپ ئىرۇر،
شۇندىمۇ بىر ياخشى پەرزەنت ئۆزگىچە مەھبۇب ئىرۇر.

قۇياش نۇرىنىڭ بۇلىقى ئىران دۇختىنىڭ مەڭزىدىكى زىناقتىن بىر تامچىگە ياكى نۇرلۇق قۇياش ئۇنىڭ نۇرلۇق يۈزىنىڭ سايىسىگە ئوخشايدۇ.

يۈزى كۇننىڭ يۈزىدىن خوپراق ئۇنىڭ،
ئەگمە قاشى يېڭى ئايدىن تاق ئۇنىڭ.
ھۆسنىدىن ئاي ـ قۇياش بولغاي خىجىل،
لېۋىدىن ياقۇت بولۇر خۇنابە دىل.

ئۇنىڭسىز مەن قانداق ھايات كەچۈرەلەيمەن؟ پىيلارنىڭ تەدبىرلىرى ھادىسە كېچىسىدە چېچىلغان ئاپتاپ نۇرىغا ئوخشاش، ئۇنىڭ قەلبى خۇددى ۋاقىئە قاراڭغۇلۇقىدىكى زۇلمەتنى يورۇتقان شامغا ئوخشاش ئىدى.

تاپمىغاندا ئۇنىڭ ئەقلىدىن مەدەت،
بەختىم پۇتى بولماس ئىدى بەر قارار.

شۇنداق بىر ئادەم دائىم نەزىرىمدە تۇرمىسا، مەملىكەتنىڭ شادلىقى ۋە خەزىنەمنىڭ ئاۋاتلىقى نەدە بولسۇن؟
كامالنىڭ تەھرىرلىكى ئالدىدا پەلەك كاتىپلىرى گويا شاگىرتقا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ يوسۇنىنى پەلەك كاتىپلىرى مەشىق ئورنىدا ئۆگەنسە ئەرزىيدۇ.

بىرلەشتۇرۇپ لەۋزى ئوتنى سۇ بىلەن ،
جەم قىلغان خېتى زۇلمەتنى نۇر بىلەن .

ئۇنىڭ تەدبىر سەھىپىلىرىنى نەزىرىمدىن يوقاتسام ، مەملىكەتىمنىڭ ئەھۋالىنى ، دىيارىمنىڭ ئەتراپىدىكى ھادىسىلەرنى قانداق بىلەلەيمەن ؟ رەقىبلەرنىڭ پىتنىسى ۋە دۇشمەنلەرنىڭ قەستلىرىدىن قانداق ۋاقىپ بولالايمەن ؟

بەدىنى تولغان ئايدەك ، ھەر بىر يۇرۇشى پەلەكنىڭ بىر ئايلانغىنىدەك ، سۇپەتلىك ئاق پىلىم بولمىسا ، دۇشمەنگە قانداقمۇ قارشى ئاتلىنالايمەن ؟

شەھەر كىم ئۇ تۆمۇرلەر ئىچرە پىنھان ،
جەڭگە كىرسە شەھەرنى قىلۇر ۋەيران .

جەڭ ۋاقتىدا دۇشمەن سېپىگە سەلدەك ئىتتىك ھەملە سالىدىغان ، ياۋنىڭ پالۋانلىرىنى خۇددى قۇيۇن خەسىنى كۆتۈرگەندەك مەيداندىن كۆتۈرۇۋېتىدىغان ئۇ ئىككى پىلىم بولمىسا ، دۇشمەنلەرنىڭ قاتارىدىن چاڭ توزۇتۇپ ، سەپلىرىنى قانداقمۇ بۇزۇۋېتەلەيمەن ؟

قىلىچ خارتۇملىرىنى خۇددى كەمەن ،
سالار رەقىب گەردىنى ئۇستىگە بەند .

سەيىر قىلغان چېغىدا تاڭ ساباسىمۇ يىراقتىن تۇغلىرىنى كۆرەلمەيدىغان شامالمۇ يولدا قالغان چاڭلىرى بىلەن ھەمراھ بولۇشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرەلمەيدىغان ، تۆگىلىرىم يوقالسا ، مەملىكەت ئەتراپىدا قانداق ۋاستە بىلەن ۋاقىپ بولالايمەن ؟ دەۋەتنامە ۋە بۇيرۇقنامىلىرىمنى جاھان ئەتراپىغا نېمە بىلەن يەتكۈزىمەن ؟

تىكەن يەپ ئوت كەبى سەركەش يۈرەر ،
سەپەر چاغدا يۈرەر خۇددى سەرسەر .

تېز چېپىشتا رۇستەمنىڭ ئارغىمىقىنىڭ يۈرىكىگە رەشك ئوتىنى ياقىدىغان ، چىرايلىق يورغىلىشىنى كۆرسە خىسراۋ تۇلپىرىنىڭ رەشك كۆزىدىن گۇلگۇن ياشلار ئاقىدىغان ئۇ ئۇركۇگەك ئېتىمنى مىنمەي تۇرۇپ ، قانداقسىگە شادلىق مۇقامىغا يۈرۈش قىلىپ ، خۇش دىللىق مەيدانىدىن ئەيش - ئىشرەت مۇرادىنى ھاسىل تاپالايمەن ؟

سۇ شەكلىنى كۆرسىتىپ پىتنە ئوتىنى ئۆچۈرىدىغان ، ئادالەت خۇيىنى ئىزھار قىلىپ مەملىكەتنىڭ ئابرۇيىنى ساقلايدىغان ئۆتكۈر شەمشىرىم قولۇمدا بولمىسا ، جەڭلەردە نېمە ئىش قىلالايمەن ؟

گۇل بەرگىدىكى قەترە شەبنەمدەك ،
سەھىپىسىدە گۆھەر نامايان .

ئەنە شۇ كىشىلىرىم ۋە ئەسۋابلىرىمدىن ئايرىلسام ، ئەنە شۇ تەئەللۇقاتلىرىمنى ئۆز قولۇم بىلەن بەربات قىلىۋەتسەم ، پادىشاھ لىقتىن نېمە بەھرە ، ئۆمۈردىن نېمە لەززەت ئالارمەن ؟ ئەگەر ئۆمۈر ئاشۇنداق ئۆتىدىغان بولسا ، بۇنداق ھاياتتىن كۆرە يۈز قېتىم ئۆلگەن ياخشى ئەمەسمۇ ؟ » پادىشاھ ئەنە شۇلارنى ئويلاپ ، كۆندۈزى ۋە كېچىسى ھەيرانلىق دەرياسىدا ئەنە شۇنداق غەۋۋاسلىق قىلغان بولسىمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن ياخشىلىقنىڭ باش رىشتىسى قولغا كەلگۈدەك بىر تەدبىر گۆھىرىنى ئەسلا تاپالماپتۇ . ئۇنىڭ بۇنداق غەم - ئەندىشىگە چۈشۈپ قالغانلىقى سەلتەنەت ھەرىمىنىڭ باشقا مەھرەملىرىگە ۋە دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ ھەممىسىگە مەلۇم بولۇپ قاپتۇ .

پىيلار : «پادىشاھ ئىشارەت بەرمەي تۇرۇپ بۇ سىرنى سورىسام ، ئەدەپسىزلىك قىلغان بولىمەن ، لېكىن تەخىر قىلىپ تۇرىدىغان

ۋېرىپ بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ ئېپىنى قىلمىسام ، ئىخلاس ۋە ئىختىساس يولىدىن چەتنەپ كەتكەن بولىمەن» دەپ ئويلاپ ، ئىران دۇختىنىڭ قېشىغا كىرىپ شۇنداق دەپتۇ :

پاكلىق ئاسمانىدا سەن ھۆسنى لاتاپەت ئاپتىپى ،
جەبرائىل ھۆرمەت بىلەن خانەكىدە بولسۇن پەردەدار .

— كۆكۈللىرىگە ئايانكى ، بۇ بارگاھنىڭ مۇلازىمىتىدە بولغان كۈندىن تارتىپ تا مۇشۇ زامانغىچە پادىشاھنىڭ ھەرقانداق سىرلىرى ماڭا مەخپىي ئەمەس ئىدى . ھەرقانداق مۇھىم ئىشقا مېنىڭ مەسلىھىتىمسىز تۇتۇش قىلمايتتى . تۇنۇگۈن مەن ئۇنىڭ بەرەھمەنلەرنى بىر ـ ئىككى نۆۋەت قېشىغا چاقىرغانلىقىنى كۆردۈم . بىلمىدىم ، ئۇلار بىلەن نېمە كېڭەش تۇزدىكىن ؟ شۇنىڭدىن بېرى ئۇ خىلۋەتكە كىرىۋېلىپ ناھايىتى خاپا ھالدا پىكىر يۈرگۈزۈۋاتىدۇ . مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، ئۆزلىرى ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپ ۋەقەنىڭ ئۆتمۈشىنى ئاڭلاپ ، ئۇ سىردىن مېنىمۇ خەۋەردار قىلغايلا . بىز تېزرەك ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىشقا مەشغۇل بولايلى . چۈنكى بەرەھمەنلەر مەككار ۋە بەتنىيەت . مۇبادا ھىيلە ۋە غەرەز يۈزىسىدىن ئۇنى زەرەرلىك ئىشقا دەۋەت قىلغان بولسا ، ئۇ ئىشنىڭ ئاخىرى ھەسرەت ـ نادامەتتە قېلىش بولۇپ قالسا ، پۈشايمان قىلغان بىلەن مۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ .

— پادىشاھ بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا دىل غۇبار بولىدىغان كىچىككىنە ئىش ئۆتكەندى ، — دەپتۇ ئىران دۇخت ، — بۇ ھالەتتە پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىشتىن ، ئۇنىڭدىن گەپ سوراشتىن خىجىل بولىمەن .

— ئەي قۇياش كەبى جاھاننى يورۇتقۇچى مەلىكەم ! — دەپتۇ ۋەزىر ، — نېزىقاش — دوستلارنىڭ تۆھپىلىرىدۇر . ئانچە ـ مۇنچە كايىپ قويۇش مۇھەببەت بىناسىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگە سەۋەب بولىدۇ .

سەندە بولسا ناز - نېزىقاش ، ئۇندا بار كايىش خۇيى ،
نازلىماي ھەم كايىماي بولماس ئىكەن دوستلۇق بۇيى .

لېكىن ، بىر ئەندىشە ھازىر پادىشاھنىڭ خاتىرىسىنى پەرىشان قىلىپ قويۇپتۇ . بۇ مۇشكۈلنى سىلى بېرىپ ھەل قىلمىسىلا ، باشقا كىشىنىڭ ئۇنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىنىڭ تەپسىلاتىنى سوراشقا ھەددى يوق . مېنىڭ ئاڭلىشىمچە ، پادىشاھ ھەمىشە : «ھەر قاچاندا ئىران دۇخت مېنىڭ قېشىمغا كەلسە ، ھەرقانچە غەملىك بولساممۇ خۇشال بولىمەن . ئۇنىڭ بەختۇ دۆلەتتەك جامالىنى كۆرسەم ، غەم - ئەندە- شىدىن بەنتىدىن خالىي بولىمەن» دەيدىكەن .

ئىران دۇخت بۇ گەپنى ئاڭلاپ پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ ، دۇئا تىلىنى ئېچىپ پادىشاھقا قاراپ شۇنداق دەپتۇ :

خاتىرەڭدىن رەنجۇغەم كەتسۇن تامام ،
كەلسۇن ئۇنىڭ ئورنىغا راھەت - ئارام .

— ھەيرانلىق ئىلكىدە قېلىپ ، ئوي - خىيالغا چۆكۈپ كېتىد- شىڭىزنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ ئەگەر بەرەھمەنلەردىن بىرەر گەپ - سۆز ئاڭلاپ پەرىشان بولۇپ قالغان بولسىڭىز ، بىزگە ئېيتىڭ . غەم بولسا تەڭ بۆلۈشۈۋېلىپ ، چارىسىنى قىلىشقا ئۇرۇنايلى .

— جاۋابى كۆڭۈلنى پەرىشان قىلىدىغان سوئالنى سورىمىغۇ- لۇق ، — دەپتۇ پادىشاھ .

— ئەگەر باشقىلارغا كەلگەن رەنج تۆپەيلىدىن غەم قىلىپ قالغان بولسىڭىز ، سىزنىڭ مۇبارەك تېنىڭىزنىڭ سالامەتلىكى ئۈ- چۈن مۇلازىملارنىڭ بۇ ئاپەتلەرنىڭ چارىسىنى قىلىدىغانلىقىدا شەك يوق ، — دەپتۇ ئىران دۇخت ، — شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سىزنىڭ بىر جېنىڭىزغا مەڭ جاننى پىدا قىلىۋەتسە ئەرزىيدۇ ، ئەگەر بۇ غېمىد- ڭىز ئۆزىڭىزگە تەئەللۇق بولسا ، ئىزتىراپ ۋە غەم - ئەندىشە قىلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق ، بەلكى مەردانىلىك بىلەن سەۋر قىلد-

شىكىنز ، چىداملىق بولۇشىكىنز كېرەك . چۈنكى ، ئىزتىراپ ۋە بىتاقەتلىك رەنجىنى زىيادە ، غەمنى ئارتۇق ، دوستلارنى خاراب ، دۈشمەننى خۇشال قىلىدۇ . ئەگەر كىشى ھەر بىر ھادىسىدە سەۋر ئەينىكىگە قارىسا ، ئەلۋەتتە ئۇنىڭدىن مۇراد يۈزىنى كۆرەلەيدۇ .

يەتسە ئاپەت سەۋر قىلغىن ئەي كۆڭۈل ،
سەۋر بىرلە ئىش سەرەنجام تاپقۇسى .

شۇنىڭ ئۈچۈن سىز ھەرقانداق ئىشقا دۈچ كەلسىكىز ، ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىشقا تۈتۈش قىلماق مۇناسىپ كېلىدۇ . چۈنكى قانداق قىلاي دېسىكىز ، كۈچ ـ قۇدرىتىكىز بار ، كېرەكلىك نەرسىلەر سىزدە تەل .

سەندە تۇرسا مالۇدۇنيا ، كۈچ ھەمىشەم ،
ئۇنچىلىك بىر ئىشقا يەمسەن شۇنچە غەم .
چىق بۇ خىلۇەتتىن تىرىشچانلىق بىلەن ،
مۇشكۈلاتنى ھەل قىلىشقا قوي قەدەم .

ـــبەرەھمەنلەر ئېيتقان سۆزدىن ئەگەر بىر ھەرپنى تاغنىڭ قۇلىقىغا ئېيتسا ، خۇددى تۇر تېغىغا نۇر چۈشكەندە پارە ـ پارە بولۇپ كەتكەندەك كۆكسىدە يورۇقلار پەيدا بولۇپ ، تاغنىڭ ژۇجۇدى ھاۋاغا توزۇپ كېتىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭدىن بىر جۈملىنى روشەن كۈندۈز ئاڭلاپ قالسا ، شۇ ھامان ئۇنىڭ رەڭگى زۇلمەتنىڭ قارا رەڭگىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ .

ئاي بۇ غەمدىن قارا كىيمەس ، بولغۇسى يۈزى قارا ،
گەر بۇلۇت بۇغۇسسىدىن قان يىغلىماس ، ئۇ بىھايا .

ـــسەنمۇ ئۇنى ئاڭلىمايلا قوي ، مەنمۇ ئۇنى ئېيتماي ، سەن

ئۇنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمايسەن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

ئىران دۇخت ئۇ سىرنى سوراۋەرگەچكە ، پادىشاھ ئۇنىڭ كۆڭـ
لىنىڭ رىزاسى ئۈچۈن سىرىنى بىرئاز ئىزھار قىلماقچى بولۇپ
شۇنداق دەپتۇ :

— ئۆتكەن كېچە مەن ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈشلەرنى كۆرگەـ
نىدىم . ئۇنىڭ تەبىرىنى بەرەھمەنلەردىن سورىسام : «ئوغۇللىرىڭـ
نى ، ۋەزىرىڭنى ، خوتۇنۇڭنى ، پىل ، تۆگە ۋە ئاتلىرىڭنى گۆھەرـ
دىن كۆز قويۇلغان شەمشەر بىلەن ئۆلتۈرسەڭ ، چۈشۈڭنىڭ زەرـ
رى سەندىن دەپئى بولىدۇ» دېيىشتى .

ئىران دۇخت بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئەندىشە تۇتۇنى ئۇنىڭ دىمىغـ
ىدىن ئۆرلەپتۇ ـ دە ، كۆز بۇلاقلىرىدىن ھەيرانلىق ياشلىرىنى
تۆكۈۋەتكىلى تاس ـ تاسلا قاپتۇ . لېكىن ئۇ ئۆزىنى تەمكىن تۇـ
تۇپ ، جاننى كۆيدۈرگۈچى غەم ـ غۇسسىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، كۆڭـ
لىنى توختىتىپ شۇنداق دەپتۇ :

مەن يوقالساممۇ غېمىم يوق ، سىز سالامەت بولسىڭىز ،
جېنىڭىزغا مەن كەبى مىڭ جان پىدا بولسۇن پىدا .

—بۇ ئىشقا غەم قىلىشىڭىز ھاجەتسىز . چۈنكى ، بەندىلەرنىڭ
جانلىرى سىزنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكىڭىز ئۈچۈن پىدا بولمىسا ،
ئۇنداق جاننىڭ نېمە كېرىكى؟ ئەگەر مۇبارەك تېنىڭىز ئامانلا
بولسا ، ئەھلى ئەۋلاد ، خىزمەتكار ۋە زىننەت ئەسۋابلىرى يەنە
تېپىلىدۇ . ئەمما ، قۇلىقىڭىزدا چىڭ تۇتۇڭكى ، چۈشىڭىزنىڭ يا-
مانلىقى دەپئى بولغاندىن كېيىن ئۇ ئالدامچىلارغا ھەرگىز ئىشەنـ
مەڭ . ئەگەر ئۇلار سىزنى باشقىلارنى ئۆلتۈرۈشكە ئۇندىسە ، ئويلـ
ىنىپ باقماي تۇرۇپ ئىش باشلىماڭ . چۈنكى قان تۆكۈش دېگەن
ناھايىتى قىيىن ئىش . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر ناھەق قان تۆكۈـ
لۈپ قالسا ، ئاخىر رەسۋالىق ۋە شەرمىسارلىق كىيلىپ چىقىدۇ .
ئۇ چاغدا ھەسرەت ـ ندامەتتىن ھېچ پايدا يوق . ۋاقىتنى كەينىگە

ياندۇرۇش ، ئۆلگەننى تىرىلدۈرۈش مەخلۇقنىڭ قۇدرىتى يېتىدىغان ئىش ئەمەس . شۇڭا سىز ، بىزلەر ئۇنداق ئىشنى قىلالمايمىز . بەرەھمەنلەر سىزنى ھەرگىز دوست تۇتمايدۇ . سىز ئۇلارنى ئالىم دەپ ، ئۇلارنىڭ دانىشمەنلىكىگە چوقۇنۇپسىز . ئەمما ئىسلام ھۆكۈمالىرى بولسا : «بەتنىيەت ۋە پەس تەبىئەتلىك كىشىلەر ھەرقانداق ۋەج بىلەنمۇ ئېسىللىق ۋە ياخشىلىق ھالىغا يېتەلمەيدۇ» دېگەن ھۆكمىدە بىر پىكىرگە كېلىشكەن . ئۇنداقلارنى ئىلىم ۋە مال - دۇنيامۇ ھەرگىز ۋاپا ھەم ياخشىلىق سۈپىتى بىلەن زىننەتلىيەلمەيدۇ . چۈنكى ، ئىتنىڭ بوينىغا ئۇنچە - گۆھەرلەرنى ئاسقان بىلەنمۇ ئۇنىڭ نىجىسلىقى ئۆزگەرمەيدۇ . توڭگۇزنىڭ چىشلىرىنى ئالتۇندا قاپلىسىمۇ ئۇنىڭ ئېپلاسلىقى پاكلىققا ئالماشمايدۇ . جوھۇتلار تەۋرانىنى كۆتۈرگەن بولسىمۇ يەنە ئۇنى تاشلىۋەتكەنلىكىنىڭ مىسالى ئەنە شۇ مەنىنى قۇۋۋەتلەيدىغان دەلىلدۇر . ئۇلارنىڭ مىسالى خۇددى ئېشەككە ئوخشايدۇ . يەنى ئېشەك سەپەر يۈكلىرىنى كۆتۈرسىمۇ ، ئۇ يۇك ئۇنىڭغا جاپا - مۇشەققەتتىن بۆلەك پايدا بەرمەيدۇ .

تەنگە ئەلەم ئۇرسا يۇك بولغاي ئېغىر ،
گەر كۆڭۈلگە ئۇرسا بولغاي دەستىگىر .

دانىشمەن دېگەن ھەرقانداق نەرسىنى ئۆلتۇرگىلى بولمىدىغان ئۆتكۈر قىلىچتۇر . گەرچە ئۇلارنىڭ كۆرۈنۈشى گۈزەل ۋە ئەيىبسىز كۆرۈنگىنى بىلەن ، قىلىچ دېگەن ئادەم ئۈچۈن ئەڭ يامان دۈشمەن بولغان نەپسى ھاۋانىمۇ ئۆلتۇرىدۇ ؛ كۆرۈنۈشى كۆرۈمەسىز ، پاكلىقىنى بىلگىلى بولمىسىمۇ ، ئىنسانىنىڭ پۈتۈن شان - شەرىپىنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان ئەقىل بىلەن روھنىمۇ ھالاك قىلىدۇ . قىلىچ دېگەن ئەسلىدە دۈشمەندىن مۇداپىئەلىنىدىغان قورال بولسىمۇ ، بۇ يەردە ئۇ دوستلارنىڭ ئازارىغا ئىشلىتىلىدۇ . پازىل ۋە ھەقىقىي كامىل كىشىلەر بۇ مەنگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دېگەنىكەن :

بەتئېسىلگە ئىلىم - پەن بىلدۈرمە ھېچ ،
كىم قاراقچى ئىلكىگە بەرمە قىلىچ .
مەيلى مەست زەڭگىگە تىغ بەرگىن ، لېكىن ،
ئەسكى ئادەمگە ئىلىم ئۆگەتمىگىن .

ئۇلارنىڭ بۇنداق تەبىر بېرىشتىكى غەرىزى ئۆزلىرىنىڭ قوۋ-
مى ئۈچۈن سىزدىن ئىنتىقامىنى ئېلىشتىن ئىبارەت . ئۇلار ئالدى
بىلەن سىزنىڭ ئورۇنباسار پەرزەنتلىرىڭىزنى كۆز ئالدىڭىزدىن
يىتتۈرۈپ ، ئىككىنچى قېتىمدا دۆلەتنىڭ ئاۋاتلىقى ۋە خەزىنىنىڭ
مەمۇرلۇقى ئۈچۈن جان كۆيدۈرىدىغان شەپقەتلىك بۇزرۇك كىشى-
لەرنى يوقىتىپ ، ئۈچىنچى قېتىمدا جاھاندارچىلىق ئەسۋابلىرى
بولغان پىل ، تۆگە ۋە ئاتلارنى نابۇت قىلىشنى ئويلايتۇ . ئۇلار
سىزنى ئىگە - چاقسىز ، تەنھا قالدۇرۇپ ، سەلتەنىتىڭىزنىڭ
نىزامىغا نۇقسان يەتكەندىن كېيىن ، ئۇلار ئاستا - ئاستا سىزنىڭ
قەستىڭىزگە چۈشىدۇ . شۇندىلا ئۇلار نەچچە يىلدىن بېرى كۆڭلىگە
پۈككەن نىيەتلىرىنى ئاشكارا ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ . ھازىرغىچە ئۇ-
لارنىڭ سىزگە زەرەر يەتكۈزەلمەسلىكى ئۇلارنىڭ ئاجىزلىقىدىن
بولغان . بۇگۈنكى كۈنلۈكتە سىز ئاشۇ چۈش تۈپەيلىدىن ئىختىيا-
رىڭىزنى ئۇلارغا بېرىپ قويۇپسىز . ئۇلار پۈرسەتنى غەنىيمەت بە-
لىپ ، قۇدرىتىنىڭ يەتكىنىچە پادىشاھلىققا ۋە مەملىكەتكە غوۋغا
سېلىپ ، پىتنە ئىشكىنى ئېچىشقا باشلايتۇ . سىز ئەمدى ھوشيار
تۇرۇڭ ، ئۇلارنىڭ ھىيلە - مىكىرىگە ئالدىنىپ قالماڭ .

زامان دۈشمەنلىرىدىن بولما غاپىل ،
ئۇلارنىڭ ھەربىرى مىكىرگە كامىل .
كۆرۈنمەككە قىلۇر ئۇ ئاشىنالىق ،
لېكىن كۆڭلىدە باردۇر بۇزاپالىق .

بەرەھمەنلەرنىڭ سۆزى سىزگە ماقۇل كۆرۈنگەن تەقدىردىمۇ ،

ئۇلارنىڭ سۆزىگە ھەرگىز ئىشەنمەك . ئەگەر ئاڭلاي دېسىڭىز ، كەمىنە ئاجىزەيگىزنىڭ كۆڭلىگىمۇ بىر مەسلىھەت كېلىۋاتىدۇ .

— سۆزۈڭنىڭ ھەقلىكىگە مەندە شۇبھە يوق . كۆڭلۈڭگە كەلگەننى ئېيتقىن ، — دەپتۇ پادىشاھ .

— كاردون ھەكىمنىڭ تەبئىتى سىر ـ ئەسرار نەپەسلىرىنىڭ خەزىنىسى ، — دەپتۇ ئىران دۇخت ، — ئۇنىڭ زېھنى نۇرلۇق جاۋاھىرلارنىڭ كانى . بۇگۈنكى كۈنلۈكتە ئۇ بىر غارنىڭ بۇلۇڭىنى ئۆزىگە ماكان قىلدى . گەرچە ئۇنىڭ ئەسلىي نەسەبى بەرەھەمەنلەرگە يېقىن بولسىمۇ ، ئەمما ئۇ راستچىللىقتا ۋە دىيانەتتە ئۇلاردىن ئەلا ئۇرۇندا تۇرىدۇ . ئەگەر خالىسىڭىز ، ئۇنىڭدىن چۈشلىرىڭىزنىڭ تەبىرىنى سوراڭ . ئۇ ھەقىقىي تەبىر بېرىدۇ . ئەگەر ئۇنىڭ سۆزى بەرەھەمەنلەرنىڭ ئېيتقىنى بىلەن ئوخشاش بولسا ، شۇبھە كۆتۈرۈلىدۇ ـ دە ، ئويلاپ ئولتۇرمايلا ئۇنىڭ ئېيتقىنىغا ئەمەل قىلماق كېرەك . ئەگەر ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىدىن باشقىچىرەك تەبىر ئېيتسا ، روشەن ئەقلىڭىز ئۇ ئىككى سۆزنىڭ بىرىنى تاللىۋالىدۇ ۋە توغرىنى خاتادىن ئايرىۋالىدۇ .

بۇ سۆز پادىشاھقا ماقۇل كېلىپ دەرھال ئاتلىنىپ كاردون ھەكىمنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ . ئۇ ھەكىمگە ئىززەت ـ ئىكرامىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپتۇ ، ھەكىمۇ پادىشاھقا تەزىم بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ :

كۆلبىمىز بولدى بېھىش ئاڭا ھۆر رىزۋان كېلىپ ،
بولدى روشەن كۆزىمىز يۈسۈپى كەنئان كېلىپ .

— بۇ ياققا كەلمەكلىرىگە نېمە سەۋەب بولدىكىن ؟ ئەگەر پەرمان ئەۋەتكەن بولسىلا ، مەن خىزمەتكارلىرى دەرگاھلىرىغا ھازىر بولغان بولاتتىم .

بەندىلىك ، خىزمەت ۋە ياكى ساڭا قۇللۇق ئەيلىمەك ،
بارچىسىنى ماڭا قويغىن ، چۈنكى سەن سۇلتان ماڭا .

مۇبارەك پېشانىلىرىدە غەم ـ ئەندىشە نىشانىسى تۇرىدۇ . نېمە ئەھۋال يۈز بەردىكىن ؟ بايان قىلغان بولسىلا !

پادىشاھ كۆرگەن چۈشلىرىنى ، بەرھەمەنلەرنىڭ بەرگەن تەبىرلىرىنى ھەمدە چارە ئۇچۇن ئۇلارنىڭ بۇيرۇغان ئىشلىرىنى تەپسىلىي بايان قىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان كاردون ھەيرانلىق بېشىنى چايقاپ تەئەججۇپ قولىنى چىشلەپتۇ .

— ئەي شاھىم !— دەپتۇ كاردون ،— سىلى بۇ ئىشتا خاتا قىپتىلا ، چۈنكى بۇنداق سىرنى ئۇنداق تائىپىگە ئېيتىش ياخشى ئەمەس . ھەممە قۇلاق ئەسرار ئاڭلاشقا مەھرەم بولالمايدۇ ئەمەسمۇ ؟ يەنە شۇمۇ مەخپىي قالمىسۇنكى ، ئۇ تەبىرچىلەرنىڭ بۇ ۋەقەگە تەبىر بېرىشكە سالاھىيىتى يوق . چۈنكى ئۇلاردا يا مۇكەممەل ئەقىل ، يا تۇزۇك دىيانەت يوق . مېنىڭ بىلىشىمچە ، بۇ چۈشلىرىدىن سىلىگە شادلىق كېلىدۇ ، ھەممە ئىشلىرى كۆڭۈللىرىدىكىدەك مېڭىپ ، دۆلەتلىرى كۈندىن ـ كۈنگە راۋاج تاپقۇسىدۇر .

پەلەك بولۇپ ئىتائەتمەن ، دەۋرانمۇ قۇل بولغاي ساڭا ،
دۇنياگۈي بولسا پۈتكۈل ئەل ، زامان باققاي مۇرادىڭغا .

ئەمدى مەن سىلىنىڭ ئۇ چۈشلىرىگە باشتىن ـ ئاخىر ياخشى تەبىرلەرنى بېرىپ ، ئۇ ئالدامچىلارنىڭ مىكىر ئوقىنى ھېكمەت قالقىنى بىلەن توسۇۋالاي . ئۇ چۈشلىرىنىڭ تەبىرى مۇنداق : ھېلىقى قۇيرۇقلىرى بىلەن ئۆرە تۇرغان ئىككى قىزىل بېلىق— ئىككى پىل ۋە بىر دانە ياقۇت بولۇپ ، ئۇلارنى سەرانديپ پادىشاھىنىڭ ئەلچىسى ئېلىپ كېلىدۇ . ئۇ ياقۇت شۇنداق چوڭكى ، ئۇنىڭ ۋەزنى تۆت يۈز رىتىلە چىقىدۇ . ئۇنىڭ ئۇستىگە رەڭگى شۇنداق چىرايلىكى ، ئۇ ، ئانارنىڭ كۆڭلى ئۇنىڭ قىزىللىقىدىن رەشك ئېتىپ ھېسابسىز قانغا تولغۇدەك ، ئوتنىڭ شولىسى ئۇنىڭ قىزىللىقىدىن كۈنلۈكى كېلىپ تاش ئارىسىغا يوشۇرۇنغۇدەك گۈزەل . ھېلىقى ئىككى ئۆردەك بىلەن بىر غاز— ئىككى ئات ۋە بىر قېچىر بولۇپ ،

ئۇنى دېھلى پادىشاھى ئەۋەتىدۇ . ئۇ ئىككى ئات شۇنداق چاپقۇر ئاتلاركى ، خۇددى ھاۋا گۇلدۇرلىگەندەك كىشنەيدۇ ، چاقماقتەك تېز چاپىدۇ . ئۆزى ھوشيار ۋە قۇلىقى ئۆتكۇر .

پۇتلىرى گويا ئىرۇر زىبا كۆچەت ،
قۇلىقى تۇرغاي ھاۋادا نەيزىدەك ،
تۇتسا قامچا ، لازىم ئېتىلمەس پەقەت ،
مىنسە ئۇ يۇرگەي كۆڭۈلنىڭ رايىدەك .

قېچىر شۇنداق شوخ ۋە چىداملىق ئىكەنلىكى ، ئوي - دۆڭ ، چوڭقۇردىن خۇددى چاقماقتەك تېز چېپىپ ئۆتۈپ ، تۇۋاقلىرىنىڭ زەربى بىلەن تاشتىن ئوت چىقىرىۋېتىدۇ .

كۇموش ئېگەر ، زەر يۇگەن سېلىنغان ئۇ چاپقۇرغا ،
چەرخ بېغدۇر ئوتلىقى ، كۇن بۇلىقى سۇلىقى .

ھېلىقى پۇتلىرىغا چىرماشقان يىلان بولسا شۇنداق ئۆتكۇر بىر شەمشەر بولۇپ ، جەڭ كۇنىدە ئۇنى شۇنداق شىلتىپ قويىدىغان بولسىلا ، پەلەك دەريا سىدىن قان ئاققۇزۇپ ، ئاسمانىنىڭ ئالماس رەڭلىك سەھىپىسىگە ھېقىق ۋە مارجان پارچىلىرىنى چاچىدۇ .

يېڭىش - زەپەر تاپارسىز شۇ تېغ بىلەن ،
ياق ، شۇ قىلىچ ئۆزى زەپەر تاپقۇچى .

پۇتۇن بەدەنلىرىنى قاپلىغان ھېلىقى قان بولسا ، قىزىل تون بولۇپ ، ئۇنىڭغا جاۋاھىرلاردىن تۇگمىلەر قادالغان ، بۇ تون بىلەن ھېلىقى شەمشەرنى ھەزنە پادىشاھىنىڭ ئەلچىسى ئېلىپ كېلىدۇ .

چۇشلىرىدە مىنگەن ھېلىقى ئاق قېچىر بولسا ، بىر ئاق پىل بولۇپ ، لەشكەر سېپىدە زەبەرجەت خارتۇمىنى باھادىرلارنىڭ قېنى

بىلەن خۇددى قىزىل ياقۇتتەك بويايدۇ . تۆمۈر تاغدىن چىققان ئەجدىها سۇپەتلىك مىخ كەبى چىشلىرى بىلەن ئالەمنى بىرەمدىلا نابۇت قىلىۋېتىدۇ . ئۇ پىل ئەمەس ، گويياكى تۆت تۇياقلۇك بىلەن ماڭىدىغان تاغقا ئوخشايدۇ . ئۇنى ھەجارەگەر سۇلتانى ئەۋەتىدۇ . ھېلىقى باشلىرىدا كۆيگەن ئوت بولسا سەيلان شاھ سىلىگە ئەۋەتىدىغان بىر تاجدۇر . ئۇ تاجنىڭ يۇقىرىقى قىسمىدىكى كۇنگىرىسى ئاسمان قەسىرىنىڭ باش يېپى بىلەن باراۋەر تۇرىدۇ ، ئۇنىڭغا كۆز قويۇلغان گۆھەرلەرنىڭ نۇرى ئۇنى كىيگەن كىشىنىڭ بېشىدىكى ھەر بىر تال مويىنى ئۇنچىلەردىن ياسالغان رىشتىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ .

بېزەلگەن تاج ئىرۇر ئۇ باشتىن - ئاياغ نۇر ،
ئۇنىڭ نۇرى يەردىن تا ئايغا ئۇلىنۇر .

ھېلىقى باشلىرىنى چوقۇغان قۇشنىڭ ئەھۋالى ئازراق بىر ئىچ پۇشۇقىنىڭ يۇز بېرىشىنى كۆرستىدۇ . سىلى بىلەن مېھرىبان يارلىرىنىڭ ئارىسىغا بىر نەچچە كۈن دىل غۇبارى پەيدا بولمىدىكەن ، ئەمما يەنە تېز ئارىدا ياخشىلىشىپ قالمىدىكەنسىلەر . كۆرگەن چۇشلىرىنىڭ راست تەبىرى يۇقىرىدا مەن ئېيتقاندەك . كەينىدىن كۆرگەن چۇشلىرى بولسا ، ئەلچىلەرنىڭ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن سۆزىغا - ئىنئاملارنى يەتتە نۆۋەتتە ئەكىلىپ تامام قىلمىدىغانلىقىنىڭ دەلىلى . سىلى ئۇ سۆزىغلارنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، شادلىقلىرىنى ئىزھار قىلمىدىلا . دۆلەتلىرى ۋە ئۆمۈرلىرى داۋاملىق بەرقارار تۇرىدۇ . ئەمما ، مۇندىن كېيىن ھەرقانداق بەتنىيەت ، نائەھلىلەرنى سىرلىرىغا مەھرەم قىلماسلىقلىرى ھەمدە سىنالغان ئەقىللىق كىشىنى تاپمىغۇچە ھېچ كىشىگە سىرلىرىنى بايان قىلماسلىقلىرى كېرەك .

يۇز قېتىم سىنىماي كىشىنى ، زىنھار ،
قىلماسلىق كېرەكتۇر ساھىبى ئەسرار .

بۇنىڭدىن كېيىن يامان غەرەزلىك كىشىلەرنىڭ سۆھبىتىدىن مۇتلەق پەرھىز قىلغايلا .

سۇنى كۆرگىنىكى نالىلەر ئەيلەر ،
ئاقار يېرى گەر بولسا نالايىق .

پادىشاھ ئۇ بۇزرۇكۋار پىردىن بۇنداق ياخشى تەبىرلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كۆڭلى غەم كىشەنلىرىدىن ئازاد بولۇپ ، دەرھال شۇكرانە ئۇچۇن سەجدە قىلىپ ، ھەكىمگە ئۆزرە بىلەن مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەقتائالا ئىنايەت قىلىپ ، مېنى ھېكمەتلەرنىڭ كانى بولغان سىزنىڭ قېشىڭىزغا كەلتۇرۇپتۇ . نەتىجىدە ، مانا سىزنىڭ ياخشى سۆزلىرىڭىزنىڭ بەركىتىدىن مېھنىتىم راھەتكە ئايلاندى .

شۇكرىكىم ساقايدى كۆڭلۇم دەردۇ ئەلەم رەنجىدىن ،
ئىيسا نەپەس شۇ ھەكىمنىڭ دېمىدىن يەتكەچ شىپا .

شۇنىڭ بىلەن ، پادىشاھ كۆڭلى شادىمان بولغان ھالدا ئوردىسىغا قايتىپتۇ . ھېلىقى ھەكىمنىڭ ئېيتقىنىدەك ، ئەتىسىدىن تارتىپ يەتتە كۈنگىچە پادىشاھلاردىن ئەلچىلەر كېلىپ ، سوۋغا - ئىنئاملارنىڭ بىرىنىمۇ كەم قىلماي پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا يەتكۈزۇشۇپتۇ .

بىر كۈنى پادىشاھ ئىران دۇخت ، پەرزەنتلىرى ۋە پىيلار بىلەن كامالنى بىر خىلۋەت جايغا چاقىرىپ شۇنداق دەپتۇ :

— چۇشۇمنى ئۇ دۇشمەنلەرگە ئېيتىپ بەك چوڭ خاتا ئىش قىلغانىكەنمەن . ئەگەر تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى ، ئىران دۇختىنىڭ نەسىھىتى بولمىغان بولسا ، ئۇ مەلئۇنلارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرى ھەممىمىزنى ھالاك قىلاتتىكەن . ھەرقانداق كىشىگە ئاللا بەرگەن سائادەت مەدەتكارلىق قىلسا ، شەپقەتلىك كىشىلەرنىڭ ۋەزلىرىنى

قوبۇل قىلىپ ، چوڭقۇر ئويلىنىپ بېقىپ ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆزلەپ ، ئېھتىيات شەرتلىرىنى بەجا كەلتۈرىدىغان گەپ ئىكەن . كىشى ھەرقانداق ئىشنى تەدبىرسىزلىك بىلەن قىلسا ئاخىر ۋەيرانلىق گىرداۋىغا بېرىپ قالىدىكەن . ئەمدى ماڭا كەلتۈرۈلگەن ئاشۇ سوۋغىلاردىن ھەر قايسىڭلار ئۆزۈڭلار خالىغانىنى ئېلىڭلار . ئەگەر ئۇلار كەلمىگەن بولسا ، جېنىڭلارغا خەۋپ يېتىش ئېھتىمالى بار ئىدى .

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ پىيلار ،— ھادىسات ئوقى ئېتىلغاندا ، كەمىنە قۇللىرى سىلىنىڭ ئەزىز جانلىرىغا قالقان بولۇشىمىز كېرەك . مەن بۇ بېشىمنى پەقەت سىلىنىڭ چوگەنلىرىگە توپ بولۇپ بېرىش ئۈچۈنلا ساقلايمەن . بۈگۈن ئەمدى ئۇ تەۋەررۈكلەر بىلەن بىزنىڭ بېشىمىزنى كۆككە يەتكۈزىدىغان بولدىلا . ئۇنداقتا بۇ زامانىمىزنىڭ مەلىكىسىنى بىزدىن بۈرۈنراق خۇشال قىلغايلا . چۈنكى بۇ ئىشتا ئۇنىڭ تۆھپىسى ھەممىدىن زور بولدى . ھەدىيىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرى بېزەكلىك تاج بىلەن تون ئىكەن ، مەلىكە ئۇلاردىن قايسىسىنى خالىسا ، شۇنى بەرگەيلا .

پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىپ ، خىلۋەتخانىسىدىن چىقىپ ھەرەم سارىيىغا كىرىپتۇ . ھەرەمدە پادىشاھنىڭ بەزم ئەترۇز ئىسىملىك بىر كېنىزىكى بار ئىكەن . ئۇ شۇنداق ساھىبجامال ئىكەنكى ، قۇياش ئۇنىڭ چىرايىدىن شەرم - ھايا قىلىپ ، مەغرىب پەردىسىگە يوشۇرۇنىدىكەن ؛ گۈل ۋاراقلىرى ئۇنىڭ يۈزىدىن خىجالەت بولۇپ ، زۇمرەت نىقابى ئىچىگە پىنھان بولىدىكەن .

ئاغزى زەررە ، يۈزى كۈن ، قاشى ھىلال ،
ھۆسنى ئىدى خۇددى گۈلزارى جامال .
كۈلكىسى قەنت ئىدى ھەم سۆزى شېكەر ،
قامىتى شېكەر قومۇشتىن مۆتىۋەر .
نازى بىرلە خۇشخۇيلۇقى شۇنچە ئۆز ،
قويماتتى ئۇ كۆڭۈل يارىشىغا تۆز .

ئۇنىڭغىمۇ پادىشاھنىڭ چىن كۆڭلىدىن مەيلى بار ئىكەن. ئەگەر ئىران دۇخت ھۆسن لاتاپەتتە جاھانغا مەشھۇر دېيىلسە، بۇ كېنىزەكمۇ ياخشىلىق ۋە خۇش پېئىللىقتا ۋايىغا يەتكەنىكەن. شۇڭا پادىشاھ بىر كېچىسى ئىران دۇختنىڭ يېنىدا قونسا، يەنە بىر كېچىسى بەزم ئەپرۇزنىڭ قېشىدا قونىدىكەن. ھېلىقى ھەدىيىلەرنى بېرىدىغان ۋاقتىدا پادىشاھ:

— تاج بىلەن تۇندىن بىرىنى ئىران دۇخت، بىرىنى بەزم ئەپرۇز ئالسۇن، — دەپتۇ.

ئىران دۇخت پادىشاھتىن بۇ ئىجازەتنى ئالغاندىن كېيىن: «ۋەزىر قايىسىڭا ئىشارەت قىلسا شۇنى ئالاي» دېگەن نىيەتتە ۋەزىرگە قاراپتۇ. پىيلار كۆز ئۇچى بىلەن تون تەرەپكە ئىما قىپتۇ. ئىران دۇخت تونىنى ئالماقچى بولۇپ، پادىشاھقا قاراپتۇ. ۋەزىرنىڭ ئىشارەت قىلغىنىنى پادىشاھنىڭ كۆرۈپ قالغانلىقىنى پەملەپ، «پادىشاھ بەتگۈماندا بولۇپ قالمىسۇن» دەپ ئويلاپ، دەرھال تونىدىن رايىنى ياندۇرۇپ تاجنى ئاپتۇ. پىيلارمۇ: «ئىران دۇختقا قىلغان ئىشارىتىمنى پادىشاھ سەزمەي قالسۇن» دەپ تون تەرەپكە كۆزىنى ئالغاي قىلىپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن پىيلار پادىشاھ ھېيلارنىڭ خىزمىتىنى قىرىق يىل قىلغان بولسىمۇ ھەر قېتىم ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولغاندا، پادىشاھ ئاشۇ ۋاقىتتىكى ئىشتىن گۇمان قىلىپ قالمىغىيتتى دەپ، ئالغاي قاراپ ئولتۇرىدىكەن. ئەگەر مەلىكە بىلەن ۋەزىر شۇ قېتىمدا ئاقىللىق ۋە زېرەكلىك قىلمىغان بولسا، ئىككىلىسىنىڭ جېنى جەھەننەمگە ئۇزىتىلار ئىكەن. ئىران دۇخت تاجنى كىيىپ بېشى ئۇستۇن بوپتۇ. بەزم ئەپرۇز قىزىل تون بىلەن يۇزىنى گۈل رەڭ قىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئىككىلىسى ئۆز كۆڭلى خالىغانىنى ئاپتۇ.

پادىشاھنىڭ ئىران دۇختنىڭ ھۇجرىسىغا بېرىپ قونۇش نۆۋىتى كەلگەندە، دىلىنى ئۆزىگە باغلىغۇچى زۇلفىنى چۈۋۈپ ئولتۇرغان ئىران دۇخت بېزەكلىك تاجنى بېشىغا تاقاپ، ئالتۇن تاۋاقتا ئاش ئەكېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ.

چېچىدىن چېچىپ ئىپار بۇيىنى ،
تامغۇزۇپ يۇزىدىن ھايات سۈيىنى .

پادىشاھ ئاشقا ئەمدىلا لوقما سېلىشىغا ، بەزم ئەپرۇز قىزىل تونىنى كىيىپ ، ھۆسنىنى گۈلدەك ئېچىلدۇرۇپ ، چىرايىنى ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك نامايان قىلىپ كىرىپ كەپتۇ .

قىزىل رەڭلىك لىباسنى كىيىدى دىلبەر ،
دېگىنكى لالىدىن تون كىيىدى ئەر ئەر[1] .
كۆزلىرى گەر كامان ئاتسا كۆڭۈلگە ،
ئىككى قاشى ئوق ئاتاتتى يۈرەككە .

پادىشاھ ئۇنىڭ دىلىنى مەھلىيا قىلغۇچى گۈزەل ھۆسن - جامالىنى كۆرۈپ ، ئىختىيارىنىڭ تىزگىنىنى قويۇپ بېرىپتۇ - دە ، تەھسىن تىلى بىلەن ئۇنىڭغا :

ئەي يۈزۈڭ خۇددى قىزىل گۈل ، قەددىڭ گويا سەرۋى بەس ،
سەرۋى بىرلە گۈل تاپالماس كۆزلىرىڭ كەبى نەرگەس .

— بۇ كېلىشىڭ بىلەن كۆڭلۈمنىڭ شادلىق ئىشىكىنى ئېچىپ ، سەۋر خامىنىمنى شامالغا سورۇدۇڭ ، سېنىڭ كەلگەنلىكىڭگە بەختىمۇ «مەرھابا» دەۋاتىدۇ ، — دەپ ، شۇئان يەنە ئىران دۇختقا قاراپ :

— سەن كىيگەن بۇ تاج ئەسلىدە بەزم ئەپرۇزغا لايىق ئىكەن ، ئۇنى ئۆز دەرىجەڭگە قارىماي ئاپسەن ، — دەپتۇ .

ئىران دۇخت بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، يۈرىكى رەشك ئوتىدا پۈچۈلىنىپ ، تاقىتىنىڭ خامىنىغا ئوت تۇتىشىپ ، دىمىغىدىن تۈتۈن چىقىپتۇ . ئۇ خۇددىنى بىلمەي قولىدىكى ئاشنى پادىشاھنىڭ بېشىغا

① ئەر — ئارچا دەرىخى .

ئېتىپتىكەن ، پادىشاھنىڭ يۈزى ۋە ساقاللىرى بۇلغىنىپ كېتىپتۇ . پادىشاھ كۆرگەن يەتتىنچى چۈشىگە ھەكىمنىڭ تەبىر بەرگىنىدەك «ئىران دۆخت بىلەن ئىككىنچى ئارىسىغا بىر مەزگىل سوغۇق-چىلىق چۈشىدۇ» دېگىنى ئەنە شۇ بوپتۇ . بۇ ھالنى كۆرۈپ پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ دەرھال پىيلارنى چاقىرىپ :

— بۇ بىئەدەپ نادانىنى ئاچىقىپ ئۆلتۈرۈڭەت . بىر ساۋاق بولسۇنكى ، خوتۇنلار بۇنداق ئىشنى ئىككىنچى قىلمايدىغان بولسۇن ، — دەپ بۇيرۇپتۇ .

پىيلار مەلىكىنى ئېلىپ چىققاندىن كېيىن ئەندىشە قىلىپ : «بۇ ئىشتا ئالدىراقسانلىق قىلسام ياخشى بولمايدۇ . چۈنكى بۇ خوتۇننىڭ دانىشمەنلىك ۋە ئەقىل - پاراسەتتە تەڭدىشى يوق . بىز بىرنەچچە كىشى بۇنىڭ تەدبىرىنىڭ بەرىكىتى بىلەن بالادىن نىجات تاپتۇق . پادىشاھ پات ئارىدا بۇ ھۆكمىدىن پۇشايمان قىلىپ ، ئۆز بۇيرۇقىدىن تېنىڭىلىشىمۇ مۇمكىن . شۇڭا پادىشاھنىڭ بۇ ئەمرىنى ۋاقتىنچە ئىجرا قىلماي ، ئوبدان ئويلاپ ئاندىن بىر تەرەپ قىلسام ئاقىۋىتى ياخشى بولىدۇ .

تەپەككۇر بىرلە ئىش قىلغايسەن ئۇدا ،
كېيىنكى مەنپەئەت كەلمەس ئالدىدا .

شۇڭا مەن بىرنەچچە كۈن جىم تۇرۇپ تۇراي . ئەگەر پادىشاھ نادامەتكە قالسا ، ئەينى مۇددىئانىڭ ئۆزى شۇ . ئەگەر ئۆز پەرمانىدا مەھكەم تۇرسا ، ئۇنى قاچان ئۆلتۈرسە بولىۋېرىدۇ . مەن خانىشنى ئۆلتۈرمەي ، جېنىنى ئامان ساقلىسام ، بۇنىڭدىن ماڭا ئوچ مەنپەئەت تېگىدۇ . بىرى ، مەيلى كىم بولسۇن تىرىك قېلىشىغا سەۋەب بولسام ، ساۋاب تاپىمەن . ئىككىنچىسى ، ئەگەر پادىشاھ پۇشايمان قىلىپ قالسا ، ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئالغان بولىمەن . ئۇچىنچىدىن ، شۇنداق ئەقىللىق خانىشنى سالامەت ساقلىيالىسام ، پۈتۈن مەملىكەت ئەھلىنىڭ ھەممىسىنى مىننەتدار قىلىمەن . چۈنكى ئۇنىڭ دانا

تەدبىرلىرىنىڭ مەنپەئىتى ۋە ياخشى ئەخلاقىنىڭ ئېھسانى ھەممە خالايىققا يېتىدۇ» دەپ ئويلاپتۇ .

شۇنىڭ بىلەن ، خانىشنى كېنىزەكلىرى بىلەن بىللە ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ ، ھويلىسىدىكى بىر مەخپىي ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ، كېنىزەكلەرگە : «بۇ زامانىمىزنىڭ خانىشنى ياخشى قوغداپ ، ئوبدان ئىززەت - ئىكرامىلارنى قىلىڭلار» دەپ تاپىلاپتۇ . ئۆزى بولسا بىر قىلىچنى قانغا بوياپ پادىشاھنىڭ قېشىغا بېرىپ :

— ئۇ بىئەدەپنى مۇشۇ شەمشەر بىلەن ئۆلتۈردۈم ، پەرمانلىرىنى نۇقسانسىز بەجا كەلتۈردۈم ،— دەپتۇ .

ۋەزىر بېرىپ كەلگۈچە ئارىلىقتا پادىشاھنىڭ كۆڭلى سەل تەسكىن تاپقانىكەن . ئۇ ۋەزىردىن مەلىكىنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ ھەمدە قانلىق قىلىچنى كۆرۈپ ، ئۇنى ئۆلتۈرگىنىگە مىڭ-بىر پۇشايمان قىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز - ئۆزىگە : «جاھانىنىڭ ئىشى شۇ ئىكەن - دە ! ئۇ ھۆسن - جامالدا تەڭداشسىز ، ئەقىل - ئىدراكتا بەر كامال ئىدى . ھەي بەختۇي ئەپس ، ياۋاش - يۇمشاقلىقنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، كىچىككىنە بىر گۇناھ بىلەن مەھبۇبەمنى زايە قىلدۇرۇۋەتتىمىڭ ، ۋادەرىغ ، مەن ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇماي ، ياۋاشلىق سۈيى بىلەن غەزەپ ئوتىنى ئۆچۈرگەن بولساممۇ بوپتىكەن !»

غەزەپ ئوتىنى ئۆرسا گەر ،
ئەقىل - دانىشنى بىگۇمان ئۆرتەر .
قايسىبىر ئوتكى ئوتۇننى پۈتۈن ،
چىقىرار ياكى چىقارماس تۈتۈن .

دەپ نادامەت چېكىپتۇ . لېكىن كۆڭلىدىكىنى سىرتقا بىلىندۈرمەپتۇ . ۋەزىر ئاخىر پادىشاھنىڭ چىرايىدىن نادامەت ئالامىتىنى سېزىپ ، شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي شاھىم ، نېمە ئۈچۈن غەم يەۋاتىدىلا ؟ ئانقان ئوقنى

ياندۇرغىلى ، زەر - زېۋەر[1] سەرپ قىلىپمۇ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرگىلى بولمايدىغۇ ؟ بىھۇدە غەم جاننى كاۋاپ ، تەننى خاراب قىلىۋېتمىدۇ . جاھاندا : «پادىشاھ ئۆزى قىلغان ھۆكمىدىن پۇشايمان قىپتۇ» دېگەننى ئاڭلىغان ئادەم بارمۇ ؟ بۇ ئىش يۇز بېرىشتىن ئىلگىرى سەۋر - تاقەتلىك ، چىدامچان بولغان بولسىلىمۇ ياكى يەمەن پادىشا- ھىغا ئوخشاش غەزەپلىرىنى بېسىۋالغان بولسىلىمۇ بۇنداق نادامەتكە قالماس ئىدىلە . ئەگەر ئاڭلىغۇلىرى كەلسە ، مەن سىلىگە ئۇنىڭ قىسسىسىنى ئېيتىپ بېرەي .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ ھىيلار .

— يەمەن پادىشاھلىقىدا ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر پىيلار .

يەمەن پادىشاھىنىڭ ھېكايىسى

يەمەن پادىشاھلىقىدا ئۆزى قېرى ، لېكىن بەختى ياش ، ئەقلى روشەن ، تېنى ساق بىر پادىشاھ بار ئىكەن ، پۈتۈن دۇنيانى ئوراپ تۇرغان ئاسمان شۇنچە نۇرغۇن كۆزلۈك بولۇپ تۇرۇقلۇق ھەمدە شۇنچە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن تۇرۇقلۇقمۇ ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان جاھان ئاپتىپىنى كۆرمىگەنىكەن . بۇ كونا روزغارمۇ شۇنداق قېرى قۇلاق تۇرۇقلۇقمۇ زامان سەھىنىسىدە ئۇنىڭدەك يەنە بىر جاھاندار بارلىقىنى ئاڭلىمىغانىكەن .

بەزمە ۋاقتىدا قۇياشتەك گويا ،
ئۇرۇش ۋاقتىدا خۇددى ئەجدىھا .
جاھاننى قىلغان ئەدلى بىرلە رام ،
چەرخ ئاڭا بەندە ، زامانە غۇلام .

ئۇ پادىشاھ شىكارغا ناھايىتى ئامراق بولغاچقا ، تولا ئۆمرىنى

---

① زېۋەر — بېزەك ، يارىشىق .

شكار بىلەن ئۆتكۈزىدىكەن . بىر كۈنى ئۇ شكارغا چىققاندا ، ئۇۋ جانۋارلىرىنى ئىزدەپ ھەر تەرەپكە چېپىپ باققان بولسىمۇ ھېچ- بىر جانۋار نەزىرىگە يولۇقماپتۇ . شۇڭا ئۇ ئاشۇ ھەيرانلىق بىلەن ئۈيان - بۈيان كېزىپ يۈرۈپتۇ . شۇ كۈنى ، ناھايىتى نامرات ۋە يوقسۇللۇقىدىن كېيىكنىڭ تېرىسىنى ئۈچىسىغا يېپىنىۋالغان بىر كىشى جېنىنى قامداش ئۈچۈن تىكەن چېپىشقا جاڭگالغا چىققاند- كەن . ئۇ كىشى ئۇ دەشتتە تىكەننى يۇدۇپ كەلگۈچە ھېرىپ قال- غاچقا ، ئۈچىسىدىكى يۈكنى يېنىدا قويۇپ ئارام ئېلىش ئۈچۈن يېتىپتۇ . پادىشاھ يىراقتىن بۇنى كۆرۈپ «كېيىك يانقان ئوخشاي- دۇ» دەپ گۇمان قىلىپ ، ساداقتىن دەرھال ئوقنى ئېلىپ شۇ تەرەپكە ئېتىپتۇ .

قىلدى خاتا ، ئوقى خاتا قىلمىدى ،
باردى بالا كەبى ، ھايا قىلمىدى .
ببرىپ گويا كۆكتىن چۈشكەن چاقماقتەك ،
بولدى شەپەق دېگىز ئىچىگە غەرق .

پادىشاھ ببرىپ قارىسا ، بىر بىچارە ئوقتا يارىلىنىپ يانقۇ- دەك . پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ ئىنتايىن كۆڭلى يېرىم بولۇپ ، مالا- مەت تىرىنقى بىلەن نادامەت يۇزىنى تاتىلاپتۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تىكەنچىگە ناھايىتى كۆپ ئۆزرىلەرنى ئېيتىپ ، داۋالىنىشى ئۈچۈن مىڭ دىنار پۇل ببرىپ ، خىجىل بولغان ھالدا شەھەرگە قايتىپ كېتىپتۇ . يول ئوستىدە ، ئۆزىنىڭ تەقۇادارلىقى ۋە تائەت - ئىبادىتى ، تەۋپىق ، كارامىتى بىلەن داڭق چىقارغان بىر زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا چۈشۈپ ، زاھىتتىن بۇ دۇنيانىڭ سائا- دىتى ۋە ئاخىرەتنىڭ نىجاتىغا سەۋەب بولغۇدەك بىر نەسىھەت بېرد- شىنى ئۆتۈنۈپتۇ .

— ئەي پادىشاھ ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ دۆلەت - سائادىتىگە سەۋەب بولىدىغىنى ئاچچىقىنى يوتۇش ۋە سەۋر قىلىشتۇر .

غەزىپىگە كىم گەر بېسىق بەرمەس ،
ئىنسان رەسمىدە ئۇ ئادەم ئەمەس .
ئاچچىقىڭنىڭ ئاساۋ ئېتى بولسا شاش ،
تىزگىنىنى تارت ، ئۇنى قىلغىن ياۋاش .

دەپتۇ زاھىت خۇددى كەشپى كارامەت قىلغاندەكلا .

— سەۋر قىلىش ۋە ئېغىر - بېسىق بولۇشنىڭ ياخشى سۈپەت ئىكەنلىكىنى بىلدىم ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — ئەمما غەزىپىم كەلگەن چاغدا ئەقلىمنىڭ يۈزى يېپىلىپ قېلىشىمۇ مۇمكىن . شۇنداق چاغدا ياۋاشلىقنى غەزەپنىڭ ئۈستىدىن غالىب قىلالماسمەنمىكىن ؟

— ئۇنداق بولسا مەن ساڭا ئۇچ پۇتۇك پۈتۈپ بېرەي ، — دەپتۇ زاھىت ، — ئۇلارنى بىر ئىشەنچلىك خاس كىشىگە بەرگىن . ئۇ كىشى ئۇنى ساقلىسۇن . قاچانكى سېنىڭ بىر ئىشقا غەزىپىڭ كەلسە ، ئۇلاردىن بىرىنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرسۇن . ئەگەر ئۇنى كۆرۈپ ئاچچىقىڭ بېسىلمىسا ، يەنە بىرىنى كۆرسەتسۇن . ئەگەر ئۇنىڭ بىلەنمۇ ئىنسابقا كەلمىسەڭ ، ئۇچىنچى پۈتۈكىنى كۆزۈڭنىڭ ئۈدۈلىدا تۇتسۇن . مۇشۇ ۋاستە بىلەن ئاچچىقىڭ ۋە غەزىپىڭ شەپقەتكە ۋە مۇلايىملىققا ئالمىشىپ ، غەزىپىڭنىڭ قاراڭغۇلۇقى كېتىپ ، ياۋاشلىقىڭنىڭ روشەنلىكى كەلسە ئەجەب ئەمەس . چۈنكى دىۋە كەتسە پەرىشتە كېلىدۇ ئەمەسمۇ ؟

بۇ سۆزدىن پادىشاھنىڭ كۆڭلى بەك خۇش بوپتۇ . شۇ چاغدا زاھىتمۇ ئۇچ پارچە پۈتۈكنى يېزىپ بېرىپتۇ . پادىشاھ ئۇلارنى مۇلازىملىرىدىن بىرىگە بېرىپتۇ . بىرىنچى پۈتۈكتە : «قۇدرىتىڭ بارىدا ئىختىيارىڭ تىزگىنىنى نەپسى ھاۋانىڭ ئىلكىگە بەرمە ، چۈنكى ئۇ سېنى ئەبەدىي ھالاكەتكە باشلايدۇ» دېيىلگەنىكەن . ئىككىنچى پۈتۈكتە : «ئاچچىقلانغان ۋاقتىڭدا ئالدىڭدىكى ئاجىزلارغا رەھىم قىلغىن . شۇنداق قىلساڭ ، ئاخىر بىر كۈنى ساڭىمۇ رەھىم قىلىدۇ» دېيىلگەنىكەن . ئۈچىنچى پۈتۈكتە بولسا : «ھۆكۈم يۈرگۈزۈشتە شەرئىەتنىڭ سىرتىغا چىقما ، ئىنسانىي تاشلىما» دېيىلگەن .

نەچچە كۈن ياشىساڭ جاھاندا ، زىنھار ،
ياۋاشلىق قىلغىنكى بولما دىل ئازار .
كىشىنى يىغلىتىپ بولمىغىن خەندان ،
سېنىڭمۇ كۆزلىرىڭ بولغۇسى گىريان .
قەسىرىگگە كۆڭلۈڭنى مەغرۇر ئېتەرسەن ،
نە پايدا ، ئاخىرى تاشلاپ كېتەرسەن .

پادىشاھ زاھىت بىلەن خوشلىشىپ ، ئۆز ئوردىسىغا قايتىپ كەپتۇ . شۇنىڭدىن تارتىپ پادىشاھ ھەر قېتىم بىرەرسىگە غەزەپلەنگەندە ، مۇلازىملار ئاشۇ پۈتۈكنى ئۇنىڭغا كۆرسەتسىلا ئاچچىقىدىن يانىدىكەن . شۇ سەۋەبتىن كىشىلەر پادىشاھنى «پادىشاھى زىلرەقاع»[1] دەپ ئاتىشىدىغان بوپتۇ .

ئۇ پادىشاھنىڭ ناھايىتى چىرايلىق ، خۇلقى يېقىملىق ، ياقۇت لەۋلىك ، كۈمۈش تەنلىك ، تۈتى تىللىق ، مېڭىشى كەكلىكتەك چىرايلىق بىر كېنىزىكى بار ئىكەن .

جاننى ئالغان دىلرەبا ـ مەھۇەش ئىدى ،
خۇش چىرايلىق مۇشكى بۇي دىلكەش ئىدى .

چىن دىلبەرلىرى ئۇنىڭ زۇلفىنىڭ بەندىگە گىرىپتار ئىكەن ، كەشمىر سەنەمگۈلىرى ئۇنىڭ غەمزە ئوقى بىلەن دىلى جاراھەت ئىكەن .

كىم كۆرۈپتۇ ئۇ مالاھەتنى ، يۈزۈڭدە بولمىسا ،
قايدا باردۇر ئۇ لاتاپەتكىم سۆزۈڭدە بولمىسا .

ئۇنىڭ ھۆسنىنىڭ ئەھۋالى ئىپپەت بىزىكى بىلەن زىننەتلەنگەن ، ئەخلاقىنىڭ جامالى پاكىزلىق زىننىتى بىلەن جابدۇلغان

① زىلرىقاع — پۈتۈك ئىگىسى ، مەكتۈپ ئىگىسى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ .

بولغاچقا ، پادىشاھنىڭ كۆڭلى ئۇنىڭغا شۇ قەدەر مايىل ئىكەنكى ، بىر دەملىك ئىشرەتكىمۇ ئۇنىڭسىز كىرىشمەيدىكەن . پادىشاھنىڭ كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغانلىقىنى كۆرگەن خوتۇنى رەشكىتىن تاقىتى تاق بولۇپ ، ئىزتىراپى ھەددىدىن ئېشىپ ، بىر ھىيلە ئىشلىتىپ يا پادىشاھنى ، يا ئاشۇ كېنىزەكنى ئۆلتۈرۈش خىيالىنى قىلىدىكەن . شۇڭا ئۇ ئاخىر بۇ سىرنى پەردازچىغا بايان قىپتۇ .

— بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى مەن قىلىمەن ، — دەپتۇ پەردازچى ، — مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى ، پادىشاھنى ئۆلتۈرۈشمىز كېرەك . ئەگەر كېنىزەكنى ئۆلتۈرسەك ، پادىشاھ قاتتىق سۈرۈشتە قىلىپ ، قاتىلىنى تېپىپ قىساس ئالىدۇ . ئېيتقا ، پادىشاھ كېنىزەكنىڭ نەرىگە بەكرەك ئامراق ؟

— مەن پادىشاھنىڭ كۆپرەك ئۇنىڭ ئېتىكىگە سۆيىدىغانلىقىنى كۆردۈم ھەمدە :

نە قىلاي جەننەتنىڭ ئالمىلىرىنى ،
ماڭا بەس ، بولسا بۇ ئالمىدەك ئېتىك .

دەپ بېيىت ئوقۇغانلىقىنى ئاڭلىدىم ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ پادىشاھنىڭ خوتۇنى .

— ئۇنداق بولسا ئىشىمىز ئاسان بولغۇدەك ، — دەپتۇ پەردازچى ، — ماڭا بىر ئاز زەھەر ، كىچىككىنە نىل بېرىڭ . مەن زەھەرنى نىل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئېزىپ ، بىر قۇتىچىغا سېلىۋالاي . كېنىزەكنىڭ قېشىغا بارغاندا ، ئۇ زەھەر ئارىلاشقان نىلدىن ئۇنىڭ ئېتىكىگە بەش ـ ئالتە خال چېكەي ، پادىشاھ مەست كەلگەندە ، ئاشۇ زەھەرگە ئاغزىنى تەگكۈزىدۇ ـ دە ، جان بېرىدۇ . شۇنىڭ بىلەن سەن غەمدىن خالاس بولىسەن .

بۇ تەدبىردىن پادىشاھنىڭ خوتۇنىنىڭ كۆڭلى شاد بولۇپ ، پەردازچى كەمپىر بۇيرۇغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بە-

رىپتۇ . ئۇ مەككار قېرى ئۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ ، كېنىزەكنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭغا پەرداز قىلغان بولۇپ ، ئېڭىكىگە ھېلىقى قۇتىچىدىن ئالغان نىل بىلەن بىر نەچچە خال چېكىپتۇ .

ئالمىدەك خۇش رەڭ ئېڭەككە بولدى پەيدا نەچچە خال ،
شۇ ئېڭەكنى ھەر بالادىن ئاسرىغايسەن يا خۇدا .

پادىشاھنىڭ ھەرەمخانىغا قارايدىغان بىر قۇلى بار ئىكەن . ئۇ تاسادىپىي ھالدا خانىش بىلەن پەردازچىسى ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان گەپ - سۆزلەرنى بىر دالدىدا تۇرۇپ ئاڭلاپ قاپتۇ . كېيىن يەنە پەردازچىنىڭ كېنىزەككە خال چەككەنلىكىنىمۇ كۆرۈپ قاپتۇ . ئۇ بۇ ئەھۋالنى پادىشاھقا مەلۇم قىلاي دېسىمۇ ، پادىشاھ مەست بولغاچقا ئېيتالماپتۇ . ئەمما ئۇ پادىشاھنىڭ كېنىزەكنىڭ ئېڭىكىگە سۆيمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەرھال بېرىپ ، كېنىزەكنىڭ ئېڭىكىنى سۈرتۈشكە باشلاپتۇ . بۇنى كۆرگەن پادىشاھ : «قۇل كېنىزەككە چاقچاق قىلىپ ئۇنىڭ ئېڭىكىنى تۇتۇۋاتىدۇ» دەپ گۇمان قىلىپ رەشك ئوتى جېنىغا تۇتىشىپتۇ - دە ، شەمشەرنى ئېلىپ قۇلغا تەڭلەپ بولغۇچە قۇل قېچىپ چىقىپتۇ . پادىشاھ شەمشەرنى كۆتۈرگەن ھالدا كەينىدىن قوغلاپ چىقىپتۇ . خاس ئىشەنچلىك كىشىلىرى قولىدا پۈتۈكلەرنى تۇتقان ھالدا تۇرغانىكەن ، ئۇلار پادىشاھنىڭ غەزەپلىك ھالىنى كۆرۈپ بىر پۈتۈكنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپتۇ . پادىشاھنىڭ ئاچچىقى بېسىلمىغانىكەن ، ئىككىنچى پۈتۈكنى تۇتۇپتۇ ، ئۇنىڭ بىلەنمۇ غەزەپ ئوتى پەس بولمىغانىكەن ، ئۇچىنچى پۈتۈكنى كۆرسىتىپتۇ . بۇنىڭ بىلەن پادىشاھنىڭ غەزىپى پەسىيىپتۇ ۋە يۈمشاق ئاۋاز بىلەن قۇلنى ئالدىغا چاقىرىپ سوراپتۇ :

— ئۇنداق قىلىشقا قانداق جۇرئەت قىلدىڭ ؟

قۇل كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىنى راستى بىلەن بايان قىلغانىكەن ، پادىشاھ خوتۇنىدىن نېمە ئۈچۈن ئۆزىگە زىيانكەشلىك قىل-

ماقچى بولغانلىقىنى سوراپتۇ . خوتۇنى ئۆز قىلمىشىدىن تېنىۋېلىپ پادىشاھقا :

— ئۇ ئەبلەخ يالغان ئېيتىپتۇ . مەن سېنى ئۆلتۈرمەن دەپ ئۆز دۆلىتىمنىڭ بىناسىنى ئۆزۈم يېقىتىمەنمۇ ؟ مەنمۇ ئۇ ئىپلاس قۇلنىڭ كېنىزىكىڭ بىلەن ئۇيناشقانلىقىنى كۆپ قېتىم كۆرگەنىدىم . ئەمما باشقىلارنىڭ : «بۇ ئىشنى ئۆز قورسىقىدىن چىقىرىپ ئۇنىڭغا بوھتان قىلدى» دېيىشىدىن قورقۇپ ، ساڭا ئېيتالمىغانىدىم . خۇداغا شۈكۈر ، ئەمدى ئۇ ئىشنى كۆرۈپسەن . بەس ، ئەمدى ئۇ قۇل بىلەن كېنىزەكنى دەرھال ئۆلتۈرۈۋەت ، ھەرگىز كەينىگە سۇرمە . سىياسەتتە تەخىر قىلىش پادىشاھلارنىڭ ھەيۋىتىگە زىيانلىق .

تىكەننىڭ بار ئىرۇر ئازارى چەندان ،
ئۇنى سەن قىلمىغىن قوينۇڭدا پىنھان .

دەپتۇ .

— پادىشاھىم ، ھېلىقى زەھەر ئارىلاشتۇرۇلغان نىل ھېلىمۇ بار . ئەگەر ئۇنى تاپقۇزسىلا كىمنىڭ سۆزىنىڭ توغرىلىقى ئايدىڭلىشىدۇ ،— دەپتۇ قۇل .

پادىشاھ پەردازچى كەمپىرنى قۇتىچە بىلەن بىللە تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ . كەمپىر كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن پەردازچىغا قۇتىدىكى نىلدىن ئازراق يېگۈزگەنىكەن ، بىردەمدىلا ئۆلۈپ قاپتۇ . ئىش ھەقىقىتى ئايان بولغاندىن كېيىن پادىشاھ خانىشنى زىندانغا ساپتۇ ، قۇلنى ئازاد قىلىپ ئۇنىڭغا بىر شەھەرنى ئىنئام قىپتۇ . ئەنە شۇ پادىشاھ ياۋاشلىق ۋە ئېغىر ـ بېسىقلىقنى ئۆزىگە كەسىپ قىلغانلىقى ئۈچۈن ، بەتنىيەتلەرنىڭ ئەنە شۇنداق ھىيلە ـ مىكىرلىرىدىن ساقلىنىپ ، خەتەردىن ئەمىن قاپتۇ .

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى ، پادىشاھ بولغان كىشى ھېچقانداق ئىشتا ئالدىراقسانلىق قىلماسلىقى ۋە ئويلانماس-

تىنلا ھۆكۈم چىقارماسلىقى كېرەك .

شاھ يارلىقى سۇ ۋە ئوتتەك جاھاننى ،
قىلغۇسىدۇر بىردەم ئىچىدە خاراپ .
ھۆكۈم ئەگەر شۇنداق بولسا ، سۇلتانغا ،
جايىز ئەمەس ئىش قىلىشتا ئىزتىراپ .

— مەن تازا ئاچچىقلانغان ۋاقتىمدا ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇپ خاتا قىلدىم ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — شۇنى بىلگەندىن كېيىن سەن بول-ساڭمۇ ئالدىراقسانلىق قىلمىغان بولساڭ ، تەخىر قىلغان بولساڭ بوپتىكەن .

— بىر خوتۇننى دەپ مۇنچىۋالا خاپا بولۇپ كېتىشلىرىڭ نېمە ھاجىتى ؟ ئەمدى كېنىزەكلىرى بىلەن كۆڭۈل ئېچىپ ئۆتۈۋەرمەملا .

سەرۋى قەد يوقالسا نازىنىن يار بار ،
گەر لالە توزۇسا ياسىمەن ھەم بار .

دەپتۇ ۋەزىر .

پادىشاھ ۋەزىرىنىڭ بۇ سۆزىدىن ئىران دۇختىنى راستىنلا ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ پەملەپ ، چوڭقۇر ئاھ ئۇرۇپ ئۆز - ئۆزىگە :

«پىراق ئوتىدا كۆپ كۆيمەك ماڭا پەرھىز بولدى ئەي كۆڭلۇم ،
بۇ ئىش ئۆزرە يۇرەك ھەم يەتتە يەردىن باغلىدى بەلنى .

ۋاي ئۇ گۈللەنگەن ياشلىق گۈلزارىغا ئىسسىت ، ئۇنىڭ ئۆمرى خۇددى گۈل پەسلىدەك قىسقا ئىكەن . ئەپسۇس ، ھىجران كۆزىنىڭ ئاپىتى بىلەن باھار ياپراقلىرى تۆكۈلۈپ كەتتى .

ياتتى تۇپراق ئاستىدا سەرۋى راۋانىم ، دەرىخ ،
كىردى يەرنىڭ ئاستىغا ماھى تابانىم ، دەرىخ .»

دەپ زارلىنىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن ۋەزىرگە قاراپ :
— مەن ئىران دۇختىنىڭ ئۆلگىنىدىن ناھايىتى ئازابلاندىم ، پىيلار ، — دەپتۇ .
— ئۇچ خىل كىشى ھەمىشە غەم - ئەندىشىنىڭ ئىلكىدە ئەسىر بولۇپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، ھەمىشە ياماق ئىشىنىڭ قەستىدە يۈرگەن كىشى ؛ ئىككىنچىسى ، قۇدرىتىنىڭ بارىدا ياخشى ئىش قىلمىغان كىشى ؛ ئۈچىنچىسى ، نادانلىق بىلەن ئويلىمايلا ئىش قىلىپ ، ئاخىرىدا ھەسرەت - نادامەتكە قالغان كىشى ، — دەپتۇ ۋەزىر .
— ئىران دۇخت سېنىڭ خاتالىقىڭ تۈپەيلىدىن ئۆلدى ، گەرچە مەن ھۆكۈم قىلغان بولساممۇ ، سەن توختىتىۋالساڭ بولماسمىدى ، — دەپتۇ پادىشاھ .
— ئۇچ خىل كىشىنىڭ مۇنداق ئۇچ ئىشنى قىلىشى خاتا . بىرىنچىسى ، تۆمۈرچىنىڭ ئاق تون كىيىپ دۇكىنىدا ئىش قىلىشى ؛ ئىككىنچىسى ، شۇستىگەرنىڭ قىممەت باھالىق لىباس كىيىپ سۇ ئىچىدە بوز يۇيۇشى ؛ ئۈچىنچىسى ، سودىگەرنىڭ ساھىجامال خوتۇن ئېلىپ ، ئۇنى ئۆيىدە تاشلاپ ئۆزى سەپەرگە كېتىشى . مەن خاتا ئىش قىلىدىغان بۇ ئۇچ تائىپىدىن ئەمەسمەن . مەن شۇنداق ياخشى ئىش قىلدىمكى ، سىلىنىڭ يارلىقىرىنى بەجا كەلتۈردۈم . بۇ ئىشنى سىلى ئويلىنىپ ، ئاقىۋىتىنى كۆزلەپ قىلغان بولسىلا ، سىلىگە بۇنداق نادامەت كەلمىگەن بولاتتى .

ئويلاپراق بېجىرگەن بولسىلا گەر ئىش ،
كەلمىگەن بولاتتى بۇنچە غەم - ئەندىش .

— بولدى ، مالامەت قىلىۋەرمىگىن ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — ئەمدى كۆڭۈل غېمىدىن مېنى خالاس قىلالىغۇدەك بىر ئىش قىل-

ساڭچۇ !

— بۇ چارىسىنى قىلغىلى بولمىدىغان ئىش ئەمەس ، سىلىنىڭ بۇ ئەھۋاللىرى خۇددى ئۆز جۇپتىنى ئالدىراپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپ ، نادامەتنىڭ ساقايغۇسىز رەنجىگە مۇپتىلا بولغان كەپتەرنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالدى .

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

— بىر جۇپ كەپتەر ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر .

ئالدىراڭغۇ كەپتەرنىڭ ھېكايىسى

بىر جۇپ كەپتەر ياز كۈنلىرى قىشلىق ئوزۇقى ئۈچۈن مەلۇم مىقداردا دان جۇغلاپ ، ئۇۋىسىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا زاپاس ساقلاپ قويغانىكەن . بىر كۈنى ئەركىكى چىشىسىغا ئاشۇ دانىنى ياخشى ساقلاشنى تاپىلاپ قويۇپ سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ . دانلارنى جۇغلىغان ۋاقىتتا نەملىكتىن كۆپۈشۈپ تۇرغاچقا ، جىق كۆرۈنۈپتۇ . ئەركەك كەپتەر سەپەردىن قايتىپ كەلگۈچە ھاۋانىڭ ھارارىتى بەلەن ئۇ دانلار قۇرۇپ كەتكەچكە ، ئازلىغاندەك بولۇپ قاپتۇ . ئەركەك كەپتەر سەپەردىن كېلىپلا داننىڭ ئاز قالغانلىقىنى كۆرۈپ چىشىسىغا شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ دانىنى نېمىشقا يېدىڭ ؟ بۇنى قىشلىقىمىز ئۈچۈن زاپاس ساقلاپ قويغانىدۇققۇ ؟ ھۆكۈمالارنىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟

بۈگۈن بولسا سەندە بىھەد بەرگۈناۋا ،
زەخىرە[1] قوي تاڭلا بولارسەن بىناۋا .

— مەن ئۇ دانىنى يېيىش تۈگۈل ، يېيىش دېگەن خىيالنى

---

① زەخىرە — زاپاس ساقلاش ، ئېھتىيات قىلىپ ساقلاپ قويۇش .

خاتىرەمگىمۇ كەلتۈرمىدىم ،— دەپتۇ چىشى كەپتەر .
ئەركەك كەپتەر ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەستىن غەزەپ بىلەن ئۇنى بىر نەچچە قېتىم چوقۇپ ، قانىتى بىلەن سوققانىكەن ، چىشى كەپتەر ئۆلۈپ قاپتۇ . كېيىن ئىككى - ئۈچ كۈن يامغۇر ياغقاندىكەن ، دان نەم تارتىپ ، يەنە كۆپۈشۈپ بۇرۇنقى هالىتىگە كېلىپ كۆپىيىپ قاپتۇ . شۇ چاغدا ئەركەك كەپتەر دانلارنى جۈپتىنىڭ يېمىگەنلىكىنى ، بەلكى ئاپتاپتا قۇرۇپ ئاز كۆرۈنگەنلىكىنى چۈشەنمەي ، ئۆز جۈپتىگە ئىچى ئاغرىپ ، ئىزتىراپ بىلەن ئۆزىنى يەرگە ئۇرۇپ ناله قىلىپ :
— مېھرىبان يارنىڭ پىراقى قاتتىق رەنج ئىكەن ، نادامەت ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق ئىكەن ،— دەپتۇ .

ئالدىراپ ئىش قىلساڭ زىيان يەتكۈسى ،
زىيانكىم هەرگىزمۇ چىقماس پايدىسى .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، ئەقىللىق كىشىلەر كىشىگە ئوقۇبەت قىلىشتا ئالدىرماسلىقى كېرەك . شۇنداق قىلغاندىلا ، هېلىقى كەپتەردەك هىجران بالاسىغا مۇپتىلا بولمايدۇ .
— مەن ئالدىراپ هۆكۈم قىلغان بولسام ، سەن ئالدىراقسانلىق بىلەن ئىش بېجىرىپ ، مېنى مۇشۇنداق رەنجىكە مۇپتىلا قىلدىڭ ،— دەپتۇ پادىشاه .
— ئۈچ خىل كىشىلەر ئۆزىنى رەنجىكە مۇپتىلا قىلىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، جەڭ ۋاقتىدا غاپىللىق قىلغانلار ، بۇلار جەڭدە زەخمە يەيدۇ . يەنە بىرى ، هارامدىن مال جۇغلىغانلار ، بۇلارنىڭ مېلى تالان - تاراجغا ئۇچراپ ، ئۆزىدە ئۇۋالدىن باشقا نەرسە قالمايدۇ . يەنە بىرى ، ئۆزى قېرى تۇرۇپ ياخشى خوتۇن ئالغانلار ، ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل ئاچالمايدۇ ،— دەپتۇ ۋەزىر .
— بۇ ئىشتا ئەقىلسىزلىق قىلدىڭ ،— دەپتۇ پادىشاه .
— ئىككى خىل كىشى ئاقىل يوسۇنى بىلەن ئىش قىلمىغان

ھېسابلىنىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، ئۆزىنىڭ پۇل ۋە مېلىنى يات كىشى-
نىڭ قېشىغا ئامانەت قويغانلار ؛ ئىككىنچىسى ، كىشى بىلەن خۇ-
سۇمىتى بار بولغان بولسا ، نادان كىشىنى ئۆز دەۋاسىنى ئايرىپ
قويۇشقا تەكلىپ قىلغان ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىلا سۆزلىشىۋەرگەنلەر .
مەن ئەقىل قائىدىسىدىن تاشقىرى ئىش قىلمىدىم ، بەلكى پەرمانلە-
رىنى ئىجرا قىلدىم ،— دەپتۇ ۋەزىر .

— ئىران دۇختىنىڭ دەردىدە ناھايىتى ئازابلاندىم ،— دەپتۇ
پادىشاھ .

— بەش خىل خوتۇن ئۇچۇن غەم يېمەك راۋا . ئۇنىڭ بىرىن-
چىسى ، نەسەبى ئۇلۇغ ، ئۆزى ساھىبجامال ۋە پاك بولغان خوتۇن-
لار ؛ ئىككىنچىسى ، ئۆزى دانا ، ئېغىر - بېسىق ، ئەقىدىلىك ۋە
كۆڭلىدە بىر ئەرنىلا ياد ئېتىدىغان خوتۇنلار ؛ ئۇچىنچىسى ، ھەمە-
شە تەرەپتارلىق قىلىدىغان ، نەسىھەتگۇي ھەم شەپقەتلىك خوتۇنلار ؛
تۆتىنچىسى ، يۈزى قوتلۇق ، سۆزى مۇبارەك ۋە ئايىغى يارىشىدىغان
خوتۇنلار ؛ بەشىنچىسى ، ئۆزىگە مەيلى زىيان يەتسۇن ياكى پايدا
كەلسۇن ، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي ، قانداق يول بىلەن بولمىسۇن
ئېرىگە پايدا يېتىشنى كۆزلەيدىغان خوتۇنلار . مانا مۇشۇ سۈپەتلەر-
نىڭ ھەممىسى ئىران دۇختىتا بار ئىدى . ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن قانچە
ئازابلانسىلمۇ بۇ تېخى سىلىگە ئازلىق قىلىدۇ . ئۇنىڭسىز ئەمدى
نە دۆلەتلىرىدىن راھەت ، نە ئۆمۈرلىرىدىن لەززەت تاپالايدىلا ؟

— ھەي پىيلار ، مېنىڭ ئالدىمدا ھېيىقماستىن ئەجەب بىئە-
دەپلىك قىلغىلىي تۇردۇڭغۇ ؟ بولىدى ئەمدى ، مەندىن يىراق-
راق تۇرغىن .

— ئىككى خىل كىشىدىن يىراقلاشماق زۆرۈر . ئۇنىڭ بىرى ،
ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئوخشاش ھېسابلايدىغان ، ئاخىرەتنىڭ
ساۋابىغا ۋە ئازاب - ئوقۇبىتىگە ئىشەنمەيدىغانلار ؛ ئىككىنچىسى ،
تۇرقىنى يامان خۇي - پەيلىدىن ، قەلبىنى ئۇۋاللىق پەيدا قىلىدىغان
نىيەتتىن پاك تۇتمىغانلار ،— دەپتۇ ۋەزىر .

— مەن كۆزۈڭگە ھەقىر كۆرۈنۈۋاتقان ئوخشىمايمەنمۇ ؟ سەن

ماڭا ئەجەب چوڭچىلىق بىلەن گەپ قىلىۋاتسىنا؟ — دەپتۇ پادىشاھ .

— ئۇلۇغ كىشىلەر ئۇچ تائىپىنىڭ كۆزىگە ھەقىر كۆرۈنىدۇ . ئۇنىڭ بىرى ، ئولتۇرۇش - قوپۇشتا خوجايىنى بىلەن باراۋەر ئورۇندا تۇرىدىغان قۇل بولۇپ ، خوجايىنى ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى تەگمەي ، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن ئويۇن - چاقچاق قىلسا ، ئۇنىڭ كۆزىگە خوجايىنى ھەقىر كۆرۈنىدۇ . ئىككىنچىسى ، خوجايىنىدىن ئىلىپ ، ئۆز يېنىنى چىڭدايدىغان خىزمەتكار بولۇپ ، ئۇنىڭ مېلى خوجايىنىڭكى بىلەن تەڭلەشكەندە ياكى ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتكەن ۋاقىتتا ، ئۆز خوجايىنىنى سەل چاغلايدىغان ۋە خار كۆرىدىغان بولۇپ قالىدۇ . ئۈچىنچىسى ، خوجايىن ئوبدان سىناپ باقماي تۇرۇپ ئۆز سىرلىرىغا مەھرەم قىلغان مۇلازىم بولۇپ ، ئۇ ناھايىتى ئاسانلىق بىلەن بۇ مەرتىۋىگە ئېرىشكەنلىكىدىن مەغرۇرلىنىپ ، خوجايىنىنى ھەقىر كۆرىدۇ ،— دەپتۇ ۋەزىر .

— مەن سېنىڭ بۇنچىلىك ئىكەنلىكىڭنى بىلمىگەنىكەنمەن ، سېنى ئەمدى چۈشەندىم ،— دەپتۇ پادىشاھ .

— سەككىز خىل كىشىنى سەككىز خىل ۋاقىتتا سىناش كېرەك . يەنى ، شىجائەتلىك كىشىلەرنى جەڭدە ، دېھقانلارنى تېرىقچىلىقتا ، ئۇلۇغلارنى غەزىپى كەلگەندە ، سودىگەرلەرنى ھېساب - كىتابتا ، دوستلارنى ھاجەت چۈشكەندە ، ياخشىلارنى مېھنەت يەتكەندە ، زاھىتلارنى ئاخىرەت ئىشلىرىنى مەھكەم تۇتۇشتا ، ئالىملارنى بايان ۋە ئەمرىمەرۇپلاردا سىناش كېرەك ،— دەپتۇ ۋەزىر .

ئىشقىلىپ ، پادىشاھ ۋەزىرگە ھەرقانداق سۆز قىلسا ، ۋەزىر ئۇنىڭ سۆزلىرىگە خەنجەردىن ئىتتىك ، زەھەردىن ئاچچىق جاۋاب بېرىۋېرىپتۇ . پادىشاھ بولسا ياۋاشلىق بىلەن چىداپ ئاڭلاۋېرىپتۇ .

بولسا ھەركىشى سەل - پەل ئەقلى بار ،
غەزەپ چېغىدا ئاچچىقنى باسار .
ئاچچىق بولسىمۇ چىداش ، دەرمەھەل ،
لېكىن ئاقىۋەت بولغۇسى ھەسەل .

ئاخىر ۋەزىر دۇئا ۋە سانا تىلىنى ھەربىرىگە كەلتۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ، تەڭرىنىڭ سايىسى بولغان دۆلەتلىرىنىڭ سايىسى ئالەم ئەھلىنىڭ بېشىغا ئەبەدىي چۈشۈپ تۇرسۇن ، ئۇلۇغ-لۇقلىرىنىڭ ئاپتىپى شەرەپ ئۇجىدە ھەمىشە پارلاپ تۇرسۇن . قۇللىرىنىڭ بۇنداق بىئەدەپلىك قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىم سىلىنىڭ ماختاشقا لايىق سۈپەتلىرىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئىدى . خۇداغا شۈكۈر ، ماڭا شۇنداق مەلۇم بولدىكى ، خۇشخۇيلۇقتا سىلىگە ئوخشاش كىشىدىن يەنە بىرى يوق ئىكەن . ھەرقانداق كىشى سىلىدەك سەۋرلىك كىشىنىڭ ئۇلۇغلۇقىغا تەسلىم بولىدۇ . ھۆكۈمرانلىق سىلىگە ئوخشاش ياۋاش كىشىگە تولىمۇ يارىشىدۇ .

سۆزدىكى لاپ بىلەن بولماس ئۇلۇغلۇق ،
ھەم ئازار يەتكۈزۈش ئەمەستۇر شاھلىق .
دېگىلى بولغۇسى «خۇيى يارامليق» ،
چىرايىنى تۇرمىسەڭ كەلگەندە ئاچچىق .

— سەنمۇ بىلىسەن ، پىيلار ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — مەن پادىشاھلىق ئىشىنىڭ بىناسىنى شەپقەت ۋە بىئازارلىق ئاساسىغا قۇرغانمەن . مېنىڭ بەزىبىر كىشىلەرگە جازا بېرىشىم ۋە ئۇلارنى قىينىشىم باشقا ئىش ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى مەملىكەتنى مۇستەھكەملەش ، جاھانىڭ ئىنتىزامىنى ساقلاش ئۈچۈندۇر . مېنىڭ ھىممىتىمنىڭ دەريا-سى سېنىڭ ئۇ سۆزلىرىڭنىڭ سوغۇق شامىلى بىلەن غەزەپ مەۋجىنى پەيدا قىلىدىغان دەرىجىدە ئەمەس .

مەن ئەمەسمەن ھەر شامالدا شېخى تەۋرەنگەن تېرەك ،
خەس ئەمەسمەن ياكى كۆيدۈرگەي مېنى بىر پارچە ئوت .
تاغ ئەمەسمەن ۋارقىراشقا بەرگىلى ئەكس سادا ،
ھەر ھاۋادىن تۆككىلى ياش مەن ئەمەسمەن يا بۇلۇت .

مەن ئىران دۇختنى ئۆلۈم جازاسىغا بۇيرۇپ خاتا قىلدىم . مەن خۇددى «ياخشى ئاتمۇ گاھىدا مۇدۇرۇپ كېتىدۇ» دېگەندەك ئىش قىلىپ قويدۇم .

— ئۇ ئىش شۇنداقلا بىر يۈز بېرىپ قالدى ، — دەپتۇ ۋەزىر ، — شۇڭا گاھىدا يۈز بېرىپ قالغان ئىشنى يوق ھېسابىدا بىلىسمۇ بولىدۇ . ياۋاشلىق ۋە سەۋرنىڭ قىممىتى قۇدرەتلىك ۋە ئىقتىدارلىق پادىشاھنىڭ بىئەدەپلىك قىلغان ئاجىز ۋە قابىلىيەتسىز خىزمەتكارنىڭ ئەدەپسىزلىكىنى تەمكىن قۇۋۋىتى بىلەن كۆتۈرۈپ ، چىرايىنى تۇرۇپ قويمىغانلىقىغا يەتمەيدۇ . چۈنكى ، تارىخلاردا ھېچقانداق پادىشاھ بۇنداق ئەپۇچانلىقى ، ئېغىر - بېسىقلىقى ۋە ياۋاشلىق خۇسۇسىيىتى بىلەن زىكىر قىلىنغان ئەمەس .

— ئەگەر بەندە گۇناھىغا ئىقرار بولۇپ ئۆزرە ئېيتسا ، مەرھەمەتلىك كىشىنىڭ ئۇنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلماسلىققا چارىسى يوق . مەرد كىشىلەر ئەلۋەتتە ئۆزرىنى قوبۇل قىلىدۇ ، — دەپتۇ پادىشاھ .

— ئۇنداق بولسا مەن گۇناھىمنى ئىقرار قىلىمەن ، — دەپتۇ ۋەزىر ، — مېنىڭ گۇناھىم شۇكى ، سىلىنىڭ پەرمانلىرىنى بەجا كەلتۈرمەي ، تا ھازىرغىچە ئىران دۇختنى ئۆلتۈرمىدىم . ئەمدى ھەر نېمە قىلسىلا ئىختىيار ئۆزلىرىدە .

خاھى لۇتفى كۆرسىتىڭ ، خاھ قەھرىلىك خەنجەر ئۇرۇڭ ،
ئالدىڭىزدا باش قويۇپتۇرمىزكى قۇدرەت سىزدىدۇر .

پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ، چىرايىدا شادلىق جىلۋىلىنىپتۇ ، شۇكۇر سەجدىلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ ، شادلىق نەرسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ مۇنۇ بەيىتنى ئوقۇپتۇ :

خۇش خەۋەر كەلدى كۆڭۈل سۇلتانلىقىغا ناگاھان ،
خەستە بولغان تەن ئىچىگە كىردى گويا يېڭى جان .

غۇنچە ئىچرە ئۇ ئۇمىدىمىنىڭ گۈلى پىنھان ئىدى ،
ئېچىلىپ ئەمدى مېنى — غەمكىننى قىلدى شادىمان .

— سۆزلىرىڭدىن ئىران دۇختىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى ماڭا بىلدۇر-گەن بولساڭمۇ ، يەنە مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئىزدەپ ، ئۇنى چوقۇم تىرىك ساقلىغان بولۇشى مۇمكىن ، دەپ ئويلىغانىدىم ، — دەپتۇ پادىشاھ .

— مېنىڭ سىلى بىلەن بۇنداق ئۇزۇن سۆزلىشىشمىدىكى مەق-سىتىم ، سىلىنىڭ ئاشۇ ھۆكۈملىرىدە مەھكەم تۇرغان - تۇرمىغان-لىقلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئىدى . ئەگەر ئاشۇ يارلىقلىرىدا چىڭ تۇرغانلىرى مەلۇم بولسا ، شۇ زامان بېرىپ ئۇنى ئۆلتۈرگەن بولاتتىم . ئۇ يارلىقلىرىدىن پۇشايمان قىلغانلىرى مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، گۇناھىمنى ئىزھار قىلىپ ، تەخىر قىلغانلىقىمغا ئۆزرە ئېيتتىم ، — دەپتۇ ۋەزىر .

— سېنىڭ دانىشمەنلىكىڭ ، ھوشيارلىقىڭ ، ئەقىل - پاراسەتلىكىڭ ۋە يىراقنى كۆرەرلىكىڭ ماڭا ئەمدى بۇرۇنقىدىن ئارتۇقراق مەلۇم بولدى ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — سەن ماڭا بۇ خىزمەتنى قىلدىڭ ، پات پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئەجرىنى كۆرسەن ، ئەمدى تېز بېرىپ ئىران دۇختقا يېتەرلىك دەرىجىدە ئۆزرە قويۇپ ، ئۇنى بۇ يەرگە قايتىپ كېلىشكە ئۇندىگىن .

كەلگىن جېنىم ئەمدى ماڭا ئەيلە يارلىق ،
بولدى قۇلاق خەۋەردە ، كۆز ئىنتىزارلىق .

پىيلار پادىشاھ ھىيلارنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئىران دۇختىنىڭ يېنىغا بېرىپ ، ئۇنىڭ ئەپۇ قىلىنغانلىقىنى ئېيتىپ ۋىسال دۆلىتى-دىن بېشارەت بېرىپتۇ .

غۇنچىدەك باغلانغان ئىشتىن ناله قىلما ئەي كۆڭۈل ،
كىم ، سەھەرنىڭ سالقىنى كەلدى گىرە ئاچماق ئۇچۈن .

ئىران دۇخت شۇ زامان پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا ھازىر بولۇپ قۇللۇق شەرتىنى بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ، پادىشاھقا مىننەتدار-لىقىنى ئىزھار قىپتۇ .

— بۇ ئىشتا سەن پىيلارغا كۆپ تەشەككۇر بىلدۈرسەڭ بولىدۇ ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— چۈنكى ئۇ بىزنىڭ بەختىمىزنى كۆزلەپ ، سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولى بارماپتۇ .سەن ئۇنىڭ ئەقىللىقلىقىدىن نىجات تاپتىڭ .

— مەن سىلىنىڭ ئۇلۇغلۇقلىرىنى ، سېخىيلىقلىرىنى بىلگەچكە ھەمدە تۇغىمەس مەرھەمەتلىرىگە ئىشەنگەچكە ، ئىشنى كەيىنىگە تارتتىم . بولمىسا كەمىنە قۇللىرىنىڭ سىلىدەك شان-شەۋكەتلىك سۇلتانىنىڭ پەرمانىنى بەجا كەلتۈرمەسلىككە نېمە ھەددى بولسۇن ؟— دەپتۇ ۋەزىر .

— خۇشال بولغىن ، پىيلار ،— دەپتۇ پادىشاھ ،— ھازىردىن تارتىپ ساڭا مەن بىلەن تەڭ دەرىجىدە پەرمان يۈرگۈزۈش ھوقۇقىنى بەردىم . ئەمدى مەملىكەتنى باشقۇرۇشتا قانداق ئىشنى قىلىشنى خالىساڭ ، ئۆز ئىختىيارىڭ .

— مەن بۇ قىلغان خىزمىتىم بىلەنمۇ تېخى ئىلگىرىكى مەرھەمەتلىرىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىپ بولالمىغانىدىم ،— دەپتۇ پىيلار ،— ئەمدى يەنە مىڭ يىل ئۆمۈر كۆرۈپ مىڭ تىل بىلەن ئېيتساممۇ بۇ قىلغان شەپقەتلىرىنى ئادا قىلالمايدىغان بولدۇم .

گەر سوسەن ھېسابسىز تىل چىقارسىمۇ ،
ھېچ ئېيتىپ بولالماس باھار شۈكرىنى .

پېقىر قۇللىرىنىڭ سىلىدىن تىلەيدىغان ھاجىتىم شۇكى ، بۇنىڭدىن كېيىن ئىشلاردا يېنىكلىك قىلمىغايلا . ھەر بىر مۇھىم ئىشنىڭ ئاخىرىنى تەپەككۇر كۆزلىرى بىلەن كۆرمىگۈچە ھۆكۈم چىقارمىغايلا .

— بۇ نەسىھىتىڭنى قوبۇل قۇلىقىم بىلەن ئاڭلايمەن . ئەمدى

ئېيتقىنىڭدەك ھەر بىر ئىشتا سەن بىلەن كېڭىشىپ ، ئىجازىتىڭنى ئېلىپ ھۆكۈم چىقىراي ،— دەپتۇ پادىشاھ .

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ۋەزىر بىلەن ئىران دۇختقا ئۆز دەرىجىسىگە لايىق سەرۇپايلارنى كىيدۈرۈپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن پادىشاھ پىراق كۆلىسىدىن چىقىپ ۋىسال سارىيىغا ئۇلىشىپتۇ ۋە ئۇ يەردە ئىشلەت مەجلىسىگە زىننەت بېرىپتۇ .

پادىشاھ ھازىرلاپ كاتتا زىياپەت ،
ئىشرەت گۈلزارىغا بەردى زىننەت .

گۈل بەدەنلىك ساقىيلار كۈمۈش قەدەھلەردىكى سۈزۈك مەيلەرنى ئۇلپەتلەرنىڭ ئاغزىغا قۇيۇشقا باشلاپتۇ . ئېسىل شارابلار كۆكرەك ئېقىنلىرىدىن ئېقىپ بېرىپ ، شادلىق كۆچەتلىرىنى سۇغىرىپ كۆكەرتىپتۇ .

خۇشاللىق بېغىشلاپ ئېسىل مەي ـ شاراب ،
قىزىتتى ئويۇندا بازارنى قاپلاپ .

خۇش ئاۋاز سازەندىلەر ھەر خىل سازلار ناۋاسىنىڭ نالىسى بىلەن كۆڭۈل قۇشلىرىنى سايرىتىپتۇ . ھەر تۈرلۈك نەغمىلەرنىڭ سادالىرى مىڭ تىل بىلەن جەننەت ئەيش ـ ئىشرەتلىرىدىن بېشارەت بېرىپتۇ . ئۇد يۈز داستانلىق لاتاپىتى بىلەن مىڭ داستان نەغمىسىدىن نىشان بېرىپتۇ . قالۇن دىلكەش ئاھاڭلىرى بىلەن مەستلەرنىڭ كۆڭۈل ئەينىكىدىن كۈدۈرەت كىرلىرىنى ئېرىتىپتۇ .

سازچىلار زۆھرەدەك ئىدى خۇشناۋا ،
ئاھاڭى مۇشتەرى كەبى ئەجەب ساز .
چىقاتتى قالۇندىن شادلىق مۇقامى ،
ھەر تارى بېرەتتى يېقىملىق ئاۋاز .

ئۇ كېچىسى ئۇلار ئەنە شۇنداق ئەيش - ئىشرەت بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپتۇ .

پادىشاھ بارلىق ئامۇخاسنى يىغدۇرۇپ ، ئۆزى ئادالەت تەختىدە بەرقارار بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ . شۇ چاغدا ۋەزىر پىيلار ئۆزىگە ، ئىران دۇختقا ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرىگە ھەمدە كامالغا ۋاكالىتەن پادىشاھنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ، بەرھەمەنلەرنىڭ ئۇستىدىن دادلاپتۇ . ئۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ : «دەرھال كاردۇن ھەكىمىنى ھازىر قىلىڭلار ، ئۇ نېمە قىلىشنى لايىق كۆرسە شۇنى قىلايلى ! » دەپ پەرمان بېرىپتۇ . مۇلازىملار بېرىپ كاردۇن ھەكىمنى ئېلىپ كېلىشىپتۇ .

— بۇلارنىڭ بەزىسىنى دارغا ئاسماق كېرەك ، بەزىسىنى پىلىنىڭ ئاستىغا تاشلاپ يانجىپ ئۆلتۈرمەك كېرەك ، — دەپتۇ كاردۇن ھەكىم .

پادىشاھ كاردۇن ھەكىمنىڭ ھۆكمىگە ئەمەل قىپتۇ .

كىمكى زۇلۇم شەمشىرىنى چىقاردى ،
ئاشۇ شەمشەر ئۇنىڭ كۆكسىنى يارىدى .
سەندەلنى كور قاتتىق قىلغاچ يۇزىنى ،
يېيدى سانسىز بولقىلارنىڭ زەربىنى .

دۇشمەننى بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن ، پادىشاھ مەملىكەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى ۋەزىرگە تاپىلاپ قويۇپ ، ئۆزى ئىران دۇخت بىلەن ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇپ ، بەخت - دۆلەتنىڭ كەيپىنى سۈرۈپتۇ .

تۇت غەنىيمەت بۇ كېچە ئىشرەتىنكىم ،
تاڭلىنىڭ ئەھۋالىنى كىم بىلگۈسى .

مانا بۇ ياۋاش - يۇمشاق ۋە ئېغىر - بېسىق بولۇشنىڭ داستانى

ۋە بۇ پەزىلەتلەرنىڭ باشقا خۇلق - مىجەزلەردىن ئەۋزەل ئىكەنلىكى- نىڭ بايانى . ئەقىللىق كىشىلەرگە روشەنكى ، بۇ ھېكايەتلەرنىڭ پايدىسى ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئىبرەت ئېلىپ ھوشىنى تېپىشى ئۈچۈندۇر . ئەقىللىق كىشىلەر بۇرۇن ئۆتكەن كىشىلەر- نىڭ يۇقىرىقىدەك تەجرىبىلىرىنى ۋە ھۆكۈمالارنىڭ ئىشارەتلىرىنى ئۆز ئىشلىرىغا ئۇلگە قىلىشى ، ئەل ۋە دۇنيا ئىشلىرىنى ياخشىلاش بىناسىنى ھېكمەت ۋە ئىلىم - بىلىم ئاساسىغا قۇرۇشى ، غەزەپ ۋە يەڭگىللىكنى تەرك ئېتىپ ، سەۋرچان ، چىداملىق بولۇشى كې- رەك . ئەگەر ھەركىم تەڭرىنىڭ ئەنە شۇنداق مەرھەمىتىگە ئېرىش- كەن بولسا ، ئۇنىڭ ھەممىتىنىڭ بېشى تەۋەززۇ تاجى بىلەن زىن- نەت تېپىپ ، سۈپىتىنىڭ قامىتى ياۋاشلىق لىباسى بىلەن جابدۇلى- دۇ . بىلمەك كېرەككى ، تەۋەززۇ ۋە ياۋاشلىق دۇشمەننى دوست ، دوستنى تۇغقاندىنمۇ يېقىن قىلىدىغان سۈپەتتۇر .

گەر تەۋەززۇ كۆرسىتىپ بولساڭ ياۋاش ،
دۇشمىنىڭمۇ بولغۇسىدۇر ساڭا يار .
ھېچ كىشىگە قىلمىساڭ قەھرۇ غەزەپ ،
مەقسىتىڭ بويىچە يۈرگەي روزغار .

ئون ئۇچىنچى باب

ئىككى يۈزلىمىچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا

بۇ داستان تامام بولغاندىن كېيىن ، بىدپاي ھەكىمگە راي دابىشلىم سانا تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ :

قىلدى روشەن بۇ ئەقلىمگە بارچە مەسەل زىكرىڭىز ،
ھەممە قىيىن - مۇشكۈلۈمنى يەشتى ئۆتكۈر زېھنىڭىز .

—ياۋاشلىق ھەم چىداملىقنىڭ پايدىلىرى ، ئاچچىقى يامانلىق بىلەن يەڭگىلتەكلىكنىڭ زەرەرلىرى توغرىسىدىكى ، شۇنىڭدەك ئېغىر - بېسىقلىق قىلىشنىڭ پادىشاھلار ئۈچۈن ھەممە سۈپەتلەردىن ياخشى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى بايانلارنى ئاڭلىدىم . ئەمدى ئىلتىماسىم شۇكى ، پادىشاھلارنىڭ ئىشەنچلىك مۇلازىملارنى ئىشلىتىشىگە ئائىت سۆزلەرنى چۈشەندۈرۈپ بەرسەڭ ئىدى . قايسى تائىپە تەربىيەتنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدۇ ؟ نېمەتلەرنىڭ شۈكرىنى ئوبدان بەجا كەلتۈرىدۇ ؟

بەرەھمەن ئۇنىڭ ساناسىغا جاۋابەن دۈئا باشلاپتۇ :

— ھەقتائالانىڭ مەدىتى بىلەن نۇسرەت سارىيىدىن يۈز كۆرسىتىدىغان بارلىق دۆلەت تۆھپىسى ۋە خۇدانىڭ يار - مەدەتكارلىقى بىلەن ئىقبال مەنزىرىدە جىلۋە قىلىدىغان ھەربىر سائادەت ھەدىيىسى پەقەت جانابىڭنىڭ سەلتەنەت تەختىگىلا خاس بولسۇن .

ئېرنقۇسى چاڭنى سابانىڭ ۋاستىسى بىرلە چىمەن ،
ھەم قىزىل گۈل يۇزىدىن ، ھەم لالىنىڭ رۇخسارىدىن .
بۇيى جەننەت ئۇندا بولغان دۆلىتىڭ رۇخسارىنى ،
ئاسرىسۇن تەڭرىم خازانىڭ ئاپىتى - ئاسارىدىن .

پادىشاھلار ئۆز مۇلازىملىرىنىڭ ئەھۋالىنى سىناق بوتىسىغا سېلىپ ، ھەربىرىنىڭ ئىخلاس - ئەقىدىسى ، چارە - تەدبىر ۋە نەسىھەتلىرىنىڭ دەرىجىسىنى ئۆلچەپ بېقىشى كېرەك . قايىسىسى پەرھىزكار ۋە ئامانەتدار بولسا ، ئۇنىڭغا ئىشەنچ باغلىشى كېرەك . چۈنكى پادىشاھنىڭ خىزمەتكارلىرىنىڭ سەرمايىسى راستچىللىق- تۇر . لېكىن دىيانەت بولمىسا ، راستچىللىق ۋۇجۇدقا كەلمەيدۇ . ئۇنىڭدىن باشقا ، دانىشمەنلىكنىڭ ھەقىقىتى تەڭرىدىن قورقماقتۇر — تەڭرىدىن قورقمىغان كىشى ھەرقانچە ئەقىللىق بولسىمۇ ئالىم ھېسابلانمايدۇ . ھەرقانداق مۇلازىم تەڭرىدىن قورقىدىغان بولسا ، پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئىشەنچى زىيادە بولىدۇ ھەمدە پۇقرالارنىڭ ئۇمىدۋارلىقلىرى ئاشىدۇ .

پۇقرالار ياشىسا تەڭرىدىن قورقۇپ ،
مەملىكىتىڭ كەتكۇسى ئاۋات بولۇپ .
ۋەزىر بولسا تەڭرىدىن ئەندىشە ناك ،
رەنجىمەس ئەل ، بولمىغاي سۇلتان ھالاك .

لېكىن ھەرگىزمۇ بەتنىيەت ۋە يالغانچى كىشىلەرنى پادىشاھ- لىقنىڭ سىر - ئەسرارلىرىغا مەھرەم قىلغۇلۇق ئەمەس . بولمىسا ، ئۇنىڭدىن دەخلى يېتىدۇ ؛ مەدەت قىلدىم ، دېگىنى بىلەن ئۇنداق كىشىلەرنىڭ ھەربىر ئىشلىرىدىن زەرەر كېلىدۇ .

— بۇ توغرىدىكى سۆزلەرنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەرسەك ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — چۈنكى كۆرۈنۈشتە ياخشى كىشىلەر كۆپىنچە ھاللاردا دەسلەپتە ياخشى سۈپەتلەر بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ . لې-

كىن ئاخىرىدا ئۇ ياخشى خۇيلىرىدىن يېنىۋېلىپ ، يامان خۇيلىرىنى چىقىرىپ ، كىشىنىڭ تەربىيىتىنى بەربات قىلىۋېتىدىغۇ ؟

بەتئېسىللار گەرچە باشتا قىلسىمۇ مېھرۇ ۋاپا ،
ئاخىر يېنىپ ئۇ پەيلىدىن قەست قىلىپ ئەيلەر جاپا .

— بۇ گەپنىڭ تەپسىلاتى شۇكى ، — دەپتۇ بەرھەمەن ، — پادىشاھقا خىزمەت قىلىدىغان كىشىدە ئۇچ خىل سۈپەت بولۇشى كېرەك . ئۇنىڭ بىرىنچىسى ، ئامانەتدارلىق ؛ ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدىغان كىشى خۇدانىڭمۇ ۋە بەندىنىڭمۇ نەزىرىدىن ئۆتەلەيدۇ . ئۇنداق كىشىلەر سەلتەنەت ئەسرارلىرىغا مەھرەم بولۇشقا ۋە مەملەكەت ئىشلىرىغا ئورتاقلىشىشقا يارايدۇ . ئىككىنچىسى ، راستچىللىق ؛ چۈنكى يالغانچىلىق ئەڭ چوڭ ئەيىبتۇر . پادىشاھ بولغان كىشى يالغان ئېيتقۇچىلاردىن پەرھىز قىلىشى كېرەك . ئەگەر كىشى ھەممە ياخشى سۈپەتلەرنى ئۆزىگە جەم قىلغان بولسىمۇ ، يالغان سۆزلەشنى تاشلىمايدىغان بولسا ، ئىشەنچىكە يارىمايدۇ . ئۇچىنچىسى ، ئېسىللىق ، پاكلىق ۋە ئالىي ھىممەتلىك . چۈنكى خەسىس ۋە ھىممەتسىز كىشى ئىنئام ۋە ئىززەت ـ ئىكرامنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ . شامال قايسى تەرەپكە چىقسا ، شۇ تەرەپكە بۇرۇلىدۇ ، كۆڭلى قايافقا باشلىسا ، شۇ تەرەپكە كېتىۋېرىدۇ . بۇنداق بىۋاپالار توغرىسىدا ئېيتىلغان مۇنداق بەيىت بار :

دوستلۇقنىڭ يولىدا باسقىن توپىدەك مەزمۇت قەدەم ،
يەل كەبى تاكى يۈرەرسەن ھەردەم ئۆزگە كوي بىلەن .

پادىشاھلارمۇ مۇلازىملارغا مۇئامىلە قىلىشتا دانا تېۋىپتەك بولۇشى ، يەنى تېۋىپ بىمارنىڭ ھەقىقىي كېسىلىنى كۆرۈپ ، ئالەمتلىرىنى سوراپ بىلمەي تۇرۇپ ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىشقا مەشغۇل بولمىغىنىدەك ، ھەر بىر مۇلازىمنى ياخشى سىناپ كۆرمىگۇ-

چە ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلماسلىقى كېرەك ، ياخشى سىناپ بېقىپ ، ئۇنىڭ ياخشى خۇيلۇق ، ديانەتلىك ، ئىخلاسمەن ھەم ساپ دىللىقى- نى بىلگەن زامان ئۇنى تەربىيەت قىلىشقا مەشغۇل بولۇپ ، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى بارا - بارا ئۆستۈرۈشى ، ئۇنى سىر - ئەسرارلىرىغا مەھرەم قىلىپ ، يېقىنلىق دەرىجىسىگە كەلتۈرۈشى كېرەك . لې- كىن كىشىگە ئوڭايلا ئىشىنىپ كەتسە ، ئاقىۋەتتە ھەسرەت - نادامەتكە قالىدۇ . شۇڭا ، پادىشاھنىڭ مۇلازىملىرى مال - دۇنيا ۋە مەملىكەت ئىشلىرىنىڭ ئەسرارىدىن غەيرىي كىشىلەر ۋاقىپ بولالمىغۇدەك ، لەشكەر ۋە پۇقرالار ئۇنىڭدىن زەرەر ۋە ئازار كۆر- مىگۈدەك دەرىجىدە ئىشەنچلىك ، ئامانەتدار ۋە دىيانەتلىك بولۇشى كېرەك . خۇدا ساقلىسۇن ، ئەگەر يېقىن كىشىلەردىن بىرەرسى دىيانەتسىز ۋە بىۋاپا بولۇپ قالسا ، پادىشاھ ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قۇلىقى بىلەن ئاڭلايدىغان بولسا ، ئۇ يالغان سۆز بىلەن بىگۇناھ كىشىلەرنى ھالاكەتكە ئىتتىرىدۇ . نەتىجىدە بۇ ئىشنىڭ شۇملۇقى پادىشاھنىڭ نام - شەرىپىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ . بۇ سۆزلەرگە مۇنا- سىۋەتلىك تەپسىلاتلاردىن بىرى زەرگەر بىلەن سەييياھنىڭ ھېكايە- سىدۇر .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سوراپتۇ راي .

— ھەلەپ شەھىرىدە بىر پادىشاھ بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايە- سىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

ھەلەپ پادىشاھى ، زەرگەر ۋە سەييياھنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ شەھىرىدە ناھايىتى نام - شۆھرەتلىك ۋە سائادەتلىك بىر پادىشاھ بار ئىكەن . زامان سۇلتانلىرىنىڭ كۆپلىرى ئۇنىڭ خىزمەت ھالقىسىنى جان قۇلىقىغا سېلىشقان ، دەۋران خاقانلىرى- نىڭ نۇرغۇنلىرى ئۇنىڭ مۇلازىمەت تونىنى ئۇچىسىغا كى-

يېشكەنىكەن .

زېمىن يۈزى ئەدلىدىن زېننەت تاپقان بىر سەرۋەر ،
زامان ھۆسنى رايىدىن بېزەك ئالغان بىر قەيسەر .
ئۇزەڭگىگە پۈت قويۇپ قىلسا يۈرۈش ھەر تامان ،
ھەر قەدەمدە بىر يېڭىش — زەپەر بولاتتى ئايان .

بۇ پادىشاھنىڭ ناھايىتى گۈزەل بىر قىزى بار بولۇپ ، ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ نۇرى كۇننىڭ چېھرىسىنى نۇرلاندۇرغان ، زۇلفىنىڭ خۇشبۇيى روزغارنىڭ دىماغىنى خۇش پۇراق قىلىۋەتكەنىكەن .

يۈزىنىڭ كۈنلۈكى ئايغا داغ سالغان ،
چېچىنىڭ رەشكىدىن ئىپار ئىچى قان .
ئاغزى گويا بىر كىچىك ئۇزۈككە تەڭ ،
لېۋى ئۇڭا ياراشقان لەئلى خۇش رەڭ .
يۈزى ئوت ئىدى ئۆزگە ، تېنى كۈمۈش ،
لېكىن يوق ئىدى ئوتتىن ھېچ قورقۇنچ .

پادىشاھ بۇ يالغۇز گۈھىرىنى غەيرىينىڭ كۆزىدىن ئاسراپ پىنھاندا ساقلايدىكەن . بىر كۈنى ئۇ قىزىغا زىبۇزىننەت بۇيۇملىرى-نى ئەتكۈزۈپ بەرمەكچى بولۇپ : «ئۆز ھۇنىرىدە كامىل بولغان بىر ئۇستا زەرگەر تېپىڭلار . بۇ كۆزۈمنىڭ نۇرى ھەم كۆڭلۈمنىڭ سەرۋىرى ئۇچۇن زېننەتلىك تاج ، كىيىم - كېچەككە قادايدىغان بېزەكلەر ، سىرغا ، ھۇققە ، ئۇزۈك ، بىلەزۈك ھەم پۈت بىلەزۈك-لىرىنى ، ئىشقىلىپ ئۇنىڭغا كېرەكلىك بولغان جابدۇقلارنىڭ ھەم-مىسىنى ياسىسۇن» دەپ بۇيرۇپتۇ .

بۇ شەھەردە بىر زەرگەر بار بولۇپ ، ئالەمنى يورۇتقان ئاپتاپ ئۇنىڭ ئالتۇن ئېرىتىدىغان ئوچىقى ئىكەن ، نۇر چاچقان ئاي ئۇنىڭ كۈمۈش ئېرىتىدىغان بوتىسى ئىكەن . جەۋھەرشۇناسلىقتا شۇ دەرد-

جىدە ئىكەنكى ، سەدەپىنىڭ ئاغزىنى ئاچماي تۇرۇپ ئىچىدىكى گۆ-
ھەرنىڭ قىممىتىنى تونۇۋالالايدىكەن ؛ ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ سۈپە-
تىنى بوتىغا سالماي تۇرۇپلا بىلىۋالالايدىكەن .

زېھنى - ئىدراكى ئىدى ئەينى ھۇنەر ،
ئېتىبارلىق ھۇنىرىگە كېتەتتى زەر .
كىشى بىلمەس كۆپ ئىشلارنى ئۇ بىلەتتى ،
ئەقىل يەتمەس كۆپ ئىشلارنى ئۇ قىلاتتى .

مۇلازىملار ئەنە شۇ زەرگەرنى تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ . پادىشاھ
ئۇنى ھەرەم ساراىيىغا چاقىرتىپ ، زىننەت بۇيۇملىرىنى ياساش
توغرىسىدا ئۇنىڭدىن بەزى سوئاللارنى سوراپتىكەن ، زەرگەرنىڭ
ناھايىتى پاساھەتلىك ۋە دىلىنى مەھلىيا قىلىدىغان سۆزلەر بىلەن
جاۋاب بېرىپتۇ . زەرگەرنىڭ ناھايىتى خۇش چىراي ۋە شېرىن
سۆزلۈك كىشى ئىكەنلىكىنى بىلگەن پادىشاھ ئۇنى دوست تۇتۇپ ،
داۋاملىق ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەت قۇرىدىغان بوپتۇ . ئۇمۇ پادىشاھ-
نىڭ بۇ رىغبىتىنى چۈشىنىپ ، ئاجايىپ ھۇنەر ۋە غارايىپ ئەپسانە-
لەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئازدۇرۇپ بارا - بارا ئۆزىگە قارىتىۋا-
تۇ . پادىشاھ ئۇنىڭ قىزىقارلىق سۆزلىرىنى تولا ئاڭلىغانلىقتىن ،
ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتى ۋە ئىلتىپاتىنى كۈندىن - كۈنگە زىيادە
قىپتۇ . نەتىجىدە ، زەرگەر سەلتەنەت ھەرىمگە ئېچكى مەھرەم
بوپتۇ - دە ، ئاپتاپ ۋە ئاينىڭ سايىسىنى كۆرمىگەن پادىشاھنىڭ
قىزى ئۇنىڭغا پەردە ئىچىدىن جاي بېرىپتۇ .

گەر بولسا كىمەرسە مەھرەمى دىل ،
دىلبەر ھەرىمىدە تۇتقاي مەنزىل .

بۇ پادىشاھنىڭ ئەقىللىق ، دانا تەدبىرلىك بىر ۋەزىرى بار
بولۇپ ، پۈتۈن دۆلەت ئەھلى ئۇنىڭ روشەن رايىغا پۈتۈنلەي ئىشەنچ

باغلىغانىكەن . ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ئۇچىدىن تامغان ھەر بىر تامچە سىياھ مىڭلىغان ھايات بۇلىقىنى پەيدا قىلىدىكەن . پۈتۈن مەملە-كەت خەلقى ئۇنىڭ ھايات بېغىشلىغۇچى خاسىيەتكە ئىگە بولغان قەلبىنى تىرىكلىكنىڭ مەدىتى دەپ بىلىدىكەن . بۇ ۋەزىر پادىشاھ-نىڭ زەرگەرگە قىلمۇاتقان تەربىيەتلىرىنى تېگىشلىك دەرىجىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ، پادىشاھقا كۆيۈنۈش يۈزىسىدىن نە-سىھەت قىپتۇ :

— ئەي پادىشاھىم ،— دەپتۇ ئۇ ،— بۇرۇن ئۆتكەن پادىشاھ-لار ھۈنەرۋەنلەرنى مۇلازىملىرى ۋە يېقىن كىشىلىرىنىڭ قاتارىغا ئالمىغان ھەمدە ئۆزىگە ھەمسۇھبەت قىلمىغان . ۋەھالەنكى سىلى بۇ كىشىنى ھەرەملىرىگە مەھرەم ، ئۆز سىرلىرىغا شېرىك قىپتىلا . مېنىڭ بايقىشىمچە ،بۇ ئادەم خەسىس ھەم قەلبى ناپاك ئادەمدەك قىلىدۇ . چۈنكى مەن ھەر قېتىم ئۇنىڭ سۆزىدىن كىشىنىڭ زەرد-رىگە ۋە ئازارىغا ئىشارەت قىلغانلىقىنى سېزىپ قالدىم . ئۇ خۇدايد-تائالانىڭ ئەمرى ۋە نەھىلىرىنى مۇلاھىزە قىلمايدىكەن . بۇنداق كىشىلەردىن ۋاپادارلىق ۋە ھەققانىيەتنى ئۈمىد قىلغىلى بولمايدۇ .

تەمە قىلسا كىم ۋاپا خەسىتىن ،
ئىزدىگەن بولار مېۋە سۆگەتتىن .

مەن يەنە ، سىلى بىر كىمگە ئىنئام ۋە ئېھسان قىلغان ۋاقىت-لىرىدا ، ئۇنىڭ ھەسەت قىلىپ ئۆزىگە ئۆلۈم تىلىگۈدەك بولغانلە-قىنىمۇ كۆپ كۆردۈم . ھۆكۈمالار : «تەبىئىتى پەس ، بېخىللارنىڭ ئالامىتى شۇكى ، كىشىنىڭ كىشىگە سېخىيلىق قىلغىنىنى كۆرەل-مەيدۇ» دېگەنىكەن .

ئىنئامنى كۆرسە ئەگەر ھەسەتخور ،
جېنى كۆيۈپ دۈت ئۆرلىگۈسىدۇر .
ئاشقا چىللىساڭ يامان نىيەتنى ،
ئاشتىن تولاراق يېگەي ھەسەتنى .

پادىشاھلار ئۆز سۆھبەتلىرىدە ئۆز ئىززىتىنى بىلىپ ، ئېسىل-
لىقنى پەزىلەت قىلغان كىشىلەرنى سۆھبەتداش قىلىشى ، ناچار ،
جاھىل كىشىلەردىن پەرھىز قىلىشى كېرەك . چۈنكى بۇ تائىپە
دىيانەتسىز بولىدۇ . ھەرقانداق كىشىدە دىيانەت ۋە ئامانەت سۈپىتى
بولمىسا ، ئۇنىڭدىن ھەرقانداق ئەيىب ۋە ھەرقانداق يامان قىلىق
سادىر بولۇپ تۇرىدۇ .

كىشىدە يوقتۇر دىيانەتتىن نېسىپ ،
گەر يامان ئىش قىلسا ئۇ بولماس ئەيىب .
ئالەم ئىچرە يا نىھان يا ئاشكارا ،
ھەر يامان ئىش بىدىيانەتتىن چىقار .

— بۇ قاملاشقان يىگىت ئىكەن ، — دەپتۇ پادىشاھ ، —
قىياپىتىنىڭ دۇرۇسلۇقى قەلبىنىڭ پاكىزلىقىغا دالالەت قىلىدۇ .
ھەر نەرسىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ئىچكى دۇنياسىنىڭ بەلگىسى
بولىدۇ . بۇزرۇكلەر : «ماۋزۇنىڭ ياخشىلىقى قىسسىنىڭ قىزىقلى-
قىدىن خەۋەر بېرىدۇ» دېيىشكەنغۇ ؟

نامەنىڭ ئىنشاسىدىن مەلۇم ھامان ،
كى ئۇنىڭدا ياخشى سۆزمۇ يا يامان .

— ھېكمەت مەكتەپخانىسىدا سۈرەتنىڭ خوپلۇقىنىڭ سۈرىسى-
نى ئوقۇمايدۇ ۋە ياخشى سەنئەتتىن① باشقىنى كامالەت ئايىتى دەپ
بىلمەيدۇ ، — دەپتۇ ۋەزىر ، — چۈنكى جاھاندا نۇرغۇن كىشىلەر
بارىكى ، ئۆزىنىڭ كېلىشكەن تۇرقى بىلەن خالايىقنىڭ كۆڭۈللىرى-
نى ئۇتۇۋالىدۇ ، ئەمما ئۇلارنىڭ قەلبىنى سىناپ باقىدىغان بولسا ،
ھېچ نەرسىگە ئالغۇسىزدۇر . بىر ھۆكۈمانىڭ كەلتۈرگەن بىر مە-

① بۇ يەردىكى سەنئەت ھۈنەر - قابىلىيەتتە ، ئەخلاقتا ، ئىلىم - بىلىمدە كامالەتكە يەتكەن
بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ .

سالدا شۇنداق دېيىلىدۇ : «بىر ھەكىم ناھايىتى چىرايلىق بىر جۇڭاننى كۆرۈپ ، كۆڭلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ قېشىغا بېرىپتۇ . لېكىن ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىن بىر زەررىگە ئەرزىگۈدەك مەنە تاپالماپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ : ‹ئە- جەب ياخشى ئۆي ئىكەن . ھەي ئەسىت ، لېكىن ئەچىدە كىشى يوق ئىكەن › دەپتۇ » . بەس ، بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى ، كىشىنىڭ ياخشى - يامانلىقىغا ئۇنىڭ تاشقى قىياپىتىگە قاراپ ئەمەس ، بەلكى قەلبىنىڭ پاك ياكى ئەمەسلىكىگە قاراپ باھا بېرىش كېرەك .

سۈرىتى ئوخشاش لېكىن مەنىسى بولغاچ ئۆزگىچە ،
بىر قومۇشتىن بوريا ھاسىل بولۇر بىردىن شېكەر .

— قىياپەتنىڭ خوپلۇقى مىزاجنىڭ مۆتىدىل ئىكەنلىكىگە گۇۋاھ بولالايدۇ ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — مىزاجى مۆتىدىل كىشىگە قىلغان تەربىيەت زايە كەتمەيدۇ . مەن ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلسام ، ئۇ ياخشى سۈپەتلەرنى ئۆگىنىدۇ . سەن ياخشى تەربىيەتنىڭ قارا تاشنى لەئلى ياقۇت ، قارا قانىنى ئىپار ، يامغۇر قەترىسىنى گۆھەر قىلىدىغانلىقىنى بىلمەمسەن ؟

گەر تەربىيە تاپسا قەترە گۆھەر بولغاي ،
قانمۇ كىندىك ئىچرە تۇرۇپ ئىپار بولغاي .
تۆمۈرگىمۇ گەر ئەيلىسە كۆپ تەربىيەت ،
قارىلىقى كېتىپ ئۇمۇ ئاق زەر بولغاي .

— ئەي پادىشاھىم ! — دەپتۇ ۋەزىر ، — تەربىيەت دېگەنمۇ تە- گىدىن ئېسىل كىشىگە لايىق كېلىدۇ . چۈنكى ھەممىلا تاش گۆ- ھەرگە ، ھەممە قان ئىپارغا ئۆزگىرىۋەرمەيدۇ . ئەسكىلەرنى مىڭ يىل تەربىيىلىگەن بىلەنمۇ ئۇنىڭدىن ياخشىلىق تەمە قىلىش راۋا ئەمەس .

سۆگەتكە قىلساڭمۇ ئۇددەك پەرۋىش ،
ئۇدنىڭ بۇيىنى بەرمىگەي ئۇ ھېچ .

بېخىلنى مىڭ قېتىم ئۆزگەرتسىمۇ ئۇنىڭ مىجەزىدىكى جەۋ-
ھەر ئۆزگەرمەيدۇ . بۇ توغرىدا بىر ئەزىز كىشى :

بىلىڭكى جاھان ئىچرە ھېچ ھايۋان ،
نەسىھەت بىلەن ئادەم بولمىغاي .
ئىت چۈنى گەر ئۆگەنسىمۇ سۆز ،
قەلبى ئۆزىدىن غەيرىي بولمىغاي .

دەپ توغرا ئېيتقان . ئەگەر بۇ ئۆزلىرى ئۇچۇنمۇ ھەقىقەت بولىدى-
غان بولسا ، بۇنداق كىشى بىلەن ئالاقە قىلمىغايلا ، بولمىسا ،
شاھزادىگە يەتكەن ھادىسە سىلىگىمۇ يېتىپ قالمىسۇن يەنە .
— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .
— پارس شەھەرلىرىدىن بىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپ-
تۇ ۋەزىر .

پارس شاھزادىسىنىڭ ھېكايىسى

پارس شەھەرلىرىدىن بىرىدە ، پاك قەلبلىك ، ياخشى خۇيلۇق
بىر پادىشاھ بار ئىكەن . ئۇ جاھاندارچىلىق بىناسىنىڭ ئۇلىنى
خەلقپەرۋەرلىك ئاساسىغا قۇرغان ، پەرمان يۈرگۈزۈش تەختىدە
ئادالەت ۋە مەرھەمەت يولىنى تۇتقان ئادىل پادىشاھ ئىكەن .

ئاچقان ئىدى ھەشەمەتلىك ئەدلى قولىن ئالەم ئۆزرە ،
جەبرۇ زۇلۇم پۇتلىرىنى باغلاپ ھەيۋەت زەنجىرىدە .

كۆنلەرنىڭ بىرىدە ، بۇ پادىشاھنىڭ خوتۇنى شاھىنشاھلىق ئەسىرى پېشانىسىدە ، جاھانپاناھلىق ئالامىتى چېھرىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ .

مۇشتەرى بۇ پەرى يۈز يۈلتۇز تۇغۇلغانىنى كۆرۈپ ،
قىلدى ئىنساپ ، دېدى شۇدەم : «ياخشى سائەت شۇ ئىكەن» .

بۇ گۆدەكنىڭ دولىسىدا ئالىقانچىلىك چوڭلۇقتا قارا خال بار ئىكەن . ئۇنى كۆرۈپ پادىشاھ ھۆكۈمالاردىن :

— بۇ ئالامەتنىڭ خاسىيىتى نېمە ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— كىتابتا كۆرۈشىمىزچە ، ھەر كىشىدە بۇنداق ئالامەت بولسا خەتەرگە ئۇچرار ، ئەمما پۈتۈن ئالەمنى ئۆزىگە قارىتىدىغان جاھانگىر پادىشاھ بولۇر ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھۆكۈمالار .

پادىشاھ ئۇ بېشارەتتىن خۇشال بولۇپ ، ئۇنىڭغا ياخشى تەربىيەتلەرنى قىپتۇ . پادىشاھنىڭ بېغىنىڭ يېنىدا دىيانەتسىز ، بەتنىيەت بىر موزدۇز ئولتۇرىدىكەن . پادىشاھ ھەقەمسايىلىك ھەققى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىكەن . شاھزادە تۆت ياشقا كىرگەندە ئۆيدىن چىقىپ ھەر تەرەپلەرگە چېپىپ ئويناغىلى بېرىپ ، كۆپىنچە موزدۇزنىڭ دۇكىنىغا كىرىدىكەن . پادىشاھنىڭ ۋەزىرى بۇ ھالىدىن خەۋەردار بولۇپ پادىشاھقا :

— ئەي پادىشاھىم ! شاھزادىنى موزدۇز بىلەن سۆھبەتلىشىشتىن مەنئى قىلماق كېرەك ، شاھزادە موزدۇزنىڭ يامان خۇيلىرىنى ئۆگىنىپ قالمىسۇن . چۈنكى گۆدەكلەر قايسى تائىپىگە قوشۇلسا ، شۇنىڭ خۇيىنى ئۆگىنىپ قالىدۇ . سۇمۇ نېمىگە قوشۇلسا ، شۇنىڭ رەڭگىگە كىرىپ قالىدۇ ئەمەسمۇ ؟

— بۇ بالا تېخى كىچىك . ئۇ ھازىر موزدۇزغا ئىچەكسىپ قاپتۇ . ئۇنىڭدىن ئايرىۋەتسەم ، كۆڭلى پەرىشان بولىدۇ . ھازىرچە سەۋر قىلايلى . چوڭ بولۇپ ئەقلىگە كەلگەندە ، نەسىھەت قىلىپ ئۇنىڭ مەيلىنى يانداۋرايلى ! — دەپتۇ پادىشاھ .

ۋەزىر بۇنى ئاڭلاپ خامۇش بولۇپ قاپتۇ . پادىشاھ موزدۇزنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا ناھايىتى كۆپ ئىلتىپات كۆرسىتىپ ، جىق ۋەدە-لەرنى بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ پەرزەنتىم سەن بىلەن ئۇلپەتلىشىپ قاپتۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا تاپىلاپ قويايى ، سەن ئۇنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالغىن . شۇنداق قىلساڭ ، مەن ساڭا كاتتا ئىنئاملارنى بېرىمەن .

موزدۇز توققۇز پۇكۇلۇپ تەزىم قىلىپ مۇنداق دەپتۇ :

ھەممە تۇنلەر ئىچرە بولسۇن كۇن چىرىغىڭ ،
يەر - جاھاننى يورۇتقۇچى گۈلزار بېغىڭ .

— پېقىر قۇللىرى گەرچە بۇ ئىشتا ئۆزۈمنى قابىل دەپ بىلمىسەمۇ ، ئەمما سىلىنىڭ نەزەرلىرى قارا تۇپراقنى زەر ، قارا تاشنى گۆھەر قىلىدىغان كىمىيادۇر .

جان كىرەر تۇپراققا سەن دەسسەپ ئاڭا ئۆتسەڭ ئەگەر ،
تاشلار ئالتۇن بولغۇسىدۇر گەر ئاڭا قىلساڭ نەزەر .

مەن بارلىق ھىممىتىمنى ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا سەرپ قىلىمەن . پۇتكۇل ھاياتىمنى ئۇنى تەربىيەت قىلىشقا بېغىشلايمەن .

شۇنداق قىلىپ ، موزدۇز شاھزادىنى ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىشقا ۋەدە بېرىپ ، ئەتىگەن - كەچتە ئۇنى پەرۋىش قىلىش بىلەن مەشغۇل بوپتۇ ھەمدە بۇ خىزمىتىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئوردىغا كىرىپ - چىقىدىغان بوپتۇ . شۇ تەرىقىدە ئۇ بارا - بارا پادىشاھنىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن بولۇپ قاپتۇ .

ئەگەر قىلسا ھەر كىشى ياخشى خىزمەت ،
تاپار تەڭتۇشلىرىدىن ئارتۇق ئىززەت .

موزدۇز كۈندۈزى شاھزادىنى باغلارنى تاماشا قىلدۇرغىلى ئاپىرىپتۇ . كەچتە ئەكىلىپ ئۆز ئۆيىدە قوندۇرۇپتۇ . گاھىدا باغلاردىمۇ قونۇپ قاپتۇ . كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ موزدۇزنى چاقىرتىپ كېلىپ ، ئوغلىنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىش توغرىسىدا ئۇنىڭغا ۋەسىيەت قىپتۇ ، ئاندىن بارلىق خاس مۇلازىملىرى بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ .

پادىشاھنىڭ شەھەر ئەتراپىدا بىر چارىبغى بار بولۇپ ، تاڭ شامىلى ئۇ باغنىڭ بىنەپشىسىنىڭ زۇلفىدىن ئالەم خەۋىدارلىرىغا مۇشكى زەپەر ئاچىدىكەن ؛ شامال ئەتتارى نەسرىن گۈللەرنىڭ خۇشبۇيىدىن پۇراق تىلەيدىكەن . تۇبى ۋە سەدرە دەرەخلىرىنىڭ گۈلى ئېچىلغان ۋاقىتتا ، بۇ باغدىكى بېشى ئاسمانغا تاقاشقان دەرەخلەرنىڭ چېچەكلىرىدىن لاتاپەت قەرز ئالىدىكەن .

رەشك ئېتەر ئۇ باغدىن جەننەت بوستىنى ،
خۇددى ھۆر ئىدى ئۇنىڭ ھەر رەيھىنى .
نەرگىس ، زەرجام ، ياسىمەن ساقىي بولۇپ ،
گۈل سۇرۇخ مەي ئىچىپ تۇرغان مەست بولۇپ .
بار ئىدى يەنە چىرايلىق غۇنچىلەر ،
قۇيۇلغان ئىچىگە لالەرەڭ مەيلەر .
قۇيغىلى جاملارغا شاراب سۈيىنى ،
ھەممە تۇتۇشقان تۆۋەن بېشىنى .
بۇلبۇللار چېلىشقان ئۇندا نەغمە ـ ساز ،
چىقىرىپ خۇش ناۋا بىرلە شاد ئاۋاز .

پادىشاھ سەپەرگە كەتكەندىن كېيىن شاھزادە موزدۇز ۋە يەنە بىر نەچچە مەخسۇس قۇللىرى بىلەن بىللە باغ سەيلىسىگە بېرىپتۇ . موزدۇز شاھزادىنىڭ بېشىغا بېزەكلىك قىممەت باھا تاج ، ئۇستىگە قىممەت باھالىق مەخسۇس تىكىلگەن لىباسلارنى كىيىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ ، خەسىسلىك جەۋھىرى ۋە پەسلىك تەبىئىتى ھەربىكەتكە

كېلىپ ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ تاج بىلەن تون يۈز سودىگەرگە دەسمايە بولىدىكەن . ھازىر ئاتىسى سەپەرگە كەتتى . ئانىسى شەھەردە كۆڭ-لى خاتىرجەم ئولتۇرۇپتۇ . شۇڭا ، بۇنى يىراق بىر يۇرتقا ئېلىپ قېچىپ كىيىم - كېچەك ۋە تاجىنى ئېلىۋېلىپ ، ئۆزىنى قۇل قىلىۋالغىنىم ياخشى» دەپتۇ .

بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىل غەنىيمەت ،
قولدىن كەتسە ھەرگىز كەلمەس بۇ دۆلەت .

شۇنىڭ بىلەن ، ئۇ بۇ سىرنى قۇللارنىڭ ئىچىدىكى ئۆزىگە سىرداش بولغان بىرىگە ئېيتىپتۇ - دە ، ئىككىسى ئىتتىپاق تۈزۈ-شۇپتۇ . يېرىم كېچە بولغاندا ، ئۇلار شاھزادىگە ۋە قۇللارغا بىھوش قىلىدىغان دورا بېرىپ ھەممىسىنى ھوشىدىن كەتكۈزۈۋېتىپ ، شاھزادىنى ساندۇققا سېلىپ تۆگىگە تېڭىپتۇ . ئۇلار شۇنداق تېز مېڭىپتۇكى ، پەلەكتە ئايلانغان ئاي ئۇنىڭ يۈرۈشىگە ئاپىرىن ئو-قۇپتۇ . جاھاننى ئوراپ تۇرغان ئاسمان ئۇنىڭ ئايىغىنىڭ تېزلىكىگە تەھسىن ئېيتىپتۇ .

پەلەكتىمۇ يوق ئىدى ئۇنداق يۈگۈرۈش ،
قىلالماس ئىدى ئايمۇ ئۇنداق تېز يۈرۈش .
چىقار ئىدى ئۇ ئېگىز تاغقا بۇلۇتتەك ،
چۈشەر ئىدى ئۇ تۆۋەنگە خۇددى سەلدەك .

موزدۇز ئۆمۈردەك تېز كېتىدىغان ، ئەجەلدەك پات يېتىدى-غان ، ئىتتىك ئوق ئۇنىڭ تېزلىكىنىڭ رەشكىدىن ئوق يەيدىغان ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدىغان چاقماقمۇ ئۇنىڭ چاپ-سانلىقىدىن رەشك قىلىپ ئۆرتىنىپ كېتىدىغان دەرىجىدىكى بىر چاپقۇر ئاتقا مىنىپتۇكى ، ئەگەر بۇ ئاتنىڭ تىزگىنىنى بوشىتىدىغان بولسا ، خىيال خەۋەرچىسىدىن مىڭ ھەسسە تېز ئۆتۈپ كېتىدى-

كەن ؛ ئەگەر قامچا بىلەن بىرنى سالمىغان بولسا ، توققۇز پەلەك-
تىن بىر سەكرەپلا ئۆتۈپ كېتىدىكەن .

ئاي يۈزىگە زەخمە ئۇرۇپ قۇلىقى ،
يەر ئۆيىگە زەربە ئۇرۇپ تۇڭقى .
يۇرۇشىگە يېتەلمەيتتى پەلەك ھەم ،
غۇبارىنى كۆرەلمەيتتى سابا ھەم .

قۇلىنىمۇ شۇنداق بىر ئانقا مىندۇرۇپتۇكى ، ئۇ چاقماقتەك يۇرىدىغان ، گۈلدۇرمامىدەك كىشنەيدىغان بىر ئات ئىكەن .

ھوشى خۇددى يەر شارىدەك ئون ھەسسە تېز - تېز قەدەم ، بىر نەپەستە ئەيلەر ئىدى يەر يۈزى سەيرىن تامام .

ئۇلار يەنە ئاشۇنداق ئىككى ئاتنى يانداپ ئېلىپ يولغا چىققان بولۇپ ، قىسقىغىنا ۋاقىتتا بۇ مەملىكەتنىڭ تەۋەسىدىن چىقىپ ياشقا مەملىكەتكە يېتىپ بېرىپتۇ . باغدا بىھوش يېتىپ قالغان قۇللار بولسا تاكى ئەتىسى ئاش ۋاقتىغىچە ئاشۇنداق يېتىپتۇ . بۇ ھالدىن خەۋەر تاپقان باغۋەن ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ ، ھەر قايسى-
سىنىڭ دىمىغىغا كونا سىركە بىلەن بادام يېغى پۈرتىپ ، ئۇلارنى ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ . ئۇلار ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن شاھزادە ۋە موزدۇزنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ شۇ زامان خانىشقا خەۋەر بېرىپتۇ . خانىش دەرھال ئاتلىنىپ باغقا بېرىپ ھەرقانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ ئوغلىنىڭ دېرىكىنى ئالالماپتۇ .

تاپمىدىم سەرۋى خىرامانىمنى باغ ئىچرە كىرىپ ،
كۆرمىدىم ئۇ غۇنچە خەندانىنى چىمەنگە كۆز سېلىپ .
ھەر تامانغا بۇلۇتتەك ياش قەترىسى تۆكتى كۆزۈم ،
نۇر قۇياشىمنى كۆرەلمەستىن ھامان كۆككە بېقىپ .

مەلىكە ئۇ كۈنى پۈتۈن باغنىڭ ئەتراپىنى ، باغنىڭ ئۆپچۆرە-سىدىكى سەھرالارنى ۋە شەھەرنىڭ قوۋۇقىنى ئەتكەن بولسىمۇ ، ئىزدەپ بارغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كەچتە نائۈمىد بولۇپ قايتە-شىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن خانىش پەرزەنت پىراقىدا بىتاقەت بو-لۇپ ، ھىجران ئوتىدا شامدەك كۆيۈپ ، ياشلىرىنى ئاققۇزۇشقا باشلاپتۇ . سۈبھى يورۇغاندىن كېيىن خانىشنىڭ رەنجى چېكىدىن ئېشىپتۇ . ئۇ دەردلىك كۆكسىدىن ئاھ تارتىپتۇ :

بىز نەپەس قالدى ئۇنى ھەم شۈبھىدەك بەربات ئېتەي ،
كۈن يۈزلۈكۈمنىڭ دەردىدە شام كەبى كۆيۈپ كېتەي .

شۇ يوسۇندا يىغلاپ يۈرۈپ ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ شولىسى يوقە-لىش بورىنىغا ئۇچۇپتۇ . مۇلازىملار دەرھال پادىشاھقا چاپارمەن ئەۋەتىپتۇ . پادىشاھ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ قايتىپ كېلىپ ، ئۆز تەختىدە قارار تېپىپتۇ ۋە خوتۇنى بىلەن پەرزەنتىنىڭ پىراقە-دا ناله ـ پەريادقىپتۇ ، لېكىن ئاخىر سەۋر خېتىگە باش قويۇپ رىزانىڭ پېشىنى تۇتۇپتۇ .

مەن ئەقىلگە بۇ مۇسىبەت شىددىتىن ئېيتسام ، دېدى :
«سەۋرە قىلغىل ھەم دېگىل ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن .①

موزدۇز شام ۋىلايىتىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن شاھزادىنىڭ كېيىم ـ كېچەكلىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ ئۇنى بىر سودىگەرگە ، قۇلنى باشقا بىر كىشىگە سېتىۋېتىپتۇ . شاھزادە ئۇ سودىگەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ، ئون يىل تۇرۇپتۇ . بۇ چاغدا ئۇ كېلىشكەن ، قامەتلىك يىگىت بولۇپ يېتىلىپتۇ . ئۇ شۇنداق قاملاشقان ئىكەن-كى ، مىسىردىكى يۈسۈپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۆسن بازىرىنىمۇ كا-سات قىلىۋېتىپتۇ . بۇ سەرۋى قامەتلىك يىگىت بوسۇغىدىن ئاتلە-

① بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى : بىز خۇدانىڭ بەندىسى . ئۇنىڭ تەرىپىگە قايتىۋچىدۇرمىز .

سىلا ، مىڭلاپ كىشى ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىپ ، ئۇنىڭ يولىغا جېنىنى سەدىقە قىلىۋېتىدىكەن ۋە خالايىقلار ئۇنىڭ سالامەتلىكىنى تىلەپ دۇئاغا قول ئاچىدىكەن .

ناز بىلەن چىقساڭ تالاغا ،
قول كۆتۈرەر ھەركىم دۇئاغا .
ھېچبىر ياماڭ كۆز تىكمىگەي ،
ھەم ياماڭ تىل تەگكۈزمىگەي .

سودىگەر ئەقىللىق ۋە ھوشيار كىشى بولغاچقا كۆڭلىدە : «بۇ قۇلنى ئەمدى ساقلاۋەرسەم ياخشى بولمىغۇدەك . ئۇنى ئۆيدە مەخپىي ساقلىسام ، ماڭا پايدا يوق . ئەگەر سىرتقا چىقىۋەرسە ، خالايىقلار ئارىسىدا پىتنە پەيدا بولىدۇ .

دىلبىرىم يەتتى ، كۆزۈڭنى باغلا ، ئەي كۆز سالغۇچى ،
ساڭا لازىم بولسا شېرىن جان ، يەنە بىرنەچچە كۈن .

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى ئاپىرىپ پارس شەھىرىنىڭ پادىشاھىغا ئىنئام قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق . ئۇ ھېممەتلىك پادىشاھ ماڭا بۇ قۇلنىڭ باھاسىغا ئىككى ھەسسە كېلىدىغان ئىنئامنى قىلىۋەتسە ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپ ، شاھزادىنى پارس شاھىغا ئىنئام قىپتۇ . پادىشاھمۇ سودىگەرنى خىسراۋغا خاس ئىنئاملار بىلەن خۇشال قىلىپ بېشىنى كۆككە يەتكۈزۈپتۇ . شۇ چاغدا شاھزادە ئون تۆت ياشقا كىرگەنىكەن .

كىردى ئون تۆت ياشقا دىلبەر ھېچ ئەجەب يوقكى شۇ چاغ ،
قىلسا ئون تۆت كۈنلۈك ئاي ئۆزىنى شۇ دىدارغا قۇل .

پادىشاھ ئۆز ئوغلىنى تونۇماي ئۇنى ئۆزىنىڭ خاس قۇللىرى-

نىڭ قاتارغا قوشۇپتۇ . ئۇنىڭ بىلىملىك ۋە ئەقىللىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولغاندىن كېيىن ، پادىشاھ ئۇنى ياخشى تەربىيەت قىپتۇ ۋە باشقا قوللارغا قارىغاندا ئۇنى ئۆزىگە يېقىنراق تۇتۇپتۇ . ئۇ بىر نەچچە ۋاقىت ئەنە شۇنداق يۈرگەنىكەن ، پادىشاھنىڭ خەزىنىچىسى- نىڭ مۇلازىمى — ھەمىشە خەزىنە ئىشىكىدە خىزمەت قىلىدىغان بىر جاۋاھىرپۇرۇش شاھزادە بىلەن دوست بولۇپ قاپتۇ . جاۋاھىر- پۇرۇش بۇ قۇلنىڭ پادىشاھقا ناھايىتى يېقىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، نىيىتىنى بۇزۇپتۇ ھەمدە : «بۇ قۇلنى ئالداپ ، پادىشاھنىڭ قولىدا- كى بارلىق خەزىنە ئىشكىلىرىنىڭ مۆھۈرى نەقىشلەنگەن ئۇزۇكنى قولغا چۈشۈرسەم ، خەزىنە ئىشكىلىرىنى ئېچىپ قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك مال - دۇنيانى ئالسام ، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئاشۇ ئۇزۇك بىلەن ئىشكىلەرگە مۆھۈر باسسام ، بۇ خىيانەتنى ھېچ كىشى بىلمەيدۇ» دەپ ئويلاپ ، شاھزادىگە : «ئەي يىگىت ، مۇشۇ مەملىكەتكە پادىشاھ بولۇشنى ۋە پۈتۈن خالايىققا مۇتلەق ھۆكۈم يۈرگۈزۈشنى خالامسەن؟ ئەگەر مەقسىتىڭ ئەنە شۇنداق بولسا ، ھىيلە بىلەن پادىشاھنىڭ قولىدىكى ئۇزۇكنى ئالغىن . ئۇ ئۇزۇك- نىڭ خاسىيىتى شۇكى ، كىم ئۇنى قولغا كىرگۈزسە ، پۈتۈن جاھان ئۇنىڭغا تەۋە بولىدۇ .

بەختلىك ئىنسان ئاشۇكى كىرسە ئىلكىگە مۆھۈر ،
بىگۇمان بىلگىنكى پەرمانىغا بار ئالەم كىرۇر .

ئۇنى ئېلىشتىكى ھىيلە شۇكى ، پادىشاھ ئىستىراھەت ئۇيقۇ- سىغا كەتكەندە ، ئۇنىڭ ھۇزۇرىغا ئاستا كىرىپ ، ئۇزۇكنى قولىدىن تۇيدۇرماي ئېلىپ ماڭا بەرسەڭ ، مەن ئۇزۇكنى ساڭا ياخشى ساق- لاپ بېرىمەن . لېكىن شەرتىم شۇكى ، سەن پادىشاھ بولغىنىڭدا مېنى ۋەزىر قىلىسەن . چۈنكى ئاپتاپ بولغىنىڭدا بىزدەك زەرر- لەرنىمۇ ئۇنتۇماي ئىسسىتىپ قويۇشۇڭ كېرەك» دەپتۇ .

شاھزادە ئۇنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ ، دېگىنى بويىچە پادىشاھ

ئۇخلاپ قالغان چاغدا بىرىپ ئۇزۇكنى ئاستىغىنا تارتىشىغا پادىشاھ ئويغىنىپ كېتىپتۇ .

— بۇنداق قىلىشقا قانداق جۈرئەت قىلدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ .

پادىشاھنىڭ ھەيۋىتىدىن شاھزادىنى سۇر بېسىپ ، ئېغىز ئاچالماي قاپتۇ . پادىشاھنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ جاللاتنى چاقىرىپ ، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئالدىدا چېپىپ تاشلاشقا بۇيرۇپتۇ . جاللات ئۇنى يالىڭاچلاپ كاللىسىنى ئالماقچى بولۇپ ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سالدۇرغانىكەن ، ئۇنىڭ دولىسىدىكى قارا خالغا پادىشاھنىڭ كۆزى چۈشۈپتۇ - دە ، شۇ زامان ھوشىدىن كېتىپتۇ . جاللات پادىشاھنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ بىردەم توختاپ تۇرۇپتۇ . ئاڭغىچە پادىشاھ ھوشىغا كېلىپ ئوغلىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭ باش - كۆزىگە سۈيۈشكە باشلاپتۇ .

— ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى ، — دەپتۇ پادىشاھ ، — ئۇ مەككار موزدۇزنىڭ يېقىنچىلىقى بىزنى مانا مۇشۇنداق پىراق ئوتىغا تاشلىدى ئەمەسمۇ ؟

— مەنمۇ جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ دالالىتى بىلەن بۇ ئىشنى قىلىپ سالدىم ، — دەپتۇ شاھزادە ئۆزرە ئېيتىپ .

پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن جاللات ئاشۇ قىلىچتا جاۋاھىرپۇرۇشنى ئۆلتۈرۈپتۇ .

شۇندا پادىشاھ شاھزادىگە :

— ئەي ئوغلۇم ، ئەسكى ئادەملەرنىڭ سۆھبىتىنىڭ مانا مۇشۇنداق ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرىدىغانلىقىنى سەنمۇ بىلدىڭ . ئەمدى ھەرگىز بەتنىيەتلەر بىلەن ئالاقە قىلمىغىن ھەمدە پەسلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولمىغىن .

ئىززەت تەختى ئۆزرە ئولتۇرغانىنى تاشلار ئاقىۋەت ،
خار - زارلىق تۇپرىقىغا ، ئەسلى يامانىنىڭ سۆھبىتى .

شەيتاننىڭ سۆھبىتى بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ جەننەتتىن قوغلىنىپ يەر يۈزىگە چۈشۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغان بولغىيتتىڭ؟ — دەپ نەسىھەت قىپتۇ .

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى ، بەتنىيەتلەر بىلەن سۆھبەت قۇرسا ، ئاقىۋەتتە شاھنىڭ قۇللۇق دەرىجىسىگە چۈشۈپ قالىدىغانلىقىنى ، قۇلنى جاندىن جۇدا قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگەيلا . زەرگەرمۇ ئەنە شۇ تائىپىدىكىلەردىندۇر . شۇڭا ئۇنىڭ سۆھبىتىدىن پەرھىز قىلغايلا ، ئۇنىڭدىن چارە قىلىش تەس بولغان پىتنە - پاساتتىن بىرەرسى ۋۇجۇدقا كېلىپ قالمىسۇن يەنە .

پادىشاھ ۋەزىرىنىڭ بۇ سۆزىگە پىسەنت قىلماستىن :

— ئادەمنىڭ ياخشى سۈپەتلىك بولۇشى بىلەن ئالىي نەسەبلىك بولۇشىنىڭ نېمە ئالاقىسى بار ؟ كىشى ئېسىل ، ئالىي نەسەبلىك بولسىلا ، ئەدەپلىك ، پەزىلەتلىك ھېسابلانمايدۇ . تەربىيە كۆرگەن ، ئىززەت - ئىكرامنى بەجا كەلتۈرىدىغان كىشى ھەقىقىي پەزىلەتلىك ، ئەدەپلىك كىشىلەردۇر .

سۆزلە ھېسابتىن ، نەسەبتىن دېمە ،
يېگىنى تۈت ، كونىنى ئىزدىمە .
گۆھەر شولىسى بىلەن كۆز يورۇر ،
ئۇمۇ كونىرىسا يۈزى سارغىيۇر .

قاچانلا بولمىسۇن پادىشاھنىڭ ئۇلۇغلىشىغا ئېرىشەلىگەن كىشى بۈزرۈكۋار كىشىدۇر . ئالىي دەرىجىلىك شاھنشاھلاردىن بىرى : «بىز خۇددى زامانغا ئوخشايمىز . كىمنى تاشلىۋەتسەك ، ئۇ پەس بولىدۇ . كىمنى كۆتۈرسەك ، شۇنىڭ بېشى پەلەكتىن ئاشىدۇ» دېگەنىكەن .

ئەگەر سۇلتان بىراۋغا قەھرى قىلۇر ،
ئۇ پەلەكتە بولسا يەرگە يېقىلۇر .

ئەگەر چاچسا كىشىگە سۇبھىدەك نۇر ،
كېچىدەك بەختى كۇندۇزدەك ئاقىرۇر .

مەن بۇ يىگىتنى دۆلەت دەربىسىگە كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا ھۆر-
مەت ئەۋجىدە ئورۇن بەردىم . مەن ئۇنىڭ دۇرۇس ئىكەنلىكىدىن
گۇمان قىلمايمەن ،— دەپتۇ پادىشاھ .

ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلىشقا مەزمۇت قەدەم
قويغانلىقىنى كۆرۈپ ، دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ ، ئۇ توغرىدا قايتا
ئېغىز ئاچماپتۇ . ئارىدىن يەنە بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپتۇ . زەرگەر
ئىختىيار قولىنىڭ بوش ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ پۇتىنى ئىنساپ دائە-
رىسىنىڭ سىرتىغا قويۇشقا باشلاپتۇ . ئۇ بەزىدە ۋەدە بېرىپ ،
بەزىدە ئالداپ يۈرۈپ ، كىشىلەرنىڭ مال - دۇنيالىرىنى قولىغا
كىرگۈزۈۋېلىشقا باشلاپتۇ . بىر كۈنى ئۇ پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ
زىننەت بۇيۇملىرىنى ياساپ ئولتۇرۇپ ، بىر نەچچە جاۋاھىرغا ھە-
جىتى چۈشۈپتۇ . ئەمما ئۇ خىل جاۋاھىر يا پادىشاھنىڭ خەزىنىسە-
دىن ، يا جاۋاھىرپۇرۇشلارنىڭ بازىرىدىن تېپىلماپتۇ . شۇ شەھەردە
كاتتا بىر سودىگەر بار ئىكەن . زەرگەر : «ئۇنداق جاۋاھىر ھەرقا-
چان ئاشۇ سودىگەرنىڭ قىزىنىڭ بېزەكلىرى ئارىسىدا بار» دەپ
ئويلاپ ، ئۇنىڭغا كىشى ئەۋەتىپ سورانقانىكەن ، ئۇ قىز «مەندە
ئۇنداق جاۋاھىرلار يوق» دەپ جاۋاب ئەۋەتىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان
زەرگەر ئۇ قىزنى پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ قېشىغا چاقىرتىپ كېلىپ
شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي مەلىكەم ، سودىگەرنىڭ بۇ قىزىدا شۇنداق شاھانە گۆ-
ھەرلەر بارىكى ، پەلەك جەۋھەرداری يۇلتۇز جاۋاھىرلىرىنى زەبەر-
جەت رەڭلىك تاۋۇقىغا تىزىسمۇ ساپلىق ۋە روشەنلىكتە ئۇنىڭدەك
ئېسىل مەرۋايىتنى تاپالمىغان . دەريا ئىنىكىئانىسى ئالەمدە يەككە
گۆھەرلەرنى سەدەپ بۆشۈكىدە پەرۋىش قىلسىمۇ ، بۇنىڭدا بار بولـ-
غان گۆھەرلەردەك يېگانە دۇرلار غەۋۋاسىنىڭ نەزىرىگە چۈشمىگەن .

زۆهرەدەك هەممىسى پارقىراق نۇرلۇق ،
ئاي كەبى بارچىسى چاچار يورۇقلۇق .

ئۇنىڭ يەنە شۇنداق ياقۇتلىرى بارکى ، ئاپتاپ ئانىسى كان قورسقىدا جىگەر خۇنى بىلەن ئۇلارنى تەربىيىلىگەن ، تاغ بولسا ئۆزىنىڭ تاش يۈرەكلىكى بىلەن ئۇلارنى ئۆز كۆكسىدە ساقلىغان .

خۇددى گۇل رەڭ مەيگە ئوخشاشتۇركى ، ئۇ قىش ۋاقتىدا ، لەئلى قەدەھ ئىچرە سوغۇق شىددىتىدىن مۇزلىغان .

يەنە ئۇنىڭدا نۇرغۇن يېشىل زۇمرەتلەر بار . كۆزى خىرە بولۇپ قالغانلار ئۇنىڭغا قارىسىلا كۆزىنىڭ نۇرى ئاشىدۇ .

زۇمرەت رەڭ خالىڭدىن قاراقىم ئالدى بىھەد نۇر ،
شۇنداق سەبزە كۆرمەك بىرلە كۆزنىڭ نۇرى كۆپ بولغاي .

ئۇنىڭ جاۋاھىرلارنى ساقلايدىغان قۇتىسىدا ئۆز شولىسى بىلەن ئاتەشپەرەسلەرنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يانداۋرۇۋېتىدىغان رۇم لەئللىرى ، شۇنداقلا شېشە رەڭلىك ئاسمانىنىڭ ئەتراپلىرى ئۇلاردىن ساپلىق ۋە لاتاپەت ئۆگىنىدىغان دەرىجىدىكى پروزىلەر بار .

لەئلىسىدىن ئالدى سۇھەيلى ھېقىقتەك خۇش چىراي ،
ئالدى يېشىل رەڭنى پروزىسىدىن چەرخ ئاسمىنى .

مەلىكەم ، ئەمر قىلسىلا ، ئاشۇ جاۋاھىرلارنى مۇشۇ يەرگە ھازىر قىلسۇن .
مەلىكە ئۇ قىزدىن سۇرۇشتۇرگەنكەن ، ئۇ قىز :
— ئەي زامانىمىزنىڭ زۇلەيخاسى ، دەۋرانىمىزنىڭ بىلقىسى ، مەندە ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يوق ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ .

— ئەي مەلىكەم ، بۇ ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىقرار قىلمايدۇ . بۇنىڭغا جازا قوللانماق كېرەك ، — دەپتۇ زەرگەر .

شۇنىڭ بىلەن «خوتۇنلار كەم ئەقىلدۇر» دېگەن شاراب بىلەن مەست بولغان پادىشاھنىڭ قىزى ئۆزىنىڭ غۇرۇرى ۋە زەرگەرنىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىنىڭ مەدىتى بىلەن : «ئۇنى قىينىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ . ئۇنى بىرەر سائەت قىينىغان بولسىمۇ قىز ھېچنېمىنى ئېيتماپتۇ . ئۇنى كۆرگەن زەرگەر : «قاتتىقراق ئازابلاڭلار» دەپ ئىشارەت قىپتۇ . ئۇ يەردىكى زالىملار غەزەپ ئىسكەنجىسىنى راسا چىڭىتقانىكەن ، بىچارە قىزنىڭ تېنى تاتلىق جاندىن بوشاپتۇ . سودىگەرنىڭ قىزىغا ئەگىشىپ كەلگەن ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بۇنى كۆرۈپ پەريات - پىغان كۆتۈرۈپتۇ . بۇنى كۆرگەن زەرگەرمۇ شۇ ھامان بەدەر قېچىپتۇ . پادىشاھ بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ ، ناھايىتى پەرىشان بوپتۇ ۋە سودىگەرنىڭ قىزىنىڭ ئۆلگەنلىكى ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ ئۆزرە ئېيتىپ ، سودىگەرگە جىق مال - دۇنيا بېرىپتۇ . ئۆزىنىڭ قىزىنى بولسا ئاشۇ ئىش تۈپەيلىدىن يامان كۆرۈپ قېلىپ نەزىرىدىن تاشلاپتۇ . پادىشاھنىڭ خوتۇنى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ ، قىزىنى بىر نەچچە ۋاقىت ئۆزىنىڭ چار بېغىغا ئاپىرىپ قويۇپ ، پادىشاھنىڭ غەزىپى بېسىلغاندا ئاندىن قايتۇرۇپ كېلىپ ، بۇزرۇك كىشىلەردىن بىر نەچچىنى ۋاستە قىلىپ ، قىزىنىڭ گۇناھىنى تىلىمەكچى بوپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، قىز ئاندىسىنىڭ ئىرۇنلاشتۇرۇشى بىلەن چارباغقا بېرىپتۇ . بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان زەرگەرمۇ چارباغقا بارغانىكەن ، قىز ئۇنى كۆرۈپ دەرغەزەپكە كېلىپ :

— ھەي ئىپلاس ، بەتقىلىق ، شۇم تەلەت ، بەتبەخت ! يەنە پىتنە - پاسات تېرىش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ ؟ يەنە ھىيلە ئىشلىتىشنى كۆزلىدىڭمۇ ؟ يوقال ! ئەمدى ھەرگىز سەن بىلەن بىللە ئولتۇرمايمەن ! — دەپ ۋارقىراپتۇ .

زەرگەر چارباغدىن چىقىپ دەشت - باياۋانغا قاراپ مېڭىپتۇ . قاش قارايغاندا ، ھاۋا بۇزۇلۇپ ئاسمان يۈزىنى بۇلۇت بېسىپ ،

يۇلتۇزلارنىڭ روشەنلىكلىرى يوقىلىپ ، جاھاننىڭ چېھرىسى قارا-
يىپتۇ .

ھاۋا سەيناسىغا ئىپار چېچىلدى ،
ئىپار ئەمەس دۇت ئىشىكى ئېچىلدى .

بۇ دەشتتە بىر چوڭقۇر قۇدۇق بار بولۇپ ، ئۇ قۇدۇققا بىر يىلپىز ، بىر مايمۇن ۋە بىر يىلان چۈشۈپ كېتىپ تىقىلىپ قالغان-
كەن . ئۇلار ئۆز دەردى بىلەن قالغاچقا ، باشقىلارغا ئازار بەرگۈچە-
لىك ھالى قالمىغانىكەن . باشقىلارنىڭ يولىغا بالا قۇدۇقىنى قازا-
دىغان ھېلىقى زەرگەر قاراڭغۇ كېچىدە كۆرمەي قېلىپ ، ئاشۇ
قۇدۇققا چۈشۈپ كېتىپتۇ .

يار بولۇپ دۆلەت ساڭا بولساڭ ئۇلۇغ ،
زۇلۇم بىلەن كىشىگە قازما قۇدۇق .
گەر بىر كىم قەستىدە قازساڭ سەن چۇقۇر ،
ئاقىۋەت بولغاي سېنىڭ ئۆزۈڭگە گۆر .

شۇنىڭ بىلەن ، قۇدۇق ئىچىدىكى ئۇچ جان تۆت بوپتۇ . شۇ
كۈنلەردە بىر سەييياھ شەھەردىن چىقىپ باشقا يۇرتقا بېرىش يولىدا
ئاشۇ قۇدۇقنىڭ قېشىغا كېلىپ قاپتۇ ۋە قۇدۇققا چۈشۈپ كەتكەن-
لەرنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ زەرگەر ئۇچۇن ناھايىتى كۆپ غەم يەپ :
«بۇ كىشى ئادەم پەرزەنتىدىن تۇرسا ، قانداق ھادىسە بىلەن بۇ
قۇدۇققا چۈشۈپ ، بۇنداق زەرەرلىك ھايۋانلار بىلەن قوشۇلۇپ
قالغاندۇ ؟ بۇ بىچارىنى قۇدۇقتىن چىقىرىپ قويۇپ بىر ياخشىلىق
قىلىپ قويسام ، بۇ ئىشىمنىڭ ساۋابى ئاخىرەت ئۇچۇن زەخىرە
بولۇپ قالار » دەپ ئويلاپ ، قۇدۇققا ئارغامچا سېلىپ تارتقانىكەن ،
ئۇنىڭغا مايمۇن ئېسىلىپ چىقىپتۇ . بۇنى كۆرگەن سەييياھ : «بۇنى
چىقارغىنىمۇ ياخشى بولدى ، چۇنكى بۇمۇ خۇدانىڭ بەندىسى»

دەپ ، ئارغامچىنى يەنە تاشلاپتۇ . بۇ قېتىم يىلپىز چىقىپتۇ . ئۇ-چىنچى نۆۋەت سالغانىكەن ، يىلان چىقىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، بۇ ئۇچ جانىۋار تار ئالەمدىن كەڭ جاھانغا چىققاندىن كېيىن سەييادھقا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپ : «سەن بىزگە ناھايىتى كۆپ ياخشىلىق قىلىپ گەدىنىمىزگە چوڭ ھەق ئارتىپ قويدۇڭ . بۇنىڭ ئەجرىنى ئاخىر بىر كۈنى قايتۇرالىساقمۇ ئەجەب ئەمەس ،— دېيىشىپتۇ .

— مەن بۇ شەھەرگە يېقىن جايدىكى تاغنىڭ ئېتىكىدە تۇرىدىغان ، ئەگەر ئىلتىپات قىلىپ بارساڭ ، قولۇمدىن كېلىشىچە ساڭا خىزمەت قىلىمەن ،— دەپتۇ مايمۇن .

— مەن بۇ شەھەرگە يېقىن جايدىكى بىر جاڭگالدا ماكان تۇتقانمەن . ئەگەر مەرھەمەت قىلساڭ ، قولۇمدىن كېلىشىچە مېھ-مان قىلاتتىم ،— دەپتۇ يىلپىز .

— مەن بۇ شەھەرنىڭ سېپىلىدا ماكان تۇتقانىدىم . ئەگەر ئىختىيارىڭ ئىجازەت بېرىپ ئۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلساڭ ، ئالدىڭدا ئىمكانىيەتنىڭ يار بېرىشىچە ھەققىڭنى ئادا قىلىشقا تىرى-شىمەن . بىزنىڭچە ، ساڭا بىر نەسىھەت قىلايلى . ئۇنى چوقۇم قوبۇل قىلغىن . بىزنىڭچە قۇدۇقتا قېپقالغان بۇ كىشىنى چىقارمى-غىن . چۈنكى ئادەمزات دېگەن ۋەدىسىدە تۇرمايدۇ . ياخشىلىق قىل-غانلارغا يامانلىق قىلىش ئۇلارنىڭ رەسىم ـ قائىدىسى . ئۇلارنىڭ كۆرۈنۈشتىكى جامالىغا ئالدىنىپ ، قەلبىنىڭ قەبىھلىكىدىن ئەمىن بولغۇلۇق ئەمەس .

ئادەم ئەۋلادىدا ھەر شۇمدىن يامانلار بار ئىرۇر ،
سۇرىتى زىبا ، ئىچى دۆدىن يامانلار بار ئىرۇر .

روزغار ئەھلىنىڭ كۆپچىلىكى سىرتقى كۆرۈنۈشكىلا ئېتىبار بېرىدۇ ، ئەمما ئىچكى دۇنياسىدىن بىخەۋەر قالىدۇ . بەزىلەر كۆرۈ-نۈشتە خۇددى يۈسۈپتەك كۆرۈنسىمۇ ، كۆڭلى بۆرىگە ئوخشايدۇ . بولۇپمۇ بۇ كىشى بىز بىلەن بىر نەچچە كۈن بىللە بولدى . بىز

ئۇنىڭ تەلەتىدىن مۇرۇڭۇەت ئالامىتىنى كۆرمىدۇق ، ئەھۋالى گۈل-شىنىدىن ۋاپا پۈرىقىنى پۈرىمىدۇق .

ۋاپانى كۆزلىمە ، ھۆسن ئەھلىدىنكى كەلمىگەن ھەرگىز ،
زامانە گۈلشىنىدىن ھېچ بۇرۇنغا شۇ ۋاپادىن بۇي .

ئەگەر بۇ سۆزۈمگە ئۇنمىساڭ ، ئاقىۋەت پۇشايمان قىلىپ قالىسەن .

ئۇلار شۇ سۆزنى ئېيتقاندىن كېيىن سەييىاھ بىلەن ۋىدالىشىپ ھەرقايسىسى ئۆز ماكانىغا قايتىپ كېتىپتۇ . لېكىن سەييىاھقا ئۇلار-نىڭ سۆزى تازا ياقمىغاچقا ، قۇدۇققا يەنە ئارغامچا تاشلاپ زەرگەرنى تارتىپ چىقىرىپتۇ . زەرگەرمۇ سەييىاھقا ناھايىتى كۆپ رەھمەتلەرنى ئېيتىپ ، پادىشاھتىن قورقۇپ بۇ يەرگە كەلگەنلىكىنى تەپسىلىي بايان قىپتۇ :

— مەن يەنە سەپەرگە چىقماقچىمەن . ئەگەر تىرىك قايتىپ كەلسەم ، سىز بىلەن مۇلاقات بولىمەن . ئۆلمىسەك ، ئاخىر بىر كۈنى كۆرۈشۈپ قالارمىز .

ئۇلار ئەنە شۇ سۆزلەر بىلەن ۋىدالىشىپتۇ . سەييىاھ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ . زەرگەر شەھەرگە مەخپىي ھالدا كىرىپ ، بىر بۇلۇڭدا يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ .

پادىشاھ زەرگەرگە ئىشىنىپ ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلغانلىقىغا ۋە ۋەزىرنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىمىغانلىقىغا كۆپ پۇشايمان قىلىپ نادامەت چېكىپتۇ . مەملىكەت كاتتىلىرى قانچە قېتىم كېلىپ قىزىـ-نىڭ گۈناھىنى تىلىگەن بولسىمۇ ، پادىشاھ ماقۇل كۆرمىگەنلىكـ-تىن قىز چارباغدا بىر يىل تۇرۇپ قاپتۇ . بۇ ۋاقىت ئىچىدە سەييىاھ ناھايىتى كۆپ شەھەرلەرنى كېزىپ ئۇچ يۈز دىنار پۇل تېپىپتۇ . «ۋەتەننى سۆيمەك ئىمان جۈملىسىدىندۇر» دېگەن سۆز ئۇنىڭ يادىغا كېلىپ ، كۆڭلىدە : «بۇ غېرىبلىقتا يۈرگەن چاغلىرىمدا ھەممە ئىشلاردا مۇرادىم ھاسىل بولۇپ ، ھەر سائەتتە ماڭا بۇ دۇنيا

دۆلىتى ۋە ئاخىرەت سائادىتىنىڭ ئىشكىلىرى ئېچىلغان ھالەتتىمۇ ، ئانا ۋەتەننىڭ ھاۋاسى ، سۇيى بەدەنگە ، مىجەزگە بۆلەكچىلا ياقىدۇ » دەپ ئويلاپتۇ .

گۈلنى ئالتۇن جام ئىچىگە كۆچۈرۈپ قويغاندىمۇ ،
تەبىئىتى خالىغاي ئۇنگەن يېرىنىڭ تۇپرىقىن .

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز يۇرتى ھەلەپكە قاراپ يولغا چىقىپ ، ھېلىقى مايمۇن ماكانلاشقان تاغ ئېتىكىگە كەلگەندە كەچ كىرىپ قېلىپ ، ئاشۇ جايدا قونۇپتۇ . تۇن نىسپى بولغاندا ، ئۇ جايغا ئىككى ئوغرى يېتىپ كەپتۇ . ئۇ ئوغرىلار شۇنداق قانخور ۋە شۇنداق يامان ئىكەنكى ، خەنجەرۋاز مىرىخمۇ ئۇلارنىڭ كۆكرەك بۆسەر ئوقلىرىدىن ھەزەر قىلىپ ، بەشىنچى پەردىگە مۆكۈۋالغانىكەن ؛ نەيزىۋاز زۇھەلمۇ ئۇلارنىڭ جانىنى ئوۋلىغۇچى تىغلىرىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ، يۇزىگە يەتتە قات قالقان تۇتقانىكەن .

نىگارىم كۆزىدەك ھەر بىر خۇنرىز ،
خالايىق جانلىرىغا تىغ ئۇرار تېز .

ئوغرىلار سەييياھنىڭ قېشىغا كېلىپ ، ئۇنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى باغلاپ قويۇپ مال ـ دۇنياسىنى بۇلاپ قېچىپ كېتىپتۇ . سەييياھ بىچارە ئۇ كېچىسى ئۇ يەردە باغلاقلىق ھالدا ھەسرەت ياشلىرىنى كۆزلىرىدىن ئاققۇزۇپ ، قازا ھۆكمىگە رىزا بولۇپ ، ھايات قالغىنىغا شۈكۈر قىلىپ يېتىۋېرىپتۇ . تاڭ ئاتقاندا بولسا قول ـ پۇتلىرىنىڭ ئاغرىپ كەتكىنىگە چىدىماي پەريات ۋە پىغان كۆتۈرۈپتۇ :

ئۇشبۇ جايدا قانچە پەريات ئەيلىسەممۇ ، نە قىلاي ،
بۇ ماكان دادىمنى ئاڭلار دادخاھ جايى ئەمەس .

— ژادەرىخ ، ئەجەب بۇ جاننى قىينايدىغان دەردكە گىرىپتار بولۇپ قالدىم ، لېكىن ئۇمىدىمنىڭ دېغىغا داۋا پۇرىقى كەلمىدى ، ئەجەب بۇ قانخور باياۋاندا ئۆلۈۋاتسامۇ ھېچ كىشى ھالىمدىن خەۋەردار بولمىدى .

كۆيدى بالا ئوتىدا جانىم ، لېكىن ،
كۆيگۈچى يوق بۆلەك ئاڭا كۆڭلۈمدىن .

دەپ ناله قىلىشقا باشلاپتۇ .

دەل شۇ پەيتته مايمۇن ئوزۇق ئىزدەپ ئۇۋۇسىدىن چىقىپ ئۇياق - بۇياقنى ئىزدەپ يۈرگەنكەن . ئۇنىڭ قۇلىقىغا سەييادنىڭ پەريادى ئاڭلىنىپ ، ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ ، ئۇ بىچارىنىڭ قېشىغا بېرىپ نەزەر ساپتۇ ۋە ئۆز دوستى ئىكەنلىكىنى تونۇپ دەرھال يېنىغا كېلىپ ، كۆز بۇلىقىدىن قىزىل سەللەرنى ئاققۇزۇپ :

— ھەي ئەزىز دوستۇم ! قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ ، بۇ بالا بەندىگە گىرىپتار بولۇپ قالدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ .

— ھەي مېھرىبان دوستۇم ، — دەپتۇ سەييادە ، — بۇ جاپاكەش دۇنيادا كىشىگە ھېچقانداق راھەت ھاجەتسىز كەلمەيدىكەن . بۇ روزغار ۋەيرانىسىدىكى ھېچقانداق خەزىنە رەنج - مېھنەتسىز يۈز كۆرسەتمەيدىكەن .

يېمىدى ھېچكىم ھەسەل ، تەگمەي تۇرۇپ ئاغزىغا نىش ،
ئۇزمىدى ھېچكىمسە گۈل ، قىلماي تىكەن ئىلكىنى رىش .

ھەر كىمكى بۇ ھېكمەتنى چۈشىنىدىغان بولسا ، زامانىڭ ئازارى تەگكىنىگە خاپا بولۇپ ، كۆز بۇلۇتىدەك مالالىق قەتىرىسىنى چېچىپمۇ كەتمەيدۇ . دەۋرانىڭ راھەت گۈلى ئېچىلغىنىغا ۋە جىلۋە كۆرسەتكىنىگە خۇشال بولۇپ ، باھار مەۋسۇمىدەك شادلىق چېھرى-

سىنى ئېچىپمۇ كەتمەيدۇ .

سۆزلىگۈدەك ھېچ يېرى يوق ، ئۇشبۇ جاھان ،
ساڭا قىلار گاھى قەھرى ، گاھ ئېھسان .
گاھى سېنى يەرگە ئۇرۇپ ، گاھ كۆتۈرگەي ،
گاھى سەندىن ئالغاي ، گاھى ساڭا بەرگەي .
«كۇلدۇرۇرمەن» دەپ تۇرۇپ ئۇ ، قىلار گىريان ،
ساڭا بەزى كۆرسىتىپ مەي ، ئىچۈرەر قان .
مانا شۇدۇر بۇ ھىيلىگەر جاھان ئىشى ،
ئادەم ئوغلانىغا ئۇنىڭ ئىش قىلىشى .

شۇنىڭدىن كېيىن سەييا ھ ئوغرىلارنىڭ كەلگىنىدىن تارتىپ ، ئۆزىنى باغلاپ ئالتۇنلىرىنى ئېلىپ كەتكەنلىرىگىچە ھەممىنى باشتىن - ئاياغ بايان قىپتۇ .

— غەم يېمىگىن ، مەن ئەمدى سېنىڭ ئىشىڭنى ئوڭشاش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىمەن ، — دەپتۇ مايمۇن .

قارايغان بولسا بەختىڭ تېز ئاقىرۇر ،
چۈنكى تۇن ئارقىسىدىن سۈبھى يورۇر .

ئۇ شۇ سۆزلەر بىلەن سەييا ھنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويغاندىن كېيىن ، سەييا ھنىڭ باغلاقلىرىنى يېشىپ ، ئۇنى ئۆزىنىڭ خەس - خەشەكلەر بىلەن ياسالغان ئۆيىگە باشلاپ بېرىپتۇ ۋە ئۆزىنىڭ زەخىرە قىلىپ ساقلاپ قويغان ھۆل ۋە قۇرۇق مېۋىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تۆكۈپ :

— بۇ مېۋىلەردىن خالىغىنىڭچە يەپ ، بۇ يەردە ئىستىراھەت كۆرپىسىدە يېتىپ ئارام ئالغىن ، — دەپ سەييا ھنى ئۆز ماكانىغا قويۇپ قويۇپ ، ئۆزى ھېلىقى ئوغرىلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ . ئۇ ئوغرىلار تاڭ ئاتقۇچە يول مېڭىپ ھارغانلىقتىن

ئۇيقۇسى كېلىپ ، بىر بۇلاق بويىدا يېتىپ قاتتىق ئۇخلاپ قاپتۇ . مايمۇن ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ پۇرسەتنىڭ غەنىيمەت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ، دەرھال ئۇلارنىڭ يۈدۈپ ماڭغان يۈكلىرىنى ئېچىپ ، دىنارلارنى ئېلىپ ، بىر بۇلۇڭغا ئاپىرىپ توپىغا كۆمۈپ يوشۇرۇپ قويۇپتۇ . ئاندىن يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ تېخى ئويغانمىغانلىقىنى كۆرۈپ ، سەييياھتىن ئېلىۋاتقان سەرۈپاي ۋە باشقا جابدۇقلارنى ئېلىپ بېرىپ باشقا بىر يەرگە كۆمۈپتۇ . ئارقىدىن يەنە ئوغرىلارنىڭ مالىلىرىنى ئېلىپ يەنە بىر جايغا يوشۇرۇپ قويۇپ ، دەرەخ بېشىغا چىقىپ شاخ دالدىسىغا يوشۇرۇنۇپ ئوغرىلارغا قاراپ ئولتۇرسا ، ئوغرىلار ئويغىنىپتۇ ھەمدە نەرسە ـ كېرەكلىرىنىڭ يوقلۇقىنى كۆرۈپ ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپتۇ ، لېكىن ھېچنېمىنى تاپالماي بىر-بىرىگە : «بۇ يەردە ئادەمزات يوق تۇرسا ، بۇ چوقۇم پەرىلەرنىڭ قىلغان ئىشى ، بۇ بۇلاق ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ئىكەن ـ دە ، بىز بۇ يەردە بىئەدەپلەرچە پۈت ـ قولىمىزنى سۇنۇپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمىز ، ئۇلار بىزگە ئاچچىقلاپ مېلىمىزنى ئېلىۋالغان ئوخشايدۇ . ھېلىھەم ئەزالىرىمىزغا ئاپەت يەتكۈزمەي جېنىمىزنى سالامەت قويۇپتۇ . شۇنىڭغىمۇ مىننەتدار بولمىقىمىز كېرەك . ئەمدى بۇ يەردىن تېز قېچىپ ، ھايات ۋاقتىمىزدا جېنىمىزنى ياقىغا ئالغىنىمىز ياخشى .

ئۇشبۇ ماكان مەنزىلى ئازاربدۇر ،
ئىھتىرازۇ مېھنىتى بىسياربدۇر .
كىمكى قىلسا بۇ ماكاننى سەيلىگاھ ،
قالمىغاي جىسمىدا باش ، باشتا كۆلا .»

دېيىشىپ قورقۇپ قېچىشقا باشلاپتۇ . مايمۇننىڭ ئۇلاردىن كۆڭلى خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن دەرەختىن چۈشۈپ ئىككى ـ ئۈچ سەكرەپلا سەييياھنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەلەرنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ . مايمۇن شۇ كۈنى كېچىسى سەييياھنى

ئۆز ئۆيىده قوندۇرۇپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىپتۇ . ئەتىسى ئەتىگەنده تۇن ئوغرىسى قارا لىباسى بىلەن كۇن چەشمىسىنىڭ قېشىدىن قېچىپ كېتىپتۇ ، سۇبھى مايمۇننى ئاپتاپ سەييادانى مەشرىق زىندانىدىن ئازاد قىپتۇ .

قۇياش ئالتۇنى بولغانىدى پىنھان ،
يەر ئاستىدىن چىقىپ بولدى نامايان .

مايمۇن سەييادانى ھېلىقى بۇلاق بېشىغا باشلاپ بېرىپ ، ئوغرىلاردىن ئېلىۋالغان مالنىڭ ھەممىسىنى ئەكېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ . سەيياد پەرھىزكار كىشى بولغاچقا ، ئۆز ھەققىنىلا ئېلىپ ، شۇنىڭغا قانائەت قىپتۇ ۋە ئوغرىلارنىڭ نەرسىلىرىدىن ھېچنېمىنى ئالغىلى ئۇنماي ، مايمۇن بىلەن ۋىدالىشىپ شەھەر تەرەپكە قاراپ يۇرۇپتۇ . ئۇ يولدا كېلىۋېتىپ ئۆزى قۇتۇلدۇرۇپ قويغان ھېلىقى يىلپىز ماكان تۇتقان جاڭگالدىن ئۆتۈپ قاپتۇ . ئۇ قارىسا ، بىر يىلپىز شىرەنىڭ غۇيۇلداپ يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك . سەيياد قورققىنىدىن تىترەپ قېچىش ئۇچۇن جاي ئىزدەپ ئۇياق ـ بويافقا قاراپ تۇرسا ، ئۇ يىلپىز كېلىپ ، سەييادانى تونۇپ قېلىپ ۋارقىراپتۇ :

— قورقمىغىن ، ھەي مۆھتەرەم دوستۇم ! خاتىرجەم بولغىن . مەن سەن قۇدۇقتىن چىقىرىپ قۇتۇلدۇرۇپ قويغان مۇخلىسىڭ بولىمەن . سېنىڭ قىلغان ياخشىلىقىڭنىڭ ھەققىنى ئۇنتۇپ قالمىدىم تېخى !

شۇنىڭ بىلەن يىلپىز سەييادانىڭ ئالدىغا كېلىپ ، يۇزىنى سەييادانىڭ پۇتىغا سۇرتۇپ ، ئۇنىڭغا ھۆرمەت شەرتلىرىنى بەجا كەلتۇرۇپتۇ :

— ئەي ئەزىز ، بۇ يەردە بىر ئاش پىشىم توختاپ تۇرغىن . ياخشىلىقىڭنىڭ مۇكاپاتىنى قايتۇرۇش ئۇچۇن ھال ـ قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە يۇگۇرۇپ باقاي ،— دەپتۇ ئۇ .

يىلپىز ئۇنىڭغا مۇناسىپ سوۋغات ئىزدەپ ھەر تەرەپكە يۈگۈ-رۈپ يۈرۈپ ، پادىشاھنىڭ چار بېغىدا ، زەرگەر ئېتىپ بەرگەن بېزەكلەرنى باش ۋە بويۇن - قۇلاقلىرىغا ئاسقان ھالدا كۆل بويىدا ئولتۇرغان پادىشاھنىڭ قىزىنى كۆرۈپ قاپتۇ - دە ، ئۇچقاندەك بېرىپ ئۇنىڭ قارشىنى يېرىپ ، زىبۇزىننەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ قايتىپ كېلىپ ، ئۇ نەرسىلەرنى سەييادقا بەرگەنىنىڭ ئۈس-تىگە يەنە بىر مۇنچە ئۆزرە ئېيتىپتۇ . سەييادمۇ بىر مۇنچە رەھمەت ئېيتىپ ، ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشىپ ، شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ . شەھەرگە كىرگۈچە يولدا كېتىۋېتىپ : «مەن بۇ ياۋايى ھايۋانلاردىن مۇنچىلىك ئەجىر كۆردۈم ، ئۇلار ئۆز ۋەدىلىرىدە تۇرۇپ ماڭا شۇنچىۋالا ۋاپادارلىق قىلدى . ئەمدى شەھەرگە كىرىپ ئاشۇ زەرگەر دوستۇم بىلەن تېپىشسام ، ماڭا ئۇلاردىن ئوبدانراق ياخشىلىق يەت-كۈزۈشى چوقۇم . چۈنكى ئۇ ۋەھشىيلەردىن نەچچە ھەسسە ئەۋزەل بولغان ئادەمزات ئەمەسمۇ ؟ » دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپ مې-ڭىپتۇ . ئۇ شۇ ئۈمىد بىلەن شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرگىنىچە : «دوستۇم قايسى تەرەپتىن ئالدىمغا چىقارکىن » دەپ ھەممە تەرەپكە تەڭ نەزەر سېلىپ ماڭغان بولسىمۇ زەرگەر ئۇچرىماپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز ئۆيىگە چۈشۈپ يېتىپ ئارام ئاپتۇ .

دەل ئاشۇ ۋاقىت پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى پۈتۈن شەھەرگە تارقىلىپ ، خالايىقلار قاتىلنى تاپماق ئۈچۈن غوۋغا سېلىشىپ يۈرگەن پەيت ئىكەن . ئەتىسى سەھەردە سەيياھ كوچىغا چىقىپ كېتىپ بارسا ، ھېلىقى غوۋغانىڭ ھەقىقىتىنى ئاڭلاش ئۈچۈن يوشۇرۇنغان جايدىن چىققان زەرگەر ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇچراپ قاپتۇ . ئىككىسى بىر - بىرىنى تونۇپ سالاملىشىپتۇ . زەرگەر سەييادنى ئۆزىنىڭ يوشۇرۇنغان جايىغا باشلاپ بېرىپ ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويىدىغان مەززە ئورنىدا كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي ھۆرمەتلىك دوستۇم ، سەن مېنى قۇدۇقتىن قۇتۇلدۇ-رۇپ قويغاندا ، مەن ساڭا پادىشاھنىڭ نەزىرىدىن مەھرۇم بولغانلە-

قىمنى ۋە قولۇمدىكى بارلىق مال ـ دۇنيالىرىمنىڭ تالان ـ تاراجغا كەتكەنلىكىنى بايان قىلىپ بەرگەنىدىمغۇ ، ئەنە شۇ ۋاقىتتىن بېرى تا ھازىرغىچە مۇشۇ بۇلۇڭدا مەخپىي يېتىۋاتىمەن . ئەمدىلىكتە مەئىشتىم ناھايىتى تەڭلىكتە قالدى . يا كىشىگە قوشۇلۇشقا ھالىم ، يا ئۆزۈق ـ تۇلۇككە سەرپ ئېتىشكە مېلىم قالمىدى .

— غەم يېمىگىن ، بۇرادەر ، — دەپتۇ سەييىاھ ، — مەن سەپەر-دىن بىرئاز ئالتۇن ۋە ناھايىتى كۆپ زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىنى تېپىۋالدىم . سەن زىبۇ زىننەتنى ياخشى تونۇيسەن ھەم ھەربىرىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى بىلىسەن . ئۇلارنى ساڭا ھاۋالە قىلاي . سەن ئۇلارنى قىممىتى بويىچە ساتقىن . ئۇنىڭدىن تۇرمۇشۇڭغا قانچىلىك كەتسە ، سەن ئۇنى ئېلىپ قېلىپ ئىشلەتسەڭ ، مەن ئۇنىڭغا رازى بولىمەن .

— ئەكەلگىن ئەمىسە ، مەن كۆرۈپ باقاي ، — دەپتۇ زەرگەر .

سەييىاھ سەپەردىن ئېلىپ كەلگەن ماللىرىنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىپتۇ . زەرگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پادىشاھنىڭ قىزىنىڭ زىننەت جابدۇقلىرىنى كۆرۈپ ، بۇنىڭ ئۆزى ياسىغان بېزەكلەر ئىكەنلىكىنى تونۇپتۇ . ئۇ خۇشاللىق بىلەن سەييىاھقا شۇنداق دەپتۇ :

— بۇ زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ قىممىتى شۇ دەرىجىدىكى ، ھازىر بېرىپلا ، ئۇنى خەجلەپ تۈگىتىپ بولالمىغۇدەك باھاغا سېتىپ كېـ-لىمەن .

زەرگەر زىننەت بۇيۇملىرىنى ئېلىپ ، سەييىاھنىڭ قېشىدىن چىقىپتۇ ۋە ناپاك كۆڭلىدە : «ئەجەبمۇ ئوبدان نەرسىنى قولغا چۈشۈردۇم ، ھازىر پادىشاھ قىزىنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنى تاپالماي تۇرغان ۋاقىت ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا ھازىرلا بېرىشتىن ياخشى ئىش يوق . مەن ئۇنىڭغا : ‹قىزىڭنىڭ كۈشەندىسىنى تاپتىم › دەپ زىـ-نەت بۇيۇملىرىنى ئالدىغا قويسام ، بۇ خىزمىتىم بىلەن مېنىڭ گۇناھىمدىن ئۆتۈپ ، يەنە بۇرۇنقى مەرتىۋەمنى ئەسلىگە كەلتۈرسە ئەجەب ئەمەس» دەپ ئويلاپ ، دەرھال ئوردىغا بېرىپ پادىشاھقا :

«مەلىكىنى ئۆلتۈرگەن كىشىنى بارلىق بۇيۇملار بىلەن قولغا چۈشۈردۈم» دەپ خەۋەر كىرگۈزۈپتۇ . پادىشاھ ئۇنى قېشىغا چاقىرتىپ زىننەت بۇيۇملىرىنى كۆرۈپتۇ ۋە سەييادىنى ھازىر قىلىشقا بۇيرۇپتۇ . بىچارە سەيياد پادىشاھ ھۇزۇرىغا ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن ئىشنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەر تېپىپ ، زەرگەرگە قاراپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ :

دوستقا ئوخشاش جان بېرەتتىڭ سەن ماڭا ،
بۇگۈن لېكىن جاننى ئالدىڭ دۈشمەندەك .

— مېنىڭ ساڭا قىلغان ياخشىلىقىمنىڭ جازاسى مۇشۇ بولدىمۇ ؟ ئەسكىگە دوستلۇق قىلغانلىڭ مۇكاپاتى مانا شۇنداق بولدىكەن ـ دە !

— بۇ گۇناھكار بولغاچقا ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مۇشۇنداق گەپ ياساۋاتىدۇ . بۇنى ئاچچىقىپ شەھەر ئايلاندۇرۇپ زىندانغا سېلىڭلار ، ھازا ئىشنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن قىساس ئالىمىز ،— دەپ بۇيرۇپتۇ پادىشاھ .

بىچارە سەييادنى شەھەردە سازايى قىلىشقا ئاچچىقلانىكەن ، سەپىل بېشىغا چىقىۋالغان يىلان قوللىرى باغلاق ، يالاڭئاش ، يالاڭ ئاياغ ھالدا يالاپ ئېلىپ مېڭىلغان دوستىنى كۆرۈپ تاقىتى قالماپتۇ . ئۇ ، سەييادنى شەھەر ئەتراپىنى ئايلاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن زىندانغا سالغانلىقىنى ئېگىز يەردە تۇرۇپ كۆرۈپتۇ . شۇنىڭ بىلەن دەرھال سېپىلدىن چۈشۈپ ، زىندانغا بېرىپ سەييادقا سالام بېرىپ :

— ئەي ياخشى دوستۇم ! نېمە بولۇپ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىڭ ؟— دەپ سوراپتۇ .

سەيياد زەرگەرنىڭ چېقىمچىلىقى بىلەن بۇ بالاغا گىرىپتار بولۇپ قالغانلىقىنى تەپسىلىي بايان قىپتۇ .

— مەن ساڭا ! «بەتنىيەت ئادەمزات ياخشىلىققا يامانلىق قىلىدۇ

دۇ» دەپ ئېيتىمغانىدىم . ئاشۇ كۈنى بىز ساڭا نەسىھەت قىلساق ، بىزنىڭ نەسىھىتىمىز ساڭا ياقمىدى ،— دەپتۇ يىلان ،— شۇ چاغدا بىز سېنىڭ ئاخىر زاماندىكە قالىدىغانلىقىڭنى بىلگەنىدۇق .

ئاشۇ چاغ ئۇزگەنىدىم پەرھات ئىشىدىن مەن ئۇمىد ،
ئۇ كۆڭۈل مالىنى بەرگەنىدى شېرىن لېۋىگە .

— مېھرىبان دوستۇم ! جاراھەتلەنگەن كۆڭلۈمگە مالامەت تۇزنى قۇيمىساڭچۇ ؟ بۇ پەقەت جاننى كۆيدۈرۈش ۋە كۆڭۈلگە ئىزتىراپ سېلىشتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدىغۇ ؟ جاراھىتىم ئۇستىگە مەلھەم قۇيماي ، نەشتەر ئۇرغىنىڭ نېمىسى ؟ ئەگەر ماڭا دوستلۇقۇڭنى يەتكۈزمەكچى بولساڭ ، بىرەر چارە ئويلاپ ، مېنى بۇ مېھنەت زىندانىدىن خالاس قىلساڭچۇ !— دەپتۇ سەييىاھ .

— تۇنۇگۈن پادىشاھنىڭ ئانىسىغا زەخمىم يەتكۈزگەنىدىم ،— دەپتۇ يىلان ،— ھازىر ھەممە تېۋىپلار ئۇنىڭ داۋاسىنى قىلالمايۋاتىدۇ . بۇ گىياھنى سېنىڭ چارەڭ ئۈچۈن ئېلىپ كەلدىم . بۇنى ساقلىغىن ، سېنى ئاخىر ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش ئۈچۈن ئېلىپ بارىدۇ . ئۇلار ئىلتىماس قىلىشسا ، بۇ گىياھنى ئۇنىڭغا يېگۈزگىن . بۇنى يېسە شۇ ھامان شىپا تاپىدۇ . مۇشۇ ۋاستە بىلەن بۇ بوھتاندىن قۇتۇلساڭ ئەجەب ئەمەس .

شۇ سۆزنى ئېيتقاندىن كېيىن يىلان سەييىاھ بىلەن ۋىدالىشىپ تۆشۈككە كىرىپ يېتىپتۇ . سۇبھى ۋاقتىدا پادىشاھنىڭ ساربىينىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ تۇڭلۇكتىن : «يىلان چاققانىنىڭ ئىلاجىنى زىندانداۋاتقان بىگۇناھ سەييىاھ قىلىدۇ . تېز بېرىپ ئۇنى كەلتۈرمەك كېرەك . بولمىسا ، ئىلاج قىلىشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كېتىدۇ» دەپ ۋارقىراپتۇ . پادىشاھ ئانىسىنىڭ بېشىدا ھەم ئانىسىنىڭ ، ھەم قىزىنىڭ دەردىدە سارىسىمە بولۇپ ئولتۇرغانىكەن ، ھېلىقى ئاۋازنى ئاڭلاپ قېشىدىكى تېۋىپلاردىن :

— نېمە ئاۋاز بۇ ؟— دەپ سوراپتۇ .

— بۇ غايىب ئالەمنىڭ ئىلھامى بولۇشى مۇمكىن ، بولمىسا ، سەھەر ۋاقتىدا پادىشاھنىڭ قەسىرىگە چىقىپ بۇنداق قىلالايدىغان قانداق كىشىكەن ئۇ ؟— دەپىشىپتۇ ئۇلار .

كىشىلەر ئۆزگىرىگە چىقىپ قارىغان بولسىمۇ ھېچكىم كۆرۈنمەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن : «تېۋىپلارنىڭ جاۋابى توغرا ئوخشايدۇ» دەپىشىپتۇ . پادىشاھ دەرھال سەييالىنى ھازىر قىلىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ . چاپارمەنلەر سەييالىنى زىنداندىن ئېلىپ كېلىشىپتۇ . پادىشاھ ئۇنىڭدىن بۇ ئىشنىڭ داۋاسىنى سورىغانكەن ، ئۇ :

— پادىشاھىم ، يىلان چاقماننىڭ داۋاسى مەندە بار . ئەگەر خانىكەمگە يېگۈزسەم ، بىر سائەتتە تولۇق ئەسلىگە كېلىدۇ . ئەمما پەرىشان ھالىمدىن كېچىككىنە شىكايەت قىلسام ، سىلىنى ئاڭلارمۇ دېگەن ئۇمىدتىمەن . چۈنكى پادىشاھلارنىڭ ئادالىتىگە ئاجىزلار بىلەن زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇش بەكمۇ يارىشىدۇ ،— دەپتۇ .

ئەگەر ئۇخلاپ تۇرغاندىمۇ پادىشاھ ،
ئاڭلاش كېرەك قايسى دەردىمەن چەكسە ئاھ .
بۇ تەخت ئۆزرە بولمىسا كىمكى بىدار ،
پادىشاھلىق بولماس ئاڭا سازاۋەر .

—قانداق گېپىڭ بولسا قورقماي ئېيتىۋەرگىن ، — دەپتۇ پادىشاھ .

سەييالە ئۆز قىسىسىنى باشتىن - ئاخىرىغىچە تولۇق بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن ھېلىقى گىياھنى سۇت بىلەن ئېزىپ پادىشاھنىڭ ئانىسىغا ئىچكۈزگەنىكەن ، دەرھال ساقىيىپ كېتىپتۇ . پادىشاھ سەييالىنىڭ قىلغان چارىسىنىڭ شىپا بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ : «بۇ ئىش غايىب ئىلھامغا مۇۋاپىق كەلدى» دەپ قاراپ ، ئۇنىڭ بارلىق سۆزلىرىنىڭ راستلىقىغا ئىشىنىپتۇ ۋە شۇ ھامان

ئۇنىڭغا شاھانە كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ : «سەييياھنىڭ ئورنىغا زەر-گەرنى ئۆلتۈرۈڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ . زەرگەر : «پادىشاھ سەييياھنى ئۆلتۈرسە ، ئۇنىڭ دىنارلىرى ماڭا قالىدۇ» دەپ تەمە قىلىپ تۇرغا-نىكەن . ئۇ زاماندا ، ئەگەر بىر كىشى بوھتان بىلەن بىراۋنى بالاغا قويسا ، كېيىن ئۇنىڭ تۆھمىتى مەلۇم بولۇپ غەرىزى ئاشكارىلە-نىپ قالسا ، تۆھمەتكە ئۇچرىغۇچىغا لايىق بولغان جازا تۆھمەت قىلغۇچىغا بېرىلىدىغان قائىدە بار ئىكەن . شۇڭا ، جاللاتلار كېلىپلا ئۇ بەتقىلىق مەككارنى دارغا ئېسىپ ، مەملىكەت يۈزىنى ئۇنىڭ ناپاك ۋۇجۇدىدىن پاك قىپتۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئۇ ئۆزى تېرىغان پىتنە - پاسات ۋە شۇملۇق ئۇرۇقىدىن ھوسۇلىنى ئۆزى ئورۇپتۇ .

دەۋرى پەلەك مۇكاپاتىغا سازاۋەر ،
قىلغىنىڭنى ئۆزۈڭگە تېز ياندۇرار .
تاپارسەن ياخشىلىق قىلساڭ ياخشى كار ،
خەتەرگە ئۇچرارسەن بولساڭ دىل ئازار .

مانا بۇ پادىشاھنىڭ ئۆز مۇلازىملىرىنىڭ ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇشى لازىملىقىنىڭ داستانى ۋە بەتنىيەت كىشىلەردىن پەرھىز قىلىشى كېرەكلىكىنىڭ مىسالى . ئەگەر ھەلەپ پادىشاھى ئۇ بىئە-دەپ زەرگەرگە تەربىيەت قىلمىغان بولسا ، بىگۇناھ قىزىنىڭ ئۆلۈ-مىگە سەۋەب بولۇپ ، قىزىنى يىلپىزنىڭ پەنجىسىگە دۇچار قىلدۇر-مىغان بولاتتى . ئەگەر پادىشاھ ئۇ راست سۆزلۈك ، روشەن كۆز-لۈك سەييياھنىڭ سۆزىگە ئىنساپ قۇلىقىنى ئاچمىغان بولسا ، توغ-رىنى خاتادىن ئايرىپ ، ئاخىرەت ساۋابىنى قولغا كەلتۈرەلمىگەن بولاتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، پادىشاھلار بىر كىشىنى ياخشى سىناپ كۆرمىگۈچە ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلماسلىقى ، ئوبدان چۈشىنىپ يەتـ-مىگۈچە كىشىنى يۇقىرى كۆتۈرمەسلىكى كېرەك . بىلمەك كېرەك-كى ، ياخشىلىقنىڭ ئەجرى ھەرگىز زايە كەتمەيدۇ . يامانلىقنىڭ جازاسىمۇ يەتمەي قالمايدۇ . بۇگۈنكى كۈنلۈكتە قازا ئەلچىسى ئۇ-

لارنىڭ دۆلەتلىرىنىڭ بارگاھىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ، قەدەر تەقسىماتـ
چىسى سائادەتمەنلىك نۆۋىتىنى ئۇلارغا بەرگەنىكەن ، ئۇلار بۇ دۇنـ
يادا ياخشى ئاتىلىشقا ، ئاخىرەتتە نىجات تېپىشقا سەۋەب بولغۇدەك
ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىشى كېرەك .

ھەر مۇددەتتە بىر كىمگە نەزەر قىلۇر بۇ پەلەك ،
ھەر نۆۋەتنى بىراۋغا بېرۇر زېمىن ۋە زامان .
بىر نەچچە كۈن بولسا گەر قولۇڭدا شۇ دۆلىتىڭ ،
جەننەت نېسىپ بولغۇدەك ئىش قىلغايسەن سەن ھامان .

ئون تۆتىنچى باب

زامان هادىسلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا

پادىشاھىئالەم راي ئۇ كامىل ھەكىمدىن ھېكمەت جاۋاھىرلىرىغا تولغان خەزىنە ۋە نەسىھەت گۆھەرلىرى تولدۇرۇلغان ساندۇق كەبى بۇ داستاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، ئۇنىڭدىن بەجانىدىل مىننەتدار بولۇپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەي ، بايانىڭ نەھرىسىنىڭ ساپ سۈيىدىن چىقسا مەۋج ،
قەترىسى يۈز تەشنا لەپ بولغان كىشىنى قاندۇرار .
ۋاي ، زۇۋانىڭدىن كۆرۈنگەن گەپ ئىبارەتلەردىكى ،
ھەر ھەرپ مىڭ سۆز جامالىنىڭ نىقابىنى ئاچار .

— پېقىر جانابىڭىنىڭ بېشىنى كۆپ ئاغرىتىپ ، نۇرغۇن ھېكمەتلەرنى سۆزلىتىپ ، سانسىز بىئەدەپلىكلەرنى قىلغان بولساممۇ ئىلتىپات قىلىپ ئون ئۈچ ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنىنى بايان قىلدىڭ . ئەمدى سۆزنىڭ قىسقىرايدىغان ۋاقتى يېقىنلاشتى . مەرھەمەت قىلىپ ، تۇڭەنچە ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنىنى تەپسىلي بايان قىلىپ بەرسەڭ ، بۇ سېنىڭ سېخىيلىقىڭ ئالدىدا ھېچقانچە كۆرۈنمەيدۇ . بۇ جاھاندا ئاقىل ۋە كامىل كىشىلەرنىڭ تەڭلىكتە قېلىپ مېھنەتكە گىرىپتار بولۇپ يۈرۈشى بىلەن جاھىل ۋە غاپىل كىشىلەرنىڭ بولسا راھەت - پاراغەتتە ھايات كەچۈرۈشىنىڭ سەۋەبى زادى نېمە ؟ نېمە ئۈچۈن ئاقىل كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەقلى ۋە ئىلىم - بىلىم-

لىرى يار - يۆلەك بولالمايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن غاپىل كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ جاھىللىق ۋە ھاماقەتلىكلىرىنىڭ جازاسىنى تارتمايدۇ؟ ئىككىنچىدىن، قانداق قىلغاندا زەرەر ۋە نەسلىكتىن ساقلانغىلى بولىدۇ؟ قانداق ئىش بىلەن پايدا ۋە سائادەتكە ئېرىشكىلى بولىدۇ؟ دېگەن مەسىلىلەرنى روشەن بايان قىلىپ بەرسەڭ.

— ئەي پادىشاھ! — دەپتۇ بەرەھمەن، — ھەرقانداق كىشى ئەسلىدە دۆلەت ۋە سائادەتكە ئېرىشتۈرىدىغان نەرسىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئىززەت ۋە ھۆرمەتكە سازاۋەر بولالايدۇ. ئەمما تەقدىر ئۇنىڭغا مەدەتكار بولمىسا، ئۇنىڭ ئىستېداتىدىن ھېچقانداق پايدا ۋە نەتىجە چىقمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بەندىنىڭ ھەربىر ئىشىدا ئەۋۋەل ئىلىرى ھەممە ئىشنىڭ ئاساسى بولغان تەڭرىنىڭ قازاسىغا ۋە ئىرادىسىگە مۇۋاپىق چۈشمىسە، ھەممىسى باتىل ۋە زايە بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى، نۇرغۇن دانالار دۆلەت كۆرۈشكە لايىق تۇرۇپمۇ بىر كۈنلۈك ئۈزۈق تاپالماي يۈرسە، كۆپىنچە نادانلار قىلچە قابىلىيىتى يوق تۇرۇپمۇ يولباشچىلىق تۇرىدە ئولتۇرىدۇ.

نازۇ نېمەتلەرنى كۆپ تاپتى نادان،
يوق، لېكىن دانا قولىدا پارچە نان.
تۇرنى ئالدى پەس خۇلقلۇق ئەخمەق كىشى،
تەگدى ئالمىغا شۇ ئۆي بوسۇغىسى.

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ھەقتائالانىڭ تەقدىرىگە باغلىق. گەرچە كىشى ئەقىلدە كامالەتكە يېتىپ شۇ ئارقىلىق تۇرمۇش قانۇنلىرىنى ئوبدان ئىگىلىگەن بولسىمۇ ياكى چوڭ بىر ھۈنەرى بار بولۇپ، ئۇنى ئىشلىتىپ، دۇنيالىق ئەسۋابلىرىنى كەڭ - كۇشادە جەم قىلالىغان بولسىمۇ ۋە ياكى شۇنداق چىرايلىق بولۇپ، ئەنە شۇ جامالىنىڭ كەمەنى بىلەن كۆڭۈللەرنى باغلاپ مەنپەئەتلەرنى ئۆزلىيالايدىغان بولسىمۇ، ئەمما تەڭرىنىڭ تەقدىرى ئۇلارغا يار بولمىسا، ھېچقانداق نەپ كۆرەلمەيدۇ. بۇ مەزمۇننى رۇم شاھزادىسىگە

سى نەستۇر شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىغا يېزىپ قالدۇرغانىكەن . ئۇ خەت ئەنە شۇنىڭدىن يادىكار قالغان . ئۇنىڭ قىسسىسى ناھايىتى شېرىن ۋە كۆڭۈلگە ياقىدىغان قىسسىدۇر .

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن ؟ — دەپ سوراپتۇ راي .

— رۇم شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن .

رۇم شاھزادىسىنىڭ ھېكايىسى

رۇم شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ، ناھايىتى سائادەتمەن ۋە داڭلىق بىر پادىشاھ تەختكە ئولتۇرغانىكەن .

ھىممىتى چوڭ ، دانىشى بىسيار ئىدى ،
كۈچى زور ھەم كۆڭلى بەك ھوشيار ئىدى .

ئۇنىڭ ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق ، ئېسىل پەزىلەتلىك ئىككى ئوغلى بار ئىكەن .

بىرى لۇتفى بىلەن ئەل كۆڭلىن قىلىپ شاد ،
بىرى ئەدلى بىرلە قىلغان ئەلنى ئاۋات .

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ئۇ پادىشاھ تەڭرى يارلىقىنى قوبۇل قىپ-تۇ . شۇنىڭدىن كېيىن چوڭ ئوغۇل ھەر ئامالار بىلەن ئاتىسىنىڭ زەرلىرىنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ھەممە دۆلەت ئەركانلىرىنىڭ كۆڭلى-نى ئۆزىگە قارىتىپ ، ئاتىسىنىڭ ئورنىدا تەختتە ئولتۇرۇپتۇ .

بولۇپ يارۇ مەدەتكار دۆلەت ـ بەخت ،
ئاڭا بولدى مۇقەررەر تاج بىلەن تەخت .

كىچىك ئوغلى دۆلەت قۇشنىڭ ئاكىسىنىڭ بېشىغا قونغانلىـ
قىنى كۆرۈپ : «بۇنىڭ غالىبلىقىدىن ماڭا ئاپەت يەتمىگىيتتى» دەپ قورقۇپ ، كۆڭۈل غېمىنى ئوزۇق ، كۆز يېشىنى سۇ قىلىپ ، يۇرتىنى تاشلاپ سەپەرگە چىقىپتۇ .

چۈنكى بولدۇم ئىشقىڭز ئىچرە رەقىبلەردىن مالال ،
غەمنى مەن ئوزۇق قىلىپ ، قىلدىم سەپەرنى ئىختىيار .

ئۇ كەچ كىرگۈچە مېڭىپ ، بىر مەنزىلگە كەلگەندە شۇ يەردە قونۇپ ، تاڭ ئاتقۇچە يالغۇزلۇقىدىن غەمناك بولۇپ يىغلاپتۇ :

ئىككى كۈن ماڭماق بىلەن يىغلاپ كۆزۈمدىن ئاقتى قان ،
نەقىلارمەن ، مەن كېيىن ئاۋۋالقى مەنزىل بۇ تېخى .

شۇ يوسۇندا ئۇ كېچىنى يالغۇز ئۆتكۈزۈپتۇ . ئەتىسى كۈننىڭ زىيا يۈزلۈك دىلبىرى تۇننىڭ نىلۇپەر پەردىسىدىن يۈز كۆرسىتىپتۇ ۋە نىگار قۇياشى مەشرىق مەنزىرىدە جىلۋە قىپتۇ .

قۇياش ئىشىكىن ئېچىپ ، پەلەك گەردىشى ،
چاچتى پۈتۈن ئالەمگە ئۆز نۇرىنى .

شاھزادە مېڭىشقا تەمشىلىپ تۇرغاندا ، بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت تارتقان چىرايلىق بىر يىگىت كېلىپ ، ئۇنىڭغا ھەمراھ بوپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىككىسى بىرلىكتە يولىغا راۋان بوپتۇ . شاھـ زادە ئۇنىڭ تولىمۇ كېلىشكەن ، ناھايىتى لاتاپەتلىك يىگىت ئىكەنـ لىكىنى ، ئەمدىلا خەت تارتقان بۇرۇتلىرىنىڭ خۇددى گۈلشەن قىرغىقىدا ئۇنگەن بىنەپشىلەر گۈلشەنگە ياراشقاندەك ياكى لالە ۋاراقلىرىنىڭ بەتلىرىگە چېكىلگەن خاللار لالىگە ياراشقاندەك ، ئۆز قامىتىگە شۇنداق ياراشقانلىقىنى كۆرۈپتۇ .

يۈزى تازا ئېچىلغان قىپقىزىل گۈل ،
چېچى گۈلگە چىرماشقان گويا سۈمبۈل .
ئىككى زۇلفى ئارىسىدا ئايدەك يۈزى ،
تۇرمىلەنگەن قارا زۇلفىنىڭ ئۇچى .
قېشى ئىرۇر ھۆسنى ئايۇانىدا تاق ،
تاماشاسىغا جانلار كۆزى مۇشتاق .
بېلى ھەم ئاغزىنى ئېيتارغا تىل لال ،
كەلتۇرەلمەي ئۇنىڭغا ھېچبىر مىسال .

شاھزادە بۇ كېلىشكەن ، قەددى ـ قامەتلىك ۋە ئاتەش يۈزلۈك يىگىتنى كۆرۈپ ئۆز ـ ئۆزىگە :

«ئۇ جامال مەھبۇبىسىنىڭ يۈزىدىكى قارا خال ،
خۇددى خېلىل ئوتى ئىچرە كۆيمىگەن نازۇك نىھال .

بۇ زىبا يۈزلۈك دوست بىلەن ھەمراھ بولغان كىشى ھەرقانچە سەپەر مېھنىتىنى تارتسىمۇ ، بۇ گۈلئۇزار سەرۇنىڭ سايىسىدە ، بايۇانىنىڭ ھارارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، جېنىغا راھەت يەتكەندەك بولۇپ قالىدۇ . شۇنداقلا بولسا ، ھەرقانچە ئاۋارە بولسىمۇ ئەرزىيدۇ» دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىككىسىنىڭ سۆھبىتى بىر ـ بىرىگە خوپ كېلىپ ، ياخشى چىقىشىپ كېتىۋاتقاچقا ، مۇشەققەت تىكەنلىكىنى جەننەت گۈلشەنلىكى دەپ خىيال قىلىشىپتۇ .

بولالىسام دوزاخ ئىچرە زۇلفۇڭغا يار ،
جەننەت ئەھلىدىن ئەلۋەتتە قىلارمەن ئار .
ئەگەر كەڭرى بېھىش ئىچرە سەنسىز يۈرسەم ،
شۇ كەڭلىكى بىلەن كېلەر كۆڭلۈمگە تار .

ئىككىنچى مەنزىلدە ، ئۇلارغا بىر سودىگەر ھەمراھ بوپتۇ . ئۇ

شۇنداق ئىش بىلەرمەن ، ھوشيار ، چوڭقۇر پىكىرلىك ، دانا تەد-
بىرلىك ئىكەنكى ، پەيتى كەلسە ، كامىل ئەقلى بىلەن تۇن رىشتە-
سىنى كۇننىڭ بوينىغا باغلىيالايدىكەن ؛ مۇئامىلە ۋاقتىدا چاپسان-
لىق بىلەن ئاسمان بازىرىدىن قۇياشنىڭ خىش ئالتۇننىى قولغا
كەلتۇرەلەيدىكەن .

ئۆزى چاققان ، سۆزى شېرىن ، سەرۇى قامەت ،
خۇيى ئوبدان ، ئىش بىلەرمەن ياخشى ئۇلپەت .

ئۇچىنچى مەنزىلدە ، ئۇلارغا بىر دېھقان ئوغلى قوشۇلۇپتۇ .
ئۇمۇ باي ، كۇچتۇڭگۇر بىر يىگىت بولۇپ ، دېھقانچىلىق ئىشلىرىدا
ھەممىگە ماھىر ، زىرائەت بابىدا بارلىق ئىشقا كامىل ، باغۇەنلىك
ساھەسىدە شۇنداق سەلىقىلىق ئىكەنكى ، ھەرقانداق بىر كونا ياغاچ-
نى تۇپراققا تىكسە ، ياشىرىپ يېڭى مېۋە بېرىدىكەن . دېھقانچىلىقتا
ھۇنىرى شۇ دەرىجىدە ئىكەنكى ، ھەر بىر ئوچۇم داننى شور يەرگە
چاچسا ، مۇنبەت يەردىكىدەك ئوبدان ھوسۇل بېرىدىكەن .

باغلىرىدا ئۇنگەنىدى تۇبى سەدرە كەبى نىھال ،
تېرىقچىلىق ئىشلىرىدا كەتمەن كۇن ، ئورغاق ھىلال .

بۇ تۆتەيلەننىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ھەمراھلىق ئۆيى تامامەن
پۇتۇپتۇ ۋە بۇ مېھرىبان يارەنلەر بىر - بىرىنىڭ سۆھبىتىنىڭ
شادلىقى بىلەن ئۆز شەھەرلىرى ۋە يار - دوستلىرىنىڭ مۇھەببىتە-
نى ئۇنتۇپ ، مەنزىللەردىن ئۆتۇپ ، يوللارنى بېسىپ ، بىر - بىر-
لىرىنىڭ دىدارىنى كۆرۇپ ماڭغىنىغا كۆڭلى خۇشال بولۇشۇپ
يولىنى راۋان قىلىۋېرىپتۇ .

ياخشى دوستقا ئۇلپەت بولساڭ ئەگەرسەن ،
چۆلدە بولساڭ ئۇنى گۇلشەن دېگەيسەن .
تىل دېيەلمەس ، قۇل قىلالماس ئىش بولۇر ،

شۇ مۇرادىڭ سۆھبەت ئىچرە تېپىلۇر .
ھەر سۆھبەتداشتىن كۆڭۈل يېسە غىزا ،
ھەر بىراۋدىن جان ئالۇر ئىلىم ساپا .
ئىككى يۈلتۇز بىر - بىرىگە ياندىشۇر ،
ئىككىنىڭ نۇرى بىلەن ئالەم يورۇر .

ئۇلار بىر نەچچە كۈندىن كېيىن نەستۇر ۋىلايىتىگە يېتىپ بېرىپتۇ . ئۇلار بىردەم ئارام ئېلىش ئۈچۈن شەھەرگە يېقىن بىر جايدىكى پاكىز بىر يەرنى تېپىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ . ئەمما ئۇلارنىڭ يەيدىغان ئوزۇقلىرى تۈگەپ قاپتۇ .

— ياخشىسى شۇكى ،— دەپتۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى ،— ھەرقايسىمىز ئۆز ھۈنىرىمىزنى ئىشلىتىپ ، شۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئوزۇق تېپىپ ، بۇ جايدا بىرنەچچە زامان كۈن ئۆتكۈزەيلى !

— دۇنيا دېگەن مۇرادتۇر ،— دەپتۇ شاھزادە ،— ئۇنى تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ دۇشمىنى ناھايىتى كۆپ بولىدۇ ، ھېچقانداق ئاقىل كىشى ئۇنداق نەرسىنى تىلەپ ئەزىز ئۆمرىنى خار قىلمايدۇ .

ئوخشىغاي بىر ئەسكى تاپقا بۇ دۇنيا ،
قاغىلار ئۇنىڭ قېشىدا بەكمۇ كۆپ .
تالىشىپ بىر - بىرىگە چاڭگال سالار ،
يۇرۇشەر بىر - بىرىنى دائىم چوقۇپ .
ئاخىرى ئۇ تاپ قالۇر ئۆز ئورنىدا ،
قاغىلارنىڭ ھەممىسى كەتكەي ئۇچۇپ .

خۇدا ئاتا قىلغان رىزق ھېرىس ۋە ھەرىكەت بىلەنلا ئارتۇق بولۇپ قالمايدۇ .

تولا يىغماق بولسىمۇ نەپسىڭ ئىشى ،
تەقسىماتتىن ئۆزگىنى بىلمەس كىشى .
ھەممە تاپقانىنى كىشى ئۆزى يېمەس ،

بەس ، ئۇنى كۆپ ئىستىمەكلىك خوپ ئەمەس .
تەڭرى بۇيرۇقلىرىدىن بولۇپ خۇرسەن ،
سەۋر رىزا يولىدىن بول بەھرىمەن .

— نازۇنېمەت تېپىشقا سەۋەب بولىدىغان ھەرقانداق ھەرىكەت ھۆسنىنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ ، — دەپتۇ چىرايلىق يىگىت ، — مال جۇغلاشقا بولىدىغان ھەرقانداق شەرت جامالغا يەتمەيدۇ . ھەرقانداق كىشىدە جامال چىمەنى جىلۋە قىلغان بولسا ، مال ـ دۇنيا ئۇنىڭغا ئۆزلۇكسىز تەۋە بولىدۇ . ھەرقانداق ۋاقىتتا ھۆسن ۋە لاتاپەت جىلۋە قىلىپ ، مەرھەمەت ۋە مېھرىبانلىق ئۇنىڭغا قوشۇلسا ، مۇ ـ ھەببەت تۇغۇلىدۇ ـ دە ، تاقالغان ئىشكىلەر ئېچىلىدۇ ، باغلانغان تۇگۇنلەر يېشىلىدۇ .

چېھرىسىدىن كۆرسەتسە گەر ساھىبجامال ،
تاپقۇسى ئالتۇن ، كۈمۈش ، گۆھەر ۋە مال .

— ھۆسن سەرمايىسى مۇئامىلە بازىرىدا كەم باھا مال ـ دۇر ، — دەپتۇ سودىگەر ، — ئازغىنا ۋاقىت ئۆتسە ، ئۇ دەسمايە ـ مۇ ، ئۇنىڭ پايدىسىمۇ قولدا قالمايدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ھەرقانداق ئىشنىڭ پايدىلىقراقى ئىش يولىنى بىلىش ۋە مۇئامىلىشۇناس ـ لىقتۇر . ھەرقانداق كىشىنىڭ مەئىشىتىنىڭ پۈتى پەقىرلىق تېشى ـ غا مۇدۇرۇلسە ، ئۇنىڭغا ئەقىلدىن باشقا ياردەمچى تېپىلمايدۇ . ھەرقانداق كىشىنىڭ قولىدا تىرىكچىلىك سەرمايىسى قالمىسا ، تەدبىردىن بۆلەك نەرسە ئۇنىڭ چارىسىنى قىلالمايدۇ .

دانىشمەنلىك ئۇستىگە قويساڭ ئىشىڭ بىناسىنى ،
بىلكى ئاسان قىلغىنىڭدۇر ئۆزۈڭگە ھەر قىيىن ئىشنى .

— ئەقىل ۋە تەدبىر ھەممە يەردە كارغا يارايدۇرمەيدۇ ھەمدە ھەممە ۋاقىتتا پايدا بېرىدۇرمەيدۇ ، — دەپتۇ دېھقان ئوغلى ، —

ئەگەر بىر كىشىگە ئۇنىڭ دانىشمەنلىكى دۆلەت ۋە نېمەت بېرەلەيدۇ-غان بولسا ، ھەر بىر دانا كىشى پادىشاھلىق تەختىدە سۆلەت بىلەن ئولتۇرالىغان بولاتتى . ۋەھالەنكى ، بىز كۆپلىگەن دانىشمەنلەرنىڭ پەم ۋە ئىدراك گۈلزارىدىن بۇي ئالالماي ، ئېھتىياج زىندانىدا مەھبۇس بولۇپ ياتقانلىقىنى ، نادان كىشىلەرنىڭ بولسا پۇلدارلىق ۋە ھۆزۈر - ھالاۋەت بوستانىدا تاماشا قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۈق . شۇ سەۋەبتىن :

ھەممە نادان كىشىگە بەرگەي پەلەك دۆلەت ۋە بەخت ،
سەن ئەقىل ئەھلى ئىزۈرسەن شۇ گۈناھىڭ ساڭا بەس .

ساڭا كەسىپكارلىق ھەم تىرىشچانلىق ياخشىدۇر . چۈنكى ، ئادەمزاتقا ساۋادەت ۋە كەڭ - كۈشادە پاراۋانچىلىق ئەنە شۇنىڭ بەرىكىتى بىلەن كېلىدۇ .

بولما بىكار ، ئۆگەنگىن كەسىپ - ھۈنەر ،
كەسىپ قىلساڭ كىرگۈسى قولۇڭغا زەر .
پادىشاھتا بولسىمۇ تەخت بىرلە تاج ،
لېكىن بولار ھۈنەرۋەنگە ئۇ موھتاج .

بۇنى ئاڭلىغان شاھزادە يەنە شۇنداق دەپتۇ :

— مەن ئاشۇ تەۋەككۈل مەزھىپىدە چىڭ تۇرىمەن . مەن شۇنى تەكىتلەيمەنكى ، ئەگەر قازا جامالى پەردە ئارقىسىدا جىلۋىگە كەل-مىسە ، ھۆسن مېۋىسى ساۋادەت بۇلۇڭىدىن چىقالمايدۇ . تەقدىر سودىگىرى مەئىشەت دۇكىنىنىڭ ئىشىكىنى ئاچمىسا ، دانىشمەنلىك مېلى قوبۇل بازىرىدا راۋاج تاپالمايدۇ . كەسىپنىڭ پايدىسى كاسىپ-لارنىڭ قولىغا تەقدىرى ئەزەلنىڭ ھاۋالىسى بىلەن كېلىدىغان مائ-دە . شۇنداق ئىكەن ، خۇدانىڭ خاھىشى يار بولماي تۇرۇپ ، كىشى-نىڭ كۆڭلى ھەرقانداق رەقەمنى خىيال لەۋھەسىگە يازسا ، ئۇ

بۇزۇلىدۇ . تەڭرى ئىرادىسى مەدەت قىلماي تۇرۇپ ، تەدبىر دۇئا-گۈيى ھەرقانداق ئەپسۇننى ئوقۇسا ، ئۇ ئاقىۋەت بىھۇدە ئەپسانىگە ئايلىنىدۇ .

شۇنچە قىلدىم تەسەۋۋۇرلار ، بولمىدى مەۋجۇت بىرى ،
بۇ كۆڭۈل ئەپسۇنلىرىم بولدى ئەپسانە بېرى .

شۇنىسى ھەقىقەتكى ، ئەگەر ھەقتائالا يار - يۆلەكتە بولسا ، ھەر كىشىنىڭ مەقسىتى رەنج ۋە مۇشەققەتسىز قولغا كېلىدۇ . ئەگەر تەڭرى يار - يۆلەكتە بولمىسا ، تىرىشچانلىق ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ . شۇڭا ، تەڭرى ئىرادىسىگە بويسۇنماق لازىمدۇر . چۈنكى ، پۈتۈن جاھاندىكى ئىشلارنىڭ چارىسى قازاغا رىزا بولماقتۇر . ھېلىقى دېھقانمۇ ئۆز ئىشىنى تەقدىرگە ھاۋالە قىلغانلىقى ئۈچۈن ، ئازغىنا ۋاقىتتا تەلەپ قىلغان نەرسىلىرىنى تېپىپ جاپا زىندانىدىن ئازاد بولغانىكەن .

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن ؟— دەپ سورىشىپتۇ دوستلار .

— ئەندەلىس شەھىرىدە بىر دېھقان بار ئىكەن ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شاھزادە .

ئەندەلىسلىك دېھقاننىڭ ھېكايىسى

ئەندەلىس شەھىرىدە بىر دېھقان بار بولۇپ ، ئۇ تېرىقچىلىق ئىشلىرىدا كامالەتكە يەتكەن ، قولى ئۇچۇق ، كۆڭۈل - كۆكسى كەڭرى ئادەم ئىكەن . ئۇنىڭ تاپاۋىتى بارا - بارا خىراجىتىدىن ئېشىپ ، قولىغا ئۇچ يۈز دىنار پۇل جۇغلىنىپتۇ . ئەمما روزغارى ئۇچۇن ئۇ پۇلدىن سەرپ قىلماي ، ھەر كۈنى پۇللىرىنى ھەمياندىن چىقىرىپ ساناپ ، شۇنچىلىك پۇلى بارلىقىغا خۇشال بولۇپ يۈرۈپتۇ .

سېرىق ئالتۇن قىلىپ ئۇنى شادىمان ،
خۇددى خۇرسەن قىلغىنىدەك زەپىران[1] .

بىر كۈنى ئۇ ئادەتتى بويىچە پۇلىنى يەنە بىر قېتىم ساناپ ھەمياننىغا ساپتۇ . ئۇ بۇ ھەمياننى ئىشەنچلىكرەك بىر يەردە قويۇپ قويۇشنى ئويلاپ تۇرۇشقا بىر ئەزىز دوستى ئۇنىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ ئۇنى چاقىرىپتۇ . دېھقان : «ئۇ ئۆيگە كىرىپ بۇ ئالتۇنلارنى كۆرۈپ قالمىغىيتتى» دەپ تېپىرلاپ كېتىپتۇ - دە ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ : «ئالتۇنۇڭنى ، بارىدىغان يېرىڭنى ھەمدە مەزھەپىڭنى كىشىلەردىن يوشۇرغىن» دېگەن سۆزنىڭ ھۆكمىگە ئەمەل قىلىپ ، ئالتۇننى ھەميان بىلەنلا بىر كوزىغا سېلىپ قويۇپ دوستىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ . دېھقاننىڭ دوستى بىلەن بىللە سەھرادا قىلىدىغان ئىشى بار بولغاچقا ، شۇ ئىشىغا كېتىۋېرىپتۇ . دېھقاننىڭ خوتۇنى ئېرى كەلگۈچە ئاش ئېتىپ قويماقچى بولۇپ ، كوزىنى ئېلىپ سۇ ئەكەلگىلى چىقىپتۇ . خوتۇن كوچىغا چىقىپ تۇرۇشقا ئۇنىڭغا بىر قاسساپ ئۇچراپتۇ . قاسساپ دېھقاننىڭ يېقىن دوستى ئىكەن . ئۆزى سەھرادا ئولتۇرۇشلۇق بولۇپ ، شەھەرگە كالا سېتىۋالغىلى كىرگەنىكەن . ئۇنى كۆرگەن خوتۇن : «مەن بىر ئايال كىشى تۇرسام ، كوچىدا نامەھرەملەرنىڭ ئارىسىدا يۈرۈشۈم ياخشى ئەمەس . كوزىنى بۇ كىشىگە بېرەي ، سۇنى مۇشۇ كىشى ئەكېلىپ بەرسۇن» دەپ ئويلاپ ، كوزىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ . قاسساپ ئۇنى يۈدۈپ كېتىۋاتسا ، كوزا ئىچىدىن بىر نەرسىنىڭ شەپسى ئاڭلىنىپتۇ . ئۇ شۇ زامان كوزىنىڭ ئاغزىنى تۆۋەن قىلغانىكەن ، كوزىنىڭ ئىچىدىن لىق ئالتۇن سېلىنغان ھەميان يەرگە چۈشۈپتۇ . قاسساپ ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن ئۇنى قولىغا ئېلىپ :

«قولغا مۇت دۆلەت مۇشۇنداق كەلگىنىدىن شۇ ئېنىق ،
سەئى - سەۋەب بىرلە جەننەتكە كىرىش ھېچ گەپ ئەمەس .

① بۇ يەردە ، كىشى زەپەنى ئىچكەندە كۆڭۈلنى خۇرسەن قىلىدىغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ .

خۇدايىتائالاغا شۈكۈر ، شۇنداق كۆپ نېمەتنى ماڭا رەنجـ
مۇشەققەتسىز بەردى . بۇنىڭغا يەنىمۇ كۆپ شۈكۈر قىلىشىم كېـ
رەك . ئەمدى مەن بۇ زەرنى كۆرۈپلا ئۆز كەسپىمنى ئۇنتۇپ
قالماسلىقىم لازىم . بەلكى بۇنى ياخشى ساقلاپ ، بۇرۇنقى ئىشىمنى
قىلىۋېرىشىم كېرەك» دەپ ئويلاپتۇ ۋە خۇشاللىقىدىن سۇ ئەكېـ
لىشنى ئۇنتۇپ ، دەرھال بازارغا بېرىپ قولىدىكى ئىلگىرىكى پۇلغا
بىر سېمىز كالا ئېلىپ ئۆيىگە راۋان بوپتۇ . لېكىن ئۇ شەھەردىن
چىقىپلا ئەندىشىگە چۈشۈپ : «ئۆيگە بېرىپ بولغۇچە بۇ ئالتۇننى
قاراقچىغا تارتقۇزۇپ قويۇشۇم مۇمكىن . ئەگەر بىر يەرگە كۆمۈپ
قويساي دېسەم ، ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن . بىر كىمنىڭ قېـ
شىغا ئامانەت قويساي دېسەم ، بىرەر دوستۇمغا ئىشەنچىم يوق .
چۈنكى بۇ زامانىدىكى دوستلارغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ . ئەڭ ياخشـ
سى ، بۇ ئالتۇننى ھەمىيان بىلەنلا مۇشۇ كالىنىڭ گېلىغا تېڭىۋەتـ
سەم ، بۇ يۇتقاندىن كېيىن ئۆيگە بارغاندا ئۆلتۈرسەم ، ئىچىدىن
ئالالايمەنغۇ» دەپ ئويلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەمياننى ئالتۇن
بىلەنلا ئۇ بىچارە كالىنىڭ گېلىغا تېڭىپ يۇتقۇزۇپتۇ . يولدا كېتـ
ۋاتسا ، ئوغلى ئۈچراپ قاپتۇ . قاسساپنىڭ شەھەردە يەنە بىر زۆرۈر
ئىشى بار بولغاچقا ، كالىنى ئوغلىغا تاپشۇرۇپ بېرىپلا ، ئۆز ئىشىغا
مېڭىپتۇ . ئوغۇل كالىنى ھەيدەپ ئۆيگە كېتىۋاتقاندا ، ئىشىنى
پۈتتۈرۈپ قايتىپ كېلىۋاتقان دېھقان بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ .
دېھقاننىڭ بىر كالا ئۆلتۈرۈپ نەزىر قىلىش ئويى بار ئىكەن . شۇڭا
ئۇ سېمىز كالىنى كۆرۈپلا : «بۇ كالا سويۇشقا يارايدىكەن ، ئۇنىڭ
ئۈستىگە دوستۇمنىڭ ئىكەن . بۇنى ئېلىپ ئاشۇ نەزىرىمنىڭ ھۆد
دىسىدىن چىقىۋالاي» دەپ ئويلاپ ، قاسساپنىڭ ئوغلىغا رازى قىلـ
غۇدەك پۇل بېرىپ ئۆيگە ئەكېلىپ سويۇپتۇ . تېخى تېرىسىنى
سويماي تۇرۇپلا ، كوزىغا سېلىپ قويغان ھەمىيان يادىغا يېتىپ
دەرھال قارىسا ، كوزا ئۆز ئورنىدا يوق تۇرغۇدەك . خوتۇنىدىن
سورىغانىكەن ، ئەھۋالنى بايان قىپتۇ . شۇندا دېھقان دىنارلىرىنى

قاسساپنىڭ ئېلىپ قاچقانلىقىنى بىلىپ كۆڭلىدىن ھەسرەت ئوتى ئۆرلەپتۇ . ئۇنىڭ شۇم ھېرىسى نادامەت بىلەن يىغلاپتۇ . ئاقىۋەتنى كۆرەر ئەقلى ئۇنىڭ رەسۋالىقىغا كۈلۈپتۇ .

مال ـ دۇنيا ھەسرىتىدە يىغلىسا ھەر بىر كىشى ،
يىغا دېمەك ، كۈلگىنىدۇر رەسۋالىقىغا ئۆزى .

دېھقان بىرەر سائەت ھەيرانلىق قىرغىقىغا بېرىپ پۇشايمان كەلكۈنلىرىدە ئېقىپتۇ . ئاقىۋەت قازاغا سالاۋات قىلىپ كالىنىڭ تېرىسىنى سويۇپتۇ . دېھقان كالىنىڭ قارنىنى يېرىپ ئۇچەي ـ قېرىنلىرىنى شۇنداق تۆككەنىكەن ، قېرىنىنىڭ ئىچىدىن ھېلىقى ھەمياں چىقىپتۇ . ئۇنى كۆرگەن دېھقان خۇشاللىقىدىن ھوشىدىن كېتىپتۇ . ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن ھەمياننى تازىلاپ ئالتۇننى ساناپ باققانىكەن ، ئۇچ يۈز دىنار ئىلگىرىكى پېتىچە ساق چىقىپ ـ تۇ . ئۇ ساناپ بولغۇچە ھەر بىر دىنارنى كۆزىگە بىر سۈرتۈپ ، لەۋلىرى بىلەن سۆيۈپ تۇرۇپ : «خۇدايا ، ئەمدى مېنى بۇنىڭدىن مەھرۇم قىلمىغىن ! » دەپ ئىلتىجا قىپتۇ ۋە « بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئالتۇنلارنى بىلمىگە تېڭىپ ساقلايمەن . ھەرگىز يېنىمدىن ئايرى ـ مايمەن » دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە ئەھدە قىپتۇ .

قېشىڭدىن ھېچ يىراقلىق ئەيلىمەسمەن ئەي گۈزەل دىلبەر ،
كىشى ئۆز ئىختىيارىدا جېنىدىن ھېچ جۇدا بولماس .

شۇ ۋەقەدىن كېيىن دېھقان ھەمياننى ئۆز يېنىدىن ئايرىمايدى ـ غان بوپتۇ . خوتۇنى بولسا ئۇنى ھەمىشە مالامەت قىلىپ : «ھەي نادان ، سېنىڭ بۇ ئىشىڭ تەۋەككۈل يولىدىن يىراق . چۈنكى زەخ ـ رە يېغىش خۇدانىڭ رىزق بېرىدىغانلىقىغا ئىشەنمەسلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ . ھەرقانداق كىشى ئۆزىنىڭ رىزقىنى خۇدانىڭ سېخىيلىق خەزىنىسىدىن ئىزدەش كېرەك . ئاقىل كىشى مال جۇغلاشقا ھې ـ

رىسمەن بولمايدۇ ، بەلكى خۇداغا باش قويمىدۇ . چۈنكى ئەزەلدىن تەقدىر بىلەن پېشانىگە پۈتۈلگەن رىزق ھېچقانداق سەۋەب بىلەن ئارتۇق ياكى كەم بولۇپ قالمايدۇ ، تەقدىر پىيالىسىگە قۇيۇلغىنى ئازلىقمۇ قىلمايدۇ ، كۆپلۈكمۇ قىلمايدۇ » دەيدىكەن .

— ھەي خوتۇن ،— دەپتۇ ئۇنىڭ گېپىنى تولا ئاڭلىغان دېھقان ،— بۇ سەۋەبىنىڭ ئالىمىدە ئاز ـ تولا سەۋەب قىلماي بولمايدۇ . سىرتقى جەھەتتىن سەۋەب قىلىش ، ئىچكى جەھەتتىن تەۋەككۇل قىلىش كېرەك .

بولما غاپىلكى بۇ ئالەم بىل سەۋەبنىڭ ئالىمى ،
شۇڭا قولدا قىل سەۋەب ، دىلدا لېكىن تەۋرىگە باق .

خوتۇنى بۇ گەپنى ئاڭلاپ جىم بولۇپ مالامەت تىلىنى يىغىپتۇ .

بىر كۈنى دېھقان غۇسلى قىلماقچى بولۇپ بىر بۇلاقنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يېشىپ يالىڭاچلىنىپ ، غۇسلى قىلىپ بولغاندىن كېيىن كىيىملىرىنى كىيىپتۇ ـ دە ، يولىغا راۋان بوپتۇ . ھەمياننى بولسا بۇلاق بېشىدا ئۇنتۇپ قاپتۇ . بىرەر سائەت ئۆتمەي ، بىر قويچى قويلىرىنى سۇغىرىش ئۈچۈن بۇلاق بېشىغا كەلگەندە ، لىق ئالتۇن قاچىلانغان ھېلىقى ھەمياننى تېپىۋاپتۇ . ئۇ زىيادە خۇشال بولۇپ ، ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئالتۇننى سانىغانكەن ، ئۈچ يۈز دىنار چىقىپتۇ . قويچى : «بۇ جىق پۇل ئىكەن ، ئەگەر بۇنىڭدىن خەجلىسەم كېمىيىپ كېتىدۇ ، مېنىڭ ئۇنى ئاۋۇالقى سانىغا يەتكۈزۈشۈم قىيىن . شۇڭا بۇنىڭغا نۇقسان يەتكۈزمەي ساقلىغىنىم ياخشى . ئەڭ زۆرۈر بولغان ۋاقىتىدا ئېھتىياجىمغا لايىق سەرپ ئېتەرمەن » دەپ ئويلاپ ، قوينىغا مەھكەم تىقىپ ، قوي بېقىش ئىشىغا مەشغۇل بولۇپ بېرىپتۇ . دېھقان بىرئاز يول ماڭغاندىن كېيىن ھەميان تۇيۇقسىز يادىغا كېلىپ ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ بۇلاق بېشىغا كەلسە ، ھەميان قىلـ

چه ئەسەر كۆرۈنمەپتۇ . شۇ زامان ئۇنىڭ كۆز بۇلۇتلىرى قارىيىپ ، ھەسرەت ھاۋاسىدىن يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ . ئۇ خۇددى گۈلدۇر-مامىدەك پەرياد چېكىپ ، چاقماقتەك ئوتلۇق ئاھ ئۇرۇپ ھەمياننى ئىزدىگەن بولسىمۇ ، مەھرۇملۇقتىن باشقا ھېچنېمىنى تاپالماپتۇ . ئۇ ئاخىر پەرىشان ئەھۋالدا ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ، مىڭلىغان غەم - غۇسسە بىلەن خوتۇنىغا ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ . بۇنى ئاڭلىغان خوتۇنى يەنە مالامەت قىلغىلى تۇرۇپتۇ :

— ھوي ئاقىۋەتسىزنى ئويلىمايدىغان ، سەن ئاشۇ ئالتۇننى شۇنداق بېخىللىق بىلەن ساقلىدىڭ . بىزگە خەجلەپ بەرگىلى ئۇنىماي مەئىشىتىمىزنى تەڭلىكتە قويدۇڭ ، خوپ بوپتۇ . ئاشۇ ئالتۇننىڭ ھەسرىتىدە ئۆلگۈچە غەم قىلىپ يىغلاپ يۈرگىن ئەمدى .

— راست ئېيتىسەن ، زەخىرە يىغمەن دەپ كۆپ خاتا قىلغانىكەنمەن ، ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى مەندەك ئالتۇننى كېچە - كۈندۈز ھېرىس كەمىرىدە ساقلاپ ، ئۇنىڭدىن يا ئۆزىگە ، يا خوتۇن ، بالا - چاقىلىرىغا نەپ يەتكۈزۈشنى راۋا كۆرمەي ، ئاخىر تەقدىر ئىلاھىدىن كەلگەن ئاپەت بىلەن نابۇت بولمىغاي .

ھىجىر دەردى بىرلە ئۆلمەككە سازاۋەرمەن شۇدەم ،
چۈنكى ۋىسال ئىچرە نېمەت قەدرىنى بىلمەپتىمەن .

مال ساقلىغۇچى دېگەنلىك نېسى راھەتنى دەپ نەق ئاپەتكە ئۇچرىغانلىق ئىكەن !

ھەر بېخىل ئەگەر زەخىرە قىلسا زەر ،
ئاشۇ زەرنى ئاقىۋەت بىگانە يەر .
لالە رەڭلىك مەي شاراب سەندە تۇرۇپ ،
يۈرمە ئىمساك جامى بىرلە خۇن يۇتۇپ .
زەر تېپىشنىڭ كويىدا چەكمە زەرەر ،
تۇت قانائەتنى ئاشۇدۇر ياخشى زەر .

شۇنداق قىلىپ ، دېھقان قاتتىق توۋا قىپتۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىن مال يىغماي ئىلاھىي خەزىنىدىن قولغا نېمە كەلسە ، شۇنى قىسىپ قالماي سەرپ قىلىشقا ئەھدە قىپتۇ ھەمدە شۇ نىيىتىگە تەۋەككۇل قىلىپ ، ئۆز ئىشىنى ئاللاغا ھاۋالە قىلىپ ، قازاغا رازى بولۇپ ، تەقدىرگە بويۇن ئېگىپتۇ .

قويچى ھەمياننى كېچە - كۈندۈز قوينىدىن ئالماي ساقلاپتۇ . بىر كۈنى ئۇ قويلىرىنى بىر قۇدۇقنىڭ ئەتراپىدا ئوتلىتىپ يۈرسە ، يىراقتىن بىر نەچچە ئاتلىق كىشىلەر كۆرۈنۈپتۇ . ئۇ : «ئەگەر ئاتلىقلار يېقىن كېلىپ قالسا ئالتۇنۇمنى ئېلىۋالىدۇ» دەپ ئەندىشە قىلىپ ، ھەمياننى قوينىدىن ئېلىپ قۇدۇققا تاشلاپتۇ ھەمدە ئاتلىقلار كەتكەندە ئالتۇننى قۇدۇقتىن ئېلىۋالماقچى بولۇپ ساقلاپ تۇرۇپتۇ . لېكىن ئۇ ئاتلىقلار ئۇزاققىچە ئۇ يەردىن كەتمەپتۇ . ئۇ ئارىلىقتا كەچ كىرىپ قاپتۇ . ئۇ ئاخىر : «ھازىرچە قوينى ھەيدەپ ماكانىمغا قايتىۋالاي ، ئەتە كېلىپ ئېلىۋالارمەن» دەپ ئويلاپ ئۆز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ . قويچى كېتىپ ئۇزاق بولمايلا ھېلىقى دېھقان تۇيۇقسىزدىن بىر يەرگە بارماقچى بولۇپ قېلىپ ئاشۇ قۇدۇق بېشىدىن ئۆتۈپ قاپتۇ . دەل شۇ پەيتتە قاتتىق شامال چىقىپ ئۇنىڭ سەللىسى دومىلىنىپ بېرىپ قۇدۇققا چۈشۈپ كېتىپتۇ . دېھقان سەللىسىنى ئالماقچى بولۇپ قۇدۇققا چۈشۈپ ئىچىنى سىيپاشتۇرۇپ سەللىسىنى ئىزدىگەنىكەن ، قولىغا ھېلىقى ھەميان ئۇرۇنۇپتۇ . ئۇ ھەمياننىمۇ ، سەللىسىنىمۇ ئېلىپ قۇدۇقتىن چىقىپ ئۆيىگە قايتىپ كەپتۇ . ئەمما ئۇ ئالتۇننىڭ ئۆزىنىڭ ئىكەنلىكىنى بۇ نۆۋەت بىلمەپتۇ . ئۇ ئالتۇن تېپىۋالغانلىقىنىڭ جەريانىنى بالا - چاقىلىرىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ . بۇنىڭدىن ھەممەيلەن خۇداغا شۈكۈر قىلىشىپتۇ . دېھقان ھەمياندىكى ئالتۇننى ساناپ باققاندىكەن ، ئۇچ يۈز دىنار چىقىپتۇ . ئۇ : «قولۇمدىن كەتكەن ئالتۇننىڭ باراۋىرىدە ، بۇنى خۇدايىتائالا ئۆزىنىڭ سېخىيلىق خەزىنىسىدىن ماڭا يەتكۈزۈپ بەردى . ئەمدى ئاشۇ قىلغان ۋەدەمگە ۋاپا قىلمىقىم لازىم» دەپ ، ئاشۇ پۇلدىن بىر قىسمىنى بالا - چاقىلىرىنىڭ

خىراجىتىگە ئىشلىتىپتۇ . بەزىسىنى خۇدا يولىدا نەزىر قىپتۇ . نەتىجىدە ئىككى يۈز دىنار خەجلىنىپ يۈز دىنار قاپتۇ . قويچى ئەتىسى ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ قويلىرىنى ھەيدەپ قۇدۇق بېشىغا بېرىپتۇ . لېكىن ئۇ روشەن يۈزلۈك يۈسۈپنى قۇدۇقتىن تاپالماي ، خۇددى ياقۇپتەك پەريات ۋە پىغان چېكىپ : «ئەمدى ماڭا ئۆمۈر سەرمايىسىدىن نېمە پايدا يەتسۇن ؟ ئۇ مەھبۇبنىڭ جېنى ھەسرىتىدە ماڭا تىرىكلىكتىن نېمە لەززەت بولسۇن ؟

بۇ كۆزنىڭ نۇرىنى دوستلار تىلەپ ئەمدى نە قىلغايمەن ،
كى دىلبەرنىڭ ئاشۇ روشەن يۈزىدىن ئايرىلىپ قالدى . »

دەپتۇ . ئۇ بىرھازاغىچە ئەنە شۇنداق ناله ـ پەرياد قىلىپ يۇرۇپتۇ . بىر كۈنى ئۇ دېھقانىنىڭ ئۆيىگە كەپتۇ . مېھماندوست دېھقان ئۇنى ئادىتى بويىچە مېھمان قىپتۇ . تائامدىن كېيىن ساھىبخان مېھمانىنىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ . شۇ ئارىدا دېھقان قويچىنىڭ چىرايىدىن مالاللىق ئەسىرىنى ، گاھى گەپ قىلىۋاتىپ كۆزىگە ياش ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭدىن كۆڭلىنىڭ بىئارام ، غەملىك كۆزىنىڭ نەملىك بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ .

— دىلىم قانداقمۇ شىكەستە بولمىسۇن ؟ خاتىرىم قانداقمۇ پەرىشان بولمىسۇن ؟

كەتتى مەندىن شۇنچە ، گەر كەتسە سۇلايمان ئىلكىدىن ،
يىغلار ئىدى ھالىغا ھەم ئادەمىمۇ ، ھەم دۆ ـ پېرى .

ئۇچ يۈز دىنار پۇلۇم بار ئىدى . شۇ پۇللار كۆڭلۈمنىڭ قۇۋۋىتى ، جېنىمنىڭ راھىتى ، كۆزۈمنىڭ نۇرى ، خاتىرىمنىڭ سەرۋىرى ئىدى . بىر كۈنى بىر نەچچە زالىملاردىن قورقۇپ ئۇنى ھەمىيان بىلەنلا ھېلىقى يەردىكى قۇدۇققا تاشلىغانىدىم ، ئەتىسى

كېلىپ ئىزدەپ ئۇنىڭدىن ھېچ ئەسەر تاپالمىدىم ،— دەپتۇ قويچى .

دېھقان بۇ سۆزنى ئاڭلاپ كۆڭلى بۇزۇلۇپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ قېشىغا كىرىپ :

— مېھرىبان يارىم ، مەن قۇدۇقتىن تاپقان ھېلىقى ئالتۇن مۇشۇ مېھمانىنىڭ ئىكەن ئەمەسمۇ ؟ بىز تېخى ئۇنى ھالال مال دەپ خەجلەپتىمىز . ئەمدى قالغىنىنى ئۇنىڭغا ھەدىيە تەرىقىسىدە بېرىۋېتەيلى . خەجلەپ قويغانلىرىمىزنى ئاشكارا قىلمايلى . بولمىسا ، تۆلەپ بېرەلمەي قالىمىز ،— دەپتۇ .

— شۇنداق قىلايلى ، قولىمىزدا بارنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بېرىپ ، قىيامەت قەرزىنىڭ بىر قىسمىدىن بولسىمۇ قۇتۇلايلى . خۇدايىتائالا بىزگە ئەجرى ئەزىم بەرسە ئەجەب ئەمەس ،— دەپ خوتۇنىمۇ بۇ ئىشقا قوشۇلۇپتۇ .

شۇنىڭ بىلەن دېھقان ئۇ يۇز دىنارنى ئاچىقىپ قويچىنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ .

ھەر كىشى تۇتسا تەۋەككۈل رىشتىسىن ،
كۆرگۈسى تېزدىن مۇرادى چېھرىسىن .

— بۇرادەر ! — دەپتۇ دېھقان ،— بۇ مېنىڭ سىزگە قىلغان سۇۋغام ، بۇنى ئاپىرىپ كۆڭلىڭىزنىڭ جاراھىتىگە مەلھەم قىلىڭ .

قويچى مەمنۇن بولغان ھالدا ئالتۇننى ئېلىپ ئۆيگە بېرىپ سانىغانىكەن ، يۇز دىنار چىقىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆز - ئۆزىگە : «بۇ تېخى ئىشىنىڭ مۇقەددىمىسى ، خۇدايىم يەنە قالغىنىنىمۇ بېرەر ، ئەمدى بۇ ۋەجنى ياخشى ساقلاي . بۇنىمۇ يوقىتىپ قويۇپ غەم - غۇسسە چېكىپ يۈرمەي يەنە» دەپتۇ . قويچىنىڭ قوي ھەيدەيدىغان يوغان بىر تايىقى بار ئىكەن ، ئۇ شۇ تاياقنىڭ ئىچىنى ئويۇپ ، دىنارلارنى ئۇنىڭ ئىچىگە سېلىپ تۆشۈكىنىڭ ئاغزىنى مەھكەم ئېتىپتۇ . ئۇ بىر كۈنى قويلىرىنى سۇغارماقچى بولۇپ بىر

چوڭ ئېقىنىنىڭ بويىغا كەپتۇ ۋە قويلىرىنى سۇغا ھەيدەپ قويۇپ ئۆزى سۇ بويىدا ئولتۇرۇپتۇ . شۇ ئەسنادا تاياق قولىدىن چىقىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىپ ئېقىپ كېتىپتۇ . قويچى ھەرقانچە ئۇرۇنۇپ باققان بولسىمۇ ئۇنى تۇتالماي كۆزدىن يىتتۈرۈپ قويغاندىن كېيىن پەرياد - پىغان چېكىپ ساراسىمگە چۈشكەن پېتىچە قېلىۋېرىپتۇ . بۇ سۇ شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىكى ئېرىقتىن ئۆتىدىكەن . شۇ ئەسنادا دېھقانمۇ ئاشۇ سۇنىڭ بويىدا يۇيۇنۇۋاتقان-كەن . ئۇ يىراقتىن بىر تاياقنىڭ ئېقىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنى سۈزۈۋاپتۇ ۋە يۇيۇنۇپ بولۇپ ، ھېلىقى تاياقنى تاينىپ ئۆيگە ېېرىپتۇ . شۇ چاغدا ئۇنىڭ خوتۇنى ئاش پىشۇرۇۋاتقانكەن . ئوتۇن تۈگەپ قالغاچقا ، خوتۇن ئېرىنىڭ قولىدىن ھېلىقى تاياقنى ئېلىپ ، ئوچاققا سالماقچى بولۇپ كەكە بىلەن يېرىپتۇ . تاياقنى ئوتقا سالاي دەپ تۇرغاندا ، تۇيۇقسىز ئۇنىڭ ئىچىدىن شولىلىق چوغلارنىڭ چېچىلغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئالتۇننى دەرھال يىغىۋاپتۇ . ئۇنى سانىغانكەن ، يۈز دىنار چىقىپتۇ . دېھقان شۇ زامان شۈكرانە ئۇچۈن سەجدە قىلىپ ، پۇلنى يەنە خەجلەشكە باشلاپتۇ . ئىككى - ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قويچى يەنە دېھقانىنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئىلگىرى-كىدىن ئارتۇقراق پەرىشان ھالدا ، ھاسىسىنى ئالتۇن بىلەن بىللە سۇغا چۈشۈرۈپ قويغانلىقىنى بايان قىپتۇ .

— ئېيتقىنا ، ئاشۇ قۇدۇققا چۈشۈرۈپ قويغان ئالتۇننى نەدىن تاپقانىدىڭ ؟ ئۇنى قانداق كەسىپ بىلەن جۈغلىغانىدىڭ ؟ — دەپ سوراپتۇ دېھقان .

— ئۇنى پالانى ۋاقىتىدا پالانى بۇلاقنىڭ بويىدىن تاپقانىدىم ، — دەپ ئىنساپ بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ قويچى .

— بارلىق ماختاش ۋە مەدھىيىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلۇغ خۇدا-ۋەندە كېرىمگە بولسۇنكى ، ھەقىقەتنى ئۆز مەركىزىدە توختاتتى ، — دەپتۇ دېھقان كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىلگىنكى ، ئاشۇ بۇلاق بويىدا ئالتۇن قاچىلانغان ھەمياننى مەن ئۇنتۇپ قالغانىدىم ، ئۇنى ئاشۇ قۇدۇقتىن يەنە مەن تېپىۋالدىم ، ئۇنىڭدىن قالغان يۈز دىنارنى

ساڭا بەرگەنىدىم ، ئۇنى يەنە ھاسا بىلەن سۇدىن مەن سۈزۈۋالدىم . مانا ھازىر ئۇنى خەجلەۋاتىمەن .

— بۇ ھېكايىنىڭ بۇنداق ئاجايىپلىقىدىن شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى ، بىر كىشىنىڭ رىزقىنى باشقا بىر كىشى ھەرگىز يېيەلمەيدىكەن ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھەيران قالغان قويچى .

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى ، سىلەرمۇ قانائەت مەنزىلىدە تۇرۇشۇڭلار ۋە تەۋەككۈلنىڭ پايدىسىدىن تاشقىرى قەدەم قويماسلىقىڭلار كېرەك . قازا ۋە قەدەرنىڭ نەتىجىسى بولغان بۇ زامان ئاجايىباتلىرىدىن غاپىل قالماڭلار . بۇ ئۆمرۈڭلاردا خۇدايىتائالاغىلا ئىشىنىڭلار . ھەرگىز ھۆسن ـ جامال ، ئەقىل ۋە كەسىپكە ئىشەنمەڭلار . چۈنكى ، ھەر نەرسىنىڭ ھەقىقىتى قازا پەردىسى ئىچىگە يوشۇرۇنىدۇ . ئۇ ئىشىنىڭ قاندىق ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىقىدىن ھېچكىم ۋاقىپ بولالمايدۇ .

ئۇ كۈنى شۇ گەپلەر بىلەن كەچ كىرىپتۇ . ئۇلار كېچىسى ئوبدان ئارام ئېلىشىپتۇ . ئەتىسى قۇدرەت دېھقىنى ئاپتاپنىڭ گۈل دەستىسىنى مەشرىق چىمەنىدە يۇز خىل رەڭ بىلەن جىلۋە قىلدۇرۇپتۇ . كېچىنىڭ سۈمبۈلى ئاسمان بىنەپشىزارىدا يۇزىنى يوشۇرۇپتۇ .

كۈن لالىسى ئېچىلدىيۇ يۈز كۆرسەتتى ،
يۇلتۇزلارنىڭ گۈلدەستىسى توزۇپ كەتتى .

سەھەردە دېھقان بالىسى ئورنىدىن تۇرۇپ :

— سىلەر بۈگۈن خاتىرجەم ئولتۇرۇڭلار . مەن شەھەرگە كىرىپ بىر سەۋەب قىلىپ ، بىرەر نېسىۋە تېپىپ ئالدىڭلارغا كېلىمەي . تاڭلا ۋە ئۆگۈنلۈككىمۇ ھەرقايسىڭلار نۆۋەت بىلەن تىرىكچىلىك ئۈچۈن كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە تىرىشچانلىق قىلىپ باقارسىلەر ، — دەپتۇ .

بۇ مەسلىھەتكە ھەممەيلەن قوشۇلۇشۇپتۇ . دېھقان ئوغلى شە-

هەر دەرۋازىسىغا بېرىپ بىر كىشىدىن :
— بۇ شەھەردە نېمىنى بەكرەك پۇلغا ئالىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ .
— بۇ شەھەردە ئوتۇن ئەتىۋار ، شۇڭا ئوتۇننى جىقراق پۇلغا ئالىدۇ ، — دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ كىشىلەر .
دېھقان ئوغلى دەرھال جاڭگالغا بېرىپ كۆتۈرەلىگۈدەك قۇرۇق ئوتۇن يۈدۈپ ، شەھەرگە ئەكىرىپ ئۇنى ئون تەڭگىگە سېتىپتۇ . تاپقان پۇلىغا مەززىلىك تائاملاردىن ئېلىپ دوستلىرىنىڭ قېشىغا مېڭىپتۇ . شەھەر دەرۋازىسىغا كەلگەندە ، دۇۋەت ـ قەلەم چىقىرىپ دەرۋازا قووۇقىغا : «بىر كۈنلۈك كەسپىنىڭ نەتىجىسى ئون تەڭگە» دەپ يېزىپ قويۇپ تائامنى ئېلىپ بېرىپ دوستلىرىنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ . دوستلىرى بىر كۈننى شۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزۈپتۇ . ئەتىسى قۇياشنىڭ جاھان ئارا ھۆسنى قاراڭغۇ ئالەمنى كامالەتكە يەتكەن جامالىنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىپتۇ .

ئاجايىپ كۆركەم يۇز بىلەن قۇياش ،
ئاسمان دېرىزىسىدىن چىقاردى باش .

— ئەمدى بۇگۈنلۈك مەئىشەتنىڭ ھۆددىسىدىن سەن چىققىن ، جامالىڭنىڭ ۋاسىتىسى بىلەن بىزگە زەرسە تېپىپ كەلگىن ، — دېيىشىپتۇ دوستلار چىرايلىق يىگىتكە .
چىرايلىق يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ يولغا راۋان بولۇپلا ئەندىشىگە چۈشۈپ خىيال سۈرۈپتۇ : «مېنىڭ قولۇمدىن ھېچقانداق ئىش كەلمەيدۇ . مەقسەتكە يەتمەي تۇرۇپ تېخى ئارقىغا يانغىلى بولمايدۇ . بېشىمغا ئەجەب مۇشكۈل بىر ئىش چۈشتى ـ دە ! ئۇنى قانداقمۇ ئاسان قىلالارمەن ؟ چارىسىنى كىشىلەردىن قانداقمۇ سورىيالايمەن ئەمدى ؟

زۇلفىدىن چۈشتى ئىشمغا بىرگىرە ، مەن نەيلەيىن ،
ئۇشبۇ مۇشكۈل ئىشنى ئەل ئالدىدا ئاچماق بەك قىيىن .»

ئۇ شۇ خىياللار بىلەن شەھەرگە كىرىپ ، ئەندىشە بىلەن بىر كوچىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپتۇ . دەل شۇ پەيتتە ، چاچلىرى جىڭگىلەك ، چىرايلىق بىر خوتۇن شۇ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ تۇيۇقسىز ئۇ يىگىتنىڭ زىبا يۈزىنى ۋە دىلىنى ئېرىتكۈچى رۇخسارىنى كۆرۈپ ، سەۋر خامىنىنى ئىشق بورىنىغا ئۇچۇرۇپتۇ .

ئۇرۇپ كۆڭلىدە جۇش شېرىن مۇھەببەت ،
چىقتى ھەر مويىدىن قاينىاق ھارارەت .
يۈزىدىن شۇ ھامان چۈشتى نىقابى ،
چېكىدىن ئاشتى شۇ دەم ئىزتىراپى .

— قارىغىنا ، — دەپتۇ ئۇ خوتۇن كەينىدىن كېلىۋاتقان كېنىزىكىگە ، — بۇ خۇش رەڭ رۇخسارغا قارىغىنا ! قىزىلگۈل ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ قىزىللىقىدىن خىجالەت بولۇپ ، خۇددى سېرىق سەمەندەك سارغىيىپ كېتىدۇ . ئۇنىڭ كۆركەم قەددىنى تاماشا قىلغىنا ، سەرۋى ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددىنى كۆرسە ، پۈتى ھەسرەت لېيىغا پېتىپ قالىدۇ . بوستان سەرۋىسىمۇ بۇنداق كېلىشكەن بولماس . لېۋىگە قارىغىنا ، لېۋىگە ! خۇددى شېكەر تېمىپ تۇرغان ياقۇت ، يۈزىنىڭ قىزىللىقى كۆڭۈلگە پىتىنە سالىدىغان بىر بالا ئىكەن .

خۇدا ئۇچۇن قارالڭ ئۇنىڭ يۈزىگە ھەم قەددىگە ،
ئۇ خۇدانىڭ لۇتفىدىن پۈتكەن ئېسىل بىر گۈل ئىكەن .

بۇ يىگىت ئادەمزات ئەمەس ، بەلكى بىر پەرىشتە ئىكەن . چۈنكى ئادەمنىڭ جىسمىغا بۇنچىلىك ھۆسن ـ جامال مۇجەسسەملەشمىگەن بولاتتى . ھەي كېنىزەك ، بۇ ھۇمايۇن قۇشىنى دامغا چۈشۈرگۈدەك بىر تەدبىر تاپقىنا ! بۇ بەرنا نىگارنى قولغا كەلتۈرگۈدەك بىر ھىيلە قىلغىنا !

كېنىزەك يىگىتنىڭ قېشىغا بېرىپ شۇنداق دەپتۇ :

ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرىمۇسەن ، ئارزۇيى جانمۇ سەن ؟
شېرىن شېكەر لېۋىڭ بىلەن يا شېكەرىستانمۇ سەن ؟
تۇردۇڭ ھۆسنى بازىردا شۇنچە لاتاپەت بىلەن ،
نازۇنېمەت ئىزدىگەنگە ياكى دەستۇرخانمۇ سەن ؟

—نازىنىن يىگىت ، بىزنىڭ خېنىم ساڭا يۈز ئىشتىياق ۋە مىڭ ئۇمىد بىلەن سالام ئەۋەتتى . ئۇ سېنى بىر مۇساپىر ئوخشاي-دۇ ، مۇساپىرنىڭ كۆڭلى سۇنۇق بولىدۇ . ياخشى مەنزىلىمىز ۋە پاكىز ئۆي ـ جايىمىز بار . ئۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلىپ ، بىرەر سائەت بىزگە ھەمدەم بولغان بولسا ، دەيدۇ . ئەگەر بارساڭ ، بىز ئۇنىڭدىن چەكسىز خۇشاللىققا چۆمىمىز . ساڭىمۇ ھېچقانداق زىيان يەتمەيدۇ .

يىگىت ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىپتۇ ھەمدە ئۇ خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ تاكى نامازدىگەرگىچە ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتتە بوپتۇ .

بىناگاھ كۆردى بىر پاكىزە مەھبۇب ،
ئۇنىڭ كۆڭلىگە ھەم بۇ كەلدى مەرغۇب .
قىزىق كۆردى تونۇرىن تاكى باقتى ،
ئۇڭا بىر نەچچە پارچە نانىنى ياقتى .

كەچ كىرگەندە ئۇ يارەنلىرىنىڭ قېشىغا بارماقچى بولغاندىكەن ، خوتۇن ئۇنىڭ ئالدىغا يۈز تەڭگە پۇل قويۇپ ، بىر مۇنچە ئۆزرە ئېيتىپتۇ . يىگىت تەڭگىلەرنى ئېلىپ بەزىسىگە بازارىدىن ئوزۇق ـ تۈلۈك سېتىۋاپتۇ . ئاندىن شەھەر دەرۋازىسىغا بېرىپ قوۋۇققا : «بىر كۈنلۈك جامالىنىڭ باھاسى يۈز تەڭگە» دەپ يېزىپ قويۇپ ، ئالغان نەرسىلىرىنى ھەمراھلىرىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ .

ئەتىسى ھېكمەت دۇكانچىسى ئاسمان ئەتلىسى ئۈستىگە ئاپتە-

ـاپ زەربـابلىرىنـى ئېچىپ ، دۇنيـا بازىرىـدىكى خەبرىـدارلىرىغا كۆرسىتىپتۇ .

خەبىردار ئىستەپ پەلەك دۇكانچىسى ،
ئۇيۇق دۇكىنى ئۆزرە قويدى ئالتۇن .

— بۇگۈن بىز سېنىڭ ئەقىل ۋە دانىشمەنلىكىڭگە مېھمان بولىمىز ، — دەپتۇ دوستلار سودىگەرگە .

— ماقۇل ، — سودىگەر شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ شەھەر ئالدىغا بېرىپتۇ . ئۇ يەرگە سودىگەرلەر دەريا ئارقىلىق ھەر تەرەپـتىن تۇرلۈك نەپىس ماتالارنى كېمىلەرگە بېسىپ ئەكەلگەنىكەن . شەھەر ئەھلى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇلارنىڭ ماتالىرىنى كۆرۈـۋاتقانىكەن . سودىگەر ئۇ ماللارنى كۆرۈپ ، كۆڭلىدە باھالىرىنى مۇقەررەر قىپتۇ ـ دە ، بىر كېمىدىكى مالنى نېسىگە ئاپتۇ . شۇ كۈنىلا نامازدىگەرگە قويماي ھەممە مالنى سېتىپ بوپتۇ . تاپقان پۇللاردىن قەرزىنى چىقىرىۋەتكەندە ، مىڭ تەڭگە پايدا چىقىپتۇ . ئۇ پۇلدىن بىر قىسمىنى خەجلەپ دوستلىرى ئۈچۈن بازاردىن كېرەكلىك ئوزۇقلارنـى ئالغـاندىن كېيىن شەھەر دەرۋازىسىغا : «بىر كۈنلۈك ئەقىلنىڭ ھوسۇلى مىڭ تەڭگە» دەپ يېزىپ قويۇپـتۇ . ئاندىن تاپقانلىرىنى دوستلىرىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ .

ئەتىسى ، تۆتىنچى قەلئەنى تەختىگاھ قىلغان يۇلتۇز سىپاھلىـرىنىڭ شاھى قۇياش مەشرىق مەيدانىدا سەلتەنىتىنىڭ زەررىن ئەلىمىنى كۆتۈرۈپتۇ .

كۈندۇز كۈننىڭ بەختى تېپىپ ئاندىن راۋاج ،
تەييارلىدى ئالتۇن تاج ۋە تەخت بىلەن تاج .

— سەن ھەمىشە تەۋەككۇل قىلىش توغرىسىدا لاپ ئۇرۇپ ، قازايى قەدەرگە بېقىپ تۇراتتىڭ . ئەگەر مۇشۇ سۇپىتىڭ بىلەن

بىرەر مېۋە تاپالىساڭ ، بىزنى مەمنۇن قىلغان بولىسەن ،— دەپتۇ دوستلار شاھزادىگە .

شاھزادە ئۇلارنىڭ سۆزىنى قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ ، ئالىي ھىممەت ، يۇقىرى غەيرەت بىلەن شەھەرگە راۋان بوپتۇ . شۇ كۈنى شەھەرنىڭ پادىشاھى ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغاچقا ، پۈتكۈل خەلق تەزىيە ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانىكەن . شاھزادە ئوردىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىر بۇلۇڭدا تاماشا كۆرۈپ ئولتۇرۇپتۇ . ئىشكىباقارلار ھەممە كىشى يىغا - زار قىلىشۋاتسا ، بىرلا كىشىنىڭ تەزىيە تۈتماي خامۇش ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، جاسۇس ئوخشايدۇ ، دەپ گۇمان قىلىپ ، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭغا كۆپ جاپا ۋە ئەلەم يەتكۈزۈپتۇ . لېكىن ئۇ بىچارە ئۇنىڭغا سەۋر قۇۋۋىتى بىلەن چىداپتۇ .

نومۇسسىزلىق قىلسا ساڭا يامان كىشى ،
سەن ئېغىرلىق قىلساڭ ياخشى ياراشقۇسى .
بەتنىيەتلىك بىرلە قاياپ قىلسا ئۇرۇش ،
ئاغزىڭنى يىغ ، سەۋر قىلغىن بولۇپ خامۇش .

بىردەمدىن كېيىن كىشىلەر جىنازىنى ئاچقىپ كېتىشىپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئوردا خالىي قاپتۇ . شاھزادە ئورنىدىن تۇرۇپ قەسىرنىڭ ئەتراپىنى تاماشا قىلىۋاتسا ، قاراۋۇللار يەنە كۆرۈپ قېلىپ تۇتۇۋېلىپ ، ئىلگىرىكىدىن كۆپرەك زۇلۇم قىلىپ زىندانغا تاشلاپتۇ . ئۇزاق ئۆتمەي كەچمۇ كىرىپتۇ .

— ھېلىقى پېقىر تەۋەككۇل يولىنى تۇتۇپ كەتكەنىدى . قاياققا كەتكەندۇ ؟ ئۇ تەۋەككۇلدىن پايدا تاپالمايلا بىرەر بالاغا ئۇچراپ قالغانمىدۇ - ھە ؟ بىز ئۇنى ئىشقا بۇيرۇپ كۆڭلىنى ئۇنداق پارا-كەندە قىلمىغان بولساقمۇ بوپتىكەن ،— دېيىشىپتۇ دوستلار . بۇ چاغدا شاھزادە كۆڭۈل تىلى بىلەن خىيال خەۋەرچىسىدىن دوستلىرىغا مۇنۇ بېيىتنى ئەۋەتىپتۇ :

«شۇ چىمەننىڭ قۇشلىرىغا ئەي شامال ئېيتقىن بېرىپ :
‹قالدى بالا ئىچرە گىرىپتار بولۇپ بىر ھەمدىمىڭ . ›»

ئەتىسى شەھەر كاتتىلىرى كېچەش ئۆتكۈزۈپ بىر كىشىنى شەھەرگە پادىشاھ قىلماقچى بولۇشۇپ بىر يەرگە يىغىلىشىپتۇ . پادىشاھنىڭ ۋارىسى بولمىغاچقا ، ھەممەيلەن بۇ ئىشقا باش قاتۇرۇ-شۇۋاتقانىكەن . باش قاراۋۇل كىرىپ شۇنداق دەپتۇ :

— ھەي خالايىق ، بۇنداق گېپىڭلارنى قويۇپ تۇرۇڭلار ، بىر جاسۇسنى تۇتۇۋېلىپ زىندانغا سالدىم . شۇنىڭدىن قارىغاندا ، بۇ شەھەرگە دۇشمەن كەلگەن ئوخشايدۇ . ئەگەر ئۇ دۇشمەن سىلەرنىڭ بۇنداق جېدەل بىلەن پاراكەندە بولۇۋاتقانلىقىڭلاردىن خەۋەر تاپسا ، ئۇ چاغدا بۇ يۇرتقا نۇرغۇن خەۋپ - خەتەر كېلىدۇ .

— ئۇ كىشىنى بۇ يەرگە كەلتۈرۈپ ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ باقايلى ،— دېيىشىپتۇ يۇرت كاتتىلىرى .

شۇ زامان بىر نەچچە گۇندىپاي شاھزادىنى ئېلىپ كېلىشىپ-تۇ . ھەممەيلەننىڭ كۆزى ئۇنىڭ جامالىغا چۈشۈشى بىلەن ئۇنىڭ جاسۇس ئەمەسلىكىنى بىلىپتۇ ھەمدە بۇنداق مۇبارەك يۈزلۈك ۋە شېرىن سۆزلۈك كىشى جاسۇس بولمايدۇ ، دېيىشىپ ، ئۇنىڭدىن ھۆرمەت بىلەن سوراپتۇ :

— يىگىت ، قايسى دىياردىن بولىسىز ؟ نېمە بولۇپ بۇ شەھەر-گە كېلىپ قالدىڭىز ؟

ئېيتىڭىز قايدىن كېلۈرسىز كىم ، خىرامان ئېيتىڭىز ،
بۇ خاراب بولغان كۆڭۈللەر شەھرىن ئاۋات ئېتىڭىز .

شاھزادە ئۇلارغا يۇرتىنى ، ئەسلىي نەسەبىنى ، شاھ ئاتىسى ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئاكىسىنىڭ پادىشاھلىق تەختكە ئولتۇرغا-لىقىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىپتۇ . شۇ يەردە ئولتۇرغان يۇرت كاتتىلىرى ئىچىدە ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ خىزمىتىدە بولغان ۋە كۆپىنە-

چە ۋاقىتلاردا بۇ يىگىتنىڭ تەختنىڭ يېنىدا ئاتىسىغا ياندىشىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەنلەرمۇ خېلى كۆپ ئىكەن . شۇڭا ئۇ سۆز-لەپ بېرىشى بىلەنلا دەرھال ئۇنى تونۇشۇپتۇ ۋە باشقا مەملىكەت ئەركانلىرىغا ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ كاتتىلىقىنى ، ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ ھەممىسىنىڭ پادىشاھ بولۇپ ئۆتكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرد-شىپتۇ . شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ بەختىيار دىدارى مەملىكەت كاتتىلە-رىنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپتۇ ھەمدە ھەممەيلەن : «بۇ يىگىت بىزنىڭ مەملىكىتىمىزگە پادىشاھ بولۇشقا تازا لايىق ئىكەن . چۈن-كى ئۇ ئادالەت ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك جەھەتتە ئەجدادلىرىنىڭ قائىدە - يوسۇنىنى تۇتىدۇ . مەملىكەت ئەھلىنى شەپقىتى ۋە مەر-ھەمىتىنىڭ سايىسىگە ئالىدۇ . پېشانىسىدىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇر-غان شاھلىق ئالامىتى ۋە ئالەم پاناھلىق بېشارىتىدىن ھەممە كىشى ئۇنىڭ جاھان پاناھلىققا ۋە مەملىكەتنى سوراش تەختىگە سازاۋەر بولالايدىغانلىقىنى بىلىۋالالايدۇ» دېگەن يەرگە كېلىشىپتۇ .

گەر سۇلايمان شاھلىقىغا ھەر كىشى كەلتۈرسە شەك ،
كۈلگۈسىدۇركى ئۇنىڭ ئەقلىگە بارچە ئىنسۇ جىن .

يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا بويسۇنىدىغانلىقىنى دەرھال بىلدۈرۈشۈپتۇ . بۇ يىگىت تەۋەككۇل قىلغانلىقىنىڭ بەرد-كىتىدىن كاتتا پادىشاھلىققا ئەنە شۇنداق ئاسانلىق بىلەن ئېرىشىپ-تۇ . ھەرقانداق كىشى تەۋەككۇل يولىغا مەزمۇت قەدەم تاشلىسا ۋە ئۇنىڭ نىيىتى قازايى قەدەرنىڭ پەرمانىغا ئۇيغۇن كېلىپ قالسا ، بۇ ئىشىدىن نەتىجە ھاسىل بولۇپ ، ھەر ئىككى جاھاندا مۇرادىنى تاپقۇسىدۇر .

كىشى تۇتسا تەۋەككۇلنىڭ ئاچقۇچىنى ،
ئاچقۇسىدۇر سائادەتنىڭ ئىشىكىنى .

هەر كىشى مەيداندىن مۇراد كاللىكىنى راستلىق چۆگىنى بىلەنلا ئالالايدۇ . بۇ شەھەردە پادىشاھ بولغان كىشى تەختكە ئولـ تۇرغان كۈنى ئۇنى ئاق پىلغا مىندۈرۈپ ، شەھەرنى چۆرگىلىتىدىـ غان قائىدە بار ئىكەن ، شۇڭا شاھزادىنىمۇ ئاق پىلغا مىندۈرۈپ شەھەرنى ئايلاندۇرۇۋاتقان چاغدا ، دوستلىرى خەت يېزىپ قويغان دەرۋازىغا يېتىپ بېرىپتۇ . ئۇنىڭ دەرۋازا قوۋۇقىغا يېزىلغان خەتـ لەرگە كۆزى چۈشۈشى بىلەنلا شۇ تەرەپكە بېرىپ ئۇ خەتلەرگە يانداش قىلىپ : «قازايى ئىلاھى كەسىپ ۋە جامال ، ئەقىل ۋە كامالغا مۇۋاپىق كەلگەن شەرت ئاستىدىلا نەتىجە بېرىدۇ . بۇ سۆزـ گە ، بىر كۈنى ئەتىگەندە زىنداندا ياتقان ، ئاخشامدا سەلتەنەت تەخـ تىگە ئولتۇرغان كىشىنىڭ ئەھۋالى روشەن دەلىلدۇر » دەپ يېزىپ قويۇپ ، قايتىپ بېرىپ تەختكە ئولتۇرۇپتۇ . پۈتۈن مەملىكەت ئەھلى ئۇنىڭغا بويسۇنۇپتۇ .

ئۇنى تەخت ئۈستىدە كۆرۈپ دېدى بەخت :
«مانا شاھلىق ساڭا بولدى سازاۋەر ،
بېلىڭنى باغلىغىن ، ئالەمنى ئالغىن ،
ئىشىڭ قەستىدە بول ئولتۇرما بىكار . »

ئۇ كىشى ئەۋەتىپ دوستلىرىنى چاقىرتىپ كېلىپ ، سودىگەرـ نى ئۆزىگە ۋەزىر قىپتۇ . دېھقان بالىسىنى بارلىق مال ـ مۈلۈك ۋە خەزىنىگە مەسئۇل قىلىپ تەينىلەپتۇ . چىرايلىق يىگىتكە شاھانە سەرۈپاي ۋە مال ـ دۇنيا بېرىپ : «سەندەك ئەزىز دوستتىن ئايرىلىش ھەرقانچە قىيىن بولسىمۇ ، سېنىڭ بۇ دىيارداً تۇرۇشۇڭ ياخشى ئەمەس . چۈنكى ، خوتۇنلار سېنىڭ كامالەتكە يەتكەن جامالـ لىڭنىڭ ردـشتىسىگە باغـلىنىپ قېـلىپ ، ئـۇنىڭدىن گـۇناھ ۋە پىتنە ـ پاسات پەيدا قىلىش ئېھتىمالى بار » دەپ ئۇنى ئۆز شەھىردـ گە قايتىپ كېتىشكە بۇيرۇپتۇ . ئۇنىڭدىن كېيىن شۇ مەجلىستە ئولتۇرغان مەملىكەت ئەركانلىرىغا قاراپ :

— سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا نۇرغۇن كىشىلەر ئەقىل ۋە شىجائەت-
تە ، ھۈنەر ۋە قابىلىيەتتە مەندىن ئارتۇق . ئەمما بىر كىشىگە كېلىدىغان پادىشاھلىق تەڭرىنىڭ مەرھەمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە كېلىدۇ . يەنى ئاللاتائالا پادىشاھلىقنىڭ ئىگىسىدۇر . ئۇ كىمنى خالىسا ، پادىشاھلىقنى شۇنىڭغا بېرىدۇ . يەنە كىمنى خالىسا ، پادى-
شاھلىقنى شۇنىڭدىن تارتىۋالىدۇ .

خۇداۋەندە يوقتۇر سېنىڭ تەڭدىشىڭ ،
خۇداسى سەن جاھاندىكى شاھلىقنىڭ .
بىراۋنى شاھ قىلساڭ يا قىلساڭ گادا ،
دېيەلمىگەي ھېچ كىشى چۇنۇ چارا .
كىشىگە بولمىسا سەندىن ئىنايەت ،
نەتىجە بەرمىگەي ئەقىل كىپايەت .

مانا مۇنۇ ھەمراھلىرىم كەسىپكە تۇتۇش قىلىشقاندىكى ، ئۇلار-
نىڭ ھەرقايسىسىنىڭ بىردىن ۋەسلىسى بار ئىدى . ئۇلار شۇنىڭغا ئىشىنىشەتتى . ئەمما مەن يا ئەقىل - قۇۋۋىتىمگە ئىشەنمەيتتىم ، يا كىشىنىڭ مەدىتىگە تايانمايتتىم . بەلكى ئىشىمنىڭ بىناسىنى تەۋەككۈلگە قويغانىدىم . قازايى ئىلاھىغا ۋە تەقدىرگە رىزا بولۇپ تۇرغانىدىم . مەن ھەمىشە :

شادىمانلىق بىرلە قىلغايسەن تەۋەككۈل ، ئەي كۆڭۈل ،
چۈنكى ھەقتىن بىزگە يەتكەن ھەر نېمەرسە ئەدلىدۇر .

دېگەن سۆزنى ئېيتاتتىم ، — دەپتۇ .
— ئەي پادىشاھىم ! — دەپتۇ ئولتۇرغانلاردىن بىرى ، — ئېيتقانلىرى شۇنداق مۇبارەك سۆزكى ، ئۇ گويا ئەقىل ئالمىسى بىلەن تېشىلگەن گۆھەر ۋە ياكى ھېكمەت بوتىسىدا سىنالغان ئال-
تۇندۇر . جاھاندارلىق ئۇچۇن ھەرقانداق لاياقەت تەۋەككۈلدىن

لايىقراق ئەمەس . بۇ سۆزلىرىدىن بۇ يەردە ئولتۇرغانلارغا شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى ، پادىشاھلىققا سىلىدىن مۇناسىپراق كىشى يوق ئىكەن . دېمىسىمۇ كىمنىڭ قانداق ئىشقا قابىلىيىتى بارلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ .

تەڭرى مەرھەمىتىدۇر ھېسابى يوق بىغايەت ،
ھەر كىمنىڭ ئۆز جۇغىغا بېقىپ كەلگۈسى نېمەت .

سىلىدەك قەدىمى مۇبارەك پادىشاھنىڭ بۇ دىيارنى ئۆز تەسەررۇپلىرىغا ئالغانلىقلىرى بۇ مەملىكەتنىڭ بەخت - سائادىتىدۇر . سىلىگە ئوخشاش شاراپەت ئاسمىنىدىكى بەخت قۇشنىڭ بۇ دىيارنىڭ بېشىغا سايە سالغانلىقى بۇ يۇرتنىڭ بەخت - تەلىيىدۇر .

ھەر زېمىنغا سەن كەبى رەنا گۈلى بولسا بەھەم ،
ياشنىغاي ئۇ جاي خۇشاللىقتىن بولۇپ باغى ئىرەم .

ئولتۇرغانلاردىن يەنە بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆز تىلىنى ئۇ بەختلىك ياش پادىشاھنىڭ ساناسى بىلەن زىننەتلەپ شۇنداق دەپتۇ :

پۈتۈن جاھان ھۆكمۈڭنى تۇتتى شاھىم ،
پەلەكنىمۇ كەمەن بىلەن باغلىۋالدىڭ .
خالايىققا ھادىسىلەر ئاپىتىدىن ،
ئامان بەردى سېنىڭ چېدىر بارگاھىڭ .

شۇ يوسۇندا يۇرت كاتتىلىرى بىر - بىرلەپ ئەنە شۇ تەختى ئاسمانغا تاقاشقان پادىشاھنى مەدھىيىلەپ ، قۇدرىتىنىڭ يېتىشچە ماختاش سۆزلىرىنى ئېيتىپتۇ . ئاخىرىدا روشەن كۆڭۈللۈك ، ياخشى سۆزلۈك مويسىپىت بىر كىشى پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئورنىدىن تۇرۇپ ، دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي سائادەتلىك پادىشاھىم ! گۆھەر چېچىلغان ئېغىزلىرى-دىن قازايى قەدەر توغرىسىدا سۆزلەر چىقتى . مېنىڭ شۇنىڭغا مۇۋاپىق سەرگۈزەشتلىرىم بار . ئەگەر پەرمان بەرسىلە ، ئۇنى بايان قىلغان بولسام .

— ئېيتقىن ، قېنى ئاڭلايلى !— دەپتۇ پادىشاھ .

مويسىپىتنىڭ ھېكايىسى

مەن بىر پۇلدار كىشىنىڭ خىزمىتىدە ئىدىم . بارا - بارا دۇنيانىڭ بىۋاپا ئىكەنلىكىنى كۆردۈم ھەمدە بۇ ئەر بىدىكى خوتۇنى-نىڭ ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە باغلانغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ مۇرادىنى ھاسىل قىلماي نائۇمىد قىلغانلىقىنى ، بۇ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇزى-مايدىغان مەككار مەشۇقنىڭ قانچىلىغان ئاشىقلىرىنى پۇتىدىن يى-قىتقانلىقىنى چۈشىنىپ ، ئۆز - ئۆزۈمگە شۇنداق دېدىم : «ھەي ئەبلەخ ! سەن يۇز مىڭلىغان پادىشاھلارنىڭ كۆكرىكىگە ئوق ئاتقان ۋە كۆپلىگەن شاھىنشاھلارنىڭ دۆلىتىنىڭ خامىنىنى يوقلۇق بورا-نىغا ئۇچۇرغان بىر مەككارنىڭ دوستلۇقىغا كۆڭۈل بەردىڭ . بۇ ئىشىڭدىن ئەمدى ۋاز كەچكىن ، بۇ ئۆتەڭگە ئۆي سالمىغىن .

بۇ جاھاننىڭ تېگىگە كىم ياخشى يەتتى ،
دەرھال ئۇنىڭ مۇھەببىتىن تەرك ئەتتى .
ئۇشبۇ كونا ئۆتەڭ ئىچرە ماكان تۇتماڭ ،
ھەر كىم ماكان قىلغان بولسا تاشلاپ كەتتى .

ئەمدى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانغىن ، چۈنكى ۋاقىت قىس ، ئەمەل ئارغىمىقىڭ ئاقساقتۇر . قىسقا ئۆمرۈڭدىن ئوزۇق ئالغىن ، چۈنكى يولۇڭ ئۇزۇن . كۆز يېشىدىن سۇ كۆتۈرگىن ، چۈنكى باياۋان ھارارىتى ناھايىتى قاتتىق .

ئەي مۇساپىر نېمىشقا سەن بولدۇڭ غاپىل ،
تۇرماي ، سەپەر جابدۇقىنى ئەيلە ھاسىل .
ھەربىرىڭ قىلىپ ئوزۇق راسلاش پىكرىدە بول ،
چۈنكى بىھەد مۇشەققەت ھەم ئۇزۇن بۇ يول .»

ئاقشەت بۇ پىكرىم بىلەن نەپسىم ياۋاشلىدى . شۇنىڭدىن كېيىن پۈتۈنلەي خۇشاللىق ۋە رىغبەت بىلەن ئاخىرەت ئىشىغا تۇتۇش قىلدىم . بۇ دۇنيانىڭ خىزمىتى ۋە دۇنيا ئەھلىنىڭ سۆھبىتىدىن يۈز ئۆرۈدۇم . شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بازاردا كېتىۋېتىپ ، ئىككى ھۆپۈپىنى ساتىمەن دەپ ئولتۇرغان بىر ئوۋچىنى كۆردۇم . ئۇ ئىككى ھۆپۈپ ھال تىلى بىلەن بىر - بىرىگە ئۆز غەملىرىنى ئېيتىشىپ ، خۇدايىتائالاغا مۇناجات قىلىپ تۇنقۇنلۇقتىن ئازاد بولۇشنى تىلەۋاتاتتى . مېنىڭ ئۇلارغا رەھىمىم كەلدى . مەن ئاخىرەتلىكىمنىڭ نىجاتى ئۈچۈن ، ئۇلارنى سېتىۋېلىپ تۇنقۇنلۇقتىن خالاس قىلماقچى بولدۇم . ئوۋچىنىڭ قېشىغا بېرىپ ھۆپۈپىنى قانچە پۇلغا ساتىدىغانلىقىنى سورىغانىدىم ، ئوۋچى ئۇلارغا ئىككى تەڭگە باھا قويدى . مەن ئوۋچىغا ئىككى تەڭگىنى بېرىپ ھۆپۈپلەرنى شەھەرنىڭ تېشىغا ئاچىقىپ قويۇپ بەردىم . ئۇلار ئۇچۇپ بېرىپ ، بىر تامنىڭ بېشىغا قونغاندىن كېيىن ماڭا : «سەن بىزگە چوڭ ياخشىلىق قىلدىڭ ، ئۇنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن ساڭا نەپ يەتكۈزۈشىمىز كېرەك . كەل ، مۇنۇ تامنىڭ تۈۋىگە بىر ساندۇققا جاۋاھىر تولدۇرۇپ كۆمۈپ قويۇلغان . ئۇنى ئېچىپ ئالغىن - دە ، ئۆز يولۇڭغا ماڭ» دېدى .

مەن ئۇلارنىڭ بۇ سۆزىدىن ئەجەبلىنىپ : «يەر ئاستىغا چوڭقۇر كۆمۈلگەن ساندۇقنى جاۋاھىر بىلەن كۆرەلىگەن يەردە ئوۋچىنىڭ تۇپراققا سەل - پەللا يوشۇرۇپ قويغان تۇزىقىدىن غاپىل بولۇپ ، تۇزاققا چۈشۈپ قالغىنىڭلار ئەجەبلىنەرلىكقۇ ؟» دەپ سورىدىم .

ئۇلار : «قازا ئىلاھى يەتسە ، ئەقىلنىڭ كۆزى خىرە ، تەدبىر ئەينىكى قارا بولۇپ قالىدۇ . ئۇ چاغدا ئاقىلنىڭ كۆزىمۇ كۆرمەيدۇ

دۇ ، دانانىڭ ئەقلىمۇ ئىشلىمەي قالىدۇ . قازا ئوقىنى ھېچقانداق قالقان توسۇيالمايدۇ » دەپ جاۋاب بەردى .

سىلىنىڭ قازايى قەدەر بابدا ئېيتقان سۆزلىرىنىڭ راستلىقىغا ئادىل گۇۋاھ بولسۇن ۋە خالايىقلارنىڭ ئالدىم ئىشلىرىنىڭ باشتىن - ئاياغ تەكرىنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى بىلىۋالسۇن دەپ ، بۇ سەرگۈزەشتىمنى سۆزلەپ بەردىم . ھۆكۈمالار شۇنداق دەپتىكەن :

كەلمىگۈسى ساڭا دۆلەت ھېچقاچان تەدبىر بىلەن ،
يەنە كەلمەس جەبرۇ مېھنەت سەندىكى تەقسىر بىلەن .
سەن ئەگەر كۆرسەڭ جاھاندا قانچىلىك پايدا - زىيان ،
بولغۇسى ھەق ئەمرى بىلەن ، ھەممىسى تەقدىر بىلەن .

مويسىپىت بۇ ھېكايىنى تامام قىلغاندىن كېيىن يەنە شۇنداق دەپتۇ :

— ئەي جاھان پاناھ پادىشاھىم ! مەن ئۇ جاۋاھىرنى كولاپ ئالغانىدىم . مەن ئۇنى دەرھال ساندۇقى بىلەنلا كەلتۈرەي ، خەزىنىگە ئەكىرىپ قويۇشقا بۇيرۇق بەرگەيلا !

— سەن ئۇنى ئۆز سەئى - سەۋەبىڭ بىلەن تېپىپسەن . ئۇنىڭغا ھېچ كىشىنىڭ شېرىكچىلىكى يوق . بىزگە مۇشۇ مەجلىستە بايان ۋىشتىسىگە تىزغان ئەنە شۇ ھېكمەت جاۋاھىرىڭنىڭ ئۆزى كۇپايە . چۈنكى ھېچقانداق گۆھەر ياخشى سۆز خەزىنىسىگە يەتمەيدۇ . ئادەم مىسىنى سۆز كىمىياسىدىن باشقا نەرسە ئالتۇن قىلالمايدۇ ،— پادىشاھ شۇنداق دەپ مۇنۇ بەيىتنى ئوقۇپتۇ :

ئەيا سۆز گۆھەرمۇسەن ، زەرمۇدۇرسەن ،
ۋە ياكى بىر كىمىياگەرمۇ دۇرسەن .
كىمەرسىكى ساڭا قىلسا جىگەر خۇن ،
ئەگەر ئۇ مىس بولسىمۇ بولدى ئالتۇن .

بىلەلمەسمەنكى سەن پەلەكمۇ سەن يا ،
يوقىلىش دەشتىدە تۇپراقمۇ سەن يا .
ھەرنە بولساڭ ماڭا بىر دوست ئىكەنسەن ،
دىلىمغا باب تىلىمغا رۇست ئىكەنسەن .
ھاياتىم ئىچرە بولدۇڭ غەمگۇزارىم ،
ئۆلۈپ كەتسەم يەنە بول يادىكارىم .

بۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى پادىشاھنىڭ سۆزىگە ئاپىرىن ئېيتىپتۇ . ئۇنىڭغا بويسۇنۇشقا تېخىمۇ بەكرەك ئىرادە باغلاپتۇ . تا ئۆلگۈچە ھېچقايسىسى ئۇنىڭ پەرمانىدىن باش قايتۇرماپتۇ . مانا بۇ تەۋەككۇل قىلىشنىڭ مەنپەئىتى ۋە قازايى قەدەرگە ئىشىنىش كېرەكلىكىنىڭ داستانى . ئەگەر كىشىنىڭ ئازراقلا ئەقلى بولسا ، جاھاندىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تەگرىنىڭ تەقدىرىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ . ئەگەر ئىختىيار تىزگىنى بەندىنىڭ ئۆز قولىدا بولغان بولسىدى ، كىشىنىڭ ھەرقانداق ئىشى ئۆز مۇرادىنىڭ ئەكسىچە بولىمغان بولاتتى .

پەيدا قىلغۇسى زامانە ئىشىنى كۆپ ،
لېكىن كەلمىگەي بىرى كۆڭلۈمگە خوپ .

شۇنىڭ ئۈچۈن :

جاھان ئىشلىرى كۆپتۇر ئۇڭا بمۇدە بەرمەڭ سوئال :
«كۆڭۈل مۇرادىغا نىچۈن مۇۋاپىق بولمىدى» دەپ ھال .

دېگەن سۆز ناھايىتى ياخشى ئېيتىلغاندۇر .
بەرھەمەن ئەنە شۇ تەرىقىدە سۆزلەپ ، ھۈشەڭ شاھىنىڭ ۋەسىيەتلىرىنىڭ مەزمۇنىنى مۇشۇ داستان بىلەن تامام قىپتۇ . دابىشلىم شاھ ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلەن تەزىم قىلغاندىن كېيىن شۇنداق

دەپتۇ :

— ئەي دانىشمەن ھەكىم ! سېنىڭ ھىممىتىڭنىڭ ئۇستۇنلۇ-كى نەتىجىسىدە مەقسەت چېھرىسى ئۆز يۈزىنى كۆرسەتتى . سۆھبەت-تىڭنىڭ بەرىكىتىدىن تەلىپىم ھاسىل بولدى . خۇداغا شۈكۈر ، ئەمگىكىم زايە بولۇپ كەتمىدى . ئەمدى ئىلتىماسىم شۈكى ، ئال-دىڭغا كەلتۈرگەن ئىنئاملىرىمىزنى قوبۇل قىلغايسەن ، مەن ساڭا مەنزۇر بولۇشنى ئارزۇ قىلىۋاتقان ھەدىيىلىرىمنى رەت قىلمىغايسەن .

— ھەي پادىشاھ !— دەپتۇ بەرھەمەن ،— مەن دۇنيادا مۇشۇ كىچىككىنە جايغا ۋە ئازغىنا ئوزۇقلا قانائەت قىلىپ ئۆتۈۋاتىمەن ، كۆڭلۈمنىڭ ئېتىكىنى تەئەللۇقاتىنىڭ مەينەتىدىن پاك قىلغانمەن . مېنىڭ ئەمدى يەنە دۇنيا مېلىدەك ناپاك نەرسىلەر بىلەن ئۇنى بۇلغىشىم مۇمكىن ئەمەس . ئەگەر مېنى مىننەتدار قىلماقچى بول-غان بولساڭ ، بۇ ھېكمەتلىك سۆزلەرنى كۆچۈرگۈزۈپ ساقلاپ ، ئۇنى بارلىق ئىشلىرىڭغا ئولگە قىلغىن . شۇ ۋاستە بىلەن مېنىمۇ ئەسلەپ ، نىجات تېپىشىم ئۈچۈن دۇئا قىلىپ قويغىن . چۈنكى ، ئادىل پادىشاھلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ .

راي دابىشلىم ئۇنىڭ سۆزلىرىنى قوبۇل قىپتۇ ۋە بەرھەمەن بىلەن ۋىدالىشىپ ئۆز پادىشاھلىقىغا قايتىپ كەپتۇ . ئۇ قايتىپ كېلىپلا بەرھەمەندىن ئاڭلىغان سۆزلىرىنى تولۇق يازدۇرۇپ ، كى-تابچە قىلدۇرۇپ ، ھايات تەختىدە ئولتۇرغان پۈتۈن ئۆمرىدە مەم-لىكەتىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ئەنە شۇ ھېكمەتلەرنى قىبلىنامە قى-لىپ يۈرت سوراپتۇ .

كىمكى ئاقىللار سۆزىن ئۆزىگە رەھبەر ئەيلىسە ،
يەتكۈسى ئاخىر مۇراد مەنزىلىگە ئۇ بىگۇمان .
توغرا سۆزىنىڭ ئارقىسىدىن ماڭمىسا ھەر بىر نادان ،
يولدىن ئازغاي ، تاپمىغاي مەتلۇبىدىن ھەرگىز نىشان .

خۇجەستە راي بۇ چوڭقۇر مەنىلىك ھېكايىلىرىنى باشتىن - ئاخىرىغىچە بايان قىلغاندىن كېيىن ، ھۇمايۇن پال شادلىق بىساتىدا خۇددى بىر گۈلدەستىدەك ئېچىلىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ ھالىنىڭ نىھالى ئىقبال چىمەنىدە بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپتۇ . ئۇ ۋەزىرىگە شاھانە ئىنئاملارنى بېرىشكە ۋەدە بېرىپ ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ كۆزىگە مەقسەتلىرىنىڭ ھاسىل بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەپتۇ :

بۇ بايانىڭ بىرلە روھ تاپتى قۇۋۋەت ،
يەتتى كۆڭلۈمگە راسا پەيز مۇشۇ پەيت .

—بۇ شېرىن قىسسىنى ئېيتىپ بېرىپ ، جېنىمنىڭ تامىقىغا ھالاۋەت بەردىڭ ھەمدە بۇ ھېكمەتلىك سۆزنى بايان قىلىش بىلەن كۆڭلۈم ئېتىزىغا سائادەت ئۇرۇقىنى چاچتىڭ . بۇنىڭدىن كېيىن بۇ نەسىھەتلەرنى ھۆكۈمرانلىق دەستۇرى قىلىپ ، خۇي - پەيلىمىنىڭ قائىدىسىنى بۇ ۋەزلەردىن ئايرىمايمەن . بۇ سۆزلەر كۆڭلۈمگە ناھايىتىمۇ تەسىر قىلدى . بۇ ھالەت سېنىڭ ماڭا بولغان ئىخلاسىڭىنىڭ ئۇستۇنلۇكى ۋە نىيىتىڭنىڭ دۇرۇسلۇقىدىن بولدى . چۈنكى ، سۆز ھەرقانچە ياخشى ۋە نەپىس بولسىمۇ ئېيتقۇچى ئۇنى ياخشى ئېيتالمىسا ، ئۇ ھېچقانداق پەيزى بىلىنمەيدۇ . ۋەز - نەسىھەت گەرچە ھەق بولسىمۇ ، ئېيتقۇچىنىڭ كۆڭلى ناپاك بولسا ، ئاڭلىغۇچىغا تەسىر قىلمايدۇ .

كىشىگە ھەرگىز قىلالماس تەسىر ،
قەلبى قارىلار سۆزلىسە ھېكمەت .
پاك دىلىدىن ئالۇر خالايىقلار پەيز ،
قىلالمىسىمۇ ئەپلىك نەسىھەت

ۋەزىر پادىشاھقا دۇئا قىلىپ شۇنداق دەپتۇ :
— سىلىنىڭ ھېكمەتتىن نىشان بېرىپ تۇرىدىغان تىللىرىدىن

ئىپادىلەنگەن بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى راست ۋە توغرىدۇر . ئۇ ھېيلىگەر ۋە خوجا كۆردىلەرنىڭ سۆزلىرىگە ئوخشاش ، خۇددى خەس ـ خەشەكلەرنىڭ ئوتى بىرەدەمدىلا ئۆچۈپ كۈلى توزۇپ كەتكەندەك ئۆچۈپ كېتىدىغان يالغان ـ ياۋىداق سۆزلەر بولماستىن ، بەلكى ئۆزىنىڭ ھەقىقەتلىكى بىلەن خۇددى سۇبھىدەك ھەر دەمسېرى روشەنلىكى ئېشىپ بارىدىغان ۋە ياكى قۇياش شولىسىدەك ھەر سائەتسېرى نۇرى كۈچەيىپ بارىدىغان سۆزلەردۇر .

غەرەزلىك سۆز كىشىگە ھېچ قوبۇل بولماي تۇرۇپ قالغاي ،
خالىس سۆزنى جان دەرھال ئۆز قوينى ئارا ئالغاي .

ھۈمايۇن پال خۇجەستە رايغا يەنە ئىلتىپات كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ دۆلىتىنىڭ تۇغنى پەلەككە كۆتۈرۈپتۇ . خۇجەستە رايمۇ يەنە ئۇنىڭغا دۇئا قىپتۇ :

شاھىم ! ھاسىل قىلىپ كۆپ ياخشى ئەخلاق ،
ئەيلىدىڭ ئۆزۈڭنى شاھلار ئارا تاق .
بۇ ئەقىل ، دىيانەت ، شاھلىق ، ئادالەت ،
ساڭا پايەندە بولسۇن تا قىيامەت .

مۇشۇ گەپ بىلەن بۇ يەردىكى ئولتۇرۇشمۇ تامام بوپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ھۈمايۇن پال خۇددى دابىشلىم قىلغاندەكلا ، بۇ ھېكايىلەرنىڭ كۆرسەتمىسىنى ئۆزىنىڭ ئىش ـ ئەمىلىنىڭ ۋاراق-لىرىغا كۆچۈرۈپ يېزىپ ، ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا باشلاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئۇ روزغار سەھىپىلىرىدە ئۆزىنىڭ ياخشى نامى ۋە ئوبدان تەرىپلىرىنى يادىكار قىلىپ قالدۇرۇپتۇ .

كىشىگە بەرمىگىن ئازار ، ھەمىشە ياخشىلىق قىل ،
تاپاي دېسەڭ ئىككى ئالەم سائادىتىنى ئاسان .

بۇ يوسۇنلارنى هاياتىڭدا هامان غەنىيمەت بىل ،
ئىشەنمە زادى ئۆمرۇڭگە كۇللۇن مەن ئەلەيھاپان .

※ ※ ※

زامانىنىڭ تەقەززاسى بىلەن قەلەم تىلىدىن جارى بولغان بىر نەچچە ئېغىز سۆز مانا مۇشۇلار . كەمىنە موللا مۇھەممەت تۆمۇر ئېھتىرام بىلدۇرۇش ۋاجىپ بولغان پازىل زاتلارنىڭ يارامليق ئەخلاقلىرىدىن ۋە ئالىي مۇقاملىق ئەمىر (مۇھەممەت ئىمام بەگ)نىڭ ياخشى خۇي - پەيلىدىن شۇنى ئۇمىد قىلىمەنكى ، كەمىنىنىڭ نالايىق سۆز ۋە يارامسىز ئىبارىلىرىگە ئەپۇ ئېتىكىنى يېپىپ ، كىچىكلەرگە پەرۋەردارچىلىق قىلىش ، ھەقىرلەرنىڭ بېشىنى سىلاش يۇزىسىدىن ، باشتىن - ئاياغ ئەيىبلىك بولغان بۇ سۆزلەرگە شەپقەت نەزىرىنى سالغاي .

كۆكسۇمدە بار ئىدى نەچچە سىر پىنھان ،
ئۇلارنى مەن ساڭا ئەيلىدىم ئايان .
ئېيتايكى دىلدىكى سۆزدىن بىرىنى ،
ياپقايسەن پەقىرنىڭ بارچە ئەيىبىنى .
غەرىزىم ئېيتىلىپ بولغاچقا تامام ،
تۆگەتتىم سۆزۇمنى ئەمدى ۋەسسالام .

بۇ كىتاب مولا مۇھەممەد تۆمۇرنىڭ 1717 ـ يىلىدىكى تەرجىمىسىنىڭ قولىيازمىسىغا ئاساسەن رەتلەپ نەشر قىلىندى.

本书根据喀什人毛拉·穆罕迈德·铁木尔于 1717 年译本的手抄本整理出版。

مەسئۇل مۇھەررىرى : زىلەيخا ئەزىز
مۇھەررىرى : ئىمىن تۇرسۇن
مەسئۇل كوررېكتورى : مېھرىگۈل ئوبۇلقاسىم
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : ئەكبەر سالىھ

كەلىلە ۋە دىمنە

نەشرگە تەييارلىغۇچى : ھاجى نىمىتۇللا ئەبەيدۇللا

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 880×1230 مىللىمېتىر ، 1/32
باسما تاۋىقى : 27.5 قىستۇرما ۋاراقى :2
2006 ـ يىل 4 ـ ئاي 2 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 4 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 3,001 — 6,000
ISBN 978—7—228—09903—0
باھاسى : 50.00 يۈەن